UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228209

UNIVERSAL
LIBRARY

بہ ۔ ن ۔ ح ۔ مکین ۔ ن ۔ و ۔ ل ۔ فضل ۔ ق ۔ زمین ۔ و ۔ خلا ۔ ن ۔ رحما ۔ ن

درین زمان سعادت نشان کتاب مستطاب متضمن جلال عظمت اشتمال حضرت سلطان

یعنی

مدارج النبوۃ

جلد دوم

تصنیف افضل الفضلا اعلم العلما فرید العصر مولانا شاہ عبدالحق محدث دہلوی قدس سرہ

در مطبع منشی نول کشور واقع کانپور بہ ہزار و خو ۔ ن ۔ حسن ۔ ی طبع شد

جز

اطلاع

اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتب کاغذ عمدہ سلسلہ وار فروخت کے لئے موجود ہے جسکی مطول ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے ملسکتی ہے جسکے مبانیہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کی معلوم فرما سکتے ہیں فہرست بھی ارزان ہے اس کتاب کے ذیل میں کتب جو ہمارے مطبع میں چھپی ہیں اور کتب خلاق و دلگشت وغیرہ فارسی و اردو درج کرتے ہیں تاکہ جن فن کی یہ کتاب ہو اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانوں کو آگاہی کافی حاصل ہو۔

کتب متفرقات دینیہ

تذکرۃ المعاد۔

فتوح الحرمین منظوم معہ تشبیہات کاغذ سفید گندہ۔

ایضاً۔ کاغذ رسمی و حنائی۔

جلت تماشائے فیل۔

تحقیق الانساب۔

رسالہ قاضی قطب۔

تذکرۃ النجبہ۔

فضائل السعادت مجلد

گلدستہ حقایق۔

مظہر الاسلام

تبیان فی احکام القرآن۔

روضۃ الشہداء۔

کربلائے معلی۔ معروف بہ کربلانامہ کاغذ سفید و چکنا۔

ایضاً۔ کاغذ رسمی و حنائی۔

اسرار الاولیا

تاج۔ مسمی بہ غایت الشعور کاغذ سفید۔

ایضاً۔ کاغذ حنائی رسمی۔

میزان الفرقان۔

دعای گنج العرش۔ معہ شش قفل۔

شرح سفر السعادت۔ از شاہ عبدالحق دہلوی بمعہ اوراد و وظائف شامل پنج دعا

جوہر القرآن

رسالہ تنبیہ الانسان۔ در حلت و حرمت جانوران مطبوعہ ۱۸۸۵ء

نقوش معظم۔ دافع ہر درد و غم و حفاظت اطفال۔

بہ ون صنا و مکین و مکان فضل ول چلاون زمن زمان

درین زمان سعادت نشان کتاب مستطاب متضمن جلال عظمت اتصال حضرت سلطان

اعنی

مدارج النبوۃ

جلد اول

تصنیف افضل الفضلا اعلم العلما فرید العصر مولانا شاہ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ

در مطبع منشی نول کشور واقع کانپور بہ ہزار او خوبی طبع

بسم الله الرحمن الرحيم

هوالاول والآخر والظاهر والباطن وهو بکل شئ علیم این کلمات اعجاز سمات هم مستلزم حمد وثنائے الٰہی ست تعالی وتقدس کہ در کتاب مجید خطبہ کبریائی خود بدان خواندہ وہم متضمن نعت ووصف حضرت رسالت پناہی ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ دی سبحانہ او را بدان تسمیہ وتوصیف نمودہ وچندین اسماء حسنی الٰہی جل شانہ است کہ در وحی متلو وغیر متلو حبیب خود را بدان نامیدہ وعلیہ جمال وعلی کمال دی ساختہ اگرچہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بمائہ اسماء صفات الٰہی متخلق ومتصف ست باوجود آن بہ بعضی ازان بخصوص نامزد ومامور گشتہ است مثل نور حق علیم حکیم مومن مہیمن ولی ہادی رؤف رحیم وجز آن واین چہار اسم اول وآخر وظاہر وباطن نیز ازان قبیلست اما اول دی صلی اللہ علیہ وآلہ بسلم اولست در ایجاد کہ او ل خلق اللہ نوری واولست در نبوت کہ گفتہ نبیا وان آدم لمنجدل فی طینتہ واول مجیب در عالم در روز میثاق الست بربکم قالوا بلی واول من یاخذ بید کل امرت واتا اول المومنین واول من تنشق عنہ الارض واول من یکسی حلۃ بالسجود واول من یرفع راسہ من السجود واول من یدخل الجنۃ باوجود سبقت واولیت آخریست در نبوت ورسالت ولکن رسول اللہ وخاتم النبیین کتابہ آخر کتب ودین او آخر ادیان ست چنانکہ در سورۂ نحن الآخرون السابقون ودر حقیقت این آخریت عین اولیت وموجب اولیت وسابقیت است در فضیلت کہ

باحی و تاریخ جمیع کتب و ادیان شده برهمه غالب و عزیز آمد انظاهر الباطن ظاهریست انوار او که تمامهٔ آفاق را
درگرفته و عالم را روشن ساخته است و هیچ ظهوری مثل ظهور وی و هیچ نوری مانند نور وی نیست و باطن
آنست اسراری که هیچکس مدرک حقیقت حال وی راه نبرده و در درون نزدیک همه در نظارهٔ کمال جمال وی
حیران [illegible] و هو بکل شئ علیم وی صلی الله علیه وآله وسلم داناست بر همه چیز از شیونات ذات الهی
و اسماء افعال و آثار و بجمع علوم ظاهر و باطن اول و آخر احاطه نموده و مصدق فوق
کل ذی علم علیم شده علیه من الصلوات افضلها و من التحیات انهاها و الحلها **اما بعد میگوید** بندهٔ مسکین
عبد الحق بن سیف الدین دهلوی قادری وفقه الله لما یحب و یرضاه و جعل آخر اه خیرا من اولاه باعث
بر جمع و تالیف این کتاب که سمی است **بمدارج النبوة و درجات الفتوة** آن بود که سالها شوق
بیان و ذوق ایمان مرا بران میداشت که کتابی در سیر مصطفوی و شرح احادیث نبوی صلی الله علیه وآله
وسلم که این بنده حق خدمت آن بجا آورده و چاکری کرده است سازد و تکمیل و تتمیم آن پردازد و التماس
فرزند عزیز نور دیدهٔ دانش و بینش نور الحق خصه الله تعالی عز و جل بفیضه المطلق مؤید و موکد آن میشد
و لکن چون امر نمیشد یعنی توفیق نمی یافت جلوهٔ جمال شاهد مقصود در توقف بود و چون از فساد زمان
نحرانی در مزاج وقت بعضی درویشان معتبر در این روزگار راه یافته و از تیرگی آئینهٔ استعداد و تنگی حوصله
و ادراک اد راک پایه ارفع و مقام اقدس محمدی را که هیچکس را بدرک و دریافت آن راه نیست نشناخته و تقصیری
در ادای حق اعتقاد نموده و از جادهٔ دین قویم و صراط مستقیم برافتاده بودند لازم حق نصیحت در دین
مسلمانی آن نمود که احوال و صفات قدسیهٔ آنسرور را نبیا و امام اولیا و مفخر رسل و استاد کل معدن علوم
اولین و آخرین و منبع فیض انبیا و مرسلین واسطه هر فضل و کمال و مظهر هر حسن و جمال هم شاهد و هم مشهود
و هم وسیله و هم مقصود چه نگارش نماید و این بی خبر آنرا از حقیقت حال آگاه گرداند و غافلان را از خواب
غفلت بیدار سازد و طالبان را در راه آرد و عاشقان را در ذوق و شوق در آرد پس کتابی آمد شامل
احوال مبدا و مآل و حسن و جمال و فضل و کمال آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چون ناشی از نشاء ذوق و محبت بود
و نماند که مدت از مجرای عادت بیرون نرود بوجود آمد و کاتب حروف بتحقیق خبر ندارد که کی آغاز یافت و کی بانجام
رسید و الله ولی الرشاد و الیه المبدا و المعاد و ترتیب کتاب بر پنج قسم آمده **قسم اول** در فضائل
و کمالات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از حسن خلقت و جمال صورت و اخلاق عظیمه و صفات کریمه و فضل

وشرف وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بآیات قرآنی واحادیث صحیحہ ثابت گشتہ وذکر شریف وی در کتب سالفہ وذکر کرامت مرحومہ وی در آن کتب وذکر فضائل مشترک میان وی وانبیاء دیگر وکمالات مختصہ بوی از معراج وجز آن وذکر معجزات قاہرہ وآیات باہرہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وذکر اسامی شریفہ وی وفضائل وکرامات ودرجات کہ در نشاۃ آخرت مخصوص ذات بابرکات وی خواہد بود از مقام شفاعت وخصوص وسیلت وبیان حقوق آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ واجب ست بر خلق رعایت وطاعت واتباع وذکر عبادات شریفہ کہ مقربات درگاہ وعادات کریمہ کہ محبوبات الٰہی اند سبحانہ وتعالیٰ واین قسم بر یازدہ باب مطابق ارقام عددی کہ بر رؤس این مسائل رسم کردہ شدہ است ترتیب یافت **قسم دوم** در ذکر نسب شریف وحمل ومولد وت ورضاع آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکفالت عبد المطلب وموت وی امداد واعانت ابو طالب مر او را در سفر گردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمراہ ابو طالب بجانب شام وشناختن بحیرا او را عجب مر او را ایمان آوردن بہ نبوت وی وتزویج خدیجہ وذکر بنای کعبہ ومبدء وحی وظہور دعوت ووفات ابو طالب واذیت کفار وہجرت صحابہ بجانب حبشہ ورفتن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بجانب طائف وبیعت جن وذکر بیعت انصار وانبعاث باعث ہجرت در سبیل بمدینہ مطیبہ وترتیب این قسم بر چہار باب اتفاق افتادہ **قسم سوم** در ذکر وقائع سنوات کہ از ابتدای ہجرت تا مبادی مرض ووفات وقوع یافت وچون وقائع ہر سال بابی علیحدہ است احوال این قسم نیز در ضمن مرتب بردہ باب خواہد بود اگرچہ بعنوان ابواب مذکور نگشتہ **قسم چہارم** در ذکر حدوث مرض واستدادآن ووقائعی کہ در ایام مرض در روز وفات وقوع یافت وذکر غسل وتکفین ونماز ودفن واثبات حیات انبیاء این قسم مرتب بر سہ باب آمد **قسم پنجم** در ذکر اولاد طاہرہ وازواج مطہرہ وسراری مکرمہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وذکر اعمام وعمارت وجدات واخوات رضاعی وذکر خدام وموالی وحراس کتاب وامراء ورسل وعمال وخطبہ وشعراء والمؤذنین وآلات حروب ودواب وامثال آن وترتیب این قسم بر یازدہ باب اتفاق افتاد **تکملہ در بیان بعضی از صفات کاملہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم** بر طریقہ اہل معرفت ست وطریقہ توجہ واستمداد بجناب اقدس وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم **قسم اول** در فضائل وکمالات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ودرین قسم یازدہ باب ست

باب اول در بیان حسن خلقت وجمال صورت وی صلی اللہ علیہ وآلہ

وسلم اما چه شریف دی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرات جمال الٰہی است و مظہر انوار نامتناہی وی بود در صحیحین
از براء بن عازب آورده که گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خوب روی و خوشخوی ترین مردم
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در حدیث ابی ہریرہ آمده ما رایت شیئا احسن من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
گفت ندیدم من ہیچ چیزی را بہتر و خوشتر از پیغمبر خدا و در قول دی ما رایت شیئا و نگفت افسانا یا زیلا بعا نحو
بشنا [illegible] حوبی و من دی فائق بر ہمہ اشیا بود و گفت چنان روشن و تابان بود کہ گویا میکند آفتاب در
روی وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در حدیث دیگر آمده کہ چون میدیدی تو او را گفتی گویا میدیدی آفتاب طلوع میکند
بیت تا شب نیست روز ہستی زاد ۔ آفتابی چو ندارد دیا دۂ مقصود بیان سطوع و اشراق دلمان
وجہ مبارک در روی روشن اوست و در حدیث بخاری آمده کہ پرسیده شد از براء بن عازب کہ آیا بود روئے
روشن آنحضرت مانند شمشیر یعنی در لمعان و ثقالت در روشنی گفت نہ بلکہ بود مثل قمر چون در تشبیہ بسیف
معنی ندویر نخوت می شد عدول کرد بسوی قمر از جہت استجماع دی ہر دو صفت را زیرا بود لمعان در روایت
مسلم آمده کہ گفت نہ بلکہ مثل آفتاب و ماہ بود یعنی مستدیر بود و اگرچہ شروق دلمان در آفتاب بیشتر است
از ماہ و ماہ ملاحتی است کہ در آفتاب نیست و ملاحتی صفتی است کہ در دیدن خوش آمد و در دل جای کند و
بدرک آن ذوق است و وصف ادبیان راست نیاید چنانکہ گفته است بیت شاہد آن نیست کہ موی
و میانے و دہنے بندۂ طلعت آن باش کہ آنی دارد و دیگر باین فرق می کنند در میان صباحت کہ صفت یوسف
علیہ السلام بود و ملاحت کہ نعت محمد است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمود انا املح و انی یوسف اصبح و باید
دانست کہ تدویر وجہ مبارک آنحضرت صلعم نہ بران وجہ است کہ گرد مثل دائرہ باشد چہ آن از دائرۂ حسن و
جمال بیرون است بلکہ مراد آنست کہ در روی نوعی از تدویر بود قلیل و پر دراز نبود و آن در حسن و
جمال و عظمت داخل است و آمده است کہ نبود در روی مبارک دی مکلثم و نہ مطہم و مکلثم مدور الوجہ
را گویند کہ سخت مدور باشد و در شفا گفته کہ مکلثم قصیر اللذقن و این مستلزم تدویر وجہ است زیرا کہ طول وجہ
بطول ذقن میباشد و مطہم بر ذقن عظیم آماسیده روی بر گوشت در قاموس معنی تدویر و اجماع نیز روی
اخذ کرده و او بمعنی سمین و نحیف ہر دو آمده ہر دو متقی است و سہل الخدین نیز آمده و سہل زمین نرم ہموار
و در بعضی روایات سہل الخدین آمده و ابن سیلان در مواہب لدنیہ از ابن الاثیر نقل کرده کہ سالہ و خدین
استطالۃ است و آنکہ بلند بر آمده نباشد گفت شیخ ابن حجر عسقلانی کہ این است باعث حسنی آنکہ پرسیدا بو دجہ صفت

وی مثل سیف فاهم در بعضی احادیث تشبیه وجه شریف بقطعه فرو شده قمر یعنی قطعه و نصف است
واقع شده و در اشعار نیز شاهد آنرا نیز پاره خوانده اند چنانکه گفته است مصراع هر دیده جا گلعت
آن ماه پاره نیست نزد گویا که این بملاحظه علو قمر و زیادتی جرم و تدویر اوست نسبت بروی او میان
اغلب و این تشبیه در کلام کعب بن مالک رضی الله عنه که از شعراء صحابه و فصحای ایشان است واقع شده
پس لابد آنرا توجیهی یا تاویلی بعضی گفته اند که این تشبیه محول است بر مبالغت صلی الله علیه و آله وسلم نزد اغمار
و برگشته نگریستن که در بیوقت بعضی روی نمایان شنگ دو تائید میکند این را بحدیث جبیر بن مطعم که نزد بعضی
است گفت التفات کردیم بسوی مارسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم بروی که مانند شقه قمر است احسن است
که این تشبیه جبهه مبارک اوست چنانکه بخاری از کعب بن مالک آورده که گفت کان رسول الله صلی الله علیه
و آله وسلم اذا سر استنار وجهه کان قطعة قمر بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که چون شنگن می افتاد و جبهه مبارک
وی روشن می شد و مید رخشید گویا که پاره از قمر است بیت کسیکه تشنه لب نشست باز میدانند که عین
موج حیات ست بین پیشانی تو فی الصراح سر بفتحتین بشکن پیشانی جمع اسرار و جمع الجمع اسارید
فی الحدیث کان بیتبرق اساریره جبهه و بعضی گفته اند که تشبیه بقطع قمر از جهت اخبار است از سوادی که
در قمر ست و این سخن ضعیف ست زیرا که تشبیه بخبری ای است که در قمر ست از ضیاء و استنارت یا قطع نظر از ان
سواد و نیز سواد در قطع قمر نیز واقع است و از ابوبکر صدیق رضی الله عنه آمده است که قمر مود بود روی
مبارک رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم مانند دائره قمر در دائره قمر هاله را گویند که بفارسی زبان آنرا خرمن ماه
خوانند گفت بنده مسکین نور الله قلبه بنور الیقین که ظاهر آنست که مقصود تشبیه بجرم قمر ست و تشبیه بهاله قمر
اشارت است باحاطه انوار و اضواء بجوانب و اطراف وجه مبارک که حکم هاله دارد در بیان کمال ضیاء و
نورانیت وجه شریف و عظمت و ابهت و جلالت اوست در باب که چه چیزی در آید در نظر شهود از نظر کردن
در بین تشبیه از جمال و جلال وی صلی الله علیه و آله وسلم که پر میکند دیده را و دل را انبوه محبت و عظمت و
در حدیث کعب بن مالک نیز تشبیه بدائره القمر آمده ست و اظهر و اشهر تشبیه بقمر است لیلة البدر بهیقی
از ابی اسحاق آورده است که زنی از همدان بمن گفت که حج کرده ام یا رسول خدا گفتم وصف کن وی را
گفت چه روی بود گفت کالقمر لیلة البدر گفتم ارفع منه و لا بعده مثله صلی الله علیه و آله وسلم و بر طالب مشتاق کر
همیشه بر آنچه جمال جهان آرای وی مشرف است باد که در بیابی بدر ازین شاهد نافل و فارغ نباشد

که دیگر نقد است و در حدیث ابی ہالہ آمدہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فخما مفخما یتلالا وجہہ تلالا القمر لیلۃ البدر گفت بود پیغمبر ما عظیم بزرگ و منظر و مہیب در نظر نظارگیان گویا ماہ در خشید روی مبارک وے ہمچو در خشیدن ماہ در شب چہاردہم در ترجیح تشبیہ بجمال آنحضرت باہ بر تشبیہ آفتاب چنانکہ سابقا اشارتے بآن کردہ شد گفتہ اند کہ ماہ بری کند دیدہ را نہ بور خود دانس می گیرد لذت می یابد دل بمشاہدۂ وی ممکن است نظر کردن بوی بخلاف آفتاب کہ خیرگی گرداند نظر را و وثوق نمی بخشد دل را پس تشبیہ ذات عظیم الصفات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با آفتاب در سطوت و جلال و نور بخشی و ظہور دی در ذات عالم و در عدم درک کنہ حقیقت ذات شریف وی و خیرہ شدن نظر عقول از دور و نزدیک در مطالعۂ فضل و کمال وی کما قال شعرا ہی الوری فہم معناہ فلیس یری ۔ للقرب والبعد فیہ غیر منفحم ۔ کالشمس تظہر للعینین من بعد صغیرۃ وتکل الطرف من الم ۔ بحالہ خود است ولیکن در مشاہدۂ حسی جمالی تشبیہ بقمر اقرب و اولیست و در مواہب لدنیہ از نہایہ نقل کردہ است کہ چون مسرور می شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمودہ میشد روی وی مانند آئینہ و نمودہ میشد شخص و در و دیوار در روی صلی اللہ علیہ وسلم و از جابر بن سمرہ آمدہ کہ گفت دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شب مہتاب و ببود بردی حلہ سرخ پس نظر میکردم من بسوئے آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بہ سوی قمر پس بخدا سوگند بود آنحضرت نزد من بہتر از قمر و قول وی کہ گفت نزد من برای اظہار تلذذ و است بحسن و جمال وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دلالتی احسن ست در واقع نزد ہمہ تشبیہ ہا چہ تشبیہ جامد اگویند و او زیادہ مراد بکمر اجامد کہ خطہای سرخ دارد نیست تحقیق ممکن و خطا کردہ ہر کہ حملہ را بر جامد افر تشبیہ حمل کرد و حمرا زیادہ صرف و باید دانست کہ تشبہات باین اشیاء کہ در صفات آنحضرت شدہ باشد بر روش شعرست نہ بر سنن علوت و الا ہیچ یکی از مکونات نسبت کہ معادل و مماثل صفات خلقیہ و خلقیہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باشد فسبحان من خلقہ و حسنہ و اجملہ و اتمہ و الحاصل سبحان اللہ سبحان اللہ ما ابصر شریف وے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کلام در دی از دو وجہ است اول در وصف صدقہ و شمہ و بیان آن روایت است از علی مرتضی رضی اللہ عنہ و کرم اللہ وجہہ کہ گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عظیم العینین ہدب الاشفار بود آنحضرت بزرگ چشم و دراز مژگان و مراد بزرگی چشم نفی خوردی و تنگی و مذاکی آنست نہ بسیار بزرگ بیرون برآمدہ

وکلیه در صفات اعضا شریف وی توسط و اعتدال است که مدار حسن و جمال و زیبائی فضل و کمال آنست و در حدیث دیگر آمده است اشکل العینین و اشکل بضم شین سرخی که در سفیدی چشم باشد و این محمود است و آن رگهائی باریک سرخ است که در چشم میباشد و شهلة سرخی در سواد چشم و در این در صفت چشم شریف کمتر مذکور شده و لیکن در نهایه گفته کان اشهل العینین و گفته الشهلة حمرة فی سواد شهلة سرخی در سیاهی این نیز نوعی از حسن است در چشم که دلرباست و لیکن مشهور اشکل العینین است و در اشعار در صفت جوانان نرگس شهلا آمده و فی القاموس اشکل چیزی که در وی سرخی و سفیدی مخلوط باشد یا چیزی که سفیدیش بسرخی نزدیک باشد و شکله را سحر نیز گویند اشتقاق آن از سحر است که چشم جادو و جادو گر نیز گویند که دل میربایند بمقتضی اشکل العینین را بالطویل شق العین یعنی مراد از باریکی چشم تقصیر کرده اند در قاموس نیز اینچنین گفته و قاضی عیاض مالکی هم این چنین آورده و در شمائل ترمذی نیز این چنین آمده ظاهر آنست که قول امیر المومنین علی کرم الله وجهه عظیم العینین اراده این معنی است و الله اعلم و اوجع العینین نیز آمده و اوجع نیک سیاه چشم و در قاموس معنی فراخی نیز اعتبار کرده و بود آنحضرت اکحل العینین بیت بسان سرمه سیاه کرده خانه حزن تو دو چشم تو که سیاهند سرمه ناکرده تو یعنی بود چشم وی گویا که سرمه کشیده است اگرچه سرمه نکشیده بودی و چه نانی در صفت ابصار آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ابن عباس گفت که بود آنحضرت که میدید در تاریکی شب چنانکه میدید در روشنای روز رواه البخاری و بیهقی از عائشه نیز اینچنین روایت کرده و قاضی عیاض در شفا آورده که آنحضرت در ثریا یازده کوکب میدید و نزد سهیلی دوازده آمده بود نظر او بسوی زمین در اثنای نظر بسوی آسمان بجهت غایت حضور و جیاد آنکه در احادیث وارد شده است که نظر بجانب آسمان داشتی بسیار یا احیانا بجهت انتظار وحی بودی و اینکه بجانب زمین بود در حالت روزه است و اکثر نظر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ملاحظه بود یعنی نظر کردن بگوشهٔ چشم که در جانب صدغست و آنکه در جانب بینی است آنرا موافق دماق میگویند و این از غایت حیا و وقار بود چون التفات میکردی تمام میگشت بسوی چیزی که میخواست بآن التفات کند و نگریست بچپ و راست بتمام برنگشت و بدزدیدن نظر و گردانیدن عنق اکتفا نمود که از عادت سبکساران و متکبران است و نظر وی در پیش روی و پس پشت یکسان بود و در احادیث صحیحه آمده است که بمقتدیان می گفت سبقت نکنید از من در رکوع و سجود که من می بینم شما را از پیش و پس یکسان و بوشیده نیست بر من رکوع و سجود شما و حقیقت این روایت را خدا داند که چگونه بود و حقیقت تمامهٔ احوال شریف آنحضرت صلی الله

بعینین وعلی ما بین من نخلة الی ما یقابلها من ذقنه کذا فی

علیہ وسلم این چنین است کہ بکنہ آن نتوان رسید و دعوی درک آن بکنہ حکم تاویل متشابہات دارد و آنچہ
بقیاس عقل و نظر علم میتوان گفت برین تفصیل است کہ این روایت بصری است یا رویت قلبی و بصر
تقدیر مخصوص است بحال صلوٰۃ کہ محل انکشاف تمام موجب از دیاد نور است یا عام است عارا حوال
اوقات سادات رویت بصری است چنین چشم است کہ در سر است یا پروردگار تعالیٰ قادر است کہ قوت
بصریہ در ہر جزو بدن پیدا آورد یا در ابصار آنحضرت بطریق اعجاز مقابلہ شرط نبود و بعضی گفتہ اند کہ میان
حسنین آنحضرت دو چشم بود مانند سوراخ سوزن کہ ابصار میکرد و آن دو نمی پوشد آنرا چنانچہ ما بین این
جمانہ منطبع می شود و حائط قبلہ چنانچہ در آئینہ پس مشاہدہ میکرد افعال ایشانرا و این دو سخن غریب است
اگر بروایت صحیح ثابت آید انسا و سدقنا والا محل توقف است و گفتہ اند کہ باسناد صحیح ثابت نشدہ است
و اگر بروایت قلبی مراد است پس آن علمست بطریق وحی و اعلام و کشف و الہام و گفتہ اند کہ صواب آنست
کہ چنانکہ قلب شریف آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم احاطہ و وسعتی در درک و علم معقولات دادند حواس
لطیف او را نیز احاطہ در درک محسوسات بخشیدند و جہات ستہ را در حکم کمیت گردانیدند واللہ اعلم و این جا
اشکال می آرند کہ در بعضی روایات آمدہ است کہ گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ من بندہ ام نمیدانم
آنچہ در پس این دیوار است جوابش آنست کہ این سخن اصلی ندارد و در روایت بدان صحیح نشدہ است و اگر باشد
گفتیم کہ آن انکشاف مخصوص بحال نماز است و اگر علم است موقوف باعلام الٰہی و خلق اوست علم را چنانچہ
در سائر مغیبات است و دلالت میکند بران حدیثی کہ واقع شدہ است کہ یکبار ناقہ آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم گم شد یعنی منافقان گفتند کہ محمد خبر از آسمان همی دہد و در نمی یابد کہ ناقہ کجاست چون این شخص
منافقان با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم رسید گفت من نمیدانم و دروغ نمیگویم مگر آنچہ بدو آمدہ و مرا یاد آمدہ یا یاد مرا پروردگار
من و متصل ہمین گفت کہ بتحقیق راہ نمود مرا پروردگار تعالیٰ بران ناقہ کہ وی در موضع است چنین و چنین
نیز شدہ است مہار وی در درختی پس رفتند آنجا و یافتند و چنانکہ خبر دادہ بود پس آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم تمامی یابد مگر آنچہ ورا با مر پروردگار تبارک و تعالیٰ خواہ در نماز باشد یا در غیر آن فلا اشکال
امامع شریف وی صلی اللہ علیہ وسلم در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم گفت کہ من
بینم چیزی کہ نمی بینید شما و می شنوم چیزی کہ نمی شنوید شما من می شنوم اطیط آسمان را و اطیط آواز پالان
و آواز شکم نہی و آواز شتر کژہ مانند آنرا گویند و فرمود سزاوار است آسمان را کہ اطیط کند نیست جائے

یک شیر دہد و ایتی جامی چہار انگشت بر آسمان مگر آنکہ نہادہ است فرشتہ جبہہ خود را برای سجدہ و در روایت دیگر ساجد است یا قائم و بیان ماہیت اذان شریف و سائر صفات آن در ین کتب یافتہ نشدہ است نیز آنکہ در جامع کبیر آوردہ کہ بود آنحضرت نام الاذنین الماجنین مبارک دی صلی اللہ علیہ وسلم وصف کردہ او را علی رضی اللہ عنہ واضح الجبین و در روایتے صلت الجبین فی الصراح صلت پیشانی کشادہ و در حدیث دیگر واسع الجبین و در روایتی واسع الجبہۃ و مذکر در جبہہ شریف زہیر بن کعب بن مالک گذشت کہ چو ان چین در پیشانی می افگند چنان می نمود کہ گویا قطع قمر است و گفتہ اند کہ از اثر بخت و طالع و نور انیت جبین ظاہر شد و سر نوشت کہ در شکم مادر می نویسند در موضع جبین ست و گاہے مشاہدہ این معنی در روئے کعبہ معظمہ کہ عادت بر تطلیہ و تمویہ دی واقع شدہ است حاصل می شود کہ چہ آثار نیک بختی و سعادت لائح و فائح است ازان اما حواجب شریف در حدیث علی رضی اللہ عنہ واضح الجبین مقرون الحاجبین واقع شدہ است و قرن اتصال موی ابروان است و در حدیث ابن ابی ہالہ کہ از وصاف علیہ شریف بود ان غیر قرن آمدہ و در میان این دو روایت اختلاف است و گفتہ اند کہ صحیح روایت من غیر قرن است و ظاہر اقتران بسیار نبود کہ موہا سخت بہم پیچیدہ باشد و بسیار فربہ بہم نبود اتصال بود و بموے چند ضعیف کہ بدان اطلاق اقتران و عدم اقتران ہر دو صحیح افتد و در نظر شہود و نیال نیز ہمچنین مے در آید واللہ اعلم و گفتہ اند کہ در میان ابروان رگی بود کہ مے جنبانید از اثر غضب و تبر و در حدیث ابن ابی ہالہ آمدہ است کہ ازج الحواجب و تفسیر کردہ اند کہ ازج را بمقوس طویل و افر الشعر اند در روایتے ازج الحواجب سوانع یعنے تمام موی دو ابرو ناموس و صحاح ہمچ بمعنی باریکی ابرو یا دراز گفتہ و بفارسی گمان ابرو و بعضی از بعضے صحابہ آوردہ کہ گفت دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وسلم احسن الوجہ عظیم الجبہۃ دقیق الحاجبین و وقت باد فور شعر منافات ندارد و مراد بدقت آنکہ بر موی مزدحم نبود بوفور شعر آنکہ کم موی و پراگندہ نبود اما انف شریف اقنی الانف و اقنی العرنین واقع شدہ و عرنین بکسر عین مہملہ و سکون را و کسر نون اعلی انف کہ در تحت مجتمع حاجبین ست و تفسیر کردہ اند اقنی را بسائل الحاجبین مرتفع الوسط و مسائل الوسط سبلانست یعنی ہموار با نوکی از طول و دقیق العرنین نیز آمدہ و دقت نیز ہمیں معنے سبلانست و مراد نفی غلظ ست و عرنین انف آنحضرت را نوری مشتمل بود کہ گمان می برد کسیکہ نیک تامل نمیکرد کہ بلندیست و بلند نبود آن بلندی نور بود کہ بالا سید و بدان را نیز نشان نیک بختی و سعادت مندی می دارند اما

بیان جبین شریف

بیان حواجب شریف

بیان انف شریف

بیان فم شریف

فم شریف در صحیح مسلم از حدیث جابر آمده رضی الله عنه که بود رسول خدا صلی الله علیه وسلم ضلیع الفم یعنی فراخ دهان و همچنین وصف کرده است ابن ابی هاله که وصاف نبی بود صلی الله علیه وسلم و صدفی دارد طویل در بیان حلیه شریف که مذکور است در شمائل ترمذی وسعت فم ممدوح است نزد عرب و مذموم میدانند صغر فم را و مردان نه در زنان و تنگ دهنی گویند شعرا در جوانان اعتبار کرده گویا بجهت بودن ایشان ست و حکم نسا بعضی می گویند کنایه از کم سخنی و مجبوبی ست و در حدیث دیگر بعد از ضلیع الفم این عبارت زیاده کرده اند که بیان لم یزل فراخی دهن مے کند بفتح الکلام و نخنه باشد اقه یعنی آغازی کرد آنحضرت سخن را و ختم میکرد بشد قهای او و شدق بکسر شین کنج دهان و شدق بحرکیک فراخی شدق خطیب اشدق کام کشاده و متشدق فصاحت نمانیده یعنی سخن از دهان شریف تمام و کامل و پسندیده آمد و شکسته و ناقص نمی برآمد پس حاصل این بیان و فصاحت اثبات آن راجع گردد و تشدق لسانی که آنرا ذم کرده اند در صورتی ست که بطریق تکلف و تصنع و مناحق باشد و بعضی از ضلع فم فرب شفتین مراد داشته اند مفلج الاسنان کشاده و دندانهای پیش فی الصراح فلج کشادگی دندانهای پیش و در حدیث آمده اشنب مفلج الثنایا شنب رونق دندان و آب و شیرینی رسد و فی القاموس الشنب بحرکة برودة و عذوبة فی الاسنان و در حدیث علی رضی الله عنه مبلج الثنایا یلج بموحده و جیم روشن دندانهای پیش و در حدیث ابن عباس آمده که گفت بود آنحضرت کشاده لبها چون تکلم میکرد دیده مے شد که گویا می برآید نور از میان کشادگی دندان پیش وی رحم الله ابو صبری حیث قال شعرکا غالولو المکنون فی صدف من معدنی منطق منه وتبسم و طبرانی و راوسط روایت کرده که بود لبها و صردهان آنحضرت احسن و الطف از همه آدمیان و در روایتی عظیم الاسنان نیز واقع شده و مراد نمای و درستی آن خواهد بود اما لب و دهن شریف وی صلی الله علیه وسلم شفای بود مر غمگنان و دلدردمندان را و حدیث حرق آنحضرت صلی الله علیه وسلم در چشمان علی رضی الله عنه روز خیبر و به شدن آنروز ساعت مشهور است و آورده شد نزد آنحضرت صلی الله علیه وسلم ولوی از آب پس آب خورد ازان و لودخت آب دهن در وی و انداخت آب را در چاه پس قاچ گشت بوی مشک ازان و در خانه انس رضی الله عنه چاهی بود و انداخت آنحضرت آب دهن خود را دران پس بنبود و در مدینه چاهی شیرین تر ازان و یکباری غلمان شیر خوار را نزد آنحضرت آوردند پس انداخت آب دهن خود را در دهنهای ایشان پس سیراب شدند از شیر تخورند دران روز روزی امام حسن مجتبی رضی الله عنه سخت تشنه بود پس آنحضرت زبان شریف

خود را در دهان وی نهاد و بگمید آن را تمام آنروز سیراب بود و انیها از معجزات است و امثال آن بسیار است اما ضحک آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و صحیح البخاری از عائشہ رضی اللہ عنہا آوردہ کہ گفت ندیدم آنحضرت را در خندہ چنانکہ دیدہ شود لہوات وی و لہوات بفتحات جمع لہاۃ و بفتح لام گوشت پارہ کہ در اعلاء حنجرہ ہست از اقصای فم و ہمیشہ بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منبسط الوجہ دائم البشر و آنکہ در بعضی احادیث آمدہ است کہ خندہ کرد آنحضرت تا آنکہ ظاہر شد نواجد وی یعنی دندانہای پسین کہ نہایۃ دندانہا اند و آن را اخراس عقل گویند و بعد از بلوغ و کمال عقل میرویند مراد ازان مبالغہ است در بیان ضحک نہ حقیقت آن و آن مثل نقش شدہ است در بیان شدت ضحک و بعضی گفتہ اند کہ مراد از مواجد اینجا این باب یا اخراس است مطلقا نہ آن اخراس مخصوص و اکثر خندہ وی صلی اللہ علیہ وسلم تبسم بود و تبسم از مبادی ضحک ست و ضحک انبساط وجہ است تا ظاہر شود دندانہای از سر مسواک اگر باوی باشد و شنیدہ شود اندرو رائحہ تفہقہ گویند و اگر نہ ضحک نامند و اگر اصلا آواز باشد آن تبسم ست و فی الصراح تبسم لب شیرین کردن و مشہور دندانہا سفید کردن و شیخ ابن حجر گفتہ کہ آنچہ ظاہر ے شود از مجموع احادیث آنست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در معظم احوال و اکثر اوقات زیادہ ے کرد بر تبسم و نواند کہ گاہی زیادہ بران کردہ بحد ضحک رسانیدہ باشد اما قہقہہ فکلا کردہ است از ضحک اکثار و افراط دران است کہ ے برد وقار را و می میراند دل را و نزدیک میکند از ابو ہریرہ آوردہ کہ چون ضحک مے کرد آنحضرت روشن مے شد دیوارہا ے اتقا و نور دندانہای او بران چنانکہ از آفتاب فتد و بکار آنحضرت نیز از جنس ضحک بود بلندی شد آواز و لیکن میریخت اشک از چشم و شنیدہ میشد از سینہ شریف وی آوازی چنانکہ دیگ مسی بجوشد و در بعضی روایات مانند آواز آسیا و گریہ آواز تجلی صفت جلال و از شفقت بر امت و رحمت بر ایشت بودی و اکثر از سماع قرآن و احیانا در نماز شب بودی و نگاہداشت پروردگار تعالی او را از خیانۃ کہ آن کسل و گرانی است و از تاریخ نگاری مصنف ابن ابی شیبا آوردند کہ ما شاتب النبی قط و در بعضی روایات ما تاتب نبی قط و اقع شدہ ہیچ پیغمبری خیانۃ نکردہ و در حدیث آمدہ کہ تثاوب از شیطان است و اگر غلبہ آرد دہن بدست چپ باید پوشید یا لب زیرین بدندان گرفت و آنکہ ہا یا آہ آہ گویند نہایت شنیع است و آمدہ است کہ شیطان خندہ میکند در روی کسیکہ میکند آنرا و اما صورت شریف وی صلی اللہ علیہ وسلم بود احسن الصور و بود آنحضرت احسن الناس صوتا و اعلاہم و نبود ہیچکس خوش آواز تر و شیرین کلام از وی و اصدق الناس لہجۃ کہ در وصف کلام شریف

واقع شده است همین معنی است که بود در زبان شریف وی راست تر و درست ترین زبانها در تکلم بمجاری حروف چنانکه باید و شاید و قادر نباشد بران هیچ کس بمعنی فصاحت آمده و روایت کرده انس رضی الله عنه که نفرستاده است خدا تعالی هیچ پیغمبر را مگر خوش آواز و خوش روی تا آنکه فرستاده پیغمبر شما را صلی الله علیه وآله وسلم خوش تر روی خوش آواز تر از همه و ازین جا گفته است بیت و در دل هر امتی گر حق مزه است ۞ در روی و آواز پیغمبر معجزه است ۞ میرسید آواز مبارک وی بی تکلف تا بجای که نرسد آواز هیچکس خصوصاً در خطبها که در وعظ و تحویف و انذار میخواند چنانکه می شنیدند مخدرات در پرده های خود و خطبه خواند در ایام حج در منی پس بگشاد گوشهای هر مردم را و شنیدند آنرا در منازل خود و شنید هر که در منی بود از دور و نزدیک و آنکه در مسجد خیف دیگر آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خطبه میخواند در منی و علی کرم الله وجهه پیش آن حضرت بود و تقریر میکرد از ان مراد آن تفسیر و توضیح کلام و شرح و بیان و رفع اشتباه ازان است نه شنوانیدن صورت آن فصاحت لسان شریف و جوامع کلم و بدایع بیان و غرائب حکم وی صلی الله علیه وآله وسلم زیاده بران است که بحسب فکر و اندیشه گردد در حصار ادراک آن تواند گشت و ممکن نیست وصف آن به بیان و بیان آن بلسان و نیافریده پروردگار تعالی هیچ امه را فصیح تر و شیرین تر زبان ازوی صلی الله علیه وآله وسلم یکبار عمر بن الخطاب رضی الله عنه پرسید یا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بیرون نیامدی تو از میان ما و نه گشتی در میان مردم از کجا آوردی این همه فصاحت را فرمود لغت اسمعیل محو و مندرس شده بود پس آورد بر من آنرا جبرئیل پس آنرا یاد گرفتم و نیز فرمود ادبنی ربی فاحسن تادیبی ادب آموخت مرا پروردگار من و نیکو کرد ادب را و علم عربیت را که تعلق زبان عرب و فصاحت و بلاغت دارد و ادب میگویند و نیز فرمود نا شئی شدم من در بنی سعد بن بکر که قوم مرضعه وی صلی الله علیه وآله وسلم علیه سعدیه اند و ایشان افصح عرب بودند و آنچه روایت کرده شده است که انا افصح من نطق بالضاد من فصیح ترین کسی ام که نطق کرده است بضاد اگرچه بعضی محدثان را در صحت این حدیث باصطلاحی که ایشان دارند سخن است اما معنی آن صحیح است و حاصل آن راجع است باانکه فرمود که من افصح عربم زیرا که این حرف مخصوص است بعرب و در زبانهای دیگر نیست و در میان عرب کسیکه حق این حرف بتمام ادا کرده باشد نیست مگر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و مخرج این حرف از اقصای لسان است و گفته اند من الالسن السریر یعنی از صحابه عظام از هر دو جانب انزاج میکردند و تکلم میکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بکلام مبین مفصل که اگر سخن است

بیان فصاحت شریف

سامع می شمرد کلمات آنرا جدا جدا آمده است که اعاده میکرد آنحضرت کلمه را سه بار تا فهم کرده شود از وی ظاهر آنست که این در مقام اهتمام و احتیاط و در محل الهام و اشتباه خواهد بود نه همیشه و در هر سخن این چنین میکرد و الله اعلم و از خصائص کلام حقیقه محمدیه است صلی الله علیه و آله و سلم که ذو مواد و نیت جوامع الکلم و اختصر لی الکلام و مراد بجوامع الکلم کلمات است که در غایت اختصار متضمن معانی کثیره اند و علماء بعضی ازان کلمات را بر حسب وسع و طاقت خود فراهم آورده اند و کتب و دفاتر خود را بدان موشح و مزین ساخته اند و مکاتیب و مناشیر آن حضرت را صلی الله علیه و آله و سلم که بملوک و امراء عظام وقت اصدار فرموده و بهر قومی بلغت آنها تکلم نموده نیز آورده و شرح و تفسیر کرده اند و چون مدار این باب بر لغت فارسی ست و مقتضا ست بر بیان جلیه شریفه ایراد آن مکاتیب و مناشیر روی نداد اما بعضی ازان کلمات شریفه آنکه در حکم جلیه کمال و زینت جمال ست بصور مراقب برآمد آن ازدهان و زبان شریف ذکر کرده شد بیت حرف از دهان دوست شنیدن چه خوش بود ۔ با از دهان آنکه شنید از دهان دوست ۔ یکی حدیث انما الاعمال بالنیات که اصلی عظیم است از اصول دین و جامع ترین مفید ترین احادیث و بعضی آنرا ثلث علم دین گفته باعتبار آنکه دین قول و عمل و نیت است و بعضی نصف علم گفته باعتبار آنکه اعمال دو قسم اند اعمال قلب و اعمال جوارح و نیت اجل و افضل اعمال قلب ست پس علم متعلق بدان نصف علم باشد بلکه اعظم نصفین و نیت اصل جمیع اعمال قلبیه و قالبیه و مدار تمام طاعات و عبادات و باین اعتبار اگر براه مبالغه روند تمام علم گویند نیز درست افتد من حسن اسلام المرء ترکه مالا یعنیه المسلم من سلم المسلمون من یده و لسانه لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه الدین النصیحة البلاء موکل بالمنطق المجالس بالامانة المستشار مؤتمن ترک الشر صدقة الحیاء خیر کله فضل العلم خیر من فضل العبادة الصحة والفراغ نعمتان مغبونتان فیهما اکثر الناس من غشنا فلیس منا الدال علی الخیر کفاعله حب الشیء یعمی و یصم المرء مع من احب لا ترفع عصاک عن اهلک خیرکم خیرکم لاهله من البطاء به مما لم یسرع به نسبه زرغبا تزدد حیا الحلق الشیء یفسده کما یفسد الخل العسل ایاکم و خضراء الدمن احد الاغلبه لکیس من دان نفسه و عمل لما بعد الموت والفاجر من اتبع نفسه و تمنی علی الله لیس الشدید من غلب الناس انما الشدید من غلب نفسه القناعة ریع المؤمن القناعة کنیز لا تبقی الاقتصاد فی النفقة نصف المعیشة والتودد الی الناس نصف العقل و حسن السؤال نصف العلم لا عقل کالتدبیر و لا ورع کالکف و لا حسب کحسن الخلق الرضاع تغیر الطباع الایمان بیان لا ایمان لمن لا امانة له و لا دین لمن لا عهد له جمال الرجل فصاحة لسانه لا فقر اشد من الجهل

ولا مال اغزن العقل جامع شئی الی شئی احسن من علم الی علم کن فی الدنیا کانک غریب او کعابر سبیل و عد نفسک من اصحاب القبور الغنی لا یزید الا عز التواضع لا یزید الا رفعة ما نقص مال من صدقة کنوز البر و کتمان المصائب لا تظهر الشماتة با خیک فیعافیه الله و یبلیک و هر یکی ازین کلمات گنجی ست مشتمل بر عجائب و غرائب آداب دین و دنیا و قاعده ایست متضمن سعادات اولی و اخروی و امثال این بسیار و می اندازه است انچه بالفعل در نظر و قلت در آمد انیست و هر هر یکے را شرحی و بیانی ست اگر ذکر کنند بر فاتر در نگنجد و حدیث الدین النصیحة مشتمل ست بر تمام علوم اولین و آخرین اگر علماء عالم جمع آیند و بشرح آن زبان کشایند جزوی ازان بسر نیابند و اگر گفته باشند بر اندازه علم و سعت حوصله دانش خود گفته باشند با نمونه ازان در رساله فارسی اشارت کرده شده است آما اس شریف و حدیث ابن ابی هاله آمده کان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم عظیم الهامة بود یعنی حضرت صلی الله علیه و آله وسلم بزرگ سر و بزرگی سر دلیل ست بر وفور عقل و جودت فکر بجهت قوت دماغ و کثرت آن که حامل جوهر عقل است و مراد نفی صغر و حقارت راس ست و وجود اعتدال مر جمیع اعضا و جوارح شریف چنانکه اشارت بدان واقع شده و این قاعده کلیه ست همه جا باید نگاه داشت انس رضی الله عنه گفت قاده پرسیدم از انس از شعر رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم گفت بود موی شریف وی رجل رجل بفتح راء و کسر جیم و سکون آن و فتح نیز آمده چنان سبط و قطط و سبط بفتح سین و سکون یا و کسر آن موی نرم فرو هشته و قطط بفتح قاف و کسر طاء و فتح آن سخت و تا و پیچیده و مثل موی سیاهان که آنرا چکله گویند و در بعضی احادیث آمده که موی مبارک آن حضرت جعد بود امانه جعد و قطط جعد بفتح جیم و سکون عین موی که در وی تابی و پیچش باشد و نرم و رعنا باشد ضد سبط و قطط سخت جعد و در بعضی روایات نفی جعد کرده اند و مراد بجعد شدید الجعودة داشته فی الصراح جعد مرغول و قطط سخت مرغول و سبط موی فرو هشته پس موی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم سبط بود نه قطط بلکه بین بین بود آنرا هم رجل گویند و هم جعد گویند و بود در ازی موی شریف وی میان گوش و در روایتی تا گوش و در روایتی تا نرمه گوش و در روایتی تا روش و در روایتی تا نزدیک دوش و در جمع میان روایات آنست که این باعتبار و اختلاف احوال اوقات ست گاهے که تیل می مالیدند و شانه می کردند دراز می بود و در غیر این حال کوتاه تا بر ستون موی بعد از ستون که بند بسیج زیاده شده می تا انیم اتب و در مواهب لدنیه گفته و در مجمع البحار نیز موافق آن آورده که چون غفلتی واقع میشد از تقصیر موی دراز می گشت و چون قصر میکرد کوتاه میشد و ازین عبارت معلوم میشود که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم موی قصر میکرد اما خلق

خود گفته اند که در غیر حج و عمره نبوده و در روایت حلق در غیر این دو جا یافته نشده است و الله اعلم و در روایت
اصفهانی آمده که چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمکه قدوم آورده بود مراد را چاگیسوی یافته و گذاشتن
موی سر سنت است و همچنین سنت عادت عرب در زمان قدیم و لیکن باید که تفقد کند موها به تیل مالیدن و شانه
کردن آنحضرت بسیار میکرد و هر که از دلیده و تیره سر موی دیدی مکروه داشتی فرمودی گاهی در نظری آید
یکی از شما گویا شیطانی ست و هر که را دیدی که بسیار تکلف میکند در دراز کردن موی و آراستن آن آنرا نیز
مکروه داشتی و توسط همه حال محمود است و هر که انتواند تفقد کرد نراشیدن موی او را بهتر ست از امیر المومنین
علی رضی الله عنه آمده که فرمود دشمن داشتم موی سر را ازان باز که شنیدم از رسول خدا صلی الله علیه وآله
وسلم که در تبع هر موی جنابت است الا آن ستردن موی متعارف اهل روزگار شده از خاص و عام خصوصا
مشائخ و زهاد و عباد و ظاهر آن بجهت عدم استطاعت و عدم فرصت تفقد آنست فائده و لیکن سنت
همان است که گفته شده در حدیث ابن عباس آمده که آنحضرت سدل میکرد و موی را و مشرکان فرق میکردند
سرهای خود را و اهل کتاب سدل میکردند و مراد بسدل فرو هشتن موی است بر اطراف جبین و فرق جدا
کردن موی بعضی از بعضی چنانکه پیدا شود در میان آنها خطی که آنرا مفرق میگویند یعنی تارک سر و آنحضرت
دوست میداشت موافقت اهل کتاب را در انچه امر کرده نمی شد در وی بچیزی بعد از ان فرق میکرد پس
گفته اند که فرق سنت باشد زیرا که آنحضرت رجوع کرد از سدل بسوی فرق و ظاهر آنست که امر کرده شد بوی
پس سدل منسوخ باشد و احتمال دارد که اتخاذ فرق باجتهاد باشد که رو بداد آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
در مخالفت اهل کتاب چه موافقت ایشان به قصد استمالت قلوب بود چون بی نیاز گردانید حق تعالی
او را از ایشان ترک کرد موافقت ایشان را بالجمله سدل و فرق هر دو جائز است و فرق احب و افضل
است کذا قاله المختار آنست که میگذاشت موها را بحال خود اگر خود متفرق می شدند فرق میکرد و اگر نه
میگذاشت و الله اعلم و اختلاف کردند علما که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خضاب کرده یا نه اکثر
بر انند که نکرده و سبب همین است زیرا که نرسیده بود پیری وی بسر حد خضاب در تمام سر و لحیه چهارده
یا هفده تا هر ده موی بود و به بست نرسیده بود چون او دهان میکرد پوشیده می شد سپیری و نمایان نمی شد
و گفت انس بود در لحیه شریف وی چند موی سفید و اگر من خواستم می شمردم چند موی در سر مبارک وی
و گفت خضاب نکرد آنحضرت انچه مروی ست که بیرون آورد انس رضی الله عنه موهای شریف را که

زردی بودند مخضوب بودند گفته اند مخضوب نبودند بلکه ممزوج و مخلوط بود بطیب و چنان می نمود که گویا مخضوب ست باخضاب کرده بود او را النس تا محکم گردد و دیر الیستند و همچنین ست کلام در حدیث ام سلمه رض کذا قیل و در مواهب از همچنین از ابن عمر آورده که دیدم آنحضرت ساکه رنگ کرده بود بصفرة و گفته اند که مراد زعفران ست و من از حضرت شیخ امام اجل عبد الوهاب متقی شنیدم که می گفت که این خضاب نبود زیرا که موهای شریف سادو بود و سیاه رنگ نمیگیرد و تنظیف بود که بدان می شست و پاک می ساخت یارب مگر آن چند موی شریف که سفید بود ند آن رنگ میگرفته می باشد اگر این خضاب در وقت پیری بود فقد بر واز نودی نقل کرده اند که گفت مختار آنست که رنگ کرده وقتی و ترک کرده اکثر اوقات پس از خبر داد هر کس بانچه دید و هر یک صادق و گفت ابن تاویل معین ست زیرا که حدیث ابن عمر در صحیحین ست و ممکن نیست ترک وی دلیست او را تاویل دهد اتکه بعضی علما در عدم شیب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم باوجود آنکه سن مبارک وی متحمل و متحمل آن بود وجهی گفته اند که زمان نکرده میدارند پیر پیرا غالبا و هر که کرده پندارد از حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم چیز پرا کافر شود و در روایت متعدد از انس آمده که شیب را انجا عیب داشته و گفته ماشاء الله ما شیب و گفته اند عجب ست از انس رضی الله عنه که اینچنین گفته و حال آنکه در حدیث آمده است که شیب وقار ست و نور ست و شیب ممدوح است بر زبان نبوت و گفته اند که چون انس رضی الله عنه مبالغه آنحضرت در خضاب و تغییر مشاهده کرده چنانکه ابو قحافه والد ابو بکر صدیق رضی الله عنه دید که سر و ریش تمام سفید شده مانده بست نکرده پند اشت آنرا فرمود تغییر دهید شیب را از شیخ پیر چون انس زین حدیث عیب بودن شیب فهمیده و حدیث دیگر را نشنیده یا قبال کرده که این حدیث منسوخ ست باین حدیث علم کرد کذا فی المواهب اللدنیه گفت بنده مسکین ثبته الله فی مقام الیقین شک نیست که شباب از شیبت قوت و قدرت و مهابت در چشم اعدا دین کمالیست که در تقویت دین و اظهار شوکت اسلام و خلی تمام دارد خصوصا در زمان نبوت که جهاد فی سبیل الله و غزا با کفار در ازمان اغلب و اوفر مودو مکنت بالنه الاقی اقتضای آن کرد که آنحضرت را شیب که در صورت ضعف و عجز می نماید موسوم نگردانند نزد آنحضرت مهابت و تزیین بر خضاب که تشبیه باهل شباب دارد هم برای این غرض بود و حدیث شیب و ظهور آن بعد از شهر است بجهت خوف و قشیت بود چنانکه فرمود شیبتنی سوره هود والواقعة والمرسلات و عم یتسائلون و اذا الشمس کورت و القد نبود که در صورت شباب غلبه و قوی راه یابد و این بود ن شیب و قار و نور منافات ندارد چنانکه بر خلیل الرحمن

صلوات اللہ و سلامہ علیہ بردائی تمیز بیان دی و بیان اسحٰق علیہ السلام شیب بر گماشتند و گفت ما ہذا یا رب فال وقار گفت رب زدنی وقارا فافہم و باللہ التوفیق و ما بحیہ شریف وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حدیث ابن ابی ہالہ آمدہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کث اللحیۃ یعنی انبوہ و بسیاری موی محاسن و کث در لغت بمعنی کثیف ست مذ لطیف گفتہ می شود و رجل کث اللحیۃ و کثیف اللحیۃ و بحیہ کث و در شفای قاضی عیاض گفتہ کث اللحیۃ یملأ صدرہ و در بحیہ شریف در طول قدری مبین در کتب بنظر نمی آید و در مخالف النبی گفتہ کہ بحیہ آنحضرت چہار انگشت بود طبعا یعنی ہمین مقدار بود از روی طبع و اگر کم نمیشد و سندی برین یافتہ نمیشود و ارسال در بحیہ موجب حسن و جمال میماند خصوصا کہ کث اللحیۃ باشد و اللہ اعلم نیز این سخن مخالف چیزیست کہ از شفا مذکور شد و منافی ست با نچہ در حدیث ترمذی آمدہ کہ آنحضرت میگرفت از بحیہ خود از طول و عرض وی بر دیش شارب را یعنی سبلت را و میفرمود کہ سبلت را وی از ما نیست و در صحیحین آمدہ کہ مخالفت کنید در گرفتن مشرکان را و در روایتی مجوس را و بسیار کنید و دراز سازید ریشہا را و پست کنید در گرفتن سبلتہا و مذہب ائمہ در گرفتن سبلت مختلف ست و ادنی اینست کہ اطراف لب ظاہر گردد و حلق کردن آن بدعت ست و نزد بعضی سنت ست و نزد حنفیہ احفاء است کہ از بیخ بر دارند اما در حدیث آمدہ است کہ گرفت آنحضرت سبلت خود را بر سواک و این بظاہر با احفاء منافات دارد کذا قیل و این در یک وقتی بود و الا در اغلب اوقات احفاء خواہد بود و مشہور در مذہب ما آنست کہ بمقدار ابرو بگذارند و این در غیر غازیست اما در غازی مستحب طول شاربست تا در چشم دشمنان ہیبت نماید آنچنانکہ اطراف لب را بپوشاند کذا فی مطالب المومنین نقلا عن الذخیرۃ و باکی نیست ترک سبالہا یعنی طرفین شارب و گفتہ اند کہ امیر المومنین عمر و غیر وی از صحابہ سبالہا میگذاشتند زیرا کہ دی بل را نمی پوشد و طعام در وے نمی ماند و در حلق و ترک موی زیر لب کہ آنرا عنفقہ گویند نیز اختلاف ست و افضل ترک آنست اما در حلق طرفین عنفقہ لاباس بہ است در حدیث تو نیز بحیہ نیز اختلاف ست مشہور در مذہب حنفی چہار انگشت و ظاہر آنست کہ مراد آن باشد کہ کم از این نمی باید و لیکن در روایت آمدہ است کہ واجب ست قطع زیادہ بران و گفتہ اند کہ اگر علما رشانج زیادہ بران بگذارند نیز درست ست و می آرند کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما میگرفت لحیہ خود را بقبضہ پس آنچہ زیادہ می آمد از قبضہ می گرفت و این حدیث در آخر کتاب اللباس مذکورست و لیکن باین لفظست کہ کان ابن عمر اذا حج او اعتمر قبض علی لحیتہ فما فضل اخذہ و باز از نافع از ابن عمر

حدیث ذی آرد کہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انھکوا الشوارب واعفوا اللحی یعنے مبالغہ کنید در قطع سبلتہا و بگذارید ریشہا را بحال خود و تعرض مکنید بدان کذا فسرہ الشارحون باز اشکال کردہ اند چون اعفاء لحیہ مامور بہ است پس چون قصر میکرد ابن عمر باوجود آنکہ راوی این حدیث اوست جواب دادہ اند کہ قصر از وی مخصوص وحج وعمرہ بود و مبنی قصر او ست چنانکہ فعل اعاجم ست و عادت سلف درین باب مختلف بود آوردہ اند کہ یحیی امیر المومنین علی را دید کہ سبیلہ او را چنین از عمر و عثمان نوشتہ اند کان الشیخ محی الدین رضی اللہ عنہ طویل اللحیۃ وعریضہا اما عانہ مبارک در بعضی احادیث آمدہ کہ حلق میکرد و در بعضی آمدہ کہ نورہ میکرد و حدیث ہر دو جانب ضعیف ست و حدیث حلق ضعیف تر ست و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حمام نہ در آمدہ و ندیدہ آنرا و ظہور حمام بعد از رحلت آنحضرت بعد از فتح بلاد عجم شدہ و لیکن خبر دادہ بود بوجود آن و نہی کردہ زنان را از در آمدن حمام مگر بحکم ضرورت و قصد و علاج و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قص میکرد و شوارب و اظفار را روز جمعہ و در بعضی روایات روز پنجشنبہ و در کیفیت قلم اظفار چیزی ثابت و لیکن اینقدر در آمدہ کہ ابتدا میکرد بسبابہ یمنی و ختم میکرد بابہام آن و در نظمی کہ منسوب ست بہ امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ آمدہ شعر قلم الاظفار بانستہ والادب ۔ یمنہا حواسب بسبارہا ادب ۔ و مفارقت نمیکرد از آنحضرت مسواک و شانہ و چون او ہان میکرد و شانہ میکرد و بحیہ شریف و انظر میکرد در آئینہ جمال شریف خود را لحق آئینہ دیدن او را شاید کہ جمال جہان آرای را دانور مطلع نور الٰہی و مظہر اسرار نامتناہی ست بیت وی ز آئینہ حسن ترا صد ائی نیست ۔ غرض تجلی حسن ست خود نمائی نیست ۔ صلی اللہ علیہ وآلہ قدر حسنہ وجمالہ وابا حید یعنی گردن شریف و عنق نیز بمعنی گردن ست در حدیث ابن ابی ہالہ آمدہ کان عنقہ جیدہ دمیۃ فی صفاء الفضۃ و دمیۃ بضم دال و سکون میم بتی کہ تراشیدہ میشود از عاج کذا فی النہایۃ و در قاموس گفت از زخام یعنی سنگ سفید و اگر مہ در تشبیہ کردن بگردن صنم تخاشی ردی نمیماند و لیکن چون آراستگی مینماید در صنعت آن رسالہ میکنند در تحسین آن تشبیہ کردند بدان کذا فی النہایۃ و در حاشیہ شمائل نوشتہ الدمیۃ الغزال و در حاشیہ دیگر دمیہ آہو برہ اما در کتب لغت ایں معنی یافتہ نشدہ واللہ اعلم و فعل ادنی صفاء الفضۃ ظاہر عبارت این حدیث آنست کہ این صفت عنق ست از حدیث دیگر کہ در مواہب آوردہ کہ قال ابو ہریرۃ کان جید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ابیض کانما صیغ من فضۃ معلوم میگردد کہ این صفت علیحدہ است از صفات دمی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اما شمائل شریف و

بیان ما نہی شریف و نورہ

بیان صبیہ شریف

بیان عنق شریف

مکتب بفتح میم و کسر کاف مجمع سر شانه و بازو و فی الصراح منکب بن و بازو و شانه و در وصف آن واقع شده
بعید ما بین المنکبین و در سافتی که میان دو منکب است بصیغه تصغیر نیز خوانده اند و بعضی این تفسیر را بعین الصدر
کرده اند و عرض صدر معنی علیحده است که واقع شده است عرض الصدر بعید ما بین المنکبین و این هر دو
صفت لازم یکدیگر اند و چون متعلق بدو عضو اند جدا جدا ذکر کرده شده اند و رحب الصدر نیز آمده این کشادی سینه
محسوس است که داخل جلیه و صورت ظاهر است و لیکن صدر معنوی که کریمه الم نشرح لک صدرک اشارت بآنست
مقامی عالیست که در تمام و کمال آن مخصوص ذات بابرکات حضرت سید السادات است غیر او را از کمل
اولیا برانداز و اتباع و اقتدا بنبوی صلی الله علیه و آله وسلم حاصلست و ذکر آن در ابواب اخلاق یاید انشاء الله
تعالی و در مواسب ذکر قلب شریف نیز کرده شد بر رود بعضی روایات عظیم مشاش المنکبین و الکتد نیز آمده
و کتد بفتح کاف و کسر تا رفوقانیه و فتح آن مجمع کتفین و مشاش بضم میم روس عظام یعنی سرهای استخوان نیز
آمده سواء البطن و الصدر یعنی شکم و سینه یعنی همواره نه سینه از شکم بلند تر نه شکم از سینه و در حدیث ابی هریره
مفاض البطن واقع شده و تفسیر کرده اند آنرا بواسع البطن که لازم عرض الصدر است و بعضی تفسیر کرده بستوی
البطن مع الصدر و وصف کرده است این امر هانی بطن شریف او را گفته که دیدم شکم رسول خدا را گویا قرطاسهاست
که بهم نهاده شده و تهه کرده شده است باری یکدیگر و در حدیث علی رضی الله عنه آمده ذو مسربة بفتح میم
و سکون سین مهمله و فتح را در حدیث ابن ابی هاله دقیق المسربة تفسیر کرده اند مسربه را بموهای که از فوق سینه تا ناف
بود و باریک بود و لهذا تعبیر ازان بخیط کرده یعنی رشته است و بقضیب که بمعنی شاخ کرده اند فی الصراح مسربه
بضم را مویهاریزه میان سینه و ناف ظاهرا اشتقاق از سرست بمعنی راه و بر صدر بطن شریف غیر ازین
موی نبود و لهذا در همین حدیث گفته که عاری الثدیین و البطن سوی ذلک بر سینه از موی هر دو پستان
جز این موی دشکم که این مسربه است و گفته اند که اشعر الذراعین و الساعدین و المنکبین و اعالی الصدر و
الساقین و موی دار بهر دو ذراع و هر دو ساعد و دو شها و بالا سینه و ساقها و ذراع از مرفقین تا انگشت
میانه و آنکه در وصف شریف اجرد واقع شده اند که یعنی بر سینه از موی ست در مقابل اشعرست که تمام بدن
موی دار باشد و نعلهای شریف سفید بود برنگ سائر بدن طبری گفته که این از خصائص آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم که بغل از شامه مردم متغیر اللون میباشد بسیاهی میزند جز آنحضرت و همچنین گفته است
قرطبی زیاده کرده است که موی نیز نداشت و لیکن سخن کرمان بعضی مردم دیگر که این ثابت نشده است

حاجت بیاض الطیبین لازم نمی آید که موی مبارکه نیل ما وجد بعضی احادیث نبیت الطیبه نیز آمده یعنی میکنند
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم موی نیل را والله اعلم و در بعضی احادیث عفرة الطیبه واقع شده
وعفره بیاض غیر خالص کذا قال المهروی وفی الصراح اعفر رنگ سرخ وسفید که بسرخی باز زند و
مرویست از بعضی صحابه گفت ندیدم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بسوی خود بیش و نه پس
من از عرق نعلهای آنحضرت مانند بوی مشک و در وصف ظهر شریف واقع شده است که گویا از نقره
گداخته شده است یعنی پاک وصاف وسفید و هو اصلی الله علیه وآله وسلم بین کتفیه خاتم النبوة و هو
خاتم النبیین و میان دو کتف آنحضرت خاتم النبوة بود یعنی آنکه چیزی بود برآمده اجزای بدن شریف
شاه جسد در لون وصفا و لونیت که آنرا خاتم النبوة می گفتند بکسر تا و فاعل ختم یعنی انام رسیدن بآخر یا الفتح
یا بمعنی مهر و انگشتری یعنی چیزیکه دلیلست بر آنکه نیست بعد از وی پیغمبر و سبب تسمیه آن باین اسم آنست که
آنحضرت نعت کرده شده است در کتب متقدمه باین لفظ و وی ملامتی ست که شناخته می شود بآن که وی
صلے الله علیه وسلم همان پیغمبر است که بشارت داده شده است بوی و صیانت کرده شد از نطاق قدح
وطعن مثل خبریکه مهر کرده می شود بران تا راه نیابد بدان خلل و فساد و این خاتم النبوت آیتی بود از آیات
الهی بیچانه و سری عظیم مخصوص بآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و حاکم در مستدرک از وهب بن منبه
آورده که مبعوث نشده هیچ پیغمبری مگر آنکه بود علامت نبوت در دست راست وی مگر پیغمبر ما صلی الله علیه
وآله وسلم که علامت نبوت در میان کتفین وی بود و نعم ما قال الشاعر بیت نبوت را تو می آن نار
در مشت و کمار تعظیم دار دهر بر پشت تو و شیخ محدث دهلوی در شرح مشکات گفته که مکتوب بود در وی الله
وحده لا شریک له توجه جبت کنت فانک منصور در روایات آمده که نوری بود که میدرخشید بعد یعنی علامات
آمده که خاتم النبوت غایب شد بعد از وفات رسول صلی الله علیه وآله وسلم و بهمین شناخته شد نبوت آنحضرت
گویا که آن بجهت تعریف موت آنحضرت بود بجهت وقوع اشتباه و اختلاف دران یا بجهت آنکه وی دلیل
نبوت بود و الآن حاجت نماند باثبات آن یا از جهت سری دیگر که خدا داناتر است بآن بجهت آنکه نبوت
باقی نمی ماند بعد از موت زیرا که نبوت در رسالت یا قیست بعد از موت و در اکثر روایات بین الکتفین آمده و در
بعضی آمده عند انا مخض کتفه الیسری و ناغض بنون و غین و ضاد معجمتین استخوان نرم که آنرا غضروف گویند
و تورپشتی گفته که اختلافی نیست در تولین زیرا که بین الکتفین مستلزم آن نیست که میان هر دو کتف باشد

اگر در جانب یسری باشد میان کتفین است و همین در روایتی که عند گفته اینجا آمده و الله اعلم راوی ذکر کرده اند صورت و شکل آنرا تشبیه کرده اند باشیاری که می شناسد مردم آنرا پس تشبیه کرده اند آنرا بهیئه کبوتر و در حدیث دیگر آمده که بود غدة احمر و غده بضم نمین معجمه و تشدید دال مهمله گرچه که در جسدی باشد متفاوت میگردد بوی شحم گرمی تخته و بی وفی الصراح غده گره گوشت و الجمع غدد و مراد آنست که شبیه بغده بود و حمرار بمعنی مائل بحمره است پس منافی نبود با نچه گفته شد که لون خاتم النبوة همچون لون بدن بود و درین روایت هر کسیکه گفته است که رنگ وی سیاه یا سبز بود کذا فی الشرح الشیخ ابن حجر علی الشمائل و در حدیث دیگر آمده است مثل زر الجلة و زر تقدیم زاء مکسوره بر رای مشدده بمعنی نکمه که بر گریبان پیراهن میباشد و جلة بفتح جیم و تشدید لام خانه عروس مانند قبه که از نکمه های بزرگ میباشد کذا قال الجمهور و بعضی گفته اند جلة طائر است مشهور و در بعضه او این موافق حدیث کبیضة الحمامة است و نمکین گفته اند که زر در لغت حبشی بمعنی بیضه نیامده است مگر تشبیه داده باشد بزر جامه کذا فی بعضی شروح الشمائل و بعضی گفته اند که زر ابت تقدیم را برای نیز آمده است و بمعنی بیضه است و در حدیث دیگر از ترمذی آمده که شعرات مجتمعات موی بها بود جمع شده یعنی گوشت پاره که بروی موی بها بود پس راوی همان موی بها گمان کرد و در حدیث دیگر آمده که در پشت شریف گوشت پاره بلند بود و در حدیث دیگر آمده که مانند مشت بود و گردوی نما الها بود و مانند تا کیل و تنابیل بهمزه بروزن مصابیح جمع تالول بروزن زنبور آن دانها که در پوست می برآید مثل گردو هفته صورت ظاهر و شکل او است در رای العین و در تحت آن سری عظیم بود مخصوص با نحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که نبوده هیچ کسی از پیغمبر آنرا و الله اعلم کها دستهای مبارک وی صلی الله علیه و آله و سلم در شمائل ترمذی و در دعمت آن گفته طویل الزندین و در لذ زند بفتح رای و سکون نون بند دست و فی القاموس الزند من الزراع و الکف و همانندان و صورت درازی در بند دست چندان ظاهر و واضح میگردد و باعتبار آن ممکن است که این بند دست شریف دراز واقع شده باشد و در روایت دیگر آمده عبل الذراعین و در روایتی عبل المنکبین سطبر بازو و عبل بفتح عین مهمله و سکون موحده و ذراع از مرفق تا سر انگشت میانه و سائد کذا فی القاموس و در صراح گفته ذراع رش دست رحب الراحة فراخ کف دست و در روایتی بسط الکفین بتقدیم الباء علی السین بمعنی فراخی و گسترده بودن تمام کفین موافقت روایت رحب الراحة و فی الصراح بسط بالکسر دست کشاده و فی قارة عبد الله بن بسر بطنان و در روایت دیگر بسط الکفین بتقدیم سین بر با بمعنی

بیان وصف کفهای مبارک

لین الکفین یعنی نرم کف دستها و سائیدگی در وصف موی مبارک گذشت که سبط سوی نرم فرو هشته مقابل جعد و گویا سبط الکفین از آنجاست سبط الجسم یعنی مرد خوش قد مسنوی الفامته نیز آمده و در قاموس و جبل سبط البدن بمعنی سخی و نیز گفته که سخی فراخ دست می باشد شثن الکفین تفسیر کرده اند و شثن بفتح شین مجمه و سکون ثلثه و اغلیظ خشن یعنی سبز درشت و در اخذ خشونت و در معنی شثن سخن کرده اند که در احادیث کفت شریف او صف لین و نرمی کرده اند در روایت کرده است طبرانی از مستورد بن شداد از پدرش که گفت آمدم من آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم پس مسح کردم دست شریف او را و بود نرم تر از ابریشم و سرد تر از برف و در بخاری از انس بن مالک آورده که گفت نسودم من حریر را و نه دیبا را نرم تر از کف دست رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و نیز نوعی از حریر هست نرم تر از همه پس باید شتی چون جمع شود نعم ری یا ستبری جمع میشود چنانکه سائر بدن شریف تمام و فخم و ستبر بود همچنین کفهای دست نرم پر گوشت و بعضی گفته اند که وصف یلمین بخشونت کف دست باعتبار اختلاف احوال بود پس بود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم چون عمل می کرد در جهاد و اشغال بسلحه و جز آن عمل میکرد و در خدمت خانه کار میکرد از آن درشت میگشت کف دست باین عارضه و چون ترک میکرد آنرا بحال خود می آمد برأس جلیت که نرم می بود کذا قیل و ورده انه که چون اسمی که امام راغب است تفسیر کرد شثن را بخشن گفته شد او را که وارد شده است در وصف نبی صلی الله علیه و آله وسلم کریم الکف بود پس چون تفسیر کردی تو خشونت پس بد کرد تفسیر نکند حدیث را مگر بعد از غیظ و احتیاط و این اسمی بغایت منصف بود بانصاف و رعایت ادب با جناب رسالت صلی الله علیه و آله وسلم بکباری او را از حدیث انه لیخان علی قلبی پرسیدند که کیفیت این شین و حقیقت آن چیست جواب داد که اگر از غیر قلب رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و غین ادنی پرسیدند میگفتم آنچه میدانستم اما اینجا دم نتوانم زد که حقیقت آنرا جز علام الغیوب کسے نداند رحمة الله علیه باد ابو داود نقاش عباس گفته که ابو عبیده تفسیر کرده است شثن را بغلظ و قصر یعنی بستبری و کوتاهی و گفته که این محمود است در رجال نه در نساء رد کرده شد این قول باینکه وارد شده است سائل الاطراف سیلان کند کذا نقله عیاض از بعضهم و این است بعضے در ان رد و در شفا گفته طویل الاصابع و در روایتی شائل الاطراف بشین معجمین نیز زدیک بمعنے شائل ستاده سوا یعنی کشیدن سنگ و بارانرا زمین و برداشتن نا قدم خود و در روایتی شاثن بتبدیل لام بنون چنانکه جبرئیل و جبرین قاله الابن الانباری و این صفت مناقی حضرت صواب آنست که سعنے

شش غلیظ است بی قصر و خشونت اگرچه از صحاح و قاموس معنی خشونت معلوم میشود فقد بر دیدانکه صفات
و آثار و برکات معجزات بدشریف زیاده بر آنست که توان نوشت روایت کرده است سلم که مسح کرد آنحضرت
رخسار جابر بن سمره را گفت جابر پس یافتم مر دست شریف او را سردی و بوی گویا که بیرون آورده است
از طبله عطار آنرا و نزد طبرانی و بیهقی آمده است که گفت وائل بن حجر مصافحه میکنم من آن حضرت را تا می ساید دست
من بدن آنحضرت بعد ازان بوی میکنم دست خود را پس می یابم خوشتر از بوی مشک و نزد بیهقی الا سود گفت
داد مرا آنحضرت دست خود را پس ناگاه می یابم دست وی سردتر از برف خوشبوتر از مشک گفت سعد بن ابی
وقاص رضی الله عنه که آمد آنحضرت بکیادت بعیادت من پس نهاد دست مبارک خود را بر جبهه من پس مسح
کرد روی مرا و سینه مرا گفت اللهم عافیت مرا پس همیشه در خیال من مانده که می یابد سردی دست شریف وی صلی الله
علیه وآله وسلم بر جگر خود تا این ساعت پوشیده نماید که طیب آنحضرت شامل بود تمام بدن شریف او احشای عرق
و بول او را صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه در بیان طیب آنحضرت بیاید ابا برود دست شریف چه معنی دارد
نشان صحت بدن آنست که گرم و معتدل باشد پس این سردی نه آن سردی است که بواسطه سردی مزاج
و برودت طبیعت خشک و عرق آلوده باشد و لمس آنرا طبیعت ناخوش دارد بلکه ناخوشی از اعتدال مزاج
و عدم غلبه حرارت که لمس آن را حسی و ذوقی دست و همچنانکه از صریح سعد بن ابی وقاص و احادیث دیگر
معلوم میگردد فافهم و بالله التوفیق و اما قدم مبارک وی صلی الله علیه وآله وسلم در وصف وی نیز وا نهشده
شثن القدمین چنانکه شثن الکفین آمده ولیکن تفسیر کرده است آنرا در مواهب بغلظ اصابع قدمین و دور مشاشق
هر دو را یعنی فیجر گفته خمصان الاخمصین خمص موضعی از باطن قدم که نمی چسپد بزمین نزد پای نهادن وفی الصراح
باریکی کف پای و خمصان بضم حای مردی را خمص دارد و اضافه باخمصین از برای مبالغه است شدید الاخمص
آنکه پای او بسیار بلندی باندازه زمین کذا فی المن و ابن الاثیر مسیح القدمین همواره دو پای یعنی لمسار که چرک و
پارگی و شکست در آنها مینبوغنها الماء رسیلان میکند و نیز میگزرد آب از انها از جهت ملاست و در حدیث ابن ابی هاله
اینچنین آمده و از ابی هریره آمده که چون آنحضرت پی سپر میکرد زمین را راه میرفت بتمام قدم و نمی بود اخمص او را
رواه البیهقی و از ابی امامه آمده که گفت بود آنحضرت که نبود مر او را اخمص پی سپر میکرد زمین را بتمام قدم رواه
ابن عساکر و ایشان مسیح القدمین را هم بهمین معنی دارد و گویند که عیسی علیه السلام را که مسیح گویند بهمین جهت
گویند که اخمص نداشت والله اعلم و مینبوغنها الماء نزد ایشان وصف ملموده است نه تمته مسیح القدمین و درین

بیان قدم مبارک

حدیث مشافات ظاهر است و غایت آنچه گفته شود در توقیف آنست که اقدری رخمس بود و برابر نبود بسفل قدم و بسیار بلندهم نبود ولیکن چون پی سپر میکرد زمین را تمام قدم میکرد و می نشست بزمین قدم و نمی بود و محض گذا نقل من این الاعرابی ولیکن باین تقدیر اعتبار بمبالغه در اخمص کما بعضی شارحان کرده اند خوب نیست قتیبه در ادب عبدالله بن بریده آنرا گفت که رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اسمن الیشر قدما رداه ابن سعد شهوس العقب بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گم گوشت پاشنه و شهوس ضبط کرده اند آنرا اکثر بلیسین مهملة و حاء مهملة و جیم و راء و نون ابن الاثیر گفته روایت کرده شده است بجواد مجبه در شارق نیز بهمین مجمه هر دو گفته و بعضی گفته اند معجمه برآمده پاشنه بارگ دارد فی الصراح منهوش دو گم گوشت گفت کاتب الحروف عفی الله عنه پاشنهای پای سید الشیخ موسی الجیلانی دور بعفاد لطافت بحدی لطیف بود که خسانه هیچ خوش شکلی آنچنان نمی باشد بود قدس سره و افرالخط از حلیه رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم رحمة الله علیه در مواهب لدنیه گفته که از سیمین زین کرزم آمده گفت دیدم پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس فراموش نکردم و درازی نگفت سیابه از قدمین آنحضرت از سایر اصابع رواه احمد والطبرانی و از جابر بن سره آمده که گفت بود خضرا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از پای وی متفاوت بگفته که مشهور شده است بر السنه که سیابه بست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دراز تر از وسطی بود و حافظ ابن حجر گفته که این غلط است از کسی که گفته است ازاد این نیست مگر در اصابع یدین و در مقاصد حسنه گفته است که این خطای است که ناشی شده است از اعتماد بر روایت که مطلقه که سیمین نسبت کرده کرده است دیدم اصابع رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم این همین ولیکن حدیث در مسند امام احمد مقید است بر جل چنانچه گذشت و همچنین است نزد بیهقی انتهی کلام المواهب گفت بنده عبدالحق بن سیف الدین در حدیث آورده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرستاده شده ام من و قیامت مانند این دو انگشت و ضم کرد سیابه و وسطی را و اشارت کرد بتقدیم بعثت آنحضرت بر قیامت با نیقدر تفاوت و تقدم که میان این دو انگشت است و بعضی گفته اند که اشارت کرد بمعیت بعثت و قیامت مبالغه و الا حاجت بضم اصبعین نبود و جواب آنست که ضم اصبعین ظاهر میگردد و تفاوت تقدم و تاخر بعضی گفته اند که سیابه و وسطی آنحضرت برابر بودند و جمعی میگویند که در آن وقت برابر شدند بطریق معجزه برای اظهار مسیت و مبالغه و الله اعلم و کان فی ساقیه خموشته و لبود بر هر دو ساق آنحضرت باریکی یعنی فخم و پر گوشت نبود و ندو باریک و لطیف بود و ندو فی الحدیث نظرت الی ساقه کانها جمار بضم جیم و تشدید میانه درخت خرما و آنرا شحم النخل خوانند که هموار و صاف و لطیف و ابیض میباشد ضخم الکراديس بسر بندهای استخوان کردوس بضم دو استخوان کبیر که پیوسته باشند در مفصل و

گفته اند که مراد بآن سعیری و قوت اعضا راست و فی الصراح گردن سخنوران را مفاصل که زوگانه باشد چون دو کف دو زانو و دو آن و تا قامت زیبای وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نهالی بود از باغ قدس و سرو از بوستان انس صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نه کوتاه بود و نه دراز با وجود آن مائل بدرازی بود و لهذا در حدیث آمده که کان ربعة من القوم ربعة بفتح راو سکون باء مربوع متوسط القامة و در حدیث دیگر بطول من المربوع و اقصر من المشذب دراز مربوع بجهت میل بجانب طول و کوتاه تراز مشذب بفتح میم و فتح شین و ذال معجمتین بالتشدید ثانی یعنی بسیار دراز بالنحافت و اضطراب قامت و در حدیث ابن ابی هاله آمده که لم یکن بالطویل الممغط بضم میم اولی و فتح میم سین ثانی مشدد و کسر غین معجمه و مهمله نیز آمده و بغین مشدده و جیم یا مهمله بر دو زن اسم مفعول از باب تفعیل نیز خوانده اند دراز بنهایت درازی و لا بالقصیر المتردد و نه کوتاه متردد و متردد آنکه درآمده باشد بعضی اجزای وی در بعضی این عبارت اثبات قصر نیز میکنند اما بسیار نه چنانکه لازم توسط است و در حدیث دیگر لم یکن بالطویل البائن یعنی مفرط در طول که از همه جدا و دراز باشد و در حدیث علی رضی اللہ عنه آمده لیس بالذاهب طولا فوق الربعة اذا جامع القوم عمهم یعنی نبود که بسیار دراز رفته باشد اما فوق ربعه بود باعتبار میل بطول چون می آمد با قوم میپوشید ایشانرا و پشت کوتاه و بالا بلند ایشان نزدوی و در حدیث عائشه آمده که چون تنها بودی در ربعه بودی و چون در میان قوم بودی از همه بلند و سرفراز نمودی و منسوب بطول گشتی و اگر دو مرد در وطرف وی بودی از هر دو بلند نمودی و چون مفارقت میکردند منسوب بربعه شدی و در مجالس نیز کفتین مبارک وی بلندتر از همه بودی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نبود مر آنحضرت را سایه نه در آفتاب و نه در قمر رواه الحکیم الترمذی عن ذکوان فی نوادر الاصول و عجب است از دین بزرگان که ذکر میکنند چراغ را و نور یکے از اسماء آنحضرت ست و نور را سایه نمی باشد مالون آنحضرت روشن و تابان بود و اتفاق دارند جمهور اصحاب بر بیاض لون آن صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و وصف کردند او را ابیض و بعضی گفتند کان ابیض ملیحا و در روایتی ابیض مشرب الوبه و این احتمال دارد که مراد وصف که بیاض و ملاحت و صفت زائده برای بیان حسن و جمال و لذت بخشی و دلربائی دیدار جان افزای وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باشد یا احتراز است از ابیض خالص بی نمک که آنرا ممقوق گویند و تفسیر کردند آنرا بابیض که مخالط نیست او را حمرة و نه صفرة و نه سمرة بل اشراق و روشنائی مثل بیاض روی مریض و بچه زنگ بیض و مانند آن و در روایتی آمده و سخت سفید روی و سخت سیاه موی در شعر ابو طالب آمده که در مدح آنحضرت گفته فرد ابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتامی

بیان لون و رنگ نبوی

بیان لون شریف

عصمة الدارمی و در حدیث علی رضی الله عنه آمده و ابیض مشرب و انه شراب خلط لونی بلونی دیگر است گویا ایک لون نوشانیده شده است لون دیگر را و مراد اینجا مشرب بحمرت است و در روایت دیگر تصریح نیز آمده ابیض مشرب بحمرة یعنی سرخ سفید و بعضے از هر اللون را که حدیث انس آمده است باین تفسیر کنند و ظاهر آنست که مراد آن نیز و مشرق است و در حدیث نسای از ابو هریره آمده که روزی آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم در میان اصحاب خود نشسته بود اعرابی بوفاجت در آمده از روی سادگی و جهت و عجب گفت این ابن عبد المطلب کجاست کدام یکی از شماست پسر عبد المطلب یعنی آنکه مشهور شده است در عالم بجمال و کمال و در گرفته است عالم را آوازه جاه و جلال او و پرسانیده است حیث کمال او گوش خلائق را گفتند صحابه هذا الامغر المرفق این مرد سرخ و سفید روی که مرفق خود بر بالش تکیه زده نشسته است اللهم صلی علی محمد و آله قدر حسنه و جماله فی القاموس امغر بفتحین بمجه کسیکه در روی وی سرخی و سفیدی باشد یعنی ابیض مشرب و مرفق آنکه بر مرفق خود تکیه زده باشد و در صحیح البخاری از حدیث انس آمده لیس بابیض احق و منه احق معلوم شد و فی القاموس الامهق الابیض الذی لا یخالطه حمرة و لیس نیر اللون و در صفت لون شریف اسمر نیز واقع شده و سمرة بضم مرتبه ایست میان سفیدی و سیاهی و اسمر ارگندم گون را گویند گذا فی القاموس و در صراح گفته سمرة گندم گونی و گفته اند که این بابیض مشرب جمع میشود و عرب اطلاق میکند اسمر را بر ان و در حدیث دیگر آمده کان ابیض بودکه بیاض وی مائل بسمرة بود و گفته اند که مشرب چون بشع باشد مشابه اسمر است و لیکن ادنه مبنی ست که سیاهی در وی سخت است چنانکه در حدیث ترمذی آمده لیس بالابیض الامهق و لا بالادم و از قاموس و صراح معلوم میشود که ادمة بمعنی سمرة آدم یعنی اسمر ست و بریں تقدیر بقول وی و لا بالادم ادم شدیدالادمة مراد باشد به انچه گفته شد سیں گشت که مراد بسمرة آنست که مخالط بیاض بود و مراد به بیاض که اثبات کرده اند بیاض مخالط باین حمرة ست و بیاضی که نفی کرده اند بیاض خالص که آنرا امهق خوانند باین تقدیر ساقط شد انچه این جوزی گفته که حدیث کان اسمر صحیح نیست زیرا که مخالف احادیث است که در وی ابیض مشرب واقع شده و لا بالادم واقع شده و آدم اسمر ست و وی در وجه جمع سیان بیان و سمرة گفته که انچه از جسد اطهر و بوی آفتاب و باد میرسد چنانکه روی دگر دن دست اسمر بود و انچه در زیر ثیاب پوشیده بود وی ابیض و این سخن را تضعیف کرده اند که آفتاب و باد را تاثیر بنوده در بدن شریف سوی تغییر لون آن چنانکه انوار متجدده را که در حدیث ابن ابی هاله واقع شده اشارت باین داشتند یعنی انچه بر جثه و پیرون

ی بود و نه شتاب نیز روشن و تابان و سفید بود نه چنانکه از سائر مردم می باشد یا آنکه انس خادم درگاه و بیگاه است پس چون وصف کند او را بغیر صفت وی صلی الله علیه وآله وسلم پس تاویل و مراد همانست که گفته شد و بعضی گفته اند در آخر عمر شریف که رنگ مبارک پخته شده بود حمرة بسمرة میزد و قدری بر آماشی در قفا و ریاے

بیان مشی و رفتار

آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و در حدیث علی رضی الله عنه آمده است کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اذا مشی تکفأ تکفأ کانما ینحط من صبب و تکفؤ را تفسیر کرده اند پیل کردن بجانب مشی چنانکه شاخ گل میل میکند و بپای برداشتن بقوت و سرعت بی استرخا و کسالی و نزدیک باین معنی است حدیث ابی هریره آمده که چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پی سپر میکرد زمین را بتمام قدم میکرد و در حدیث دیگر آمده است که مشی می کرد تقلعا یعنی بقوت بی استرخا و دستی اعضا و در حدیث دیگر از علی رضی الله عنه تقلع میکرد یعنی برمیداشت پای از زمین بتمام و کشاده میگذاشت و آسان و سبک میرفت بی تحرک و اضطراب و قول او کانما ینحط من صبب گویا فرود می آمد از زمین منحدر بجانب نشیب و صبب نشستین و صوب زمین منحدر را نحدار خلاف نشیب فرود آمدن و ماکن زمین متقبل است برای فوت و برداشتن پای بتمام نه برای بی تحرک و اضطراب و افهم و در حدیث ابو هریره آمده گفت ندیدم من هیچ یکی را شتاب تر در راه رفتن از رسول خدا گویا زمین برای وی درنوردیده می شد ما در رفتن برای وی و دیدیم ما که در مشقت می اندازیم نفسهای خود را و میدویدیم تا همراهی تو انیم کرد با وی و وی باک نمیداشت بی تکلف بطور خود میرفت و اضطراب نمیکرد اصلا این مشی او العزم و اهل همت و شجاعت است و اعدل و انوام اقسام مشی ست دارد اح هست مر اعضا را و گاهی بجبل رفتی و گاهی بی بغل و پیاده میرفت و گاهی سوار میشد خصوصا در عزلت بیت سر و پیاده خوش بودی اندر زمین نماز ۲ آنکه من پیاده خوش ست و سوار خوش ۲ و چون با صحاب میرفت پیش پیش می بردایشان را و خود عقب میرفت و میفرمود بگذارید حالے دارید پشت مرا برای فرشتگان و در حدیث آمده است کان یسوق اصحابه بود آن حضرت که میراند صحاب را پیش خود سوق براندن دابه را از پس و فود کشیدن از پیش و در سفر بعد از مجموع صحابه رفتی و ضعفا را تقویت دادی و ماندگان را سوار کردی و گاه ردیف خود ساختی صلی الله علیه وآله وسلم فائده انواع مشی وی است یکی تمادت که مردگانه و فسردگانه چون چوب خشک نخندد از

زوائد فتح

باج که بلیش رخصت و سبک سیری و قلق و اضطراب روند و این هر دو نوع مذموم و مستقبح اند و دلیل اند بر خلل و مروت و دیگر هون که با حرکت تمام و سرعت اندک بر روند و این نوع مشی آنحضرت بود صلی الله علیه وآله

وسلم بسکون دو فارسی کبر و تمادت چهارم سعی که مشی با سرعت است بفتح میم مشی بسرعت برداشتن پا با دو جنبانیدن کتفین چنانکه پهلوانان کنند ششم فسلان که عدو است سبک و در بدن لوسبک رفتن راز سعی سریع تر است و هفتم خوری بفتح خا و مهمله و سکون واو و ری آخر الف مقصوره وان رفتنی ست با تامل هشتم قهقری که پس پای رفتن ست نهم جری بفتح جیم و آن بر جستن است در راه ناقه را اجازه گویند باین معنی است و هم تجتر سنی خرامیدن و گردن افراختن که روش متکبران است و ازین جمله اکمل و افضل هون است که مشی آنحضرت بود صلی الله علیه وآله وسلم و در قرآن مجید که این قسم مشی را مدح کرده فرموده عباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هونا اما طیب ریحه و عرقه و فضلاته صلی الله علیه وآله وسلم یکی از طبقات عجیب آنحضرت طیب ریح است که ذاتی وی صلی الله علیه وآله وسلم بود بی آنکه استعمال طیب از فارج کند و هیچ طیب بدان نمیرسانش رضی الله عنه روایت میکند که نبوئیدم من هیچ بوی خوش روانه مشک و نه عنبر را خوشبوتر از بوی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و ازام عاصم امراة خبیب بن فرقد سلمی آمده است که گفت ما چهار زن بودیم نزد عتبه و هر یک از ما کوشش میکرد در طیب که خوشبوتر است از دیگری نزد وی و استعمال می کردیم طیبها را و نمیرسید هیچ یکی از ما بطیب عتبه و استعمال نمیکرد و عتبه از طیب مگر بهمین قدر که مماس میکرد دست دهن را و مسح میکرد بدان لحیه خود را و بود خوشبوتر از همه ما و چون بیرون می آمد بسوی مردم می گفتند بوی مکردیم هیچ طیبی را خوشبوتر از طیب عتبه می گوید این زن که گفتم روزی بتبه که ما کوشش میکنیم در استعمال خوشبوی و تو خوشبوتری ما سبب این چیست گفت گرفته بودم مرا خبری در زمان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و خبری آبله ریزه که بر اندام برآمد پس آمدم من نزد آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم و شکایت کردم ازین بیماری تا علاج کند گفت جامه از تن برکن پس برهنه شدم و نشستم پیش وی صلی الله علیه وآله وسلم پس وی آنحضرت بر دست خود و گذرانید دست مبارک را بر پشت من و شکم من پیدا شد برای من این طیب از ان روز فرقه الیطرا فی معجزه الصغیر و آمده است مروی منجواست که دختر خود را بخانه شوهر فرستد طیب نداشت پیش آنحضرت آمد تا چیزی عطا کند چیزی حاضر نبود پس شیشه طلبید و طیب انداخت در وی پس پاک کرد از جسد شریف خود چیزی از عرق در شیشه انداخت و گفت بنید از درین شیشه طیب و بفرما دران را که تطیب کند باین پس بود آن زن چون تطیب میکردند می بوئیدند اهل مدینه از و نام کردند عائله ایشان را بسبب تطیبین از انکه آمده که در آمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم روزی در خانه ما و تعیلا میکرد پس عرق کرد و بود آنحضرت که عرق بسیار میکرد و در خواب پس مادر من کدام سلیم است

باب اول در بیان حسن خلقت و جمال و فضائل صورت و عرق و فضلات وے

فاره بگرفت و عرق از بدن شریف میگرفت و در روی می انداخت پس بیدار شد آن حضرت و فرمود چکار میکنی
ایشان گفتند این عرق شماست یا رسول الله که میگردانیم در طیب خود و میدانیم طیب الطیب رواه مسلم و هم
از انس آمده که چون یکی از اصحاب قصد ملازمت آن حضرت می آمد در خانه نمی یافت بوی خوش
در راهی که آنحضرت از آن راه گذشته بود سیر میرفت در هر کوچه از کوچهای مدینه مطیبه میگذشت بوی خوش میشناخت
و میدانست که آنحضرت از این راه گذشته است و میدانست که هنوز از در و دیوار مدینه مطیبه ارواح طاهره میبارد
بشامه محبت آنرا دریابند و شاید که استشمام نسمه از بن بشامه ذوق بعضی از جویای مشتاق نیز رسیده باشد
ابو عبد الله عطار در مدح مدینه مطیبه گفته است شعر طیب رسول الله طاب لسیمها ۞ قما المسک و الکافور و المندل
الرطیب ۞ مثلی که یکی از علماء صاحب رمز است میگوید که تربت مدینه را نفحه خاص است که در هیچ مشک
و عنبر نیست و گفته که این معنی از عجیب عجائب محبت و دقیقه از دقایق هیچ عجب نیست بیت دران زمین که نشانی دهند ز طره دوست ۞ چه جای دم زدن نافهای تاتاریست ۞ و عائشه گفته است رضی الله عنها نمی بودم عرق در روی شریف
آنحضرت مانند لولو اطیب از مشک اذفر و او نعیم در وصف بدین شریف از جابر بن سمره گذشت که گفت سود
آنحضرت رخساره مرا بدست مبارک خود پس یافتم دست او را بر روی در بچگی گویا بیرون آورده است از بوی طیب
عطار و هر که مصافحه میکرد آنحضرت را می یافت تمام روز بوی خوش از دست خود و هر طفلیکه آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم دست مبارک خود بر سر وی نهاد تمام روز معروف می شد میان صبیان بوی خوش فائده
بنا بر آنکه در بعضی احادیث آمده که گل سرخ پیدا شده است از عرق آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در جائیکه آمده است
گل سفید از عرق من پیدا شده است و در شب معراج و گل سرخ از عرق جبرئیل و گل زرد از عرق براق است و نیز
آمده است که فرمود بعد از رجوع از معراج فطره از عرق من بر زمین افتاد و روئید ازان گل سرخ هر که خواهد که ببوید گل
مرا باید که ببوید گل سرخ را و در روایتی آمده است که چون افتاد قطره از عرق من بخندید زمین و روئید گل سرخ و اما که
محدثان در صحت این احادیث باصطلاحی که دارند سخن ست صاحب مواهب لدنیه از ابو الفرج نهروانی آورده
که گفت آنچه درین احادیث آمده قطره ایست از دریای فضل نبی مختار داند کیست از بسیار آنچه مکرم گردانیده است
پروردگار حبیب خود را و رفیع گردانیده است بدان مرتبت و منزلت او را و سخنان محدثان بر حکم صناعتی ست
که در تحقیق و تصحیح اسناد دارند نه بحجت استبعاد و استحالت آن حاشا درین احادیث که مذکور شد اضطرابی و تناقضی
هم هست و الله اعلم و چون آن حضرت میخواست نحو ظ کند یعنی قضای حاجت نماید شگافته می شد زمین و فرو میرود

بول و غائط او را دفع میشد از ان بوی خوش مطلع نمی شد برانچه بیرون می آمد از وی هیچ بشری و از عائشه رضی الله عنها آمده است که گفت مرا آنحضرت را که تو می آئی متوضا را و نمی بینم از تو چیزی از پلیدی فرمود که آیا نمی دانستی تو ای عائشه رضی الله عنها که هر فردی برانچه بیرون می آید از امنیا پس دیده نمی شود از ان چیزی و مروی است از جعفر همانا که گفت صحبت داشتم من آن حضرت را در سفری پس چون خواست قضای حاجت را دور آمد در مکانی پس قضا کرد حاجت را پس من آمدم تا آنکه بر آمد آنحضرت از ان پس ندیدم جای او را اثر غائط و نه بول و دیدم در آنجا کلوخ پس گرفتم آنها را و دادم آنها را زیچه صبیه قاضی عیاض رحمة الله علیه در شفا گفته که بتحقیق رسیده از نوی از اهل علم بطهارت عدم تین از آن حضرت و این است قول جمهور اصحاب شافعی و ما بول را مشابه کرده اند بسیاری از اینو شیده است او را ام ایمن که خدمت میکرد آنحضرت را و ورد که شبها در تخت سر پای آنحضرت قدحی می نهاد و ند که در ان بول میکرد شبی در ان قدح بول کرده بود چون صبح شد فرمود یا ام ایمن بریز انچه در ان سفال است پس نیافتند در ان چیزی گفت ام ایمن دانستم شدم و خوردم از ان پس خندید کرد آنحضرت دامرتبه دیگر بغسل قم و نهی نکرد از عود و گفت دیر و تا شکم تو هرگز دارد دیگر زنی بود که نام وی برکه بود او نیز خدمت می کرد آنحضرت را پس بخورد بول او فرمود آنحضرت اصحت یا ام یوسف بجا رنشوی هرگز پس بیماری شد آن زن هرگز تر جمان بیماری که در ان روز از عالم رفت دور بعضی روایات آمده است که دوی بول آنحضرت را خورده بود پس بوی خوش میدمید از وی و از اولاد وی تا چند پشت و در اسباب و نقاین دو روایت نکو نیست و روایت ست که مردم تبرک می کردند بجلد دم آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و ما بول مذکور شد احادیث آن دال بر شرب دم نیز کمر واقع شده ست از صحابه خوردن آن کی آنکه حجامی حجامت کرد آنحضرت را پس بیرون برد خون را و فرو برد او را در شکم خود پرسید آنحضرت چکار کردی خون را گفت بیرون بردم تا پنهان کنم از تو از خواستم که خون ترا بر زمین نریزم پس پنهان بردم از تو در شکم خود فرمود بتحقیق عذر کردی رگها داشتی نفس خود را یعنی از امراض و بلا دامده است که چون عروج آن حضرت روز احد بکید جراحت او را مالک بن سنان پدر ابو سعید خدری رضی الله عنه تا آنکه مکید ساخت آنرا گفت پندارم خون را از دهن گفت الا والله هرگز نریزم خون آنحضرت را بر خاک پس فرو برد آنرا پس فرمود آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم هر که خواهد که بنگرد بمردی از اهل بهشت بنگرد بسوی این مرد از عبد الله بن الزبیر رضی الله عنهما که جامت کرد آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم روزی پس داد مر او را خون را گفت غائب کن این را در جائیکه کس نه بیند و در نیابد پس نوشیدم آن را که پوشیده تر از ان مکانی نیافتم پس گفت آنحضرت وای ترا از مردم و وای مردم را

از تو کنایت کرد از قوت و مردانگی و شجاعت و شهامت که ازو لازمان حاصل شد باعث حرب و قتال با مردم
شد و وی رضی الله عنه بیعت نکرد و به یزید و اقامت کرد و هکو خریف و مجتمع بود تا بروی حجاز و یمن و عراق و
خراسان و یونان گشت او را حجاج بن یوسف و امارت عبد الملک بن مروان و برادرش ولید قصه طولیه دارد که
آمده که گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مر عبد الله بن زبیر را وقتی که فرو برد خون را لا تمسک النار الا قسم الیمین
مساس نکند ترا آتش دوزخ مگر برای سوگند که حق جل وعلا خورده بدان بگوید الا دار دها الا تحلة و در بن احادیث دلالت است بر
طهارت بول و دم آنحضرت و برین قیاس سائر فضلات و یعنی شارح صحیح بخاری که حنفی مذهب است گفته که همین قایلست
امام ابو حنیفه و شیخ این همگر گفته که دلایل متکاثره و متظاهره بر طهارت فضلات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و شمار
کرده اند آنرا از خصائص وی صلی الله علیه وآله وسلم و اما مباشرت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با نساء اگرچه ذکر
این ضعف بظاهر بعد از ذکر ظهر و صدر و باطن مناسب بود چنانکه در کتب خوم واقع شده است لیکن درین کتاب بحسب انسا
و اجزاء کلام و انساق و انتظام آن بحیث ذکر بعضی مقدمات که در آن کتاب درین مقام مذکور نیست دور افتادن دلالت بلکه
این را مناسب تر یافتم چنانکه بر اهل فهم و ارباب بلیغ روشن خواهد بود اول آنکه فوائد نکاح بعد از حفظ نسل و دوام نوع
انسانی نیل لذت و متع نفعت و حفظ صحت است چه حبس و احتقان منی موروث و مولد امراض شدیده و سبب ضعف
قوی و اعضا و انسداد مجاریست و لفاخر و مباهات بقوة باه و شهوت جماع و تمادح بدان و تنقیص و تقصیر بضد آن
امری مقرر و معروف و عادت مستمره است میان مردان و محبت نساء از نکاح معدود از کمال است و یکی ازان
مواضع که عقل کوته اندیشان از حقیقت کمالیت آن محجوبست مباشرت و جماع با نساء است که آنرا در صورت
نقصان تصور می کنند و از باب لهو و لعب شمارند و ازین از نقصان فهم و اعوجاج طبیعت ربانیت است
و نظر بحقیقت جامعیت فعل و انفعال و تاثیر و تاثر که ملت غائیه ظهور عالم است چنانکه درین کار ست در
کاری دیگر نیست و فعل سید انبیاء و مرسل صلی الله علیه وآله وسلم سند و حجت آن بس ست و تتمه این کلام مذکور
ارواح مطهره در آخر کتاب بیاید انشاء الله تعالی و در حدیث انس آمده است که آنحضرت می گشت بر تمامه
نساء خود در یک شب و آن یازده تن بودند گفت راوی گفتم با انس آیا طاقت داشت آن را گفت انس بودیم ما که
می گفتیم میان خود که داده شده است قوت آنحضرت را سی مرد در راه البخاری و در بعضی روایات قوت اربعین
مرد از مردان بهشت و آمده است که هر مرد از مردان بهشت قوت صد کس باشد و در روایتی آمده که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که در جنت یکی از طعام پس خورد م ازان دو: بشمار آن قوت چهل مرد در

جماع و قاضی عیاض در شفا از عائشہؓ آوردہ رضی اللہ عنہا کہ گفت ندیدم من فرج رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہرگز و در روایت دیگر آمدہ کہ نہ آنحضرت از عائشہ دیدہ و نہ عائشہ از وی و آنحضرت وصیت کردہ بہ علی رضی اللہ عنہ کہ نشوید چراغ نو دیدہ کہ نظر نیفتد از کسی بر فرج من کہ نہ بیند ہیچ کس عورت مرا مگر آنکہ نابینا گردد و ہر دو چشم وی این کمال قوت جسمانی از بہر قوت روحانی آن حضرت خود آن چنان بود کہ آسمان را از حرکت باز میداشت بلکہ برخلاف حرکتش سیر دہ چنانکہ از روشنش بعد از غروب کہ در احادیث آمدہ است ظاہر میگردد و این ہمہ عبرت و اعتبار است کہ عیش و تنعم آن حضرت در ما کل و مطاعم آن بود کہ ہرگز سیر نخوردہ و بنان جوفناعت فرمودہ قوت و توانائی بدن در بن مرتبہ یکی از معجزات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بر ارباب فہم و نکاء عیانست آنست کہ بود حسن و جمال و صفا و نوابت لون و خوبی روی در بن مرتبہ کہ مذکور شد و مطعم و ملبس کہ بسبب عادت حسن و صفا بتنعم دران می نزاید آنچنان بود پس معلوم شد کہ این نبود مگر از عالم دیگر بیرون دائرہ عادت و اسباب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و آنحضرت از احتلام محفوظ بود مروی است از ابن عباس کہ گفت محتلم نشد ہیچ پیغمبری ہرگز و احتلام از شیطانست رواہ الطبرانی اما در حدیث متفق علیہ آمدہ است کہ وی یافت آنحضرت را فجر در رمضان و حال آنکہ آنحضرت جنب می بود از غیر احتلام پس غسل میکرد در روزہ مبدا است و ظاہر از این عبارت و تقیید بغیر احتلام مفہوم میگردد کہ احتلام بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جائز باشد والا استثناکردن از فائدہ نبود و جوابش آنست کہ بنا بر استثنا بر عدم جواز است و این قید اتفاقی است و بیان واقع است یعنی غسل آنحضرت از جماع بود نہ از احتلام زیرا کہ احتلام بروی جائز نیست و اگر نہ انبیا باشد لازم آید کہ در جنابت باحتلام غسل میکرد و این فاسد است و قرطبی گفتہ کہ صحیح آنست کہ احتلام بر آنحضرت جائز نیست چہ احتلام از شیطان ست و آنحضرت ازان معصوم بود و مراد احتلام در حدیث صیام رویت ازالہ است بی وبدن خیری در خواب و این نہ شیطانی است و آنچہ شیطانی است و بدن خوابست و قاضی عیاض گفتہ کہ آن از جہت بعد عہد از جماع و کثرت اجتماع ما را بود تکملہ در حدیث طویل از طرق ائمہ اہل بیت نبوت کہ منتہی ست بامامین کہ امام مجتبی حسن و امام شہید حسین سلام اللہ علیہم و مشتملست بر بیان حلیہ شریف و در بعضی سیر و عادات کریم آمدہ ست کہ گفت امام حسن سوال کردم خال خود را کہ ہند بن ابی ہالہ است از حلیہ آن حضرت و او وصاف حلیہ شریف دمن امید داشتم کہ وصف کند وی ازان چیزہا کہ متعلق شود من بدان و تمسک کنم بآن بسوی بدانم کہ چیزی از حلیہ شریف در من باشد خود وی سلام اللہ علیہ متصف بود

بحلیه شریف تا آنکه اگر شخصی در خواب برویت حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مشرف می شد ے
پرسید که بچه صورت دیده است اگر بصورت امام حسن می دیدی گفتند راست دیده و بحقیقت دیده است
پس گفت هند بن ابی هاله که کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فخما مفخما یتلالا الوجه تلالا القمر
لیلة البدر الی آخر الحدیث گفت امام حسن پس گفتم من هند بن ابی هاله را وصف کن مر انطق آنحضرت را
وسکوت و تکلم او را صلی الله علیه وآله وسلم گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم همیشه اندوهناک
دائم الفکر و نبود او را راحت و آسایش و تکلم نمیکرد بی حاجت دراز بود خاموشی وی و افتتاح میکرد سخن را
و ختم میکرد آنرا بانشراق خود شدق بکسر شین معجمه و کنج دهن یعنی سخن را تمام و کامل و درست از دهان می برآوردند
نشکسته و ناقص و تکلم میکرد بجوامع الکلم یعنی بلفظ مختصر که معانی بسیار داشت چنانکه در حدیث آمده است
اوتیت جوامع الکلم و اختصار می کرد کلام و تکلم میکرد به بیان فاصل مفصول که نبود در وے نقص نه فضول و بود آنحضرت
نرم طبیعت خوش خلق نه درشت سخن نه توهین و تعظیم میکرد نعمت را اگرچه کم بودی و نکوهش نمیکرد چیزی را
خواه طعام اجابت نمیکرد و ستایش نیز نمیکرد و جز بآن حرفه دشنام کنند و نمی ایستاد و تا سب نه آورد کسی
خشم او را و قتیکه تجاوز کرده میشد از حق تا آنکه انتقام می کشید از آن خشم نمیکرد و انتقام نمی کشید برای حق
نفس خود که متعلق به دنیا بودی و اگر اشارت میکرد بچیزی بتمام کف دست می کرد یعنی نه با انگشت تنها و چون تعجب
میکرد بر میگردانید کف دست را از وضعی که خلق ست کف دست بران یا از وضعی که کف دست می شود بران در
وقت تعجب و چون سخن میگفت میزد انگشت زر دست راست را بر کف دست چپ و عادات آنحضرت همه محبوب آلے
ست اینچنین افتاده بود عادات شریف وی لاجرم در هیچ امری نگفته خواهد بود که عقل از دریافت کنه آن
قاصر است و الله اعلم و چون غضب میکرد میگردانید رو و پهلو شریف را و چون خوشحال میشد طرفة بیافت
از چیزی که میپوشید چشم او بودی اکثر ضحک وی تبسم صلی الله علیه وآله وسلم و پیمانه شد در تبسم دندان
شریف مانند ژاله که در صفا و لطافت و آب و تاب گفت امام حسن رضی الله عنه که شنیدم این حدیث را از این
ابی هاله پس پوشیدم از امام حسین زمانی و تحدیث نکردم بادی بالفعل و چون تحدیث کردم با وی یافتم
او را که سبقت کرده بود مرا در سماع این حدیث و پرسیده بود پدر خود را یعنی علی مرتضی را رضی الله عنه زیاده برین از
مدخل و مخرج و مجلس و شکل آنحضرت و نگذاشته بود از ان چیزی پس گفت امام حسین رضی الله عنه پرسیدم پدر
خود را از مدخل رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم یعنی چطور درنزل می درآمد چه کار میکرد گفت چون می خواست که در آید منزل جائے

میکرد و دران سه بخش میکرد آنرا بخشی برای خدا یعنی عبادت میکرد دران و اگرچه وی صلی الله علیه و آله و سلم در هر وقت و هر حال در عبادت بود اما مراد اینجا خالصاً لله است که بی مداخلت حق اهل حق خلق حق نفس است و بخشی دیگر برای اهل و عیال داوی متحق ایشان از مخالطت و مباسطت و مباشرت با ایشان و بخشی دیگر برای نفس خود و ادای حق وی از استراحت و نوم و امثال آن پس این بخش میکرد بخش خود را میان خود و میان مردم و شریک میگردانید ایثار را در آن پس چیز میداد ندادخواص اصحاب بحاجات عامه میرسانیدند و میامد خواص مجلس شریف را بسوی ایشان یعنی اول بواسطه فوائد بخواص میرسید و ثانیاً بواسطت ایشان بعامه میرسید ذخیره نمی کرد آن حضرت و نگاه نمیداشت از مردم چیزی را از فوائد و مصالح یعنی آنچه مناسب حال و استعداد ایشان بود بود از سیرت شریف و عادت کریم وی صلی الله علیه و آله و سلم ایثار و اختیار اهل فضل و علم و صلاح و شرف باذن یعنی اذن میکرد ایشانرا بدرآمدن و بحضور مجلس شریف مخصوص گردانیدن و قسمت کردن بر قدر فضل و مرتبه ایشان در دین یعنی هر که دین مخصوص تر و متمانه تر فایز بود و فضیلت وی را عنایت و رعایت وافر تر و بیشتری بود و تشاغل میفرمود بقضاء حاجات مردم و تحصیل مقاصد اصحاب و مشغول میداشت ایشانرا در کاری که اصلاح حال ایشان دران بود و نهی میکرد ایشانرا به سوال کردن از حضرت وی و خبر دادن بچیزی که باید دهند و میفرمود باید که برساند آنچه می شنود آنکه حاضر است از شما بآنکس که غایب است و میفرمود برسانید شما مر احاجت کسی را نمیتواند برسانید وی حاجت خود را فائده دهد هر که برساند سلطان حاجت کسی را که نمی تواند خود را برسانید ثابت دارد خدا قدمهای او در روز قیامت و ذکر کرده نمی شد نزد آنحضرت مگر آنچه احتیاج است بآن در دنیا و دین را آنچه اصلاح کرده شود بدان حاجات و ذکر نمی شد در مجلس شریف وی آنچه لایعنی است و فائده نیست دران وی در آمدند طالبان علم خبر برکت وی یافتند نصیب خود را ازان و بیرون می آمدند از مجلس شریف او راه نمایند و برخیزند بهت علمی و ادبی که حاصل میشد ایشانرا از حضرت وی صلی الله علیه و آله و سلم گفت امام حسین رضی الله عنه پس سوال کردم پدر خود را از مخرج آنحضرت یعنی از منزل شریف که بیرون می آمد و با صحابه می نشست چگونه کار میکرد گفت کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یخزن لسانه الا فیما یعنیه بود پیغمبر خدا بسته میداشت و نگاه میداشت زبان خود را مگر در چیزی و در سخنی که فائده میداشت و شود می کرد و در لفظ بخزن که از خزینه است یعنی گنجینه نهادن مال اشارت ست که زبان شریف وی در رنگ کلیدی بود بر خزینه دل وی که بحقائق و معارف مالامال بود در آنچه سود میکرد امت را اگر وی گشاد و اگر نه در بسته میداشت تالیف میکرد آن حضرت قلوب ایشانرا و نگاه میداشت از رمیدن

و این در حقیقت بفعل الٰہی تعالیٰ اعلیشانہ چنانکہ مذکور ہوا الذی الف بین قلوبہم الآیۃ و احسان و عطا بسیار مینمود ضعیف و ما نزاکہ ایشانرا موافقہ انقلوب خوانند بزرگ و گرامی میداشت بزرگان ہر قوم رو دالی میگردانید برایشان و منت میگذارد از مردم و پاس میداشت خورا از ایشان دمیدزدید نفس شریف خورا از احد از ایشان نرسانند و این پیش از نزول کریمہ واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین بود با تمام نظر ازان در ین رعایت عالم حکمت و تعلیم ارشاد امت است و در حقیقت این کنایہ است از نگاہ داشت ہیبت و عدم انبساط تجلی تا بترسند و بیباک نشوند و بیاد بی نرسند خورد و احراس نمی پسندید از ہیچ کس بلا ضرورت و بہ کشاد روی و خوشخوئی را تفقد مینمود و باز پرس میکرد اصحاب را دمی پرسند مردم را از احوال کہ گرفتار ہر کہ بیمار باشد بجوی نیکی کند و تحسین نماید و تقویت و تازیہ کند و اگر نباشد اصلاح کند و تقبیح نماید و نہی کند ازان و عادت شریف چنان بود کہ تحسین نیکو و حسن را تقبیح میکرد و قبیح را دوا خوارمی نمود و از ازاں ہر کہ واقع شود و سوال از نیکو و افعال آن و بآں نمیداشت ازوی اگرچہ عظیم القدر بودی بظاہر و این پرسیدن از احوال مردم از یکبار گی نہ غیر متجسس بود و تجسس آن بود کہ عیبہای نہانی مردم را پرسند بقصد اشاعت و تقبیح و این احوال ظاہر مردم بود کہ از یکدیگر می پرسید بقصد تربیت و اصلاح و بود آنحضرت معتدل الامر و در ہمہ چیز یعنی ہمہ احوال دادو ضاع شریفہ وی معتدل و ہموار بود در ممکن و بریک قرار بود در کارہای او پست و بالا نبود و اختلاف و افراط و تفریط راہ نمی یافت و خالی نمی بود از تعلیم و تادیب و تہذیب امت و ہمیشہ در سیاست و تدبیر کار ایشان بود از جہت ترس آنکہ ایشان غافل نشوند و از کار باز نمانند و التزام نمیکرد عبادت شاقہ را از جہت ترس آنکہ فرض گردانیدہ نشود بر امت و مر ہر حال و ہر کار را نزد وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ساختگی و آمادگی بود و مانند سلاحہای خنگ و آلات حرب ہر چہ واقع میشود از امور مصالح آن طیار میداشت و تقصیر نمیکرد در حق و تجاوز نمیکرد ازان و ہمیشہ در اقامت حق و اثبات آن بود و مقربان او ہمہ اخیار ابرار بودند فاضلتر و مقرب تر نزد وی از مردم کسی بود کہ ناصح تر و خیر خواہ تر خلق بود گفت امام حسین رضی اللہ عنہ پس پرسیدم پدر خود را رضی اللہ عنہ از مجالس آن حضرت آداب و اوضاع وی در نشستن کردن با مردم گفت نمی نشست و برنمیخاست آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مگر بر ذکر خدا یعنی در نشست و خاست ہمیشہ در ذکر خدای بود و چون در مجلس سے در آمدی نشست ہمانجا کہ میرسید و قصد بالانشینی نمی کرد و جای معین برای نشستن خود نمیگرفت و امر میکرد امت را باین و نہی میکرد از قصد بالانشستن و میداد آنحضرت ہمہ اہل مجلس خود را نصیب از عنایت و توجہ و التفات و گمان نبرد ہمنشین وی کہ کسی گرامی تر باشد از و نزد وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و با ہر کس بر اندازہ حال قدر و قابلیت

وی عنایت میکرد کردی راضی میشد خوشحال میگشت وهر که همنشینی میکرد با آنحضرت باحاجت می آورد نزد وی صبر میکرد بران تا آنکس خود برنمیگشت وبرنمی خاست آنحضرت تا وقتی که او برنمیگشت وبرنمی خاست وهر که سوال میکرد از آنحضرت و درنخواست حاجتی رد نمیکرد او را اگر بحاجت وی واگر فرضًا چیزی حاضر نبودی بسخن خوشخوی و دلجوی باز میگردانید وشرح این سخن در باب اخلاق شریف و در وجود وسخای آنحضرت خواهد شد وهر کرده بود در حق او خوش خلقی وی هر کس را بجای پدر گشته بود و گشته بود اند همه نزد وی در حق برابر که در حق هیچکس نزد گذاشت نمیکرد و بود مجلس او مجلس علم وحلم وحیا وصبر وامانت وبلند کرده نمی شد در وی آواز ها و ذکر کرده نمی شد در وی حرام و سخن ناشائسته ظاهر و شایع گردانیده نمی شد فلات مجلس یعنی اگر فرضًا از کسی زلتی و ناشائسته و بشیر بنی واقع می شد میپوشیدند و منتشر نمیگردانیدند و همه اهل مجلس معتدل و نسادی و متوافق بودند و تفاضل ایشان در تقوی بود هر که متقی تر فاضلتر و متواضع بودند با یکدیگر و توقیر میکردند کبیر را و رحم میکردند صغیر را و ایثار میکردند محتاج را و رعایت میکردند غریبا نرا صلی الله علیه وآله وسلم ورضی الله تعالی عنهم

باب دوم در بیان اخلاق عظیمه وصفات کریمه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم

بدانکه خلق بضم خاسیرت باطن را گویند خلق بفتح خاصورت ظاهر را خوانند وفی القاموس الخلق بالضمتین وبالسکون السجیة والطبع وفی الصراح خلق خوی حسن خلق گاهی بمعنی سماجت ونازه روی وحسن اختلاط با خلق آید ولیکن معنی آن عامتر است ازان وخلق آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مقصور بران نبود بلکه رحیم ورفیق بود بمسلمانان وشدید وغلیظ بود بر کفار ومعنی خلق نزد عقلاء ملکه ایست که صادر میگردد بآن افعال بسهولت وآسانی واین را بیانی است که در کتب معقولات ذکر کرده شده است واختلاف است در انکه خلق غریزیست که پیدا کرده است خالق تعالی هر کس را بران یا مکتسبست که بنده آنرا بکسب وریاضت حاصل تواند کرد وبعضے برانند که غریزیست از جهت حدیث ابن مسعود رضی الله عنه که گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قسمت کرده است خدا تعالی میان شما اخلاق شما را چنانکه قسمت کرده است ارزاق شما را وخدای تعالی در نمود اگر خبر داده شوید شما که کوهی جنبد از جای خود تصدیق کنید آنرا واگر خبر داده شوید که مردی بر آمد از خوی خود قبول نکنید واین بر است از استبعاد وتغیر خلق والا هر دو لا مکان ودر قدرت الهی کائن است وتحقیق الحق که مردم متفاوت اند وان در بعضی مردم بعضے اخلاق چنان غالب وشدید نشسته است که تغیر آن متعذر است وازالت آن للان ما مور است بمجاهدت وریاضت حتی تا محمود گردد وبعضے اخلاق ضعیف است ببریاضت قوی میگردد وبعضی از

قوت بضعف می آید و در شرع امر بتحسین اخلاق واقع شده و انبیا را صلوات الله وسلامه علیهم برای ترتیب
و تهذیب اخلاق و هدایت خلق فرستاده اند اگر تغییر و تبدیل اخلاق ممکن نبودی امر بدان و فرستادن پیغمبران
بران چه بودی و در دعای ماثوره واقع شده اللهم کما حسنت خلقی فحسن خلقی و فرمود اللهم اهدنی لاحسن الاخلاق
لا یهدی لاحسنها الا انت واصرف عنی سیئها لا یصرف سیئها الا انت و این همه برای تعلیم و تلقین ماست و در
حدیث شیخ عبد القیس واقع شده ان فیک لخصلتین یحبهما الله الحلم والاناة گفت یا رسول الله قدیما کانا فی
او حدیثا فرمود قدیما گفت حمد خدا را که مجبول گردانید مرا بر دو خلق که دوست میدارد آنها را پس نزدید در سوال
شعر است که بعضی اخلاق جبلی است و بعضی مکتسبی و ایجاد جه تطبیق دیگر هم هست که بعضی اخلاق بسبب
صحبت و اعتیاد حاصل و حادث شده تغییر و تبدیل آن آسان است اما آنچه جبلی و قدیم است تغییر و تبدیل آن
متعسر است و باوجود آن از حیطه امکان بیرون نیست والله اعلم و اعتقاد باید کرد که مکارم اخلاق و محامد
صفات از صورت و سیرت و جمیع کمالات و فضائل و محاسن حاصل است مر تمام انبیا و رسل را و ایشان درجج و فرایق
اند ازنا مافراط البشری و رتبه ایشان اشرف رتب و درجه ایشان ارفع درجات است و جاه عالی و منیع باشد مقام کسانی
که اجتبار کرده برگزید حق سبحانه ایشان را بفضل خود و مدح کرد ایشان را در کتاب خود صلوات الله وسلامه علیهم
و در عقاید ثابت شده است که هیچ ولی بدرجه نبی نرسد شیخ امام حافظ الدین نسفی رحمة الله علیه در تفسیر مدارک
میفرماید که بتحقیق نزدیک است اقدام بعضی اقوام در تفضیل ولی بر نبی و این کفر است جلی و لیکن حق جل وعلی
تفضیل داده است بعضی انبیا و رسل را بر بعضی قال الله تعالی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض و در شفای قاضی
عیاض مالکی مذکور است که اخلاق انبیا صلوات الله وسلامه علیهم همه مفطور و مجبول است نه مکتسب و معمول و حاصل است
در اول خلقت و اصل فطرت نه از خلیت اکتساب و ریاضت و همه باجتبار وجود آنی فیض فضل نامتناهی ربوبیت جل
جلاله شعر تبارک الله ما وحی بمکتسب ولا نبی علی غیب بمتهم و مراد بوحی انجا نبوت و رسالت است که مبدا
وحی و اظهار حکمت است و الا اکتساب نفس وحی حاجت به بیان ندارد و در بعضی از ایشان رائحه آن نیز مشاهده
صباست چنانکه در شان یحیی فرمود علیه السلام وآتیناه الحکم صبیا و آمده است که وحی علیه السلام در سالگی
بود که صبیان بوی گفتند بیا بازی نمی کنی با ما گفت برای بازی پیدا کرده نشده ام من در تفسیر مصدق الکلمة من الله
گفته اند تصدیق کرد یحیی عیسی علیه السلام و حال آنکه وی سه ساله بود و گواهی داد که وی کلمة الله و روح اوست و گفت عیسی
علیه السلام در مهد گفت انی عبد الله آتانی الکتاب و جعلنی نبیا و سلیمان علیه السلام در وقت نزاعی خود نیز صبی بود در میان صبیان

وطبری آورده که وی علیه السلام در وقت آنیا ر ملک دوازده ساله بود و در تفسیر ولقد آتینا ابراهیم رشده من قبل گفته اند ای هدیناه الصغیر او لبعضه گفته اند در وقت ولادت پیش از ابدا ر خلق فرشته را بروی فرستادند که گفت امر میکند ترا خدا تعالی که بشناسی مرا بدل و ذکر کنی نزبان پس گفت قد فعلت وبود وعلیه السلام در وقت افتادن از شانزده ساله و قصه موسی علیه السّلام با فرعون و اخذ فحیه وی هم ازین باب است و وحی فرستاده حق تعالی بیوسف در وقتیکه افگندند او را برادران در چاه و برداشتن پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم هر دو دست و برداشتن سر مبارک خود را بسوی آسمان در وقت ولادت مشهور است و فرمود هرگز قصد نکردم بچیزی از امر جاهلیت مگر دو بار و نگاهداشت مرا پروردگار تعالی و تقدیس ازان و مبعوث گردانیده شدم زود من از اول فطرت از نان و مشرف بعد ازان متمکن گردانیده شد امر برانبیا و مترادف گشت بر ایشان نفحات ربانی و مشرق گشت انوار معارف سبحانی در دلهای ایشان تا رسید مدد مرتبه قصوی و نهایت درجات ازین کمالات بی ممارست و ریاضت و ملاست مراد بقول وی سبحانه ولما بلغ اشده واستوی آتیناه حکما وعلما و بعضی اولیا را نیز بر بعضی ازین صفات ناشی میگردانیده در کل و عصمت خاصه انبیاست صلوة الله وسلامه علیهم اجمعین فاعلی و اشرف و اتم و اکمل و احسن و اجمل و ابهر و اقوی و اجمع مر تمامه اخلاق و خصال و صفات جمال و جلال خارج از حد و حصر و بیرون از حیطه ضبط و حصر ذات بابرکات عالی صفات منبع البرکات حضرت سید کائنات صلی الله علیه وآله وسلم که هر چیز در خزانه قدرت و مرتبه امکان از کمالات متصور است همه او را حاصل ست و تمامه انبیا و رسل اقمار آفتاب کمال و مظاهر انوار جمال او ند قصد در البوصیری فیما قال شعر وکل آی اتی الرسل الکرام بها ۔ فانما اتصلت من نوره بهم ۔ فان شمس فضل هم کواکبها ۔ یظهرن انوارها للناس فی الظلم ۔ وکلهم من رسول الله ملتمس ۔ غرفا من الیم او رشفا من الدیم وصلی الله علیه وعلی آله قدر حسنه و جماله وکماله و از جهت احتیاج مکارم اخلاق و محامد صفات و کثرت قوت و عظمت آن در ذات شریف وی شاکرد بروی پروردگار تعالی در کتاب کریم و فرمود انک لعلی خلق عظیم و فرمود کان فضل الله علیک عظیما و در حدیث وی صلی الله علیه وآله وسلم بعثت لاتمم مکارم الاخلاق و در روایتی اکمل محاسن الافعال پس معلوم شد که تمامه مکارم اخلاق و محامد صفات در ذات شریف وی جمع بود چون نباشد که مسلم وی رب علیم و مرجوع او قرآن عظیم ست و مسلم در حدیث آمده است که پرسیده شد عائشه رضی الله عنها از خلق رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفت کان خلقه القرآن ظاهر معنی وی آنست که هر چه در قرآن عظیم از مکارم اخلاق و محامد صفات مذکورست متصف بود آنحضرت بدان و در شفای قاضی عیاض ابن عباس زیاده آورده که رضی برضاه و بسخط بسخطه و مشهود وی شد آنحضرت بخشودی قرآن

بیان اخلاق وی صلی الله علیه وآله وسلم و در صحیحین عائشه رضی الله عنها

وخشم میگرفت بخشم خدا چون قرآن یعنی رضا او بامر الٰہی و امتثال آن و تخطی او نبواہی وی و ارتکاب آن بود و این ناظر بدین معنی ست کہ گفتہ و در عوارف المعارف گفتہ کہ مراد عائشہ آنست کہ قرآن مہذب اخلاق وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و بیان کرد این را حضرت شیخ بیانی طویل کہ خلاصش آنست کہ بعد از اخراج حصہ شیطان از آنحضرت و غسل و تطہیر قلب شریف ازان گذشتہ شد نفس ذکیہ وی بر حد نفوس بشری و باقی داشتہ شد صفاوت اخلاق بشری دران ناظر آن باعث تنزل آیات قرآنی برای منبع آن صفات و تادیب و تہذیب نفس نبوی گشتہ موجب رحمت خلق و تہذیب اخلاق امت کہ احمات آن صفات در نفوس ایشان بمزید ظلمت و کثافت ثابت و راسخ است گردد چنانکہ فرمود ثبت بہ فؤادک و تثبیت بعد از اضطراب می باشد از جہت حرکت نفس بظہور صفاتش و ارتباطی کہ میان قلب و نفس ست چنانچہ جنبید نفس شریف نبوی و قتیکہ شکستہ شد دندان شریف و سیلان کرد خون بر روے مبارک وی و فرمود کیف یصلح قوم فضوا دجہ نبیہم و ہو یدعوا الی ربہم پس فرستاد خدا تعالیٰ لیس لک من الامر شیٔ الآیہ پس پوشید قلب نبوی لباس اصطبار و آمد بعد از اضطراب بسوی قرار پس موضع شد نزول آیات و ظہور این صفات حمدا ناروا وقات و مصفا و مہذب گشت اخلاق نبویہ بقرآن انیست معنی اول عائشہ کان خلقہ القرآن انتہی انیست کلام شیخ صاحب عوارف و شاید کہ جمعی دیگر موافق این نیز گفتہ باشند در ینمقام بر اندازہ علم و دانش و فہم و قیاس و حقیقت آنست کہ ہیچ فہم و ہیچ قیاس بحقیقت مقام آنحضرت و کنہ حال وی عظیم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ ہست نرسد ہیچکس او را چنانکہ او ہست جز خدا نشناسد چنانکہ خدا را چون وی ہیچکس نشناخت و ہر کہ در درک حقیقت آن تکلم کرد گویا دعوی علم متشابہات کرد و ما یعلم تاویلہ الا اللہ **بیت** جز اضداد نشناخت کس قدر نور آنکہ ذکس خدا را ہمچو تو نشناختہ ؛ و چون مقام وی از ہمہ بالاتر ست دریافت آن فوق افہام باشد **بیت** ترا چنانکہ توی ہر نظر کجا بیند ؛ بقدر دانش خود ہر کسی کند ادراک ؛ در تحقیق معنی عظیم گفتہ اند کہ عظیم آنست کہ از حیطہ ادراک بیرون بود و اگر محسوس ست از حیطہ ادراک باصرہ بیرون بود چنانکہ خیل بزرگ کہ احساس او مر آنرا احاطہ نتواند کرد و اگر معقول ست ادراک عقل بدان محیط نتواند شد چنانکہ ذات صفات الٰہی تعالیٰ و تقدس پس چون و تعالیٰ اخلق آن حضرت را عظیم خوانده و فضلی کہ او را داد عظیم گفتہ احاطہ عقل انا در ادراک کنہ آن قاصر باشد و سالہا سفر شد کہ اتفاق ست بر آنکہ انبیا صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہم بر اخلاق حمیدہ و صفات حسنہ مجبول و مفطور اند و کسب و ریاضت را در حصول اخلاق مر ایشان را سبیلے نیست و در خلق خصوصا سید انبیا کہ بجمیع اخلاق علیہ و صفات حمیدہ آراستہ و پیراستہ آمدہ است **بیت** تعلیم و ادب او را چہ حاجت ؛ کہ او خود ز آغاز امر مودب

و تغییر و تبدیل را اگر و سراپردهٔ عزت راه نیست و بعضی احکام مأثار جبلیت بشریه را نمودی نبود مگر احیاناً
و گاه گاه و در مواضع مخصوص بود که قیاس مذکور را دایر و سائر عیان نتواند ساخت و رب العزت داند جل جلاله
که در آن موضع تیر در کدام شهد و تحمل بود مصرع او برتر از انست که آید بخیال ۱۲ و در همین قصه غزوهٔ احد آمده است
که چون شکسته شد دندان مبارک مجروح شد سر شریف و در دان شنخون بر روی کریم سخت و دشوار آمد بر اصحاب
و گفته اند ای کاش دعا می کردی بر ایشان تا ستر از کار خود می یافتند فرمود فرستاده نشده ام من لعان لیکن
فرستاده شده ام خلق را بخدا خوانده و رحمت کننده ایشان را و فرمود اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون و در اینجا خود
کمال صبر و حلم است در اینجا جزع و اضطراب کدام است پس قول شیخ رحمة الله علیه که گفت بنفس آنحضرت حرکت
کرد و اضطراب نمود و بی صبری کرد پس به نزول این آیت لباس اصطبار پوشید و بعد از اضطراب بقرار آمد ربان
حال و مقال این مسکین از اطلاق این لفظ متحاشی ست اگرچه بقاعدهٔ علم و اساس قیاس راست و درست
نماید و نیز گفت صاحب عوارف رحمة الله علیه که دور نیست که قول عائشه رضی الله عنها کان خلقه القرآن در ان جزوی غامض
و ایمای خفی بسوی اخلاق ربانیه باشد و لیکن احتشام کرد یعنی نخواست عائشه رضی الله عنها که گوید که اخلاق
آنحضرت اخلاق الهی بود و لیکن احتشام کرد عائشه حضرت آلهیه را که گوید تخلق باخلاق الله پس تعبیر کرد از معنی بقول
خود کان خلقه القرآن از جهت آنچه از سجات جلال و ستر حال لطیف مقال و این از وفور عقل و کمال ادب است رضی الله
عنها و اینجی او خل ست به بیان عظمت اخلاق و عدم تناهی آن و بعضی گفته اند که چنانچه معنی قرآن غیر متناهی است همچنین
آثار و انوار و اوصاف جمیله و اخلاق آنحضرت غیر متناهی اند و در هر حال از احوال تجدد می شود از مکارم اخلاق و محاسن شیم
و آنچه افاضه میکند الله تعالی بر دی از معارف و علوم که نمیداند آنرا جز دی تعالی پس تعرض بحصر جزئیات
اوصاف حمیده دی تعرض است مر چیزی را که نه مقدور انسان و از ممکنات عادیه است و ممکن است که گفته شود
مقصود تشبیه خلق آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بقرآن در انکه متشابهات آیات متشابهات که ممکن نیست درک
تاویل آن همچنین ممکن نیست درک حقیقت احوال شریف چنانکه بیان یافت والله اعلم و بعضی از عارفان
را از حدیث انه لینعان علی قلبی بر سبیل مذکه حقیقت این غین و اسناد این غین بحضرت دی چیست پس گفت
آن عارف آن رسالت آن غیر قلب رسول الله و غیبت ثقلت ما عرفت گفت ای سائل اگر از قلب دیگر و غین
دی غیر قلب رسول الله می پرسیدی می گفتم آنچه شنیدی الستم اما اینجا که غین بعین بعضی است از عین دم نتوانم زد شرح
این حدیث در رسالهٔ مرج البحرین کشاده و پیدا کرده شده است انجا باید نگریست نعم بر آنحضرت سلام ۱۲ مراج

بحار قدرت تقلبات و تجلیات دارد می گشت که از جمالی بجمالی میگردانید و نا سخیت و منسوخیت احکام نیز فرع آنست و وی در هر حال همیشه در ترقی و کمال بود و نقصان تنزل بجمالی عظیم وی راه ندارد و لیکن بعضے احوال فاضلتر و عالی تر چنانکه انبیا همه کامل و معصوم و با وجود آن فضلنا بعضهم علے بعض و اعمال و طاعات و عبادات آنحضرت نه همه برائے مجرد تعلیم و محض تشریع بود بی آنکه در نفس شریف وے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ازان انوار و آثار رسیده آگردد و نعم نبوت و مقامات آن همه موهبت محض و اصطفا و اجتبا بود و کسب و ریاضت را دران مدخلی نه و لیکن بروز اسرار و ظهور انوار در لیل و نهار ترتیب اوراد و اذکار متواتر و متوالیست و کفیل حصول همه کمالات و متضمن بروز همه انوار نزول قرآن و تعلیم و تادیب رحمن داور و نوا ہے الهی بود اما اثبات خاصیت نفس و بشریت طبع که ناظر باثبات انحطاط و نقصانست خوب نیست اگر مراد تهذیب نوعی از آگاهانیدن و خبردار ساختن است بجهت عروض قرب بجهت استغراق در مقام عالی ازان چنانچه در استغفار آنحضرت و طریان نسیان بروی گفته اند مراد دارند شاید صورتی داشته باشد اما اطلاق تهذیب و اصلاح که مبنی از سابقه آلایش نقصان و فساد دارد مناسب نیست فی القاموس تهذیب و نقطه و انقاه و اخلقه و اصلحه و فی الصراح تهذیب پاکیزه کردن رجل مهذب ای مظهر الاخلاق و بالجمله حمل بر اعلی و اکمل مرتبه کمال و اعتراف بعجز ادراک حقیقت حال اقرب با دب و اجمال است و الله الموفق

وصل وچون بود خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعظم الاخلاق بعثت کرد خدا تعالی او را بسوی کافه ناس و مقصور نگردانید رسالت او را بر ناس بلکه عالم گردانید جن و انس را بلکه بر جن و انس نیز مقصور نگردانید تا آنکه عام شد تمام عالمین را پس هر که الله تعالی دا پروردگار اوست و محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رسول اوست و چنانکه ربوبیت حق شامل تمام اهل عالم است خلق محمدی نیز شامل انسانست اینچنین نقل کرده است صاحب مواهب لدنیه از بعضے علماء عظام و گفت که این مصیر است از بعض بآنکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرسلست بسوی ملائکه نیز چنانکه جماعه بآن رفته اند و دلیل ایشان از کتاب قول حضتعالی است لیکون للعالمین نذیرا و عالمین شامل تمام عقلاست و از سنت حدیث مسلم است از ابی هریره که آنحضرت صلی اللہ علی و آله وسلم فرمود ارسلت الی الخلق کافة و بعضی گویند مرسلت ببعض ملایکه گویا مراد ازین بعض ملائکه ارضی باشد و وجه تخصیص ظاهر نیست چه دلیل عام است و قول وی تعالی و ما ارسلناک الا کافة للناس دلالت بر تخصیص ندارد چنانکه مذهب مختار در مفهوم اللقب آیته است و الا لازم آمد که بسوی جن نیز نبا شد و این خلاف اجماع است بلکه ذکر ناس بجهت آنست که مقصود از آیته نفی قول تخصیص رسالت ببعض ناس چنانچه زعم یهود است

بتخصیص رسالت آنحضرت بعرب وچنین کریمه یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا والله اعلم میگوید بنده مسکین شبّر الله علی طریق الحق والیقین که بعضی محققین از اهل بصیرت گفته اند که محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مبعوث بنمار اجزاء عالم است شامل جمادات ونباتات وحیوانات ولیکن ارسال با اهل عقل از برای تعلیم وتکلیف وتبشیر وانذار است وبغیر ایشان بنابر افاضه وایصال بنابر کمال که لایق حال ایشان باشد وضیعه جمیع عقلاء در قول وتعالی وما ارسلناک الا رحمة للعالمین بر طریق تغلیب شامل آنست وسلام جمادات بر آنحضرت بقبول ایشان السّلام علیک یا رسول الله فرا راست بر رسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم ابیات شکر فیض چمن چون کند ای ابر بهار تو که اگر خار شود گر گل همه پرورده تست ۔ ای غنچه عروس باغ در پرده نشست تو آخر ای باد صبا این همه آورده تست ۔ واگر گویند که لازم رسالت دعوت امر ونهی وتبشیر وانذار است ووقوع آن بملائکه کجاست در جواب گفته شاید که در شب اسری باشد پوشیده نماند که تخصیص بشب اسری وجهی ندارد بلکه احتمال تمامه اوقات دارد از جهت نزول ملائکه بر آنحضرت در اوقات دیگر نیز چنانکه جن را دعوت کرد وجه تخصیص جن بذکر در قرآن از جهت عتو تمرد ایشان باشد والله اعلم ودر ملائکه نهی وانزار نخواهد بود زیرا که از ایشان معصیت نمی آید چنانکه فرمود لا یسبقونه بالقول وهم بامره یعملون ولهذا عالم ملکوت را عالم امر گویند که آنجا نهی گنجایش ندارد ونزول ملائکه جز جبرئیل بر آنحضرت مذکور است در احادیث در باب اوقات النبی صلی الله علیه وآله وسلم آمده که جبرئیل آمد بادی فرشته بود اسمعیل نام که موکلست بر صد هزار فرشته هر فرشته ازان بصد هزار ودر باب فضائل قرآن در فضل فاتحة الکتاب وخواتیم سوره بقره آمده ملکی فرود آمد که جبرئیل گفت که این ملکی است که هرگز بر زمین نیامده مگر امروز سبحان الله در اخبار آمده که صبح وشام بر قبر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بتعظیم هفتاد هزار فرشته فرود آیند پس در زمان حیات نزد حضور شریف چرا نمی آمده باشند **وصل** در بیان عقل کامل وعلم شامل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تحقیق دانسته شد از انچه مذکور شد که اخلاق شریف نبوی اعظم وانم واکمل اخلاق است واصل منبع ومنشاء آن عقل است که منبعث می گردد ازوی علم ومعرفت ومنفرع می شود فوت رای وجودت فطنة واصابت فکر ونظر در عواقب ومصالح نفس ومجاهده شهوت وحسن سیاست وتدبیر وانشاء فضائل وتجنب رذائل واختلاف کرده اند مردم در حقیقت عقل وکلام دران بسیارست در قاموس گفته عقل علم بصفات اشیاء از حسن وقبح وکمال ونقصان آن واین علم از ثمرات ونتائج عقل ست وعقل قوتیست که بسبب او نفس گنجایش علم پیدا کند چنانکه گفته میشود عقل مرسیت محموده انسانی ساد در حرکات وسکنات واین نیز از آثار وخواص عقلست وحق آنست که گفته اند آن نور

وصل در بیان عقل وعلم

رو عالمیت که بوی دریافت میشود و علوم ضروریه و نظریه و ابتدا او وجود وی نزد اعتبان ولد است تا رفته
رفته زیاده می شود و نمو می پذیرد تا کامل میشود نزد بلوغ و بودن حضرت در کمال عقل و علم در حدیکه نرسید
آنرا هیچ بشری جزوی دیگر اند عقول و افکار در بعض و انچه افاضه کرد بر وی پروردگار و هر که تتبع کرد مجاری
احوال و حمایه صفات و محاسن و خصال او را و مطالعه کند جوامع الکلم و حسن شمائل و بدایع سیر و سیاست انام
و تقریر شرائع و تفاصیل آداب جلیله و تقریر شیم حمیده علم وی مکتب سماویه و صحف منزله و سیر احم حالیه و احوال
ایام ماضیه و ضرب امثال و بیان احوال او را و تدبیر وی مرعرب را که مثل وحش شارد و صاحب طباع متنافر
و متباعد رچه حد تبه از جهل و جفا و نادانی و شقاوت بودند چه مقدار تحمل کرد بر جفا صبر کرد بر ایذای ایشان و چه
غایت رسیدند در علم و عمل و حسن اخلاق و اعمال و احراز سعادت مبدا و مال و چگونه اختیار کرد ایشان را
بر نفسهای خود و گذاشتند در طلب رضا و اوطان و دوستان خود را بدانکه در چه مرتبه بود عقل کامل و علم
شامل وی صلی الله علیه و آله وسلم و این همه بی سابقه تعلیم و مدارست و ممارست و ملازمت کتاب و مطالعه
کتب متقدمین و جلوس با علماء اهل کتاب بود بیت نگارمن که بمکتب نرفت و خط ننوشت ۔ بغمزه مسئله آموز صد
مدرس شد ۔ و هر که مطالعه کند احوال شریف او را از ابتدا از تا انتها و به بیند که چه تعلیم کرده است او را پروردگار
و افاضه کرده است بر وی علوم و اسرار ما کان و ما یکون بضرورت حاصل شود او را علم به نبوت ادبی شوب
و شکوک و ظنون فوز به تعالی و علمک ما لم تکن تعلم و کان فضل الله علیک عظیما صلی الله علیه و آله حسب وصله و کماله
و وهب بن منبه که تابعی ثقه اخباری علامه صدوق صاحب کتب و اخبار بوده گفت بهفتاد و یک کتاب
از کتب قدما خوانده ام و یافتم در جمیع آن کتب که حق سبحانه نداد تمامه ناس را از اغاز دنیا تا انجام آن از
عقل در جنب عقل محمد صلی الله علیه و آله وسلم مگر مانند ذره از ریگستان دنیا و محمد را جح ترین مردم است و عقل
و فاضلترین ایشان در رای رداء ابو نعیم فی الحلیه و ابن عساکر فی تاریخه و در عوارف نقل کرده از بعضی علماء
که عقل همه صد جزو است نود و نه از ان در محمد است و یکجزو از ان در تمامه مردمان گفت بنده مسکین رزقه الله
الثبات و الیقین اگر می گفتند که عقل هزار جزو است نهصد و نود و نه از ان در محمد و یکی از ان در تمامه مردم
گنجایش داشت چه هرگاه بی نهایتی کمال او ثابت شد هر چه گویند رواست اینجا اگر سینه حاسدان بسوزد
و دل اهل زیغ بشکند چه توان کرد انا اعطیناک الکوثر دان شانک هو الابتر ابیات شاه رسل شفیع امم خواجه
دو کون ۔ نور بدی حبیب خدا بشد انام ۔ مقصود ذات اوست دگر با همه طفیل ۔ منظور نوازش دگر جملگی ظلام

هر رتبه که بود در امکان بر دست خدا شد بر و تمام و هر نعمتی که داشت خدا شد بر و تمام و بر داشت از طبیعت امکان قدم
که آن را اسری بعبده است من المسجد الحرام تا عرصهٔ وجوب که اقصای عالم است و کانجا نه جاست نه
جهت و نه نشان نه نام و نه رسم است بس شگرف و رنجاج آن را از ثنای عام جان بپرس از ین مقام و
علیه افضل الصلوٰة دائمی بخته و از کی سلام اکنون بعضی از اخلاق شریف وی از انچه در نظر آید درین کتاب
بنویسم و اکثر آن را در کتاب شفا و مواهب لدنیه روضة الاحباب و معارج النبوة ست والتوفیق من الله المنعام

وصل در صبر و حلم و عفو آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم این صفات اعظم صفات نبوت است و بار
نبوت جز بقوت این صفات نمیتوان برداشت قوله تعالی ولقد کذبت رسل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا و
اوذوا و قوله سبحانه تعالی فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل و قوله فاعف عنهم واصفح و صبر مصدر جمیع طاعات
و عبادات و تنبیه تمامه خیرات و میر آنست که در هر امر خیر تا صبر از خدا آن نکنند بوجود نیاید بنابر وجه صبر تمام ایمان
باشد و آنجا که صبر را نصف ایمان گفته اند مراد صبر از معاصی داشته اند که اجتناب از ان نصف مقتضای ایمان
است و اتیان طاعات نصف دیگر و مراد اینجا صبر بر ایذای خلق و بر داشت بار جفای ایشان و صبر سید انبیا
صلوٰة الله وسلامه علیهم بر بلاد اید از همه بیشتر و سخت تر بود چنانچه فرموده اوذی نبی مثل اوذیت و کما
قال زیرا که حرص آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر اسلام امت بیشتر بود پس تا ذی او از کفر ایشان زیاده تر
بود و نیز لطافت مزاج و نزاکت خاطر شریف وی بحدی بود که اندکی ازان هم بسیاری نمود قطعه
تارک بدنی کش زنگی آزار بود ۔ از سایهٔ خویش ازو گریزان بود ۔ بگریخت چو رسید بدلش از غم کد خدا ۔ از دست
ستمگران پر از خار بود ۔ در روایت کرده شده است که چون گریه خدا الغفور را مر بالعرب و اعراض عن الجاهلین
نزول یافت آنحضرت سوال کرد جبرئیل را از تاویل آن گفت جبرئیل تا بپرسم عالم سالینی رب العزت را
جل جلاله پس رفت جبرئیل و آمد و گفت یا محمد خدای تعالی امر کند که بپوندی با هر که ببرد از تو و دیدهی کسی را که محروم
گرداند ترا و عفو کنی از کسی که ستم کند ترا و در حدیث آمده است که انتقام نکشید رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
از هیچکس از جهت نفس خود یعنی در قضیهٔ مال و مثال و مانند آن مگر آنکه حلال چیز بر او حرام گردانیده شده است
خدا تعالی آنرا پس انتقام می کشید از وی برای خدا و باغ صبر و اشد آن صبر آنحضرت است و بفزود و اصبر
گر کافران محاربه و مقاتله می کردند با وی و آن چنان آزار بسیار می رسانیدند صبر کرد و عفو کرد و از ایشان درگذشت
و چون صبر و عفو او از شفقت و رحم کردن بر ایشان و معذور داشت ایشان را در ان جهل و ظلم و گفت اللهم اهد قومی

فائده

قانهم لا یعلمون و در روایتی اللهم اغفر لهم و چون شاق آمد بر صحابه گفتند کاشکی دعا میکردی یا رسول الله بر ایشان که پاک میشدند فرمود من مبعوث نشده ام لعان بلکه مبعوث شده ام داعی بحق و رحمة للعالمین و در دنیا کمال صبر و حلم و عفو است فائده عجب است از کسیکه گفت نفس نبوی در نیجا حرکت کرد و مبصر نمود و گفت و کیف یفلح قوم الحدیث پس این آیت نازل شد که لیس لک من الامر شئی الآیه و نیست در قول آن حضرت کیف یفلح و در قول حق سبحانه لیس لک من الامر شئی چیزیکه دلالت کند بر خلاف آن بلکه او ادای عجب است از انچه واقع است و ثانی تسلیه و تقریر آن حضرت بر انچه در زمان صبر و حلم خاطر و این در حق خاصه نفس شریف وی بود که صبر و عفو کرد اما چون در روز احزاب کفار از نماز باز داشتند و بسبب تاخیر آن شدند دعا کرد ایشان بخراب و بنیاد و آخرت و گفت ملا الله بیوتهم و قبورهم نار او همچنین دعا کرد بر احیاء از عرب که تعذیب بر مستحقین میکردند در حدیث متفق علیه آمده است که قول حق سبحانه لیس لک من الامر شئی الآیه در نیجا نازل شده است و همچنین بر آن کفار که فرار گشته بودند و این از جهت فوات حق دین اسلام و حقوق مسلمانان بود و در دین امثال امر الهی بود که فرموده است یا ایها النبی جاهد الکفار و المنافقین و اغلظ علیهم و همچنین دعا کردن آنحضرت بر آن جماعت که اندافتند شکنبه شتر بر پشت خویش و دیگری از احبار یهود که اسلام آورد و ندر بسته بود بفتح سین و سکون لام یعنی هملجین و نون از وی می آرند که گفت باقی نماند از علامات نبوت چیزی مگر آنکه در شما ختم آنرا در وجه محمد صلی الله علیه و آله و سلم وقتی که نظر کردم بسوی وی مگر دو چیز که امتحان نکردم از وی یکی آنکه نوشته اند در توریت هشتی میکند علم او جهل او را زیاده نمی کند او را و زیاده نمی کند او را شدت جهل بردبار مگر علم او را پس بودم من که تلطف میکردم مر او را تا فواطت کنم او را پس دانستم حلم و علم او را پس خریدم از وی نصرت را تا اجل معلوم پس او را دادم او را ثمن پیش از تسلیم تحریص کردم من بنی اعمام من بسوی او پس بسیار رفتند مگر کم مجامع قیص در وای او را نظر کردم بسوی وی و دیدم علامتها و گفتم آیا او ادای کند ای محمد حق مرا در نجا سوگند که شما ای پسران عبد المطلب چیره گردید در تاخیر ادای حق پس گفت عمر آیا میگوئی ای دشمن خدا بر پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم چیزیکه می شنوم من پس بگذارم گردن او را اگر نه بودی ترس بی فرمانی او میزدم بشمشیر خود سر ترا در رسول خدا نگاه میکند سوی عمر بآرام و آهستگی و تبسم میکند و فرمود من و انیم و محتاج تریم بخیر این سخن از تو ای عمر که امر میکنی بحسن ادای حق مرا و امر کنی بحسن تقاضای ادای عمر را ادا کن حق او را و زیاده ده بر حق بسبب صاع بجای صاعی که ترسانیدی او را و تهدید کردی پس کرد عمر انچه فرمود آنحضرت پس گفت این همه نشانی ای عمر جمیع علامات نبوت شناختم از او در روی محمد مگر این دو خصلت را که الآن امتحان

کردم آنرا پس گواه میگیرم ترا سن آن شهدان لا الله الا الله و ان محمد رسول الله و از ابی سریره آمده که حدیث کرد
ما را رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روزی پس برخاست آن حضرت و ما نیز برخاستیم پس دیدم اعرابی را که رسید
با نحضرت بکشید ردای او و خواشید مگر دن مبارک آنحضرت را و بود ردا اوبر شب پس بنگریست آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم بسوی اعرابی که چه میگوید گفت بار دار این دو شتر مرا که عیال دارم و توبار دار نمی کنی از مال خود و نام
پدر خود پس گفت آنحضرت بر نشیدم ترا از ما زار نمی کنی مرا از ین کشیدن که کشیده مرا گفت اعرابی بخدا سوگند
زار نمی کنم ترا تا بار دار نمیکنی این هر دو شتر مرا پس خواند آن حضرت مرد یرا فرمود بردار بر یک شتری نمرد بر شتر دیگر
شعیر رواه ابو داؤد و روایت کرده است بخاری این حدیث را از حدیث انس باین لفظ که گفت میرفتم من همراه پیغمبر
صلے الله علیه و آله و سلم و بود بر آنحضرت بردی نجرانی غلیظ الحاشیه پس رسید اعرابی و کشید آنحضرت را بردای
او کشیدنی سخت گفت انس پس نگاه کردم من طرف گردن مبارک او را که تاثیر کرده است در وی حاشیه بردی سخت
کشیدن وی پس گفت اعرابی یا محمد امر کن مرا از مال خدا که نزد تست پس بنگریست آنحضرت بسوی وی و خنده
کرد پس امر کرد مر او را و بعطا این بیان حلم آنحضرت است و صبر وی بر ایذای در نفس و مال و درگذشتن از جفا
کسیکه میخواست تالیف دیرا بر اسلام و در وصف آنحضرت آمده است که نبود فاحش و نه متفحش و نه بگین عفو میکرد و در
میگذشت و در حدیث دیگر آمده که نبود سباب و نه فحاش و نه لعان و فحش از حد درگذشتن از بدی و بیرون آمدن
از مقدارش وی را آید فحش در قول و نعل و صفت لیکن استعمال آن در قول بیشتر است و قول او نبود فاحش
و نه متفحش یعنی نبود فحش ملت وی و نه مکتب یا متفحش آنکه تعمد کند و تکلف کند در ان و فاحش عامتر از ان و اگر گویند
بتحقیق بصحت رسیده است که آن حضرت امر کرد قتل عقبه بن ابی معیط و عبد الله بن خطل و غیر ایشان از
آنهائکه ایذا کرده اند او را پس با این عدم تعرض چون صحیح ماند جوابش آنست که این جماعه انتهاک حرمات الله تیز کرده اند
و بعضے گفته اند که مراد عدم تعرض در ابتدا است و در غیر سببی که بحد کفر نکشد چنانکه در جذب رداء و مانند آن و
حمل کرده است داود ی عدم تعرض را بر چیزیکه متعلق بمال نه عرض و مانند آن و از جمله عفو و اصفح آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم درگذشتن است از لبید بن الاعصم یهودی که سحر کرده بود او را و از یهود یه خیبر یه که زهر
داده بود او را در شاه و گیبار آنحضرت در قبضه او نه پس بیدار شدند و دیدند که اعرابی تیغ کشیده بر سر وی ایستاده
است و میگوید که منع میکند ترا از من پس نگاه کرد او را و نه از من فرمود که الله پس افتاد تیغ از دست وی و گرفت آنحضرت او را
و فرمود کیست که منع کند ترا از من پس ترسید و لرزید آن شخص پس گذاشت آنحضرت او را و عفو کرد پس آمد

آن شخص نزد قوم خود گفت آمدم من بر شما از نزد بهترین مردم و آورد بکی را نزد آنحضرت و گفتند یا رسول الله این شخص میخواهد که دشمنان ترا بکشد فرمود مترس و اگر میخواهی که بکشی تو مرا برگماشته نمی شوی بر من و از جمله اخلاق خلق و حلم اوست صلی الله علیه وآله وسلم آنچه معامله میکرد با منافقان که ایذا میکردند او را چون غائب می بود و تملق میکردند چون حاضری شدند و این از آنجمله است که تنفر میکنند از ان نفوس بشریه بی تأدب ربانیه و هر چند اذن کرده می شد آنحضرت در تشدید و تغلیظ ایشان بحکم یا ایها النبی جاهد الکفار والمنافقین و اغلظ علیهم می کشاد در عفو رحمت و استغفار را بر روی ایشان و دعا میکرد مر ایشانرا تا آنکه نازل شد استغفر لهم او لا تستغفر لهم الآیة پس گفت آنحضرت مخیر گردانیده است مرا پروردگار تعالی و تقدس پس اختیار کردم من استغفار را و چون گفت حق تعالی ان تستغفر لهم سبعین مرة گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیاده می کنم بر سبعین و این نهایت عفو و اغماض آنحضرت است از جرم و تعذیب ایشان و قطع نظر کردن از آنکه متفاهم این عبارت تکثیر و مبالغه است نه تحدید و تعیین عدد و لیکن آنحضرت حمل بر ظاهر کرد از جهت قصد غایت عفو و صفح و امر کرد وی صلی الله علیه وآله وسلم پسر عبد الله بن ابی را که رئیس منافقان بود به نیکی کردن با وی و چون مرد آن منافق برکشید آنحضرت جامه را از بر خود و کفن ساخت و نماز گذارد بر وی پس کشید عمر بن الخطاب آنحضرت را بجامه وی و گفت یا رسول الله نماز می کنی بر منافقی که راس و رئیس منافقان بود پس کشید جامه خود را از دست عمر و گفت و در شو از من ای عمر پس نازل شد کریمه ولا تصل علی احد منهم مات ابدا ولا تقم علی قبره پس نماز آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم و این غایت صبر و حلم و شفقت و رحمت بود از آنحضرت بر امت اما چون منع شما از درگاه چه کار کند و بعضے گفته اند که این بجهت تطییب قلب پسر او بود که صحابی صالح مخلص درگاه بود و در خواست کرده بود پس اجابت کرد آنحضرت او را و بعضے گویند که الیاس قیس عبد الله منافق را بجهت آن بود که وی عم عباس عم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم را چون در وقت بدر اسیر آورده بودند برهنه بود و جامه هیچکس بجهت طول قامت بروی درست نمی نشست پوشانیده بود قمیص خود را و ایضا در اینجا بیان عظیم مکارم اخلاق آنحضرت است که با منافقان که همیشه ازین ها بدید بدو ازار میکشیدند مقابل بآن نیکی میکرد با مؤمنان چه حال خواهد بود و ازینجا فرمود حق جل وعلی وانک لعلی خلق عظیم و فرمود وی سبحانه ذلک بانهم کفروا بالله ورسوله از جمله رحمت او صلی الله علیه وآله وسلم بر امت انشقاق اوست بر ابل کبائر از امت و لکردیده تر نزد نبوت دلالت بر شان و فرمود هر که برسد باین فاذورات یعنی مباشرت کند جرمات را باید که بوشد آنرا بنام کرده امت را که استغفار

گفتند محمد دو آنرا دو ترجم گفتند بر ایشان نهی کرد از سب دلعن فرمود لا تلعنوه فانه یحب الله ورسوله واشارت کرد که نظر الهی تعالی بر باطن قلوب است اگرچه بظاهر خطای و زلتی واقع شود اللهم طهر بواطنا واصلح ظواهرنا بحرمت سید الکائنات علیه افضل الصلوة واکمل التحیات ودر حدیث بخاری از عائشه آمده است که گفت آمد مردی واستیذان نمود تا در آید برآن حضرت پس اذن کرد که در آید وچون در آید او را گفت مردی است در قبیله خود وچون بنشست کشاده روی کرد آنحضرت در روی وی وانبساط نمود وچون برفت عائشه را گفت یا رسول الله در وقتیکه دیدی این مرد را گفتی چنین وچنان وچون بنشست تازه روی در وی وانبساط کردی با وی اینچه بود فرمود ای عائشه کی یافتی تو مرا فحاش در زشت خوی بدترین مردم نزد خدا در منزلت کسی است که ترک دهند او را از مردم جهت ترس وپرهیز کردن از شر وی این عبارت اجمال ومعنی وارد یکی آنکه نسبت بدایت شریف خود فرموده در اعتذار تلطف وانبساط نمودن بآن مرد ومنع کرد از درشت خوی نمودن وفحش گفتن تا نه در آیند مردم بر وی دگر دی نگردند دوم آنکه نسبت بحال آنمرد فرمود بیان کرد که بدمردی است آنکه مردم از شر وی بترسند وبدی او را بردی وی نتوانند آورد واز ترس شر وی مدارات نمایند گفته اند که تلطف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با مرد بقصد تالف بود تا اسلام آرد قوم وقبیله او کردی رئیس ایشان بود وبدگفتن آنحضرت مراورا از باب غیبت نیست چه شارع را میرسد که قبایح وسعائب که در امت بینند وبیابد اظهار کند مردم را بران اطلاع بخشد مانند از باب نصیحت وشفقت است بر امت بخلاف است که غیبت یکدیگر کنند واین نیز از مغلبین مجاهر بفسق وفحش جائز نیست وباوجود آن چون مجبول گردانیده است پروردگار تعالی السبب خود را صلے الله علیه وآله وسلم بر کرم وحسن خلق اظهار کرد با وی تلطف ولبشاشت را نیز درین تنبیه ست بر امت را بانقاذ سر کشی را که احتمال دارد وبمدارات با وی تا سلامت ماند از شر وغایله وی مادام که مجد مداهنت نکشند فرق میان مدارات ومداهنت آنست که مدارات برای انقاذ شر وحفظ اوقات بود از تفوه بر مساءت آنکه جلب نفع ودنیاوی بود وراجع این معنی است انچه بعضی گفته اند که مدارات بذل دنیاست برای اصلاح دنیا باوین باهر دو واین مباحست وبسا که مستحسن ومندوح گردد ومداهنت نسل دین ست برای اصلاح دنیا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بذل کرد برای آن مرد از دنیا خود حسن عشرت را وفق کرد در مکالمه وی وباوجود آن مدح وی نکرد بلکه وی نا مستحق گردید پس قولی وی در حق بود وفعل وی حسن عشرت بود با وی ووقاضی عیاض گفت معلوم نیست که وی در وقت مسلمان بود یا نبود اگر نبود بدگفتن وی غیبت نباشد واگر بود اسلام

وی خالص و ناصح نبود پس خواست آنحضرت که بیان کند حال او را تا قریب نخورد از وی کسیکه شناسا نبود بحال وی و واقع شده است از غیر وی در حیات آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و بعد از وی امری که دلالت میکند بر ضعف ایمان وی پس اینقول از آنحضرت اخبار بغیب است از علامات نبوت باشد یا مازنی گردان و انبساط و نمودن آنحضرت هادی بر سبیل ائتلاف بود انیز که باین قبامت مذکور شد ضینه نام او ضینه بضم ضاد معجمه و فتح باء ابدالی بن حصن بکسر حاء و سکون صاد بن حذیفه و بن بدر بن فزاری بود او را احمق المطاع می گفتند احمق بحمت حماقت و کبر وی و مطاع بحمت آنکه بین قبیله خود بود و در صحیح اخباری از ابن عباس می آرد که گفت چون عینه بن حصن بن حذیفه نزول کرد بر برادر زاده خود حر بن قیس بن حصین و بود حر بن قیس از انجماعه که نزدیک بخود میگزرانید ایشان را امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ و بود ند اصحاب مجالس عمر را اهل مشاورت وی رضی اللہ عنہ خواه علماء پیران باشند یا جوانان پس گفت عینه مر برادر زاده خود را ای برادر زاده من نزد این امیر وجاهی است نزد این امیر فاستاذن لی علیه یعنی امیر مومنین عمر پس طلب اذن کن مرا نزد وی و درخواست کن که در آیم بر وی گفت ابن عباس پس خواست کرد مر عینه را پس اذن داد عمر او را و چون در آمد عینه بر عمر گفت عینه بدهای پسر خطاب ما را چیزی پس بخدا سوگند نمیدهی تو ما را بسیار و حکم نمی کنی میان ما بعدل پس خشم آمد عمر رضی اللہ عنہ تا آنکه قصد کرد که بزند او را از بدی و تقریر کند پس گفت حر بن قیس یا امیر مومنین خدای تعالے گفته است مر پیغمبر خود را خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلین و گفت انیمرد از جاهلان ست گفت ابن عباس رضی اللہ عنہما بخدا ذکر کرد آیت را عمر وقتی که خواند آنرا بر عمر و بود عمر بسیار دیندار و گذشت نزد کتاب خدا انتهی و در فتح الباری گفته که عینه مرتد گشت و زندیق صدیق رضی اللہ عنہ وی را به کرد با مسلمانان پس بتر بوع گرد از ارتداد و مسلمان شد و حاضر شد بعضے فتوحات را در عهد عمر رضی اللہ عنہ سرانجام است که بیاید در باب غزوات از وی اخبار و احوال که دلالت نماید بر شدت جلادت خوی وی انشاء اللہ تعالے

وصل در بیان تواضع و ادب حسن و معاشرت او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با اهل و خدم و اصحاب فی الصراح تواضع فروتنی نمودن و نرم گردنی کردن و نزد قاموس تواضع تذلل و انیاع پست کردن سر خویش را پای بگردن دیگری نهند و اشتقاق وی از وضع است بمعنی فرو نهادن و متواضع فرومی نهد خود را از محل قدر و مرتبه خود و اگر در مرتبه خود نهد نیز منافی تواضع نیست و ضدی کبر است که خود را بالاتر از مرتبه خود بیند و آنکه از مرتبه خود کمتر نهد آنرا ضعت گویند و تواضع وسط است میان کبر و ضعت و لیکن چون در نفوس آدمیان کبر جای دارد گاهی ضعت را در مقام تواضع پندارند سید الطائفه جنید بغدادی رحمته اللہ علیه را پرسیدم که تواضع چیست گفت خفض الجناح و لین الجانب و گفت آن تخضع للحق و تنقاد له و تقبله من قال

وصل در بیان تواضع و ادب و حسن معاشرت او

وبستم منه وگفت من برای تفاخر فخر نمیکنم لیکن از برای تواضع تعجب وعارفان گفته اند که نمیرسد بندهٔ حقیقت تواضع را مگر نزد لمعان نور مشاهده در دل وی که نفس بآن میگذارد و نرم میگردد و در گذارش نفس صفا اوست از عرش کبیر و عجب پس نرم میگردد نفس و منطبع و منقش میگردد روی حق و بحوی گردد آثار وی در وی اشد از سوزش و غبار روی و خطا و وزر و رتبه اعلی از ان مر حضرت سید انبیاء است صلی الله علیه وآله وسلم که در رتبه اعلی از کمال بود و با وجود آن تواضع میورزید و از تواضع اوست صلی الله علیه وآله وسلم که نمیگذاشت او را پرورد گاریان آنکه نبی ملک باشد یا نبی عبد پس اختیار کرد که نبی عبد باشد پس بحکم من تواضع لله رفعه الله بر همه برگزیده حق سبحانه او را واز همه رفیع و عالی گردانید قدر او را و سید ولد آدم گردانید و گفته آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مبالغه نکنید در مدح من چنانکه مبالغه کردند نصاری در مدح عیسی بن مریم را گفتند خدا است یا پسر خدا و من بنده خدایم پس بگویید بنده خدا و رسول او و در حدیث دیگر آمده که گفت بیرون آمد بر ما رسول خدا تکیه کننده بر عصا پس ایستادیم برای وی و فرمودند مایستید مانند عاجم که تعظیم میکنند بعضی از ایشان بعضی را و فرمود من بنده ام میخورم چنانکه میخورد بنده و می نشینم چنانکه می نشیند بنده و از تواضع وی بود صلی الله علیه وآله وسلم که زجر و قهر نمیکرد خادم را و نمی گفت چرا و چنین کردی و چرا چنین نکردی و هیچ کس مهربان تر از وی با اهل و عیال نگفت عائشه رضی الله عنها نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم کسی را هرگز ندیدم خود مگر مجاهد فی سبیل الله و انتقام نکشید از برای نفس خود از هیچ کس مگر از جهت حق خدا و پرسیدند عائشه رضی الله عنها چگونه بود در رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم چون خلوت میکرد در خانه گفت بود نرم ترین مردم و بود بسام ضحاک و دیده نشد آنحضرت هرگز بای در از کننده میان اصحاب خود حتی اندر اهیچ کس از اصحاب وی داهل وی مگر آنکه می گفت لبیک و از حسن عشرت وی بود صلی الله علیه وآله وسلم که از ایشان نزاد تغیر نمیکرد و اکرام نمیکرد هر قوم را و دالی میگردانید او را بر ایشان و تفقد میکرد اصحاب خود را و میداد هر یک از ایشان نصیب ایشان از التفات و عنایت و گمان نمیبرد هیچ نشین وی که هیچ کس نزد گرامی تر است نزد آنحضرت از وی و هر که هیچ نشینی میکرد با وی و می آمد مر وی مصابرت میکرد با وی و بر نمیگشت اندوی تا وی بر نمیگشت و اگر کوتکی بکار داشتی با وی می گردانید سر مبارک خود را از وی تا آنکه خود وی میگردانید و هر که میگرفت دست آنحضرت از دست خود را بوی وی نمی کشید تا آنکه وی نمیکشید دست را و ضد میکرد با اصحاب خود را و میدید از مردم بی آنکه بپرسد از هیچ کس تازه روی و خوشخوی خود و بابر کرده بود مردم را بسطت وی خلق وی شده بود همه را بجای پدر گشته بود همه نزد وی در حق برابر بود مجلس او مجلس حلم و حیا و صبر و راستی و امانت در وی نبود فریاد و بلند آواز و نه آشوب و عیب گوی

گفت عائشه رضی الله عنها نبود هیچ یکی خوش خلق تر از رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفت انس
خدمت کردم رسول خدا را ده سال و نگفت اف من هرگز و نگفت چرا چنین کردی و چرا چنین نکردی و گفت
جریر بن عبد الله ندیدم مر آنحضرت را هرگز نگرانکه بروی من تبسم کرد و دیده نشد آنحضرت دراز کننده زانوهای
خود را پیش همنشین و اکرام میکرد هر که در می آمد و روی بسیاکه فراخ میگرداند جامه خود را برای وی و اثبار
میکرد برای وی بالین را که زیر خود میداشت و قطع نمیکرد به هیچ یکی صحبت او تا آنکه از صحبت او برخیزند پس
قطع میکرد بقیام و مانند آن و گاهی برای خاطر آینده تخفیف میکرد و نماز را می پرسید و از حاجت وی و چون
فارغ می شد از حاجتش باز میرفت بر سر نماز صلی الله علیه وآله وسلم و عبادت میکرد و مساکین را مجالست میکرد و
فقرا را و اجابت میکرد دعوت عبید را و دعوت کرده می شد بنان چو دیده گداخته به بوسیدن اجابت میکرد آنرا و می نشست
میان اصحاب خود مختلط با ایشان و می نشست هر جا که منتهی میشد مجلس و سوای شدگاهی حمار را ردیف
می ساخت و سوار میکرد خلف خود کسی را و سوار بود روز بنی قریظه بر حماری که حمار او از لیف بود و پالان او از
پوست خرما و رج کرد بر شتری که پالان کهنه داشت و بروی قطیفه کهنه بود مساوی چهار درهم و این در آخر عهد بود که
مفتوح شده بود بروی ولایات و بلاد و هدی کرده بود در ج صد شتر روزی که فتح کرده شد مکه و در آمد سوی خدا
صلی الله علیه وآله وسلم با لشکرهای مسلمانان پست کرده بود سر مبارک خود را تا نزدیک قادسیه حمل تواضعا لله بر خلاف
ملوک جبابره که در وقت فتح کردن سرکش و سرفراز باشند و حدیثی است از قیس بن سعد انصاری که وی پدرش
از اکابر انصار بود که روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمنزل ما تشریف آورده بود وقت برگشتن سعد برسر
وی حماری پیش آورد و آنحضرت بر آن سوار شد و گفت سعدای قیس همراه رو با آنحضرت پس گفت آنحضرت
بمن که ای قیس سوار شو پس ابا آوردم من از جهت ادب فرمود یا سواری شوی یا برگردی و در روایتی آمده که
فرمود سوار شو پیش من که صاحب دابه اولیست بمقدم وی و همچنین در وقت دیگر صحابی بود که سوار نمیشد چون آنحضرت
را دید زود آمد آنحضرت سوار شد صلی الله علیه وآله وسلم او را پیش خود سوار کرد و غریب تر این آنست که محب
طبری در ذخائر بسر نقل کرده است روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر حماری بی پالان سوار سوی قبا میرفت
و ابو هریره پیاده در رکاب بود فرمود ای ابو هریره سوار کنم ترا گفت هر چه رضای حضرت باشد فرمود سوار شو پس
بجهید ابو هریره تا نتوانست سوار شد پس جنگ در حضرت زد پس هر دو بر زمین افتادند باز سوار شد آنحضرت و فرمود
سوار کنم ترا ای ابو هریره گفت هر چه حضرت خواهند فرمود سوار شو پس قدرت نیافت ابو هریره پس بدید بحضرت باز

باز بهرود بزمین افتادند باز گفت سوار کنم ترا سوگند بخدای که فرستاده است ترا بحق نمی خواهم که بیندازم ترا بار سوم
دهم طبری ذکر کرده است که آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم در سفر بود و امر کرد اصحاب را باصلاح گوسفندی پس برخاست
مردی از اصحاب و گفت بزمست ذبح آن دیگری گفت بزمست سلخ و دیگری برخاست که بزمست طبخ پس آن حضرت
گفت بزمست هیمه گرد آوردن گفتند یا رسول الله کفایت می کنم ما ترا ازین کار خود میدانم که شما کفایت میکنید ما را
کرده نمیدارم من که تمیز و امتیاز بنشینم بیان شما و خدا تعالی ناخوش میدارد که ببیند بنده امتیاز میان یاران
خود و یکبار بیند تعالی آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم شکسته شده بود یکی از اصحابه گفت بده یا رسول الله این را
بمن که اصلاح کنم گفت من نمیخواهم که ممتاز باشم و کسی خدمت فرماید و یکباری الیچیان نجاشی ملک حبشه آمده بودند
آن حضرت با ایشان تا خدمت کنند ایشان را اصحابه گفتند بگذار ما را یا رسول الله تا ما خدمت ایشان بکنیم فرمود ایشان
خدمت ما کنند اصحاب ابسیار کرده اند و من دوست میدارم که مکافات کنم ایشان را آن حضرت میکرد خدمت اهل خانه
خود را پاره سیدوخت جامه خود را و پاره میزد نعل خود را و میدوشید گوسپند خود را و پیش میبست جامه خود را همچنین
واقع شده است در حدیث که وقتی تو به و فلی پیش بستن در جامه و سر لیکن گفته اند در بدان تشریف دی پیش نبود
و کس بر دوی نمی نشست و گویا این فعلی در حدیث صورت فلی است که نگاه کردنست در جامه تا گردی و غباری و چیزی
خاری در وی نباشد و الله اعلم و شتر خود را می بست و علف میداد و میخورد با خادم خود خمیر میکرد با وی باری میداد
در خدمات و در مواهب گفته که متعین نیست حمل این امور بر اوقات یعنی میکرد اینها گاهی گاهی زیرا که ثبوت پیوسته
است آن حضرت را خادمان بودند و او خود را غلام داشت پس گاهی بنفس نفیس خود میکرد و گاهی بغیر خود میفرمود و گاهی
مشارکت می نمود و بر میداشت متاع خود را از بازار و نمیگذاشت تا دیگری بردارد و ابو هریره میگوید که در آمدم
بازار را با آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس خرید سراویل را بچهار درهم و گفت مردی را که وزن میکرد داشتن را بر
گشتن و چرب برکش پس بر جهید تا مرد وزان را گفت من هرگز از کسی نشنیده ام که در وادن خیر از خود بگوید پس ابو هریره
گفت وای بر تو که نمی شناسی پیغمبر خود را پس آن مرد میزان از دست بینداخت و برخاست تا بوسه زند دست مبارک آن حضرت را
پس آن حضرت دست بکشید فرمود این کار را عاجم است که با ملوک و رؤسای خود میکنند و من ملک نیستم و منی ام یکی از شما پس
برداشت سراویل را و پیش آمد من تا بردارم آنرا فرمود صاحب متاع سزاوارتر است ببرداشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف
باشد و نتواند برداشت پس یاری دهد او را بر داشتن **تنبیه** مراد بسراویل تبان است که پوشش اعاجم
است و از حدیث خرید آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم معلوم شده آنرا و در پوشیدن آن حضرت

بیان اخلاق و شمائل سرور کائنات صلی الله علیه وسلم

سراویل را اختلاف است واین قیم جوزی در کتاب الهدی گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود
در روایت هم کرده است که آنحضرت سراویل پوشیده است وصحابه در زمان شریف باذن وای پوشیده اند الا این سخن این
قیم را تضعیف کرده اند والله اعلم و در بیضطرق باسناد ضعیف آمده که ابوهریره پرسید آنحضرت که یا رسول الله تعلیق سراویل را
فرمود نعم بیوشم در سفر و حضر و در شب و در روز زیرا که من مامورم بستر نبی بایم ساتر تر ازین جامه چیزی دیگر نمی دانم طبرانی و عقیلی نیز باین حدیث
حضرت نبوی صلی الله علیه وآله وسلم اقرار پای پوشیده اگر مراد پایا بهمین ازار ستر که بر اندام زند کفایت میکرد و دلالت دارد بر آن چندان احتیاج بر بیان نبود
و اگر مراد موزه است بود در پوشیدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنرا اختلاف است بعضی جزم کرده اند که نپوشیده و شیخی در شرح شفا گفته که پوشیده
و لیکن خریدن آن سر در سراویل را معلوم و متفق علیه است چنانچه در جامع الاصول از صحیح ترمذی و ابی داؤد آورده و این شلوار سراویل در مکه بود
و ابو علی الهجیمی الله مسند ضعیف از ابی هریره آورده که گفت در ایام روزی در بازار رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس خرید سراویل را بچاه و رهم
و اهل شوق را دزدانی بود که بسیکشیدند تمام را پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بوی فرمود مکش چپ بکش پس آنرا و دزدان گفته من هرگز از کسی نپذیرفته ام که در
وقت ثمن این کلمه گوید پس ابو هریره گفت ای بر نوشناسی پیغمبر خود را پس آن مرد میزان را درست بینداخت و برخاست تا دست آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم بوسد حضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک خود را از وی بکشید و گفت این عادت عاجم است که با ملوک خود میکنند من بنده نیستم من مردی ام از مردم قریش پس
آنحضرت سراویل بگرفته در دوان شد ابو هریره میگوید که خواستم که سراویل را از دست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بگیرم و من بردارم آنرا فرمود صاحب الشیء
تواست ببرد اشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد و تتوانه برداشت پس یاری دهد او را یا فرستد شرح گفته یا رسول الله نوش پوشی سراویل را و نمیدانم چه پوشم
در سفر و حضر و در شب و در روز زیرا که من مامورم بستر نبیایم ساتر تر ازین جامه چیزی دیگر نمی دانم طبرانی و عقیلی نیز باین حدیث لسا آورده اند
و لیکن باسانید ضعیف و مدار اسانید بر یوسف بن زیاده اسلمی است و وی ضعیف است بدا بالجمله خریدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم صحیح و
ثابت است واین قیم در کتاب هذا للنبی صلی الله علیه وآله وسلم گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و در روایت هم کرده شده است که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم سراویل پوشیده و صحابه نیز در زمان شریف باذن وی می پوشیدند و بنجاری در صحیح خود در ترجمه آورده و گفت باب السراویل
و لیکن حدیثی در باب پوشیدن وی نیاورده زیرا که صحیح نشمرده بطریق شرطی که نزد وی معتبر بود آورده اند که امیر المومنین عثمان رضی الله عنه در روز
گرداو شهید ساخته سراویل پوشیده بود در روایت کرده شده است که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود بگیرید پوشیدن سراویل را زیرا که وی
ساتر ترین ثیابات شماست و محصن و محفوظ گرداننده بآن زنان خود را و چون بیرون آیند یعنی بایشان مناسب تر لایق تر است خصوصا در حالت
بیرون آمدن از خانه گذا اورده بعض المصنفین رحمهم الله واین حدیث را سیوطی در جمع الجوامع از امیر المومنین علی کرده رضی الله عنه باین
لفظ که گفت بودم من نشسته نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در بقیع در روز باران پس بگذشت زنی مسدد بجاری بادوادی مکاری پس
بلغزید مرکب و نشیند من بر زمین پس روی گردانید آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم از وی گفتند یا رسول الله
سراویل پوش است فرمود اللهم اغفر لها شرمولات من اتی یا ایها الناس اتخذوا السراویل فانها من استر ثیابکم وقصوا ابسا من
تسائکم رواه الترمذی والعقیلی فی الضعفاء وابن عدی فی الادب والدیلمی فی مسند الفردوس وگفته که این جوزی باین حدیث را در
موضوعات کرده ولیکن صواب نکرده وحدیث نزد من ثابت است بطریق متعدد والله اعلم

شرح سفر السعادت

آورده اند ولیکن باسانید ضعیفه و مدار این حدیث بر یوسف بن زیاد واسطی است و وی ضعیف است بداو گفتند که
امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه دران روز که او را شهید ساختند سراویل پوشیده بود و کلام در شرح سفر السعادت
در بن باب زیاده برین کرده شده است فلینظر ثمه روزی آمد بر آنحضرت مردی پس از زمان گرفت از هیبت وی صلی الله
علیه وآله وسلم فرمود آسان کن بر خود کار و بلرز من پادشاه نیم من پسر زنی ام از قریش که میخورد قدید را یعنی گوشت
خشک را که کلمه فقراء و مساکین مست و آمد آنحضرت را زنی که عقل وی فتوری و نقصان بود و گفت مرا بسوی تو حاجت
است فرمود بنشین در هر کوچه مدینه که خواهی بنشینم من با تو و قضا کنم حاجت ترا پس بنشست آنحضرت با وی تا فارغ شد
نزد آن از حاجتی که داشت و در روایتی نجاری آمده است که او امه مدینه می آمدند دست آنحضرت را میگرفتند پس می نشست
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هر جا که میخواست می بردند و در هیچ جا نوع مبالغه است در تواضع که زن نه مرد و امت نه خود هر
باشد و هر جا که میخواست می بردند اگرچه بیرون مدینه باشد و زیاده برین تواضع و تبری از کبر متصور نیست و ننگ نداشت
آنحضرت که میرفت با بیوه بمسکین و قضا میکرد حاجت او بشارت داد عبد الله بن ابی الحمساء گفت نزدیم از آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم پیش از بعثت چیزی و باقی مانده مرا در ذمه او پس وعده کردم آنحضرت را که همین جا می آیم
و فراموش کردم بعد از سه روز یاد آمدم ناگاه می بینم که آنحضرت همانجا نشسته است فرمود مشقت ندادی نوا جوان
همین جا ایم درین مدت سه روز انتظار میبرم ترا رواه ابو داؤد و درین نهایت تواضع و صبر و صدق وعده است و از
اسمعیل پیغمبر علیه السلام نیز مثل این آمده است که در موده تعالی انه کان صادق الوعد و مثل این از بعضی متبعان شریعت
بنوی نیز بوجود آمده چنانکه آمده است غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رحمة الله علیه سال تمام بر وعده مردی
منتظر نشسته ماند و آنمرد خضر علیه السلام بود و عادات بود که در ایام مدینه آبهای می آوردند ظروف را آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم دست مبارک خود را در آب آورد و می انداخت برای شفا بیماران و گاهی هر بار انداد آب بسیار می آورد
و برای خاطر ایشان دست می انداخت و حسن عشرت با ازواج مطهرات بسیار رعایت میکرد و همراه ایشان مسابقت
و میگذاشت و فتران انصار را که بازی میکنند با عائشه و چون میخورد آب از طرف می نهاد دهن شریف خود را در موضع
دهن عائشه و میگرفت استخوان را از دست عائشه و میخورد از همانجا که عائشه میخورد و حالانکه عائشه بلیوده میداد
بوی مسواک را تا شسته بدهد پس عائشه می نهاد مسواک را در دهن خود میکرد و آنحضرت میگرفت آنرا از دهن وی
و می نهاد در دهن خویش و این غایت تواضع و نهایت محبت است بعائشه و درین دلیل است به تبرک با آثار بزرگان
و نکیه میکرد در کنار عائشه و بوس میکرد او را و حالانکه صایم بود و مینمود او را لقب همیشه و می نهاد عائشه خرسا را و بزشمار

وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وی رضی اللہ عنہا وران ایام صغیرہ بود و یکبارہ آنحضرت با عائشہ مسابقت کرد
یعنی بدوید تا کدام یکی پیش میرسد عائشہ پیش رسید و آنحضرت پیش افتاد و گفت این بآن سبقت تو
آنحضرت از عائشہ این وقتی بود کہ گوشت گرفتہ بود و عائشہ فربہ شدہ بود و گفت آنحضرت این پیشی من از تو در
بدل آن پیشی تو بود از من و یکبار دیگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در خانہ عائشہ بود ام سلمہ طعام فرستاد وی عائشہ
دستی بکاسہ طعام زد کاسہ بشکست و طعام بر زمین ریخت آنحضرت پارہای کاسہ برچید و طعام بر داشت و دران نہاد و قصہ
اعتذار را بجا فران گفت غیرت کرد او را در شما و بیتابی نمود پس کاسہ درست از خانہ عائشہ گرفت و بدو دایہ طعامی نیز از آنجا
از خانہ وی برداشتہ و کاسہ نہاد و بخادم سپرد و گفت کاسہ ناوان کاسہ و طعام ناوان طعام مؤید بدین دلیلست بر
عدم مواخذہ زنان در غیرت زیرا کہ دران حالت کہ عقل مجوبست از جہت شدت غضب کہ اشارت کردہ است بآنرا غیرت
مذموم صدیث آمدہ است کہ زن در حالت غیرت نمی شناسد اسفل و ادنی را از اعلاش یکبار ی سودہ رضی اللہ عنہا
مشورہای آنحضرت فرستاد گفت عائشہ لبسودہ بخور از این طعام دین نخورد و گفت بخورد گر نہ می الایم روی ترا بدین
روی نخورد پس بیالود عائشہ روی سودہ را بطعام آنحضرت خندہ کرد و بسودہ گفت تو ہم بیالای روی او را پس بیالود
سودہ روی عائشہ را و خندہ کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این چنین بود احوال آنحضرت با ازواج مطہرہ کہ مواخذہ
نمیکرد ایشان را بر غیرت و مزاح و مغدور میداشت و چون اماست میکرد بر ایشان بمیزان عدل و دستور شریعت بفرق در میان
میکرد و کسیکہ تامل کند سیرت آنحضرت را با اہل و عیال و اصحاب و فقرا و مساکین و ایتام و ارامل و اضیاف و زائران خواہد کہ ہیچ
آنحضرت در وقت قلب یعنی جانب غایتی را کہ متصور نیست آن ہیچ مخلوقی را و با وجود آن شدید بود در حدود خدا و
حقوق دین بحدیکہ ممکن نیست رسیدن بدان با خلاق و اعمال آنحضرت ہمہ معجزات و علامات بود بر نبوت و ہیچ کس از
از ہیچ کس بوجود نیامد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم با سلطنت و ملاطفت میکرد و مجاملت
و مہادنت می نمود با صحاب و مزاح میکرد با ایشان و مقصود ازان دلجوئی و خوشخوئی بود و اگر مزاح ہم میکرد مقصور بکلام
حق بود ی و ملاعبت میکرد با صبیان و می نشاند اطفال را در کنار و اجابت میکرد دعوت حرہ و عبد و امہ و مسکین را
و عیادت میکرد بیمار را و در اقصی مدینہ وانی از ملاعبت و مزاح کہ در بعضی احادیث واقع شدہ محمولی بر کثرت
اوقات در آنست کہ شاغل از ذکر خدا و تفکر در مہمات دین گردد و آنچہ سالم باشد سامان مباح است و اگر مقصود
ازان تطییب نفس و تالیف قلب باشد چنانکہ فعل آنحضرت بود و مستحب ظاہر بود بکثرت اگر نہی بود تواضع و مداعبت
آنحضرت با خلق و مباسطت وی با ایشان کرا قدرت آن ہیبود کہ مجالست و تکلم کردی با دی با بیستادی و در

حضرت وی از جهت غایت جلالت وهیبت وسطوت عظمت وی صلی الله علیه وآله وسلم وگفته اند حکمت در آنکه
آنحضرت بعد از ادای سنت فجر حدیث میکرد با عائشه اگر بیدار میبود والا اضطجاع میکرد بر زمین پس بیرون میرفت
بعد ازان بسوی نماز ان بود که اگر بیدار میبود ان مدت بران حالت که از ابتدای قیام شب تلاوت قرآن وذکر تا نوبت
حاصل میشد حضرت او را از انوار واسرار مواجید ومناجات وسماع کلام حضرت جبار وغیر ان از اوصاف
واحوال که اکلیل است زبان قال از وصف همه حال شمه ازان استماع نمیداشت وطاقت نمی آورد بشنیدن
که ملاقات ومباشرت نماید او را وحدیث میکرد آنحضرت با عائشه رضی الله عنها واضطجاع میکرد بر زمین تا حاصل
شعور او را موانست با عائشه ومباشرت شد اصل خلقت که ارض است وسفلی است که فرود آرد او را علو آن مقام
که در وی بود بعد ازان بیرون می آمد بسوی ایشان ونبود این مگر از غایت رفق ومهربانی با ایشان وکمال بالمومنین
رحیما این نکته ایست که تفکر کرده است ودر مواهب لدنیه ازین مالجی ودر مدخل گفت بنده مسکین منبه الله علی الطریق
الحق والیقین که این علل تخصیص بانمقام ندارد وبنکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم همیشه مراعات علیین مقام قرب
تمکین بود ودر باطن با هیچ کس از خلائق تعلق وانفعال نداشت بحکم الهی ونهائی که بدعوت وابلاغ احکام مامور ومحکم بود
وتشفقت که بر خلق خدا داشت ازدواج مقام احدیت تخصیص بشریت نزول فرموده وبا ایشان مباشرت فرمود
بمصداق الم نشرح لک صدرک فهمی وگشادی در سینه مبارک وی ابلاغ فرموده بود همه که حضور حق را با دعوت خلق
در وجه کائن باین جمع می نمود وقت سحر وقیام لیل وقتی مخصوص است از اوقات شریف وی واینمقام بود بکمال
وتمام مخصوص بحضرت سید الانام علیه افضل الصلوة والسلام وغیر او را از اولیاء کرام بر قدر بضاعت آنحضرت بضمه
ازان حاصلست وبود مزاج وطاعت آنحضرت را برکات آثار خارج از حد وعد واحصار تا نوبت بحلاضیای رسید
یکباری ونیب بت ام سلمه که ربیبه آنحضرت بود نزد آنحضرت در آمد آنحضرت در مغتسل خود بود پس باشید آبهای در وی زیب طریق
مزاج وپیدا شد از برکت آن حسن وجمال در وی واو که هرگز متغیر نشد ثابت بود آبروی شباب ورونق آن تا انکه عجوز کبیر بود و
محمود بن الربیع که از صغار اصحاب است در وقتی که پنجساله بود آنحضرت با خانه ایشان آمد ودر خانه ایشان چاهی بود
آنحضرت از دلوی که آب داشت بخورد وبطریق مزاج آب دهن مبارک محمود در دلو پس از برکت آن او را حافظه حاصل شد که آن
قصه را یاد داشت بهمین وجه او را از صحابه شمرده اند وحدیث او مذکور است بخاری یکی از حکایات مزاج وباسطت وی صلی الله
علیه وآله وسلم انست که مردی بود از اهل بادیه نام گاهی مدینی آورد نزد پیغمبر از وی با دیه که خوش می آمد آنحضرت را آنحضرت در
وقت رواح او را از شیار شهر زجامه مانند آن بوی میداد وهست بیدا شد او را میفرمود زاهر وما است شهری او ما پس نام آنحضرت

روزی جانب بازار پس یافت زاهر را در بازار ایستاده دید پس آنحضرت از جانب پشت وی آمده دست مبارک
بر چشمان او نهاده او را بخود کشید و در کنار گرفت پس چسپانید سینه مبارک خود را بپشت او و او نمی بیند آنحضرت را
گفت بگذار کیست این و چون دانست که آنحضرت است چسپانیدن گرفت پشت خود را بسینه آنحضرت و می خواهد
که جدا شود پس گفت آنحضرت کیست که این غلام را بخرد زاهر گفت یا رسول الله اکنون می یابی تو مرا کاسد و کم بها
فرمود ولیکن تو نزد خدا کاسد نیستی و گران بهای از جمله تواضع آنحضرت است که هرگز طعامی را عیب نکرد اگر خود هوس
می آمد میخورد و الا می گذاشت و نمیگفت که این طعام بد است شور است ترش است که نمک است غلیظ است
و رقیق است در نجا معلوم میشود که عیب کردن طعام خطاست و خلاف اتباع است و بعضی گفته اند که اگر این را
از روی صنعت کنند و گویند که بد پخته است مال ضائع کرده است روا است اما درین نیز شکست خاطر ضائع است
اگر نکند بهتر و از غایت تواضع و حسن خلق آنحضرت آن بود که دنیا که شائع است اهانت و تحقیر و ذم آن بر زبان آنحضرت
نیفرمود که دشنام نکنید دنیا را که خوش مرکبی است مومن را میرساند بخیر و نجات میدهد از شر فائده دیگر همچنین نهی
میکرد از سب دهر در حدیث قدسی آمده که لا تسبوا الدهر فانا الدهر و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در دریان
نبود چنانکه ملوک دنیا دارند از ابتدا شد نوبر آمدن بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم موقوف بر اذن بود تا کسی در
خلوت بر اهل و عیال وی نه در آید و مانع از شغل نیاید و از تواضع آنحضرت آن بود که در مود لا تفضلونی علی یونس بن متی
و لا تخیرونی علی موسی و امثال آن و قول وی انا سید ولد آدم و مانند آن بران بیان واقع و نجدیث نعمت و امتثال امر پروردگار
است عز و جل و بعضی گفته اند که در رد و این احادیث پیش از ثبوت فضل است و بر سایر انبیاء در حال نزول وی بران و
تحقیق این نجمله در مجلس بیاید انشاء الله تعالی و از تواضع آنحضرت آن بود که مبادرت بسلام میکرد و برای هر که
می در آمد بیرون رود و سلام بگفت بروی و در نیجا اشارتیست عزیز و آن فهم شریف اورا که چون آنحضرت را بحیات حقیقی
و درین فشار متصف ست نخست زائر را که می در آمد بیرون به سلام مشرف می سازد و بعد از سلام وی بر آنحضرت بجواب
سلام از آن جانب نیز مشرف میگردد و بعضی از مغربان درگاه باشند که بسمع سلام بجار سمع بطریق کرامت نیز
مشرف شده باشند آنحضرت رحمت است برامت در حیات و بعد از وفات **و صل** در جود و سخاوت صلی الله
علیه وآله وسلم جود و سخا در لغت هر دو بیک معنی است قال فی القاموس الجود السخاء و السخاء الجواد و در صراح
جود و سخا هر دو را بمعنی جوانمردی گفته و گفته اند که سخا صفت غریزیست در مقابله وی شحست و شح از لوازم
نفس ست که از اراضی است و بالطبع همسک است عرض از آدمی عیب نبود زیرا که جبلی است و اطلاق بخلی بر پروردگار تعالی جائز

نبود چه آنجا غریزه نبود بمقابل جود در بخل آید وجود در بخل راه ندارد بلکه آن اکتساب بطریق عادت پس هر سخی جواد است و هر جواد سخی نه و حقیقت جواد آنست که بیغرض و بیعوض باشد و آن صفت حق سبحانه و تعالی است که بذی وجود غرض و عوض تمام نعم ظاهر و باطن و کمالات حسی و عقلی را بر خلائق افاضه نموده است و بعد از وی تعالی اجود الاجودین رسول اوست صلی الله علیه وآله وسلم و بعد از وی علماء امت وی که نشر علم دین کنند چنانکه در حدیث آمده است که الله اجود و انا اجود منی آدم و اجود هم من بعد ثم علمی بعد ثم علم علماء تفسیر الحدیث و قاضی عیاض مالکی رحمة الله علیه درین عنوان کرم و سماحت را زیاده کرده و گفته که جود و کرم و سخا و سماحت معانی اینها متقارب اند و فرق کرده اند و گردانیده اند کرم را یعنی انفاق بطیب نفس در چیزی که عظیم است قدر وی و شرف وی تمام نهاده اند آنرا حریت نیز یعنی آزاد مردی و این ضد ذلت است بنون و ذال معجمه فی الصراح ذلت فرومایه شدن نزل و ذلیل گشته فی القاموس الذل والذلیل الخسیس من الناس المحتقر فی جمیع احواله و گفت که سماحت تجافی از چیزیکه مستحق است آنرا غیر او مرد بطیب نفس و این ضد شکاست است بشین معجمه و سین مهمله یعنی دشوار خوی رجل شکس کبسر شین و سکون کاف الصعب الخلق و قوم شکس بضم و سکون جمع مثل رجل صدق و قوم صدق کذا قال الشمنی و گفته سخا و سهولت انفاق و تجنب از اکتساب چیزی که محمود نیست و هو الجود و ضد التقتیر یعنی ضیق در نفقه فی الصراح تقتیر نفقه بر عیال تنگ داشتن و گفت قاضی عیاض رحمة الله علیه بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم همسرے و برابری کرده نمی شد با وی درین اخلاق و باین صفات و صفت کرده است او را هر که شناخته است او را صلی الله علیه وآله وسلم انتهی و در حدیث بخاری و مسلم از انس آمده که گفت بود پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم احسن الناس و اشجع الناس و اجود الناس و سبب این آنست که نفس وی اشرف نفوس و مزاج او اعدل امزجه بود و هر که چنین باشد فعل وی احسن افعال باشد و شکل وی الیم اشکال و خلق او احسن اخلاق و بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم جامع جمیع کمالات جسمی در حق وی از حسن صورت و سیرت و بود اکرم و اسخی و اجود الناس و گفته اند که چرا چنین نبود که وی مستغنی ست از فانیات بباقیات صالحات و محتاج است از ما سوی الله و مکتفی است بوی تعالی صلی الله علیه وآله وسلم و در احادیث صحیحه آمده است که سوال کرده نشد و درخواسته نشد از رسول خدا چیزی هرگز که گفته باشد در برابر آن لا یعنی هر کس هر چیزی از وی خواستی اجابت کردی و بداد وی و قال الفرزدق فی لغته صلی الله علیه وآله وسلم شعر ما قال لا قط الا فی تشهده ۔ لولا التشهد کانت لاءه نعم ۔ ترجمه این بیت آنست که شاعری گوید در حق آنحضرت مدح ظالمی نگفته که نه مستحق این وصف است غیر الله منه ۔ نرفت لا بزبان مبارکش هرگز ۔ مگر تشهد ان

لا اله الا الله + واگر فرضا چیزی حاضر نبودی سکوت کردی و تقوا معروف نبودی سائل کردی و اعتذار نمودی
اما بصریح نگفتی نمیدهم و نیز گفته اند که متکلم بالاذن حضرت علی الله علیه و آله وسلم بجهت منع از عطا نبودی
و نیز روا نبود که بقصد اعتذار دروغ گفتی و نهاد در اعتذار آن جماعه که بحضرت آمدند و طلب سوال نمودند نادیده انگاشتی
قرسود و اجد ما احملکم علیه با وجود آن گفته اند که فرق ظاهر است میان لا اجد ما احملکم و ان احملکم اگرچه در باب
تغییر کسی که سوال بحمل آن کرده اند لا احملکم تغییر نمود بلکه در بعضی روایات قسم نیز یاد کرده اند و لا احملکم خصوصیت
آن مقام اقتضای آن کرده باشد که نبود و سائلان نیز میدانستند که غیبت و با وجود آن ابرام نمودندی و گستاخی کردندی
پس تاکید کرد برای قطع طمع ایشان پس خصوصیت مستثنی و مخصوص باشد از عموم حدیث کذا قال فی المواهب اللدنیه
گفت بنده مسکین ثبته الله فی مقام الصدق و الترجیح صواب آنست که گفته شود مراد بعدم جریان کلما یا زبان
شریعت نفی دایمی نیست است از ثابت عزت حال وی صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه بجای ضعفا گفتند و این
عبارت کنایت است ازین معنی نه جریان این کلمه بر لسان شریعت بغرضی دیگر و نیز انچه آمده که هر کسی هر چیزی طلبیدی
وی مراد از اثبات وجود است که حقیقت معنی آن اعطا را مناسبتی آن به نیستی ست و سبب وی آنکه آنحضرت مصلحت
وقت با مصلحت سوالان در نهاد ایشان دیدی چنانکه بحل و حکومت بطلب بلادی نادر انتظام مهام مسلمانان و اصلاح
حال آن شخص خلل راه نیابد بر گاهی منع کردی تا آن شخص در حیطه طمع و سوال دوطه حرص نیفتد و باین سوال گرفتار
نگردد چنانکه حکیم بن حزام که مقبول درگاه و همشیره زاده خدیجه کبری بود چیزی طلبیدند و فرمودند من خود میدهم اما
کدورتی دگر ایستی با آن همراه خواهد بود نصیحت کرد او را که تا توانی سوال مکن از هیچکس گویند که بعد ازان حال طریق بجای رسید
که اگر تازیانه از دست وی بزمین افتادی کسی نگفتی که بردار و بده همچنین ابو ذر رضی الله عنه طلب عمل کرد فرمود یا ابا ذر
تو ضعیفی و هوس عمل مکن و سوال مکن از هیچکس چیزی برادر تازیانه خود را اگر افتد بزمین و ابو ذر از زهاد صحابه بود برای ایشان
بود و بمذهب وی از خوارج حرام است اگرچه بعد از دوائی زکوة باشد و چنانکه در حدیث دیگر آمده است که آنحضرت چیزی
برای جماعه عطا میفرمود عمر بن الخطاب رضی الله عنه برای شخصی که بر حال استحقاق وی مطلع بود چیزی التماس
کرد و گفت هو مومن فیما اعلم یا رسول الله سه بار التماس کرد پس آنحضرت فرمود او مسلم است اگر مومن نیست
نمیدهم صلاح حال وی در ان می بینم و با خود را در برابر قول عمر رضی الله عنه کو گفت هو مومن فرمود او مسلم است سیوم بار
چون ادام از حد در گذاشت این را فرمودند و در بیخا تعلق باخلاق الهی است تعالی و تقدس که بنده امید است نمیدارد
و از حطام دنیا ش نمیدهد و دیگر را امید بدو دست نمیدارد و نعم ما قال و از کرده پشیمان شود لفظ لا یا زبان حضرتش

نرفته باشد و بعد گیرد و سنگدانه باشد اما نظر بر معنی باید کرد باشتراک اعتبار لفظ مسل است و الله اعلم و بالجمله
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم سائل را رد نکردی و اگر چیزی نبودی قرض کردی فرمود که قرض کن بر ما و چون بیاید ما آنرا
چیزے او خواهیم کرد یکباری سائلی آمده بود فرمود که نیست نزد من چیزی بود قرض کن عمر بن الخطاب گفت یا رضی الله عنه
یا رسول الله تکلیف نکرده است ترا خدا تعالی چیزی را که در قدرت تو نیست پس ناخوش آمد آنحضرت را این سخن از
عمر پس گفت مردی از انصار یا رسول الله بده و مترس از خداوند عرش را پس تبسم کرد آنحضرت و بافراشد در روے
مبارک وی تازگی و خوشحالی و فرمود بهمین امر کرده شده ام من ترمذی روایت کرده است که آورده شد نزد آنحضرت
نود بهزار درهم پس نهاده شد بر حصیری پس قسمت کرد بهمه را و رد نکرد هیچ سائلی را تا فارغ شد از ان و در صحیح بخاری
از حدیث انس آمده که آورده شد نزد آنحضرت مالی از بحرین فرمود بریزید آنرا در مسجد پس بیرون آمد بسوی مسجد
و نگاه کرد جانب آن و چون برگشت از نماز آمد و نشست بران مال نوزده هیچکس را گر انگذارد بوی از ان مال و آمد
عباس بن عبد المطلب رضی الله عنه و گفت بده مرا یا رسول الله از ین مال که من فدیه داده ام نفس خود را و عقیل
را پس رنجیت در جامه او چندان که نتوانست برداشت گفت یا رسول الله بفرما کسی را که بردارد آنرا برای من
فرمود لا بامر هر چه خود توانی برداشت بردارد این برای قطع ماده طمع عباس و تهذیب و تادیب او بود پس برداشت
عباس بر دوش خود روان شد آنحضرت مے نگریست بسوی وی و تعجب میکرد از حرص وی پس برخاست آنحضرت
و باقی نماند بدرهم و در روایت ابن ابی شیبه آمده است که مال صد هزار درهم بود فرستاده بود آنرا علای بن حضرمی
از خراج بحرین و آن اول مال بود که آورده شده بود نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و ظهور اثر جود و فتح باب کرم
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در روز حنین زیاده از حد حصر و قیاس بود بهر کدام از اعراب صد صد شتر و هزار
هزار گوسفند داد و بیشتر عطا را او در این روز برای مولفة القلوب بود که ضعیف الایمان بودند خواست که بمدد دنیا دین
ایشان را ثابت دارد و صفوان بن امیه هم از ین قبیل مردی بود او را صد گوسفند داد و باز دیگر صد داد باز صد دیگر داد از
غنائمی وادی تقلکر و ده اند که بصفوان در ان روز داد ی داد پر از شتر و گوسفند پس گفت صفوان گواهی میدهم که
جوانمردی نمیکند باین عطا مگر نفس نبی پس دو اگر و باین عطا در وکفر را که در روی بود و ابو سفیان بن حرب و پسر آن و
نیز از جمله مولفة القلوب بودند پس آمد ابو سفیان گفت یا رسول الله امروز مالدار ترین قریش توی از ین مال پس هم عطا کن
آنحضرت تبسم کرد پس بلال را فرمود تا جهل اوقیه نقره و صد شتر ش بداد ابو سفیان گفت نصیب پسر من یزید هم بده یزید
نام پسر ابی سفیان است برادر معاویه و یزید بن معاویه را بآن نام کرده بودند تا صد شتر و چهل اوقیه دیگر داد ند گفت

بخش پسر دیگر که معاویه است هم بده صد شتر دهم او قبیله دیگر فرمود ابو سفیان گفت پدر و مادر من فدای تو باد بخدا سوگند که تو کریمی هم در زمان جنگ و هم در زمان آشتی خدا تعالی ترا جزای خیر دهاد و این اخبار در فتح مکه و حنین بعد از فتح مکه شد نیز بیاید اگرچه کریمانه نیست هوالملک اگر رنه تبضع در کرد آنحضرت بر هوازن بندیان البشار اگر که شش هزار کس بودند و مجموع غنائم انگیزده از آدمیان شش هزار کس بودند و از شتر مانند بیست چهار هزار و از غنم مانند چهل هزار و از نقره چهار هزار اوقیه و اوقیه وزن چهل درهم است و صاحب مواهب گفته که حساب کرده شد انچه داده آنحضرت در ایام چنین پس رسید به پانصد هزار پس گفت بنده مسکین ثبته الله علی طریق الحق و الیقین کرچه آنحضرت بیرون از حد حصر و اندازه بود و منحصر نیست درین انچه موجود بود این بود اگر صد هزار بود و صد هزار مانند این بودی نیز همین حکم داشت شعر فان من جود ک الدنیا و ضرتها و من علومک علم اللوح و القلم و در تحقیق صفت سخا و کرم وجود و عطا بالفعل شرط نیست آن صفت ذاتی نفسی است و ظهور اثر آن دیگر است و بالجمله هر چه بدست آمدی بداوی و چنان بدادی که از فقر نیستی نترسیدی و نه اندیشیدی بیت هر چه آمد بدست بدادی تو پیش آرزین ها این جود آنگس است کشن از فقر عار نیست و چون محتاجی را بدیدی طعام و شراب خود را و چود احتیاج بر ایثار کردی و در عطا و تصدق نوع نمودی گاهی همه فرمودی از حقی و دینی که بر کسی داشتی یا ازو نسه کردی و گاهی صدقه دادی و گاهی هدیه کردی گاهی کالا بخریدی و ثمن را ادا کردی باز کالا را بخشیدی گاهی قرض گرفتی و زیاده از مبلغ ادا کردی و گاهی کالای بخریدی و زیاده از ثمن بدادی و گاهی هدیه قبول کردی و اضعاف آن انعام فرمودی نسائی طبقی از رطب کربرد و چاشتگاه نزد پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم دوست مبداشت آنرا آورد پس طبی و طلائی از بحرین آمده بود دست بر کرد و بآن زنان داد و بهر نوع که ممکن است از انواع و اقسام خیرات و عطیات کردی و بنفس خود زندگانی فقیرانه کردی یکماه و دو ماه گذشتی که آتش از خانه شریف نیفروختندی و یسا که بر بطن مبارک سنگ بستی از گرسنگی و فقر آنحضرت نه بجهت تنگی و اضطرار و نه بخشی بود بلکه سبب زهد و جود و سخاوت بود و گاهی برای زنان نفقه یکساله مهیا ساختی اما برای خود چیزی فرو نگذاشتی و بود آنحضرت اجود بنی آدم علی الاطلاق چنانکه بود افضل و اعلم و اشجع و اکمل انسان در جمیع اوصاف و اخلاق و بود وجود او بجمیع انواع از بذل علم و مال و نفس در اظهار دین هدایت عباد صلی الله علیه و آله و سلم و جزاه عنا افضل ما جزی نبیا عن امته و صل در شجاعت و قوت و شدت زور بازوی آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم قد حسنه فی السلاح شجاعت بر دلی دلیری نمودن در مخاوف و فی الشفا شجاعت فضل قوت غضب و انقیاد او عقل ساد قی القاموس الشجاع بالفتح شجین و ضم ثالث

شدید القلب عند البأس و جمال این صفت در آنحضرت همچو کمال صفت سخاوت بود در وقتی بسا که در مواقف صعبه و مواضع شدیده دلاوران و دلیران همه میگریختند و آنحضرت ثابت و قائم می بود و از جا نمیرفت بلکه پیش میرفت پس نمی آمد و در روز حنین صحابه را بجهت تیر بارانی کفار یک نوع جولانی و فراری و تزلزلی در قدم راه یافته بود جز آن حضرت که از جا نجنبید و بر بغله سوار بود ابو سفیان بن الحارث بن عبد المطلب الجام استر او را گرفته ایستاده بود آنحضرت میخواست که باز دپس رود و آمدن استر نصرت خواست از جهت او مشتی از خاک برگرفت و بطرف دشمنان انداخت و هیچکس نماند از کفار که چشم او از آن خاک پر نشد و گفت انا النبی لا کذب انا ابن عبد المطلب و دیده نشد در آن روز هیچکس شدیدتر از آنحضرت و آمده است که چون در افتادند مسلمانان و کافران یکدیگر مسلمانان پشت دادند آنحضرت بتاخت و ابو سفیان بن الحارث گرفته بود رکاب مبارک را پس ما در دادند در الفساد رو گردانیدند مسلمانان و نصرت یافتند و تمام قصه در مجلس مذکور گردد انشاء الله تعالی و گفته است ابن عمر رضی الله عنهما ندیدم هیچکس را مردانه تر و کبر تر و سخی تر و راضی تر از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و گفت امیر المومنین علی رضی الله عنه بودیم ما چون گرم میشد آتش جنگ و سخت میشد بدیها کنایه است از سختی جنگ و شدت یاس پناه می جستیم بآنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و نمی بود هیچ یکی نزدیکتر بدشمنان از آنحضرت و بود آنحضرت سخت ترین مردم در جنگ و گفته اند که شجاع کسی را می شمردند که نزدیک آنحضرت می بود از جهت قرب و بوی گفت عمران بن حصین پیش نیامد آنحضرت هیچ لشکری بزرگ را مگر آنکه بود وی صلی الله علیه و آله و سلم اول کسیکه زدی بر لشکر

حکایت یک شبی در مدینه فریادی برخاست و غوغای شد و ترسی راه یافت مگر دزدی یا دشمنی در آمده بود شتاب آنحضرت بیشتر از همه برخاست و شمشیری در گردن حمائل کرد و اسپ ابو طلحه را که بطی السیر تنگ گام بود سوار شد و بر سمت آوازی که آمده بود برفت و وقت برگشتن مردم را در یافت که بر آمده اند و میروند و فرمود برگردید هیچ قصه نیست و آن اسپ ابی طلحه که بغایت تنگ گام بود در زیر آنحضرت چنان تیز گام شد که هیچ اسپی بوی نمیرسید و برابری با وی نمی توانست کرد و این از معجزات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و در حقیقت هر کرا دی صلی الله علیه و آله و سلم قوت بخشد و مدد فرماید هر چند پست و ضعیف نامراد و ناتوان بود آنچنان قوی و توانا و کامگار گردد که هیچکس بوی نرسد و برابری نتواند کرد **بیت** تو مرا دل دهی و دلبری من ز رو به خویش خوان و شیری من **شعر** دشمن کین بر رسول الله نصرته ز ان یلقه الا سدفی اجامها نجم ثوی آنحضرت در قوت و زور و بازو و سختی چنان بود که کشتی گیران عالم بادی پس نمی آمدند و محمد بن اسحاق در کتاب خود آورده که در مکه مردی بود رکانه نام شدید القوة

که در صنعت کشتی گیری بیهمتا و یکانه بود مردم از بلاد برای مصارعت وی می آمدند و همه را بر زمین می افگند
تا گاه روزی در شعبی از شعاب مکه با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم باوی گفت ای را کلمه
از ضلالتی ترسی و بر ادعوت من قبول نمی کنی رکانه گفت ای محمد چیزی بیار که گواهی دهد بر صدق تو گفت اگر کشتی
گیرم و ترا بفگنم ازم ایمان می آری گفت نعم فرمود آماده شو برای کشتی پس آماده گشت رکانه برای کشتی و
آنحضرت در جامهای خود بود در ردای و ازاری در بر داشت پس آمد نزدیک رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بوی
دست گرفت و بر زمین زد پس حیران و متعجب شد رکانه درخواست از آنحضرت که رها کند او را باز کشتی گیرد بار دوم و سیوم
نیز بینداخت پس متعجب شد رکانه و گفت که شان تو عجب است همه را مغلوب کرده اند از عرب و عجم کسی بر ما غالب نیامده
باز دانه را علم و کشتی گرفته است آنحضرت جماعه دیگر را غیر رکانه و به همه غالب آمده ابو الاسود جمحی مردی دیگر بود سخت
زور مند چنانکه بر پوست گاوی ایستاده و ده کسی از اطراف پوست را می کشیدند تا بکشد آنرا از زیر پای وی پس
پوست پاره می شد و وی از جای نمی جنبید روزی آنحضرت را خواند که با وی کشتی گیرد و گفت اگر انداختی مرا
بر زمین ایمان می آرم بتو پس زد آنحضرت او را بر زمین و ایمان نه آورد و درین قصه طولیست که در جای خود مذکور است

وصل در حیای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم حیا بد خرم و شرم داشتن ز ماده او حیات است و از نیجاست
که حیا بمعنی مطر آمده که سبب حیات است لیکن وی مقصور است و شرم نیز از حیات قلب است و بر اندازه اوست هر کرا
دل زنده تر خلق و حیا در وی قوی تر و بیشتر و حیا در لغت به تغیر و انکساری است که عارض میشود آدمی را از خوف
وقوع چیزی که عیب کرده شود بدان و گاهی اطلاق کرده می شود بر مجرد ترک شی بسببی از اسباب و این ترک از
لوازم حیات است و در شرع خلقی است که باعث میگردد بر اجتناب از قبیح و باز میدارد از تقصیر در حق ذی الحق و حیا را
از ایمان داشته اند کما فی الحدیث الحیاء من الایمان اگرچه غریزی است نیز اما کسبی هم است بتکلف و علم
کتاب و بعضی گفته اند که مراد بآن حیا و کمتسب است که شاخ آنرا از ایمان داشته و تکلیف بدان کرده است و غریزی بود
که تکلیف در آن نمیرود و لیکن هر که در وی این غریزه است معین است او را بر اکتساب فضیلت و ترک رذیلت و حکم غریزی همگر بر پوشیده نماند
که مشمل این کلام در جمیع غرائز میرود مثل شجاعت و غیر آن که امر بدان و نهی از ضد آن واقع شده است بعدد وعید در آن
وارد شده و همه از شعب ایمانند و وجه تخصیص این بیان بحیا ظاهر نیست فافهم و آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
هر دو قسم حیا بر وجه کمال بود زیرا که حیات قلب شریف وی و اجتناب وی از مکروهات شرع از همه اقوی و اتم و اکمل افضل
بعد و در حدیث بخاری از ابو سعید خدری رضی الله عنه آمده است کان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اشد حیاء

وصل در حیاء

من الخدر را نی خدر با وجود آنکه خدر سخت تر از روی حیا از زنی در شیره در پرده خود خدر بکسر خا و سکون دال مهمله پرده
فی الصراح خدره زن پرده نشین و ذکر فی خدرها بحسب عرف و عادت است که زن بکر در پرده میباشد و قید
اتفاقی است و بعضے شراح گفته اند که ذکر این قید بجهت آنست که خدر اسخت تر میباشد حیا را و در خلوت پرده
بیشتر از آنکه بیرون پرده باشد از جهت بودن خلوت مظنه وقوع فعل بوی و گفته اند پس ظاهر آنست که قید دیگر
نیز کرده شود که چون کسی بر وے در آید و الا در خلوت تنها موجود نیست تا بسبب نوهم دخول کسی همچنین ذکر
کرده اند از شراح و ذکر این تکلفات در این مقام خالی از شناعتی نیست و ذکر این تشبیه نیز از ابی سعید خدری
رضی الله عنه بر وفق ادب و تعظیم خوش نمی آید و لیکن بقصد مبالغه در بیان مقصود واقع شده است و مشائخ
طریقت را قدس الله ارواحهم در تفسیر حیا کلمات ست ذی النون مصری قدس سره گفت حیا وجود هیبت است
در دل با وحشت اینچه بشریت است از تو بسوی پروردگار تو مرود الحب نبطق و الحیا بسکت و الخوف تعلیق محبت
گویا میگوید الله محب را بر ثنا و مدح محبوب و حیا ساکت میسازد و بشهود تقصیر در ادای حقوق و خوف بی آرام میدارد
یحیی ابن معاذ رازی گوید هر که شرم دارد از خدا در طاعت شرم دارد خدا از وی در معصیت و حیا گاهی از کرم
و خوف میخیزد مانند حیا را آنحضرت از آن قوم که در ولیمه زینب رضی الله عنها حاضر بودند و دراز کردند نزدی مجلس
را و آنحضرت شرم داشت که برخیزاند ایشان را حق تعالی فرمود فاذا طعمتم فانتشروا و فرمود ان ذلکم کان یؤذی
النبی فیستحیی منکم و الله لا یستحیی من الحق و گاهی در عبودیت می آید که لایق کمال و عظمت معبود نمی آید و قسم
دیگر حیا مرد است از خود و آن حیا نفوس شریفه است در راضی شدن بنقص و راضی شدن بر تبه دون پس
می باید نفس خود را مستحی که حیا دارد از نفس خود گویا که او را دو نفس است حیا دارد یکی از دیگری و این از اکمل
اقسام حیا است زیرا که مرد چون استحیا کند از نفس خود استحیا از غیر خود بطریق اولی خواهد کرد کذا ذکر فی المواهب
و فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم الحیا لا یعطی الا بخیر و در روایتی الحیا خیر کله و در حدیث آمده است
که مردی برادر خود را نصیحت میکرد بجهت استحیا گویا برادر وی استیفا نمیکرد حقوق خود را از مردم بجهت استحیا
پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با مرد بگذار او را که حیا از ایمان است و از آثار حیا تفاوت و شرم خواهیدن است
از عیوب مردم و آنچه مکروه میدارد انسان بطبیعت خود و آنحضرت اشد الناس و اکثر ایشان بود درین صفت
روایت کرده است انس رضی الله عنه که در آمد بما آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مردی که بروی اثر صفرت بود
گویا که رنگ زعفرانی بود بوی رسیده از زنی و حیران پس تکلیف آنحضرت مر او را چیزی را بود آنحضرت که بروی

کسی میگفت انچه ناخوش آید او را اگر لا بد می با او گفت در حضرت میشد گفتن بطریق کنایه می گفت پس
بیرون رفت آن مرد در حق او اگر گویند با تمر و که بشتوبه این لا بد در روایتی آمده که بت انها مراد بیندازد بر پوشیده
نماند که این و غیر واجب و حرام خواهد بود در اباحت مغفرت نیز روایات هست و مروی است که بود آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم در حیاتی که ثابت نمی ماند بصیروی در روی کسی و اگر میرسید بوی از کسی انچه کراهت آید او را نمیگفت
چیست حال کسی که میگوید چنین یا میکند چنین بلکه می گفت چیست حال اقوامی که میکنند چنین یا نمی گویند چنین و
نهی میکرد از ان دائم نمی بود فاعل و قائل آنرا و در این عبارت کلیه این حکم و قاعده نیز مفهوم می شود و در صحیح از عائشه
رضی الله عنها آمده است آنکه گفت بتو در سو نخدا صلی الله علیه و آله و سلم فاحش و متفحش و نه آواز بلند کننده در بازارها
و جزا نمیداد بدی را به بدی و لیکن عفو میکرد و در میگذرانید و حکایت کرده شده است مثل این کلام از توریت

وصل در بیان شفقت و رافت و رحمت وی صلی الله علیه و آله و سلم گفت پروردگار تعالی و تقدس و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین و گفت لقد جاءکم رسول من انفسکم
عزیز علیه ما عنتم حریص علیکم بالمومنین رؤف رحیم شفقت مهربانی و هو شفیق و مشفق اشتقاق ترسیدن
و در شفقت نیز همین معنی است که مشفق بر کسی می ترسد که ضرری با نکس نرسد و لهذا تعریف کرده اند او را بحرص
ناصح بر صلاح نصوح در نهایت اشتد رحمت و اسق آن فی الصراح رحمت بخشودن و مهربانی کردن و رافت
سخت بخشودن و مهربان شدن و از جمله شفقت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم برامت تخفیف و تسهیل اوست
بر ایشان در شرایع و احکام و ترک او بعضی افعال را از جهت ترس آنکه مبادا فرض گردد بر امت چنانکه ترک
بسواک برای هر نماز و ترک تاخیر عشا و نهی از صوم وصال و مانند آن و در خواستن از حق تعالی که بگرداند سب لعن او را
برحمت و قربت و طهارت گاهی می شنید آنحضرت گریه کودکی را در نماز با جماعت و می بود مادر وی در نماز پس سبک میگذارد
نماز را مبادا فتنه بقلب مادر او و میفرمود باید که نرساند هر امام هیچ یکی از شما از هیچ یکی که کمر ده باشد بر اینکه من دوست میدارم
که بیرون می ایم بسوی شما صاف و پاک سینه و چون تکذیب کرد و خبر حضرت را فرمایش داد و در حق او گذرانیدند ندای
در آمد جبرئیل گفت خدا تعالی امر کرده است فرشته را که موکل است بر جبال و کوهها همه در تصرف سلطان
او است که هر چه محمد فرماید آن کن پس گفت ملک جبال بفرما مرا یا محمد هر چه میخواهی اگر خواهی بر هم نرم احشبین را بر ایشان
و احشبین نام دو کوه است که مکه در میان آن آباد ان است گفت آنحضرت نمیخواهم که هلاک شوند امید دارم
که بیرون آرد حق تعالی از اصلاب ایشان کسی را که عبادت کند خدا را و شریک نگرداند بوی چیزی را و این قصه

را قصد را زنست که مذکور شد در سال دوم از بعثت و نیز روایتی است که جبرئیل علیه السلام گفت مر پیغمبر را
صلی الله علیه وآله وسلم که خدا تعالی امر کرده است آسمان و زمین و کوهها را که اطاعت کنند ترا و هر چه فرمائی
آن کنند و بها کنند دشمنان ترا و موعود و بست سیار و که صبر کنم و تاخیر کنم ترا مدت خود عذاب را شاید که بخشید
حق تعالی ایشان را و رجوع و رحمت کند بر ایشان و گفت عائشه رضی الله عنها بخگر دانید و نشد رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم میان دو امر مگر آنکه اختیار کرد آسان تر ایشان دو امر این قول را معانی و تاویلات بسیار و اظهر ترین
آنست که مراد آسان تر برای امت است گفت ابن مسعود رضی الله عنه که آنحضرت تعهد میکرد و تیمار میداشت ما را برای
تذکیر و موعظه یعنی گاه گاه میکردند دائم از جهت خوف و ملالت بسته و آمدن ازان **وصل** در خلق آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم و در وفا و حسن عهد و صله رحم و تعهد تیمار داشتن و تازه کردن عهد مر دوست را از انس که بود آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم چون آورده می شد نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم بدیگ فرمود این را ببرید نزد فلان زن که وی دوست
خدیجه بود رضی الله عنها و مر دیست از عائشه رضی الله عنها گفت رشک نبردم بر هیچ زنی چنانکه رشک بردم بر خدیجه از جهت بسیار
یاد کردن مر او را و لگرشانی ذبح کرده میشد میفرستاد وی سوی زنانی که دوست خدیجه بودند و در آمد بر آنحضرت زنی پس
شادمانی و بسیک روی نمود آنحضرت بجهت او و پرسشهای خوب کرده از وی چون رفت آن زن و فرمود این زنست که
می آمد یار او در زمان خدیجه فرمود حسن العهد من الایمان وصله میکرد با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دوستی الاشرام را بی
آنکه اشیاء و اختیار کند و ترجیح کند ایشان را بر کسیکه فاضلتر باشد ازیشان شاه فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گرامی
ابو فلان نیستند مراد دوستان مرد یعنی طرق آمده است که نیست دوستان من خدا و صالحان از مومنان جز آنکه مر ایشان را
رحم است که نزدیکم آنرا برای آن یعنی بقدری احسان می کنم با ایشان چنانکه آبی می پاشند بر رحمی کسی و گفته اند مراد
بآل ابو فلان بن ابی العاص است و مال این جماعه معلوم است و میگرفت آنحضرت امامه بنت زینب را و بر میداشت
بر دوش مبارک خود در نماز چون سجده می کرد می نهاد بر زمین و چون باز می ایستاد بر میداشت از جهت وفور
شفقت و مهربانی بر او لاد و این بر داشتن امامه و نهادن وی بر زمین بفعل آنحضرت نبود بلکه خود می آمد وی
چسپید و چون بسجده میرفت می افتاد بر زمین تا نگویند که این فعل کثیر بود در نماز و ظاهر آنست که این در نماز نفل بود
و الله اعلم و روایت است از مناده که چون آمد وفد نجاشی ایستاد آنحضرت و خدمت کرد ایشان را پس گفتند صحابه یا رسول الله ما
بسنده ایم بآنکه از تو خدمت کنیم ایشان را فرمود ایشان اکرام میکردند اصحاب او را و نیست بعید در آنکه گاهی خدمت کنم من ایشان را از این
حکایت و در باب تواضع نگذشته است و قتی دیگر رفت آنحضرت از رضاعه که نام وی سیمار بود در نزبت و خدمت میکرد آنحضرت

وصل در خلق

را با مادرش حلیمه سعدیه آورده ذکر کرده است و ابن اثیر در صحابیات آمد نزد آنحضرت در بنی سعد بیان هوازن و شما نیز خود را با آنحضرت پس گسترانید آنحضرت برای او ردای مبارک خود را و فرمود اگر دوست داری اقامت کن نزد من مکرم و محبوب تا برخوردار دهره مند گردانم ترا بمال با باز برگرد بسوی قوم خویش پس اختیار کرد وی قوم خود را پس متمتع گردانید او را ابو الطفیل گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم در من کودک بودم ناگاه پیش آمدنی و نزدیک شد با آنحضرت پس گسترانید آنحضرت مر آن زن را ردای خود را و نشست آن زن بر آن پس گفتم من کیست این زن گفتند که مادر اوست که شیر داده او را و ظاهر آنست که حلیمه باشد و ابن عبد البر در استیعاب گفته که حلیمه بود و گفته اند که آنحضرت را هشت زن شیر داده اند تا این کدام یکی از انها بود و الله اعلم و از عمرو بن السائب آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نشسته بود روزی پس پیش آمد پدر آنحضرت از رضاع بنی سعد برای وی جامه خود را پس نشست آنحضرت بر بستر و پیش آمد مادر وی پس بنهاد برای وی گوشه جامه را از جانب دیگر و نشست آن زن بر آن بعد از آن پیش آمد برادر وی از رضاع پس برخاست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس بنشاند او را پیش خود و میفرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسوی نوبیه مولاة ابو لهب که مرضعه وی بود صله از طعام و کسوت و چون مرد نوبیه پرسید که هیچکس از نزدیکان وی با قیست گفتند هیچکس نیست و در حدیث خدیجه رضی الله عنها آمده که گفت مر آنحضرت را ابشر فوالله لا یخزیک الله ابدا انک لتصل الرحم و تحمل الکل و تکسب المعدوم و تقری الضیف و تعین علی نوائب الحق صلی الله علیه وآله وسلم

وصل در بیان عدل و امانت و عفت و صدق لهجهٔ آنحضرت و بودن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم امین بین مردم و عادل و عفیف و صادق ناس که اعتراف میکردند بدان دشمنان و بیگانگان پیش از نبوت او را و محمد الامین نام میکردند او را بحق گفته امین بجهت آن نام مبارک شد که جمع کرده شد در وی اخلاق صالحه و در قول حق سبحانه مطاع ثم امین اکثر مفسرین بر انند که مراد محمد است صلی الله علیه وآله وسلم کذا قال فی الشفا و چون اختلاف کردند قریش که چهار قبیله بودند نزد بنا کعبه در نهادن حجر بجای او که کدام قبیله بنهد اتفاق کردند که هر که نخست در آید بر هر چه وی حکم کند همه بدان رضی باشیم ناگاه آنحضرت در آمد صلی الله علیه وآله وسلم گفتند این محمد است این امین است هر چه حکم کند راضی باشیم آنحضرت ردای طلبید و حجر را در میان آن نهاد و هر چهار گوشه ردا را بدست این چهار کس داد خود حجر را بدست مبارک گرفته بر جای آن نهاد و این پیش از نبوت بود در سال تولد فاطمه رضی الله عنها و پیش از زمان اسلام حکم میساختند قریش آنحضرت را و فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و انه فی الامین فی السماء امین فی الارض و در روایت است از علی رضی الله عنه که گفت ابو جهل لعنة الله علیه با آنحضرت صلی الله

فصل در بیان عدل و امانت و عفت و صدق

علیه وآله وسلم باکذب نیکنم ترا دروغ گو نمی دانیم نزاو میستی تو در باکذب ولیکن باکذب میکنیم چنین گفته آورده تا نزا
ازدین این سخن یاوه وناممقولست . ناقص است ازان ملعون چه هرگاه شما صادق میدانید او را وهرچه گوید
تصدیق کنید دیگر این عناد واستکبار چیست پس فرستاد حقتعالی این آیته را فانهم لایکذبونک ولکن الظالمین بآیات الله
یجحدون واین آیته را تفسیری دیگر نیز هست که پروردگار تعالی میفرماید که ای محمد کافران ترا تکذیب نمیکنند ولیکن این ظالمان
آیات خدا را انکار میکنند یعنی تو فارغ باش وغم مخور کار ایشان با من افتاده است من ایشان را سزا میدهم چنانکه
جماعه غلام خواجه را ایذا میدهند وآزار میکنند پس خواجه باغلام میگوید که ایشان ترا آزار نمیدهند وایذا نمی کنند و
بمن میکنند من دانم وایشان وآورده اند که اخنس بن شریق ملاقات کرد ابوجهل را روز بدر وگفت یا ابا الحکم نیست
اینجا جز من وتو که بشنود سخن ما را خبر ده مرا از محمد اللهم صل علی محمد علی آنکه دی صادق است یا کاذب پس گفت
آن ملعون والله بدرستی در استی محمد صادق است وهرگز دروغ نگفته است وسوال کرد هرقل از ابوسفیان در آن
حدیث که سوال کرده است از احوال داد وصاف آنحضرت واستدلال کرده بدان بر نبوت وی صلی الله علیه وآله وسلم
آیا بودید شما که متهم میدانستید بکذب اینمرد را یعنی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش از آنکه بگوید این سخن یا یعنی دعوی
نبوت کند گفت ابوسفیان والله هرگز دروغ نگفته است وی گفت هرقل پس چون باشد که با خلق چنین راستی
نگوید بر خدا دروغ بندد این حدیث هرقل سودمندترین چیزیست در معرفت امارات نبوت واول صحیح البخاری مذکور است
ودر شرح مشکات ترجمه وبیان آن کرده است در کتاب الجهاد ودر باب الکتاب الی الکفار ودرین کتاب نیز در باب
ارسال رسل مذکور گردد انشاء الله تعالی وگفت نضر بن الحارث مر قریش را تحقیق بود محمد در میان شما جوان خوبتر
سال مرضی ترین شما در افعال وصادق ترین شما در اقوال عظیم ترین شما در امانت تا آن زمان که دید بدید شما در بنا
گوش او پیری را آورد دعوی شما را آنچه آورد یعنی از دین وملت گفتید شما که ساحر است لا والله دی ساحر نیست واین
نضر بن الحارث کافر بود و پرده بر دل او نشسته اما عاقل بود وانصاف داشت ودیگر از پرده غلیظ بود وگاهی آن نیز
می افتاد وباز غلیظ تر می نشست ولیدین المغیره که از روسای کفار قریش است بارها قرآن شنیدی دیگر بستی وگفتی یقین
دانم که این نه کلام بشر وساخته آدمیان است این کلام را شیرینی ودل نشینی است که هیچ کلام دیگر را نیست ان له
حلاوة وطلاوة وفی الصراح طلاوة بفتح والضم خوبی وتازه گی برای دول وحارث بن عامر از مشرکان بود وگفته تکذیب
میکرد آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم پیش مردم وچون خلوت می کرد با اهل بیت خود می گفت والله محمد از
اهل کذب نیست وآمد ابوجهل روزی نزد آنحضرت ومصافحه کرد وگفتند آیا مصافحه می کنی تو با محمد وگفت والله تحقیق

میدانم کہ محمد پیغمبر ست ولیکن کی بودیم ما متابعت کنند و مر بنی عبد مناف را و مشرکان چون میدیدند آن
حضرت را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم می گفتند و اللہ وی پیغمبر ست حال مشرکان این بود و اہل کتاب از یہود و نصاری
خود اعلم بودند بر سالت وی و بہ یقین میدانستند آنحضرت را یعرفونہ کما یعرفون ابناءہم و پشت بہ پشت منتظر
پیغمبر آخر زمان نشستہ بودند در وقت مرت وصیت نامہ نوشتند بہ پسران کہ چون دریابند پیغمبر آخر الزمان را اسلام
ما رسانید و بگوئید کہ ما در اشتیاق تو جان دادیم سلام بما نید بر ما از علامان خود وان آوردہ اند کہ چون نبی ہفتم نام
و فتح مشندہ موحدہ کہ از ملوک یمن بود و مسلمان بود و قوم وی کافر و آنحضرت فرمودہ است نمیدانم کہ نبی ہم
بود یا نہ بدینہ آمد جماعہ کہ ہمراہ وی بودند بر یافتن نشان پیغمبر آخر الزمان درین بلدہ کرمہ اقامت کردند و از تبع
درخواستند تا کہ ایشانرا از مسجت خود معاف داشت و بقولی انصار از اولاد ایشانند و چون این نور ظہور یافت
ہمہ بطلمت آباد کفر در ماندند اعوذ باللہ من الخذلان اما عفت کہ بمعنی پارسائی از حرام و فی القاموس عفت کف عما لا یحل
و لا یجمل وجودہ و کمال آن در ان حضرت بچہ زبان بیان نوان کرد و در جای کہ عصمت آمد ہمہ آمد و در حدیث آمدہ
است لمس نکردہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دست ہیچ زنی را کہ مالک نیست اورا و این یک عبارتے
است کہ در بیان عفت و پارسای اہل عرف و عادت می گویند و الا حقیقت عفت آنحضرت و تمامہ اخلاق وی بالا
ترست از ان کہ بیان نوان کرد و صفت آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بصدق لہجہ مکرر گذشتہ ست و اما عدل خواہد
بمعنی عدالت و داد گستری گیرند و خواہ بمعنی اعتدال و توسط صفات و اخلاق دارند مساوی انچہ در ذات شریف
حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بود متصور نیست و یکبار آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مالی قسمت میکرد و ذو الخو
یصرہ کہ یکی از بنی تمیم بود گفت عدل کن و در روایتی آمدہ کہ گفت اگر تو عدل نیست حضرت فرمود صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم وای بر تو اگر من عدل نکنم دیگری عدل خواہد کرد و این قصہ طویل است ابو العباس مبرد کہ از ائمہ علم
نحو است گفت قسمت کرد کسری ایام خود را و گفت روز با و صالحست برای خواب فتن و روز ابر برای شکار کردن
و روز باران برای شراب خوردن و روز آفتاب برای حوائج خلق برآوردن و گفتہ اند نبود کسری دانا بسیار از
دنیای ایشان و دین خود کجا بود و لیکن پیغمبر ما صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم تجربہ کردہ خود را سہ جزو جزوی برای
عبادت خدای و جزوی برای اہل و عیال و جزوی برای خاصہ خود باز این جزو را قسمت کردمیان خود میان
مردم و حوائج ایشان و میان این در آخر باب حلیہ شریف گذشت و ذکر کردہ است ابو جعفر طبری از علی رضی اللہ
عنہ گفت گفت آنحضرت کہ قصد نکردم من بچیزی از انچہ اہل جاہلیت عمل میکنند جز دو بار کہ ہر دو بار حائل شد

خدا تعالی میان من و میان انچه خواستم من بعد ازان قصد نکردم ببدی تا انگه اکرام کرد مرا خدا تعالی برسالت
خود یکبار سان بود که گفتم من شبی غلامی را که گوسفند میچرانید با من گوسفند از اکه نگاه میدار این غنم را تا من در آیم گفت
و سر بگویم و بشنوم چنانکه جوانان می گویند و می شنوند پس بیرون آمدم و در آمدم نخست سری را از گله شنیدم که میگفت
با زی میکنند و دو فوت دیگر امیر میزنند بجهت عروسی که در خانه ایشان بود پس نشستم من تا بشنوم آنرا پس خوابانید مرا
خدا تعالی و بیدار نگردانید مرا گرمی آفتاب پس برگشتم و نکردم چیزی ازان بعد ازان عارض شد مرا دیگر مانند
این حال بعد ازان قصد نکردم ببدی هرگز صلی الله علیه وآله وسلم **وصل** در بیان وقار و تورت آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم وصحت و مروت وهدی و حسن دلالت وقار بفتح واو در زبان است و آهستگی و تورت بضم تا و فتح همزه و دال
مهمله نیز بهمین معنی است و صحت بفتح صاد خاموش شدن و مروت بضم میم مروی و انسانیت و هدی بفتح و سکون بمعنی
سیرت و راه روش و حلم و وقار و زبانت و بردباری و آهستگی در حرکات و سکنات انچه در ذات شریف وی بود
صلی الله علیه وآله وسلم در کسی دیگر نبود و در حدیث آمده است که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بوقار ترین مردم
در مجلس و نبود که بیرون آرد چیزی از اطراف و اعضا را چنانکه دست جنبانیدن و پای دراز کردن مثلا و اگر نشستن
آنحضرت بر وضع احتبا بجای مهله بر سرین نشستن و زانو ها برداشتن و میان ظهر و ساقین ضم کردن و این گاهی بجامه
بود مثل فوطه و ردا و گاهی بدست و گاهی مریع نیز نشسته و بعد از نماز با مداد باین وضع نشسته و در و میخواند و گاهی
بوضع قرفصا بضم قاف و سکون را و ضم فا و صاد مهمله ممدود و مقصور نیز نشسته و تفسیر کرده اند آنرا بانکه بنشیند بر
سرین یعنی مانوق رانها و بچسباند رانها را بشکم و احتبا کند بهر دو دست و نهد آنرا بر ساقها یا بازو ها و بعضے گفته اند
که احتبا کند بر کتفین و الصاق کند بطن را فخذین در آرد و کفهای دست را در نعلها و این نوع خاص از احتباست و
گفته اند که این جلسه اعراب و غربا راست و در حدیث قیلولة بفتح قاف و سکون تحتانیه بنت مخرمة بفتح میم و سکون مجمه آمده
که گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم نشسته بود بر وضع قرفصا متخشع در جلسه پس لرزانیده شدم از خوف
یعنی خوفے دهشتناک از دیدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من راه یافت که بر خود لرزیدم و بتاب شدم
و خشوع و فروتنی کردن و چشم خوابانیدن و خضوع نیز قریب بهمین معنی است و بعضے گفته اند خشوع در بدنست
و خضوع در صوت و بصر و در بعضی احادیث خشوع را در باطن و خضوع را در ظاهر حمل کرده اند و هر دو شریک اند در
معنی سکون و تذلل و بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کثیر السکوت و تکلم نمیکرد بیهوده و میگرداند از کسی که
تکلم میکرد و بغیر جمیل و بود کلام وی فصل که در وے نه فضل بعد و نه تقصیر و فصیل نشسته مروارید را گویند که میان هر دو لولو

وصل در بیان وقار و تورت

کشیده باشند و گفت عائشه رضی الله عنها که حدیث سبک کرد آنحضرت چنانکه اگر کسی میخواست که شمارد کلمات
را می شمرد و در حدیث جابر رضی الله عنه آمده که بود در کلام آنحضرت ترتیل و ترسیل فی الصراح ترتیل همواره
و آرمیده و بیداد خواندن قوله تعالی ورتل القرآن ترتیلا و رتل بفتحتین بمعنی همواره و ترسیل نیز نزدیک بایمعنی است
و در رساله تجوید تحقیق این معانی کرده شده است و در حدیث ابن ابی هاله آمده که بود سکوت آنحضرت بر چهار
چیز حلم و حذر و تقدیر و تفکر و ضحک وی صلی الله علیه وآله وسلم تبسم بود و ضحک اصحاب نیز در حضرت وی تبسم
بود از جهت توقیر و تعظیم و اقتدار و اتباع وی، بود مجلس شریف وی مجلس حلم و حیا و خیر و امانت بلند
کرده نمی شد در وی آواز و ذکر کرده نمیشد در وی قبیح و چون تکلم میکرد سر فرو می افگندند اهل مجلس گویا که بر
سرهای ایشان پرندگان نشسته که اگر سر بردارند پریده میشوند و صاحب شفا این حال بصحابه اختصاص و
تخصیص نکرد بل تکلم آنحضرت ذکر کرده و در کتب دیگر بطلق آمده که حال صحابه در مجلس شریف این بود و در حدیث دیگر
آمده که ابوبکر رضی الله عنه در پیش آنحضرت سنگریزه در دهن گرفته می نشست تا دم نتواند در سخن کردن نظر بر حال
آنحضرت دوخته و ابطه محبت را نگاه میداشت و کیفیت مشی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در بیان حلیه شریف
معلوم شد که بوقار و بی اضطراب و کسل و ملالت بود از مروت آنحضرت بود نهی از تنفس در طعام و شراب و امر باکل از آنچه
پیش اکل است و امر بمسواک و پاک کردن و پاکیزه داشتن براجم که بمعنی مفاصل اصابعست کرمیان اسلجم در وی واجب
اند در واجب مفاصل اصابع که متصل انامل است بعد ازان براجم بعد ازان اسلجم و سیرت آنحضرت بهترین سیرتها
بود در حدیث ابن مسعود آمده که خیر الحدیث کلام الله و خیر الهدی هدی محمد و آنحضرت دوست میداشت طیب را
و بوی خوش را و استعمال میکرد آنرا و ترغیب میکرد دیگران بران و میگفت حبب الی من دنیاکم النساء والطیب و جعلت
قرة عینی فی الصلوة دوست گردانیده شده است بسوی من بوی خوش و زنان یعنی حق تعالی محبوب ساخته است
نه من باختیار و کسب آنرا دوست میدارم و گردانیده شده است قرار دادن آرام جای چشم من یا سروی خنکی چشم من در نماز
و گفته اند که شادی و سیرت چشم روشنی و خوشدلی که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در نماز یافتی و ذوقی و شهودی
که درین وقت یافتی در هیچ عبادت در هیچ وقت نیافتی و قرة العین کنایت از فرح و سرور و دریافت مقصود و مطلوب
بغیر است مشتق است از قر بفتح قاف بمعنی قرار و ثبات چه دیده بنظاره محبوب قرار یابد و بدیدار او آرام گیرد و بر او ثبات
نگیرد و در حالت سرور و خوشحالی ساکن و برجا خود بود و بنظر بر غیر محبوب پریشان و هر جانب نگران و در حال حزن و خوف
گردان و لرزان باشند در ما نعیم کالذی یغشی علیه من الموت دلیل است یا مشتق است از قر بضم قاف بمعنی سردی

وسروری پنهم ولذت وی در مشاهدهٔ محبوب بود وگرمی وسوزش در رویدن اغیار ولهذا اولیا را قرة العین خوانند
وآنکه گفت فی الصلوٰة ونگفت الصلوٰة اشارة کرد بآنکه سرور وآرام وی بمشاهدهٔ حق است که بکلی کانک نزاه
ودیگانه واحاصل است نه بنفس نماز یا ثواب وجزای آن چه نزد مشاهدهٔ آرام والتفات بغیر نبود ونماز عین ا
اگرچه نعمت است وفضل ابد فرح بفضل ونعمت حق نیز مقامی عالیست چنانکه گفت قل بفضل الله ورحمته
فبذلك فلیفرحوا ما دون مقام مشاهده مفصل ونعم وفرح وسرور بادست ومقام آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم اعلی وارفعست وبانیجهت فرمود فلیفرحوا ونگفت فلیفرح تا خطاب بانحضرت باشد تنبیه بدانکه این کلمه که مذکور
شد جزو این حدیثست که حبب الی الطیب والنساء وجعلت قرة عینی فی الصلوٰة صاحب مشکوٰة گوید که این حدیث
را احمد ونسائی از انس روایت کرده اند وسخاوی در مقاصد حسنه گفته که طبرانی در اوسط بسند ضعیف مرفوعاً آورده و
همچنین خطیب در تاریخ بغداد وابن عدی فی الکامل در مسند رک نیز آورده اما بدون لفظ جعلت وگفته که صحیح است
بر شرط مسلم ونسائی از انس بطریق دیگر بزیادت لفظ من الدنیا آمده وبسیاری از محدثین بانیوجه روایت
کرده این قیم گفته که روایت کرده او را احمد در کتاب زهد بزیادتی لطیف وآن اینست که اصبر عن الطعام والشراب
وللاصبر علی الجماع وگفت سخاوی واما آنچه مشهور شده است در بعضی از زیادت لفظ ثلث وقوف نیافتم بران
اگر درد وموضع از احیاء در تفسیر آل عمران از کشاف وندیدم این زیادت را در هیچ طریقی از طرق این حدیث
با وجود فحص تفتیش وتفتیش وتصریح کرده باینمعنی از کسی وگفته دارد نشده است در بعضی نسخ لفظ ثلث در زیادهٔ آن
محاسبت هر معنی را چه صلوٰة از دنیا نیست اگرچه توجیه کرده اند آنرا وشیخ ابن حجر عسقلانی در تخریج رافعی گفته که شهر
شده بر زبانها بزیادهٔ لفظ ثلث ونیافتم این لفظ را در شی از طرق او وولی الدین عراقی در امالی خود نیز گفته که لفظ
ثلث در هیچ کتابی از کتب حدیث نیست وصلوٰة از امور دنیا نبود انتهی کلام السخاوی پس معلوم شد که اصل حدیث
بالاتفاق ائمه بران است باین لفظ است حبب الی الطیب والنساء وجعلت قرة عینی فی الصلوٰة واین اشکال
است در بعضی طرق من الدنیا یا من دنیاکم آمده ودر بعضی کتب ثلث نیز واقع شده است واگر یکی ازین دو نباشد
نیز اشکال ندارد واگر هر دو باشد چنانکه برزبانها میگردد اشکال دارد ودر توجیه آن نگاهی دیگر گویند که مراد بدون
از دنیا بودن ودر دنیا وجود آن در حیات این عالم است پس حاصل معنی آن شود که درین عالم مرا سه چیز
خوش آمده واز آن از جملهٔ امور طبیعهٔ دنیاویه است سیوم امر اختیاری دینی دگانی گویند که سیوم امانه امور دنیاویه است
بسبب طالت رسانت ذکر کرده وعدول کرد از آن بامر دینی برطریقهٔ تکمیل ورفع توهم آنکه در بدو محبت طیب ومعاشرت نساء

مشهک و مشغول از حق و مناجات وی غلاره و تواند و الله اعلم که امر تا لث که در ین حدیث ذکر ان نکرده خیل
باشد چنانکه در حدیث دیگر از انس آمده است که لم یکن احب الیه صلی الله علیه وآله وسلم بعد النساء من الخیل و قیل
النساء و احتمال دارد که طعام بود چنانکه در حدیث عائشه آمده که گفت بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که
خوش می آمد او را از دنیا سه چیز طعام و نساء و طیب پس یافت از ان دو چیز را و نیافت یکی را یافت نساء و طیب یا نیافت
طعام را و الله اعلم **وصل** و در بیان زهد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم احادیث و اخبار در ذکر این
سیرت و صفت کمال آن در ذات کامل الصفات آنسرور بسیار است و بیش است و در قلل وی از دنیا و اعراض از
زهرت آن با نکه روی آورده بود تمامها بوی و پیاپی میرسید فتوح آن که تا وقت وفات زره وی گرو بود نزد یهودی
و در نفقه عیال وی صلی الله علیه وآله وسلم و حال آنکه دعا میکرد وی صلی الله علیه وآله وسلم اللهم اجعل رزق آل محمد
قوتا با وجود اکتفا بقوت و قناعت بدان سلاح خبگ گرد و تا وفات وفات بحال الفقاک آن نشد و این همه بسبب زهد
سخاوت و ایثار بود و از عائشه آمده است که گفت سیر نشد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم سه روز پیاپی از نان گندم
تا گذشت این عالم و در روایت دیگر آمده از نان جو در سه پیاپی اگر میخواست میداد وی را خدای تعالی چیزیکه در
خیال نیاید و در هم نگنجد و در حدیث دیگر آمده سیر نشد آل رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از نان گندم تا آنکه
ملاقات کرد خدا را و گفت عائشه گفته است رسول خدا هیچ دنیاری و نه دیناری و نه بعیری و نه امر در حدیث عمرو بن
الحارث آمده که نگذاشت مگر سلاح را و بغله و زمینی را که گردانیده بود آنرا صدقه و گفت عائشه رضی الله عنها وفات
یافت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نبود در خانه من چیزیکه بخورد ذی روح را جگر داری مگر نصف کیل از جو در طاق
خانه افتاده و گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را بدرستی عرض کرده شد بر من که گردانیده شود برای من
بطحا ریگه طلا پس گفتم من لا یارب مگر دو ان این چنین گرسنه می شوم روزی و سیر می شوم روز دیگر پس سوزیکه گرسنه
می باشم تضرع میکنم بسوی تو و دعا میکنم ترا در روزی که سیر می شوم حمد میگویم و ثنا می گویم بر تو در حدیث دیگر آمده است
که جبرئیل فرمود آمد بر وی صلی الله علیه وآله وسلم و گفت مراد را که بر در دگار تعالی میخواند سلام ترا و میگوید آیا
دوست میداری تو که گردانم برای تو این کوهها را طلا و باشند با تو بهر جا که باشی تو پس سر فرود آورد آنحضرت سائلی
پس نرگفت یا جبرئیل دنیا خانه یکسی ست که نیست مراد را خانه و مال کسی است که نیست مراد را مال جمع میکند آنرا کسیکه
نیست مراد را عقل پس گفت مر آنحضرت را جبرئیل ثابت دار تو را بامحمد خدای تعالی بقول ثابت و از عائشه آمده که گفت
بتحقیق بودیم ما که آل محمد یم در خانه یکماه که نمی افروختیم آتش را در تنور خود را که ما گذر خرما و آب از عبد الرحمن

وصل در بیان زهد

بن عوف آمده صفحه کبری از طعام نزد وی آوردند پس بگریه در آمد و گفت هلاک شد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و سیر نشد او و اهل بیت او از نان جو دو گفت ابن عباس رضی الله عنهما بود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم که شب نکرد او و اهل او شبهای پیاپی گرسنه می یافتند طعام شبانگاه را و از انس آمده که گفت نخورد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم بر خوان و نه در سکرجه و نه پخته شد برای وی نان تنک نه دیدگو سفند ملیه را بر گرد و گفت عائشه رضی الله عنها سیر نخورد آنحضرت هرگز و شکایت نکرد بسوی کسی و بود فاقه نزد وی دوشت داشته شده تر از غنی و بود که روز می کرد آنحضرت گرسنه وی بیچید شکم را تمام شب از گرسنگی کنایت است از شدت جوع و منع میکرد او را از روزه آنروز و اگر میخواست وی از پروردگار میداد تمامه گنجهای زمین را و میوه های آنرا و فراخ میکرد زندگانی او را و تحقیق می گریستم من از جهت شفقت و مهربانی بر آنحضرت از انچه میدیدم حالت او را و می مالیدم شکم او را بدست خود بجهت انچه بوی بود از جوع و می گفتم روحی فداک یا رسول الله کاشکی پسند میکردی تو از دنیا بچیزی که قوت می شد ترا و قوت می بخشید پس میگفت آنحضرت ای عائشه چکار است مرا با دنیا و چه میکنم من دنیا را و یاران من که اولوالعزم از رسل اند صبر کردند بر انچه سخت تر از این است پس گذشتند بحال خود و فردم اورند بر پروردگار خود پس بزرگ داشت خدا بازگشت ایشان را و بسیار کرد ثواب ایشان را پس می یابم من خود را که شرم میدارم که تن آسانی کنم در زندگانی خود پس جدا ساخته شوم من فردا از ایشان و نیست هیچ چیز محبوب تر پیش من از پیوستن به برادران من و دوستان من گفت عائشه رضی الله عنها پس اقامت نکرد و نایستاد بعد از این حکایت مگر یکماه تا آنکه وفات یافت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و از عائشه رضی الله عنها آمده که نبود زیرافگندنی آنحضرت که خواب میکرد بر آن مگر چیزیکه آگندنی وی بود پوست و لیف خرما بود و مروی است از حفصه رضی الله عنها که گفت بود فراش رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در خانه وی پلاسی که دو می کردیم پس خواب میکرد پس گفت دیدم آنرا شبی بجهار تو تا نرم شود پس چون صبح کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرمود چه چیز گسترانیده بود بر شما برای من امشب گفتم همان فراش هر شب بود که کرده بودیم او را چهار تو فرمود بگذارید او را بحال خود که گرمی بازداشت مرا از نماز شب و بود که خواب می کرد آنحضرت احیانا بر سریر بافته شده برسنی از برگ خرما تا آنکه تاثیر کند نقش می بست پهلوی شریف وی صلی الله علیه و آله وسلم **وصل** در بیان خوف و خشیت و تمامی طاعت و شدت عبادت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم خوف و خشیت و طاعت و عبادت آنحضرت بر قدر علم و معرفت او بود پروردگار تعالی و تقدس و بحقیقت هر که داناتر و شناساتر بخدای عزوجل است خائف تر و متعبد تر است این جهت فرمود حقسبحانه و تعالی انما یخشی الله من عباده العلماء و در حدیث بخاری آمده که گفت ابو هریره میگفت رسول خدا

صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر بدانید شما آنچہ میدانم من کم بخندید و بسیار گریہ کنید و در روایت ترمذی ابن زیارت آمدہ کہ فرمود می بینم آنچہ نمی بینید شما و می شنوم آنچہ نمی شنوید شما و فرمود اطت السماء و حق لہا ان تئط فرمود آواز میکند آسمان سزاوار است مرا و را کہ آواز کند و اطیط آواز پالان و نالیدن شتر کردہ و آواز کردن آسمان بحکمت کثرت آنچہ در وست از ملائکہ گرانی آنہا و این کنایہ است و مثلست در بیان کثرت اگر نہ شنا شد آنجا اطیطے فرمود نیست بای چہار انگشت در آسمان مگر کہ نہادہ است فرشتہ جبہہ خود را سجدہ کنندہ مر خدا یرا و در روایت دیگر آمدہ است کہ فرمود بخدا سوگند اگر بدانید چیزی کہ من میدانم کم خندید و بسیار بگریید لذت نگیرید بزنان بر فراشہا دیر آئید بسوی زمینہا و بلند بیاد را بہا و فریاد کنید و نبالید بسوی خدا تعالی و بلند کنید آواز ہا را بدعا یعنی من نقوت صبر و تحمل بر میدارم یاران را اگر شما دانید برنمی تابید گفت ابو ذر رضی اللہ عنہ کہ راوی این حدیث است ہر آئینہ دوست میدارم کہ من درختی می بودم کہ بریدہ می شد و در روایتی آمدہ است کہ گفتہ اند صحابہ چہ می بینے تو یا رسول اللہ فرمود می بینم بہشت و دوزخ را پس جمع کرد حق تعالی او را میان علم الیقین و عین الیقین یا شیئہ قلبیہ و استحضار عظمت آلہیہ بر وجہی کہ نبود ہیچکس را و در حدیث دیگر آمدہ است کہ بایستاد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نماز چندانکہ بیاماسید پایہائے مبارک او پس گفتند صحابہ اینہمہ تکلیف و محنت برای چہ میکنی یا رسول اللہ و حالانکہ آمرزیدہ است خدا تعالی آنچہ پیش رفتہ است از گناہان تو و آنچہ پس آمدہ فرمود آیا پس نباشم بندہ شاکر دشکر آن نکنم کہ آمرزیدہ شدم و گفت عائشہ رضی اللہ عنہا بود عمل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمیشہ و بیوستہ کدام یکی از شما طاقت دارد آنچہ داشت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عوف بن مالک گفت رضی اللہ عنہ بودم من با رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شبی پس بیدار شد آنحضرت و مسواک کرد و وضو ساخت و بایستاد بنماز پس ایستادم من نیز با وی پس استفتاح کرد بسورۂ بقر پیش نگذاشت بآیہ رحمت مگر آنکہ توقف میکرد و سوال میکرد و در نمیخواست از خدا رحمت را و نمی گذشت بآیہ عذاب مگر آنکہ توقف میکرد و پناہ میجست بخدا از عذاب وی پس از ان رکوع کرد بقدر قیام و می گفت سبحان ذی الجبروت و الملکوت و العظمۃ و الکبریاء پس برداشت سر از رکوع مایستاد مثل آن و گفت ہمچنین پس از ان سجدہ کرد و گفت مثل این و نشست میان سجدتین مانند آن و گفت مانند آن و خواند بقرہ و آل عمران و نساء و مائدہ را و گاہی قیام میکرد و تمام شب بیک آیہ و در روایت آمدہ است کہ این آیہ بود ان تعذبہم فانہم عبادک و ان تغفر لہم فانک انت العزیز الحکیم مقصود عرض حال است و درخواست مغفرت ایشان بود و آمدہ کہ آنحضرت نماز میکرد و شکم آنحضرت را آواز میبود ہمچو آواز جوشیدن دیگ

و در بعضی روایات بچه آواز آسیا در وعدیث ابن ابی هاله آمده که بود آنحضرت که پیاپی می آمد بروی غمها و پیوسته
میرسید بروی اندوهها نبود مراد او آسایش و گفت که من استغفار میکنم خدا را در روزی هفتاد بار و در روایتی
صد بار و اینهمه غم و محنت و اندوه و استغفار بجهت امت بود و وجوه دیگر نیز گفته اند که در رساله مرج البحرین ذکر
کرده شده است از علی رضی الله عنه مرویست که گفته پرسیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم از طریقه
و سئال وی فرمود المعرفة راس مالی والعقل اصل دینی والحب اساسی والشوق مرکبی وذکر الله انیسی والثقة
کنزی والحزن رفیقی والعلم سلاحی والصبر ردائی والرضا غنیمتی والفقر فخری والزهد حرفتی والیقین قوتی
والصدق شفیقی والطاعة حبی والجهاد خلقی وقرة عینی فی الصلوٰة وثمرة فوادی فی الذکر وغمی لامتی
وشوقی الی ربی **وصل** در صحیح البخاری از عطا رضه سیئے آورده جامع مراکز اخلاق آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم ساگفت وصف کرده شده است آنحضرت ببعضی صفات او که در قرآن مذکور است یا ایها النبی
انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا و حرزا للامیین آگاه باش ای پیغمبر بدرستیکه ما فرستادیم ترا گواه بران کتابی
که فرستاده ایم ترا بر ایشان بتصدیق و تکذیب ایشان و نجات و ضلال ایشان و بشارت دهنده صفر طیبات را و
ترساننده عاصیان را و پناه مر امیان را که مراد بدان عرب اند آنحضرت از قوم ایشان بعد فی الصلاح جریجای نیک
استوارت عبدی و رسولی تو بنده خاص منی که حقیقت انتقام و کمال انیمر تبه جز ترا نسزد و فرستاده منی بسوے
کافه خلق سمیتک المتوکل نام کردم ترا متوکل که تمام کار و بار خود را بمن سپرده و مطلق از حول و قوت خود بر آمده
و در همه کار با من متوکل امر توشم لیس بفظ ولا غلیظ انچنین بنده که نیست درشت خود سخت گو و لا سخاب
فی الاسواق نه آواز بلند کننده در بازار ها قید بازار اتفاقی است که بیشتر در آنجا آواز ها بلند میشود و در معنی مراد جنابت
از در آمدن بازار است که جایگاه دنیا و کار و بار است و بیضرورت رفتن در وی لائق حال اهل آخرت نیست
ولا یدفع السیئة بالسیئة و در نمیکند بدی را بدی یعنی جزای بدی بدی نمیدهد اگرچه درست است در شرع اگر
از اندازه بیرون نرود و لیکن بعفو و مغفرت لیکن در میگذرد اندوی پوشیده ی احرز و بلکه احسان میکند چنانچه جاے دیگر امر کرده
بقول خود ادفع بالتی هی احسن السیئة ولا یقبضه الله حتی یقیم به الملة العوجاء حتی میراند او را خدا تعالی تا آنکه راست
کند بسبب وی ملت کج را بان یقولوا لا اله الا الله محمد رسول الله راست شدن بگفتن این کلمه است و فتح اعیا نا و گشادن
و بینا گردانیدن چشمهاے کور را و اذانا صما و گوشهاے کر را و قلوبا غلفا دلهاے پوشیده در پرده جهل و بعضی طرق این
و بیشتر زیاده کرده گفت و تعالی اسده بکل میل درست گردانم آن پیغمبر بهر خلقی را طلاح سلامت گفتار درست کردار راستی

وصل در بیان بعضی از معجزات و براهین که دلالت بر صدق نبوت او صلی الله علیه وآله وسلم میکند

خلق کریم دے بخشم او را برخوی نیک و اجعل السکینة لباسه و غیر شعاره دیگر دانم آرام جا آہستگی را پوشش
وی و محیط بوی و دیگر دانم نیکی را علامت و مانند جامه در وی که بوی بجسد و التقوی ضمیره و دیگر دانیم پرہیزگاری را
نہانی دل وی چون اصل تقوی در دل بنیاد شده لهذا از مرفد التقوی هنا اشارت بسینه کرد تعبیر کرد از وی بضمیر
و اضمار در دل پنہان داشتن یعنی ما لحکمة معقولة دیگر دانم حکمت معقول آن و حکمت دانستن احوال اشیا چنانکه
در نفس الامر است و یعنی راست کرداری در راست گفتاری نیز آمده و الصدق و الوفا طبیعته دیگر دانم راستی و او
بسرشت محمدی طبیعت وی و العفو و المعروف خلقه دیگر دانم عفو و نیکوی را خوی وی و العدل سیرته الحق
شریعته و الهدی امامه و السلام ملته دیگر دانم عدل را سیرت وی و حق شریعت وی و رہبری را پیشوائے
وی و اسلام را دین وی و احمد اسمه و احمد نام اوست آنحضرت در امم سابقه محمد و احمد ہر دو نام دارد و ابهے
بعد الفصاحة در راه راست می نماید بعد از نگرانی داعی به بعد از جهالت و ناامی گردانم بوی بعد از نادانی
و رفیع به بعد از خمالة و بلند گردانم بوی خلق را بعد از فرو افتادن ایشان و اهی به بعد از نکره و بالائے برم و
شناسائی گردانم بوی جماعة را بعد از جهل و ناشناسائی و اکثر به بعد از قلة و بسیارے گردانم ایشان
را بعد از کمے و ناقه به بعد از خیلة و غنی و بے نیازے گردانم بوسے مردم را بعد از فقر و احتیاج و الف
به بین قلوب مختلفة و اهواء متشتة و امم متفرقة و تالیف سے کنم بوی میان دلهای مختلف در اهوائے
پراگنده و امتهائے متفرقه را جعل امته خیر امة اخرجت للناس وصفے گردانم امت او را بہترین امتی که پیدا شده
آورده شده است برائے مردم صلی الله علیه و آله و سلم و علی آله و اصحابه اجمعین **باب سوم در بیان**
فضل و شرف آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که بآیات قرآنی ثابت شده و باخبار صحیحه به
ثبوت پیوسته آنچه در قرآن از تعظیم امر و اعلاء شان و تنویه قدر و مدح و ثنائے آن نبی کریم تصریح و اشارت واقع
شده اول دلیل و شاهد صدق است بر رفعت محل و علو مرتبت و عظیم شان و منظور بی صلی الله علیه و آله
و سلم و دلالت دارد بر آنکه هیچ مجدی برابر مجد وی و هیچ قدری مساوی قدر وی نیست و چه عظیم بود قدر کسیکه
پروردگار عالم در باب عرش عظیم مدح او کند و ثنائے او گوید و بحقیقت نفاصیل صفات و مراتب درجات وے
صلی الله علیه و آله و سلم که در کتابه مجید مذکور است از حد حصر و احصاء بیرون است و اما آیات که خبر میدهد و بشارت
می بخشد بوجود رسالت و شفقت و رحمت وی بر امت آن کریمه است لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم
حریص علیکم بالمؤمنین رؤف رحیم یعنی آمد شما را پیغمبر از جنس شما از جنبه شما که نمی شناسید مکان و

باب سوم در بیان فضل و شرف آنحضرت

محل صدق امانت او را که هرگز متهم نشده بکذب در میان شما دمی شناسید پدران و مادران او را که همه اشرف و افضل و ارفع عرب و طاهر و مطهر بوده اند که در ایشان سفاح و اخباث جاهلیت نبوده چنانکه فرمود اخرجت من نکاح لا من سفاح الطاهرة الی الارحام الطاهرات دمی بیند شرف ذات و محامد صفات و عظائم اخلاق و محاسن افعال او را بعد از ان یعنی صفات کریمه او را بیان می کند و می گوید سخت دشوار است بر وی آنچه مشقت افتد شما را بران کند در دنیا و آخرت شما و غایت حرص و نهایت همت وارد بر شدن و هدایت شما و کمال رافت و رحمت و شفقت و مهربانی وارد بمومنان و جای دیگر فرموده لقد من الله علی المومنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم و فرمود هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم و قول وی سبحانه کما ارسلنا فیکم رسولا منکم الآیات و فرستادن رسول از جنس ایشان اوفق و اقرب بسبب در تانیس و تصدیق و ایمان و اتباع و اشتمالست بر حکمت عظیمه و مصالح جسیمه سلام الله علیه و علی آبائه الکرام دانست خدا تعالی عجز خلق را از معرفت و طاعت خود خواست که تعریف و تعلیم کند پس پیدا کرد میان ایشان نمونه از جنس ایشان پوشانید او را از صفت خود رحمت و رافت را ساخت او را پیغمبر صادق و رسول بحق ناطق و گردانید طاعت او را طاعت خود و موافقت او را موافقت خود فرمود من یطع الرسول فقد اطاع الله و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین انتهی کلام الامام پس گشت وجود ذات او شمائل و صفات او رحمت بر خلق پس هر که رسیدار از کتاب رحمت او نصیبی بنجات یافت در دنیا و آخرت از بهر که رد و واصل گشت دفائز شد بهر محبوب کند افی الشفا و ازین تقریر مفهوم میگردد که مراد ببودن آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم رحمت بر مومنان آنست که آنحضرت مظهر و مصدر رحمت ست و اگر کسی بعلت انکار و عناد و شکبار گرفتار بند شقاوت و ضلالت و حرمان و خذلان مانده ظلم بر خود کرده باشد و ارسال او برای رحمت زیان ندارد چنانکه آفتاب و ماهتاب برای روشنائی عالم پیدا کرده اند و اگر کسی پرده ظلمت بروی کشد و بدان نور مستنیر نگردد در پیدا کردن آفتاب برای نور خلل و قصور نبوده و این تقریر بر طبق توجیهی است که در قول وی سبحانه ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون گفته اند که پیدا کرد ایشان را بر صورتی که متوجه است بسوی عبادت و صالح و مستعد است مر آنرا بجبت ترکیب عقول که مانع است از غلبه شهوت و غضب و ایجاد اسباب و آلات و اجسام منفاده و سائر اسباب عبادت پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم رحمت است مر مومنان را بالفعل و سائر ناس را بالقوة القریبة عام دارنده بالفعل رحمت خواهند چنانکه گویند مومن را رحمت است بهدایت و منافق را رحمت است بامان از قتل و کافر را رحمت است بتاخیر از عذاب و تعجیل آن در دنیا و قتل و نهب

آنحضرت بیشتر از اهلاک مفسدان نیز رحمت است که سبب نظام عالم و ترتیب مصالح است چنانکه بر بیمار شفا مفسد که سبب صلاح به شفا هر باشد و ازین جهت گفت رضی الله عنها رحمت بهت مومنان زاد کافران نیز زیرا که سلامت داشته اند از آنچه رسید غیر ایشان از انواع نکبت و از اخبار آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود جبرئیل را علیه السلام ایا رسید از ین رحمت چیزی بتو گفت نعم یوم من کری رسیدم عافیت را لیکن ایمن شدم از جهت ثنای حق عزوجل بر من بقول خود ذی قوة عند ذی العرش مکین مطاع ثم امین آنجا ایمن خوف جبرئیل مع خوف درگاه الا بالیست که هرگز از مقربان درگاه نمیرود یعنی عرفا گفته اند که از ان روز که ابلیس که معلم ملکوت بود در عبادت سر آمد آنقوم شده بود رانده شد امن از اهل عالم ملکوت رخت بربست اگرچه بوجب وعد صادق واثق در امن اند چنانکه از مقال مشیران از صحابه معلوم میشود که یکی میگفت که گاشکی درختی بودی که مرا بر بندمردی دیگر میگفت گاشکی گوسفندی بودی که مرا بخوردندی و قول بعضی انبیا صلوات الله علیهم لا اخاف ما تشرکون به الا ان یشاء الله و کان لنا ان نقول فیما الا ان یشاء ربی ازین قبیل است و این را تحقیق است که از کلام بعضی محققین در رساله قشیریه بالصاب نقل کرده شده است و چه ضعیف است تمسک صاحب کشاف باین آیه در تفضیل جبرئیل بر حضرت محمد صلی الله علیه وآله وسلم و ندانست که این صفات اذا بالطفیل رحمت آنحضرت حاصل شده و در یافت که آنحضرت را چندان صفت کمال است که این صفت در جنب آن مضمحل و متوار است و زیاده بر آنست که اعتبار کردن و نیز از اعتبار شمردن باو صاف دلالت نمیکند بر انحطاط ان از دیگری غایت آنکه باقتضار مقام که بیان فضل قرآن مجید است بیکی نسبت داده شد چون ثابت شد نبض قرآنی که آنحضرت رحمة للعالمین است و ظاهر کمال جمله عالمین اند ثابت و واجب شد که افضل باشد از ایشان و خود جماعه از مفسران رحمة الله علیهم این صفات را بر آنحضرت حمل کرده اند و مراد برسل کریم او را داشته اند صلی الله علیه وآله وسلم و بعضی علما در حصول رحمت بوجود حضرت سید العالمین است صلی الله علیه وآله وسلم در اجزای عالم گفته که خاک را رحمت بآن رسید که مطهر شد و آب از طوفان ممنوع شد و هوا از طریق شیاطین سلامت ماند و از اهلاک کفار بصر صر سلامت ماند و آتش از احراق صدقات باز ماند و آسمان از رسیدن شیاطین بود و استراق سمع محفوظ گشت شخصی ازین مکین پرسید که ابلیس را هیچ چیز ازین رحمت رسید گفتم صد رحمت و صد هزار هدایت و حمایت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر تبه بود که بحکم جابر الحق فی زمن الهیاجل و قول حق سبحانه تعالی الغیر منوط فاذا هوا هن جای آن بود که وجود ان ملعون ناپدید نابود گردد و حکم انظار ی که برای وی راست تغییر و منسوخ گردد و پس از اثر رحمت بود که باقی ماند چنانکه در تاخیر عذاب از کافران گفته اند **وصل** و حق سبحانه و تعالی نام و سراج منیر در

غایت انارت خواندکہ روشن رو پیدا گشت برای تحقیق قرب واصول و روشن شد بجمال و کمال وی انبیا و جہان
چنانکہ فرمود قد جاءکم من اللہ نور و کتاب مبین و فرمود یا ایہا النبی انا ارسلناک شاہدا و مبشرا و نذیرا و
داعیا الی اللہ باذنہ و سراجا منیرا و گفتہ اند کہ تشبیہ بسراج با وجود آنکہ مبالغہ در تشبیہ بشمس و قمر بیشتر است بجہت
آنستکہ وجود و عنصری وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ارضی است و منیر سراج را علفای باشد چنانکہ از یک صد ہزار
سراج میتوان افروخت بخلاف شمس و قمر کہ خلیفہ ندارند بیت کہ چراغ است در نشیمنہ کہ از پرتوان ۷ ہر کجا
می نگری انجمنی ساختہ اند ۷ بلکہ اگر گویند کہ مراد تشبیہ شمس است دور نباشد زیرا کہ حق سبحانہ و تعالی او را سراج خوانده است
و جعل فیہا سراجا و قمرا منیرا و فرمود و جعلنا سراجا وہاجا پس چنانکہ شمس و عالم اجسام افادۂ نور بے کند و مستفید
نیست از غیر خود ہمچنین نفس قدسی آنحضرت افادہ انوار عقلیہ میکند بسایر نفوس بشریہ و او استفادہ نمیکند از
کسی جز از ذات مقدس الٰہی جل وعلی و باین اعتبار اگر تشبیہ بقمر و ہند نیز راست آید و در تشبیہ آنحضرت صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم بمصباح ہست بقول وی جل وعلا اللہ نور السموات والارض پس نیست در آسمان و زمین مگر
نور آنکہ سار است در اکوان و او ست نیز وجود و حیات و جمال و کمال و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مظہر اتم
آن نور و او سایہ ظہور اوست در تفسیر مثل نوره الایۃ گفتہ اند مثل ایمان در قلب محمدی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
مانند مشکاۃ است کہ در وی مصباح است مشکوۃ مثال صدر شریف او ست و زجاجہ مثل قلب وی و مصباح
نور معرفت و ایمان کہ در قلب شریف اوست و فرمود الم نشرح لک صدرک از برای امتنان نعمت شرح صدر ک
نعمتی عظیم است و مراد بیان توسیع و تفسیح صدر شریف اوست صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم برای جمع میان مناجات
حق و بندہ متعلق باو از انوار معارف و علوم و توحید و معرفت و ابداع اسرار و ازالہ ضیق جبل و نکرت و اغراض
از حق و تعلق دل بغیر او و تیسیر تلقی وحی و تحمل اعباد رسالت و ابلاغ چنانکہ فرمود و وضعنا عنک وزرک الذی
انقض ظہرک و اعظم اسباب انشراح صدر نور یست کہ در دل بندہ می تابانند چنانکہ فرمود اذا دخل النور القلب
انفسح وانشراح و گشادہ آن پاک بودن دل است از صفات ذمیمہ و اکمل و اتم و اعلی درین صفت حضرت سید السادات
است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و متابعان او برابر قدر متابعت و محبت نیز ازان قسمی ہست و این سخن را بیانی
شگرف است در کتابے بنام سعادت مسمی بعضی رسائل فارسیہ آنرا شرح و بیان کردہ شدہ است ان شاء اللہ تعالی
و وضعنا عنک ذکرک و بلند کردانیدیم نام و آوازہ ترا در دنیا و آخرت بہ نبوت و شفاعت تو و گردانیدیم ترا با نام
آوازہ ترا در دنیا و آخرت بہ نبوت و شفاعت مقرر و گردانیدیم ترا با نام خود در کلمہ اسلام و در اذان و در نماز و در

خطیب و متشهدی و مصلی باشد کہ نگوید اشہد ان لا الہ الا اللہ و ان محمدا رسول اللہ و در حدیث ابن ابی سعید
خدری رضی اللہ عنہ آمدہ کہ گفت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ آمد جبرئیل و گفت میگوید پروردگار
تعالی و تقدس کہ چہ چیز بلند کردم ذکر ترا گفتم خدا و تا تراست گفت بانکہ اذا ذکرت و ذکرت معی
بان بر تو باذکر من لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و گفت گر دانیدہ ذکر ترا ذکر خود و طاعت ترا طاعت خود پس کہ
ذکر کرد ذکر ترا ذکر کرد مرا و ہر کہ اطاعت کرد ترا اطاعت کرد مرا و من یطع الرسول فقد اطاع اللہ و گر دانیدم
متابعت ترا ستلزم محبت خود فاتبعونی یحببکم اللہ اظہار جلالت و تکریم آلہی جل و علا مر آنحضرت را صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم آنست کہ در وقت ندا ذکر نکند او را بوصف نبوت و رسالت چنانکہ یا ایہا النبی یا ایہا الرسول
و انبیاء دیگر را ذکر می کند بنام چنانکہ یا آدم یا نوح یا موسی یا عیسی و دیگر ہا یا ایہا المزمل یا ایہا المدثر ذاتا ہست
و ملاطفہ و مہربانی نیز ہست کہ بر ارباب ذوق و اہل محبت ظاہر است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و علی جمیع الانبیاء
از بلیہ بر بردہ آوردہ کہ گفت چون فرود آمد آدم علیہ السلام بارض ہند توحش شد پس فرود آمد جبرئیل پس ندا
کرد باذان گفت اللہ اکبر دو بار و اشہد ان لا الہ الا اللہ دو بار و اشہد ان محمدا رسول اللہ دو بار الحدیث و گفتہ
شدہ است اسم شریف وی بر عرش و بر بر آسمان در بر ہر ہشتمی و بر گردن ہر ملکی و بر ہشت ہزار و نیست و ہشت ہزار
ورقہ از ورقہ ہائے کہ نوشتہ شدہ است بر برگہای درختی لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و بنا دادن این نام آوردہ کہ گفت شبی مرا
آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بسماء کہ گفت چون بردہ شدم مرا بسوی آسمان ہفتم بہ ہیچ آسمانی مگر آنکہ یافتم نام
خود را نوشتہ در وی بعد رسول اللہ و اشتقاق کردہ تعالی اسم کریم او را از نام خود چنانکہ حسان بن ثابت گفتہ
است ع ندو العرش محمود و ہذا محمد تسمیہ کردہ است حق سبحانہ او را از اسماء حسنی خود بہ تشریف اسم چنانکہ باب
اسماء شریف بیاید انشاء اللہ تعالی و صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و از مناقب جلیلہ وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم سر بر گند خدای
بر در دگار تعالی ست تعظیم قدر او کہ گفت لعمرک انہم لفی سکرتہم یعمہون جمہور اہل تفسیر بر اند کہ قسم ست از پروردگار
عالم عز و جل بمدت حیات محمد و ما نہار او صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و این غایت تعظیم و نہایت شریف چنانکہ
نمی یابی سوگند مخور دروغی کہ بہ بسیر تو و حیات تو گفت ابن عباس رضی اللہ عنہما ہیچ کرامتی پروردگار تعالی
ہیچ فاجر را گرامی تر نزد وی از محمد رسول اللہ کہ سوگند خورد بحیات او و نہ خبر دی گفت ابو الجوزاء کہ از جملہ امصین
ست سوگند خدا تعالی بحیات ہیچ کس غیر محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم واقع نشدہ است زیرا کہ وی گرامی تر و بزرگوار تر
خلق ست نزد وی جل و علا قرطبی گفت قسم یاد کرد حق تعالی بحیات وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بیان

حضرت رسالت و نظر بحقیقت معنی صاف و پاک است که غبارهای بران و تحقیق این سخن آنست که سوگند خورد ان
حضرت رب العزت جل جلاله بچیزی غیر ذات و صفات بود برای اظهار شرف و فضیلت و تنبیر آن چیز است نزد
مردم و نسبت با دیشان نا بدانند که آن امری عظیم و شریف است نه آنکه اعظم است نسبت بوی تعالی و تقدس
کلام آنست که حضرت رب العزت جل و علا قسم خورده است باری چند بر امری چند گاهی قسم یاد کرده است
بذات و صفات و گاهی بمعنی خلوقات که از جمله آیات و دلائل عظمت و ذات و صفات اویند چنانکه سماء ذی
و لیل عسعس کر از آیات عظیم و دلائل قدرت باهره اویند عز اسمه و نجوم و کواکب و شمس و قمر که مطالع انوار و مظاهر
اسرار و سبب انتظام عالم و ضبط مصالح بنی آدم و باعث اهتداء طرق و رجم شیاطین است و جز آن چیزها
که در ان اسرار قدرت الهی و آثار رحمت غیر متناهی او تعالی و تقدس و برکات و خیرات و فضائل و کرامات
ظاهر است چنانکه طور سینین و بلد امین و غیر ذلک و در بعضی اشیاء که نظر کوتاه بنیان از درک اسرار آن قاصر است
موجب تعجب و تحیر گردد و پروردگار عالم جل جلاله ان قسم یاد کند مثل تین و زیتون و امثال آن و که میداند
وی جل شانه چه حکمتها در ان ایمان نموده و چه اسرار خلق فرموده است و این همه برای اظهار فضیلت و تنبیر
این اشیاء است نسبت با شیاء دیگر نه که نسبت انتظام اینها بذات و صفات خود داشته است چنانکه در قسم
آدمیان که بذات و صفات حق میخورند فافهم و باللہ التوفیق و قال اللہ تعالی والعصر ان الانسان لفی خسر
اختلاف کرده اند در تفسیر عصر بر چند قول بعضی گفته اند مراد بعصر دهر است فی الصراح عصر روزگار عصران
شب و روز و دهر نیز باین معنی است و دهر مشتمل است بر اعاجیب و حوادث و وقائع که زبان بیان از حصر آن قاصر است
و مشرف بشریف لا تسبوا الدهر فانا الدهر واقع عیشه و وردی سراء و ضراء صحت و سقم و آفات
و فاقات و حاصل بیگرد و برکات و کمالات دران و تضیع عمر و تکاسل در کسب کمال و اصلاح حال تصدیق
و ایمان بر رسول رب متعال موجب خسران و ضلال است لهذا فرمود ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا
و عملوا الصالحات پس قسم یاد کرد و تعالی در اینجا بزمان رسول چنانکه قسم خورد بمکان وی صلی اللہ علیه
و آله و سلم در لا اقسم بهذا البلد و بجزوی و در فوای خود لعمرک و دوام نیز بقولی مراد او که بالف اشارت با انست
و لام بجبریل و میم بمحمد بقول حقانی ق والقرآن بقولی که مراد بوی فؤه قلب محمد است صلی اللہ علیه و آله و سلم
از جهت تجلی وی مشاهده و مکالمه را و در والنجم اذا هوی گفته اند مراد بالنجم قلب است و اذا هوی الی التشبث
بالانوار و الانقطاع عن غیر اللہ و ما غوی یعنی سقوط نیست مهتدی سورة والنجم گفته اند که قسم بمحمد است صلی اللہ علیه و آله

وسلم کہ بیرون آمدہ است از وی نور و در قول حق سبحانہ و ما اورنک ما الطارق النجم الثاقب نیز ذات شریف او را مراد داشتہ اند و در ہمہ جای قسم است بوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در سورۂ نون والقلم ما یسطرون قسم خوردہ است حق سبحانہ تعالیٰ بر نفی جنون از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ثبوت اجر غیر ممنون یعنی غیر مقطوع مراد او اثبات و استقرار وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر خلق عظیم و نون از اسماء حروف است چنانکہ الم و مانند آن از اسماء سور بہ اسماء اللہ چنانکہ در تاویل مقطعات گفتند و بعضی گفتہ نون اسم حوت است و مراد جنس حوت است یا آن حوت کہ زمین بر بالای اوست کہ آنرا بہبوت نام است و از ابن عباس مروی است کہ مراد نون دوات است پس قسم خوردہ بدوات و قلم و آنچہ تسطیر مینماید کہ منفعت آن عظیم است و فقہا ہم گاہی بکتابت استدلال میکنند و بعضی گفتہ اند کہ نون لوحی است از نور کہ می نویسند بران قلم در روی لاکہ آنچہ امر کنند ایشان را بروردگار تعالیٰ و تقدس و در حدیث آمدہ است کہ قسم خورد خدای تعالیٰ بکتاب دوات آن قلم کہ می نویسد از آیات الٰہی است و اول نمودنی است خدای تعالیٰ کہ نوشتہ بود تقدیر بروی فائدہ و این قلم کہ در بین عالم است نمونہ ازان قلم اعلیٰ است نیز آیتی است از آیات الٰہی و منفعت وی بسی عظیم است کہ نوشتہ میشود بوی شرع الٰہی و وحی الٰہی و در قید آورده میشود بوی دین و ملت و ضبط کردہ میشود بوی علوم و امانات کردہ میشود مصالح عباد و تدوین کردہ میشود بوی علوم و تقیید کردہ میشود بوی حکم و ضبط کردہ میشود بوی اخبار اولین و مقالات ایشان و نوشتہ میشود بوی کتب منزلہ و صحف سماویہ اگر نمی بود قلم استقامت نمی پذیرفت امور دنیا و دین در معاش و معاد و صاحب کشاف در تفسیر سورۂ اقرا در بیان علم بالقلم گفتہ کہ اگر نمی بود بودن قلم تمکن نمی شد لطف تدبیری و دلیلی مگر قلم و خدا کفایت بود و ناظم نظمی کہ بوی حمد خدای و نعت مصطفیٰ نبوی نوشتہ تفسیر کتاب اللہ و شرح احادیث رسول کنند مقالات اولیا را و مواعظ و نصائح این بزرگوار ند کہ موجب مزید یقین و باعث تقویت و تکمیل ایمان و ترویج و تجدید امر دین گردد و در فصول کلام و خلیات نفس و خیالات وہم بموجب ہدایت انام و تقوی احکام اسلام باشد اجتناب نمایند اگرچہ بزعم خود حقائق و معارف نام میکنند فویل للذین یکتبون الکتاب بایدیہم ثم یقولون ہذا من عند اللہ لیشتروا بہ ثمنا قلیلا فویل لہم مما کتبت ایدیہم وویل لہم مما یکسبون و یقولون ہو من عند اللہ و ما ہو من عند اللہ و یقولون علی اللہ الکذب وہم یعلمون اعاذنا اللہ من ذلک و باجملہ قسم خورد و تعالیٰ و تقدس بر تنزیہ بندگان خود از نسبت کردند اوراکفار از غایت جہل و حماقت و عناد و استکبار و چگونہ نسبت کردہ شود بچون ذاتے کہ عاجز آمدند عقلا ہمہ از معارضہ وے کہ

و شنید از جناب حق چیزی را که راه نمی یابد بعقول تمامهٔ عالم بآن و کتابی آورده که از معارضه وی فصحا و بلغا عاجز آمده سر گردن تسلیم و انقیاد نهادند و فریاد از کمال جلالت وی بر دند و او آخرت و گفت ان لک لاجرا غیر ممنون ای اجرا غیر منقطع ای ابد الاباد و بعد ازان شمار کرد بروی بعطائی که اعظم است از جمیع عطایا و فرمود انک لعلی خلق عظیم و این از اعظم آیات نبوت و رسالت است و عائشه رضی الله عنها در تفسیر خلق عظیم گفت کان خلقه القرآن و عظیم تر از قرآن چیست و گفته اند که خلق عظیم آنکه همت او جز خدا نبود و مطلوب غیر وی نبا شد و کلام در اول باب ثانی گذشت فتذکر **وصل** دادن عطائم انچه متضمن تکریم و تشریف و تعظیم الهی و عدد نعما و الاء و سرد باعطار نعم غیر متناهی اوست تعالی سورهٔ والضحی است که قسم خورده وی بسپیدهٔ بامداد و شب تار که محل مظهر آیات و آثار عظمت پروردگار اند بر انچه خبر داده از احوال شریف حبیب خود و وعده فرموده ما او را بآخرت و بیک دفعه ملی ترک نکرده است و دشمن نداشته است ترا پروردگار تو بعد ازانکه برگزیده است ترا و تفسیر کرده اند ضحی را بروی عالم آرای وی دلیل ربوی مشک فام وی صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه نقل کرده است امام فخر الدین رازی و سبب نزول این سوره چنانکه در تفسیر بیان کرده اند فترت و چیست بسببی از اسباب یا برای مصلحتی از مصالح که خدا داناتر است بآن پس تکلم کردند مشرکان و گفتند که ترک کرد محمد را پروردگار وی و دشمن داشت او را و للآخرة خیر لک من الاولی و هر آئینه مر تبهٔ و درجهٔ تو نهاده است نزد خدا تعالی در آخرت از شفاعت و مقام محمود بهتر و عالی تر است از انچه داده است ترا در دنیا که دنیا از جهت تنگی جای وی گنجایش آن ندارد و اذا رایت ثم رایت نعیما و ملکا کبیرا و همیشه نهایت امر تو بهتر است از بدایت از جهت بودن تو هر ساعت در ترقی و تصاعد در مراتب کمال و فیضان عطاء دو دنوال و جامع وجوه کرامت انواع سعادت در دنیا و آخرت این آیه است که فرمود و لسوف یعطیک ربک فترضی و عدهٔ است از پروردگار جل و علا بحبیب خود که چندان عطا کند ترا که راضی شوی تو در بیان این از حد حصر و احصا خارج است و در شفا گفته که روایت کرده شده است از بعضی از اهل بیت نبوت سلام الله علیهم اجمعین که موجود نیست در قرآن آیتی امید داشته شده تر ازین آیه زیرا که آنحضرت راضی نمی شود با انکه در آید هیچ یکی از امت او آتش را گفت بندهٔ مسکین ثبته الله فی مقام الصدق و الیقین که آیه لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا نیز موجب رجا بود و موث امید دار است فائدهٔ دیگر مقتضر است بر مغفرت ذنوب و درین آیه امید داری دفع درجات و حصول مراتب بسیار است که آنحضرت راضی نخواهد بود که هیچ یکی از فقرا امت وی با انحطاط و پستی مقام شکسته خاطر گردد و بشری نما مستشرا بالاسلام دان نما

من الغفاة کما غیر منهدم فوجب از صاحب مواهب لدنیه که گفته فانه انما یسکنه جهال که آنحضرت هرگز راضی نشود که در آید هیچ یکی از امت وی آتش را از فریب دادن شیطان است ایشان را و لعب کردن وی با ایشان زیرا که وی صلوات الله وسلامه علیه راضی است بهر چه راضی بست خدای عزوجل و وی سبحانه سیدارد عاصیان سادر آتش در رسول خدا اعرف است بخدا و بحق وی مبراست از انکه گوید بخدا من راضی نیستم که کسی را از امت من در آتش خدا آری یا میگذاری در آن بلکه پروردگار تعالی اذن میکند او را بشفاعت پس شفاعت میکند هر کسی را که میخواهد و اذن میکند در راضی میشود و شفاعت نه میکند جز آنکسی را که اذن دهد و راضی گردد انتهی کلامه پوشیده نماند که در حدیث شفاعت آمده است که آنحضرت شفاعت میکند در الف الف عصات را بترتیب چنانکه زانیان و سارقان و شاربان را مثلا پس ازان باقی میمانند آن کسانیکه نیست در دل ایشان بمقدار خردله ایمان یا هم ازان پس میگوید پروردگار تعالی انها ازان من اند فاصلگان اند من خود شفاعت می کنم انها را بنجو دیگر پس آنها مزید میشوند و بر آورده میشوند از آتش و موزخ بشفاعت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فائده معلوم است که شفاعت بی اذن حق تعالی و بی رضای او نی باشد ولیکن وی تعالی اذن میکند و رضا میدهد بشفاعت بمقتضای وعده که کرده است بارضای وی و مراد آن قابل در آمدن در آتش بطریق تابید است و مقرر است که عاصیان دائم در دوزخ باشند و در ان روایت دو عبارت آمده یکی آنکه آنحضرت راضی نمیشود که در آید هیچ یکی از امت او را در آتش و دیگر آنکه راضی نمیشود که بماند هیچ یکی از امت او را آتش و از عبارت اولی بر همین مراد است فافهم و بالله التوفیق بعد ازان بیان کرد در بقیه سوره نعمتهای که در مبدا حال انعام کرده تا معلوم گردد که در عاقبت نیز همچنین متابع و متبع خواهد بود کما قیل لقد احسن الله فیما مضی کن کما یحسن فیما بقی از تربیت کردن و در حجر تربیت و عنایت بعد از یتیمی و بیکسی باین داون و بعضی گفته که مراد به یتیم یگانه است یعنی یافت ذات تو را بی نظیر در میان مضیق جهل و در ورطه ضلالت که اهل جاهلیت بران بودند برآورد و در فضای علم و مقام هدایت در آوردن و باعطار اموال و غنائم و بمنبع قناعت و غنا قلت غنی یافتن و چون در حالت صغر و علیت و یتیم جهل مهجور و فرو مگذاشت بعد از اختصاص و اصطفا بنبوت و رسالت چون خواهد گذاشت و اما بنعمة ربک فحدث زیرا که اظهار نعمت و تحدیث بآن موجب شکر گذاری و نیوای منعم است و ابلاغ شرائع و احکام و تعلیم و هدایت انام نیز از جمله تحدیث نعمت است و اما سوره والضحی متضمن آیات نواز فضل و شرف مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم چنین بر آمده که ممکن نیست عد و احصای آن و متحدیث و

بیان سوره والضحی

وصول بکنه حقیقت ان ماول قسم اخوذ دیگر کہ مراد بان جبریل علوم است باشد یا کہ این اسم غالب آمدہ است یا
بنابات یا قرآن کہ بما انجا نازل شدہ یا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرود آمد از آسمان در شب معراج یا قلب محمد
کہ مشروحست بانوار و منقطع از اغیار و فرود آمدہ است از آسمان قدس بر زمین انس بر ثبات آنحضرت در طریقہ
ہدایت و تنزیہ وی از غوایت ہوا و صدق در انچہ متلو است بروی دارادہ قلب کہ محل صدق و ہدایت
است بغایت مناسب است بقسم علیہ کہ الانجمی و مراد بقول وی وما ینطق عن الہوی ان ہوا لا وحی یوحی
قرآن است و اگر عمہ کلام بر حدیث آنحضرت را مراد دارند کہ وحی غیر متلو است جز در سہ موضع کہ آنرا مستثنی
دارند کہ قصہ اسرا ای بدر و قصہ مار یہ و عسل و تا ببر نخل از انجملہ است و بر ان تنبیہ واقع شدہ است نیز درست
است و ما ینطق عن الہوی ان ہوا لا وحی یوحی میگوید نیست نطق او صادر از ہوا و نیست نطق او مگر وحی کہ
فرستادہ می شود بروی در مواہب لدنیہ میگوید کہ این بہتر است از اعادہ ضمیر بقرآن زیرا کہ نطق بقرآن و
نسبت ہر دو چیست قال اللہ تعالی وانزل علیک الکتاب والحکمۃ کتاب قرآن و حکمت سنت اند و ای از
حسان بن علیہ آورد کہ گفت نزول مے کرد جبریل علیہ السلام بر رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نسبت
چنانکہ نزول میکرد بروی بقرآن کہ تعلیم میکرد او را از ینجا معلوم شد کہ نطق مخصوص بقرآن نیست بلکہ اجتہاد آن
حضرت را نیز وحی حق گفتہ اند بعد ازان خبر دادہ فضیلت بقصہ اسری و انتہا بسدرۃ المنتہی کہ نہایت
وصول علوم خلق تا آنجاست و تصدیق بصر شریف و عدم زیغ و طغیان در انچہ دید و انچہ کشف کردہ شد
بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از جبروت لاہوت مشاہدہ کرد از عجائب ملکوت کہ بیطن نمی تواند شد بآن
عبارت و طاقت ندارد بحمل سماع او فی ان فہوم و عقول و لہذا اشارت کرد برمز و ایما و کتابت دال بر تعظیم
بقول خود فاوحی الی عبدہ ما اوحی و مے گویند کہ تعظیم حضرت رب العزت بحبیب خود بر سہ نوع است یکی بعبارت
نعت عرب کہ ظاہر آن مفہوم خلق است دیگر بایشارات مقطعات قرآنی کہ بتحقیق آن کسی را راہ نیست سوم
بحروف ابہام کہ کسی تصور و تحمل آن نتواند کرد چنانکہ فاوحی الی عبدہ ما اوحی و در رویتی کہ درین سورہ
اثبات آن کردہ شدہ است مفسران اختلاف دارند کہ رویت جبریلست یا رویتی بفواد یا ببصر و تحقیق قول
اخیر است کما ہو گفتہ نمست کہ حق تعالی رویت و کلام را میان محمد و موسی پس کلام کرد موسی را
دو بار و دیدار محمد دو بار قول ابن عباس و اکثر صحابہ نیست و لیکن عائشہ در ین مسئلہ مخالف است واللہ
اعلم فائدہ در ہر تقدیر در ینجا دلالت است بر غایت فضل او کہ او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ جزوی ہیچکس

فی الحاصل نشد معه سعد ما ذا الشمس کورت انه قول رسول کریم ذی قوة عند ذی العرش مکین مطاع ثم امین نزد بعضے محول بر ذات شریف مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است کہ جامع این صفات و ثمرۂ فضائل و کرامات چنانکہ در سورۃ الحاقہ مراد لقول رسول کریم ذات شریف اوست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بعضے گفت وے سبحانہ ما انزلنا علیک القرآن لتشقی و مفتح این سورہ قرین یٰس و القرآن الحکیم انک لمن المرسلین ست و طہ را نیز از اسماء شریف حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دارند و با انسان ایں جعل نیز مراد دارند چنانکہ یٰس را بر ایں معنی حمل کنند طہ را یعنی یا طاہر یا ہادی دانند و گفتہ اند حساب ابجد نہ است یا نہ و مجموع چار دہ معنے آن یا ایہا البدر چنانکہ گفتہ است بیت رفت راخوانند طہ را در رگاہ ۔ چو ماہ چار دہ یل چار دہ اہ تو ولیکن محققان کہ مثال این راز بدیع تفاسیر میخوانند طہ را اسم الٰہی تصور میدارند و در سورہ مفید مدح و ثنای حبیب خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از نجا گفتہ است بیت ترا غزلوا لاک تمکین یٰس است ثنای تو طہ و یٰسین یٰس است و در یٰس قسم و شہادت است بر بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر صراط مستقیم و دین قویم و طہ اظہار اکرام اوست بر وجہ محبت و شفقت چون آنحضرت در طاعت و عبادت تعب بسیار میکشید خصوصاً در تہجد و قیام لیل چندان می ایستاد کہ پایہای مبارک وی می آماسید گاہی بر یک پای می ایستاد پس فرود آمد طہ ما انزلنا علیک القرآن لتشقی بطریق ندا اگر اسم اوست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر وجہ قسم اگرچہ از اسماء الٰہی جل و علا باشد و اگر اسم آنحضرت دانند بر قسم حمل کنند نیز تواند و در التفاتی کہ در انجا از غیبت بخطاب حاصل میشود شفقتے و تکریمے مفہوم میشود کہ بر ذالقہ محبتہ لذیذ است مے فرماید نفرستادیم ما قرآن را بر تو برای آنکہ در مشقت افتے و تعب کشی الا تذکرۃ لمن یخشی نیست قرآن مگر برای یاد دان حق مر کسی را کہ می ترسد از خدا کہ مراد ذات شریف اوست و در روایتی آمدہ است کہ چون آنحضرت تمام لیل میکردی و دست مبارک خود را بر ساق تا خواب نیامدہ بیداری میبود تمام شب و صاحب مواہب لدنیہ این را استقباد خود و اللہ اعلم بعضے گویند کہ در اول بعثت کہ ریاضت کردن بر امت آسان نبود و در مشقت میفتادند از نفس خود و از عذاب مکذبان اورا باندوہ و خشم بر نفس خود نیاکہ ما نفرستادہ ایم بر تو قرآن را برای آنکہ تو بدبخت شوی مگر برای یاد کردن کسی کہ ایمان می آرد و صلاح مے ورزد برای خود و ہر کہ کفر میورزد و فساد مے کند برای خود نیست بر تو مگر رسانیدن امر و پس چنانکہ جای دیگر نیز بطریق شفقت و مہربانی لعلک باخع نفسک علی آثارہم ان لم یؤمنوا بہذا الحدیث اسفا یا شاید کہ تو ہلاک کنی خود را در پی ایشان اگر ایمان نیاورند باین سخن کہ قرآن است و فرمود و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون

وصل گفت در بیان

بیان سورۂ طہ و یٰس

وصل در حکایت

دیرا نیز تعلیق میدانم تا کہ تنگ می گردد سینہ تو بسبب آنچہ میگویند و در رفع میگوید بر خدا و بر تو کہ ترا ساحر و مجنون میگویند و شرک میکنند بخدا و طعن میکنند و قرآن اینجا غایت اظہار محبت و دوستی است صبر کن کہ معاملہ کافران با اینہا چنین بودہ است و شاد باش کہ عاقبت نصرت ترا ست و نعرشادہ ام قرآنرا بر تو برای آنکہ در شقت بعنی در اندوہگین باشی چنانکہ سائر پیغمبران اند و در اینجا شاید کہ خلجان کند کہ فسیح صدر با شرح صدر کہ بالم نشرح لک صدرک عطا شد چون راہ می یابد شاید این حال پیش ازان بودہ با وجود آن تلطف محبت و تقدد حال از جانب حق باقیست و در اقتضای اینحال و صدور این کلام فوائد بعضی از ارباب ذوق وجدان گفتہ اند کہ مشفقتے کہ آنحضرت در عبادت و تکالیف شرعیہ می یافت با وجود غایت محبت و عنایت ازان قبیل است کہ محبوب قوی و توانا محب ضعیف ناتوان را در کنار گیرند و در کنند ناچار این محب ضعیف و ناتوان مشفقتے و تعبے می یابد ما مینوان داشت کہ در ضمن آن مے یابد ذوق و لذت است فہم من فہم و عرف من ذاقہ ع گر نکتہ دان عشق خوش شنود این حکایت وصل دیگی از مناشیر تعظیم و تکریم الٰہی و اعلای شان و اظہار فضل و کرامت حضرت رسالت پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و تنزیہ و رفع قدر آنحضرت این آیہ است ان اللہ و ملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما بدرستی کہ خدا و تمامہ فرشتگان او درود مے فرستند بر پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ای آنکسان کہ ایمان آوردہ اید درود فرستید و سلام گوئید و اطاعت کنید پروردگار خود را و موافقت کنید فرشتگان او را در فرستادن درود بر پیغمبر و درود شما فرشتگان ہمین است کہ دعا کنید و خواہید از پروردگار تعالی کہ درود فرستد و رحمت کند بر وی و شما نا کجا قدرت و قوت کہ بر وی درود فرستادن تواند و ثنا گوئی شما سید قدر و مرتبہ او را تا بر اندازہ آن بر وی درود فرستید چنانکہ پروردگار تعالی و تقدس می شناسد اللہم صل علی محمد کما تحب و ترضی ان تصلی علیہ و صل علیہ کما ینبغی ان تصلی علیہ اللہم صل علی محمد صلوٰۃ اتہ لہا اہل و ہو لہا اہل و بارک وسلم پس جمع کرد حق تعالی عالم علوی و سفلی ہمہ را بر ثنا و دعای وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اعلان کرد بذکر وی در اولین و آخرین و نشر کرد مناقب او را در آفاق شرقا و غربا و بر و بحر او را در آسمانہا و عرش و کرسی و نزد مستوی و در لوح اقلام و انداخت محبت او را در دلہائے مومنین چنانکہ راحت می یابند بذکر وی ارواح ایشان طرب می کنند بسماع ذکر وی باشراح ایشان مبدل مے شود بیاد وی حلاوت و خوش میگردد بذکر وی زبانہا گویا گفت پروردگار تعالی پرسیکہ وجود را ہمہا اتباع تو کہ ہمہ ثنای تو میکنند و درود میفرستند بر تو و پیروی می کنند طریقہ ترا و نگاہ میدارند سنت ترا و چیچ فرض نیست

از فرائض نماز مگر آنکه بادی عذری ست پس ایشان متمسک اند در فریضه بامر من و در سنت بامر تو در حقیقت هر دو بامر من و امر تست و گردانیدم طاعت ترا طاعت خود و بیعت ترا بیعت خود و فریاد میدارند الفاظ و منشور ترا در مفسران تفسیر میکنند معانی قرآن ترا و اعطان میرسانند و غط ترا ملوک و سلاطین و فقرا و غربا ایستاده میشوند بدر دولت سلام میفرستند از بیرون در بر تو و مسح میکنند روی خود را بتراب روضهٔ تو و امید میدارند شفاعت ترا و شرف تو باقی ست تا ابد الابدین و الحمد لله رب العالمین و بعضی از علماء تاویل کردند قول آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و جعلت قرة عینی فی الصلوة یعنی بر صلوة فرستادن خدا و فرشتگان بروی و امر کردن حق تعالی مر مومنان را بدان و تحقیق آنست که مراد آن نماز است چنانکه در بیان حسن هدی و سیرت آنحضرت گذشت صلی الله علیه و آله وسلم و صلی دائم و نعم و اکمل کمال از جاه و جلال و کرامات و برکات کدام درگاه عزت دارد و فائض ست بر آنحضرت چیزی است که متضمن بست آنرا سورهٔ فتح که پروردگار تعالی و تقدس در ان خطبه مدح و ثنای رسول خود خوانده است انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و یتم نعمته علیک و یهدیک صراطا مستقیما و ینصرک الله نصرا عزیزا بر انکه فتوح و فیوض صوری و معنوی و کرامات و برکات ظاهر و باطن که از جناب عزت کبریا بر آنحضرت فائض ست غیر متناهی ست و یکی از ان فتح بلاد و تسخیر عباد و حصول غنائم و تقویت دین و تکثیر است و شیوع احکام اسلام است و اعظم فتوحات فتح مکه است که بعد از حصول آن تمامه قبائل عرب و طوائف انام فوج فوج در دین خدا در آمدند و رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم متوجه عالم قدس شد و در ین سوره وعده است بحصول آن فتح که از جهت تحقق وقوع آن تعبیر بماضی کرده شد فتح مبین یعنی پیدا و هویدا که ظاهر و باهر ست عزت و شوکت او در دین و حصول خیر یقین و یعنی پیدا و هویدا کننده نیز آمده است یعنی ظاهر کننده عزت و شوکت و غلبه دین اسلام را لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر اقوال در بیان این آیه بسیار است بعضی گفته اند مراد چیزیست که واقع شده در جاهلیت پیش از نبوت او و عام بسبب گفته این قول ضعیف است زیرا که هیچ پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم جاهلیت و وی صلی الله علیه و آله و سلم معصوم است پیش از نبوت و بعد از وی و جایز گفته اند تقدم و تاخر قضیهٔ ماریه و امرأة زید گفته اند بسبب این قول باطل است زیرا که نبود قضیهٔ ماریه و امرأة زید ذنب اصلا و هر که اعتقاد کرد آنرا خطا کرد و در محشری در کشاف گفته و بیضاوی نیز در پیچا متابعت وی کرده که مراد چیزیست که گذشته از فرطات که تواند که محل عتاب گردد و امام

سبکی رحمة الله علیه گفته که این قول نیز مردود است بحجت ثبوت عصمت انبیا صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین و تحقیق اجماع کرده اند امت بر عصمت ایشان در آنچه متعلق است بتبلیغ و دران از غیر صغائر و کبائر دلیله که حط کند مرتبه ایشان را و ازدیاد است بر صغائر این چهار قسم هم علیها است و اختلاف کرده اند در صغائری که حط کند مرتبه ایشان را مع ندرت و بسیاری از غیر مستنزله بجواز آن رفته و مختار بعضی منع است زیرا که ما مورئیم بتقدا بایشان در هر چه صادر شود از ایشان از قول و فعل پس چگونه واقع شود از ایشان چیزی که ما شائسته نباشد ما را باشد امر کرده شویم ما بافتادن ان و خشوبه را بجزو تجاسرست بر حقرات انبیا و نجویز آن بر ایشان مطلقا اگر نسبت این قول بایشان صحیح است مجموع انست آنچه ذکر کردیم از اجماع و اما آنکه تجویز صغائر کرده اند بعضی دلیلی ندارند بر ان بلکه از همین آیت و امثال آن گرفته اند تحقیق ظاهر شد جواب ازان و آن جماعت که تجویز کرده اند صغائر غیر رذیله را این علیه گفته که اختلاف کرده اند آبا واقع شده از آنحضرت چیزی ازان یا واقع نشده و صحیح آنست که واقع نشده و سبکی رحمة الله علیه گفته هیچ شک و شبه ندارم من دران که واقع نشده و چگونه تجویل کرده شود خلاف این در قول و حال آنکه ما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی صفت اوست و ما فعل اصحاب است که معلوم است از ایشان قطعا اتباع وی صلی الله علیه وآله وسلم و اقتدا بوی هر چه بکند از فعل کثیر یا صغیر یا کبیر و نبود صحابه را رضوان الله علیهم توقف و بحث تا آنکه مرئی داشتند بر علم با نچه میکرد آنحضرت در سر و خلوت و بر تباع آن دانه باندند کسیکه تامل کند احوال صحابه را رضی الله عنهم با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و آنچه می شناخته اند و شابه میکرده اند وی در جمیع احوال وی از اول تا آخر شرم دارد از خدای عزوجل که نظم کند مثل این کلام یا خطور کند مثل این اوهام در دل وی و گفت سبکی رحمة الله علیه و اگر نمی بود که گفته شده است این قول و صادر شده است از بعضی مردم حکایت نمی کردم آنرا و تعرض نمی کردم بران و ما نیز ایم و داخوهیم بسوی خدا از رخشری که گفته است این قول را در تفسیر آیه و اگر تسلیم کنیم این قول را ما شاء الله لیس بقوة الا بالله نیست مکروه چیزا جبانا نادر سایر حقیر پس نامناسب ذکر آن عند آیه که مشتمل است بتعظیم و امتنان و گرد انیدن آن غایت قبیحین و مقرون بتعظیم و جعل برین نعلست بلاغت این کلام ابا سبکی است در مقالة زمخشری که ذکر کرده است علامه سیوطی در رسائل خود و ذکر کرده است اقوال دیگر نیز تا رسیده است بیازده و زیاده بران و گفته است سبکی در تفسیر خود که تحقیق تامل کردم در کلام یعنی آیه لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر قبل و ما بعد و پس یافتم او را که احتمال ندارد مگر یک وجه را و آن اشرف تکریم پیغمبر است صلی الله علیه وآله وسلم بی آنکه

در اینجا گناهی باشد و گفت بسکی و بعد از انکه در اقدام من بر نعمتی یا نعم این علیه دانیز که افتاده است بر این و گفته است که معنی آیت تشریف است با نیکه ذنبیست در اینجا گناهی و تحقیق توفیق یافته است این عطیه را در انچه گفت انتهی و این کلام مجملست بیانگش آنست که جوانگان گاهی تشریف میدهند بعضی خواص از بندگان خود را و میفرماید بنده گانرا دیگو نیند که بخشیدم ترا و درگذشتیم از هر گناهی که پیش و پس کرده و مواخذه نیست بر تو در حال آنکه آن بنده هیچ گناهی ندارد و خواجه هم میداند که هیچ گناهی از وی صادر نشده نه پیش و نه پس و لیکن این کلام مفید تشریف و تکریم است مر بنده گانرا فافهم و بالله التوفیق و بعضی محققین گفته اند که مغفرت اینجا کنایه است از عصمت پس معنی لیغفرلک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر لیعصمک الله فیما تقدم من عمرک و فیما تاخر منه و این قول در غایت حسن و قبول است و تحقیق کرده اند بلغا از اسالیب بلاغت در قرآن که کتاب کرده شده است از تحقیقات بلفظ مغفرت عفو و نو بر خیانکه در نسخ قدیم بلیل فرموده علم ان لن تحصوه فتاب علیکم فاقرءوا ما تیسر من القرآن و نیز در نسخ قدیم صدقه نزد نحوی رسول فاذلم تفعلوا و تاب الله علیکم و نیز در نسخ قدیم تحریم جماع لیلة الصیام فتاب علیکم و عفا عنکم فالآن باشروهن و نیز گفته اند هر جا که پروردگار تعالی در قرآن ذکر توبه و غفران انبیا فرموده در ذکر زلتی و خطای که از ایشان صادر شده نیز نموده چنانکه در قصهٔ آدم گفته و عصی آدم ربه و در شان نوح انی اعظک ان تکون من الجاهلین و در قصهٔ یونس گفته فظن ان لن نقدر علیه و داود گفته فاستغفر ربه و در قصهٔ موسی گفته فوکزه موسی و در شان سید المرسلین صلی الله علیه و آله و سلم فتح را مقدم داشت بعد ازان ذکر غفران ذنوب گفته و آنینا که وزر تو را مستور داشت و شیخ عزیز الدین عبد السلام در کتاب وی که مسمی است بنهایة السؤل فی مسانح من تفضیل الرسل گفته که تفضیل داده است خدای عزوجل پیغمبر ما صلی الله علیه و آله و سلم بر سائر انبیا و علیهم السلام بوجوه کثیره و ذکر کرده است از انجمله آنکه گفت یکی ازان وجوه اینست که خبر داده است که عزیزه او صلی الله علیه و آله و سلم ما تقدم من ذنبه و ما تاخر نقل کرده نشده است که وتعالی خبر داده است بهیچ یکی از انبیا را علیهم السلام بمثل آن بلکه ظاهر آنست که خبر نداده و لهذا وقتی که طلب کرده میشود از ایشان شفاعت ذکر میکنند خطای خود را و از هیبت آن مقام اقدام نمی نمایند بر شفاعت و چون طلب کنند خلائق ازان حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و رنیستم میفرماید این کار نیست و بالنسبة آنست که حق سبحانه اثبات کرده برای او گفت فتح مبین و بعد ازان ذکر مغفرت ذنوب او ذکر کرده بعد از وی از ذکر و اثبات هدایت صراط مستقیم و نصر عزیز و اکر

پس یقین شد که مقصود اثبات ذنوب نیست بلکه نفی آنست فافهم و باللہ التوفیق ذکر نمود اکثر السیوطی و نعم نعمۃ علیک بنام و کامل گردانید نعمتهای خود را بر تو پوشیده نماند که نامه فضائل و کمالات و کرامات و برکات داخل است درین کلمه و هر چه ذکر کرده شود و تصور نموده آید از خصوصیات نعم و عمومات آن آنرا چه مناسب اندیشه و خیال از عدد و احصار آن عاجز و قاصر و زبان قال و حال از ذکر و بیان آن لال باشد همه در حیطه آن اجمال سند رحبت و تفصیل از حیطه امکان بیرون است شعر فان فضل رسول اللہ لیس لہ حد فیعرب عنہ ناطق بفم و قیل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثلہ مددا ولو ان ما فی الارض من شجرۃ اقلام والبحر یمده من بعده سبعۃ ابحر ما نفدت کلمات اللہ مراد باین کلمات نزد اهل تحقیق فضائل و کمالات و حقائق و معارفی است که حضرت ذوالجلال والاکرام بر خاصگان درگاه خود از انبیاء اصفیا خصوصاً بر سید انبیاء و سند اصفیا افاضه نموده والا آنچه صفت حق و شیون ذات مطلق است منزه و مقدس است که باین تمثیل و تنظیر نماند و بعد از تعمیم نعمت و شمول آن نامه و نعمتهای دنیوی و اخروی را تخصیص کرده بذکر دو نعمت یکی هدایت صراط مستقیم است که اصل اصول نعم و مثمر فوز و افلاح و هدایت انام که غایت بعث و ارسال است دوم دینوی که مقصود بدان نیز دین است چنانکه اول نیز منهج صلاح عالم و انتظام کارخانه موجود است و فرمود مید بک صراطا مستقیما و ینصرک اللہ نصرا عزیز اگفت ابن عطار رحمۃ اللہ علیہ جمع کرده شد مر آنحضرت را درین سوره نعمتهای متعدد و عظیم از فتح مبین از نشانهای اجابت است و مغفرت که از نشانهای محبت است و اتمام نعمت که از نشانهای اختصاص است و هدایت که از نشانهای ولایت است پس مغفرت تبریه و تنزیه است از جمیع نقائص و عیوب و اتمام نعمت و ابلاغ او است بدرجه کامله و هدایت دعوت است بمشاهده و اعلا کرده شان او را بچیزی که فوق آن مرتبه در قرب متصور نیست و فرمود ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ ید اللہ فوق ایدیهم چنانکه فرمود من یطع الرسول فقد اطاع اللہ اگرچه این با صطلاح اهل عربیت از قبیل مجاز است اما اهل حقیقت دانند که اینجه رخ راست و اللہ اعلم بعد ازان منت نهاد بنزول سکینه و طمانیت و آرام یقین که خلاصه نعمتهاست بر مومنان که تصدیق کردند او را و مدح کرد در آخر سوره بمدح و ثنای اصحاب کمال النصاب بفضیلت معیت وی صلی اللہ علیہ وآله وسلم که نتیجه محبت است و وصف کرده بشدت و خلاف بر کفار و رحمت و ایتلاف بیکدیگر که انتظام کارخانه دین و ملت بر بست و شتند این وصف مصداق بجمع و بجزم خواهد فرمود در سوره مائده اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین الایه و مدح

فصل نامه فضائل و کرامات

کرده ایشان بمغفرت و اجر عظیم در دنیا و آخرت و این همه موجب امتنان و فضل و شرافت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و فصل نامه فضائل و کمالات و برکات که فائض شده بر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از درگاه عزت و این کلمه که از جوامع الکلم است داخل است انا اعطیناک الکوثر که مراد بدان خیر کثیر است در دنیا و آخرت و این کلمه با این اختصار و ایجاز متضمن اظهار و ابراز این راز است و اگر نامه علماء و عرفای عالم شرح این کلمه کنند استیفای آن نتوانند کرد و الله اعلم بالصواب فعل اینچه در نظر است بنویسم گفت انا اعطیناک الکوثر یعنی دادیم ترا مناقب متکاثره که هر یک از آن اعظم است از تمامه ملک دنیا چون دادیم ترا این نعمتها مشغول سوبطاعت ما و باک مدار بقول بدگویان و عبادت بدنی میباشد و مالی اشارت کرد با ول بقول خود فصل ربک و شبانی بقول و انحر و ذکر انا اعطیناک بلفظ ماضی نه بلفظ مستقبل که گوید بسط بک دلالت دارد بر انکه این عطا حاصل شده است پیش از وجود عنصری وی صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه گفت کنت نبیا و آدم بین الروح و الجسد گویا گفت یا محمد ما اسباب سعادت ترا برای تو پیش از دخول تو در دائره وجود پس چگونه مهمل میگذاریم تا بعد از وجود تو دا شتغال تو بعبادت و ندادیم ترا این فضل عمیم از جهت طاعت و عبادت تو بلکه بمجرد فضل و احسان از غیر موجب و بی سبب که حاصل معنی امتنانست اگر گوئیکه همه انبیاء الیکه همه مردم را بهر چه دادند پیش از وجود عنصری ایشان داده اند و نصیب کرده اند پس فضل آن شود که ایشانرا بیشتر داده از دیگران نه بیشتر جوابش آنکه میگوئیم که نبوت آنحضرت و کمالات وی صلی الله علیه و آله وسلم در عالم ارواح ظاهر کرده بودند دارواح انبیا ازان استفاضه نموده و بیا کنند فرمود گفت نبیا و حدیث و نبوت انبیای دیگر در عالم آبی بود نه در خارج و آمده است که مراد بکوثر نهریست در جنت چنانکه در وصف آن بکوثر در احادیث آمده است از جهت کثرت واردان است روایت کرده است انس رضی الله عنه که گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در اثنای آنکه سیر میکردم در بهشت ناگاه نهر را دیدم که بر هر طرف وی گنبدها است از در مجوف و طینت او مشک اذفر است گفتم چیست این یا جبرئیل گفت این کوثر است که داده است ترا پروردگار تو تعالی رواه البخاری مشهور و مستفیض در میان سلف این تفسیر است و در حدیث نیز تفسیر بآن واقع شده و بعضی گفته که مراد بکوثر اولاد طیبه اوست زیرا که این سوره نازل شده است رد بروی کسیکه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم را طعن کرده بعدم اولاد پس گفت دادیم ترا اولاد کرامی بسیار تا روز قیامت فائده و بعضی گفته اند که مراد بکوثر خیر کثیر است و کوثر در لغت مصدر است بمعنی کثرت مورد

و از انجمله آنکه آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم ملعزه دابتر خواند در عین المعانی میگوید کوثر فوعلست از کثرت چنانکه نوفل از نفل و جواهر از جهر و در مقابل او خبر آمد ان شانئک هو الابتر یعنی آنکه ترا عیب کند و بی نسل میگوید آخر ابتر همو نست و ابتر آنکه از نسلی نباشد و در کشاف میگوید که کوثر فوعلست از کثرت و مبالغه است در ان یعنی بسیار بسیار عرابی را پسرش از سفر باز آمده بود گفتند چه حال باز آمد پسر تو گفت جاء بالکوثر یعنی باز آمد بخیر کثیر و از ابن عباس آمده است که وی کوثر را تفسیر بخیر کثیر کرد پس گفت او را سعید بن جبیر مردم چنین گویند که کوثر جویست در بهشت ابن عباس گفت وی از جمله خیر کثیر است یعنی آنست که دادیم ما تمام ای محمد از نیکی هر دو سرای ایشان را از بسیاری نهایتی نبوده و داده نشده است بر هیچ یکی از غیر تو و هندهٔ آن نعم که پروردگار جهانیانم پس مر تراست شریفترین دعا فرزین عطا کریم ترین رهندگان و عظیم ترین انعام کنندگان فصل لربک پس پرستش کن پروردگار خود را که عزیز گردانید ترا بعطای خود و نوخاست ترا در گاه بداشت ترا از منت خلق بزرگوار قوم تو که غیر خدا را عبادت کنند و آخر چون ذبح کنی برای وی و بنام وی کن برخلاف این قوم که ذبح بنام بتان کنند ان شانئک هو الابتر بدرستی در راستی هر که ترا دشمن دارد و خلاف ورزد با تو از قوم خود هو الابتر عین اوست ابتر در دین و نسل و دین برکت نه توچه هر که تا روز قیامت از مومنان بزاید همه اولاد تو گردند و اعقاب تو باشند و ذکر تو بلند است بر منابر و بر زبان عالم ذاکر تا آخر و ابتدا که بنام خدا کنند و تنی بنام تو سازند ترا و آخرت چیزی دهند که از حیطهٔ وصف و بیان بیرون است همچو نوئی را ابتر نتوان خواند ابتر عیب کنندهٔ تست که در دنیا و آخرت کسی نام وی نبرد و اگر برد بلعنت برد ابو بکر بن عباش گفت مراد بکوثر کثرت امت و حسن بصری گفت قرآن و عکرمه گفت نبوت و مغیره اسلام و حسین بن الفضل تیسیر قرآن و تخفیف شرایع مراد داشته و بعضی شفاعت و در اکثر است داشته و بعضی معجزات نبوت اراده نموده و بعضی نبوت و قرآن و ذکر عظیم و نصرت بر اعداء و بعضی گفته علماء امت فالعلماء ورثة الانبیاء رواه احمد و ابو داود و ترمذی و بعضی گفته اند مراد بکوثر علم است بقرینهٔ ذکر فصل لربک در عقب آن و آنچه مفهوم است بر عبادت نتیجهٔ علم است و هیچ چیز در کثرت و بسطت بصفت علم نرسد و بعضی گفته کوثر خلق حسن و صوابست که کوثر مخصوص بچیزی نمانده بلکه شامل جمیع صفات و کمالات است و خیر کثیر شامل همه معانی است و در فصل خطاب بعد از ذکر این معانی تذکر داده این قوم نیز اقوال نقل کرده و گفت ابن عطا گفته دادیم ترا معرفت بربوبیت خود و انفراد بوحدانیت خود بقدرت و مشیت خود و سهل ستری گفته انا اعطیناک الکوثر یعنی دادیم ترا معرفت کثرت با وحدت علم توحید تفصیلی و شهود وحدت

در عین کثرت تجلی آنکه یکی است و این تجلی فرزانه چو نیست در بهشت برگه از وی آب خورد دیگر برگ نشنه نشود
فضل او یکیست یعنی چون مشاهده واحد کردی در عین کثرت پس بگذار یا استقامت نماز نام را لشهود و روح حضور
قلب و انقیاد نفس و اطاعت بدن تقلب در بیاکل عبادات زیرا که همین ست نماز کامل وافی بحقوق جمع و
تفصیل و اگر یعنی فی کن شرک و دوانانیت را تا ظاهر نشود و این انانیت در شهود تو نیاید پس دسلب نکند از تو
مقام تمکین راه باش باحق فضای صرف با فی ببقای او نابابد تا ابتر نشوی و در وصول خود و اتصال امت
تو با تو که ذریت تو اند بدرستی دشمن دارند تو که برخلاف این طریقه است و منقطع است از حق ابتر بود نه تو در حقایق
الحدیقه مولانا تاج الملة والدین الصدر النجاری آورده کرنا اعطیناک الکوثر هر آئینه ما دادیم ترا نیکی بسیار و انواع
فضائل بشمار بیرون از حصر و بالجمله اقاویل و تاویل ائمه رحمة الله علیهم در کوثر بسیار ست هر کسی چیزی
دیده و ما علم خلق بکنه کوثر نرسد و جمیع اقاویل و تفاصیل در جنب این اجمال حرفیست از دفتری و قطره است
از بحری منتهی کلام فصل الخطاب والله اعلم **وصل** و از انچه دلالت میکند بر غایت فضل و کرامت آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بر بودن وی نبی الانبیاء بودن سر انبیا سلام الله علیهم اجمعین در حکم انقیاد وی این آیه کریمه است
و اذا اخذ الله میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب و حکمة ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن به و لتنصرنه قال
اقررتم و اخذتم علی ذلکم اصری قالوا اقررنا قال فاشهدوا و انا معکم من الشاهدین فمن تولی بعد ذلک فاولئک
هم الفاسقون میفرماید بندگان را کرین ای محمد وقتی که گرفت پروردگار عالم تعالی و تقدس عهد و پیمان پیغمبران را که هر آینه
چیزی که دادم من شما را از کتاب و حکمت پس بیاید شما را رسولی که تصدیق کننده است هر چیزی را که با شماست ایمان
تمامه انبیاست که تصدیق یکدیگر میکنند و متوافق اند در اصول دین هر آینه ایمان آرید شما بآن رسول و نصرت دهید او را
خبر داد حق است تعالی که عهد گرفته است از هر پیغمبری که فرستاده است و او را از زمان آدم علیه السلام تا محمد صلی الله
علیه وآله وسلم جمهور مفسران بر انند که مراد باین رسول محمد است صلی الله علیه وآله وسلم و نفرستاده خدا تعالی هیچ
پیغمبری را مگر آنکه ذکر کرده با وی محمد را و گفت با وی اوصاف او را و گرفت بروی میثاق که اگر دریابد ایمان
آرد بوی و لابد چون از انبیا میثاق گرفت از امتیان ایشان که تا ایمان آیشان نیاورند نپذیرفته باشد و چون انبیا اصل
و منبع اند اکتفا کرده در آیت بذکر ایشان و گفت علی بن ابی طلحه از ابن عباس رضی الله عنهما که فرستاده خدا تعالی
هیچ پیغمبری را مگر آنکه بروی میثاق گرفت اگر باشد در زمان او صلی الله علیه وآله وسلم ایمان آرد بوی و نصرت دهد او را و بیعث گفته اند
که مراد اینست که گرفت خدا تعالی میثاق ما که انبیا را از ما خود گرفتند که چون محمد صلی الله علیه وآله وسلم مبعوث گردد ایمان

آید بوی دیگر این کتاب را بکسانی که بعد از شما باشند همچنین تا رسید باین کتاب که معاصر آنحضرت بود چون آن حضرت بمدینه قدوم آورد قلمزنی کرد او را بهود و یارداد آنحضرت این میثاق را بایشان نازل شد این آیه و احتجاج کرده است این بعض بآنکه انکسانیکه اخذ کرد خدا تعالی میثاق را از ایشان باید که واجب شود بر ایشان ایمان بر آنحضرت زود بعثت و انبیا در وقت بعثت از جمله اموات بودند و میت مکلف نمی باشد پس تعیین نشد که میثاق ماخوذ بر ایم باشد و مؤید است این قول را که حق تعالی فرمود من تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون و این وصف لائق نیست بانبیا الا لائق است بامت و جواب داده شده است که مراد از آیه بر طریق فرض و تقدیر است که انبیا اگر زنده باشند واجب است بر ایشان ایمان بمحمد صلی الله علیه وآله وسلم نه آنکه اخبار است بوقوع آن در وجود و لیکن احکام که بفرض و تقدیر آید چنانکه لئن اشرکت لیحبطن عملک و لو نقول علینا بعض الاقاویل لاخذنا منه بالیمین الایات و این مقدار کافیست در اظهار فضل و شرف و کرامت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و چون بنا کلام بر فرض و تقدیر است قول و تعالی فمن تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون نیز درست آید و نیز چون بر انبیا حکم کرد و میثاق گرفت بر تقدیر حیات واجب است بر ایشان ایمان بر ایشان نیز واجب خواهد بود بطریق اولی فمن تولی بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون نسبت بایشان است پس اخذ میثاق بر انبیا و تاکید و تقریر و تشدید بر ایشان اقوی و اولی باشد در مقصود فافهم گفت امام سبکی رحمة الله علیه درین بیت اشارت است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر تقدیر حیات انبیا در زمان وی مرسل باشد بسوی ایشان پس باشد نبوت و رسالت وی عام شامل مر جمیع خلق را از زمن آدم تا روز قیامت و انبیا و امم ایشان همه امت او باشند و قول وی صلی الله علیه وآله وسلم که فرستاده شدم من بکافهٔ ناس و قول حق تعالی و ما ارسلناک الا کافة للناس مخصوص نباشد بمردی که از زمان وی تا روز قیامت اند بلکه شامل است آن کسان را نیز که پیش از وی بودند اخذ میثاق برای وی بر انبیا برای آن آن گفت که تا معلوم کنند که وی صلی الله علیه وآله وسلم مقدم و معظم است بر ایشان و وی نبی و رسول ایشان است پس نظر کن ای طالب صادق با انصاف باین تعظیم عظیم مر این نبی کریم را از پروردگار وی و چون شناختی این را دانستی که نبی محمد است وی نبی انبیاست صلی الله علیه وآله وسلم و آنچه ظاهر شود که در آخرت آدم و جز او تحت لوا او باشد چنانکه فرموده آدم و من دونه تحت لوائی و اگر فرضاً انبیا علیهم السلام در زمان وی می بودند یا وی صلی الله علیه وآله وسلم در زمان ایشان می بود بهمه ایمان می آوردند بی تفاوت بعد از ندا و اداء فرمود و لو کان موسی حیا ما وسعه الا اتباعی از جهت میثاق بروی و لهذا عیسی علیه السلام آخر زمان

برخبریت وی بیاید و حال آنکه وی نبی کریم است و باقیست بر نبوت خود و نقصان نشده است از وی
چیزے و همچنین نمانند انبیا الفرض وجود ایشان در زمان ایشان مسلم و ثابت اند بر نبوت در رسالت خود برائم خود
و آن حضرت نبی است برائیشان و رسولست بسوی ایشان پس نبوت وی اتم و اشمل و اعظم است تامل کن
درین سخن تا گمان نبری که در نفی نبوت و رسالت است از انبیا اینچنین گفته است صاحب مواهب لدنیه و تحقیق
و تفصیل کرده است این را بآنچه ذکر کرده شد و گفت بنده مسکین خصه الله بمزید الایمان والیقین پوشیده
نماند که ظاهر آیه اخذ میثاق است از انبیا بقرینه ظاهر قول وی لما آتیتکم من کتاب و حکمة و تصریح امیر المومنین
علی و ابن عباس و ظاهر آنست که از انبیا در وقت اخذ میثاق ایمان بآنحضرت و نصرت هم که مراد بآن هم
موافقت توثیق عهد و با قصد نصرت باشد بوجودآمده و بسا کس که آنحضرت پیش از وجود عنصری وی صلی الله
علیه و آله و سلم ایمان آورده مثل سیب نجار و غیره زمانه متاخر سالف که بسماع خبر نبوت و فضائل و کمالات وے
صلی الله علیه و آله و سلم در زمان سابق مشرف شده بودند و اینقدر کافیست در بودن انبیا و امم ایشان محکوم
وی صلی الله علیه و آله و سلم و بودن وی رسول نسبت بایشان و انبیا علیهم السلام و خود در شب اسری در
مسجد اقصی جمع شدند که امامت کرده همه اقتدا نموده بوی پس در آنوقت ایمان آورده بودند و خود اتفاق است
بر حیات انبیا و بقای ایشان بحیات حقیقی دنیاوی و اگرچه در میثاق گرفتن انبیا برائم خود بایمان و نصرت وے
صلی الله علیه و آله و سلم نیز فضل و شرف آنحضرت است که دیگر را نبوده لیکن در میثاق گرفتن حق سبحانه
از انبیا بران امر اعظم است فافهم و بالله التوفیق وصل قال الله تعالی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض
و قال و لقد فضلنا بعض النبیین علی بعض و این دو آیه نص اند در آنکه مراتب انبیا و رسل متفاوت است البعض
افضل اند از بعضی و هر یکی از ایشان بر مقتضای حکمت که خدائی را بآنکه فضل نیست بعضی انبیا را بر بعضی و همه مساوی اند
پس قومی گویند که آدم افضلست از جهت حق ابوت و این قول فاسد است زیرا که تحقق فضل نیست نبوت
است نه ابوت و بسا که پسر فاضلتر از پدر باشد در کمالات اگرچه پدر حق ابوت دارد و قومی گویند سکوت ما این
مقام اولیست و بعد از نص قرآن که ناطق ست بتفضیل بعضی بر بعضی چه جای سکوت است و گفته اند تعالی
منهم من کلم الله گفته اند مفسران که مراد بآن موسی است علیه السلام که کلام کرد حق سبحانه بوی بواسطه
و این آیه نص نیست در تخصیص موسی علیه السلام بکلام و حالانکه ثابت شده است کلام حضرت سید المرسلین
صلی الله علیه و آله و سلم در شب معراج بی واسطه مگر آنکه کلام موسی علیه السلام بوجهی خاص باشد که مخصص باین

وصل بذکر انبیاء

نعت و غلبه اسم کلیم بردی شاید چنانکه بیگوید بکلام نفسی شنیدی از هر جهت شنیده و هر گاه آنحضرت فوق الوش
رفت و جای رسید که منتهای علوم خلائق است دیگر کس نجا نرسید آنچه او را حاصل شده باشد از کلام و
جز آن از درجات و کمالات اعلی و اتم و اکمل خواهد بود از آنچه دیگران را حاصل شده و ایما کرده باین معنی قول
وی جل و علا و رفع بعضهم درجات که باتفاق مفسران مراد باین بعض محمد است صلی الله علیه و آله وسلم و گفته اند
که درین ابهام از تعظیم فضل و اعلای قدر اوست و مخفی نیست بر عارف باسالیب کلام و شواهد ست بآنکه
وی متعین است چنانکه اشتباه نیست دران و علما گفته اند که تفضیلے مراد است بینها انبیا را صلوات الله
و سلامه علیهم بسبب آنکه آیات و معجزات وی اظهر و اشهر و اقوی و ابهر باشد با امت و ازکی و اعلم و اکثر
بهو یا در ذات خود افضل و اکمل و اظهر بود و فضل ذات راجع است بآنچه مخصوص گردانیده او را بدان از کرامات و
اختصاص بمرتبت علیه از کلام یا خلت یا رویت و جز آن از الطاف و تحف اختصاص و شک نیست که آیات و معجزات
پیغمبر ما علیه من الصلوٰة اکملها و من التحیات اتمها اظهر و ابهر و اکثر و اقوی و ابقی است و منصب اجابت اعلی و دولت
اعظم او را فرد است ازکی و اعلم و اکثر بحکم آیه قرآنی کنتم خیر امة موصوف بخیریت که مفهوم آن شامل جمیع فضائل
و کمالات است ذات او اکمل را ظهر و خصوصیات و کمالات و کرامات او اعظم و اشهر و اظهر و در
درجه او ما نافع از درجات جمیع مرسلین و ازکی و او اظهر و افضل از سائر فائزین صلی الله علیه و آله وسلم و اصحابه
و اتباعه اجمعین و در حدیث شفاعت باید نگریست که در محشر تمامه خلائق بطلب شفیع بر ابنیه نزد آدم و
نوح و ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام اجمعین بیایند و التماس شفاعت نمایند و همه بعجز و ناتوانی خود
از ابتدا در بتمام اعتراف نمایند و گویند که این کار ما نیست پس نزد سید المرسلین آیند گویند که این کار تست
پس در بارگاه عزت رود و الحدیث و در مرود انا سید ولد آدم و انا اکرام ولد آدم من بهترین اولاد آدم و من بزرگترین
مولا آدم نزد پروردگار خود آنروز و لیکن این احادیث دلالت کنند بر افضلیت او از اولاد آدم و بعضی گویند که ولد
آدم مراد بآن در عرف نوع انسانست که آدم نیز در آنجا داخل است و لهذا در مرود ایتی انا سید الناس یوم القیمة
آمده و اولی استدلال بحدیث آدم و من دونه تحت لوائی است و لبعضی استدلال کرده بآنکه نیز بر شما نیز حجت
بودن ما چه شک نیست که خیریت امت بحسب کمال ایشان است در دین و این تابع کمال پیغمبر ایشانست پس تابع
کامل پیغمبر ما فخر انبیا علیه استدلال کرده بآن که حق تعالی و صفت کرده انبیا را بوصاف نیه پس از ان
گفته و محمد رسول الله علیه و آله وسلم اولئک الذین هدی الله فبهداهم اقتده پس امر کرد آنحضرت را باقتدا

بتا ضایشان و لابد امثال امر بجای آوردن آن واجب باشد چون بیاید آورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجمیع انچه داده شده انبیا از خصال و کمال پس تحقیق جمع شد در وی هر چه متفرق بود در ایشان پس افضل شد از ایشان و این استدلال لطیف است اگرچه در بادی النظر در وهم خیان در آید که آنحضرت امر کرده شد بافتدا و اتباع انبیا پس مفعول باشد ولیکن مراد باقتدا انجا موافقت است و چون انبیا پیش از آنحضرت بودند اطلاق کرده شد لفظ اقتدا و همچنین ست سخن در امر کردن آنحضرت باتباع ملت ابراهیم و دعوت آنحضرت رسیده است باکثر بلاد عالم پیشتر از انچه از سائر انبیا رسید پس انتفاع اهل دنیا بدعوت وی صلی الله علیه وآله وسلم اکثر و اکمل باشد از انتفاع سائر امم ابدعوت سائر انبیا پس آنحضرت افضل باشد از سائر انبیا و خیر الناس من ینفع الناس در روایت کرده شده و در فضائل صحابه کبیده شده علی بن ابی طالب از روز پس گفت آنحضرت بذا سید العرب گفتند یا نبی تو سید العرب یا رسول الله فرمود انا سید العالمین و علی سید العرب فائده حاکم گفته که این حدیث صحیح است و بعضی گفته اند ضعیف است و ذهبی حکم بوضع آن کرده والله اعلم اما آنکه در قرآن مجید واقع شده لا نفرق بین احد منهم و در حدیث صحیحین آمده از ابی هریره لا تفضلوا فی علی الانبیاء و در روایتی لا تفضلوا بین الانبیاء و از ابی سعید خدری لا تخیروا بین الانبیاء و در حدیث ابن عباس نزد مسلم آمده نمیزد مرینده را که بگوید من بهتر م از یونس بن متی و در حدیث ابی هریره نزد شیخین آمده هر که بگوید من بهتر م از یونس بن متی پس تحقیق دروغ گفت جواب داده اند علما از آنکه مراد بقول عز و جل لا نفرق بین احد منهم تفریق در ایمان ست که بعضی بهینا ایمان آرند بعضی نیارند چنانچه فرمود ان الذین یکفرون بالله و رسله و یریدون ان یفرقوا بین الله و رسله و یقولون نؤمن ببعض و نکفر ببعض الایة و بحقیقت تکذیب یک رسول تکذیب تمامه رسلست از جهت انکه کل اسلام خبرین حمل کرده اند بعضی علما قول حقتعالی را دلان یکذبوک فقد کذبت رسل من قبلک و تسویه در میان ایشان در ایمان منافات ندارد با آنکه بعضی افضل باشند و جواب داده اند از احادیث بوجود متعدده بعضی گفته اند که نهی از تفضیل و تخییرش از ان بود که وحی آمد با آنحضرت که وحی سید انبیا و افضل البشر و سید ولد آدم است و لیکن واجبست برین قائل که اثبات کند تفویم را تا خیر اگرچه جواب بطریق منع تمام است والله اعلم و بعضی گفته اند که تفضیل نکند بر وجهی که تنقیص و اهانت مفضول لازم آید و لقصب نور وز و بعضی گفته اند که تفضیل در اصل نبوت و رسالت است زیرا که انبیا در اصل نبوت بر حد واحد نزد و تفاضیل نیست میان ایشان و تفاضیل بامور زائد است بر اصل چنانکه بعضی رسل اند بعضی بن اولوا العزم و این من حالی ارخطای نیست توضیحش آنست

که بعضی گفته اند تفضیل میکنم کسی را که بلند گردانیده است رب العزت جل جلاله درجه او را بخصائص قرب تقرب نکنم در تفضیل بر بعضی در سیاست است و اندازه ایشان و صبر بر دین و قیام باداء رسالت و حرص بر هدایت گمراهان زیرا که هر یکی بزل کرده جهد و وسع خود را تکلف نکرده است خدا تعالی باکثر ازان فاضم و بعضی گفته اند که ما اعتقاد کنیم که خدا تعالی تفضیل داده است بعضی انبیا را بر بعضی علی الاجمال و باز داریم خود را در تفصیل تفضیل بآراء خود این سخن ضعیف است زیرا که ما تفصیل تفضیل بآراء خود نمیکنیم بلکه بحکم کتاب الله و احادیث و رسول الله میکنیم چنانکه مذکور شد از دلائل و اقتدا بر این ابی حمزه بضم جیم و سکون میم که از اعاظم علمای مالکیه است و حدیث یونس گفته است که مراد آنحضرت نفی جهت و تحدید و تکییف است از حق سبحانه چنانکه این خطیب می گفته است یعنی امام فخر رازی میفرماید مرا فضیلت نیست بر یونس از جهت آنکه مرا بر آسمان بردند یونس را در قعر دریا فرو آوردند باعتبار من قرب بخدا باشم و دوری دورتر پس از اثبات فضیلت من بر و لازم می آید حق سبحانه را جهت و امکان اثبات می کند پس اگرچه مرا بر سبع طباق برده فوق عرش خرق گردید و یونس را در قعر بحر انزال نمودند نسبت قرب من و وی بخدا برابر است و مرا بفضائل و کمالات دیگر ثابت است فضل بر انبیا و یونس را فضل می دهد بحسب لازم می آید و این سخن از امام دار الهجرة یعنی امام مالک نیز مرویست و از امام الحرمین نیز محکی است و بعضی فضلا را درین سخن مناقشه است که ما تفصیل بجهت اثبات مکان برای وجود حق نمی کنیم که جهالت نسبت بود وی برابر نهد بلکه بجهت فضل ملاء اعلی بر فیض ادنی و شرف و شرف آن عالم نسبت باینعالم میکنیم پس تفضیل آنحضرت بر یونس بمکانت نمیکنیم نه بمکان پس نبی از تفضیل مقید بمکانست که مفهوم می گردد ازوی قرب مکانی فلیتامل **وصل** مسئله افضل بشر بر ملک بر جمهور اهل سنت و جماعت برانند مشهورست باین تفصیل که خود خواص بشر که انبیا اند صلوات الله و سلامه علیهم افضل اند از خواص ملائکه که جبرائیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل و حاملان عرش و مقربان و کروبیان در و مانیس اند انچنین تقریر کرده است در لمعات و عبارت عقائد اینست و رسل البشر افضل من رسل الملائکة و ابرار البشر افضل من ابرار الملائکة مراد از ابرار بشر که مذکور شد رسل ملائکه اند که همه کرام باطوا اند ملائکه تبلیغ احکام الهی می کنند و تعلیم می نمایند و عوام بشر که مراد بدان اولیا و صلحا و اتقیا اند فقط

فائده و عصمات تخصیص کرده است برین و شعب الایمان و عبارت و عبارت او چنانکه نقل کرده اند ازین است که گفته اند قدیما و حدیثا ورای ملائکه و بشر پس رفته اند روندگان بسوی این که رسل بشر افضل اند از رسل ملائکه و اولیای بشر افضل اند از اولیای ملائکه انتهی و جمهور اهل سنت و جماعه برای آن گفته اند که بعضی از شواهد

وصل در بیان افضلیت بشر بر ملک

فائده

بتفصیل ملائکہ رفتہ اند و مختار قاضی ابو بکر باقلانی کہ عمدہ اہل این مذہب و شاگرد شیخ ابو الحسن اشعری است
انیست و عبد اللہ حلیمی نیز باینجا است و از کلام امام غزالی در بعضی مواضع نیز مفہوم میگردد و بعضے بر آنند
کہ از حیثیت تجرد و قرب ملائکہ افضل اند از جہت کثرت ثواب بشر افضل مراد اہل سنت باافضلیت کثرت
ثواب است چنانکہ در صحابہ رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم رضی عنہم گفتہ اند و از شیخ تاج الدین سبکی کہ از اعاظم
علماء شافعیہ ست پایہ بلند دارد در علم گفتہ است کہ اگر یکی را در مدت عمر مسئلہ افضلیت مخطور نگردد لانبیاء و لا
ایشانرا امید سپارم کہ مسئول نگردد در روز قیامت و ظاہر این سخن در مسئلہ افضلیت ملک بشر کردہ و دلائل طرفین
در کتب کلامیہ مذکور است و ملائکہ نیز بعضے از ایشان افضل اند از بعضے افضل ایشان جبرئیل است کہ او را روح الامین
خوانند بنظر علم و حامل وحی است و سہ فرشتہ دیگر افضل اند از سائر ملائکہ و در سائر ملائکہ نیز فاضل و مفضول
تواند بود و رسل افضل اند از سائر انبیاء و در رسل نیز افضل اند بعضی از بعضی و محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
افضلست از جمیع انبیاء و رسل فہو سید المرسلین و خاتم النبیین و افضل الخلائق اجمعین صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
افضل ما صلی علی احد من الانبیاء و المرسلین و علی آلہ و اصحابہ اجمعین ہداۃ طریق الحق و محی علوم الدین
و در عدد انبیاء نیز اختلاف است و مشہور درین باب حدیث ابی ذر است نزد ابن مردویہ در تفسیر خود گفت
گفتم یا رسول اللہ چند اند انبیاء فرمود صد و بیست و چہار ہزار گفتم یا رسول اللہ چند اند رسل فرمود سیصد و
سیزدہ و انبیاء آنانکہ مذکور اند در قرآن آدمؑ و ادریسؑ و نوحؑ و ہودؑ و صالحؑ و ابراہیمؑ و لوطؑ و اسمٰعیلؑ و اسحاقؑ
و یعقوبؑ و یوسفؑ و ایوبؑ و شعیبؑ و موسیٰؑ و ہارونؑ و یونسؑ و داؤدؑ و سلیمانؑ و الیاسؑ و الیسعؑ و ذکریاؑ و یحییٰؑ
و عیسیٰؑ و ہمچنین ذو الکفل نزد اکثر مفسرین در قرآن مجید بیفزاید بعضے انبیاء را بر تو قصہ خواندہ ام و بعضے را
نخواندم از اینجا معلوم می شود کہ قصہ ہمہ انبیاء را بر آنحضرت صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین نخواندہ اند
و در دل این مسکین چنین می افتد کہ اینعنی در اینوقت است کہ این آیت نازل شد و در اوقات دیگر قصہ آنہا
کہ نخواندہ اند نیز خواندہ باشند و بس و در است کہ احوال محبان خود را بہ حبیب خود نگوید احوال ایشانرا ازدی
بپوشد کما لا یخفی و اللہ اعلم **و صل اعظم و اعلی** آنچہ اظہار کردہ است حق سبحانہ از کرامت و مکانت رسول خدا
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در کتاب مجید قصہ اسرا راست و دنی و فتدلی در سورہ سبحان الذی ہو النجم کہ منطوی
است و مشتمل است بر عظم قدر و منزلت و علو درجت و قرب مشاہدۂ آیات و عجائب قدرت وی جل و علا و
از انجملہ حفظ و عصمت آدمیست از اعدا خصوصاً مشرکان مکہ و مدینہ بود چنانچہ فرمود و اللہ یعصمک من الناس

و بود آنحضرت صلوة الله علیه و السلام که حراست مینمود و نداصحاب وی رضی الله عنهم او را و احتراز و اجتناب
مینمودند از شر اعداء او آن نیز بحکم الهی و مقتضای حکمت بالغه بود و چون این آیت نازل شد شایع شد انه
کید اعداء و فرمود او ذکر بکه الذین کفروا لیثبتوک او یقتلوک او یخرجوک الآیة و این در مبادی ایام هجرت
و خروج برای آن بود چنان قصه آن مشهور است و قول و تعالی ان لا تنصروه فقد نصره الله الآیة و حق شنا
از وی صلی الله علیه و آله وسلم در بین قصه ایذای مشرکان را بعد از بیعت ایشان و در هلاکت ی اتفاقا
آرام وری صلی الله علیه و آله وسلم و کور کردن ابصار ایشان نزول و خروج وی از پیش ایشان و فرمول از طلب
وی در غار با وجود تیقن بوجود آنحضرت در آن و صرف همت ایشان از آن و ظهور آیات و نزول سکینه و غیره
معیت حق سبحانه و این از اعاظم معجزات و آیات بینات است که در محل خود مذکور گردد و در حفظ و عصمت الهی
تعالی شانه مر حبیب خود را قوله تعالی اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا و مثل این از موسی نیز ظاهر شده اند
و حتی که با بنی اسرائیل برآمد و فرعون و مال وی کرد و در رسیدن بنی اسرائیل که یافت ایشان را فرمود که گفت
موسی علیه السلام بر رسیدن من ربی و لیکن گفته اند که فرصت میان شهود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
و شهود موسی علیه السلام آنحضرت را اول نظر بر وجود حق افتاد و بعد از وی بر نفس خود و گفته اند که فرمود ان الله معنا
و موسی را اول نظر بر نفس خود افتاد بعد از آن بر وجود حق و این هر دو از اقسام شهود و قرب است اول اتم
و اقرب است و مصدوق ما رایت شیا الا رایت الله قبله و ثانی ما رایت شیا الا رایت الله بعده و از طریق
جذبت و ثانی طریق سلوک قال الله تعالی و لقد اتیناک سبعا من المثانی و القرآن العظیم مراد بسبع مثانی
هفت سوره دراز که مقدم اند بر سوره قرآنی که اول آن سوره الم است و آخر انفال یا توبه که در حکم یک سوره اند
و لهذا فصل کرده نشد میان ایشان بسمله فائده و مراد بقرآن عظیم ام القرآن یا سبع المثانی ام القرآن که هفت
آیت است و قرآن عظیم باقی قرآن و تسمیه ام القرآن بمثانی بجهت تکرار وی در هر رکعت یا بجهت تکرار نزول
وی و بعضی گفته اند بجهت آنکه ثنا کرده است او را خدا تعالی برای محمد صلی الله علیه و آله وسلم و ذخیره کرده
آنرا از برای وی ندا و هیچ کتابی را جز وی از انبیا علیهم السلام و تسمیه قرآن بمثانی بجهت آنکه ثنی مکرر شده
است قصص در وی یا بجهت آنکه ثنا کننده است بر حق سبحانه یا ثنا کرده شده است بر وی بلاغت و اعجاز و
وجه تسمیه سور سبع مثانی نیز بهمین اعتبار خواهد بود قال الله تعالی و ما ارسلناک الا کافة للناس بشیرا و نذیرا
قل قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا و این از خصائص آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و قال الله تعالی و ما

من رسول الا بلسان قومه لبین لهم پس بتحقیق تخصیص کرد رسل را بقوم ایشان و فرستاد محمد را بسوی خلق
چنانکه فرمود بعثت الی الاسود والاحمر مراد باسود عرب اند که در رنگ ایشان سبزی هست و باحمر عجم که نزدیک
سفیدی باشد و قال الله تعالی النبی اولی بالمومنین من انفسهم وازواجه امهاتهم پیغمبر نزدیک تر است بمومنان
از انهای ایشان یعنی امر او نافذ و ماضی است چنانچه نافذی شود حکم خواجه بر بنده و یعنی گفته اند اتباع امر او اولی است
از اتباع رای نفس و این یعنی در باب وجوب اتباع و محبت آنحضرت بتفصیل واضح گردد ازواج آنحضرت ادران مومنان
اند و حرمت نکاح ایشان بعد از وی از جهت کرامت و خصوصیت آنحضرت و از جهت آنکه ایشان ازواج او اند در آخرت
و در قرة و قرناز و آمده است که جواب لهم و قال الله تعالی و انزل الله علیک الکتاب و الحکمة و علمک ما لم تکن تعلم و
کان فضل الله علیک عظیما فضل عظیم که ادراک کسی بکنه آن نرسد و گفته اند که این اشارت است باحوال و مقامات
و رویت که موسی تاب و طاقت آن نیاورد و آیات قرآنی که متضمن فضل و کرامت آنحضرت است بسیار است و در
حقیقت قرآن همه بعد از ممدوح ثنای حسین او صاف و کمالات اوست صلی الله علیه و آله وسلم و یکی از خصوصیات
فضیلت آنحضرت آنست که هر جا که مشرکان و اعدا دین نسبت بآنحضرت طعن و تنقیص کرده اند حق سبحانه خود ذات
کریم خود متکفل بر دفع آن شده و همچنین است عادت محب که چون بشنود که کسی سب و طعن حبیب او می کند خود
متصدی جواب و متولی رد وی میگردد و نصرت میکند و در حقیقت رد وی ابلغ رد و نصرت وی اقوی
و ارفع خواهد بود چون گفتند یا ایها الذی نزل علیه الذکر انک لمجنون فرمود و تعالی و تقدس ما انت بنعمة ربک
بمجنون و ان لک لاجرا غیر ممنون و انک لعلی خلق عظیم و کیسکه باین صفات باشد مجنون نمیباشد و چون دید حاص بن
وائل و سهمی آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم که می برآمد از مسجد رد می در آمد ملاقات کردند نزد باب بنی سهم
و محاذه کردند و اشتیاء قریش نشسته بودند در مسجد چون عامر مسجد در آمد گفتند با که سخن می کردی گفت همین ابتر
یعنی آنحضرت که پسری که او را از خدیجه شده بود و مرده بود پس جواب داد حق تعالی او را ان شانئک هو الابتر
بدرستیکه دشمن عیب گیرنده بر تو همین ابتر است ابتر ذلیل و حقیر و بی برکت را گویند چون گفتند است مرسلا جواب داد
خدا تعالی و یس و القرآن الحکیم انک لمن المرسلین و چون گفتند انا لنراک لفی ضلال مجنون گفت و تعالی بل جاء بالحق و
صدق المرسلین فرمود و اعلموا و اشهدوا و ما یعنی لم و چون گفتند یونشک و تعلمنا مثل هذا الا اساطیر الاولین فرمود قل
لئن اجتمعت الانس و الجن علی ان یاتوا بمثل هذا القرآن لا یاتون بمثله و چو گفتند ما لهذا الرسول یاکل الطعام و یمشی
فی الاسواق فرمود و ما ارسلنا قبلک من المرسلین الا انهم لیاکلون الطعام و یمشون فی الاسواق چون استبعاد

کردہ کافران کہ مبعوث شود رسول از جنس بشر فرمود لو کان فی الارض ملائکۃ یمشون مطمئنین لنزلنا علیہم من السماء ملکا رسولا یعنی تجانس مورث نونس است و تخالف موجب تبائن باید کہ مبعوث بملائکہ ملک باشد و با اہل ارض بشر و سائر انبیا مدافعہ میکردند از نفوس خود بنفوس خود چنانکہ قول نوح علیہ السلام لیس بی ضلالۃ و قول ہود لیس بی سفاہۃ و امثال این در قرآن مجید کثیر است واللہ اعلم و صل در ازالہ شبہات از بعضی آیات مبہمات و موہمات قرآنی کہ در بادی النظر نزیع و نادانی مشوش تعقل و الخطا در حق آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و در حقیقت از قبیل متشابہات اند علما آنرا معانی لائقہ و تاویلات رائقہ کردہ راجع و اہل حق سابقہ است و از انجملہ قول سبحانہ و تعالی ووجدک ضالا فہدی کہ نسبت کرد سابقہ ضلالت بوی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و رفع آن ہدایت میکنند و اتفاق علما است کہ آنحضرت ہرگز نہ پیش از نبوت و نہ بعض از وی متصف و موسوم بضلالت نشدہ و نشاید و بر توحید و ایمان معصوم است ہمچنین تمامہ انبیاء و مرسلین صلوات اللہ علیہم اجمعین بران ناشی اند و نقل نکردہ است ہیچ یکی از اہل اخبار کہ یکی از آنہا آنحضرت در رسالت و اصطفا و اجتبا یافتہ اند موصوف و معروف بودہ پیش ازان بکفر و اشراک و فسق و ضلالت و مستند این باب عصمت است اختلاف در آنست کہ آیا جائز است عقلا یا نہ معتزلہ بر اند کہ جائز نیست عقلا زیرا کہ آن موجب تبعید و تنفیر است و نزد اصحاب ما گروہ اہل سنت و جماعت ایشم جائز است کہ حق تعالی یکی را از چاہ ضلالت بر آورد و ہدایت رساند بمرتبہ نبوت رساند و لیکن نقل و دلیل سمعی بر آنست کہ این جائز بوقوع نیامدہ و انبیا ہمہ معصوم اند پیش از نبوت از جہل بخدا و صفات او و تشکک دران و ہمہ معصوم اند از کفر و معاصی و از انچہ موجب نقص و نفرت گردد از ایشان پیش از نبوت و بعد از ان از کبائر مطلقا و از صغائر بعمد و استدامت سہو و نسیان و استمرار غلط و غفلت در حالت رضا و غضب و جد و ہزل در انچہ تعلق بتشریع ملت و تبلیغ امت دارد خصوصا سید انبیا و افضل رسل صلوات اللہ و سلامہ علیہ و علیہم کہ عصمت او اتم و اکمل و رتبہ او اعلی و ارفع است و ہر کہ بجناب وی چیزی بہ بندد و بپسندد و بخلاف ادب دم زند ساقط است و رتبہ او در اسفل ضلالت انجا کہ خبر ندارد و وی از اول پاک و آراستہ و پیراستہ آمدہ است کہ دست ہیچ عیب نقص را بدامان عزت و جلالت او مجال وصول نیست بیت بہ تعلیم و ادب او را چہ حاجت ۔ کہ او خود ز آغاز آمد مودب ۔ ولیکن تبرتیب و تعلیم و تائید قرآن بتدریج از قوت بفعل می آید تا آنکہ مواعید کہ از اجابت عزت او راشد و در اوقات مخصوصہ بظہور آمدہ موجب کمال یقین و انکشاف میشد چنانکہ گاہی در وقت ظہور معجزہ و شہود قدرت الہی عزوجل

وصل در ازالہ شبہات

بیفزود و اشهد انی رسول الله اگر گویند حال تمامه اهل کمال همچنین است و در آنچه در ظرف استعداد ایشان ابداع یافته است بتدریج و ترتیب ظهور باید و از قوة بفعل میرسد جواب آنست که آنجا استعدادات بر حسب تفاوت قرب و بعد که بکسب ریاضت بوجود می آید و اینجا همه بالفعل موجود و ثابت است و لیکن ظهور آن موقوف بوقت است و در پرده دستور تقریب نزول قرآن بی سبب کسب و ریاضت ظهور می یابد یعنی تادیب و تهذیب قرآن غیر او را صلی الله علیه و آله و سلم اینست نه کمال نقص بکمال و از عدم بوجود می آرد و بعضی ازین قوم بقای صفات بشریت و احکام جبلیت و خبثیات احکام نفس در جوهر قدسی وی اثبات کنند و آنرا مبدا و منشا رصدور بعضی افعال از وی مبری و منزل گردانند و حکمت تشریع و دریافت شرف اتباع را باعث آن دانند و نزول قرآن را تهذیب ازاله آن گویند ایشان دانند که بمقتضای علم و فهم خود سخن نمیگویند و دعوی درک حقیقت حال سید کونین صلی الله علیه و آله و سلم میکنند بر ذائقه اعتقاد این مسکین این سخنان ذوق نمی کشد و قیاس حال وی بر احوال دیگران راست نمی گوید هر عقد او برتر از انست که آید بخیال بابندی ازین کلام در باب اخلاق شریف گذشته است حاجت تکرار ندارد مقصود اینجا بیان سخن دیگر است که اهل زیغ و ضلالت در آن شک و شبهه می اندازد و زبان وقت این مسکین انذکر آن اگرچه بطریق دفع ازاله آن شبهه باشد مخالف است لیکن چون علما و متعرض بآن شده اند و مصلحت در آن دیده اند بانیز بتبعیت ایشان کردیم امید که عاقبت بخیر باشد و متضمن صلاح دین و ایمان گردد بدانکه اینجا ادبی و قاعده الیست که بعضی از اصفیا و از اهل تحقیق ذکر کرده اند و شناخت آن و رعایت آن موجب حل اشکال و سبب سلامت حال است و آن اینست که اگر از ربوبیت جل و تعالی خطابی و عتابی و سطوتی و سلطنتی و استفهامی و استعلامی واقع شود مثل انک لا تهدی و یحطط ملک و لیس لک من الامر شی و تریدون زینة الحیوة الدنیا و امثال آن یا از جانب نبوت عبودیتی و انکساری و افتقاری و عجزی و مسکنتی بوجود آید مثل انما انا بشر مثلکم و غضب کما یغضب العبد و لا اعلم الا ما علمتنا و ما اوحی الی الا انما انا نذیر مبین و لا یکم و مانند آن بوجود آید ما را نباید که در آن دخل کنیم و اشتراک جوئیم و ابتناط ننمائیم بلکه بر حد ادب و سکوت و تماشی توقف ننمائیم خواجه را میرسد که با بنده خود هر چه خواهد بگوید و بکند و استعلا و استعلا نماید و بنده نیز ما خواجه بندگی و نرمی کند دیگر چرا چه جای دیلماج آنکه درین مقام در آید و دخل کند و از حد ادب بیرون رود و این مقام با تفرس بسا از متصوفه و جهلا و تفرد ایشان ست و من الله عصمة و العون و اکنون بذکر خلاف کرده اند در تفسیر و تاویل این آیت یعنی قول تعالی و وجدک ضالا فهدی بر وجوه کثیره اول آنکه یا

ضال و نادان از معالم نبوت و احکام شریعت و این روایت از ابن عباس و حسن ضحاک و شهر بن حوشب و مقاتل نیست قول وی حق سبحانه ما کنت تدری ما الکتاب ولا الایمان یعنی نمیدانستی و نمی یافتی پیش از وحی بخوانی قرآن را و چگونه دعوت کنی خلق را بایمان و بعضی گفته اند که مراد بایمان فرائض و احکام است والا آنحضرت مؤمن بود پیش از وحی بتوحید حق پس ازان نازل شد فرائض که وی نمی یافت آنرا بامراد ایمان تفصیلی است بشرایع و مراد بایمان صلوة است چنانکه در قول تعالی ماکان الله لیضیع ایمانکم مراد بایمان صلوة بیت المقدس داشته اند و در حدیث آمده است که آنحضرت توحید میکرد خدا و دشمن میداشت اوثان را و حج و عمره میکرد و ندر نمی باست و در حدیث آمده است که آنحضرت گفت تشریق نکردم هرگز خمر را و پرستش نکردم اوثان را و هیچ نامشروع نخوردم قریش بر انند که خمر است و میدانم کتاب را و در تفصیل ایمان را و آمده است که قریش نیز بر بقایای دین اسمعیل بودند مثل حج و غسل جنابت و امثال آن ثانی آنکه روایت کرده شده است مرفوعا که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گم شدم من از جد خود عبد المطلب در حالت صغر نزدیک بود که بکشد مرا وحوش پس راه نبود مرا بر رود گاری ذکر کرد امام فخر الدین کذانی المواهب و مشهور آنست که شیر مرضعه آنحضرت را از جای خود بگله می آورد تا بیابان بجنب خود و رگاه گم شدن ظاهر امر و امام نیز همین ست ثالث آنکه ضلال آنجا از ضل الماء فی الابن است وقتی که مغلوب و مغلوب میگردد آب در شیر یعنی بودی تو مغلوب و مغلوب در کفار مکه پس قوت داد ترا خدا تعالی تا ظاهر شدی و غالب کردی دین او را رابع آنکه عرب درختی را که تنها در بیابان باشد ضاله مینامند گویا میگوید وی سبحانه که تو ای محمد یگانه و بی همتا بودی در ان بلاد مثل آن درختی که فرید و وحید است در بیابان دور از دیار و میوه ایکه تو ای و هدایت کرد و راه نمود حق تعالی بسوی تو خلق را و بره در گشتند بتو خامس آنکه گاهی مخلط ساخته میشود سیدی قوم و سرگروه ایشان و مراد بدان قوم اوست یعنی یافت قوم ترا گمراه پس هدایت کرد ایشان را بتو و بشرع تو سادس آنکه مراد بضال محبت است یعنی یافت ترا محبت و طالب معرفت من و نسبه یحب بقال لبیار آمده آنکه گم می کرد و از خود و اختیار و قرار خود بر بیخ معقول نمیتوانند رفت چنانکه انا لفی ضلال مبین یعنی ضلال محبت و القدیم و این وجه مردیست از عطاء از ابن عباس سابع آنکه یافت ترا ناسی پس تذکیر کرد ترا و این را بر حالت لیلة التعریس حامل میکند که از دهشت و هیبت آنمقام فراموش کرد که چگوید و چه خواهد و چه کیفیت ترا نه عهد باری سبحانه بسر آید پس حکایت کرد او را و تعالی کیفیت شنا را گفت لا احصی شنا علیک کذا قاله ابو نشاید که در بعضی اوقات دیگر نیز سهو و نسیان چنانکه در فطار اجتهاد آنحضرت بعضی گفته اند که جائز است طریان بران حضرت طاری می شده باشد

و پروردگار تعالی و تقدس آگاه باشد و ابران و تقریر گیرد و بر صواب این کریمه اتمان این نعمت
نازل شده و الله اعلم ثانی آنکه مراد آنست که یافت ترا میان اهل ضلال پس معصوم گردانید ازان و هدایت کرد ترا
ایمان و ارشاد ایشان و نزدیک مایین توجه است که گفته شود که چون آنحضرت در قومی افتاد از اهل ضلال که
ایشان مظنه وقوع در ضلال و افتادن در ورطه جهل و اختلال بود اگر نبی بود حفظ و عصمت الهی خود شامل که
اشارت میکند بآن قول وی سبحانه وان کادوا لیفتنونک الایه و قول وی لقد کدت ترکن الیهم و اشال آن منقسم ساخت
وی تعالی او را از جهت مبالغه در امتنان بهدایت و عصمت پس مراد ضلال اوست نه ضلال قوم وی ثالث مانع
آنکه یافت ترا متحیر و بیان چیزیکه فرستاد بسوی تو از کتاب پس هدایت کرد ترا میان آنرا چنانکه فرمود ثم ان علینا
بیانه فرمود و اما انزلنا الیک الذکر و اینوجه مرویست از جنید رض الله عنه عاشر آنکه مرویست از امیر المومنین علی کرم
فرمود قصد نکردم من در هیچ وقت محال بجیزی از انچه که اهل جاهلیت عمل میکردند بآن چیزها تا سه بار بگردانید
و بازداشت پروردگار من بفضل خود مرا ازان و عاصل شد عصمت او میان من و آن چیز که قصد کردم آنرا پس انسان
قصد نکردم هیچ چیز را جز آن تا آنکه کرم گردانید مرا خدا تعالی بر رسالت خود گفتم یک شبی مرغلامی را از قریشی
که گوسفندان میچرانید با من در اعلای مکه اتفاق افتاد پس گفتم اگر نگاه داری تو گوسفندان مرا تا درآیم من مکه
و افسانه در خوانم و بشنوم دران چنانکه جوانان در مکه می کنند پس بیرون آمدم از مرعی و در آمدم بمکه در آمدم خانه
از خانهای آن و شنیدم که سرودی کنند در انوقت و مزامیر میزنند و لهو لعب میکنند پس نشستم و نظر کردم دران
پس برگاشت خدا تعالی بمن خواب را و بیدار نگردانید مرا مگر بر سانیدن آفتاب بر سر من و یک شب دیگر نیز
گذشت بعد ازان قصد نکردم هیچ بد یرتا آنکه اکرام کرد بمنبوت پروردگار من تعالی بر رسالت پس مراد از قول پیغامبر
و وجدک ضالا فهدی اینست و الله اعلم و صل دوم از انجمله قول حق تعالی است و ووجدک عائلا فاغنی
لفظ ظاهر بنظر موهم است باثبات بارگناه سخت که سبب شکست پشت طاقت اوست صلی الله علیه و آله وسلم تا آنکه
احتجاج کردند جماعه از فقها و محدثین و متکلمین که تجویز میکنند صغائر را بر انبیاء صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین
و ظواهر بسیاره از قرآن و حدیث که اگر الزام کنند بگیرند تا لازم آید تجویز کبائر نیز و فرق اجماع و قول بچیزیکه فا
نشود آن هیچ مسلمانی و صواب آنست که هرچه احتجاج کردند قوم بدان اختلاف کرده اند مفسران در معنی آن و
متقابل و متعارض اند احتمالات و مقتضای آن و آمده است دران اقاویل سلف بر خلاف انچه الزام کردند بر
جماعه آنرا و چون اجماع بر خلاف مذهب ایشان باشد و انچه احتجاج کنند ایشان بآن محتمل و ماول بود دلائل بر خلاف

قول ایشان قائم باشد باتفاق سلف ظواهر آن متروک بود و لازم بود ترک قول بظواهر و رجوع باقوال سلف و بتحقیق اختلاف شده کرده است در تفسیر این آیه پس بعضی گفته اند که این تمثیل است مرتقی اقتدار را کی گذشت بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و تخفیف آن باعطاء صبر و رضاء بران مشهور آنست که مراد تخفیف اعباء نبوت است که می شکست پشت طاقت او را از قیام باعباء آن و حفظ موجبات آن و محافظت براداء حقوق آن پس سهل و آسان گردانید نصرت و تائید الهی آنرا بر وی و فرو نهاد از وی ثقل آنرا باعطای شرح صدر جمیع گردن حضور حق با دعوت خلق و انشراح صدر بمقامیت عالی که تمامه و کمال جزو ذات بابرکات حضرت سید السادات علیه افضل الصلوة و اکمل التحیات وجود و ثبوت ندارد و کمل اولیا را نیز از ارباب تمکین بقدر ادراک شرف متابعت وی نصیبه ازان حاصل است و ازینجا گفته اند الصوفی کائن بائن نه از فرق در جمع ایشان خلط چنانکه نجویا زای باشد و نه جمع را بر فرق غلبه چنانکه مجذوبانرا بود و بعضی گفته اند مراد بوزر چیزیست که مکروه می پنداشت آنحضرت و گران بود بر ذات شریف وی از تغییر دادن قریش سنت خلیل علیه السلام تا در نبوت برمنع ایشان ازان تاثیری گردانید او را حق جل و علی بثبت و رسالت و بامر و توفیق اقتدا آن در فرمود و اتبع ملة ابراهیم حنیفا گذاشتا لوا مقصود تشبیت و اجرای شریعت داد امر و احکام الهی است بتوفیق و تائید نصرت تقویت وی عز و جل و تخصیص بذکر سنت خلیل بجهت بیان واقع است و بعضی گفته اند مراد حفظ و عصمت او ست از وزر و ذنب که شان او فقر ظاهر است بر تقدیر وجوان پس عصمت را وضع وزر نام نهاد مجازاً و ظاهر را وضع وجود آنرا می طلبید و عصمت معنی از عدم آنست چنانکه در معنی مغفرت ذنوب که در آیه دیگر واقع است گفته اند چنانکه در حدیث آمده است که آنحضرت پیش از نبوت در ولیمه حاضر بود که در وی تغنی می کردند و مزامیر میزدند پس حق تعالی خواب را بر وی گماشت و از شنیدن آن باز داشت چنانکه آن حکایت گذشت و بعضی گفته اند که مراد ثقل تفکر آنحضرت و حیرت است در طلب شریعت تا آنکه تشریع نمود و بیان کرد لطف حق جل و علا شریعت را و نهاد این بار را از پشت جلال وی و بعضی گفته اند که مراد تیسیر و تسهیل حفظ بامر شریعت که طلب کرده شد از آنحضرت و حفظ باری و مشقتی ست که صعب ست برداشتن آن بر طبیعت و نزدیک است که بشکند پشت طاقت را و گفته اند که آنحضرت هم میخورد و از امور یکه از ارتکاب کرده بود آنرا پیش از نبوت و حرام گردانیده شده بروی بعد از نبوت پس عد کرد آنرا از اوزار تعلب و درگذشتن از انها را وضع آن و ظاهر مراد آن قوم که تجویز کرده اند صغائر را این باشد که بعد از نبوت و کلا و جماعه بران رفته اند و خوش

رفته اند که مراد ذنوب امت است که ازان بارسی بود بر دل شریف رسول رؤف رحیم صلی الله علیه وآله وسلم
پس ایمن گردانید حق تعالے او را از عذاب ایشان درین دنیا بقول خود وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم و بوعده
قبول شفاعت دران جهان بقول خود ولسوف یعطیک ربک فترضی والله اعلم واما قول حق سبحانه لیغفر لک
الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر واین آیه عمده واشهر است درین مطلب لیکن دیر انا تاویلات است که ذکر کرده اند
آنرا علما واین عباس رضی الله عنهما گفته اند که مراد غفران وذنوب ست بر تقدیر وقوع وفرض آن بامکان مقلی
نه وجود فعلی وبعضے گفته اند مراد وقوع آن بشهود وغفلت است واین تاویلی است که طبری آنرا اختیار کرده
عنتری اختیار کرده وبعضے گفته اند مراد از ما تقدم خطیه آدم علیه السلام وما تاخر ذنوب است حکاه السمرقندی گفته اند
که مراد بذنب ترک اولی است وترک اولی در حقیقت ذنب نیست زیرا که اولی مقابل او هر دو شریک اند در اباحت
وصواب آنست که این کلمه تشریف وتکریم است بے آنکه در اینجا ذنبی باشد ومراد تمامه کلام درین آیه در باب سوم
در ذکر فضل آنحضرت بآیات قرآنی گذشته است فتذکر وما قول وی حق سبحانه یا ایها النبی اتق الله ولا تطع الکافرین
والمنافقین که موهم است بامکان عدم تقوی ووجود اطاعت بمقتضای صیغه امر ونهی ظاهر آنست که مراد
استدامت بر تقوی وعدم اطاعت است چنانچه جالس را گویند بنشین تا بایم من ترا ساکت را میگویند سکوت
کن تسلیم کرده میشود ترا یعنی نشسته باش وخاموش باش مقصود تقریر تاکید است نه طلب آن وبعضی گفته اند
که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیاده میشود ساعت علم ومرتبه وی تا آنکه میشود حال او در دنیا مغنی نسبت
بحالی که در دار است ودر حکم ترک اولی وافضل پس میبود او را در هر ساعت علم ومرتبه ترقی وتقوی متجدد
بعضے گفته اند که خطاب بظاهر ابنی ست ومراد خطاب امت است ولهذا گفتند ان لم یدع لا تطعون خیرا و
نگفت بما تفعل ومثل اینست در قول وی سبحانه ولا تطع المکذبین ودر حقیقت مقصود تقویه تحلب
آنحضرت وتشدید او باقوم است وقرار ثبات بر مخالفت ایشان وبذا ظاهر وعجب از نادانان که این
آیه را بظاهر حمل کرده توهم نسبت نقص وصدور ذنوب بعلو جناب وی نموده اند وما قول حق سبحانه فان
کنت فی شک مما انزلنا الیک فاسال الذین یقرؤن الکتاب من قبلک لقد جاءک الحق من ربک فلا تکونن
من الممترین ولا تکونن من الذین کذبوا بایات الله فتکون من الخاسرین مفسران اختلاف کرده اند که مخاطب
این کلام کیست آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم است یا غیر وی آنانکه گویند که مخاطب آنحضرت است صلی الله
علیه وآله وسلم اختلاف کرده اند بر سه وجه اول آنکه خطاب اگرچه بحضرت است ولیکن مراد تعریض بغیر اوست

چنانکه در قول اولش اشارت بجسد عنصری و چنانکه قول و تعالی در عیسی بن مریم علیهما السلام را رانت تقت
علناس اتخذونی و امی الهین من دون الله این روش در کلام بسیار رفته چنانکه سلطان امیر را بر قوی گماشت
و میخواهد سلطان که امر کند رعیت بحکم تو چه خطاب با قوم نمیکنند بلکه با امیر میکنند و میگوید که چنین کن و چنان کن و
اگر چنین کنی و چنان کنی ترا چنین کنم و چنان کنم و ظاهر خطاب با امیر میکنند و لیکن مراد قوم را میدارد و حقیقت
خطاب با ایشان میکند تعالی قرار گفته است که خدای داند که رسول وی شاک نیست و چه صورت دارد که رسول
در شک باشد با وجود نور رانیت وحی و تنزیل و لیکن این چنانست که مرد پسر خود میگوید که اگر تو پسر منی نیکی کن چنین
و مولانا بغلام خود میفرماید اگر تو بندهٔ منی فرمانبرداری کن مراد کذا قبل یعنی یقین میدانند که وی پسر او ست و
بنده او ست و لیکن بصیغهٔ شک میگوید یکه اگر پسر منی و بنده منی برای نوع و تشدید و ایجاد حقیقت میدانند که آنحضرت
در شک نیست و لیکن اظهار شک میکنند و ران برای قضاء تعریض و این غیر وجه اولست که مخاطب آنحضرت و مراد
غیر از وست فافهم ثالث آنکه مراد بشک اینجا ضیق صدر و تنگی دلی است و مراد آنست که اگر شک می آری
تو از انچه میپرسد بتو از کافران ایذا و دشمنی مبر کن و پرسش انانرا که میخوانند کتاب را و احوال انبیارا چگونه
صبر کردند بر ایذا و قوم خود چگونه شد عاقبت کار ایشان از نصر و علوی الی بر ایشان با این برسل فرض و تقدیر
براوست گویا که گفت اگر واقع شود ترا شک و در خیالی اندازد ترا شیطان آنرا مفرض و تقدیر اراده فرستاده ایم
بسوی تو از قصص سوال کن آنان را که میخوانند کتاب را پیش از تو زیرا که این قصص محقق اند نزد ایشان از کتاب ایشان
و در کتب ایشان موافق انچه القا کرده ایم بسوی تو مراد تحقیق حال و اشهاد است بانچه در کتب منقدمه است بیان آنکه
قرآن مصداق است هر چیز را که در ان کتب است با مراد مجیء رسول و زیادت تثبیت او ست نه امکان و قوع شک و امثال
این و روی که نزول کرد این آیت گفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم لا اشک و لا اسئل گفت ابن عباس رض بخدا سوگند که
نه شک کرد آنحضرت یک چشم زدن و سوال نکرد هیچ یکی از ایشان را گفت بنده مسکین عبد الحق بن سیف الدین
فضله الله مزید الصدق و الیقین و عصمه عن الشک و التحمین که مراد اینجا از شک آن معنی ظاهر است که منافی
تصدیق و یقین ست بلکه آنحالت است که پیش معاینه و مشاهده که موجب اطمینان قلب میگردد و میباشد و لهذا
در حدیث سوال خلیل جلیل را که از نی کیف یحیی الموتی است شک نام کرده است اینجا که بطریق تواضع و رفع
خلیل فرمود نحن احق بالشک منه یعنی اگر تو زیادت یقین و اطمینان مطلبی بپرس از اهل کتاب که با حوال و اخبار
نبوت تو علم یقینی دارند که مکمل عیان و مشاهده دارد و تعاضد ادله را خاصیتی است در حصول یقین و لهذا آنحضرت

دوست میداشت سوره سبح اسم ربک الاعلی الذی را بجهت کریمه ان هذا لفی الصحف الاولی صحف ابراهیم وموسی وقصه اخبار بنیم داری بوجود و حال موافق انچه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خبر داده بود طالبیدن آنحضرت صحابه را و اعلام نمودن باین قصه بایشان موید انست یعنی است گفتن آنحضرت بعد از ظهور معجزه اشهد انی رسول الله نیز ازین باب است فافهم وبالله التوفیق وهو اعلم واما انها که میگویند که خطاب این واشرکت مر عنبر است از سایلان تواند که این نیز گویند که خطاب در فان کنت فی شک نیز انچنین است و تقریر این آنست که مراد در زمان شریف وی سه فرقه بودند مصدقان و لکذبان و منافقان که شک داشتند در کار وی پس خطاب کرد حق تعالی ایشان را بطریق خطاب عام که اکثر بصیغه واحد میباشد و گفت اگر هستی تو اے متوقف در شک از انچه فرستادیم ما بر پیغمبر خود که محمد است صلی الله علیه وآله وسلم سوال کن اهل کتاب را دلالت کنند ترا بر صحت نبوت وی و نسبت انزال ثابت است مرامت را چنانکه فرمود انا انزلنا الیکم نورا انزلنا بنیا و چون ذکر کرد حقتعالی برای ایشان چیزیکه زایل میکند آن شک را از ایشان و تحذیر کرد ایشان را از آنکه لاحق بقسم ثانی شوند که مکذبان اند و گفت لا تکونن من الذین کذبوا بایات الله فتکون من الخاسرین و قول وی سبحانه والذین آتیناهم الکتاب یعلمون انه منزل من ربک بالحق فلا تکونن من الممترین فی بانهم یعلمون ذلک یا باشد مراد قل یا محمد لمن اتری لا تکونن من الممترین آنحضرت خطاب میکند غیر خود را و موید حمل خطاب بر غیر آنحضرت است قول وی تعالی که بعد ازین فرموده است قل یا ایها الناس ان کنتم فی شک من دینی الایه تقدیره و اما قوله تعالی ولو شاء الله لجمعهم علی الهدی فلا تکونن من الجاهلین و اگر میخواست خدا تعالی جمع میکرد همه آدمیان را بر هدایت پس مباش تو از جاهلین گفتن قاضی عیاض مراد نه آنست که مباش جاهل بانکه اگر خواهد خدا تعالی جمع کند ایشان را بر هدایت زیرا که در وی اثبات جهل است بصفتے از صفات خدا عزوجل وجهل بصفات خدا جائز نیست بر انبیا مقصود وعظ اوست صلی الله علیه وآله وسلم با آنکه تشبیه نکند در امور خود بسیجات جاهلان و نیز در آیت دلیل نیست بر بودن او بصفتے که نهی کرده است او را از بودن بران صفت بلکه امر کرده است بالتزام صبر بر اعراض قوم مخالفت ایشان و جان کندن نیاید از صبر و ثبات تا نزدیک شود حال او بحال جاهلان را بشدت تحسر و جزع فکاه ابو بکر بن فورک و بعضی گفته اند که این در معنی خطاب با امت است یعنی نباشید شما از جاهلان چنانکه در مواضع دیگر گفته اند مثل این بسیار است و قمر آن و بهمچنین در قول وی تعالی وان تطع اکثر من فی الارض یضلوک عن سبیل مراد غیر اوست چنانکه گفته است اولان ابطوا الذین کفروا الایه و همچنین ان یشا الله یختم علی قلبک و لئن اشرکت لیحبطن عملک و امثال آن مراد همه جا غیر او است

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ گذشت واللہ تعالے امر و نہی میکند او را بہر چہ میخواہد و حالانکہ از وی وقوع ندارد
چنانکہ گفت ولا تطرد الذین یدعون ربہم الایۃ و حالانکہ آنحضرت ہرگز طرد نکرد ایشانرا و نرانند از پیش خود نبود از
ظالمان و قول وی سبحانہ وان کنت من قبلہ لمن الغافلین مراد نہ غفلت از آیات حق ست بلکہ مراد غفلت از قصہ
یوسف است علیہ السلام زیرا کہ خطوط نکرد ہرگز در دل او نزد بگوش وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وندانست
گمر یوحی الٰہی تعالی و اما قول وی سبحانہ وامانیز غنک من الشیطان نزغ فاستعذ باللہ ظاہر این موہم است نزغ
و وسوسہ شیطان در آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نبود ولیکن مراد قصد شیطان ست براے وسوسہ و صرف الٰہی
تعالی ازوی آنرا و معنی آنست کہ اگر سبک سازد ترا غضب مثلاً کہ باعث کرد بر ترک اعراض از ایشان و بر
اقبال بر ایشان پناہ جو بخدا تا محفوظ دارد ترا ازان و نزغ ادنی حرکت است چنانکہ گفتہ است زجاج پس امر کرد
خدا تعالے حبیب خود را کہ چون فرود آید بر وے غضبے بر دشمن مثلا یا قصد کند شیطان باغرای وی و انداختن خواطر
وساوس استعاذہ کند بحق تعالے تا کفایت کند مر او را و باشد آن سبب تمام عصمت وی کہ مسلط نگرداند او را بر وے صلی
اللہ علیہ وآلہ وسلم و قدرت ندہد بروی کہ مداول ان عبادی لیس لک علیہم سلطان ست و قول وی تعالی ان الذین
اتقوا اذا مسہم طائف من الشیطان تذکروا فاذا ہم مبصرون نیز ہمین معنی خواہد بود یا مخصوص بغیر آنحضرت
خواہد بود و قول وی تعالی وامانینک الشیطان نسیان غیر نزغ است و صحیح ہمین است کہ متمثل و مقصود گردد شیطان بر
آنحضرت در صورت ملک و تلبیس کند بروی نہ در ادل رسالت و نہ بعد ازان سبب الٰہی کہ بر اظہار صدق او
رفتہ است تقاضای این نمیکند بلکہ معلوم میگردد نبی را علیہ السلام کہ آنکہ می آید او را ملک است رسول خداست
یا بالعلم ضروری کہ پیدا میکند او را حق تعالی در وی یا بر بانی کہ ظاہر میگرداند نزد وی و تحقیق این بیان در رد
وحی باید و تمت کلمۃ ربک صدقا و عدلا لا مبدل لکلماتہ **وصل** واما قول وی سبحانہ وما ارسلنا من قبلک
من رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیتہ بہترین آنچہ گفتہ شدہ است در وی و مشہور است
قول جمہور مفسرین کہ مراد تمنی اینجا تلاوت است و القای شیطان در وی مشغول کردانیدن بخواطر از کار از
امور دنیا مر تالے را تا در می آرد بر وے وہم و نسیانرا در تلاوت وی یا می در آرد بر او اتہام سامعان از تحریف تاویل
فاسد چیزیرا کہ ازالہ می کند و منسوخ می گرداند آنرا اللہ تعالی و کشف میگرداند التباس اشتباہ را و محکم ثابت می سازد آیات
او را کذا فی المواہب اللدنیہ و کلام قوم درین مقام بسیار است و در شفا بچیزے ازین آورد و اما قول آنحضرت صلی

وصل در بیان قول وی سبحانہ

اللہ علیہ وآلہ وسلم وقتیکہ نوم کرد در وادی لیلۃ التعریس کہ این وادی است کہ در وادی شیطان ست پس معلوم نمیگردد

ازان تسلط شیطان وسوسه وی بر آنحضرت واگر باشد بر بلال باشد رضی الله عنه که گماشته بود او را آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بحافظت مجرد تاخیر نگردد نماز پس آمد شیطان بلال را خواباند او را چنانکه تفصیل آن در حدیث لیلة التعریس مذکور است واین نیز بر تقدیر یکه قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تنبیه باشد بر سبب نوم از صلوة واما اگر تنبیه باشد بر سبب رانداندن وی از وادی دیبان علت ترک صلوة در وی پس منیت اعتراض واشکال وحاجت بدفع آن والله اعلم بحقیقة الحال واما قول بعضی از قولی ان جاءه الاعمی الآیة میگویند که ظاهر آن موهم است بانبات ذنب مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که ترش روئی نمود واعراب کرد از ین قوم مکتوم که اعمی بود و لکن آن حال تذکره خشیت بود و کفایه مستغنی از حق بود و پیش آمد او را بنمود التفات کرد پس حق تعالی شکایت کرد و عتاب نمود بران وجهی که در شان نزول این سوره در کتب تفاسیر مذکور است اما اثبات ذنب در اینجا نیز هم محض است لغم صورت عتاب بترک اولی واولیق ظاهر میشود بانکه اگر حقیقت حال این دو مرد معلوم و مکشوف آنحضرت میشد اختیار میکرد اقبال مر اعمی را ولیکن آنچه آنحضرت کرد از تقدیر وتلقی که بکفار عین طاعت وتبلیغ احکام شریعت واستیلاف قلب واظهار حرص بر ایمان وی بود که مبعوث در عنب برای آنست نه معصیت ومخالفت امر دین وآنچه قصه خوانده وخبر داده وحق سبحانه وتعالی عتاب گونه بر سبیب خود ومقصود ازان تذکره وتصیحت است واشارت است بانکه اشتغال بدعوت حرص بر اسلام با عتماد ربانیتر هم نزدیکتر است سبب آن اعراض از مسلم لازم آید ابلاغ واعلام پس است وما علی الرسول الا البلاغ وبحقیقت این امر مختوم مستحق تادیب وزجر او وزیرا که وی اگرچه نمیدید ولیکن مخاطبه آنحضرت بکفار می شنید وشرم اهتمام حضرت بنوت بشان دعوت می شناخت پس اقدام وی بر قطع کلام آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واز دحام در مجلس سبب ایذاء آنحضرت بود واین معصیت عظیم است پس معلوم شد که فعل این مکتوم ذنب معصیت بود آنچه آنحضرت کرد صلی الله علیه وآله وسلم طاقت دادای واجب جای آن بود که در حق تادیب این دارد مکتوم نازل میشد قرآن چنانکه در حق بعضی رسول ونداء آواز در ای حجرات نازل شد لیکن بسبب عمی وصدق نیت وی معذورش داشتند ورفق نمودند والله اعلم اما قول وی سبحانه عفا الله عنک لم اذنت لهم نیز بظاهر موهم است بوقوع ذنب از رسول علیه الصلوة والسلام زیرا که عفو مستدعی سبق تقصیر است ونیز در لم اذنت لهم استفهام برای انکار است پس این اذن منافقین منکر وغیر مرضی باشد اگرچه برای اظهار رعایت تسلیبه ولیکن عفو تقدم نمود بر انکار اذن وتقدیم عفو پیش از عتاب بسی عزیز دارد در شعر نهایت محبت واکرام است

دیگویند آنجا عده که کرد رسول خدا و چیزکه امر کرده نشد بانها اخذ فدا از اسراء بدر و اذن وی مر منافقان را
تعاب کرد او را خدا تعالی بران و جوابش آنست که عفا الله ایجابی نه آنست که از وقوع ذنب میباشد این عبارت
دال بر مبالغه در تاثیر و تعظیم چنانکه بآخر وی خود میگوید وقتی که عظیم میباشد نزد وی عفو کند ترا خدا تعالی چکار
کردی تو در حق من رائی باو حق تعالی از تو چه جواب می گوئی از کلام من عافیت دهد ترا خدا تعالی تبشاشت
حق مراد نیست غرض از کلام مگر زیادت تجلیل و توقیر نیز اثبات ذنب در تقصیر و عفا اینجا بمعنی عفو نیست و تقدیم
من بر اظهار عتاب مشعر باین معنی و دال برین مراد است بلکه چنانست که در حدیث واقع شده است عفا الله لکم
عن صدقة الخیل والرقیق عفو کرد حق تعالی مر شمارا از زکوة اسپ و برده و حالانکه زکوة در وی از گذشته واجب
نشده پس مراد آن است که لازم نیست بر شما و امام قبیحی گفته که هر که می گوید که عفو نمیباشد مگر از ذنب نمی شناسد
موارد کلام عرب را گفته که معنی عفا الله انک ای یمنک ذنب کذا فی المواهب اللدنیه و اما جواب از ثانی که
استفهام برای انکار است این گفته اند که انکار متعاب بر ترک اولی و افضلست و بعض گفته اند که حق تعالی رخصت
کرده است او را در اذن اگر تجرد بود و نموده است فاذا استاذنوک لبعض شانهم فاذن لمن شئت منهم پس تفویض
کرده است امر را بوی صلی الله علیه وآله وسلم و مخیر گردانیده است او را بطریق عموم در مواهب از خطیبه نقل
می کند که گفته است زشت اند جماعه که آنحضرت معاتب است باین آیت و عاشا و کلا بلکه آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم مخیر بود و چون اذن کرد مر ایشانرا اعلام کردی سبحانه که اگر اذن نمیکرد مر ایشانرا فقود مینمود ذرا جهت
نفاق ایشان و جمع نیست بردی در اذن کردن مر ایشانرا انتهی و ما بقول وی سبحانه و بولان شیناک فتکاد تر
کن الیهم شیئا قلیلا اذا لاذقناک ضعف الحیوة و ضعف الممات الایة نیز موهم است بوقوع میل بوقوع میل در کون
رسول خدا صلی الله علیه وآله بجانب کفار و وقوع عذاب بر کسی که مستحق عذاب و لیکن چون حق تعالی نگاه میدارد او را از ذنب این
تجویز وقوع ذنب است از حضرت وی صلی الله علیه وآله وسلم و این توهم ساقط است زیرا که معانی آنست که اگر مشیت
الهی و عصمت وی نمی بود نزدیک بود وی که میل میکردی بحکم طبیعت باتباع مراد ایشان و لیکن دریافت ترا عصمت
او منع کرد که نزدیک شدی بر کون خصوصا که بوقوع آید از تو این سر کسیت در آنکه آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم قصد کرد باجابت ایشان و میل کرد بدان باقوت داعی اجابت وجود گذشت که سخن در وقوع معصیت
است اشعارا از حضرات انبیا صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین نه در جواز آن عقلا و آن بعصمت الهی محفوظ اند و عصمت
ظل بگرداند اختیار را و تمکن نمی سازد و ذنب را عقلا بلکه مانع می آید از صدور آن لحظ الهی پس ثابت شد مدعا

ایشان معصوم اند از ذنوب و معلوم شد که آنحضرت تأثیب انذر در کون نکرد و در آیت مبالغه است در کمال تطهیر
و تخصیص و تقدیس آنحضرت و حفظ و عصمت و محبت الٰہی سرزنش رانه تهدید و تشدید و عتاب و تحذیر بدانکه هرا با
قول و تیمالی در اساری بدر ما کان لنبی ان یکون له اسری حتی یثخن فی الارض تریدون عرض الدنیا
و الله یرید الاخره الی قوله عظیم این را نیز جمعی بر عتاب حمل کرده اند که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در اسران
بدر فدا اختیار بمشاورت ابو بکر رضی الله عنه و قبل چنانکه عمر رضی الله عنه بدان اشارت کرد و این باجتهاد بود بلی
اگر امری از جانب حق سبحانه دران باشد خطا در اجتهاد شریعت جائز می دارند لیکن تقریر بران جائز
نیست و در آخر آنچه صواب است اظهار می کند چنانکه در اصول فقه ذکر کرده اند و تفصیل کلام آنست که مسلم
در حدیث عمر بن الخطاب آورده که گفت چون هزیمت داد خدا یتعالی مشرکان را روز بدر کشته شدند از ایشان
هفتاد کس و اسیر ساخته شدند هفتاد کس مشاورت کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در باب ایشان با ابو بکر
و عمر و علی رضی الله عنهم پس گفت ابو بکر ایشانرا ابناء عمام و برادران خویش و قبیله تو اند رای من آنست که
بگیری از ایشان فدیه تا باشد ما را انچه بگیریم از ایشان اناموال ماده قوت و قدرت بر کفار و امید است که هدایت
کند ایشانرا خدا یتعالی و باشند ایشان بازوی دولت و نصرت ما پس گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم
بین که تو چه رای میزنی ای پسر خطاب گفتم نخدا سوگند رای من نرای ابو بکر است رای من آنست که بگیرم ایشانرا
تا بفرمائیم گردنهای فلانرا انشارت کردیم بخویشی که مرا بود و بفرمائیم علی را که بزند گردن عقیل را که برادر ابو بود و بفرمائیم حمزه
را که بکشد فلانرا تا بداند خدا یتعالی که نیست در دلهای ما دوستی مشرکانرا ترا پس دوست داشت اختیار کرد
آنحضرت رای ابو بکر را و خوش نیامد او را رای من و گرفت از ایشان فدیه را چون فردا نخدمت او رفتم دیدم که نشسته است
و ابو بکر نیز او است و هر دو نشسته گریه میکنند گفتم یا رسول الله خبر ده مرا که چه چیز در گریه آورده است ترا و یا بر ترا
تا من هم اگر بیابم در خود گریه را بگریم و اگر نیابم تکلف کنم و بزور خود را در گریه در آرم پس گفت آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم گریه میکنم بجهت آنکه عرض کرده شد بر یاران تو از فدا گرفتن عرض کرده شد بر من عذاب شما نزدیکتر
از من درخت اشارت کرد بدرختی که نزدیک بود پس فرستاد خدا یتعالی ما کان لنبی ان یکون له اسری حتی یثخن
فی الارض و اثخان اکثار و مبالغه در چیزی کردن و مراد اثخان در حرب است یعنی پیغمبر را باید که چون اسیران در
دست وی بیفتند نکشد ایشانرا بلکه مبالغه کند در آن تا زایل گردد کفر و کم شوند گروه آن و غالب شود اسلام عزیز
شوند اهل آن تریدون عرض الدنیا و الله یرید الاخره میخواهید بشما دنیا را که غنیمت و اموال است و میخواهد خدا آخرت را که

دین اسلام و ثوابی که در آخرت بران مترتب خواهد شد لولا کتاب من الله سبق لمسکم فیما اخذتم عذاب عظیم دلالت نمی بود
حکم الٰہی که در ازل رفته است که مجتهد را بر خطا نمیگیرد و هر آئینه میرسید شما را در آنچه اخذ کردید و اختیار
نمودید از عذاب بزرگ و در حدیث آمده است که گفت آنحضرت که اگر نازل می شد بر ما عذاب نجات نمی یافت
از ما مگر عمر پس میگوئید آنجا که در اینجا عتاب است بر آنحضرت و تهدید است بعذاب و آن نمی باشد مگر در حق
صاحب مواهب لدنیه میگوید که نیست در اینجا الزام ذنب بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بلکه درین بیان چیزیست
که مخصوص گردانیده شده است بدان بر سائر انبیا علیهم الصلوة والسلام که نیست این هیچ پیغمبر را غیر تو چنانکه مخصوص
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اعلت لی الغنائم انتهی و می خواهد که بگوید که انچه حکم در غیر آنحضرت است از انبیا علیه
وعلیهم الصلوة والسلام و اما آنحضرت را درست است که نکشد و فدا گیرد و در از جمله غنائم است و می گوید اما قول دنیا
عرض الدنیا بعضے گفته اند که مراد با خطاب کسی است که اراده می کند دنیا را و میخرد در تحصیل است غرض
او برای عرض دنیا تمنا و اشکنا رمی کند از ان و نیست مراد باین آیت آنحضرت و غالب اصحاب وی بلکه زجر
کرده شده است از مخالفت که این آیت نازل شده است هنگامیکه سنه ۷۰ شدم مشرکان روز بدر مشغول گشتند در
بسبب او جمع غنائم و باز آمدند از قتال تا که ترتب عمر رضی الله عنه که برگردند مر ایشان چنانکه در رو را حد واقع شده
نازل شد بر ایشان لمسکم فیما اخذتم عذاب عظیم و بعضے گفته اند که مراد با خطاب مؤمنان اند و معنی این آیت
گردانیده اند معنی او آنست که اگر سبقت نمیکرد از من که عذاب نمیکنم هیچ کسی را مگر بعد
از نهی هر آئینه عذاب میکردم شما را و این دلالت میکند که امر مراد معصیت نبوده است و بعضی گفته اند که اگر نمی بود
ایمان شما بقرآن که مراد بکتاب سابق اوست که متوجب شد بآید شما را عفو و صفح را عتاب کرده میشد بر غنائم با مراد
آنست که اگر نمیگذاشت در لوح محفوظ که غنائم حلال است و این همه نفی ذنب و معصیت میکند زیرا که فعل چیزی که حلال
ست معصیت نمی باشد و لهذا گفت وی سبحانه در آیة اخیر فکلوا مما غنمتم حلالا طیبا و بعضے گفته اند بلکه آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم و اصحاب رضی الله عنهم مخیر گردانیده شدند در قتل و فداو بتحقیق روایت کرده شده است از
علی رضی الله عنه که گفت آمد جبرئیل نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم روز بدر و گفت مخیر گردان اصحاب
خود را در اسارمی اگر خواهند قتل کنند و اگر خواهند فدا گیرند بدین شرط که گشته شوند از ایشان در سال آینده هفتاد
کس چنانکه گفته اند صحابه اختیار کردند فدا را و گرفتند و گشته شوند از ایشان بتحقیق واقع شد قتل هفتاد کس از صحابه روز
احد و اینهم دلیل است بر انکه اذن نکرده بود خدا ایشان را و کرده بود بدان پس معصیت نباشد و بعضی گفته اند که اگرچه

مخبر گردانیده شده اند در خلاف و قتل و لیکن قتل و اتمحان اصلح بود پس عتاب کرده شد بران و بیان کرده شد ضعف
اختیار خداوند تعویض باختیار انحلان و لیکن عاصی مذنب نیست هیچ کسی و الله اعلم و اما قول و یتمالی و لو تقول علینا
بعض الاقاویل لاخذنا منه بالیمین ثم لقطعنا منه الوتین میفرماید اگر افترا میکرد محمد بر ایچیزی در اقوال از پیش خود
هر آئینه میگرفتیم جانب یمین او را و پاره میکردیم رگ گردن او را و هلاک می گردانیدیم او را کنایه است از عذاب چنانکه
می کنند ملوک بر کسیکه غضب می آورند او را و این مبالغه است در صدق وی و نگاهداشتن حق تعالی او را از کذب و افترا
و لیکن درین عبارت اظهار سطوت و غلبه ربوبیت است و با وجود تشریف و تکریم لیغفر لک الله و این نباشد
دست از کمال محبت و اهتمام بحال وی و در حقیقت تعریض ست بمعتزلیان و کذایان تا هوشیار شوند و اصل
قاعده همان حکمت که سابقا گفته شد که مدار بآن نگاه باید داشت و رانچه در عالم مجبی و مجبوبی از تاز و نیاز گفته
و با قول و یتمالی ما کنت تدری ما الکتاب و لا الایمان بعضی گفته اند مراد علم به تفاصیل احکام ایمان و معرفت
دست چنانکه در قرآن مذکور است چه وجود این بعد از ارسال و وضع دین و شریعت است و تحقیق بشهرت
رسیده است که آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم پیش از توحید بنوت می کرد خدا را و دشمن میداشت اوثان
و عبادت آنرا بارها حج و عمره می کرد و هرگز شراب نخورده و با وجود آن نمیدانست شرائع را که تشریع نموده
است حق تعالی بر بندگان بعد خود نیست مزد بقول تعالی ما کنت تدری الکتاب و لا الایمان وارد شده یعنی
تصدیق و اقرار و بعضی گفته اند مراد دعوت بایمان و احکام است و بعضی گفته اند که این از باب حذف مضاف
است یعنی ما کنت تدری اهل الایمان یعنی نمیدانستی که ایمان خواهد آورد از اعلام و اقارب و این معنی
بعید است از سیاق قصه حدیث و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب باب چهارم
در ذکر آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم و کتب سابقه و تعظیم و تجلیل وی و اخبار بر رسالت وی و کرامات
وی در توریت و انجیل و اعتراف علماء اهل کتاب بران باجمال و تفصیل قال الله تعالی الذین یتبعون
الرسول النبی الامی الذی یجدونه مکتوبا عندهم فی التوریة و الانجیل یامرهم بالمعروف و ینهاهم عن المنکر الایة
ذکر شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در کتب سابقه لبیار است و خاصه انبیاء رسل علیهم الصلوة و السلام
ایشان معروف بودند بذکر حضرت خاتم الانبیاء و چون حق سبحانه ذکر ایشان را بحضرت وی کرده لاجرم ذکر
شریف او را بایشان بطریق اول کرده باشد من احب شیئا اکثر ذکره و این آیت کریمه اول دلیلست بر
صدق آنحضرت که خبر داده بکتاب احوال و صفات وی صلی الله علیه و آله وسلم در کتاب یهود و نصاری

والزام ایشان برانکه اگر مطابق واقع نمیبود موجب نفرت و تکذیب ایشان میشد مر آنحضرت را و بحقیقت و آثار
و شمائل ساتر باحوال آنحضرت و صدق نبوت وی از یهود و نصاری کسی نبود که در توریت و انجیل وصف
او را خوانده بودند و در مدینه بهوای دریافت سعادت ملازمت وی و دیدن نشان علامات ظهور وی
صلی الله علیه وآله وسلم درین بلده نشسته بودند و همیشه منتظر طلوع کوکب دولت پیغمبر آخرالزمان صلی الله علیه
وآله وسلم بودند و بر انصار که معاودات و مخالفت داشتند بیعت وی صلی الله علیه وآله وسلم استفتاح و استفسار
مینمودند میگفتند که نزدیک رسیده است که در سایه دولت پیغمبر آخرالزمان و ما را از روزگار شما برآریم و پدران
ایشان در وقت گذشتن از عالم وصیت نامها نوشتند به پسران می سپردند میگفتند که سلام ما با آنحضرت وی
برسانید و بگوئید که ما را اشتیاق تو جان دادیم و با ایمان تو از عالم رفتیم قوله تعالی یعرفونه کما یعرفون ابناءهم
می شناسند این کافران آنحضرت را چنانچه می شناسند پسران خود را که بوجود آنها علم یقینی مشهود وی دارند
بخلاف پدران که علم با نها بسماع و اخبار بست ولیکن چون ان تو ظهور کرد سابقه شقاوت ازلی ایشان در کار
شد بحسد و عناد و تکذیب نمودند کفر ورزیدند و دیده و دانسته براه کتمان حق رفته تحریف و تغییر کتابت دادند
بمحبت دنیا و حب ریاست بدرک اسفل خسارت و شقاوت و ذلت فرو رفتند و با وجود تحریف دلائل نبوت
پیغمبر و اعلام شریعت وی صلی الله علیه وآله وسلم در کتاب ایشان لاجرم فاتح است و گفته اند که نام حضرت
بزبان سریانی مشفخ و مشفخ یعنی محمد و زیرا که مشفخ بزبان ایشان یعنی حمد است و چون محمد میگویند مراد اینست
سفخا لا یعنی الحمد لله و چون مشفخ یعنی حمد بود مشفخ یعنی محمد باشد و احوال و صفات و علامات و امارت نبوت
وی مشرح و زمان بعثت و خروج وی متعین بود و در همان روز که حضرت بمدینه منوره قدوم آورده عبدالله بن
سلام که از احبار و اشراف یهود و از اولاد یوسف علیه السلام بود آمد و ایمان آورد و از همان روز که خروج آن
حضرت بمکه شنیده بود منتظر حصول سعادت لقای شریف وی بود و مدتی بود که مشتاق نقایت بودم ؛ ولاجرم
روی ترا دیدم و از جا رفتم ؛ و چون بلقاء شریف مشرف شد گفت آنحضرت تو ئی این سلام عالم اهل یثرب
گفت نعم فرمود و سوگند میدهم ترا بخدا می که فرستاده است توریت را می یابی تو صفت مرا در کتاب خدا گفت نعم
گواهی میدهم که تو رسول خدائی و عذ اظاهرت و غالب کننده تست و غالب کننده درین تست بر همه ادیان بدستی
که در اسمی از اسماء یا بصفت ترا در کتاب خدا که با تو خطاب کرده و گفته است یا ایها النبی نار سلناک شاهداً
و بشیراً و نذیراً بدستی ما فرستادیم ترا شاهد بر امت بتصدیق و تکذیب و نجات و هلاک ایشان و بشارت دهنده

مطیعان را بثواب و ترسانیده عاصیان را بعقاب و حرز الامین و پناه مر امیان را که مراد یدان عرب اند که اکثر خواندن و کتابت ندانند تعلیم و تعلم بدانند و وی صلی الله علیه و آله وسلم بعثت و پناه تمامه عالم است تخصیص بعرب بجهت بعثت وی در ایشان و قرب ایشان از وی باشد و یا بجهت غلو و انهماک این قوم در جهل و فساوت و بعد از مقام علم و هدایت و حرز موضع حصین را گویند که نگاه دارد و از آفات و مر ادران حفظ و تحصین ایشان ست از آفات نفس و غوائل شیطان چنانکه فرمود هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلو علیهم آیاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمة و ان کانوا من قبل لفی ضلال مبین و تواند که مراد حفظ و نگاهداشت ایشان باشد از عذاب و هلاک و استیصال تا دام که در ایشان بود و قوله تعالی و ما کان الله لیعذبهم و انت فیهم تمته کلام عبد الله بن سلام و انت عبدی و رسولی تو بندهٔ خاص منی که هیچکس درین صفت با تو برابر نیست و فرستادهٔ منی بسوی کافهٔ خلق سمیتک المتوکل نام کرده ام ترا متوکل که تمام کارهای خود را بمن گذاشته و از احوال و قوت خود برآمده که حقیقت معنی بندگی انیست لفظ و لا غلیظ نیستی تو درست خوی دل چنانکه در قرآن مجید میفرماید و لو کنت فظا غلیظ القلب لانفضوا من حولک و آنکه جای دیگر فرموده اغلظ علیهم جوابش آنست که وی صلی الله علیه و آله وسلم محبوب ست بر طبع کریم خود و در غلظت محمولست بر معالجه خلق و او جه آنست که گفته شود که نفی نسبت بمومنان آنست و امر نسبت بکافران و منافقان ست و هر دو صفت در ذات وی مودع است الحب لله و البغض لله و فرمود انا الضحوک القتول و در باب اخلاق اشارتی بآن گذشت و لا سخاب فی الاسواق و نه فریاد برآرنده در بازارها که عادت نادانان و غافلان ست یعنی نرم خواست و بلند نمیکند آواز را و کجا تنی و زد بمردم نه در خانه نه در بازار و لا یجزی بالسیئة و لیکن یعفو و یغفر و پاداش نمیدهد بدی را بدی بلکه عفو می کند و در می گذرد و لن یقبض الله حتی یقیم به الملة العوجاء بان یقول لا اله الا الله و از دنیا نمی برد او را خدای تعالی تا زمانی که راست می گرداند باو دین و گیتی کج را بگفتن لا اله الا الله و اثبات توحید و از آیهٔ شرک فیفتح به اعینا عمیا و آذانا صما و قلوبا غلفا پس می گشاید بوی چشمهای کور و گوشهای ناشنوا و دلهای پوشیده و پرده را که نمی فهمند و درنمی یابند حقیقت حال را و در روایتی این زیاده آمد که فریاد نمیکند در بازار و تزئین نمیکند تفحش و گوینده نیست و ورع راست و درست می گرداند او را برای هر صفت جمال و جمیل و می بخشد او را هر خلق کریم و می گرداند سکینه آهستگی و آرامش را لباس وی و تقوی و پرهیزگاری ضمیر وی و حکمت معقول وی مقصد وی و فارطیبت

وحی عفو و معروف خلق وی و عدل سیرت وی و حق شریعت وی و هدایت امام وی و اسلام ملت وی و احمد نام وی راه راست تا یوم مردم را پس از گمراهی و نادانی گراهم بوسیله وی بعد از نادانی و بلند آوازه گردانم پس از گمنامی و بسیار گردانم بعد از قلت جمع سازم بعد از فروقت و غنی گردانم بعد از درویشی و الفت دهم پس از عداوتهای مخالف و هواهای پراگنده و امتهای متفرقه را دیگر گردانم امت او را بهترین امتها کعب احبار نیز اینچنین آورده و در روایت دیگر آمده که ابن عباس از کعب پرسید که چگونه می یابی نعت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را در توریت گفت اینچنین که نوشته است محمد بن عبد الله عبد المختار مولده بمکه و مهاجره بالمدینه و ملکه بالشام لا فظ ولا غلیظ ولا سخاب بالاسواق ولا یکزی السیئة بالسیئة ولکن یعفو و یغفر و در بعضی روایت مدح امت مرحومه وی صلی الله علیه و آله و سلم نیز آمده راست که فرمود امت وی شکر گزاران باشند در عسر و شادی و ناخوشی و تکبیر گویند در هر بلندی و حمد گویند در هر پستی رعایت می کنند آفتاب را برای نماز و چون در اسد وقت نماز می کنند اگرچه در خاک ریزه باشند از ریگ نرم بلغت ساقهای خود وضو کنند آن باطراف اعضای منادی یعنی موذن ایشان ندا می کند در جو آسمان یعنی هر جای بلند صفهای ایشان در قتال و در نماز یکسان باشند ایشان را در شب زمزمه باشد چون زمزمه زنبوران مراد از زمزمه آواز و راه شب است و در روایت ابی هریره آمده که شنیدم از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که گفت چون نزول کرد بر موسی توریت و خواند آنرا یافت در وی ذکر این امت پس گفت خداوندا می بینم در الواح امتی را که ایشان آخر امتها و سابق یعنی آخر در وجود سابق در فضل شفاعت کرده شود برای ایشان هر پیغمبری را پیغمبر بدان امتی که ایشان در دستهای ایشان است می خواند آنرا از بر می خواند آنرا از بر می کرد صدقات ایشان گمهای خود این امت خواص این امت است که آسان کرده شد کار بر ایشان و حلال شد بر ایشان غنائم و صدقات بر خلاف امم سابق و چون قصد می کند یکی از ایشان بدی را نمی نویسند آنرا نوشته نمی شود بروی و چون می کند بدی را نوشته می شود یک بدی و چون می کند نیکی را نوشته می شود ده نیکی و داده می شود مر ایشان را علم اول و آخر و میگشاید ایشان مسیح دجال را و در بعضی روایات آمده که موسی علیه السلام از الواح توریت ضریب هفتاد صفت از این امت که در آخر زمان بیایند ذکر کرده و گفت خداوندا بگردان او را امت من فرمان آمد که یا موسی آن امت را امت را تو چگونه نگردانم آن امت احمد خواهند بود گفت موسی یا رب پس بگردان مرا امت محمد گفت موسی را نزد این کلام این دو فضلت که یا موسی انی صطفیتک علی الناس برسالاتی و بکلامی فخذ ما اتیتک و کن من الشاکرین پس گفت

موسی علیه السلام خداوندرا راضی شدم بدان و ابو نعیم از سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب روایت کرده که مردی نزد کعب احبار گفت که دیدم در منام گویا هر دم جمع کرده شده اند برای حساب پس خوانده شدند انبیا و آمد با هر امتی امت وی دویده شد هر نبی را دو نور و هر یکی از متابعان را یک نور که میرود با وی پس خوانده شد محمد صلی الله علیه وآله وسلم و بود مر هر موی او را که در بدن وی بود دو نور و هر یکی از متابعان وی را دو نور پس گفت کعب وی را بتحقیق که آمرزد خدا ترا بدرستی که تحدیث خبر کرده است امیر ما بین حدیث گفت سوگند بخدا که نیست خطا در جزوی من این را در منام خود دیده ام پس سوگند خورد کعب که سوگند بخدای که بقای کعب در دست قدرت اوست این صفت محمد و امت او و صفت انبیا و امتهای ایشان است در کتاب خدا و گویا که در توریت خوانده تو آنرا و اصل اخبار در سبق علم یهود بصدق و نبوت حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم و عناد و انکار این اشرار بعد از ظهور انکار گر کسانی که توفیق و هدایت قرین حال ایشان شد بسیار است همیشه ذکر آنحضرت را در توریت درس می گفتند و تکرار می کردند اولاد خود را تعلیم می نمودند و حلیه شریف او را بیان می کردند و خروج او را ثبت اقرار می ساختند و می گفتند که خروج او از مکه و هجرت بمدینه خواهد بود و چون مبعوث شد برای مهد و عناد رفته گفتند که این نه آنکس است که ما خبر میدادیم از وی و در صفات شریف وی تحریف می نمودند و با وجود تحریف و تغییر و تبدیل شواهد ایشان در توریت لائح و واضح بود ابو عامر راهب شخصی بود از اوس چنانچه پیش ازین گذشت و خزرج و صاف ترازوی مر آنحضرت را بود و الفت و مصاحبت می نمود با یهود مدینه وی پرسید ایشان ترا ازین خبر بیاد ندایشان او را از صفات رسول رب العالمین صلی الله علیه وآله وسلم وی گفتند که این وقت هجرت اوست پس ازان نزد یهود تیماء فدک ایشان نیز خبر دادند بمثل آن پس ازان بنی قریظه رفت و سوال کرد نضیر ایشان نیز خبر دادند بصفت آنحضرت پس بیرون آمد ابو عامر و ترهب نمود و پلاس پوشید و می گفت من ملت حنیفه و دین ابراهیم ام و منتظر خروج پیغمبر آخر زمان و این ابو عامر مخذول از جهتان نیز صفات و مشخصات آنحضرت را شنیده بود چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ظهور کرد بر حال خود نماند و یعنی و حسد نمود و نفاق ورزید و گفت یا محمد بر چه چیز مبعوث شده تو فرمود مبعوث شده ام بملت حنیفه گفت نه بلکه خلط کرده تو آنرا بغیر آن فرمود آنحضرت بلکه آورده ام آنرا بیضا نقی مصفا و پاک چه شدای ابو عامر آن اخبار که خبر دادند ترا اخبار یهود از صفات من گفت منم تو آنکس که وصف میکردند او را یهود فرمود آنحضرت دروغ میگوئی تو ای ابو عامر گفت من دروغ نمیگویم تو دروغ میگوئی فرمود آنحضرت یکبار با خدا بیگانه و غریب و تنها رجوع کرد ابو عامر بمکه و متابعت کرد دین قریش را و ترک کرد دین

وصل اخبار یهود بصدق نبوت

وترهیب را که پیش ازین داشت بعد ازان ملحق شد بشام و مرو طریدِ غریب و وحید بدعاوت آنحضرت که کرده بود از نجا
معلوم می شود که علم و دانش بکار نمی آید تا توفیق او هدایت نباشد والله عبدی من یشاء الی صراط مستقیم
و پسران ابی عامر حنظله که او را عقیل الملائکه گویند بملازمت آنحضرت آمدایمان آورد و از سادات صحابه شد و
قصه تسمیه او بغسیل مشهور است این حبان در صحیح خود و حاکم در مستدرک بر شرط شیخین آورده اند که وی نوکر خدا
بود بلکه جانروز تزوج کرده بازن خود صحبت داشته بود ناگاه آوازه شدت حرب کفار در روز احد شنید بطاقت
نشد فرصت غسل جنابت نیافته بیرون دویدن گرفت و شهید شد پس بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مکشوف شد که ملائکه
او را غسل می دهند و فرمود و حقیقت حال حنظله چیست و بچه سبب او را ازمیان شهدا بغسل مخصوص ساخته اند در
بعضے روایات آمده که فرمود مگر جنب بود و بروید از زن او پرسید او را ازین حقیقت حال را عرض کرده ازینجاست که
امام ابوحنیفه شهید جنب را غسل میفرماید و امام شافعی و صاحبیه بادی خلاف دارند وی گویند غسلی که جنابت موجب آن
نبود بحبت خروج از دائره تکلیف ساقط شد غسلی که بسبب موت بود شهادت مسقط آن شد دیگر غسلی واجب
نشود و امام این قصه حنظله را دلیل می آرد و قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که در بعضی روایات آمده مگر
جنب بود اول دلیلست بران اکنون اخباری که از توریت و انجیل و زبور و صحف آدم و ابراهیم وغیره در صفت
آنحضرت آمده است نقل کنم و صل پوشیده نماند که بعد از اخبار قرآن مجید که ناطق است بوجود و صفات و احوال
شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دران کتب و در اثبات این مدعا حاجت بدلیل نخواهد بود و لیکن ایراد آن
برای الزام و اتمام این کافران مواند و کار است و مناظر انیز موجب زیادت اطمینان و مزید نورانیت و یقین
می گردد و اما در توریت بعد از حذف و تحریف و تغییر و تبدیل و خیانتها که این اشقیا در وی این امانت کرده اند آمده است
که تجلی کرد حق سبحانه از سینا و تابانت از ساعیر و آشکارات از فاران سینا نام کوهی است که او را طور سیناء نیز گویند
گویند که تجلی کرد حق سبحانه بر وحی کلام کرد موسی علیه السلام و ظاهر شد در وی نبوت او و نازل شد بر وی
انجیل و فاران اسم عبرانی است و نام جبال بنی هاشم است در مکه که در یکی از انها آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
تعبد می کرد و بدده می در وی شد آن سه کوه است یکی ابوقبیس ست که مکه در زیر آن آباد ان ست و مقابل آن قعیقعان است
تا بطن وادی و در شرقی آن که متصل قعیقعانست شعب بنی هاشم و در وی مولد آنحضرت بقول مشهور و این قعیقعان
از علماء است است و کتب سابقه را خوانده و ترجمه کرده و در اعلام السنوة میگوید که درین جا هیچ غموضی و خفائی نیست
هر که میخواهد بیرها و تامل کند در آن زیرا که چنانکه ثابت شده است که تجلی خدا از سیناء و نزول توریت است بر موسی

وصل اخبار در توریت و انجیل وغیره

علیه السلام بطور سینا و اشراق در تعالی از ساعیر نزول انجیل بر عیسی و وحی علیه السلام سکونت ممکرد و در ساعیر
یا فاران خلیل بقریه که او را ناصره گویند و بانجهت تسمیه کرده شد تا لبنان او در اقتداری و چنانکه ثابت کرد او
باشراق حق سبحانه از ساعیر نزول انجیل باشد پس همچنین ثابت است که استعلان او از جبال فاران بانزال قرآن باشد
بر محمد صلی الله علیه و آله وسلم و آن جبال مکه است و خصومت ما و شما در میان مسلمین و اهل کتاب در آنکه فاران مکه است
و اگر دعوی کنند فاران غیر مکه است و دور نیست ان از اقوال و افترا ایشان گوئیم آیا نیست در توریت که ابراهیم
ساکن گردانید اسماعیل در فاران و گوئیم بلی پس ما را بر موضعی دیگر که آشکار شد خدا تعالی از وی
نام وی فاران است و هر چیزی که مرتفع شود او را قداست یابد پس کتابی را بعد از مسیح و بنمایند ما را دینی که ظاهر و منتشر
شده و آشکارا گشته مثل ظهور و انتشار دین اسلام آیا می یابند که آشکارا و افاض شد دینی در مشارق و مغارب
مثل آشکارا و افاض گشتن دین اسلام و نیز آمده است که خطاب کرد پروردگار تعالی در توریت موسی علیه السلام
در سفر خامس که پروردگار تو پیدا میکند و بر پای می دارد برای بنی اسرائیل پیغمبری از برادران تو و در روایتی
از برادران ایشان می گردانم کلام خود را در دهان وی پس می گوید مر ایشان را هر چیزی که امر کنم او را بآنرا هر که اطاعت نکند
چیزی را که سخن می کند وی انتقام می گیرم از وی و در این دو روایت دلالت واضح است بر نبوت محمد صلی الله علیه و آله
وسلم زیرا که او نبی است و موسی و خوام موسی که نبی اسرائیل اند و اخی امد و برادران ایشان ابناء اسمعیل و اگر این دینی گویند
اند ابناء اخی و بنی اسرائیل باشد از ایشان می شود و نه از برادران ایشان و اگر گویند بنو اسرائیل برادران بنی
اسرائیل پس اطلاق اخوت درست باشد گوئیم که بر این تقدیر دروغ می گردانید شما توریت را زیرا که مذکور است در توریت
که قائم نشد در بنی اسرائیل پیغمبری مثل موسی و در ترجمه دیگر توریت آمده که مثل موسی قائم نمی شود در بنی اسرائیل
هرگز پس باطل شد قول ایشان که مراد با بنی موعود یوشع بن نون است زیرا که یوشع نبود که موسی مثل
وی بلکه خادم او بود در حیات او و مؤکد می سازد دعوت او و بعد از وفات او پس متعین شد که مراد با بنی موعود
محمد است صلی الله علیه و آله وسلم که نبود مثل موسی جز محمد که مثل بود در نصب دعوت و تقدم معجزه و تشریع احکام
و اجرای نسخ بر شرایع سابقه و خود چندین دلائل باهر است که نبی موعود که پیغمبر آخر زمان است محمد است صلی الله
علیه و آله وسلم که در آن شک و شبهه را مجال نیست و گفته اند که قول او که فرمود می نهم کلام خود را در دهان وی واقع است
در معقود با محمد است صلی الله علیه و آله وسلم زیرا که معنی این آنست که وحی میکنم بسوی او کلام خود را نظر بگفتگو
چنانکه شنیده فرمود منتظر شنیدن بسوی او صحف و انواع زیرا که ای است بخواندن مکتوب یا وصل او در انجیل

و صل در اخبار انجیل در بشارت بودن آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم

میفرستد روی بمحمد آورد گویا عین رسول است گفت می شناسید این را گفتم نعم این محمد الرسول است صلی الله علیه وآله وسلم پس گریه کردم و برخاست هرقل و نشست و گفت آیا این اوست گفتیم نعم اوست این را که تو دیدی گویا او را دیدی پس نگریست ساعتی در آن صورت پیغمبر گفت و آله این آخر نبوت است ولیکن من شنا ہی کردم تا دریابم آنچه از دو شماست از علم و دین صندوق صورتهای پیغمبرانست ابراہیم و موسی و عیسی و سلیمان خبر هم گفتم از کجا حاصل شده است ترا این صورتها گفت آدم علیه السلام درخواست از خدا که بنماید او را اخبار از اولاد وی پس فرستاد پروردگار تعالی صورتهای ایشان بروی و بودند نهاده در خزینه آدم و مغیب شمس بین القرنین آورد آنرا ذو القرنین از مغرب شمس و سپرد بدینیال و او را در زبور چهل و چهارم آمده که حق تعالی خطاب آخر ان کرده میفرماید فاضت النعمة من شفتیک ناقض شد نعمت دنیا و آخرت از دو لب تو من اجل هذا بارک الله لک الی الابد برای این برکت داد خدا تعالی مرترا ابد فی انفراح فیض فاض شدن خبر و لبسیار شدن آب لباب زدن زود و در نخستین او بحدیث مستفیض ای نشتر و فیاض جوانمرد و لبسیار بخشش تقلد یها الجبار السیف در گردن حمائل کن شمشیر خود را ای بزرگ شکسته بند کار کهسازیه همزن کار باجبار درخت بلند که دست بوی نرسد نجانه جبازة ای عظیمة خان شر لک و شتک مقرونیة بهیبة عینک پس بدرستی شریعتها و حکمتهای تو پیوسته است بزرگی و ترس دست راست تو و سهمناک مسنونة و تیرهای تو تیز کرده شده است و جمیع الامم یخرون تحتک و جمیع امتها تمام بروی می افتند زیر تو مراد باین زبور محمد است صلی الله علیه وآله وسلم و نعتی که فائض از دو لب شیرین وی کلامی است و می گوید وی و کتابیست که فرو فرستاده شده است بروی و نعتی که نموده ساخته است وی و در کلام قول وی تقلد سیفک دالالتست که وی بمن عربی است زیرا که تقلد سیف نیست در هیچ امتی جز عرب که حمائل میکنند سیف را در گردنهای خود و در قول وی خان شر لک و شتک لفظ صریحست که وی صاحب شریعت و سنت است و وی بر پای می شود بسیف خود جبر میکند خلق را بسیف برحق و بری گرداند ایشانرا از کفر بسیف صلی الله علیه وآله وسلم و نیز در زبور آمده است که داؤد علیه السلام نالیده بپروردگار تعالی و تقدس یارب نفرست پیدا کننده سنت را تا ابد اند مردم که کریست بشرست و این اخبار از حال مسیح و محمد صلی الله علیه وآله وسلم پیش از وجود ایشان است و مراد آنست که خداوندا محمد را بفرست تا مردم را بداند و بخواند بآنکه مسیح بشرست نه آله و انست و داؤد علیه السلام که مردم در مسیح دعوی الوہیت خواهند کرد و نیز آمده است در ذکر داؤد مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که خدا تعالی برگزیده است مراورا برا استی و درستی در کردار و گفتار و برگزیده است امر او را و آیات

وراد داده است و انصرت و داده ایشان را کرامت تسبیح می کنند او را در خوابگاه خود و تکبیری گویند باد از ها
بلند در دست ایشان شمشیر ها ست نیز تا انتقام کشند خدا را از امتها که عبادت نمیکنند او را بندی می کنند ملوک آن امتها
را بقید ها و اشراف ایشان را بغلها و در مزبور دیگر آمده ست که خدا تعالی ظاهر گردانیده است از صیون که مراد
از آن مکه است تاج مرصع محمود مراد بتاج ریاست امت داشته و محمود و محمد صلی الله علیه و آله وسلم و در مزبور
دیگر آمده است که وی مالک می شود وجودی کند از دریا تا دریا و از نهار تا انقطاع ارض دمی نشینند اهل جزائر
پیش او و بر زانو های خود می کنند دشمنان او خاک را بر زبان می آیند او را و ملوک با جلسا و خواص خود و سجده
کنند و سر بر زمین نهند و فروتنی می کنند او را امت بقرباسبزداری و گردن نهادن خلاص میگرداند و بگین ستمدیده
را از کسی که قویتر است از وی و میرهاند ضعیف را که یاری دهی نیست او را و مهربانی میکند بصعفا و مساکین و در رود
فرستاده می شود بروی دعا کرده می شود در هر وقت و همیشه میماند ذکر وی تا ابد وصل همچنانکه در کتب ثلاثه توریت
و انجیل و زبور وصف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم مذکور و مذبور است او در صحف انبیاء دیگر نیز مسطور است و
مذکور است هم در صحیفه آدم ابو الانبیا و سلام الله علیهم نقل کرده اند که پروردگار تعالی و تقدس وحی فرستاد بوی
که منم خداوند که و اهل آن همسایهای من اند و زیر آن خانه کعبه در رسیدگان بآن مهمان من اند و در کنف عنایت
و حمایت و سایه و حفظ و رعایت امن اند معمور سازم آن خانه را با اهل آسمان و زمین بیایند آنجا گروه گروه دلیده
موی غبار آلوده آواز برآرند تکبیر و لبیک گویان و اشک از چشم ریزان و هر کس بزیارت آنجا نه بیاید مقصود
جز زیادت خانه کعبه و رضای من که صاحب خانه ام نباشد چنانکه باشد که گویا مرا زیارت کرده و مهمان من گشته
سزاوار دو الایق بکرم من آنست که او را تکریم کنم و محترم دارم نگذارم دشمن آن خانه را بر پیغمبری بسیاری از فرزندان تو
که او را ابراهیم گویند قواعد آن خانه بلند گردانم و بر دست او عمارت کنم و چشمه زمزم را برای او بیرون آرم و حل حرم
آنرا بمیراث بدو دهم و مشاعر آنرا بدست او آشکار سازم و بعد از می هر قرن از مردم آنرا یاد دارند و قصد آنجا کنند
تا نوبت به پیغمبری رسد از فرزندان تو که او را محمد گویند صلی الله علیه و آله وسلم و او خاتم پیغمبران باشد و بیرون از ساکنان
دو والیان و حاجیان و ساقیان این بیت گرامی گردانم هر که مرا جوید و از من چیزی خواهد باید که بدانند مرا
آنجا نه کالیده موی غبار آلوده و فاکنده تهیدست روی آورند پروردگارم و در صحف ابراهیم آمد که ای ابراهیم
دعا بیت و تبیان اسمعیل فرزند تو مستجاب کردم بروی نسل وی بسرکات فائض گردانیدم و از پسری او جودی آرم
معظم و مکرم که نام وی محمد باشد و برداشته و برگزیده من باشد و امت او بهترین امم باشند و از کتاب حقوق که پیغمبر بود

وصل

وانیال پیغمبر علیهما السلام منقول است که گفت جاء الله من الیمن والتقدیس من جبال فاران وامتلأت الارض من تحمید احمد وتقدیسه وملک ارض ورقاب الامم ونیز آمده که لقد انکشف السماء من بهاء محمد وامتلأت الارض من حمده وآمده تفنی هوزه الارض ویکمل خیلنی البحر ونیز در کلام حقوق آمد که سرعی فی فیک اعزاقادتر توی السهام بامرک یا محمد ارتواء واین عبارت کنایت است از مبالغه در امر ونهایت رسیدن کار واشارت است باکمال واتمام کار دین ملت در عهد نبوت وی چنانکه فرمود اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی منقول است از وهب بن منبه که گفت خواندم در کتب قدیمه که گفت خداوند تبارک وتعالی سوگند میخورم بعزت وجلال خود که فرو فرستادم بر جبال عرب نوری که پر کند بین مشرق ومغرب وپیدا آرم از اولاد اسمعیل پیغمبری عربی امی را که بوی ایمان آرند شمار ستارهای آسمان وریگهای زمین همه ایمان آرند بربوبیت من ورسالت وی پرانیم از طلعتهای پدر خود وبگریزند ازان گفت موسی علیه السلام پاکی تو خدایا پاکست اسمار تو بتحقیق گرامی داشتی تو این پیغمبر را تشریف داشتی گفت پروردگار تعالی من انتقام می کشم از دشمن او ودر دنیا وآخرت ظاهر وغالب می گردانم دعوت او را بر هر دعوت وخوار میگردانم کسی را که مخالفت کند شریعت او را وبعدل تربیت کرده ام او را وبراه عدل وداد بیرون آورده ام او را بعزت من که بر بام بوی امتهارا از آتش زکرده ام دنیا را بابراهیم وصحف کرده ام محمد پس کسیکه دریابد زمان او ایمان نیارد بوی ودر نیابد در شریعت وی پس از وی خدا بیزار است

وصل در صحف شعیا پیغمبر علیه السلام ذکر آنحضرت مذکور است که حق تعالی می گوید که بنده دوست داشته شده نزد من که شاد است بوی نفس من بنهاده ام روح خود را بر وی روح خود را فرمود میفرستم برکردی خود را پس ظاهر می شود بر امتها عدل او خنده نمیکند وشنیده نمیشود آواز او در بازارهای کشاید چشمهای کور را وی شنواند گوشهای کر را وزنده می گرداند دلهای مرده را بدهم او را آنچه بهیچکس را ندهم احد که حمد میگوید خدا را حمدی تازه وتو صیف گردانیده نمیشود ومغلوب ساخته نمیشود دمی میل نمیکند بهوای نفس خود ونمیدارد صدای کسی را مانند کف ضعیف قصبی نمیگرداند صدیقا نزدی رکن متواضعان است ووی نور خداست که هر فرد نه نشیند ثابت میشود بوی محبت من ومنقطع میگردد دنیا بوی عذر وبتوریت وی منقاد میشود جن والس وهر اد بتوریت انجا کتابی است که قائم مقام توریت موسی است وهم در ذکر شعیا پیغمبر آمده که گفت خدا تعالی یا محمد من خدام که عظیم گردانیده ام وقوی گردانیدم ترا بحق وگردانیده ام ترا نور امتها تا بگشای چشم کورانرا وبرهانی اسیران نفس وهوا را از ظلمات بسوی نور ونیز در کتاب شعیا آمده که گفت مرا پروردگار تعالی برخیزد کن وخبرده بانچه می بینی

وصل در صحف شعیا پیغمبر

پس برخاستم و دیدم دو سوار از راه پیش می آیند یکی بر هما و دیگری بر جمل می گوید یکی مرد گیر برا افتاد و بابل و بتان
وی که تراشیده شده اند این قبیله که از علمای الست متبع و متحص و متصفح کتب سماویه است می گوید مراد بصاحب
حمار مسیح بن مریم میست باتفاق بیان فخر انصاری پس چرا مراد بصاحب جمل محمد نباشد صلی الله علیه و آله
وسلم زیرا که سقوط بابل و اصنام آن بر دست اوست صلی الله علیه و آله وسلم نه بر دست مسیح و همیشه در قبیله
بابل ملوک بوده اند که عبادت میکردند بتان را از زمان ابراهیم علیه السلام و آنحضرت بر کوب جمل مشهور تر است تا
مسیح بر کوب حمار در کتاب شعیا آمده است که پرستش میکنند باد بها و شهر ها را از فقور آل قیدار دو تسبیح می کنند دانا بالای کوه ها
میکنند و ایشانند که میگردانند برای حق سبحانه کرامت و برآینده می کنند تسبیح او را و در بحر و بر و جزیره نیز ندا از اقاصی
ارض شتابان می آیند دی گویند بپای خود چنانکه می گوید کلکار کل را بپا یهما مراد آمدن بران محبت و
شناختن ایشان برای آن و بانگ برآوردن تلبیه و رمل کردن در طواف و گفت این قبیله بنو قیدار
عرب اند زیرا که قیدار پسر اسمعیل علیه السلام باجماع مردم و گفت این قبیله که در کتاب شعیا ذکر کرده بیت ماجد است
که اسلام میکنند و را گفت شعیا گفت پروردگار جل جلاله آگاه باشید من پناه کننده ام بصهیون که نام مکه است
بیت خود را و در قادیه وی حجر است که کرامت کرده میشود و بوسه داده می شود او را گفت پروردگار تعالی مکه
شاد و سوی آن قافله رنطق کن تسبیح که اهل تو بشیر باشند از اهل سر و مراد باهل خود اهل بیت مقدس را و آشتا باشد ان
بنی اسرائیل و حاج عمار یکه بشیر باشند از انها و تنبیه کرد مکه را بزن نازائیده که بنو دوردی نخست مگر اسمعیل علیه
السلام و نازل نشد بروی کتاب بخلاف بیت المقدس که از انبیا دران بسیار بودند و مبعوث می بود و نیز در کتاب
شعیا آمده که حق تعالی بمکه گفت سوگند خوردم بذات خود چنانکه سوگند خورده بودم در ایام نوح که غرق نکنم
اهل زمین را بطوفان همچنین سوگند خوردم برای تو که ناراض نشوم از تو هرگز و ترک ندهم ترا هرگز تا جبال
همه از جای خود روند و تلها پست شوند و نعمت من از تو زائل نگردد ای مسکینه آگاه باش نیا میکنم بصبیح
سنگهای ترا و می آرایم بجواهر و مکلل نمیکنم بلآلی سقف ترا و بزیر جد درهای ترا و در ریباشی از ظلم و ستم
از ضعف برسلامی که صنعت کند صانعی عمل نمیکند در تو برخیزد و روشن شو که نزدیک رسیده است نور تو و جلال
خدا بر تو به بشارت است بظهور نور خاتم انبیا صلی الله علیه و آله وسلم و همچنین ذکر کرده حرام را گرگ و بزیکجا
بچرند و راه های او آلهای او را زیاده برانچه در تحریر گنجد و تقریر توان کرد و بالجمله صفات و احوال
شریف وی صلی الله علیه و آله وسلم در کتب متقدمه زیاده بر آنست که دران فتوای و اشتباهی باشد غیر آنکه اعدای

دین نام شریف او را تغییر و تحریف کردند و با وجود آن دلائل و شواهد آن ظاهر و باهر است یریدون لیطفئوا نور الله بافواههم والله متم نوره ولو کره الکافرون وصلی الله علیه سید الاولین والآخرین وخاتم الانبیاء والمرسلین وعلی آله واصحابه واتباعه اجمعین وصل محمداً معلوم شد که ذکر شریف حضرت محمد صلی الله علیه وآله وسلم در کتب سابقه سماویه مذکور و مسطور است واهل کتاب را بدان علم قطعی یقینی حاصل بود وبسبب عناد وغلبه شقاوت وخسارت بر اداشتکاه استبعاد دارند اورفته تحریف وتبدیل وانند واگر اینجا بعضی حکایات وروایات که متضمن به تبیین وتفصیل آنست آورده شود مناسب است اگرچه ذکر آن نزد اهل وعت وکمالت موجب تطویل است اما چون ذکر آن موجب مزید علم ویقین ارباب یقین است ناظر احبان سید المرسلین بود صلی الله علیه وآله وسلم وعلی آله واصحابه اجمعین از سر آن نتوانست گذشت گفته اند هر چه میرود بمن دوست خوشتر است: ابو سعید فدری از پدر خود روایت کرد که از شنیدن که از شهداء احد می آورد که گفت آمدم بنی عبد الاشهل را روزی تا بنشینم با ایشان وخدمت کنم وبودیم مادران یاد صلی کشته با یهود پس شنیدم یوشع یهود را که می گوید نزدیک رسیده است خروج پیغمبر که نام او احمد است می آید از حرم واین بلده یعنی مدینه هجرت گاه او است پس آمدم بسوی قوم خود در حالتی که تعجب می کنم از انچه گفت یوشع پس شنیدم مردی را از قوم خود که می گوید نه تنها یوشع می گوید این سخن را تمام یهود شرب میگویند این سخن پس بیرون آمدم تا رسم بر بنی قریظه پس همه ایشان تذکر کردند آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم وگفت زبیر بن باطا اگر روساء یهود بودند بتحقیق طلوع کرده است سر خ ملون لیکن نگذاشتند پیغمبر ظهور وی باقی نمانده است از پیغمبران مگر مرد در این بلده صاحب او ست ابو سعید فدری می گوید که چون قدوم آورد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم مدینه را خبر دادم آنحضرت را باین حکایت فرمود اسلام می آورد زبیر و یاران او از روساء یهود اسلام می آورد مالک یهود همه که تابعان او بودند از قبائل آمدند که بودند یهود که استفتاح میکردند بر کفار عرب وی گفتند خداوندا برانگیزی ای را که می یابیم ذکر او در توراة تا عذاب کند ایشان را وقتل کند وآرزوی ایشان آن بود که نبی از جنس ایشان باشد از بنی اسرائیل وچون مبعوث شد از جنس غیر ایشان حسد کردند وکفر ورزیدند واز منیره بن شعبه آمده که وی در آمد بر مقوقس گفت مرا و را که محمد نبی مرسلست واگر پیروی قبط در دین را متابعت می کردند مرا در اگفت منیره پس زمان کردم با سکندریه ونگذاشتم هیچ کنیسه را مگر آنکه در آمدم آنرا و پرسیدم اصحاب آنرا از قبط او دین را پس نمی

ایشان از وصف محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و در انجا استفتی که بزرگترین ایشان بود مے آورند نزد وی
بیماران خود را پس دعا می کرد ایشان از و گفتم مرا در اخبرده مرا در اخبرده مرا آیا باقیمانده است هیچ کسی از انبیا که بیرون نیامده
است گفت نعم وی آخر انبیاست نیست میان او و میان عیسیٰ بن مریم هیچ کسی دوی نبی است که تحقیق امر کرده است
مرا بچیزے باتباع وی روی نبی عربی امی است نام او احمد نه دراز است و نه کوتاه و در دو چشم او سرخی است
نیست ابیض و نه آدم انبوه است موی آدمی پوشد جامهای درشت را و کفایت میکند بهر چه می یابد از طعام
شمشیر او بر شانه اوست باک ندارد از هر که پیش آید در امباشرت میکند قتال را بذات خود و باوی اصحاب اند که
فدا میکنند خود را بر وی دوست میدارند او را سخت تر از پدران و پسران خود و بیرون می آید از زمینی که در وے
درخت سلم است و از اجمی بیرون می آید و بحرم دیگر هجرت می نماید و هجرت میکند بزمین شور زار و می پوشد
ازار بر وسط ساق خود وی شوید اطراف اعضا را و مخصوص میباشد بصفاتی که نبود با پیغمبر ما مبعوث شد هر نبی
بقوم خود و مبعوث میگردد وی بتمامهٔ عالم و گردانیده میشود او را تمامهٔ زمین مسجد و طهور هر جا که وقت نماز در آید
تیمم میکند و نماز میگذارد و چون باز آمد منیره از ین سفر و اسلام آورد و خبر داد آنحضرت را و اصحاب او را باینچه شنید
روایت است از سعید بن زید که برآمد یزید را و زید بن عمرو در طلب دین پس آمدند در راهی که در موصل بود گفت مر
زید را از کجای آمدی گفت از بیت ابراهیم گفت چه طلبی گفت دین می طلبم گفت برگرد نزدیک است که ظاهر
گردد آنچه تو طلب دین نزد او این زید بن عمرو بن نفیل را موحد حنیفیت گویند و از ذبائح مشرکان نمیخورد
توریت را بر قوم خود میخواند و صحیح بخاری ذکر او هست و از این مسعودی آمده که خدا تعالی برانگیخت پیغمبر خود را
برای در آوردن مردم در بهشت و قصه اش آنست که آنحضرت در گذر روزی در کنیسه بود یهودی را که میخواند
توریت را بر قوم خود چون رسید بر صفت نبی آخر الزمان خاموش شد و باز ماند از خواندن و در گوشه
بیماری افتاده بود پس گفت چرا باز ماندی از خواندن گفت آن بیمار که رسیدند ایشان بذکر نبی آخر الزمان پس
باز ماند از ان پس عزیمت آن بیمار بر مثال کودک کرمی آید گرفت توریت را و بخواند صفت آنحضرت را و گفت
این صفت نیست اشهد ان لا الہ الا اللہ و انک رسول اللہ بر همین کلمه جان داد پس گفت آنحضرت اصحاب
خود را تجهیز کنید برادر خود را از ابن عباس آمده که گفت چون قدوم آورد نخع مدینه را گفت من خراب سکنم
این بلده را و گوید که اهل مدینه کشته بودند پسر نخع را بر سم دعا و به عهدی پس گفت سامول یهودی و
بود در ان ایام اعلم یهود ایها الملک این بلده است که میباشد بسوی وی هجرت پیغمبری که اسمش احمد مولد

مولد او بمکه است و اسم او احمد و این دار هجرت اوست و قبر شریف او هم در بنجا خواهد بود پس برگشت تبع بیمن
و محمد بن اسحاق در کتاب مغازی آورده که تبع خانه برای نبی آخر الزمان بنا کرد و بردی چهار صد از علماء
توریت بوده اند که نزک مرافقت وی گفته عقد موافقت بر اقامت مدینه بازرد وی ادراک سعادت صحبت
نبی آخر الزمان بر بستند و تبع برای هر یک خانه بنا کرده و چهار یه بخشیده و اموال جزیله داده و کتابی نوشت
که در وی شهادت اسلام خود ثبت نمود از انجمله این ابیات است شعر شهدت علی احمد انه رسول من
الله باری النسم فلو مد عمری الی عمره لکنت وزیرا له و ابن عم و این کتاب را مختوم ساخته بکلان ترین
این جماعت تفویض نموده وصیت کرد که اگر وی نبی آخر الزمان را دریابد این کتاب بخدمت وی برساند والا نه باولاد
اولاد او لا محاله بدهد و سرای برای خاتم الانبیا بنا خود تا وقت قدوم نزول فرمایند و گویند که خانه ابو ایوب
انصاری که آن سرور در وقت قدوم مدینه مطهره نزول فرمود و دران سرای بود و آورده اند که زبیر بن بطا کر
اعظم یهود بود گفت من کتابی دارم که پدر من مهر کرده است آزاد و در وی ذکر احمد و وی پیغمبری است که بیرون
آید بارض قرط صفت او چنین است پیش تحدیث کرد یکان بعد از بدیرش و هنوز مبعوث نشده بود آنحضرت صلی الله
علیه و آله و سلم و چون شنید که برآمده است آنحضرت بمکه محکم کرد آنکتاب را و پوشید شان نبی و صفت او را
صلی الله علیه و آله و سلم و بودند یهود قریظه و نضیر و فدک و خیبر که می یافتند صفت آنحضرت را نزد خود پیش از آنکه
مبعوث شود میگفتند در هجرت او مدینه است و چون متولد شود آنحضرت گفتند که زائیده شد احمد امشب مطلوع
کرد کوکب ولادت او و چون مبعوث نشد کافر شدند و منکر شدند و ایشان را از ایمان مگر یعنی حسد و عناد و از هشام
بن عروه از پدرش از عائشه رضی الله عنها روایت است که گفت ساکن شد یهودی بمکه که میفروخت تجارت خود را پس چون
شب ولادت آنحضرت بود نشسته بود آن یهودی در مجلسی از مجالس قریش گفت آیا در شما امشب مولودی
بوجود آمده گفتند نمیدانیم گفت نظر کنید ای معشر قریش و تحقیق نمائید انچه من میگویم زائیده شده است امشب
پیغمبر این امت احمد میان دو شانه او علامتی است که در وی مویها است پس متفرق شدند قوم از مجالس خود
و حالانکه تعجب میکنند از حدیث یهودی و چون آمدند بمنازل خود پرسیدند از اهالی خود و شنیدند که زائیده شده است
مر عبد الله بن عبد المطلب را امشب پسری که نام کرده شده است محمد پس آمدند نزد یهودی و گفتند زائیده شده
و بیمان مولودی گفت مجد از خبر داد من را پیش ازان گفت ببرید مرا بسوی او پس ببردند او را نزد آمنه
و بیرون آورد آنحضرت را پس بدید یهودی علامت را در پشت مبارک او و بیهوش افتاد پس بهوش آمد گفتند چه شد

ترا دای بتو گفت رفت نبوت بنی اسرائیل و بیرون آمد کتاب از دست ایشان و این مولودی است که بکشد
ایشانرا و هلاک میکند احبار ایشانرا بامتد عرب نبوت را شاد باشید ای معشر قریش و آگاه باشید بخدا سوگند
غلبه و سلطنت شود در شما تا که برآید از مشرق بسوی مغرب هر آن و این حکایت راستمتا لیست که بیاید در زمان ولادت
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و از ابهبر یره روایت است که آمد آنحضرت بیت مدارس را و فرمود بیرون آرید
نسوی من اذکر که دانا تر است میان شما پس آوردند عبد الله بن سوریا را پس خلوت کرد با وی رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم فرمود که سوگند میدهم ترا بدین تورید نعمتی که داده است بنی اسرائیل را و خوانده است ایشانرا من
و سلوی و سایه کرده ایشانرا بغمام که من رسول خدا ام گفت اللهم نعم من و قوم من همه میشناسند آنچه من میشناسم صفت
تو و لغت تو بین و مسطور است در توریت و لیکن این قوم حسد میکنند ترا و فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
پس چه چیز باز میدارد ترا که ایمان نمی آری و مسلمان نمیشوی گفت نا خوش میدارم خلاف قوم خود را امید دارم
که متابعت کنند ترا باسلام آرند و من نیز مسلمان شوم و از طلحة بن عبد الله رضی الله عنه روایت است که گفت
حاضر شدم سوق بصری را که از بلاد شام است ناگاه دیدم راهبی را در صومعه اش میگویند بپرسید اهل موسم را
آیا هست در میان شما احدی از اهل حرم گفت طلحة من از ایشانم گفت آیا ظاهر شده است یکی احمد گفتم کیست
احمد گفت ابن عبد المطلب ابن آیام است که بیرون می آید وی در ان دوی آخر انبیاست و مخرج او از حرم است
و مهاجر وی خرما زار و سنگستان و شوره زمین یثرب گفت طلحة پس او فتاد در دل من قول راهب برآمد و قدوم
آمدم بکه و پرسیدم آیا پیچ حادثه ساخ شده گفتند نعم محمد بن عبد الله این دعوی نبوت کرده است متابعت
کرد او را ابن ابی قحافه پس آمدم بر ابو بکر رضی الله عنه و خبر دادم مر او را بقول راهب و گفتم آیا متابعت کرده او را نیز گفت
نعم پس برد ابو بکر رضی الله عنه طلحة را نزد آنحضرت و متابعت کرد او را و خبر دادند مطلع آمده گفت که هنگامیکه فرستاد حقتعالی پیغمبر خود را
و سهو پیدا شد امر او بمکه و بیرون آمدم بجانب شام و چون بصری رسیدم جماعه از زهاری آمدند و گفتند مرا از
حرمی تو گفتم نعم گفتند پس بیشناسی صورت این شخص را که دعوی پیغمبری کرده است در میان شما گفتم میشناسم
پس گرفتند دست مرا پس در آوردند مرا در دیری که ایشانرا بود و روی صور و تماثیل گفتند نظر کن آیا می بینی
در این صور تها صورت این پیغمبر را که پیدا شده است در میان شما پس نگاه کردم و ندیدم صورت او را در این
صور تها پس در آوردند مرا در دیری بزرگتر از ان دیر و در آن نیز صور و تماثیل اند بیشتر از دیر نخست پس گفتند نگاه کن
آیا می بینی صورت مبارک او را در میان پس نگاه کردم ناگاه دیدم صورت و صفت آنحضرت را صلی الله علیه و آله

وسلم وصورت وصفت ابوبکر را رضی اللہ عنہ ودی گرفتہ است زانوہای آنحضرت را گفتند شناختی صفت
او را گفتم نعم پس گفتم خبر دہید مرا ایشان را تا بدانم کہ چہ میگویند پس بیان کردند ایشان صفت آنحضرت را پس گفتم
گواہی میدہم کہ او ہمان است گفتند می شناسی انیکس را گفتم زانوی مبارک او گرفتہ است گفتم نعم گفتم گواہی میدہم کہ
این یار او ست وخلیفہ او ست بعد از وی گفتم می ترسم کہ بکشند او را فریش گفتند واللہ نمی توانند کشت او را عاقبت
وی پیغمبر آخر زمان است غالب میگرداند او را خدا تعالی بر ہمہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واز صفیہ بنت حیی بن
اخطب یہودی کہ از امہات المومنین است آمدہ کہ گفت چون قدوم آوردہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرود آمد
بقبا رفت پدر من حیی بن اخطب وعم من ابو یاسر بن اخطب نزد آنحضرت بگاہ در تاریکی شب باز نیامدند او را آمدند تمام شب
چون بمنزل آمدند دیدم ایشان را کہ شغل وکسل وغم واندوہ کہ بالاتر ازان متصور نباشد روی آوردہ در خانہ خواندند من
محبوب ترین اولاد بودم نزد ایشان پس بعادت مالوف پیش ایشان رفتم چندان در زیر بار غم واندوہ شکستہ شدہ
ومحزون بودند کہ ایشان را فرصت ومطافت آن نشد کہ التفات بجانب من توانند کرد در اثنای این حال عم من
از پدر من پرسید ابو یاسر او را ایشمر ہمان پیغمبر آخر الزمان ست کہ نعت وی در توریت خواندہ ایم پس پدر با عم میگوید نعم واللہ
ہو ہو آری او ست گفت بتعین میدانی کہ او ست گفت نعم واللہ بتعین میدانم کہ او ست گفت در نفس خود
نسبت بوی چہ می یابی محبت یا عداوت گفت عداوت واللہ تا زندہ ام در عداوت او میکوشم پس ہر دو شقی
از طی بعداوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وگرفتار وبال ونکال ابدی گشتند نعوذ باللہ من ذلک وبعضی ازین
اشقیا حیات فانی را وسیلہ جمع حطام دنیاوی ومتاع ضیافت حیات فانی ساختہ بدرکہ اسفل فرو رفتند وبعضے
دیگر از علماء واحبار یہود کہ سابقہ عنایت ازلی برناصیہ اقبال ایشان حرف سعادت نگاشتہ بودند بدین اسلام مبادرت
نمودہ احراز دولت وسعادت نمودند چنانکہ عبد اللہ بن سلام واشال وی رضی اللہ عنہم وفریق کہ خبر عالم کثیر المال
وتجمل بسیار داشت وصفت آنحضرت را میشناخت غالب بود وہمیشہ بران بود وچون روز احد شد گفت ای معشر
یہود بخدا شما میدانید کہ نصر محمد بر شما حق است در بایید باین سعادت نائل گشتند امروز روز سبت است گفت ہیچ سبت
نیست پس گرفت سلاح خود را وبر آمد وایمان آورد وشہید شد وصیت کرد کہ اگر کشتہ شوم امروز ہر اموال من برای
محمد است بکند ہر چہ خواہد دہد ہر کرا خواہد پس کشتہ شد وی رضی اللہ عنہ وقبض کرد آنحضرت اموال او را وبود عامۂ
صدقات آنحضرت ازان اموال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وقصہ سلمان فارسی رضی اللہ عنہ در طلب آنحضرت بشنیدی اخبار
بعثت او بعد سال در روایت دیگر بیشتر ازان ودیدن وے مقصود ومشہور است اخبار دیگر بسیار ست ذکر ہمہ را مقتضی ایں مختصر نیست

باب پنجم در ذکر فضائل وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مشترک اند میان وی و انبیاء صلوات اللہ وسلامہ پس عمل آنحضرت در بیاریبت اللہ قوی تر و کامل تر از فعل ابراہیم باشد ہا مانچہ داده شده است موسی علیہ السلام از گردانیدن عصا را مار غیر ناطق داده شده است سیدنا محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مانند آن از فریاد کردن ذراع بندان عربی کہ در مسجد بود از فراق آنحضرت چنانکہ قصہ آن در باب معجزات بیاید و امام فخر رازی در تفسیر خود آوردہ است کہ روزی ابو جہل لعین خواست کہ سنگی بر آنحضرت بیندازد و خستہ گرداند پس دید بہر دو بازوے آنحضرت دو اژدہا دیگر نخیت از ترس رو داده شده است موسی علیہ السلام را ید بیضا و روشنائی آن کہ مبعوث شد بصر را و آنحضرت بتمام از فرق تا قدم ہمہ نور بود کہ دیدہ خیرت در جمال باکمال وی خیرہ میشد مثل ماہ و آفتاب تابان درخشان بود و اگر نہ نقاب بشریت پوشیدہ بودی ہیچکس را مجال نظر دادراک حسن او نماندے نبوتی ہمیشہ جبہہ نوری بود کہ انتقال کرد از اصلاب آباء و ارحام امہات از زمن آدم تا انتقال بصلب عبد اللہ و حمزہ رضی اللہ عنہ سلام اللہ علیہم اجمعین فائدہ قتادہ بن النعمان کہ از صحابہ کرام است شبی نماز عشا ہمراہ آنحضرت گذارد و شب ابر و باران بود و تاریک بود پس آنحضرت شاخ خرمای بدست وی داد فرمود ہر این را روشن میگرداند از پیش روی پس نوده گز و چون در ای در خانہ می بینی در رو مار سیاہی سانبزن آنرا و بیرون کن رواہ ابو نعیم در صحیح بخاری بہ دیگر مذکور است کہ عباد بن بشر و اسید بن حضیر کہ در شب تاریک از ملازمت برآمدند و دست ہر یک عصائی بود پس روشن گشت عصائی کہ در دست یکی از ان دو کس بود در روشنائی آن راہ را تا خانہ ہر دو چون جدا شدند از یکدیگر عصائی کہ در دست دیگری بود روشن گشت و خود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عین نور بود و از اسماء شریف او ست و بخاری در تاریخ و بیہقی و ابو نعیم از خزرہ اسلمی آوردہ اند کہ گفت بودم با آنحضرت در سفری پس متفرق شدیم در شب تاریک پس روشن گشت انگشتان من تا جمع شدند ہمہ در ان روشنائی ہا ادراک کردم کہ یکے از انگشتان من روشن بود و نیز در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ از صحابہ یا بیدہ عوتک کرد تا فرمش مسافر شادوی نشانی درخواست کرد کہ حجت باشد او را پس انگشت شریف میان دو چشم وی زد از انجا نوری پیدا شد پس عرض کرد آن صحابی کہ گفت می ترسم کہ مردم بر من خیال نکنند چنانکہ در قصہ موسی علیہ السلام نیز آمدہ بیاض بیضا من غیر سوء پس نقل کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنرا بنا بر زیانہ وی این احادیث دلیل اند بر نورانیت آنحضرت و سرایت نورانیت وی بجادمان درگاہ باشند عصا و غیر از ان و بیان این جا ئی ات [illegible] ایشان نور علی نور یہدی اللہ لنورہ من یشاء و ما شگافتہ شدن دریا برای موسی علیہ السلام شگافتہ شدن آنحضرت

قمر اعظم تر از انست کہ آن تصرف است در عالم ارض و این تصرف است در عالم سما و الفرق بینهما واضح و در
روایات آمده است که در میان زمین و آسمان دریای است که آنرا مکفوف خوانند و دریای زمین بنسبت بوی مثل
یک قطره دارد و بنسبت بحر محیط و برین تقدیر آن دریا متعلق شد برای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گفته شد
ازان در شب معراج و این عظیم است از انفلاق بحر برای موسی علیه السلام و اما اجابت دعای موسی در هلاک
فرعون اجابت دعوت آنحضرت لا قصد و لا تعمی است و آنچه داده شده است موسی علیه السلام از تفجیر ماء از حجر و برآمدن
چشمها از سنگ داده شده است آنحضرت را انفجار آب از انگشتان وی و این ابلغ و اکمل است انان چه حجر از جنس
ارض است که بیرون می آید ازان نبابیع بخلاف برآمدن چشمها از گوشت و پوست و اما آنچه فرمود حق تعالی و کلم الله
موسی تکلیما داده شده است سیدنا مثل آن در شب اسرا و عروج باده براق از قرب دو نود نیز مقام مناجات مر آنحضرت
را فوق سموات علی سدرة المنتهی است که نهایت علوم خلق تا آنجاست و مقام مناجات مر موسی را طور سینا است
و مقام مناجات محمد سموات علا و اما آنچه داده شده است هارون علیه السلام از فصاحت لسان چنانکه آمده است
در حق هارون هو افصح منی لسانا داده شده است سیدنا از فصاحت و بلاغت تا بجای که نیست متصور زیاده
بران بلکه مانند آن و بود فصاحت هارون غایت او در عبرانی و زبان عربی افصح است از عبرانی و نیز موسی
افصح نبی گفت نه مطلق و بود در زبان موسی علیه السلام لکنتی چنانکه قصه آن مشهور است و اما آنچه داده شده
است یوسف علیه السلام از شطر حسن داده شده است سیدنا تمام حسن و کل آن و کسیکه تامل کند در چیزے
که منقول است در حلیه شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم دریابد که تفاصیل حسن و جمال که در صورت باکمال
وی مندرج است در هیچ انسانی نبوده و نخواهد بود یوسف علیه السلام را یک حسن و جمالی و صباحت و لمعانی و بهجتی
که دیگر انرا نبود و اما این ملاحت و جمال که در صورت و شکل شریف وی بود هیچ جای نبود صلی الله علیه وآله
وسلم قدر حسنه و جماله و آنچه داده شد یوسف علیه السلام از تعبیر رویا و تاویل منام مجموع آنچه منقول و معلوم است
ازان سه چیز است یکی در روایت کوا کب دشمن مقهور و سجده کننده مر او را دوم در رویای صاحب السجن یعوم
رویای ملک اما از حضرت سیدنا صلے الله علیه وآله وسلم چند آنست که از صد عدد و حصر خارج است کسیکه تتبع
کند اخبار را و تتبع نماید آثار را بیابد ازان اعجب عجائب و سر انجام است که مذکور شود بعضے ازان در مجالس دیگر
و اما آنچه داده شده است داؤد علیه السلام از تلیین حدید که چون مسح میکرد آهن نرم میشد و چون خشک میشد زره
دی دیرگ دار میشد و مسح کرد آنحضرت شاة ام معبد را که کرکین و لاغر و نزار و خشک شده مانده بود و نرم گشت

پستانهای وی در زبان شد از وی سیر زیاده از مجرای عادت و درین دو صورت نیز نرم ساختن چیزی سخت است و اگر نرم کرده شود بدید برای داؤد علیه السلام نرم کرده شد سنگ سخت برای آنحضرت حافظ ابو نعیم روایت کرده است که چون در آمد آنحضرت غار را مائل گردانید سر مبارک خود را بسوی سنگ تا چه آن کند شخص خود را پس فرو کرد خدای تعالی سنگ را تا در آورد سر خود را در سنگ و استرداج کرد سنگ سخت پس نرم شد برای وی اثر کرد باز وی شریف وی در ان گشت نخره بیت المقدس مثل خمیر پس بر نسبت بدان دابه خود را تسبیح کرد جبال با داؤد تسبیح کرد سنگ در دست شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم و اما آنچه داده شده سلیمان علیه السلام از کلام طیر و تسخیر شیاطین و ریح و ملکی که داده نشد بعد وی هیچ احدی را داده شد سلیمان علیه السلام از کلام طیر و تسخیر شیاطین و ریح و ملکی که داده نشد بعد وی هیچ احدی را داده شد سید نا رسلطان ما صلی الله علیه وآله وسلم مانند آن و زیادت بران اما کلام طیر که فرمود او را تینا منطق الطیر سخن کردن آنحضرت سنگ و تسبیح کردن بدست وی حصی که بجاد است و این اعلی و اغرب است از کلام طیر و کلام کردن یادی ذراع شاة مسمومه و کلام کردن آهو شکایت کرد ماری بعیر خیانکه در باب معجزات بیاید در روایت کرده شده است که طائری آمده و گرد سر مبارک گردید و سخنی گفت نزدیک که در دناک ساخته است کسی از شما این طائر را بجهت بچهای او باید باز گرداند بسوی وی بچه های او را و قصه کلام ذئب با آنحضرت مشهور است اما ریح واقعه شده است عدة با شهر در راه ها شهرے برد تخت سلیمان را هر جا که میخواست از اقطار ارض و آنحضرت را ارزانی داده شد که ریح تر بود از ریح او بلکه تیز تر از برق خاطف دبر د او را از فرش بسوی عرش در یک ساعت و مسخر گردانیده شد برای سلیمان علیه السلام زمین تا بر د او را بنواحے ارض و پنهاییده شده گرد آورده شده برای او زمین تا دید مشارق ارض و مغارب انرا و فرق است میان کسیکه سعی کند بسوی ارض و کسیکه سعی کند بسوی وی ارض اما تسخیر شیاطین در حدیث صحیح آمده که پیش آمد شیطان آنحضرت را در نماز پس قدرت داد حق تعالی او را بر وی و خواست که ببندد او را بستونی از ستونهاے مسجد تا بازی کند بوی طفلان کوچه و نیز جن مسخر گردانیده شدند برای سلیمان و ایمان آوردند با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس سلیمان استخدام کرد جن را و آنحضرت استسلام کرد انسان را و اما شمار کردن جن و انس و طیر و از جنود سلیمان چنانکه فرمود و حشر لسلیمان جنوده من الجن آنحضرت را ملائکه نا جبرئیل و میکائیل جنود شدند و عدد طیور از جنود سلیمان عجیب تر است قصه کبوتر بار که در ساعت آمد آشیانه ساخت و بیضه نهاد و نگذاشت او را از عدای دین و مقصود از هذه حمایت دو قرابت است بتحقیق حاصل شد بآسان طریق و اما عطای

سلیمان ملک را که نسزد بعد وی کسی را سیدنا مجز گردانیده شد میان انکه بادشاه بود یا نبده واختیار کرد بندگی
را که ملکی عظیم است که زوال نیست مر آنرا و میسر نشد کسے را بعد از حضرت وی این چنین ملکی صلی الله علیه وآله وسلم واما
انچه داده شد عیسی علیه السلام از برا رکه و ابرص واحیای موتی داده شده است سیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم
که رد کرده چشم ابو قتاده را که بیرون افتاده بود و پس گشت بهتر از انک بیشتر بود و روایت کرده شده است که امراة
معاذ بن افراء برص داشت پس شکایت آن نزد آنحضرت آورد پس آنحضرت مسح کرد بران چوبی که در دست داشت
و دور کرد حقتعالی برص لا از وی نقل کرد این را در مواهب لدنیه از امام فخر رازی و بیهقی در دلائل النبوة قصه مردے
آورده که گفت بر سول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ایمان می آرم اگر زنده گردانی برای من دختر مرا که مرده است پس آمد
آنحضرت بر قبر او بایستاد و ندا کرد یا فلانی پس از قبر آواز بر آمد لبیک وسعدیک یا رسول الله الحدیث واحیای موتی از
آنحضرت متعدد وقایع شده چنانکه در باب معجزات بیاید و نیز تسبیح حجر و حصاة بر کف دست شریف و سلام کردن حجر
و نالیدن جزع از فراق وی اتم و ابلغ است از تکلم موتی و اما دانستن عیسی علیه السلام انچه میخورند قوم وی و ذخیره
میکردند در بیوت از حضرت سیدنا صلی الله علیه وآله وسلم زیاده از حد حصر و احصا واقع شده و اما بردا شتن عیسی آسمان
آنحضرت را در شب معراج بالاتر ازان بجای بردند که هیچ کس را ببرند مخصوص ساختند بمزید درجات و سماع مناجات
در خلوت خطیره قدس بانواع مشاهدات و کرامات الحاصل هر چه تمامه انبیا و رسل صلوة الله علیهم اجمعین از فضائل
و کمالات و معجزات بود همه در ذات شریف وی موجود بود شعر خوبی و شکل و شمائل حرکات و سکنات و انچه خوبان
همه دارند تو تنها داری ۱۲ صلی الله علیه وآله وسلم وعلی آله واصحابه بقدر حسنه وجماله وحب فضله وکماله وجوده ونواله

فصل این فضائل و معجزات بود که مشترک است میان انبیا و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واما فضائل و
معجزات دیگر که مخصوص آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که آنرا خصائص وی صلی الله علیه وآله وسلم خوانند بسیار
است و خارج از حد و عد حصر و لیکن انچه ظاهر بود و در قید ضبط علماء محصور است مذکور مے شود و خصائص
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دو قسم است یکے از قبیل احکام شرع و دیگر قسم صفات و احوال معجزات و بعضی گفته اند
که تکلم در قسم احکام و بحث کردن ازان بیفائده است و متعلق نیست بدان حکمی الآن و آن امریست که گذشت
و مواد است که فائده بران مترتب است اول علم بحال شریف وی و تحقیق آن سعادتیست که نوعی از کمالات است
و علیزو فهمیدن آنکه بتحقیق اتباع اقتدار موقوف است بران نادانسته شود و عمل کرده شود بدان بازین قسم را
بیها قسم کرده اند اول انچه مخصوص بوی صلی الله علیه وآله وسلم از واجبات و حکمت در ان زیادة قرب درجات

زیرا کہ تقرب بفرض اکملست از تقرب بنوافل چنانکہ منطوق حدیث است وافوی است در برداشتن بار تکلیف و تعظیم اجر آن و ما از ہر قسم شمالی چند آوردیم و استیفای آنرا بکتب قوم حوالہ کردیم ذکر ما فی المواہب چنانکہ وجوب نماز ضحی بقولی و ثواب خلاف آنست اگرچہ در حدیث آمدہ است امرت برکعتی الضحی ولیکن تحقیق آنست کہ سنت موکدہ است و امر ابحالی نیست و مراد بآن نمازی است کہ بعد از برآمدن آفتاب گذرانند کہ آنرا عرب نماز اشراق گویند و صلوٰۃ الضحی نماز چاشت را گویند و قول عائشہ رضی اللہ عنہا مارئیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تسبیح سبحۃ الضحی محمول برین نماز است و چنانکہ نماز وتر در رکعت الفجر چنانکہ حاکم در مستدرک آوردہ در حدیث احمد و طبرانی نیز آمدہ است کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سہ چیز بر من فریضہ است و بر شما تطوع و تر در رکعتین فجر در رکعتین ضحی و قول با نخفاض و تر بر قول امام شافعی است و نزد امام ابوحنیفہ بر من واجبست و چنانکہ نماز تہجد بر آنحضرت فرض بود و بعضی گفتہ اند کہ بر امت نیز فرض بود پس برداشتہ شد از ایشان و بعضی از علمای شافعی گفتہ اند کہ از حضرت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز برداشتہ شد چنانکہ مسواک و در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت مامور بود بوضو نزد ہر نماز و چون شاق آمد امر کردہ شد بمسواک ہر ہر نماز را و احادیث دیگر نیز در شان مسواک آمدہ کہ دلالت آنہا بر وجوب قطعی نیست قسم ثانی خصائص آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حرمت یعنی احکامی کہ بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حرام است نہ بر غیر وی چنانکہ تحریم زکوٰۃ بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ہمچنین تحریم صدقہ بر قول صحیح مشہور منصوص بقول وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہلا نا کل الصدقۃ رواہ مسلم و ظاہر آنست کہ امتناع از اکل از جہت حرمت باشد و بعضی گویند کہ از امتناع اکل تحریم را نمی یابیم پس تواند کہ امتناع اکل از جہت تنزیہ باشد نہ از جہت حرمت بہر حال امتناع از اکل صدقہ از خصائص است تحریما او تنزیہا چنانکہ تحریم زکوٰۃ بآل و موالی آنحضرت چنانکہ در فقہ مقرر شدہ است فائدہ وا از امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ خلاف آن مروی نیست در زمان وی و چنانکہ اکل چیزیکہ را بحیہ کریہہ دادہ شد کریہ و پیاز چنانکہ در احادیث آمدہ است و چنانکہ تحریم کتابت و شعر و قول تجریم بر تقدیری ملیحہ است کہ مید انست کتابت و شعر را و تحقیق آنست کہ ہر چیز کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمی آید بحکم طبع و جبلت و تخلق بین در قضیہ صلحیہ بیاید ان شاء اللہ تعالیٰ و چنانکہ بر گرفتن سلاح بعد از پوشیدن پیش از قتال و چنانکہ تحریم نکاح کتابیہ زیرا کہ از ازواج وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اند و ازواج او مہیند در بہشت و وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اغیر و اغیر است از آنکہ رضا بکفر بہ پسندد و در رحم کافرہ و چنانکہ تحریم نکاح امتہ مسلمہ و امانتری با مستجاز است باتفاق قسم ثالث آنچہ منصوص

است وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از مباہات چنانکہ عدم انتقاض وضو بنوم و بعضے گفتہ اند کہ این حکم عام است
ہمہ را علیہم السلام وہمانا کہ اختصاص نسبت باست مراد است وچنانکہ اباحت صلوۃ بعد العصر وچنانکہ
جواز وتر راحلہ باوجود وجوب وچنانکہ صلوۃ جنازہ بر غائب نزد حنیفہ ونزد شافعی عام است مر ہمہ امت را
وچنانکہ صوم الوصال وتحقیق آن در باب صیام بیاید انشاء اللہ تعالی وچنانکہ اباحت نظر باجنبیات وجواز
خلوت باجنبیہ ودر اینجا کلام است کہ باید در محاش وچنانکہ نکاح بیشتر از چہار زن وہمچنین دیگر اورا در زیادت
بر زنہائے پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خلاف است وچنانکہ جواز نکاح بلفظ ہبہ از جانب امراۃ کہ بہ بخشد زنے
نفس خود را و طلب نکند مہر را بلی ولی وبی شہود واما از جانب آنحضرت لابد است از لفظ نکاح وتزوج
وآنحضرت را جائز بود کہ تزویج کند زنی را بمردی بی اذن او واذن اولیائی او چنانکہ نکاح بی رضای زن
واگر رغبت میکرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نکاح زنی کہ شوہر ندارد ولازم میشد بروی غایت وے
وحرام میشد بر دیگران خواستگاری آن زن واگر شوہر میداشت واجب میشد بر شوہر طلاق دی ودر اینجا
امتحان ایمان وے بود وفال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ لا یومن احدکم حتی اکون احب الیہ من نفسہ واہلہ وولدہ
والناس اجمعین لہذا واجب بود بر مردی کہ طعام وشراب دارد ومحتاج است بدان صرف آن بر آنحضرت
نزدا متیاج وی وفدا کردن نفس خود را بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فان النبی اولی المومنین من انفسہم
ومصدوق اینست قصۂ زید وزینب وحاصل این قصہ اینست کہ حق تعالی تزویج کرد زینب را پیش خود با آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم پس انداخت حقتعالی کراہت زینب را در دل زید وآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم متبرسید از اظہار
آن باضعفاء الایمان نادر ورطہ ہلاک نیفتند پس وحی آمد کہ تو از خدا بترس من خلاف تو را وکن از مردم چہ میترسی پس
تزویج کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را واو در خانہ وبعضے مفسران داریان سیر را درین مقام کلامی
است کہ لائق منصب نبوت واہل تحقیق آنرا از زلات مفسران شمردہ اند وہمچنین در قصۂ یوسف علیہ السلام
با امراۃ عزیز ودر قصۂ داؤد علیہ السلام بزنان اوریا مقام انبیا علیہم السلام اعلی است از آن وگرد انیدن عنق
را بجای مہر چنانکہ صفیہ را کرد رضی اللہ عنہا ودر وجوب نفقہ زوجات بر آنحضرت اختلاف است نووی گفت
اصح وجوب است وواجب نبود بروی غایت قسم میان زنان خرد واکثر علماء حنفیہ نیز برین اند واینچہ بسکر
بطریق تفضل بود نہ بوجوب ودر جمل جمع میان مراۃ وعمرہ خالہ ووجہ آنست نہ دریافتم ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا
حرمت این ہمہ خصائص ہمہ باآنست کہ نکاح صدر حق او صلی اللہ علیہ وسلم بعد از شست مذبان

در دران همه در حکم او و غلام وی بودند و مباح بود مر آنحضرت را که بگیرد از مال غنیمت پیش از قسمت هر چه خواهد از جاریه و شمشیر و مانندان و مباح شد مر او را قتال بلکه دخول مکه بی احرام و تحقیق و تفصیل آن در باب فتح باید انشاء الله تعالی و از خصائص آنحضرت بود که حکم کند بحلم خود و برای خود و له و لغیر و گواهی دهد برای نفس خود و له خود بود دشنام و لعن او قربت و رحمت و مباح بود مر او را که قسمت کند اراضی را پیش از فتح زیرا که مالک گردانیده بود او را مالک الملک تمامی را راضی و ممالک را گفت غزالی رحمة الله علیه که دی صلی الله علیه و آله وسلم که قسمت میکند ارض جنت را و از نش و نیا بطریق اولی صلی الله علیه و آله وسلم و صل و اما فضائل آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم که نه از قبیل صفات و احوال است لا تعد و لا تحصی است خصوصا صفات و احوال باطن که علم هیچکس بکنه آن نرسد و ندکور از ان بعضی صفات ظاهر است که علماء و احصای آن نموده ذکر کرده اند معجزات همه ازین قبیل است که از هیچ یکی از انبیاء ظاهر نشده و لیکن آنرا با بی جدا نهاده شد از جهت عظمت و کثرت آنها و فضیلت اعلی و اکمل دی صلی الله علیه و آله وسلم آنست که پروردگار تعالی روح او را بیشتر از ارواح خلایق پیدا کرده دارواح سائر مکونات را از روح وی منشعب گردانیده همه را از نور وی آفریده دے و صلی الله علیه و آله وسلم نبی بوده و آدم هنوز میان روح و جسد بود کما رواه الترمذی عن ابی هریرة رضی الله عنه و در عالم ارواح نیز فیض یار واح انبیاء از روح او رسیده شعر و کل ای اتی الرسل الکرام بها فانما اتصلت من نوره بهم فانه شمس فضلهم کواکبها یظهرن انوارها للناس فی الظلم و تا آنکه آفتاب روح او در پرده غیب بود کواکب ثوابت حضرات انبیا که متنور بنور او بودند ظهور نمودند و چون آفتاب نبوت و رسالت بکمال وجود متجلی شدند بعضی در رنگ ظهور کواکب در شب و اختفای ایشان نزد طلوع آفتاب چنانکه ابو هریرة روایت کرده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم من اول انبیام در خلق و آخر ایشانم در بعث و از جمله فضائل عظیمه وی آنست که داده شده است مر او را جوامع الکلم که مراد بدان کلمات است مختصر شامل معانی کثیره و این از خواص کلام قدمی محمد یست چنانکه در باب حلیه شریف اشارتی بآن گذشت و از انجمله آنست که دی صلی الله علیه و آله وسلم اول کسیکه گرفته شد از و میثاق در روز است و اول کسی است که گفت بلی در امر وز کما جاء فی الحدیث و از انجمله آنست که آدم و عالم همه از بهر او پیدا کرده شده اند و مقصود اصلی از ایجاد عالم وجود او ست و نوشته شد اسم شریف وی بر عرش و ابواب جنت و ما فیها و از انجمله آنست که حق تعالی گرفت عهد از انبیاء وی که چون مبعوث گردد ایمان بیارند بوی و نصرت دهند او را و فذلک قوله تعالی و اذ اخذ الله میثاق النبیین چنانکه سابقا گذشت و از انجمله آن است

کرده شده است اخبار و بیشتر بوجود شریف وی در کتب سابقه چنانکه گذشت و از انجمله آنست که رافع نشده است
و نسبت نسبت وی تا آدم علیه السلام سفاح یعنی زنا چنانکه در عهد جاهلیت عادت بود و ذکر آن در ولادت
شریف باید دانست رالله تعالی و از آنجمله آنست که برگزیده شد از بهترین قرون بنی آدم قرنا فقرنا و بیرون آورد
او را از بهترین بهتران قبائل چنانکه در حدیث آمده است که خدا تعالی برگزید کنانه را از اولاد اسمعیل علیه السلام
و برگزید قریش را از کنانه و برگزید بنی هاشم را از قریش و برگزید مرا از بنی هاشم پس وی برگزیده ترین برگزیدگان
بهترین بهتران و بهتر ترین بهتران باشد صلی الله علیه و آله وسلم و در وقت ولادت شریف بتان همه سرنگون افتادند
و جن اشعار خواندند و برآمدار شکم امنه خون و نظیف بحرکت زائف بریده و در وقت ولادت ساجد و رافع
نظر بجانب آسمان داشته و انگشت شهادت برداشته و دیده اند او را که نوری از وی برآمده که روشن شد بآن کوشکهای
شام و سفید هندی بجنبانیدن ملائکه او را کلام کردن عهد و نوشته اند او را که سخن میکرد با وی قمر در عهد و میل میکرد
بهر جانب که او اشارت میکرد از انجمله سایه کردن ابر است مر آنحضرت را در گرمی آفتاب و این همیشه بود بلکه در اوقات
متعدده واقع شده تخست در زمان صغر که همراه عم خود ابو طالب بسفر برآمده و بجیرا راهب او را بشناخت و لذا
سایه او داشتن در خصائص جدا ذکر کرده اند و از انجمله شق صدر شریف است چنانکه در صحاح آمده و وقوع
آن چهار بار است اول در وقتی که صغیر بود در بنی سعد دوم در ده سالگی سیوم نزد بعثت چهارم در شب معراج
و از انجمله فشردن جبرئیل است او را ابتدا روحی و تصرف کردن در وجود شریف وی این هر سه خصائص شمرده
و گفته اند که هیچ یکی از انبیا را نبود و تفاصیل این معانی در مواضعش بیاید و از انجمله آنست که حق تعالی ذکر او را
بر عضو آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در قرآن قلب او را و در قول خود تنزل به الروح الامین علی قلبک
و لسان او را در قول خود قانما لیسر ناه بلسانک و در ما ینطق عن الهوا و بصر او را در مازاغ البصر و ما طغی و وجه
او را در قد نری تقلب وجهک فی السماء و عنق او را در و لا تجعل یدک مغلولة الی عنقک و صدر و ظهر او را در الم
نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک و این دلالت دارد بر کمال محبت و عنایت
حق جل و علی او را و این مسکین گاهی در وقت خواندن اللهم صل علی روح محمد فی الارواح و علی جسده محمد
فی الاجساد و هر یک عضو شریف را جدا جدا ذکر میکند و درود میفرستد الحمد لله که این عمل موافق آیات قرآنی افتاده
و از انجمله آنست که حق تعالی انشکافت از اسم خود که محمد است احمد و محمد تسمیه کرده نشد پیش از وی باین اسم هیچ
احمدی و حسان بن ثابت در مدح آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم گفته شعر و شق له من اسمه لیجله

قدر الحرش محمود وذا احمد ۲ و بعضی گفته اند که این شعر ابو طالب است کذا ذکر البخاری فی التاریخ الصغیر و از جمله آنست که پروردگار تعالی انجو رانید و مینوشانید و راز طعام و شراب بهشت چنانکه در ذکر صوم وصال بیاید انشاء الله تعالی و میدید بر آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از پس چنانکه میدید از پیش و میدید در شب تاریکی آن چنانکه میدید در روز روشنائی روز چنانکه حلیه شریف وی صلی الله علیه و آله وسلم گذشت و از انجمله آنست که چون سنگ فرو میرفت هر دو پای وی در آن چنانکه در مقام ابراهیم متواتر است و اثر هر قدمین آنحضرت در سنگ مکه مشهور است و اثر حافر ناقه شریف در مسجد نمی معاویه در مدینه واقعست و بود آب دهن آنحضرت که شیرین میگردانید آب شور را و کفایت میکرد طفل شیرخواره را چنانکه در باب حلیه گذشت و بغلهای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم سفید بود و موی نداشت نه متغیر اللون بود مانند چنانکه از مردم میباشد و بعضی این را از خصائص شمرده اند و در حدیث استسقا آمده است که بهاست وی صلی الله علیه و آله وسلم هر دو دست خود را در وضاءت دیده میشد بیاض الطیر و بعضی گفته اند از بیاض الطیر لازم نمی آید که موی نباشد زیرا که بعد از برکندن موی مکان آن سفید میباشد اگرچه آثار موی باقی میماند و تحقیق آمده است که آنحضرت نتف می کرد و شعر الطیبین را و در بعضی احادیث آمده است که عبد الله بن ارقم خزاعی گفت گذاردم نماز را با آنحضرت و نظر کردم بسوی غرفة الطیبین وی صلی الله علیه و آله وسلم و قتیکه سجده میکرد و گفته اند که غرفه بیاض که خالص نباشد مثل رنگ خاک و این دالالت دارد بر انکه آثار شعر گردانیده بود سکان را غرفه والا اگر خالی میبود مطلق از آثار شعر اغفر نمی بود و اینچنین گفته در مواهب و گفته که نعم اینجا اعتقاد باید کرد در حضرت صلی الله علیه و آله وسلم آنست که نبود در الطیبین شریف اورا لایق که بود لطیف طیب الرایحه چنانکه ثابت شده است در صحیح و سیمی آواز آنحضرت و سمع وی تا آنجا که نمی رسید آواز و سمع غیر وی و خواب میکرد چشم آنحضرت و خواب نمیکرد دل وی صلی الله علیه و آله وسلم رواه البخاری و هر چه نزد وی سخن میکرد و ندی شنیدند و این عرم است بنا بر عدم نقص وضوی آنحضرت بخواب و بعضی گفته اند که این حکم عدم وضوی کواب شامل است تمام انبیا را علیهم السلام و اینجا اشکال کرده اند که پس چرا آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در لیلة التعریس طلوع آفتاب را در نیافت تا آنکه قضا شد نماز و جوابش آنست که ادراک طلوع و غروب کار چشم است و چون چشم در خواب بود در نیافته شد و وحی نشد بجهت حکمت در شریعت قضا بایجبت دیگر که خدا داناتر است بدان و الله اعلم و خیانه نگرفت آنحضرت را هرگز روایت کرد این را ابن ابی شیبه و بخاری در تاریخ خود و در روایتی آمده

ادب نمی نشیند هیچ پیغمبری خیانه نکرد بدین روایت این از خصائص بنا شده و تائید میکند این را روایت بخاری
در صحیح که شاب از شیطان ست دگس بر بدن مبارک وی نمی نشست و پیش در عمامه رسلے نمی افتاد
و احتلام نکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هرگز و همچنین انبیاء و دگر رواه الطبرانی در آمده است که آن
نیز از شیطانست و بعضی از علماء از ان سابخو یز کرده اند که شاید بجهت غلبه باه می شده باشد خواب شیطانی
و در موضع دیگر تحقیق این کرده شده است و بوی عرق وی خوشبوتر از مشک و در باب علیه احادیث درین باب
نقل کرده شده است و نمی افتاد آن حضرت را سایه بر زمین که محل کثافت و نجاست است و دیده نشد او را
سایه آفتاب و همچنین است عبارت علماء و عجب ازین عزیزان که ذکر بر اغ نکرده اند و در حدیث طویل و عائیکه
خواندن آن بعد از نماز شب آمده است و بعضے مشائخ میان سنت و فرض میخوانند و در خواستات آنحضرت
از خدا که در جمیع اعضاء جهات نور بخشد و در آخر آن گفته و اجعلنی نورا و چون آنحضرت عین نور باشد نور را
سایه نباشد و چون مشی میکرد با در از خاستان در از تر مینمود از انسان و نمی نشست مگس بر جامه آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم و کره الفخر الرازی تبعیں بر انعام بطریق اولی نمی نشسته باشد و نمی گزید و نمی مکید خون
او را پشه و لهذا میگوید پیش از همچنین است عبارت قوم و مراد عدم وجود علت دانا که در بعضے احادیث وارد شده
که کان یقل تو بعد او بر ان حقیقت نیست کذا قالوا و از جمله خصائص آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم انقطاع
کاهنان ست نزد بعثت وی و حراست آسمان از شرانی سمع دری شهب گفت ابن عباس رضی الله
عنهما چوب ساخته میشدند شیاطین از آسمان های دنیا در آمدند در آسمانها دی آمدند و چیزهای آنجا را القا میکردند
بر کاهنان کرنوی بودند از ارواح ایشان یا ارواح خبیثه از جن مناسبتی و علاقه روحانی بود و بدین علاقه
کسبے کردند علوم را از ایشان وحی افزودند در و خبرها بران از پیش خود چنانکه حضرات انبیاء را صلوات الله
و سلامه علیهم اجمعین مناسبت با ارواح طیبه از ملائکه بود بدان مناسبت مورد وحی و اخبار صادقه می گشتند
و چون متولد شد آنحضرت سید السادات محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ممنوع شدند و باز داشته شدند
از عروج و لوج سموات و گفته اند که متولد عیسی علیه السلام ممنوع گشتند از سه آسمان و متولد آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم از همه آسمانها و هر که قصد کند که باسمان برآید و استراق سمع کند دیده شود بشهابها
که شعله از نار است و هرگز خطا نکنند بعضی را میکشد و بعضے را مے میسوزد و بعضے را فاسد و دیوانه میکند و از اعضا
او را فاسد میگرداند عقل را فاسد کرده پس میگردد و غول گمراه میکند و مردم را و در بیابانها این ظاهر شود و پیش از

زمان بعثت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وذکر کردہ است ہیچ کس پیش از زمان وی ظاہر نشد مگر در
ابتدای امر وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واین اساس نبوت و بنیاد کار وی بود پیغمبر گفت پرسیدم ز سر برا
یا انداختہ می شد نجوم و جاہلیت گفت نعم ولیکن تغلیظ و تشدید کردہ شد امر آن در وقت بعثت محمد صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم واین قبیلہ گفتہ کہ رجم بود پیش از بعثت آنحضرت ولیکن بعد از بعثت وی شدت کردہ شد در
حراست و بعضے گفتہ اند کہ ستارہ می افتاد وی کردہ میشدند آن شیاطین لیکن باز نمودہ میشد بجای خود
ذکر البغوی از انجملہ آنست کہ آوردہ شد او را براق و شب اسراء باز زین و لجام و گفتہ اند انبیا سوار شدند او را پیش
پشت و از ینجا معلوم میشود کہ انبیا را نیز براق بود در روایات ہمبرین است ولیکن ہمین براق بود کہ نزد سر بریدنا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردند یا ہر یکی را براقی بود بر اندازہ شان و قدر مرتبہ او و ظاہر حدیث کہ در معراج
آمدہ کہ چون براق تندی و سرکشی کرد گفت جبرئیل بہ براق ساکت باش کہ ہیچکس سوار نشد بر تو مانند محمد مصطفی
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ناظر در قول اول است واللہ اعلم و شبانہ شب بردہ شد آنحضرت را از مسجد حرام بمسجد
اقصی و برآوردہ شد بمحل اعلی و نمودہ شد بوی آیات کبری و نگاہداشتہ شد از نظر بماسوی حتی از زاغ البصر
و اطفی و حاضر گردانیدہ شدند برای وی انبیا و امامت کرد ایشان را در ملائکہ را او مطلع گردانید او را بر بہشت و
دوزخ و بردہ شد جای کہ علم ہیچکس بآن نرسد و دید پروردگار تعالی و تقدس را بچشم چنانکہ در معراج بیاید انشاء اللہ
تعالی و جمع کرد حق سبحانہ او را میان کلام و روایت و مشرف گردانید او را در بیغالم بہ رویت جمال خویش و
ہیچ ملک نبی و ولی را این فضیلت میسر نشدہ و از انجملہ آنست کہ ملائکہ سیر میکردند آنحضرت آنجا کہ سیرے کرد
و سستی میکردند پیش پشت مبارک وی چنانکہ صحابہ را میفرمودند کہ پیش روید پیش مرا برای ملائکہ گذارید و تمثال
کردند ہمراہ وی چنانکہ در غزوہ بدر و حنین و قرآن عظیم بر ان ناطق است و از انجملہ آنست کہ دادہ شد او را کتاب
عزیز و حال آنکہ امی بود و ہیچ چیز نخواندہ و ننوشتہ مشغول نشدہ بمدارست و نہ در خانہ بمکتب و از ینجا معلوم
میشود کہ امیت مخصوص بذات وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مظہر خاص حضرت الوہیت است و ہیچ سببی
دخلی نجاح نہ از انجملہ آنست کہ نگاہداشتہ شد کتاب وی از تبدیل و تحریف و ہر چند سعی کردند بسیارے
از ملاحدہ و معطلہ در تغیر و تبدیل وی راہ نیافتند بآن قادر نشدند بر اطفاء نور وی و تغیر کلمات
کلمات وی و تشکیک در حرفی از حروف وی با وجود توفیر دواعی ملاحدہ و یہود و نصاری بر تغیر و تبدیل
و ابطال و افساد وی قال اللہ تعالی لا یاتیہ الباطل من بین یدیہ ولا من خلفہ تنزیل من حکیم حمید

این کتاب عزیز مشتمل است بر ان جمیع کتب و باحست اخبار قرون سالفه و احوال امم ماضیه و شرائع و احکام را که نشان آنها پیدا نیست و نسیاً منسیاً آنرا مگر کمی از دوی از اخبار اهل کتاب که قطع کنند عمر خود را در تعلم و تعلم آن بالجمله ایجاز و اختصار و تمام کلام در صفات این کتاب عزیز در معجزات بیاید انشاء الله تعالی و آسان گردانید حفظ او را برای هر که خواهد و امتهای دیگر یاد نمیداشت که کمی از ایشان کتاب خود را چه جای هم تغیر با وجود مرور قرون و سنین بر ایشان و قرآن میسر و آسان است مر اطفال و علما را و در مدت قلیل منزل گردانیده شد بر سبعه احراف بجهت تسهیل تیسیر و تشرف و ترحم و تفضیل و تحقیق سبعه حرف در شرح مشکلات کرده شده است و قرآن معجزه و آیتی است باقی که معدوم نگردد و تا روز قیامت بلکه ابد بهشتیان آنرا در بهشت بخوانند و بدان ترقی در درجات کنند کما جاء فی الحدیث رتل وارتق و معجزات انبیا منقرض شدند و باقی نماند از انها جز خبر پروردگار تعالی خود متکفل شده است حفظ و حراست او را و همین است سبب در سلامت وی از تحریف و تبدیل بزیاده و نقصان چنانکه فرمود انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون و حفظ توریت و انجیل را بدانیار احبار گذاشت لاجرم راه یافت بآن تحریف و تبدیل و توفیق دادن صحابه را بجمع کردن در صحف از اسباب آن بود یعنی چون حق تعالی خواست که محفوظ دارد برگماشت صحابه را پس گفته شود که چون خدا حافظ آن بود احتیاج بجمع آن در صحایف چه داشت و بعضے از شافعیه گفته اند که در بنجا دلیل نوسیت بر بودن بسمله جزو هر سورت از جهت اثبات آن در قرآن و الا لازم آید زیادة پس گمان نقصان نیز شود در جوابش آنست که نوشتن بسمله بر سر هر سوره باجماع صحابه است و بسمله منزله است برای فصل میان سور چنانکه بعضی متاخرین کتاب اسماء سور و عدد آیات را نیز تجویز کردند و این داخل تغییر نیست که موجب شبهه گردد و گردانیدن قرآن معجز بیان بباین کلام ناس نیز از برای حفظ اوست تا اگر چیزی زیاده و نقصان کنند متغیر گردد نظم او و هر کس داند که این کلام و این کلمه از قرآن نیست و بدگمانی مردم بر باد رفتن آن دیدار است بدان تا همیشه جماعه را بران داشته که یاد میگیرند و میخوانند نیز از اسباب حفظ است تا اگر شیخی مهیب عظیم و یکی فتد بایک نقطه تغیر دهد اطفال و صبیان همه تخطیه و تغلیط او کنند این همه از اسباب حفظ الهی است مر قرآن را و حق تعالی مخصوص گردانید آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم بفاتحة آیة الکرسی و آمن الرسول از گنجها که تحت عرش است ندادند هیچ یکی از پیغمبر آنرا مثل آن دانما بجمله آنست که داده شده آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم مفاتیح خزائن و سپرده شد بوی و ظاهر شد آنست که خزائن ملوک فارس و روم همه بدست

صحابه افتاده و باطنش آنکه مراد خزاین اجناس عالم است که رزق همه در کف اقتدار وی سپرده و قوت تربیت ظاهر و باطن همه بوی داده چنانکه مفاتیح غیب در دست علم الهی و نسپرده آنرا مگر وی مفاتیح خزاین رزق و قسمت آن در دست این سید کریم نهاده ند قوله صلی الله علیه وآله وسلم انما انا قاسم والمعطی هو الله و از انجمله است که آنحضرت مبعوث است بکافه ناس قوی رسول الثقلین ست و مبعوث است بجن و انس در بیجا هیچ خلافی نیست و بعضے بملائکه نیز گفته اند و بعضی بتمامه اجزای عالم گفته و لهذا شهادت میدهند برسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم میدهند بروی اشجار و احجار رانا که مراد اینجا ایصال فیض وجود وی و اتمام و اکمال آن خواهد بود و قدم الکلام فیه سابقا در اختصاص بعثت بکافه ناس بآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اشکال آورده اند بنوح علیه السلام که بعد از طوفان باقی نماندند مگر جماعه که ایمان آورده بودند بوی و جز ایشان کسے بروی زمین نماند پس ایشان کافه خلق باشند جواب گفته است شیخ ابن حجر از ین اشکال که این عموم رسالت نوح علیه السلام در بعثت نبود بلکه اتفاق افتاده و بجا دانه که واقع شده بدان منحصر شدند خلق در ین جماعه اما پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم عموم رسالت وی در اصل بعثت و ابتدای آن بود گفت بنده مسکین ثبتنا الله علی طریق الحق والیقین که مقصود از عموم بعثت آنحضرت بکافه خلق شمول اوست مر اهل عالم را از شرق و غرب و عرب و عجم چنانکه در حدیث جابر آمده رضی الله عنه که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بهر پیغمبر مبعوث می شد بسوی قوم خود خاصه و مبعوث شده ام بسوی احمر و اسود مراد باحمر عجم اند و اسود عرب که غالب در رنگ ایشان سیاهی و سبزی است در قرآن مجید هم ارسلنا نوحا الی قومه واقع شده طما جماعه قلیل را کافه ناس نتوان گفت اگرچه بعارضه حادثه جز ایشان باقی نمانده باشند گو با مرجع و مال کلام شیخ همین است و اگر گفته میشود که نوح علیه السلام دعا کرد بر تمامه اهل زمین و هلاک شدند همه جز اهل سفینه بدعای وی و اگر مبعوث نمی بود وی علیه السلام بسوی ایشان چون هلاک کرده میشدند قال الله تعالی وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا و بتحقیق آمده است در حدیث شفاعت کردی اول رسلست جواب گفته اند ازین اشکال بعضی آنکه نواند بود که دعوت نوح بتوحید رسیده باشد بتمامه مردم را از جهت طول مدت بقاوی در عالم و تمادی کردند بر شرک مستحق عذاب شدند شیخ ابن قیم العبد گفته که جائز است که توحید عام باشد در بعضی انبیاء الحرام فروع شریعت عام نباشد زیرا که بعضی قتال کرد بغیر قوم خود را بر شرک چنانکه سلیمان علیه السلام و بعضی گفته اند که در اثنای مدت نوح غیر وی نیز مبعوث شده باشد و نوح

دانست کہ ایشان ایمان نیاوردند بوی پس دعا کرد بر ہر کہ ایمان نیاورد چہ از قوم وی چہ از غیر قوم وی و این جواب حسن است اگر ثابت شود ارسال پیغمبر دیگر در زمان نوح و منقول نشدہ و مجرد احتمال کافی نیست بعضی گفتہ اند کہ معنی خصوصیت حضرت ما را الغای شریعت اوست تا روز قیامت یعنی مبعوث است بکافہ ناس تا روز قیامت ہمچنین خواہد بود نوح و غیر وی در صدد آنند کہ مبعوث نہ شود پیغمبری در زمان ایشان بعد از ایشان و منسوخ شود بعضی شریعت وی کذا قیل اما پوشیدہ نماند کہ این راجح بعدم نسخ شریعت عزای اوست و این خصیصہ دیگر است کہ نبی خاتم انبیاست صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و مقصود در اینجا عموم رسالت است و شمول آن کافہ ناس را فہ بر قول بعضی یہود کہ محمد مبعوث است بعرب خامہ فاسد است و ناقض است چہ ہرگاہ قبول کردند رسالت او را صادق دانستند او را چہ رسول کافہ ناس نمیباشد او خود دعوا کرد کہ مبعوث است بکافہ ناس پس باید کہ صادق باشد و مرجع این کلام با نست کہ خبر واحد در مقابلہ نص مقبول نیست فافہم و از انجملہ آنست کہ نصرت داده شد آنحضرت برعب در ترس و در مسافت یکماہ و وجہ تخصیص بہ یکماہ آنست کہ امور بلد وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بلاد اعدای مسافت بیشتر از یکماہ نبود و این خصوصیت حاصلست مر او را علی الاطلاق حتی کہ اگر تنہا باشد بی لشکر نیز این رعب حاصل است و تا این خصوصیت اضافہ باو بنا است علیہم السلام و اگر بعضے از ملوک و سلاطین را باشد آن دیگر است و حقیقت معنی آنست کہ فتح و نصرت بالفعل او را بر عب حاصل شے باشد چنانکہ بعد از حرب و قتال میباشد او را آنکہ در دلہا رعب و ترس در ملاحظہ او اندیشہ باشد عام است در انبیا و در ملوک و سلاطین ہم شاید باشد فافہم و باللہ التوفیق و از انجملہ آنست کہ او را تائید و تقویت کردند در حروب بجنود ملائکہ و این نیز نیست یکے از پیغمبر از انبیا و این معنی بتفصیل در بیان غزوات خصوصاً و در غزوہ بدر معلوم گردد و از انجملہ آنست کہ حلال گردانیدہ شد غنائم برای وی و امت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حلال گردانیدہ نشد برای ہیچ کسی پیش از وی بعضی را خود از ان در جہاد نبود تا غنائم حلال نباشد و بعضی را کہ آنرا در جہاد بود حلال نبود اکل آن جمع میکردند آنرا و آتشی از آسمان پیدا میشد و میسوخت آنرا و این علامت قبول بود و حلال گردانیدہ شد مر این امت مرحومہ را و این فضلست و تو سعد کرمت و تخفیف مر ایشانرا و گفتہ اند کہ داده شد آنحضرت را آنچہ مرافق شہوت و طبیعت امت است چہ نفوس بالطبع مائل و متلذذ اند بآن و گرفتن آن قہر و غلبہ و تعب و مشقت و مقاساتست پس نمیخواہند کہ فوت شود ایشانرا انعام و تمتع بدان

واز انجملہ آنست کہ گردانیدہ شد مرو را وحرامست اورا نمام روی زمین مسجد کہ جائز است نماز در آن مخصوص نیست بسجود بموضعی از آن واز انجملہ آنست کہ گردانیدہ شد زمین ظہور کہ مراد بدان تیمم است ودر شرعہائے دیگر طہارت جز باب درست نبود وہمچنین جائز نبود امتان دیگر را نماز جز در اماکنہ مخصوصہ کہ کنشت وکلیسای ایشان باشد اینجا جای سوال بماند پس در سفر باکہ ایشان در صحراہا ودیارہا نمازہائے گشتند راز کنشت وکلیسائے خود ودوے اعتماد نمیکردند ونماز نمیکردند یا چیزی دیگر بنا می کردند ومیساختند مثل آن از جامہ وچون مثلا

فائدہ تعیینے از علماء درین باب نمی یابم چیزانکہ در مواہب لدنیہ گفتہ کہ عیسے علیہ السلام ہمیشہ سیاحت میکرد ودر زمین ومیگذارد ونماز ہر جا کہ وقت آن وی در آمد وفضلکرد آنرا از داود وی وابن العبدین ودر فتح الباری از ابن عباس مانند حدیث جابر آوردہ کہ نماز می گذارد ہیچ یکی از انبیا تا سر سید جواب خود را ودرین دو نقل ذکر امت نیست وبالجملہ کلام درینجا خالی از اشکال واختلال نیست واللہ اعلم وبعضے گفتہ اند کہ مراد اختصاص مجموع جمیع ارض مسجد وطہور است ودیگر از این ہر دو نبود ومسجد بودنہ طہور واین سخن خلاف مشہور است میان علماست وہمچنین آنچہ بعضی گفتہ اند کہ مراد آنست کہ جائز نبود امتان را نماز در جائے کہ یقین میدانستند طہارت آن از دامن امت را جائز است در آنجا کہ یقین ندارند نجاست آن از نظر ظاہر حال واللہ اعلم واز انجملہ آنست کہ معجزات آنحضرت اکثر ووافر است از معجزات سائر انبیا علیہم السلام وہمین قرآن عظیم کہ مجموع آن معجزہ است داخل آنچہ واقع شود بدان اعجاز کوتہ ترین صورتیست از وی کہ انا اعطیناک الکوثر یا آیتی کہ مقدار آن باشد پس باید نگریست کہ بچہ حد از کثرت میرسد تا این را یاتی شافیست کہ در آخر باب معجزات مذکور خواہد شد واز انجملہ آنست کہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم الانبیا والمرسلین ست وبعد از وی ہیچ پیغمبری نخواہد بود قرآن مجید بدان ناطق است ودر حدیث آمدہ است کہ قصہ واستان من وداستان انبیا ہمچو داستان مردیست کہ بنا کرد خانہ را وتمام کرد آنخانہ را مگر یکجای خشت ودر کنجہای آن خالی ماند پس طواف میکردند مردم آنخانہ را وتعجب میکردند ومیگفتند کہ چرا ننہادہ شد این خشت پس من آن خشتم ومن خاتم انبیاام وچون عمارت تمام شد احتیاج نماند وبعثت لاتمم مکارم الاخلاق ومحاسن الافعال اشارت بحکمت انبیاست شرع او موبد است تا روز قیامت وناسخ است شرایع انبیا ومرسلین را واو خیر امم است ودبیشتر است از امم تابعہ انبیا واگر وصی یا نائب دارد انبیا را اتباع میکردند وتحقیق این در باب فضائل گذشت وتفسیر قول وی عزوجل واذ اخذنا من النبیین میثاقہم واز انجملہ آنست کہ شریعت وی ناسخ است جمیع شرایع را غایت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

مستلزم دناءت نیست بلکه این خصیصه جداست واز انجمله آنست که نرساند خدای تعالی و برا صلی الله علیه وآله وسلم رحمة للعالمین و مراد برحمت اگر هدایت دارند مقصود ازین ارسال یکانه انام است اگرچه همه ابتدا نیافته باشند در ظلمت شک دار تیاب مانده واگر عام نگیرند مراد شمول فیض وجود بیست هر زمانه کائنات را بواسطه وجود شریف وی وبیان این در اول باب سیوم گذشت واز انجمله آنست که حق تعالی ندا کرد تمامه انبیارا باسماء ایشان چنانکه گفت یا آدم یا نوح یا ابراهیم یا موسی یا داود یا زکریا یا عیسی یا یحیی وخطاب نکرد آنحضرت را مگر بیا ایها النبی و یا ایها الرسول و یا ایها المزمل و یا ایها المدثر و در ندا کردن باین دو اسم ترحم و تحت سنی که مخفی نیست و اهل زبان محبت ازین شناسند واز انجمله آنست که حرام گردانیده شد بر امت ندا کردن آنحضرت باسم چنانکه فریاد کنند یا محمد چنانکه در اشغال خود دی کنند قال الله تعالی لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا مگر دانیده خواندن رسول خدارا مانند خواندن بعضی از شما بعضی را یعنی بنام خواندن و آواز بلند کردن و مگویید یا رسول الله یا نبی الله بل تواضع و تخضع و حرمت در تفسیر آمده است که ثابت بن قیس در گوش دی کرانی بود و نمیر الصوت بود و چون نازل شد این آیت در خانه نشست و در مجلس شریف نمی آمد روزی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پرسید که چه شد ثابت را که نمی آید پیش ما و نمی نماید پس یکی را فرستاد و او تفقد نمود واز سبب نا آمدن پرسید گفت یا رسول الله نازل شد بر تو این آیت و من بر صوتم ترسم که آواز بلند کنم و حبط کرده شود عمل من فرمود آنحضرت علیه السلام تو از اهل بهشتی و راضی شد آنحضرت ازوی فرمود در زمانی یمکنی تو بخیر و بشیری بخیر بشارت داد او را بجنت و کشته شد دی در روز یمامه رضی الله عنه و ذکر این قصه در آخر کتاب در ذکر خطبا بیاید انشاء الله تعالی و همچنین حرام بود آواز کردن آنحضرت علیه السلام را از بیرون حجرات و حسن ادب در آنست که باید و بر در نشینند تا آنحضرت خود برایند و مشرف سازند و در جای خود کلام در غایت ادب زیاده برین بیاید واز انجمله آنست که سوگند خورد حق تعالی بحیات او در بلداد عصر او چنانکه گذشت واز انجمله آنست که کلام کرده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجمیع اقسام وحی و تحقیق این در باب معجزات بیاید انشاء الله تعالی واز انجمله آنست که زود آمد بروی اسرافیل علیه السلام و پیش از دی بر هیچ پیغمبری نیامد طبرانی از حدیث ابن عمر آورده که گفت شنیدم آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که فرمود فرود آمد بر من اسرافیل و فرود نیامد بر هیچ پیغمبری و نه بر هیچکس دیگر آمد و فرمود من فرستاده پروردگار توام بر تو امر کرده است که مخیر گردانم ترا اگر میخواهی پیغمبر باش و بنده و اگر خواهی پیغمبر باش و بادشاه پس نگاه کردم

بسوی جبرئیل علیہ السلام یعنی بطریق مشورت کہ این چہ میگوید و تو چہ گوئی پس بایمای کرد جبرئیل علیہ السلام بسوی
من کہ تواضع کن و بندہ باش فرمود کہ اگر من بے گفتم پیغمبر و بادشاہ باشم سیر میکردند باین کوہہای زر کہ ملک الوہیت
الیہ شیونہ کہ اسرافیل علیہ السلام یکبار در دربار آمدہ باشد بر وے بلکہ دہی از ملازمان درگاہ و نبوت بود و صاحب
سفر السعادت مینویسد کہ چون سال مبارک دہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہفت رسید عبد دہی عبد المطلب وفات کرد
عم دہی ابو طالب بشرف کفالت و تربیت دہی مشرف شد حضرت عزت تعالی شانہ اسرافیل را فرمان داد کہ بلازمت
دہی قیام نماید پس حضرت اسرافیل ہمیشہ فرمان دے بود تا سال یازدہم تمام کرد آنگاہ جبرئیل علیہ السلام را
فرمان شد کہ ملازمت دہی نماید صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و از آنجملہ آنست کہ دہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہترین اولاد
آدم است روایت کردہ است مسلم از حدیث ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ کہ آنحضرت فرمود انا سید اولاد آدم یوم القیامۃ
و چون سید قیامت از ہمہ بہتر باشد در دنیا بطریق اولی باشد چہ اثر سیادت و عزت و کرامت را آنجا ظہورے
خواہد بود کہ ہیچ کس را در آنمقام جای دم زدن نباشد الا او را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ در کریمہ مالک یوم الدین
مثل این نکتہ گفتہ اند و نزد ترمذی از حدیث ابی سعید خدری رضی اللہ عنہ آمدہ انا سید ولد آدم یوم القیامۃ و لا فخر
بیدی لواء الحمد و لا فخر یعنی حمدی کہ دہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مر حضرت عزت را گویند جل جلالہ کہ آن ہیچکس نداند چہ
مرتبتی کہ بحمد او دارد و کس ندارد و نہایتہای کہ بوی واصل است بکس نسبت نتواند کہ حمد یعنی محمود یت باشد یعنے چنانکہ
دہی در روز قیامت ممدوح و محمود باشد کسے نبود در روز روز او ست و شان شان او و بقول خود و لا فخر انبات نکرد
با نکہ این فضیلت کہ من یافتہ ام فضل و کرامتی است از خدا و نیافتہ ام آنرا از پیش خود و نرسیدہ ام بآن بقوت خود
کہ فخر کنم بآن کذا قالوا و تواند کہ مراد آن باشد کہ مراد باین سیادت کہ نسبت باولاد آدم حاصل است فخری نیست
فخر من نسبتی است کہ بحضرت عزت دارم ہمچنانکہ بعضے از قوم در تفضیل ولایت آنحضرت بر نبوت دہی صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم میگویند و بعضی از ارباب سعادت گفتہ اند کہ فخر من در حقیقت بفنا و نیستی در احدیت حق است و با نکہ
از آثار وجود و تحت حیطۂ تکوین است چنانکہ مشہور ست الفقر فخری و اللہ اعلم و ہمچنانکہ سید اولاد آدم است سید
تمامہ خلائق ست و کرم الہیتہ نسبت نزدیکہ از تمام انبیاء و مرسلین و ملائکہ مقربین از اہل سموات و ارضین و از آنجملہ
آنست کہ آمرزیدہ شد آنحضرت علیہ السلام را ما تقدم من ذنبہ و ما تاخر شیخ عز الدین عبد السلام گفتہ رحمۃ اللہ علیہ
از خصائص آنحضرت ست کہ خبر داد و شد او را در دنیا بمغفرت و تقلیل کردہ نشد کہ و تعالی خبر داد ہیچ کسی را از انبیاء با
این تا آنکہ گویند روز قیامت نفسی نفسی انتہی یعنی اگرچہ ہمہ انبیا مغفور اند و تعذیب انبیا جائز نیست و لیکن تصریح

خبر داده نشد هیچ یکی را باین فضیلت واخبار کرده نشد بدان و تصریح آن مخصوص بحضرت محمد است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ از غم واندیشہ خود فارغ شدہ بخاطر جمع بحال امت سے پردازد و بر شفاعت در مغفرت ذنوب ورفع درجات ایشان مکبوب شد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و کلام درین آیت سابقا گذشت و از انجملہ آنست کہ فرمودی باسلام آوردو بیان این سخن آنست کہ در حدیث ابن مسعود رضی اللہ عنہما آمدہ است کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انیست از شما هیچ یکی مگر آنکہ موکل گردانیدہ شدہ است بوی قرین وی از جن و قرین من از ملائکہ گفتند یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تراہم ایخیال حال است گفت نعم ولیکن اعانت کرد و یاری داد مرا پروردگار من بروی پس اسلام آورد پس امر نمیکند مرا مگر بخیر و بعضی گفتہ اند کہ مراد با سلام آوردن انقیاد اطاعت و عدم تعاذر تصرف اوست آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اکثر بر انند کہ مراد حقیقت اسلام است و این غریب و غریب نیست از خصوصیات آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و از انجملہ آنست کہ جائز نیست بر آنحضرت خطا در ذکر کردہ است این را ابو ردی مجازی در مختصر روضہ و قوے گفتہ اند کہ نسیان نیز جائز نیست حکایت کردہ است این قول را نووی از شرح مسلم اینچنین ذکر کردہ است صاحب مواہب لدنیہ بی تفصیل و ذکر اختلاف و تفصیل آنست کہ اجماع کردند بر عدم جواز نسیان در اقوال از اخبار کہ متعلق بہ تبلیغ و شرایع و دین است و ہمہ جملہ اخبار بعضے مردم خلاف کردہ اند و تجویز نمودہ و این قول ضعیف است چہ اخبار بر خلاف واقع کذبست و منقصت کہ واجب است تنزیہ ساحت عزت وی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ازان و معلوم است بہ یقین عادت صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین در مبادرت بتصدیق اقوال و ثقہ بجمیع اخبار وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ہر باب کہ باشد در ہر چیز کہ بود و مذہب جمہور علما نیست امانسیان در افعال جائز است و وقوع آن در نماز بصحت رسیدہ پس چارہ نیست از قائل شدن بدان بانقضی وی حکمت تشریع و ادراک است سعادت افتد ارد یقینی عصمت شریعت و احکام جلیست در وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باحتمال حصول شہود خاص و استوان دران کہ موجب نسیان انیعالم را سوی حق نمیشدہ باشد و افعال اعضاء و حرکات جوارح از منعالم است و اللہ عالم بحقیقت الحال و اما خطا اگر مراد بان خطا در اجتہاد است در بعضی مواضع واقع شدہ باشد چنانکہ در افتاد اساری بدر کما قالوا اما آنحضرت را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم تقریر نمیکردند بر خطا بلکہ تنبیہ میکردند بران و ہمچنین در نسیان نیز اما شک از آنحضرت ہرگز واقع نشدہ چنانکہ تردد کردہ در رکعت گذرانیدہ شدہ یا سہ و فرمودہ شک از شیطان است و از انجملہ آنست کہ بست سوال کردہ میشود از ان حضرت قبر و گفتہ میشود کہ چہ میگفتی تو در شخص کہ مبعوث شدہ در میان شما الحدیث کما قالوا و از ین کلام معلوم میشود کہ

انبیاء دیگر مسئول نمی شدند از ایشان در قبر و استیناس واقع نمیشود و بایکدیگر سیان قول که بعضے علما گفته اند که سوال قبر از خصائص است محمد بست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که در عالم برزخ ایشان را تخصیص و تنظیر از ذنوب کرده و علم آخرت مے برند کذا قالوا و اللہ اعلم و از انجملہ آنست که جائز است سوگند خورده شود برائے خدائے عزوجل بآنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ بغیر آواز ملائکہ و انبیاء و غیرہم شیخ عزیز الدین ابن عبد السلام گفته باید که مقصود برآنحضرت و مخصوص بوی باشد که بیچکس در حق وی نیست صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کذا ذکر فی المواہب اللدنیہ و از انجملہ آنست که حرام گردانیده شد ازواج وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از وی قال اللہ تعالے و ازواجہ امہاتہم یعنے در حرمت حکم امہات دارند از جہت تکریم و تعظیم آن حضرت و از جہت آنکہ ایشان ازواج او بند در بہشت و فرمود و ما کان لکم ان تؤذوا رسول اللہ ولا ان تنکحوا ازواجہ من بعدہ ابدا و در روضۃ الاحباب گفته است که گویند طلحہ بن عبد اللہ گفت چون پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از دنیا برود من عائشہ رضی اللہ عنہا را بخواہم پس نازل شد این آیه و در بعضے کتب گفته اند که یزید شوقی طمع کرد در عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا پس خواند بر وے این آیت و منع شد ازان و این در خبرات ست که ایشان را میخر گردانیده در آنکہ دنیا و زینت آنرا اختیار کنند یا خدا و رسول خدا را اختیار کنند پس آنکہ دنیا را خواست و جدا شد از آنحضرت در حل اختلاف است و امام الحرمین و غزالی جزم کرده اند بحل و اما نہا که تا وقت وفات با آنحضرت بعضے حرام اند با غیر وی و در جواز نظر معجمات و اشہر منع است و حکم امہات در احترام و اطاعت و تحریم نکاح است نه در جواز خلوت و نفقه و میراث و تعدیه نمیکند این حکم بغیر ایشان چنانکه گویند بنات آنحضرت اخواه مومنین است بر قول اصح کذا فی المواہب در حقیقت سبب حرمت ازواج آنست که آنحضرت حی اند در قبر شریف و لہذا گفته اند واجب نبود بر ایشان عدت وفات و در آنکه مفارقت آنحضرت ندانی بخیر کرد چنانکه آن زنی که استعاذه کرد از آنحضرت و زنی که دید آنحضرت در تنگنا ابو بیاض پس جدا کرد او را و قول است قولی آنکه حرام است و امام شافعی رحمۃ اللہ تخصیص کرده بران و قول دیگر حرام نیست و امام الحرمین گفته که حرام است اگر مدخول بہا است بروایت است که اشعث بن قیس نکاح کرد دستنبذه را در زمان عمر رضی اللہ عنہ پس فصد کرد عمر که رجم کند او را پس خبر دادند بوی که دخول واقع نشده بود پس باز آمد عمر از رجم بعد صدور آیتی که مفارقت کرد بعد از وطے نیز سه قول نقل کرده اند قول ثالث آنکه حرام است اگر مفارقت کرد بموت چنانکه ماریه قبطیه رضی اللہ عنہا که والد ابراہیم بن رسول اللہ بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حرام نیست اگر فرزند او را در حیات انتہی و این مسئله نیز از ان قبیل است که در ذکر آن الا ان فائده نیست جز علم باحوال

شریف چنانکہ در خصائص کہ از قبیل احکام انگاشتہ اند کما مر سابقا و از انجملہ آنست کہ حرام بود در رویت اشخاص ازواج آنحضرت اگرچہ مستور باشند در ثیاب بعد از نزول این آیہ حجاب حرام بود بر ایشان کشف روے و کف دست برائے حاجت مانند شہادت و جز آن چنانکہ جائز است سائر عورات را آنچنانی بہ القاضی و گفتہ کہ فرض کردہ شد بر امہات المومنین ستر بلی خلاف در وجہ کفین و جائز نیست مر الشہا را کشف آن در شہادت و جز آن دنہ اظہار شخوص مگر در آنچہ ضرورتی باشد مثل برائے داستد لال کردہ است بآنچہ در موطاست کہ چون دفن یافت عمر رضی اللہ عنہ پوشیدند نام عضد را رضی اللہ عنہا از انکہ دیدہ شود شخص وی و زینب بنت جحش را ساختہ شد قبہ فوق نعش وی تا پوشیدہ گردد شخص وی و صاحب مواہب لدنیہ از شیخ ابن حجر عسقلانی نقل کردہ کہ گفت نیست در آنچہ ذکر کردہ است قاضی دلیل بر آنچہ دعوی کردہ است از فرضیت آن بر ایشان و تحقیق بودند ازواج مطہرہ کہ بیرون می آمدند برائے حج و طواف میکردند و صحابہ و تابعین سماع میکردند احادیث را از ایشان و ایشان مستورات الابدان بودند تا شخاص انتہی پوشیدہ نماند کہ حجاب امہات المومنین یعنی عدم اظہار اشخاص ایشان اگرچہ مستور باشند در ثیاب امری مشہور و وجہ مقرر و ست پس غرض شیخ ابن حجر از نیکلام چیست آیا نفی فرضیت آنست چنانچہ ظاہر کلام اوست یا اینہا را داخل ضرورت سازد فتدبر و ظہور اشخاص امہات المومنین در حج و طواف ثابت است در حدیث آمدہ است کہ فرمود عائشہ رضی اللہ عنہا چون در راہ حج سر فتم یا یعنی گردہ نسائی کشادیم روی و چون سید یدم کہ مردمان میرسند بما خم بر روی مبارک پردہ را و چنین در طواف ام المومنین صفیہ در حجۃ الوداع نقل کردہ است کہ آنحضرت فرمود طواف کن از عقب مردم بر ہر تقدیر ظاہر آنست کہ شخص ظاہر بود و ارتکاب آنچہ مثل قبہ و عماری چیزی بر بالای خود داشتہ باشند بعید است و ادا در اسماع حدیث نخواند کہ در پردہ بیکردہ باشند و از عبد الواحد بن ایمن نیز پرسش آمدہ کہ گفت در آمدم بر عائشہ و بروی مرسع بود سطبر و ظاہر این در رویت شخص ست و اگر از حجاب این مراد دارند کہ چیزی کہ جائز است بروز ان از کشف وجہ و کفین بر ایشان حرام بود نہ سر شخص اشکال تے ماند و اللہ اعلم فتدبر و از انجا آنست کہ اولاد بنات نسبت کردہ میشوند بسوے وے فرمود آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم ہر پیغمبر را اولاد از صلب وی شدہ اولاد من از صلب علی کرم اللہ وجہہ برآمد و در حدیث در شان حسن و حسین رضی اللہ عنہما آمدہ کہ فرزندان و اہل بیت منی اللہم انی احبہما فاحبہما و احب من یحبہما و در رشت دیگر آمدہ آن بنی ہذین ریحانتی من الدنیا و نیز آمدہ کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم لبضعۃ فاطمہ زہرہ رضی اللہ عنہا سے فرمود بخوان نزد من ہر دو ابن مرا پس بوی بکرد ہر دو را و می چسپانید بخود و در لہام حسن فرمود ان

نبی ہذا سید و در حدیث دیگر آمدہ کہ حضرت امام حسن یا حسین یکی ازین دو در مسجد آمدہ بر پشت مبارک آنحضرت سوار شد پس آنحضرت سر بر داشت و سجدہ دراز کرد پس پرسیدند صحابہ از درازی سجدہ و گفت مگر وحی آمدہ بسوے تو یا رسول اللہ فرمود پسر من سوار شد مرا پس ناخوش داشتم کہ شتابی کنم تا قضا کنند وی حاجت خود و دلالت آیت مبارکہ در ضمن انہا نامہ ہمبرین ست دانستہ آنجملہ آنست کہ ہر نسب و ہر سبب منقطع است روز قیامت یعنے سود مند نیست روز قیامت مگر نسب من و سبب من مراد بہ نسب اولاد است و بسبب ازواج و لہذا تزوج کرد امیر المومنین بحضرت فاطمہ را بسبب داری اتصال بآنحضرت باین وجہ این قصہ در جای دیگر تفصیص نرازین مذکور ساختہ آنجملہ آنست کہ تزوج نکردہ نشود بر بنات وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنی اگر دختران آنحضرت در نکاح مروی باشد نمی باید آنمرد را کہ بالاے وی زنی دیگر خواہد و حاصل درین باب قصہ فاطمہ زہرا ست رضی اللہ عنہا کہ علی مرتضیٰ دختر ابی جہل را کہ مسلمان شدہ در مدینہ آمدہ بود خواستگاری نمود چون حضرت بی بی فاطمہ رضی اللہ عنہا این خبر شنید نزد آنحضرت آمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و فرمود قوم تو میگویند کہ خشم نمیگیری بجہت دختران خود این علی است کہ نکاح میکند دختر ابی جہل را و شما ہیچ نمیفرمائید پس آنحضرت برخاست و بمسجد بر آمد و خطبہ خواند کہ من نکاح کردم ابو العاص را نام داماد آنحضرت است صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ حضرت بی بی زینب دختر آنحضرت و خانہ وی بود پس راستی در زید با وفا بداشت رضاے ما را و حضرت بی بی فاطمہ جگر گوشہ منست و من ناخوش دارم کہ آزار کنند و در فتنہ بیفتند اند اذا ماید کہ فاطمہ را و من شنیدہ ام کہ علی خواستگاری میکند دختر ابی جہل را و نجد اسو گند جمع نمیشود دختر پیغمبر خدا و دختر دشمن خدا در حبالہ یکمرد اول باید کہ طلاق دہد فاطمہ را پس ازان نکاح کند او را پس حضرت علی مرتضیٰ کرم اللہ وجہہ آمد و عذر خواست و ترک داد خواستگاری دختر ابی جہل را پس آنحضرت حرام گردانید بر علی کہ نکاح کند بر فاطمہ رضی اللہ عنہا مدت حیات وی فرمود یا علی من دوست میدارم ترا و نیز ہم کہ آزار کنی فاطمہ را کہ آزار وی آزار من ست و منطوق این حدیث مخصوص است بفاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا و لیکن چون خواستگاری علت ایذا شد حکم بحرمت او نیز شد در جمیع بنات فتد بر دانستہ آنجملہ آنست کہ اجتہاد و تحری کردہ نشود قبلہ در محراب مسجد نبوی کہ مدینہ است چنین وارد است و فتوی داد شیخ الاسلام ابو زرعہ در شخصی کہ امتناع آورد از گذاردن نماز بسوی محراب پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت کہ من اجتہاد میکنم قبلہ را و می گذارم کہ اگر کردن این کار را با اعتراف باینکہ این محراب زمان آنحضرت بودہ مرتد گشت نعوذ باللہ منہا و اگر تاویل میکند کہ این محراب کہ الان است آن نیست کہ در زمان آنحضرت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بلکہ تغییر دادہ شدہ است از آنکہ بود کافر نمیگردد و در روایات آمدہ است کہ ورکردہ شد جایہا کہ درمیان بود

پس دیدار آنحضرت کعبه را دنیا کرد بحراب بشفاعت عین کعبه و از انجملا آنست که هر که دید آنحضرت را در خواب دید او را حقا و بی شک و شبهه زیرا که شیطان تمثیل نمیکند بوی یعنی بصورت شریف وی نمیتواند برآمد و نمود او را قدرت نداده اند که بر آنحضرت درین باب افترا تواند کرد و در روایتی آمده که فرمود من رانی فقد رای الحق مراد ازین و بدان در خوابست و در روایت جابر رضی الله عنه آمده من رانی فی المنام فقد رانی یعنی اگرچه متمثل شیطان را قدرت بخشیده است که بهر صورت که خواهد برآید و لیکن ممکن نگردانیده است او را که بصورت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم برآید زیرا که آنحضرت مظهر هدایت است و شیطان مظهر ضلالت است و هدایت و ضلالت ضد آنند یعنی که بصورت پروردگار تعالی و تقدس تواند برآمد و اگر اگر دو بازی داد زیرا که وی سبحانه خالق هدایت و ضلالت است هر دو در آنجا محل اشتباه نیست کذا قالوا و بعضی گفته اند که این فضیلت عام است مر تمام انبیا را و شیطان متمثل نمیتواند شد بصورت هیچ پیغمبری اما مواهب لدنیه این را در خصائص آنحضرت آورده صلی الله علیه وآله وسلم و در دیدن حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم شرط نیست که بصورت خاص بیند بهر صورت که کسی دید البته او را دیده و بعضی شک گرفته و گفته اند که این بر تقدیر راست است که بصورت خاص باشد که در واقع آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بران صورت بوده و در ست غرض و بعضی شک ازین گرفته که بصورتی نبیند که آنحضرت مقبوض بران شده حتی اعتبار کرده است عدد مویهای سفید که در ریحه شریف بوده و به بیست نرسیده و میگویند که کسی که به پیش ابن سیرین که صاحب تعبیر رویا بود می آمد و میگفت آنحضرت را در خواب دیده ام می پرسید وصف کن مرا که بچه صورت دیده اگر بصورتی وصف کردی که نبود آنحضرت بران صورت میگفت ابن سیرین ندیده تو آنحضرت را و میگویند که سند این حدیث صحیح است والله اعلم و کسیکه باین عباس گفت که دیده ام من آنحضرت را در خواب گفت بچه صورت دیده گفت بصورت حسن بن علی رضی الله عنهما پس گفت ابن عباس راست دیده تو آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم و بعضی گفته اند که دیدن بصورت خاص وصفت معلومه وی ادراک حقیقت اوست روی آن ادراک مثال و صوابست که جمهور محدثان برآنند که بهر صورت که بیند آنحضرت را دیده است و لیکن دیدن بصورت خاص اتم و اکمل است و تفاوت در حال آئینه است هر کرا آئینه خیال صاف تر و منور تر رویت او درست تر و کاملتر کلام در تخصیص این مقام بسیارست و در شرح مشکات جلد ازان آورده شده است آنجا باید دید و در حدیث مسلم آمده که من رانی فی المنام فسیرانی فی الیقظة کسیکه دید مرا در نوم سرانجام است که بیند مرا در یقظه این را چند وجه کرده اند یکی آنکه می بیند در آخرت و میگویند که در آخرت تمام امت خواهند دید و امید وار حصول این دولت اند و وجه تخصیص بر رویت

در منام چیست مگر که گویند این رای را روایتی خاص و قربی مخصوص باشد و تواند که بعضے گناہگاران بشومی گناہ خود محروم باشند از روایت جمال چندگاہ و بعضی مواطن بخلاف این رای که حرمان و ضلالان محفوظ باشد و جہ دیگر آنکہ مراد بر رویت در یقظہ رویت تاویل رویا و صحت اوست با این مخصوص است باہل عصری صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بشارت داد کہ ہر کہ از اہل عصر رویت در منام مشرف شد امید است کہ بشرف صحبت نیز مشرف خواہد شد و این معنی ظاہر است چنانکہ در بعضے روایات ہم آمدہ است کہ شخصے بحضرت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت پدر من پیر است بملازمت شریف نتوانست رسید ولیکن در خواب مشرف شدہ است فرمود من رانی فی المنام فسیرانی فی الیقظۃ و تواند کہ این بشارت باشد بعضے مستوران و مقربان درگاہ و سالکان راہ را کہ گاہ و بیگاہ باین نعمت مشرف شدہ اند حال بجای رسد کہ در یقظہ نیز باین سعادت مشرف شوند و علما را در روایت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در یقظہ بعد از موت خلاف است و صاحب مواہب لدنیہ از شیخ خود نقل کردہ است کہ گفت نرسیدہ است بما این از ہیچ یکی از صحابہ و من بعد ہم و بتحقیق سخت شدند وہ فاطمہ بر فوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نامردی رضی اللہ عنہا باندوہ نہانی بعد از آنحضرت بشش ماہ بر قول صحیح و خانہ وی ہمسایہ مسجد شریف بود و نقل کردہ نشدہ از وی رویت آنحضرت در یقظہ لیکن از بعضی صالحین حکایات از نفس شیخ چنانکہ در توشیح عبری الامثال بازری و بہجۃ النفوس بن ابی جمرہ در روض الریاحین عفیف یافعی و دیگر تصنیفات وی شیخ صفی الدین بن المنصور در رسالہ خود و ہم در مواہب عبارت ابن حجر را نقل کردہ است کہ گفت تحقیق آنست کہ از سلف و خلف از جماعہ کہ تصدیق کردند بانچہ ثابت یعنی من رانی فی المنام فرانی فی الیقظۃ کہ دیدند آنحضرت را در منام پس ازان دیدند در یقظہ و پرسیدند از حضرت وی ازانشان کہ مشوش بودند پس خبر داد آنحضرت ایشان را بکشاد کار و نیمود طرفہا را کہ ازان کشاد حاصل شد و ہمچنین آمدی زیادہ و نقصان و گفت کہ منکر ما تصدیق جماعہ بکرامات اولیا یا نہ اگر ندارد و باوی بحث نتواند کرد بہر چہ اثبات کنند وی تکذیب خواہد کرد و اگر تصدیق ندارد باید گفت این از انجملہ است زیرا کہ کشف کردہ میشود مراد ایشان را بخرق عادت از اشیاء عدیدہ غریبہ بر عالم علوی و سفلی کہ سائر ناس را بآن راہ نیست و ہم صاحب مواہب گفتہ کہ شیخ ابو منصور در رسالہ خود گفتہ کہ میگوید شیخ ابو العباس قسطلانی در آمد یکباری بر حضرت رسول پس گفت آنحضرت مر او را اخذ اللہ بید یک یا احمد و دستگیری کند ترا خدائے تعالی یا احمد و انست شیخ ابی السعود آورد کہ گفت زیادت میکردم شیخ ترا کہ شیخ ابو العباس است و مشائخ دیگر را از صلحا و عصر پس مشغول شدم و منقطع شدم از ہمہ و فتح کردہ شد بر من پس شود مر اشیخ را حضرت پیغمبر صلی اللہ

علیہ وآلہ وسلم در صافوسیکرد مرا آنحضرت بعد از ہر کار و گفت شیخ ابو العباس حران کہ در آمدم بر پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کیباری دیدم آنحضرت را کہ مینویسند شاشیر او یار بولایت رنوشت آنحضرت برای برادر من کہ محمد نام دارد و ایشان منشوری گفتم یا رسول اللہ نمی نویسی برای من چنانکہ برای برادر من می نویسی فرمود آنحضرت علیہ السلام کہ او را مقامی است غیر این و امام مجتہد السلام در کتاب خود المنتقد من الضلال میگوید کہ ارباب قلوب مشاہدہ میکنند در بیداری ملائکہ را و ارواح انبیا را و سے شنوند از ایشان آواز ہا و اقتباس میکنند از ایشان انوار و استفادہ میکنند فوائد و حکایت کردہ شدہ است از سید نور الدین الحی والد سید صفی و سید عفیف الدین کہ شنیدند در مسجد زیارات جواب سلام را از داخل قبر شریف علیک السلام یا ولدی و در رواہب لدنیہ از ین قبیل حکایات سے آرد کہ احتمال یقظہ و منام ہر دو دارد و سے آرد کہ شیخ شہاب الدین سہروردی قدس اللہ سرہ العزیز در عوارف المعارف از شیخ عبد القادر گیلانی رضی اللہ عنہ می آرد کہ فرمود نزد یک نکردم تا آنکہ نفرمود مرا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نزدیک کن گفت ساطر این حروف بندۂ مسکین عبد الحق بن سیف الدین ثبتہ اللہ فی مقام الصدق آمین در بہجۃ الاسرار تصنیف شیخ ابو الحسن علی بن یوسف الشافعی المکی کہ میان سے و بیان حضرت غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ دو واسطہ است از شیخ جلیل شریف ابی العباس احمد بن الشیخ عبد اللہ الازہری الحسینی رضی اللہ عنہما سے آرد کہ گفت حاضر شدم مجلس شریف شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی را رضی اللہ عنہ و بودند در مجلس ما نزدہ ہزار مرد نشستہ بود شیخ علی بن ہیتی در مواجہہ شیخ زیرا کہ مقری بود پس گرفت او را پینکے خواب پس گفت شیخ مردم را خاموش شوید پس خاموش شدند تا آنکہ شنیدہ میشد از ایشان مگر نفسہای ایشان پس فرود آمد حضرت شیخ از کرسی و ایستاد در پیش معدہ شیخ علی ہیتی با ادب و تمیز میکرد نظر را و روی پس ازان بیدار گشت شیخ علی و گفت شیخ آباد دیدی آنحضرت را در خواب گفت نعم فرمود پس از نجیبت تا ادب ورزیدم و فرمود بچہ وصیت کردہ ترا آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت وصیت کرد بملازمت تو گفت شیخ علی بمردم آنچہ دیدم من در خواب و بدانکہ از شیخ در بیداری در روایت کردہ شدہ است کہ مردند در آنروز ہفت ہزار از اہل مجلس و بدانکہ سلف ما رحمہم اللہ بعد از نقل اقوال مشائخ در رویت شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در یقظہ بر قاعدہ علم و اقوال علماء رحمہ از شیخ بدر الدین حسن بن الاہرل نقل کردہ کہ وقوع رویت شریف در یقظہ مراد را متواتر شدہ بدان اخبار و حاصل بان علم نوی است کہ منتفی است ازان شک و شبہہ و لیکن واقع میشود مر ایشانرا غایت حس و غموض طرف از جہت مدرو حال کہ ضبط نمیتواند کرد آنرا عبارت و مراتب ایشان در

ادران روایت متفاوت وسعادت است وگاہے در منام می بیند یا در غیبت حس آنرا بلفظ خیال میکنند وگاہی
خیال می بینند و آنرا رسول گمان می برد بلکہ دیدن ان من التوہم بالفظہ است نحرم از باب قلوب کہ ہمیشہ قاسم
بمراقبہ و توجہ وخالص انداز کدورات نفسانیہ ومعرض انداز دنیا واہل آں حظ وافر دشناس وعاشق جمال شریف
او بندو دست میدارد یکی از ایشان کہ پیروں آمد از نام اہل وآل خود دریابد پیغمبر را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکہ
شیخ عبد القادر گیلانی رضی اللہ عنہ کہ متمثل شد صورت شریف آنحضرت در دیدہ شہود وی وتصور کند در عالم
ہر کہ کلام میکند در حالت خرق والسلاح از عوائق جسمانیہ وحکایت میکند از شیخ ابی العباس مرسی کہ گفت
اگر بوشیدہ شود جمال آنحضرت بچشم زدن من خود را از مسلمانان نمی شمارم واین نیز محمول بر دوام مشاہدہ
وحضوریست در غایت تمکین وآداب وسلوک منابع ادست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بطریقہ قول وی صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم الاحسان ان تعبد اللہ کانک تراہ وگفتہ است بیدار اعزل در غیب حکایت شیخ ابو العباس مرسی کہ این تجویزی
است کہ واقع میشود مانند در کلام مشائخ دراد آنست کہ محجوب نیست بحجاب غفلت ونسیان بجہت دوام مراقبہ
وحضور واستحضار در اعمال واقوال ہمارا دہ نکردی کہ محجوب نیست از روح شخص آنحضرت بدیدہ ہر کہ آں مستحیل ست
واللہ اعلم این خلاصہ واختصار عبارت مواہب است کہ نقل کردہ است در انکار رویت در لفظہ بچشم سر گفت بندہ سکین
تبتہ اللہ علی طریق الصدق والیقین وخلاصہ من کدورات الظن والتخمین کہ دوام مراقبہ وحضور واستیلای شوق غلبہ محبت
ودیدن بچشم خیال وتصور رشتال مرتبہ ایست کہ ارباب طلب واصحاب سلوک بدان متمتع ومحظوظ اند سخن در رویت سر دوام صورت
وشتال وہچنانکہ جائز است کہ در منام جوہر شریف آنحضرت متصور ومتمثل گردد ہمچنین شوب تمثل شیطان در یقظہ نیز حاصل گردد
وآنچہ نائم در نوم می بیند مستفید در یقظہ بیند چنانکہ از حکایت بہجۃ الاسرار ظاہر میشود وچنانکہ در حدیث آمدہ است کہ
مے بینم موسی علیہ السلام را کہ با چندین ہزار نبی از بنی اسرائیل عبا پوشیدہ بحج می آیند تلبیہ میکنند حمل این خیال نیز بر منام مبالغہ
در تمکین خلاف ظاہر است وتمثیل ملکوتی بصورت ناسوتی امری متقرر است واین مستلزم نیست کہ آنحضرت
علیہ السلام از قبر شریف برآمدہ باشد ولازم نمی آید کہ انبیاء را در اصطلاح صحابہ گویند ولیکن در بعضے وجوہ حکم صحابی
داشتہ باشند واگر غیبی از عالم حس باستیلای ذکر اثبات کنندہ بی ثبوت نوم مانعی نیست ونوم تعطل حواس است
بغلبہ رطوبت مزاجی بر دماغ وایجا غلبت حواس باستیلای ذکر وشہود است ودر یقظہ است نہ در نوم وبالجملہ دیدن
آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از موت مثال است چنانکہ در نوم مرئی میشود ودر یقظہ نیز میباید دانست
شخص شریف کہ در مرتبہ حر قبر اسودہ وی است جان متمثل میگردد در یک آن متصور بصور متعددہ عوام را در منام

وخواص را در نقطه و صاحب مواهب خود گفته که هر که تصدیق کرامات اولیا دارد و قابل است بانکه منکشف میگردد بایشان اشیاء عالم علوی و سفلی مشکل روشنه میگردد و بروی چیزی ازین باب و امام غزالی گفته که هر چه عامه در خواب می بینند خواص در بیداری یابند و هر چه آنها را کسب حاصل شود اینها را بوهب ما تقول الحق و هو یهدی السبیل تنبیه اگرچه رویت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در منام حق و ثابت است بی شک و شبهه و لیکن گفته اند که انچه رای بشنود و از احکام عمل بآن کند نه از برای شک در رویت بلکه از برای آنکه از برای ضبط و مفقود است در حالت نوم کذا قالوا و مراد احکام شرعیه که مخالف قرار داده دین است والا بعضی علوم که نه ازین قبیل باشد در قبول آن و عمل بدان خلافی نخواهد بود و بسیاری از محدثین تصحیح احادیث که مروی است از حضرت و ے نموده و عرض کرده که یا رسول الله فلان از حضرت نور روایت کرده است پس فرموده آنحضرت نعم اولاد در رویت که در نقطه است بعضے مشائخ نیز همچنین استفاده علوم نموده اند والله اعلم و از جمله خصائص آنحضرت آنست که نام نهادن بنام شریف وی میمون و مبارک نافعست در دنیا و آخرت روایت کرده شده است از انس بن مالک رضی الله عنهما که رسول خدا فرمود صلی الله علیه وآله وسلم ایستاده کرده میشوند و بنده در درگاه حق پس امر میکند تعالی ایشان را به بهشت و میگویند این دو بنده خداوند انچه چیز مستاهل و مستحق شدید بآن بهشت را و حال انکه عمل نکرده ایم که جزا امید هی تو ما را به بهشت پس میگوید رب العزة جل جلاله ما شنیده ایم بهشت را از زبان کسیکه گفته خدا بر نفس خود که در نیاید آتش را کسیکه نام او احمد و محمد است و روایت کرده شده است که گفته است پروردگار تعالے با آنحضرت سوگند میخورم بعزت و جلال خود عذاب نکنم هیچ کسی را که نامیده شود بنام تو از علی بن ابی طالب رضی الله عنه آمده است که گفت هیچ مائده نیست که نهاده شود و حاضر شود بروی کسیکه نام او احمد و محمد است مگر آنکه پاک کند خدا تعالی آن منزل را که نهاده شده است آن مائده در و هر روز دو بار و راه ابو منصور الدیلمی و نیز آمده که هیچ خانه نبود که در وی نام محمد بود مگر آنکه برکت دهد حق تعالی در آن و آمده که مجتمع شوند قومی بر مشورت و در میان ایشان کسے بود که نام وی محمد است البته برکت کرده شود در ان مشورت و آمده که هر که را نام محمد بود آنحضرت او را شفاعت کند و به بهشت در آرد و قال البوصیری شعر فان لی ذمة منه بتسمیتے + محمد و هو ادنی الخلق بالذمم تکاتب حروف کیماری حضرت غوث الثقلین را در خواب دید و در پیش ایشان بایستاد و حاضران مجلس شریف گفتند که محمد الصوفی سلام میکند را آنحضرت قیام نمودند و معانقه کردند و فرمودند آتش دوزخ بر شما حرام است ظاهر این بشارت بتبعیت این تسمیه است که کردند و علما را اتفاق است در تسمیه باسم شریف و در نگینه یکنیت آنحضرت که ابو القاسم است

اختلاف است خواه محرم باشد یا نه و بعضے از جمع میان تسویه و کیفیت منع کرده اند و بعضی فرق نموده و این قول اصح است نووی گفته که در میان مسلمین مذهب است و مذهب امام شافعی رحمة الله علیه منع است مطلقا و امام مالک رحمة الله تجویز کرده است مطلقا و مذهب ثالث جائز است هر کسی را که نامش محمد نیست و کسیکه تجویز کرده است مطلقا مخصوص گردانیده است نهی را بحیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هو الاقرب انتهی و از انجمله آنست که مستحب است غسل و تطیب برای قرائة حدیث آنحضرت و باید که نزد خواندن حدیث آنحضرت آواز پست کرده شود چنانکه در حالت حیات چون متکلم میکرد قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی زیرا که کلام وحی صلی الله علیه وآله وسلم که مروی و ماثور است بعد از وی در عزت و رفعت مثل کلام اوست که مسموع میشد از لفظ شریف وی باید که خوانده شود بر مکان عالی مرتفع روایت است از سفیان که چون بر مالک رحمة الله علیه بیرون میرفت و جاریه را میگفت میگوید شیخ چه میخواهید شما حدیث یا مسائل اگر میگفتند مسائل میخواهیم زود بیرون می آمد از خانه و تعلیم میکرد ایشانرا مسائل و در غیر این روایت آمده است که گفته میرفت از درون خواب مسائل را اگر میگفتند حدیث میخواهیم می درآمد متغسل را پس غسل میکرد و جامه سفیدی می پوشید و عمامه بر سر می نهاد و طیلسان می پوشید و تطیب میکرد و نهاده میشد کرسی پس بیرون می آمد و می نشست بران و تخمیر میکرد بود و حدیث نمی خواند با خشوع و وقار و می نشست بران کرسی مگر در وقت تحدیث و میگویند که امام مالک این روش را از سعید بن المسیب گرفته بود و بتحقیق مکرده داشته اند مالک جامه و مالک جامه و مگر تحدیث بر غیر طهارت و بود عیش که چون بر غیر طهارت میبود تیمم میکرد و شک نیست که احترام و تعظیم و توقیر آنحضرت بعد از وفات نزد ذکر وی و سماع حدیث شریف وی سماع اسم مبارک و سیرت وی لازم است چنانکه در حضور شریف بود و باید که در وقت قرائة حدیث قیام نکند کسی را که در آید زیرا که درین قلب اولیست با آنحضرت و قلب احترام است مراد او و قطع حدیث او است از جهت غیر او خصوصا مر فاسقان و مبتدعان را دیده اند سلف که قطع نمیکردند حدیث را و تحرک نمیکردند و اگر مضطر میشدند و التفاتی میرسید در ابدان ایشان و صبر میکردند بران از جهت احترام حدیث پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم آورده اند که یکبارة حضرت امام مالک را عقرب هفده بار گزید و وی نجنبید و صبر و تحمل کرد آنرا و قطع نکرد حدیث را از جهت تعظیم و توقیر جناب حدیث نبوی صلی الله علیه وآله وسلم اگرچه معذور بود در ان و حرکت و قیام بضرورت خود چه گنجایش دارد خصوصا که متضاف گردد با آن مالا یعنی از کلام ذکره ابن الحاج فی المدخل و از انجمله آنست که ثابت میشد صحبت مرکسی را که مجتمع میشد و ملاقی میگشت آنحضرت یک لحظه و میدید جمال مبارک او را یا نظر لحظه این را

در خصائص آنحضرت نوشته اند گویا مراد آنست که صحبت در عرف وعادت باشد او اجتماع وطول مصاحبت
و اصل میگردد و اینجا بیک نظری و یک لحظه بحصول نمی پیوست و این چنین کسی را صحابی میگویند بقول صحیح مختاریس از
خصائص داشتن آن صفت نسبت بدیگران است نه نسبت بانبیاء علیهم السلام چنانکه گفته اند که مدت تابعی نسبت بتابعی
اینچنین نیست بلکه آنجا بطریق اجتماع حاصل میگردد بقول اصح نزد اهل اصول وچندی از خصائص شریفه که ذکر
کرده اند مشترک است میان آنحضرت و سائر انبیا علیهم السلام مثل عدم نقص و منوبوم و عدم جواز تمثل شیطان
بصورت عدم تشاوب و مانند آن کما صرح به بعض العلماء و فرموده که مراد آن باشد که اثر صحبت و وجود نورانیت
و حصول کمال بیک نظر از آنحضرت پیدا میشد چنانکه گفته اند که بمجرد آنکه نظر شریف از ان حضرت بر اعرابی محض می
افتاد تطهر میکرد و بحکمت و در قوت القلوب میگوید که بیک نظر که بر جمال جهان آرای مصطفوی افتد چیزی نماند و کاری
گشاید که دیگران را با ریاضت حاصل نگردد و این از معجزات و خصائص سید انبیا باشد که در انبیاء دیگر علیهم السلام
نبود این را خصائص آنحضرت علیه السلام نوشته اند و نیز در خصائص نوشته اند که صحابه آنحضرت همه عدول اند
از جهت ظواهر کتاب و سنت که در مدح و تعدیل ایشان واقع شده پس سخن کرده نمی شود از عدالت هیچ یکی از ایشان
چنانکه از سائر روایت و حدیث را بانفراد صحابی فرود و غیر پذیرفته خواهند بلکه از غیر ایشان از تابعین و من بعد هم
و اهل سنت و جماعت اجماع کرده اند بر تعدیل ایشان اگرچه بعضے از ایشان ملابس فتنه شده اند و بحسن ظن میگویند
که ملابست فتنه و وقوع ایشان در آن بخطا در اجتهاد و تاویل بوده و نظر میکنند در فضائل و مآثر ایشان مواقف
و انتهای اوامر و نواهی آن حضرت و حضور ایشان در غزو و جهاد آن حضرت و نشر اقالیم و تبلیغ احکام و هدایت
ناس با مواظبت بر صلوة و صوم و زکوة و انواع قربات و صفات کمال از شجاعت و براعت و کرم و اخلاق
حمیده که نبود در هیچ امتی از امم سابقه و نیز جمهور علما بر انند که صحابه رضی الله عنهم اجمعین خیار امت و افاضل
ملت اند و بعد از ایشان است تابعین ایشان نه رسد و بعضے از علما مثل ابن عبد البر که از مشاهیر محدثین
است و غیر وی در این مسئله تکلم کرده اند و گفته که باشد در جماعه که بعد از صحابه آمده کسے که افضل باشد در
کمالات علمی و عملی از بعضے صحابه که از اهل کبائر بوده کسانیکه زده شده اند بر ایشان حدود و نسبت کرده اند باحادیث
که در فضل آخر امت وارد و یافته و بعضے از محدثین گفته اند که خیریت و افضلیت مخصوص باصحاب است که
بود صحبت ایشان و بسیار بود استفاضه و استفاده ایشان از ان حضرت و مختار قول اول است که حق است که فضل
رویت آنحضرت و حصول یقین و ایمان عیانی مخصوص است بصحابه که هیچکس دیگر ندارد و احادیث که در فضل

آخر امت دارد شده و از حیثیت دیگر است که ایمان بغیب است چنانکه در یؤمنون بالغیب یا بوجه تفسیر کرده اند و الله اعلم و از انجمله خصائص این را نیز ذکر کرده اند که صلے خطاب نمیکند آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بقول خود السلام علیک ایها النبی و خطاب نمیکند غیر او را اگر مراد باین اختصاص آن داشته اند که سلام بر غیر آنحضرت مخصوص واقع نشده است پس این نفی موافق است بحدیثی که از ابن مسعود رضی الله عنه آمده است که گفت بودیم ما چون میگذاردیم نماز با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم می گفتیم السلام علی الله السلام علی جبرئیل السلام علی میکائیل السلام علی فلان و چون برگشت آنحضرت از نماز روی در آورد بجانب ما فرمود و گفت لا تقولوا السلام علی الله زیرا که خدا خود سلام است یعنے سالم است از نقائص و در مخاوف و سلام بخشنده کمال است از ان سلام بروے که موہم خوف و احتیاج است نفی ندارد و چون نشینند یکی از شما در نماز باید که بگوید التحیات لله والصلوات والطیبات السلام علیک ایها النبی و رحمة الله و برکاته السلام علینا و علی عباد الله الصالحین که چون این را گفت رسید هر عبد صالح را که در آسمان و زمین ست الحدیث پس در اینجا تخصیص واقع شد بسلام بر آن حضرت در دیگر آنرا انجام گذاشت و اگر مراد این دارند که خطاب آنحضرت با وجود غیبت از خصائص ست نیز وجهی دارد و وجه این میگویند که چون در اصل شب معراج درود بصیغه خطاب بود که از جانب رب العزت سلام آمد بر حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بعد ازان همه بر بین صیغه گذاشتند و در کرمانی شرح صحیح البخاری گفته است که صحابه بعد از فوت حضرت السلام علی النبی میگفتند بصیغه خطاب و الله اعلم و در بعضے کلام بصیغه غیبت واقع شده که خطاب از صلے بلا حظه شهود روح مقدس آنحضرت و سریان او در ارواح موجودات خصوصًا در ارواح مصلین ست و با انجمله درین حالت از شهود وجود و حضور او آنحضرت غافل و ذاهل نباید بود با سید درود و فیوض از روح پر فتوح وی صلی الله علیه وآله وسلم و از انجمله آنست که واجبست بر کسیکه نخواند او را آنحضرت جواب دادن اگر به آنکس در نماز باشد و تا باین حدیث سعید بن المعلی است که گفت نماز میکردم من پس خواند مرا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس جواب ندادم من پس بعد از نماز بخدمت آمدم و گفتم یا رسول الله من در نماز بودم از ان جواب ندادم فرمود آنحضرت آیا نگفته است خدا تعالی استجیبوا لله وللرسول اذا دعاکم لما یحییکم پس اجابت آنحضرت علیه السلام فرض ست عاضی میشود تارک آن آیا نماز باطل میشود یا نه جانب مواهب میگوید که تصریح کرده اند جماعه از شافعیه و غیر آن که باطل نمیشود و بعضی بر انند که باطل میگردد و از حدیث چیزی معلوم نمیشود و الله اعلم و از انجمله آنست که در رفع گفتن بر چیز صلی الله علیه وآله وسلم هیچ در رفع گفتن بر غیر

او نیست و هر که در رفع بر بندد بر آنحضرت قبول کرده نمی شود و روایت وی ایذا اگرچه توبه کند چنانکه ذکر کرده اند جماعه
از محدثین و از سعید بن جبیر آورده اند که مردی در رفع گفت بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس فرستاد آنحضرت
علی مرتضی را رضی الله عنهما و فرمود برو به اگر بیابید بکشید و شیخ محمد حوینی پدر امام الحرمین بآن رفته که تعذیب بر حضرت
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم کفر است لیکن موافقت نکرده نمایم او را درین قول وحق آنست که در رفع بر بستن
بر آنحضرت فاحشه عظیمه و مرتبه کبیره است لیکن کافر نمی شود صاحب آن تا استحلال نکند و توبه اگر صحیح شود
و آثار آن عیان گردد مقبول است و فرق نیست میان شهادت در رفع و غیر آن و الله اعلم و آنا نجد آنست که آن
حضرت صلی الله علیه وآله وسلم معصوم است از ذنوب کبیره و صغیره عمداً و سهواً مذهب مختار نیست در همچنین
انبیا علیهم السلام و در کتب کلام این را تفصیل است و حق همین اجمال است و آنا نجد آنست که جایز نیست بر
آنحضرت جنون زیرا که این نقص است و نسا عمار طویل در همچنین انبیا صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین تنبیه کرده
است سبکی بر آنکه اغماء الیشان مخالف اغماء دیگران است و از غلبه اوجاع است بر حواس ظاهره نه بر قلب
زیرا که وارد شده است که خواب میکند چشمهای الیشان نه دلهای الیشان و چون نگاه داشته شده است دلهای
الیشان از نوم که سبکتر از اغماست پس از اغماء بطریق اولی محفوظ باشند و هم سبکی گفته است که جایز نیست انبیارا
عمی زیرا که این نقص است دائمی نشده است هیچ پیغمبری هرگز را نچه مذکور است از شعیب ثابت نشده و اما یعقوب
را حاصل شده بود بر بری پرده بر طرف شد و امام فخر رازی در تفسیر قول عقیبی و ابیضت عیناه من الحزن گفته
است که غالب شد بر وی بکاء و نزد غلبه بکاء بسیار میشود آب دیده چشم گویا سفید شده است بسفیدی کان آب بعلیل بر صحت آن
قول آنکه تاثیر حزن در غلبه بکاست نه در حصول عمی بعد ازان گفته است اختلاف کرده اند که وی علیه السلام اعمی
شده بود بالکلیه پس گردانید او را حق بصیر در وقت القای قمیص یوسف علیه السلام و بعضی میگویند که ضعیف شده بود
بصری از کثرت بکا و اخراق و ادراک میکرد او را ادراک ضعیف و چون پیراهن یوسف بر روی مبارک وی انداختند
قوی شد بصری و رفت نقصان انتهی پوشیده نماند تعلیل سبکی عدم جواز عمی را بآنکه وی نقص است بدخول
است بآنکه طریان امراض نیز نقص است خصوصاً بلائی که بر ایوب علیه السلام عارض شده و قصه عمی شعیب
علیه السلام مشهور است حکم بعدم ثبوت آن بکم است و صحیح در یعقوب عمی است و لهذا فرمود فارتد بصیرا
و مقاتل گفته است که مدید یعقوب شش سال تا گشت کرد او را قمیص یوسف و قول امام فخر که تاثیر حزن در غلبه
بکاست نه در حصول عمی جوابش آنست که تاثیر حزن در غلبه بکاست و تاثیر غلبه بکا در عمی پس بواسطه تاثیر حزن در عمی

نیز باشد مشهور آنست که هیچ پیغمبری اعمی نبود الا خضر از انبیاء اعمی بوده اند والله اعلم و از انجمله آنست که هر که دشنام کند آنحضرت را تنقیص کند بوجهی از وجوه بصریح یا کنایت واجب است قتل وی در نزد اتفاق است خلاف در آنست که این قتل بطریق حد است و بالفعل یا بدکشت طلب توبه نماید کرد یا بحبت رود که توبه باو نیست و اگر توبه آورد بخشند و مختار قول اولست و این بر تقدیر است که مسلمان باشد و اگر کافر باشد و اسلام آورد در بگذرند و باین صحبت و آخر کتاب بتفصیل بیاید ان شاء الله تعالی و از انجمله آنست که آنحضرت تخصیص بگرد هر کار که خواست از احکام ایجاد و قبول است یکی آنکه احکام مفوض بود بوی صلی الله علیه وآله وسلم هر چه خواهد حکم کند دوم آنکه هر حکمی وی جدا میشد چنانکه تخصیص کرد خزیمه بن ثابت را بآنکه شهادت وی حکم دو شهادت دارد و قصه آنست که آنحضرت خریده بود از اعرابی اسپی سر اسپ آن اعرابی منکر شد بتبع حضرت را و گفت گواه بیار که گواهی میدهد بر آنکه فروخته ام و دیگر که از مسلمانان می آید باعرابی میگفت وای بر تو پیغمبر خدا می گوید حق اعرابی قبول میکرد تا آنکه آمد خزیمه و گفت گواهی میدهم که تو فروخته و خریده آنحضرت باخزیمه چگونه گواهی میدهی و گواه نگرفته ایم ما از ایران گفت یا رسول الله ما تصدیق میکنم ترا بر خبر آسمان آیا تصدیق نکنیم بر تو باعرابی پس گردانید پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم شهادت خزیمه را بجای شهادت دو تن و خصوص گردانید او را باین فضیلت خطابی گفت حمل کرده اند این حدیث را بسیاری از مردم بر غیر محل آن و توسل کرده اند قومی از اهل بدعت بسوی استحلال شهادت مرد بر آنکه معروف است نزد ایشان بصدق بر هر چه دعوی کند و جواب آنست که آنحضرت علیه السلام حکم کرد بر اعرابی بعلم خود بجاری ساخت شهادت خزیمه را بجری تاکید بر قول خود و اظهار بفضیلت وی و حکم شهادتین باشد فاهم دریابد چنانکه رخصت کرد آنحضرت ام عطیه را که از قفای جنازه ها بیاید و صحابیات است بر نیاحت بعد از نزول آیت مبالغت منکر در نیاحت واقع شده است و لا یعصینک فی معروف و گفته اند که رسول الله آن را بمعنی میدانند بر نیاحت در جاهلیت و چاره نیست مرا که من نیز موافقت کنم یا نشان دهم خصوصیت که آنحضرت ام عطیه را در نیاحت گفت امام نووی این را رخصی است ام عطیه را و تخصیص است [illegible] نیاحت آل فلان خانه و شایع را میرسد که تخصیص کند هر کرا خواهد بهر چه خواهد چنانکه رخصت کرد اسماء بنت عمیس را بر ترک سوگواری کردن بر جعفر بن ابی طالب که زوج او بود و فرمود سه روز ماتم پوش و سوگ دار بعد از آن هر چه خواهی کن و چنانکه رخصت کرد ابو بردة بن نیار را تجویز اضحیه بر غیر جذعه و قصه اش آنست که آنحضرت فرموده بود که هر که ذبح کند پیش از نماز عید قربانی مجزی نیست ابو بردة گفت یا رسول الله من شتابی کردم در ذبح آن تقدم که امروز روزه داشتم خود دانستم پس خود دانید

اهل عیال و همسایه ای خود را اکنون باقی نیست نزد من بگو زنان که بهتر از گوسفند گوشت داشت آیا کفایت میکند از من فرمود کفایت میکند از تو و کفایت نمی کند بعد از تو از غیر تو چنانچه نزد یکی از زنان خود را برای وی و این جا بر بود چنانکه در قرآن مجید فرموده است وان امراة وهبت نفسها للنبی الآیه آنحضرت اقبول نفیفاد مردی فقیر الینا داده بود گفت بمن تزویج کن یا رسول الله این زن را اگر تو را قابل نیست فرمود چیزی داری که مهر وی میکنی گفت هیچ ندارم مگر همین ازاری که در تنه دارم فرمود چیزی اگر چه انگشتری از آهن باشد گفت ندارم چند سوره از قرآن مجید یاد دارم گفت تزویج کن او را بچیزیکه با تست از قرآن و تعلیم کن او را از هر کن آزاد نمی باشد قرآن هر کسی را بعد از تو و از جمله خصائص آنحضرت آنست که تب کرده میشد چنانکه دوکس تب زده شوند از جهت شفاعت اجر و از انجمله آنست که فرستاده شد جبرئیل علیه السلام در مرض آنحضرت سه روز برای عیادت و پرسش احوال شریف وی و از انجمله آنست که نماز خبازه گذارند بر آنحضرت فوج فوج مسلمانان بی امام و دفن کرده شد بعد از سه روز از وفات شریف و گسترانیده شد برای وی در لحد شریف وی قطیفه که می گسترانیدند در زیر خود و این هر دو امر جائز نیست در غیر آنحضرت راوبعضی گفته اند که گسترانیدن قطیفه از شعران بود مولی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فی علم صحابه تا کسی دیگر بعد از وی در تحت خود نگستراند و از انجمله آنست که زمین تاریک نماند بعد از موت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه در مجلس شریف باید دانست از انجمله آنست که زمین نمیخورد جسد شریف او را صلی الله علیه وآله وسلم و همچنین نمیخورد اجساد انبیاء را و این را از جمله خصائص شمرده اند و بعضی او لیا نیز نقل میکنند چنانکه قبر شیخ علی متقی را بعد از چهارده سال بتقریبی گشاده همچنان درست باکفن یافتی بود و تقریب آن بود که میخواستند که پسر او را در زاده اش را که جوانی صالح بود در قبر او دفن کنند و در ملکه معظمه عادت است که اموات را بر مکان قبر بزرگان دفن میکنند و ظاهر آنست که از خود زمین جسد شریف را که کنایت است از حیات دائم مخصوص بآنحضرت و حضرات انبیا است صلوات الله علیهم اجمعین و از انجمله آنست که ارث یافته نشد از وی صلی الله علیه وآله وسلم از جهت بقاء ترکه وی و ملک وی و بعضی میگویند که صدقه میگردد چنانکه در حدیث آمده است ما ترکناه صدقه و صرف کرده میشود بر عیالش که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در ان صرف میکرد از اهل و عیال و فرزندان و فقرا و وصایا و مصالح مسلمین چنانکه آنحضرت خود در زمان حیات میکرد و سیاست مر آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که وصیت کند بجمیع مال خود از غیر وی جائز نیست مگر ثلث و همچنین حکم تمام انبیاست که ایشان را ارث نباشد و معارض قول خدا تعالی یرثنی ویرث من آل یعقوب و قول وی سبحانه رب هب لی من لدنک ولیا یرثنی ارث نبوت و علم است و از انجمله آنست که پیغمبر خدا صلی الله

علیه وآله وسلم زنده است در قبر خود و همچنین انبیا علیهم السلام و آنحضرت نماز میکنند در قبر شریف باذان و اقامت و
حکایت کرده ابن زباله و ابن النجار که ترک کرده شد اذان در ایام حره سه روز و بیرون رفتند مردم و سعید بن المسیب
در مسجد بود میگوید سعید متوحش شدم چون وقت ظهر شد نزدیک قبر شریف رفتم و آواز اذان شنیدم و نماز ظهر گذاردم
بیشتر شنیدم اذان و اقامت در قبر برای هر نماز ناگاه شب سه شب و باز آمدم مردم و شنیدم اذان پیشتر از آنکه
شنیدم از قبر شریف و بعد آنکه بعد از اتفاق بر حیات آنحضرت اختلاف کرده اند که زنده در قبر است یا در جای معین
یا هر جا که خدا خواهد در بهشت یا در آسمان یا جای دیگر چنانکه مفید بجای معین نبود یعنی گویند که جسد شریف را در
قبر نهادیم و دلیل بر خروج آن نداریم پس ظاهر آنست که بهترین بقعه باشد و اگر گویند این بقعه تنگ است جواب
آنست که مسجد شریف در آن جوانبش آنکه در حدیث آمده است که صحت کرده میشود در قبر مومن در هفتاد و چهار جای قبر
شریف سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم که صحت آن اندازه نیاس بیرون است و اگر گویند که فردوس اعلی اشرف
و افضل است برای تمکین و استقرار آنحضرت از بقعه قبر جوانبش آنکه کدام بهشت بهتر و شریفتر از قبر شریف باشد اگر
آنحضرت در بهشت باشد و امام تقی الدین سبکی رحمة الله علیه گفته است که اگر این بقعه را که اضم اعضای شریف کرده است
بر تمام اماکن و مواضع ترجیح و تفضیل دهند حتی بر کعبه معظمه و عرش عظیم نمیدانم هیچ مومن را که توقف کند در آن
و نظایر این حدیث سعید بن المسیب که باذان بشنید از قبر و حدیث شنیدن صوت مراح که آنحضرت فرمود دیدم موسی
علیه السلام را که نماز میکرد در قبر شریف تائید میکند این قول را و حدیث دیدن انبیا در شب معراج بر آسمان و حدیث
دیگر که دیدم موسی را که با هفتاد نبی از اسرائیل بحج می آمدند و تلبیه میگویند ناظر در اطلاق مکان است اگر گویند
قرآن تبیینا ناطق است بموت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی انک میت وانهم میتون و فرمود آنحضرت
انی رجل مقبوض و صدیق اکبر فرمودند محرم اقدمات و اجماع دارند امت بر ان جوابش اگر آنحضرت شهید و مقبوض
و مرد بعد ازان زنده گردانید حق تعالی او را چنانکه در حدیث آمده است که من اکرم نزد خدا بگذارد مرا در قبر زیاده
بر چهل روز و نیز آمده است که خدا تعالی حرام کرده است اجساد انبیا را بر ارض پس آنحضرت علیه السلام زنده
است بحیات جسمانی دنیاوی بدنی که حیات داشت و این کامل است از حیات شهدا که روحانی اخروی است
ازین ثابت است مر روح را و حق تعالی قادر است که پیدا کند برای ارواح ایشان اجساد مثالیه در آن عالم یا
نیز بدهد ایشان را بدنی که مکلف دارد و نسبت با آنها چنانکه آمده است ارواح مومنین در حواصل طیور خضرات کنی چرد
و در زیر قنادیل عرش یا بهشت یا ارواح انبیا اعاده کرده میشود در همان ابدان که در دنیا بود و دیده نشده

خلاف گفت و حق تعالی قادر است که نگاهدارد ارواح را بی ابدان و لیکن نقل دارد شده است بوجود آن در ابدان
چنانکه بودن موتی نماز گذارنده در قبر و چه نماز گذاردن تقاضای جسد می کند و صفات مذکوره در انبیا در
شب معراج هم صفات اجسام است و لازم نمی آید از بودن آن حقیقت حیات که باشند بر صفتی که در دنیا بوده
و نه در احتیاج بطعام و شراب و غیر ذلک از صفات اجسام چنانکه مشاهده میکنم در دنیا بلکه آنها در برزخ احکام
دیگر دارند شبیه احتیاج بطعام و شراب و امثال آن امر عادی است و حال در آنجا بخلاف عادت باشد و تواند
که بردی و نسائم و امثال آن از ارزاق روحانی باشد چنانکه در شان شهدا واقع شده است برزقوا فرحین
و لاگاه از طعام بهشت چیزی بود عجب نیست چنانکه در حدیث لیطعمنی و یسقینی وارد اما علم و سماع شک نیست در ثبوت آن
مر انبیا را بلکه سائر اموات و اصرح ما یستدل به در احادیث آمده است نماز میگذارند در قبایل میگویند و ذکر و تسبیح میکنند
اگر گویند که آن دار عمل نیست و در آنجا تکلیف نیست این اعمال برای چه میکنند جوابش آنکه عالم برزخ منسوخ و
جاری است بر وی احکام دنیا از اکثار اعمال و زیادت ابوار و گاهی حاصل میشود عمل بی تکلیف بر سبیل
تلذذ و شوق و ذوق چنانکه حال نوافل و تطوعات این جهان است و هم در بهشت تسبیح میکنند و قرآن میخوانند
و در خلال قرآن و اقعشده ربنا لک الحمد و از این قبیل است سجود حضرت سید انبیا صلوات الله و سلامه
علیه و علیهم و قت فتح مکه بنا بر آنچه از علما گفته که حال آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم باقی است بر حال
وی قائم است بر نقدیری و عدم کرده اند این را از خصائص که ثابت کرده است امام الحرمین که چه گذاشت آنحضرت با
جهد بر ملک وی صلی الله علیه و آله و سلم و اقتدا میکرد ابو بکر رضی الله عنه بطریق نیابت و خلافت وی بهر اهل و
خدم و سائر متصرفات وی و ابو بکر میدانست که حال باقی است بر ملک وی صلی الله علیه و آله و سلم و این قول
تقاضا میکند ثبات حیات در احکام دنیا نیز و این ملائمست بحیات شهید و چیزی گویند بر زبان ملک و قول
اول متروک نباشد صدقه صادق است بر مرد و تقدیر در الله اعلم و این بحث حیات انبیا جاری شد و اینجا بانتهای تقریب
ذکر حیات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در آخر کتاب و باب وفات النبی بر سبیل تتمه اگرچه موجب تکرار
است دلالت باین مسئله کند و مقرر گردد و از آنجا آنست که گذاشته شده است بر قبر شریف وی فرشته که میرساند
او را صلوة و سلام زائر بر وی و روایت کرده است این حدیث را احمد و نسائی حاکم و تصحیح کرده است او را حاکم باین
لفظ ان الله ملائکة سیاحین فی الارض یبلغونی من امتی السلام و خدا را فرشتگان است که میگردند در زمین
میرسانند مرا از امت من سلام و نزد ابن ابی عاصم و ابن حبان از عمار و ابن مسعود آمده که خدای تعالی را فرشته است که داده است

فوت نمی از ہمہ بندگان نیست پس نیچ کس از بندگان کہ درود میفرستد بدین مگر آنکہ میرساند آن فرشتہ مرآن درود را و او را از جملہ آنست کہ عرض کردہ میشود بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اعمال امت و استغفار میکنند برایشان از درجہ رابعہ است کہ عرض کردہ است ابن المبارک از سعید بن المسیب کہ ہیچ روزی نیست مگر آنکہ عرض کردہ میشود بر آنحضرت اعمال امت صبح و شام پس میشناسد آنحضرت ایشانرا بسیمای ایشان و اعمال ایشان و در بعضے روایات آمدہ است کہ عرض کردہ میشود بر من اعمال امت آنچہ بدست می پوشم و آنچہ نیکست عرض میکنم بدرگاہ مرا و بپوشیدن عرض کردن خواہد بود گویا سنت الٰہی جاریست بر آنکہ اعمال را بعد از عرض کردن ثبت نہاید و آنچہ عرض کردہ نمیشود زود ساقط کردہ میشود و ازدہ بہ اعتبار فاہم و باللہ التوفیق و در حدیث کعب اخبار آمدہ است کہ ہر گاہ و بیگاہ بہفتاد ہزار فرشتہ قبر شریف فرود می آیند و گرد میکنند آنرا و نیز نند بازدہای خود را و چون مبعوث میگردد آنحضرت از قبر شریف بیرون می آیند میان این فرشتگان و زنانند آنرا و زفاف در اصل یعنی بردن عروس بخانہ زوج و مراد اینجا لازم معنی است کہ بردن محبوب است پیش محب یعنی بردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدرگاہ عزت و از جملہ آنست کہ منبر آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در مسجد شریف است بر بالای حوض شریف او است چنانکہ در حدیث آمدہ است و در روایتے منبر من بر ترعہ ایست از ترع جنت و ترعہ را تفسیر کردہ اند بباب و بعضے بدرجہ و بعضے بروضہ کہ بر عبارے بلند باشد و در حدیث آمدہ است کہ روزی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر منبر شریف ایستادہ بود فرمود قدم من الآن بر ترعہ ایست از ترع جنت و در روایت دیگر آمدہ کہ منبر من بر حوض منست و در حدیث دیگر آمدہ کہ من ایستادہ ام اکنون بر عقر حوض خود و عقر موضعی کہ آب در حوض از انجا در آید و در تاویل آن بعضے علما گفتہ اند کہ بودن منبر بر حوض کنایتست از انکہ قصد آن و تمسک بدان و ملازمت اعمال صالحہ حضور شریف دی سبب ورود حوض نبوی و شرب از زلال جان فزای اوست و بعضے گفتہ اند کہ خواہند کہ این منبر را کہ سرور انبیا مشرف داشت فردائے قیامت در رنگ سائر خلائق اعلاہ فرمایند و بر کنار حوض کوثر کہ ترعہ جنت عبارت از انست بر پا دارند برای تعظیم و تشریف شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گروہی بران رفتہ اند کہ این اخبار استدلال منبری کہ دران دنیا برای آنحضرت بنا کنند نہ این منبر کہ در مسجد شریف است و این قول در غایت بعد است از سیاق لفظ حدیث کہ میفرماید ما بین حجرۂ من و منبر من روضہ ایست از ریاض جنت و منبر من بر حوض منست ظاہر و مبادر از یکلام ہمان منبریست کہ از برای تجدید روضہ مقدسہ مذکور است کراذ کردہ فے تاریخ المدینہ و صاحب مواہب گفتہ کہ اختلاف نکردہ ہیچ کس از ین علما در آنکہ این بر ظاہر

محمول است واین حق است ومحسوس وموجود است وقدرت صالح وشامل است ہمہ چیز را و ہر چہ خبر داده بوست مخبر صادق از امور غیب ایمان بآن واجبست فقره دیگر آنست که بیان منبر و منبر شریف وی روضه ایست از ریاض جنت روایة کرده است این را بخاری بلفظ مابین بیتی ومنبری وروایت نیز تکلم کرده اند بعضے گفته اند که مراد تشبیه بقعه شریف بروضه جنت در نزول رحمت وحصول سعادت که از ملازمت خلوت ذکر وعبادت حاصل آن حاصل است چنانکه از تسمیه مساجد بریاض جنت در حدیث اذا مررتم بریاض الجنة فارتعوا پرده اشارتے باآن ہے افتد نصوصًا در زمان سعادت نشان آنحضرت که ثمرات علوم انوار افکار مجلس جنت آثار اقتطاف واقتباس مینمود ند بعضے گفته اند که طاعت وعبادت در ہمیشه موصل بجنة است چنانکه فرموده اند الجنة تحت ظلال السیوف والجنة تحت اقدام الامهات واین ہر دو قول ضعیف وبعید است چه تشبیه بریاض جنت در نزول رحمت واتصال بروضه جنت وقربت ثواب بران شامل ہمه مساجد وکل بقاع خیر است ومخصوص باین مسجد شریف ومنبر شریف نیست واگر حمل بر رحمت خاص وروضه مخصوص از جنه کنند نیز خالی از بعدی وتکلفے نیست حق آنست که کلام مجمول بر حقیقت وظاہر خود است ومابین حجره آنحضرت ومنبر شریف روضه ایست از ریاض جنت بآن معنے که فردای قیامت آنرا به بہشت نقل کنند ودر رنگ سائر بقاع ارض فانی ومستهلک نگردانند چنانکه این فرجلن وابن جوزی از امام مالک نقل کرده اند واتفاق جماعه از علماء ربانی نیز منعصم ساخته شیخ ابن حجر عسقلانی واکثر علماء حدیث ترجیح این قول کرده اند واین ابی حمزه که از کبار علماء مالکیه است فرموده است که احتمال دارد که عین این بقعه روضه از ریاض جنت باشد که از انجا بدار دنیا فرستاده باشد چنانکه در شان حجر اسود ومقام ابراہیم علیه السلام واقع است وبعد از قیام قیامت ہم بمقام اصلی خودش برند ونزول رحمت واستحقاق جنت لازم مراتب فضل وعلو مرتبت این مقام است چنانچه ریزه جلیله ابراہیمیه بحجری از احجار جنه امتیاز یافت حضرت حبیبیه محمدیه بروضه ازان اختصاص پذیرفته باشد واگر در شیم ظاہر نسبت سائر اجزای ارضی وسماوی چندان عجب نباشد زیرا که تا انسان درین نشاه بحجب کثیفه طبیعت ومحجوب حجاب علوت بشریت است انکشاف حقائق اشیای وادراک امور آخرت او را دست نباید وتوہم نکنی که چون این بقعه شریفه از روی حقیقت سر روضه از ریاض جنت باشد باید که آشنگے در سنگی واشتال آن که تمثای آن از خواص ولوازم جنت است در وے نباشد کما قال سبحانه ان الملک ان لا تجعی ع فیما دلا لغوی الا یه چه توانند که لوازم جنت بعد از اخراج بقعه از وی صورت انتقال وانفکاک پذیرفته باشد پس در حجر الاسود ومقام ابراہیم علیه السلام چه میگوئی ودر انجا نیز این آثار پیدا نیست واگر گویند که

امثال این امور بی سماع وخبر ثابت نمیشود چون در شان رکن ومقام دلائل وشواهد وقوع بطریق تعبد و تسلیم ایمان آوردن بدان واجب افتاده ودر غیر آن نه چنین است گوییم دلیل وشاهد خبر رسول صلی الله علیه وآله وسلم نیست وبهمانا که حقیقت رکن ومقام باخبار آن صادق ومصدوق معلوم شده که ذلک حال روضه شریف وسبز خیف نیز ظاهر گشته واگر در مقام تاویل آینده ورهرد وجای ممکن بست واگر بحقیقت روند درهرد وثابت

فما وجه الفرق والله اعلم وبالتوفیق وبیده ازمة التحقیق وهو بافاضة العلوم علی من یشاء من عباده حدیث دیگر وحقیق دانا زانجمله آنست که آنحضرت علیه السلام تحسین کسی ست که می تشگافد قبر او بیرون می آید ومبعوث میگردد یعنی حاضر میشود در موقف قیامت ونخستین کسی است که میگذرد ونخستین کسیکه میکوبد در بهشت را ودر حدیث آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم می آیم من باب جنت را در روز قیامت واستفتاح میکنم پس زنان جنت یک امرت لا افتح لاحد قبلک بتو امر کرده شده ام که نکشایم در بهشت هیچ کسی را پیش از تو وجایز نیست که باو دربک برای قسم باشد وانیعنی احسن الذاست ودر دالفه محبت ونخستین کسیکه می در آید در بهشت ونخستین کسیکه می گشاید درشفاعت را واز انجمله آنست که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم حشر کرده میشود شواره ببراق وکسوت وخلعت داده شود از اعظم وانفس حلل جنت ودر حدیث دیگر آمده است که حشر کرده میشوند مردم روز قیامت پس میباشم من وامت من بر تل یعنی مقام بلند وی پوشاند مرا پروردگار من حله سبز وی ایستد آنحضرت بر ثنای عرش کرنی ایستد وزانجا هیچکس در مقامی که رشک برند بردی اولین وآخرین واز انجمله آنست که داده میشود او را مقام محمود وهمچنان که از ائمه تفسیر گفته مراد باین جلوس آنحضرت است بر عرش یا عرش عبد الله بن سلام آمده جلوس بر کرسی ودر تفسیر بغوی گفته مقامی که ستاید او را هر که ایستاده است در گور وهر که وی شناسد او را واین مطلق است هر مقام که متضمن ست کرامت را ومشهور آنست که این مقام شفاعت است وکلام در این مقام در فضائل آنحضرت بیاید که در آخرت ظهور یابد انشاء الله تعالی واز انجمله آنست که داده میشود او را صلی الله علیه وآله وسلم شفاعت عظمی عام میان اهل موقف وفضیلتی آیند بروی بعد از انبیاء رسل در او خال فوجی در بهشت بی حساب ونعوذ جات فوجی دیگر را ودیاید بتفصیل ومجلس واز انجمله آنست که وی صلی الله علیه وآله وسلم اول در بهشت در قیامت واو آدم وهر که جز او ست در تحت لوا او باشند ووسیله که اعلی درجه ایست در بهشت آن نیز مخصوص بآنحضرت است ودیگر انجمله آنحضرت افضل وا کرم خلائق است نزد خداوند تعالی وپیشوای ایشان است در روز قیامت چنانکه

رسود انا سید ولد آدم یوم القیامة ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین ولا فخر ودر حدیث دیگر آمده است که انا سید ولد آدم ولا فخر وما من نبی یومئذ آدم فمن سواه

الا هو گفت لوائی و از آنجمله آنست که چون میرود آنحضرت در بهشت بر آن استفتاح الیه ده هزار
وی خازنان جنت استقبال میکنند برای وی و میگشایند بر وی بهشت و میگویند بنگشایم بر کسی پیش از تو و نمی ایستم
برای کسی بعد از تو و درین اظهار فضیلت عظیمست آنحضرت ست و خزنه جنت همه خادمان او بنده او در زمره غلامان
انبیان است بحکم پروردگار عز و جل و از آنجمله آنست که مخصوص گردانیده است او را حضرتعالی بکوثر سیلان
میکند در آن دو دریا قوت و آب او شیرین تر است از عسل و سفیدتر از لبنست از مشربه و در رواییست سفیدتر از برف
و کوزه های آن بشمار ستارهاست هر که هیچ نیاشامد از آن هرگز تشنه نشود و بر قدر فضل و مرتبت و کرامت آنحضرت عظیم تر
و شریفتر است از همه و از آنجمله آنست که حضرتعالی چون در کتاب خویش ذکر توبه و غفران انبیا فرمود ذنبی و خطای که از ایشان
واقع شده بود نیز ذکر کرد در شان آنحضرت علیه السلام فرمود انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر
خبر فتح را مقدم داشت بعد از ان ذکر غفران ذنوب گذشته و آینده کرد و ذنب را مستور داشت و تحقیق این مقام
در باب دوم گذشت و از آنجمله آنست که هر چه انبیای ما سبق را بعد از سوال عطا فرمود و بر ایشان علیه الصلوة و السلام
بی سوال ارزانی داشت ابراهیم خلیل گفت ولا تخزنی یوم یبعثون و در شان آنحضرت و امت وی فرمود یوم لا یخزی
الله النبی و الذین امنوا معه الا تبه موسی علیه السلام گفت رب اشرح لی صدری در شان پیغمبر صلی الله علیه و آله
و سلم میفرماید الم نشرح لک صدرک و از آنجمله آنست که حضرتعالی بر گزیدن آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم بمقام
محبت و ابراهیم را علیه السلام بمقام خلت و مقام محبت بالاتر از مقام خلت ست و در اول باب ذکر آن گذشته
است و در آخر باب هشتم نیز کلام درین بیاید و بعضی علماء عارفین در فرق میان خلیل و حبیب کلامی لطیف گفته که خلیل از
خلت است بمعنی حاجت و ابراهیم علیه السلام محتاج و مفتقر بود بسوی خدا پس از بهر حاجت گرفت او را خدای تعالی
خلیل و حبیب فعیل است بمعنی فاعل یا مفعول پس آنحضرت هم محب است و هم محبوب بی واسطه غرض و گفته اند
که خلیل میباشد فعل وی بر رضای خدای و حبیب میباشد فعل خدا بر رضای او قوله تعالی فلنولینک قبلة ترضاها
و لسوف یعطیک ربک فترضی و خلیل گاهی استجابال نمیکند برای لقای محبوب چنانکه آمده است که چون آمد
ملک الموت نزد ابراهیم علیه السلام برای قبض روح توقف کرد ابراهیم گفت بپرس از پروردگار که چه حکم میشود
زود می باید آمد یا توقفی هست و آنحضرت فرمود اخترت الرفیق الاعلی و میگفت در دعا خود اللهم انی اسالک
النظر الی جمالک و جهک و الشوق الی لقائک خلیل مغفرت وی در مطمح است چنانکه گفت ابراهیم والذی اطمع
ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین و حبیب مغفرت او در مطمئن قال الله تعالی لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و

ما ما خرو تیم نعته علیک و خلیل گفت ولا تخزنی یوم یبعثون گفته شد حبیب یوم لا یخزی اللہ النبی گفت بنده مسکین
و زیاده بران فرمود والذین امنوا اسوء و خلیل گفت انی ذاهب الی ربی سیهدین و حبیب گفته شد بوی وجدک
ضالا فهدی و خلیل گفت واجعل لی لسان صدق فی الآخرین گفت حبیب را در فضائل ذکر کرد به خلیل گفت
و اجعلنی من ورثة جنة النعیم و گفته شد حبیب را انا اعطیناک الکوثر و خلیل گفت واجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام
و حبیب گفته شد او را انما یرید اللہ لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا و چون در خلیل کرم محل خلت
است و حبیب که محل محبت این فرق باشد و خلت و محبت نیز فرق و فضل خواهد بود و صلی اللہ علیه و آله وسلم
علی حبیبه و خلیله و علی جمیع الانبیاء و المرسلین و آل کل و سائر الصالحین و ذکر آنچه آنست ایجاز نا قابله که آنحضرت
نشسته گذاردی ثواب آن برابر بودی با ایستاده گذاردن غیر او دیگر که در حدیث صحیح صلوة قاعدا علی النصف
من صلوة القائم اگرچه ظاهر این حدیث عام است امت را آنحضرت صلی اللہ علیه و آله وسلم مخصوص است ازین در حدیث صحیح مسلم
از عبد اللہ بن عمرو بن العاص آمده که گفت نیم نزد رسول خدا صلی اللہ علیه و آله وسلم دیدم که نشسته نماز
میگذارد گفتم یا رسول اللہ شنیده ام که تو فرموده صلوة الرجل قاعدا علی نصف الصلوة قائما و حالا تو نماز
نشسته میگذاری فرمود آری من گفته ام ولیکن نیست کاحد مثل من از آنجمله آنست که همچنانکه از بر ابر سید بدانر
قفای خود نیز میبیند و در تاریکی چنان میبیند که در روشنائی و کلام درین باب اول در ذکر بصر شریف رفته است
و از آنجمله آنست که هر چه در دنیا است از زبان آدم تا اوان نفخه اولی بروی منکشف ساختند تا همه احوال را از
اول تا آخر معلوم گردد یاران خود را نیز از بعضے ازان احوال خبر داد از بعضے صلحا از اهل فضل شنیده شده است که
بعضے از عرفا کتابی نوشته و اثبات کرده که آنحضرت را تمامه علوم الهی معلوم ساخته بودند و این سخن بظاهر مخالف
بسیاری از احادیث است تا فائل آن چه قصد کرده باشد و اللہ اعلم **وصل** فضائل و خصائص امت
در حوصله محدیه نمیگنجد بشمار است و این نیز راجع بفضائل آنحضرت است که اینچنین امت و اینچنین نبی دارد و همچنانکه
فضائل آنحضرت داخل فضائل امت است که این چنین پیغمبری دارند و متبع و مقتدی باینچنین ذات کامل الصفات
اند بدانکه چون پیدا کرد پروردگار تعالی و تقدس و ابراز و اظهار کرد عنصر شریف نبوی را صلی اللہ
علیه و آله وسلم در عالم عیان و رعایت احکام و اتفاق ظاهر شدن عنایت ربانیه با مت انسانیه وی اگرچه چون
دانش همراه است او بیند لیکن بجهت خصوصیتی و قابلیتی که ایشان راست انچه در ایشان ظهور گردد در جای دیگر
نگردد و فرمود کنتم خیر امة اخرجت للناس و این خطاب بیواسطه با وائل این امت است که اصحاب رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اند سابقان و مقربان درگاہ اند و درین صفات کہ فرمود نامردن بالمعروف و نہیٰ عن المنکر کہ در حقیقت سبب خیر امت اند اتم و اکمل و اسبق اند و بفضل صحبت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مشاہدہ جمال جہان ارای او و اقتباس و استفاضہ انوار و آثار وی بواسطہ مخصوص اند ازینجا معلوم شد کہ اول این امت افضل است از ما بعد خود و ترتیبی ہم از شارع درین باب واقع شدہ است کہ فرمود خیر القرون قرنی الذین انا فیہم ثم الذین یلونہم ثم الذین یلونہم مشہور آن سہ مرتبہ است صحابہ و تابعین و تبع تابعین و از یک حدیث صحیح البخاری مرتبہ چہارم نیز معلوم میشود کہ ایشان را اتباع نیز خواہند کرد یعشوا الکذب میفرماید بعد ازان فاش میشود در رفع یعنی آن ضبط در ربط دین و صدق تقوی و تقین کہ در اوائل بود نماند و طائفہ از صحابہ اند کہ لحظہ بدیدار مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مشرف شدند و ایمان آوردند و در فتند بکار و بار خود مشغول شدند و با متداد صحبت و طول خدمت استفادہ و استفاضہ نمودند آنہا کہ بتفصیل صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین مطلق قائل اند میگویند ایشان را نیز کمالی حاصل است کہ موجب افضلیت است از کسی بعد ہم و معلوم نمیشود کہ مقصود این طائفہ چیست اگر میخواہند کہ بیرکت رویت و مشاہدہ آنحضرت تمامہ کمالات حاصل میشود کہ متاخران را در ابن محل توقف است و مستلزم عدم تفاضل و تفاوت میان صحابہ است و خلاف واقعست یا میخواہند کہ ہمان رویت و مشاہدہ آنحضرت فضیلتے است کہ اتم و اکمل است از تمامہ فضائل و کمالات پس فضیلتے را برابر نمیکند بآن و با جملہ صحابہ از حیثیت صحبت شریف اگرچہ بمدت آن قلیل بود ما فضل از من در رای خود و جماعہ از اجلین اطلاق اسم صحبت ہم مخصوص میداند بجماعہ اولی و این خلاف مذہب محدثین است کہ در صحبت برویت و ملاقات اگرچہ یکبار باشد اکتفا کنند و سابقا نیز چیزی ازین باب مذکور شدہ است و شاید کہ بعد ازین نیز تقریب افتد و فضائل و خصائص این امت علی الاطلاق بشمار راست و اخبار و آثار بسیار در میان دارد و اتم و اکمل فضائل ایشان آنست کہ امت محمدیہ اند و ہمچنانکہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم النبیین و جامع فضائل و کمالات تمامہ انبیاست سلام اللہ علیہم اجمعین و مکارم اخلاق و محامد صفات بوی تمام شد ایشان خاتم الامم اند و مخصوص اند بکمال دین و اتمام نعمت چنانکہ منطوق قول الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی ست و صفات ایشان در کتب سالفہ مذکور است چنانکہ ذکر شریف پیغمبر ایشان صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نشو و نما ازان در باب چہارم در ذکر آنحضرت در کتب سالفہ گذشت و در آوردہ اند ابن عباس رضی اللہ عنہما کہ فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت موسی علیہ السلام یارب آیا ہیچکس ہست در امم گرامی تر نزد تو از امت من کہ سایہ کردی بر ایشان بعمام و نعلین و فرستادی برای ایشان من و سلوی پس فرمود خدا تعالی با موسی ندانستہ تو کہ فضل امت محمد علیہ السلام بر سائر امم ہمچو فضل نیست بر جمیع خلق گفت موسی ربّ پس بہلہان امت فرمود حقجانہ

نمی بینی تو ایشان را ولیکن بشنوانم ترا کلام ایشان را پس ندا کرد ایشان را باسی تعالی پس جواب دادند همه بیاب آمدن لبیک اللهم لبیک و حال آنکه ایشان در اصلاب آبا و ارحام امهات بودند پس فرمودی سبحانه صلوتی علیکم و رحمتی سبقت غضبی و عفوی سبق عذابی استجابت کردم برای شما پیش از آنکه دعا کنید مرا هر که در یابد مرا و رحالتی که گواهی دهد بر که لا اله الا الله محمد رسول الله می آمرزم مر او را گناهان او را فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس خواست خدا تعالی که منت نهد بر من باین نعمت فرمودی سبحانه و ما کنت بجانب الطور اذ نادینا و بنبوتی تو ای محمد یعنی در شب عرصی و وقتی که ندا کردیم یعنی امت ترا تا بشنوانم موسی را کلام ایشان را روایت کرد این حدیث را قتاده و زیاده کرده این را که پس گفت موسی یا رب چه عجب بنکوست تو از امت محمد پروردگار را بشنوان مرا بار دگر ابو نعیم در حلیه از انس آورده که گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم وحی فرستاد حق تعالی بموسی پیغمبر بنی اسرائیل که هر کسی که در یابد مراد در حالی که منکر است باحمد و آرم او را و آتش دوزخ گفت موسی علیه السلام کیست احمد فرمود خدا تعالی احمد کسی است که پیدا نکرده ام پیدائی را گرامی تر بر من از وی و نوشته ام نام وی با نام خود بر عرش پیش از آنکه پیدا کنم آسمان و زمین را و جنت حرام است بر تمامه خلق من تا در آید در وی او و امت او و این حدیث معلوم میشود که امت او بر تبعیت او پیش از انبیاء دیگر در بهشت در آیند چه عجب چون مهمان غیر است طفیلی تبع غیر خواهد بود مگر آنکه مراد از خلق غیر انبیاء باشد اگرچه گفته است جمیع خلق الا آنکه این امت فاضلتر از انبیاء باشند یا برابر باشند یا فروتر باشند و کلاز یکی ازین سه قسم نیست ولی بر تبعیت نبی نرسد فرمود موسی چه کسانند امت محمد و چیست صفات ایشان پس ذکر کرد تعالی صفات ایشان را پس من بود موسی دیگر دان مراد خدا و نبی آن است فرمود خدا تعالی نبی است از جنس ایشان خواهد بود پس گفت موسی پس بگردان مرا خداوندا ازامت آن نبی دانرا وهب بن منبه آورده که گفت وحی فرستاد خدا تعالی بسوی شعیا پیغمبر علیه السلام که من میفرستم نبی امی را که میگشاییم بدوی گوشهای کر را و چشمهای کور را و دلهای پوشیده در پرده را مولد شریف وی مکه شریفه و مهاجری مدینه طیبه و ملک او بشام است و ذکر کرده صفات آنحضرت از آنچه در باب چهارم گذشت تا آنکه گفت و میگوید دائم امت او ابهترین امتی که بیرون آورده شده است برای مردم امر کننده بمعروف و نهی کننده از منکر و بگانه دانند و مراد ایمان آرند بمن و اخلاص در زندگانی و تصدیق فرستنده بچیزی که آورده اند پیغمبران من نگریسته بآفتاب و مهتاب یعنی برای مواقیت اوقات عبادت خوشا آن قلوب و وجوه و ارواح که اخلاص ورزیدند بمن الهام میکنم ایشان را تسبیح و تکبیر و تحمید و توحید در مجالس و مضاجع و حرکات و سکنات و سفر و حضر ایشان و صفوف ایشان در مساجد مانند صفوف ملائکه است گرد عرش ایشان دوستان منند یاری دهندگان من کیند کشم من با ایشان از دشمنان که بت پرستان اند نماز میکنند برای من ایستاده و نشسته و راکع و

و مساجد و بیرون می آیند از دیار خود و اموال خود بطلب رضای من و قتال میکنند در راه من ختم میکنم بکتاب ایشان کتابهارا و شریعت ایشان شریعتها را و بدین ایشان دین هارا و کسیکه دریابد ایمان راو ایمان نیارد بکتاب ایشان و در نیابد دین و شریعت ایشان نیست وی از من و بیزارم من از وی و میگردانم ایشانرا فضل امم دانست بسبکه شهداو اند بر مردم چون در غضب در آیند تهلیل میکنند مراو چون نزاع کنند تسبیح میکنند مرا پاک میکنند روبهارا و اندام هارا ی بندند ازار تا نصف ساق و تهلیل میکنند بر تلها و بلند پیاد قربانی میکنند بر بخشین خون انجیلهای ایشان در سینهای ایشان است راهبانند در شب شیرانند در روز خوشا کسیکه با ایشان است و بکیش ایشانست و براه و روش ایشانست این فضل منست میدهم هر کرا میخواهم و من خداوند فضل عظیم ام رواه ابو نعیم این فضل این امت مرحومه است و در کتب سابقه پس امت را یاد کرد بر بین صفات باشد کرامت خبریت ایشانست و شک نیست کراتم و اکمل و بین صفات اوائل ایشان اند که صحابه اند رضی الله عنهم اجمعین و از خصائص این امت است حلال گردانیدن غنائم و حلال نبود هر کسی امتی را پیش از ایشان و گردانیدن تمام زمین مسجد و گردانیدن خاک پاک کننده چنانکه در خصائص آنحضرت گذشت یعنی امت نیز با وی شریک اند در صفات و احکام و بعضے گفته اند که وضو نیز از خصائص ایشانست نسبت باهم سابقه اگرچه پیغمبر ایشان بود و استدلال کرده اند بر این بحدیث ان امتی یدعون یوم القیامة غرا محجلین من آثار الوضو و لیکن گوید که این غرا و وضو مخصوص باشد بایشان در فتح الباری در قصه ساره با آن جباره که گرفت او را گفته است که چون خواست آن کافر که نزدیک شود بساره ساره برخاست و وضو کرد و نماز بگذارد و در قصه جریج راهب نیز آمده که وضو کرد و نماز گذارد و کلام کرد با غلام پس ظاهر آنست که آنچه مخصوص است باین امت غره و تحجیل است نه اصل وضو و در روایتی مسلم را از ابو هریره آمده که فرمود آنحضرت که این سیمای است که نیست مر غیر شمارا و از ظاهر حدیث احمد که در مشکات در کتاب طهارة آورده نیز اینچنین مفهوم میگردد و مجموع صلوات خمس نیز از خصائص این امت است و در امم سابق چهار نماز بود فرعشا و اول کسیکه نماز عشا گذارد پیغمبر ما بود صلی الله علیه و آله وسلم و در حدیث آمده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم فرموده تاخیر کنید نماز عشارا از برا که شما تفضیل داده شده اید باین نماز بر سائر امم و نگذارده است آنرا بهیچ امتی پیش از شما و اذان و اقامت نیز از خصائص این امت است و سلم الله تیر بر هیچ امم نازل نشده است پس ازین است مگر بر سلیمان علیه السلام پس بسم الله از خصائص امت است نسبت باتمهای دیگر و آمین را نیز از خصائص این امت داشته اند و در حدیث عائشه رضی الله عنها آمده است

کرد مورد آنحضرت که یهود حسد می برند بر ما بچیزی چنانکه حسد میبرند بر جمعه که بدایت موزا را خدا تعالی و گفتن ما در پس امام آمین و در رد ایشان آمده چنانکه حسد می برند بر سلام و آمین از خصائص این امت است رکوع در نماز رد است از علی رضی الله عنه فرمود نخستین نمازی که رکوع کردیم ما در وی نماز عصر پس گفتیم یا رسول الله چیست این رکوع که هرگز نمیکردی فرمود رسول محمد صلی الله علیه وآله وسلم باین امر کرده شدم و از حدیث معلوم میگردد که در اوائل در دین ما هم رکوع نبود چنانکه در نماز یهود و نصاری نبود پس از آن امر شده و در واقع انتقال از قیام بر رکوع و از رکوع بسجود تدریج دران داخل است در حدوث حضور و وجود خشوع و لیکن در اینجا اشکال آورده اند که قول حضرت یا مریم اقنتی لربک واسجدی وارکعی مع الراکعین دلالت دارد بر وجود رکوع در امم سالفه میگویند که مراد بقنوت ادامت طاعت است از جهت قول حقسبحانه امن هو قانت آناء اللیل ساجدا و قائما و قنوت بمعنی طاعت و قیام در خشوع می آید و مراد بسجود نماز است از جهت قول وی سبحانه واد بار السجود و بر رکوع خشوع را جهات و تقدیم سجود بر رکوع نوعی از قرینیاست بر تبعی و الا ظاهر آنست که رکوع مقدم بود و این بر تقدیری که ثابت شود نفی حدوث عدم رکوع در نماز امم سابقه و علما استدلال کرده اند بحدیث علی رضی الله عنه بران و تمام نیست این استدلال غافهم مگر آنکه نظر بواقع گویند که رکوع نیست در نماز آن قوم والله اعلم و از خصائص این امت آنست که صفوف ایشان در نماز مثل صفوف ملائکه است در فضیلت و قرب درگاه و از بعضی احادیث معلوم میشود که تشبیه در تمام صف اول است کما آنه تمام کرده صف دیگر بیند و میتوانند که این کتابت باشد از وجود جماعت در نماز اگر گویند که جماعت تیز از خصائص این امت است والله اعلم و از جمله خصائص تحیه سلام است چنانکه در حدیث عائشه رضی الله عنها گذشت پوشیده نماند که ظاهر از حدیث عائشه سلام در آخر نماز است و ظاهر از عبارت تحیه سلام آنست که در وقت ملاقات سلام بکدیگر میگویند مگر آنکه گویند که هر دو یکی است و سلام نیز در آنست که بر ملائکه قوم میگویند فضیلت بر نماز خصائص این امت جمعه است که دیگر امتها نیست چنانکه در حدیث آمده است که نحن آخرون السابقون یوم القیامة بیدانا انهم اوتوا الکتاب من قبلنا ثم هذا یومهم الذی فرض الله علیهم فاختلفوا فیه فهدانا الله له والناس لنا فیه تبع الیهود غدا و النصاری بعد غد رواه البخاری و این حدیث را بیانی است که در جای خود کرده شده است و از خصائص این امت است اشاعه جمعه که هر چه در روی از خدا تعالی بطلبند میابند و در اینجا قولی است غریب بجهل قول در شرح سفر السعادت آنرا بالتفصیل دران نقل کرده ایم و صحیح ترین آن دو قولی است اول آنکه آن ساعت بعد از خروج امام است و خطبه جمعه تا فراغ از نماز و قول دیگر در آخر ساعت از روز جمعه و نماز زهرا رضی الله عنها بر اینجانب است میگویند که وی رضی الله عنها خادمی را بپری گماشت که خبر کند انسان والله اعلم

واز انجملہ آنست کہ در اول شبی کہ میباشد از رمضان نظر میکند حق سبحانہ بسوی ایشان نظر عنایت و ہر کہ نظر کند خدا بسوی وی نظر عنایت عذاب نمیکند او را بر او زنیت میدہد بدو می آراید بہشت را در روی و میگوید او بسوی حور سرودہ دار را خوشبو تر نزد خود از بوی مشک و استغفار میکنند مر ایشان را ملائکہ ہر شب ہنگامیکہ افطار میکنند و چون آخر شب از رمضان میباشد می آمرزد ایشان را ہمہ و داده شده است این امت را در شہر رمضان پنج خصلت کہ داده نشده است پیغمبری را و آمده است کہ استغفار میکنند بر ایشان ہنگامیکہ افطار میکنند و در ہند و زندان کرده میشوند مردہ شیاطین واز انجملہ استجاب سحور و تعجیل نظر و اباحت اکل و شرب و جماع در شب نا فجر حرام بود بر کسانیکہ پیش از ما بوده اند بعد خواب و ہمچنین در صدر اسلام بر ما نیز پس ازان منسوخ گشت و از انجملہ شب قدر است چنانکہ گفتہ است نووی در شرح مہذب و در روایت آمده است کہ در بنی اسرائیل مردی بود کہ ہزار ماہ در راہ خدا جنگ کرده و سلاح از بر نکشید صحابہ گفتند کہ ایا طاقت است یکی را از ما کہ اینچنین تواند کرد پس نازل شد سورہ قدر کہ شب قدر بہتر از ہزار ماہ است و قیام در ین یک شب خالی بہتر است از جہاد در راہ خدا ہزار ماہ و باقی کلام در ینمقام در محل خود باید دانست و اختلاف کرده اند کہ صیام رمضان از خصائص این امت است یا بر امم سابقہ نیز بود و آیہ کریمہ کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم کہ مراد بدان صیام رمضان است ظاہر در ان است کہ بر امم سابقہ نیز مکتوب بود و ابن ابی حاتم از ابن عمر مرفوعا آورده کہ صیام رمضان مکتوب بود بر امم سابقہ چنانکہ بر ما و در اسناد اینحدیث مروی مجہول است و اگر گوئیم مراد مطلق صیام است نہ قدر و وقت آن پس تشبیہ واقع بر مطلق صیام است و قول جمہور ہمین است از خصائص این امت استرجاع ایشان است نزد مصیبت کہ مستوجب و مستجلب صلوات و رحمت است از پروردگار تعالی و سبب ابتدا است مر ایشانرا از سعید بن جبیر آمده کہ گفت تحقیق داده شده است این امت را نزد مصیبت چیزی کہ داده نشده است انبیا را مانند آن و آن قول انا للہ و انا الیہ راجعون نزد مصیبت و اگر داده میشد انبیا را داده میشد یعقوب علیہ السلام وقتی کہ گفت یا اسفی علی یوسف گفت بندہ مسکین ثبتہ اللہ علی طریق الحق و الیقین این قول موجب و موہم ترجیح امت است بر انبیا و تحقیق فرمود یعقوب علیہ السلام تقصیر جمیل و اللہ المستعان و این در معنی استرجاع است و قول ارباب اسفی علی یوسف منافی آن نیست و اگر گوئید داده شد این امت را استرجاع چیزی کہ داده نشده اند امتہای دیگر بہتر باشد و ظاہر آنست کہ تخصیص امت نسبت بامم باشد و نسبت بانبیا صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین و از انجملہ آنست کہ خدا تعالی برداشت از ین امت امر و اغلال کہ بود بر امم سابق مراد تخفیف و دفع تکلیفہای سابق است کہ بود بر ایشان مثل تعیین قصاص

در قتل عمد و خطا و قطع اعضا و قطع موضع نجاست و قتل نفس در توبہ یہود مراد از بنی اسرائیل کہ بسبب گناہ دہ
شب روز نشستہ بیافت و قت صبح بر در خانہ خود کہ کفارت این گناہ این ست بر آری ہر دو چشم خود را پس بے بر آورد
و آن بمثل آسمان گردانیدن بر ورد گار تعالیٰ است بر ایشان از انچہ سخت گردانیدہ بعد ایشان و نگردانید بر ایشان
در دین از حرج چنانکہ اگر ایستادہ نتوانستہ کرد کسی نماز را نشستہ بگنارد و مباح گردانیدہ غنائم و مقصور و شادی بر
ایشان در توبہ راہ شروع گردانیدہ مر ایشان را کفارات در حقوق اللہ و ارش و دیت در حقوق العباد و مروی است
از ابن عباس رضی اللہ عنہما کہ گفت جمیع انچہ بود در بنی اسرائیل از شدائد و مکاره کہ نمایند خالی ازین نشانہا
است کہ خدا تعالیٰ مرفع گردانیدہ است از ایشان مواخذہ بنسیان و انچہ اکراہ کردہ شدند بر ان و حدیث نفس
کہ آنرا خاطر وسوسہ خوانند بتحقیق بودند بنی اسرائیل چون نسیان میکردند چیزے را از انچہ امر کردہ شدند بدان یا
خطا کردند متعجل میشدند بہ ایشان عقوبت و حرام گردانیدہ میشد بر ایشان چیزے از طعام و شراب بواسطۂ آن
گناہ در تحقیق ثابت شدہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ ان اللہ تعالیٰ رفع عن امتی الخطاء و النسیان
رہانید از امت من خطا و نسیان را و ما استکرہوا علیہ رواہ ابن حبان و الحاکم باین ماجہ و فرق میان خطا و نسیان آنست کہ نسیان مطلق
فراموش شدہ است چنانکہ روزہ دار روزہ را فراموش کردہ بخورد و در خطا یاد دارد و لیکن غلط کرد چنانکہ
روزہ یاد دارد و مضمضہ کرد و آب بحلق در رفت و اکراہ بندرت را بکاری داشتن چنانکہ ظالمی زور کرد و گفت
مکلم کن بکلمہ کفر و اگرنہ ترا میکشم ترا اینجا اگر تکلم بکفر کرد و دل بر غم او خود است زبان ندارد بر ان مواخذہ نیست
و اما در حدیث نفس بہ آنکہ در نیاید چیزیست کہ آنکہ چیزے بکلی بے اختیار در دل افتاد و این را ہاجس خوانند
در نیابد اصلاً مواخذہ نیست بہر کہ باشد و بعد از آنکہ در دل اعتقاد و جزم کرد و گردید در دل آنرا خاطر خوانند
بعد از ان ہم آنست کہ خواست بکند و نکرد و این مرفوع است ازین امت بلکہ اگر بکند یک حسنہ می نویسند بعد
از ان عزم است کہ بکند است کہ بکند و لیکن از خارج مانعی پیدا گشت کہ نمی تواند کرد و اگر مانع نباشد البتہ میکند در ینصورت
مواخذہ شدہ است زیرا کہ این فعل طلب است و بر ین محمول است قول و تعالیٰ و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوہ یحاسبکم
بہ اللہ اما عزم زنا نیست و مواخذہ بر وی مواخذہ زنا نہ بلکہ گناہی است سر خورد مواخذہ کردہ میشود آدمی
بر ان و از خصائص کاملہ این خیر الانام آنست کہ شریعت ایشان کامل است از جمیع شرائع متقدمہ و این معلوم
کہ محتاج بیست بہ بیان و واضح است کہ چنین نیست در ان و دیدن آنحضرت بعوض است برای تتمیم مکارم اخلاق
و محامد افعال لاجرم دین و شریعت او اتم مکمل اوبان و شرائع باشد و این شریعت غرا جامع است میان بیان

جمال و قهر و لطف در غایت مرتبه توسط و اعتدال نظر به شریعت موسی علیه السلام مایه کرد که چه تکالیف شاقه

از قتل نفوس بجهت توبه و تحصیل مغفرت و تحمیل آصار و اغلال و اظهار آثار قهر و جلال بود موسی علیه السلام

از اعظم عباد خلق الله در هیبت و غضب و بطش و اخذ چنانکه خلق را طاقت نظر بجانب وی نبود آورده اند که از

انوار ذکر وی علیه السلام مشرف تکلم و تجلی مخصوص شد بر قمع بر روی مبارک میگذاشت تا از تاب و قهر جلال وی

هردم بتاب نه شوند و بود نفوس امت وی نیز شدید و غلیظ و مسوح کرده تکالیف غلیظه و احکام شدیده اصلاح

و استقامت می پذیرفت قوله تعالی ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة او اشد قسوة و بود شریعت عیسی

علیه السلام شریعت فضل و احسان و لطف و امتنان که مقاتله و محاربه در وی نبود و حرام است در دین نصاری

قتال و اگر کمتر عاصی شوند و بود نفوس امت وی علیه السلام لین و نرم خو شود بهایشان آصار و اغلال

و احکام شدیده و اوامر غلیظه در انجیل آمده است که هر که طپانچه بر رخسار راست تو زند بگردان تو رخساره چپ را

بسوی وی دهر که نزاع کند ترا در جامه کربدن تست بده بان جامه روای خود را دهر که تسخیر کند ترا یک میل

برو تو با وی دو میل و این رهبانیت که نصاری پیدا کرده اند بعنی است که از پیش خود پیدا کرده اند بی آنکه

حق تعالی نوشته و واجب گردانیده باشد آنرا بر ایشان چنانکه منطوق قرآنست در رهبانیة ابتدعوها ما کتبناها علیهم

و بود عیسی علیه السلام مظهر صرف جمال و لطف و احسان چنانکه بود موسی علیه السلام مظهر محض جلال و قهر و سلطان

اما پیغمبر ما صلی الله علیه و آله و سلم مظهر کمال و جامع میان جلال و جمال بود قوت و عدل و شدت و لین و رافت و

رحمت و شریعت او اکمل شرائع و است او اکمل امم و احوال و مقامات ایشان اکمل احوال و مقامات و لهذا در شریعت

وی در غایت توسط و اعتدال و نهایت جامعیت و کمال گاهی وارد شده بالزام و ایجاب و گاهی بندب و استحباب و در

موضع شدت شده شدید و در جای لینت لین و در جای شمشیر نموده و در جای عطا میکرد گاهی عدل میفرماید و گاهی

فضل مینماید و قتی چرا سنه سنیه مثلها میگوید و این عدل است و زانی غیر محصن و اصلح فاجره علی الله و این فضل

است انه لا یحب الظالمین تحریم ظلم است و ان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به هم ایجاب عدل و هم تحریم ظلم است

و لمن صبر لهو خیر للصابرین تعلیم است بر فضل و حرام گردانید بر این امت هر نبیث نهار ساو مباح گردانید بر

طیب نافع را و تحریم اینجا رحمت است و بر ایم سابقه عقوبت فرمود حق سبحانه بایشان هو اجتباکم و ما جعل علیکم فی

الدین من حرج و گردانید ایشانرا شهداء بر اناس و اقامت کرد در مقام رسل که شهدا اند بر امم خود و گردانید ایشان

را خیر امة اخرجت للناس و مخصوص گردانید ایشانرا بفضائل و کرامت و مراتب و درجات الله تخصیص بر حمته من یشاء

بهره وافر فضل عظیم و از خصائص همین امت است که اجماع نمیکنند بر ضلالت و این حدیث مشهور است باسانید
کثیره آمده و مرموز بشواهد کثیر است و در حدیث آمده است که سوال کردم از پروردگار خود که مجتمع نشوند امت من بر
ضلالت پس داد مرا این مسئلت و این دلیل است بر حجیت اجماع و اجماع ایشان حجت است و اختلاف ایشان
رحمت است و اختلاف امم سالفه عذاب بود و در حدیث آمده است اختلاف اصحابی لکم رحمة و مشهور باین لفظ
است اختلاف امتی رحمة و همیشه بوده در علمای امت از اهل فتوی و اجتهاد که یکے فتوی بحل میداد و دیگرے
بحرمت و عیب نمیگرفت یکی بر دیگری و بعضی ازین حدیث اختلاف امته در فروع و صناعات مراد داشته اند که موجب
تسهیل امور دنیا و انتظام کار زمانه معیشت است چنانکه اختلاف علماء در مسائل نفقه سبب ترخیص توسعه مردمان است
و از خصائص این امت مرحومه آنست که طاعون شهادت و رحمت است ایشان را و بر امم دیگر عذاب بوده چنانکه
وارد شده است که الطاعون رجز انزل علی بنی اسرائیل و در روایتی علی من قبلکم و در حدیث صحیح آمده که الطاعون
شهادة لکل مسلم و در روایتی الطاعون شهادة لامتی و رحمة لهم و رجز علی الکفرین و فرار ازین در حکم فرار از زحف است
چنانکه در حدیث عائشه رضی الله عنها وجابر آمده و بیشک معصیت دگناه کبیره است و در جای دیگر کلام مشبع تر ازین آورده ایم و
از خصائص این امت است که نزد شهادت و کس از ایشان مژده بدی را بجز واجب میگردد و برای وی جنت و مدام
سالنده فتی که شهادت دهند صد کس در حدیث آمده است من اثنیتم علیه بخیر وجبت له الجنة و من اثنیتم علیه بشر
وجبت له النار و گفته اند که معتبر شهادت اهل عدالت و صدق است کربی شائبه غرض و کذب باشد و از خصائص
این امت است که اعمال ایشان اقصر و اعمال ایشان اقل نسبت بامم سالفه و اجر ایشان اکثر و افر چنانکه در حدیث
صحیح آمده است که فرمود که داستان شما و داستان آنهاکه پیش از شما بوده اند از یهود و نصاری مثل داستان
شخصے است که سه اجیر گرفت یکی از بامداد تا پیشین و دیگر از پیشین تا دیگر و دیگری از دیگر تا شام و هر یکی را که دهم
اجرت ساخت چون وقت دادن اجرت شد اجیران بالیشاندند که چون روا باشد که عمل اقل و اجرت برابر
آن شخص گفت که من آنچه شرط کرده بودم شمارا دادم باقی فضل من است هر که را خواهم دهم اهل مثال یهود است
و ثانی مثال نصاری و ثالث مثال این امت مرحومه و از جمله خصائص این امت آنست که ایشان عادة شده اند
که بآن سلسله احادیث نبوی صلی الله علیه وآله وسلم باقی است و تا روز قیامت همچنین خواهد بود و این خصیصه
فاضله و سنت سنیه است که اکرام کرده است حق تعالی بدان این امت را و تشریف و تفضیل داده ایشانرا
بدان که هیچ یکی از امم را نداده بود صف انبیاء ایشان در دست ایشان و غلط کرده اند بدان اخبار خود را که

گرفتند آنرا از غیر ثقات و نیست میش ایشان تمیز دغفر و میان توریت و انجیل و میان آنچه لاحق گردانیده اند اخبار
این امت خاصه شریفه باد اللہ تعالیٰ فضلا و شرفا گرفتند احادیث را از ثقات که معروف و مشهور بودند در
زمان خود بصدق و امانت و ایشان از دیگران تا منتهی بحضرت نبوت و بحث و تفتیش کردند تا شناختند و
احفظ و اضبط در مرتبه و تمیز کردند میان آنکه اطول بود مصاحبت و موالست وی با شیخ خود از کسیکه قصیر بود
نوشتند احادیث را بالطریق متعدده و ضبط کردند حروف و کلمات آنرا از غلط و خطا و زلل و خلل و تذبیب و
تنقیح نمودند خصوصاً اصحاب صحاح که عمدهٔ ایشان بخاری و مسلم اند که نیرین آسمان جلالت و عدالت اند جزاهم
اللہ عن المسلمین خیرا این فضل خاص خداست عز و جل بر این امت نشکر اللہ علی ہذہ النعمۃ و سائر نعمہ و نسالہ
المزید من فضلہ و کرمہ ابو صالح رازی گفته که نبود در هیچ امتی از امم سالفه از هنگام پیدائش آدم علیه السلام علم
و امناکه نگاه دارند آثار رسل خود را مگر در این امت و حوصله و معرفت تواریخ و انساب هم از خصائص این امت است
میگوید که عارف ترین همه بعلم انساب ابوبکر صدیق بود رضی اللہ عنہ و آورده اند که عبد اللہ بن عباس رضی اللہ
عنہما گفت که در عرف علم را شعار و تواریخ و انساب و ایام عرب بود از امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ آورده اند
که وصیت میکرد و الزام میفرمود بر تعلم شعر و لغات عرب از برای معرفت وجوه تفسیر قرآن و اعراب آن رضی اللہ
عنہم و جزاهم خیرا و از جمله خصائص آنست که این امت مخصوص و موفق شدند بتصنیف کتب ایشان در هنگام
مصدوق حدیث و لا تزال طائفة منهم ظاهرین علی الحق حتی یاتی امر اللہ و مجاهدین فی سبیل اللہ و متمسکین
بسنت رسول اللہ اند و در قرن اول و بادی قرن ثانی قاعده تصنیف در میان نیامده بود اگرچه کتابت علم و
جمع احادیث زبر و صحف تصنیف و ترتیب موجود بود اما این منهاج نبوت و تفصیل موضوع و اصلاح و تدوین علوم و
تعیین موضوع و مسائل مسلوک نبود بعد ازان چندان شد که از حد حصر و احصا خارج آمد که جز علام الغیوب احاطه آن نتواند
کرد بارک اللہ فیهم و کثر سوادهم از خصائص امت محمد وجود اقطاب و اوتاد و نجبا و ابدال است و ایشان در حدیث
مرفوع از انس رضی اللہ عنہ آمده که ابدال چهل مرد و زن اند چون بمیرد یکی ازان موان و زنان پیدا آرد خدا تعالیٰ
در بدله وی مردی دیگر را روایت کرده است ابن ابی الدنیا در کرامات الاولیاء و روایت کرده است طبرانی
در اوسط باین لفظ که تعالیٰ نمی باشد زمین از چهل مرد مانند خلیل الرحمن علیه الصلوٰة والسلام که بایشان
قوام است زمین و بسرکت ایشان آب داده میشوند و نصر داده میشوند و هیچ یکی از ایشان نمیرد مگر آنکه بدل میگرداند اللہ
تعالیٰ بجای وی دیگری را و تسمیه ابدال هم ازینجهت است و بعضی مشائخ گفته که بجهت آن تبدیل کرده اند صفات

وسیر را صفات عدیده وسلخ شده از صفات بشریت ومراد بودن ایشان مانند خلیل الرحمن بودن ایشان
در صفتی از صفات کمال که اخص صفات باشد شریک باوی علیه السلام واین است معنی آنچه قوم میگویند که هر
ولی بر قدم نبی است نه مثل در جمیع صفات حاشا وابن عدی در کامل آورده بسند وی کس ازین چهل تن
بنام می باشند وبهره یعراق وچون امر آنهی بیاید بقبوض شوند تقایم میشود قیامت وهمچنین هر وقت نزد احمد در
مسند ابو نعیم در حلیه از ابن عمر مرفوعاً آورده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که خیار امت من پانصد کس ست
وابدال چهل اند نه پانصد کم میشوند ونه چهل هرگاه بمیرد یکی دیگری در بدل وی آید وایشان در عامه روی زمین میباشند
دیلمی در حلیه از ابن مسعود رضی الله عنهما آورده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چهل مرد اند از امت من که
ولعای ایشان از بهر دل ابراهیم است وضع میکند سبحانه وتعالی بسبب ایشان بلا را از خلق گفته میشود ایشان را ابدال از انجا
در نیافته اند این مرتبه را بروزه وصدقه بپرسید ابن مسعود چه چیز یافته اند ایشان این دو مرتبه را فرمود بنخواهی وخیرخواهی
مسلمانان یعنی نماز روزه شریک اند با مسلمانان اما صفت خاص ایشان که بآن دریافته اند این مرتبه را این موقوف
است ونقل ست از معروف کرخی رضی الله عنه که هر که بگوید هر روز اللهم ارحم امت محمد تو بسید بدرجه عالیه از ابدال
ودر حلیه هر روز ده بار گفته باین لفظ اللهم اصلح امة محمد اللهم فرج عن امة محمد اللهم ارحم امة محمد وآمده است که نشان ابدال
آنست که زائیده نمی شود مر ایشان را اولاد وایشان لعنت نمی کنند چیزی را واز زمین باز نمی گردند وآمده وابدال اهل علم اند وامام
احمد گفته ابدال اگر اصحاب حدیث نباشند پس هیچ کسان باشند ودر تاریخ بغداد از خطیب از انکتابی آورده است که گفت نقبا
سیصد اند بجبال هفتاد وبدلا چهل واخیار هفت وعمد چهار وغوث یکی سکن نقبا در مغرب ست وسکن بجبال مصر
وسکن ابدال شام واخیار سیاح اند در زمین وعمد در گوشهای زمین اند وسکن غوث مکه مبارک است وچون عاجز
میگردد از عامه دعا میکنند وابتهال مینمایند در برآمدن آن حاجت بعد ازان بجبال بعد ازان ابدال بعد ازان اخیار
بعد ازان عمد اگر مستجاب شد دعای ایشان فبها واگرنه ابتهال میکند غوث واجابت کرده میشود دعای غوث پیش
از اتمام شدن مسئله واز خصائص امت است که ایشان مے آیند در قبور باگناه وبسیاری می آید یکی گناه پاک
کرده شوند از گناهان باستغفار کردن مومنان مر ایشان را راه الطیالسی فی اوسط من حدیث انس وبا نجه بیشتر
استبنای حاصل میشود وبا نچه بعضے از علما گفته اند اگرچه این قول شاذ است که عذاب قبر از جوامع امت مرتفع است تا ایشان
پاک کرده باخرت نمی رسد بدیگر عبارتی بر ایشان نرود واز انجا است که ایشان تعیین کسی نباشد کفن نکافته برای
ایشان زمین یعنی بیرون آیند از قبر بیشتر از سایر امم ودر حدیث آمده است که فرمود اول من تشق الارض عنی

وعن امتی وازانجملہ آنست کہ خواندہ میشود ایشانرا غر محجل از اثر وضو غرہ بیاضی کہ در روی اسپ باشد و محجل بیاضی کہ در قوائم اسپ باشد و غایت تحجیل استیعاب عضدین و ساقین است و در شستن دست پا در شستن قدم سر و صفحہ عنق و شستن روی و ازانجملہ آنست کہ ایشان در موقف بر مکانی عالی باشند در حدیث جابر آمدہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم می باشم من وامت من بر جای بلند شرف بر خلائق نیست ہیچ کس مردم مگر آنکہ دوست میدارند کہ از ما باشد و نیست ہیچ پیغمبری کہ تکذیب کرد او را امت او مگر آنکہ ما گواہی میدہم کہ وی رسانید رسالت پروردگار او در حدیث دیگر آمدہ کہ فرمود پس میباشم من و امت من بر تل و ازانجملہ آنست کہ ایشانرا علامت و نشان میباشد در روی از اثر سجود قال اللہ تعالی سیماہم فی وجوہہم من اثر السجود و اما این علامت در دنیا باشد یا در آخرت دو قول است یکے آنکہ این سیما در دنیاست و مراد بدان سمت حسن است و سیمای اسلام و خشوع و بعضے گفتہ اند صفرت در روی از اثر بیداری پس گمان میبری کہ ایشان بیمارند نیستند بیمار قول دوم آنکہ این سیما در آخرت خواہد بود کہ مواضع سجود از ایشان روشن خواہد بود کہ شناختہ میشود بدان کہ ایشان ساجد بودند در دنیا از شہرین خوب آمدہ کہ میباشد مواضع سجود از روہای ایشان مثل راہ شب چہارد ہم عطار خراسانی گفتہ کہ در آمد در ین آیت ہر کہ محافظت میکند بر نماز پنجگانہ و ازانجملہ آنست کہ دادہ میشود کتابہای ایشان در دست راست ایشان راہ احمد و البزار کذا فی المواہب ازینجا معلوم میشود کہ دادن کتاب بدست راست از خصائص این امت کریمہ است و در مشکات نیز حدیث احمد از ابی الدرداء آمدہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ من میشناسم امت خود را در روز قیامت بانکہ غر محجل اند و بانکہ کتابہای ایشان در دستہای راست ایشان است و می شناسم بانکہ سعی میکنند در نور ایشان پیش ایشان شیخ ابن حجر در شرح مینویسد کہ ظاہر این حدیث آنست کہ دادن کتاب در دست راست از خصائص امت محمدیہ است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و آنچہ دلالت میکند بران آیات و بقیہ حدیث عموم است مگر آنکہ حمل کردہ شود بر انکہ دادہ شود پیش از دیگران یا بر صفتی کہ نیست مر غیر ایشانرا اما سعی در نور تواند کہ از خصائص ایشان باشد یا نہ نمی شود چیزی کہ معارض آن باشد انتہی و ازانجملہ آنست کہ نور ایشان سعی میکند پیش ایشان و بجانب راست ایشان چنانکہ منطوق کتاب مجید است اخرجہ احمد باسناد صحیح و ازجملہ خصائص ایشانست کہ مر ایشانراست چیزے کہ سعی کردند ایشان بذات خود و آنچہ سعی کردہ شود برای ایشان و سود مر کسانی راکہ پیش از ایشان بودند مگر عربی کہ سعی میکردند بذات خود این چنین گفتہ است علامہ در ینجا اشکال می آرند بقول سبحانہ وان لیس للانسان الا ما سعی چہ این دلالت دارد بر آنکہ آدمی را نفع نیست جز از آنچہ خود سعی نمودہ و عمل کردہ و جواب میگویند از ین اشکال بچند وجہ

یکی آنکه این آیت منسوخ است بقول و بتعالی فاجتنبوهم فذنبهم بایمان المحقابهم و ذنبهم پس گردانیده میشود دلد
علی و رمیزان والدین و قرطبی گوید برای ایشان و قبول میکند حق تعالی شفاعت آبا در ابناء و شفاعت
ابناء در آبا بدلیل قول وی سبحانه آبا رکم و ابناؤکم لا تدرون ایهم اقرب لکم نفعا قرطبی گفته که احادیث بسیار دلالت
میکند برین قول و مومن میرسد بوی ثواب عمل صالح از غیر وی و در صحیح آمده که هر که مرده و دامنذر وی روزه روزه
دارد از وی ولی وی و فرمود وی صلی الله علیه وآله وسلم برای کسیکه حج میکرد از غیر خود حج بگذار نخست از خود پس
از آن بگذار از وی و از عائشه صدیقه رضی الله عنها آمده که اعتکاف کرد از برادر خود عبد الرحمن اما عتاق کرد از وی و گفت
سعد بن عباده یا رسول الله مادر من مرد آیا تصدق کنم از جانب وی فرمود نعم گفت کدام صدقه افضل تر است فرمود سقی
داون پس ساخت سعد چاهی و گفت هذه لام سعد و عبد الله بن بکر رض حدیث او مذکر کرده بود که پیاده رود بمسجد قبا پس رو
نتوانست و فاکرد پس فتوی داد ابن عباس رضی الله عنهما پسر او را که بر رود از جانب وی و از مفسران بعضی گفته اند که مراد باین انسان
ابو جهل است و بعضی گفته اند عقبه بن ابی معیط و بعضی گفته اند ولید بن مغیره و بعضی گفته اند مراد انسان اینجا می ست نه بیت
بعضی گفته اند که این اخبار است از شرائع من قبلنا و دلالت کرده است شریعت ما که انسان را سعی وی غیر وی بهره دهد
ما کشاف گفته است که سعی غیر خود نفع نمیکند مگر بنیابت یا بسعی نفس خود بودن آن مومن مصدق پس باین اعتبار باشد سعی غیر در
حکم سعی نفس از جهت بودن او تابع سر او و قائم مقام او و نیز سعی غیر نفع میکند وقتی که عمل کند آن غیر برای نفس خود و لیکن
چون نیت کرد برای وی در حکم شرع نائب و وکیل وی شد و قائم مقام وی گشت انتهی و بتحقیق اتفاق کرده اند علماء بر ثواب
قرائت قرآن تا میرسد بمیت یا نزدیکتر بر انند که میرسد در مشهور از مذهب شافعی و مالک و جماعه از حنفیه باین رفته اند و کثیری از
شافعیه و حنفیه بر انند که میرسد و بهمین قائل است امام احمد بن حنبل رحمة الله علیهم اجمعین بلکه منقول از امام احمد است
که میرسد بمیت هر چیز از صدقه و صلوة و حج و اعتکاف و قرائت و ذکر و غیر ذلک و بلک گفته که قرائت بر قبر بدعت است
شیخ شمس الدین سلطانی که صحیح وصول ثواب قرائت است از قریب و اجنبی و وارث و غیر وارث چنانکه نفع میکند
صدقه و دعا و استغفار باجماع و امام عبد الله یافعی رحمة الله علیه در نکت روض الریاحین ذکر کرده است که شیخ
عز الدین بن عبد السلام را در خواب دیدند که میگوید ما حکم کردیم در دنیا که ثواب قرائت قرآن بمیت میرسد و ما الان معلوم
شد که میرسد بخوانید و ثواب آن برسانید و فتوی داده است قاضی حسین که استیجار برای قرائت قرآن بر سر قبر
جائز است چنانکه استیجار برای اذان و تعلیم قرآن پس باید که دعا کند میت را بعد از قرائت زیرا که دعا ملحق میشود
دعا بعد از قرائت اقرب است باجابت و اثرست از وی برکت و ذکر کرده است شیخ عبد الکریم سالوسی که اگر نیت کرد

قاری بقراءت خود کرباشد ثواب آن برای میت نمیرسد زیرا که نیت کردن این پیش از حصول قراءت رکن عبادت بدن است پس واقع نشود از غیر لیکن اگر قرارت کرده بعد ازان گرداند آنچه حاصل شده است او را اجر برای میت و این دعاست بحصول آن اجر میت را نفع میکند و گفته اند که موضع قرآن موضع برکت و نزول رحمت است میت در حکم حاضر است پس امید داشته شود برای نزول رحمت و حصول برکت و وقتی که بعد مستند ثواب عبادتی مرادر او ذکر کرده است صاحب عده که اگر بیرون آورد چشمه را یا کند چاه را یا نشاند درخت را یا وقف کرد مصحف را در حال حیات خود آگرداند را غیر وی بعد از موت او میرسد ثواب آن میت چنانکه وارد شده است در خبر و مخصوص نیست حکم بوقف مصحف بلکه ملحق است بآن هر وقف و این قیاس تقاضا میکند جواز فضیت را از میت زیرا که آن نوعی است از صدقه و لیکن در تهذیب گفته است که جائز نیست تضحیه از غیر بغیر امر او همچنین از میت مگر آنکه وصیت کرده باشد برای و تحقیق روایت کرده شده است از امیر المومنین علی رضی الله عنه که تضحیه میکرد از پیغمبر بعد از وفات وی صلی الله علیه وآله وسلم و از ابی العباس محمد بن اسحاق سراج آمده که گفته تضحیه کردم از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم متقاد تضحیه را تا ایدار ثواب بسوی رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس نیشناسم در وی چیزی و اثری و انکار کرده اند آنرا جماعتی و گفته اند که مکروه است آنرا اصحابنا و بعضی از فقهای متاخرین مستحب داشته اند آنرا بعضی بدعت می دانند آنرا و گفته اند که آنحضرت غنی است ازان زیرا که آنحضرت را ثابت است بحکم سنه حسنه الحدیث اجر هر که عمل خیر کرد از امت وی بی آنکه نقصان شود از اجر عامل چیزی امام رحمة الله علیه گفته که هیچ چیزی نیست که عمل میکند آنرا یکی از امت مگر آنکه نبی صلی الله علیه وآله وسلم اصل است دران و در تحقیق نصرت گفته جمیع حسنات مسلمین و اعمال صالحه ایشان در صحائف پیغمبر ایشان صلی الله علیه وآله وسلم زیاده بر انچه مر عامل راست اجر یا مضاعفه که نمیداند آنرا مگر خدا تعالی زیرا که مهدی و عامل تا روز قیامت حاصل میشود مر او را اجر متجدد می شود مر شیخ و معلم او را مثل آن اجر و همچنین شیخ شیخ او را و همچنین شیخ ثالث را چهارم و مر رابع را راست و همچنین میرود اجر در هر مرتبه بعد از اجور حاصله از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و باین وجه معلوم میگردد تفضیل سلف بر خلف پس چون فرض کرده میشود مر امت را بعد از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بمثابه آن حضرت را یکهزار و بیست و چهار و چهار صد هزار پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم معه هزار و چهل و هشت و همچنین چند که زیاده و نقص میکند مضاعف میگردد و ما قبل وی امید کما قال الله تعالی و الله یضاعف لمن یشاء انتقال دهای قاری مر آن حضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بزیادت شرف با علم کمال آنحضرت در سائر انواع شرف

پس گویا قاری ملاحظہ کرد کہ قبول قرارت او متضمن است بر معلم او امثال اجر دہ چندین تا آنکہ میباشد معلم اول را کہ شارع است مثل جمیع آن اجور چنانکہ تقریر کردہ شد و ازین قبیل است آنچہ مشروعست نزد رویت کعبہ مطہرہ کہ میگویند اللھم زد ھذا البیت تشریفا وتعظیما ذکر کردہ است ہمدرمواہب لدنیہ و ازینجا معلوم شد کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اشارت کردہ است بقول خود من سن سنۃ حسنۃ فلہ مثل اجر من عملھا بعد از ترغیب و تحریص امت بر تسنین سنت حسنہ بفعل و کمال خود در اثبات اجور غیر متناہی مر او را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و از خصائص این امت است کہ ایشان میدر آیند بہشت را پیش از سائر امم روایت کردہ است طبرانی در اوسط از حدیث عمر بن الخطاب مرفوعا کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حرام کردہ شدہ است بہشت بر انبیا تا در ایم من و حرام کردہ شدہ است بر امم تا در آید امت من در آنحضرت گفت کہ در می آید بہشت را از ایشان ہفتاد ہزار کس بحساب رواہ الغسانی و نزدیک بہ ہمین طبرانی است کہ فرمود آنحضرت وعدہ کرد مرا پروردگار تعالی امن کہ در آرد در بہشت از امت امن ہفتاد ہزار کس را بی حساب من سوال کردم از پروردگار تعالی مزید را پس داد مرا بہر یکی از ہفتاد ہزار ہفتاد ہزار دیگر با آنچہ داده است پروردگار تعالی و تقدس این است را آنچہ داده است امم دیگر را چنانکہ داده است پیغمبر ایشانرا آنچہ نداده است پیغمبران دیگر را شعر لما دعا اللہ واعنا بطاعتہ باکرم الرسل کنا اکرم الامم وصلے اللہ علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ دائما ابدین اجمعین **وصل** و از اخص خصائص و اشرف فضائل و کمالات و ابہر معجزات و کرامات تشریف و تخصیص الٰہی جل وعلا مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بفضیلت اسرا و معراج است کہ ہیچکس از انبیا و رسل را بہ آن مشرف و مکرم نگردانیدہ و بجای کہ او را رسانیدہ و آنچہ او را نمود ہیچکس را نرسانیدہ و نمودہ سبحان الذی اسری بعبدہ لیلا من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حولہ لنریہ من آیاتنا اسرا کہ بردن آنحضرت است از مکہ بمسجد اقصے ثابت است بکتاب اللہ و منکر آن کافر است و از انجا بآسمان بردن کہ معراج نام است ثابت است باحادیث مشہورہ کہ منکر آن مبتدع و فاسق و مخذول است و ثبوت دیگر از جزئیات عجائب و غرائب احوال باخبار کہ منکر آن جاہل و محروم است صحیح آنست کہ وجود اسرا و معراج ہمہ در بیداری و بجسد بود و جمہور علما از اصحاب و تابعین و اتباع و من بعدہم از محدثین و فقہا و متکلمین برین اند و متواتر است بدان احادیث صحیحہ و اخبار صریحہ و بعضے بر انند کہ بروح بود در منام و جمیع بر انند کہ قضیہ متعددہ بود در بکوفت و یقظہ و در اوقات دیگر در منام بروح بعضے در یقظہ بود و بعضے در یقظہ با وجود آن اتفاق دارند ہمہ کہ رویای انبیا وحی است کہ رویا نیست شبہ را در آن و بیدار است دل ایشان و دان دیدہ است چشم ایشان چنانکہ دیدہ میگردد چشم در وقت

وصل در ذکر فضائل و کمالات و معجزات و کرامات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

حضور مراقبہ ناشائع نگردد چیزی از محسوسات وقاضی ابوبکر بن العربی گفتہ کہ وقوع آن در نوم برای تولید
تمیز بود چنانکہ در ابتدا نبوت رویای صادقہ میبود تا سہل و آسان شود بروی برداشت نقل وحی کہ امری عظیم است
و ضعیف و عاجز است از وی قوای بشریہ بچنین معراج نخست در منام واقع شدہ تا قوت و استعداد وصول
آن در یقظہ حاصل گردد بلکہ بعضے ازین قائلان باین قول گفتہ اند کہ وقوع آن در منام پیش از بعثت بود واللہ
اعلم و بعضے از عارفین گفتہ اند کہ آنحضرت را اسرا آت و معارج بسیار بود و بعضے سی و چہار گفتہ و یکے از ان بچشم ابدان در
یقظہ و باقی بروح در منام واللہ اعلم و قومی گویند کہ اسرا از مسجد حرام تا مسجد اقصی بجسد در یقظہ بود و معراج
از انجا تا سموات بروح منامًا و احتجاج بے آرند بکریمہ مذکورہ کہ در وی مسجد اقصی را از غایت اسر اگر واسیدہ اگر اسرا
بجسد زیادت بر مسجد اقصی بودی ذکر میکرد آنرا کہ ابلغ بود در تعجیب و تعظیم قدرت الٰہی جل جلالہ و توجہ بہ تشریف
حضرت رسالت پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وجوابش آنست کہ تخصیص ذکر مسجد اقصی در آیہ کریمہ بجہت وقوع
خلاف و نزاع و انکار قریش ست دران و پرسیدن ایشان آیات و علامات آنرا از آنحضرت و استثنی را امتحان
نمودن از صفات آن چنانکہ مذکور گردید پس است دور احادیث و اخبار صحیحہ مشہورہ دران بلکہ آیات قرآن نیز خواہ
در سورۂ والنجم واقعشدہ و اگرچہ آنچہ در سورۂ والنجم واقعشدہ است بعضے برویت جبریل در نزول وحی کردہ اما تحقیق
آنست کہ مجمل است بر قصۂ معراج گفت بندۂ مسکین ثبتہ اللہ فی مقام الصدق والیقین کہ اشارت قول تعسبحانہ
لریہ آیاتنا بمعراج است یعنے مسجد اقصی برد تا از انجا بسموات برد و آیات را بنماید چہ ارادت آیات و ظہور غایت
کرامات و معجزات در سموات بود و مقصر نبود بر انچہ واقعشدہ در مسجد اقصے و بردن مسجد اقصے مبدا آنست و انجہت
ذکر کرد مسجد اقصے را و در واقع اگر در منام بے بود استبعاد و تکیر و ندا نزد کفار و در فتنہ نمی افتادند ضعفای مومنین و
نیز وقوع وقائع و قضایا خارج از حصر و احصا غیر متعارف است در نوم و نیز اسرا در نوم اطلاق نمیکنند و چون
اسرا در یقظہ شد معراج کہ بعد ازان واقع شد در یقظہ باشد و دلیل نیست بر منام بعد ازوی و موجب شبہہ مرقائلین
را بوقوع آن در منام چند چیز ست یکی قول حضرتش انہ وما جعلنا الرویا التی اریناک الا فتنۃ للناس کہ بعضے مفسرین
آنرا حمل بر قصۂ معراج کردہ اند در رویا نام رویت در منام است وجوابش آنست کہ این رویا محمول بر رویائے
قصہ حدیبیہ یا رویای واقع بدر است و گفتہ اند کہ رویا بمعنی رویت بصری نیز آمدہ و استشہادی آرند بران
بقول منبی کہ گفتہ است در رویاک اعلانی العیون مالتقص و بعضے گفتہ اند کہ نسبت رویا بجہت وقوع آن در لیل است و انکار
در حدیث آمدہ است کہ ذہبوا فاستیقظت و درینجا نیز دلیل بر بودن اسرا و معراج در منام نیست زیرا کہ احتمال دارد کہ مراد

استیقاظ از نوم می باشد که پیش از وصول ملک بود پس آنحضرت در نوم که ملک آمد بیدار کرد در برابر او سوار کرد و ببرد و اگر مراد باستیقاظ بعد از تمام قصه باشد چنانکه واقع شده است تم استیقظت و انا فی المسجد الحرام تو اند که استیقظت بمعنی اصبحت باشد یا استیقاظ از نوم ذکر کرده بعد از وصول به بیت و افتضه باشد و سری در تمام شب نبود بلکه در بعض شب بود بعضے از محققین گفته اند که مراد باستیقاظ افاقت و هشیاری و بحال خود آمدن است از آنحالت که سخت در گرفته بود آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از مطالعه عجائب و غرائب ملکوت سموات و ارض و مشاهده ملاء اعلی و آنچه دیدار آیات کبری الٰہی و اسرار نامتناهی و پوشیده بود و باطن او مانند بحالت نوم و میگویند که شهود ملکوت اگرچه در بیداری باشد بنوعے از غیبت از عالم محسوسات تعبیر میکنند ازین جهت النوم و الیقظه نمی باشد و در حقیقت آن در بیداری است ولیکن بسبب عروض غیبت و خروج تعبیر آن گاهی بنوم میکنند و در روایتی رأیتنی النائم و الیقظان نیز آمده است و بعضے گفته اند مراد بنوم غیبة تامه و اضطجاع است و در روایتی هم آمده است بینا انا نائم فی الحجر و ربما قال مضطجع باکمه الس این حال را مشاهده نکرده است و از آنحضرت نشنیده چه قصه معراج پیش از هجرت است و در آمدن انس در خدمت بعد از هجرت و دران وقت هم صبی بود و هفت هشت ساله که ذا فالوا و همچنین حدیث عائشه که گفت ما فقد جسد محمد که متمسک آن طائفه است که میگویند اسراء و نوم بود از روی معاینه و مشاهده نیست زیرا که عائشه رضی اللہ عنہا در آن زمان نزد آنحضرت نبود و در سن ضبط و حفظ هم نبود بلکه شاید که متولد نشده باشد بر قول که اسراء در اول اسلام بود بعد از بعثت بسالی یا کمتر سال اگر باشد اصح آنست که بعد از پنج سال بود و اللہ اعلم و مقصود آنست که حدیث عائشه راجح نباشد بر حدیث دیگران که بطریق مشاهده تحدیث کرده اند و در حدیث عائشه رضی اللہ عنہا واقع شده است ما فقد جسد محمد و این خطاست بی شبهه و آنچه آمده است که ما کذب الفواد ما رأی دلالت بر مدعا ندارد زیرا که مراد آنست که در دو هم نیداخت دل چشم را در غیر حقیقت را بلکه تصدیق کرد بر رویت او را و انکار نکرد دل چیزی را که دید چشم بدلیل ما زاغ البصر و ما طغی و ما منسک و تشبث باباطیل و مزخرفات فلسفیه که احد ثقیل بجانب علو چون رود و خرق والتیام و سر افلاک جائز نیست در طریقه اسلام باطل و عاطل است و جماعه دیگر اند از اهل اشارات و تاویلات که صور را بر معانی حمل کنند و معراج را روحانی مراد دارند بر قیاس آنکه حشر را روحانی گویند نه بآن معنی که معراج روح را بود در نمام بلکه بآن معنی که معراج اشارت باحوال و مقامات ترقی است و معارج کمال چنانکه مراد بجبرئیل روح محمدی است و براق نفس شریفه وی که مرکبیت کرد بنهایت خود سرکشی است و رام نگردد مگر بقوت روحانیت مدارا با آسمان مقام قرب و بسدرة المنتهی نهایت مقامات

بر قیاس آنکہ در قصہ موسی علیہ السلام و فرعون و عصا و ظلین و دعا وی مقدس نا دلیلات کنند این فرقہ اگر صور را
اثبات کنند و با وجود آن آنرا اشارت بمعانی داند چیزی است و مرتبہ نیست در علم و معرفت بر قیاس آنکہ جمع کنند
میان مشرب جسمانی و روحانی امام غزالی رحمۃ اللہ نیز در ہمین خیال است و اگر صرف معانی را اعتقاد کنند و بصور
قائل نشوند آن خود کفر صریح است و مذاہب ما صنیعہ است و نزد الفقا ایمان این مسکین آن طریقہ اولی نیز
موہوم و مشیر باستبعاد و استنکار است گو با وجود صور را چون از دار امکان عادی و در نہاشتند راجع بتاویل
گشتند ایمان شنیدن اولی است و گرویدن چنانچہ در ہمین لقا ابو بکر رضی اللہ عنہ کرد و ازان روز او را صدیق
نام شد و جمہان از صنعفای مسلمانان از دائرہ ایمان بدر افتادند و اگر با وجود تصدیق ایمان بثبوت کشف و معرفت
مقام رامی نشاسند و در مے یابند و علم الیقین بعین الیقین رسیدہ است و لیکن تکلم کردن در زبان تاویل و اثبات امکان
آن بدلائل کلامیہ کشادن دگر نثار عقل و حیلہای وی گشتن از مقام ایمان و عبودیت بعید است و ما ایمانی را و اولی
و رای قبول خدا و رسول نمی دانیم ہر چہ از ایشان شنیدیم گرویدیم و ہیچ شبہہ در دل نشست اگر قرآن را تقلید گرویدہ
این را در نمی یابند کہ این تقلید کیست این تقلید کسی است کہ ثابت شدہ است تحقیق او بمعجزات باہرہ و تقلید محقق عین
تحقیق است و بکیفیت این تقلید نیست این اتباع صراط مستقیم است مقلد شما ئید کہ تقلید عقل میکنید و گفتہ وی میگیرید
کہ ثابت نشدہ است تحقیق وی و ہمہ شکوک و شبہات در راہ اوست فلاسفہ خود در اصل منکر انبیا اند ما را با ایشان چہ کار است
و پیغمبر ایشان عقل بایشانست و این متکلمان خانہ خراب اجرشد کہ با وجود راہ راست گم کردند و در راہ گفتگو و شبہہ و جدل
افتادند اگرچہ نیت ایشان مخالفت فلاسفہ و رد بر ایشان بود اما در سلوک راہ عقل و اتباع وی موافق گشتند با ایشان
و گمراہ گشتند و دیگران را نیز گمراہ ساختند فضلوا و اضلوا و اللہ الہادی و صل بدانکہ حدیث معراج را جمعی کثیر از
صحابہ رضی اللہ عنہم اجمعین روایت کردہ اند بمرتبہ تواتر معنوی اگرچہ در بعضے خصوصیات روایات مختلف آمدہ و مشہور
ازان حدیث طویل است کہ بخاری و مسلم در صحیح خود از قتادہ از انس بن مالک مصعصہ آوردہ و در حدیث ذکر شق
قلب نبوی و شستن آن باب زمزم در طشت ذہب و پر کردن بحکمت و ایمان و نہادن آن در سینہ شریف و التیام نمودن
آنست و شق صدر مکرر شریف چہار بار شدہ نخست در عہد طفولیت کہ نزد حلیمہ سعدیہ بود دوم در دہ سالگی کہ قریب بوقت
بلوغ رسیدہ بود نزد بعثت چہارم در بعثت کہ وقت اسرا بود نا بکمال طہارت و مناسبت و مہنی و دریافت عالم
ملکوت شد بر قیاس وضو کہ پیش از نماز کنند کہ نمونہ معراج است و اتفاق نیفتاد موسی را علیہ السلام این
تہی و استعداد ازان جہت مشرف نگشت بزدیت حق و این نیز نگی ازان موضع است کہ طبیعان آنرا انکار کنند و

گویند که شق صدر قلب علت موت ست و باجات جمع نمی شود و ارباب عقل تاویل کنند و گویند که مراد تطهیر و تنظیف باطن آنحضرت از لوث حدوث و امکان و اهل ایمان تصدیق کنند بی تاویل و حرف از ظاهر و گویند که این همه اسباب عادی است و محال نیست بر خدا هیچ چیز و اما آوردن طشت ذهب و شستن درآن نوع تکریمی است بحسب عرف و عادت و اشارت است بآنکه حضرت وی مکرم و معظم است در جمیع عالم و اما آنکه استعمال ذهب حرام است در شریعت وی صلی الله علیه وآله وسلم جوابش آن گفته اند که در تحریم ذهب از جهت استعمال بدانست درین دار و اما دار آخرت هر موحدان را خالصاً باشد باشارت قول و تعالی قل هی للذین آمنوا فی الحیاة الدنیا خالصة یوم القیامة و قول وی صلی الله علیه وآله وسلم هو لهم فی الدنیا و لنا فی الاخرة و قصهٔ اسراء در حقیقت از عالم آخرت است و نیز استعمال و استتباع بآن حاصل نشد از آنحضرت بلکه از ملائکه شد که غیر مکلف اند بدان بلکه احتمال دارد که این واقعه پیش از حکم تحریم باشد و واقعه هم همین است زیرا که تحریم آن در مدینه است بعد از قصهٔ اسراء و بعضے از ارباب معانی مناسبات استنباط کرده اند در ذهب و قلب شریف نبوی که ذهب از ادانی جبة است و از ثقل جواهر معدنیه و نیز روا نیست از خاک و برنی نهد و او را از نگ چنانکه قلب شریف قبیل نرین و زرین از هر قلب است و در روی ثقل وحی و نمی خورد او را خاک سفلیات و نمی نشیند بروی خاک که در ذات کونیه و نفسانی ذهب مشوب است بذات الی الله و قلب را از ذهب رجس و متضمن است معنی و نجاست و نفاق و صفات رذیله را جز اد پاک کردن طشت حکمت و ایمان پاک کردن بیخ از استار جواهر نورانیه که محصل کمال ایمان و حکمت است و احتمال دارد از قبیل تجسد معانی باشد چنانکه می آید سورهٔ البقر روز قیامت در میان ظله و صورت کبش و مثل ساخته میشود اعمال بصور حسنه و نهاده میشود در میزان و بعضے از عرفا گفته اند که دلیل است که ایمان و حکمت جواهر محسوسه اند نه معانی معقوله و از قبیل اعراض چنانکه مذهب متکلمین است و شارع اعلم و اعراف است بحقائق اشیاء و نقل اهل عقل بر خلاف ظاهر است که چون دیدند که اینها صادر از جواهر اند حکم کردند بجوهریت آن و مشاهده کردن آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم این واقعه را موجب زیادت و تکمیل یقین و ایمان و عدم خوف از عادات جمله گردید آنحضرت را شجیع و اثبت و اعلی و اقوی و حالا و مقاما و اما حکمت در غسل قلب مقدم باب زمزم آن گفته اند که آب زمزم تقویت میکند قلب را پس غسل کرد قلب شریف را تا قوی شود بر مشاهده عالم ملکوت و بعضے علماء استدلال کرده اند بر آنکه آب زمزم افضل است از آب کوثر زیرا که شسته نشد قلب مگر با فضل میاه و قول بآنکه آب زمزم قریب بود و حاضر بود و آب کوثر در نهایت ضعیف است زیرا که اینجا فرب و غلبت معقول نیست اینجا یکسان است و الله اعلم جبرائیل آورد جبرئیل علیه السلام و بر سینه را که نام او براق است کبیت نر از نعل و بلند تر از حمار که می نهاد

کلام را در منتهای نظم و در حدیث آمده است سوار کرده شدم و بالا بردم مرا جبرئیل بآسمان و ظاهر اینچنین آنست که تا آسمان سوار بود بر براق و میرفت در هوا چنانکه بر زمین رود و این نیز خارج عادت است که بشر بر هوا نمیرود خصوصا که سوار باشد بر چهارپایه و همه در دست قدرت الهی است و مقید نیست قدرت او بجریان عادت و در بعضی روایات آمده که مرا در اداز بود که بدان پر بدو بعضی گویند سواری بر براق تا مسجد اقصی بود بعد ازان معراج نهادند که بدان بالا برآمد مرا آن نیز در روایت آمده است و تطبیق میان روایتین آنست که بعضی از رواة ذکر نکرد چیزی را که ذکر کرده است راوی دیگر اول ذکر کرد سواری براق تا مسجد اقصی و تصریح نگفت که همین سواری برآسمان رفت و راوی دیگر ذکر کرد عروج برآسمان شاید که بی سواری بوده باشد و الله اعلم و حکمت در فرستادن براق تعظیم و تکریم حضرت محبوب رب العالمین بود چنانکه میان محبوبان را اسپ فرستند و اخص خواص که محرم و انیس مجلس خاص است طلب نفرستند و در شب که زمان خلوت خاص است پنهان از چشم اغیار طلبیدند و بعد المثل العلی و تعالی و تقدس و حکمت در بودن براق پست تر از نعل بلند تر از حمار در شکل فرس مادر برای اشارت است بآنکه طلبیدن در سلم امن بود نه در مرکب خوف و از برای اظهار معجزه بوقوع اسراع شد بدیدا به که موصوف نیست بدان در عرف و عادت و حضرت شیخ میفرمودند که نام او براق است نه فرس و نعل و اشتقاق براق از برق است یعنی لمعان از جهت سرعت سیری و قاضی عیاض گفته او را براق ازان گفته که در رنگ بوده شاة برقا میگویند که میان صوف ابیض وی طاقات سیاه میباشد و صاحب مواهب گفته که احتمال دارد که مشتق نباشد و در بعضی روایات آمده که چون آنحضرت پای در رکاب نهاد براق سرکشی کرد پس جبرئیل علیه السلام بر براق گفت چه شده است ترا سرکشی میکنی سوار نشده است ترا هیچ کریمی گرامی تر از محمد علیه السلام پس عرق کرد براق و نشست بزمین رام شد پس نشست آنحضرت بر پشت وی و این سخن دلالت دارد بر آنکه آن براق اماده بود برای سواری انبیا علیهم السلام و بعضی گفتند که هر نبی را براقی بود باندازه قدر و مرتبه وی چنانکه در روایات آمده است که ابراهیم علیه السلام بر آمد بر براق سوار از بیت المقدس بمکه از برای زیارت اسمعیل علیه السلام و گویا اشارت جبرئیل مؤنس براق است و الله اعلم و وجه استصعاب براق یا از جهت آن بود که هرگز سوار نشده بود پس قولی که سوار نشده بروی هیچکس یا از جهت بعد عهد بر قول دیگر بعضی گفته اند که این استصعاب براق برای نازو طرب و افتخار بود نه بطریق استبعاد و سرکشی چنانکه در حدیث جبل فرموده ثبت بأثیر فانما علیک نبی او صدیق او شهید ان و گویند که رکاب براق در دست جبرئیل بود و نام در دست میکائیل علیه السلام و در بعضی روایات آمده که جبرئیل علیه السلام و لیف آنحضرت بود و شاید

که نخست در رکاب باشد بعد ازان در اثنای طریق محبت و عنایت آن حضرت علیه السلام و اقتضای آن کرده باشد که او را برداشته بلف خود ساخت یا نخست ردیف باشد پس ازان وی رعایت طریقه ادب و تکریم با آنحضرت کرده فرود آمده باشد و الله اعلم پس رسید بر زمین نخلستان پس گفت جبرئیل آنحضرت را فرمود او نماز گذار که این زمین نخلست پس انسان بدینجا رسید و بنی گذاشت که مولد عیسی علیه السلام بود درین دو جا نیز جبرئیل گفت فرود آی فرمود این بیست یا جبرئیل جبرئیل گفت سیر کن یا محمد و بر دلیس ازان سنیدکسی را که از راه یک سوی است و میخواند آنحضرت را فرمود این کیست گفت سیر کن یا محمد و بر دلیس ازان گذشت بجماعه که سلام کردند بر آنحضرت و گفتند السلام علیک یا اول السلام علیک یا آخر السلام علیک یا حاشر پس گفت جبرئیل جواب سلام ایشان کوی یا محمد پس جواب سلام ایشان گفت الحدیث پس گفت جبرئیل آن عجوز که دیدی دنیاست و باقی نمانده است از دنیا مگر چندان مقدار که باقیمانده است از عمر آن عجوز و آنکه آواز داد و خواند ترا ابلیس بود اگر جواب میدادی تو ایشان را اختیار میکردی دنیا را بر آخرت و گمراه میگردید ابلیس ایشان را و آنجماعه که سلام کردند بر تو ابراهیم و موسی و عیسی بودند علیهم السلام و در روایات آمده است که گذشت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بموسی علیه السلام که نماز میگذارد در قبر خود پس فرمود اشهد انک رسول الله و چون انبیا زنده اند نزد خدا لتعبد میکنند چنانکه ذکر میکنند اهل بهشت در بهشت بی آنکه تکلیف باشد بآن بعد ازان گذشت آنحضرت در راه بر اقوام و طوائف انام ازین کان دیدان که در عالم برزخ مشغول باثار و ثمرات افعال و احوال خود مشغول و گرفتار اند ذکر آن طول دارد بعد ازان رسید بیت المقدس و بست براق را بحلقه باب مسجد که الآن او را باب محمد میگویند پس در آمد در مسجد و گذارد دو رکعت ظاهر این دو رکعت تحیة المسجد بود حاضر شدند ملائکه و متمثل گردانیده شد مر ارواح انبیا را از آدم تا عیسی و ثنا گفت مر خدا را و صلوة فرستادند بر محمد صلی الله علیه و آله وسلم و اعتراف کردند بهر بفضل محمد پس اذان گفته شد و تکبیر برآورده شد برای نماز و تقدیم کرد محمد صلی الله علیه و آله وسلم و علیهم پس آنحضرت امامت کرد بهر انبیا را در نماز و اقتدا کردند بوی و اختلاف کرده اند علمائی که این نماز نفل بود یا فرض و اگر فرض بود نماز عشا بود یا صبح و خارج از نسیاق حدیث چنانکه اشاره شد ماکنت که در آمدن در بیت المقدس پیش از عروج بآسمان باشد پس نماز عشا بود و بر قول کسیکه گوید که این قضیه بعد از زمان است نماز صبح باشد و بعضی این را ترجیح کرده اند که آنحضرت را جماع کمالات و برکات فرود آورده اظهار فضل و شرف بر انبیا نمود و نجا طر این مسکین نگذشته بود که چرا و بهر دو حال باشد هم پیش از عروج و هم بعد ازان و یکن از تو شتن این خیال بی ذکر علمای حدیث و روایات ایشان را خطا گفت

بعد ازان در نظر آمد کہ شیخ کبیر عماد الدین بن کثیر کہ از اعاظم علمای حدیث و تفسیر است کہ نماز گذاردن آنحضرت
بانبیا پیش از عروج او بعد ازان در سہر دو حال است و گفتہ کہ در حدیث چیزی ہست کہ دلالت دارد بر آن
و ہیچ مانعی نیست ازان و الحمد للہ اما عجب از شیخ بن کثیر رحمۃ اللہ علیہ کہ گفتہ کہ بعضے مردم گفتہ اند کہ آن حضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اقامت کرد در آسمان، و آنچہ منظاہر و متواتر و اند بران روایات است آنست کہ در بیت المقدس
گردد ظاہر آنست کہ بعد از رجوع کردن انبیا چرا نمیگوید شیخ کہ ہر دو جا بود و در ہر دو حال بود یا قطع نظر از کثرت
و ظہور روایات و درایت و اللہ اعلم و چون بیرون آمد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از مسجد آورد جبرئیل
آوندی از خمر و آوندی از لبن و بگیر گردانید کہ ہر کدام را کہ بخوری اختیار داری پس اختیار کرد وی صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم لبن را و گفت جبرئیل اختیار کردی فطرت را و مراد بفطرت انجا دین اسلام و استقامت بر آنست یعنی
اختیار کردی علامت اسلام و استقامت را و لبن علامت آنست زیرا کہ سہل و طیب و ظاہر و شایعست
مرشارب را زاد شیر را در انعالم مثال دین و علم داشتہ اند و ہر کہ در خواب بیند کہ شیر خورد و تعبیر او آن باشد کہ بہرہ از
علم و دین یابد الحمد للہ کہ کاتب حروف در بعضے مناجات کوزہ بود پاک پر از شیر شیرین سرد دیدہ است و ہمہ را
فرو بردہ بخلاف خمر کہ ام الخبائث و جالب انواع شرارت است و در ہر حال و مآل و بعضے گفتہ اند کہ مراد بفطرت خلقت
است و لبن غذا خلقت بر دست و نبات لحم و نشر عظم از دست و نخستین چیزی کہ در آید جوف مولود رای نگاند
اعنای او را آنست و نیز مالوف و محبوب آنحضرت بود و خمر اگرچہ در ان وقت مباح بود زیرا کہ قصۂ اسرا در مکہ بود
و تحریم خمر در مدینہ اما عانیت امروی حرمت بود یا اجتناب کرد ازوی بجہت توقع و تعریض بانکہ وی حرام خواہد شد
در آخر و نیز موافق صواب بود در علم الٰہی و گفت جبرئیل اصبت الفطرۃ و در روایتی اصبت خصلۃ اصاب اللہ بک و اگر
گوئیم کہ آن از خمر خبیث بود با وجود آن اجتناب کرد از جہت مشابہت مضاہات و در روایتی آمدہ است کہ گفت
جبرئیل اگر اختیار میکردی تو خمر را گمراہ میشد امت تو دمی افتادند در شرب خمر امت تو در شرب ہمین خمر
دنیای افتادند کہ مادۂ فساد و مادۂ خباثت است و در حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما و در ح آمدہ یکی از لبن دیگری
از عسل و در روایتی سہ اوانی آمدہ از آب و لبن و خمر فکر عسل نیست و بر ہر تقدیر بر مختار لبن افتاد و
انیان این اوانی نزد وصول بسدرۃ المنتہی نیز آمدہ صرح بہ الحافظ عماد بن کثیر آمدہ است کہ انبیا علیہم السلام را
گفتند پروردگار او از میان ایشان ابراہیم و موسی و داؤد و سلیمان و عیسے صلوات اللہ و سلامہ علیہم اجمعین را گذری
و خطبہ خوانی بلیغ و بفضائل و کرامات و معجزات کہ مخصوص گردانیدہ است پروردگار تعالی و تقدس ایشان را ازیان

بگشادند و حضرت خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وآلہ وصحبہ اجمعین نیز زبان بکشاد و گفت شما مرا خواندید پروردگار جل وعلا مرا من نیز ثنا خوانی کنم و نزد مولد احمد منم اللہ الذی ارسلنی رحمۃ للعالمین وبشیرا و نذیرا للناس اجمعین و انزل علی الفرقان فیہ تبیان کل شی وجعل امتی وسطا وجعل امتی ہم الاولون وہم الاخرون وشرح فی صدری ووضع عنی وزری ورفع لی ذکری وجعلنی فاتحا وخاتما پس گفت ابراہیم علیہ السلام بہذا افضلکم محمد بعد ازان معراجی آورد نداز خبۃ الفردوس واز یمین و شمال وی وملائکہ بر آمدند ہران و پرسید آسمان و بدند آسمان ما بعضے انبیا را کہ مامور شدند بملاقات آنحضرت وتمثل ساختہ شدند در آسمانہا بعد از تمثیل در بیت المقدس وسلام کرد بر ایشان بروجہی کہ در احادیث مذکور شدہ است واز عجائب حالات وغرائب حکایات کہ در ین باب روایت کردہ اند آنست کہ چون آنحضرت بآسمان ششم رسید وموسی را دریافت ازانجا برفت موسی بگریست وگفت غلامی را مبعوث من فرستادند و بر گزیدند کہ وی از امت وی بہشت را بیشتر از انچہ می در آیند از امت من وگفتند کہ این بکار موسی علیہ السلام نفاذ اللہ نہ بردہ حسد بود زیرا کہ حسد در انعام متنوع است از آحاد مومنین چہ جائے کسی کہ برگزیدہ است او را خدائتعالی بکلام خود در رسالت خود گردانیدہ است از اولوالعزم بلکہ این تاسف وتحسر است بر انچہ فوت شد او را از چیزی کہ مترتب میگردد بر وی رفع درجہ بسبب انچہ واقع شدہ از امت او از کثرت مخالفت کہ مقتضی است بر تنقیص اجور ایشان را کہ مستلزم تنقیص اجر است زیرا کہ ہر نبی را است مثل آن کہ اتباع کردہ است او را و بود کسیکہ اتباع کرد او را علیہ السلام کمتر در عدد از کسیکہ اتباع کرد پیغمبر ما را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کذا قال الشیخ ابن حجر فی فتح الباری وابن ابی حمزہ کہ از عرفای مالکیہ است گفتہ حق تعالی نہادہ است در دل انبیا رحمت و رافت خود را و مرکب و مجبول ساختہ است ایشان را بران تحقیق گریست پیغمبر ما صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بر بعضے امور پس گفتہ شد او را چہ چیز در گریہ آورد ترا یا رسول اللہ فرمود این رحمت است و رحمت نمیکند خدائتعالی از بندگان خود مگر رحمت کنندگان را و تحقیق گرفتہ اند انبیا علیہم السلام از رحمت خدا نصیبے وافر پس ہست رحمت در دلہای ایشان نیز بندگان خدا بیشتر و او فرتر از دیگران پس از نجہت گریست موسی علیہ السلام از جہت رحمت و شفقت مر امتش را زیرا کہ این وقت افضال وجود و کرم و وقت قدوم حبیب کریم است ناخالص شود خلع قرب و فضل عمیم پس امید داشت در نیوقت قبول و افضال کہ رحمت کند خدائتعالی امت او را ببرکت این وقت و ساعت و ذکر موسی آنحضرت را بلفظ غلام کہ بمعنے کودک است نہ بصیغہای دیگر بسبب مغرس آنحضرت است نسبت بوی و در بسیار میکند مرد مستجمع السن را غلام اہل مکہ

دروی بقیه از قوت است و در فتح الباری گفته که موسی علیه السلام اشارت کرد بانعام کردن رب العزت جل جلاله
کثیر افضالا استمرار قوت را ناس کهول است و تا دخول در سن خیخوخت و عدم دخول ضعف هرم و بدن شریف
وی و عدم تطرق ضعف در قوت وی صلی الله علیه وآله وسلم تا آنکه اطلاق کردند بر وی هروم و در وقت قدوم
آوردن آنحضرت بمدینه اسم شاب و بر ابی بکر رضی الله علیه عنه اسم شیخ باآنکه آنحضرت اسن بود از ابی بکر گفت
بنده مسکین و از نجیت بود عدم جریان شیب بر آنحضرت مگر موی چند در راس و لحیه شریف وی نادر نظر مردم بیرد
ضعیف نیاید چنانکه بیان این سخن در باب حلیه شریف گذشت و تحقیق ظاهر شد اثر اعتناء شفقت موسی
علیه السلام بر امت مرحومه در تخفیف صلوة که از پنجاه به پنج آمده و گفته اند که اتهم اعتناء رحمت از موسی بر این امت
مرحومه بجهت آن بود که وی علیه السلام خوانده بود در توریت صفات این امت را و آرزو کرده که ایشان از امت
وی سازند فرمود وی تعالی انها امت احمد خواهند بود و این آرزو را قطع کن پس گفت مرا از امت احمد کن

وصل بعد ازان برداشته شد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسوی سدرة المنتهی که بوی منتهی می شود
اعمال خلق و علوم ایشان و از انجا نزول میکند امر و گرفته میشود احکام نزد وی و قوت میکند ملائکه و هیچ کس
را اعمال تجاوز ازانا نمقام و عروج ازان نیست و بوی منتهی میگردد و انچه صعود میکند از عالم سفلی و نزول میکند
از عالم علوی ازامر عالی اعلی و تجاوز نکرد ازان هیچ یکی مگر حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم و باز
ماند و جدا شد از حضرت وی جبرئیل و گفت بوی آنحضرت با جبرئیل انچه جای باز ماندن و جدا شدن است
این جای نیست که دوست دوست را تنها گذارد و جبرئیل گفت اگر مقدار سر انگشت نزدیک شوم سوخته شوم

بگفتا فراتر مجال نماند ترا بماندم که نیروی بالم نماند و اگر یکسر سر موی برتر پرم ز فروغ تجلی بسوزد پرم

و در بعضی روایات آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجبرئیل علیه السلام که اگر حاجتی داشت با شی بمن بگو تا
بحضرت عرض کنم جبرئیل گفت حاجت من آنست که بخواه از درگاه که فراخ کند روز قیامت بار وی خود را بر
صراط تا بگذرند بر الف امت تو از زین روایت معلوم شد که سدرة المنتهی در آسمان ششم است و در روایت دیگر
آمده که در آسمان هفتم است و تطبیق میکنند میان روایتین بانکه بیخ وی در آسمان ششم باشد و شاخهای در
آسمان هفتم است و تطبیق میکنند میان روایتین بآنکه بیخ وی در آسمان ششم باشد و شاخهای وی در آسمان
هفتم و وجه تسمیه بسدره که بمعنی درخت کنار است مفوض و موقوف بر علم شارع است و میگویند که درین درخت
سه صنف منفعت است ظل مدید و طعم لذیذ و رائحه لطیف و نیز له ایمان است که جمع میکند قول و عمل

وصل در رفتن آنحضرت بسوی سدرة المنتهی

و نیست را در فعل بنزلهٔ عدم است و طعم مشابه بیت و رائحه بمنزلهٔ قول کذا قالوا تواند که این درخت نشانده شده باشد
در آسمان چنانکه است نشانده در زمین و نیز در قدرت شامل که چنانکه درختان در زمین نشانده میشوند این درهوا
باشد چنانکه سیر کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در هوا تواند که معروس باشد در تراب جنت چنانکه درختان دے
و درختان جنت نیز احتمال دارد که معروس نباشد والله اعلم بحقیقة الحال واز سدرة المنتهی می برآیند چهار نهر
دو در باطن و دو در ظاهر اما آنکه در باطن اند در بهشت میروند آنگه در ظاهر اند نیل و فرات اند و از حدیث ابی بن کعب
معلوم میشود که چهار نهر از جنة اند نیل و فرات و سیحان و جیحان پس بعضے میگویند که بودند اینها از جنت باین معنے
است که منافع و ثمرات اینها دائم و بیشمار است و بعضے میگویند بجنس از بهشت برآمده اند والله اعلم و در احوال نیل
چیزها نوشته اند از عجائب و غرائب که عقل در ان حیران است و انهار مالا و لبن و عسل و خمر همه اند که در بهشت جاری
اند چنانکه منطوق قرآن عظیم است و در روایت کرده است ابن ابی حاتم از حدیث انس رضی الله عنه که چون برآمد
آنحضرت صلے الله علیه وسلم بر آسمان هفتم نهری دید که بر سنگ دیرهای یاقوت و زمرد جاری است و او انی
اکثر از ذهب و فضه و یاقوت و لولو و زبرجد است و آب وی سفید تر از شیر و شیرین تر از شهد فرمود یا جبرئیل
این چیست فرمود این حوض کوثر است که داده است ترا خدا تعالی و در حدیث ابی سعید آمده که در بهشت جاری
میشود چشمه که آنرا سلسبیل میگویند منشق می گردد از وی دو نهر یکی را کوثر میگویند دیگر را نهر رحمت و این نهری است
که چون عصاة از دوزخ سیاه و سوخته برایند چون در وی بیفتند در ساعت نرد تازه شوند و سدرة المنتهی را ذکر
پوشیده مانند طبخ و پروانه اطلاع بر هر برگ فرشته ایست و وصف بمقام بیرون از حد قیاس و عقل است و
در بخاری نیز آمده برای آنحضرت ادنی از خمر و لبن و عسل پس اختیار کرد لبن را چنانکه در بیت المقدس معلوم شد و انجا
نیز نماز گذارد و بنیاد امامت کرد ایشان را چنانکه در بیت المقدس بعد ازان نموده شد بیت المعمور برداشته شد
ازان پرده اینچنین است لفظ حدیث ثم رفع الی البیت المعمور و تفسیر کرده اند او را باین معنی گویا میان وی و میان
بیت المعمور عوالم بود در قدرت نبود مدرک آن پس برداشته شد و بلند گردانیده شد معد آمده شد و بصر و بصیرت
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نارسید از و بیت المعمور مسجدی است بحذاء کعبه که اگر ساقط شود ساقط شود
او بر زمین می افتد بر کعبه و گویند که این خانه ایست که فرو نهاده شد برای آدم علیه السلام بعد از هبوط بر راس شش هزار
بعد از وی بر آسمان و قدر و سر شیت وی بر آسمان مانند کعبه است و در زمین طواف میکنند او را فرشتگان آنگه
چنانکه طواف میکنند کعبه را آدمیان وی در آینده بیت المعمور را هر روز هفتاد هزار فرشته و چون بیرون می آیند

باز میگردد بسوی او بار دیگر در روز دیگر هفتاد هزار دیگر می آیند و همچنین است ازان روز که پیدا کرده اند تا ابد
و این دلیل است بر عظیم قدرت پروردگار تعالی و تقدس و هیچ خلق عظیمتر و بیشتر از ملائکه نیست در روایت
است که نیست در آسمانها و زمینها جای یک شبر مگر آنکه نماده است فرشته جبهه خود را برای سجده و نیست
هیچ قطره از دریا مگر آنکه موکل است بروی فرشته و آمده است که در آسمان نهری است که او را نهر الحیوة میگویند
می در آید آنرا جبرئیل علیه السلام هر روز دو بار و میرود در وی پس ز بیرون می آید و می افشاند پر و بال خود را
و پیدا میشود از وی هفتاد هزار قطره و پیدا میکند پروردگار تعالی از هر قطره فرشته پس آنها اند که نماز می کنند در
بیت المعمور و باز برمی گردند بسوی وی و همچنین ست و در مواهب لدنیه نقل کرده است از امام فخر الدین رازی
رحمت الله علیه در تفسیر قول و تعالی و یخلق مالا تعلمون که علما و مقاتل و ضحاک که ائمه تفسیر اند روایت کرده اند
از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت در زمین عرش نهری است از نور مقدار هفت آسمان و هفت زمین و هفت
دریای در آید در وی جبرئیل هر سحر و غسل میکند در وی و زیاده میکند نور بر نور خود و جمال بر جمال خود وی افشاند
و پیدا میکند حق تعالی از هر قطره که بیفتد بر وی چندین هزار فرشته تا روز قیامت و در روایت کرده شده است
که آنجا ملائکه اند که تسبیح میکنند خدای تعالی را و پیدا میکنند حق تعالی بهر تسبیح فرشته را گفت بنده مسکین ثبته الله
علی طریق الحق و الیقین که اگر در آسمانها تسبیحات ملائکه فرشتها پیدا میشوند چه عجب که بر زمین نیز از تسبیحات
و تهلیلات آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و خاصگان و صلحای امت پیدا شده باشند و الله علی
کل شئ قدیر گفت صاحب مواهب که این در ماعدای ملائکه است که برای تعبد اند و ماعدای ملائکه موکل
بر نباتات و ارزاق و حفظ و موکل و بر تصویر بنی آدم و ملائکه که نازل میشوند در سحاب و ملائکه که مینویسند عرض را
روز جمعه و خزنه جنت و ملائکه که می آیند بتعاقب در لیل و نهار تا ضبط کنند اعمال بندگان از در شب روز و هفتاد
هزار فرشته که بر قبر شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم می آیند و مخوف میگردانند آنرا و آنها که تامین میکنند
بر فرات عصے و آنها که میگویند ربنا لک الحمد و آنهای که دعا می کنند منتظران نماز را و آنهای که لعنت میکنند زنانی
را که جهوری کنند جامه خواب مرد را و بر هر ملکی از آسمانها فرشتگان اند که بر طائفه را تسبیح جدا است و آمده است
که هر ملکی از حمله عرش را رو بهاست در جسد وی که مشتبه میگردد بعضے بعضے و اگر ملکی ازان بگستراند بازوے
خود را بپوشد و نیارا یک پر از بازوی خود و حمله عرش هشت فرشته اند با این عظمت که مسافت از نرمه گوش
تا لو گوش دیگر ایشان دویست سال و مدت روایتی هفصد سال است و در کتاب العظمة مرابی و شیخ را چیزی یاد کرده

که از عجائب العجائب ست اینجا عظمت کبریائی خالق تعالے باید تصور و توهم کرد که چه خواهد بود سبحان ذی الملک والملکوت والعظمة والکبریاء والجبروت سبحانه وسبحانه وسبحانه و آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چون صعود کردم بآسمان هفتم ابراهیم خلیل الله علیه السلام را دیدم که تکیه بیت المعمور کرده نشسته است و بادی قوی الله خوشروی پس سلام کردم بر ایشان و سلام کردند ایشان بر من استخبار او تعیم یا تم جبرئیل جماعتی سفید دارند مثل قراطیس جمعی جامهای چرکین پیش آمدند همراه من آنها که جامه سفید داشتند بیت المعمور او محجوب ماندند آنها که جامه چرکین داشتند پس نماز گذاردم در بیت المعمور با آنها که جامه سفید داشتند و سفیدی جامه کنایت از حسن و اعمال است چنانکه در تاویل دشیاب نظم گفته اند و آمده که فرمود نزد ابراهیم علیه السلام قومی دیدم سفید روی خوشرنگ مانند قراطیس و قومی دیگر بدرنگهای ایشان تیرگی و تاریکی ست پس آمدند این قوم در نهری و غسل کردند پس خالص شدند از الوان ایشان چیزی باز در نهر دیگر و آمدند خالص شد الوان ایشان تمام مثل آن قوم سفید روی خوشرنگ پس پرسید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم این سفید رویان چه کسانند و این تیره رنگان که کیست ایشان که نشسته است و چیست این آنها که در آمدند در آن فرمود جبرئیل علیه السلام ایشان دیدی ست ابراهیم علیه السلام این سفید جامه جماعتند که آمیخته نکردند ایمان خود را بظلم و این تیره رنگان جماعتند که خلط کردند اعمال صالحه را باعمال بد پس توبه کرد و رحمت کرد حقتعالے بر ایشان و این آنها را اول آن نهر رحمت ست و ثانی نهر نعمت و ثالث نهر و سقاهم ربهم شراباً طهوراً بعد ازان بالاتر رفت و بجای رسید که شنوده میشود آواز اقلام که کتابت می کنند بدان ملائکه اقدار آنی را اگرچه قضا و تقدیر آنی قدیم ست ولیکن کتابت آن حادث ست و کتاب لوح محفوظ کائنات در اینجا ثبت ست پیش از پیدا کردن آسمان و زمین ست وجف القلم بما هو کائن اشارت بآنست ولیکن این کتاب و صحف ملائکه در رنگ فروع منسخه از اصل ست چنانکه در شب نصف شعبان و لیالی دیگر مینویسند در روی محو و اثبات میرود یمحوا الله ما یشاء و مست عبارت ازانست چنانکه در آثار آمده است و واجب مواهب لدنیه ازاین قبیل نقل کرده که گفته است اقلام دوازده اند و شفا و سنت عبارت از اعمال بنی آدم است که نوشته است بر روزگار جل جلاله بدان مقادیر خلائق را چنانکه در سنن ابی داؤد از عباده بن الصامت رضی الله عنه نقل کرده که گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که میفرمود اول ما خلق الله القلم فجعین چیزے که پیدا کرده است خدا تعالے قلم است گفت مرا در اینویس گفت قلم چه بنویسم گفت بنویس مقادیر خلائق را تا روز قیامت پس این قلم اول اقلام است و اجل آن و تحقیق گفته اند بسیاری از علماء تفسیر این قلم ست

که سوگند خورده است حقتعالی بدان ثانی قلم وحی ست ثالث قلم توقیع ست عن الله و رسوله رابع قلم طب
ابدان ست که حفظ کرده میشود بدان صحت ابدان خامس قلم توقیع ست از ملوک نواب ایشان و باین سیاست
و اصلاح کرده میشود امور ممالک سادس قلم حساب ست که ضبط کرده میشود بآن اموال مستخرج و مصروفه
و مقادیر آن و باین قلم ارزاق ست سابع قلم حکم ست که ثابت کرده میشود بآن حقوق نافذ گردانیده میشود بو
قضایا ثامن قلم شهادت ست که برداشته میشود بآن حقوق تاسع قلم تعبیر ست و آن کاتب وحی مسمی بتعبیر و
تعبیر است عاشر قلم تواریخ عالم و وقائع اوست حادی عشر قلم لغت و تفاصیل آنست ثانی عشر قلم جامع ست
و آن قلم روبروی مطلبین و دفع شبهات مخرجین این اقلام ست که بآن انتظام و مصالح عالم ست و کافی ست
در جلالت و فضیلت قلم که نوشته شده است بوی کتب الله و سوگند خورده است بوی حق تعالی و در کتا
بهیچ نبی پوشیده نماند که بعد از قلم الهی که اعلا و اجل ست حقیقة آنرا جز خدا و رسول کس نداند این قلم دنیاست
که نوشته میشود بوی علوم و آنچه ذکر کرده است این قابل معلوماتست که متعلقات علوم اند و اگر آنها منحصر
در نخبه قابل ذکر کرده و بعضی از آن شمرده اند برای آن قدر بعد ازان نموده شد بآنحضرت علیه السلام بهشت و در دنیا
بآن صفات و نعوت که مذکور شد در کتاب سنت و دیدن بهشت را که مظهر رحمت الهی ست و دیدن دوزخ را که محل غضب
و تعالی و کشاده داشته شد بهشت بسبب شد دوزخ و غسل کرد و چشمه سلسبیل گشته شد آلایش کون و حدث
از ظاهر و باطن وی زدوده شد ما تقدم من ذنبه و ما تاخر در تعقیب هدایات آمده گذاشته کرده شد که
دوختی از درختان بهشت گویند بهشت درختی احسن و اطیب ازان پس برخوردار ذکر و دوختی گشت نظیر و مدرج
گردانیده چون فرود آمد بر زمین و افتتاح فرمود رضی الله عنها پس ارشاد فرمود بفاطمه رضی الله عنها و اینها اشکال بحضرت که
ولادت فاطمه پیش از نبوت هفت سال چگونه بعد از نبوت ست مگر آنکه التزام کنند که آنحضرت را پیش
از نبوت نیز پسر بوده و مسمی باین کنیت نام است بآنحضرت را پیش از نبوت و بهشت و آورده باشند
و این واقعه را بخاست و لیکن ذکر این قصه درینجا درست نباشد و الله اعلم بحقیقة الحال و صل و چون رویت
آیات الهی و نبوت و ما عدن در شهد قرب بحضور و بآخر رسید و از انقطاع پذیرفت تنها ماند و هیچ ملکی را نشاید
یاوری نماند جز مجاهدهای فرمانی چنانچه مجاب که هیچ حجابی دیگر نماند آمده است که سطیری هر حجاب بالفعل حال
شده بود و پیش نماند مساپهدا و اضافت محو نیت حق جل علا قطع کرده و حیرتی و دهشتی و جلالی و هیبتی و کبریا
پیش آمد ندایی بگفت الی بکر صدیق ندا دهد کرفت یا محمد نان بگیر بی تفکر و وقت کاین ندا از بی گر

وصل در رویت الهی

از کجا آمده باشی که بدان یافت بیرون آمد از وحشتی که حاصل شده بود پس از حضرت ندا آمد از آن باخبر البته
دان یا احمد او دان یا محمد فرمود پس نزدیک گردانید مرا بخود پروردگار من و چنان شدم که فرموده است ثم دنی
فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی و پرسید از من پروردگار من چیزی پس نتوانستم که جواب گویم پس بنهاد دست
قدرت خود در میان دو شانه من حق تکیف وی تحدید پس یافتم برد آن را در سینه خود پس داد مرا علم اولین و
آخرین و تعلیم کرد انواع علم را علمی بود که عهده گرفت از من کتمان آن را که با هیچکس نگویم و هیچکس طاقت بر حمل آن
آن ندارد و جز من و علمی دیگر بود که مخبر گردانید در اظهار و کتمان آن و علمی بود که امر کرد مرا به تبلیغ آن بخلق و عالم
ازامت من پس گفت آنحضرت ای پروردگار من متوحش شدم پیش از قدوم آوردن من با تو ناگاه ندای
شنیدم بلغتی که مشابه لغت ابی بکر است که می گوید قف فان ربک یصلی پس تعجب کردم آنکه ابی بکر اینجا از کجا آمد
پروردگار بی نیاز است از نماز گذاردن حکم شد که من بی نیازم از نماز گذاردن برای دیگری من میگویم سبحانی سبقت
رحمتی علی غضبی بخوان یا محمد این آیه را هو الذی یصلی علیکم و ملائکته لیخرجکم من الظلمات الی النور و کان بالمؤمنین رحیما
پس صلوة من رحمت است بر تو و بر امت تو و اما شنوانیدن من ترا آواز بار ترا که ابی بکر است رضی الله عنه برای
آنست که انس گیری تو و بحال خود بیائی در مقام هیبت یا محمد چون خواستیم ما که کلام کنیم برادر ترا موسی پس حاضر
شدیم غلیم پس بر سیدم او را و ما تلک بیمینک یا موسی پس حاصل شد او را انس بذکر عصا و بحال خود آمد بگفتن
تو ای محمد خواستم که انس گیری بآواز با خود که پیدا کرده شد و قوت وی از یک طلعت دوی انیس شود و بیاد آن
پس پیدا کردم فرشته را بر صورت وی که ندا کند ترا بلغت وی تا زائل گردد از تو استیحاش و لاحق نشود ترا
چیزی که باز دارد و ترا از فهم آنچه خواستم از بعد از آن پرسید و تعالی چه شد آن حاجت بهتر تو که درخواست
از تو گفتم خدا و ندا تو دانا تری بآن گفت قبول کردم حاجت را ولیکن در حق کسیکه امید میدارد ترا محبت داشت
است فرمود پس گسترانیده شد برای من رفرف سبز که غالب بود نور او بر نور آفتاب پس دریدن بآن نور بصر
من نهاده شدم من بر آن رفرف و برداشته شدم تا بر سیدم بعرش پس دیدم امر عظیم را که نتواند زبان وصف
آن کرد پس نزدیک شدم من بقطره از عرق او افتاد بر زبان من پس بچشیدم چیزیکه بچشید هیچ چشنده هرگز چیزی شیرین
تر از آن و حاصل شد مرا خبر اولین و آخرین در وقت گرد شدن مراد پوشید نور عرش مرا پس دیدم همه چیز را
بدل خود و دیدم از پس خود چنانکه می بینم از پیش و در رفرف با طراگو بندیم در اصل لسانی را گو بندیم در
باشد از دیباو در آن تنبیه باید دانست که آنچه ذکر کرده شد حاجت حدیث محل رفیع از آنجا باد رج محلوق

نیز در حق خالق عزوجل و حق سبحانہ منزہ است کہ محجوب باشد و پوشیدہ و اور اچیزے زیرا کہ حجاب محیط میگردد بمقدر محسوس و محجوب خلق اند از حق تعالیٰ یعنی اسمار صفات و افعال و لبس ائر مخلوقات از انوار و ظلمات ہر یکی را از حجاب مقامی ست معلوم و نصیبہ الیست ادراک و معرفت مقسوم و ملائکہ مقربین از نہاکہ گرد عرش عظیم اند و کروبیان کہ مقربان درگاہ اند محجبند بنور و ہیبت عظیم و کبریاء جلال و قدس و قیومیت و صفات حجاب دانند و ملائکہ محجوب اند و طبقات مختلفہ اند ہر یکی را از ایشان را مقام معلوم و درجہ معین است و مخلوقات ہمہ محجوب اند از خالق پس قومی محجوبند بہ بویت نعم از منعم و بروبیت احوال از محول و بروبیت اسباب از مسبب و قومی محجوبند بعلم از علم و بفہم و تعقل از عقل و امثال ذالک و معنی محجوبیت بنعم از منعم و بواہب از وہاب و قومی اند کہ شہوات ایشان حجاب ایشان و قومی بشہوات محرم و معاصی و سیات و قومی محجوبند باموال و بنین و زینۃ حیوۃ الدنیا اللہم لا تحجبنا عنک فی الدنیا و الآخرۃ ذکر ہذا الکلام بعض العارفین رحمۃ اللہ علیہم اجمعین و باید دانست کہ این ہمہ و فی فقیر کہ مذکور شدہ است و معبر بقباب قوسین او ادنیٰ گشت و مذکور ست و در احادیث معراج غیر ہم

رسید آنحضرت بکمالاتی که سبقت کردند آن اولین و آخرین را و گشت مجموع انبیاء و مرسلین و مستقیم شد بر صراط مستقیم
و دنیا و آخرت و ختم خورد حق سبحانه و گفت یس و القرآن الحکیم انک لمن المرسلین علی صراط مستقیم و
فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم و فرمود و فاوحی الی عبده ما اوحی جمامه علوم و معارف و حقایق
و بشارات و اشارات و اخبار و آثار و کرامات و کمالات که در ضبط این ابهام داخل ست و همه شامل از کثرت و عظمت
و دست کم مبهم آورده و بیان نکرده اشارت بآنکه جز علام الغیوب و رسول محبوب بدان محیط نتواند شد و آنچه
آنحضرت بیان کرده یا آنچه از مقابله و محاذات روح اقدس او بر لواطن بعضے از اکمل اولیا که اشرف اتباع و مستعدترند
ندانسته و الله اعلم آورده اند که چون بعد آنحضرت بعرش دست زد عرش بدامان اجلال وی نداکرد و از زبان
حال گفت یا محمد تو کی که مشاهده گردانیدی ترا حق تعالی بجلال احدیت خود را و مطلع گردانید بر جمال صمدیت
خود و مرتبه لمعان میخرم و رعنیابم که از کدام راه در آیم و بچه طریق گرد از کار خود کشایم گردانید مرا اعظم خلق و ستم من
بر عظم خلق در هیبت و تحیر و خوف یا محمد پیدا کرد مرا پروردگار پس لرزیدم از هیبت جلال وی پس نوشت بر فاتحه
من لا آله الا الله پس زیارت شد هیبت و ارتعاد ارتعاش من پس نوشت محمد رسول الله پس ساکن شد خلق
من و کم شد اضطراب من و گشت اسم تو سبب آرام دل من و باعث طمانینت سر من این بود برکت اسم تو بر من پس
چگونه کرا فتاد بر من نظر تو یا محمد انت المرسل رحمة العالمین و لا یر انیز بغیبه باشد از من رحمت و نصیب من
آنست که گواهی دهی مرا برات من از آنچه نسبت کرده اند بمن اهل زور و اقرار کرده اند بر من اهل غرور
که من گنجای دارم کسی را که مثل ندارد و احاطه میکند بکسی که نیست مرا و راکیفیت یا محمد کسیکه هدنیست ذات او و
عدمیت صفات او را چگونه منقدر باشد بمن و محمول باشد بر من چون رحمان اسم اوست و استواصفت او و صعد
او متصل ست بذات او چگونه متصل شود بمن یا متصل گردد از من یا محمد سوگند بعزت و سی نیستم من قریب که
دور نه و نه بعید از وی بفضل و نه حامل او و نه موسع او ایجاد کرده مرا بفضل خود اگر خواهد محق کند مرا بعدل
خود من مجهول قدرت اویم و معمول حکمت او و جواب داد آنحضرت بلسان حال خود بعرش که بشنوا ز من آنچه
مشغولم از تو و فارغم از آنکه ممکن بر من صفات و وقت مراد مشوش گرداند خلوت مرا پس نگاه کرد آنحضرت بسوی
عرش بنظر توجه و التفات تمیل کرد بسوی وی و نه خواند بروی از مسطور را و حی الیه حرفی آنیست سزاوار بمثل
و مانند و آورده اند که چون رسید که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بمرتبه قاب قوسین عرض کرد احوال امت
را و گفت خداوندا عذاب کردی امم را بعضے را بحجاب ره و بعضے را بجسف و بعضے را بمسخ پس امت مرا چه خواهی کرد

فرمودی بجانه میفرستم برایشان رحمت و مبدل میگردانم بدیهای ایشان را بنیکیها و هر که دعا کند مرا ایشان را لبیک
میگویم او را و هر که سوال کند عطا میکنم او را و هر که توکل کند بر من از ایشان کفایت کنم او را و در دنیا می پوشم
گناهان او را و در آخرت شفیع میگردانم ترا در ایشان و اگر نمی بود وجیب تحت مناجیها بیگرفتم از ایشان
و عمل چون خاص آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که باز برگردد با میعالم فرمود خداوند اهر قادم از سفر را تحفه میباید
من ازین سفر چیست فرمود وی تبارک و تعالی من بر آیشانم چون بمیرند در آیشانم در قبور و برای ایشانم
در نشور و در همه حال معین ایشانم فطوبی لکم یا امتی محمد و بشری لکم و صلی الله علی محمد و علی آله و اصحابه اجمعین و چون
باز آمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و صبح کرد و حدیث کرد مردم را بدان مرتد شدند جماعة از ضعیف ایمان و گفتند
بعضی از مشرکان بسوی ابوبکر گفتند هیچ خبر داری از یار خود که چه میگوید در سراسر شب به بیت المقدس برو ندگفت نه گفتند
می گوید وی این را گفتند آری می گوید گفت پس هر چه وی می گوید راست میگوید بدیان آوردم من بدان گفتند تصدیق میکنی
او را که شب بیت المقدس رفت و پیش از صبح اینجا آمد گفت نعم تصدیق میکنم او را و در تر از آن و اگر گوید که بر
آسمان رفت و باز آمد م تصدیق میکنم چه جای بیت المقدس پس ازان روز او را صدیق لقب شد رضی الله
پس آمد ابوبکر رضی الله عنه در حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم گفت حدیث میکنی یا رسول الله ایشان را
بجز بیت المقدس فرمود آری میکنم گفت یا رسول الله وصف کن آنرا بمن که من رفته ام آنجا و دیده ام آنرا پس وصف
کرد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم پس گفت ابوبکر اشهد انک رسول الله طلب ابوبکر آنرا نه بجهة تطرق شک و شبهه
وی بود وی رضی الله عنه خود بجز دشنیدن تصدیق کردی آنکه وصف کرد آنرا بشنود بلکه بجهت اظهار صدق
آنحضرت بود برقوم زیرا که ایشان وثوق داشته بخبر او بکر و تصدیق وی محبت می شود باو جود آن در مقام
استعلام و استکشاف آمدند و پرسیدند از آنحضرت اوصاف و احوال بیت المقدس پس جوابشان میداد
همه را بحدیث مسلم آمد که فرمود آنحضرت از بعضی چیزها حاضر نشد مرا جواب آن پس اندوهگین شدم و سخت
شد اندوه من بمانکه هرگز اینچنین اندوهگین نشده بودم پس نموده شد مرا بیت المقدس چنانکه از هر چه پرسیدند
نظر میکردم و گفته اند که این دو احتمال دارد یا بمسجد را برداشته نزد آنحضرت آوردند چنانکه تخت بلقیس را در
حضرت سلیمان نزد سلیمان علیه السلام آوردند یا تمثیل کردند آنرا با آنحضرت چنانکه متمثل ساخته شد بهشت و دوزخ در نماز
کسوف او را و احتمال دیگر آنست که برداشته شد پرده و دیوارها تا که بیت المقدس ست نمودند و در روایتی آمده است
که جبرئیل علیه السلام مسجد اقصی را آورد نزدیک خانه عقیل در نظر من برداشت و ران میدهم و از هر چه پرسیدند

جواب میگفتم و در حدیث ام هانی آمده که پرسیدند کربت المقدس چند در راه فرمود آنحضرت من نشمرده بودم
در پای آنرا اکنون که مرفوع و مکشوف شد بر من شمردم و خبره آوردم آورده ام که چون رجوع کرد آنحضرت از
سفر سر گذشت بقافله از قریش که غله برداشته بودند و در راه بود یکی سیاه و یکی سفید و چون بر ایشان
مقابل شتر آوردند شتر رمید و گریخت پس گرد آورد و آنرا یکی از ایشان فرمود آنحضرت پس سلام کرون بر ایشان
گفتند که این آوار محمد ست که می آید پس آمد آنحضرت قبیس هیچ و خبر دادم قوم را با نچه دید فرمود نشانش آنست
که شتر شتران شما که در فلانجای آمدند و گم کردند شتر را پس گرد آورد و آنرا فلان مرد پیش آمد قافله را شتر سیاه
و سفید رنگ که بر وی پلاس سیاه است و دو غاره فلان روز اینجا میرسند چون آنروز آمد و نرسیدند قوم متفکر
شدند و انتظار بردند و در گفت و گوی باز کردند قریب نصف نهار بود که قافله رسید بران وجهی که آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم وصف کرده بود و فاک و ربان شمعان و منکران افتاد و در روایتی آمده که خبر داد آنحضرت
که روز چهارشنبه خواهد آمد آفتاب نزدیک غروب رسیده بود که هنوز نیامد پس آنحضرت دعا کرد و حبس کرده شد
نگاه داشته شد آفتاب پس قدوم آوردند و فصل اختلاف کرده اند قدیماً و حدیثاً از صحابه و تابعین و من
بعدهم در رویت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پروردگار را در شب معراج و عائشه و جمعی از صحابه
و سلف در جانب نفی اند بخاری از حدیث مسروق آورده که گفت مر عائشه را ای مادر من آیا دید محمد علیه السلام پروردگار
خود را پس گفت عائشه تحقیق بر خاست موی بر اندام من از ین سخن که گفتی و گفت هر که حدیث کند ترا که محمد دید پروردگار خود را
بتحقیق دروغ گفت بعد ازان خواند عائشه این آیه را لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخبیر
در روایت مسلم آمده که گفت عائشه رضی الله عنها من حدثک ان محمدا رای به فقد اعظم الفریة و امام نووی در شرح مسلم
گفته اند که عائشه رضی الله عنها نفی کرده وقوع رویت را بحدیث مرفوع و اگر یادی میبود که بسر گوش آنرا ادا کرده
استنباط ازین آیه و تحقیق مخالفت کرده اند آنرا بعض صحابه و صحابی چون بگوید قولی را مخالفت کند او را غیر دو از حجت
نمیشود آن قول و حجت باتفاق و آیت را تاویلات ست و ادراک اخص ست از رویت و لازم نمی آید از نفی آن نفی
رویت و ادراک معرفت حقیقت است و این منفی ست چنانکه کسی قمر را ببیند و ادراک حقیقت و کنه ماهیت آن نکند و بعضی گفته اند
که ادراک احاطت ست و از عدم احاطت عدم رویت لازم نمی آید چنانکه از عدم احاطت بعلم عدم علم لازم نمی آید
و در حدیث صحیح آمده لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک و لازم نمی آید ازین عدم ثنا و این
عباس رضی الله عنهما و تابعان را بطلان نبوت کرده اند و متوقف اند این عمر که گفته فرستاد با بن عباس که آیا دید محمد ربه

پروردگار خود را گفت ابن عباس نعم و گفت داود خدا تعالی خلت برای ابراهیم علیه السلام و کلام برای موسی
علیه السلام و رویت برای محمد علیه السلام و از حسن بصری منقول است که وی سوگند خورد که محمد دیده است پروردگار
خود را و از انس رضی الله عنه نیز آمده که محمد دیده است پروردگار خود را و روایت کرده است این خزیمه از عروه
بن الزبیر که استبات و جزم کرده است بآن کعب احبار و زهری و عمرو جریر ایشان و همین ست قول اشعری و مسلم
از حدیث ابی ذر آورده است که وی پرسید آنحضرت علیه السلام را دیدن پروردگار پس گفت هو نور انی
کیف اراه یعنی وی نوریست چگونه ببینم او را و بحدیث مسلم نیز همین ثابت بآنکه در حدیث دیگر واقع شده است رایت نورا
و از امام احمد نیز اثبات رویت منقول ست و بوی گفته اند که قول عائشه رضی الله عنها را چه چیز دفع کنیم گفت
بقول پیغمبر صلی الله علیه آله وسلم که فرمود رایت ربی و قول پیغمبر اکبر ست از قول عائشه و حکایت کرده است
قاضی از امام احمد که گفت من چون گویم بحدیث ابن عباس راه راه چنان گفت که منقطع شد نفس او و بریدند رگهای
از ابو هریره رضی الله عنه که آیا دیدی محمد علیه السلام پروردگار خود را گفت نعم و جماعه از سلف براه او قفا رفته و
گفته اند که جزم میکنیم بهیچ جانب نه باثبات و نه بنفی و قرطبی این قول را ترجیح کرده و گفته که در هیچ جانب قاطع
نیست و نهایت آنچه استدلال کرده اند بآن هر دو طائفه طواهر متعارضه است قابل تاویل نیست بسلامت از معلومات که اکتفا
شود در آن باو نه علیه بلکه ظنیات ست و کفایت کرده شود در وی بمثل این تعطیلات و الله اعلم و قومی بر اند که دیدن
نه بچشم و مراد بدیدن بدل نه علوم نه عاست ست که آن همیشه بهر وجه تام حاصل بود بلکه مراد آنست که حق تعالی
سبحانه خلق کرد رویت را در دل وی چنانکه در چشم که ذاتا قابل پس دانستن بدان بکرست نه بدن بدل دیگر و
باین تطبیق میکنند در قول عائشه رضی الله عنها و ابن عباس و ظاهر در آنست که اختلاف در دیدن چشم است
نه بدل دیدن بدل باید که متوقف الیه باشد و الله اعلم بحقیقة الحال الیه المرجع و المآل گفت بنده مسکین عبد الحق
بن سیف الدین خصه الله بمزید التصدیق و الیقین که کلام علما نظر بدلائل و اخبار و آثار همچنان ست که مذکور شد
اما بتعمق خلجان میکنند که معراج اتم مقامات و اعلی کمالات آنحضرت بود صلی الله علیه و آله وسلم که هیچ یکی از انبیا
را و در آنجا بادی شرکت نبود و هیچ بشری و ملکی را گنجایش آنمقام نه پس عجب ست که در انمقام بر بنده و مخلوق
خاص در آید و با علی مطلب اقصی صالت که دیدار ست مشرف نگردد آنحضرت باین معنی راضی باشد اگر چه
بکمال بندگی و ادب و سطوت کبریائی حق بر من دارد که سوال نتواند کرد و از فوق کلام هست گشته انبساط
نماید و طلب دیدار نکند چنانکه موسی علیه السلام کرد اما کمال محبت و محبوبیت که با جانب قدس رسیده گرد که مجالی ما

این دولت بطلب بدست نمی آید میگویند که مانع دیدار موسیٰ را طلب سوال دانبساط شد کاهی نخواسته میدید
اگر خواهند خواسته هم ندهند غریب آنست که قومی میگویند که چون موسی علیه السلام از طلب باز ماند خوشش
دیده و انچه دین ترانی جزای شتابی و بیتابی بود تحقیق آنست که ناکامی موسی علیه السلام بحکمت آن بود که هنوز
سید المحبوبین صلی الله علیه وآله وسلم ندیده و باینده دولت نرسیده دیگری چه مجال که بطلبد و بیند و علماء خود متفق اند
بر امکان رویت در دنیا بعد از امکان چه مانع باشد و خود مقام معراج در حقیقة از عالم آخرت ست و هر چه
در آخرت دیدنی و یافتنی بود دیده و یافت تا دعوت خلق بحکم عین الیقین کند چنانکه گفته اند معراج از دیده بسے
فرق بود تا بشنیده ؛ والله اعلم باب ششم معجزات آنحضرت که دلائل و آیات صحت و ثبوت اصدق رسالت
اویند صلی الله علیه وآله وسلم معجزه امر خارق عادت که ظاهر کرده بدست مدعی رسالت که مقرون باشد بتحدی
یعنی تحدی برابری کردن در کاری و پیش خواندن خصم داد غلبه جستن و تحقیق آنست که در معجزه تحدی
شرط نیست چندین از معجزات از حضرت رسالت ظاهر میشد که تحدی در انجا نبود و اگر آنکه گویند مراد آنست
که از شان وی تحدی باشد و بین تقدیر قید وقوع از مدعی رسالت کافی ست و سخن مشهور ست که انچه از مدعی
رسالت واقع شود آنرا معجزه گویند و انچه از غیر نبی واقع شود اگر مقرون بکمال ایمان و تقوی و معرفت و استقامت باشد
که ولایت عبارت از آنست کرامت ست و انچه از عوام مومنان از اهل صلاح وقوع یابد آنرا موذنت نامند
و انچه از فاسقان و کافران صادر گردد و استدراج گویند اگر آنکه باعث بر توبه و اسلام گردد و سخن در معجزه در علم
کلام بسیار ست اگر بهمان اکتفا کنیم و لفرضی که انجا داریم بیائیم بهتر ست و تمامی انبیا و رسل صلوات الله
وسلامه علیهم اجمعین معجزات ست و هیچ پیغمبری بے معجزه نیست و معجزات پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم اکثر
و اوفر و اقوی و اباهر و اظهر و اشهر و معجزات ست و بعبیر از معجزات در کلام انچه بدلائل و آیات بسیار واقع شده
و از دلائل بنوت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اخباری ست که واقع شده است در توریت و انجیل و سائر
کتب منزله از ذکر ارتحاب و خروج او از ارض عرب چنانکه نبذی ازان گذشت و انچه ظاهر شده است در ایام
مولد و مبعث از امور غریبه عجیبه که مامی آثار کفر و موهن ارکان شرک ست و مویدشان عرب و نمود و ذکر ایشان
چنانکه ذکر آنها در محل آن بتفصیل بیاید چنانکه قصه اصحاب فیل و خمود نار فارس و سقوط شرفات ایوان کسری
و خشکی آب دریاچه ساده و رویای سعبدان و سماع هوالف صارخه بنوت و صفات وی صلی الله علیه
وآله وسلم و انچه نقل کرده شده است در اخبار مشهوره از ظهور عجائب در وقت ولادت شریف و ایام حضانت

وبعد ازوی تا زمان بعثت وظهور وغلبه بتصرف بعد از بعثت وحال آنکه بود وی را صلی الله علیه وآله وسلم حال که استمالت کند بدان قلوب را ودور طمع افتد مردم دران ونه قوت وعادت که غالب وقاهر گردد بدان بر مردم ونه اعوان وانصار که بمال وجاه ومظاهرت نمایند بر دینی که ظاهر کرد وی وخواند مردم را آبود همه مجتمع ومتفق بودند بر عبادت اصنام والتزام از لام متمکن بر عادت جاهلیت وعصب وجمعیت وتعاون وتباغض وفسق وفساد وصفک ماوالفت وعلو وانهماک در دین جاهلیت وعدم اتفاق در امر خیر وباز نمیداشت ایشانرا از سوی افعال نظر در عاقبت ونه خوف عقوبت وملاحظه ملامت پس اصلاح کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واحوال وافعال ایشان را تالیف کرد وی صلی الله علیه وآله وسلم میان دلهای ایشان وجمع کرد کلمه ایشانرا تا آنکه متفق گردید آری ومجتمع گشت دلها تا همه متعاون ومتحکم گشتند ویکدل دیگر روی شدند ودر نصرت وعاشق شدند بر طلعت وی وگذاشتند بلاد واوطان وخانمان خود را وترک دادند قوم وعشائر خود را در محبت وی وفدا کردند جان ومال خود را در تصرف وی ولعب کردند ذات ونهای خود را در مقابله سیوف در اغراز کلمه او مزیدی نباشد که بعطا کرده باشد برای ایشان ونه باموالی که افاضه کرده باشد بر ایشان ونه مال ومنالی که در طمع انداخته باشد ایشانرا در دنیا فتن وگرد کردن آن بامالک وشرفی که باعث شده باشد حاصل کردن آن در ینجلان بلکه بود آنحضرت که تصرف میکرد در ایشان وی گردانید غنی را فقیر ومیافت شریف را برابر وضیع ایا جمع می شود مانند این امور واتفاق می افتد مجموع این احوال هر کسی را که کارا باد باختیار عقلی وتدبیر فکری میباشد تکلیف درد زایمار البته باشد ودوی خود یتیمی بود بی زر وروز زر فقیری بود بی مال ومنال وتنهائی بود بی محمد ومعاون وضعیفی بود بی قدرت وشوکت پس داد خدا تعالی عزت وقدرت وتمکنت ومدد ونصرت وقوت وشوکت که بر همه بالا برآمد کار او وبر همه بیشی گرفت اختیار الله الله سوگند بخدای که مسخر گردانید او را اینهمه امور شک نمیکند درین هیچ عاقلی ویقین می گردد که این امر آلهی ست وفیض سماوی ونافذ عادتست که عاجز نیست از رسیدن بدان قوت بشر وقادر نیست بران مگر خالق قوی وقدیر الا آله الخلق والامر تبارک الله رب العالمین واز دلائل نبوت اوست که بود آنحضرت امی ناخوانده که اصلا خط وکتابت نمیدانست وکتاب نمیخواند وجاهل وناخوانده مولود شد در قومی که همه امی وجاهل ناخوانده بودند الا ماشاء الله وناشی شد میان ایشان در بلدی که بود در وی کسیکه بداند اخبار ماضیه را وسفر نکرد بشهر دیگر که در انجا عالمی باشد وملازمت کند او را و بخواند پیش وی ویداند اخبار توریت وانجیل واحوال امم ماضیه را وبحقیق رفته بود معالم آن کتب ومندرس

وصرف شده بود از محال ومواضع خود وباقی نمانده بود از متمسکین بدان وعالم وعارف بدان مگر قلیل وتا در بشیر محبت کرد آنحضرت هر فریق را از اهل ملل که اگر جهان دیده ونقاد عالم جمع شوند برابر آن نتوانند آورد واین اول دلیل است بر آنکه این امر لیست که از پیش خود آورده وتصور باید کرد ودر یافت باید نمود که بے کسب وتعلم نمیرسد چه مرتبه از علم ومعرفت رسید که علوم اولین وآخرین بدان نتواند رسید ولقد احسن من قال الشیخ السنوسی رحمة الله علیه بیت بیتیمی که ناکرده قرآن درست ۞ کتب خانه چند ملت بشست ۞ وباید دید ورسید که همان جاعه که بجهل ونادانی وناپارسائی ورأس الضالین بودند در صحبت وی وخدمت وی تعلیم وتربیت وی در علم عمل باعلی علیین رسیدند وماذلک لامن عند الله صلی الله علیه وآله وصحبه حسب قدره وکماله واگر در اخلاق وصفات وکمالات واوضاع وآداب وی نگردند اول دلیل باید که هیچ بشری چون وی مخلوق نشده که دعوی کرد نبوت ورسالت را ونمود معجزات را پس در کجا شک وشبهه ماند واقوی وابهر وابقی واشهر معجزات قرآن مجید ست که باقی ست وپاینده است تا روز قیامت ومشتمل ست بر معجزات کثیره باین حساب که وقعت اعجاز بالنسر سوره ازان که انا اعطیناک الکوثر ست وچه مقدار مشتمل ست قرآن بر مقدار این سوره هر یکی از مقدار وبخزات وصل وجوه اعجاز قرآن متعدد ست ومعرفت اعجاز آن بتفصیل آن موصوف بر معرفت آن وجوه چنانکه مذکور گردد ومعرفت اعجاز علی الاجمال بانیطریقه است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تحدی کرد بدان وخواند الیشانرا بمعارضه واتیان بسورتی از مثل آن فرمود ان کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله الایة پس باز الیشان درو عاجز آمدند از اورون بچیزی ازان واند اختند دمار واموال خود را در وطه هلاک وتلف اول بحث خود همین بود اگر می آورد ند مثل آن نمی افتادند درین مهالک گفته اند بعضے علما انچه آورد و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر عرب کلامی که عاجز گردانید الیشانرا از آوردن بماند آن عجیب تر وواضح تر ست ودر دلالت از احیای موتی وابرا اکمه وابرص زیرا که آورد اهل فصاحت وارباب بلاغت وخطابت که کار وپیشه ایشان بود از جنس کلام الیشان که معلوم ومفهوم ست لفظ ومعنی آن نزد الیشان پس باشد عجز از انیان بمثل آن عجب تر از عجز کسیکه مشاهده کرده است مسیح را علیه السلام نزد احیاء موتی وابراء اکمه وابرص زیرا که الیشان طمع وتوقع نداشتند در حصول آن وبود علم الیشان بطریق وصول بآن بخلاف کلام فصیح وبلاغت وخطابت که کار وپیشه ایشان بود پس معجز الیشان که مفید صحت رسالت است واین حجت قاطع وبرهان واضحست که شک وشبهه بدان راه نیست وابو سلیمان خطابی که از اعاظم علمای حدیث وشراحست گفت که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم

فصل در بیان وجوه اعجاز قرآن

از عقل رجال نزد اهل زمان خود بلکه اعقل خلق الله علی الاطلاق بجزم و قطع گفت که ایشان نمیتوانند آورد مثل آن پس اگر نبی نبود هم وی بآنکه این از نزد خداست و واقع نمیشود خلف در خبر وی از ین نمیکرد و اورا عقل وی نگذاشت و اگر قطع و جزم کند و قول آنکه واقع نمیشود چنانکه ولن تفعلوا دلیل کرد آنحضرت علم کرد ایشانرا بعجز پیش از معاودت بمقام دیگر از بلوغ در مناقضه و فریاد کردن بر رؤس اشهاد و تواند بیچ کس از ایشان که فرود آید بمجادله و بایستد در مقام هاجود و داعی و مظاهر و تواضع و واعظ گفت لئن اجتمعت الانس و الجن علی یاتوا بمثل هذا القرآن لا یاتون بمثله و لو کان بعضهم لبعض ظهیرا پس راضی شد نفوس و هم ایشان بفسق و مارد تنگ حرمت در خبر آمده است که عتبه بن ربیعه که از اشقیاء قریش بود روزی در مجلس قریش گفت و آنحضرت نیز در گوشه مسجد تنها نشسته بود یا محمد قریش میبروم من بسوی این مرد تا عرض کنم چیزی چند شاید که قبول کند بعضے از انرا و بازآید از بعضے کار و بگذرد سر ما گفتند می برو یا ابا الولید پس برخاست عتبه آمد نزد وی صلی الله علیه و آله و سلم و نشسته بادی و سخنان گفت و ترغیب کرد و رمال و منال و هر چه خواهد پس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم همه را شنیدند پس ایشان فرمود فارغ شدی یا ابا الولید از سخن خود گفت نعم فرمود از من هم چیزی بشنو گفت بگو و بکن هر چه خواهی پس فرمود بسم الله الرحمن الرحیم تنزیل من الرحمن الرحیم کتاب فصلت آیاته قرآنا عربیا لقوم یعلمون بشیرا و نذیرا پس اعراض نمود اکثر ایشان فهم لا یسمعون پس گفت یا ابا الولید شنیدی آنچه شنیدی پس تو دانی و خاموشی گزیدی انداخت هر دو دست خود را پس نشست خود تکیه کننده بدان پس میخواند آن حضرت تا رسید آنحضرت آیه سجده را که درین سوره است پس سجده کرد بعد ازان فرمود شنیدی یا ابا الولید گفت شنیدم این کلام تو مشغول باش بآن هیچ کس مترس پس عتبه نزد قوم آمد و چون دیدند او را البغی از ایشان گفت والله آمد عتبه نه بآن روی که رفته بود پس چون عتبه نشست میان ایشان گفت والله شنیدم من قولی را که هرگز نشنیده بودم مثل آن والله این شعر نیست و نه سحر و نه کهانت ای معشر قریش بگذارید او را بکاری که وی در دست پس بخدا سوگند خواهد شد مر این قول او را شانی عظیم و چیزی عجیب بخدا و شما میدانید چون وی چیزی می گوید دروغ نمی شود و دعای که میکند بر زمین نمی افتد مگر بسم من که نازل شود عذاب رواه البیهقی و غیره و در حدیث اسلام ابوذر که بیشتر از خود برادر خود را که انیس نام داشت بقصد تکشاف و استخبار حال شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرستاده بود آمده که گفت ابوذر والله نه شنیدم ندیدم من شاعر تر از برادر خود انیس دوازده شاعر را در جاهلیت شکست داده که یکی ازان منم و دیگر خبر آنحضرت را من آورده گفتند چه میگویند مردم گفت میگویند که وی شاعر است کاهن است بخدا سوگند من خود شاعرم

وشنیده ام سخنان کاهنان نزد وی نیست وی شاعر نیست سخنان او سخنان کاهنان وی عارق ست والیشان کاذبند
ولید بن مغیره زعیم قریش و سر آمد ایشان بود در فصاحت و بلاغت بارها قرآن مجید شنید می گفتی والله ان لقوله
حلاوة وان علیه لطلاوة بخدا سوگند بدرستی قرآن را شیرینی و تازگی و رونقی ست که کلام دیگر را نیست
وان اعلاه لمثمر وان اسفله لمغدق و بدرستیکه بالای او میوه دار ست و پایان او سیراب ست و ما هو بقول البشر و نیست
قرآن قول بشر و نه لیعلو و الیعلا و بدرستی وی بلند می شود بر همه بلندیها و بر وی چیزی گفت ابو لید بقوم خود
بخدا سوگند که نیست در میان شما مرد وی داناتر باشعار من نه داناتر باشعار جن بخدا سوگند نمیماند آنچه میگوید بهیچ انسان
و نه چیز دیگر آمده است که موسمی بود که قائل قریش آنجا حاضر بود پس ولید بن مغیره گفت وفود عرب بمکه حاضر
آیند در اجماع کنید و متفق شوید بر یک رای و تکذیب نکنید بعضی شما بعضی را در اختلاف نکنید میان خود پس گفتند که همه باتفاق
میگوئیم که کاهن ست گفت ولید والله نیست وی کاهن نیست قول وی زمزمه کاهن و سجع وی گفتند پس می گوئیم که
مجنون ست گفت والله نیست وی مجنون وی عقل ناس ست گفتند پس میگوئیم که وی شاعر ست گفت نیست وی
شاعر ما شعر را می دانم و همه اقسام او را میشناسیم رجز و هزج و قریض و مبسوط و مقبوض او وی شاعر نیست گفتند پس میگوئیم که وی
ساحر ست گفت والله نیست ساحر و نفث و عقد وی دیده ایم گفت هر چه شما میگوئید از نهاد من میداند که باطل ست و او ساحر نیست
و البیهقی دیده اند که این قرآن اگر نوشته یا بند او را مصحفی در بیابانی و نداند که نهاده است او را اینجا و که آورده
است گواهی میدهند عقول سلیمه و افهام مستقیمه که وی منزلست از پیش خدای عز و جل و قدرت نیست بشر
بر تالیف وی و چون آمد بر دست راست گوترین خلق و پرسنگارترین ایشان و گفت وی کلام خداست
و تحدی کرد خلق را بدان کسورتی مانند آن بیارند و همه عاجز آمدند دیگر چه جای شک و شبهه است این وجوه جمله
است برای معرفت اعجاز قرآن و آسان ست سلوک طریق آن و شریک ست در ان عالم و جاهل و مناسب ست
آن مذهب که میگویند ثبوت قرآن نیست قرآن بقول پیغمبر ست صلی الله علیه آله وسلم و ثبوت نبوت پیغمبر معجزات دیگر
و اما طریق تفصیلی که در وی اثبات اعجاز قرآن بفصاحت و بلاغت و غرائب اسلوبی اخبار غیوب در قرآن ست
و مناسب ست که بمذهب دیگر که می گویند ثبوت اعجاز قرآن باین وجوه است و ثبوت نبوت بقرآن این مخصوص
بعد از که معنی فصاحت و بلاغت را درک می کند و اما وجوه معرفت اعجاز متعدد ست اول باعجاز در بلاغت ست
چنانکه قول سبحانه لکم فی القصاص حیوة جمع کرده است در دو کلمه کثیر و حروف آن ده است معانی کثیر و حکمتها
گرد آورده است ابو عبیده که احرابی شنید مردی را که میخواند فاصدع بما تؤمر پس سجده کرد و احرابی گفت سجده کردم فصاحت

این کلام را شنیدند اعرابی دیگر مرد پیر را که میخواند فلما استیقنا سوامنه بکیا و گفت گواهی میدهم که هیچ مخلوقی قادر نیست
بمثل این کلام و آورده اند که عمر بن الخطاب رضی الله عنه روزی در مسجد بخواب افتاده بود ناگاه مردی آید از آنجا
برای روم در بر سر دیبا و در حالیکه گواهی میدهد بحق و بودی که نیک میداند زبان عرب را گفت شنیدم که می
گوید از اسیران مسلمانان خدا که میخواند آیتی از کتاب شما پس تامل کردم دران و دیدم که جمع کرده است تمامه آنچه فرستاده
است بر عیسی ابن مریم احوال دنیا و آخرت با وجود اختصار و آن آیه اینست ومن یطع الله ورسوله یخشی الله ویتقه
اولئک هم الفائزون و حکایت کرده شده است از اصمعی که شنید دختر کی را که سکلم میکند بکلامی که در غایت فصاحت
پس تعجب کرد در فصاحت وی پس گفت آن دختر ک اما فصیح می پنداری تو اینکلام را بعد قول الله تعالی واوحینا
الی موسی ان ارضعیه فاذا خفت علیه فالقیه فالیم ولا تخافی ولا تحزنی انا رادوه الیک وجاعلوه من المرسلین جمع
کرده است در آیه واحده میان دو امر و دو نهی و دو جزوه و دو بشارت و همچنین قول سبحانه وتعالی ودفع بالتی هی احسن
فاذا الذی بینک وبینه عداوة کانه ولی حمیم و قول وی سبحانه یا ارض ابلعی ماءک و یا سماء اقلعی و غیض الماء و قضی الامر
و استوت معانی و دیباچه عبارت و حسن تالیف حروف و تلازم کلمات همچنین در سیر قصص طویل و اخبار قرون سالفه
درست میگردد و در عادت فصحا کلام دران دیر و دآب و رونق دران مثل قصه یوسف بآن درازی که در کلام
جفی والتمام و تناسق عبارت و دلائل باهر و است مرتاملان را و عبرت و خبرست مر اولی الالباب را و در رعایت
این قسم در اعجاز موقوف بر سقیله عرب و ذوق ایشانست و زباندان شدن بکلام ایشان اگرچه علمای عجم در
فن علما ساخته و کتابها پرداخته اما اندا ما انچه جاهلان عرب و زنان و غلام ایشان بذوق و وجدان و سلیقه خود یابند
علما و مردان و بزرگان از غیر ایشان نتوانند و یافت ثانی از وجوه اعجاز صورت نظم عجیب اسلوب غریب که خواص
و قوانع مخالف و مبائن سائر کلام عربست و مناهج نظم و نثر و خطب و اشعار و ارجاز و اسجاع ایشان که و قوع تحدی بران
واین وجهی زائدست که ممتازست بدان از کلام ایشان و شبهه نمیگردد بدان یا بودن کلمات و حروف از
جنس کلام که مستعمل اند در نظم و نثر ایشان و این امریست که حائر و والهست دران عقول ایشان و متحیر و متولهست
اعلام ایشان که راه نیافتند بدان در جنس کلام خود و طاقت نیاوردند معارضه آنرا انظهور دلیل قاهر و سلطوع برهان
باهر ربانی و لهذا چون شنیدند ولید بن مغیره قرآن را از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نرم شد دل وی و اعتراف کرد بدان
پس آمد بر ابو جهل و زجر کرد و انکار نمود بروی و همچنین سائر اشقیا قریش که حاذق و ماهر بودند بصناعت بلاغت
و فصاحت و عارف بودند باسالیب کلام و طرز سخن متحیر شدند و معترف میگشتند و در آخر بقبیه بالقبه شفاوت تمسک بهلوه

رفتند حکایت کرده شده است از بعضی مغروران و نادانان که قصد معارضه وی کردند مخذول و محروم باز
گشتند چنانکه یحیی بن حکم غزالی بتخفیف رای و تشدید آن که بلیغ و فصیح اندلس در زمان خود بی شبهه و بی نظیر
بود درین باب قصد کرد که معارضه قرآن کند پس نظر کرد در سوره اخلاص و خواست که بر شان آنچیزی مانند
سازد و بر منوال آن سخنی بافد نتوان ست کرد و حاصل شد او را خشیت و هیبت که توبه کرد ازان و ابن قمنع افصح
وقت بود ساخت کلامی را و گرد اینید آنرا المفصل و نام نهاد آنرا سوره بر طرز سور قرآن بگذشت روزی بصبی
که میخواند در کتب این آیه را و قیل یا ارض ابلعی ماءک الخ نیز پس بازه آمد بخانه و محو کرد آنچه نوشته بود و گفت که آنچه
میخورم بخدا که اینکلام را هرگز معارضه نمیتوان کرد او نیست اینکلام بشر ثالث از وجوه قرآن تضمن و اشتمال او ست
بر اخبار و چیزها واقع و کائن نشده پس یافته شد چنانکه وارد شده و خبر داده مثل قول و تعالی الله خلق المسجد الحرام
ان شاء الله آمنین و قول وی سبحانه و هم من بعد غلبهم سیغلبون و قول وی لیظهره علی الدین کله و قول وی وعد الله
الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم الآیة و قول وی اذا جاء نصر الله و الفتح الی آخرها و قول وی انا نحن
نزلنا الذکر و انا له لحافظون و همچنین شد که هیچ یکی از اعداد ملاحده و مبطله و قرامطه که جمع کردند که رد قول
و قوت خود را آماده نگشتند بر اطفاء نور وی و نفیر نداد ند یک کلمه را از کلمات شریف وی و ترسک ننمود اند مسلمانان
در حرفی از حروف وی و قول وی سیهزم الجمع و یولون الدبر و قول وی قاتلوهم یعذبهم الله بایدیکم
الآیة و قول وی سبحانه و لا یتمنونه ابدا و قول وی و لن تفعلوا و امثال این آیات و اخبار را بع اخبار وقائع و حوادث
کائنات سالفه از انچه بیدا نستند ایشان و بیدا نستند مثل قصه اصحاب کهف و شان موسی و خضر و احوال ذی
القرنین و قصه یوسف و برادران وی و لقمن و ابن وی و قصص انبیا مانند ایشان و امثال آن اخبار از قرون
سالفه و امم ماضیه شرائع دائره و علوم اولین و آخرین از انچه نبذ است آنرا اگر بعضی از اخبار اهل کتاب قطع کردند
بودند عمر خود را در تعلم آن پس آورد آنرا قرآن بر وجه آن ذکر کرد لفظ آنرا اگر در اعتراف میکوشیدند و صحت
آن بیدا نستند که آنحضرت امی بود نخوانده و ننوشته و مشغول نشده بمدارسه و مجالسه بیرون برفته از ایشان و تعلم
نکرده و شنیده از علما و با وجود آن خبر داده از انچه در توریت و انجیل و صحف ابراهیم و موسی و دیگر انبیا علیهم السلام
این جمله وجه اعجاز ظاهر ست که هیچ خفای ندارد و محسوس ست انکار آن حکم انکار بدیهیات و محسوسات دارد و کمال
و نهایت است در وقاحت قرآن و بیت مجال نزع و شک دران و جوه دیگر نیز که قبیل صفات قرآن ست ذکر کرده اند
که ممتاز و منفرد است قرآن بدان و شریک بیت هیچ کلامی با وی دران و یکی آنکه عارض میگردد خوف و رجا مر

وسماع ایشان زود جماع قرآن دشاری میگردد وہیبت قاریان آنرا نزد تلاوت آن وایں ہر کافران بگذارد
وعظمت وجلال فرمان او آنچنان غالب تر فرق آنست کہ بر کذبان دشکران تقیل می آید
استماع وی وزیادہ میکنند ایشان را نفور دتنگ میگردد سینہ ایشان را دوست میدارند القطاع او را کہ وی بیذارد
استماع او را دوام می مصدع زیادہ میگردد در عرب وہیبت او وی افزاید ذوق وشوق او وحاصل میگردد با
او الا انجذاب وخفت وارتیاح والنشراح وانجذاب از جمیع وجود میل ومحبت قلب بتصدیق قال اللہ تعالی تقشعر
منہ جلود الذین یخشون ربہم ثم تلین جلودہم وقلوبہم الی ذکر اللہ وقال سبحانہ لو انزلنا ہذا القرآن علی جبل لرایتہ
خاشعا متصدعا من خشیۃ اللہ وایں آیہ کریمہ دلالت میکنند کہ ایں خاصیت وطبیعت قرآن عظیم ست اگرچہ
سامع از اہل علم وفہم نباشد ومعنی وتفسیر آنرا نداند واین حال مشاہدہ کردہ میشود از نساء وجہال وعوام الناس
کہ از شنیدن آن متاثر وقبضہ شوندہ گویند کہ ایں کلام بکلامہای دیگر نمی ماند حکایت کردہ اند از نضر ابن حارث
بن کلدہ کہ او از جملہ کسانی ست کہ بر آنحضرت سورہ حم السجدہ را وہم ہوش ومتاثر شد پس رفت نزد قوم خود
گفت واللہ کلام کرد محمد علیہ السلام بکلامی کہ نشنیدہ است گوش من مانند آن کلام وندیدہ ام کہ چگویم او را
ولیکن ثابت اند بر کفر وایمان نیاورد ومجد او عناد او از ینجا معلوم شد کہ ایمان عطای باریتعالی است وعلم دانش در
نمیکند بغیر فرمان انبیاء ہم ومجد وایشان استنفتہا النفسہم ودلیل آنست دیگر از وجوہ آنست کہ قاری قرآن ملول
نمیشود وسامع آن ملکرہ نمی پندارد بلکہ زیادت میگردد وجلالت نشاط محبت وتری قاری ولذت گرفتہ میشود کہ
در خلوت والس یافتہ میشود بتلاوت وی در جمیع حالات بخلاف کلامہای دیگر اگرچہ در حسن وبلاغت ومرتبہ رفیع باشد
نزد تکرار مخل ومکروہ می گردد چنانکہ تجربہ است وایں ہمہ بشرط ایمان ومحبت ست وانا کافران ومنافقان واعدا
علانیہ یدہم الاضطرار او از وجوہ اعجازیہ جمع کردن اوست علوم ومعارف را کہ معہود بنود عرب را وآنحضرت را پیش
از نبوت معرفت آن وقیام بدان ومحیط بنود بآن علم ہیچ کس از علماء اہم ومشتغل بنود بران ہیچ کتاب از کتابہای
ایشان پس جمع کرد میان علم شرایع ومحاسن آداب دیگر مواعظ وحکم وعلوم وسیر انبیاء اہم واخبار اوائل آخرت

بروجه اکمل واتم وتبیینه کرد بطریق حجج عقلیه براهین یقینیه واو اسینه بر صفات کمال صانع و توحید وی عز اسمه
قال الله عز وجل ما فرطنا فی الکتاب من شی ونزلنا علیک القرآن تبیانا لکل شی ولقد ضربنا للناس فی هذا القرآن
من کل مثل وقال الله تعالی ان هذا القرآن یقص علی بنی اسرائیل اکثر الذی هم فیه یختلفون وقال هذا بیان للناس
وهدی الایة واز عجائب آنکه جمع شده در وی دلیل مدلول زیرا که احتجاج واستدلال کرده میشود بنظم قرآن
وحسن وصف بلاغت وی در اثنای آن در امر ونهی ووعد ووعید اوست پس تا فی فهم میکند واخذ مینماید صحت را
وحکم را معا از کلام واحد واز مجموع آنکه گردانیده است اورا حق سبحانه ودر حیز منظوم نه نثور زیرا که منظوم را
سهل است برنفوس واوعی مرغوب راو اسمع ست در آذان واعلی ست بر افهام ومیل ست بوی طباع واشرف بقلوب
واهواز واز انجمله نیز وی سبحانه حفظ قرآن را بر متعلمین وتقریب آن متحفظین را قال الله تعالی ولقد یسرنا القرآن
للذکر وانتهای دیگر یاد نمیدانستند کتب خود را مگر یکدگر واز ایشان چه جای عامه باوجود دوری عهد مرور سنین وقرآن
مجید آسانست حفظ آن مر صبیانرا وغلمانرا در اندک مدت واز انجمله مشاکلت بعض اجزای او بعض دیگر را
وایتلاف انواع والتیام اقسام وی وحسن تخلص از قصه بقصه دیگر خروج از تالی بتالی دیگر باوجود اختلاف
معانی واشتمالی سوره احد بر امر ونهی وخبر استخبار ووعد ووعید واثبات نبوت وتوحید وترغیب وترهیب وغیر
ذلک بی آنکه امتحان کرده در فصول آن وکلام فصیح چون عارض میگردد او را مثل این اختلاف والتیام ضعیف
میگردد وقوت او سست میگردد وجزالت او کم میگردد در رونق او مقلل میگردد والفاظ وسنه نزل میشود وعبارات
او واز وجوه اعجازه قرآن بودن اوست آیة باقیه وتکفل حضرت سبحانه وتعالی بحفظ آن چنانکه فرمود انا نحن نزلنا
الذکر وانا له لحافظون بخلاف کتب دیگر که حفظ آن بر بهیان واصبار گذاشت لاجرم متطرق گردید بوی تغییر وتحریف
غمر مود وتعالی لا یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه سائر معجزات انبیا علیهم السلام منقضی ومنتهی گشت
بانقضاء اوقات وانتهای ازمان ایشان وباقی نماند از وی جز جزو قرآن عزیز که باهرست آیات او ظاهرست معجزات
او باقی ست تا امروز که هزار وی وپنج سال بر ان گذشته وهر عصر بود از اهل بیان وجهال لسان عامه بلاغت
فرسان کلام وجهابذه بر آیت وملاحده واعدای دین ودنیا وارد نکرد هیچ کی بچیزی در معارضه آن وتالیف
نکرد ودر مناقضه آن وقادر نشد بر طعن صحیح وقدح صریح بلکه هر که قصد آن کرد در دائره اعجاز قرآن وجوه کثیره و
اکثر آن را جهت بلاغت وفصاحت وواجب نیست که هر کدام او واجبی منفرد ویا بی علاجده ساخته شود
گر بقصد ذکر فنون بلاغت وحقیقة اعجاز وجوه اربعه است که ذکر کرده شد وما بعد آن از خواص قرآن وعجائب

فصل معجزه شق قمر

صفات اوست وبا الله التوفیق وصل معلوم شد که قرآن مجید اعظم واعلا والقای معجزات حضرت سید المرسلین وخاتم النبیین ست صلی الله علیه وآله وسلم ودیگر معجزات از انشقاق قمر منیر وانگبین طعام ونطق جماد وجز آن نیز عظیم اند وبعضی مانع بحد تواتر وشهرت وبعضی اگرچه بخبر احاد اند ولیکن بتعدد طرق منجر گشته ومعجزات آنحضرت بعضی پیش از زمان بعثت ظاهر شده آنرا ارهاصات خوانند وارحاص بمعنی بنیاد وخاوند گویا در حکم تاسیس نبوت ورسالت اند وبعضی در زمان نبوت وقسمی دیگر بعد از رحلت چنانکه کرامات اولیائی ست که همه معجزات آنحضرت اند وولایت دارند بر صحت نبوت وصدق رسالت وی صلی الله علیه وآله وسلم اما شق قمر آیه وانور معجزات است که تصرف ست در عالم علوی واز هیچ پیغمبری واقع نشده وناطق ست بوقوع آن قرآن عظیم که فرمود اقتربت الساعة وانشق القمر ومراد وقوع آنست که در دنیا وباین تفسیر کرده اند آنرا مفسران جمله بر انشقاق روز قیامت رد میکند آنرا اقوال وی سبحانه وان یروا آیة یعرضوا ویقولوا سحر مستمر زیرا که کفار میگویند این را در روز قیامت وبتحقیق آمده است در حدیث ابن مسعود که گفت دو پاره شد قمر در عهد رسولی را صلی الله علیه وآله وسلم یک پاره بالای کوه وپاره دیگر پایان وی در روایت کرده اند آنرا جمعی کثیر از صحابه وگفتند طلب کردند کفار قریش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آیتی را وگفتند که اگر صادق تو دو پاره کن قمر را پس اشارت کرد آنحضرت بقمر دو شق شده دید جبل حرا را در میان وفرمود آنحضرت علیه السلام اشهدوا پس گفتند کفار بتحقیق سحر کرد شما را ابن ابی کبشه گفت یکی از ایشان اگر سحر کرد شما را همه اهل زمین را سحر نتواند کرد پس آمدند مسافران از آفاق وخبر دادند ازان پس گفت ابو جهل علیه اللعنة هذا سحر مستمر وابن عبد البر که از اکابر علمای حدیث ست گفته است که این حدیث یعنی حدیث انشقاق قمر روایت کرده شده است از جماعه کثیر از صحابه وهمچنین روایت کرده اند جمعی کثیر از تابعین در روایت کرده اند از ایشان جم غفیر وبکذا تا رسیده است بما وتا رسیده است بآیه کریمه انتهی وهمچنین مملو مشحون ست بدان کتب احادیث متقدمین ومتاخرین باکثرت طرق وتعدد اسانید ودر مواهب لدنیه آورده که علامه ابن سبکی در شرح مختصر ابن حاجب گفته است که صحیح نزد من آنست که انشقاق قمر متواتر ست منصوص علیه است در قرآن ومروی ست در صحیحین وغیرهما بطرق کثیره صحیحه که شک کرده نمیشود در تواتر وصحت آن انکار کرده این معجزه را بعضی مبتدعه که موافق اند مخالفان ملت را در عدم قبول اجرام علویه خرق والتیام وعلمای دین متبان ملت میگویند که انکار نسبت عقل را دران دشوش وقمر مخلوق خدا اند میکند دران هر چه میخواهد چنانکه احوال قیامت در نصوص مذکورست واما قول بعضی ملاحده که اگر واقع می بود این نقل طریق

تواتر شریک میبودند تمامه اهل زمین در معرفت آن و مخصوص نبی بودند بآن اهل مکه زیرا که این امر بسبب حس و مشاهده و دائمی متوافرست بر دوام اشتمال آن از امور غریبه و نقل اشیای غیر معهوده و اگر این صحتی و اصلی میبود همیشه نوشته میشد و اثبات نموده میشد در کتب سیر و تنجیم و جائز نمی بود اطباق و اتفاق ایشان بر ترک آن و غفلت ازان مع جلالت شان و در وضوع امر آن جوابداده اند ازاوی علمای که این قضیه برو نیست از اموری که ذکر کرده اند ایشان که این چیز لیست که طلب کرده اند قومی خاص از مردم و اتفاق نموده در شب مردم در شب اکثر در خواب میباشند و اگر بعضی بیدار شوند در درون خانها و زاویها مستکن و مستتر اند و آنکه در صحرا باشد و بیدار باشد نادر است و این امری بود که لحظه واقع شد و شاید که در آنوقت سائر مردم را مانعی از مشاهدهٔ آن واقع شده باشد مثل سحاب و جبال که حائل باشند یا مشغول باشند بچیزے که لاهی و غافل گردانیده باشد ایشانرا ازان مثل اشجار و حکایات و مانند آن و مستبعد ست که همه نظر بر قمر دوخته باشند چنانکه اصلا خبر آن نقل نباشد مگر هما بجماعت که متصدی رویت و مشرف دیدن مرصد وقوع آن باشد و گاهی میباشد قمر در بعضی منازل نه ظاهر میباشد در بعضی آفاق نه بعض ظاهر باشد بر قومی و مستتر باشد از قومی دیگر چنانکه خسوف کسوف در شهری دیده می شود نه در شهری دیگر و در بعضی شهر بادکلی دیده میشود و در بعضی شهر ها جزئی و در بعضی شهر ها اصلا نمینماید آنرا اگر کسانیکه دعوی علم آن دارند بحساب و دیدن و نمودن نزد اهل حق در قدرت الهی ست هر که خواهد بنماید و هر که خواهد ننماید مقصود نمودن بجماعه مخصوص بود که تحدی کرده بودند و درخواسته بودند این آیه را از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آنها را نمود تو دو دیگر آنرا نمودند خود مسافران اقطار آمدند و خبر دادند تمام عالم را پس درکار ست تنبیه در مواهب لدنیه میگوید که اینچه ذکر می کنند بعضی قصاص که قمر در آمد در جیب نبی صلی الله علیه و آله وسلم و بیرون از آستین شریف اصلی ندارد چنانکه شیخ بدر الدین زرکشی از شیخ خود عماد بن کثیر نقل کرده و الله اعلم و امار شمس یعنی باز گردانیدن آفتاب بعد فرو نشستن آن نیز معجزه آنحضرت بود صلی الله علیه و آله وسلم روایت کرده است اسماء بنت عمیس که وحی کرده شد بسوی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و سر مبارک او در زنا علی بود رضی الله عنه پس بگذارد وی نماز عصر را رضی الله عنه تا آنکه غروب کرد فرمود آنحضرت آیا نماز عصر گزاردی یا علی وی گفت لا پس گفت آنحضرت خداوندا این بنده تو در طاعت تو و طاعت رسول تو بوده است پس باز گردان بروی آفتاب را گفت اسماء دیدم من آفتاب را که غروب کرده بود پیشتر و دیدم که طلوع کرد بعد از غروب و افتاد شعاع او بر جبال و ارض اینوا قعه در صهبا بود و تمام کلام و این حدیث در غزوهٔ خیبر بیاید ان شاء الله تعالی

فصل دیگر از معجزات

وصل دیگی از معجزات مشهورهٔ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ مکرر واقع شدہ است و در مواطن عدیدہ و مشاہد عظیمہ روایۃ کردہ شدہ است از طرق کثیرہ کہ افادہ میکند علم قطعی متواتر معنوی را نشد چشمہا ست از میان اصابع مبارک وی و شنیدہ نشدہ است از ہیچ یکی از انبیا علیہم السلام اگرچہ بیرون آمدن چشمہا از سنگ بردست موسی علیہ السلام و شک نیست کہ بیرون آمدن آب از اصابع ابلغ ست در اعجاز از تبلیغ آب از حجر بیرون آمدن از وی معہود و متعارف ست بخلاف بیرون آمدن از گوشت و پوست و استخوان و تحقیق ذکر کردہ اند کہ بعضی را جماعہ از صحابہ و مشہور از ان حدیث انس و جابر این مسعود ست اما حدیث انس در صحیحین واقع شدہ کہ گفت دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حال آنکہ در آمد وقت نماز دیگر و جستند مردم آب وضو را و نیافتند و آوردہ شد نزد آنحضرت آب وضو نہاد دست مبارک خود را در ظرف آب و امر کرد مردم را کہ وضو کنند از آن پس دیدم آب را کہ بیرون آمد از میان انگشتان مبارک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در روایتی بیرون آمد از میان انگشتان و اطراف انگشتان پس وضو کردند قوم تا آخر گفتیم مر انس را چند کس بودید شما گفت سی صد کس و در حدیث ابن شاہین از انس آمدہ کہ گفت بودم من با رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در غزوہ تبوک پس گفتند کہ مسلمانان یا رسول اللہ تشنہ شدہ ایم شتران و چارواہای ما فرمود آیا ہیچ چیزی از زیادتی آب پس آمد مردی بچیزے از آب و شک کہ نہ فرمود بیارید کاسہ را پس پر کرد آب و بران کاسہ و نہاد گفت دست مبارک خود را در آب گفت انس پس دیدم کہ بیرون آمد چشمہا از میان انگشتان آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس آب دادیم شتر انرا و چارواہا را و برداشتیم باقی آنرا و بیہقی از انس نیز آوردہ کہ گفت بیرون آمد آنحضرت بجانب قبا پس آورد شخصی از میان بعضی خانہا قدری اصغر را پس در آورد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دست مبارک خود را در قدح و نگنجید دست مبارک او در قدح پس در آورد چہار انگشت شریف را در قدح و نگنجید پس در آمد از انگشتان شریف وی آب الحدیث جابر در صحیحین آمدہ گفت جابر تشنہ شدیم روز حدیبیہ و پیش آنحضرت رکوہ بود کہ وضو میکرد از آن و زیر کردند مردم گردوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت چہ حال دارید و برای چہ گرد آمدہ اید گفتند یا رسول اللہ آب نداریم کہ وضو کنیم بدان و بنوشیم آنرا مگر ہمین کہ نزد شماست پس نہاد آنحضرت دست شریف خود را در رکوہ پس جوشش زدن گرفت آب مانند چشمہا پس خوردیم آب و وضو کردیم گفتند جابر چند کس بودید شما گفت اگر صد ہزار کس بسودم کفایت میکرد ما را بودیم پانزدہ صد و در حدیث مسلم از جابر آمدہ کہ بودیم ما در غزوہ بواط کہ یافتہ نشد آب مگر قطرہ چند در مشک پس بنشاند آنرا و کاسہ تفریق کرد اصابع شریف را در ان پس جوش زد آب از میان انگشتان

شریف پس امر کرد مردم بآب خوردن پس خوردند تا سیراب شدند پس دانست ارکاسه که هنوز پر بود روایت
کرده اند حدیث جابر را امام احمد بیهقی و ابن منذر همچنین دانا حدیث ابن مسعود در صحیح و مده از روایت علقمه گفت این
مسعود در اثنای آنکه بودیم با یار رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم دنبو با آب پس فرمود ما را آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم بجویید کسی را که مادی چیزی از آب باشد پس آوردند آب پس رکیت آنحضرت آب را در ظرفی و نهاد در
وست مبارک خود را در آب این حدیث اگرچه یکی از صحابه نقل کرد مثل انس یا جابر مثلاً در حقیقت گویا همه آنجماعت
که حاضر بودند راوی دعا کی اند اگر انکار میداشتند سکوت نمی ورزیدند چنانکه جبلت انسانی و عادت شریف صحابه
رضی الله عنهم اجمعین بود باین نکته خبر واحد اگر در پیش جماعه صحابه مثلاً روایت کنند و ایشان سکوت کنند حکم
آن دارد که گویا همه را دیده اند فتدبر و حدیث ینبع ما را ازین عباس نیز بطریق متعدده آمده است و سوالی که در حدیث
ست آنست که چه حکمت ست در آنکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نخست پاره از آب در کاسه گرفت بعد ازان دست
نهاد و چشمها پیدا شد چرا از نخست چشمها نه آمد جواب میگویند که این از جمله ادب حضرت خداوند جل جلاله است
که بایجاد و ابداع معدومات منفرد ست بی اصل و ماده بلکه آب در اصل ابد و معجزه و دعای آنحضرت در آن برکت
حاصل شد کذا قالوا والله اعلم و ازین قبیل دشمنا بدان معجزه است تکثیر ما قلیل و روان شدن برکت و دعوت
وی صلی الله علیه وآله وسلم در صحیح خود معاذ بن جبل رضی الله عنه در قصه غزوه تبوک آورد که گفت فرمود ما
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مر صحابه را رضی الله عنهم اجمعین بدرستی شما می آئید اگر خواست خدا چشمه تبوک
را در وقت روشن شدن روز پس هر که بیاید آنرا باید که دست نرساند و مساس نکند آب آنرا تا من بیایم گفت
معاذ پس آمدیم ما آن چشمه را و حال آنکه بیشتر رسیده بودند از ما دو مرد و چشمه مانند دال بود که میجوشید و تراشح
میکرد از وی آب پس پرسید آنحضرت آن دو مرد را آیا مساس کرده اید دست زده اید آب را گفتند نعم پس دشنام کرد
ایشان را و گفت آنچه خواسته بود خدا عزوجل پس گاه دیدم صحابه بدستهای خود چشمه را تا جمع کردند پس چیزی جدا
شد از آب بادی که مراورا حسی ست مثل حس مواعق پس شست آنحضرت روی مبارک و هر دو دست شریف
خود را باز انداخت آب را در چشمه آب بسیار پس نوشیدند مردم بعد ازان فرمود آنحضرت یا معاذ نزدیک ست
اگر دراز شود ترا حیات که بینی انچه را که پر شود بسیاتین و عمارات پس همچنین واقع شده و این خبر داد و نیز از معجزات
آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم و اخبار غیب قسمی ادنی و اوفر از معجزات ست لا تحد و لا تحصی و در قصه حدیبیه
آمده که چهارده کس بوده اند در چاه وی پس بیرون کردند چاه را شاه را پس کشیدند آب را و نگذاشتند در ان یکقطره

ناس بر سم پس آمد آنحضرت علیه السلام با هزار کس بیرون آوردیم خمیر دیگ در نظر شریف وی پس انداخت دهان آن دهن مبارک خود را دعا بر برکت کرد فرمود با زن پرنان را بجوان با خود زن و دیگر را گروی نیز دو بکش از دیگ گوشت را نگاه نکنید دران پس بخدا سوگند خوردند آن هزار کس طعام را و سیر شدند هنوز دیگ در جوش بود خمیر باقی و حدیث النس که آنرا نیز بخاری و مسلم روایت کرده اند که گفت ابو طلحه با ام سلیم بخدا شنیده آواز رسول خدا را است می شناسم در وی گرسنگی را آیا هست نزد تو چیزی پس گفت بیرون آورد ام سلیم قرصی چند از جو پیچید در جامه دمن داد پس بردم نزد آنحضرت علیه السلام و بود آنحضرت در مسجد و بودند با وی مردم پس فرمود آنحضرت آیا فرستاده است ترا ابو طلحه گفتم نعم یا رسول الله پس فرمود آنحضرت مر جماعه را که با وی بود برخیزید پس روان شد آنحضرت با ایشان و روان شدم من پیش ایشان تا آمدم ابو طلحه را خبر کردم او را گفتم که می آید رسول خدا پس ابو طلحه با ام سلیم گفت یا ام سلیم آمد رسول خدا با جماعه از مردم همراه وی نیست نزد ما چیزی که بخوراینم ایشان را جز این چند قرص که فرستاده بودیم در خدمت شریف وی گفتم خدا و رسول وی داناتر است یعنی بآنچه واقع شدی دست گویا دریافت ام سلیم که رسول خدا که آمده است با وجود علم او بحال ما فیکفیهم نخواهد بود البته معجزه ظاهر خواهد شد پس روان شد ابو طلحه تا دریافت رسول خدا پس آمد رسول خدا را صلعم و فرمود بیارام آنچه نزد تست پس آورد ام سلیم آن نهار را که فرستاده بود پس فرمود که فت کرده شود نانها و بفشرد ام سلیم طرق او که در وی روغن بود مانجوزش ساخت آنرا پس فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در وی چیزی که خواست خدا یعنی خواند دعا و برکت بعد ازان فرمود که اذن کن و لیطلب ده کس را پس آمدند ده کس تا سیر شدند پس برآمدند فرمود بطلب ده کس دیگر مرا تا درآمدند همه و خوردند و سیر شدند هفتاد یا هشتاد مرد و زنان و در روایتی از مسلم هشتاد آمده و ظاهر آنست که در قضیه دیگرست زیرا که اکثر روایات و صحیحین دلالت کند فی المواهب والله اعلم و حکمت در جماعه جماعه طلبیدن در همه یکبارگی آن گفته اند که اگر همه یکبار درآیند طعام در نظر ایشان قلیل می درآید و کافی نمی نماید و این سور ظن موجب ذهاب برکت میگردد و با جای تنگ بود گنجایش همه نداشت یعنی وجه موجه اش بموجب روایات معتبره تنگی آنجا بود که ذکر آن بالا گذشت یا وحشت عدم گنجایش بود یا کاسه یکی بود تناول جماعه کثیره شوار می آمد و موجب ازدحام میگشت و روایت ست از ابی طلحه رضی الله عنه که چون در غزوه تبوک آخر غزوات آنحضرت بود صلی الله علیه و آله وسلم و گرسنگی بر مردم غالب آمد عمر رضی الله عنه گفت یا رسول الله اگر کن مردم را که بقایای توشهای خود را گرد آرند و دعای کن بر برکت و اران فرمود نعم

حدیث ابن عمر رضی

بگفت پس فرمود تا نطعی گسترند و غذا بقایای زاد آوردند یکی مشتی از زن آوردو دیگر پاره آوردو اعلان الیشان
کسی بود که آورده صاعی از تمر تا گرد آمد بر نطعی چیزی اندک بود دعا کرد و برکت و فرمود بنشینید ده ده بر طرفهای خود پس بنشاند
و لشکر ظرفی نگذاشت مگر آنکه پر شد و خوردند همه تا سیر شدند و هنوز بقیه ازان مانده بود و لشکر در غزوه تبوک بروایتی هفتاد
کس بودند چون مشاهده کرد آنحضرت این معجزه را فرمود اشهد ان لا اله الا الله و انی رسول الله ملاقات نکنید
خدا بعبدی را با این شهادت هیچ بنده که باز داشته شود از بهشت گفت بنده مسکین بتة الله فی مقام الصدق و الیقین
است که شهادت وی نزد مشاهده معجزه کبیت حصول تصدیق و یقین نبی در دعوی نبوت الا شهادت آنحضرت
علیه السلام در نیمه ام از کدام عالم است مگر حال حضور غیب تفاوتی دارد یا حاصل زیادت یقین و ایمانست یا برای
تبیین و تلقین امت ست والله اعلم بحقیقة الحال و روایه ست از انس رضی الله عنه که بود آنحضرت صلی الله علیه
و آله وسلم نزد زینب پس فرستاده ام سلیم برای آنحضرت عیس را در کاسه گلان بدست وی پس مهلتین تمتانیه
در میان نام طعامی ست که از تمر و روغن و قروت بسازند گاهی بجای قروت سویق نیز کنند و گفت با انس
این را نزد آنحضرت ببر و بگو یا رسول الله این را مادر من در حضرت تو فرستاده است و بر تو سلام میخواند و عادت
آن مکسد پس انس آنرا نزد آنحضرت آورد فرمود بنه و فرمود برو فلان جماعه را از مردان نام برد و لطلب و
بخوان هر که ترا بیش آید پس بیرون رفتم و بخواندم هر کرا آنحضرت نام برده بود و هر که پیش آمد مرا چون باز آمدم دید
که خانه پر است از مردم گفتند مرا انس را چه مقدار کس بودند گفت نزدیک بسیصد کس باشد پس دیدم که نهاد آنحضرت
دست مبارک خود را بالای آن عیس و تکلم کرد بچیزی پس تر بخوانده بود هر کس را نزد خود و فرمود بگویند بنام خدا و بیاید
هر کس از پیش خود بخورد پس خوردند و سیر شدند پس چنین طائفه طائفه می آمدند و میخوردند تا همه خوردند پس فرمود برداشتند
کس پس برداشتم و در نمی یابم که در وقت نهادن زیاده بود یا در وقت برداشتن رواه البخاری و المسلم و در حدیث
ابی ایوب آمده است که وی ساخت برای رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و برای ابو بکر صدیق رضی الله
عنه بقدری که کفایت کند الیشان را پس فرمود آنحضرت لبطلب سی کس را از اشراف انصار پس خواند ابو ایوب
الیشان را و پس خوردند و گذاشتند باز فرمود لبطلب شصت کس را الیشان نیز خوردند و گذاشتند باز فرمود لبطلب هفتاد
کس را الیشان نیز خوردند و گذاشتند بیرون نیامد از الیشان هیچ یکی تا آنکه اسلام آورد و بیعت کرد و گفت ابو ایوب خورد
از ین طعام من یکصد و هشتاد مرد و مردی ست از سمره بن جندب که گفت بودیم با پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله
وسلم نخست که نوبت بنوت می خوردیم از بامداد تا شب و ده کس می ایستادند و کس می نشستند می خوردند گفت شخصی

این برکت از کجا بود پس اشارت کرد سمره بجانب آسمان و گفت از نجا بود رواه الدارمی و ابن ابی شیبه و البزار و الحاکم و البیهقی و ابو نعیم و در حدیث عبد الرحمن بن ابی بکر رضی الله عنهما آمده است بودیم ما با آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم صد و سی تن و ذکر کرد که جمع کرده شد یکصاع از طعام و ساخته شد گوسفندی پس بریان کرده شد مواد بطن شاة یعنی جگرها و گرده و آنچه در میان شکم باشد و بخدا سوگند نبود هیچ یکی از این صد و سی تن مگر آنکه بریده آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از ان پاره بسوی وی پس گردانیدند از ان شاة یا دو گاسه بزرگ از طعام پس خوردیم ما همه و باقی ماند آنچه در دو گاسه بود پس برداشتیم من آنرا پر شتر و از ابی هریره رضی الله عنه مروی است که امر کرد مرا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که بخوانم اهل صفه را پس جستم من ایشان را و فراهم آوردم پس نهاد پیش ایشان یک کاسه طعام پس خوردیم ما هر مقدار که خواستیم و فارغ شدیم و کاسه بحال پر بود که نهاده شده بود دیگر نشان که در وی اثر انگشتان بود و نیز از ابی هریره رضی الله عنه آمده است که من بغایت گرسنه بودم کاسه شیری پیش آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم آورده بود طلب اصحاب صفه را پس من با خود گفتم که این شیر چه مقدار است باش بین میدارد میخورم و آسوده میشدم اما از فرموده شارع و امتثال امر وی چاره نیست پس بگلم آنحضرت علیه السلام بیرون آمدم و یاران را طلبیدم پس در آمدند همه خوردند باقی نماند جز من و آنحضرت علیه السلام من و او بعد ازان خود خورد و فرمود ساقی القوم آخرهم و مروی ست از علی ابن ابیطالب کرم الله وجهه که جمع کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بنی عبد المطلب را که چهل کس بودند و میان ایشان قوی بود که میخوردند جذعه را و میپوشیدند فرق را پس ساخت آنحضرت علیه السلام یک پیمانه از طعام پس همه خوردند و سیر شدند و باقی ماند چنانکه بود و طلبیدند قدحی از آب پس نوشیدند و سیراب شدند و چنان باقی بود رواه ابو نعیم فی الشفاء و از جابر آمده رضی الله عنه که ام مالک انصاریه میفرستاد دیگی را بخدمت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در حکه که مرا بود و در وی روغن پس می آمدند نزد اهل او و می طلبیدند نانخورش و کسی نبود در ان خانه چیزی جز آن پس قصد کرد ام مالک بسوی آن حکه و دید در وی روغن برای آنحضرت میفرستاد و می یافت در وی روغن پس همیشه میبود هر او را روغن در ان حکه تا بفشرد روزی آن حکه را پس آمد ام مالک نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و بیان کرد صورت حال را فرمود آنحضرت بفشر وی تو آن حکه را و اگر نمی افشری میگذاشتی از انحال خود همیشه میبود روغن برای شما و از ان حکه گفت بنده مسکین این حدیث معلوم می گردد که هر که خدمت کند حضرت سید المرسلین را و باتفاق کند بجهت وی چیزی را که تواند برکت دهد خدا ایتعالی در رزق وی و مال وی و در هر چیز و ذخر ما الله و هم از جابر رضی الله عنه

آمده که آمد مردی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وطعام طلبید پس داد برای وی لغف وش شیر و شق نفو
و سکون سین شصت صاع پس همیشه میخورد وی و زن وی و مهمانان وی ازان روزی چند که آنحضرت پیش آن
حضرت آمد و عرض کرد فرمود اگر پیمانه نمیکردی می ایستاد نزد شما وی خوردیدازان همیشه گفته اند که حکمت در برکت رفتن
برکت رفتن هنگام فشردن مکه و صعدوم شدن شیر هنگام پیمانه کردن آنست که افشردن و پیمانه کردن منافی تسلیم
و توکل بر خداست و عامه و متقشفین تدبیر و اخذ بحول و قوتست پس سزاوار دیده شد فاعل آن بزوال نعمت
قاله النووی و مثل این ست نکته در نگاه نکردن بدنگ خمیر در حدیث نکثیر طعام که گذشت والله اعلم بالاسرار
والحکم و حدیث جابر رضی الله عنه در وام پدرش عبدالله انصاری که بخاری روایت کرده است درین باب
مشهورست که گذاشته بود بدل کرد برای غرمای پدر اصل مال را قبول نکردند و بعضی در تخمیل می تکلف
دین ایشان پس آمد جابر نزد آنحضرت و گفت بتحقیق میدانی تو یا رسول الله که پدر من مقتول شهید شد
و گذاشت وام بسیار و من میخواهم که ببیند ترا غرما و بروه خرمن هر قسم را در یک گوشه پس کردم چنانچه
امر کرد آنحضرت و حاضر آمدم آنحضرت را و چون دیدند غرما آنحضرت را چسپیدند بمن و چون دید آنحضرت حالت ازا
کرد خرمن را که کلان ترازهمه بود و نشست بران و گفت بخوان یاران خود را یعنی غرما را پس کیل کرد برای ایشان
تا ادا کرد خدا تعالی ازو الدین امانت او را و من راضی بودم که امانت والداد اکرده شود و هیچ چیزی بر جا نماند
باز نماند و جابر راضی الله عنه نمیخواهد بودند که پدر وی گذاشته بود دیگر خرمنها همه باقی و سالم مانند چنانچه می بینم
آن خرمن را که بران رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نشسته بود گویا یک ازوی کم نشده پس تعجب کردند غرما و قناعت
کرده اند ابوهریره رضی الله عنه که رسید مردم را گرسنگی سخت پرسید آنحضرت ازمن چیزی داری یا آبا هریره
گفتم نعم یا رسول الله کدک نمروی دارم در توشه دان فرمود بیار آنرا نزد من پس در آوردم دست مبارک خود را
در توشه دان و برآوردم ازان یک مشت خرمرد و دعا برکت کرد و طلبید مردم را و هیچ کس تا تمام لشکر ازان سیر شدند
نماند و نماند پس بگیر انچه آورده بودی از خرمرد آر دست خود را در مزاده و بگیر ازان مشتی و برو فت خاصه و شیلمه
مرا نیز پس گرفتم من بیشتر ازانچه آورده بودم پس خوردم و خوراندیم ازان مدت حیات رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم و ابی بکر و عمر تا آنکه کشته شد عثمان رضی الله عنه پس غارت کرده شد خانه من پس نیافت ازمن و روایتی
آمده که گفت برداشتم ازان چندین وسق چندین وسق در راه خدا و وسق نام شصت صاع یا بار شتر گفته اند که
مجموع تمرات وه دانه تمره بود و بعضی بیست و یک گفته اند والله اعلم و در روضة الاحباب از ابوهریره رضی الله عنه

در بناب بتی نیز نقل کرده است بیت الناس سهم ولی فی الیوم همان : هم الجزاب وهم الشیخ قمان بدو الله اعلم
و موی ست که آنحضرت عمر بن الخطاب را فرمود تا از اندک خرمای چهار صد شتر و سوار را داده ترتیب کرد و آن خرما
باقی بود گویا یک خرما ازان کم نشده بود و احادیث در تکثیر طعام بسیار است و بالاتر از همه حکایت غزوه تبوک ست
که بقایای زاد را بآن قلت برگتها بخشید که هفتاد هزار کس از ان سیر شدند و تمام لشکر ظروف پر کردند چنانکه گذشت
پروردگار تعالی ما را از برکات آن سید کائنات علیه افضل الصلوات واکمل التحیات محروم ندارد و فضو فلانرا
از نعم ظاهر و باطن آنحضرت مجبور گرداناد حکایت یاد دارم که در بازار مکه زادها الله تعظیما و تکریما تره فروشی بر تره
آب میپاشید وی گفت یا برکة النبی تعالی و انزلی ثم لا تر تحملی اللهم صلی علی محمد و علی آل محمد و بارک وسلم وصل
در کلام جیونات و کلام ایشان مر آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم همچنانکه آدمیان مطیع و مسخر و منقاد امر
دین و شریعت او ند صلی الله علیه و آله وسلم از انها که قرعه سعادت بنام ایشان افتاده از اهل ایمان همچنین
سائر حیوانات را که مطیع و منقاد امر او ی الهی اند سبحانه بطریق اعجاز و خرق عادت منقاد و مطیع وی
صلی الله علیه و آله وسلم ساخت از ینجاست که بعضی ارباب تحقیق و اهل باطن گفته اند که وی صلی الله علیه و آله وسلم
بکافه خلق از حیوانات و نباتات و جمادات مبعوث ست ولیکن چون از دائره عقل و تکلیف و امر و نهی بیرون
اند لهذا ایشان جز اطاعت و ایمان و شهادت بصدق رسالت نیامد و موسوم بمعصیت نشوند چنانکه آدمیان
اما حیوانات را از انجمله سجود جمل و شکایت است بسوی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه انس بن مالک رضی الله
عنه روایت کرده که هر یکی از اهلبیت انصار را شتری بود پس آمدند نزد آنحضرت و عرض کردند یا رسول الله بود
مارا شتری که آب می کشیدیم بروی اکنون پیری و شکستی میکند بر ما و منع میکند از ما پشت خود را و نخل و زرع ما تخمند
پیر خاست آنحضرت با اصحاب و رفت و روان شد بجانب شتر پس درآمد و بستان و بایستاد و شتر دگوشه
ازان نشسته بود و گفتند یا رسول الله این شتر مانند سگ گزیده شده است و ما ترسیم بر ذات شریف تو که از
وی گزندی رسد فرمود نیست بر من باکی ازان پس چون دید شتر آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم راه آورد
بجانب وی و بسجده افتاد در پیش وی پس گرفت آنحضرت موی پیشانی او را و بحمل در آورد صحابه گفتند یا رسول الله
این جوان را لایق تر بسجده ما سزاوار تریم بدان پس فرمود صلی الله علیه و آله وسلم نمی باید و نسزد بسر را که
سجده کند بشر را و اگر روا بودی که بشر سجده کند بشر را امر میکردم زن را که سجده کند مر خود را بجهة عظم حق مرد
بر زن رواه احمد و النسائی و در بعضی روایات آمده که فرمود آنحضرت و بنعلم نیست میان آسمان و زمین چیزیکه نمیداند

من رسول خدا علام گرعصاة جن وانس در خبر دیگر آمده که آنها میخواستند که آن شتر را ذبح کنند پس وی شکایت
در آمد پیش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و در حدیث دیگر آمده که شتری آمد و گردن خود را آنحضرت بر خاک
نهاد و فریاد کرد بآوازی که شتر وار پس بالیستاد آنحضرت بر سروی و فرمود بصاحب شتر بفروش این را بدست
من گفت یا رسول الله پیش کش تست ولیکن این شتر مرا بیست راست که جز این وجه معیشت ندارند فرمود
این شتر گله کرد کثرت عمل و قلت علف را احسان کنید بوی و نگاه دارید حق ویرا و این حدیث بطرق متعدده
بالفاظ مختلفه آمده و صحیح ست و از انس آمده که گفت در آمد رسول خدا و ابو بکر و عمر در بستان یکی از انصار
بود و روی غمی پس سجده کرد آنحضرت را و گفت ابو بکر یا رسول الله ما سزاوار تریم که سجده کنیم ترا فرمود آنحضرت
علیه السلام نمی سزد بشر را که سجده کند بشر را الحدیث و یکبار شتری نزد آنحضرت آمد و شکایت کرد از قوم خود
که این قوم پیش از انکه نماز خفتن بگذارند خواب میکنند و من میترسم که خدایتعالی آن قوم را عذاب کند پس
آنحضرت آن قوم را طلبید و ازان نمی فرمود عائشه رضی الله عنها میگوید که در خانه ما شاتی بود چو آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم در خانه ما می بود این شاة ساکن و ثابت و آرامیده می بود و چون بیرون میرفت آنحضرت
پریشان میشد و بیقرار و میرفت و می آمد و آمده است که آنحضرت شتران قربانی میکرد پس دفع میکرد یکی دیگر را
و نزدیک می آمد بحضرت ناخست او را ذبح کند و مروی ست که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک
خود را بر پشت گوسفندی بمالید که نر بوی رسیده بود پستان وی بر شیر شده بود شیر خود بیاشامید و ابو بکر
را نیز بیاشامانید و قصه دوشیدن شاة ام معبد که خشک شده بود و اصلا شیر نداشت مشهور ست و در باب
هجرت بتفصیل بیاید انشاء الله تعالی و امثال این حدیث را در تکثیر طعام نیز ذکر میتوان کرد در القیاد و اطاعت
حیوانات نیز در این باب ست قصه کلام ذیب و شهادت او مر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و حدیث
تکلم ذیب روایة کرده شده است از جماعه صحابه بطرق متعدده روایت کرده است امام احمد از عطا بن یسار
خدری رضی الله عنه گفت و دیدگرگی بر شاتی پس گرفت شاة را پس دویدراعی و کشید شاة را از گرگ پس نشست
گرگ بر دم خود چنانکه عادت سباع میباشد و گفت از خدا نمی ترسی میکشی از من رزقی را که رانده بود خدا
تعالی آنرا بسوی من پس گفت راعی واعجبا گرگی ایستاده تکلم میکند بکلام آدمیان پس گفت گرگ آیا خبر دهم ترا
بعجب تر ازین محمد به یثرب خبر میدهد مردم را باخبار سالفه و مردم نمی گروند بوی پس راعی غنم خود را رها ساخت تا
در آید مدینه منظر را و بگذاشت غنم را در یک گوشه و آمد نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و خبر داد آنحضرت

تا پس امر کرد تا اذان گفتند و چون آمدند مردم گفت برای که خبر دهد مردم را بآنچه شنیده و دیده و همچنین روایت کرده بیهقی از حدیث ابن عمر و ابو نعیم از حدیث انس رضی الله عنه و در روایت ابی هریره بسند صحیح آمده که گفت عرب عجب تر از زن آنکه مروی در نکلات بن الحرمن خبر میدهد بآنچه گذشته و بآنچه می آید و این راعی بود پس آمد نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و خبر داد و ایمان آورد و در بعضی طرق از ابی هریره رضی الله عنه آمده گفت گرگ برای عمال تو عجیب تر است از من که ایستاده بر غنم خود و ترک داده پیغمبر یرا که مبعوث نشده هرگز عظیم قدر نزد خدا از وی تحقیق کشاده شده است بروی ابواب جنة و مشرف شده اند اهل جنة و اصحاب وی و منتظر اند قتال ایشان را بنی ملائکه و حور و غلمان و بهشت میگردند اصحاب او را و مشتاق اند بایشان که در آیند در بهشت و انتظار قتال ایشان دارند که کشته شوند و به بهشت در آیند گفت لب براعی که نیست حائل میان تو و وی مگر همین دره و از کوه میروی از کوه و حضرت وی و میگریزی از جنود خدا گفت راعی پس غنم مرا که میچراند گفت ذئب من میچرانم پس آمد نزد آنحضرت و اسلام آورد و ذبح کرد برای ذئب شاتی از ان و مثل این حکایت از ابی سفیان بن حرب و صفوان بن امیه نیز آورده اند که گرگی را دیدند آهوی را گرفته است و چون آهو بحرم در آمد گرگ برگشت و تعجب کردند پس گفت گرگ عجب تر از زین از آن ست که محمد بن عبد الله فی المدینة یدعوکم الی الجنة و تدعونه الی النار پس ابو سفیان بصفوان گفت بلات و عزی اگر تو ذکر میکنی این حکایت را بکه میگذاری زنان که برای مردان و از ابو جهل و اصحاب وی نیز روایة مثل این کرده اند و ازین جاست حدیث ضب یعنی سوسمار و کلام کردن او و این حدیث مشهور ست و روایت کرده است آنرا بیهقی در احادیث کثیره و ذکر کرده است قاضی عیاض در شفا از حدیث عمر رضی الله عنه که بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در محفلی از اصحاب خود ناگاه آمد اعرابی از بنی سلیم که شکار کرده است ضب را و گرد او بسته است او را در آستین خود تا ببرد او را در منزل خود و بریان کند و بخورد چون دید اعرابی جماعه را گفت این کیست که با جامه نشسته است گفت رسول خداست پس بیرون آورد ضب را از آستین خود و گفت سوگند بلات و عزی ایمان نمی آرم بتو تا ایمان آرد این ضب و انداخت ضب را پیش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس ندا کرد آنحضرت ضب را فرمود یا ضب پس جواب داد ضب بزبان متین که شنیدند قوم همه لبیک و سعدیک و فرمود آنحضرت ای زنیب کیستی که آید قیامت یا یعنی زنیب تمام خلق پس فرمود آنحضرت کرا عبادت میکنی گفت خدائرا که در آسمان ست عرش او و در زمین ست سلطنت او و در دریا ست راه او و در جنة ست رحمة او و در آتش ست عقاب او فرمود آنحضرت

حدیث ضب

من گفتم گفت رسول خدا در رسول رب العالمین و خاتم النبیین قد افلح من صدق و خاب من کذب پس اسلام آورد
و اعرابی الحدیث بطول و اشعار نیز نقل کرده اند و ذکر این منقبت آنحضرت خواند صلی الله علیه و آله وسلم و انا گمان است
حدیث را که روایت کرده اند او را از طریق متعدده که تقویت میکند بعض او بعض را و ذکر کرده است قاضی
عیاض در شفاء و ابو نعیم در دلائل از ام سلیم که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در صحرا می گشت ناگاه شنید
آواز پای شتاب یا رسول الله پس آنسو نگریست آنحضرت و دید که آهو ماده بسته در بند اعرابی است و اعرابی آنرا
در جایه پیچیده پس گفت آنحضرت علیه السلام آیا هو چیست حاجت تو گفت صید کرده است مرا این اعرابی و مراد و
آهو بره است درین کوه ها که مرا تا مردم و شیر دهم الیشان را و باز آیم فرمود آنحضرت پیمان میکنی و باز می
آئی و وفای کند مر خدایتعالی عذاب بحیثیکه احدی را نکرده باشد گفت باز میایم پس رها کرد او را آنحضرت و برفت و باز آمده بر بست او را و آنحضرت
پس بیدار شد اعرابی و گفت یا رسول الله حاجتی داری فرمود حاجت این ست که رها میکنی این بسته را پس رها کرد
اعرابی او را و دمید و بدر صحرا از دوی خوشحالی و میزد پایهای خود زمین را و میگفت اشهد ان لا اله الا الله و اشهد
ان محمد الرسول الله و نیز آمده است که آنحضرت در لشکری بود مردم همه تشنه شدند و بر آبی فرود آمده بودند پس آهوئی
نزد آنحضرت آمد آنحضرت او را دوشید و همه را سیر ساخت که مقدار سی صد کس بودند و برانغ که مولی آنحضرت بود
فرمود که این را نگاهدار و پس رافع او را بر بست بعد از ساعتی دیدند که گرفته است نر و ماده آن الذین جاءوا بالافک
و مذهب بهادر انجا است کلام حمار را حکایت کرده است این عسکر که چون نفع کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم
خبر را تکلم کرد و مرا می فرمود آنحضرت نام تو چیست گفت نام من یزید بن شهاب گفت بیرون آورده ست
تو را از نسل جد من شهمت حمار و سوار نشده است آنرا هیچ کس چرا نه بیرون امید میداشتم که سوار شوی تو و آنی
نمانده است از نسل جد من جز من و نیست از انبیا کسی جز تو و گفت بودم من پیش از تو در دست یهودی بودم من
می گردانیدم عماد را و سواری او بود آن یهودی گرسنه میداشت شکم مرا پس فرمود آنحضرت او را نام تو یعفور باشد
گفت بلی و یعفور بر خدمت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم میفرستاد او را بر در کسی تا خبر کند او را پس
می آمد یعفور بر در و میکوفت در را بسر خود و چون بیرون آمد صاحب در اشارت میکرد که اجابت کن رسول خدا را
گرترا می طلبد و چون آنحضرت علیه السلام وفات یافت آمد یعفور بر چاهی که مر ابی الهیثم بن التیهان بود آنجا خود را
در انجا بچاه خود و فتح بر فراق آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و هم ازین باب است تسخیر اسد و تعلق او بسفینه که در بیابانی
از لشکر در افتاد و راه گم کرده بود و گفتن او که انا مولی رسول الله پس راه نمود و رسانید شیر او را بلشکر و این معجزه

آنحضرت بود و خود کرامات اولیاء معجزه رسول الله ست صلی الله علیه وآله وسلم وابن وهب روایت کرده است که
کبوتران مکه مقام نشایه کردند بر آنحضرت روز فتح مکه پس دعا کرد ببرکت ایشان و نسخ عنکبوت و تبیض حمام بر در غار
هجرت مشهور ست و گویند کبوتران حرم از نسل آن کبوتر در غار اند و روایت کرده شده است که امر کرد آنحضرت
علیه السلام سجره را بقدر آدمی که رویده پوشید در غار را ذکره فی الشفا قاضی عیاض گفته که احادیث در باب کلام
حیوانات و طاعت ایشان مر حضرت رسول الله را صلی الله علیه وآله وسلم بسیار ست و آنچه مشهور بود ازان و واقع
شده در کتب ائمه آوردیم و حمل همچنانکه حیوانات همه مطیع و منقاد امر آنحضرت بودند نباتات نیز در جمله
فرمانبرداری و طاعت وی بودند و از نجاست کلام سجره و سلام وی بر آنحضرت و اطاعت و شهادت رسالت
وی صلی الله علیه وآله وسلم در حدیث عائشه رضی الله عنها آمده که فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
چون وحی فرستاده شد بسوی من نمیگذاشتم بهیچ سنگ و درخت مگر آنکه میگوید السلام علیک یا رسول الله
از علی رضی الله عنه آمده که فرمود گروهی من با پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بمکه پس بیرون آمدیم او بعضی نواحی
آن پس پیش نیامد کوه و نه درخت مگر آنکه میگوید السلام علیک یا رسول الله رواه الترمذی و این همانست که
در ابتدائی وی بود چنانکه در حدیث سابق گذشت یا دیگرست و ازانمنه دیگر والله اعلم و حاکم در مستدرک باسناد و
جید ازابن عمر آورده که گفت بودیم ما با پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در سفری پیش آمد اعرابی و چون نزدیک
بآن حضرت آمد گفت مرا و ارسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم کی میروی گفت میروم بسوی اهل خود فرمود
آیا رغبتی است ترا در خیر یعنی میخواهی که نیکی و سعادت حاصل کنی برای گفت آن چیست فرمود شهادت
شهدان لا الٰه الا الله وحده لا شریک وان محمداً عبده و رسوله گفت اعرابی آیا هیچ شاهدی هست ترا بر انچه
میگوئی فرمود این درخت شاهد من ست پس خواند آنحضرت آن درخت را دوی بر اکرانه وادی بود پس شگاف
می کرد زمین را و می آمد تا ایستاد پیش آنحضرت پس شهادت طلبید آن حضرت ازوی سه بار و گواهی داد
آن درخت بعد ازان باز گشت بجای خود الحدیث و داری نیز روایت کرده مانند این و در روز احد که کافران
مقصور ان رخسار مبارک آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم خون آلوده ساختند و بدندان شریف ازار رسانیدند
آنحضرت در گوشه نشسته بود که جبرئیل آمد و حال پرسید پس حزین و غمگین یافت آن حضرت را گفت
آیا دوست می داری که بنمایم ترا آیتی که موجب تسلی خاطر شریف تو گردد پس نظر کرد جبرئیل علیه السلام
بدرختی که در پس وادی بود گفت بخوان یا این محمد این درخت را پس خواند آنحضرت آن درخت

وصل [illegible] نباتات

را دو درخت مشی کرده آمد نزد آنحضرت بایستاد گفت جبرئیل امر کرد که بازگردد بجای خود پس امر کرد برگشت بجای خود پس فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حسبی حسبی راہ واہ الدارمی من حدیث انس وازیریدہ سلمی آمد که گرد اعرابی که از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معجزہ پس فرمود آنحضرت بآن اعرابی بگو آن سنت که رسولخدا می طلبد ترا پس کرد آن درخت از راست وچپ پیش وپس جدا شد رگهای او پس آمد در حالتی که پاره میکند زمین را دمی کشد رگهای خود را وایستاد پیش آنحضرت وگفت السلام علیک یا رسول اللہ گفت اعرابی امر کن این درخت را که برگردد بجای خود پس نشست رگهای او در جای خود وهموار شد پس گفت اعرابی آنحضرت را که اذن دہ مرا تا سجدہ کنم ترا اذن نداد وگفت پس اذن کن که دست وپای شریف ترا بوس کنم اینجا داد وآوردہ اند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در سفری در شب تاریک بر شتر سوار بدر رخت سدرہ رسید خواب آلوده آن سدرہ دو نیمه شد تا آنحضرت بسلامت از میان بگذشت وهمچنین متفرج ماند ومعروف بسدرة البنی گشت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واز ابن عباس رضی اللہ عنہما آمده که گفت آمد اعرابی نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وگفت بچه چیز شناسم ترا که تو رسول خدائی فرمود بآنکه بخوانیم این شاخ خرما را که گواهی دہد که من رسولخدا ام پس خواند آنحضرت پس خدا شاخ از درخت وافتاد بستر فرمود آنحضرت برگردد وبجای خود رود برگشت بجای خود رفت اسلام آورد اعرابی رواہ الترمذی وصحه وآمدن درخت نزد آنحضرت وسلام کردن وبرگشتن بجای خود را احادیث بسیار آمده وفی القصیدة شعر جاءت لدعوته الاشجار ساجدة ۞ تمشی الیه علی ساق بلا قدم ۞ کانما سطرت سطرا لما کتبت فروعها من بدیع الخط فی اللقم ۞ ودر حدیث ازین طویل از جابر بن عبد اللہ آمده که گفت فرود آمدیم در صحرائی گشاده پس رفت آنحضرت برای قضاء حاجت ورفتم من در پس آنحضرت باداوه از آب پس ندید که استتار کند بدان ناگاه دو درخت بود در کناره وادی پس رفت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسوی یکدرخت وگرفت شاخی را از شاخهای او وگفت انقیاد کن بر من باذن خدا عزوجل پس منقاد شد آن درخت مانند انقیاد شتر که مهار در بینی اوست پس نزد درخت دیگر رفت او را نیز کشیده آورد وگفت بجسپید بر من پس چسپیدند دو درخت روایتی دیگر آمد که فرمود یا جابر بگو این درخت را که می گوید ترا رسولخدا الحق شوی صاحب خود که بنشینم در پس تو پس رفتم من وگفتم بدرخت اینچه رسولخدا فرموده بود پس آمد وپیوست بصاحب خود ونشست آنحضرت پس اینها وبیرون آمدم من دو دیدم ونشستم در جای دور وافتادم در حکایت با نفس خود ناگاه التفات کردم می بینم که آن حضرت می آیند وهر دو درخت از یکدیگر جدا شده هر یک بجای ایستادند ودر حدیث اسامه بن زید نیز مانند این آمده

که گفت فرمود مرا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و در بعضی مناذی خود یا می بینی برای حاجت رسولخدا مکانی گفتم نیست در وادی جای خالی از مردم فرمود می بینی درخت جربای یا سنگی گفتم می بینم نخلات متقارب گفت برو بگو باین نخلات که رسولخدا امر کنید شما را که بیائید برای حاجت رسولخدا بگو بسنگها نیز همچنین پس رفتم و گفتم سوگند بخدای که فرستاده است آنحضرت را بحق دیدم نخلات را قریب یکدیگر آمده که سنگها را هم بر بسته و چون قضا کرد حاجت را فرمود بگو باینها که جدا شوند از یکدیگر و اشال این معجزه بسیار آمده و در حدیث عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما آمده که گفتند چه چیزست که شهادت دهد ترا فرمود شهادت میدهد این درخت پس فرمود باینها پس آمد رفت و شهادت داد گفت قاضی عیاض رحمة الله علیه جمعی کثیر از عظمای صحابه اتفاق کرده اند بر این قضیه و از تابعین اضعاف آن رضوان الله علیهم اجمعین وصل همچنانکه نباتات را منقاد و مطیع امر و نهی صلی الله علیه وآله وسلم ساخته بودند جمادات نیز همین حکم دارند از اسلام کردن هجر و تکلم او با آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه گذشت هیچ شجری و هجری نبود مگر آنکه سلام می کرد بر من و می گفت السلام علیک یا رسول الله و از علی مرتضی و عائشه صدیقه رضی الله عنهما نیز حدیثی درین باب گذشته و از جابر رضی الله عنه نیز آمده و همچنین حدیث راهب در وقتی که برآمده بود همراه ابوطالب در ابتدای امر خود پیش از بعثت گفت با قوما شجری و هجری مگر آنکه سجده کرد او را بیاید انشاء الله تعالی این قصه در محل خود چنانکه روایت کرده است مسلم از حدیث جابر بن سمره که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بدرستی که من میشناسم حجری را بمکه که اسلام میکرد بر من پیش از آنکه مبعوث شوم بدرستی تحقیق من میشناسم او را و مردم را اختلاف ست درین حجر که کدام ست بعضے گفته اند که حجر اسود است و بعضی حجری غیر وی در کوچه که او را دقاق الحجر گویند در راه خانه خدیجه رضی الله عنها و مسدود ست در دیواری و مردم بتبرک میروند و میگویند که این همان حجرست که سلام میکرد بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وقتی که میگذشت از آنجا شیخ ابن حجر مکی هاشمی گفته که متواتر آمده است انا اهل مکه که این حجری که در رقاق الحجر ست همان حجرست که سلام میکرد بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در مقابله وی در دیوار دیگر اثر مرفق شریف اوست که در سنگی نقش بسته است و میگویند که سنگ و آهن نرم کرده برای انبیا علیهم السلام و در مکه معظمه در کوهی که آنحضرت وقتی گوسفند چرانی میکرد اثر قدم شریفین ست و الله اعلم و صاحب مواهب لدنیه از ابو حفص مبارکشی آورده که گفت خبر داد مرا که هر که ملاقات کرد مرا بوی از اهل مکه که این هجر مذکور همان حجرست که سلام میکرد بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و از انجمله امت آمین گفتن آستانه و در و دیوارهای خانه وقتی

کہ دعا کرد آنحضرت علیہ السلام برائے عباس و پسران وی رضی اللہ عنہما روایت کردہ است آنرا بیہقی در دلائل و ابن ماجہ در مختصر کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مر عباس بن عبد المطلب را یا ابا الفضل مرواز منزل تو و پسران تو تا بیایم من شما را زیرا کہ مرا با شما کاریست پس منتظر باشید آنرا تا آنکہ در آمد آنحضرت بر ایشان وقت چاشت کہ فرمود السلام علیکم گفتند علیکم السلام و رحمۃ اللہ و برکاتہ فرمود چگونہ صبح کردید گفتند صبح کردیم بخیر و الحمد للہ فرمود نزدیک شوید بمکدیگر و بنشینید بمکدیگر پس پوشانید آنحضرت ایشانرا چادر خود و فرمود یارب این عم من ست و صنو پدر من ست و ایشان اہلبیت من اند پس بپوش ایشانرا از آتش دوزخ چنانچہ پوشیدہ من ایشانرا باین چادر پس آمین گفت آسمانہا و دیوارہای خانہ و گفتند آمین آمین آمین و بکباری عقیل ابن ابیطالب در سفری در خدمت آنحضرت بود تشنہ شد پس آنحضرت او را بر کوہی کہ آنجا بود بفرستاد و فرمود بگو بآن کوہ کہ ترا آب دہد آن کوہ متکلم شد و گفت یا پیغمبر خدا بگو کہ ازان روزی کہ این آیت نازل شد و انقوا النار التی وقودہا الناس والحجارۃ چندان گریستیم از ترس خدا کہ آب در اجزای من نماند و مشہور و رین باب چنین جذع ست فی الصراح چنین آزردمندی و نالہ ناقہ کہ از بچہ جدا شود و جذع بکسر جیم و سکون ذال تنہ درخت و حدیث چنین جذع از جماعہ کثیر از صحابہ آمدہ است کہ مفید قطع و یقین ست بدان و در مواہب لدنیہ از شیخین تاج الدین سبکی آوردہ کہ در شرح مختصر ابن الحاجب گفتہ کہ صحیح نزد من آنست کہ حدیث حنین جذع متواتر ست روایت کردہ اند از علمای حدیث بخاری و مسلم و غیر ایشان بطرق کثیرہ متعددہ خارج از حد حصر و احصار تواند کہ متواتر نزد قومی غیر متواتر باشد نزد قومی دیگر و شیخ ابن حجر در فتح الباری گفتہ کہ حنین جذع را انشقاق قمر نقل کردہ شدہ است ہر یکی ازان نقل مستفیض شایع کہ مفید قطع ست نزد کسیکہ مطلع ست بر طرق حدیث نہ غیر وی کہ ممارست ندارد درین کار و اللہ اعلم و بیہقی گفتہ قصہ حنین جذع از امور ظاہر ست کہ حمل کردہ اند آنرا خلف از سلف و از اکبر آیات و ابہر معجزات است کہ دلالت میکند بر نبوت پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و شافعی گفتہ کہ داد داست خدا تعالی عیسی بن مریم را احیای موتے صلوات اللہ سلامہ علیہ و علیہم پس گفتند بشافعی کہ داده است پیغمبر ما را آنچہ داده است پیغمبر ما را گفت و او محمد را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حنین جذع ناشنیدہ شد صورت او در دین اعظم و اکبر ست ازان تعدد شمردہ اند علمای حدیث صحابہ را کہ روایت کردہ اند و رواۃ و اسانید و طرق آنرا کہ ذکر آن طویلست روایت کردہ شدہ است بو مسجد نبوی مسقوف بر جذع نخلی و بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیش ازانکہ ساختہ

شود برای وی منبری الیتاد برای خطبه چون زده بجذعی ازان جذوع وچون ساخته شد منبر مفارقت کرد
ازان جذع پس شنیده شد مر آن جذع را آوازی مانند آواز ناقه وورروایت النسائی آمده که جنید لرزید مسجد
با آوازی ربسیار شد بکار مردم کر بجهة انچه مشاهده کردند از حال غریب وی ودر روایتی آمده که اشکاف جذع
دیا پاره شد پس آید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ونهاد دست شریف خود را بروی ودر کنار مبارک گرفت پس
ساکت گشت وفرمود آنحضرت که این چوب گریه کرد از جهة انچه کم کرد از ذکر خدا اگر در کنار نمیگرفتم او را همیشه
میبود انچنین تا روز قیامت از جهة اظهار حزن بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس امر کرد آنحضرت
که دفن کرده شود تحت منبر پس نماز میگزارد آنحضرت بسوی ودر روایتی آمده است که خواند او را آنحضرت جانب
خود پس آمد در حالیکه پاره کرد زمین را پس در کنار شریف گرفت او را وفرمود تا باز گردد بمکان خود ودر حدیث
بریده آمده که فرمود آنحضرت بآن چوب اگر خواهی باز بنشانم ترا در بستانی که بودی دران محل تا بر پیدن در آرگهای
تو دکامل گردد خلقت تو وتر گردد شاخهای تو وپید آگرد میوه واگر میخواهی بنشانم ترا در بهشت تا بخورند دوستان
خدا از میوه تو بعد ازان گوش شریف خود نهاد آنحضرت بجانب وی که چه میگوید پس فرمود میگوید بنشان مرا
یا رسول الله در بهشت تا بخورند از من دوستان خدا باشم در مکانی کمنه نشوم وفانی نکردم دردی وشنید
این را هر گز نزدیک بوی بود پس فرمود آنحضرت همچنین کردم وگفت اختیار کردی دار لقرار را بر دار فنا ابو
حسن بصری رضی الله عنه چون تحدیث میکرد با ین حدیث میگفت ای بندگان خدا چوبی ناگه می کند از شوق
پیغمبر خدا شما سزاوار تر بدکه مشتاق باشید بلقای شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم بیت سنگی وگیاهی
که دود منفقی هست ۵ به زادمی دان که در وی مغز خی هست ۵ واین حدیث را بالفاظ مختلفه روایت
کرده است ودر انچه ذکر کردم کفایتست وازین باب ست کلام کردن آنحضرت بجبل وکلام کردن جبل
باوی روایت کرده است انس رضی الله عنه که برآمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وابو بکر وعمر وعثمان
رضی الله عنهم اجمعین جبل احد را که کوه مدینه است ودر شان او واقع شده است احد جبل یحبنا ویحبه پس
جنبید احد پس زد آنحضرت او را بپای شریف خود وفرمود ثابت وبر جای خود باش ای احد نیست بر تو لیکن
صدیق ودو شهید رواه احمد والبخاری والترمذی وابو حاتم ودر حدیث از عثمان بن عفان رضی الله عنه آمده
که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر جبل ثبیر برو زن کبیر که جبل مناست وبا وی ابو بکر وعمر ومن بودم
پس جنبید جبل تا آنکه افتاد سنگهای او در حضیض پس زد آنحضرت کوه را بپای مبارک خود وفرمود برجای خود

باش یا شہیر نیست بر تو مگر نبی و صدیق و دو شہید رواہ البخاری و احمد و الترمذی و ابو حاتم و از ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ آمدہ کہ بود آنحضرت بر حرار بکسر حاء مہملہ کہ جبل مکہ معظمہ است و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در ابتدای وحی آنجا مشغول بمبود و وحی آنجا نازل شد و بود با وی ابو بکر و عمر و عثمان و علی و طلحہ و زبیر پس جنبید حرا پس فرمود آنحضرت آرامیدہ باش حرا نیست بر تو نبی یا صدیق یا شہید و در روایتی سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ مذکور ست نہ علی و در روایتی تمام عشرہ مذکور ند مگر ابو عبیدہ بن الجراح و اللہ اعلم و در روایتی آمدہ کہ چون طلبیدند قریش آنحضرت را گفت بشیر فرود آیا رسول اللہ زیرا کہ من میترسم کہ بکشند دشمنان ترا بر پشت من پس عذاب کند مرا خدا تعالی پس گفت حرا بر من برآ یا رسول اللہ و شبیر و حرا ہر دو کوہ در مکہ معظمہ اند مقابل یکدیگر و گفتہ اند کہ رجفہ یعنی جنبیدن این جبال نہ از جنس رجفہ غضب بود کہ بقوم موسی علیہ السلام واقع شد وقتیکہ تحریف و تبدیل کلمہ کردہ بودند کہ گفتہ شدہ بود بایشان آن رجفہ غضب بود و این رجفہ طرز و اہتزاز منفیض کردن آنحضرت علیہ السلام بر مقام نبوت و صدیقیت و شہادت کہ موجب سرور و استقرار جبال ازین بایست بتسبیح حصی بر دست آنحضرت چنانکہ روایت کرد انس رضی اللہ عنہ کہ گرفت آنحضرت گفتی از حصات پس تسبیح کردند در دست شریف وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و شنیدیم ما تسبیح را از پشت ریخت آن حصات را در دست ابو بکر رضی اللہ عنہ و تسبیح کردند بعد ازان ریخت در دست ما تسبیح نکردند و قاضی عیاض در شفا گفتہ کہ روایت کردہ مثل این ابو ذر و ذکر کردہ تسبیح کردند در کف عمر و عثمان نیز رضی اللہ عنہما و تفصیل این اجمال آنست کہ در مواسب لدنیہ ذکر کردہ کہ ولید بن شوید گفتہ کہ مردی از بنی سلیم کبیر السن کہ دریافتہ بود ابو ذر را رضی اللہ عنہ بزید کہ مسکن ابو ذر بود روایت میکنید از ابو ذر کہ گفت در آمدم یک روزی بر رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و دیدم آنحضرت را کہ نشستہ است و نیست نزد وی ہیچ کس از مردم گویا می بینم او را در ین ہنگام کہ در حالت وحی ست پس سلام کردم بر وی و داد جواب سلام را و فرمود چہ چیز آوردہ است ترا اینجا یا اباذر گفتم خدا و رسول خدا دانا ترست پس امر کرد مرا کہ بنشینم پس نشستم در پہلوی شریف وی نمیشمردم او را چیزی و نمیگویم وی مرا چیزے پس درنگ کردم اندکی ناگاہ آمد ابو بکر در حالتی کہ نشستی میکند نیز پس سلام داد و گفت آنحضرت جواب سلام وی و فرمود چہ چیز آوردہ است ترا ابو بکر گفت آوردہ است مرا خدا و رسول خدا پس اشارت فرمود بدست کہ بنشین پس نشست در یک بلندی کہ مقابل آنحضرت بود و پشت کرد عمر آمد عمر مثل آن فرمود آنحضرت مثل آن و نشست در پہلوی ابو بکر پس عثمان آمد ہمچنین و نشست در پہلو عمر رضی اللہ عنہم اجمعین پس گرفت آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و شکریزہ ہا را ہفت یا نہ یا نزدیک آن پس تسبیح کردند

سنگریزه‌ها در دست شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا شنیده شد آنہا را چنین مانند چنین نحل در کف
شریف رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس داد آن سنگریزه‌ها را ابو بکر و در گذشت از من پس تسبیح کردند در کف
ابی بکر بستر گرفت سنگریزه‌ها را از دست ابو بکر و نهاد بر زمین پس خاموش شدند آن سنگریزه‌ها بعد ازان داد عمر را
و تسبیح کردند در کف وی چنانکه در کف ابو بکر کرده بودند پس ازان داد عثمان را و تسبیح کردند در دست وی چنانکه
تسبیح کرده بودند در دست ابو بکر و عمر بستر گرفت سنگریزه‌ها را و بر زمین و خاموش گشتند روایت کرده اند این حدیث را
بزار و طبرانی در اوسط و بیهقی از زهری و در حدیث طبرانی آمده که گفت ابو ذر بستر نهاده شدند در دستهای
ما و تسبیح نکردند یا هیچ کی این چنین آورده است این حدیث را در مواهب لدنیه و در رد ضة الاحباب از یحیی
ابو شکور سلمی نقل کرده است که گفت علی مرتضی رضی اللہ عنہ نیز دران مجلس شریف بود و بر دست وی نیز تسبیح
کردند و ازان جمله است تسبیح طعام بخاری از ابن مسعود رضی اللہ عنہما آورده که گفت بودیم ما که میخوردیم یا رسول خدا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و می شنیدیم تسبیح طعام را و از جعفر محمد باقر بن علی زین العابدین سلام اللہ علیہم اجمعین آمده که تسبیح طعام
گفت بیمار شد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس آمد او را جبرئیل علیہ السلام بطبقی که در وی انگور بود و انار
پس خورد آنحضرت و تسبیح کرد بر دست شریف او و در روایت ست از ابن عمر رضی اللہ عنہما که خواند آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزی بر منبر این آیت را وما قدروا اللہ حق قدره بعد ازان فرمود ثنا میگوید جبار ذات خود
را و میگوید انا الجبار انا الجبار انا الکبیر المتعال پس جنبید منبر تا گفتم ما که می افتد آنحضرت بر زمین و از ابن عباس رضی اللہ
عنہما آمده که گفت بود در گرد خانه کعبه سیصد و شصت صنم ثابت گردانیده شده بر رصاص در حجاره پس چون در آمد آنحضرت
در مسجد عالم الفتح اشارت می کرد بکوبی که در دست شریف وی بود و مساس نمیکرد و میگفت جاء الحق و زهق الباطل
پس اشارت می کرد بسوی آنها نگر می افتادند بر قفا و اشارت نمیکرد بقضائے تنکه می افتادند بر روی و همه
در دست سلطنت وی خوار و نزار بودند و در حکم این ست تکلم صبیان و شهادت ایشان بر رسالت وی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم روایت ست از معیقیب بامی که گفت حج کردم حجة الوداع و در آمدم سر اے دیدم در وی رسول خدا
را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و دیدم از وی امری عجیب مدار او مروی از اهل بامه غلامی که همین روز زائیده شده است
پس فرمود او را رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سن انا گفت انت محمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت آنحضرت
صدقت یا رب الله فیک بعد ازان آن ولد تکلم نکرد هرگز تا جوان شد وی نامیدیم ما او را مبارک الیمامه و از ابن
عباس علیہ روایت ست که آورده اند نزد آنحضرت غلامی را که جوان شده و هرگز سخن نکرده پس فرمود آنحضرت انا

تسبیح طعام

وصل

قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم رواه البیهقی وصل در ابرای ذوالعاهات واحیای موتی یعنی بگردانیدن بیمار را نزد زنده گردانیدن مردها روایت ست از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت زنی در خدمت رسول صلی الله علیه وآله وسلم آمد پسر خود را همراه آورد گفت یا رسول الله این پسر من جنون دارد و دیگر بدادورا چون در وقت طعام شام بکدرمی سازد بر ما وقت را پس مسح کرد آنحضرت علیه السلام سینه او را و قی کرد و بیرون آمد از شکم وی مانند سگ بچه سیاه کمی دوید رواه الدارمی وعدوا البوصیری حیث قال شعر اکم ابرات وصیة بالمس راحته ۞ واطلقت ارهما من ربقة اللمم ۞ و آمد آنحضرت را زنی از خشم و بادی پسر کی بود که تکلم نمیکرد پس آب طلبید و مضمضه کرد و شصت شریف را در و نوشانید آب را بآن پسر پس شد غلام فی الحال و عاقل شد چنانکه فاضل شد بر عقول مردم و رسید روز احد زخمی بر چشم قتاده بن النعمان تا افتاد بر رخساره پس آمد قتاده نزد آنحضرت و گفت یا رسول الله مرا زنی ست که دوست میدارم او را و میترسم که بلیدی بکره در نظر وی آریم پس گرفت آنحضرت چشم او را بدست مبارک و بنهاد در پنجوله و فرمود خداوندا بپوشان چشم او را حلیه پس بود آن چشم بهترین و زیباترین و بنیادترین چشمان او در وقتیکه در وقتی که بدرد می آمد چشم دیگر او رده آنذکه از اولاد قتاده بن النعمان مروی بود در خدمت عمر عبد العزیز آمد پرسید تو کیستی گفت شعر انا الذی سالت علی الخد عینه ۞ فردت بکف المصطفی ایما رده ۞ فعادت کما کانت لاول امرها ۞ فیا حسن عین و یا حسن ما خذه ۞ پس انعام کرد عمر او را و نیک کرد جائزه او را و روایت کرد طبرانی و ابو نعیم از قتاده گفت بود من که نگاه میداشتم تیرهای را بر روی خود از روی پیغمبر خدا یعنی خود را پیش آنحضرت ساخته بودم پس در آخر رسید بمن تیری که افتاد بدان پنجوله چشم من پس گرفتم من او را بدست خود و دیدم بسوی رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم چون دید چشم مرا در دست من اشک ریخت چشم آنحضرت و فرمود خداوندا قتاده چنانکه نگاهداشت روی پیغمبر ترا بر روی خود رسید آفت بچشم وی بگردان این چشم او را بهترین چشمان او در روایة کرده شده است گرفتار شده بود بعلت استسقا پس فرستاد نزد آنحضرت تا کسی را و استسقا نمود پس گرفت آنحضرت بدست مبارک خود کفی از خاک و انداخت در آن آب و در دهن مبارک خود و بآن فرستاده داد و گرفت وی آنرا متعجب گشت برو که استهزا کرده شد بوی پس آورد آنرا نزد آن مریض و رسیده بود وی بسر حد موت و نوشانید آنرا پس شفا یافت و شخصی دیگر بود که سفید شده بود هر دو چشم وی و چیزی نمیدید پس دم کرد آنحضرت هر دو چشم او را و بینا شد چنانکه رشته در سوزن می در آورد و هشتاد ساله بود و امسال این بسیار ست و در غزوه خیبر رسید که علی کرم الله وجهه

کجاست گفتند حاضر نیست دور چشم دارند پس کس فرستاد طلبیده نهاد سر مبارک او را بر کنار شریف خود و نعل کرد در هر دو چشم وی دعا کرد پس به شد فی الحال گویا بود بوی در وی و هرگز درد نکرد چشم وی رضی الله عنه دوم کرد سه دم بر ضربه ساق سلمة بن الاکوع رضی الله عنه پس به شد در حال و در صحیح البخاری از یزید بن مغاذ شعری رسیده بود بپاشنه و قتیله گشت کعب بن الاشرف را پس نعل کرد به شد در حال و در صحیح بخاری که چون عبد الله عتیک ابو رافع یهودی را کشت شب مهتاب بود چون ماهی بر زینه نهاد پنداشت که بزمین رسید پس بیفتاد و بشکست ساق و پس نزد آنحضرت علیه السلام آمد آنحضرت دست مبارک را بر ساق او مالید دفی الحال شفا یافت و امثال این حکایات در غایت کثرت و مشهور ست و در کتب حدیث مذکور و مسطور و اما احیای موتی روایت کرده است بیهقی در دلائل که آنحضرت خواند مردی را بسلام پس گفت آنمرد ایمان نمی آرم بتو تا زنده نکنی دختر مرا که مرده است فرمود آنحضرت بنام من او را پس بنود قبر او و در روایتی آمده که گفت انداخته آمده ام من دختر را در وادی پس فرمود آنحضرت بنمای مرا آن وادی را پس نمود آنحضرت علیه السلام آن دختر را پس جواب داد آن دختر گفت لبیک و سعدیک فرمود آنحضرت آیا دوست میداری که باز گردی بدنیا گفت لا والله یا رسول الله یافتم من آخرت بهتر از دنیا و در روایتی آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که پدر و مادر تو ایمان آوردند گردانیدن تو ایشان را بهتر و بهتر از ایشان و در روایت اینحدیث دلالت دارد که اولاد مشرکین را عذاب نیست و قصه زنده گردانیدن پسران جابر که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بخانه وی مهمان آمد و وی بره را بسمل کرد پسر بزرگ وی بدیدن اینحال پسر خود را ذبح کرد و چون مادر وی در دنبال او دید وی بیام آمد و خود را بر زمین انداخت و بمرد پس هر دو پسر بدعای آنحضرت زنده شدند و در شواهد النبوة بتفصیل مذکور ست و احیای ابوین مشرفین آنحضرت و ایمان آوردن ایشان چنانکه در احادیث آمده است هم ازین قبیل ست ولیکن محدثان را در صحت این احادیث سخن ست و بعضی از متاخرین آنها را باثبات نموده و بدرجه اعتبار رسانیده اند و از انس رضی الله عنه آمده که جوانی بود از انصار وفات یافت و او را مادری بود عجوز نعمیا پس بپوشیدیم آن مرد را و تعزیب کردیم آن زن را گفت ایا مرد پسر من گفتند آری مرد گفت خداوندا تو میدانی که من هجرت کرده بودم بسوی تو و بسوی پیغمبر تو پس میدهی آنکه یاری دهی دفریاد رسی کنی در هر شدت و محنت پس منه بر من بار این مصیبت پس از جای نرفتم تا دو کردیم جامه را از روی مرده پس زنده شد و طعام خورد با ما رواه ابن عدی و ابن ابی الدنیا و البیهقی و ابو نعیم و این برکت استغاثه آن زن بود بحضرت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس معجزه

دی باشد همچنین آنچه روایت کرده است ابو بکر بن الضحاک از سعید بن المسیب که مروی از انصار مرده بود چون
تکفین کرده شد و آمدند مردم که بردارند تکلم کرد و گفت محمد رسول الله و همچنین آنچه آمده است که زید بن خارجه انصاری
خزرجی که حاضر شده بود یدر او بیعة الرضوان را و غات یافت و در خلافت عثمان رضی الله عنه و تکلم کرد و بعد از موت بکلامی
که محفوظ داشته شد از وی گفت احمد احمدی فی الکتاب الاول صدق ابو بکر الصدیق الضعیف فی نفسه القوی فی امر الله فی الکتاب
الاول صدق عمر بن الخطاب القوی الامین فی الکتاب الاول صدق عثمان بن عفان علی منهاج جمیعهم
اربع عشرین و بقیت سنتان انت الفتن و اکل الشدید الضعیف و قامت الساعة کذا فی جامع الاصول و در
مواهب لدنیه همچنین آورده که لعمان بن بشیر گفته بود زید بن خارجه از سران انصار و قهمای آنانکه میرفت در راهی
از راههای مدینه منتظر میبان ظهر و عصر بر سر وی افتاد و مرد پس آمدند زنان انصار و گریستند بر وی و مردمان
ایشان پس ماندند بر حال خود تا آنکه بود میان مغرب و عشا شنیدند آوازی که میگوید خاموش باشید پس نظر کردند ناگاه
می آمد آواز از زیر جاهای پس کشاوند روی و سینه او را میگوید محمد رسول الله النبی الامی خاتم النبیین لا نبی بعده و کان
ذلک فی الکتاب الاول و صدق هذا رسول الله السلام علیک یا رسول الله و رحمة الله و برکاته رواه ابو بکر بن الدنیا
فی الکتاب من عاش بعد الموت انتهی و روایت کرده شده است از عبد الله بن بسیر اسدی انصاری
گفت بودم من در جماعه که دفن کردند ثابت بن قیس بن شماس را و کشته شده بود بجمامه پس شنیدیم او را وقتی که
در آوردیم او را در قبر میگوید محمد رسول الله ابو بکر الصدیق عمر الشهید عثمان بن عفان الجواد الرحیم پس ناگاه کردیم بسوی
که مرده است کذا فی الشفا و اگر تشکیک کنند و گویند که شاید زنده باشد و غشی واقع شده باشد و نیز این بر دست
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم واقع نشد تا معجزه وی گوییم جوابش آنکه مردن مری نیست که پنهان ماند و نه آنحضرت
و مدح وی ناظر دران ست که اینهمه برکت و عزت وی بود و اگر کرامت باشد نیز معجزه اوست و ابو نعیم روایت کرده
که جابر رضی الله عنه ذبح کرده بود شاتی و پخته اشکنه ساخته و نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آورد پس بخورند
قوم فرمود آنحضرت بخورید و لیکن او نخوان نشکنید بعد ازان جمع کرد آن حضرت استخوانها را و نهاد دست مبارک
خود بران تکلم کرد بکلامی ناگاه برخاست شاة و رحالیکه می افشاند گوشهای خود را و بعضے از کل او یاران آنرا منظر
قادریت الهی تعالی شانه بود بشرف متابعت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم پر توی ازین خارق افتاده گویا
خود و ندرت دستی برای استخوانهای آن نهاده نام خدا و رسول خدا را گر فتند مرغ برنخاست و روان شد و این نیز معجزه
آنحضرت ست صلی الله علیه و آله وسلم بدانکه تکلم شاة مسمومه را که در خیبر بود بعضے از قبیل احیاء موتی بمیدارند و بعضے

میگوید که آن کلامی ست که خلق کرد خدا تعالی در شاة میته چنانکه در حجر و شجر حروف اصوات میکند پروردگار تو
وحی شفا انداز دی بی تغیر اشکال و نقل از هیئت آن و مذهب الشیخ ابوالحسن قاضی ابوبکر باقلانی همین ست و
بعضی میگویند که بطریق اعجاز حیات ست دران اولا تکلم نمایا وی گویند که حق تعالی پیدا کرد دران حیات تا
تکلف کرد برای وی دهن و زبان قدرت داد بان بر کلام و ظاهر قول آنست والله اعلم و صل دیگر از
انواع معجزات و اقسام آن اجابت دعای آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم و در شفا گفته که این باب واسع
است جداً و اجابت دعای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مرجاعه را نقعاد فهرا متواتر المعنی ست ضرورة
و در حدیث حذیفه آمده که بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که چون دعای کردی از برای کسی و در حق یا دعا
ولد ولد او را و از اشعار خود در باب دعای آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم و گفت رسول الله کرد
بانواع نعم و کرامات ظاهر و باطن مخصوص گشت و آورد ما را و نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و انس بن مالک
خادم او انس عاکن مرا و را دعای دنیا خواست و الا دعای دین آموخته است برای هر که بنده این درگاه است خصوصاً
آنکه خادم و حاضر گاه و بیگاه است پس دعا کرد آنحضرت و فرمود خداوندا بسیار گردان مال او را و فرزند او را و برکت ده
او را در آنچه داده او را از نعمت و روایت میکند بکریه گفت انس بخدا سوگند مال من بسیار ست و اولاد
و من بیشتر از صد تن اند و در روایتی آمده که گفت بمیدانم هیچ کس را که رسیده فضای عیش و خوشی و زندگانی را
چنانکه من رسیده ام و گفت تحقیق دفن کرده ام من بین دو دست خود صد تن از اولاد خود نمیگویم سقط و ولد را
و آمده است که بجبل وی در یک سال دو بار بار میداد و از انجمله است دعای او عبدالرحمن بن عوف را برکت دهد و مغفرت
وی را رضی الله عنه اگر برداشتم من سنگی را امیدوارم که در خت آن یا هم زر او فتح کرده شد برای او باب رزق و بهتر تر که
بود هیچ چیز را خود نداشت و حضر کرده شد زهب را از ترکه وی به تیر ها چنانکه شوی نشست و رد شها و صلح کرده شد
بر زنان او که چهار بودند بربع حق آنها که ثمن ست بر هشتاد هزار درو در روایتی بر صد هزار روایتی آمده که صلح کرده شد
بر قراز آنها که طلاق داده بود او را بر هشتاد و چند هزار وصیت کرد به پنجاه هزار درای صدقات عینیه که در حیات داشت
و آزاد کرد یک روز هی بنده را و تصدق کرد یکبار سی کاروان خود را که در وی هفتصد شتر بود و از جنس مال بود در وی
و تصدق کرد و شتر ابا انچه بران از اموال با آفتاب و اجلاس و باعث بر آن بود که عائشه رضی الله عنها خبر داد
او را که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود دیدم عبدالرحمن بن عوف را در بهشت گهی خزیدا مانند کودک
پس بشکرانه این نعمت تصدق کرد تمامه کاروان را رضی الله عنه و دعا کرد آنحضرت علیه السلام برای معاذ

بن ابی سفیان بگمین در بلاد پس یافت خلافت و امارت را و در حدیث دیگر آمده است که فرمود با معاویه اگر ملک
فالنجق چون داده شود ترا ملک نرم کن سرشت و خلق خود را گفت معاویه از امر او ذر مراطمع و امیدواری ملک
شد و عاکرد مر سعد بن ابی وقاص را که اجابت کند خدا تعالی دعای او را پس دعای نکرد وی رضی الله عنه
مر هیچ کسی را نیک یابد مگر آنکه مستجاب شد گویا که سداد مهم وی رضی الله عنه از لوازم و آثار هم این عالمست و دعا
تیر تشبیه داده اند و دعا کرد با عزاز اسلام بعمر یا بابی جهل استجابت کرده شد و عمر رضی الله عنه گفت ابن مسعود
رضی الله عنه که همیشه بودیم در عزت و غلبه از انگاه که ایمان آورد عمر در سید مردم را در بعضی مغازی آنحضرت صلی الله
علیه و آله وسلم عطش و التماس کردند از ان حضرت دعا را پس کرد آنحضرت دعا پیدا شد سحاب که آب داد همه را و
بگشاد دعای آنحضرت در استسقا در باریدن و گشادن مشهورست و معروف فرمود و مرتا بالغ جهدی را الا فیض
الله فاک نشکند خدا تعالی دهن ترا پس نیفتاد مر او را دندانی دو روایتی آمده است که فرمود نیکوترین مرا قوم
در دندان و چون می افتاد مر او را دندانی میروئید بجای آن دندان دیگر و زنده بود صد و بیست سال و بعضی زیاده
بران گفته اند و این تا بغ از قدما شعر است که اسلام آورد و بیاید ذکر او در آخر کتاب در ذکر شعرای آنحضرت انشاء الله تعالی
و دعا کرد مر ابن عباس را اللهم فقهه فی الدین و علمه التاویل پس نامیده شد بحبر امت و ترجمان قرآن و دعا کرد مر عبد الله بن جعفر
را بسیار کت در صفقه پس بخرید چیزی را هر آئنه سود کرد در ان دو دعا کرد مقدار بسیار کت پس بود نزد وی و از مال و دعا کرد
بر اسند آن بر آغزده بن ابی الجهل پس میگوید بیفزوده بود مر من کمی ایستاده یکنیامه که نام موضعی ست تا آنکه سود میکردم چهل هزار
درهم را یعنی در یکروز و بخاری در حدیث خود گفته که اگر وی خاک میخریدی سود میکرد در ان و گرفت یکبار زناقه آنحضرت
پس دعا کرد و او را از ناقه را پس آمد بادی و سپرد با آنحضرت و دعا کرد مادر ابو هریره را باسلام و مسلمان شود ر حال
بعد از انکه بدی گفت آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم و دعا کرد مر علی را رضی الله عنه که نگاهدارد آشوب از گرمی
و سردی پس بود پس وی رضی الله عنه که می پوشید در شتا ثیاب ضعیف را و در صیف ثیاب ستبر را و نمیرسید او را گرمی و
دسردی دعا کرد فاطمه را رضی الله عنها که گریسنه نگردد پس گریسنه نشد بعد ازان هرگز و درخواست کرد از آن حضرت
طفیل بن عمرو آیتی که امتی از برای قوم خود پس دعا کرد آنحضرت برای او و فرمود خداوندا بخش مر او را نور پس ساطع شد
نوری میان دو چشم وی پس گفت یا رسول الله میترسم که مردم مثله یعنی بر من خیال نکنند پس گذشت آبدان نور در
طرف تازیانه وی و روشن میشد تازیانه وی در شب تاریک نامگرده شد او را ذو النور و دعا کرد بر مضر پس قحط افتاد
بر ایشان پس طلب مهربانی کردند قریش از آنحضرت و دعا کرد و بر طرف شد قحط و دعا کرد بر کسری و تفرقه پاره کرد

کتاب آنحضرت را که پاره پاره تمک وی پس باقی نماند مراد را پیچ پلکی و باقی نماند فارس در قطعا
دنیا دعا کرد بر شخصی که قطع کرد بر آنحضرت نماز را که قطع کند خدا تعالی اثر او را پس جا ماند گشت آن شخص و دید مرد را که
خورد بدست چپ فرمود بدست راست بخور گفت نمیتوانم بدست راست خوردن درد گفت فرمود هرگز نتوانی خورد
بر پس نتوانست برداشت دست را با فوده گفت مرتبه بن ابی لهب را خداوند ابرگار بر وی سگی از سگان خود را
پس خورد او را شیر و حدیث دعا آنحضرت بر قریش قتی که نماوند شکنبه را بر گردن مبارک وی در نماز مشهور است
و کشته شدند آنجماعه همه در غزوه بدر و کج کرد حکم بن العاص روی خود را پوشید چشم خود را نزد آنحضرت بقصد تکبر
و استهزا فرمود همچنین باشی پس همچنین بود تا مرد دعا کرد بر محلم بن جثامه که قبول نکند او را زمین و چون قبر کردند او را
بیرون انداخت او را زمین چند بار پس نماوند او را میان دو طرف و وی و بر آورند دیواری بجاره و
و همچنین دعا بر آن عامر را هب که بموت طرید وحید او همچنین شد و گفته است صاحب شفا که امثال این بسیار است
و این باب بیشتر است از آنکه احاطه کرده شود بیان و فصل در کرامات و برکات آنحضرت در چیزی که لمس کرده و مباشر
کرده آنرا و در صحیح آمده که بیرون آورد اسماء بنت ابی بکر جبه طیالسه را و گفت که این جبه را پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم پوشیده است و ما می شوئیم آنرا برای بیماران و شفا می جوئیم بآن و بود کاسه آنحضرت که آب می انداختند
در آن و شفا می جستند بآن و بود چند موی از آنحضرت در کلاه خالد بن ولید و حاضر نشد با نها هیچ قتالی
را مگر آنکه داده شد نصرت و برکت آنحضرت از بقیه آب وضوی خود و بیر قبا پس خشک نشد و کم نگشت آب او
هرگز آب دهن شریف انداخت در چاهی که در دار انس بود پس بود در مدینه شیرین تر از وی آب و گذشت
آنحضرت بر آبی و پرسید که نام این چیست گفتند نام وی بستان ست و آب وی شور ست فرمود نام وی نعمان ست
و آب وی خوش پس خوش گشت آب وی و آورده شد نزد آنحضرت دلوی از آب زمزم و انداخت آب دهن
مبارک خود را در آن پس گشت خوشبوتر از مشک و انداخت آب دهن و مدلوی از سر و ریخت در آن فائح گشت از
وی بوی مشک و داد حضرت حسن و حسین را رضی الله عنهما زبان شریف خود را پس مکیدند الشان و ساکت شدند
و میگریستند پیش از آن از عطش وی انداخت آب دهن مبارک خود را در دهان تر دان شیر خوار و کفایت کرد الشان را
تا شب و گذشته است ذکر این در حلیه شریف و گذشت حدیث ام مالک که او را عکه بود که میفرستاد و دران روغن برای
آنحضرت و می یافته همیشه در آن تا بیفشرد و از آنجمله است برکت دست شریف و پس آن در نشاندن بخیل را که آبهود
و بر دادن انها در همین سال در قصه اسلام سلمان فارسی رضی الله عنه که مکاتب ساخته بود او را یهود بر اربعین قصه

نشاندن سعد نخل تا بلند شود و ببرد هر گز یک نخل که کس دیگر نشانده بود روایت کرده است ابن عبد البر از انس رضی الله عنه و بخاری گفته که مسلمان بود و شاید که هر دو شریک بودند در ان و آن یک نخل را نیز آن حضرت قلع کرد و بنشاند آن نیز بر داد در همان سال و داد آنحضرت مثل بیضه و جاجه از ذهب بعد از انکه گذرانید آنرا بر زبان مبارک خود پس داد ازان اربعین اوقیه باقی ماند نزد وی مثل انچه داد و قیه و زن اربعین را گوید و حنس بن عقبل یکی صحابه است میگوید که داد مرا آنحضرت شربه از سویق که نوشیده بود اول آنرا آنحضرت و نوشیدم من آخر آنرا پس همیشه بودم گرسنه نمیشدم و میافتم سیرابی آنرا چون تشنه میشدم و خوری آنرا چون گرم میشدم و ازانجمله برکت اوست در شیر گوسفندان مثل قصه شاة ام معبد و شاة النس غنم طلیه مرضعه رضی الله علیه و آله وسلم و نانهای او و شاة عبد الله بن مسعود که نبهیده بود و روی نزد شاة مقداد و جز ان و ازان جمله است نوشه داون وی اصحاب را شک آبی بعد انکه بست دهان آنرا و دعا کرد در ان و چون حاضر شد وقت نماز فرود کردند بکشادند آنرا ناگاه دیدند که در وی شیر فوق شیر بن ست و کفایت کرد همه اوست دوست برآورد و آنحضرت بر سر عمر بن سعد و دعا کرد و برکت پس هشتاد سال عمر او شد و هنوز جوان بود و جوان از عالم نرفت و شعبی گوید که روایت کرده شده است مثل این قصه از بسیاران مسح کرد بر سر حسن ابن زید جذامی و دعا کرد او را پس صد سال شد و تمام جسد وی سفید بود الا موضع کف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم انچه دست مبارک وی بران گذشته بود و پاک کرده بود آنحضرت اندوی عابد بن عمر که مجروح شده بود در روز حنین و دعا کرد و مر او را پس بود زخم فرس و نام کرد و نداد او را و مسح کرد بر زخم دیگر پس بود همیشه بر زخم اول و نوردهی کرد عبد الرحمن بن زید بن الخطاب را روی قصیر بود و پدر وی طویل بود پس دعا کرد مر او را برکت پس سر آمد سر و از طول و قامت را و جسامت و جمال و آب پاشید در روی زینب بنت ام سلمه پس شناخته نمیشد در روی هیچ زنی انچه یافته میشد در روی وی از حسن و جمال و گویند که آن آب پاشیدن از روح مزاج دهنران بود تعالی الله چون مزاج دهنران را بخیال بود زخم و بصر را چه تاثیر خواهد بود صلی الله علیه و آله وسلم و نهاد دست مبارک خود بر سر حنظله بن حذیم و دعا کرد برکت پس بود حنظله که آورده میشد مردی که درم کرده است روی وی باشانی که ورم کرده است پستان وی و نهاده میشد بر موضع دست نبی صلی الله علیه و آله وسلم و میرفت درم و مسح کرد بر سر صبی که آفق داشت پس بشد و برابر شد موی سر وی و دیگر صبیان که بهاره و دیوانه بودند و آورده نمی شد نزد وی صلی الله علیه و آله وسلم هیچ یکے که دیوانگی و مس جن داشت مگر دست میزد در سینه وی و میرفت آن مس از و بنون و عتبه بن فرقد

مروی بود که زنان متعدد داشت و زنان وی بتعصب یکدیگر خوشبوهای نمیدادند و وی بر همه غالب بود و هذا
نبود مگر آنکه آنحضرت مسح کرده بود بر شکم وی و پشت وی بجهة معارضه خله که داشت و از عظائم معجزات که ببرکت
دست شریف او بوجود آمد گرفتن قبضه از تراب ست و روز حنین و انداختن آن در روی کفار و افتادن آن
در چشمان این اشرار از هزیمت خوردن لشکر ایشان بدان بعد از انکه غلبه آورده بودند و هزیمت کونه و جولانی
شیکه اسلام را داده بود و پیدا شدن جودت و جلادت در اسپ ابی طلحه ببرکت سواری آنحضرت بعد از انکه بغایت
تنگ گام بود و چنان شد که هیچ اسپی همانشاه و مجازاة نمیتوانست کرد بوی و پیدا شدن سرعت و سبکی در شتر
جابر بعد بسستی و ماندگی بحدا صد چنانکه در دست شریف بود تا آنکه نمیتوانست زمام او را نگهداشت و همچنین سوار
شدن محارة تنگ گام مر سعد بن عباده را و باز گردانیدن بوی تند و تیز گام اسپ ترکی و هیچ دابه نمیتوانست بوی
مسابره کرده جز بن عبد الله بجلی رضی الله عنه که بر پشت اسپ نمیتوانست نشست و آنحضرت بر سینه وی زد
پس گشت فارس ترین مردم و ثابت ترین ایشان و از انجمله داون او ست مر کاشه را بیخ درخت در وقتیکه لشکر
شمشیر آورد و بدرو کشتن آن در دست وی شمشیر بران و قتال کردن بدان همیشه در مواقف و مشاهد تا وقتیکه شهید
در قتال اهل ردت و نام این سیف عون بود همچنین داون وی برای عبد الله بن جحش روز احد شاخ خرما و
کشتن آن در دست وی شمشیر و داون قتاده بن نعمان را در شب تاریک شاخ خرما را و روشن شدن آن در راه
و خبر داون بوی که چون بخانه میروی سیاهی را می بینی پس بزن او را باین چوب که وی شیطانست پس رسید بخانه و در آن
سیاهی را و بیرون رفت و شکایت کردن ابو هریره نسیان حدیث را و امر کردن او را ببسط ردا و نهادن
دست مبارک خود را در روای وی و امر کردن بضم آن و حاصل شدن حفظ علوم ببرکت دست شریف مشهور ست
وصل و از جمله معجزات باهره وی صلی الله علیه و آله وسلم بودن او ست مطلع بر عیوب و خبر دادن باینچه حادث
خواهد شد از کائنات علم غیب اصالة مخصوص ست پروردگار تعالی و تقدس که علام الغیوب ست و هرچه بر زبان
رسول صلی الله علیه و آله وسلم و بعضی از اتباعان وی ظاهر شده است بوحی یا بالهام و در حدیث آمده است و الله
ان لا اعلم الا ما علمنی ربی و در شفا میگوید که این باب مجری ست که در یافته نمیشود و حصر او معلوم ست یا بقطع
و رسیده است بتواتر و اخبار آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بمغیبات دو قسم ست یکی آنکه ناطق ست قرآن
مجید که خبر میدهد از اخبار ماضیه و آیة و احوال امم سالفه و قرون خالیه و احوال خلق در میعاد و معاد و حشر
و نشر و بعث و جزا و بهشت و دوزخ و غیر ذلک از امور غیبیه که بر هیچ احدی از خلق مطلع نشده است مگر بخبر صادق
و قسم ثانی آن خواهد بود که در احادیث مذکور آنها واقع شده

و اما آنچه در قرآن مجید است خبر دادن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم یوم وقوع معارضه قرآن وعدم اتیان سورة مانند آن چنانکه مذاول کریمه وانکنتم فی ریب ممانزلنا است فرمود ولن تفعلوا ولا یاتون بمثله فظاهر شد صدق این خبر بیان چنانکه تقریر آن در بیان اعجاز قرآن گذشت واز انجمله قول سبحانه است واذ یعدکم الله احدی الطائفتین انها لکم وتودون ان غیر ذات الشوکة تکون لکم الایة که در قصه بدر واقع شده است وقریش را وقافله بودی غنیمت بیشتر داشت وشوکت کم ودیگری برعکس آن ومسلمانان آرزو میخواستند که غنیمت داشت شوکت وی کم بود پس خبر داد حق تعالی از آنچه در ضمائر ایشان بود وآنجا که وعده کرد وانیمه پیش از بقای عدد وقوع واقعه بود پس این جمله غیوبیه باشد وتمام قصه در غزوهٔ بدر بیاید انشاء الله تعالی واز انجمله قول اوست تعالی سیهزم الجمع ویولون الدبر این نیز در شان کفار قریش ست در روز بدر بود عدد ایشان تا هزار ومستعد بود ند بمال وسلاح وعدد مسلمانان سیصد وسیزده ونبود با ایشان جز دو اسپ یکی بار دیگری تا مقداد پس نصرت داد خدا تعالی مسلمانرا وقادر گردانید بر قتل سرداران ایشان واغتنام اموال ایشان واز انجمله قول وی سبحانه سنلقی فی قلوب الذین کفروا الرعب در شان کفار است که باوجود حصول قوی از غلبه وشوکت رجوع کردند بگله بندا کرد ابوسفیان که سردار گروه مشرکان بود درین غزوه یا محمد موعد ما موسم بدر ست در سال آینده اگر خواهی تو فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اگر خواهد خدا وبعد از رجوع در راه پشیمان شدند وعزم کردند که برگردند وبیایند واستیصال مسلمانان نمایند پس انداخت خداوند تعالی رعب در دل ایشان واز انجملهٔ است قول حقتعالی وهم من بعد غلبهم سیغلبون فی بضع سنین الی قوله لا یخلف الله وعده وسبب نزول این قصه قتال کسری وقیصر ست غلبه کسری وخوشحال شدن مشرکان بجهة محبت کسری که مجوس بود وکتاب نداشت وقیصر نصرانی واز اهل کتاب بود وگفتند غالب آمد نجم برادران ما بر برادران شما ونزدیک باشد که ما نیز غالب آئیم بر شما پس غالب آمد قیصر بر کسری بعد از هفت سال در سال حدیبیه وپیروز گردند روم فارس را وندیارا ایشان واز انجمله قول حق سبحانه است ولا یتمنونه ابدا بخبر داد که یهود تمنی نمیکنند موت را بدل زبان هرگز باوجود قدرت ایشان پس این جمله اخباریست بغیب وبود همچنانکه خبر داد زیرا که اگر تمنی میکردند منقول میشد وشهرتی میگشت وروایة کرده شد مرفوعا که فرمود اگر تمنی میکردند در الساعت میمردند وباقی نمیماند هیچ یهودی بر روی زمین واگر ایشان تمنی می آمد در ساعت می کردند آن را از برای تکذیب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس گویا ایشان دانستند که اگر تمنی میکنند می میرند همچنین قول حق تعالی در شان یهود ضربت علیهم الذلة والمسکنة ویهود اول کفره اند در هر مکان وزمان چنانکه خبر داد و

از انجمله قول حقست تعالی وعد الله الذین آمنوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم الآیة و این وعدست از خدای عزوجل مر رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم بآنکه میگرداند امت او را خلفای ارض و آنکه تامین و امن امر اصلاح می یابد بایشان بلاد و فرو تنی میکند برای ایشان عباد و این میگرداند ایشان را بعد از خوف و قوی و حاکم میگرداند بعد از ضعف و بیچارگی و تحقیق وفا کرد وی سبحانه وعده خود را و من اوفی بعهده من الله و لله الحمد والمنة و رفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از عالم تا فتح کرد حق تعالی مکه و خیبر و بحرین و باقی جزیره عرب را و ارض یمن را بتمام و گرفت جزیه را از مجوس هجر و از بعضی اطراف شام و هدیه فرستاد او را هرقل پادشاه روم و صاحب مصر و اسکندریه که مقوس باشد و ملوک عمان و نجاشی ملک حبشه ایمان آورد و چون رحلت کرد وی صلی الله علیه وآله وسلم از نیخالم و اختیار کرد خدا تعالی برای وی آنچه نزد وی تعالی بود از کرامت قیام نمود بعد از وی خلیفه راستین وی ابو بکر صدیق رضی الله عنه پس اصلاح نمود و جمع کرد و قوی کرد آنچه متفرق شد و پریشان گشت و سست شد بعد از وی و شجاعتی بر روی کار آورد که هیچ یکی از صحابه عظام را نبود و از ان و همه را ای در توقف میزدند داد کرمت و شجاعت بر گشت و در پیچید جزیره عرب را و عدل گستری کرد و بر انگیخت جیوش اسلامیه را بر بلاد فارس در صحبت خالد بن الولید پس فتح کردند طرفی از ان و لشکری دیگر را در صحبت ابی عبیده بن الجراح بسوی زمین شام و جیشی دیگر را در صحبت عمرو بن العاص بجانب مصر و فتح کرد جیش شام و در ایام وی بصری و دمشق و مخالیف آنرا از بلاد حوران و توابع آنرا پس میراند او را حق سبحانه و اختیار کرد مر او را آنچه نزد وی بود از رحمت و منت نهاد بر اسلام و اهل آن بالهام کردن او و باستخلاف عمر فاروق و قیام نمود بامر بعد از وی قیام تمام در رقوت سیرت و کمال عدل و فتح کرد وی بلاد شامیه را تمام و بار مصر را تا آخر آن و اکثر اقلیم فارس و کسر کرد کسری را و خوار کرد او را نهایت خواری و گرفت تا اقصی مملکت وی و قهر کرد قیصر را و کشید دست او را از بلاد شام و انجا کرد تا قسطنطنیه و اتفاق کرد اسوال آنرا در راه خدا میان مسلمانان چنانکه خبر داده و وعده کرده بود بآن رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بعد از ان که دولت عثمانیه ممتد شد ممالک اسلامیه تا اقصی مشارق ارض و مغارب آن پس فتح کرده شد بلاد تا اقصی اندلس و قیروان و ستبه از انچه متصل حجر مجید بود از ناحیه مشرق تا اقصی بلاد چین و گشت کسری و هلاک شد و زوال پذیرفت ملک او بالکلیه و فتح کرده شد مدائن عراق و خراسان و اهواز و قتال کردند مسلمانان مر کسری را قتال عظیم و آمد خراج از مشارق و مغارب و اینهمه برکت تلاوت دوست وی بود قرآن عظیم را و جمع کردن امت را

بر حفظ قرآن عظیم و چون فتح اسلام بقرآن عظیم ست و بود ملازمت و خدمت وی رضی الله عنه قرآن را غلیظ تر و قوی تر فتح شد بروی بلاد اسلامیه اکثر و او فسر بعد ازان خلیفه مطلق و امام برحق علی مرتضی شد کرم الله وجهه و لیکن چون در رویه و رتبه او را انثا خشند و براه خلاف و نزع وی رفتند و کمر بمخالفت او محکم بربستند پس شد انچه شد فانا لله و انا الیه راجعون تو پشتی که از علمای فقه و حدیث و حنفی المذهب ست و در کتاب عقائد نوشته است که فما نقموا علی رضی الله عنه سته اقسم اند جماعه او را نشناختند و قومی محبت دنیا ورزیدند و جمعی خطا در اجتهاد کردند و گفته است در عائشه صدیقه و طلحه و زبیر چیز این اعتقاد نتوان کرد از انجمله قول وی سبحانه است هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و او کره المشرکون و این امری ظاهر ست در عیان و دین اسلام چنانکه خبر داده غالب ست بر ادیان و از انجمله قول حق سبحانه ست اذا جاء نصر الله و الفتح و رایت الناس یدخلون فی دین الله افواجا پس رفت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و نماز در بلاد عرب هیچ موضعی که ندر آمد و اعلم اسلام و لله الحمد و المنه و دیگر از اخبار واقع شده است در احادیث از انجمله است روایت از حذیفه ابن الیمان که گفت که خطبه خواند آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم روزی پس ترک نکرد چیزی را که واقع شده است تا روز قیامت مگر آنکه حدیث کرد آنرا کسیکه یاد گرفت و فراموش کرد کسی و بتحقیق دانسته اند آنرا یاران ما و گاهی میباشد چیزی که فراموش کرده ام من آنرا پس می بینم آنرا و می شناسم و یاد می آرم چنانکه یاد دارد مروی را و غائب می شود از وی و چون ببیند میشناسد او را و گفت حذیفه نمیدانم که فراموش شده است یاران مارا دیده و دانسته فراموش میکنند بخدا سوگند ترک نکرد و هیچ یکی از فتنه برانگیزندگان را تا قیام گذشتن دنیا که سیصد کس باوی باشند مگر آنکه ذکر کرده است نام او را و نام پدر و نام قبیله او را و گفته است ابوذر رضی الله عنه ترک نکرده است آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم ما را از انچه می جنبانند پرنده بازوهای خود را در آسمان مگر آنکه ذکر کرده ست ما را از ان علمی تمام و قد روایت کرده است مسلم از حدیث ابن مسعود رضی الله عنهما و باب ذکر حال که میفرستند مسلمانان نده سوار را طلبه و من نمی شناسم نامهای ایشان را و نامهای پدران ایشان را و نمی شناسم رنگهای اسپان ایشان را و ایشان بهترین سواران باشند بر روی زمین و بتحقیق ذکر کرده اند ائمه اخبار صحیحه انانچه وا نموده است آنحضرت امت خود را و وعده کرده ایشان را از غلبه بر اعداء و فتح مکه و بیت المقدس و یمن و شام و عراق و ظهور امن طریق تا سفر میکنند زنی تنها از حره لبسوی مکه نمیترسد مگر خدا را چنانکه در حدیث آمده است و نزول بمدینه و فتح کردن خدای تعالی بر امت او را زنه دنیا و قسمت کردن ایشان کنوز کسری و قیصر را و ذهاب کسری و عارض آنها شد بعد ازان کسری

خطبه خواندن آنحضرت عمر را

ونه قصر اکسری منقطع شد ملک وی بالکلیه پاره پاره شد چنانکه پاره کرده بود وی منشور آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم وقیصر منهزم شد از شام و در آمد اقصی بلاد اسلام را منع کردند مسلمانان بلاد را و در ایام خلافت
عمر ابن الخطاب رضی الله عنه چنانکه بیاید و خبر داد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بحدوث فتن و اختلاف اهواء
مسلوک سبیل پیشینیان از یهود و نصاری و افتراق امت بر هفتاد و سه فرق و نجات یکفرقه و گستردنیدن اهل
تنعم و اتراف از امت فرشها و پوشیدن حله در صباح و مساء و نهادن صحفه و برداشتن و تنعم در اطعمه و پوشش دیبا را
مثل پوشش کعبه و خرامیدن در رفتار و خدمت کردن دختران فارس و روم و فرمود چون اینچنین کنند پیدا آرد
خدا یتعالی عذاب و در جنگ در میان ایشان و بر گمارد بدان ایشان را از بنیکان ایشان و بر دنهایکان از میان
و بر یکدیگر و خبر داد بتقارب زمان و تیز گذشتن آن نزد قرب قیامت و برداشتن علم و موت علماء و فلور فتن و
پیدا شدن هرج و مرج که اول آن واقعه عثمان بود تا واقعه حره و واقعه حره از اشنع شنائع ست که در زمان یزید
واقع شده و قد ذکرناه فی تاریخ المدینة و خبر داد به بعثت مسیلمه کذاب و انذار کرد بموت ایشان و فرمود دجال را
از تری که نزدیک رسیده است و فرمود در هم پیچیده شد برای من زمین و نموده شد برای من مشارق و مغارب زمین و نزدیک است
که برسد ملک امت من بچیزیکه پیچیده شده است از زمین و همچنین دراز شد ملک در مشرق و مغرب ما بین ارض
هند که از اقصی شرق تا بحر لجه که غارت نیست ورای آن و مالک نشد آنرا هیچ امتی از امم و ممتد شد در جنوب
و نه در شمال مانند آن و فرمود همیشه باشد اهل عرب غالب بر حق تا آنکه برپا شود قیامت و مراد باهل عرب بعضی عرب
و اشتند زیرا که عرب بفتین معجمه و سکون را بمعنی وادست و عرب مخصوص اند بآب دادن بدان و کذا قیل و بعضی باهل عرب یا
مغرب داشته که غلبه بر حق در ایشان بیشتر باشد و در بعضی روایات اهل مغرب واقع شده و این را روایت معنوی
این معنی اخیرست و در حدیث دیگر از روایت ابی امامه آمده که همیشه باشد طائفه از امت من غالب بر حق و قائم
بر اعداء دین تا آنکه بیاید ایشان را امر خدا یعنی قیامت و حال آنکه ایشان همبرین حال باشند گفتند یا رسول الله
کجا باشند ایشان فرمود ببیت المقدس خبر داد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بملک بنی امیه و ولایت معاویه
و فرمود آگاه باش سرانجام ست که تو دانی میشوی امر امت مرا و چون چنین شود قبول مکن از نیکان حدیث گذار از بدان
گفت معاویه بنزدیک رسیدم که بتبلا خواهم شد بکلداری و روایت کرده ابن عساکر و ابن عساکر روایت کرده است که
آنحضرت فرمود مغلوب نمی شود معاویه هرگز و علی مرتضی روز صفین می گفت که اگر می شنیدم من این حدیث را
قتال نمیکردم من با معاویه والله اعلم و گرفتن بنی امیه مال خدا را دول گفت بحاد را ابن عباس که دزدیم تو پسرست

چون برائی بیاورا نزد من چون زائید آورد او را نزد آنحضرت پس ازان گفت در گوش راست وی و اقامت در گوش چپ وچشانید او را از لعاب شریف خود و نام نهاد عبد الله و گفت و بیرا ابو الخلفا خبر داد بغالب آمدن عرب بر عرب و خبر داد بخروج بنی عباس بعلمهای سیاه و رسیدن ملک ایشان زیاده برانچه تا لک شدند و بانچه دیدن اهلبیت آنحضرت علیه السلام از ایشان تقتیل و تشدید و تشرید و خبر داد بتقبل علی رضی الله عنه بانکه بدبخت ترین قوم کسی که رنگین گرداند راس و لحیه شریف او را بخون و بانکه علی رضی الله عنه قسمت کننده جنت و نار است می آرد و دستان خود را در بهشت و دشمنان خود را در آتش و این هر دو ست برانچه ورا حدیث دیگر واقع شده است که از وی رضی الله عنه واقع شده و در شفا گفته دشمنان علی خارجی و ناجیه و طائفه اند که نسبت کرده میشوند بسوی وی از روی افض و تکفیر کرده اند او را و کذا ذکره فی الشفا و در حدیث دیگر در منقبت وی رضی الله عنه واقع شده که تو در شبهتی ست از عیسی بن مریم که دشمن داشتند او را یهود تا بهتان کردند مادر او را و دوست داشتند نصاری فرود آوردند او را در مرتبه که نیست مر او را و فرمود علی رضی الله عنه هلاک میشوند در من دو مرد محب مفرط که مدح می کند مرا بانچه نیست در من و مبغض که باعث می گردد او را عداوت من بر بهتان کردن بر من و خبر داد آنحضرت که کشته میشود عثمان در حال که میخواند وی مصحف را و گفت سرانجام ست که بچکد خون بر قول وی فسیکفیکهم الله خبر داد که وی کشته میشود مظلوم و خبر داد که خدا تعالی میپوشاند پیراهنی والیشان میخواهند که برکشند ازو را بر شریف وی و در رواهی که آمده که فرمود بعثمان چیزی که میپوشاند ترا خدا تعالی باید که برکشی تو ازو را بر خود و خبر داد عثمان را در شب بلای که رسد او را و فرمود که فنتها ظاهر نشود تا عمر زنده است و خبر داد بمقتل عمر و فرمود که وی کشته میشود شهید و خبر داد بجاریه زبیر مر علی را و پشیمان شدن آواز ان و بآواز کردن سگان بر بعضی ازواج وی صلی الله علیه وآله وسلم در جواب که نام موضعی ست میان مکه و بصره که کشته میشوند گرد آن کشتگان بسیار و ظاهر شد احوال بر عائشه نزد برآمدن او بسوی بصره در واقعه جمل و خبر داد عمار بن یاسر را که میکشد او را فئه باغیه پس کشتند او را معاویه و این خبر نزدیک بتواتر ست و عبد الله بن الزبیر را گفت که وای مردم را از تو و وای ترا از مردم پس بود امر وی بخلاف انچه بود و گفت ابن عباس را که کم میکنی تو بصر خود را باز گردانیده عیشود بسوی تو روز وفات تو و لقد و خبر داد بشهادت زید بن حارثه جعفر بن ابی طالب و عبد الله بن رواحه و فتح کردن خالد و رغزه موته و در مسافرت یکماه بود چنانکه در مجلس بیاید و قرآن بضم قاف و سکون رای مردی بود که آنحضرت خبر داد که وی از اهل نار ست و در واقعه خیبر چندان قتال کرد که مردم حیران ماندند و شاید که باطن بعضی صحابه در خبر آنحضرت شک ما و یافته

باشد آخر ز جهای سخت خورد و بتیاب گشت و خود را و بدست خود بکشت پس خبر آنحضرت رسانیدند فرمود اشهد ان
لا الہ الا اللہ و انی رسول اللہ و فرمود آنحضرت در جماعه که درمیان ایشان ابو هریره و سمره بن جندب و حذیفه بودند آنکه آخر
میرد از شما در آتش خواهد بود یعنی آتش دنیا و بود آخر ایشان سمره که چیزی حرف شده بود آتش افروخته بود تا گرم شود پس
سوخت دران و خبر داد در غزوه احد که حنظله را ملائکه غسل میدهند فرمود از زن او پرسید که حقیقت حال چیست گفت
جنب بود چون شنید که کار بران حضرت سخت ست فرصت غسل نیافت و رفت و کشته شد ابو سعید خدری رضی
اللہ عنه میگوید یافتم سمره را که آب از وی میچکید و خبر داد که در تعقیب کذاب و مبیر خواهد بود پس یافته شدند دو
کس باین دو صفت کذاب مختار ابن عبید را گویند و مبیر یعنی مهلک قتال حجاج بن یوسف چنانچه مختار از کتب اسما
الرجال باید جست و فرمود در حق امام حسن که این پسر من سید است و انجام ست که صلح دهد خدا تعالی بوی میان دو گروه
از مسلمانان و مصدوق این قصه مصالحه است با معاویه چنانکه مشهور ست و خبر داد فاطمه زهرا رضی اللہ عنها که وی
نخستین کسی باشد که برسد بمن از اهلبیت من پس وفات یافت بعد از هشت ماه یا شش ماه بعد از آنحضرت
صلی اللہ علیه و آله وسلم و فرمود زود ترین ازواج در لحوق بمن آنکه دستهاش دراز باشد که مراد بدان زینب
رضی اللہ عنها بود که دستش در کار و بار و تصدق دراز بود از حدیث و خبر داد بقتل امام حسین بلطف و نشان و او که خواهد
او را کلب ابقی یعنی شک نیست که نام وی شمر بن ذی الجوشن بوده پیرون آورد بدست خود خاکی را که در مضجع وی
خواهد بود و خبر داد که خلافت بعد از وی سی سال خواهد بود بعد ازان ملک و در روایتی ملک گزنده فرمود ابتدای این
امر نبوت و رحمت ست پس ازان رحمت بر خلاف پیشگوئی او و بعد از وی بعد و جبروت و فساد و خبر داد باینان
او پس قرنی و نشان وی داد بمرای که تاخیر کنند نماز را از وقت آن و فرمود سر انجام ست که پیدا شود در امت من دجال
و دجال کذاب درمیان ایشان چهار زن خواهد بود و همیشه ایشان دروغ میگویند بر خدا و رسول خدا و آخر ایشان
دجال کذاب یعنی آنکه در آخر زمان برآید و در روایتی آمده همه دعوت نبوت کنند و فرمود نزدیک ست که بیایند شوند درمیان
عجم بخورند میان شما میزنند گردن شما و بر پائی شود قیامت تا آنکه میراند مردم را به عصای خود مردی از قحطان
یعنی بادشاه و حاکم بود بر شما و فرمود خیر کم قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم مراد صحابه و تابعین
و اتباع تابعین اند رضوان اللہ تعالی علیهم اجمعین و از یک روایت بخاری تا چهار مرتبه آمده بطریق مشک
بعد ازان فاش می گردد دروغ و در روایتی آمده که می آیند گروهی که گواهی میدهند بی آنکه گواه گرفته شوند و خیانت
میکنند و امانت نمی ورزند و نذر میکنند و وفا نمی کنند و فربه نمی آید هیچ زمانی مگر آنکه زمانی که بعد از دست بدتر از

و این را نقض کرده اند بزمان عمر بن عبد العزیز که بعد از جماعه سابق از بنی مروان آمده و جواب داده اند که این حکم
باعتبار اغلبیت است و فرمود هلاک است من بردست کودکان از قریش خواهد بود ابو هریره که راوی این حدیث است
میگفت اگر خواهم ذکر کنم ایشانرا نام بنام میگفت ابو هریره اعوذ باللّٰه من امارة الصبیان پس برگذشت وی
رضی اللّٰه عنه از عالم پیش از سنه ستین که بادشاهی یزید بود و خبر داد آنحضرت بظهور رقادیه مرجیه و رافضیه
و خوارج که فرمود در بیاخوارج که ایشان بیرون آیند بر بهترین فرقه و مراد علی را صحابه اند رضی اللّٰه عنهم اجمعین
و فرمود علامت ایشان مردی سیاه رنگ که او را ذو الثدیه گویند یکبار روی وی مانند پستان زن ست که می جنبد و
حرکت میکند و سیمای ایشان بخلیق راس باشد و کشت ایشانرا امیر المومنین علی کرم اللّٰه وجهه و در حدیث دیگر اللّٰه
کرده آنحضرت که اگر می یابم من ایشانرا کشتم مانند عاد و ثمود و خبر داد بسبب آخر این امت اول را چنانکه رافضیه
کنند خبر داد تقلت بالنصار تا آنکه باشند چنانچه ملح در طعام و همیشه باشد امر ایشان متذرق تا آنکه باقی نباشد مر ایشانرا
جماعه و باشد بر ایشان اثره یعنی یر گزیدن یعنی امراء و ولاة مردم دیگر را بر ایشان بر گزینند و اختیار کنند و در آید
و حکومت و رعایت که بگیران بکنند با ایشان نکنند شمی در شرح شفا از بعضی نقل کرده که این اثره در زمان خلافت
بود و خبر داد که در آخر زمان مردم در اذل گوسفند چران و بر هنه تنان و برهنه پایان تطاول کنند و عمارتها و بزایند
در ره ربه خود را یعنی بنی خود کنایست از کثرت بشری و خبر داد بعد از بن قریش اعراب عزا کنند آنحضرت را
و وی غزا کند ایشانرا و این در غزوه خندق فرمود که بعد از بن کافران بر سر ما بجنگ نیایند و چنین واقع شده خبر
داد بوقوع موتان بعد از فتح بیت المقدس و موتان بضم میم و سکون واو و در نهایت بفتح میم ست و مراد بآن هر باد طاعون
است و اکثر استعمال موتان در موت مواشی ست و ظاهر امراد طاعون بعموم است که در زمان امیر المومنین عمر رضی
اللّٰه عنه افتاده بود و می گویند که در سه روز هفتاد هزار کس مردند و اللّٰه اعلم و دعره کرد بسکونت بصره و خبر داد و آن صابه
غزا می کنند در بحر چنانکه ملوک بر سریرها می نشینند گفته اند وقوع آن در امارت معاویه بود و در زمان خلافت امیر المومنین
عثمان خبر داد که اگر باشد دین معلق بثریا می یابند آنرا مردان از ابنای فارس که مراد من این حمل بر ایشان و فارسی
و امثال وی می کنند و بعضی بر امام ابو حنیفه و امثال او که اصل از بنای فارس اند فرود می آید و اینجا
رجل من فارس آمده و اللّٰه اعلم و خبر داد آنحضرت صلی اللّٰه علیه و آله وسلم بعالم بودن جمعی از علماء بر اینکه مراد بآن امام
اعظم ست و قومی گویند که مراد وجود عالم ست که در مدینه باشد و جزوی در زمان دیگر می نباشد چنانکه سوق حدیث
دلالت دارد بران و این در آخر زمان خواهد بود و خبر داد بعالم قریش از این مسعود آمده که گفت فرمود رسول خدا صلی اللّٰه

علیه وآله وسلم فرمود لا تسبوا قریشا فان عالمها یملأ طباق الارض علما وامام احمد وغیرو برانند مراد بآن شافعی ست وجوستانی از حدیث انس آورده که یکون فی امتی رجل یقال له ابو حنیفة سو سراج امتی ودر تشریح الشارح گفته در اسناد این حدیث احمد جویباری ست وراوی وی مامون مسلمی ست ویکی ازین دو وضع کرده این حدیث را وصاحب سفر السعادة میگوید که در باب فضائل شافعی واین حنیفه وذم ایشان چیزی صحیح نشده وهرچه درین باب است موضوع ومنقری ست والله اعلم وخبر داد که همیشه خواهند بود طائفه از امت من غالب بر حق تا آنکه بیاید امر یعنی قیامت وخبر داد که خدا تعالی برانگیزد درین امت سر صد سال کسیکه تجدید میکند دین را وخبر داد بذباب الاشل فالاشل وحاکم روایت کرده بلفظ الخیر فالخیر والخیر تصحیح نموده آنرا ودر بعضے غزوات بادی وزیدند فرمود زندة است این بادان جهة موت منافقی که در مدینه مرده است وچون رسیدند چنین یافتند وخبر داد از مرد یکه خیانت کرد در غنیمتی وده راز مهربانی نیمود پس یافته شد در جای باش او وهمچنین وزدید شخصے گلیمی را پس خبر داد ویافته شد در متاع وے ویکبار گم شده ناقه وی صلی الله علیه وآله وسلم پس خبر داد که در فلان وادی ست وپیچیده است مهار وے در شاخ درختی وخبر داد ایشانرا بکتاب حاطب که با اهل مکه نوشته بود ونشان داد که زنی چنین وچنین در فلان وادی آن کتاب را میبرد پس رفت امیر المومنین علی رضی الله عنه ویکدو کس وگرد بنال آن زن یافتند در همان جای که نشان داده بودند وقصه این مذکور ومسطور ست در کتب احادیث وسبب نزول سوره ممتحنه این قصه است وخبر داد بجای که گذاشته بود آنرا عم وی عباس نزد زن خود ام الفضل وخبر نداشت هیچکس الا وی زن وی پس اسلام آورد وچنانکه در غزوه بدر بیاید ان شاء الله تعالی وفرمود مر سعد بن ابی وقاص را در وقتی که آرزوی موت کرد وی شاید که تو پس گذاشته شوی وباقی داشته شوی تا نفع یابند بتو قومی یعنی مسلمانان وزیان یابند قومی دیگر یعنی کافران وبشارت داد ابو البطول عمرو لودی رضی الله عنه آخر عشره در موت ومرد در خمس وخمسین یا سبع وخمسین وبعضے گفته اند در ثمان وخمسین وخبر داد وکه کشته میشود ابی بن خلف بردست من وگفت در عتبه بن ابی لهب که میخورد او را کلب الله پس خورد او را شیری وخبر داد او از موضع هلاک اهل بدر ویقین کرد موضعی هریکرا وخبر داد بموت نجاشی روزیکه مرد وحبشه بود وبیرون آمد بصحرا ونماز گذارد بروی بجهار تکبیر وخبر داد فیروز دیلمی را وقتیکه آمد بر رسالت از جانب کسری بموت کسری در همان روز پس چون تحقیق کرد فیروز قصد را اسلام آورد وخبر داد اباذر را بر اندن مروان حکم از مدینه ودیدار او را در خواب کنند ودر مسجد گفت چگونه باشد حال تو یا اباذر وقتی که بیرون آورده می شوی ازین مسجد گفت مسکونت میکنم مسجد حرام را فرمود چون از آنجا هم بیرون آورده شوی چه میکنی الحدیث وخبر داد بزرگانی که در آنوقت

تنها و بمردن او تنها و قصه ابوذر و رفتن او بربذه که جای بودن او بود و رفتن او از عالم مشهور ست و مذکور ست در
کتب سیر و باید انشاء الله تعالی در آخر کتاب و رذکر ابوذر و فرمودن او بحمل که ثابت باش نیست بر تو گرفتی تا صدیق
و شهید بود با وی ابوبکر و عمر و عثمان نیز مشهور ست گفت بسراقه که چگونه بود بحال تو وقتی که بپوشی دو سوار کسری
را و چون آمد اموال کسری در زمان عمر رضی الله عنه و سوارها هم دران بود بپوشانید عمر سراقه را آن سوارها یعنی
برای تصدیق خبر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم گفت حمد مر خدائر که برگشید انبیا را از دست کسری و بپوشانید سراقه
را خبر داد بنیاد شهری میان دجله و دجیل که مراد بدان بغداد ست و فرمود پیدا خواهد شد در بن امت شخصی که
او را ولید خوانند گفت وی بدتر ست مر این امت را از فرعون مر قوم خود را و خبر داد که قائم نمیشود قیامت تا آنکه قتال
میکنند دو گروه که دعوی هر دو یکی ست یعنی هر دو مسلمان اند و گفته اند که مراد باین واقعه صفین ست قاضی
ابوبکر بن العربی گفته که این اول امری ست که ناگاه در آمد در اسلام و قرطبی گفته که اول حادثه افتاد در اسلام
بعد موت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم قتل عمر ست رضی الله عنه و بموت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم منقطع
شد وحی ظاهر شد ارتداد عرب و خیزلک بموت عمر کشیده شد تیغ فتنه و کشته شد عثمان پس شد از قضا و قدر آنچه
شد و سهیل بن عمرو که از اشراف قریش و خطیب ایشان بود در سب آنحضرت و صحابه وی رضی الله عنهم
اجمعین میکرد و چون اسیر کرده شد روز بدر گفت عمر رضی الله عنه که مکن یا رسول الله که دندانهای او را بشکنم
پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم مر عمر را که ایستاده شود در مقامی که شاد گرداند ترا دی با عمر آنچنان بود
که وی بعد از سلام در مکه بود پس خبر موت آنحضرت و خلافت ابی بکر رسید پس خطبه خواند و ثابت و قوی گردانید
دلهای مسلمانرا و روشن گردانید بصائر الشیانرا و گفت ثابت بن قیس شماس را بقبیس حمید او قتیل شهید ایس گفت
شد روز مسیلمه کذاب جامه در فرمود مر خالد را تا هنگامیکه فرستاد او را بر اکیدر و بفهم همزه و فتح کاف و سکون تحتانیه که
نصرانی بود بدر سنیکه می یابی تو او را که شکار میکنند گاو انر او بهر وجه خبر داد آنحضرت از اسوره بواطی و مطلع شد بران
از اسرار منافقین و مومنین بهر واقع شد در حیات آنحضرت و بعد از وفات وی صلی الله علیه و آله و سلم تا آنکه گفتند
بعضی از قوم مر بعضی را و الله اگر نباشد بزودی که خبر دهد او را خبر بید بهند سنگریزه های بطحا و اعلام کرد آنحضرت
بعضی سحری که کرده بود مراد را لبید بن اعصم یهودی و در رمو یهای آنحضرت که در وقت شانه کردن افتاده بود
در دو عدد شگوفه نخل یزدر روز سر روان یافته شد بهمان صفت در آورده شد خبر داد بکجا زدن ارضه صحیفه را که
نوشته بودند قریش بر بنی هاشم گمر نامهای خدا را یافته شد بهمان و وصف کردن آنحضرت بیت المقدس را

و قتیکه تکذیب کردند قریش او را در لیلة الاسرا در رسیدن قافله ایشان و در ذکر معراج گذشت و خبر داد بطهور صفات قبیحه در امت در آخر زمان از رفع امانت و قرآن و شیوع خیانت و حسد و قساوت قلوب و قلت رجال و کثرت نسوان و خبر داد بنقصان مال و وقوع فتن و ملاحم و دلال و ظهور زنا و مجاز و قصه آن در تاریخ مکه مذکور و اخبار از اشراط ساعت و حشر و نشر و باقی از احوال آخرت و احوال قیامت با بی عظیم ست که کتابها جدا می طلبد و وقوع آن منتظر و متوقع ست و در نجه ذکر کرده شد کفایت ست و در ظهور معجزه و صدق وی صلی الله علیه و آله وسلم و صل دیگی از ابواب ظهور معجزات عظیمه آنحضرت حفظ عصمت آلهی ست عز اسمه و جل جلاله مر او را صلی الله علیه و آله وسلم از شر مردم و کید اعدای دین قال الله تعالی یعصمک من الناس و اصبر لحکم ربک فانک باعیننا و قال تعالی انا کفیناک المستهزئین الذین یجعلون مع الله الها آخر فقال و ادیکم بک الذین کفروا الایة و بود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که حراست مینمود نفس خود را و پاسبانی مینمودند صحابه رضوان الله علیهم او را تا نازل شد این آیه و الله یعصمک من الناس پس بیرون آورد سر مبارک خود را از خیمه و گفت بمردمی که حراست میکردند مردمان برگردید و بروید زیرا که خدای تعالی نگاهداشت مرا پروردگار من عز و جل و احتیاج نگذاشت مرا باشما و روایت کرده شده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در سفری در زیر درختی نزول کرده بود و عادت شریف چنان بود که چون اول واقع شدی در منزل اختیار میکردند صحابه برای آنحضرت درختی را که قیلوله میکرد در سایه آن پس اعرابی آمد و بگشید شمشیر خود را گفت کیست که منع کند و باز دارد ترا از من فرمود الله پس در لرزه افتاد اعرابی و افتاد شمشیر از دست وی زد سر را شمشیر تا بردان شد دماغ او پس نازل شد این آیت و بتحقیق روایت کرده شده است این قصه در صحیح حدیث که عفو کرد آن اعرابی را و رفت وی بسوی قوم خود و گفت آمده ام شما را از پیش بهترین قوم و نیز آمده است که آنحضرت علیه السلام گرفت شمشیر از دست وی و فرمود ترا کی ناگاه میدارد از من و برانداز را و آمده ست مثل این حکایت در غزوهٔ بدر کو جدا افتاده بود آنحضرت علیه السلام از صحابه برای قضای حاجت پس رفت در دنبال وی یکی از منافقین و ذکر مثل این در غزوهٔ غطفان نیز مثل این روایت کرده شده است و آمده که اسلام آنمرد چون رجوع کرد بقوم خود بود وی سید قوم و شجیع ایشان گفتند چه شد ترا بآنچه تو میگفتی که هلاک گردانم او را و ممکن هم شد ترا چیزی گفت و بدیدم مردی سیندرا بلند قامت زد در سینه من چنانکه افتادم بر پشت خود و افتاد شمشیر بر زمین پس دانستم که وی فرشته است و اسلام آوردم و در روایتی آمده که آمد و شمشیر آنرا بر سر حضرت ایستاد و گفت آنحضرت خداوند اکفایت کن مرا

از شروی بسر طور که خواهی پس او فتاد بروی خود بجبه و روی که در کروی پیدا شد و در بنجا نازل شده است اقول و بسحانه یا ایها الذین آمنوا اذکروا نعمة الله علیکم اذ هم قوم ان یبسطوا الیکم ایدیهم و خطاب بمومنان بجبه آنست که نفع و ضرر آنحضرت بحقیقه بایشان راجع ست و آورده اند که چون سوره تبت یدا ابی لهب نازل شد زن بانی آب نعمة الله علیها ام جمیل بنت حرب خواهر ابی سفیان بود که حمالة الحطب شان اوست آمد تا پیغمبر را ایذا کند و دشنام دهد که ابوبکر صدیق در خدمت آنحضرت بود دید که ام جمیل می آید گفت یا رسول الله وی زنی بلنیت بیحیا و بی ادب و بد زبان ست اگر ایذا بر خیزی بهتر ست آنحضرت مودکر نوی مرا نخواهد دید پس ام جمیل آمد و گفت ای ابوبکر صاحب تو مرا هجو کرده است ابوبکر رضی الله عنه فرمود صاحب من شعر نمیگوید و هجو نمیکند پس آن زن غائب و خاسر برگشت و آنحضرت را که همدرین جا نشسته بود ندید و آنحضرت فرمود که حق تعالی ملکی فرستاد تا مرا بنجاح خود اندوی پوشید و محمد بن اسحاق ذکر کرده است که در دست آن زن سنگی بود گفت ای ابوبکر اگر ببینم من محمد را میزنم باین سنگ دهان او را ذکر کرده است در شفا که مروی از بنی المغیره آمد تا آنحضرت را بکشد پس کور شدند چشمان او ندید آنحضرت را و شنید سخنان آنحضرت را و رفت بسوی قوم خود دید ایشان را تا آواز داد و او را نه دیدن و نشناختن قریش آنحضرت را و قصه ابتدای هجرت که آنحضرت از درون خانه برآمد و بایشان سخن کرد و بگذشت ایشان او را ندیدند و اگر دیدند نشناختند و خاک بر سر ایشان انداخته برآمد هم ازین باب ست چنانکه در محل خود بیاید ان شاء الله تعالی و ندیدن و نشناختن در غار هجرت قریب بنجاه سال و روایت ست که از عمر رضی الله عنه گفت وعده کرده و اتفاق نمودم من با بوجهم بن حذیفه شبی بر قتل رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم پس آمدیم ما در منزل پس شنیدیم ما او را که افتتاح کرد و خواند الحاقة ما الحاقة و ادراک ما الحاقة تا قول وی قمل تری لهم من باقیه پس زد ابوجهم بر بازوی مرد گفت نجات ده ما را پس گریختند هر دو فرار نمودند بود بنجکایت از مقدمات اسلام عمر و قصه اسلام وی رضی الله عنه از عجائب روایات مفصل است چنانکه در محلش مذکور گردد ان شاء الله تعالی و قصه سراقة بن مالک جعشم در حین هجرت که اهل کفار او را طلب آنحضرت و گرفتن وی صلی الله علیه و آله وسلم برگماشته بودند و رسیدن وی با آنحضرت و فرو رفتن پایهای اسب وی در زمین و برآمدن دعای شریف و برگشتن وی مشهور ست و در خبر دیگر آمده که چو پانی شناخت آنحضرت را و ابوبکر را دید و دیدند تا بدانند قریش را چون بکر رسیدند شد بر دل وی و در نیافت چه کنند و گوید و فراموش گرداند شد را آنچه بیرون آمده برای آن تا برگشت بجای خود آورده اند ابن اسحق و غیر وی که روزی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در مسجد بود ابوجهل لعین سنگی بر گرفت و ملاعین دیگر میدیدند خواست که بیندازد سنگ را آنحضرت پس بچسبید سنگ بدست وی و خشک شد هر دو دست

وی ناکردن و برگشت بطریق قهقری بجانب پس رو درخواست از آنحضرت علیه السلام که دعا کند و گذرد پس گشاده
شد هر دو دست و بار دیگر شتر برادید بزرگ که هرگز بآن بزرگی شتر ندیده بود پس قصد کردن آن شتر که بخورد او را
فرود آنحضرت که آن جبرئیل علیه السلام بود با همین صورت برآمده اگر نزدیک می آمد میخورد او را و نزدیک آنحضرت در زیر دیوار گذشته
بود یکی از اشقیا سنگ آسیا بگرفت و خواست از بالا بر سر مبارک او بیندازد پس برخاست آنحضرت بجانب مدینه
برگشت و ابو هریره روایت کرده که ابو جهل لعین وعده کرد قریش را که اگر ببینم محمد علیه السلام را در نماز پایمال کنم گردن او را
پس شبانگاه آمد آنحضرت و خبر کرد او را آن شقی را و آمد چون نزدیک رسید بگریخت و در حالیکه اعتقاد پرهیز میکند بر دو دست
خود چون پرسیدند گفت نزدیک شدم دیدم خندقی پر آتش که می افتم در وی و دیدم اموری عظیم و آوازهای گوناگون
زمین را و فرمود آنحضرت علیه السلام که آن ملائکه بودند اگر نزدیک می آمد می ربودند اعضای او را پاره پاره میکردند
نازل شد کلا ان الانسان لیطغی تا قوله وی را یت الذی ینهی عبدا اذا صلی تا آخر سوره و روایت کرده شده است
که شیبه بن عثمان حجی که قوم وی در پایان بیت الله بودند و کلید کعبه بدست ایشان بود پیش از آنکه بشرف اسلام
مشرف گردد در روز حنین بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در رسید و گفت محمد بن عبد المطلب پدر و عم او را کشته بود گفت امروز
کینه خود را از محمد بکشم که پدر و عم مرا حمزه و عم را کشته است پس چون در رسیم افتادند مردم برداشت شمشیر خود را تا بر نزد بر آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم چون نزدیک شدم از آنحضرت بلند شد بسوی من زبانه عظیم از آتش سریع تر از برق پس گریختم
از پیش وی چون دید مرا آنحضرت بخواند مرا و نهاد دست مبارک خود را بر سینه من و حال آنکه وی دشمن ترین مردم بود
نزد من پس برداشت دست را مگر آنکه وی محبوب ترین خلق گشت بسوی من گفت نزدیک بیا و قتال کن با دشمنان
رسول خدا پس آمدم پیش آنحضرت در حالی میزنم شمشیر را گریش می آمدم در آن ساعت پدر خود را میزدم او را شمشیر
در حضرت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و از فضاله بن عمر و آمده که گفت خواستم قتل آنحضرت را در سال فتح و آن
حضرت در طواف بود چون نزدیک شدم از آنحضرت گفت ای فضاله چه سخن میگوئی با نفس خود میخواهی که بکشی رسول
را گفتم لا یا رسول الله پس خنده کرد آنحضرت و استغفار کرد برای من نهاد دست شریف خود را بر سینه من پس آرامید
دل من پس بخدا سوگند برنداشت دست مبارک را تا پیدا نکرد خدا تعالی را چیزی را محبوب تر نزد من از روی صلی الله
علیه وآله و از مشاهیر اخبار در این باب خبر عامر بن الطفیل ست و اربد بن قیس هنگامی که فرود آمدند بر آنحضرت
و گفت عامر با اربد من مشغول میدارم از تو روی محمد را و بزن تو بروی شمشیر خود را پس ندید عامر را اربد را که کاری
کرده پس گفت چه شد ترا که کاری نکردی گفت بخدا سوگند که قصد نکردم من که بزنم او را مگر آنکه یافتم ترا میان خود و

میان او آیا میخواهی که بزنم ترا واز عصمت حق ست عزوجل حبیب خود را که بسیاری از یهود و کاهنان خبر دادند قریش
را و ترسانیدند ایشان را بوی و تعین کردند او را بغلبه و سطوت وی بر ایشان و در غلانیدند ایشان را بر قتل وی
صلی الله علیه وآله وسلم و نگاهداشت و یاوری سبحانه تا رسید در وی امر باریتعالی یریدون ان یطفئوا نور الله
بافواههم والله متم نوره ولو کره الکافرون **وصل** واز معجزات باهره و آیات بینه علوم و معارف ست که جمع کرد
حق تعالی در ذات جامع الکمالات وی صلی الله علیه وآله وسلم و مخصوص گردانید او را بدانکه مشتمل باشد بر تمامه
مصالح دنیا و دین و معرفت او با مور شرایع و قواعد دین و سیاست عباد و مصالح ست و احوال و اخبار امم سالفه و قرون
ماضیه از زمان آدم تا وقت خود و حفظ شرائع و کتب و سیر ایشان و صفات اعیان و اختلاف امد و اسباب ایشان
و معرفت و مدد و اعمار ایشان و حکم و حکمای ایشان و محبت کفار هر امت و معارضه هر فرقه از اهل کتب با آنچه در کتب
ایشان بود و اعلام با سرار و غیبیات علوم آن اخبار آنچه پوشیدند و تغییر و اندازان و اصوات بر لغات عرب غریب
الفاظ فرق و احاطه بفصیح و بلیغ فصاحت و حفظ امثال و حکم و ضرب امثال صحیحه و حکم بینه بحیثیت تقریب فهم
غوامض و تبیین مشکلات آن با شتمال شریعت غرای او بر محاسن اخلاق و محامد آداب و قواعد و اصول و حفظ نفس
و اعراض و اموال که مستحسن ست نزد ارباب عقول حتی نزد کفار و جبار و ملاحده که عقل سلیم و انصاف داشته باشد
انکار نماند مخزول و مخالف معقول و تکلم بجوامع کلم محتوی بر ضروب علوم و فنون معارف مثل طب و تعبیر و فرائض
و حساب و غیر آن و از علوم که بعد از بعض آنرا اگر کسیکه ممارست کرده درس را و عکوف کرده بر کتب و مجالست کرده
با اهل کتاب و ریاضت کرده دران و آنحضرت نخوانده و ننوشته و صحبت نداشته با کسیکه صفت او این باشد و ناشی
نشده میان قومی که ایشان را علم باشد بیان و بیرون نیامده از میان قوم خود و سفر نکرده در طلب آن و غایت و
مهارت عرب علم انساب و اخبار اوایل و تمتع بیانست و حصول آن نیز بعد از تفرغ و تعلم و استغال بطلب ساخته
و مجالست با اهل آن فن ست و این فن قطره ایست از بحر علم و نقطه ایست از کتاب فضلی وی صلی الله علیه وآله وسلم
شعر کفاک بالعلم بالای معجزة ؛ فی الجاهلیة والتادیب فی الیتم ؛ و از دلائل ثبوت و علامات رسالت صلی الله
علیه وآله وسلم تواتر اخبار از رهبانان و اخبار و علمای اهل کتاب در صفت وی و صفت امت وی و اسمای و علامات
وی چنانکه علیه شریف و علائم نبوت و امثال آن و وقوع آن در اشعار موحدین متقدمین مثل تبع و تبیس بن
ساعده و سیف بن ذی یزن و غیر ایشان و تعریف کرده امر او را زید بن عمرو بن نفیل که او را موحد جاهلیت
گویند و ورقه بن نوفل که تفرد بدین میکرد و وقوع و ذکر شریف وی در کتب سالفه و اعتراف علمای یهود بدان مکرر

که براه حسد و عناد رفتند و جملہ ازان در ابواب سابقہ تبیین و تفصیل پذیرفت و انچہ شنیدہ شد از ہواتف جن و
[illegible] بر السنہ اصنام و بانگ نصب و اجوف طیور و دیدہ شد از کتاب اسم شریف و شہادت رسالت وی در
احجار و قبور بخط قدیم و اسلام آوردن کسیکہ مشاہدہ کرد آنرا مذکور و مسطور ست و دیگر آیات و علامات کہ در وقت
ولادت شریف و وقت وفات و در اسفات و غرفات ظاہر شدہ در مجلش مذکور گردد و انشاء اللہ تعالی از جملہ خصائص
و کرامات و آیات اخبار آنحضرت ست صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از ملائکہ و جن و امداد حضرت عزت مر او را بملائکہ و طاعت
جن و دیدن لبسیاری از اصحاب وی مر الیشانرا چنانکہ در غزوۂ بدر و جز آن ظاہر گشتہ و یکی ازان صور دیدن جبرئیل
است از برای نبی اسلام و ایمان و احسان آمدہ و نیز دید ابن عباس و اسامہ جبرئیل را نزد آنحضرت در صورت
حیہ و دید سعد بر یمین و یسار آنحضرت جبرئیل و میکائیل علیہما السلام را در صورت دو مرد کہ بر الیشان جامہای سفید
است و دیدند بعضے از ایشان راندن ملائکہ اسپان خود را در روز بدر و دیدند بعضے بر بدن سرہای کافران و ندیدند
ضارب را و دید ابو سفیان بن الحارث مروان سفید جامہ را بر اسپان ابلق در میان زمین و آسمان و مصافحہ میکردند
ملائکہ عمران بن الحصین را کہ از مشاہیر صحابہ است و نمود آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم معجزہ جبرئیل را در کعبہ
پس بیہوش افتاد و حمزہ و دید عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نبی را در عملیۃ الجن و شنید کلام الیشانرا و امثال ہمہ
از معجزات آنحضرت ست و در روایۃ کردہ شدہ است کہ چون کشتہ شد مصعب بن عمیر در روز احد گرفت رایت
را ملکی بر صورت وی پس ندا کرد آنحضرت و فرمود پیش آ ای مصعب گفت من مصعب نیستم پس دانست آنحضرت
کہ وی ملکی از ملائکہ است و ذکر کردہ از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ کہ گفت بودیم ہا روزی نشستہ با آنحضرت صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم ناگاہ پیری آمد عصا در دست و سلام کرد بر آنحضرت و جواب داد آنحضرت سلام او را و گفت این آواز
جبرئیل ست فرمود تو کیستی گفت من ہامۃ بن الہیم بن الاقیس بن ابلیس ام ملاقات کردم نوح را و ہر کہ بعد از وی ست
و تعلیم کرد او را سورہ از قرآن و دید ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ شیطان را کہ سہ روز آمدہ از طعام صدقہ فطر کہ عیال
بود و نزد و دید و تعلیم کرد ابو ہریرہ را آیۃ الکرسی و ذکر کردہ است واقدی کہ دید خالد نزد ہلم کردن غزی زنی سیاہ
کہ بر آمد از میان او برہنہ پریشان موی پس دو پارہ کرد او را بشمشیر خود و فرمود آنحضرت کہ این عزی بود و در روایت
نفلت شیطانی از شیاطین تا قطع کند نماز آنحضرت را و خواستن آنحضرت بستن او را بستون مسجد و یاد کردن دعوی
سلیمان علیہ السلام کہ در تسخیر جن کردہ و رہا کردن آن شیطانرا مشہور ست و صل انچہ ظاہر شد از معجزات
آیات در وقت ولادت و بعد ازان در عین رضاع و وقت صغر سن تا وقت بعثت و ظہور نبوت و تمامہ زمان

عمر شریف غیر انچه ذکر کرده شد تا وقت وفات خارج از حد حصر و احصاست و اگر خدا خواسته باشد چیزے ازان در
مجلس مذکور خواهد شد گفت قاضی ابو الفضل عیاض یحصبی مالکی رحمة الله علیه تحقیق اوردیم درینباب چیزے
از معجزات واضحه و اتم جملة از علامات حنیفه که دران کفایت است بی نیازی ست از زیادت و بحقیقت معجزات
پیغمبر ما اظهر و واضح معجزات رسل و اکثر و اوفر آنهاست اما اکثر از جهت آنکه هیچ پیغمبرے معجزه نیاورد مگر مثل آن
یا بلیغ ازان از سید ما ظاهر شده یکی از وجوه اکثریت آنست که قرآن عظیم تمامش معجزه است داخل انچه واقع میشود
بدان اعجاز نزد بعضے ائمه محققین سوره انا اعطیناک الکوثر ست یا آیتی که مقدار اوست باز اعجاز قرآن چنانکه سابقا
گذشت بدو وجه است یکی بطریق فصاحت و بلاغت دیگر بطریق نظم و تالیف پس در هر جزوی ازین عدد معجزه
باشد پس مضاعف شود عدد ازین وجه باز در وی وجوه دیگر از اعجاز است از اخبار بغیوب تواند که سوره واحد
ازین تجربه خبر باشد از اشیاء متعدده و هر چیز معجزه پس تضاعف عدد کثرتی پیدا کرده و گر وجوه دیگر از اعجاز که سابقا
ذکر کرده شد اعتبار کنند مضاعف بحد کثرت کشد این در حق قرآن ست پس تر اعادیثی که وارد ست و آنکه اکثر معجزات
رسل بقدر هم اهل زمان ایشان میباشد و برانداز وقتی که آن قرآن دران سامی و قائق میباشد و چون زمن
موسی علیه السلام غایت علم اهل آن سحر بود مبعوث گردانیده شد موسی بمعجزه که مشابه چیزی بود که دعوی می کردند
اهل آن زمان قدرت را بران پس آورد وی علیه السلام چیزی را که فرق کرد عادت ایشان را و نبود در قدرت
ایشان و ابطال کرد سحر ایشان را و همچنین در زمن عیسی صنعت طب در قدر و مرتبه بسیار بود و اهل آن تفاخر میکردند
دران پس آورد وی علیه السلام بامری که قادر نبودند بران و آورد ایشان را چیزے که گمان نداشتند آنرا از
احیای میت و ابراء اکمه و ابرص بمعالجه و طب و همچنین معجزات انبیای دیگر علیهم السلام پس فرستاد خدا تعالی
محمد علیه السلام را صلی الله علیه و آله وسلم و جله معارف عرب و علوم ایشان چهار بود بلاغت و شعر و خطبه و کهانت
پس فرستاده شد بروی قرآن که خارق این چهار ست که مشتمل ست بر فصاحت و ایجاز و بلاغت خارجه از نمط
کلام ایشان و نظم غریب و اسلوب عجیب که راه نیافته در هیچ منظومی بدان و ندانستند در اسالیب آنران هیچ آنرا
و اخباری که صادر ست از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بحال خود ست و اما نوع معجزات آنحضرت از جهة
آنکه اخبار ازکوائن احادیث و اسرار و خفایا و ضمائر که یافته شد چنانکه خبر داد و اعتراف کردند اعدا بصحت و صدق
آن و ابطال کرد کهانت را که گاهی یکی ازان صادق می برآمد دروی کاذب و ازین بر کندآنرا منع شیاطین که القا
میکردند بر ایشان اخبار را بر هم شب و رصد نجوم و خبر دادن از قرون سالفه و انبیا و امم هالکه و حوادث ماضیه بروجهی

که عاجز آمد کسیکه منتفع و منفرد بود بدان از بعض آن وجوه بعد ازان ماند این معجزه جامعه مر این وجوه را از ثابت و باقی تا روز قیامت بر هر امت که بیایند نظر کنند دران و تاویل نمایند در وجوه اعجاز پس نمیگذرد هیچ عصری و زمانی مگر آنکه ظاهر میشود در وی صدق اخباری که خبر داده است بدان متجدد و میشود ایمان و متنظاهر میگردد و بر بیان لیس الخبر کالمعاینة و مشاهده را تاثیری ست در زیادت ایقان و نفس اشد ست طمانینت را دی

آنحضرت و همچنین تعبیر رویا از قبیل معجزات و خارج از حیطهٔ عادت است و در حقیقت تمامه افعال مستقیمه و اخلاق قویمه و علوم و معارف و محاسن آداب و شیم بدایع حکم و جوامع کلم وی و قوانین احکام و قواعد تدبیر انام خارج از طاقت بشر و حیطهٔ عادت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مقدمه آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بیمار از اعتبادت می کرد و در نزدیک می شد به بیمار و می نشست نزد سر وی و دست می نهاد بر جبهه وی و نگاهی می نهاد بر جای و درد وی پرسید حال او را که چگونه است و میفرمود بسم اللہ و این نیز نوعی از طب و علاج ست با دخال سرور در دل بیمار و تقرب کردن در باطن وی و بیت گر قدم رنجه کند پرسیدن ما ؛ باز دارد سر پرسیدن بیمار غش مصرع خوش طبیب ست بیا تا همه بیمار شویم ؛ در تفریح نفس مریض و تطییب قلب و ادخال سرور بر وی تاثیر عجیب ست در حصول شفا و تخفیف علت زیرا که ارواح قوی قوت میگیرد و ازان و مساعدت میکند طبیعت را در دفع موذی خصوصًا از ادویه کبرو اخبار ازینجا گفته اند که تعالوا الی الطبیب شفاه العلیل غلامی بود از یهود که خدمت میکرد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ناگاه بیمار شد پس آنحضرت بپرسیدن وی آمد و نشست نزدیک وی و عرض کرد بروی اسلام را پس مسلمان شد و فرمود آنحضرت علیه السلام الحمد للہ الذی انقذه من النار یا بر گفت رضی اللہ عنہ بیمار شدم و بیهوش گشتم پس آمد آنحضرت و وضو کرد و بر من زد آب وضوی خود را بر من هشیار گشتم و در روایتی آمده که دم کرد در روی من پس صحت یافتم و دم و فرمود عود الدا المرض و این عام ست هر مرض را و بعضی استثنا کرده اند ازان زمد و دل و در کروندان را بجهة اثری که بیهقی روایة کرده و صحیح خلاف آنست و نیز مطلق ست در هر زمانی و بعضی گفته اند عیادت بعد از سه روز و از فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نیز همچنین روایت کرده اند و ترک عیادت در روز شنبه خلاف سنة است و از اصل آن از یهود ست که بادشاهی بیمار شد و امر کرد او را بالزام خدمت خواست یهودی که برادر برای سبت خود را فرا گیرد که بیمار در روز شنبه نباید و تا مدتها ازان شایع شده در مردم و بعضی گفته اند که عیادت مستحب ست در شتا در شب و در صیف در روز از جهة تضرر مریض باطول لیل در شتا و بطول نهار در صیف و مکروه است طبیب را تعیین مگر نزد ضرورت و احادیث در فضل عیادت بسیار ست و آداب آن در کتب مذکور و باید دانست که مرض دو نوع ست مرض قلوب و مرض ابدان و طب قلوب خاصهٔ رسول خدا ست صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و ممکن نیست تلقی آن الا از جانب وی و طب ابدان از غیر وی نیز حاصل میگردد و حصول آن اما آنحضرت بطریق طبع و طبیعت ست و اما اصل مقصود ازان وحی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم طب قلوب است از دو ادا مراض و ضرر ذنوب و در قلوب مثل ضرر سموم ست در ابدان با اختلاف درجات آن و ضرر و نیست نمی رسد به بنده شری و ضرری در غالب احوال در دنیا و آفت مگر

عیادت بیمار از یهود و بعضی از سنن

عیادت مستحب ست

در بیان عیادت در شتا و صیف و در مرض دو نوع

آنکه سبب او معاصی ست اعاذنا الله منها و آثار معاصی شامل ست قلب را دیدن را و از جمله آن حرمان علم ست
که نور علم با ظلمت معصیت جمع نمیگردد و للامام الشافعی رحمة الله علیه شعر شکوت الی وکیع سوء حفظی فارشدنی
الی ترک المعاصی و قال اعلم بان العلم نور من الله و نور الله لا یوتی العاصی و از انجمله حرمان رزق ست و در حدیث
آمده است که عبد محروم گردانیده میشود بگناهی که میرسد او را بدی و تقوی سبب مزید رزق ست قوله تعالی و لو ان اهل القری
آمنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض الآیة چنانکه وارد شده است که نوم الصبحة تمنع الرزق و اینجا محل
خلجان ست که کسی گوید که چندین از عاصیان و خوابندگان وقت صبح را می بینیم از دیگران مرزوق تر اند و منعم تر اند
جوابش آنست که این وعید در حق مومنان و مصدقان ست پس در اینجا خوف آنست که بیخ ایمان از زمین حال ایشان
کنده شده است یا مکر و استدراج ست و ظلمتی و وحشتی که در قلب نزد ارتکاب معصیت یافته می شود محسوس در مطبوع ست
و گاهی این شامت و سواد بر روی نیز سرایت میکند و این نیز فرع ایمان ست و سستی قلب و بدن نیز از آثار معاصی ست
و نیز معصیت سبب کوتاهی عمر ست چنانکه طاعت سبب زیادت آنست و بعضی این را حمل بر محق برکت وجودان کنند
موجب ذل و فساد عقل و زوال نعم و حلول نقم ست و چنانکه صحت بدن بحفظ قوت و حمیه و استفراغ مواد فاسده و اخلاط
ردیه ست حال قلب بهمچنین ست و استفراغ آن بتوبه و حمیت با حساب از نواهی و در حدیث انس رضی الله عنه آمده
که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود آیا دلالت کنم شما را بر دوایی شما و شفای شما ذنوب ست و دوا استغفار پس
ظاهر شد که معرفت طب قلوب و معالجه آن از جانب رسول ست صلی الله علیه و آله وسلم و طب قلوب بواسطه وحی است
و طب اجساد غالبا بتجربه است و گاهی بوحی نیز باشد چنانکه از رخصت افطار در سفر و مرض و شرعیت تیمم نزد خوف
مرض و امثال آن ظاهر می گردد و نیز معالجاتی که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم کرده ظاهر آنست که بوحی
باشد و اگر بتجربه و قیاس باشد دور نیست و در تجویز اعلاج اثبات اسباب ست و آن منافی توکل نیست چنانکه دفع جوع
و عطش با کل و شرب دلیل بر جواز تداوی حال سید المتوکلین ست صلی الله علیه و آله وسلم که با وجود آن توکل تداوی
میکرد و مباشرت اسباب مینمود و فرمود نفرستاده است خدا تعالی هیچ دردی را مگر آنکه فرستاده است او را دوا و در
روایتی شفا مگر موت را یعنی مرضی که مقدر ست در وی موت و در بعضی احادیث امر ست بمعالجه و اشارت ست که نظر در
مداوات بر حکم الهی و تقدیر او باید داشت و دوا را علت شفا نباید پنداشت و اتفاق ست بر آنکه امر برای وجوب
نیست و ملابست باثقه بر تقدیر الهی منافی توکل نیست پس گاهی ترک اسباب میکنند برای تحقیق حال و تحصیل مقام
توکل و باین ست اشارت در قول وی صلی الله علیه و آله وسلم یدخل الجنة من امتی سبعون الفا من غیر

حساب هم الذین لا یسترقون ولا یتطیرون وعلی ربهم یتوکلون ودر روایت دیگر ولا یکوون نیز زیادہ کردہ گفتہ اند کہ مراد آنست کہ این افعال را بطریق اعتماد و اعتقاد علیہ نمیکنند و در مواہب لدنیہ از حارث محاسبی رضی اللہ عنہ در باب اہل تیقظ ادنی المتوکل نقل کردہ کہ گفت منافی توکل نیست از جہۃ وجود آن از سید المتوکلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس گفتہ شد مر حارث را کہ در خبر آمدہ است کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من استرقی و اکتوی برئی من التوکل پس جواب داد کہ مراد بر است از توکلی ست کہ ذکر کردہ است ایشان را در حدیث یدخل الجنۃ من امتی سبعون الفا بغیر حساب الحدیث و فرمود توکل بعض دیگر افضل ست از بعض دیگر انتہی و از متہید آوردہ کہ مراد برائت از توکل ست وقتیکہ استرقا کند بر قاری نگرسہ در شریعت و مخالف آن و اکتوا کند و ثقت وی متعلق باشد و شفا بوجودگی جزم کند بآن و معرض باشد از فعل آنی و از آنکہ شفا از نزد اوست بدلیل جواز استرقا بقرآن و فاتحۃ الکتاب چنانکہ بیاید و تحقیق در بیان آنست کہ اسباب سہ قسم ست یکی اسباب یقینیہ ست کہ رعایت آن بحکم آنی و تقدیر وی واجبست چنانکہ مضغ لقمہ و بلع آن در اکل و نہادن کوزہ در دہان و مص آن در شرب و ترک آن داخل توکل نبود بلکہ موجب اتم ست دیگر اسباب ظنیہ کہ بحکم تجربہ صحیح مدخلیت آن ثابت شدہ است مثل استعمال ادویہ جلد و بازہ و در تحریر و تبرید مزاج و ملابست این قسم نیز منافی توکل نیست مگر برای تحقیق حال نفس در تحصیل مقام توکل کہ بعضے ازین قوم ترک کردہ اند و با وجود آن در فتوائے شریعت محل عتاب نشدہ و دیگر اسباب وہمیہ است کہ نہ چنین ست و ارتکاب و استعمال آن منافی توکل ست باتفاق و علاج آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اجساد را بر سہ نوع بود یکی بادویہ طبیعی کہ عبارت ست از اجزای جمادی و نباتی و حیوانی دوم بادویہ آنہی روحانی کہ ادعیہ و اذکار و آیات قرآنی ست سیوم بادویہ مرکبہ ازین دو قسم و باید دانست کہ شفای اعم و انفع و اعظم از قرآن فرود نیامدہ چنانکہ وننزل من القرآن ما ہو شفاء و رحمۃ للمومنین و قرآن تمام شفاست از امراض روحانیہ چہ امراض روحانی اعتقادات فاسدہ و اخلاق ذمیمہ و اعمال قبیحہ است و قرآن مشتملست بر دلائل واضحہ قطعیہ بر اثبات عقاید حقہ و بر بیان و ارشاد اخلاق فاضلہ و اعمال محمودہ و اما بودن وی شفا از امراض جسمانیہ بحیثیت آنست کہ بترک و تیمن بقراءت وی نافع ست در بسیاری از امراض و علل و منزل دوا فع ست مر آنہا و چون از خواندن و دمیدن افسونہای مجہولہ کہ مفہوم نمیگردد ازان معافی و وارد ست از قبل اہل فسق و فجور کہ ثابت ست بحس بصر نجاست و کثافت آنہا آثار عجیبہ در جلب منافع و دفع مفاسد ظہور میکند از قرآن عظیم کہ مشتمل است بر ذکر جلال کبریائی آنہی و صفات وی تعالی و تقدس ثابت شدہ است از قبل کسیکہ ثابت شدہ است

منافی نزاهت وعظمت وکمال او بعیان بمعجزات ظاهر اچرا نباشد وفرموده است پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم
میگوید شفا بقرآن شفا نداده ویرا خدا یتعالی هرگز آمده است که فاتحة الکتاب دوا است مر هر درد را و رقیه لدیغ
بجون وسنوه بفاتحة الکتاب امری مقرر ثابت ست در احادیث ودر حدیث امیر المومنین علی کرم الله وجهه
نزد ابن ماجه مرقوعا دانسته که خیر الدوا القرآن وبیضاوی در تفسیر قول وتعالی وننزل من القرآن ما هو شفاء
آیات شفا را ذکر کرده وطیبی در حاشیه خود آن آیات را تعیین کرده ودر کتب معتبره مثل مواهب لدنیه وغیرآن حکایتی
در باب این آیات آنام طریفت ابو القاسم قشیری آورده آند که بیمار شده بود ودوی بیماری سخت تا مشرف گشت
بر موت وشدید شد بروی امر گفت ودیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم در خواب وشکایت کردم نزد آنحضرت
علیه السلام از حال خود فرمود آنحضرت این انت من آیات الشفا کجائی تو از آیات شفا وچرا تمسک نمیکنی وشفا
نمیجوئی بآن پس بیدار شدم وفکر کردم در آن ناگاه یافتم آن آیات کریمه را در شش جا از کتاب خدا عز وجل یکی واشف
صدور قوم مومنین وشفاء لما فی الصدور یخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فیه شفاء للناس وننزل من القرآن
ما هو شفاء ورحمة للمومنین واذا مرضت فهو یشفین قل هو للذین آمنوا هدی وشفاء گفت پس نوشتم این آیات پس
ازان حل کردم در آب ونوشانیدم آنرا ودر ساعت شفا یافت در حال گویا بند از پای وی کشاده شد واز شیخ
تاج الدین سبکی رحمة الله علیه که از اعاظم علمای شافعی ست نقل کرده اند که گفت دریافتم ببیاری از مشایخ
را که می نوشتند این آیات را برای بیمار طلب عافیت را وکاتب حروف از حضرت شیخ عبد الوهاب متقی نیز دیدم این
عمل که برای بیماران میکردند ولیکن در اینجا سخنی ست که باید دانست ودر یافت که آیات واذکار وادعیه که قبیه
کرده میشود بآن واستشفا نموده می شود بدان نفع وشفا در ذات آنها ست ولیکن صلاحیت محل وقبول آن قوت
فاعل وتاثیر وی شرط ست دران وهرگاه مختلف کند شفا از جهت ضعف فاعل وتاثیر فاعل خواهد بود یا بسبب
عدم قبول یا در اینجا ما نعی قوی ست که باوجود قوت فاعل وصلاحیت محل حاجب ومانع از وصول اثر وظهور تاثیر
آمده واین در ما نحن فیه نیز پیدا ست که عدم تاثیر آن گاهی بجهت عدم قبول طبیعت ست مر درد را وگاهی از جهت
وجود مانع از وصول اثر درد است بوی زیرا که طبیعت چون بگیرد دوا را بالقبول تام انتفاع بدن بوی بحسب قبول
خواهد بود همچنین قلب چون بگیرد دعا وتعاویذ را بالقبول تام وهمت قوی را از نفس قاعله تاثیری میکند در ازاله
علت وهمچنین دعا از اقوی اسباب ست در ازاله کروه ودفع بلا وحصول مطلوب ولیکن گاهی تخلف میکند اثر وی
یا از جهت ضعف وی در حد ذات وی چنانکه دعای باشد که دوست نمی دارد آنرا خدا یتعالی بجهت انچه در دعوت

تجاوز از حد حقانیت و انصاف یا از جهت ضعف قلب داعی و عدم اقبال او بر جناب حق تعالی و تقدس حضور و جمعیت او بر وی وقت دعا یا از جهت حصول مانع از حالت مثل اکل حرام و عروض ظلمت دین بر قلب و استیلای غفلت و سهو و لهو در حدیث آمده است که حق تعالی قبول نمیکند دعا را از قلب لاهی بتاهی غافل و دعا و مرده بلاست مداوفته و معالجه می کند آنرا و منع میکند نزول آنرا و وقع میکند بعد از نزول یا تخفیف می کند وران و دعا سلاح مومن ست اگر با حضور قلب و جمعیت کلیه بر مطلوب مصادف گردد اوقات اجابت را با خضوع و خشوع و انکسار قبول و تضرع و طهارت و رفع بدین و ابتدای بحمد و صلوة و بعد از توبه و استغفار و صدق و الحاح و تملق و توسل باسماء و صفات الهی و توجه صادق بحضرت نبوت صلی الله علیه و آله وسلم و سائر شروط و سائر بدین مثال رمی کرد تیر و کمال راست و درست بود زور بازو بکمال بود و هدف مقابل باشد و قابل تاثیر و صالح آن بود و حاجت و مانع وصول در میان نبود و علم بصنعت تیر اندازی تمام از شراعت و آداب آن حاصل باشد و اما استشفا بموجودات و غیر آن از اسمای الهی نیز از قسم طلب رد و عافی ست اگر جاری گردد بر لسان ابرار و اقویا بتوجه تام و همت تام و لیکن چون وجود این نوع عزیز و نادرست مردم دست بطب جسمانی زده ازان فارغ و غافل نشستند و مراد بموجودات که در حدیث واقع شده است که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم سید سید نفس کریم خود را بموذات قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس ست و بعضی قل هو الله احد و قل یا ایها الکفرون نیز مراد دارند یا هر جا که در قرآن آیات متضمن استفاده و اقتضاده مثل رب اعوذ بک من همزات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون و آنها از قرآن ست و در نیاب که سخن میکنم عامتر ازان مراوست و ذکر ادعیه و رباب استفاده بسیار و اردوست و بتحقیق اجماع کرده اند علما بر جواز رقیه نزد اجتماع سه شرط یکی آنکه بکلام خدا و اسماء و صفات و تعالی باشد بزبان عربی باد یگر که معنی آنرا و اعتقاد آنکه موثر حقیقی خداست عز اسمه و تاثیر رقیه بتقدیر و مشیت تعالی شانه چنانکه در حدیث آمده است که پرسید ند از آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که این رقیها و حرزها و اسباب دیگر که میکنم تغییر میدهد تقدیر خدا را تعالی شانه فرمود و اینها نیز از تقدیر الهی ست و در حدیث مسلم از عوف بن مالک آمده که گفت رقیه میکردیم ما در زمان جاهلیت پس گفتیم یا رسول الله چه میفرمائی در نیاب فرمود عرض کنید رقیها خود را بر من اگر در ان شرکی نبود بکنید باکی نیست و از جا برآمده که نهی کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از رقیها پس آمدند بعضی از صحابه و گفتند یا رسول الله رقیه بود که برای عقرب می کردیم و عرض کردند آن رقیه را بر آنحضرت فرمود نمی بینم درین باکی بکنید و فرمود هر که تواند کرد نفع رساند برادر خود را بر ساند و تمسک کرده اند قومی باین عموم و تجویز کرده اند هر رقیه را که مجرب باشد و مشتمل

آن اگرچہ معلوم نباشد معنی آن ولکن احتیاط دران ست کہ بغیر معلوم المعنی نگفتہ مبادا متضمن شرکی بود و این
در غیر قرآن ست و الا آنچہ ماثور باشد چنانکہ در رقیہ حمۃ عقرب آمدہ است بسم اللہ و شجۃ قرینۃ ملحہ بحرتفطا جائز خواہد بود
بی شبہہ و تحقیق معلوم شد از حدیث عوف بن مالک کہ ہر رقیہ کہ متضمن شرک باشد جائز نیست و ہمچنین دعوات
و اسماء بزبان سریانی و عبرانی کہ معلوم نیست معانی آن نباید خواند و در حکایات مشائخ آوردہ اند کہ شخصی دعای
میخواند شخصے دیگر در انجا حاضر بود گفت چہ شدہ است این مرد را کہ دشنام میکند خدا و رسول خدا را اتفاقاً مفہوم آن
کلمات این بود و آن شخص نادانستہ میخواند یا رب گر بعضے کلمات باشد از لغات معلوم نشدہ است خواندن آن
از مشائخ متواتر آمدہ است چنانکہ در حرز یمانی کہ آنرا سیفی می نامند مانند آن میخوانند واللہ اعلم و در حدیث ابوداؤد و
ابن ماجہ آمدہ و تصحیح کردہ است آنرا حاکم از ابن مسعود کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود رقا و تمایم و
تولہ شرک ست و تمایم جمع تمیمہ است و این خرزہ یا قلادہ الیست کہ در گردن بیاویزند و آنرا در جاہلیت برائے
دفع آفا میگردند و تولہ بکسر تاء و فتح واو و لام چیزی ست کہ زنان برای جلب محبت مردان بکنند و این نوع
از سحر ست و دعا و حرز و رقیہ کہ در کاغذ پارہ بنویسند و آنرا تعویذ گویند و در گردن و بازو ببندند بعضے علما ازان
نیز منع میکنند و لیکن آنرا از حدیث عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما سند صحیح ست کہ آنحضرت از برائے دفع
فزع و وحشت و بجوابی این کلمات کہ اعوذ بکلمات اللہ التامۃ من غضبہ و عقابہ و شر عبادہ و من ہمزات الشیاطین
و ان یحضرون آموختہ بود پس وی رضی اللہ عنہ تلقین میکرد آنرا کسانی را کہ عاقل بودند از اولاد و کسیکہ عاقل
نبود و مینوشت آنرا در رمک و می آویخت در گردن وی و لفظ تعویذ کہ در احادیث واقع ست مثل تعویذ الطفل بکلمات
اللہ التامۃ الحدیث و تعویذات الجنی چنانکہ ذکر آنہا باید یعنی باستعاذہ و پناہ طلبیدن ست از شر جن بخدا عزوجل و زینہ
زینب امراۃ عبداللہ بن مسعود آوردہ اند کہ دید عبداللہ در گردن بچہ رشتہ را گفت کہ این چیست یا زینب گفتم این رشتہ
است کہ افسون کردہ شدہ است برائے من در وی پس بگرفت آنرا عبداللہ و پارہ کرد و گفت شما ای آل عبداللہ
بے نیاز اید از شرک و محتاج نیستید بآن شنیدم من رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت رقا و تمایم و تولہ شرک ست
گفتم چرا ایچنین کردی بود چشم من کہ بیرون می افتاد از غایت وجع و می انداخت چرک او را و اشک را پس رفتم نزد
فلان یہودی پس خواند وی افسونی و ہمہ درد ہا بیرون رفت و آرام یافتم گفت عبداللہ این دروی کہ در چشم تو بود
عمل شیطان بود کہ در چشم تو تصرف میکرد و چون خواندہ شد افسون باز داشت آنرا و لازم بود بر تو کہ میگفتی چنانکہ
رسول خدا میفرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذہب البأس رب الناس واشف انت الشافی لا شفاء الا شفاؤک

استغفار لایعاد رستغفار واه ابو داؤد گفته اند که اینها را از شرک بجهت آن دست که اهل جاهلیت اعتقاد موثریت آن داشتند بنام غیر خدا میکردند پس اگر بنام خدا و کلام وی باشد و حکم آن بنا شده چگونه نباشد و حالان که وارد شده دران احادیث اخبار صحیحه صریحه و خلاف نیست در مشروعیت فزع و التجا الی الله سبحانه در هر چه واقع شده یا متوقع است و بعضی گفته اند که منهی ازان رقی ست که میخوانند آنرا اهل عزائم و مدعیان تسخیر جن و می آرند با مور مشتبه مرکبه از حق و باطل که جمع میکنند با ذکر خدا و اسماء و تعالی اسماء و شیاطین و ذکر ایشان را و استغاثه میکنند از ایشان و پناه میجویند بایشان و میگویند که بین از جهة علاقه عداوتی که بالطبع بانسان دارند با شیاطین دوستند چون خوانده شود عزائم با سماء شیاطین اجابت میکنند انرا و بیرون میروند از جای خود و همچنین لدیغ چون آن نیز گاهی اثر جن می باشد تنبیل وی بصورت مار هر گاه که رقیه خوانده شود با سماء شیاطین سلان میکنند سموم آن از بدن ایشان از جهة مکر دست رقیه که با سماء الله و ذکر وی خاصه نباشد و بالجمله اجماع دارند علمای امت بر کراهت رقیه بغیر کتاب الله و اسماء و صفات بدانکه حاصل مقام آن آمد که قرطبی که از مشاهیر علمای فقه و حدیث ازین قسم مباد از وی شرکی باشد یا موذی بشرک گردد دوم انچه با سماء اوست تعالی و تقدس و این جائز است و اگر ماثور باشد چیزی ازان مستحب بود سیوم انچه با سماء غیر خدا باشد از فرشته و یا بنده صالح یا معظم مخلوقات مثل عرش و کرسی و این قسم واجب نیست اجتناب ازان و ترک آن اولی لست از جهة وجود التجا بغیر خدا و اگر متضمن تعظیم مرتبی به است لازم است اجتناب ازان چنانکه حالت بغیر خدا عزوجل گفت بندگان عفا الله عنه که تمسک و توسل که بدوستان خدا و آسمالها بیان میکنند بسبب قرب ایشان بدرگاه حق و درگاه رسول وی میکنند و اگر تعظیم میکنند ایشانرا همین طریق بندگی خدا و تبعیت رسول می کنی نه باستقلال و استبداد این را قیاس بر حلف بغیر خدا عزوجل نتوان کرد بلکه بطریق توسل و تشفع نه طریق اشراک چنانکه جهان و عوام الناس کنند حکم صلوات وارد اللهم صل علی محمد و آله وسلم کما لایخفی از ربیع رحمة الله علیه نقل ست که گفت پرسیدم امام شافعی را رحمة الله علیه از رقیه گفت لا باس ان یرقی بکتاب الله و بما یعرف من ذکر الله گفتم آیا درست ست که رقیه است گفته که رقیا بر سه قسم ست یکی آنکه رقیه کرده مشد بوی در جاهلیت و معلوم نیست معنی او و اجبست اجتناب کنند اهل کتاب مسلمانان را فرمود نم و تیکه رقیه کنند بچیزیکه معروفست از کتاب خدا و ذکر الله انتهی و ظاهر آنست که مراد بکتاب الله قرآن باشد و الا چون در توریت و غیره در تحریف و تغیر واقع شده است اعتماد بران نتوان کرد و اگر معلوم باشد مضمون آنکه موافق حق ست و مطابق قرآن امام مالک در موطای می آرد که ابو بکر رضی الله عنه

نمرود یهودیه را که رقیه میکرد عائشه رضی الله عنها رقیه کن او را بکتاب خدا و نبوی گفته است که اختلاف کرده شده است و قول مالک رحمة الله علیه در رقیه یهودی و نصاری مسلم را و بجواز قائل ست امام شافعی رحمة الله علیه روایتی کرده است ابن وهب از مالک کراهیت رقیه بجدید و ملح و عقد خیط و آنچه مینویسند از خاتم سلیمان علیه السلام گفت بنود آن امر ناس در قدیم الزمان یعنی بدعت ست و مکروه است تنزیه بیشتر یاسی لغز عوام الناس بران آنست که این افسونهای باطله و شگونهای جاهلیت را تاثیرات عجیبه می یابند که حیران میشوند که از رقیها مشروع گاهی ظاهر نمیگردد از اینجا در مزلقه انکار رود در ورطه حیرت می افتند چنانکه از قول زینب امراة ابن مسعود ظاهر میگردد که گفت من چه کار کنم همین ساعت چشم من از در دیرون می افتاد فلان یهودی افسون کرده رو همه بیرون رفت و میدانند که معنی فساد و بطلان آنست که شارع ازان نهی فرموده و حکمت و فائده آن نزدا دست و ظاهر آنست که مقصود افراد از ورطه کفر و اشراک ست پس آنهای که قدم ایشان در مقام صدق ایمان ثابت ست البته بکتاب نمیکنند اینها را اگرچه سبب هلاک و زوال حیات فانی گردد و میدانند که سعادت ابدی و حیات باقی در اتمثال امر شارع ست و آنهای که مطمح نظر ایشان حیات دنیاست از مقام استقامت می لغزند و در ورطه کفر و معصیت می افتند اعاذنا الله من ذلک و در دیار ما افسونی ست که آنرا النبیت و اضافت بشیخ شرف الدین یحیی منیری قدس سره می کنند که مردم بدان میشوفند و چون نسبت بحضرت شیخ مرقوم می یابند مشوف تر و مفتون تر میگردند و در نواحی سماست که متارف زبان هندو است اجتناب انسان لازم مینماید و الله یعصمنا و کل رقیها از آنحضرت در هر باب مروی ست خصوصا در عین و حمه بضم حا و تخفیف میم تا آنکه در حدیث واقع شده است که افسون کنند در چشم زخ و از حمه و از نمله یعنی زلشها که بر پهلو ظاهر میشود و در حدیث دیگر آمده است که لا رقیه الا فی نفس او حمة نیست رقیه مگر در چشم زخ و حمه مراد بنفس عین است یعنی چشم زخ و در روایة الذنبة زیاده کرده و مراد بحمه نیش زهردار ست از عقرب و مانند آن و لدغه گزیدن بدندان چنانکه مار و مانند آن و مراد بحصر مبالغه است نه تخصیص رقیه باین اشیا زیرا که رقیه مخصوص بآنها نیست بلکه در جمیع امراض و اعلام مشروع و مسنوع ست چنانکه در تب و در دسر و دندان و امثال آن و فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم العین حق یعنی چشم زخ و کار کردن آن موجود ثابت ست در نفس الامر و تعالی این خاصیت در بعضی نفوس نهاده است که چون نظر کنند بجانب چیزی بروجه استحسان ضرور یابد آنچیز چنانکه در سحر و فرمود و کان شی سابق القدر لسبقة العین اگر چیزی بودی که پیشدستی میکرده غلبه مینمود قضا و قدر را هر آئینه سبقت میکرد آنرا عین و این مبالغه است در تاثیر عین و در حدیث دیگر آمده است که اکثر مردان آدمیان بعد از قضاء قدر

وصل در رقیه شرعی

تلی بچشم زخمت واکثر علمای دین برانند کہ عین حق ست وجماعہ از مبتدعہ مثل اہل اعتزال و ہرکہ بر طریقہ ایشان
میرود منکر شدہ اند آنرا وچون مخبر صادق بدان خبر دادہ آن واجب انکار آن باطل باشد وآنکہ گویند ہمہ بتقدیر
آلہی ست چشم زخم چہ اعتبار دارد جوابش آنکہ این نیز بتقدیر آلہی ست دعین را تاثیر ذاتی نیست و ہرکہ بر طریقہ
اہل سنت ست میگوید کہ آن اسباب عادی ست باینمعنی کہ عادۃ اللہ جاری شدہ کہ احداث میکند ضرر را نزد
مقابلہ شخصے شخصے را ونظر کردن این بسوی وی بروجہ استحسان واما آنکہ چیزی از چشم عائن می برآید بچیون میرسد وہم
بہیچ جانب اثبات ونفی نمیتوان کرد وہردو جانب محتمل ست وبعضی از اصحاب طبایع گفتہ اند کہ جواہر لطیفہ غیر مرئیہ
از شخص میشود از عائن ومتصل میگردد بچیون ودر می آید در دن مسامات چشم وی پس پیدا می کند بارتعاد اعضا
در نزد آنچنانکہ پیدا می کند ہلاک را نزد نوشیدن زہر واین محتمل ست اما دعوی قطع وجزم خطاست ونقلکردہ اند
از بعضے کسانیکہ منسوب بودہ اند بطبین کہ می گفتند کہ چون می بینم من چیزے را کہ خوش می آید مرا می یابم حرارتی کہ بیرون
می آید از چشمان من وبعضے گفتہ اند کہ منبعث می گردد از چشم عاین قوتے سمیہ کہ متصل می گردد بچیون کہ باعث ہلاک
و فساد میگردد مثل زہر ہمی کہ از اقصی بلد بلدیغ میرسد واز بعضے اقاصی بوساطت نظر نیز زہر میرسد والحاصل بر مثال
نیز چیزی از جانب عاین بجانب چیون روانہ می گردد اگر با نعی کہ حفظ ووقایہ وی کند درمیان بنود میرسد
و کار گر می افتاد اگر مانع درمیان بود کہ عبارت از حرز وتعوذ وعاست ومانند سپرست وصول ونفوذ نیابد و
اگر سپر سخت وقوی بود تواند کہ ہم بجانب وی برگردد وبر مثال تیر محسوس وعلاج بنوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مراین
علت را یعنی چشم زخم را بہ تعویذات بود یعنی بآیاتی وکلماتی کہ دران استعاذہ داست از شر در مثل معوذتین وبفاتحہ
وآیۃ الکرسی وگفتہ اند کہ بزرگترین رقیہا قراءت فاتحہ وآیت الکرسی ومعوذتین ست واز جملہ تعویذات بنوی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم کہ در احادیث صحیحہ ثابت شدہ است اینست اعوذ بکلمات اللہ التامات التی لا یجاوزہن بر ولا
فاجر ویا عوذ باللہ الحسنی ما علمت منہا وما لم اعلم شر ما خلق وما یراء ومن شر ما ینزل من السماء ومن شر ما یعرج فیہا
ومن شر ما ذرأ فی الارض ومن شر ما یخرج منہا ومن شر فتن اللیل والنہار ومن شر طوارق اللیل والنہار الا طارقا
یطرق بخیر یا رحمن وازجملہ کلماتی کہ دفع چشم زخم بآن شود گفتن ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ است واگر عاین کہ متعرض
بر سیدن ضرر چشم خود را اللہم بارک علیہ گوید دفع چشم زخم کند ودر حدیث آمدہ است کہ عامر بن ربیعہ سہل بن حنیف
را دید کہ غسل میکرد ولبود وی رضی اللہ عنہ ابیض الجسم پس عامر از حسن بدن او تعجب کرد وآنحسان نمود و
گفت واللہ من مثل این پوستی ندیدہ ام در عروان ونہ پوست زن محدرہ سہل در ساعت بیفتاد

منعبث

نزخم

از محمد تعویذات بنوی ست

خبر بحضرت علیه السلام رسید و فرمود آیا تهمت میکنی کسی را گفتند عامر را که دید بدن وی و تحسین کرد پس عامر را طلبید و بروی خشم گرفت و فرمود بهر چه می کشد یکی از شما برادر خود را وقتیکه دیدی او را در نفس تو خوب آید چرا نگفتی اللهم بارک علیه پس فرمود بشوی بدن خود را برای سهل بن حنیف پس شست عامر روی خود را و هر دو دست خود را و مرفقین و کعبتین و اطراف رجلین خود را در داخله ازار را و قدمی پستر بریخت آب را بر سهل از پس او بر سر او پس برشد و رفت همراه مردم گویا هیچ ضرری بوی نرسیده بود در شستن اعضای کیفیتی خاص بیان کرده اند در مواهب لدنیه از ابن کثیر نقل کرده که در نهایه گفته است بود عادت قوم که چون میرسید چشم زخم بکسی از کسی می آوردند قدح آبی نزد عاین پس برمیداشت بکف دست راست خود آب از قدح و مضمضه میکرد و پستر میریخت آب در قدح پستر می شست روی خود را در قدح پستر می در آورد دست راست را در آب و میریخت بر دست چپ پستر می در آورد دست چپ را در قدح و بر میداشت آب را از قدح و میریخت بر دست چپ پستر می در آورد دست راست را در دست چپ را و میریخت آب بر مرفق ایمن پستر می در آورد دست راست را و میریخت بر مرفق پسری پستر می آورد دست چپ را و میریخت آب بر قدم یمنی پستر می در آورد دست راست را و میریخت بر قدم پسری می در آورد دست چپ را و میریخت آب بر زانوی راست پستر می در آورد دست راست و میریخت بر زانوی چپ پستر می شست داخله ازار را ثم نهاد قدم بر زمین پستر میریخت آن آب مستعمل را بر سر میمون از جانب پس به می شد باذن خدا انتهی پوشیده نماند که این اثر عادت قوم را ذکر کرده ظاهر آنست که نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیز همچنین کردند والله اعلم و بر هر تقدیر آنرا از راه عقل در نمیتوان یافت قاضی ابو بکر بن العربی گفته اگر تو گفته کند در بن تشریعی باید گفت او را الله و رسوله اعلم تائید کرده است آنرا تجربه و تصدیق نموده معائنه و اگر متفلسفه توقف کنند در وی آسانتر است که مقرر است نزد ایشان که بعضی ادویه تاثیر میکنند بقوی خود و کار میکنند بخاصیت خود این نیز از آن قبیل ست و حدیث کرباو آهن ربا نیز از این قبیل ست بدانکه مراد بداخله ازار چیست بعضی گفته اند که فرجست قوم را انکه طرف ازار است آنکه ببدن او رسیده است از جانب راست و قاضی عیاض گفته که مراد جلد اوست که متصل ست بازار یا موضع ازار جسد و بعضی گفته اند مراد سره است که مقعد انزار است و جماعه از سلف روا داشته اند که آیات قرآن بنویسند و بمیمون بنوشانند مجاهد میگوید که باکی نیست بنویسند قرآن را و بشویند آنرا و بنوشاند بیمار را مطلق قرآن را یا آیاتی که مناسب شفا یابی یا مشتمل بر ذکر اسماء و صفات عالیات و سور الانبیاء و از ابن عباس رضی الله عنه مرویست که زنی در طلق ماند بود یک آیه یا دو آیه را از

قرآن فرمود که بنویسند و بشنوند بخوانند و اینچه سالها ندکور شد از حکایت شیخ امام ابوالقاسم قشیری در آیات شفا نیز موجود است معنی ست حکایت از ابوعبدالله نباجی مروست که گفت در سفری بودم بر شتر خوب سوار و در میان همراهان شخصی بود منسوب بچشم زخم زدن بر هر چیز نظر استحسان انداختی تلف شدی ابوعبدالله نباجی را گفتند شتر خود از نگاه بدار نباجی گفت اورا بر شترین قدرتی نیست بجایی این خبر رسید نگاه بیان شد تا نباجی از منزل غایب شد پس عائن بمنزل نباجی آمد و در شتر وی نگاه کرد شتر مضطرب شد بیفتاد چون درختی که از بیخ برکنند نباجی را خبر کردند که عائن شتر را چشم زد بیا مد و چون عائن را دید این رقعه برخواند بسم الله حبس حابس و شجر یابس و شهاب قابس رددت عین العاین علیه وعلی جمیع الناس الیه فارجع البصر هل ترى من فطور ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا وهو حسیر چون نباجی این دعا بخواند در زمان چشم آن مرد عاین بحال اعتدال از علل خود و شتر تندرست شد و برخاست و این نیز از رقعهای چشم زخم ست دور مواهب از این قسم نقل کرده است که گفت وازجمله علاج عین احتراز اعجاب از آن دستور محاسن از کسیکه نرسیده باشد و از عین وی بگریزی که رد کند عین را چنانکه نبوی در شرح السنه آورده است که عثمان بن عفان رضی الله عنه دید کودک خوشروی را و فرمود سیاه کنید نون او را تا نرسد بوی چشم و مراد بنون کوکی است که میباشد در زنخدان کودک کذا فی المواهب و پوشیده نماند که سیاه کردن نون از کودک ستر جمال اوست و ظاهر آنست که این نیز سری است که خاصیت او دفع ضرر عین ست و حکم رقیه دارد والله اعلم و آنحضرت صلعم خازم سلمه را دید که بروی اثر نظر جن ست و فرمود که بگویند که نظر جن ست و نقط صحیحین بهمین ست که جاریه دید که در روی وی سیاهی است یعنی صفرت فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم افسون خوانید برای این کنیز ک که بوی نظر جن ست از نیجا معلوم میشود که همچنان که آدمی عین میرساند جن نیز میرساند و گفته اند که نظر انسان تیز تر از سنان ست و بعضی از شراح حدیث نظر را نرد و ساخته گفته نظر انس باجن و در حدیث دیگر آمده که آنحضرت صلعم خازم سلمه را دید در روی کودک صفرة را دید گفتند که بوی چشم رسیده است فرمود چرا افسون نمیکنند او را از عین دگفتند که اصابت عین بحق است عاب و استحسان بیجا شد اگرچه بغیر حسد باشد و از روی محبت باشد از مرد صالح باشد چنانکه از عامر بن ربیعه بسهل بن حنیف و بایکه عین کرده است او را چیزی مبادرت بدعا و تبریک کند و این بمنزله رقیه باشد و امام را باید که منع کند آنرا که معروف شده است بعین از خلت عوام و الزام کند او بیت راه اگر نه فقیر ست رزق دهد او را آنقدر که توام او شود و در یکه ضرر این سخت تر ست از ضرر مجذوم که

منع میکرد او را عمر رضی اللہ عنہ از غلظت ناس و شدت از زیان سیر کہ منع کردہ شدہ است اکل او را از حضور جماعت و اختلاف کردہ اند علمای در وجوب قصاص و دیت قرطبی کہ از علمای فقہ و حدیث ست گفتہ اگر عمداً کند عالم چیزی را ضامن گردد آنرا اگر بکشد بر دست قصاص بادیت قرطبی کہ از علمای فقہ و حدعادت دی گردد حکم سامرد او نوی در روضہ گفتہ کہ نیست در وی دیت و نہ کفارت زیرا کہ منضبط و عام نیست اینکار و مخصوص ست بعضے ناس و در بعضی احوال و واقع نشدہ است از وی فعلی بلکہ بخاصیت ست و مکروہی کہ سیر سد از وی متعین نیست در قتل و اہلاک در زوال حیات و گاہی حاصل میشود مکروہ بی آنکہ برساند اہلاک انتہی و اقوال مشایخ حنفیہ و در اینجا معلوم نشد ما تمس از ناظران آنکہ اگر معلوم کنند در اینجا بنویسند واللہ اعلم و آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم رقیہ میکرد و دعا میکرد برای کافہ امراض جسمانی مثل حمی و صرع و صداع و ترس و وحشت و بیخوابی و سموم و ہموم و الم و مصائب و احزان و اندوہ و غم و مشقت و الم و اوجاع در بدن و فقر و فاقہ و دین و حریق و درد دندان و حبس بول و حراج و رعاف و عسر ولادت و غائلہ امراض و آلام و سائر محن و بلاء و شدائد و نیامد آن رقیہ و ادعیہ و نعاویز در کتب احادیث مذکور ست از انجا باید جست و ہمچنین تعرض بعلاج جسمانی بادویہ حسیہ نیز واقع شدہ اکثار را قتضاء علی المقصود از ین میان ذکر سحر و حکم آن بجہت اشتمال وی بر قصہ یہود در سحر آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و طول کلام دران واقع شد و صل فی الصراح سحر فسون و جادوی کردن و سحر حرام ست و از کبائر ست یا جماع و گاہی کفر میباشد اگر در وی قولی یا فعلی باشد کہ موجب کفر بود در تعلیم تعلم وی حرام ست و بعضی گفتہ اند کہ تعلم وی اگر بہ نیت دفع سحر از خود بود حرام نیست و ساحر اگر در سحری کافر نباشد تعزیر کردہ شود و اگر کافر باشد قتل کردہ شود و در قبول توبہ وی اختلاف ست چنانکہ زندیق فرزندیق اگر گویند کہ منکر دین و نبوت و حشر و نشر و قیامت باشد و در حقیقت سحر اختلاف ست بعضی گویند کہ مجرد تخیل و ایہام ست و حقیقت ندارد یعنی آنچہ حاصل میشود در محسور از احوال و افعال مجرد وہم و خیال ست و حقیقتے ندارد و اختیار ابو جعفر استرزادے از شافعیہ و ابو بکر رازی از حنیفہ و طائفہ دیگر این ست و نووی گفتہ کہ صحیح آنست کہ آنرا حقیقت است و جمہور علماء برین اند کتاب سنت مشہورہ دلالت دارد برین کذا فی المواہب و شیخ ابن حجر عقلانی گفتہ کہ محل نزاع آنست کہ آیا واقع میشود بسبب انقلاب عین و قلب حقیقت یا نہ کسیکہ میگوید کہ وی تخیل محض ست منع میکند آنرا و آنہا کہ قائلند مراد را حقیقت است اختلاف کردہ اند در آنکہ مراد آنرا تاثیر ست فقط چنانکہ تغیر مبدء مزاج را پس نوعی از امراض ست یا منتہی میشود بامالت چنانکہ جماد حیوان میگردد یا حیوان جماد میگردد و جمہور بر اول اند و بعضی میگویند کہ سحر

وصل در سحر

ثبوت وقوع ندارد واین سخن مکابره وباطل ست وکمالات وسعت وبخلاف آن ناطق ست وبعضی دیگر میگویند که
زیادہ نیست تاثیری برانچہ در قرآن مجید مذکور ست کہ یفرقون بین المرء وزوجہ واگر زیادہ می بود ذکر میکرد آنرا دعوی صحیح
از جہت عقل ونقل آنست کہ واقع میشود اگر ازان وآیۃ ودلالت ندارد بر منع زیادہ غائب انچہ در قصہ ہاروت وماروت
واقع بود ہمین بود یا زیادہ ہم بودہ باشد پس ذکر نکردن آنرا او سحر از جبل صناعیہ است کہ حاصل میشود باعمال و
اسباب بطریق اکتساب وعدد آن از اقسام خارق عادت مساحہ است باعتبار ظاہر واکثر وقوع آن از اہل فسق و
فساد ست وشرط است کہ خبث باشد واگر خبث از ولی حرام بلکہ یا محارم بود اصل ست کنا قیل میگویند کہ جبال
وعصی کہ بردست سحرہ فرعون می پیچیدند وموسی علیہ السلام آنرا سعی خیال میکرد سحر نبود بلکہ عصی مجوف بود وجبال
از ادیم بود محشو بزیبق ودر تہ آن استہا کردہ یا در آفتاب گذاشتہ بودند زیبق چون گرم گردد بجنبش میاید واین
غریبہ ست وحقتعالی آنرا در چندین مواضع سحر خواندہ ودر بعضی مواضع سحر عظیم خواندہ وکنندگان آنرا سحرہ گفتہ
پس حمل آن برین نمودہ تخییل بعید مینماید مگر آنکہ مراد بسحر در قرآن معنی اخوی ست کہ اعم ست وحمل بر حقیقہ سحر
داخل ست در اعجاز موسی علیہ السلام مگر آنکہ نقل صحیح نشدہ باشد کہ واقع چنین بود واللہ اعلم بحقیقہ الحال ونقل
صحیح ثابت شدہ است کہ یہود سحر کردند آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا خیر آن در وفات جلیل وی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم ظاہر شدہ از عروض نسیان وتخیل ضعف قوت جماع وامثال آن وروفوع اینہا دشمنہ بعد از رجوع از
حدیبیہ بود در ذی الحجہ در آخر سنہ سادسہ ومدت بقای این عارضہ بقولی چہار روز بودہ وجود آثار وبقای آن از اول
حافظ این حجر گفتہ کہ این روایۃ صحیح معتمد ست وغالبا زور وقوت آن چہل روز بودہ ودر روایتی شش ماہ ودر روایتی یکسال
تا آخر تا مدت مدید یا امتداد کشیدہ تا شبی نزد عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا بود دعا کرد وبسیار کرد پستر فرمود یا عائشہ
آگاہی داری تو بآنکہ خدا تعالی فتوی داد مرا در انچہ استفتا کردم او را در انچہ بمن داد اجابت کرد انچہ سوال کردم از وی
فرمود آمدند دو مرد ونشست یکی ازان دو نزد من ودیگری نزد پای من پس گفت یکی ازان دو مرد با رفیق خود را چہ حالت
این مرد را او دردی از چیست گفت مطبوب ست یعنی مسحور ومطبوب در لغت بمعنی سحر آمدہ گفت کہ سحر کردہ است او را گفت
کہ چہ چیز او را سحر کردہ است گفت در موی سر او وشانہ وشاطہ وشاطہ بفتح شین شانہ وشاطہ بضم موہا
کہ بر افتد از سر وریش بشانہ کردن ودر دعای قنوت وفتحل وگفت کجا نہادہ اند آنرا کہ گفت در بیر ذروان بذال
معجمہ مفتوحہ نام چاہی ست کہ در انجا پنہان کردہ بودند ودر روایتی بیر از وان بالف گفتہ اند کہ این صحیح تر ست
پس آمد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با چندی از صحابہ بر ان چاہ فرمود ہمین چاہ ست کہ نمودہ مرا آب

وی سرخ کود گویا نار آب کرده اند سرهای نخلهای وی مثل روس شیاطین پس آوردند از ان چاه آن سحر را
انچنین آمده در صحیحین و در روایتی از بخاری آمده که فرمود عائشه رضی الله عنها چرا افاش نمیکنی تا نزد رسول الله
در سوا نمیکنی انگشتان را که این کار کرده اند فرمود خوش ندارم که پراگنده کنم بر مردم شر را خدا تعالی مرا شفا داد دیگر
به کار دارم که فاش کنم و شر انگیزم و در حدیث ابن عباس بیهقی در دلائل النبوة بسند ضعیف آورده یافتند
در وی وتری یعنی رشته که ان در وی یازده گره کرده و نازل شد سورة الفلق والناس بهر آیتی که میخواندند
گرهی از ان کشاده میشد و این سوره بسند دیگر آورده که فرستاده آنحضرت علیه السلام علی و عمار را رضی
الله عنهما پس یافتند طلعه نخل را که در وی یازده گره بسته اند و در روایتی در فتح الباری ذکر کرده فرو آمد
مرد و یافت طلعه نخل را در وی تمثال آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از موم ساخته و در وی سوزنها خلانیده و
رشته در وی یازده گره زده پس فرود آمد جبرئیل علیه السلام بمعوذتین بهر آیتی که میخواندند گرهی کشاده میشد
هر سوزنی که میکشیدند الم نشکین یافت و راحتی پیدا میشود آیات این دو سوره نیز یازده اند بهر آیتی گرهی
کشاده میشد و بعضی از متصوفه گفته اند که سلوک کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم درین قضیه مسلک تفویض
و تسلیم و امر پروردگار را و صبر کرد در طلب امر بر این بلا و چون تمادی کرد و دیر رسید از تمادی آن که ضعیف گردد
از فنون طاعات و از تمشیت امر دعوت و ابلاغ نور بر نجات حق نمود و دعا کرد پس اشارت یافت بتداوی و معالجه
بعلاج حسی و روحانی روحانی خود این بود که منزل شد بروی معوذتین و حسی آن بود که حجامت کرد در
سر مبارک و صاحب سفر السعادت گفته است که کسی که از دین و ایمان خلی ندارد بهر آئینه این علاج انکار
میکند یعنی میگوید که حجامت که حسی است استفراغ است علاج سحر چه مناسبت دارد و در دفع وی چگونه کند
و میگوید حکم کرده اند لابدی چون جالینوس و ارسطاطالیس نقل کردند البته کار نکردی یعنی گفتی که چون
ایشان حکم کرده اند لابدی وجهی و حکمتی خواهد بود و این سخن در مقابل آنحضرت اولی و انسب است بعد ازان
اشارت میکنند بمعقولیت حکمت در نفع حجامت در دفع سحر و میگوید چون ماده سحر بسر مبارک رسیده یعنی در
قوای دماغیه تاثیر کرده چنان تخیل میکرد که چیزی که نکرده است کرده می شمرد این تصرف است از ساحر در طبیعت
و ماده وی تا انکه ماده بر بطن مقدم دماغ غلبه کرد و مزاج آن از طبیعت اصلی برگشت زیرا سحر مرکب
است از تاثیر ارواح خبیثه از جن و شیاطین و خباثت نفوس بشری و انفعال قوای طبیعیه مدبره ازان
تاثیرات یعنی چون تاثیر سحر در بدن و روح حیوانی است که بادهٔ آن وی است که بعد از انهضام آن در

بتحریف قلب بخاری لطیف بتبیون دماغ متصاعد کشته حائل قوای دماغیه میگردد و بتاثیر و تصرف سحر و مزاج آن محل متضرر و خارج از طبیعت اصلی میگردد و میگویند که استعمال حجامت در محلی که بسحر متضرر شده باشد غایت حکمت و نهایت حسن معالجت باشد و بعضی از مبتدعه انکار کرده اند وقوع تاثیر سحر را در آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و گمان برده اند که این موجب انحطاط علو تبه شریف اوست و موجب تشکیک در نبوت است و هر چه بود بآن باشد باطل ست و موجب عدم وثوق بشریعت ست چه احتمال دارد بریں تقدیر که تحمیل کرده باشد که می بیند جبرئیل را و وحی جبرئیل نباشد و خیال کرده که وحی کرده شده باشد و نه اینچنین باشد و تاثیر سحر در ناقصان میباشد نه در ارباب کمال و این سخن مردود ست زیرا که برهان قائم شده است بر صدق وی صلی الله علیه وآله وسلم در دعوی نبوت و در آنچه سپرسانید از خدا و بر عصمت وی در تبلیغ و معجزات باهره شاهد بران و آنچه متعلق ست بعضے امور دنیا و یه که مبعوث نیست برای آن و نیست رسالت برای آن در آن عرضه است هر چیزی که عارض میشود بشر را مثل اعراض بعیده نیست که تخیل کرده شود بسوی وی گمان برده که کرده است چیز را و حالانکه نکرده است که جزم در امری از امور دنیا چیزی که حقیقت است مر آنرا باعصمت او از مانند آن در امور دین و لازم نمی آید که بکردن آن ملکه از جنس خاطرست که خطور میکند و بثبوت ندارد و یقین نمی ماند برین ملاحده که حجت و باجماع نقل کرده نشده از آنحضرت در هیچ چیزی از اخبار که گفته شده باشد چیز برا برخلاف چیز که خبر داده است بدان و آنکه گویند که موجب نقصت باشد اینچنین نیست بلکه ظهور تاثیر سحر در وی صلی الله علیه وآله وسلم از دلائل نبوت و صدق اوست زیرا که اولیاء کفار ساحر میخوانند و مقرر ست که سحر در ساحر تاثیر میکند و اظهار تاثیر سحر در وے برای این حکمت و مصلحت ست و قول ایشان که تاثیر سحر مخصوص بنا قصان ست کلیه نیست شاید که در کلا ملان نیز بجهه مصلحتے و حکمتے ظاهر گردد و احادیث در میان صحیح آمده و قابل انکار نیستند و الله اعلم و بدانکه رقیه و تعویذات نبوی صلی الله علیه وآله وسلم بسیار ست استیفاء آن از طاقت کتاب و کاتب حروف بیرون ست اینچنه اول بر تعداد امراض مجملا اکتفا کرده شده اما طبع تبرک آنها کیا ره نیاسوده فراسبدان یافت که جمله از انچه ابتلا بدان کثیر الواقع ست تبرکا تیمنا مذکور گردد و بالله التوفیق و از انجمله اشهر و اکثر عین ست در قیهای این هم بسیار ست بلکه ترین رقیها برای این و تمامه بلایا و امراض و فات قرارت فاتحه است و معوذتین و آیة الکرسی ست و این دعا که او ذهب الباس رب الناس واشف انت الشافی الا شفاء الا شفاءک لا یغادر سقما کلیه و دعوات آنحضرت بود برای جمیع امراض و آلام و از انجمله اعوذ بکلمات الله التامات من غضبه و عقابه و شر عباده و من همزات الشیاطین و ان یحضرون و از انجمله اللهم

اعوذ بکلمات اللہ التامات من شر ما انت اٰخذ بناصیتہا اللھم انت تکشف المأثم والمغرم اللھم انہ لا یہزم جندک ولا یخلف وعدک سبحانک وبحمدک وازانجملہ اعوذ بوجہ اللہ العظیم الذی لیس شیء اعظم منہ وبکلمات اللہ التی لا یجاوزہن بر ولا فاجر وبأسماء اللہ الحسنیٰ ما علمت منہا وما لم اعلم من شر ما خلق وذرء وبرء ومن شر کل ذی شر لا اطیق شرہ ومن کل ذی شر ربی اٰخذ بناصیتہ ان ربی علی صراط مستقیم وازانجملہ اللھم انت ربی لا الٰہ الا انت علیک توکلت وانت رب العرش العظیم ما شاء اللہ کان ومالم یشأ لم یکن ولا حول ولا قوۃ الا باللہ اعلم ان اللہ علی کل شیء قدیر وان اللہ قد احاط بکل شیء علما واحصی کل شیء عددا اللھم انی اعوذ بک من شر نفسی ومن شر الشیطان وشرکہ ومن شر کل دابۃ انت اٰخذ بناصیتہا ان ربی علی صراط مستقیم وازانجملہ یخضت بالدی لا الٰہ الا ہو الٰہی مالہ کل شیء واعتصمت بہ وہو ربی ورب کل شیء وتوکلت علی الحی الذی لا یموت واستدفعت الشیر بلا حول ولا قوۃ الا باللہ حسبی اللہ ونعم اللہ ونعم الوکیل حسبی الرب من العباد حسبی الخالق من المخلوق حسبی الرزاق من المرزوق حسبی الذی ہو حسبی حسبی الذی بیدہ ملکوت کل شیء وہو یجیر ولا یجار علیہ حسبی اللہ وکفا سمع اللہ لمن دعا لیس وراء اللہ مرمی حسبی اللہ لا الٰہ الا ہو علیہ توکلت وہو رب العرش العظیم رگفتہ اند کہ ہر کہ این دعوات اخیر بکند غلبت وقدرت آن بداند وازانجملہ رقیہ جبرئیل ست کہ پیغمبر را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رقیہ کردہ ودر صحیح مسلم ثابت ست بسم اللہ ازیک کل شیء یؤذیک ومن شر کل نفس او عین حاسد اللہ یشفیک بسم اللہ ازیک رقیہ وجع جسد مسیح صحیح مسلم از عثمان بن العاص آمدہ است کہ نبی رضی اللہ عنہ حکایت کرد نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درد یرا کہ میافت بدن از ان باز کہ اسلام آوردہ است پس فرمود مر او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بنہ دست خود را بدانجائی کہ درد میکند از جسد تو بگو بسم اللہ سہ بار وبگو ہفت بار اعوذ بعزۃ اللہ وقدرتہ من شر ما اجد واحاذر رقیہ فزع وارق یعنی ترس وبیخوابی وشکایت آورد خالد بآنحضرت وگفت یا رسول اللہ خواب نمی برد مرا شب پس فرمود آنحضرت چون بیائی بخواب خود بگو اللھم رب السموات السبع وما اظللت ورب الارضین وما اقللت ورب الشیاطین وما اضللت کن لی جارا من شر خلقک کلہم جمیعا ان یفرط علی احد منہم او ینبغی علی خرجا رک وجل ثناؤک ولا الٰہ غیرک رقیہ دار الکرب اللھم رحمتک ارجو فلا تکلنی الی نفسی طرفۃ عین واصلح لی شانی کلہ لا الٰہ الا انت ودر سنداما احمد از ابن مسعود رضی اللہ عنہ آمدہ کہ آنحضرت فرمود نرسد

بیچ بندہ راہم وحزن وبگوید اللہم انی عبدک وابن عبدک وابن امتک ناصیتی بیدک ماض فی حکمک عدل فی
قضائک اسالک بکل اسم ہو لک سمیت بہ نفسک او انزلتہ فی کتابک او علمتہ احدا من خلقک او استاثرت بہ
فی علم الغیب عندک ان تجعل القرآن العظیم ربیع قلبی ونور صدری وجلاء حزنی وذہاب ہمی وغمی رد کند خدا تعالیٰ
حزن وہم او را وبیارد در بدل آن فرح وکشاد از ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم ہر کہ لازم گیرد استغفار را گرداند خدا تعالیٰ او را از ہر ہم فرج واز ہر ضیق مخرج وروزی دہد او را از جائیکہ
گمان ندارد ونیز از ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ کہ گفت کسیکہ بسیار شود ہموم وی را بایں کہ بسیار گوید لا حول ولا قوۃ
الا باللہ در صحیحین آمدہ کہ وی کنزیست از کنوز بہشت وترمذی آمدہ کہ وی بابی ست از ابواب جنت ودر بعضی
آثار آمدہ کہ فرد دنی آید ہیچ فرشتہ از آسمان وزمین ودیگر بلا حول ولا قوۃ الا باللہ وشفا نگفتہ اند کہ نیست ہیچ چیزی
اعون بر عمل ازین کلمہ وآمدہ کہ ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی وخواتیم سورہ بقر ہر نماز کرب فرا در رسد کند او را خدا تعالیٰ
ودر حدیث سعد ابی وقاص آمدہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدرستی وراستی سر آنیہ من میدانم
کلمہ را کہ نگوید آنرا مکروب مگر آنکہ گشاده گرداند او را خدا تعالیٰ از آن کلمہ برادرم یونس ست کہ ندا کرد در ظلمات
لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین ونزد ترمذی آمدہ است کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دعا
کند بآنمرد مسلمان در ہیچ چیزی ہرگز مگر استجابت کردہ شد مر او را ودر روایتی آمدہ اسالک تمام العافیۃ واسالک
دوام العافیۃ واسالک الشکر علی العافیۃ واسالک الغنی عن الناس ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم رقیہ فقرہ
روایتہ است از ابن عمر رضی اللہ عنہما کہ آمد مردی نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وگفت یا رسول اللہ البتہ
راد در روی گردانیدند از من فرمود کجائی تو از صلوٰۃ ملائکہ وتسبیح خلائق کہ بہ ہی داده میشود الیشان از زق گونہ
للوح فجر سبحان اللہ وبحمدہ سبحان اللہ العظیم وبحمدہ استغفر اللہ صد بار ہی آید ترا دنیا خوار در ام پس رفت آنمرد ونگشت
روز دیگر وبازآمد وگفت یا رسول اللہ روی آور دبمن دنیا چندانکہ نمی دانم کہ کجا نہم آنرا واین کلمہ را در سلسلہ کبود بیانہا
از سفت فجر وفرض فجر میخوانند واگر ختم کنند بادی لا حول ولا قوۃ الا باللہ چنانکہ در حدیث آمدہ است موجب مغفرت
ہیچ گمان نگردد واین سبب وسعت رزق ست ولہذا استغفار سبب آنست زیرا کہ معاصی موجب ضیق رزق
ہم وغم ست چنانکہ گذشت وانجا ہر دی ست کہ آنرا کیمیای مشائخ نام ست ومجرب ست بعد از سلام
از جمعہ پیش از انکہ بگرداند پا بہا را از وضعی کہ در تشہد نہادہ است بخواند فاتحہ الکتاب ہفت بار وقل ہو اللہ
احد ہفت بار وقل اعوذ برب الفلق ہفت بار وقل اعوذ برب الناس ہفت بار اینقدر در حدیث واقع

شده است برای من زعفران ما تقدم من الذنوب وما تاخر وشائع بعد ازان این دعا را که آثار آمده است میخوانند

هفت بار اللهم یا غنی یا حمید یا مبدی یا معید یا رحیم یا ودود اغننی بحلالک عن حرامک وبطاعتک عن معصیتک و بفضلک عمن سواک رفیا اطفار الحریق بطرانی وابن عساکر روایت کرده اند که رسوال خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود اذا رایتم الحریق فکبروا چون بینید شما آتش را که در گرفته است تکبیر برآرید فان التکبیر یطفیہ زیرا که تکبیر سیر اند آنرا مجرب و در وجه اطفار تکبیر حریق را گفته اند که نار ماده شیطان ست که پیدا کرده شده است از ان دست دروی از فساد عام که مناسب شیطان و فعل اوست و آتش طلب میکند بطبع خود علو و فساد را و شیطان نیز دعوت میکند بدان و میخواهد هلاک بنی آدم را پس او شیطان هر ایک میخواهد در زمین فساد و کبریائی خضوع دفع میکند شیطان را و فعل او را پس از نجهه تکبیر را اثر ست در اطفار حریق و نفی ایستد نزد کبریائی حق هیچ چیز پس چون تکبیر گوید مسلم پروردگار خود را اظهار میکند تا را و بتحقیق تجربه پیوسته است این عمل رقیه صرع گفته اند صرع یکی از تصرف ارواح خبیثه است و دیگر از اخلاط رديه و درین قسم ثانی تکلم کرده اند اطبا را و اما علاج صرع از ارواح خبیثه برقی میباشد و معالجه این محاربه است و محارب را باید که سلاحش صحیح باشد و ساعد قوی تا آنکه از بعضی معالجان کسی نبود که اکتفا میکرد بقول اخرج منه ما یقول بسم اللہ ما یقول ولا قوة الا باللہ و بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که میفرمود اخرج عدو اللہ انا رسول اللہ و بعضی خواندن محرر رسول اللہ را امر میکردند مصروع را بکسرت قرات آیة الکرسی و بقرات معوذتین و بعضی خواندن محمد رسول اللہ والذین معه اشداء علی الکفار تا آخر سوره یا سوگند بحضرت نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در دفع آن تجربه کرده اند رقیه صداع را که کرده حمیدی و طبرانی و یونس بن یعقوب از عبد اللہ گفته بود در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم که تعوذ میکرد از صداع بقول خود بسم اللہ الرحمن الرحیم بسم اللہ الکبیر واعوذ باللہ العظیم من شر کل عرق نعار ومن شر حر النار رقیه وجع انضرس مبقی آورده که عبد اللہ بن رواحه شکایت کرد نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درد دندان را پس نهاد آنحضرت دست مبارک خود را بر رخساره او که در ان جانب بود و فرمود هفت بار اللهم اذهب عنه یا حمید فحشه بعوذة بنیک الکریم المبارک عندک پس شفا داد او را در اندک تعالی پیش از انکه برخیزد و روایت کرده است حمیدی فاطمه زهرا رضی اللہ عنها آمد نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حالیکه شکایت میکند درد سر را که می یافت از ان پس درآورد او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسایه خود را و نهاد بر دندانی که درد میکرد و فرمود بسم اللہ باللہ اسالک بوجهک الکریم وبملائک وقدرتک علی کل شی فان مرسم لم تلد غیر عیسی من روحک وکلمتک ان تکشف ما تلقی فاطمة بنت نبیک

کلمہ پس آرام یافت دردی کہ حضرت فاطمہ داشت و در مواہب گفتہ کہ از غرائبی کہ شائع و ذائع است از سخنان
صحت طبری امام مقام انجلیل بلکہ دیدم او را کہ کرد بارہا و نہاد دست خود را بر سر شخصی کہ درد میکرد و مداوا می
کرد و پرسید از وی نام او را و نام مادر او را و سپید از منی کہ میخواہد کہ درد نکند دران مدت زمان وی یعنی گفت
کہ درد چند سالہ ترا بہ بندم پس میگوید آن شخص پنجسال یا ہفت سال یا نہ سال مثلاً و ربما یعنی عدد طاق پس برنداشت
دست خود را مگر آنکہ ساکن شد الم وی و ملکث میکرد مدت مذکورہ کہ درد نمیکرد و این امر شائع و مشہور است از وی انتہی
اما ہیچ دعای معین ذکر نکرد و ظاہر این دعا ماثور نہ کہ خواہد بود یا توجہ میکرد و از پیش خود دعای میخواند و اللہ اعلم
بحقیقۃ الحال و گفت صاحب مواہب و از انچہ تجربہ کردہ شدہ آنست کہ بنویسد بر رقعہ یکہ درد جانبہ بود است
بسم اللہ الرحمن الرحیم قل ہو الذی انشاکم وجعل لکم السمع والابصار والافئدۃ قلیلا ما تشکرون یا اگر خواہد
بنویسد و لہ یاسکن فی اللیل والنہار وہو السمیع العلیم رقیہ عسر البول روایت کردہ است نسائی از ابی الدرداء
کہ آمد او را مردی و گفت پدر او را حبوس شدہ است بول و رسید حاستاد او حصاۃ البول پس تعلیم کرد او را ابو الدرداء
رضی اللہ عنہ رقیہ کہ بشنید ہا بود از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ربنا الذی فی السماء تقدس اسمک امرک
فی السماء والارض کما رحمتک فی السماء فاجعل رحمتک فی الارض واغفر لنا وذنوبنا وخطایانا انت رب الطیبین
انزل شفاء من شفائک ورحمۃ من رحمتک علی ہذا الوضع فیبری بامر اللہ تعالی و رقیہ کنند او را باین دعا پس رقیہ کرد
بدی و بہ شد و این رقیہ در شکوی عام کہ برای ہر مرض کنند نیز آمدہ است از حدیث ابی داؤد و رقیۃ الحمی
روایت ست از انس رضی اللہ عنہ گفت دراند رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر عائشہ رضی اللہ عنہا و وی تب بود
و دشنام میکرد تب را فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دشنام مکن تب را کہ وی مامور ست و لیکن اگر خواہی بیاموزم
ترا کلمات کہ چون بگوئی آن کلمات را برو آنرا خدا تعالی از تو فرو برد پس بیاموزید مرا فرمود بگو اللہم حمہ عبدک الرقیق و
فظہ الدقیق من شدۃ الحریق یا ام ملدم ان کنت آمنت باللہ العظیم فلا تصدعی الراس ولا تنفثی الفم ولا تاکلی اللحم ولا
تشربی الدم و تحولی عنی الی من انت مع اللہ الہا آخر گفت عائشہ رضی اللہ عنہا پس گفتم من این کلمات را کہ
آموخت مرا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس رفت تب از من و ما ہیچ نگذید مجرد بست این زمینہ چنانکہ دیدم من بخط
شیخ خود و نقل از خط او یعنی اللہم رحم عظمہ الرقیق وجلدہ الرقیق واعوذ بک من فورۃ الحریق یا ام ملدم انکنت
آمنت باللہ والیوم الآخر فلا تاکلی اللحم ولا تشربی الدم ولا تفوزی عام الفم واشغلی الی من یزعم ان مع اللہ الہا
آخر فانی اشہد ان لا الہ الا اللہ وان محمدا عبدہ ورسولہ و بنویسد برای حمی مثلہ چنانکہ ذکر کردہ است صاحب الہدی

بر سر ورقه لطیف بسم الله خیرت بسم الله قلت وبگیرد هر روز یک ورقه را وبیندازد آنرا در دهن وفرو برد بآب تا همه کتاب قرآن وشرب آن برای شفاء از سلف خصوصی ست چنانکه گذشت وابن الحاج در مدخل ذکر کرده که شیخ ابو محمد مرجانی همیشه مینوشت اوراق برای حمی وضیر آن ومیگذاشت بر در زاویه پس هر که میبود بوی حمی میگرفت ورقه را ازان واستعمال میکرد وشفا می یافت باذن الله عزوجل ومیبود مکتوب ازلی لم یزل ولا یزال یزیل الزوال وهو لا یزال ولا حول ولا قوة الا بالله وهو العلی العظیم ونزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمومنین رقیه غراج بفتح غارلیش ودمیدگی بر روی پوست صاحب المعانی گفته که بنویسد بروی این آیه را وبسائونک عن الجبال فقل ینسفها ربی نسفا فیذرها قاعا صفصفا لا تری فیها عوجا ولا امتا مجربست قریب عسر ولادت وازانچه مجربست عسر ولادت را چیزی ست که روایت کرده شده است از عبد الله بن امام احمد حنبل گفت دیدم پدر خود را مینوشت وقتیکه دشواری شدید بر زن ولادت ورجام سفید یا چیزی نظیف حدیث ابن عباس لا الا الله الحلیم الکریم سبحان الله رب العرش العظیم الحمد لله رب العالمین کانهم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا الا ساعة من النهار بلاغ فهم یوم یرون ما لم یلبثوا الا عشیة او ضحاها غلاف گفت که خبر داد ما را ابو بکر مروزی که آورد امام احمد را مروزی وگفت یا ابا عبد الله بنویس چیزی مر زنی را که سخت شده است بروی ولادت وهر دردی گفت بگیرد اوراق بیاض وزعفران را گفت غلاف دیدم اورا که مینوشت بسیار کسی را وهر مدخل گفته که مینویسد او را مضجعه اخرج ایها الولد من بطن ضیق الی آخر السورة ونزل من القرآن بقدرة الذی جعل فی البحر سبلا فی قدر مکیال الی آخرها نزلنا هذا القرآن علی جبل لرایته الی آخر السورة ونزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمومنین ومینوشند آنرا زن وبیفشانند بر روی خود گفته است شیخ مرجانی که گرفته ام این رقیه را از بعضے بزرگان ومینوشتم آنرا مرهیچ احدی را مگر بسگاری یافت وریاضه بفضل خدا وروایته کرده شد از ابن عباس رضی الله عنهما گفت گذشت عیسی علیه السلام بر سنی ومال آنکه معترض بر من افتاده بود بچه صرکم وی پس گفت آن زن ای کلمة الله وعاکن برای من که خلاص گرداند مرا از ین محنت که من در انم پس گفت عیسی علیه السلام یا خالق النفس ویا مخلص النفس من النفس ویا مخرج النفس من النفس خلصها پس انداخت آن زن ولد را بر خاست گفت شیخ مرجانی پس چون دشوار گردد بر زن ولادت بنویس این را برای وی رقیه رعاف واز انچه تجربه کرده اند برای رعاف آنکه نوشته شود بر جبهه معروف وقیل یا ارض ابلعی ماءک ویا سماء اقلعی وغیض الماء وقضی الامر وجائز نیست کتابة آن بخون رعاف چنانکه بعضی جهال کنند زیرا که خون نجس ست پس جائز نیست که نوشته شود بوی کلام خدا ورقیه برای هر دردی

و بلا نها بان بن عثمان از پدرش رضی الله عنهما روایت کرده اند که گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم میفرمود کسیکه بگوید بسم الله الذی لا یضر مع اسمه شیء فی الارض ولا فی السماء وهو السمیع العلیم سه بار وقت شام نرسد او را هیچ بلای ناگهانی تا آنکه صبح کند و کسیکه بگوید آنرا وقت صبح نرسد او را بلای ناگهانی تا شام کند گفت و پس سید ابان بن عثمان را فالج پس نظر میکرد در دی آن کسیکه شنیده بود از وی حدیث بطریق تعجب از کار پس گفت ابان چه نظر میکنی بسوی من نخدا سوگند دروغ نبسته ام بر عثمان و نه دروغ بسته است عثمان بر پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم ولیکن امروز که رسیده است مرا آنچه رسیده است بسبب آنکه عصیان کردم من پس فراموش کردم نخواستم آنرا رواه ابو داؤد والترمذی وقال حدیث حسن صحیح قیه که حاصل گردد بوی معالجات از هفتاد و یک درجه است از انس بن مالک که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کسیکه بگوید بسم الله الرحمن الرحیم ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم عشر مرات پاک گردانیده میشود از گناهان همچو روزی که زائیده است او را مادر و عافیت داده میشود از هفتاد و یک بلا از بلاهای دنیا که جنون و جذام و برص و بیغ از انهاست و ترمذی از ابو هریره آورده که فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بسیار گوئید لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم زیرا که کنزیست از کنوز بهشت گفت یکون کسیکه گوید لا حول ولا قوة الا بالله ولا ملجا من الله الا الیه در گرداند از وی خدا تعالی هفتاد باب از ضرر که ادنای آن فقر است روایت کرده است طبرانی از ابو هریره قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم من قال لا حول ولا قوة الا بالله کان دواء من تسعة وتسعین دواء الیسرها الهم و در حدیثی دیگر آمده از ابو موسی کسیکه بگوید لا حول ولا قوة الا بالله هر روز صد بار نرسد باو فقر هرگز و نیز آمده است کسیکه درنگ کند بروی رزق باید که بسیار گوید لا حول ولا قوة الا بالله و از امام جعفر بن امام محمد باقر از پدرش از جده اش از علی ابن ابیطالب رضی الله عنهم اجمعین آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرموده است کسیکه بگوید هر روز و شب الا آله الا الله الملک الحق المبین باشد او را امان از فقر و انس و وحشت قبر و گرسنه نشود بروی باب غنا و کشاده شود و ربیعه روایت این حدیث نکرده اند اگر رحلت کنند برای این حدیث چنین بسیار نباشد ذکر کرده است این را عبد الحق در کتاب الطب النبوی قیه و ردطعام روایت کرده است بخاری در تاریخ خود از عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما کسیکه بگوید هنگامی که نهاده شود طعام بسم الله خیر الاسماء فی الارض والسماء لا یضر مع اسمه داء اللهم اجعل قیه رحمة وشفاء ضرر نکند او را هیچ چیز قیه ام الصبیان از امیر المومنین علی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم هر که زائیده شود او را از فرزندے پس اذان گوید در گوش راست و اقامت در گوش چپ زیان نکند او را ام الصبیان هذا ما رواه احمد لیکن ذکر

ذکر کردن احوال ملائکه

ذکر کردن احوال ملائکه

عبد الحق فی الطب النبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وام الصبیان ریحی ست کہ نعوض میکنند بادلاد و بسا کہ میپوشد
ایشانرا دی افند برایشان و سر و رتاذین آنست کہ تا اول اینچہ بگوش وی آید کلمہ شہادت باشد اکبر بائی
عظمت وی پس این گویا تلقین ست مراورا شعار اسلام رانزد در آمدن در دنیا چنانکہ تلقین کردہ میشود کلمہ
توحید نزد خروج از دار دنیا و نیز شیطان میگریزد از کلمات اذان رفیعہ حفیظ مصان لا الا اللہ الا اللہ ک باللہ تک
سمیع علیم باللہ محیط بہ ملک کسلمون و بالحق انزلناہ و بالحق نزل الی آخر یا صاحب مواہب میگوید گفت شیخ تما
مشہور شدہ است بلاد یمن و مکہ و مصر و مغرب و جملہ بلدان کہ این حفیظ رمضانست نگاہ میدارد از غرق و حرق
و شرق و سائر آفات و نوشتہ میشود در آخر جمعہ از رمضان و جمہور مردم مینویسند آنرا در حالی کہ خطیب خطبہ میخواند
بر منبر و بعضے بعد از صلوٰۃ عصر و گفتہ است کہ این بدعتی ست نیست اصل مر آنرا اگرچہ واقع شدہ در کلام غیر واحد
از اکابر بلکہ اشعار میکنند کلام بعضے از ایشان در رد آنرا و حدیث ضعیف رد بود حافظ این حجر انکار میکرد
آنرا جداً تا آنکہ در اثنای خطبہ بر منبر ایستادہ بود و میدید کسی را مینوشت آنرا میگفت منحک اللہ تا ہذہ البدعۃ و اصل
و اما طب آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باو در یہ طبیعہ طبیبہ بسیار ست و در اکثر امراض واقعست و ظاہر ست
کہ طب آنحضرت ارجی باشد و اگر در بعضی مواضع بقیاس و اجتہاد و تجربہ باشد نیز دور نیست و ما اعتماد بر طب
روحانیہ کردیم از جہت بودن ایشان اتم و اعلیٰ و اخص و اکمل و لیکن حدیثی در باب علاج اسہال بعسل واقع
شدہ است کہ در اینجا کلاً ہست نقل کنیم بدانکہ در صحیحین از حدیث ابی سعید خدری آمدہ کہ آمد مردی نزد آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت برادر من شکایت میکند از شکم خود و در روایتی گفت میرود شکم وی پس امر کرد
آنحضرت علیہ السلام او را بنوشانیدن عسل مراورا پس نوشانیدم عسل مراورا پس نوشانیدم را عسل پس زیادہ شد استطلاق پس فرمود
آنحضرت راست گفتہ است خدا و دروغ گفت شکم برادر تو و در روایت مسلم آمدہ کہ سہ بار امر کرد آنحضرت بنوشانیدن
عسل پس آمد مرد بار چہارم پس فرمود آنحضرت بنوشان او را عسل پس زیادہ شد استطلاق و در روایت احمد
آمدہ کہ فرمود در بار چہارم بنوشان او را عسل پس نوشانید پس بہ شد پس فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم در رابعہ صدق اللہ و کذب بطن اخیک و گفتہ اند کہ اہل حجاز اطلاق میکنند کذب را در جای خطا کذب سمک
میگوید یعنی نغزید و در نبات حقیقۃ آنچہ گفتہ شد مراورا پس معنی کذب لطنہ یعنی صلاحیت ندارد شت
قبول شفا را بلکہ نغزید از وی کذا قیل و امام فخر الدین رازی گفتہ رحمہ اللہ علیہ شاید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم دانست بوحی کہ عسل ظاہر میشود نفع وی و چون ظاہر نشد فی الحال گویا جاری

وصل در بیان طب آنحضرت

شد مجری گذب بلغم را اطلاق کرده شد بروی لفظ کذب انتهی و بعضی طاعنه اعتراض کرده اند ریحانه گفته
که عسل مسهل ست پس چگونه فرموده شود مر کسیکه را فعست او را اسهال و جواب داده شده است که این سخن
ساقط از حیز قبول ست از قابل آن و مصدوق بل کذبوا بما لم یحیطوا بعلمه است زیرا که اتفاق دارند اطباء که
مرض واحد مختلف میشود علاج وی باختلاف سن و عادت و زمان و غذای مالوف و تدبیر و قوت طبیعت
و اسهال حادث میگردد گاهی از ناگوار افتادن طعام که ناشی میگردد از بلغمی و اتفاق دارند که علاج این
سبب که بسبب فعل اوست پس اگر محتاج ست بسوی مسهل امداد و اعانت کرده شود بآن مادام که در علیل قوت
است دگویا این مرد استطلاق بطن وی از بلغمی بود پس وصف کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
عسل را در اعسل برای دفع فضول که جمع شده بودند در نواحی معده از اخلاط الزج که منع میکند استقرار غذا را و
معده و روی را ریشها دهنده است چون بچیده بوی اخلاط الزج خاشه میگردانند معده را و فاسد میگرداند غذای را که
داخل میگردد بسوی پس دوای آن باستعمال چیزی باشد که جلا دهد و پاک گرداند آن اخلاط را و نیست چیزی نافع تر
از آب از عسل خصوصا اگر آمیخته شود با آب گرم و مورد تکرار امر باشامیدن عسل نکته لطیف ست چه دوا میباید
که آنرا مقدار و کمیتی بحسب حال مرض باشد تا اگر از آن قاصر آید مکرر شود مرض را زائل نگرداند و اگر از آن
زیاده آید قوی را ساقط گرداند و مرض را زیاده کند و ضرری دیگر پیدا گردد و چون در هر نوبتی چندان عسل نوشد
که مقاوم مرض شدی لاجرم اخلاق زیاده میشد عامر باطاوت شرب عسل میگردد تا بحد خویش رسید لاجرم
فرمود صدق الله و کذب بطن اخیک که عبارت ست از کثرت مادهٔ فاسده و چون در آخر آن قدر داد ند که
در اخراج مادهٔ و دفع مرض کافی و وافی بود نفع آن ظاهر شد پس قول وی صلی الله علیه و آله وسلم کذب بطن
اخیک اشارت ست بآنکه این دوا نافع ست و بقاء در نیست از جهة قصور و زوال در شفا بلکه از جهة کثرت
مادهٔ فاسده است پس از نجهة امر کرد بمعاودت شرب عسل از برای استفراغ و بعضی گفته اند که عسل گاهی چربی
میکند شتاب بسوی عروق و نافذ میگردد باوی اکثر غذا و او را میکند بول را پس قابض میگردد دفعه گاهی باقی
میماند در معده پس برمی انگیزد معده را و میکرداند را تا آنکه دفع میکند طعام را و اسهال میدهد بطن را پس انکار
وصف عسل باسهال مطلق از قصور عقل منکر ست و بعضی گفته اند در وصف کردن آنحضرت صلی الله علیه و
آله وسلم عسل را برای این مسهل چار قول ست یکی حمل آنچه بر عموم در شفا و باین اشارت کرد آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم بقول خود صدق الله ای فی قوله فیه شفاء للناس چون تنبیه کرد بر این حکمت

تلقی کرد آنرا بقبول پس شفا داده شد باذن الله تعالی آنکه وصف مذکور نبود بر الف عادت ایشان بود در تداوی بعسل در جمیع امراض ثالث آنکه اسهال از هیضه بود چنانکه گذشت رابع آنکه احتمال دارد امر بطبخ عسل بود پیش از شرب زیرا که دوی عقد میکند بلغم را پس شاید که نخست بطبخ خورد دوم آنکه دوای ضعیف است و تائید میکند قول اول را حدیث مسعود علیکم بالشفاءین العسل والقرآن اخرجه ابن ماجه والحاکم مرفوعا والحاکم ابن ابی شیبه والحاکم موقوفا و رجاله رجال الصحیح و از امیر المومنین علی کرم الله وجهه آمده است که فرمود چون آشکار کند و در روایتی چون طلب کند شفا را یکی از شما باید که طلب هبه کند از زن خود از مهرش چیزی و بخرد بآن عسل و بنوشد آبی از کتاب الله در کاسه بشوید آنرا بآب آسمان و خلط کند با عسل شفا دهد خدا تعالی او را بعضی علما در حدیث آن گفته اند که حق تعالی فرموده است و ننزل من القرآن ما هو شفاء فرموده و انزلنا من السماء ماء مبارکا و جای دیگر ما هو اما فرموده فان طبن لکم عن شیء منه نفسا فکلوه هنیئا مریئا یعنی اگر بدهند زن شما را بخوشی نفسی خود چیزی از مهر خود پس بخورید آنرا خوش و گوارنده و فرمود در عسل فیه شفاء للناس پس چون این همه اسباب شفا جمع گردد امید حصول آن بفضل خدا غالب آید و هو الشافی اللهم اشفنا شفاء عاجلا بحق القرآن العظیم و ببرکت بیتک الکریم اللهم صل وسلم علیه وصل و در تعبیر رویا از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تعبیر یعنی تفسیر ست عبرت الرویا به تخفیف و تشدید هر دو آمده و تشدید برای مبالغه است و رویا بالضم راو سکون همزه آنچه به بیند شخص در خواب و بیان حقیقت رویا بر طریقه متکلمین و حکما در شرح مشکات ذکر کرده شده است اینجا آنچه بر طریقه محدثین در کتاب مواهب وارد شده ذکر کرده می آید قاضی ابو بکر بن العربی که از اعاظم علمای مالکیه است گفته که رویا اورا کافی ست که پیدا میکند خدا تعالی در دل بنده بر دست ملکی یا شیطانی بحقائق آن یا بتعبیرات آن و حاکم و عقیلی روایت کرده اند که ملاقات کرد عمر را رضی الله عنه او گفت یا ابا الحسن مردمی بینند رویا پس بعضی از ایشان صادق آید و بعضی کاذب می افتد گفت نعم شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم میگفت نیست هیچ عبد و نه اناث که خواب میکند پس برمیگردد بخواب گر آنکه بیرون می آید روح او بسوی عرش پس میگردد بآن عرش آن رویاست که صادق می آید و آنکه پیدا میشود پایان عرش کاذب می آید و ذهبی این حدیث را صحیح نمیداند و ابن القیم حدیث آورده که رویای مومن کلامی ست که میکند او را پروردگار تعالی و تقدس و حکیم ترمذی گفته که بعضی از اهل تفسیر در قول حق تعالی ما کان لبشر ان یکلمه الله الا وحیا او من وراء حجاب گفته اند من وراء حجاب ای فی المنام و رویای انبیا صلوات الله وسلامه علیهم وحی ست بخلاف غیر ایشان پس

رویا چیست

وصل در تعبیر رویا و آنکه خواب

وحی نمی درآید آنرا خللی زیرا کہ وی محروس ست بخلاف رویای غیر انبیا کہ گاہی حاضر میگردد او در اشتباہ
بخاری از حدیث انس آوردہ کہ رویای حسنہ از مرد صالح یکجزو ست از چہل و شش جزو از نبوت و گفتہ اند کہ مراد
غالب رویای صالحین ست و الا گرنہ مرد صالح می بینند گاہی اضغاث را و لیکن نادر ست از جہت قلت تمکن شیطان
از صلحا بخلاف غیر صلحا کہ صدق در وی نادر ست از جہت غلبہ تسلط شیطان بر ایشان و در اینجا اشکال کردہ اند کہ
چون رویا جزو نبوت چہ معنی دارد و حال آنکہ نبوت منقطع گشت بموت نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و جواز زیادہ اند ک
اگر از نبی ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس جزو است از اجزای نبوت حقیقتا و اگر از غیر نبی ست پس وی جزو ست از
اجزا نبوت بر سبیل مجاز بہ اعتبار تشبیہ رویا بہ نبوت از افادہ علم و بعضی گفتہ اند کہ مراد اخبار علم نبوت ست و نبوت اگرچہ منقطع شد
علم او باقی ست و از امام پرسیدند کہ ایا تعبیر کنند رویا را ہر کس گفت ایا بہ نبوت بازی میکند بعد ازان گفت الرویا جزء
من النبوة مراد وی ہمان تشبیہ رویا ست بہ نبوت از جہت اطلاع بر بعضی غیوب و بعضی گفتہ اند کہ جزو شی مستلزم قوت نبوت
و صف کل را و کسیکہ میگوید اشہد ان لا الہ الا اللہ بآواز بلند نمیگوید او را مؤذن و این سخن جہت باعتبار معقول زیرا کہ جزو
غیر کل ست و نبوت مجموع این اجزا ست و ہر جزو نبوت نیست و این ظاہر ست و لیکن منفصل ازانست کہ در نبوت داخل ست
و نبوت عبارت ست از مجموع آن اجزا فافہم و در حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ است کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باقی
نماند بعد از من مبشرات مگر رویا و در حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما نزد مسلم و ابی داؤد آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
برداشت پردہ خانہ را و سر مبارک او بستہ بود بعصابہ در مرضی کہ رفت از نیعالم و مردم صفت بستہ ایستادہ بودند پس
ابو بکر رضی اللہ عنہ و گفت ایہا الناس یافی نماند از مبشرات نبوت مگر رویای صالح کہ می بیند آنرا مسلم یا دیدہ میشود
برای او و تعبیر مبشرات باعتبار غالب ست و الا بعضے رویا سند ہم میاشد و صادق ہم نمیاید حقتعالی آنرا برای
مسلم بجہت رفق باستعداد او کند برای خبری کہ واقع خواہد شد پیش از انکہ واقع شود قاضی ابو بکر بن العربی گفتہ کہ اجزاے
نبوت نمیماند حقیقۃ آنرا مگر ملک بانبی حاکہ ارادہ کردہ است آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمین مقدار ست کہ رویاے
خیری از اجزای نبوت ست فی الجملہ زیرا کہ در وی اطلاعست بر غیبی از غیوب یوحی از وجوہ اما بالتفصیل نسبت مخصوص
است بمعرفت او درجہ نبوت و امام رازی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ لازم ست عالم را کہ بداند ہر خبر را جملۃ و تفصیلا و
بتحقیق گردانیدہ است حق تعالی مر ہر علم را حاصلہ کہ واقف ست نزد آن پس بعضی ازان چیزی ست کہ دانستہ میشود
مراد بآن جملۃ و تفصیلا و بعضی ازان آنست کہ دانستہ میشود جملۃ بتفصیلا و رویا ازین قبیل ست و در حدیث نیز
روایات مختلف آمدہ و در بعضی خبر من خمسۃ و اربعین و در بعضی جزو من سبعین و در بعضی ستۃ و ثلثین و در

بعضی ستة عشرین و در بعضی اربعة و عشرین پس وفات بعد آن نماند و مشهور است از ایشان بیست و بعضی از برای عدد روایت مشهور کسته و از بعضی بست سنه سابقی پیدا کرده اند گفته که حق تعالی وحی فرستاد بسوی عیسی علیه السلام خود شش ساله و رنام بعد از ان وحی فرستاد در نقطه باقی مدت حیات او در نبوت هم نبیست و سه سال است و نسبت شش ساله به بیست و سه سال نسبت یک جزء است بچهل و شش جزء و مناسب نمی نماید که وحی در ابتدای نبوت شش ساله و رنام بود خلاصی گفت که ازینجا معلوم میشود که اول وحی که فرستاده شد نبوت نبود بلکه نبوت دیگر نیست که نسبت کرده نمی شنویم ما دران خبری و اثری نه ذکر کرده اند و نیز دریغاب چیزی و بچیزی گفته و الظن لا یغنی من الحق شیئا و لازم نیست بر ما که هر چه خفی باشد علم آن بدانیم ما آنرا نمی دانیم اعداد و کمات و ایام صیام و رقی حمار و غیر آن و نیز این بر سبیل مناسبت و در اعداد او که در روایات دیگر آمده حجاری نیست پس اولی بلکه واجب تفویض است بعلم شارع و الله اعلم و دیگر بدانکه در حدیث آمده است که اصدق الرؤیا بالاسحار راست ترین رویا رویای است که وقت سحر ببیند رواه الترمذی و الدارمی و مسلم از حدیث ابی هریره رضی الله عنه آورده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه و آله و سلم در وقتیکه نزدیک شود زمان در روغ نمی شود و رویای مسلم راست ترین شما در رویا راست ترین شما است در سخن و در معنی اقتراب زمان و قول آمده یکی آنکه معنی او تقارب زمان لیل و زمان نهار است و آن وقت استوای انهاست و ایام ربیع که وقت اعتدال طبایع اربع و استوار لیل و نهار است همچنین است عبارت قوم و ظاهر آنست که ایام خریف را نیز گویند که وقت تحویل میزان است و وقت استوار لیل و نهار است و معبران نیز برانند که اصدق رویا نزدیک اعتدال لیل و نهار است و در اینجا بحث کرده اند که برین وجه فائده تقیید بمسلم چیست زیرا که اعتدال طبایع در هیچ وقت مخصوص بمسلم نیست وجوابش آنکه حال کافر خارج از دائره اعتبار است اطلاق صدق بر رویای او ممنوع و قول دیگر آنکه مراد باقتراب زمان انتهای مدت اوست نزدیک قیام ساعت و تائید میکند این را حدیث ترمذی که بلفظ فی آخر الزمان لا تکذب رویا المؤمن آورده اند بعضی از مشایخ خود شنیده است که مراد اقتراب زمان موت است و بعضی گفته اند که مراد زمان ندکور زمان صدی است که زمان بسط و رزق و کثرت امن و بسیط خیر و رزق است زیرا که آن زمان کوتاه خواهد بود از جهة بود از جهة وجود لذت و طیب عیش و بعضی گفته اند که آن زمان طائفه است که باقی ماند تا عیسی بن مریم علیهما السلام بعد قتل دجال و اهل این زمان آمن اند در احوال از زمان این امت بعد از صدر اول و اصدق اند در اقوال و ازین جهت گفت در آخر این حدیث در اصدقکم رویا اصدقکم

صدق او وجه اعتبار صدق قول در صدق رؤیا ظاهرست چه هر که صدق میورزد صدق او را نگه میدارد دل او قوت می پذیرد و ادراک او منقش میگردد بمعانی بروجه صحت و صداقت هر که بیداری وی صحیح و سالم است خواب او نیز همچنین خواهد بود بخلاف کاذب و مخلط که فاسد و مظلم است قلب او پس تمی شود مگر کاذب و اضغاث احیانا می بیند صادق غیر صحیح و کاذب صحیح و لیکن اکثر و اغلب همچنان ست که گفته شد و تغیر بر حدیث آمده که چون بیند یکی از شما در خواب چیزی را که دوست میدارد آن پس آن از خدا است و باید که حمد گوید خدا را عزوجل و تحدیث کند بآن دیگر چیزی بیند که ناخوش دارد آن از پس از شیطان ست و باید که استعاذه کند بخدا از شر آن و ذکر کند که آن زیان رکسی و ضرر نرساند رواه البخاری و در روایتی مسلم آمده که خواب بد از شیطانست و ضرر ندهد هرگز کسی را آن و باید که تفت کند بجانب دست چپ سه بار و توبه کند از شیطان و در روایتی دیگر آمده که تغییر از پهلوی بپهلوی دیگر و در روایتی دیگر آمده که نماز کند و تحدیث نکند بآن مگر حبیب لبیب را و در روایتی دیگر عالم را و ناصح را و بخواند که الکرسی را و نیز آمده است که رؤیا بر پای بر نده است یعنی اعتبار ندارد و واقع نمی شود تا آنکه تعبیر کرده نشود و چون تعبیر کرده شود واقع میگردد و نیز آمده است که رؤیا مؤمن کسی راست که تعبیر کند یعنی هر چه خود تعبیر کرده شود همان خود و این حدیث ضعیف ست و باوجود این مراد آن خواهد بود که هر عالم باشد و صواب کند در تعبیر و اگر صواب نکند بهر سد دیگر را کذا قالوا و باید که تعبیر نکند و تا نواند حمل بر اجانب کند از عائشه رضی الله عنها آمده است که گفت زنی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم عرض کرد زوج من غائب ست گذاشته است مرا حامل و در جواب می بینم که ستون خانه شکسته است و زائیده ام کودک را چشم فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم باز آید مرد تو انشاء الله تعالی صحیح سالم و برای تو غلام نیکوکار را و این زن یکبار دیگر آمده و آنحضرت را در خانه نیافت و من قصه خواب او را بر سیدم پس گفت خواب خود را و گفتم در تعبیر خواب او که اگر این خواب تو راست ست بمیرد زوج تو بزائی تو غلام بدکار را پس نشست آن زن و گریه میکرد و پس آمد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و فرمود باران ای عائشه و این چنین مکن چون تعبیر کنند خواب مسلمانی را تعبیر کنید نکو و حمل کنید بران زیرا که رؤیا واقع میشود بر انچه تعبیر کرده شود بران و نیز آمده است که معابر پیش از تعبیر گوید خیر این را شر لاعداینا بعد از ان تعبیر کنید و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیز اینچنین میکرد و گفته اند که از غرائب عجایبان است که تعبیر کنند خواب را نزد طلوع شمس و نه نزد غروب آفتاب و نه نزد زوال و نه نزد نصف شب اینچنین یاد کرده است صاحب مواهب و وجه تش ظاهر نیست و صدر این باب نقل نکرده و اگر گویند که این اوقات اند که نماز در آنها

مکروه است پس وقت استواهم باید ذکر کرد دگر بذکر نزدیک زوال اشارت بآن کرده وجه منع در لیل چیست وتحقیق ثابت شده است در صحیح که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چون از نماز بامداد برمیگشت می پرسید از صحابه آیا دیده است هیچ یکی از شما خوابی الشب پس ذکر میکرد هر کدام از ایشان خوابی که دیده بودی وتعبیر میکردی صلی الله علیه وآله وسلم وبخاری در صحیح خود بابی منعقد کرده بعنوان باب تعبیر الرؤیا بعد صلوة الصبح لیکن این پیش از طلوع آفتاب ست ومنع از تعبیر در وقت طلوع موقوفست بر دلیل ودلیلی بران خبر کراهیت نماز دران اوقات ظاهر نیست ودر عبارت مواهب اشارتی باین حاصلست فانه بعضے گفته اند که مستحب آنست تعبیر کند بعد طلوع شمس تا زنیه واز عصر تا قبل غروب حدیث مذکور رد میکند بران ودر وجه سوال آنحضرت از صحابه رؤیت را آن گفته اند که آنحضرت منتظر بشارت فتح مکه بود منجواست که از جای ظاهر شود معلوم نیست که انیعنی از کجا میگویند ظاهر آنست که مقصود از سوال مذکور تعرف حال صحابه باشد که سلوک هر یک تا کجا رسیده وتدبیر آن چه باید کرد وشائع طریقت که معاملات مریدان ووقایع ایشان را میپرسند وعلاج میکنند باتباع همین سنت خواهد بود والله اعلم وبعضی علما گفته اند که تعبیر رؤیا نزد صلوة صبح اولی واقرب نسبت باوقات دیگر از جهت حفظ صاحب رؤیا رؤیا بالسبب که بعد بآن وگاهی عارض میگردد نسیان واز جهة حضور ذهن عابر در آنوقت بجهة طیب هوا ونورانیت قلب وقلب شغل دری بفکرت در امور معاش واز جمله آداب رائی آنست که صادق اللهجه باشد وبر وضو بخسبد وبر پهلو راست چنانکه سنت ست وخفتن وبخواند در وقت بخواب رفتن سورهٔ والشمس والليل والتين وسورهٔ اخلاص ومعوذتین میگوید اللهم انی اعوذ بک من شتی الاحلام واستجیر بک من تلاعب الشیطان فی الیقظة والمنام اللهم انی اسالک رؤیا صالحة صادقة نافعة حافظ غیر مشبهة اللهم ارنی فی منامی فی ما احب ویاید که عرض نکند برد شمن وجاهل تا الجلت جهل وباعث عداوت بر جانب غیر خیر حمل نکند وتمامه رؤیا منهم در دو قسم ست یکی اضغاث احلام وآن خوابهای پریشان وکاذب چنانکه کسی را بیداری خیالهای فاسد پریشان در خاطر میگردد دوم ضغث در لغت بمعنی خس خاشاک درهم آمیخته وفی الصراح ضغث دسته گیاه درآمیخته خشک وتر اضغاث احلام خوابهای شوریده وضغث الحدیث درآمیختن سخن واحلام جمع حلم بضم خواب که بالغ بیند واین قسم رؤیا معتبر نیست وتعبیر نمیدارد وگاهی بجهة تلاعب شیطان ست تا اندوهگین گرداند رائی را وبحزن سازد مسلمانرا چنانکه کسی بیند که بریده شده است سر او واو آن سر خود بامرده است یا در جای هولناک افتاده وخلاصی ندارد وازان رنجانیده شده است مسلم از جابر رضی الله عنه که اعرابی آمد گفت یا رسول الله در خواب می بینم که سر من بریده شده است

من در پی آن میروم پس منع کرد او را آنحضرت و گفت خبر بده بلعت شیطان تو در منام چنانکه بیند کز فرشته امر میکند او را بفعل حرام و مانند آن از محال یا هر چه در بیداری از حدیث نفس و از روی محال دارد و همانرا در خواب می بیند یا آنچه غالب است بر مزاج او از دم یا صفرا یا سودا مثلا موافق آن چیزی در خواب می بیند چنانکه بلغمی آبها بیند و صفراوی آتش و رنگهای زرد بیند و موی رنگهای سرخ بیند و سوداوی دود یا چیزی سیاه بیند و امثال آن قسم دوم رویای صادق است مثل رویا انبیا و تابعین ایشان از صالحین و گاهی غیر ایشانرا نیز بر سبیل ندرت اتفاق می افتد و در نیاورده اند رویای صادقه در رویای صالحه ظاهر آنست که بر دو یک معنی و بعضی فرق کنند که صادق آنکه راست باشد و صالحه آنکه موافق مقصود و بر حسب و بخواه نماید و این در رویا انبیا و صالحین نسبت بامور آخرت یکی باشد و اما نسبت بامور دنیا بحسب ظاهر و بخواه نیفتد چنانکه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم رویا دید که گاو را ذبح میکند و در شمشیر خود دید که خلل افتاده است تعبیر کرده ذبح بقره را بآنچه رسید باصحاب او در آن روز در غزوه شمشیر کشته شدن عمری از اهلبیت وی یعنی حضرت حمزه رضی الله عنه بن عبد المطلب بعد ازان عاقبت هر متقیانرا است و فتح و نصرت بر خلائق اجمعین هر دو هم بر سه قسم اند مستور الحال غالب بر ایشان استوار صدق و کذب است و فسقه و غالب بر ایشان فجور است و نادر است بر ایشان صدق و کفار صدق ایشان بغایة نادر است و از بعضی کفار صادق نیز می افتد چنانکه رویای صاحبی السجن با یوسف علیه السلام و رویای ملک ایشان و غیر ذلک و در حدیث آمده است که اصدق الرویا بالاسحار ذکر کرده اند بعضی علما که رویای اول لیل در نگ می افتد تاویل آن و از نصف ثانی بتفاوت اخیر وی باد و شتاب اسرع از همه رویاست خصوصا نزد طلوع فجر از امام جعفر صادق رضی الله عنه آمده است که اسرع رویا در تاویل رویای قیلوله است و از محمد بن سیرین نقل کرده اند که گفت رویای نهار مثل لیل است و نساء حکم مردان دارند و بعضی گفته اند که زن چون پیری بیند که اهل آنست آن رویای زوج اوست و همچنین رویای عبد برای سید او همچنین رویای فضل برای پدر و مادر است والله اعلم و صل سعایر تعبیر که از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مروی ست بسیارست از انجمله رویت لبن و تعبیر آن یعلم نجاری از حدیث ابن عمر آورده که گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم میفرمود در اثنای آنکه من در خواب بودم آورده شد نزد من قدح شیر پس نوشیدم ازان شیر تا آنکه می بینم سیرابی را که بیرون می آید از ناخنان و در روایتی نوشیدم شیر را تا آنکه می یابم آنرا که روان میگردد در رگهای من میان پوست و گوشت پستر دارم آنچه زیاده ماند ازان عمر را گفتند صحابه پس چه تاویل تعبیر کردی آنرا یا رسول الله

گفت بعلم و شیخ ابن ابی حمزه گفته که تعبیر کرد صلی الله علیه وآله وسلم لبن را بجهة اختیار بخیری که ظاهر شده بود آنحضرت را در آن امر یعنی در شب معراج هنگامی که آورده شد نزد آنحضرت قدح خمر و قدح لبن تا اختیار کند که بنوشد اختیار کرد آنحضرت لبن را پس گفت جبرئیل او را اختیار کردی تو فطرت را یعنی دین را و در بعضی احادیث مرفوع تاویل بفطرت شده آمده و در بعضی روایات العلم دین آمده و وجه تعبیر لبن را بعلم کثرت نفع اوست و بودن او سبب صلاح بدن پس علم نیز غذای ارواح مانند لبن است در غذای ابدان صلی الله علیه وآله وسلم یعنی این معارف و اعمال صالحه که بر تو فرو فرستاده شد غذای روح تو است و روح تو بآن قوی میشود و بعضی از آن گویند که مثال علم در اعمال لبن است و الحمد لله این مسکین در بعضی مقامات صحبت حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم باین معارف و بشارت مستعد و مستبشر گشته می بینم که سبوچه نور پاک نزد او از شیر لطیف شیر خوش طعم یافته است و آن همه را کشیده و فرو برده است امید واثق است که بخصیصه از علم دین مشرف و محفوظ گردد و بار دیگر نیز کاسه بزرگ از شیر سفید در غایت سفیدی لطیف لطیف خورده و الحمد لله علی ذلک و از انجمله رویت اوست صلی الله علیه وآله وسلم در اثنای آنکه من در خواب می بینم مردم را که عرض کرده میشوند بر من و بر ایشان کرتهای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قمیص را و تعبیر آن بدین در حدیث بخاری از ابی سعید خدری آمده که ایشان را پیراهنهاست بعضی از آن پیراهنها میرسد بپستانها و بعضی دون آنست و گذشت بر من عمر بن الخطاب و بر وی پیراهنی ست که میکشد آنرا یعنی دراز تا زمین و دون و احتمال دارد یکی آنکه کوتاه تر از آن چنانکه بحلق چسپیده باشد و دیگر آنکه پایان آن از آن بود چنانکه بسره رسیده باشد پس دراز تر نخست خواهد بود و مؤید این احتمال است روایتی که حکیم ترمذی در نوادر الاصول آورده بعضی از آن کسی بود که قمیص او ناسره است و بعضی تا انصاف ساق و وجه تعبیر از دین بقمیص آنست که قمیص میپوشد عورت را در دنیا و دین میپوشد در آخرت و عاجب میگردد از هر مکروه و اصل در این باب قول حقتعالی ست ولباس التقوی ذلک خیر و بعضی گفته اند که وجه آنست که دین ستر میکند عورت جهل را چنانکه میپوشد قمیص عورت بدن را پس آنرا که رسیده است ناسینه میپوشد دل او را از کفر اگرچه از کتاب معاصی میکند و آنرا که پایان تر است و فرج او ظاهرست و پایهای او ناپوشیده مشی میکند بسوی معصیت و آنرا که تا پاشنه رسیده کسی ست که پوشیده است تقوی از جمیع وجوه و آنکه میکشد قمیص خود را زیاده بر انست بعمل صالح کامل و علم و عباس یا تمامه مومنان باشند یا خصوص امت مرحومه محمدیه بلکه بعضی از افشان و مراد بدین عمل بمقتضای ادست از حرص بر امتثال اوامر و اجتناب مناهی و بودن عمر رضی الله عنه در این باب بمقام عالی و از تمهید معلوم میشود که اهل دین متفاضل اند در دین بقلت و کثرت قوت و ضعف و این از اشاره آنست که محمودیت

ذو نام و مذموم است و نقطه و آن جزو قمیص است که مذموم است شرعاً از جهة ورود وعید در تطویل و عالم منام و از تکلیف نیست و این مشابه آنست که در شب معراج قلب شریف را در طشت طلا شستند و از انجا رویت سابقین در و ستهای شریف وی صلی الله علیه و آله و سلم و تعبیر آن بگذاشتن ابو هریره روایت میکند که فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در اثنای آنکه بودم من در خواب ناگاه داده شد مرا خزائن زمین که کنایه است از خزائن کسری و قیصر و غیر ها که فتح کرده شد بر است وی احتمال دارد که معادن ذهب و فضه باشد فرمود پس نهاده شد در هر دو دست من دو سوار از طلا پس کران و کریه آمدند بر من و اندوهگین ساختند مرا پس وحی کرده شد بمن که نفخ کن این سوارین را پس نفخ کردم آنها را پس رفتند سوارین مدبر روایتی پس دفن پس تاویل و تعبیر کردم سوارین را آن دو کذاب که من میان ایشانم یکی صاحب صفاد یگری صاحب حمامه که دعوی پیغمبری کردند پس کذاب دو بودند یکی اسود عنسی که در یمن دعوی نبوت کرد و کشته او را فیروز دیلمی پیش از وفات آنحضرت وحی آمد بوی صلی الله علیه و آله و سلم بقتل وی و مرض موت قبل موت پس خبر داد بقتل وی و فرمود قتله الرجل الصالح فیروز الدیلمی و فرمود فاز فیروز دیگر مسیلمه کذاب که دعوی کرد در یمامه که بلدی است از بلاد حجاز کشته شد در خلافت صدیق و قصه او مشهور است و در حدیث این دو سوار این گفته اند که کذب وضع شی ست در غیر محلش پس چون دیدا نحضرت در خواب این خود دو سوار از طلا و نبود ند اینها از لباس آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم زیرا که اینها علیه نساء اند و آنست که ظاهر خواهد شد کسیکه دعوی کند چیزی را که نیست اهل آن و نیز در بودن از ذهب که منهی عنه است مردان را پوشیدن آن و لیکن بر کذب و نیز ذهب مشتق از ذهاب ست بمعنی رفتن پس دانست که آن چیزیست که ثابت نماند بعد آنها و کلام این باطل کردن حق سبحانه تعالی مراورا نفخ کردن آنها را پس رفتند پس دانست که میرود زائل شدنی و کلام وی صلی الله علیه و آله و سلم بوی که آمده است ازاله میکند آنها را از جایی آنها و قریبی گفته که مناسب تاویل مر این رویا را آنست که اهل صفاد اهل الیمامه اسلام آورده بودند مساعده مرا اسلام را پس چون ظاهر شدند در آنجا دو کذاب پس ناسزگی کردند بر اهل این دو بلد بآرائش دادند کلامهای خود را دو عادی باطله فریب خورند گان پس گویا بدین بمنزله شدند و سوارین بمنزله کذابین و بودن آنها از ذهب اشارت ست بآرائش دادن آنها کلام خود را و زخرف نام ذهب ست انتهی و بعضی در وجه تاویل سوارین بگذاشتن گفته اند که سوار در دست شبیه است بقید مردست را چنانکه در پای میباشد و قید منع میکند دست را در تصرف

از عمل و تصرف گویا کذا بین گرفتند هر دو دست شریف را و نگذاشتند که عمل و تصرف کند پس رد و دست کذا ذکر الیعقوبی و از انجمله رویت زنان سیاه زلیده موی که بیرون می آیند از مدینه و تعبیر آن بنقل و بیارند بمجفه روایت کرده است بخاری از حدیث عبد الله بن عمر که فرمود آنحضرت دیدم امراة سوداء ثائرة الرأس خارجة من المدینة حتی قامت بمهیعة بفتح میم و سکون هاء و فتح تا و غین معجمه نام جحفه است بضم جیم و سکون حاء مهمله و فا که نام موضعی ست میان مکه و مدینه مکرمه و ساکن بودند در وی یهود پس تاویل کردم آنرا که وبای مدینه نقل کرده شد بسوی جحفه و مدینه پیش از قدوم مبارک آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و با و تب بسیار بود پس آنحضرت او را بر آورد در دیبار کفر و نساد و در روحه تعبیر و تمثیل و با امراة سوداء گفته اند که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بشگافت از لفظ شور یا که یعنی بدی ست و ثائرة الرأس را که یعنی در دست پس تاویل کرد بیرون رفتن او را بر آمدن امر عنی چیز یکه جمع کرده است آنرا اسم او که سوداء است و تاویل کرد سودان راس او را که آن بدی که می برانگیخت شر را بدر رفت و ادائی گفت که اهل تعبیر میگویند که هر چیزی که غالب ست بروی سیاهی در رویای او مکروه و مذموم میباشد و گفته اند که ثوران راس تاویل کرده میشود به تب زیرا که وی می برانگیزد ابدان را بلرزیدن و گردیدن خصوصاً که تب سوداوی که بیشتر وحشت می آرد و از انجمله رویت سیف که می جنبانیدند آنرا و گسسته شدن سیف و باز آمدن بحال خود در روایت ابی موسی آمده رضی الله عنه که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم دیدم در منام که من جنبانیده ام شمشیر را پس گسسته شد پس جنبانیدم بار دیگر پس گشت بهتر از انچه بود تاویل کردم آنرا بانچه آمد و خدا تعالی از فتح و اجتماع مومنین در روحه گفته اند که آنحضرت تعبیر کردند از صحابه سیف را زیرا که جبار زود غلبه می صلی الله علیه و آله وسلم به ایشان بود و تعبیر کرد بجنبانیدن شمشیر از لشکر کردن ایشان را بجرب و شکسته شدن شمشیر بوقوع هزیمت بر ایشان و بجنبانیدن بار دیگر عود کردن بحالت اصلی از اجتماع ایشان و حاصل شد فتح و جمعیت مر ایشان را و این تمام در قضیه غزوه احد ست و در مواهب صافی دیگر ذکر کرده است هم از ابی موسی که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که دیدم در منام که من بهجرت میکنم از انکه بسوی ارضی که در وی نخیل ست پس خیال کردم که آن ارض یمامه یا هجر باشد یا بعضی کرد آنها نخیل بسیار ست پس ایشان دانا نیدند که شیریت و در روایة امام احمد و غیر وی از جابر انچنین که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم دیدم من که گویا در ذوع حصینه و کمه ام و دیدم گاوان را که ذبح کرده می شوند ناگاه آنکه در وغ خدا تعالی خیر بود آنچه صدق را پس تاویل کردم ذوع حصینه را بمدینه و تاویل کردم ذبح گاوان را بکسانی که کشته شوند روز احد از اصحاب رضی الله عنهم اجمعین

تاویل کردم بانچه آورد رضا استعمال از فتح وثواب در صبر بر جهاد وقتال روزبدر تا آخر فتح مکه در مشکوة ذکر هجرت
وابهام موضع آن وتعیین نیزب وشهر سیف وانقطاع آن وعود آن بحالت اصلی در یکحدیث جمع کرده فذکر لقبر
بحران در رعیت کرده قندبر واز انجمله روایت اوست صلی الله علیه وآله وسلم که بر چاهی ست وآب میکشد
روایتست از ابی هریره که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم در خواب می بینم که من بر سر چاهی ایستاده ام ودران
چاه دلوی ست پس کشیده ام ازان چاه آب آنقدر که خدا خواست پس ابن ابی قحافه کشید ازان چاه
یکدو دلو آب ودر روایتی آمد ابوبکر وگرفت دلو را از دست من تا در راحت اندازد مرا ودر روایتی پس بدیدم هیچ کس را
عجیب تر از وی که عمل او پس کشت آن ذنوب غرب وغرب بفتح غین معجمه وسکون راء دلو بزرگ وذنوب بفتح ذال
معجمه دلو پر آب ودر کشیدن وی آب را ضعیفی ست وخدا بیامرزد او را پس ازان آمد عمر بن الخطاب پس ندیدم هیچ
عبقری از مردم را که می کشید آب را مانند کشیدن ابن خطاب تا سیراب خوندند مردم وعبقری از قوم سید وبزرگ
وقوی وتوانای ایشان را گویند وعبقر در اصل زمین پر باد را گویند وعرب هر چیز از مردم وجامه وفرش وجز آنرا
که در غایت قوت وحسن ولطافت باشد بوی نسبت کنند کذا فی الصراح وفی القاموس العبقر موضع کثیر الجن
العبقری الکامل من کل شی والسید والذی لیس فوقه شی والشدید ودر روایتی آمده پس میکشد غرب تا آنکه
سیراب شدند مردم وپر شد حوض ودر دان شد در مواهب میگوید که گفته است نووی این نشانی ست که جاری
شده امر این رد خلیفه را از ظهور آثار صالحه ایشان وانتفاع خلائق بایشان وانیز با خود ست از آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم زیرا که صاحب امر اوست پس بایستاد در امر دین اکمل دائم از همه وتقریر کرد قواعد دین وحکم ساخت
اساس ملت را صلی الله علیه وآله وسلم پس خلیفه شد او را ابوبکر وقتال کرد اهل ردت را وقطع کرد آخر ایشان را
تا باقی نماند از ایشان کسی بعد ازوی خلیفه شد عمر پس فراخ شد دائره اسلام در زمان شریف وی پس تشبیه
کرده شد امر دین اسلام را بجامی که در وی آبست که در دست حیات ایشان بصلاح کار ایشان ودر قول آنحضرت
که فرمود گرفت ابوبکر دلو را از من تا راحت بخشد مرا اشارت ست بخلافت ابوبکر بعد از موت آنحضرت زیرا که موت
راحت ست از کد دنیا وتعب آن پس قیام نمود به تدبیر امامت ومعاناة احوال ایشان وآنکه فرمود در کشیدن
وی ضعف ست اخبارست از قصر مدت ولایت وی دو سال بود بعد از وی صلی الله علیه وآله وسلم بایستاد
نا ولایت عمر رضی الله عنه چون دراز شد بسیار شد انتفاع ناس بوی وفتوح یافت دائره اسلام
بکثرت فتوح ومصر امصار وتدوین دواوین وغیبت در قول وی صلی الله علیه وآله وسلم ونیفر الله که ربعضی

در روایات همگی بوده شخصی و اثبات نبوتی بلکه این کلمه است که در عقائم نسیین وادی شکر میگوید و از انجمله است که
روایت کرده است مسلم از انس گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم میفرمود دیدم امشب در خواب
که خانه عقبه بن رافع که صحابی است رضی الله عنه ابن خاله عمر و بن العاص یک طبق رطب ابن طاب پیش یاران
او نهند و رطب ابن طاب نوعی از رطب مدینه منوره است و ابن طاب شخصی بود که این نوع از رطب بوی منسوب
کرده و نشانده بود آنرا با خوش میداشت خوردن آن از رطب ابن طاب و تمر ابن طاب میگوید باید و تعبیر فرمود که
عاقبت خیر ایشان راست در دنیا و آخرت انسبی را از عقبه گرفت و در جامع الاصول از صحیح مسلم آورده
که رفعت و عاقبت ایشان راست و رفعت را از ابن رافع گرفت و دینی که اختیار کرده است ایشان را خدای تعالی
شیرین و خوش آمد ایشان را از لفظ رطب ابن طاب گرفت انتهی جملا از مناسبات است که آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم خود دیده و تعبیر نموده است و لیکن پوشیده نماند که تعبیرات آنحضرت نه بمجرد استنباط مناسباتی است
که ذکر کرده اند و نه چنانکه اهل تعبیر مناسباتی که ایشان را روی دهد اعتبار نمایند بلکه همه بوحی والهام خدا گرید عایت
مناسبات هم باشد دور نیست چنانکه در بعضی حدیث رویت رطب ابن طاب معانی از اسماء گرفته تعبیر فرمودند و عادت
شریف بود که از اسماء معانی اخذ کرده تفاءل مینمود چنانکه در حدیث بریده اسلمی که در طریق مدینه در هجرت
پیش آمد که پرسیدم نام تو چیست گفت بریده فرمود برد امرنا باز پرسید نسبت تو چیست گفت اسلمی فرمود سلمنا ثم
باز پرسید کدام اسلمی گفت از بنی سهم فرمود اصبت سهمک و غیر ان را نیز تعبیر کرد سیف را مبین و حال آنکه
سیف را تعبیرات دیگر است نزد معبران مثل حد و اخ و زوجه و لسان رسالت و امثال آنچنانکه ذکر کرده است
طیبی والله اعلم و صل انچه گذشت بیان رویای آنحضرت بود که بذات شریف خود دیده اما انچه صحابه دیدند
و آنحضرت تعبیر کرد و نیز بسیار است و عادت شریف چنان بود که چون از نماز بامداد بر میگشت روی مبارک بصحابه
و میفرمود هر که دیده است از شما امشب خوابی را باید که بخواند قصه آنرا بر من تا تعبیر کنم آنرا برای وی و اگر نمیگفت
هیچکس خود انچه دیده بودی فرمودی یک بامدادی همچنین پرسید گفت شما کسی خوابی دیده است گفتند نه دیده است
از هیچکس خوابی فرمود اما من دی امشب دو مرد را که آمدند مرا و گرفتند هر دو دست مرا و بردند مرا بسوی
ارض مقدسه ناگاه مردی نشسته است و مردی دیگر ایستاده بود در دست وی آهنی است از آهن که می
در آرد آنرا بسوی روی و در کله سکند تا برسد قفای او را همچنین میکند بکله دیگر مانند آن باز همی یابد
کله ها درست میشوند باز می در آید و آنرا در کله ها همچنین هر بار میکند گفتم با آن دو مرد این چیست گفتند

روان شو بپرس دیگر چیزها با هم وعده نیست پس روان شدیم تا آمدیم بر مردی که بر سنگ خفته است و مردی دیگر ایستاده است بر وی سنگ و در دست گرفته می شکند باین سنگ سر او را که بهم آمده است و به شده و بحال خود آمده میرود و این مرد بسوی سنگ تا بگیرد آنرا و چون باز می آید می بیند سر او را که بهم آمده است می غلطد سنگ پس آمده است باز می شکند سر او را گفتم این چیست گفتند روان شو پس روان شدیم تا آمدیم بسوی سوراخی مانند تنور که اعلای وی تنگ است و اسفل او فراخ و در زیر آن مردان و زنان اند برهنه زیر وی آتش افروخته است و چون شعله میگیرد آتش بالا میروند اهل وی تا نزدیک است که بیرون افتند که چون فرو می مرد آتش برمیگردند در تنور پس گفتم این چیست گفتند روان شدیم تا آمدیم بنهری که از خون است در وی مردی ایستاده و در میان نهر و کنار نهر مردی است که پیش وی سنگها است پس روی می آرد بسوی کرانه مردی که در نهر است چون میخواهد که بیرون آید می اندازد آن مرد که کرانه نهر ایستاده سنگ را در دهن وی پس باز میگرداند او را بهمانجا که بود و همچنین هر بار که قصد میکند می اندازد در دهن وی سنگی و برمیگردد چنانکه بود پس گفتم این چیست گفتند روان شو روان شدیم تا رسیدیم بسوی مرغزاری سبز که در وی درختی است بزرگ و در بیخ آن درخت پیری است و کودکانند و ناگاه مردی است نزدیک بدرخت در پیش او آتشی است که می افروزد آنرا پس برخاستند آن دو مرد بالای آن درخت پس در آوردند مرا بسرای که میان درخت است که هرگز ندیده ام بهتر از آن سرای در وی مردانند پیر و جوان و زنانند و کودکان پس بیرون آوردند مرا از آن سرای و بالاتر بردند مرا و در آوردند مرا در سرای بهتر و فاضل تر در حسن از اول و در وی نیز مردانند پیر و جوان پس گفتم من مرآن دو مرد را تحقیق بسیار گردانیدند مرا امشب اکنون خبر دهید مرا از آنچه دیدم من گفتند نعم خبر دهیم اما مردی که دیدی فاغر دهانش پاره کرده میشود که دروغگوئی است که سخن دروغ میگفت و نقل کرده میشد از وی تا میرسید باقطار عالم آنچه میشود بوی آنچه دیدی تا روز قیامت و آنمردی که دیدی که شکسته میشود سر وی مردیست که تعلیم کرده است او را خدای تعالی قرآن را پس خواب کرده از قرآن در شب و نخوانده آن را در بر نهاست برای نماز شب و خواندن قرآن و عمل نکرده در روز بقرآن کرده میشود بوی آنچه دیدی تو تا روز قیامت و آنها را که دیدی تو که در تنور اند آنها زانیانند و آنها را که دیدی در نهر خوارانند و پیری که دیدی تو او را در بیخ درخت ابراهیم علیه السلام است و کودکان که در گرد او بودند اولاد مردم اند و آنکه می افروزد آتش را مالک است خازن آتش و سرای نخستین که در آمدی تو سرای عام مسلمانان است اما این سرای سرای شهداء است و من جبرئیل و این میکائیل است پس بردار سر خود را پس

پس برداشتم سر خود را ناگاه می بینم مانند ابر و در رو انی مانند ابر سفید که می بارد و گفتند آن منزل تست گفتم بگذارید مرا تا درآیم منزل خود را گفتند هنوز باقی ست عمر تو اعمر که تمام کرده است آنرا چون تمام میکنی عمر ترا می آئی منزل خود را رواه البخاری در حدیث زیادتی ست که در روایت دیگر از بخاری آمده است سر در روایت مشکوٰة مذکور انداز غرائب آنچه روایت کرده شده است از بعیرات آنست که زراره عمر این نخعی قدوم آورد بر سر خدا صلی الله علیه وآله وسلم در وفد نخع پس گفت یا رسول الله من در بین راه که می آمدم خوابی می بینم که ماده خری که گذاشته ام اورا در قبیله زائیده است بزغاله را که دو رنگ ست سپید و سیاه پس فرمود آنحضرت آیا هیچ نزاد ابی که او را در خانه که حامله شده باشد گفت نعم داهی هست مراورا خانه که گمان دارم که حامله شده باشد فرمود آنحضرت بتحقیق زائیده است آن داه غلامی را که پسر نست گفت زراره پس سبب چیست که سفید و سیاه می بینم فرمود نزدیک شو از من پس نزدیک آمدم فرمود آیا هیچ تو بر صی که میبوشی از مردم گفت نعم سوگند بخدای که فرستاده است ترا بحق ندیده است آن برص را از من هیچ مخلوقی و ندانسته است آنرا فرمود این سفیدی و سیاهی در بدن آن بچه این ست که اثر برص تو در وی ظهور نموده است باز گفت زراره و دیدم نعمان بن المنذر را در خواب و این نعمان بن المنذر یکی از ملوک عرب بود در زمان کسری که در روی دو گوشوار ست دو در و بند دو سوار که زیور های زنان ست فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آملک عرب ست که باز میگردد بحال خود در زینت و بهجت پوشش و ثبیت نیک گفت زراره و دیدم گنده سر برآورد موئے که سفیدی موی دی لباسهای در آهیخته است بیرون می آید از زمین فرمود این تعبیه دنیاست و گفت دیدم آتشی را که بیرون آمده است از زمین پس حائل شده است میان من و پسر من که اورا عمرو میگویند و دیدم آتشی را که میگوید بطی بطی زبانه اسلش نام دوزخ ست و میگوید بینا و نابینا میخورم من شمارا و اهل شمارا و مال شمارا فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آن بنده ایست که میباشد آخر زمان گفت زراره چیست آن فتنه و کرامت ست یا رسول الله فرمود فتنک میکند مردم را با امام ایشان و فتنک ناگاه گرفتن و ناگاه کشتن و فاتک دلیر را نیز گویند پس تراخلاف اشتباک میکنند همچو اشتباک اطباق راس یعنی استخوانهای که بهم مشتبک اند در یکدیگر در آمده اند کنایه از هرج و مرج و در یکدیگر افتادن ست آورد انحضرت صلی الله علیه وآله وسلم انگشتان خود را فرمود یحب المسیئ منهم یعنی گمان می برد هر فتنه بکار که وی نیکو کارست یعنی اشتباه میشود که کارهای بد میکنند و نیک می پندارند دوم اموس عند الموس اصلی من شرب الماء یعنی در اوقات خوف مسلمان نزد مسلمان شیرین تر باشد از نوشیدن آب در کثرت تشنگی آورد نعمان چنین گفت

مواهب پس نظر باید کرد باین تعبیر رویا را که از مشکوة نبوت مشحون بجلاوت حق مکسوب بطارف صدق محلی بانوار وحی
و ازین عبارت ظاهر میشود که تعبیرات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بجواهر مناسبت و مشابهت وظن و تخمین
نیست و اگر این راه بهم باشد احتمال تخلف و خلاف واقع ندارد چنانکه گذشت اگر گفته شود که سوارین را دین
تعبیر را جع بشارت ساختند و در مورد تعبیرش آنست که ملکی عرب عاید نه بنیت بهجت خواهد بود و سابقا گذشت
که دیدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سوار شدن را در دست خود گران و نگردیده آمد بروی جوابش آنکه نعمان بن المنذر
بادشاه عربی بود از جانب اکاسره و ایشان سواری پوشانیدند ملوک را و متحلی می ساختند بحلی و سوار لباس
نعمان بوشکر و مکروه نبود در غیر موضع نبود و در غیر موضع عفا و اه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرده است لباس سوار
برای اهانت پس جای آن بود که اندر دگین سازد او را که از لباس وی نبود پس استدلال کرد بآن رامری
موضوع در غیر موضع ولیکن محمود شد عاقبت بر فتن و بریدن آن و از قیس بن عباد یقیم علی تخفیف اسعد صحیحین
آمده که نشسته بودم من در مسجد مدینه در حلقه که در وی سعد بن ابی وقاص و عبد الله بن عمر بود رضی الله عنهم پس
گذشت عبد الله بن سلام و در روایتی در آمد مردی که بر روی وی از خشوع بود پس گفتند جماعه که نشسته بودند این
مردی ست از اهل جنة پس گذارد دو رکعت نماز و سبک گذارد و بر آمد و رفتم من در پی وی و گفتم وی که هنگامیکه
آمدی در مسجد گفتند این جماعه که این مردی ست از اهل جنة گفت نمی باید کسی را بگوید چیزیکه علم ندارد و بآن و در روایتی
نمی باید مر ایشان را که بگویند چیزیکه نسبت مر ایشان را بدان علم و درین سخن تواضع ست از وی رضی الله عنه و ترس
از عجب و ترس آنکه مشار الیه باصابع نکرد و بعضی نمیدانم که ایشان را از بجا علم حاصل شد یا نعیمی چیزی که هست
این بست که من خوابی دیده بودم در عهد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که گویا مرغزاری ست سبز و غافراخی و بسیاری در
وی ستونی از آهن بلند که اسفل وی در زمین ست و اعلای وی در آسمان و در اعلای آن عروه ایست و عروه
دسته کوزه و دو مانند آن استعاره میکنند او را مر چیزی که محکم بگیرد و آنرا میگویند پس گفته شد مرا بالا برآ گفتم نمیتوانم
و طاقت ندارم که برایم پس بر آمد مرا خدمتگاری و برداشت جامهای مرا از پس من پس بر آمدم بالای عمود و گرفتم
عروه را و گفته شد محکم بگیر آن عروه را پس بیدار شدم و حال آنکه عروه در دست من بود پس کردم این خواب را
بر پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود این روضه اسلام ست و آن عمود عمود اسلام و آن عروه عروه وثقی وی چنین
تو دو حال آنکه مستمسک بعروه وثقی و این قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تلمیح ست بقول حضرتش فمن یکفر بالطاغوت
و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی و در روایتی دیگر آمده که پیش آمد مر امر وی و گفت بر خیز و گفت بر ایس

زنم یاوی ناگاه راهی پیش آمد بجانب شمال و خواستم بروم بآن راه پس گفته شد مرو باین راه که این راه اصحاب
الشمال است و نه از اهل آن نیستی پس راهی پیش آمد از جانب یمین پس گفت بگیر این راه و پیش آمدم اگوهی گفت
برآ بر بن کوه پس خواستم که برآیم و هر بار که قصد کردم بر آمدن را پایان اقتدام و نتوانستم برآمد و چون عرض کردم
این خواب را بحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که سنج محترست و اما جبل پس آن منزل شهادت است نمی یابی تو
آنرا و گفته اند که این از اعلام نبوت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیرا که عبد الله بن سلام شهید نمرده است و بر
فراش خود مرده و اول امارت معویه بمدینه گفت صاحب مواهب لدنیه این طرفی ست از تعبیرات آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم دانموده چنانست علی الاراء انچه منقول ست از لطائف تعبیر و غرائب تاویل بجلدات حصر آن نتوانند کرد و چون تامل
کنی بدانی که هر گز امتی کرده نشده است تراکمی از افراد است و در علم با عمل همه از آثار معجزات پیغمبر است صلی الله علیه وآله
وسلم و برکات تصدیق و از ثمرات اسند امیدی و طریق اوست و پرشده است زمین بآن از رسد صدق تو لا تعجب من عجایب
بحر عباب و اگر استحضار کنی انچه داده شده است بام محمد بن سیرین از لطائف تعبیر انچه شائع نفائس پرشده است
بآن اسماع حکم میکنی بانچه داده شده است آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم از علوم و معارف احاطه نتواند کرد بآن
عبارات و نمیرسد بحقیقه و کنه آن اشارات و چون این ابن سیرین که یکی از امت است فکر کرده شده است روزی در تن
تعبیر از انچه خارج از حد و عدست پس از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چه خواهد بود زیادة الله فضلا و شرفا و مددا و فائض
علینا محائب علومه و معارفه و تعطف علینا بوافله و صل روایة کرده است بخاری و ترمذی از سمره بن جندب که گفت
بود در رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که بسیار میگفت مر اصحاب خود را آیا دیده است هیچ یکی از شما خوابی پس عرض میکردیم
که دیده بودی از ایشان خوابی و تعبیر میکرد آنرا آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بعد ازان ترک کرد سوال کردن را اگر خواهد کسی
خوابی آورد و تعبیر کردی حکمت در سوال کردن و پرسیدن سابقا معلوم شده اختلاف کرده اند اهل نقل در سبب ترک
کردن آنحضرت سوال را نزد بعضی حدیث ابی بکره است که نزد ترمذی و ابو داؤد است که آنحضرت صلی الله علیه وآله کلم گفت
روزی سخت که دیده است از شما رویا پس گفت مردی من دیده ام یا رسول الله گویا فرو آمده است از آسمان میزانی پس وزن
کرده شدند تو و ابو بکر پس راجح آمدی تو وزن کرده شده است ابو بکر با عمر پس راجح آمده است ابو بکر وزن کرده شده است عمر و عثمان پس راجح
آمد عمر پس برداشته شد میزان پس آمد اینجا خواب و اندوهگین نگردانید ما آنحضرت را و دیدم ما که امید است در وی برکاتی انتهی
پس بعد از ان رسید وی صلی الله علیه وآله وسلم هیچ کس را از ما و یاد نکرده اند که سبب کراهیت آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم اینجا باشد ما اختیار ما راست ستر حواتب و اخبار مراتب بر گاه که بود این رویا کاشف مناقب و مراتب ما بعد

نرسیده که متواتر و متوالی گردر چیزی که امنع ست در کشف ازان در حد اوراد ستر احوال خلق حکمت الغیوبیت نافذ
گذاشی المواهب یعنی انچه تو دیدی از تفاوت مراتب اگرچه ممنوع ست اما کشاده شدن این راه خوب نیست که بکشف
اشاعت میکند و اگرچه آنحضرت بتفضیل و ترجیح بعضی صحابه بر بعضی خصوصاً ابوبکر و عمر رضی الله عنهما کرده ولیکن ظاهر اغرض
رای دخل در خلافت ایشان و ترجیح و تنقیص آن بوده و لهذا در نکات در آخر حدیث آورده که مقصود آن حضرت
علیه السلام خلافه نبوت ثم یوتی احد الملک من یشاء و در شرح نوشته که آنحضرت از بر داشتن میزان این فهمید
که خلافت صرف که شوب نیست در وی از طلب ملک و خلاف و نزاع منتهی و منقضی میشود بانقضاء خلافت عمر و انتهای
مرجوحیت تا هنگام دولت میکند بر حصول منازعت در خلافت وی و بر انکه در زمن علی مشوب است بملک با وجود آن
خلافت تا زمان او ست و ما بعد از عثمان و علی خود ملک محض ست و بعد از وی خلافت نبود کذا قال فی مجمع البحار
والله اعلم و بعضی گفته اند که وجه مسارت و کراهت آن بود و الله اعلم که بر داشتن میزان دلالت دارد بر انحطاط رتبه
امروین در زمان قائم بدان بعد از عمر رضی الله عنه زیرا که رعایت بموازنت در اشیای متقاربه میباشد و چون متباعد
گردد موازنت نباشد همچنین گفته اند شراح حدیث والله اعلم و از ابن قتیبه نقل کرده اند که سبب ترک استعمال از ریاضت
این رمل ست که گفت بود در رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم چون میگذارد و نماز صبح را مسافر مردی حال آنکه دونا کننده است
هر دو پای خود را سبحان الله و بحمده و استغفر الله ان الله کان توابا بهفتاد بار و مسافر مردی بهفتاد بار بر پشت و مخبری ست
بهفت صد بار خیر نیست مر کسی را که باشد گناهان وی در یک روزی بیشتر از هفت صد بعد ازان میکرد روی مبارک
خود را بجانب مردم و مسافر سودا با دیده است هیچ کس از شما چیزی ازو دیده یا گفت این رمل پس گفتم نکرد روزی من دیده ام
یا رسول الله فرمود خبر تلقاه و شر توقاه و خیر لنا و ستر علی اعدائنا و الحمد لله رب العالمین بخوان قصه و بیای خود را
گفت دیدم تمامه مردم را بر راه فراخ نرم میروند بیاده یعنی شاه راه پس در اثنای آنکه ایشان بر جاده میروند مشرف
گردانیدمان راه را بستانزا بر چراگاه عظیم که ندیده است هیچ چشمی مانند آن چراگاه وی در خشد آن چراگاه در خشیدنی
و سبکه نرمی وی یعنی چنان تر و تازه است گویا آب می چکد ازوی و دران چراگاه گونه گونه گیاه است و گویا من ملتمس
و ملاقی ام بگله شتر که او ست و اهل آن که نخست در آمده در وی هنگامی که مشرف و مطلع شده اند اهل گله
بران چراگاه تکبیر بر آورده اند یعنی متعجب نعره انداز حسن و نضارت آن بستر سر داده اند در داصل خود را در راه و کم
کرده اند راه راست پس بعد ازان آمدند گله دوم و انها بیشتر از نخست چندان ایشان و مشرف شدند
بر چراگاه تکبیر بر آوردند بستر سر دادند در اصل خود را در راه پس بعضی از ایشان چرانیدند و بعضی فرینند و برداشتند

وسنهای گیاه را دگرگشتن بهمین حال بعد انان قدوم آورند عظیم وکثیر از مردم ایشان نیز چون مشرف
شدند بکسیر برآورند و گفتند این بهترین منازل ست یعنی خوش کردند آنجا را مقام و منزل ساختند پس میل
کردند و گشتند بجراگاه چپ حداست شبانگاهی که دیدم من این ها را لازم گرفتند راه بادخا نیستادم آنجا باد
تا آدم نهایت چراگاه را پس ناگاه من با توام یا رسول الله دیدم منبری که هفت درجه دارد و تو در اعلا درجه آنی و بدست
راست تو مردی بلند می گندم گون چون سخن میکند بلند میگردد و نزدیک ست که بالا رود از جهت دراز و درازی بدست
چپ تو مردی میانه قد سبز پر گوشت سرخ خالهای بسیار بر رو چون تکلم میکند گوش میدارند بسخن وی بجهت کرم
و بزرگواری او را در پیش او شتر بزرگ گویا شما اقتدا میکنید بوی ما اتباع میکنیم او را در پیش او ناقه
ایست لاغر کلان سال گویا که تو می انگیزی دیر بیخبر انی یا رسول الله گفت حاکی این رویا که این رمل ست چون
شنید آنحضرت برگشت رنگ روی وی صلی الله علیه وآله وسلم حالتی بتغیر کشاده شد این حال گویا وحی
شد که در آنوقت آنحضرت را حال پیش آمد بتغیر کشاده شد پس شروع کرد در تعبیر خواب و فرمود اما آنچه دیدی از
راه فراخ نرم پس آن راه راست ست که گرفته ام پیشوا و شما باید ما چراگاهی که دیدی تو اتر او نیا و نضارت و نضارت
عیش ادرک نخشیدم او ست که بخشیده ایم ما باد نخواسته است وی ما را و نخواسته ایم ما او را و اما آنکه تا نیه و تالته و خواند
آنحضرت فانا لله وانا الیه راجعون کلمه ایست که نزد اصابت مصیبت میخوانند مقصود افتادن آنجا عه است در
مزابع شهوات دنیا و افراط و تفریط و استمتاع و انتفاع بمتاع حیات دنیا چنان که ملوک را مرای است کردند اما تو این
رمل بر طریقه مصالحه خواهی بود و همیشه خواهی بود تا آنکه ملاقات میکنی من چنانکه گفته من با توام یا رسول الله و
اما منبر هفت پایه که دیدی آن دنیاست که عمر وی هفت هزار سال ست و من در الف آخرم که پایه اعلا مست اما
مرد دراز گندم گون که دیدی آن موسی علیه السلام ست تکریم میکنم او را بفضل کلام کردن خدا عزوجل با وی
بی واسطه اما مرد میانه از بالای پر گوشت سرخ روی عیسی ست علیه السلام تکریم میکنم او را بزیادة مرتبه از نزد خدا و اما
پیری که دیدی که ما اقتدا میکنیم بوی آن ابراهیم ست صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین و ناقه لاغر کلان سال
که دیدی می انگیزم من او را قیامت ست که بر من و بر امت من قائم میشود و نیست پیچ پیی بعد از من و نیست
پیچ امت بعد از امت من گفت سوالی نکرد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بعد از این قصه پیچ کسی را از رویای وی
گرانکه می آورد مردی رویا را پیش خود پس تحدیث میکرد بر دیا او را رواه ابن قتیبة والطبرانی والبیهقی فی الدلائل
وسندوی ضعیف است والله اعلم **باب هفتم در اسمار شریف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم**

از عظیم کرامات و جامع فضائل کمالات اسماء شریفه اوست که نبی از محامد اخلاق و محاسن افعال و جامع جمال و جلال اند بدانکه حق جل و علا تسمیه کرده است حبیب خود را صلی الله علیه وآله وسلم در قرآن عظیم بغیری از کتب سماویه و بزبان انبیاء و رسل علیهم السلام باسماء کثیره و کثرت اسماء دلالت میکند بر شرف مسمی کما تحقق اسماء از صفات و افعال ست و هر اسمی مشتق از صفتی و فعلی ست و اشهر و اعظم اسماء شریف محمد ست بر مثال اسم الله که اسم ذات ست و باقی اسماء صفات اند که محمل اند بر وی تسمیه وی بسمانه او را باین اسم عظیم بر زبان صدر شریف اوست عبد المطلب که او را شیبة الحمد گویند و گفتند عبد المطلب باجل تسمیه کردی پسر خود را محمد و حال آنکه نبود از پدران و قوم تو هیچکس را باین نام گفت از جهت آنکه امید میدارم که حمد گویند و ستائش کنند او را اهل عالم همه و آورده اند که عبد المطلب در خواب دیده بود که گویا از پشت وی سلسله از نقره بیرون آمده که یکطرف او در آسمان ست و طرف دیگر در مشرق و دیگر در مغرب و بعد از ان گویا آن سلسله درختی شده است که بر سر هر برگ او نوری ست و اهل مشرق و مغرب متعلق اند بدان تعبیر ان آن وقت تعبیر کردند آنرا بمولودی که از صلب وی بر آید و متابعت کنند او را اهل مشرق و مغرب و حمد گویند او را اهل آسمان و ارض از جهت او و انچه نام کرد او را انچه حدیث کرد عبد المطلب پدر والده آنحضرت آمنه که گفته شد او را یعنی در منام که تو بار دار کرده شده بسید این امت و چون نبی و برای او نام کن محمد گفته اند که از اعلام نبوت آنحضرت ست که نام کرده نشد پیش از وی هیچ کس از وی بجز از جهت حفظ و صیانت حق تعالی این نام معظم را بروی در دفع وقوع اشتراک و اشتباه دران و لیکن چون قریب شد زمان خروج ظهور آنحضرت علیه السلام و بشارت دادند اهل کتاب بقرب زمان و خبر دادند بنام شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم نام نهادند قومی پسران خود را بدان امید که وی باشد والله اعلم حبشه بکسر رسالته ذلک فضل الله یوتیه من یشاء و در حدیث سیمین از جبیر بن مطعم آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود ان لی خمسة اسماء انا محمد و انا احمد و انا الماحی الذی یمحو الله بی الکفر و انا الحاشر الذی یحشر الناس علی قدمی و انا العاقب فرمود بدرستی مرا پنج نام ست من محمدم و من احمدم و من ماحی ام که محو می کند خدا تعالی بمن کفر را یعنی که مکه و بلاد عرب را از انچه پسندیده نشد از زمن و نمرود نقد با آنحضرت وعده کرده شد که میرسد ملک است وی آنرا چنانکه در حدیث آمده است و بعضی گفته اند که محو عامست بمعنی ظهور و غلبه چنانکه محو است وی بسمانه نیطره علی الدین کله و در حقیقت محو کرده نشد کفر بسبب کمی از انبیا علیهم السلام انچه محو کرده شد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که مبعوث شد در سال که اهل زمین همه کفار بودند از بت پرستان و کواکب پرستان

وآتش پرستان ومجوس ونصاری وصابئین ودہریہ کہ نمی شناختند پروردگار را تعالی وتقدس قائل نبودند
بمبدء ومعاد وفلاسفہ کہ نمی شناختند انبیاء را قائل نبودند بایشان واعتقاد واقرار واقرار نداشتند بدین ایشان
پس محو کرد خدائے تعالی آنرا بر سبوی خود وناظہر وغالب گردانید دین او را بر جمیع ادیان ورسید دین او آنجا کہ رسید شب
وروز وشمال وشارق شد در آفاق مثل آفتاب حتی در ہندوستان وترکستان کہ ہرگز دین اسلام آنجا نرسیدہ
بود اگرچہ در مدت حیات بگنجائش اوقات در عرب کہ قرب ترین دیار و مولد وبعثت آن سید ابرار بود اظہار آن
نمود ولیکن قواعد وقوانین اکمال وتمام دین واو امر احکام شرع متین خود تمہید وتاسیس نمود کہ بعد از وی
اصحاب واتباع وی در اکناف وآفاق عالم رسانند روز بروز ترقی وتزاید یابد واگر محو کفر از سینہ مومنان وانہائے
گر گردیدند بوی ودر ربقہ اطاعت وانقیاد در آمدند مراد دارند در اطلاق این اسم کافی ست وموافق ست بامعنی
اینچہ قاضی عباس تفسیر این را در حدیث نقل کردہ کہ ماحی آنکہ محو کردہ شد بوی سیات کسیکہ اتباع کرد او را غایتہ آنکہ
اسم مخصوص باشد بحضرت وی مگر باعتبار غلبہ وی وکمال تمام آن واللہ اعلم وقولہ وانا الحاشر الذی یحشر
الناس علی قدمی ونام من حاشر ست کہ بر انگیختہ میشوند وگرد آورده میشوند مردم بر قدم من ظاہر معنی این
عبارت آنست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیشتر از ہمہ مبعوث ومحشور گردد ومردم ہمہ بر قدم وی یعنی بعد
از وی ودر نظر وی وپیش وی مبعوث ومحشور شوند چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ ہو اول من تنشق الارض پس حشر
کردہ میشوند مردم بر اثر وی وپناہ می آرند بسوی وی در حشرگاہ وگفتہ اند کہ معنی آنست کہ حشر کردہ میشوند مردم
از وی ودر نظر وی وپیش وی مبعوث ومحشور شوند چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ ہو اول من تنشق محشور شوند پس مفہوم
آن راجع باشد بسبودن وی خاتم النبیین کذا قال القاضی ودر مواہب گفتہ کہ مقدم باشد بر مردم جہانیان پس سویا
الیشان قدام وی وگرد وی باشند یعنی جمع شوند بسوی او در قیامت واین مبنی بر آنست کہ حشر معاد بعثت سنت
بعثت بر انگیختن از قبور وحشر گرد آوردن وپراگندہ کردن در عرصات قولہ فانا العاقب پس آینده یعنی خاتم الانبیاء اگرچہ
رجوع حاشر بہ بعضے وجوہ بمعنی خاتم انبیاست ولیکن لفظ عاقب بہمین معنی ست وخاتم مستلزم اینمعنی ست ومعنی قول
وی لی خمسۃ اسماء آنست کہ این اسماء موجود اند در کتب مقدسہ مذکور نزد علماء اہم سابقا بعضی گفتہ اند کہ لفظ خمسہ
لفظ راوی ست واز لفظ رسول نیست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وصواب آنست کہ لفظ حدیث ست وشاید کہ اعلام باسماء وی
بآن بتدریج باشد ودر بعضی احادیث شش آمدہ این پنج خاتم ورد ایت کردہ است انقاس کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم مراد در قرآن ہفتہ سم ست محمد واحمد ویس وطہ والمدثر والمزمل ودر تفسیر طبرسی گفتہ اند یا طاہر یا ہادی ومدثر پس سید وحکایت

کردہ است آنرا اسلمی واز جعفر بن محمد ودر بعضی احادیث عشرہ آمدہ است کہ در حدیث اول گذشت
ودیگر فرمود انا رسول الراحمۃ ورسول الراحۃ ورسول الملاحم جمع لحمہ بمعنی حرب باشدت حرب وجہادی کہ آنحضرت در
راہ خدا کردہ ہیچکس نکرد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وانا المقفی بکسر فاء وفتح آن از قفا بمعنی عاقب وبعضی بفتح قاف از قفاوت
بمعنی کرم ولطف داشتہ وقفی کریم لطیف را گویند مقتفی بزیادہ تا بعد از قاف نیز آمدہ انا نقیم بمثناۃ مشددہ
بمعنی جامع کامل وصاحب شفا گفتہ کہ گمان آنست کہ اسم قثم ست بضم قاف وفتح ثلثہ وگفتہ است
کہ عربی روایت کردہ است کہ آنحضرت فرمود آمد مرا در شتہ وگفت انت قثم ای مجتمع وگفت القثوم الرجل الجامع
للخیر واین اسمی ست کہ آن در اہلبیت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معلوم ست ولیکن قیم ہم نزدیک باو بمعنی ست
ودر کتب انبیا آمدہ است کہ داؤد علیہ السلام فرمود خداوندا برانگیز برای ما محمد مقیم ست پس قثم بمعنی مقیم
دینی اللہمۃ دینی المرحمۃ والراحۃ والرحمۃ الرحمۃ والراحۃ نیز آمدہ تعالی اللہ تعالی وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین وفرمود
بالمومنین رؤف رحیم ودر صفت است او واقعہ شدہ امتہ مرحومۃ وفرمود وتعالی در شان ایشان وتواصوا
بالصبر وتواصوا بالمرحمۃ ای برحم بعضہم بعضا وفرمود آنحضرت ان اللہ یحب من عبادہ الرحماء وفرمود الراحمون
یرحمہم الرحمن وارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء پس رحمت را نسبت خاص ست بآنحضرت واما دینی التوبۃ واقع شدہ کہ خلقی کثیر بردست وی توبہ کرد وبسبب او توبہ کرد حقسبحانہ تعالی بر امت وبر آدم صفی اللہ
صلوات اللہ وسلامہ علیہم اجمعین وگفتہ اند کہ مراد بکلمات کہ تلقی کرد آدم از پروردگار خود وسبب قبول توبہ او این
شد کہ الٰہی بحرمت محمد وآلہ وتحقیق آمدہ است از القاب واسماء او در قرآن مجید نور وسراج منیر ومبشر ونذیر وبشیر
وشاہد وشہید والحق المبین وخاتم النبیین والمبین والعزیز والحریص والرؤف الرحیم وقدم صدق قولہ لیشتری الذین
آمنوا ان لہم قدم صدق عند ربہم ورحمۃ للعالمین ونعمۃ اللہ والعروۃ الوثقی والصراط المستقیم وطہ ویس
والنجم الثاقب والکریم والنبی الامی والحق والبرہان مر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او صاف کثیرہ وسمات
جلیلہ است ودر کتب متقدمہ وکتاب احادیث چنانکہ مصطفی ومجتبی وابو القاسم والشفیع والمتقی والمصلح
والطاہر والمیمن والصادق والمصدق والہادی وسید ولد آدم وسید المرسلین وامام المتقین ورسول
رب العالمین وقائد الغر المحجلین وحبیب اللہ وخلیل الرحمن وصاحب الحوض المورود وصاحب الشفاعۃ وصاحب المقام
المحمود وصاحب الوسیلۃ والفضیلۃ والدرجۃ الرفیعۃ وصاحب التاج المعراج واللواء والقضیب وراکب البراق و
الناقۃ والمنجب وصاحب المنجب والسلطان والخاتم والعلامۃ وصاحب المراۃ والنعلین واز اسماء شریفہ او صلی اللہ

اسماء شریفہ آنحضرت

المتوکل والمختار و مقیم السنة والمقدس و روح الحق و این هر سه معنی الفارقلیط که در انجیل واقع شده و گفته اند که فارقلیط آنکه فرق کند میان حق و باطل و از اسماء شریف او در کتب سابقه احمد و معنی او طیب و جمعا یا بمعنی حامی الحرام و اسم شریف او بزبان سریانی مسیخ و النحا و اسم او در توریت احید و معنی صاحب القضیب صاحب السیف واقع شده است تفسیر در انجیل یاحونا که در دست شریف او می بود خلفای عباسیه آنرا در دست داشته اند و بهراوت در لغت بمعنی عصاست و صاحب شفا میگوید که گمان دارم والله اعلم مراد آن عصاست که در حدیث حوض آمده است که فرمود منم فرط شما و منم عصای خود بدست شما یعنی برای ایشان تا پیش او نیایند مراد بتاج عمامه است و بنود و هندوان پیش گربرای عرب و در حدیث واقع شده است العمائم تیجان العرب این اسماء است که در شفا مذکور شد و گفت قاضی عیاض القاب و سمات آنحضرت در کتب بسیار است از انچه ذکر کردیم مانفع و کفانیت انشاء الله تعالی و کنیت مشهوره آنحضرت ابو القاسم است و در روایت است از انس رضی الله عنه که چون زائیده شد برای آنحضرت ابراهیم آمد جبرئیل علیه السلام و گفت السلام علیک یا ابا ابراهیم انتهی و بعضی ابو الارامل و ابو المومنین نیز گفته اند و نیز اگر ابو الغیثامی نیز گویند گنجایش دارد چنانکه در شعر ابو طالب آمده للغیثامی عصمة للارامل و صاحب مواهب لدنیه گفته که اسماء شریف آنحضرت در قرآن بسیار آمده و شمار کرده اند آنرا بعضی در رسانیده اند و بعد و مخصوص پس بعضی به نود و نه رسانیده موافق اسماء الهی و این وجه چیزی کتاب مستفی گفته که اگر تفحص کرده شود جمله آن از کتب متقدمه در قرآن و حدیث میرسد به سیصد و دیده ام در کتاب احکام قرآنی مرقاضی ابو بکر بن العربی را که گفت بعضی صوفیه گفته اند مر خداوند تعالی و تقدس را هزار نام است و مر پیغمبر ما را صلی الله علیه و آله و سلم نیز هزار نام است و مراد اوصاف است از هر وصفی اسمی مشتق است بعضی مخصوص است بوی و غالب است بر وی صلی الله علیه و آله و سلم نیز هزار نام است و بعضی مشترک چون از هر وصفی از اوصاف وی اسمی بگیرند میرسد اوصاف او باین عدد بلکه بیشتر و صل صاحب مواهب عد کرده اگر اسمای شریف وی صلی الله علیه و آله و سلم زیاده بر چهار صد ذکر کرده است آنرا مراتب بر حروف معجم چنانکه بیاید و اعظم و اشهر اسماء آن حضرت احمد و محمد است که نصیب از اسم ذات اند دیگر اسماء صفات و این هر دو اسم در حقیقت یک است مشتق از حمد مفید معنی مبالغه اول با عتبار کیفیت دوم با عتبار کمیت پس وی حمد گوینده است مر خدا را بافضل محامد و محمد گفته شده بروی بکثرت محامد در دنیا و آخرت و احمد الحامدین و احمد الحمدین و افضل من حمد و با اوست لواء الحمد روز قیامت

وصل در نظم و نثر اسماء

تا تمام شود مراد در اکمال احمد مشهور گردد دران عرصات بصفت حامدیت و محمودیت و برانگیزد او را پروردگار او در مقام محمود چنانکه وعده کرده است بقول خود عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا و احمد گویند و را اولین و آخرین بفتح کردن باب شفاعت و تعلیم کند او را حق تعالی محامدی را که هیچکس را نکرده و تسمیه کرده است وی جل و علا امت او را احامدون پس سزاوار است که تسمیه کرده شود باحمد و محمد باین تقریر ظاهر شد که احمد بمعنی حامد است اسم تفضیل برای فاعل چنانکه غالب نزاست در استعمال او تواند که بمعنی محمود نیز باشد شق برای مفعول پس مقصود بیان محمودیت باشد هم بحسب کمال و هم باعتبار کثرت و بعضے گفته اند که تسمیه باحمد متقدم ست که موسی علیه السلام بدان خواند ند و در کتب متقدمه مذکور ست و تسمیه بمحمد در قرآن و حق آنست که هر دو نام قدیم است و لیکن عیسی و موسی علیهما السلام بجهت کثرت تعظیم احمد خواند ند که صیغه تفضیل است و حسان بن ثابت در مدح آنحضرت گفته اشعار اغره علیه للنبوة خاتم من الله من نوره یلوح و یشهد وضم الاله اسم النبی الی اسمه اذ قال فی الخمس المؤذن اشهد و شق له من اسمه لیجله فذو العرش محمود و هذا محمد و در بخاری در تاریخ صغیر از طریق علی بن زید ابن جدعان اخبر را ابو طالب بسته کرده است و در روایات آمده است که تسمیه کرد حق تعالی او را باین اسم پیش از آفرینش بهزار سال و ابن عساکر از کعب الاحبار آورده که آدم بشیث گفت ای پسر که من تو خلیفه منی بعد از من اختر کن بعد از تقوی دعروه و تقی و هرگاه ذکر کنی خدا را ذکر کن در جنت وی اسم محمد را بر اکر من دیده ام اسم او را مکتوب بر ساق عرش و حال آنکه من روح و طین بوده ام بعد ازان طواف کردم بسموات و ندیدم در آن هیچ موضعی مگر آنکه دیدم اسم محمد را نوشته بر آن بدرستی پروردگار من یاد کرده اند مرا در بهشت و ندیدم در بهشت هیچ قصری و اوهیچ غرفه را مگر نوشته شده است اسم محمد و دیدم اسم محمد را در مکتوب بر نحور حور العین و بر برگهای سدرة المنتهی و بر اطراف حجب و حدوج های فرشتگان پس بسیار کن ای پسر ذکر محمد را و در حدیث ابی هریره آمده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه و آله و سلم چون برده شده مرا بالا بآسمان نگذشتم بهیچ آسمانی مگر آنکه یافتم نام خود را در وی نوشته محمد رسول الله و ابو بکر رضی الله عنه پس من بودند بنزدیک آمده است که آدم علیه السلام نزد مصیبت خود گفت اللهم بحق محمد اغفر لی خطیئتی و در روایتی بقبل توبتی گفت او را خدای تعالی از کجا شناختی تو محمد را گفت دیدم در هر موضعی از بهشت که نوشته شده است لا اله الا الله محمد رسول الله و در روایتی آمده که نوشته شده است عبدی و رسولی پس دانستم که وی اکرم خلق ست بر تو پس توبه کرد خدای تعالی او را و نیست تاویل قول وی تعالی خلقنی آدم من ربه کلمات نزد بعضے مفسرین و در کتاب شفا از عجائب غریبه نوشته کلمات عامه ثبت است هم شریف

در سفلیات نیز کہ بر سنگے قدیم نوشتہ یافتند محمد تقی مصلح این دو گفتہ بر سنگے بخط عبرانی نوشتہ یافتند یا سمک اللهم جبار
الحق من رکب بلسان عربی مبین لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ کتبہ موسی بن عمران ذکرہ ابن ظفر فی السر عن عمر
عن الزہری مشاہدہ کردہ شدہ در بعضے بلاد خراسان مولوی کرامت اللہ نوشتہ شدہ است بر پہلوی دے
لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و در بلاد ہند گلے است کہ نوشتہ شدہ است بر دے بخط سفید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ
و علامہ ابن مرزوق ذکر کردہ است از عبد اللہ ابن صومعان کہ گفتہ وزید بر بادی شدم و ما در موجہاے بحر ہند
بودیم پس لنگر کردیم کشتی را در جزیرہ دیدیم در دے گلے سرخ تیز بوی خوش نسیم و نوشتہ است در دی بخط سفید
لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و گلے دیگر سفید کہ نوشتہ است بخط زرد براۃ من الرحمن الرحیم الی جنات النعیم لا الہ
الا اللہ محمد رسول اللہ و در تاریخ ابن الغریم از علی بن عبد اللہ ہاشمی شرقی آوردہ شدہ در بعضے قری ہند گل
بزرگ خوشبوی سیاہ کہ نوشتہ بردی بخط سفید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ ابو بکر صدیق عمر الفاروق گفت
پس شک کردم در دی و گفتم کہ این را ساختہ اند پس قصد کردم بسوی گلے دیگر کہ ہنوز نشگفتہ و نکشادہ است و در دے
نیز ہمچنین خط نوشتہ دیدم در شہری چیزی بسیار از زنان و اہل آن قریہ عبادت می کنند سنگہا را کہ می شناسند
خدا را جل جلالہ گفت ابو عبد اللہ بن مالک در آمدم بلاد ہند را و سیر کردم بمدینہ کہ او را نیلہ بنون یا نیلہ بنا میگویند
پس دیدم درختی بزرگ را کہ میوہ او مانند بادام است و او را قشر است و چون خشک شود آن میوہ بیرون آید
انسان در قشر بنہ بچہ کہ نوشتہ شدہ است بسرخی لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و اہل ہند تبرک میجویند بآن و استسقا
مینمایند بدان چون نحط کردہ شود باران حکایت کردہ است این را ابو المنقا بن صافی در منسک خود و در کتاب
روضۃ الریاحین یافعی نقل کردہ است از بعضے علما مثل این گفت حدیث کردم این را یعقوب صیاد گفت بودم
من کہ صید میکردم بر نہر البلیخ ہمزہ و موحدہ و تشدید لام پس صید کردم ماہی را کہ نوشتہ است بر پہلوی راست
او لا الہ الا اللہ بر پہلوی چپ محمد رسول اللہ چون دیدم من آنرا دفن کردم آنرا در زیر آب از جہت تعظیم
و احترام و بعضے مردم در شرح قصیدہ بردہ بوصیری از این مرزوق نقل کردہ اند کہ گفت آوردہ شد سمکہ پس
دیدہ شد در یکی از دی لا الہ الا اللہ و در دیگر محمد رسول اللہ نقل کردہ شد از جماعہ کہ الشان یافتند
خربزہ زرد در دے خطوط سفید است حلقہ زدہ و از جملہ خطوط نوشتہ شدہ بود بر یک پہلوی دی اللہ و در دیگر احمد
روشن کہ شک نکند در دی دانا بخط و گفتہ کہ یافتہ شد در سنہ تسع و ثمان مائۃ دانہ انگور کہ نوشتہ است بخط ظاہر بر رنگ
سیاہ محمد و در کتاب بطن مفہوم مراین ظرفی بیان نقل کردہ از بعضے کہ دیدہ خربزہ درختی بزرگ را کہ مراد او را بزرگ

کلان است خوشبو نوشته است در وی بسرخی و سفیدی و بتری کتابت پیشه واضحه بطریق تخلیق کرده است
ابتداء کرده است
اورا خدا تعالی در بزرگ سه نظر اول لا الہ الا اللہ دوم محمد رسول اللہ سوم ان الدین عند اللہ الاسلام و صل
و در مشرف گردانیدن پروردگار تعالی حبیب خود را تسمیه کردن باسماء حسنی و صفات اعلی خود گفت قاضی عیاض
رحمۃ اللہ علیہ کہ اللہ تعالی مخصوص گردانیده است بسیاری از انبیا خود را صلوۃ اللہ و سلامہ علیہم اجمعین بکرامت
خلقت و تعالی ایشان از اسماء خود چنانکہ اسحق و اسمعیل را علیہم و حلیم خوانده و ابراہیم را حلیم گفته و فرح را
فتاح و عیسے و یحیی را بر و موسی را کریم و نوحی و یوسف را حفیظ علیہم و ایوب را صابر کرده در معنی صبور بت و اسمعیل را
بصادق الوعد چنانکہ ناطق است بدان کتاب عزیز در مواقع ذکر ایشان و تفصیل کرد محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
اجمعین بسیاری از اسماء خود و ما تحریر کردیم تبعیم الہی بجهة تلامین اسم را امید واریم کہ زیاده بران تتبع کنند الہام فرماید
انتہی کلام القاضی بعد آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم جامع ست کمالات اسماء و صفاتی حضرت عزت را تعالی تقدس منتخب
ست بجمیع اخلاق الہی را عز اسمہ چنانکہ بعضے از عرفا تفصیل آنرا بیان کرده اند مقصود و غرض ذکر آن اسماء است کہ در کتاب
مجید و احادیث صحیح ازان مذکور شده چنانکہ سیاق کلام وی رحمۃ اللہ ناظر است دران یکے از انجملہ اسم حمید و
معنی او محمود است زیرا کہ محمد گفته است وی تعالی ذات خود را در کلام قدیم بر بسیار آیات و دلائل دال بر کمال او علی الاطلاق
و نفس آفاق و حمد گفته اند او را بندگان و نوانده کہ حمید بمعنی حامد شده کہ عائد است مر ذات خود را و عالی طاعات را
پیروے تعالی ہم حامد است و ہم محمود و تسمیه کرد حبیب خود را بمحمد کہ بمعنے احمد و محمود است کہ ہم بمعنی حامد ہم بمعنی محمود و
بتحقیق واقع شده است در زبور داؤد علیہ السلام و قبل سبق بیان معنی ہذا الاسم الشریف را از انجملہ اسماء الہی
است الرؤف الرحیم و تسمیه کرده است او را بدان در کتاب خود بالمؤمنین رؤف رحیم و این ہر دو اسم متقارب اند در معنی و
بعضے گفته اند کہ رأفت شدت رحمت است و گفته اند کہ رؤف بالمطیعین رحیم بالمذنبین از اسماء الہی الحق المبین حق موجود
ثابت کہ متحقق بست امری و مبین آنکہ آشکار است امر الوہیت او بر ہمہ کائنات او بان و ایمان بیک معنی می آید یعنی مبین بیان
امر دین و مبدء و معاد ایشان نیز جائز است رسول را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نیز تسمیه کرده بدان در قرآن مجید یا ایہا الناس
قد جاءکم الحق من ربکم و فرمود فقد کذبوا بالحق لما جاءہم و فرمود حتی جاءکم الحق و رسول مبین و قال انا اللہ بر المبین
و المراد بمحمد فی القرآن و معنی حق اینجا ضد باطل است امر صدق و بین است امر رسالت او مبین است
از خدا و بنی را کہ فرستاده و او را بان کقوله تعالی لتبین الناس ما نزل الیہم و بعضے از اہل اشارات در قول
حق سبحانہ و ما خلقنا السموات و الارض و ما بینہما الا بالحق گفته اند بمحمد از جہت حدیث جابر کہ گفت اول ما خلق اللہ

روح عظم خلق منه العرش والکرسی والسمار والارض وجمیع الموجودات وازاسمار الهی تعالی نور است ومعنی
او نور دانور وخالق یا منور السموات والارض بالانوار ومنور قلوب العارفین بالهدایة والاسرات بحضرت
رسالت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ہم فرمود قد جاءکم من اللہ نور وکتاب مبین وفرمود در شان وی صلے اللہ علیہ وآلہ
وسلم وسراجا منیرا تسمیہ کرد او را بدان از جہت وضوح امر او وبیان نبوت او وتنویر بقلوب مومنان وعارفان
بایجاد وازدین واز اسمار الهی الشهید است قال القاضی معناه العالم وقیل الشهید ان علی عباده وآنحضرت را نیز
شاہد وشہید خواندہ وما ارسلناک الا شاہدا یعنے عالم وحاضر بکمال امت وتصدیق وتکذیب ونجات وہلاکت ایشان
یکون الرسول علیکم شہیدا وچنانکہ در حق دیگر امم ارسال انبیاء را شہادت است محمد بیان وشہادت وتزکیہ آنحضرت امت را آمدہ
واز اسمار الهی الکریم است ومعنی او کثیر الخیر الفضل والعطا کذا قال القاضی ودر حدیث در اسمار الهی اکرم نیز
آمدہ است وآنحضرت را نیز کریم خواندہ است وفرمودہ انه لقول رسول کریم وما هو بقول شاعر قلیلا ما تؤمنون
ولا بقول کاهن قلیلا ما تذکرون مراد محمد است صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ جبریل بقرینہ قول وی وما هو بقول شاعر ولا بقول
کاهن زیرا کہ وصف نمیکردند کفار جبریل را علیہ السلام بدان پس متعین شد کہ مراد برسول کریم آنحضرت است نہ جبریل واین
در سورۃ الحاقہ است ودر سورۃ تکویر مراد جبریل است وبعضے گفتہ اند کہ آنجا نیز مراد آنحضرت است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از
جہت صدق این صفات بروی وصواب آنست کہ محتمل است واللہ اعلم وآنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ انا اکرم
ولد آدم معانی این اسم صحیح است در حق وی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وگفتہ اند کہ چون وصف کردند یکی را بکریم وصف
کردند بجمیع صفات خیر بود آنحضرت متصف بجمیع صفات کریم ظاہرا وباطنا ذاتا وصفتا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم واز اسماء
الهی است العظیم ومعنے وی جلیل الشان از ہر چیز کہ دون او است وگفتہ است در شان پیغمبر خود وانک لعلی خلق
عظیم واقع شدہ است در اول سفر از تورات برای اسمعیل وشملہ عظیما لامتہ عظیمہ پس آنحضرت عظیم است وبر خلق
عظیم است وچون صفت کسی عظیم شد ذاتش نیز عظیم خواہد بود ودر باب اخلاق شریف چیزی ازین کلام
گذشتہ است واز اسمار الهی الجبار است وجبار یعنی مصلح وقاہر وعلی وعظیم الشان ومتکبر ایدا وتسمیہ کردہ شدہ
است آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در مزامیر داؤد در مزبور چہل وچہارم گفتہ تقلد ایہا الجبار سیفک فان مارسک
وشرعتک مقرونہ بہیبتک یعنے در گردن انداز جبار شمشیر خود را کہ راز تو وشریعت تو مقرون است بہیبت تو
قد سبق فی باب ذکرہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الکتب السابقہ یعنی اورد حق صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم صادق
است از جہت اصلاح وامت را بہدایت وتعظیم وقہر اعدای دین او علو منزلت وعظیم خطر وکبر شان او بسبب

بسائر افراد بشر و آنکه نفی کرده است در آن جبر تکبر است که لائق نیست بجناب او فرموده است رافت علیه بمبارز و از اسماء الهی الجبار است و معنی او مطلع بر کنه شی و عالم بحقیقت آن و بر این تقدیر در معنی علیم با شد و بعضی گفته اند جبر بمعنی مجبر است و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم جبر است بسر دو وجه زیرا که وی عام است بنهایت از علوم بآنچه دانسته شده است حق تعالی او را از مکنون علم و عظم معرفت خود و مجبر است خلائق را بآنچه اذن کننده است وی تعالی او را باعلام و اخبار آن و تسمیه وی صلی الله علیه وآله وسلم باسم جبر در این آیه تست الرحمن فاسئل بجبیر اعرا و نجبیر حضرت رسول احمد است صلی الله علیه وآله وسلم بر یکی از وجوه که مذکور شد در آیه و از اسماء الهی الفتاح است و معنی آن حاکم است میان بندگان و فاتح ابواب رزق و رحمت است و کشاینده کارهای بسته بر خلق و فاتح قلوب و بصائر ایشانست برای معرفت حق و بمعنی ناصر نیز آمده در قول وی سیمانان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح ای تستنصروا فقد جاءکم النصر و تسمیه کرده است او را خدا تعالی فاتح در حدیث ابی که از ابی عالیه و غیر وی از ابی هریره و گفت جعلنا که فاتحا و خاتما و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیز برای شکر نعمت حق گفته در رفع لی ذکری و جعلنی فاتحا و خاتما پس وی صلی الله علیه وآله وسلم حاکم و فاتح ابواب رحمت است بر امت خود و فاتح قلوب و بصائر ایشان ست برای معرفت حق و ایمان بخدا و ندناصر حق و نصرت دهنده دین و ایمان دانا اسماء الهی تعالی الشکور ست و معنی او عمل قلیل بجزای کثیر و بعضی گویند مثنی بر مطیع بتحقیق وصف کرده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خود را بالشکور و گفته اظنوا کون عبد الشکور یعنی معترف بنعم پروردگار عارف بقدر آن ثناگوینده بر وی و ظاهر آنست که توصیف وی خوش بشکور باذن و امر الهی ست و از اسماء وی تعالی العلیم و علام و عالم الغیوب و الشهادة است و وصف کرده است بنی خود را بعلم و مخصوص گردانیده است او را بخبریت و افضلیت و بان گفته و علمک مالم تکن تعلم و کان فضل الله علیک عظیما گفت و یعلمکم الکتاب والحکمة و یعلمکم و مالم تکونوا تعلمون و از اسماء وی تعالی الاول والآخر و معنی آن سابق در وجود و باقی بعد از فنا و تحقیق آن اینست که نیست مر او را اول و نه آخر را آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اول انبیاست در خلق و آخر ایشان ست در بعثت و اشاریت کرده است بآن قول حق سبحانه و اذ اخذنا من النبیین میثاقهم و منک و من نوح و ابراهیم الآیة زیرا که تقدیم کرد آنحضرت را بر نوح و ابراهیم و غیر ایشان و نیز فرموده آنحضرت نحن الآخرون السابقون و اولیت ثابت ست آنحضرت را در امور کثیر و فرموده اما اول من تنشق عنه الارض و اول من یدخل الجنة و اول شافع و اول مشفع و هو خاتم النبیین و آخر المرسل و از اسماء الهی القوی ذو القوة المتین ست و معنی او قادر ست

وصف کرده است اورا حق تعالی بقول خود ذی قوة عند ذی العرش مکین گفته اند که مراد بدان حضرت علیه السلام وبعضی گفته اند جبرئیل ست باشتراک تا تمامش که این صفت مخصوص نباشد بآنحضرت واز اسماء الهی صادق ست ودر حدیث آمده است وصف آنحضرت بصادق مصدوق واز اسماء الهی ولی ومولی گفته است وتعالی وانما ولیکم الله ورسوله وفرمود آنحضرت انا ولی کل مومن وفرمود من کنت مولاه فعلی مولاه مراد اینجا محب وناصرست واز اسماء الهی عفوست ومعنی آن صفوح ودرگذرنده از گناهان وتقصیرات وامر کرده است پاین پیغمبر خود را در قرآن وتوریت بعفو وصفح وفرمود خذ العفو وامر بالعرف وگفت فاعف عنهم واصفح وگفته است در توریت وانجیل در صفت او لیس بفظ ولا غلیظ ولکن یعفو ویصفح واز اسماء وتعالی الهادی ست وآن بمعنی توفیق دهنده هرکسی را که خواهد از بندگان خود وهدایة یعنی راه نمودن وخواندن والله یدعو الی دار السلام وهدی من یشاء الی صراط مستقیم وفرمود وتعالی وانک لتهدی الی صراط مستقیم وفرمود وانک لتدعو الی الله لیکن بمعنی اول مخصوص ست بحضرت تعالی و ثانی مشترک ست میان وی وپیغمبر وی واز اسماء وتعالی المؤمن المهیمن ست بعضی گفته اند این هر دو اسم بیک معنی ست پس بمعنی مومن در حق تعالی مصدق وعده خود ست که بندگان خود کرده ومصدق قول خود که حق ست ومصدق بندگان مومن در رسل خود وبعضی گفته اند موحدات وشاهد برالوهیت خود وبعضی گفته اند امان دهنده بندگان خود را در دنیا از ظلم وشدت مومنان را در آخرت از عذاب خود بعضی گفته اند مهیمن بمعنی امین ست مصغر مومن پس قلب کرده شد همزه را ها گفته اند که مهیمن بمعنی شاهد وحافظ ست را نکره این کتاب بر پیش از خود وآنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم امین ست ومهیمن ومومن ست وتسمیه کرده است اورا حق تعالی امین وگفته متاع نرم امین وآنحضرت معروف ومشهور بود باین پیش از نبوت وبعد از وی وتسمیه کرده است اورا عباس عم او مهیمن در شعری که مدح کرده است آنحضرت را بدان وگفته است وتعالی ولیومن بالله ویومن للمومنین ای یصدق وفرمود انا امنة لاصحابی وصاحب مواهب در قول حق سبحانه وانزلنا الیک الکتاب بالحق مصدقا لما بین یدیه من الکتاب ومهیمنا علیه ازجمله تعلق کرده که او اینست که جعلناک یا محمد علیه واسماء وتعالی مقدس ست ومعنی او منزه است از نقائص مطهر از سمات حدیث ووا قع شده است در کتب پیشین در اسامی آنحضرت مقدس یعنی مطهر از ذنوب چنانکه فرموده است لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر یا مقدس الله اخلاق رسیمه وصفات دینیه تا آنکه تا آنکه مقدس ومطهر میشوند مر ترا بنیاد وی چنانکه گفته ایم ونگسیم واز اسماء وتعالی العزیز ست ومعنی آن منیع تا آنکه نظیر ندارد یا آنکه قهر کننده گفته اند استدلال کرده است قاضی بر این بقول خدا تعالی ولله العزة ولرسوله یعنی چون ثابت کرده است عزت

مرخدا را و رسول خدا را و خدا عزیز است و مغرّ پس رسول خدا عزیز تر و مغرّ باشد و مناسب مواهب گفته که عزت مومنان را
نیز اثبات کرده اند که فرموده است و للمومنین پس اختصاص نیست این صفت و این اسم را بآنحضرت صلی الله علیه و آله
وسلم و غرض اثبات اختصاص ست و عجیب ست از قاضی که چگونه پوشیده ماند از وی این نکته انتهی گفتم من بخدا
توفیق ست اثبات آن مر مومنان را نیابت و طفیل ست در اصالت و استقلال پس منافی باختصاص نباشد و نیز
غرض قاضی اثبات اختصاص نیست و تحقیق قائل شده است وی ثبوت بعضی صفات و اسمار الهی و بعضی
را بهبود گرشکور نوح و علیم و علیم باسمعیل و ابراهیم و حفیظ و علیم و کریم یوسف و موسی علیهم السلام اجمعین چنانکه
گذشت و اگر اثبات اسم عزیز برآنحضرت استدلال بآن آیه کنند که لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم
چنانکه قرار قی ست واضح و بی تکلف باشد و گفت قاضی وصف کرده است حقتعالی نفس خود را به بشارت و ندارت
چنانکه فرمود و بشر المومنین و فرمود ان الله یبشرک بیحیی و بشرکی بکلمة منه و تسمیه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم بشیر
و بشیر نیز ظاهر ست و اسمار و تعالی بر قول بعضی مفسرین طه و یس ست و بعضی گفته اند که قول بودن آن اسمار
محمد صلی الله علیه و آله وسلم مشهور ست که قاضی عیاض رحمة الله علیه بیان کرده استنباط نموده و تحقیق آنست
که اتصاف آنحضرت باوصاف الهی و تخلق وی صلی الله علیه و آله وسلم باخلاق الهی حاصل ست او را و بعضی اکمل
اولیا را که تا بیان او نیند ولیکن قاضی قصد اثبات تسمیه کرده آن نه کرا دست در کتاب و سنت کتب متقدمه چنانکه
گذشت و تتمه این کلام از آنچه در شرح اسمار حسنی نوشته اند باید جست و الله اعلم تنبیه قاضی رحمة الله علیه بعد از ذکر کلام
تنبیه کرد بر نکته که آنرا ذیل این کلام ساخته گفت آگاه باش و بدانکه من ذکر کننده ام که تذهیل میکنم میان این فصل را
و ختم میکنم بوی این قسم را و اضاحه و ازاله میکنم اشکال و اشتباه را از هر ضعیف الوهم و سقیم الفهم که خلاص میکند او را از
وسواس تشبیه و دوری اندازد او را از شبهه تمویه و آن آنست که اعتقاد کند الله عز اسمه و عظمت و کبریائی خود شانه است
چیزی از مخلوق را اسمار حسنی و صفات علی خود مشابه نیست چیزی را و را و آنچه از صفات اطلاق کرده است
آنرا خضوع بر خالق و مخلوق تشابه و تماثل نیست میان آن در معنی حقیقتی زیرا که صفات قدیم خالق بر خلاف
صفات مخلوق حادث ست چه صفات مخلوق منفک نمیگردد از اعراض و اعراض و اعراض وی تعالی منزه است
ازان و بس ست در بین معنی قول و تعالی لیس کمثله شی و خدا خبر دهنده تر از که گفته است از علمای عارفین محققین
بتوحید بر اثبات ذات غیر شبیه الذات و لا معطله من الصفات و زیاده کرده است و اسطه این نکته که مقصود ما نیست
لفظ نیست مانند ذات او ذاتی و نه مانند صفت او صفتی و نه مانند اسم او اسمی و نه مانند فعلی مگر از جهت موافقت

لفظ بلفظ و بزرگ و نزه است ذات قدیم که باشد او را صفت حادثه چنانکه محال ست که باشد مر ذات محدثه را صفت قدیمه و اینهم مذهب اهل حق و سنت و جماعت ست رضی الله عنهم و بتحقیق تفسیر کرده است امام ابو القاسم قشیری رضی الله عنه این قول واسطی را و نزد یاد کرده است مراورا و بیان گفته است که این حکایت مشتمل ست بر جوامع مسائل توحید نه بگونه تشبیه و نه بذات محدثات و ذات او بوجود خود مستغنی ست از همه و بگونه تشبیه داده میشود فعل او فعل خلق را و حال آنکه از غیر جلب کمال یا دفع نقص حاصل شده نه بخواطر و اغراض موجود شد و نه بمباشرت و معالجت ظاهر گشته فعل خلق بیرون نیست ازین وجوه و گفته اند مشائخ چیزیکه تو هم کرده آید یا در وهم خود او را ادراک کرده آید بعقول خود محدث ست مانند شما و گفته است امام ابو المعالی جوینی کسیکه مطمئن شد و آرام پذیرفت بموجودی که منتهی ست بوی فکر وی او مشبه است و کسیکه مطمئن شده بنفی محض وی معطل ست و کسیکه قطع کرده بموجودی که معترف بعجز از درک حقیقت اوست وی موحد ست و چه خوش ست و قول ذی النون مصری رضی الله عنه حقیقة التوحید ان تعلم ان قدرة محافی الاشیاء بلا علاج و صنعه بها بلا مزاج یعنی باکتساب و فرج آلات و اسباب نیست و علته کل شی صنعه و لا علة بصنعة و علة و سبب هر چیز کارگری و فعل اوست و نیست مر علت مر صنع او را حقیقة توحید آنست که بدانی که قدرت خدا و را شیای بی علاج و صنع او مر اشیا را بی مزاجست و غلبه هر چیز صنع اوست و هیچ علة نیست مر صنع او را ما التصور فی وهمک فالله بخلافه و هر چه صورت بست در وهم تو خدا بر خلاف آنست و اینکلام عجب یقینی ست و محقق و فصل اخیر یعنی قول ذو النون ما التصور فی وهمک فالله بخلافه تفسیر ست مر قول لیس کمثله شی و فصل اول یعنی قول وی و علته کل شی صنعه و لا علة بصنعة تفسیر ست لقوله الا یسال عما یفعل وهم یسالون و فصل ثالث تفسیر ست مر قول او را انما قولنا لشی اذا اردناه ان نقول له کن فیکون ثابت دارد خدا تعالی ما را و نزا بر توحید و اثبات تنزیه و دور دارد از طرف ضلالت و غوایت از تعطیل و تشبیه بکرم خود و رحمت خود این ترجمه کلام قاضی ست و درین فصل و اینکلام اصل اصول دین ست انتهی و در مشکات در فصل اسماء الله زیاده بر بین از کلام مشائخ نقل کرده شده است و الله اعلم و فصل صاحب مواهب لدنیه اسماء شریفه را از آنچه در کتاب و سنت و کتب قوم مذکور ست زیاده بر چهار صد آورده به ترتیب حروف تهجی ذکر کرده است و ما نیز ترک نکردیم آنرا گرچه طولی دارد بعضی اسماء مکرر یکدیگر نیز اما آنچه ذوق و خلافت مسمی ست بتعالی و تکاثر در نظر غیرت عالب مشتاق را باید که مونس جان و در دریان خود سازد بسم الله الرحمن الرحیم محمد رسول الله و الذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم الله الا الطیب القی الناس الاجود الناس الاحد الناس الاحسن احسن الناس احمد احد الماجد الواجد الاخذ الحق الآخر الباعث الحفی الله

وصل اسماء شریفه زیاده بر چهار صد آورده

اذان خیر الناس عقلا ارحم الناس باطفال الارض اسلم الناس اشجع الناس اصدق فی اللہ اطیب الناس ریحا الاعز الاعلم باللہ اکثر الناس تبعا الاکرم اکرم الناس کریم ولد آدم المص امام الخیر وامام الناس امام المتقین امام النبیین الامام الاحمر الامین امۃ اصحابہ الامین الامی العلم الفرد الاصل شافع اول المسلمین اول مشفع فی المسلمین اول من تنشق عنہ الارض یبعث ابا طن البرہان البرہان بشیر بشری مبشر البصیر البلیغ بالغ البیان البینۃ الثانی الذکرۃ التقی التنزیل التمار ی ثانیین ج الجیار الجواد اجواد اجامع ح حاتم غرب الحمد الحاشر الحافظ الحاکم الراعی اللہ الحامد حامل لواء الحامد لامۃ عن النار الحبیب غرب اللہ الحفی الحفیظ الحق الحکیم الحلیم حاوی حلیا ارتقل حیاطا حسیب الحمید الحنیف خ خبیر خاتم النبیین خاتم المرسلین خاتم الخازن لمال اللہ اتما شفع المخاصم الخالص خطیب الانبیاء والامم خلیب الوالدین علی اللہ الجلیل خلیل الرحمن الخلیفۃ خیر الانبیا خیر البریۃ خیر خلق اللہ خیر العالمین طرا خیر الناس خیر ذرۃ الامۃ وخیرۃ اللہ دود الحکمۃ الداعی الی اللہ دعوۃ ابراہیم دعوۃ النبیین دلیل الخیرات ذالذکر الذکر ذکر اللہ ذوالحوض المورود ذوالخلق العظیم ذوالصراط المستقیم ذوی القوۃ ذوالمکان ذوالفضل ذوالمعجزات ذوالمقام المحمود ذوالوسیلۃ الراضع الرضی الراضع راکب البراق الراہب راکب البعیر راکب الجمل راکب الناقۃ راکب النجیب الرحمۃ رحمۃ الامۃ رحمۃ العالمین رحمۃ مہداۃ الرحیم رسول الراحۃ رسول الرحمۃ رسول اللہ رسول الملاحم الرشید الرفیع رافع المرتبہ رفیع الدرجات الرقیب روح الحق روح القدس الرؤف رکن المتواضعین زاز اہد زعیم الانبیا الزکی زین العباد الزہری زین من وافی القیمۃ سن السابق بالخیرات سابق العرب الساجد سبیل اللہ السراج المنیر السید سعد اللہ سعد الخلائق السمیع السلام السید وسید ولد آدم سید المرسلین سید الناس سید الکونین سید الثقلین سیف اللہ مسلول سید الفریقین ش الشاہد الشافع الشفیع الشاکر الشاہد الشکور اشکال الشمس والشہید ص الصابر الصاحب صاحب الآیات صاحب المعجزات صاحب البرہان صاحب البیان صاحب التاج صاحب الجہاد صاحب الحجۃ صاحب العظیم صاحب الحوض المورود صاحب الخاتم صاحب الخیر صاحب الدرجۃ الرفیعۃ صاحب الرداء صاحب الشرع صاحب الشفاعۃ الکبریٰ صاحب العطایا صاحب العلامات الباہرات صاحب العلوم والدرجات صاحب الفضیلۃ صاحب صاحب الفرح صاحب الازواج الطاہرات صاحب السجود صاحب المحمود صاحب الرایا صاحب السلطان صاحب السیف صاحب النقیب صاحب القضیب الاغر صاحب قول لا الہ الا اللہ صاحب القدم صاحب الکوثر صاحب اللواء صاحب المشرب صاحب المدینۃ صاحب المظہر المشہور صاحب المعراج صاحب المنبر صاحب النعیم صاحب المقام المحمود صاحب المیزاب صاحب المحراب صاحب النعلین صاحب الوسادۃ صاحب الوسیلۃ الصادع بالامر الصادق المصور العدق

صراط الله صراط الذين انعمت عليهم الصراط المستقيم المصفوح عن الزلات الصفوة الصفي الصالح رضي الضارب بالحسام المشلول الضحاك الضحوك طالب الطاهر الطيب طس مسمر طه الطيب ظ الظافر الظهور الظاهر ع العابد العائد العاول العظيم العافي العاقب العالم علم الايمان علم اليقين العالم بالحق العامل عبد الله العبد الكريم عبد الجبار عبد المجيد عبد الوهاب عبد الغفار عبد الخياث عبد الخالق عبد الرحيم عبد الرزاق عبد السلام عبد القادر عبد القدوس عبد القهار عبد المهيمن العدل العزي العروة الوثقى العزيز العطوف الغوث العليم العلي غافل الغرغ الغالب الغفور الغني المغني يا غياث المغيث الغوث الغياث ف الفاتح فاتح الفار قليط الفارق الفاروق الفتاح الفخر والفوز الفصيح فضل الله فالق النور فارق العاصم الماضي الفاتك فائد الخير قائد الغر المحجلين القائل القائم القتال الفعول فخم القوم قدم الصدق القرشي القريب القمر القديم كنيته ابو القاسم لانه يقسم الجنة بين اهلها كافة للناس الكفيل الكامل في جميع اموره الكريم في جميع اموره الكريم كمعصف ال اللسان م الماجد ماذيا والماي المامول المسلح المبارك المنهل المبر المبشر مبشر الناسيين المبعوث بالحق المبلغ المبين المتين المبل المريض المخصوص المحرم المتضرع المتفي المتلو عليه المتهجد المتوكل المتقيت حجاب محجب المجتبى المجير المحرض المحرام المحفوظ المحلل محمد المحمود المختار المخصوص بالشرف المخصوص بالغر المخصوص بالمجد المخلص المدثر المدني مدينة العلم المذكر المذكور المرتضى المرسل المرتجى المرسوم المترفع الدرجات المرادة المزكى المزمل المسيح المسعود المستغفر المستفي المستقيم المسلم المسلم المتبادر المشفع المشفوع المسفح المشهود المسير المصباح المصابيح المصابيح المصطفى المصدوق المصطفى المصلح المصلي عليه المصلح المطهر المطلع المطيع المظفر المعزز المعصوم المعطى المعقب المعلم المعلم امة العالم المعلن المعلى المفتاح مفتاح الجنة المفضال الفضل المفضل المقدم المقرى المقسط المقصوص عليه المفضل مفضل العشيرات مقيم الفترة مجد الفرة المكرم المكفي المكي المكين المكي الملاحي ملاقي القرآن المنوح امنادي المنصر المنجي المنتدب المنزل عليه لمنها المتصف المنصور المنيب المنير المؤمن المولى جوامع الكلم الموحى اليه مودود الموصل الموقر المولى المهيمن المؤمن المؤسر المهاجر المهتدي المهدي المبشر الناذ الناصح الناس ناسخ الناشر الناصح الناطق النبي النبي الاحمر النبي الاسود النبي التوبة النبي الحرمين النبي الراحة النبي الرحمة النبي المصالح النبي الله النبي المرحمة النبي الملحمة النبي الملاحم النبي المنجم النجم الثاقب النبي الله النذير النبيه نصيح ناصح النعمة نعمة الله النقيب النقي النور الذي لا يطفأ نوره الهادي هدية الله الهاشمي والوجيه والواسطة الواسع الواصل الواضع الواعد الواعظ الورع الوسيلة الوافي الوفي الولي الوصل ي شيري يس صلى الله عليه وآله وسلم

علی آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین نقل عن کعب الاحبار انہ قال اسم النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عند اہل الجنۃ عبد الکریم وعند اہل النار عبد الجبار وعند اہل العرش عبد الحمید وعند الملائکۃ عبد المجید وعند الانبیاء عبد الوہاب وعند الشیاطین عبد القہار وعند الحق عبد الرحیم وفی الجبال عبد الخالق وفی البر عبد القادر وفی البحر عبد المہیمن وعند الجنیان عبد القدوس وعبد الہوام عبد الغیاث وعبد الوحوش عبد الرزاق وعند السباع عبد السلام وعند البہائم عبد المؤمن وعند الطیور عبد الغفار فی التورات مودود وفی الانجیل طالب طاب وفی الصحف عاقب وفی الزبور فاروق وعند اللہ طہ ویس وعند المؤمنین محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال وکنیۃ ابو القاسم لانہ یقسم الجنۃ بین اہلہا کذا نقل عن الحسین بن محمد الدامغانی فی کتاب سوق العروس وانس النفوس بدانکہ ہیچ پیغامبر خلافت نیست در آنکہ وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اجل خلق را کرم بشر وسید ولد آدم وافضل انبیاست ردانیست از ابن عباس رضی اللہ عنہما گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ پروردگار تعالی قسمت کرد خلق را دو قسم وگردانید مرا بہتر ہر این دو قسم واین ست قول وی سبحانہ اصحاب الیمین واصحاب الشمال ومن از اصحاب بہتریم وبہتر از اصحاب بہتریم پس گردانید این دو قسم اصحاب المیمنۃ واصحاب المشئمۃ والسابقون پس من از سابقانم پس این اقسام را قبائل ساخت وگردانید مرا از قبیلہ کہ بہترین قبیلہاست واین ست قول عز وجل وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اکرمکم عند اللہ اتقاکم پس من اتقی واولاد آدم واکرم ایشانم بر خدا عز وجل ولا فخر پس گردانید قبائل را بیوت وگردانید مرا در بہترین بیوت واینست قول وی سبحانہ انما یرید اللہ لیذہب عنکم الرجس اہل البیت ویطہرکم تطہیرا ودر حدیث دیگر آمدہ است کہ گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خدا برگزید از اولاد ابراہیم اسمعیل را وبرگزید از اولاد اسمعیل بنی کنانہ را وبرگزید از بنی کنانہ قریش را وبرگزید از قریش بنی ہاشم مرا ودر حدیث انس آمدہ کہ فرمود آنحضرت علیہ السلام انا اکرم ولد آدم علی ربی ولا فخر ودر حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ انا اکرم الاولین والآخرین ولا فخر واز عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد مرا جبرئیل وگفت گردیدم وتفحص کردم مشارق ارض ومغارب آنرا پس ندیدم ہیچ مردی افضلتر از محمد ونہ دیدم بنی آدم را ہیچ پدری افضلتر از بنی ہاشم واز ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہنگامی کہ پیدا کرد خدا تعالی آدم را ونوح را فرزند برادر صلب وی بسوی زمین یعنی وقتیکہ او را فرو افگند ندمن در صلب وی ودر صلب نوح ودر سفینہ ہا ندا خت مرا در صلب ابراہیم بعد ازان نقلکرد مرا از صلاب کریمہ بسوی رحام تا بیرون آورد مرا از میان ابوین من کہ ہرگز جمع نشدہ اند بر زنا اشارہ کردہ است باین معنی عباس

بن عبد المطلب عم رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم رضی الله عنه در قصیده که در مدح آنحضرت گفته و غایت فصاحت و بلاغت و آورده اند که آمد روزی عباس رضی الله عنه نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خشمگین گویا از کفار چیزی شنیده بود که نسبت با نحضرت از طعن و تنقیص میگفتند پس پرسید آنحضرت از عباس چه در غضب آورده است ترا یا عباس پس گفت عباس انچه شنیده بود پس بخاست آنحضرت و برآمد بمنبر و گفت باعمر و که نشسته بودند من کیستم گفتند تو رسول خدائی گفت من محمد بن عبد المطلب بدرستی و راستی پیدا کرد خدا تعالی خلق را پس گردانید مرا در بهترین خلق و گردانید خلق و گردانید یعنی عرب و عجم پس گردانید مرا در بهترین فرقه یعنی عرب و گردانید ایشانرا قبائل و گردانید مرا در بهترین قبیلها و گردانید ایشانرا بیوت و گردانید مرا در بهترین بیوت پس من بهترین خلقم از روی ذات و بهترین ایشان از روی نسب و از عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما آمده که خدا تعالی نظر کرد بسوی قلوب عباد پس اختیار کرد از ان قلب محمد را صلی الله علیه وآله وسلم پس گردانید او را برای خود و فرستاد او را برسالت و آمده است از ابن عباس رض که گفت خدا تعالی فضل داد محمد را صلی الله علیه وآله وسلم بر اهل سماء و بر انبیا صلوات الله علیهم گفتند چیست فضل بر اهل سما گفت خدا تعالی فرموده است مر اهل سما را ومن یقل منهم انی الٰه من دونه فذلک نجزیه جهنم و گفته است مر محمد را صلی الله علیه وآله وسلم انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر یعنی اهل سما همه در معرض خوف عقاب و عتاب اند و محمد صلی الله علیه وآله وسلم مغفور و مامون و مجبوب گفتند پس چیست فضل او بر انبیا گفت مرسلنا انبیا را وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه و گفت مر محمد را وما ارسلناک الا کافة للناس و کمالات و کرامات آنحضرت بعضی ازان قبیل ست که آثار انوار آن در عالم ظاهر و باهر ست و دوم آنکه ظهور او بروز آن در آخرت و روز قیامت باشد و بحقیقه در آنروز ظاهر گردد و وی صلی الله علیه وآله وسلم محبوب الٰهی و سرور کائنات و مظهر فیوض نامتناهی اوست جل و علا و خلیفه رب العالمین و نائب مالک یوم الدین اوست و تعالی که او را باشد همچ یکی را نباشد و جاهی که او راست کسی انرا نبود در روز قیامت و حکم حکم او بحکم رب العالمین قوله تعالی وللآخرة خیر لک من الاولی و لسوف یعطیک ربک فترضی و چون اکثر از انچه در ابواب سابق مذکور شد از قسم اول بود و در ینباب نیز تندی از قسم ثانی نیز مذکور گردد و بالله التوفیق

باب هشتم در تخصیص آنحضرت در دار آخرت بفضائل و کمالات و درجات عالیات و انفراد او بسود و برکات دران مقامات صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه فضل داد پروردگار تعالی تقدس او را در بدء خلق و ابتدای امر گردانید او را مبدای و منشار آفرینش و اول انبیا در عالم ارواح و اول خلق در اجابت در روز الست بوی هر نفس و کمال را در معاد و آخر کار پس گردانید او را اول کسیکه بشفاعت او زمین برگیرد

بحشر اول شافع و مشفع اول کسیکه نظر کند بجمال رب العالمین و خلق همه محجوب باشند در آن هنگام و اول نبی که حکم کرده شود او را است وی و اول کسیکه بگذرد از صراط با امت خود و اول کسیکه در آید بهشت با امت او اول انتهاء در آمدن و بهشت رغبت کند او را طائف تحف و نفائس طرف خارج از حد صدر حضار رو بت از انس بن مالک گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم من نخستین مردمانم و فتیکه برانگیخته شوند از قبور و من خطیب ایشانم و فتیکه در آیند بپیروردگار و من بشارت دهنده ایشانم و فتیکه امید شوند لواء حمد در دست من ست و من اکرم اولاد آدم بپروردگار خود را و لا فخر و در روایتی آمده که قائد ایشانم و فتیکه گردند خطیب ایشانم و فتیکه خاموش شوند و شفیع ایشانم و فتیکه حبس کرده شوند لواء کرم در دست من ست میگردند گرد من هزار خادم گویا مروارید نا مفته اند در روایتی آنها بپیروزه آمده که فرمود آنحضرت پرشانیده میشوم جلسه از جلسهای بهشت پس میگیرم و راستای بهشت و دست هیچ یکی از اطراف گرفته نمیشود در انمقام جز من ست لواء حمد و لا فخر و نیست هیچ پیغمبری در آنروز آدم و هر که فرو است مگر آنکه در زیر لواء و در روایت ابی سعید خدری آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم من بهترین اولاد آدم در روز قیامت لواء من ست و در روایت ابن عباس رضی الله عنهما آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم من پرداننده لواء حمد در روز قیامت و اول کسیکه ام کرده جنبانند حلقهای بهشت را پس گشاده میشود برای من و می در آیند با من فقراء مؤمنین و من و اکراد اولین و آخرین ام و لا فخر و فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم من بهترین مردم در روز قیامت و می و رسیده شما که آن بچه جهت ست جمع کند خدا تعالی اولین و آخرین را پس انسان ذکر کرده شفاعت را که باید نزد کدام از انبیاء پیروزه آمده است که فرمود آنحضرت اسید سیدارم که باشم من عظیم ترین انبیاء از روی اجر و روز قیامت و حدیث دیگر آمده که فرمود آنحضرت نیستند شما که باشند ابراهیم و عیسی در میان شما بعد لسان فرمود کدام لسان داخل است من اندر زبان ایشان را از آنکه میگوید تو دعوت منی و در دعوت منی پس بگردان مرا امت خود و عیسی میگوید که انبیاء برادران علاتی اند که پدر ایشان یکی است و مادر ایشان متعدد فرمود عیسی علیه السلام برادر من ست نیست میان و میان وی پیغمبری و من نزدیک ترین مردمم بوی از آنکه فرمود من سید اولاد آدم در روز قیامت و حالانکه وی صلی الله علیه و آله وسلم سید ایشانست در دنیا و آخرت تخصیص روز قیامت از آنکه ظهور آنرا در آن روز قیامت بیشتر باشد از جهت آنکه در آن روز منفرد و یگانه باشد در رسیدن دو قومی که در آرزوی همه بوده و پناه گیرند بوی تا رسید بری وی و رسید آنرا گویند که التجا آرند مردم بوی در حوائج خود پس باشد در آن هنگام منفرد از میان بشر که مزاحمت نکند او را هیچ احدی در دعا نمیکند آنرا بر مثال قوی سبحانه لمن الملک الیوم لله الواحد القهار و ملک خدا است جل جلاله در دنیا و آخرت و لیکن در آخرت منقطع میشود دعوی هر عیان که در دنیا بجهت ظاهر او عانود و نمیبیند محمد صلی الله علیه و آله وسلم

پناه بیجوید روی تمامۂ مردم در شفاعت پس میباشد سید ایشان در آخرت بیدعوی شرکت ذکر ذلک صاحب
استغفار رحمۃ اللہ علیہ در مواہب لدنیہ از حدیث ابن عمر آورده که گفت فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
من اول کسی ام که می شگافد زمین از وی پس ابوبکر پس ازان عمر پس ازان اہل بقیع را پس بر انگیخته میشوند
جد ازان انتظار می برم اہل مکه را تا آنکه حشر کرده میشوم میان حرمین گفت ترمذی که این حدیث صحیح ست و روایت
ابوحاتم در نوادر الاصول حکیم ترمذی ازابن عمر آورده که بیرون آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزی از
منزل بر عین او ابوبکر بر شمال او عمر رضی اللہ عنہما پس فرمود آنحضرت همچنین برانگیخته میشوم روز قیامت و آمده
ست که آنحضرت حشر کرده میشود بر دوراق و حشر کرده میشوند انبیا بر دواب و حشر کرده میشود صالح بر ناقه خود و حشر
کرده میشوند هر دو پسر فاطمه بر دو ناقۂ من که عصبا و قصوست و حشر کرده میشود بلال بر ناقه از ناقهائے
بهشت و در حدیث کعب اجار آمده که گفت طلوع نمیکند بیچ صبحی مگر آنکه فرود می آیند هفتاد هزار فرشته از آسمان
و گرد میکنند قبر شریف آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و میزنند بازدهای خود را و در دو میغ ستند بر وی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم چون شام میکنند عروج میکنند بآسمان و فرود می آیند هفتاد هزار فرشته دیگر همچنین تا روزے
که شگافته زمین از آنحضرت و بیرون می آید وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با هفتاد هزار فرشته دیگر که می برند او را
بدرگاه عزت مانند آنکه عروس را نجانه زوج می برند و در روایت جامع الاصول از ابوہریره آمده که فرمود من اول
کسی ام که می شگافد از وی زمین پس پوشانیده میشوم حله و ظاهر ابن روایت آنست که الشقاق و کسوت هر دو ثابت است
مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اول و در حدیث دیگر آمده که اول خلائق که کسوت داده میشود مر او را ابراہیم ست
علیہ السلام زیاده کرده است بیهقی که اول کسیکه پوشانیده میشود از خلق ابراہیم ست که پوشانیده میشود از جانب
حور آورده میشود کرسی و نهاده میشود در جانب یمین عرش و گفته اند که لازم نمی آید از تخصیص ابراہیم باولیت کسوتی
که وی افضل باشد از آنحضرت و احتمال دارد که پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با جامۂ خود از قبر شریف بر آمده
باشد و حله که او را پوشانیده بجهت تکریم و تعظیم ست نه بجهت برهنگی و ابراہیم را از جهت برهنگی پوشانیدند
که قیمت نتوان کرد او را البشر نشانده میشوم بر کرسی جانب یمین عرش و گفته اند که لازم نمی آید از تخصیص ابراہیم
پس اولیت ابراہیم در کسوت نسبت به بقیه خلق باشد و جواب دادن اعداست حلیمی که پوشانیده میشود ابراہیم علیہ السلام
اول و بعد از وی پوشانیده میشود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکه ظاهر خبرست لیکن حله پیغمبر ما اعلی و انفس
و اعز نباشد از ان خبر کرده میشود بنفاست آنچه فوت شد از اولیت گفت بنده مسکین ثبتہ اللہ فی مقام التمکین

در تقدیم ابراہیم بکسوت نیز از جہت رعایت نسبت ابوت آنحضرت است کہ آباء و در مثال ابن لمور مقدم و سابق
میباشد بر اولاد و این فضل جزئی است در امور حسیہ و فضائل دیگر مخصوص و مآنجناب است و لہذا آنحضرت را بر کرسی
نشاندند نہ ابراہیم را و بعضے گفتہ اند کہ این تقدیم کسوت مر ابراہیم را جزای عریان کردن مر و دست او را در وقت
نہادن و آتش کذا قیل واللہ اعلم و مشہور آنست کہ حشر مردم حفاۃ عراۃ عز و جل باشد چنانکہ در حدیث بخاری
از ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ و اشارت قول حق تعالی کما بدانا اول خلق نعیدہ ہم بدا نست و لیکن ابو داؤد
و ابن جان روایت کردہ اند کہ ابو سعید خدری در وقت اختصار جابر مے او طلبید و پوشید و گفت شنید رسولخدا را
صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ میفرمود ست برانگیختہ میشود در جابہای او کہ دران دصاحب مواہب لدنیہ از جارف ابن
ابی اسامہ و احمد بن منیع روایت کردہ است کہ مردہا مبعوث میشوند در اکفان خود و زیادت میکنند یکدیگر را
دران و گفتہ کہ جمع کردہ میشود میان این حدیث و میان انچہ در حدیث بخاری ہست کہ بعضے مبعوث شوند عاری و بعضے
کاسی و بعضے گفتہ کہ مراد بر ثبات اعمال ست کہ برانگیختہ میشوند بر آن و ابو سعید در نیافت تاویل را و حمل کرد بر ظاہر و بعضے
از اصحاب اند نا اہل زواہر کہ دنیی یافتند حراد را چنانکہ در نیافت عدی بن حاتم تاویل خیطا بیض و اسود را در صیام
کذا قال النووی و سخن در ین حدیث در شرح مشکوٰۃ زیادہ بر ین کردہ ایم و اللہ اعلم تنبیہ مراد بہ لواء الحمد انفراد
و شہرت آنحضرت است صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم بحمد در مقام محمود چنانکہ در فصل شفاعت معلوم گردد و عرب وضع میکنند
لواء را مواضع شہرت چنانکہ آمدہ است لکل غادر لواء توانند کہ مراد آنحضرت را لوای در دست باشد و او را لواء الحمد
باشد کذا قال الطیبی و صاحب ہوا ہب از طبرانی در بابن النضرۃ حدیثی آوردہ کہ رسولخدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
گفت بلی رضی اللہ عنہا یا ندانستہ تو ای علی کہ من اول کسی ام کہ خوانندہ میشود روز قیامت پس می ایستم من جانب
راست عرش در سایہ وی و پوشانیدہ میشود حلہ سبز از حلہای بہشت بعد ازان خوانندہ میشود انبیای دیگر
در پی یکدیگر پس می ایستند بر دو جانب عرش و پوشانیدہ میشوند حلہای سبز از حلہای بہشت و انا و آگاہ باش
امت من اول امتہاست کہ حساب کردہ میشوند روز قیامت پیشتر ازینہا ست پیدہم تر از کہ تو اول کسیکہ خوانندہ میشود تو
پیشتر میشود لوای حمد ان لوای حمد است کہ آدم و نامہ خلق سایہ بجویند یسایہ لوای من روز قیامت و در ازی لوای
یا رکہ من مسافت ہزار و شصد سال ست و سنان وی یاقوت احمر ست و قبضۂ وی نقرۂ سپید ست و بن وے
مروارید سبز او را سہ گیسو ست از نور یک گیسو در مشرق ست و گیسوی دیگر در مغرب و سوم در سایہ دنیا مکتوب
ست در وی سہ سطر سطر اول بسم اللہ الرحمن الرحیم ثانی الحمد للہ رب العالمین ثالث لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ

درازی ہر سطر ہزار سال و پہنای وی نیز ہزار سال پس سیر میکنی تو با علیؑ بآن لوای و حسنؑ جانب راست است
و حسینؑ جانب چپان تو تا آنکہ می ایستی میان من و میان ابراہیم در سایہ و پوشانیدہ میشوی حلہ از بہشت و روایت
کردہ است ابن سبع در خصائص کہ سوال کرد عبد اللہ بن سلام رسول خدا را صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم از اوصاف
احمد کہ چیست صفت وے پس فرمود آنحضرت طولہ میسرۃ الف سنۃ الحدیث و گفت حبیب مواہب کہ گفتہ است
حافظ قطب الدین حلبی چنانکہ نقل کردہ است محب بن البہائم کہ این حدیث موضوع است و ظاہر است در وے
آثار وضع و خداوانا نزاست بحقیقۃ لوا را الحمد گفت بندۂ مسکین غفار اللہ عنہ قول او خداوانا نزاست بحقیقۃ لوا
حق است و لیکن در احادیث تعبیر خلائق بامثال این صور واقع شدہ است چنانکہ در بیان لوح و قلم واقع شدہ است
کہ از زبرجد است یا از یاقوت است و در حجرۂ عرش واقع شدہ است کہ او غال اند کہ از گوش تا زمرہ دو دہ مسافت
دو صد سال رود روایتی ہفتصد سال است و امثال آن را ایمان آوردیم بانچہ بصحت رسیدہ و بہ ثبوت پیوستہ است
نقل آن از شارع و بدانچہ مراد او ست ازان و اگر آنرا تاویل است در واقع بدان نیز ایمان آوردیم و ترک دادیم
حکم عقل کونہ اللہ تش را کہ باستحالہ و استبعاد آن کند و تفویض میکنیم حقیقت امر آنرا بخداوند اگر محدثین و اساتذہ آن سخن
گفتند آن دیگر است و اگر معانی آنرا استبعاد نمایند کمال قدرت خدا در جواب آن میگوید و اللہ اعلم و صاحب مواہب
گفتہ کہ در عرف عرب نگاہ نمیدارد لوا را مگر صاحب جیش و رئیس و سردار احتمال دارد کہ در دست غیر او نیز باشد
باذن او و تابع باشد مراد را و متحرک بود بحرکت وی و مائل گردد بہر جانب کہ وی مائل ست و در استعمال عرب
نزد حروب نگاہ نمیدارد او را مگر صاحب او و منع نمیکند او را از قتال بلکہ میکنند بادی اشد قتال و لہذا لائق
نیست بنگاہ داشتن او ہر کس چنانکہ علی را رضی اللہ عنہ در روز خیبر کہ بدہم رایت را فرو امروی را کہ دوست
میدارد خدا و رسول خدا را و دوست میدارد خدا و رسول خدا را و کذا قال صاحب المواہب و در غزوۂ موتہ آمدہ است
کہ گرفت رایت نخست جعفر بن ابی طالب پس قتال کرد و کشتہ شد بعد ازان گرفت عبد اللہ بن رواحہ پس جنگ کرد
کشتہ شد و گرفت بعد ازان خالد بن الولید و قتال کرد و فتح کرد او را کما قال پس معلوم شد کہ لوا را در دست قاتل
و رئیس جیش میباشد و اللہ اعلم بحقیقۃ حال وصل در تفصیل و تخصیص آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم
بحوض کوثر در حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہما آمدہ کہ آنحضرت فرمودہ صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم حوض من
مسافت یکماہ است و گنجہای آن برابر است و آب شیرین تر از عسل و مجری بر در و یاقوت است و
سفید تر از شیر و در روایتی سفید تر از سیم و در بعضے روایات سفید از برف و بوی او خوشتر از مشک و کوزہای او

وصل در ذکر حوض کوثر

مانند ستارهای آسمان و گرداگرد وی قبهاست از لولو و در تحدید مسافت حوض مواضع عدیده و در احادیث ذکر یافته هر جماعه از بلادی که متعارف آن دیار است نشان داده و ظاهر آنست که آن مواضع برابر باشد در مسافت با قرب بدان و اگر متفاوت باشد مقصود بیان بعد مسافت و کنایه ازان باشد بطریق تخمین و تقریب نه بتعیین و تحدید و بعضی گفته اند که در ذکر مسافت قلیل مدافعه و منافات نیست با مسافت کثیر و این طریق مسلوک شارع کریمانی ست و همچنین توجیه میکنند در مواضع عدیده و بعضی گفته اند که آنحضرت خبر داده شد اولا بمسافت بسیر بعد ازان اعلام کرده شد بمضاعفت کثیر و تفصیل کرد حق سبحانه بر وی بالتساع آن شیا فشیا پس اعتماد بر مسافت طویله باشد و بعضی گمان برده اند که این اختلاف اضطراب رواتست در روایت و لیس کذلک و الله اعلم و آمده است که عرض حوض همچو طول اوست و عمق هفتاد هزار فرسخ ست و آمده است که هر که بنوشد ازان تشنه نگردد و هرگز بعضی گفته اند که ظاهر ازینکلام آنست که شرب ازوی بعد از حساب و نجات از نار خواهد بود زیرا که ظاهر از حال کسیکه تشنه نشود آنست که عذاب کرده نشود با تشش چه تشنگی و حرارت و حرقت لازم و خول نار ست و احتمال دارد که هر که مقدر ست بر وی عذاب کرده شود بی تشنگی و بعضی گفته اند که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم دو حوض ست یکی در موقف دیگر درون بهشت و هر دو را کوثر میگویند و شیخ این هر دو گفته که کوثر نهری ست داخل جنت و آب او ریخته میشود در حواض و حوض را که کوثر میگویند از جهت آنکه مدد کرده میشود ازان و در بعضی روایات آمده که هر هر پیغمبر را حوض ست بر قدر فضل و مرتبه وی و اگر این ثابت شود پس مختص به پیغمبر ما صلی الله علیه و آله وسلم آن کوثری ست که ریخته میشود از آب وی در حوض او زیرا که نقل کرده نه شده است مثل آن مر غیر را و صلی الله علیه و آله وسلم و واقع شده است امتنان بدان بر وی در سورهٔ انا اعطیناک الکوثر و مشهور آنست که حوض مخصوص آنحضرت ست و از قرطبی نقل کرده شده است که واجبست بر مکلف علم آن و تصدیق بدان زیرا که حق سبحانه و تعالی تخصیص کرده است پیغمبر خود را صلی الله علیه و آله وسلم بحوض که ثابت شده است صفات آن در احادیث صحیحه شهیره که حاصل میشود بمجموع آن علم قطعی در روایت کرده اند آنرا از صحابه رضی الله عنهم از صحابه تابعین بر سبیل تفرد و اقتصاده است در صحیحین زیاده بر بیست و نیم و غیر صحیحین ست روایت کرده از صحابه تابعین اند آن و بعد از تابعین اضعاف اضعاف آن و اجماع کرده و سلف و خلف بران و در روایت مسلم از ابو هریره در حدیث مرفوع آمده که دوار دمیشود بر من امت من بر حوض من و من میرانم مردم را از روی و

حوض کوثر

گفته اند که حکمت در راندن آنحضرت مردم را از حوض خود آنست که ارشاد کند هر امت را بحوض پیغمبر خود پس این از جملهٔ انصاف آنحضرت ست و رعایت برادران خود نه طرد و دفع از جهت بخل و خود چه جای آنست و آنحضرت اجود الاجودین و رحمة للعالمین ست و اختمالی دارد که براند کسی را که مستحق نیست شرب آنرا و در حدیث انس رضی الله عنه آمده آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم حوض مرا چهار رکن ست اول در دست ابی بکر صدیق و ثانی در دست عمر فاروق و ثالث در دست عثمان ذی النورین و رابع در دست علی مرتضی رضی الله عنهم اجمعین پس هر که محب ابو بکر ست و مبغض ست مر عمر را آب نمی نوشاند او را ابو بکر و هر که محب علی ست و مبغض ست مر عثمان را نمی نوشاند او را علی روایت کرده است این را ابو سعید در شرف النبوة والفضائل کذا نقل فی المواهب اللدنیه و مشهور آنست که ساقی کوثر علی مرتضی خواهند بود و فرمود وی رضی الله عنه که هر که دشمن دارد ابو بکر را هرگز نوشانم او را از آب وی والله اعلم وصل در تفصیل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بشفاعت و مقام محمود قال الله تعالی عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا و عسی از حق تعالی افاده ایجاب میکند زیرا که عسی از برای اطماع ست و در طمع انداختن کسی را که بچیزی و محروم گردانیدن از آن نقض رعایت ست و حق سبحانه کریم ست از آنکه در طمع اندازد و امید وار گرداند کسی را و باز ندهد و محروم گرداند ازان و پرسیده شد ابن مسعود را مقام محمود گفت آن مقام شفاعت ست و گفت آن ایستادن اوست از یمین عرش در مقامی که نمی ایستد در آن هیچ کس از غیر او در ملک می برند او را اولین و آخرین و مانند این آمده از کعب احبار و حسن بصری رضی الله عنهما و در روایتی آمده که آن مقام ست که شفاعت میکنم امت خود را و دران وقت مرا که عنبر گردانیده شدم من میان آنکه در آورده شود نصف امت من در بهشت و میان شفاعت و اختیار کردم من شفاعت را زیرا که آن اعم و اشمل ست و فرمود آیا گمان می برند که شفاعت برای متقیان خواهد بود نه بلکه برای گناهکاران و خطاکاران خواهد بود و مراد باین شفاعت برای دفع عذاب ست اما از برای رفع درجات متقیان نیز خواهد بود و صاحب مواهب لدنیه از واحدی نقل کرده که گفت اجماع کرده اند مفسران بر آنکه مقام محمود مقام شفاعت ست چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در تفسیر آیه مذکور فرمود هو المقام الذی اشفع فیه لامتی و از ابن الخطیب که مراد بدان امام فخر الدین رازی ست نقل کرده که گفت لفظ محمود مشعر ست بآن زیرا که انسان که محمود میشود وقتی ست که حمد گوید او را حامدی و حمد نمیباشد مگر بر انعام و مقام شفاعت مقامی ست که نعمتهای عظیم میرساند از آنحضرت بر خلائق پس حمد میگویند او را و ثنا میخوانند بر وی اگرچه آنحضرت

وصل در تفصیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشفاعت و مقام محمود

محمود بود در دنیا بتبلیغ احکام و تعلیم شرائع او درین موطن غریب محمد کامل نافع عظیم میرسد زیرا کہ سعی و تخلیص
از عقاب اعظم است از سعی در زیادت ثواب و احتیاج انسان در رفع ضرر فوق احتیاج اوست در جلب انتہی
مخفی نماند کہ مشہور آنست کہ حمد ثنا بر جمیل انعام باشد یا نہ و آنکہ بر انعام باشد شکر ست کہ مفسر تعظیم منعم از حیثیت
انعام نعم حمد را یک فرد شکر ست مراد امام اینجا آن حمد پیش وی مخصوص بانعام ست و لیکن آنکہ بزبان باشد
و اگر حمد مرادف شکر باشد نزد امام نیز صورت دارد چہ وی صاحب اصطلاح ست میرسد و اگر اصطلاح کند بر ہر حیثیت
خواہد و لیکن آنچہ آمدہ است کہ الحمد راس الشکر دلالت دارد بر آنکہ حمد فردی ست از شکر بالاتر از فرد دیگر پس جائز
سخن آمد کہ نسبت میان حمد و شکر عموم و خصوص من وجہ است فتدبر و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محمود و مثنی علیہ
ست در مواطن بفضل و کمال و عظمت و جلال کہ عطا کند و مخصوص گرداند او را پروردگار وی جل و علا و ران اسفار
چنانکہ آمدہ است کہ ایستادہ سیکند او را پروردگار وی یمین عرش و در روایتی بر عرش و در روایتی بر کرسی می نشاند او را
بوی کلید جنت و میدہد بدست وی لواء حمد و شفاعت یکی ازین کمالات ست کہ میرسد در وی نفعی عظیم مر خلائق
را پس اگر مراد بمقام محمود مقام آنحضرت دارند در روز قیامت و علو درجہ او و فائدہ او بر خلائق شامل
شفاعت و جز آن نیز درست باشد و در روایتی غریب از مجاہد آمدہ است کہ حق جل و علا می نشاند آنحضرت
را با خود بر عرش و مراد بمقام محمود این مقام ست و واحدی گفتہ کہ این قول لائق و موحش و قبیح ست ہم از روی
لفظ و ہم از روی معنی اما لفظ بجہت آنکہ بعث بمعنی بنشانیدن در فرستادن ست و این ضد اجلاس ست و در آیہ کریمہ
مقاما محمودا گفتہ است نہ مقعدا محمودا و اما معنی پس از جہت آنکہ اطلاق جلوس بر رب العزت تعالی و تقدس سمعت
و رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یاد می مستلزم مکان و محدث و جہت ست گفت بندۂ مسکین ثبتہ اللہ فی مقام الصدق
و الیقین مخفی نماند کہ اگر صحیح باشد اینچہ پیش از متشابہات خواہد بود و ما اول بآنکہ در تاویل استوی علی العرش
گفتہ اند در معنی عندیۃ است کہ در عندر یک و عبد ملیک مقتدر و جز آن گفتہ اند کہ آن از حیثیت درجہ و رتبہ مرتبہ
است نہ در مکان و شیخ ابن حجر عسقلانی گفتہ کہ قول مجاہد بجلسہ بہ معہ علی العرش مرفوع نیست از جہت نقل و
نہ از جہت نظر اشارت ست بآنچہ گفتہ شد و از ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ کہ گفت می نشیند محمد علیہ السلام پروردگار
بر کرسی پہ پروردگار در پیش و دست وی این نیز محمول بر مثل سابق ست و حاصل مقام آنست کہ حضرتش
حبیب خود را در مقام میدارد کہ ہیچکس را چون وی حاصل نیست و در روز قیامت حکم مرخدا را ست و بیارت خلافت
وی مر محمد را ست لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و حدیث شفاعت حدیث مشہور ست از انس و ابی ہریرہ و دیگر صحابہ

و مذکورست در کتب سنه وغیره و که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من سید آدمیانم روز قیامت می در پایند
که از جهت این جمع میکند خدا تعالی اولین و آخرین را در روز قیامت پس میرسد مردم را از هم و غم واندوه که طاقت
نمی آرند و برنمی تواند برداشت یاران را پس میگویند آیا نمی بینید که در چه محنت افتاده ایم شما آیا نمی نگرید کسی را
که شفاعت کند مر شما را بسوی پروردگار پس میگویند بعضی از ایشان مر بعضی را آنکس آدم ست که پدر شماست
می آیند بسوی آدم و میگویند ای آدم تو پدر تمام آدمیان پیدا کرد ترا خدا تعالی بدست خود و دمید در تو روح خود
و ساجد گردانید برای تو فرشتگان خود را و ساکن گردانید در بهشت خود و تعلیم کرد ترا اسمای هر چیز شفاعت
کن ما را نزد پروردگار خود آیا نمی بینی که ما در چه حالیم و چه شدت و محنت رسیده است ما را تا آنکه با نیست رهی تو
ما را از جای ما پس میگوید آدم علیه السلام پدرستی پروردگار ما غضب کرده است امروز غضبی که هرگز نکرده است
مانند آن غضب پیش ازین و نمیکند بعد ازین و نهی کرد ما را از خوردن درخت و بفرمانی کردم نفسی نفسی بروید و فریاد
کنید بسوی غیر من بروید بسوی نوح علیه السلام پس بیایند بسوی نوح و میگویند با نوح تو اول رسل که
فرستاده شده بر زمین و بتحقیق نامیده است پروردگار تعالی ترا عبد الشکور آیا نمی بینی بحالی که ما در آنیم آیا
نمی بینی بچه رسیده است ما را از شدت آیا شفاعت نمیکنی ما را بسوی پروردگار خود پس میگوید نوح علیه السلام که
پروردگار من غضب کرده است امروز غضبی که هرگز نکرده بود و نخواهد کرد نفسی نفسی و یاد کند نوح خطیه خود را که
کرده بود پروردگار را بی علم و زبانت پسر و در رواتی یاد کرد رعای خود را که در حق است خود کرد که غرق
شدند بروید بسوی ابراهیم خلیل الله است پس بیایند نزد ابراهیم و گویند تو پیغمبر خدائی و خلیل اویی از میان اهل
شفاعت کن ما را بسوی پروردگار خود نمی بینی که ما در چه محنت افتاده ایم پس میگوید ابراهیم علیه السلام پروردگار
من غضب کرده است امروز غضبی که هرگز نکرده بود و نخواهد کرد و بود دروغ سه دروغ که ذکر کند آن در روغها را
نفسی نفسی بروید بسوی غیر من بروید بسوی موسی کلیم الله کلام کرده است پروردگار تعالی با و نزدیک گردانیده
است او را در راز گفتن پس بیایند موسی را و بگویند یا موسی تو رسول خدائی فضل داده است خدا تعالی ترا به
رسالت خود و کلام خود بر مردم نمی بینی تو که در چه محنت افتاده ایم ما شفاعت کن ما را بسوی پروردگار خود
پس میگوید موسی علیه السلام پروردگار من غضب کرده است امروز که هرگز نکرده بود و نخواهد کرد و نیستم من اهل
شفاعت و کشته ام نفسی را که امر کرده نشده بودم بکشتن آن نفسی نفسی بروید بسوی غیر من بروید بسوی عیسی که روح
از روح الله و کلمه اوست بیایند عیسی را و بگویند یا عیسی تو پیغمبر خدا و کلمه او که القا کرده است او را بسوی مریم

وروح وی وکلام کردی مردم را در رهندمی بینی که در چه محنت افتاده ایم پس میگوید عیسی علیه السلام اگر پدر من غضب کرده است امروز غضبی که هرگز نکرده بود ونخواهد کرد وذکر نکرد عیسی خطیئه را ودر حدیث ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت من گرفته شدم آنرا فرشتگان گفتند نیستم من اهل شفاعت نفسی نفسی برید بموسی محمد علیه السلام ولازم گیرید او را که وی بنده ایست که آمرزیده است ورا خدای تعالی گناه او را هر چه پیشتر بود وهر چه پس تر است پس بیایند خلائق آنحضرت را ویگویند نمی بینی که در چه حال افتاده ایم باشفاعت کن برای ما بسوی پروردگار خود پس بفرماید آنحضرت این کار نیست ومن میکنم این کار را پس میروم من ومی ایستم در پشت در روضه در رب العزة تعالی زیر عرش پس افتم در سجده برای پروردگار خود پس بگشاید خدای بر من از محامد وحسن ثنا کر نگشاده است بر هیچ یکے پیش از من بعد از ان گفته میشود برداز محمد سر مبارک خود را بخواه هر چه خواهی داده شود ترا شفاعت کن قبول کرده شود شفاعت تو پس برمیدارم سر خود را ومیگویم یارب امتی امتی پس گفته میشود در آزار امت خود کسی را که نیست حساب بروی زود در راست از درهای بهشت والشان شریک انند مردم را در غیر آن از درهای دیگر ودر روایتی آمده که حکم میشود با نحضرت که ببرد هر که بهشت در دل وی مقدار دانه از گندم یا جو از ایمان بیرون آرا در پس میروم ومیکنم پس رجوع میکنم بسوی پروردگار پس حمد میگویم بهمان محامد وذکر کردم اول وگفته در وی مقدار دانه خردل پس میکنم آنرا یا رجوع میکنم وذکر کرده وی آنچه گفته بود مقدار ادنی ادنی دانه خردل ودر بار چهارم آمده میگویم یارب اذن ده مرا در حق کسیکه گفت لا الا الا الله میگوید خدا تعالی نیست انبکار تو انبکار نیست وشفاعت میکنم نزد خود سوگند میخورم بعزت وکبریای وعظمت خود که بیرون می آرم از نار کسی را که گفت لا الا الا الله پس باقی نمیماند در نار مگر کسیکه نص کرده است او را قرآن یعنی واجب است بروی خلود واین حدیث بروایات متعدده با اختلاف الفاظ وعبارات وطول ومختصار آمده احادیث درین باب بسیار است واز همه ظاهر میشود که شفاعت آنحضرت علیه السلام از اول تا آخر مختص بمؤمنان است در بخشیدن تا دخول نار برای دفع عذاب واز دخول جنت نیز برای رفع درجات شامل وواقع است تنبیه اشکال کرده اند در قول ایشان مرنوح را انت اول الرسل من اهل الارض زیرا که آدم علیه السلام نبی ورسول بود شیث وادریس علیهما السلام پیش از نوح وجوابها گفته اند ازین اشکال بیکے آنکه مذکورین نبی بودند نه رسول بآنکه او لیت مقصیه است لقوله من اهل الارض زیرا که مذکورین مرسل باهل ارض نبودند ورسالت آدم الی اهل ارض بود والشان موحد بودند تا تعلیم کنند ایشان را شریعت نوح را ومجنین شیث وادریس ونوح علیه السلام را

کفار بود کہ دعوت میکرد ایشان را بتوحید فائدہ گفتہ اند کہ مواطن شفاعت پنج اند اول در راحت اہل موقف از شدت وقوف وحبس دران مقام واز گرمی آفتاب وعرق وانتظار حساب ثانی در عفو از سوال وحساب ودر آمدن در بہشت بی حساب ثالث در شان قومی کہ حساب کردہ شدند ومستحق عذاب شدند برفع عقاب ایشان رابع در اخراج قومی کہ آورده شدند در آتش بیرون آورده شدند ایشان ازان خامس در رفع درجات کسانی کہ در آمدند در بہشت ودر ہر کدام ازین ابواب احادیث واقع شده واللہ اعلم وبعضے شفاعت ساد سے نیز ذکر کردہ اند وآن شفاعت آنحضرت است مر عم خود را بی طالب در تخفیف عذاب وبعضے شفاعت سابعہ گفتہ اند وآن شفاعت مر اہل مدینہ را چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ ثابت نماند ہیچ یکے بلاوای مدینہ یعنے بر شدت ومحنت وی صبر نکند مدان مگر آنکہ باشم او را شہید وشفیع روز قیامت شیخ ابن حجر گفتہ کہ متعلق این شفاعت خالی نیست از پنج قسم اول واگر این را عدد ابشمارند اقسام دیگر نیز پیدا شود چنانکہ آمدہ است کہ فرمود اول کسیکہ شفاعت کنم من اورا اہل مدینہ وبستر اہل مکہ بستر اہل طائف دیگر شفاعت مر کسے را کہ زیارت کند قبر شریف آنحضرت را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دیگر کسے را کہ اجابت کند مؤذن را بعد ازان در دو فرسند بر رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دیگر در نجاوز از تقصیر صلوٰۃ دیگر کسیکہ برابر است حسنات وسیات وی کہ در آید بہشت را منقول است از ابن عباس کہ سابق کسے باشد کہ سابق وی آید بہشت بغیر حساب وی در آید بہفتصد ہزار خدا ستائے وظالم نفسہ واصحاب اعراف بشفاعت پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از پنج اقوال در اصحیح اعراف آنست کہ ایشان قومی اند کہ برابر است حسنات وسیات ایشان واللہ اعلم وصل روایت است از انس رضی اللہ عنہ کہ گفت سوال کردم رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ شفاعت کن مرا روز قیامت پس فرمود آنحضرت میکنم انشاء اللہ گفتم پس کجا طلبم ترا یا رسول اللہ فرمود نخست طلب کن نزد صراط گفتم اگر طلبم ترا نزد صراط نیابم ترا آنجا فرمود پس طلب کن نزد میزان گفتم اگر آنجا نیابم ترا کجا طلبم فرمود پس طلب کن نزد حوض زیرا کہ خطا نمیکنم من این سہ جا را وازینجا معلوم میشود کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در جمیع اماکن مواطن آخرت حاضر ودر قائم است امداد واعانت وشفاعت کند امت را وسیر باند وخلاص میکند از شدائد وفزاق اماکن اصراط ودر حدیث ابی ہریرہ آمدہ است کہ فرمود آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم زده میشود صراط بر پشت دوزخ پل تمام من وامت من اول کسیکہ بگذرد آنرا ودعای رسل در آن آنست کہ اللہم سلم سلم سلم ودر حدیث دیگر آمدہ است کہ پیغمبر شما قائم است بر صراط میگوید رب سلم سلم وقول آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم برای طلب سلامت است خود بود

وصل

ذکر ساختن صراط

از رسل دیگر نیز چنین و تواند کہ دران روز بر مقربان نیز خوف و حول دیگر باشد لا ابالی را باید کہ طلب سلامت کنند و در راہ آنچہ آمدہ است کہ ملائکہ نیز بر دو جانب صراط باستند و دعا کنند یارب سلم سلم و این بر عادت ایشان است کہ ہمیشہ برای مومنین دعا و استغفار میکنند و در حدیث فضیل بن عیاض آمدہ است کہ مسافت صراط پانزدہ ہزار سال است پنجہزار صعود است و پنجہزار ہبوط و پنجہزار برابر بہموار نمیگذارد و ازوی شخصے کہ لا الہ الا اللہ بر زبان راند خدا بناشاد و مشہور است کہ صراط تیز تر است از شمشیر و باریک تر است از موی و در حدیث آمدہ است کہ بر بعضے مردم ایشان چنین است و بر بعضے مثل وادی وسیع و این آنچنان است کہ میگویند کہ طول و قوف مختص بر بعضے مقدار پنجاہ ہزار سال ست و بر بعضے مثل وادی وسیع و این آنچنان است کہ میگویند کہ طول و انوار ایمان آمدہ است کہ چون از صراط بگذرند و در مانند فریاد کنند و الحمد اللہ پس آنحضرت از شدت اشتیاق بآواز بلند و گویا بدرب امتی امتی سوال میکنم تراہ امروز نفس خود را و فاطمہ را کہ دختر منست و این مبالغہ غالب اہتمام است از آنحضرت و ربایست و استخلاص ایشان از ہیبت معلوم میشود کمال محبت و اتحاد فاطمہ زہرا سلام اللہ علیہا بنفس شریف وی صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم و در حدیث ابی ہریرہ آمدہ است کہ کسیکہ نیک و ہر صدقہ را میگذرد بر صراط و در حدیث کسی کہ سہم خانہ است کنانہ است او را خدای تعالی بروح در حمت و گذشتن بر صراط و اما میزان کہ مار سوال و حساب بدانست و در حدیث آمدہ است کہ نہادہ میشود بہشت راستای عرش و دوزخ در جہایی دی بعد ازان آوردہ میشود میزان و نہادہ میشود کفہ حسنات مقابل بہشت و سیات مقابل نار و از ابن عباس رضی اللہ عنہما آمدہ است کہ گفت فرمود آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم چون منجمد شوند کہ حکم کردہ شود میان خلق نداکند کجا است محمد علیہ السلام و امت وی و در روایتی کجا است امت امی و پیغمبر ایشان پس بالیستادہ میشوم من و پیروی کند مرا امت من غیر مجلی از نور وضو کہ سور گردانیدہ میشوند اثنہا از راہ ما و چون می بینید مردم فضیلت و در حدیث این امت را میگوینند کہ نزدیک کہ این است ہمہ پیغمبر باشد و بصحت رسیدہ است کہ نخست چیزی کہ حکم کردہ میشود قضیہ خون است رواہ البخاری و نیز بہ ثبوت رسیدہ است کہ اول سوال از نماز بود تطبیق میان دو حدیث آنست کہ در عباد است اول سوال از نماز بود و در مقاتلات از خون و در روایت نسائی آمدہ کہ اول آنچہ حساب کردہ میشود بندہ را نماز ست و اول آنچہ حکم کردہ میشود بوی حکم میان دوم است و در مضمون این حدیث اشارتی بوجہ تطبیق کہ نظر بال بعبت بوجہ مذکور دافتادہ است یعنی نماز اول از حساب نسبت بذات بندہ است و دوم خون حکم میان مردم است اگرچہ در نماز ہم حکمی خواہد شد و لیکن متعلق بذات بندہ است و میان بندگان بکدیگر نیست فافہم و آمدہ است کہ زائل نمیشود قدم بندہ از جایش تا آنکہ پرسیدہ میشود

از چهار ده چیز از عمری که در چه چیز فانی ساخت و از علم وی که چه عمل کرد در وی و از مال وی که از کجا حاصل کرد و در کجا انفاق نمود و از جسم وی که در چه کار گذاشت کرده او را ارضاه الترمذی و قال حدیث حسن صحیح و نیز آمده است که پیرزن می آید آوازی برارد در قیامت سه دیوان دیوانی که در وی عمل است و دیوانی که در وی گناهان اوست و دیوانی که در وی نعمتهای خداست که بروی انعام کرده و قرطبی گفته که نمی گذرد هیچ یکی حرفی را تا آنکه سوال کرده میشود در هفت منظره اول سوال کرده میشود از ایمان که شهادت لا آله الا الله محمد رسول الله است اگر این خلل بجا آورد گفته شود پس سوال کرده میشود در منظره ثانیه از نماز اگر آنرا باتمام بجای آورده است گذشت سوم از زر و زره و مضان چهارم از زکوة پنجم از حج و عمره ششم از غسل و وضو هفتم مظالم مردم است که از همه صعب تر و سخت تر گفته اند که اگر مردی باشد که قضا مر او را ثواب هفتاد پیغمبر باشد از خصومت بر وی بر نیم آنکه در نی آید بهشت نمی تواند که راضی سازد خصم خود را و نیز گفته اند که گرفته میشود بیک دانگ هفتصد نماز مقبوله و داده میشود هر خصم را در روز قیامت هیچ درماندگی و انتظار پیش نمی آید بنده را بر این خصومت اعاذنا الله من ذلک و لهذا گاهی رحمت الهی آن تقاضی میکند که راضی میسازد خصم خود را و بیرون می آرد او را ازین ورطه چنانکه در حدیث آمده است و از اعظم حسنات آنست که آخر کلام مرد کلمه طیبه باشد چنانکه در حدیث معاذ آمده است من کان آخر کلامه لا آله الا الله دخل الجنة و حدیث نطافه در بیاب مشهور است و از ابن عمر رضی الله عنهما آمده که فرمود صلی الله علیه و آله وسلم کسیکه قضا کند حاجتی را برای برادر خودی باشم من ایستاده در میزان وی اگر راجح آمد والا شفاعت میکنم مر او را و در اخبار مشایخ آمده است که کسی را خواب دیدند که خدای تعالی با او چه معامله کرد گفت وزن کردن اعمال مرا پس راجح آمد سیئات بر حسنات پس ناگاه افتاد صره در کفه حسنات و راجح گردانید او را پس بگشادم صره را ناگاه دیدم در وی کف خاکی را که انداخته بودم او را در قبر مسلمانی از غرائب حکایاتست که در مواهب لدنیه آورده که برابر آمد در کفه میزان مر مردی را پس گفته شد مر او را نیکی تو از اهل جنت است و از اهل نار است بیار و ملک صحیفه او بنهد آنرا در کفه میزان و نوشته شده است در وی اسلام آورد پس راجح می آید کفه سیئات بر کفه حسنات از جهت بودن آن کلمه عقوق پس فرستاده شود آتش در او به دوزخ پس درخواهد آتش مرد که باز آورده شود نزد خدا پس حکم شود که بیارند پس گوید تعالی ای بنده عاق بچه سبب درخواستی تو که باز آئی نزد من پس گوید آن بنده خدایا من عاق بودم مر پدر خود را و پدر را دیدم که بر سر مرده بجانب دوزخ ماند من خدایا و ندانست من چنان که او بر خدایا و پدر مرا از عذاب پس می فرماید حق تعالی و گوید عاق بودی در دنیا و باز نشدی و در آخرت بگیرید دست پدر خود را و در آورید و نیز خبری آمده که تحقیق برابر آید مرد و کفه میزان شخصی پس گوید خدا تعالی برود در مردم و التماس کن از کسیکه بدهد

درآرم بدان در بهشت پس نباید هیچ یکی را بگوید این کلمه را باوی مگر آنکه بگوید من محتاج نرم از تو پس نومید شد این شخص پس بگوید جوانمردی تحقیق تلافات کردم من پروردگار را و نیافته ام من در صحیفه خود مگر یک نیکی و گمان ندارم که فائده کند آن نیکی چیزی هبه کردم تو را از بگیر و برو شاید فائده کند ترا پس می رود آن شخص نیکی را فرحان و مسرور پس بگوید حق تعالی چیزی تو چه حال داری و وی تعالی داناتر است بحال وی پس میگوید یارب امیست حال آن پس ندای کند تعالی صاحب را که بخشیده است بوی حسنه را و میگوید کرم من اوسع است از کرم تو و گیرد دست برادر خود را و برسد هر دو ان در بهشت و بعضی علما گفته اند که جهان کفه میزان آخرت بعکس میزان دنیاست که در دنیا کفه راجح پایان میرود و در میزان آخرت بالا و این سخن خالی از غرابت نیست و استشهاد کرده است بقول حق تعالی الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه و پوشیده نیست که اثبات این دعوی بمجرد این آیتی دشوع چیزی در بیان مشکل ست نعم اگر خبری باشد آیه موید و مشیر بدان تواند شد و آنکه بعضی گفته اند که این مصادم و منافی قول اوست علیه السلام من ثقلت موازینه فهو فی عیشة راضیة نیز محل بحث است زیرا که تواند که مراد به ثقلت رجحت باشد و جهان در انجا بمعنی رجحت آنست که ثقیل مائل بسفل باشد ولیکن تواند که مقتضای ثقل و خفت دران برعکس انجهان باشد والله اعلم و از حضرت رضی الله عنها روایت کرده شده است که صاحب میزان روز قیامت جبرئیل علیه السلام خواهد بود و اوست که میکشد وزن اعمال را دران روز در راه ابن جریر و قتیکه شمرد این هر احوال و حساب و سوال در حضور رسول کریم متعال خواهد بود و مخلص و نجات همه بشفاعت و رعایت آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم در حضور رسل و دوره و دران ظاهر آنست که بعد از خلاص از شدت وقوف و سوال و حساب و تجاوز از صراط و نجات از اهوال و آفات و مخافات خواهد بود چنانکه فرمود من شر ما لا یظهر ایما او بعد ازان دخول جنت ست داول کسیکه در آید بهشت را آنحضرت خواهد بود چنانکه فرمود انا اول من یفرع باب الجنة چون آنحضرت برود بهشت سیرود خازن جنت میگشاید در را و بستاده میشود در خدمت چنانکه خدام در خدمت ملوک و میگوید مرا امر کرده ست که نگشایم در بهشت را بر هیچکس پیش از تو و نه ایستم برای کسی بعد از تو و آمده است امتان چون بیایند در بهشت مشاورت کنند کدام کسانند که استیذان کنند برای در آمدن پس بیایند آدم را پس ابراهیم را و موسی و عیسی علیهم السلام بترتیبی که گرده بودند در مرصات نزد استشفاع ناخواهد گردید حضرت سید السادات بر سایر مشیر و رهبر مواطن در روایت ست از عمر بن الخطاب رضی الله عنه که فرمود سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم حرام ست در آمدن در بهشت بر انبیا همه تا انکه در ایم من و حرام ست بر ایم دیگر تا در اید امت من

آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آمد مرا جبرئیل پس گرفت دست مرا و نمود مرا در بهشت راکه امت
من ازان درمی آیند پس گفت ابوبکر رضی الله عنه ای کاش میبودم من وازین میدیدم آن در را پس فرمود آنحضرت
آگاه باش بدرستی تو ای ابابکر اول کسیکه می آید بهشت را از امت من وازین حدیث معلوم میشود که این استدلالی است
مخصوص کردن آیندازان باب سائر امت اما در حدیث آمده است که هر جنس از اعمال را دری مخصوص هست که
می درآیند ازان چنانکه مصلیان از باب الصلوة ومجاهدان از باب الجهاد وباب روزه داران از باب الریان وغیر
و در براکه حضرت رسول الله علیه وآله وسلم ازان در می آید باب الرحمة وباب التوبة گویند وی در بهشت لیکن زنی می آید
که بسیار دست میکند مرا پس بگویم من او را چه میکنی تو چه چیزی تو پس میگوید من زنی ام که صبر کردم ونشستم بر یتیمان یعنی
بیوه شدم وشوهر دیگر نکردم وپرورش کردم فرزندان خود را که یتیم شدند مذکره ابو یعلی در روایة لا باس بهم و
قال المنذری باسناده حسن انشاء الله تعالی ومعنی مبادرت کردن اینجا می درآید با من یا می درآید در پی من
وگواهی میدهد مرا بحدیث را ناوکا فی التیسیر فی النخیة کذا واشار بالمسبحة السبابة والوسطی رواه البخاری من
حدیث سهل بن سعد وبعضی علما گفته اند حق ست بر هر مسلمانی که بشنود این حدیث را که عمل کند بران یا نباشد
رفیق آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در بهشت وکدام منزلت ومرتبت در بهشت افضل ازین ست ودر روضه شبیه
گفته اند که شان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آن بود که تربیت میکند قومی را که نمی فهمند امور دین خود را و تعلیم میکند
وتحسین میکند ادب او را ما تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جنت بوسیله وفضیلة وهو جنة رفیعة چنانکه واقع
شده است در دعای اذان اللهم آت محمدن الوسیلة والفضیلة یا الدرجة الرفیعة روایت کرده است مسلم از حدیث
آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم من اول کسی ام که کشاده میشود برای وی در بهشت لیکن زنی حتی آید
عبد الله بن عمر که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود چون بشنوید مؤذن را بگویید آنچه او میگوید باز ازان درود
میفرستید بر من وهر که درود فرستد بر من یکبار درود فرستد بر وی خدا تعالی ده بار پس سوال کنید خدا را برای
من وسیله را که آن منزلتی ست در بهشت که نمیرسد وی مگر یک بنده را از بندگان خدا وامید میدارم که
باشم من آن بنده پس کسیکه سوال کند برای من وسیله فرود آید مرای وی شفاعت وگفته اند که وسیله نام
اعلی منزلتی ست در بهشت وآن منزله رسول خدا ست صلی الله علیه وآله وسلم وسزاوار ست در بهشت وی را که قریب
ترین بهشت ست بعرش وگفته اند که وسیله فضیلت توسل الیه از اقرب توسلت الی الله تقربت الیه بالطاعات
کرده بشود بر منزله علیه چنانکه در حدیث دارد این نیز راجع بمعنی اول ست تقریر آنکه اصل بآن منزله قریبست از خدا

عزت جل جلالہ پس گویا عبادتی است کہ تقرب بحضرت مبشود بوی و درگاہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اعظم خلق است از روی عبودیت مر پروردگار را و عارف ترین و داناترین مردم است بحق سبحانہ و سخت ترین ایشان در خشیت و محبت منزل او اقرب منازل و مقام نزد باشد بحضرت احدیۃ وی اعلی باشد و در بہشت کذا قالوا گفت بندۂ مسکین عفا اللہ عنہ بمزید العلم والیقین کہ وسیلہ در لغت سبب و دست آویز بود و وسیل نزدیکی جستن بچیزی یقال وسل الی اللہ و توسل اذا تقرب الیہ بعمل کذا فی الصراح پس ظاہر آنست کہ مراد سبب و دست آویز باشد کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بدان توسل و تقرب جوید بدرگاہ عزت و باعث فتحیاب شفاعت گردد چنانکہ حدیث سیاتی ذکرہ در حدیث شفاعت معلوم شد کہ آنحضرت می درآید در بہشت و صد در صد روایتی زیر عرش و صد روایتی در دار ربکا و امامت بسوال وسیلہ برای آنست کہ تا بیابد اہل این دعا و سوال ثواب جزیل و قرب رب جلیل و زیادہ ایمان و رضای حق و شفاعت رسول وی و بعضے گفتہ اند کہ حق سبحانہ تقدیر کردہ است ان منزلت را برای آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم باسباب کہ یکے از ان دعا امت است مراورا بوسیلہ بعض چیزے کہ یافتہ اند بر دست وے از ہدی و ایمان کذا قال صاحب المواہب و حق ہمان سخن اول است و کمالاتی کہ نہادہ حق تعالی برای حبیب خود وعدہ کردہ است او را بدان موقوف و مسبب بر سوال و دعاے امت نیست و فائدہ دعا و سوال ایشان ہم بایشان راجع است چنانکہ در فرستادن صلوۃ بروی آمدہ است صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم این کلام در وسیلہ بود اما طلب فضیلت پس آن مرتبۂ زائدہ است بر سائر خلائق و احتمال دارد کہ آن نیز منزل باشد یا تفسیر وسیلہ باشد چنانکہ در حدیث مابین آن است و در حدیث ابی سعید خدری آمدہ کہ فرمود آن حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وسیلہ در جاییست نزد خدا کہ نیست فوق آن درجہ پس سوال کنید برای من وسیلہ را رواہ احمد فی المسند و روایت کردہ است ابن مردویہ از علی رضی اللہ عنہ از نبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ گفت دنی کہ سوال کنید خدا را سوال کنید برای من وسیلہ گفتند یا رسول اللہ کہ سکونت میکند با تو در آن گفت علی و فاطمہ و حسن و حسین و از ابی حاتم از حدیث علی رضی اللہ عنہ آمدہ گفت بر منبر کوفہ یا ایہا الناس در بہشت درلولوییست یکے سفید و دیگر زرد مقام محمود از لولوی سفید است مراورا ہفتاد ہزار غرفہ است ہر بیت از وی سہ میل است راسم او وسیلہ است و آن برای محمد است صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و اہلبیت وی درلولوی اصفر مانند آن است و این برای ابراہیم و اہل بیت اوست علیہم السلام و از ابن عباس در تفسیر کریمہ و لسوف یعطیک ربک فترضی آمدہ فرمود در بہشت ہزار قصر است و در ہر قصر چیزے است کہ می یابد او را از ازواج و خدام رواہ ابن جریر و ابن عباس آمدہ کہ گفت شنیدند جماعۃ از اصحاب

رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم منتظر برآمدن آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم پس بیرون می آمد وی صلے اللہ
علیہ وآلہ وسلم وچون نزدیک شد از ایشان شنید ایشان را کہ ذاکر کردہ میگفتند و بعضے میگویند کہ عجب کہ خدائے تعالے
پیدا کرد از خلق خود خلیل و گرفت ابراہیم را خلیل و دیگرے گفت چہ چیز است عجب تر از انکہ گرفت موسیٰ را کلیم
کلام کرد با وے و گفت دیگرے عیسے روح اللہ و دیگرے گفت آدم صفی اللہ پس سلام کرد آنحضرت بر ایشان و گفت
بتحقیق شنیدم من کلام شما را و تعجب از انکہ شما را گرفت خدا ابراہیم را خلیل و ہمچنین است کہ میگویند شما و گرفت
موسیٰ را کلیم ہمچنین است کہ شما میگوئید و عیسے را روح اللہ و ہمچنین است و آدم صفی اللہ و ہمچنین است
دانا و آگاہ باشید کہ من حبیب اللہ ام و لا فخر من بردارندہ لواء حمد ام روز قیامت و لا فخر و من اول شفاعت اول
مشفع ام و لا فخر و من اول کسے ام کہ میجنباند حلقہ ہائے بہشت را پس میکشاید خدائے تعالیٰ برای من و می در آرد
مرا در بہشت و حال آنکہ با من فقرائے مومنان اند و لا فخر و من بزرگتر و گرامی ترین اولین و آخرین ام و لا فخر و این را از آنرو
بدانکہ از ظاہر این حدیث معلوم میشود کہ خلت صفت ابراہیم است و مخصوص باو ست علیہ السلام و محبت صفت
محمد و خاصہ او ست صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اما از حدیث دیگر معلوم میشود کہ آنحضرت نیز موصوف است
خلت را بوجہ اکمل و افضل است از خلت ابراہیم پس محبت علاوہ و زیادت بران باشد یکی آنکہ فرمود لو کنت
متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابا بکر خلیلا ازینجا معلوم میشود کہ خدائے تعالیٰ خلیل او ست و غیر خدا خلیل او نہ و خلت
نسبت ست بین الجانبین چون خدا جل و علا خلیل او شد او نیز خلیل خدا باشد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در
حدیث دیگر آمدہ است کہ فرمود وان صاحبکم خلیل اللہ و از طریق عبد اللہ بن مسعود آمدہ است کہ فرمود آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و قد اتخذ اللہ صاحبکم خلیلا و آنکہ در حدیث سابق فرمود انا حبیب اللہ اشارت بمرتبہ اعلے
کرد چنانکہ گویند خلیل بمعنے محب و حبیب بمعنی کہ بمرتبہ محبوبیت برسد و چون صاحب مقام اعلے شد بمقام ادنیٰ نیز متصف
خواہد بود و در حدیث ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ آمدہ است کہ فرمود خدائے تعالیٰ مر پیغمبر خود را صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم رستی من گرفتہ ام
خلیل و نوشتہ ام در توریت محمد است حبیب الرحمن گفت قاضی ابو الفضل عیاض مالکی رحمۃ اللہ علیہ اختلاف
کردہ شدہ است در تغیر خلت و اصل اشتقاق وی خلل ست خلیل منقطع بسوے اللہ کہ نیست در انقطاع
او بسوی ربتعالی و محبت او حاوی اخلالی و بعضے گفتہ اند کہ خلیل آنکہ مختص باشد بآنکہ اختیار کردہ شد
این قول را بسیاری از مردم و بعضے گفتہ اند اصل خلت استصفا و اخلاص ست و نام کردہ شد ابراہیم خلیل اللہ زیرا
کہ وی خالص بود برائے خدا و دوست از بہر خدا و دشمن میگرفت از بہر وے و خلت خدا را در النصرت

او دگر دانیدن او را امام مر کسی را کہ بعد از وی آمدہ و بعضے گفتہ خلیل اصل آن فقیر محتاج منقطع ماخوذ از خلت بفتح خا بمعنے حاجت تسمیہ کردہ شد بوی ابراہیم را زیرا کہ وی قصر کرد حاجت خود را بر پروردگار خود منقطع شد بہمت خود بسوی وی و نگردانید ہم خود را بجانب غیر وے تعالی ہنگامی کہ آمد او را جبرئیل و حال آنکہ وی در منجنیق بود تا انداختہ شود در آتش پس گفت جبرئیل ہل لک حاجۃ فقال اما الیک فلا و گفتہ است ابو بکر بن فورک خلت صفائی مودت ست کہ موجب اختصاص است و تخلیل اسرار و بعضے گفتہ اند اصل خلت محبت ست یعنی او شیفتہ و الطاف و ترفیع و تشفیع و تحقیق بیان کردہ است آنرا حضرت عالی در کتاب مجید خود بقول خود و قالت الیہود و النصاری نحن ابناء اللہ قل فلم یعذبکم بذنوبکم پس واجب گردانید اللہ تعالی مر محبوب را کہ مواخذہ کردہ نشود بگناہان او و محبت اقوی ست از نبوت گاہی عداوت نیز میباشد چنانکہ فرمودہ است ان من ازواجکم و اولادکم عدوا لکم و صحیح نیست کہ باشد عداوت با محبت پس تسمیہ ابراہیم و محمد علیہما الصلوۃ و السلام بجہت انقطاع ایشان باشد بسوی خدا و وقف حوائج خود بروی تعالی و انقطاع از ماسوای وی و اضراب از وسائط ست و اسباب باز بادت اختصاص از وی تعالی مر ایشانرا و خفی الطاف وی نزد ایشان و در آمدن اسرار الہیت و مکنون غیب و معرفت در خلال بواطن ایشان یا استصفای وی تعالی مر ایشان را و استصفای قلوب ایشان از ماسوای خود تا در نیاید در دل وی ماسوای و این ہست نزد ایشان قول آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا و لکن اخوۃ الاسلام باقیہ ذکر کردانیدہ را قاضی عیاض و مشترک گردانید خلت در میان محمد و ابراہیم علیہما السلام و لابد این صفات کہ در معنی خلت مذکور شد و اثبات کرد اشتراک آنرا در میان ایشان در سید ما عظیمتر و قویتر و کاملتر خواہد بود با وجود اشتراک از جہت فضیلت وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چنانکہ نبوت و رسالت و خواص و لوازم آن مشترک ست میان سائر انبیاء و رسل و لکن فضلنا بعضہم علی بعض باز گفت قاضی علیہ الرحمۃ اختلاف کردہ اند علما از ارباب قلوب کہ درجہ خلت ارفع ست یا درجہ محبت پس گردانیدہ اند بعضی ہر دو را برابر پس نمی باشد حبیب مگر خلیل و نمی باشد مگر حبیب لیکن مخصوص گردانیدہ شد ابراہیم بخلت و محمد بمحبت یعنی تخصیص مذکور تسمیہ است نہ در حقیقت و انفاقی ست و حال آنکہ اطلاق خلیل بر آنحضرت نیز آمدہ است فلا تخصیص و بعضی گفتہ کہ درجہ خلت ارفع و اتم ست و احتجاج کردہ بقول وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم لو کنت متخذا خلیلا غیر ربی پس نگرفت غیر را خلیل و حال آنکہ اطلاق محبت بر فاطمہ و پسران شریف و اسامہ و جز ایشان

آمده واکثر علما گرد انیده اند محبت را در نوع از خلت زیرا که درجه حبیب کہ پیغمبر است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ارفع است از درجہ خلیل علیہ السلام و اصل محبت میل ست بسوی چیزی کہ موافق ست محب را ولیکن این در حق کسیکہ صحیح ست میل از وی و انقطاع برفق بوی و این درجہ مخلوقست اما خالق جلشانہ منزہ است از اغراض پس محبت او مرتبہ را تمکین او ست از سعادت دی و عصمت دی و توفیق و تہیہ اسباب قرب او و افاضہ رحمت و نہایتہ آن کشف عجیب ست از قلوب دی تا بہ بیند او را بقلب خود و نظر کند بسوی او بہ بصیرت خود پس باشد چنانکہ آمده است در حدیث فاذا احببتہ کنت سمعہ الذی یسمع بہ و بصرہ الذی یبصر بہ و لسانہ الذی ینطق بہ و نمی سزد کہ فہم کردہ شود ازین غیر از تجرد برای خدا و انقطاع بسوی دی و اعراض از غیر دی سبحانہ و صفا و سلامت قلب و اخلاص و حرکات و اعمال مر خدا را عز و جل چنانکہ گفتہ است عائشہ رضی اللہ عنہا در بیان خلق نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کان خلقہ القرآن بود خلق آنحضرت قرآن راضی بود بر رضای دے و ناراضی بود بہ بی رضای وی و از بجا تعبیر کردہ اند بعضی بقول خود قد تخللت مسلک الروح منی و بذا سمی الخلیل خلیلا فاذا ما نطقت کنت حدیثی و اذا ما سلت کنت خلیلا خویش برای تو باشم سخن برای تو گویم و طن برای تو گیرم سفر برای تو جویم و مزیت خلت و خصوصیت محبت ہر دو حاصل ست سید ما را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہ دلالت اخبار صحیحہ و آثار صریحہ منتشرہ و مشتہرہ و کافی ست در ینباب قول حق سبحانہ قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی الآیۃ باب نہم در انچہ واجب ست از حقوق آنحضرت از وجوب تصدیق وی و ایمان آوردن بر او و اطاعت وی در اوامر و نواہی و امر بدانچہ آوردہ از درگاہ الٰہی و اتباع سنت و اقتدا بسیرت و اجتناب از بدعت و تغییر سنت و وجوب محبت و مناصحت و رعایۃ ادب با وی و حکم صلوۃ و سلام بروی و این ثمرہ و نتیجہ ابواب سابق ست چون مقرر شد بانچہ گذشت ثبوت نبوت و صحت رسالت واجب شد ایمان آوردن و تصدیق نمودن آنرا تعالی اللہ تعالی فامنوا باللہ و رسولہ والنور الذی انزلنا و قال انا ارسلناک شاہدا و مبشرا و نذیرا لتؤمنوا باللہ و رسولہ و قال قل یا ایہا الناس انی رسول اللہ الیکم جمیعا الذی لہ ملک السموات والارض لا الہ الا ہو یحیی و یمیت فامنوا باللہ و رسولہ النبی الامی الآیات پس بمجرد واجب متعین ست و تمام نمیشود حقیقۃ ایمان و صحیح نمیشود اسلام و حصول نمی پذیرد یکدیگر بایمان بمجرد شہادت بر رسالت وی تا آنکہ در بعضی احادیث آمده حتی تقولوا لا الہ الا اللہ من قال لا الہ الا اللہ کفتا بخیر دار دل و اعظم کردہ اند ایشان این لفظ علم شدہ است در کلمہ اسلام چنانکہ پیر سنجی گوید بالله رب العالمین یا الم ذالک الکتاب میخوانم بدلیل آنرا قال الناس حتی یشہدوا ان لا الہ الا اللہ و یؤمنوا الی و بما جئت

باب نہم در بیان واجبست از حقوق آنحضرت

بدو این سخن ظاهر است احتیاج ببیان ندارد واکنون باید دانست که مشهور میان جمهور آنست که حقیقت
ایمان تصدیق ست به نبوت و رسالت آنحضرت در جمیع آنچه آورده از پیش خدا و گفته و مطابق این تصدیق
شهادت بلسان آنکه وی رسول خداست و چون جمع گردد تصدیق بقلب و نطق بشهادت تمام میگردد
ایمان چنانکه در حدیث مذکور از روایت عبد الله بن عمر آمده است امرت ان اقاتل الناس حتی یشهدوا ان لا الٰه الا الله
وان محمدا رسول الله و دلالت دارد بر آنست که تصدیق کند و شهادت دهد و لیکن برای اهتمام بوجود شهادت و بیان کفا
وی در حکم بایمان در ظاهر تخصیص کردند شهادت چنانکه در آخر حدیث فرمود فاذا فعلوا ذلک عصموا منی دماءهم
واموالهم الا بحقها وحسابهم علی الله و مقصود از حدیث جبرئیل نیز بیان هر دو جزو ایمان ست که شهادت ست
و تصدیق و لیکن بتعبیر از تصدیق بایمان کرد که در معنی لغوی بودی یکی ست ایمان در شرع عبارت مجموع تصدیق
و شهادت ست مانند آنکه لفظ شهادت نیز در کار ست یا نه لیک اخبار بلسان باعواطات قلب که معنی شهادت ست
کافی ست و لهذا اجماع ست بر آنکه قائل لا الٰه الا الله محمد رسول الله غالبا مومن ست بی لفظ شهادت اگرچه
تلفظ بدان اولی و افضل باشد و تفصیل مقام آنکه در پنجاه چهار حالت ست یکی آنکه تصدیق باقرار جمع شود
و این حال مجموع و تام و کامل ست دیگر اقرار بزبان بی تصدیق قلب مذموم و مردود که در وی اصلا ایمان نیست
و این را نفاق گویند که اقبح و اشنع و اخبث انواع کفر ست و صاحبان در درک اسفل از نار ست حالت سوم
آنکه تصدیق باشد بی شهادت و این دو قسم ست یکی آنکه بقلب تصدیق کند پیش از انساع وقت بر شهادت
را جان دهد و درینجا اختلاف دارند بعضی بر حرف خود و قول آنکه تمام ایمان به تصدیق دانست و بآن گفتند
او را بعضی مومن مستوجب جنت می دانند بحجت قول رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم یخرج من النار من کان
فی قلبه مثقال ذرة من ایمان پس ذکر نکرد آنحضرت جز آنکه در قلب ست و جای دیگر این را فرمود لا تشقق قلبه
و فرمود حق سبحانه ولما یدخل الایمان فی قلوبهم پس محل ایمان قلب دانست و صحیح اینجا مومن ست بقلب
خود عاصی و غیر مقصر در ترک شهادت باختیار او نیست و نزد انصاف حال این شخص محل اختلاف نیست
و اگر اکبم باشد و بحکم طبیعت قدرت بر اختیار ندارد آنجا خود اتفاق ست بر قبول عذر و فرقی که شنیده شد
در وی صورت ظاهر نیست و اگر این مردم درینجا هم بایستند و قائل بوجود ایمان نشوند رجع چارده مذهب لیکن
خلاف قول اهل حق ست و حالت چهارم آنکه تصدیق بقلب کند و حرکت و نطق نه صحت یابد و علم لازم شهادت
داشته باشد و نطق نکند و شهادت ندهد عمر خود اگرچه یکبار باشد اینجا نیز اختلاف دانند جمعی میگویند کافری

مومن ست زیرا که مصدق ست و شهادت از جمله اعمال ست پس دعاضی باشد بترک آنچنانکه سائر اعمال برمذهب حق و ایشان میگویند که حقیقت ایمان همان تصدیق قلبی ست و افزار شرط اجرای احکام ایمان ست نه جزو ایمان و نه شرط صحت آن غایتش ما حکم نکنیم از جهت عدم جزء تصدیق اما در واقع مومن ست از جهت وجود تصدیق و عمل داخل ایمان نیست چه عمل لسان و چه عمل ارکان و پوشیده نماند که این بر تقدیری خواهد بود که منافی تصدیق چیزی سر بر نزند و با وجود منافی حکم بایمان صورت ندارد از جهه عدم تحقیق تصدیق و بعضے گویند که صاحب اینحالی مومن نیست تا مقارن نگرداند عقد قلبی را بالشهادت لسانی زیرا که شهادت انشاء عقدست و التزام ایمان ست و مرتبط ست بعقد و تمام نمیشود تصدیق با وجود فرصت و مهلت مگر بشهادت و زبان ترجمان قلب ست و فرق ست ایمان فعل ست میان فعل لسان و سائر افعال نعم حالت عدم قدرت دیگرست و گفته اند که صحیح همین قولست کذا قالی فی الشفاء و الله اعلم و در اینجا قسمے دیگرست که تصدیق دافرار دارد و لیکن چیزی از انچه شارع آنرا از عمارت کفر ساخته است مثل سجده بر بت و سجده بر صنم اگر امارت بودن بدلیل قطعی از شارع ثابت شده و ارتکاب آن بتقیین وجود پذیرفت باید که کافر باشد از جهت حکم شرع بیان دور کلام بعضی مصنفین واقع شده است که کافرست بحکم ظاهر و بعضی آنرا کافر شرعی گویند و بعضی کافر حکمی خوانند و این سخن محصلی ندارد زیرا که چون شارع حکم بکفر او کرد ایمان او معتبر نبود و کافر باشد حقیقت اگر نیچه ثابت شود که شارع حکم بکفر ظاهری کرده نه بکفر حقیقی فتند بر بنیه جماعه از فقهاء رحمة الله علیهم خصوصا حنفیه نفعنا الله ببرکاتهم و برکات علومهم بعضے از افعال و کلمات حکم بکفر کرده چنانکه سوگند بغیر خدا مانند پدر و جز آن یا گوید این ماتم سخت ست یا گوید چیزی برای خدا دیده و امثال آن از انچه در کتب ایشان مسطورست و صواب در بنباب آن بنماید که گویند اینها نه طعنه کفر و موهم آنند نه کفر از نیجا لازم می آید اگر آن معنی متوهم و ملتزم را التزام میکنند کافر گردد بر مثال اهل قبله که از مذاهب ایشان کفر لازم می آید اگر آنرا التزام کنند و تاویل نمایند کافر نمیشوند و اگر آنرا تاویل کنند و بجهت اسناد و بدلیل و شبهه که دارند ادعای حقانیت آن کنند کافر نشوند پس منع از تکفیر اهل قبله یعنی بر این احتمال ست نعم اگر ثابت شود که آن افعال و اقوال از قبیل امارات کفرست حکم بکفر نیابران باشد نه بجهت لزوم کفر و الله اعلم بالصواب و کلام در ابواب ایمان و اسلام و قبول زیادت و نقصان بسیارست و کلام قوم مذکورست و تحقیق در بنباب آنست که زیادت ایمان و نقصان آن نه بزیادت عمل و نقصان اوست و هر که قائل نیست بدخول عمل در ایمان قول بزیادت و نقصان ایمان

ازوی متصور و معقول نه مجرد تصدیق تا نزا قابل نه چه زیادت در عدد و رو و نعم کمال و نقصان در تصدیق از
جهت اختلاف صفات و تباین حالات از قوة بتقین و تعمیم اعتقاد و در منشرح معرفت و دوام و اعتیاد و
حضور قلب جاریست اما زیادت و نقصان نه از انچه تنبیه بران واجبست بیان بطلان قولی که ذکر بعضی مردم
شهرت یافته که ایمان نزد محدثین عبارت از مجرد تصدیق بجنان و اقرار بلسان و عمل بارکان بست و در هر جا
که از کلام محدثین خبر نسبت آن مفهوم میشود مراد ایمان کامل ست چنانچه تصریح کرده است بآن مثل بخاری
و اقرب وی و تحقیق کرده اند شارحان کتب ایشان و این شهرت کاذب از زمان قدیم راه یافته چنانکه قاضی
عضد در مواقف گفته که اختلاف کرده اند در حقیقة الایمان و مذهب سلف و محدثین آنست که الایمان تصدیق
بالجنان و اقرار باللسان و عمل بالارکان و از سلف این قول مشهور و معروفست و علماء ایشان نیز ایمان کامل
گفته اند چنانکه مذهب اهل سنت ست و حاشا که مذهب اهلسنت و جماعت برخلاف مذهب سلف بود و مذهب
محدثین برخلاف اهلسنت و جماعت باشد و چه حاجتست که اینچنین گفته شود با وجود تصریح و تحقیق علماء
و اطلاق قول سلف بدان برای ترغیب و تحریص بر تحصیل ایمان کامل ست و در مواضع دیگر تحقیق و تبیین
آنرا بدلائل و اعلام کرده شده است فتدبر و الحق ان یتبع و فصل در وجوب طاعت و اتباع سنت
و اقتدای سیرت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و چون ایمان واجب شد طاعت و اتباع نیز لازم آمد و اکثر اطلاق
طاعت و فرائض و واجبات و عبادات و امر و نواهی آید و اتباع و اقتدای در سنن و آداب عادات شریف
بنوی اطلاق یابد و لهذا صاحب مشکوة فصل ساخته برای ذکر این دو مطلب و اگر هر دو را در یک فصل ذکر
کند نیز درست ست چنانکه صاحب مواهب کرده اما طاعت رسول صلی الله علیه و آله وسلم قال الله تعالی
یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله و رسوله و قال واطیعوا الله و الرسول لعلکم ترحمون و قال وما ارسلنا من رسول
الا لیطاع باذن الله و قال ومن یطیع الرسول فقد اطاع الله پس گردانید وی سبحانه طاعت رسول را طاعت خود
و مقارن گردانید طاعت رسول را بطاعت خود و وعده کرد بر وی جزیل ثواب و وعید کرد بر ترک و مخالفت
آن بسوی عقاب و واجب گردانید امتثال امر و اجتناب نهی او و این کسیکه اطاعت کرد رسول را از حیثیت
رسالت وی و تبلیغ وی احکام الهی را در حقیقت طاعت کرد مگر خدارا و درین آیت دلیل ست بر انکه رسول
الله صلی الله علیه و آله وسلم معصوم ست در جمیع اوامر و نواهی و اقوال و افعال زیرا که اگر خطا کند در چیزی و آن
حق نباشد طاعت او طاعت خدا نخواهد بود و بر سیده شد سهیل بن عبد الله تستری از شرائع

فصل در وجوب طاعت و اتباع سنت

اسلام گفت وما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا گفته اند اطیعوا الله فی فرائضه والرسول فی سنته وقیل اطیعوا الله فیما شرع علیکم والرسول فیما بلغکم گفته اند طاعت کنید خدا را بشهادت بربوبیت او ورسول را بشهادت نبوت او واین طاعت دلیل محبت ست ومحبت مورث محبت چنانکه در فصل محبت بیاید وقال سبحانه وتعالی قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم واین آیه کریمه شریفه را آیة المحنة نامند گفته اند که دعوی کردند قومی محبت خدا را پس فرستاد خدا تعالی آیه را گو ای محمد ای حبیب من اگر دوست میدارید شما خدا را متابعت کنید وطاعت کنید مرا که آنطاعت خدا ست که دلیل محبت خدا ست پس اگر متابعت من کنید محب خدا باشید بلکه محبوب اگر دید وارث من گردید در مقام حبیبی وتواند که معنی آن باشد که اگر دوست میدارید که دوست دارد خدا شما را پس متابعت کنید مرا تا دوست دارد شما را خدا و بالجمله محبت خدا مشروط ست باتباع رسول خدا و مشروط بی شرط وجود نگردد و باز اتباع مورث محبت ست وعلت اوست پس اتباع هم شرط محبت ست که انتفاء وملزوم انتفاء را دست وهم علت محبت ست که وجود او مستلزم وجود او ست ولابد این محبت که معلول متابعت ست وموجود میگردد وبعد از وی غیر آن محبت باشد که شرط ست مر او را و مقدم ست بروی پس مقام ثانی عالی تر وبزرگتر از اول باشد که اشارت بحبکم الله بدان ست فافهم وقال تعالی فامنوا بالله ورسوله النبی الامی الذی یومن بالله وکلماته واتبعوه لعلکم تهتدون ایمان آرید بخدا ورسول وی و متابعت کنید رسول را بامید آنکه هدایت یابید براه مستقیم که اقرب طرق ست پس جای اهتدا را فرد وغیر ساخت ایمان بر رسول واتباع وی تنبیه بر آنکه کسی که تصدیق کرد او را واتباع نکرد بالزام شریعت وی در ضلالت ست اگرچه اصل ایمان داشته باشد پس متابعت بر قول وفعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم واجب باشد مگر آنچه تخصیص کرده است دلیل وقال سبحانه فلا وربک لا یومنون حتی یحکموک فیما شجر بینهم ثم لا یجدوا فی انفسهم حرجا مما قضیت ویسلموا تسلیما سوگند میخورد پروردگار تعالی بذات پاک خود ومیفرماید سوگند بپروردگار تو ای محمد ایمان نمی آرند ایشان تا آنکه حکم سازند ترا در هر چیزی که مختلف ومخلط ست میان ایشان ثم لا یجدوا الخ یعنی پس نیابند در خود تنگی وشک وشبهه از آنچه حکم کرده تو بدو تسلیم انقیاد منقاد شوند برای تو نه ظاهر و باطن این اشارت بمرتبه اعلی از اطاعت ومتابعت وانقیاد ست که راضی باشد بحکم رسول در ظاهر و باطن خواه موافق هوای نفس باشد یا مخالف آنکه یقین داند که آنچه حکم کرد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم حق ست وبعد ازان در باطن خدشه وخلجان نماند واین را مقام رضا وتسلیم گویند که قول وی سبحانه از قال ارب اسلم قال اسلمت لرب العالمین اشارت بران ست ودر مواعظ بنی آمده

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمودہ است بر شما باد کہ لازم گیرید و محکم گیرید بسنت مراد سنت خلفاء راشدین مہدیین
را و دور و آرید بدنہا و دور دارید از محدثات امور زیرا کہ ہر محدثہ بدعت و ہر بدعت ضلالت است و در حدیث جابر رضی اللہ
عنہ این زیادت آمدہ کہ ضلالت در نار است و در حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ است کہ کردار آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم چیز پیدا و عمل کردہ دوری بر خصت پس تنزہ کردند و دوری جستند ازان قومی و ترفع نمودند کہ عمل بر
خصت کنند پس رسید این خبر با آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس تنا گفت بر خدا و گفت چیست حال قومی
کہ تنزہ میکنند از آنچہ من میکنم پس بخدا سوگند بدرستی من داناترین ایشانم بخدا و رضای او و سخت ترین
ایشانم از روی خوف و خشیت یعنی من با وجود این علم و خشیت عمل بر خصت میکنم پس بدانید کہ حق ہمین است
و مقتضای حکمت ہمین و در مصلحتہا است کہ متضمن صلاح کار دین و دنیا است چنانکہ آمدہ است کہ خدا دوست
میدارد کہ عمل کردہ شود بر خصلتہای او چنانکہ دوست میدارد کہ عمل کردہ شود بعزیمتہای او اگرچہ عمل بعزیمت افضل
و ارفع است و لیکن گاہی عمل بر خصت نزد محبوب مرغوب می افتد و بملاحظہ ترفیہ و ترخیص و تیسیر الٰہی
حکم بر عزیمت میگیرد و در حدیث دیگر آمدہ است و اللہ انی لاخشاکم باللہ و اتقاکم لہ لکنی اصوم و افطر و اصلی و ارقد و ا
تزوج النساء فمن رغب عن سنتی فلیس منی و فرمودہ است آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم عمل قلیل فی سنۃ
خیر من عمل کثیر فی بدعۃ و فرمود کسیکہ زندہ گرداند سنت مرا پس تحقیق زندہ گرداند مرا و کسیکہ زندہ گرداند مرا
باشد با من در بہشت آمدہ است کہ کسیکہ تمسک کند بسنت من نزد فساد امت من باشد او را اجر صد شہید و
آمدہ است کہ تمسک بسنت بہتر است از احداث بدعت یعنی اگرچہ بدعت حسنہ باشد چنانکہ احیاء آداب خلاء و غیر او مثلاً
چنانکہ در سنت واقع شدہ است از بنا رباط و مدرسہ و میر سد فاعل آن با علی مقام قرب و وصول ببرکت
افاضات سنت و حصول رضای حق و مقرر است کہ مذموم و مردود بدعت غیر سنت است و آنکہ چنین باشد
بلکہ مقوی و مروج سنت بود اگر بدعت حسنہ میگویند و آن جائز است از جہت رعایت مصلحت و حکمت
و گفتہ اند کہ بدعی سنت کہ واجب است فعل آن مانند تعلم صرف و نحو و علوم الٰہی کہ بدو در زمان نبوت یا مستحب
مثل بنای رباط و مدارس و ربطاع خیر و مباح مثل سیری و نزہ بانی کردہ و حرام و اقامت سنت اگرچہ قلیل و
صغیر بود اعلی و ارفع است از بدعت اگرچہ کثیر و کبیر بود منفعت و مصلحت دران و باللہ التوفیق آمدہ اند کہ بعضے
عمال عمر بن عبد العزیز نوشتند بسوی وی احوال بلد خود و کثرت نفوس دران آیا بگیریم ایشانرا بمنبر بار دریم
ایشانرا بمنبر چنانکہ سنت است پس نوشت عمر با ایشان بگیرید ایشانرا بمنبر و بدانچہ جاری شدہ است بران

سنت و اگر اصلاح نکند ایشانرا آنچه حق ست اصلاح بکناد شانرا خداو نظر کرد عمر رضی الله عنه بحجر اسود و گفت
والله میدانم که تو حجری نفع و ضرر نمیکنی اگر ندیدیم من رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که بوسه میکرد ترا بوسه
نمیکردم ترا پس ایشان بوسه کرد او را دیده شد عبد الله بن عمر که میگوید اینها فرا در جاهلی پس پرسیدند از سبب آن
و گفت نمیدانم مگر آنکه دیدم من رسول خدا را که میکرد من نیز میکنم و نیز آورده اند که وی رضی الله عنه وضو کرد و در انجا نهالے
بود میکاشت گرد وی انداخت آب را در بیخ وی از رکوه و گفت دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که کرد اینچنین
من نیز کردم و آمده است در تفسیر قول و تعالی والعمل الصالح یرفعه که عمل صالح اقتدا بر رسول الله است صلی الله
علیه وآله وسلم و گفت سهل تستری اصول مذهب ما سه چیز ست اقتدا به نبی صلی الله علیه وآله وسلم در اخلاق و افعال
و اکل حلال و اخلاص نیت در جمیع اعمال و حکایت کرده شده است از احمد بن حنبل گفت بودم در روزی
با جماعت پس برهنه شدند ایشان و در آمدند در آب و عمل کردم من بحدیث که فرمود کسیکه ایمان دارد بخدا
و روز آخرت باید که در نیاید حمام را مگر میزر و برهنه نشدم پس دیدم در ان شب داعی را که میگوید احمد بشارت
باد ترا که خدا بخشید ترا باستعمال آن سنه و گردانید ترا امام که اقتدا کرده شود بتو گفتم کیستی تو گفت منم جبرئیل

وصل

و از جمله حقوق رعایت ادبست با جناب صلی الله علیه وآله وسلم قرآن مجید مملو و مشحون است
بآیات که ارشاد میکند بسوی رعایت ادب آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی لتؤمنوا بالله ورسوله
و تعزروه و توقروه و قال یا ایها الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی الله و رسوله و قال یا ایها الذین
امنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الآیه و قال لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا و قوله تعزروا
وی تبجلوا و تعانی تعظیم و نصرت و نهی کرد از تقدم کردن پیش وی بقول و سوء ادب بسبقت کردن در کلام
یعنی نگوئید پیش از فرمودن وی و چون فرمایند گوش نهید کرد از شتابی کردن بقضاء امری پیش از قضای وے
وی در هیچ امری از امور دین بعد از ان تحذیر کرد و گفت واتقوا الله ان الله سمیع علیم کذا قال القاضی و در
مواهب گفتند از جمله ادبست که تقدم نکنند پیش آنحضرت بامر و نهی و از ان و نهج تصرف تا آنکه امر کند و نهی
کند و اذن کند وی صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه فرموده است وی سبحانه در ین آیه و انتم لا تعلمون باقی ست امر و نهی
قیامت و منسوخ نشده است پس تقدم پیش سنن و احکام وی بعد از وفات وی همچو تقدم ست پیش وے
در حالت حیات بی فرق مجاهده در تفسیر این آیه گفته تفوق نکنید بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بچیزی
تا حکم کند خدا تعالی بزبان وی و ضحاک گفته حکم نکنید بامر بحکم رسول خدا و گفته اند که نظر کنید با وصدیق

و از جمله ادبست

رضی اللہ عنہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ تقدم کردہ بیش وی در نماز چگونہ تاخر کرد و اگرچہ آن تقدم باذن و امر آنحضرت بود گفت نمیرسد ابوقحافہ را کہ تقدم کند بیش رسول خدا و بجا رسانید و را این ادب دقائم مقام و اما گردانید بعد ازوی و بجای رسانید کہ میگوید نرسد احدی را بجا ادب بست با آنحضرت کہ بلند کردہ نشود آواز ہا مر و را چنانکہ جہر میکنند بعضے مر بعضے را و بلند میکنند آواز ہا را چنانکہ ندا میکنند بعضے مر بعضے را و نمیخوانند بنام بلکہ بتعظیم کلید و توقیر ناید و بگوید یا رسول اللہ یا نبی اللہ و نازل شدہ است در وفد بنی تمیم یا در قومی غیر ایشان کہ آمدند و بایستادند بر در آنحضرت و ندا کردند کہ یا محمد اخرج الینا پس مذمت کرد ایشان را خدائے تعالیٰ و گفت اکثرہم لا یعقلون و بعضی گفتہ اند نزول کردہ است آیتہا در شان ابی بکر رضی اللہ عنہ کہ اختلافی واقع شدہ بود میان ایشان پیش آنحضرت تا بلند کردند آواز ہا را و بعضی گفتہ اند کہ نازل شد در حق ثابت بن قیس بن شماس کہ در گوشہائے وی کری بود و بلند می کرد آواز را پس بنشست در خانہ از ترس آنکہ حبط کردہ نشود اعمال وی پس طلبید او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بشارت داد او بشہادت و دخول جنت پس کشتہ شد در یوم الیمامہ و شمارہ این حکایات در مواضع خود بیاید انشاء اللہ تعالیٰ در روایت کردہ شدہ است کہ ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ چون نازل شد این آیہ گفت واللہ یا رسول اللہ کلام نمیکنم با تو بعد ازین مگر مانند شخصی کہ راز گوید عمر فاروق رضی اللہ عنہ نیز سخن میکرد با آنحضرت همچنین تا آنکہ نمی فہمید آنحضرت علیہ السلام سخن او را مگر بعد از استفہام پس نازل شد قولہ تعالیٰ ان الذین یغضون اصواتہم عند رسول اللہ اولئک الذین امتحن اللہ قلوبہم للتقوی لہم مغفرۃ و اجر عظیم در روایت کردہ شدہ است کہ ابو جعفر امیر المومنین مناظرہ کرد امام مالک را در مسجد رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس فرمود ایشان را امام مالک رحمۃ اللہ علیہ پست کن آواز خود را با امیر المومنین در مسجد نزد آنکہ حق تعالیٰ ادب آموختہ است قومی را و گفتہ لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الایۃ و مدح کردہ است قومی دیگر را و گفتہ است ان الذین یغضون اصواتہم الایۃ ذم کردہ است قومی دیگر را و گفتہ ان الذین ینادونک من وراء الحجرات الایۃ و بدرستی حرمت و عزت رسول بعد از موت ہمچو حرمت او است در حالت حیات شریف پس راضی کرد و خاموشی گزید ابو جعفر بعد از ان گفت ابو جعفر یا ابا عبد اللہ در وے روی بقبلہ آرم یا بر رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت مالک چرا روی میگردانی از حضرت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حال آنکہ وی وسیلہ تست و وسیلہ پدر تست آدم صفی اللہ روز قیامت بلکہ روے او بود شفاعت طلب کن از وی قال اللہ تعالیٰ ولو انہم اذ ظلموا انفسہم جاؤک الایۃ و چون رفیع اصوات فوق صوت آنحضرت موجب

حبوط اعمال گردد چه گمان میبری بر فع او از نتایج افکار بر ستن وانچه آورده است آنرا از پیش خدا چنانکه
علوت ارباب معقول واهل تفلسف ست واز جمله ادب به آنحضرت ست که استشکال نکنند در قول آنحضرت
یا بلکه استشکال کنند در آر القبول او ومعارضه نکنند نص را بقیاس بلکه تائید کنند قیاس را بنص خود شرط صحت
قیاس عدم وقوع اوست در مقابله نص در تحریف وتغییر داده نشود کلام شریف او را از حقیقتش بنجالی که مخالف
اوست که اصحاب آن فنون آنرا معقول خوانند ما او را شک وشبه میدانیم بر موقوف داشته نشود قبول ما چار
بر عدم موافقت این قول که مرجب سوء ادب وجرأت ست نعم تاویل متشابهات وتطبیق آن محکمات بشروطی
که مذکور ست در محلش مقرر ست ولیکن بعد از وصول بمرتبه استحالت نه بمجرد استبعاد وخلاف عادت وتذهب
سلف وما انجا نیز تسلیم وتفویض ست واین روش در تفسیر وحدیث که بضاعی ما شباه وی کرده اند بسیار ست
حاجت بذکر آن نیست کتاب الله علیهم وغفر لهم ونسال الله العافیه سوم بالجمله تحکیم وتسلیم وخضوع واستکانت
وذل وانابت وتوکل در توحید مرسل واجبست ودر توحید رسول وتعظیم وی نیز لازم وگفته اند ایجاد در توحید
است که نجات نیست مر عبد را از عذاب خداوند نیست بر ضای او مگر بدان یکی توحید مرسل در ربوبیت دیگر
توحید رسول در متابعت پس محاکمه کرده نشود بسوی غیر در امری مگر وی بحکم غیر وی کذا نقل صاحب المواهب عن
مدارج السالکین واز جمله ادب رسول علیه السلام آنست که گردانیده نشود دعا او خواندن او مانند دعای
بعضی از امر بعضی را قال الله تعالی لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا ودر معنی این آیت مفسران انرا
دو قول ست یکی آنکه نخوانید او را بنام مبارک او چنانکه میخوانند بعضی از شما مر بعضی را بلکه بگویید یا رسول الله
یا نبی الله با تو قیر وتوضیح وبر تقدیر مصدر مضاف بمفعول ست دوم آنکه نگردانید خواندن او مر شما را همچو
خواندن بعضی از شما مر بعضی را که اگر خواهد جواب ندهد اگر خواهد بدهد بلکه بر تقدیر خواندن او مر شما را البته جواب
باید داد واجابت او واجب ست وتخلف از ان گنجائش ندارد چنانچه مضمون کریمه یا ایها الذین امنوا استجیبوا لله
وللرسول اذا دعاکم لما یحییکم ست بر این تقدیر مصدر مضاف بفاعل ست وشاید باین حدیث ابن المعلی که در
نماز بود و آنحضرت او را خواند وی جواب نگفت واعتذار نمود که در نماز بودم امتثال جواب ندارم پس فرمود آنحضرت
آیا نگفته است الله تعالی استجیبوا لله وللرسول ودر ذکر خصائص شریف گذشت که نماز باطل نمیگردد نزد
شافعی رحمة الله علیه باجابت نبی وصل در لزوم محبت آنحضرت واجبیست از زمانه خلق بدانکه محبت حیات
قلوب وغذای ارواح اهل ایمان ست ودر مقامات از زهاد در احوال بالاتر وفاضل تر نیست و

شخص وقت سالک بی محبت جسد بی روح را ماند عبارات قوم در بیان معنی محبت و کشف حقیقت آن مختلف آمده و فی الحقیقت اختلاف این مقال ناشی از اختلاف احوال ست و اکثر آن راجع بثمرات و نتایج محبت است نه حقیقت او و بر هذا بنیاز بعضے محققین نقل کرده که حقیقت محبت نزد اهل معرفت از معارفی ست که تعریف و تحدید نمیتوان کرد از آنرا و نمی شناسد آنرا مگر کسیکه قائم ست بوی بطریق وجدان که ممکن به نیست تغیر ازان و تجدید زیاده میکند آنرا خفا پس جدا و وجود او ست انتهی و انیکلام در ذوق و محبت وجدانست و الا بحسب وضع لفظ معنی او سیل و انجذاب قلب ست بنجوی که موافق و مرغوب و آنرا مراتب در جات و آثار و ثمرات و شواهد و علامات ست که اشارات قوم بران واقع ست پس بعضی گفته اند که محبت موافقت محبوبست در جمیع احوال و اشتمال وجود و طاعت او ست بر شهوات نفس و ارادت قلب و بعضی گفته اند که محبت محو شدن صفات محب و فانی شدن آن در صفات محبوب و ذات وی و این از احکام نادر محبت ست و در نمی یابد آنرا مگر کسیکه فانی گردانیده است او را و آرد محبت و گرفته است او را از وی تمام و ابو یزید بسطامی گفته قدس سره محبت نپنداشتن بسیار از نفس خود و بسیار پنداشتن کم از حبیب و محب صادق اگر بذل کند برای محبوب خود جمیع آنچه قادر ست بران کم می پندارد آنرا و شرم دارد و اگر بیابد از محبوب خود اندک چیزی بسیاری پندارد آنرا و گفته اند محبت آنست که بخشی تمام خود را برای کسیکه دوست میداری او را و باقی نماند برای تو از تو چیزی و گفته اند محبت محو شدن ماسوای محبوب از دل و کمال محبت تقاضا میکند آنرا و نادر دل یکه باشد که در غیر او محبت غیر او چه جاست محبت مدخول و معلول ست و بعضی گفته محبت سفر قلب ست در طلب محبوب و شوق بلقای وی و تهیج لسان بذکر او علی الدوام و من احب شیئا اکثر ذکره و انهمه آثار و علامات محبت ست و حقیقت محبت میل قلب ست بسوے چیزیکه موافق طبع انسان را باشد لذا و ست باو ادراک حسن ظاهر هیچو حسن صور جمیله و اصوات حسنه و اطعمه و روائح و اشباه آن و بادراک عقل و قلب معانی باطنه شریفه هیچو محبت صالحین و علماء و آنهاکه مانوس و معروف اند بسیر جمیله و افعال حسنه زیرا که طبع انسان مائل و مشغوف ست باشتمال ایشان باحب از جهت احسان و انعام است و بتحقیق مجبول گردانیده شده اند نفوس بر محبت کسیکه احسان کرده اند بایشان و بالجمله سبب محبت حسن ست باحسان و این اسباب همه ثابت ست در حق سید السادات و منبع البرکات علیه افضل الصلوات و اکمل التسلیمات و آنحضرت جامع ست مر این معانی را که موجب محبت اند اما حسن و جمال صورت ظاهر و فضل و کمال و اخلاق باطن گذشت چیزی ازان در ابواب سابق آنچه در وی کفایت ست و اما احسان و انعام

نه بیند ولایت رسول را صلی الله علیه وآله وسلم بر خود در جمیع احوال و نه بیند نفس خود را در ملک او نه بخشد حلاوت
سنت او را بر آنحضرت گفته است صلی الله علیه وآله وسلم لا یؤمن احدکم حتی اکون احب الیه من نفسه الحدیث
و گفته اند معنی زبان حق تعالی تا اختیار کنی فنای مرا بر بقای خود اگرچه باشد در وی هلاک تو از اینجا معلوم شد که
محبت جز و اعتقاد و عظمت نیست زیرا که آن حاصل بود عمر را پیش ازین قطعا صاحب هذا به نه گفته و وقوف
عمر رضی الله عنه در اول امر استثنای او نفس را از جهت آن بود که محبت انسان نفس خود را طبیعی ست و جهت
اختیاری بتوسط اسباب و موجبات علم بمنافع و مصالح و فوائد آن میباشد و اراده حضرت در عمر محبت اختیاری بود
زیرا که اراده نیست بقلب طبایع و تغیر جبلت و برین تقدیر جواب عمر نخست بحکم طبع بود بعد ازان تامل کرد و شناخت
باستدلال که پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم باید که احب باشد نزد وی از نفس وی از جهت بودن آنحضرت جهت
نجات وی از مهلکات دنیا و آخرت پس خبر داد بانچه تقاضا میکند آنرا اختیار پس ازین جهت حاصل شد جواب بالتعجیل
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم الآن یا عمر یعنی اکنون شناختی حقیقت حال را و جواب دادی آنچه واجب ست
انتهی و نزد این مسکین آنست که خبر عمر رضی الله عنه اولا از حکم جبلت بود و آنچه حاصل شد و ازین بعد از قول حضرت
رسول صلی الله علیه وآله وسلم تا آنکه باسم من مجبور نیز نزد تو از نفس تغییر محبت طبیعی بود و قول بانکه قلب طباع و
تغیر جبلات ممکن نیست کلی نیست بسا از طبایع و غرائز که بریاضیات و مجاهده تغیر پذیرفت و تصرف و همت
حضرت سید کائنات صلی الله علیه وآله وسلم از نفوس صحابه نائل شده و تهذیب یافته و ظلمت بهوا نیت بدل
شده خصوصا از محل قابل و مستعد مثل نفس عمر رضی الله عنه و موید این ست انچه در حدیث دیگر آمده که آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم از عمر رضی الله عنه پرسید که حال چیست جز مرا دوست میداری تو یا عمر گفت نعم
یا رسول الله محبت من مشترک ست میان اهل و مال و ولد و نفس پس آنحضرت دستی بر سینه عمر زد و فرمود الآن
چگونه می یابی یا عمر گفت عمر محبت اهل و مال و ولد فیت الا محبت نفس که هنوز باقی ست پس بار دیگر دستی زد و
گفت همه ساقط شد جز محبت تو یا رسول الله و نیز ظاهر آنست که محبت اختیاری باستدلال باشد و عمر رضی الله
عنه از جهت ظهور آن و مطلوبی رضی الله عنه ازین قول طلب و تمنی حضور مرتبه اعلی که محبت جبلی ست خواهد بود
و معلوم شده است که غلبه محبت بجای میرسد که سرایت میکند بطبیعت چنانکه از حدیث اللهم اجعل حبک
احب الی من اهلی و مالی و نفسی و من الماء البارد و الی العطشان ظاهر میگردد و اگر در محبت نفس شائبه اختیار
باشد اما محبت عشاق ما را بار و را اختیار اصلا دخل ندارد و انا فهم و بالله التوفیق و گفته است علی ابن ابی طالب

زمینہ ولایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر خود در جمیع احوال و نہ بیند نفس خود را در ملک او نجنبد حلاوت
سنت او در یابد آنکہ آنحضرت گفتہ است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا یؤمن احدکم حتی اکون احب الیہ من نفسہ الحدیث
و گفتہ اند بعضی زہاد معنی تا نباشد کہ رضای مرا بر ہوای خود اگرچہ باشد در دی یا ک تو از نجا معلوم شد کہ
محبت جزو اعتقاد و عظمت نیست زیرا کہ آن حاصل بود عمر را پیش ازین قطعاً صاحب مواہب لدنیہ گفتہ و قوف
عمر رضی اللہ عنہ در اول امر استشنای او نفس را از جہت آن بود کہ محبت انسان نفس خود را طبیعی ست و محبت
اختیاری بتوسط اسباب و موجبات تمام میتافع و مصالح و فوائد آن میباشد و ارادۂ حضرت در عمر محبت اختیاری بود
زیرا کہ او نیست بقلب طبائع و تغیر جبلت و بریں تقدیر جواب عمر نخست بکلم طبع بود بعد ازان تامل کرد و شناخت
یا شد لال کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باید کہ احب باشد نزد وی از نفس وی از جہت بودن آنحضرت سبب
نجات وی از مہلکات دنیا و آخرت پس خبر داد بانچہ تقاضا میکند آنرا اعتبار پس ازین جہت حاصل شد جواب بفعل
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الآن یا عمر یعنی اکنون شناختی حقیقت حال را و جواب وادی آنچہ واجب ست
انتہی و نزد ایں مسکین آنست کہ خبر عمر رضی اللہ عنہ اولا از حکم جبلت بود و آنچہ حاصل شد اورا بعد از قول حضرت
رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا آنکہ باسم من مجرد نیز نزد تو از نفس تو نیز محبت طبعی بود و قول باآنکہ قلب طبائع و
تغیر جبلات ممکن نیست کلی نیست بسا از طبائع و عزائز کہ بر اضایات و مجاہدہ تغیر پذیرفت و بتصرف و ہمت
حضرت سید کائنات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از نفوس صحابہ زائل شدہ و تہذیب یافتہ و طبیعت بنوعی از تبدل
شدہ خصوصاً از محل قابل و مستعد مثل نفس عمر رضی اللہ عنہ و مویدین ست آنچہ در حدیث دیگر آمدہ کہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از عمر رضی اللہ عنہ پرسید کہ حال چیست جزء را در ست میداری تو یا عمر گفت لغیر
یا رسول اللہ محبت من مشترک ست میان اہل و مال و ولد و نفس پس آنحضرت دستی بر سینۂ عمر زد و فرمود اللہم
چگونہ می یابی یا عمر گفت عمر محبت اہل و مال و ولد رفت الا محبت نفس کہ ہنوز باقی ست پس بار دیگر دستی زد
گفت ہم ساقط شد جز محبت تو یا رسول اللہ و نیز ظاہر آنست کہ محبت اختیاری باستدلال باشد و عمر رضی اللہ
عنہ از جہت ظہور آن و مطلوب وی رضی اللہ عنہ ازین قول طلب و تمنی حضور مرتبۂ اعلی کہ محبت جبلی ست خواہد بود
و معلوم شدہ است کہ غلبہ محبت بجای میرسد کہ سرایت میکند بطبیعت چنانکہ از حدیث اللہم اجعل حبک
احب الی من اہلی و مالی و نفسی و من الماء البارد الی العطشان ظاہر میگردد و اگر در محبت نفس شائبہ اختیار
باشد اما در محبت عطشان مار بار و دلا اختیار را اصلا دخل ندارد و فافہم باللہ التوفیق و گفتہ است علی بن ابیطالب

رضی اللہ عنہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محبوبتر بسوی ما از اموال ما و اولاد ما و پدران ما و مادران ما و از آب سرد بر تشنگی و صل اعظم ثواب محبت و خرابی آن ثبوت معیت ست با محبوب معیت معنوی روحانی اگرچہ مغایرت جسمانی درمیان بود و در حدیث انس آمدہ است رضی اللہ عنہ کہ آمد مردی نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت متی الساعۃ کی خواہد شد قیامت یا رسول اللہ فرمود آنحضرت چہ آمادہ کردہ تو از اعمال برای قیامت یعنی از قیامت چیزی پرسی عمل کن کہ روز قیامت بکار تو بیاید گفت آمادہ نکردہ ام برای قیامت از کثرت نماز و روزہ و صدقہ ولیکن دوست میدارم خدا را و رسول خدا او آمدم او را و گفتم یا رسول اللہ بدہ مرا دست ترا بیعت کنم ترا پس طلب آنحضرت ترا دست مبارک خود را و گفتم یا رسول اللہ انی احب فقال المرء مع من احب رسول خدا فرمود آنحضرت انت مع من احببت و از صفوان بن قدامہ آمدہ کہ گفت ہجرت کردم بسوی رسول خدا روایت کردہ اند این لفظ را از آنحضرت عبد اللہ بن مسعود و انس و ابی ذر و از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ آمدہ کہ آنحضرت گرفت دست امام حسن و حسین را رضی اللہ عنہما و فرمود کسیکہ دوست دارد این دو را و پدر و مادر این دو را باشد با من در درجہ من در قیامت و در بعضی روایات مبالغہ است کہ فرمود کہ باشد در درجہ من یا نزدیک مرا غرض محبت ست نسبت بدیگران کہ آنجا اکتفا بمطلق معیت کردہ و در روایت کردہ شدہ است کہ آمد مردی نزد آنحضرت و گفت یا رسول اللہ تو محبوبتری نزد من از اہل و مال من چون یاد میکنم ترا صبر نمیتوانم کرد تا ای آیم و نظر میکنم سیکنم بجمال مبارک تو و من یاد میکنم موت خود را و موت ترا و میدانم کہ چون می درآئی تو بہشت را بر دارجات بسیوی پیغمبران در مقام اعلی و گرامی و اگر می درآیم من نمی بینم ترا پس فرستاد خدا تعالی و من یطع اللہ والرسول فاولئک مع الذین انعم اللہ علیہم من النبیین والصدیقین الآیہ پس خواند آنحضرت آنمرد را و خواند این آیہ را برعی ذکر کردہ اند بعضے تفسیر این قصہ را در توبان مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود سخت محبت مر آنحضرت را کم صبر آوردی پس آمد مردی نزد آنحضرت حال آنکہ متغیر و شکستہ است رنگ روی او شناختہ میشود در روی او پس فرمود مر او را رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چہ حال داری در اشکستہ شدہ رفت رنگ تو گفت یا رسول اللہ نیست مرا بیماری و نہ دردی جز آنکہ چون من نمی بینم جمال مبارک ترا متوحش میشوم وحشت شدید تا ای آیم و می بینم جمال جہان آرای ترا پس یاد میکنم آخرت را و میترسم کہ نہ بینم ترا آنجا از برای شما بالا برده میشوید با پیغمبران علیہم السلام و من اگر در آیم در بہشت در مرتبہ پایان تر از مرتبہ تو خواہم بود و اگر در آیم نمی بینم ترا ابد پس فرود آمد این آیہ و در بعضے تفاسیر در شان بعضے از اصحاب رضی اللہ عنہم اجمعین

آمدہ علی الاجمال و در حدیث دیگر آمدہ کہ مردی بود کہ در مجلس شریف می نشست و نظر بجمال مبارک سبد و خست و اصلا بجانب دیگر نگاہ نمیکرد و فرمود چیست حال تو گفت پدر و مادر من فدای تو باد یا رسول اللہ بہرہ مندی نمیتوانم بجمال مبارک تو ذوق میکنم بدیدار تو دائم ازان دارم کہ چون روز قیامت شود بدیدار تو تر انتفاعے بس حقتعالی این آیہ فرستاد و در حدیث انس رضی اللہ عنہ آمدہ کہ فرمود آنحضرت من احبنی کان معی فی الجنۃ پوشیدہ نماند کہ مراد بمعیت مساوات در درجہ نخواہد بود اگرچہ در بعضی احادیث کان فی درجتی نیز واقع شدہ است پس مراد بودن در بہشت ست بچنیں کہ متمکن شوند از دیدن جمال وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و رفع حجاب اگرچہ از دور باشد و چون زائل گردانیدہ شود حجاب حاصل میشود مشاہدہ و معیت معنوی ہمہ را حاصلست بارتفاع حجاب محبت را مشاہدہ میسر باشد و غم ماندہ ایشان از فقدان رویت و مشاہدہ است و این ست مراد بمعیت و الا معیت قلبی ہمیشہ فی مشاہدہ بصری حاصلست چنانکہ در بعضی غزوات میفرمود کہ در مدینہ قومی ہستند کہ سیر نکردہ شما سیری از نزول نکردید منزلی را مگر آنکہ ایشان با شما اند محبوس داشتہ است ایشان را عذر پس معیت معنوی بروح ست نہ مجرد دیدن بقلب و نہ بقالب و لہذا بود نجاشی قریب ترین مردم بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مال در حبشہ بود و بود عبد اللہ بن ابی ابعد خلق ازوی با آنکہ ببود باری در مسجد و لیکن محبان مشتاقان با وجود معیت قلبی صحبت بصری نیز میخواہند تا دل و دیدہ ہر دو متمتع و محظوظ باشند گفت بندہ مسکین نور اللہ قلبہ بنور الیقین تواند کہ چون مشتاقان شکایت کردہ اند از حرمان رویت بصری در قیامت بحبت علو درجہ آنحضرت در آن موطن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشارت داد ایشان را کہ آورد در دنیا چون در رویت قلبی و بصری افتراق و تفاوت ست در انعالم کہ بصر و بصیرت متحد شوند معنی حاصل شود کہ ہیچ پردہ در میان نماند و اللہ اعلم و حصل در بیان بعضی از انچہ وارد شدہ است از سلف و ائمہ از اکثار محبت رسول خدا و شوق وے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روایت ست از ابی ہریرہ کہ فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از سخت ترین امت من در رحمت من مردی اند کہ می آیند بعد از ین دوست میدارد یکی از ایشان کاشکی میدید مرا در مقابل اہل و مال خود و یعنی ہمہ مال خود را بدہد و فدا سازد و دیدار مرا حاصل کند و این تمنای دیدار شریف و اظہار محبت آنحضرت است کہ اگر باین طریق ہم حاصل میشد دیگر و درین معنی مراد دیدار آنحضرت ست و زمان شریف آنحضرت و این بطریق فرض و تقدیر ست بخاطر این مسکین میرسد کہ اگر مراد دیدن آنحضرت بعد از وی باشد در منام چنانکہ سائر صلحای امت را میباشد باید کہ بیقظہ چنانکہ کمل اولیا را میباشد نیز و در نباشد یعنی چنان مشتاق جمال

وصل در ذکر محبت آنحضرت

او وفای شریف او پند که اگر آنرا ببدل اهل و مال دریابند اگرچه در خواب هم باشد غنیمت میدانند فافهم و بالله التوفیق
روایت ست از ابن اسحق که زنی از انصار کشته شد پدر او و برادر او و زوج او در روز احد با رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم پس پرسید آن زن چیست حال رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گفتند بخیریست گفت الحمد لله
چنانکه دوست میداری گفت بنمائید مرا تا ببینم جمال مبارک او را و چون دید آنحضرت را گل مصیبه بجدک قلیل
برنصب بعد از سلامت تو فرد آسانست و در بعضی روایات باین لفظ آمده که چون آن از بر خاست روز
احد که دشمنان آنحضرت کشته شدند و بسیار شدند و در مدینه زنان فریاد کننده بیرون آمدند زنی از انصار پس پیش
آمد برادر خود را و پسر و شوهر و پدر خود را که همه کشته شده بودند و می پرسید از هر که می آمد که بدانم که از ینها پیش آمده است
و هر کرا می بینند از ایشان افتاده بر زمین می پرسیدند که میت میگویند برادر تست و پدر تو و پسر تو و زوجیت التفات
نمیکند تا آنکه میگویند پیغمبر خدا کجاست گفتند در پیش ست نارفته و رسید بآنحضرت و گرفت طرف جامه مبارک او را
و گفت پدر و مادر من فدای تو باد یا رسول الله باک ندارم وقتیکه تو بسلامتی از هر که هلاک شده چون بیرون آمدند
اهل مکه زبیر بن دشته را رضی الله عنه از حرم تا بکشند او را گفت مرا را ابو سفیان بن حرب سوگند میدهم ترا ای زبیر
آیا دوست میداری که محمد الان بجای تو میبود که میزدیم گردن او را و تو در اهل خود میبودی پس گفت زبیر بخدا سوگند
دوست میدارم که محمد علیه السلام اکنون در جای خود باشد و نمیخواهم که در دست شریف وی برسد خاری و من در
اهل خود باشم گفت ابو سفیان ندیدن از مردم احدی را که دوست دارد کسی را چنانکه دوست میدارند اصحاب محمد محمد
را و از ابن عباس رضی الله عنهما آمده که می آمد زنی نزد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و سوگند میخورد که بیرون نیامدم
از بهر شوهر و نه پدر و نه برادر و نه پسر و نه از زمین دیگر بیرون نیامده ام مگر از جهت دوست داشتن مر خدا را و رسول خدا را و چون
مختصر شد بلال رضی الله عنه فریاد کرد زنان وی و گفت وا مصیبتاه و در روایتی واکربتاه گفت بلال واطربتاه غدا القی
الاحبة محمدا و حزبه زهی خوشی و شادی فردا ملاقات کنم دوستان را که محمد و گروه او بیند و نعم ما قال الشاعر بیت
در غربت مرگ نیست تنهائی نیست ۔ یاران و غریبان طرف بیشتر اند ۔ و از عبده بنت خالد بن معدان آورده اند که گفت
نبود خالد که جای سیکرد بخانه خواب خود مگر آنکه ذکر سیکرد شوق خود را برسول خدا و اصحاب وی از مهاجرین و انصار
و نام می برد ایشان را و میگفت ہم اصلی و نصلے ایشان اصل من اند و بسوی ایشان آرزوی میکند دل من و دراز
شد شوق من بسوی ایشان زود کن ای پروردگار من قبض روح مرا بسوی خود گریه میگرد و می نالید و میگفت این
کلمات را و نیز سیکرد او را اخواب و روایت کرده شده است از ابو بکر صدیق که میگفت سوگند بخدای که فرستاده است

بستر بجهت که اسلام ابوطالب خنک روشن کننده تر است چشم مرا از اسلام وی یعنی ابو قحافه که پدر من است زیرا که خنک کننده است چشم ترا و همچنین میگفت عمر بن الخطاب بعباس رضی الله تعالی عنهما که اسلام آوردن تو مجبوبتر است نزد من از اسلام خطاب زیرا که مجبوبتر است نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم روایت است از زید بن اسلم گفت بیرون آمد عمر رضی الله عنه شبی برای حراست خلق پس دید چراغی را در خانه و پیرزنی میریسد و پشم را و میگوید علی محمد صلوة الابرار صلی علیه الطیبون الاخیار قد کنت قوما بکا بالاسحار یا لیت شعری والمنایا اطوار هل تجمعنی وحبیبی الدار یا و میکند آنحضرت را اظهار شوق میکند بلقای او پس نشست عمر و گفت اعاده کن قول خود را پس اعاده کرد بهمان صورت حزین و گریه گرد و درین حکایت دراز ست روایت کرده شده است که عبید الله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهما را پدر وی گفته شد و را باد کن مجوبترین مردم را نزد تو تا ببرد این آفت پس فریاد کرد یا محمداه پس شب باو برده شد است که مدرنی نزد عائشه و التماس کرد که کشای برای من در شریف رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس بکشاد عائشه قبر شریف را و گریه کرد آن زن تا جان داد رضی الله عنها و از زید بن عبد الله انصاری صاحب الاذان آمده است که کار میکرد در بستانی که او را بود پس آمد پسرش و خبر فوت آنحضرت رسانید پس دعا کرد و زاری نمود خدا ند ابر بصبر تا تمام بنیم بعد از محبوب خود و همچنین کرد پس گفت بصبر او مثال این دعا از بعضی اصحاب دیگر نیز ماثور ست **وصل** علامات محبت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بسیار اند اعلی و اعظم اتباع و اقتدا باو و استعمال سنت و سلوک طریقه و اهتدا بهدی و سیرت او و وقوف نزد حدود شریعت و عزم تجاوز نا حکام ملت وی صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله پس گردانید متابعت خود را دلیل و علامت محبت خدا و محبت خدا و رسول خدا یکی ست و لازم یکدیگر در رساله قشیری از ابو سعید حراز مذکور ست که گفت دیدم آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم در منام و گفت یا رسول الله مرا خبر دار مرا که محبت خدا بنده را چیست مرا از محبت تو یعنی محبت من با تو چندان ست که اصلا بغیر تو نپردازم و باو غیر تو نگویم و نه نگرم بغیر تو مشغول نشوم و لیکن چون محبت حق اصل و مقدم ست و تو نیز وعده بیان فرموده است فرصت را گنجائش محبت دیگری نگذاشت بمقتضای محبت تو چنانکه من میخواهم بوجودی آید دراین از بی تمیزی ست و سکر حال ست و در مرتبه جمع و اجمال بهمین گرد آنحضرت علیه السلام در جواب وی چه فرمود مبارک من احب الله فقد اجتنبی کسیکه دوست میدارد خدا را پس بتحقیق دوست میدارد مرا یعنی دوستی خدا و دوستی من یکی ست و لازم یکدیگر اند و لکن از محبت علیه بسکر و عدم تمیز اطلاع بر حقیقت حال از دست نظر بصیرت میرود و این مست سبب اشباه بعضی گردد تا بحدی که شهود

وصل علامات محبت رسول خدا

خلق از وساطت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مفارق میدانند و بر هر خنده وی واقف نمی شوند و این
معنی در رساله آورده و بعضے از مدعیان را شرح تر ازین گفته ایم و نوانده که این کلام تعجب در باشد بر ابو سعید
گر این کر نو میگوئی معنی ندارد و خطا نقض ست باز گرد این خیال مگر این سخن مگو ولیکن چون ابو سعید از صادقان
راه و خاصگان درگاه و مهمان آگاه است ندا کرد بسیار مبارک و معذور داشت و منع کرد بر فق و نرمی و نه نمود
عنف و شدت بتوقع آنکه حقیقت حال خواهد فهمید و رفع اشتباه و التباس نمود و مثل این از رابعه بصریه نیز
نقل میکنند والله اعلم بحقیقة الحال و آن نیز بر مثل آنچه گفته شد محمول خواهد بود و مضی هذا و فی الحقیقت
محبت علت متابعت و باعث بر آن ست پس متابعت دلیل و علامت محبت باشد و گفته اند که محبت ناشی
میگردد از مطالعه نعمت و تقدیر اطلاع بر نعمت پیدا شد قوت محبت و این بملاحظه احسان ست و بمشاهده حسن
و قدر آن نیز پیدا میشود و بمتابعت میکند هر چه محبت بالذات مقتضی اتفاق و اتحاد ست و چون متابعت ناشی
از محبت ست تقلی و تعبی در طاعات و عبادات نخواهد بود بلکه غذای قلب و نعیم روح و سرور خاطر و قرة عین
خواهد بود و اعظم خواهد بود از لذات جسمانیه مخصوصا بتصور محبت آنحضرت چنانکه آمده است من احب شیئا
اکثر ذکره و من احب کان معی فی الجنة و در حقیقت محبت نور ست و معصیت ظلمت ست و
گفته اند که نیست هیچ مقامی اشرف و افضل از متابعت حبیب ولیکن باید دانست که این اقوی و اکمل انواع
محبت ست و هر که متصف ست بصفت متابعت کامل المحبة و عالی مرتبت ست و هر که مخالف ست در بعضی امور
ناقص المحبة و فی الدرجة است ولیکن از اصل اسم محبت و اتصاف بآن بیرون نیست و دلیل آنقول آنحضرت
در آن شخص که خورده است در شرب خمر و مکرر واقع شده این فعل از وی پس لعنت کردند او را بعضی مردم فرمود
لا تلعنوه فانه یحب الله و رسوله و آن شخص بعد از اهل بدر از اهل زهد نزد آنحضرت می آمد و چیزی از اشیای دنیا
تحفه و سبزی و مانند آن می آورد و آنحضرت علیه السلام نیز از چیزهای نهر از جامه و زر و مانند آنها بوی عطا میفرمود
و میفرمود زاهر روستائی باست و باشهری او یم و از بعضے کتب معلوم میشود که نام این شارب خمر عبد الله است
ملقب بحمار و زاهر دیگر ست والله اعلم و آنجا معلوم میشود که اصل محبت همان میل و انجذاب ست اگرچه در متابعت
تقصیری رود و نیز معلوم میشود که مرتکب کبیره کافر نیست چنانکه مذهب اهل سنت و جماعت ست ولیکن باید دانست
که استمرار ثبوت محبت الله تعالی در دل عاصی مشروط و مقید ست بآنکه نادم باشد بر وقوع معصیت یا اقامت
کرده شود بروی حد پس کفارت کند گناه را بخلاف آنکه واقع نشود ندامت از وی و ترسی آن نیست که تکرار

ذنوب واحزار بران مرتبہ طبع درین وخم گشود سلب کردہ شود از وی ایمان والعیاذ باللہ واز علامات محبت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کثرت ذکر شریف اوست چہ کثرت ذکر از لوازم محبت ست من احب شیئا اکثر ذکرہ وبعضے تفسیر کردہ اند محبت را بدوام ذکر محبوب واین سعادت در خدمت علم حدیث ومطالعہ کتب علم سیر حاصل ست واصحاب علم حدیث را نسبتی خاص وآشنائی مخصوص بآنجناب ست کہ دیگر از انیست کہ ہمیشہ احوال وصفات شریف ذکر ایشان وورد زبان ایشان ست ومعرفت صفات وشناخت احوال یعنی وتشخص مرذات بابرکات او از نزد ایشان حاصل وہمیشہ تمثال جمال شریف ملحوظ نظر ونصب العین ایشان باشد وپیوند باطن بصورت خیالیہ وی قوی متصل شود وچون نام شریف مذکور گردد لذت آن در دل بیابند وعظمت مسمی در دل مشاہدہ کنند ومستحضر یابند وہمیشہ حاضر درگاہ باشند وایشان را درین باب مشارکت ومناسبت ست بحضرات صحابہ رضی اللہ عنہم اجمعین کہ مطلع اند بر احوال وافعال واقوال آنحضرت ومخصوص اند بمصاحبت ومجالست ومکالمت شریف غیر آنکہ ایشانرا صحبت معنوی ست واز صحبت صوری مہجور اند واین یکی از فوائد عظمی است کہ حاصل میشود مر زائران قبر شریف او را وحاضران بقاع منیفہ را در وقائع چون شب ورود ذکر شریف بگذرد آنحضرت کہ متخلق باخلاق اللہ است بقضیہ فاذکرونی اذکرکم ایشانرا نیز ذکر کنند وصلوٰۃ کہ اقرب وسائل ست جزو این علم شریف ست واز بزرگی نقل ست کہ میگفت اشد باعث واقوی داعی مرا بر تحصیل حدیث وخدمت این علم این لفظ ست کہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واز علامات محبت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم توقیر وتعظیم اوست نزد ذکر شریف وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واظہار خشوع وخضوع وانکسار وسماع اسم مبارک وی وہر کہ دوست میدارد کسی را خضوع می کند مر او را وبودند صحابہ بعد از وی وقتیکہ ذکر میکردند آنحضرت را گریہ میکردند وخشوع مینمودند وبر می خاست بر تن ایشان موی از جہت غایت تعظیم وہیبت وجلالت وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وہمچنین تابعین ومن بعد ہم رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین وابو ابراہیم تجفی گفتہ کہ واجب ست بر ہر موی من ہر گاہ ذکر کنند آنحضرت را یا ذکر کردہ شود نزد وی کہ خضوع وخشوع نماید وساکن گردد واز حرکت خود بگیرد او را ہیبت او وجلال آنچنانکہ اگر در حضور شریف میبود وتاب کند بآنچہ ادب کردہ است ما را حق سبحانہ وبود ابو ایوب سجستانی چون ذکر میشد آنحضرت نزد وی گریہ میکردند بر حال وی مردم وبود جعفر بن محمد کنیز المزاح والتبسم وچون ذکر کردہ میشد نزد وی پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم زردی گشت رنگ وی وبود عبد الرحمن بن القاسم رضی اللہ عنہما

علامات محبت آنحضرت

چون ذکر کرده میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم دیگر گونه میشد رنگ مبارک وی وخم میگشت پشت وی تا سخت می آمد کان برهمنشینان او روزی گفتند بوی این چه حال ست که ترا پیدا میشود گفت اگر میدید بدانچه من دیده ام انکار نمیکردید این را بتحقیق دیدم من محمد بن المنکدر را بود وی رضی الله عنه سید القراء نزد یکی بنودیم تا کاری پرسیدیم ما او را از حدیث پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم مگر آنکه گریه میکرد یا آنکه گریه میکردیم بروی وبتحقیق چون ذکر کرده میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم نگاه کرده میشد بسوی رنگ روی وی گویا کشیده شده است از وی خون خشک میشد زبان وی در دهان وی از هیبت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم وبود حاضر عبد الله بن الزبیر رضی الله عنهما چون ذکر کرده میشد نزد وی آنحضرت میگریست تا بانی نمی ماند در چشم او اشکها وبود زهری رحمة الله علیه از کوتاه این مردم ونزدیک ترین ایشان در صحبت وچون ذکر کرده میشد نزد وی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم چنانکه میگشت دگویا نمی شناسی تو او را ونمی شناسد وی ترا وبود صفوان بن سلیم از متعبدان ومتزهدان چون ذکر کرده میشد نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم بسیار میگریست تا آنکه برمنحاستند مردم از پیش وی وبرجای خود میگذاشتند او را وبود قتاده رضی الله تعالی عنه چون میشنید نام شریف آنحضرت را میگرفت او را گریه ونالہ واضطراب وبود عبد الرحمن بن مهدی چون میخواند حدیث را امر میکرد مردم را بسکوت وگفت لازم خواهد شد مردم فروتنی وسکوت الینی وگفت واجب ست انصات نزد قرائت حدیث وی چنانکه واجب ست نزد سماع قول در صلوة فرستادن بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نزد سماع اسم شریف آنحضرت کلامی که باید در باب خود افشار الله تعالی واز علامات وی محبت وی صلی الله علیه وآله وسلم نزد سماع اسم شریف کلامی دوست میدارد تهای عبیدا تا آنکه گفته اند بعضی المحبین الشوق الی الحبیب والحنین الی بعض صحابه رضی الله عنهم اجمعین چون بحث میشد شوق ایشان در میگرفت ایشان را از سوزش محبت قصد میکردند زیارت آنحضرت را وشفای دل خود میطلبیدند بمشاهده جمال آرای وی ولذت میگرفتند بهمنشینی وی ونظر بسوی وی وتبرک بوی صلی الله علیه وآله وسلم در حدیث اشعریین آمده که در وقت قدوم مدینه برنیز میخواندند وگفتند غدا نلقی الاحبة محمدا وحزبه بتحقیق گذشت بعضی از آثار از قول بلال وعمار وخالد ومعاذ وغیر ایشان آنچه مناسب این باب ست از علامات محبت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم محبت داشتن ست کسی را که تعلق دارد بوی از اهلبیت وی سلام الله علیهم وصحابه او از مهاجرین وانصار رضی الله عنهم اجمعین وعداوت کسیکه معاداة دارد با ایشان ودشنام نگفتن ایشان را کسیکه دوست دارد کسی را دوست میدارد دوست او را ودشمن میدارد دشمن او را وفرمود آنحضرت علیه السلام در حسن وحسین رضی الله عنهما

از علامات محبت آنحضرت

خداوندا من دوست میدارم ایشانرا پس دوست دار ایشانرا و فرمود کسیکه دوست داشت ایشانرا بتحقیق دوست داشت مرا و آنکسیکه دوست داشت مرا پس بتحقیق دوست داشت خدا را و کسیکه دشمن ایشانرا دشمن داشت مرا کسی که مرا دشمن داشت خدا را و فرمود در حق فاطمه زهرا رضی الله عنها وی گوشت پاره من ست در غضب می آرد مرا چیزی که در غضب می آرد فاطمه را و فرمود عائشه را و در اسامه بن زید دوست دار ای عائشه اورا زیرا که من دوست میدارم اورا و فرمود در باب اصحاب نگیرید ایشانرا هدف و کسیکه دوست میدارد ایشانرا پس بسبب دوستی من دوست میدارد ایشانرا و کسیکه عداوت دارد با ایشان پس بسبب دشمنی من دشمن میدارد ایشانرا و کسیکه ایذا کرد مر ایشانرا پس بتحقیق ایذا کرد مرا و هر که ایذا کرد مرا ایذا کرد خدا را و هر که ایذا کرد خدا را نزدیک ست که بگیرد او را و عذاب کند و فرمود نشان ایمان دوست داشتن انصار ست و نشان نفاق دشمن داشتن ایشان ست و فرمود کسیکه دوست داشت عرب را پس بدستی من دوست داشت ایشانرا و کسیکه دشمن داشت عرب را پس بدستی من دشمن داشت ایشانرا و از علامات محبت آن سرور علیه السلام شفقت برامت و التزام نصیحت وسعی در اقامت مصالح و ایصال منافع و دفع مضار ایشان ست و در حقیقت هر که دوست دارد کسی را دوست میدارد هر چیز چیز را که دوست میدارد وی آن چیز را و این بود سیرت سلف حتی در مناجات و شهوات نفس و چون دید انس رضی الله عنه که آنحضرت منع میکند کدورا کرد قصعه همیشه دوست میداشت کدو را و حسن بن علی و عبد الله بن عباس و عبد الله بن جعفری آمدند نزد سلمی که خادمهٔ آنحضرت بود و نان بسازد ایشانرا طعامی که خوش میداشت رسول خدا آنرا الحدیث و از انجمله دوست داشتن علما و صلحا و متابعان سنت و بغض جهال و فساق و اهل بدعت و استثقال هر که مخالف شریعت اوست قوله تعالی لا تجد قوما یؤمنون بالله و الیوم الآخر یوادون من حاد الله و رسوله و لو کانوا آبائهم و این جماعه اصحاب رضی الله عنهم کشتند پدران و پسران و برادران و دوستان خود را در طلب رضای وی صلی الله علیه و آله وسلم و گفت عبد الله بن عبد الله بن ابی که از مخلصان درگاه بود و پدرش راس رئیس منافقان اگر خواهی تو بیارم سر او را یعنی پدرا چون گفته بود این منافق ملعون رجعنا الی المدینة لیخرجن الاعز منها الاذل و مراد با عز خود را و اشته بود و با ذل اصحاب آنحضرت را و رجوع کرد بمدینه این پسرش شمشیر بدست گرفته بر در مدینه مظهر آمد و با پدر گفت به پدر بگو زبان خود که انا اذل الناس و اصحاب محمد اعز الناس و اگر نمی برم سر ترا گفت راست میگوئی و میکنی همچنین گفت میکنم پس از زبان او این اقرار گرفت و گذاشت و حوالیصه و محیصه دو برادر بودند که خود ترین ایشان ایمان آورده بود

در وفا و محبت

در محبت اهل بیت

و آنحضرت علیه السلام او را برقتل یهودی که از مفسدان وقت بود کماشته برادر کلان او بوی گفت آیا بسیکشی تو مرد براکه پیه شکم ما از آثار نعمت اوست گفت او چه باشد اگر آنحضرت بفرماید که ترا بکشتم و اینهمه محبت داری بکشتم پس آن برادر از جای در آمد و انصاف داد و گفت عجب دینی ست که تو اختیار کرده اینهمه محبت داری پس وی نیز مسلمان شد و از علامات محبت آنحضرت علیه السلام محبت قرآن ست که آورده است از نزد بار تعالی و مهدی وهادی و متخلق ست بآن چنانکه فرمود عائشه رضی الله عنها کان خلقه القرآن و محبت تلاوت اوست و عمل بوی و تفهم و تدبر وی و وقوف نزد وصف و وی سهیل تستری رضی الله عنه گفته علامت محبت خدا محبت قرآن ست و علامت محبت قرآن محبت پیغمبر ست و علامت محبت سنت و علامت محبت سنت محبت آخرت و علامت محبت آخرت بغض دنیا و علامت بغض دنیا آنکه ذخیره نکند مگر توشه که برساند او را بآخرت و از عثمان بن عفان رضی الله عنه مروی ست که گفت اگر پاک باشدی دلها سیر نگردد از قرآن و چگونه سیر گردد محبت از کلام محبوب و وی غایت مطلوب اوست و این صفت دلهای پاکست که روشن ست بنور ایمان بمیت جمال شاهد قرآن نقاب انگاه بکشاید نوگر دار الملک ایمان را بیابد خالی از غوغا و دور حقیقت مصداق و معیار محبت خدا و رسول محبت قرآن و حدیث ست چه کلام محبوب محبوب باشد و حیف ست که محبت دلهای دوستان بیشتر باشد از محبت کلام الله و این نشان فساد قلب و خرابی باطن ست و بعضی مشائخ گفته اند که علامت ذوق قرآن از حیثیت قرائت آنست که بحسن صوت دلی آن مساوی باشد و آنکه بی صوت ذوق نیابد و بالصوت زیاده کرده در حقیقت ذوق سوتست نه ذوق قرآن و این سخن خالی از مبالغه نیست و الا عمر حسن رضی الله عنه در پیروی قرآنست چنانکه در حدیث آمده است که زینوا القرآن باصواتکم و من لم یتغن بالقرآن فلیس منا و سخن آرا رضوان الله علیهم سماعا بود از قرآن و اذا سمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینهم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق و در صحابه خوش خوانان بودند که صیت ایشان دل میربود و جانی در قالب ایمان افزود و ند حضرت ابو موسی اشعری و عبد الله بن مسعود امثال ایشان و هیچ چیزی برای قوت و مزید ایمان بالاتر از استماع قرآن بصوت حسن خصوصا صوت غریب نیست شبی ابو موسی رضی الله عنه قرآن میخواند و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در گوشه گوش برآواز او نهاده ذوق میگرفت و منظور بود چون صباح شد مر وی را گفت شب چه خوب بخواندی قرآن را من بیشنیدم گفت اگر من میدانستم که تو می شنوی آواز خود را بیشتر ازین بمیت دلم را شادی رو داده از تالیدم شب رجای یارگویا گوش برآواز من داشته و آنحضرت بعبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمود بخوان بر من چیزی از قرآن عبد الله

قرآن را بصوت غریب خواندن مستحب است

گفت یارسول الله من نخوانم بر تو مال آنکه نازل شد بر تو فرمود من دوست میدارم که بشنوم از غیر خود پس خواند عبد الله
و چشمان مبارک آنحضرت اشک میریخت و سینه شریف میجوشید چنانکه دیگ مسین جوشد و این عمر رضی الله عنهما گاهی
براهی میگذشت از درد خود و خفته میشد و می افتاد بر زمین و می نشست یکدو روز در خانه تا مردم او را بیمار
می پنداشتند و بعیادت او می آمدند و صحابه چون جمع میشدند و در میان ایشان ابو موسی اشعری رضی الله عنه
میبود میگفتند یا ابو موسی یاد ده ما را خدا را پس میخواند ابو موسی قرآن را و ایشان سماع میکردند و امام احمد بن حنبل
و غیر وی روایت کرده اند که خدای تعالی گوید مر داؤد را علیه السلام روز قیامت تمجید کن مرا بآنصوتی که در دنیا
میکردی پس داؤد علیه السلام گوید چگونه کنم یارب و بروی تو از من آنصورت را پس فرماید پروردگار تعالی من
باز دهم بر تو آن صورت را پس بایستد داؤد و نزد ساق عرش و تمجید کند پروردگار را پس چون بشنوند بهشتیان
آن آواز او را فراموش کنند نعیم جنت را و جاه عظیم را از آنکه بشنوند کلام خدا را و خطاب و تجلی حق ایشان را دچون
مضاعف شود بآن رویت وجه کریم وی بیجانه فراموش کنند همه را و مستغرق گردند و در آن شیخ شهاب الدین سهروردی
رحمة الله علیه فرمود این سماع ست که مختلف نیستند در وی و کس از اهل ایمان و اختلاف در خواندن اشعار ست
یا لحان موسیقی طائفه آنرا موصل و مقرب دانند و قومی ملحق بفسق گردانند و هر دو در دو جانب افراط و تفریط اند
انتهی و آنچه گفته شد محبت قرآنست از حیثیت تلاوت و محبت و تعظیم وی از جهت اتباع و عمل بر آن فوق
همه ست که مدار دین اسلام و ثبوت نبوت و رسالت بر قرآن ست یا ایها الناس قد جاءکم برهان من ربکم و انزلنا
الیکم نورا مبینا و از علامت تمام محبت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم و کمال آن زهد در دنیا و ایثار فقر و انصاف
بدان ست و بتحقیق فرموده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که فقر بسوی کسیکه دوست میدارد سریعتر ست
از سیل که از اعلای وادی باسفل آید و نزد آنحضرت علیه السلام مردی آمد و گفت یارسول الله من دوست میدارم
ترا فرمود بهشدار و ببند که چه میگوئی گفت من دوست میدارم ترا فرمود اگر دوست میداری مرا آماده گردان
مر فقر را برخود دیگری آمد و گفت من دوست میدارم خدا را فرمود آماده باش برای بلا شیخ اجل اکرم عبد الوهاب
متقی قادری شاذلی رحمة الله علیه میفرمود که چون شیخ از او دست انابت و ارادت گرفتند گفتند بگو سید الفقر
افضل من الغنا بر اول از ما بر افضلیت فقر اقرار گرفتند بعد ازان مریدساختند و از نیجا باطل شد زعم بعضے
مدعیان و منصفان زمان ما که دعوی میکنند و میگویند بعد از انقطاع اتباع ما را حاصل ست و با وجود آن گرفتار دنیا
اند پس راست آمد در فیق ایشان قول حق سبحانه فخلف من بعدهم خلف ورثوا الکتاب یاخذون عرض هذا الادنی

وفصل در وجوب مناصحت

وبقولنا وبه نستعین قلنا تاب الله علیهم وعلینا انشاء الله تعالی وصل در وجوب مناصحت وی صلی الله علیه وآله وسلم بدانکه نصیحت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم واخلاص واداء حقوق وی دوسر وعلانیه از واجبات دین واسلام ست ودر حدیث صحیح آمده است که الدین النصیحة دین همین نصیحت ست قالوا لمن یرسیدند صحابه نصیحت مر کرا یا رسول الله قال الله ولرسوله ولکتابه ولعامة المسلمین وخاصتهم فرمود آنحضرت نصیحت مر خدا ورسول خدا وکتاب او وعامه مسلمانان وخاصه ایشانرا ودر روایتی دائمة المسلمین ومعناستهم ونیز حدیث از جوامع الکلم ست وتمامه علوم دینی در حیطه اجمال وی مندرج ست وجوامع الکلم آن احادیث راگویند که از غایت ایجاز واختصار لفظ قلیل جامع وحاوی معانی کثیر آید واین قسم سخن از شرائف کلام محمدی ودلائل شواهد کمال اوست چنانکه فرمود اوتیت جوامع الکلم واختصر لی الکلام همچنانکه در وصف جمیل وی اجناس فائق حسن وجمال بیرون از حد حصر احصا انواع نمودند در کلام جلیلش انواع اسرار دقائق نتایج از فهوم افهام نصین فرمودند در نعت خالص وصاف شده نست عسل ناصح میگویند آنرا که از موم صاف وخالص شده باشد ومراد اینجا صفا وخلوص ست ودر اداء حقوق واجبه خیر مرشح له را پس نصیحت در حق اعتقاد ست به وصدانیت او وصف اوست بجمیعی که اهل آنست وتنزیه وتقدیس ذات مقدس وی از انچه نه لائق کمال اوست وامتثال اوامر ونواهی شرعیه وتسلیم احکام ارادیه اوست ونصرت دین بجهاد وتحصیل اسبابی که موجب بقا وتقویت دین وملت ست بتعلم وعمل واخلاص در عبادت ونصیحت کرسول الله ابو سلیمان گفته تصدیق نبوت واطاعت او در اوامر ونواهی وبا بو بکر گفته نصیحت رسول موازرت ونصرت وحمایت اوست حیا ومیتا واحیای سنت او وطلب وتائید ومنع کردن وبازداشتن مخالف ازان وتحمل بانواع

گرمیه وآداب جمیله وی اسحاق یحیی گفته تصدیق وی بانچه آورده از پیش خدا از دین واعتصام بنسبت و ونشر آن وبرانگیختن وورغلانیدن مردم بران ودعوت کردن بکتاب او وکتاب وی در رسول وی بسنت وی وعمل بران وابو بکر احری گفته که نصح مر آنحضرت را در حیات ست ودر ممات ودر حیات نصح اصحاب اوست مر اورا بتعظیم حالات وی ومحبت احباب ومعادات اعدای وی وتسمیع وطاعات مر اورا وبذل نفوس واموال وبعد از ممات التزام اجلال وشدت محبت یاوی ومداومت ومواظبت بر تعلم سنت وتفقه در دین ومحبت اهلبیت واصحاب وی وبغض ومجانبت از کسی که برگشت از سنت او واعتراض نمود ازان وشفقت برامت وی وتحقیق وتفتیش بشعرف اخلاق وسیر وآداب وی صلی الله علیه وآله وسلم وسبر نمودن بران وکوشش کردن وران واز جمله نصیحت رسول الله محبت وتعظیم وآداب جنابعالی اوست وتنزیه ساحت عز وجلال اورا از سیم

عیب ومعصیت کہ نہ لائق مقام نبوت ورسالت بود وفضائلہ در باب نگاہداشت آداب آنجناب آنست کہ ہرچہ
ورای مرتبہ الوہیت وصفات قدس حق ست عز وعلا از ہر کمال منقبت کہ باشد وراثابت است ومحمت ہر کہ و
ہرچہ منتسب است بوی از علمائے وصلحا ربلاد ودیار وخصوصاً آن خصوصاً اکرام ومودت اہلبیت وقرابت آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وعمر وبن لیث را کہ یکی از امرای خراسان بود وپہلوان وتوانمان زور وقوی ودولت
بودند درخواب دیدند وپرسیدند کہ چہ خدا تعالیٰ با تو گفت امر بدہ را گفتند بچہ اثر گفت روزی بر بلندی کوہی
بودم ونظر کردم ومتشرف شدم بر لشکرہای خود بس خوش آمد مرا کثرت ایشان پس از زدوکردم کہ کاشکی حاضر
میشدم آنحضرت را واعانت ونصرت میکردم او را پس شکر گفت مرا خدا تعالیٰ وامر بدہ مرا در بعضے حکایات
ازدی یا از غیر وی آمدہ کہ گفت ای کاش در روز حاربہ امام حسین واہل بیت بنوت حاضر میبودم ومخذول
ومقہور نمیگردانیدم یزید یا نرا ازدی الم نصیحت لکتاب اللہ اعان اورد ان بآن عمل کردن بآنچہ در دست وتدبر آیات
ومعرفت معانی آن وتحصیل علومی کہ متعلق ست بدان وعادمت تلاوت آن بارعایت طہارت وتحسین صوت
وحضور قلب وتعظیم ان وتفہم وتفقہ دران ووضع کردن تاویلات اہل زیغ وضلالی وطعن ملاحدہ وزنادقہ و
نیز از رعایت حقوق کتاب اللہ ترک تکلم دران وتفسیر ان از پیش نفس خود بی سند ونقل از سلف وموافقت
شرع شریف چنانچہ بعضے از جاہلان بوالفضول این روزگار کنند وآنرا تفسیر قرآن نام کنند ونمیدانند کہ من فسر
قرآن برایہ فقد کفر نعوذ باللہ من ذلک وما نصیحت عرعامہ مسلمانانرا بارعایت حقوق ایشان کردن وارشاد ایشان
بمصالح ومنفعت واعرضین ودنیا بالقول وفعل وتنبیہ غافلان وتبصر جاہلان وعطای محتاجان وستر عورات
ودفع مضار وجلب منافع ایشان نمودن وحرمت مال وعرض ونفس ایشان نگاہداشتن وبچشم حقارت در
مسلمانان نگریستن ودست وزبان از ایذای ایشان باز داشتن وامر معروف ونہی منکر نمودن وازنصیحت
عامہ است تکلم بر قدر عقول ایشان کردن وذکر دقائق وحقائق وکشف اسرار نمودن واظہار اقوال علماء و
اختلافات ایشان بر غیر علما نیز ہمین حکم دارد ومن اللہ العصمۃ والعون وما نصیحت خواص مسلمانان اکثر مراد
بخواص امرا وسلاطین داشتہ اند کہ حاکمند بر خلق چنانکہ در روایت دیگر آمدہ است کہ دائمۃ المسلمین ظالمین
درحق نصرت ومعونت ایشان وامر کردن وتذکیر نمودن ایشان بدان بر احسن وجوہ وارفق واصلح آن وتنبیہ بر آنچہ
غافل شوند از امور مسلمانان وپوشیدہ باشد از ایشان وترک خروج بر ایشان وعدم اغرار مردم واتساد
قلوب بر ایشان وترغیب بر آنچہ صلاح حال رعیت وانتظام مہام خلق دران باشد وصبر کردن بر آنچہ از

جانب ایشان از شدت و مکروه رسد و دعای خیر کردی مر ایشان را از علمای صوفیه از مشایخ مغرب رحمة الله
علیهم خواص را سه قسم ساخته اند یکی امرا و اولی الامر و گفته که هر در خانه خود سریرست و معلم پرستاگردان امیر و پدر
بر اولاد امیر و هر حاکم و رئیس بر تابعان و فرودستان که در خرده حکم او بند امیرست دوم علماء و تعظیم علماء و تصدیق
ایشان و اجبست در انچه موافق دین نقل کنند و تمسک بکتاب و سنت نمایند نه در انچه مخالف دین گویند و بهوای نفس
و محبت دنیا حیله آموزی و فتنه اندوزی نمایند سوم مراد از اهل خصوص مشایخ طریقت را داشته که بعد از
عمل بعلم و تحقیق ورع و اتباع سنت و توجه تمام بجناب حق و انقطاع از غیر حق سبحانه و ترک دنیا و تجرید بعد
از رسوخ در شریعت و طریقت بانوار و اسرار حقیقت رسیده بنعت کمال و مرتبت متاز شده اند متمکنان
ایشان که جامع اند میان ظاهر و باطن و شریعت و حقیقت در انچه خبر و هند از احوال باطن و اسرار
حقیقت که مخالف و مبائن ظاهر شریعت نیفتد لازم و ضابط درین باب آنست که هر چه بی شبهه مخالف
مقتضای علم و حکم شریعت باشد انکار آن واجب و هر چه دران شبهه بود توقف در آن لازم و اگر
قائل و فاعل مروی ست که امام ست در علم و عمل مستقیم ست در تقوی و ورع تاویل و توجیه قول
و فعل لائق و اگر مصلحتی شرعی در آن بود نه باعث ضلال و اضلال ناقصان نگردد و اعتماد جائز و باید دانست
که عصمت خاصهٔ انبیاست و خطا بر هر که جز ایشان ست جائز می آرند معاذین جبل کز علمای صحابهٔ عظمای
ایشان در وقت رحلت خود بمگفت رد و انکار کنید بر هر که خلاف دین و شریعت گوید کانسان کان هر چه
گوید و هر که باشد و الله الموفق تنبیه انچه در باب مناصحت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم گفته شد یکی از ثمرات
محبت و علامات آن بود چنانکه سابقا معلوم شده لیکن چون قاضی عیاض در وجوب مناصحت
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بابی علیحده بمقتضای قول حقتعالی اذا نصحوا لله و رسوله و قول پیغمبر صلی الله
علیه و آله وسلم الدین النصیحة الحدیث ذکر کرد ما نیز براه تبعیت وی رفتیم و از تکرار بحکم ماکررته تیضوع اندیشه
نکردیم و فرق شرح اجمالی حدیث نیز برین داشت و در حقیقت هر چه از نصیحت خدا و کتاب و خاصه و عامه
مذکورست همه متضمن تعظیم و محبت و نصیحت رسول ست و بیان حقوق اوست صلی الله علیه و آله وسلم
و صل در تعظیم و توقیر او اجلال صحابه شان آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم در حدیث طویل از عمرو بن
العاص که ذکر کرده است در وی صفات رسول خدا را صلی الله علیه و آله وسلم آمده است که گفت که نبود
هیچ یکی محبوب نزد من از رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و نه بزرگتر و عظیمتر در چشم من از وی و نبود

من کرا طاقت نداشتم کہ برگزنم چشمان خود را از وی و سیر نگاه نوانم کرد بسوی وی و اگر پرسیده شوم کہ وصف کنم
آنحضرت را قدرت ندارم زیرا کہ من ہرگز نہ توانستم کرد چشمان خود را از وی و نزدیک از انس آورده رضی اللہ عنہ
بود کہ بیرون می آمد جلوہ گر مشدہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر اصحاب خود از مہاجرین و انصار و ایشان
نشستہ میبود مدعہ میان ایشان ابوبکر و عمر پس برنمیداشت ہیچ کس از ایشان بسوی وی نظر خود را از غایت اجلال
عظمت و کبریای وی مگر ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما کہ نظر میکردند ما ایشان بسوی آنحضرت و نظر میکرد آنحضرت بسوی
ایشان و تبسم میکردند ایشان بسوی وی و تبسم میکرد وی بسوی ایشان از جہت غایت انس و محبت کہ در میان
ایشان بود و اسامہ بن شریک گفتہ است کہ آمدم من نزد آنحضرت و یاران وی گرد وی بودند گویا بر سرہا ایشان
پرندہا نشستہ اند یعنی در غایت سکون و قرار کہ حرکت نمیکردند و سر برنمیداشتند چہ کسیکہ پرندہ بر سر وی نشستہ اگر
حرکت کند و سر بردارد پرندہ کہ بر سر وی نشستہ می پرد و میرود و در حدیث وصف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم کہ بیان کردہ اند آمدہ است کہ چون تکلم میکرد آنحضرت سر فرود می افگندند و خاموش میبودند ہمنشینان
وی گویا بر سرہای ایشان پرندہا اند و گفت عروہ بن مسعود ہنگامی کہ فرستادند او را قریش در سال صلح حدیبیہ
بسوی رسول خدا و دید از تعظیم اصحاب وی آنچہ دید و دید کہ چون وضو میکند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بیادرت
میکنند وی افتند بر آب وضو او نزدیک است کہ قتال میکنند بر وی و نمی اندازد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
آب دہن و آب بینی و حلق را مگر آنکہ بیادرت آیند و بگیرند آنرا بکفہای دست خود و بسیمالند آنرا بر روی و بدن خود و چون
فرو دنمی افتد از آنحضرت موی مگر آنکہ بیادرت میکنند و بر میدارند و نگاہ میدارند آنرا بسیار تیمارداری و چون امر میکند
تابلی میکنند بامتثال و چون تکلم میکند پست میکنند و بر میدارند و نگاہ میدارد آنرا و نمی یابند مجال نگاہ کردن و وقاحت
نظر انداختن بسوی وی از جہت غایت تعظیم و اجلال وی و چون رجوع کرد عروہ بسوی قریش و دید ایشان را گفت
اے معشر قریش من آمدم کسری و قیصر را و نجاشی را در وقت بادشاہی ایشان و ندیدم من ہیچ یکے
از بادشاہی را در قومی مانند محمد در اصحاب و در روایتی گفت ندیدم ہیچ بادشاہی را ہرگز تعظیم کنند او را اصحاب او
چنانکہ تعظیم میکنند محمد را اصحاب او و در روایت آمدہ است از انس گفت بتحقیق دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ و
آلہ وسلم و سر تراشید موی سر او را و گرد میکردند ما نزد اصحاب وی پس نمی خواستند کہ بیفتد یکی موی مبارک
او را مگر دست عروی و تقسیم کردن آنحضرت موہای سر مبارک خود را میان اصحاب در حج و در عمرش بیاید انشاء اللہ تعالیٰ
از غایت ادب آنحضرت ست کہ چون در صلح حدیبیہ آنحضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ بر قریش فرستاد و

بعد عرض سلام و تمهید قواعد صلح اذن کردن قریش عثمان را در طواف کردن بیت پس آیا آورد عثمان رضی الله
عنه و گفت نیستم من که بکنم طواف تا طواف کند بوی رسول خدا عثمان رضی الله عنه عظیم تر و نزدیک رعایت
ادب را با حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم از طواف و الحق چنین باید هیچ عملی و هیچ عبادتی برابر آن نباشد
که رعایت ادب را با آنحضرت کنند صلی الله علیه و آله وسلم و آمده است که صحابه رضوان الله علیهم دوست میداشتند
که از اهل بدو کسی بیاید و چیزی پرسد از آنحضرت و فائده کند ایشان را در دین و خود ها مجال نداشتند که بپرسند از جهت
هیبت و جلال وی و در حدیث قبلا آمده که رسول خدا را دیدم نشسته بر وضع قرفصا پس لرزه بر اندام من افتاد
از هیبت و عظمت الحدیث و از نعره آمده که گفت بودند اصحاب رسول الله که میکوفتند در آنحضرت را بناخنان
تا آواز کوفتن سخت نگردد و مشوش وقت نشستن نیفتند و گفت براء بن عازب تحقیق بودم من که میخواستم
که سوال کنم از آنحضرت از کاری پس تاخیر افتاد از ان تا چند سال و باز وجود آنکه بود آنحضرت مهربان
ترین مردم و خوش خلق ترین مردم با اصحاب خصوصا با فقراء و مساکین چنانکه در باب اخلاق شریف گذشت
صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم و صل در تعظیم روایت حدیث رسول صلی الله علیه و آله وسلم و سنت وی گفت
عمرو بن میمون آمد در فت کردم بسوی ابن مسعود یکسال نشستم او را که بگوید قال رسول الله صلی الله علیه
و آله وسلم و چون تحدیث کرد یکروز و پس رفت برزبان او قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم پس در گرفت
او را کرب تا دیدم عرق را که میریزد از جبهه وی و در روایتی خاک گون شد روی او و پر شد با تک هر دو چشم
او و اما سیده رگهای گردن او و گذشت مالک بن انس روزی بر ابی حازم وی تحدیث میکرد پس گذشت
از انجا مالک گفت نیافتم من جای را که بنشینم در ان و مکروه پنداشتم که بگیرم حدیث پیغمبر را صلی الله علیه و آله وسلم
و حال آنکه ایستاده ام و گفت مالک آمد مردی نزد ابن المسیب و پرسید او را حدیثی و وی بر پهلوی خفته بود پس
بنشست و حدیث کرد و گفت آنمرد دوست میدارم که ریخ نمیکشیدی و بر نمی نشستی گفت مکروه می پندارم که تحدیث
کنم تو را از پیغمبری خدا صلی الله علیه و آله وسلم و حال آنکه بر پهلوی افتاده ام و از محمد بن سیرین می آمد که خنده میکرد
و چون ذکر کرده میشد نزد وی حدیث پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم خشوع مینمود و فرو میرفت و ابو مصعب گفت
که بود مالک که تحدیث نمیکرد بحدیث رسول صلی الله علیه و آله وسلم مگر آنکه وضو میداشت و حکایت کرده است آنرا
مالک از جعفر بن محمد و گفت مصعب بن عبد الله بود مالک بن انس چون حدیث میکرد از رسول خدا وضو میکرد
ساخته میشد و میپوشید جامهای خود را بعد از ان تحدیث میکرد پس پرسیده شد از ان گفت اینچنین رسول خدا است

وصل در تعظیم و ادب حضرت رسول علیه

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنی آسان باید داشت آنرا و تعظیم باید کرد آنرا و مطرب گفتہ است کہ چون می آمدند مردم بر
مالک بیرون آمدن جاریہ او وی گفت کہ میگویند شیخ مرشما را کہ حدیث میخواہید یا مسائل اگر میگفتند مسائل میخواہیم
بیرون می آمد علی الفور و جواب میداد مسائل ایشانرا و اگر میگفتند حدیث میخواہیم درمی آمد غسل گاہ خود را و
غسل میکرد و خوشبوی می مالید و جامہای نو میپوشید و طیلسان خود را سیاہ یا سبز میپوشید و عمامہ بر سر می نہاد
و نہاده میشد برای وی کرسی پس بیرون آمدی می نشست بران بخضوع و خشوع و بخور میکرد تا فارغ می شد از
تحدیث و ہرگز جز نشست برین حال نگرفتی کہ تحدیث میکرد از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مکروہ
میداشت کہ تحدیث کند در راہ یا ایستادہ یا مستعجل و سلف کردہ پنداشتند تحدیث میکرد ما را پس نمیش زدیکتر دم
کردہ اند کہ چون وضو نمیداشت تیمم میکرد و قتادہ تحدیث میکرد کہ مالک تحدیث را بر غیر وضو از اعمش نقل
او را شانزدہ بار و متغیر میشد رنگ مالک در زرد و میگشت رنگ وی و قطع نمیکرد حدیث را چون فارغ شد از
مجلس و متفرق شدند مردم از وی گفتم یا ابا عبد اللہ دیدم از تو امر و زامری عجیب گفت آری صبر کردم از
بہت تعظیم و اجلال حدیث رسول اللہ و گفت ابن مہدی مرا شاہ کردم روزی یا مالک بسوی عمین کہ نام
وادی ست در مدینہ مطہرہ و ذکر آن در اشعار بسیار واقع شدہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را وادی عقیق
خواندہ پس سوال کردم او را از حدیثی پس منع کرد مرا و گفت بودی تو در چشم من بزرگتر از نیکہ سوال کنی
از حدیث رسول اللہ و حالانکہ ایستادہ بود پس امر کرد جزیر عبد المجید القاضی کہ قاضی شہر بود پرسید مالک را
از حدیث رسول اللہ و حالانکہ ما در راہ میدویدیم پس امر کرد بحبس وی گفتند وی قاضی است گفت قاضی
سزاوار تر ست کہ آداب کردہ شود و ہشام بن عمار سوال کرد مالک را از حدیث و وی ایستادہ بود پس زد
او را بیست تازیانہ بعد ازان شفقت کرد بر وی و روایت کردہ است او را بیست حدیث پس گفت ہشام
دوست میدارم کہ شکمی زیادہ میزدم یا نہارا تازیادہ میکرد احادیث را و گفتہ است عبد اللہ بن صالح بودند
مالک و بیست کہ نمینوشت حدیث را مگر بر طہارت و مشہور ست کہ بخاری رحمۃ اللہ علیہ در نوشتن صحیح خود ہر
حدیث را غسل میکرد دو دو گانہ میگزارد و ہمچنین در نوشتن تراجم کتاب و بعضی گفتہ اند کہ غسل یا آب زمزم میکرد
و دو گانہ در مقام ابراہیم علیہ السلام میگذارد و اللہ اعلم و صل دار جملہ توقیر و ادب آنحضرت بر ادب آل و
ذریت او کہ جگر گوشہای اویند و ازواج وی کہ امہات المومنین اند چنانکہ تخصیص و ترغیب کردہ است
بران رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و سلوک کردہ اند آن طریق را سلف صالح و چون برگیریم جمعنای حدیث خود را صلی اللہ

علیه وآله وسلم بر هر که ماسوای اوست و مخصوص گردانید او را بفضل عام مشتمل شد بر کمت او هر که منتسب است
بوی نسبا و نسبة و صحبة و قربة قریبا و بعیدا و در حقیقت دوستی کسیکه دوست داشت او را رسول خدا صلی الله علیه
وآله وسلم چنانکه اهلبیت وی بسبب دوستی رسول است چنانکه محبت رسول صلی الله علیه وآله وسلم بسبب دوستی
خداست تبارک وتعالی و همچنین عداوت و بغض نسبت بایشان پس هر که دوست میدارد کسی را که دوست
میدارد هر کس و هر چیز را که متعلق ست بوی دوشمن دشمن میدارد هر کس هر چیز را که بیگانه و مخالف اوست
قال الله تعالی لا تجد قوما یؤمنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله پس حب اهلبیت و اصحاب و اولاد و
ازواج و ازواجیات متعینه باشد و بغض ایشان از موبقات مهلکه کمال حب و بغض چیزی دانست که سرایت کند متعلقات
وی قال الله تعالی انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت ویطهرکم تطهیرا و قال و ازواجه امهاتهم و در تفسیر اهلبیت
اقوال و اطلاقات ست گاهی بمعنی کسانیکه حرام ست بر ایشان صدقه آید و آن آل جعفر و آل عقیل و آل عباس اند
رضی الله عنهم اجمعین و گاهی بمعنی شامل اولاد آنحضرت و ازواج مطهرات اند و گاهی مخصوص آید بفاطمه و حسن و حسین
وعلی سلام الله علیهم اجمعین جهت زیادة فضل ایشان و تطبیق میان این اقوال آنست که بیت سه است بیت نسب سکنی و
بیت ولادت پس اولاد عبد المطلب ابن بیت نسبی و ازواج مطهرات اهلبیت سکنی اند و اولاد کرام اهلبیت ولادت
و علی اگرچه نسب ملحق ست بایشان بوساطت فاطمه رضی الله عنها و در حدیث آمده است که من گذارنده ام
در شما چیزها را که اگر میگیرید و تمسک کنید بآن گمراه نشوید کتاب الله و عترتی پس نظر کنید چگونه خلیفه میشود شما را
درین دو چیز و فرمود آنحضرت علیه السلام شناختن آل محمد سبب نیزاریست از آتش و رخ و جلال محمد گنه شنین
است از صراط و ولایت مر آل محمد را امان ست از عذاب و مراد بشناختن ایشان شناختن مرتبه و منزلت ایشان
از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و چون شناخت کسی ایشان را باین نسبت نازل شد آیت وجوب اضلال
و حرمت ایشان را بسبب وی و از عمر بن ابی سلمه آمده که گفت هنگامی که نازل شد انما یرید الله لیذهب عنکم
الرجس اهل البیت الآیه و این در بیت ام سلمه بود خواند رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فاطمه را و حسن و حسین را
و گفت خداوندا اینها اهل بیت منند و پوشانیده الشان را کساء و علی پس پشت آنحضرت ایستاده بود و در روایتی آمده
که حسن و حسین را در کنار کرد و علی را بدست گرفت و فاطمه را بدست دیگر و چیزانید بر دوران بخود و فرمود خداوندا
ایشان اهلبیت من اند پس دور گردان از ایشان رجس نظر کن ایشان را و اختلاف ست در آنکه مراد باهلبیت
درین آیه کریمه کیست اکثر بر انند که مراد بآن فاطمه و حسن و حسین و علی ست سلام الله علیهم اجمعین

چنانکہ اکثر روایات دال بر انست و انصاف آنست کہ نسائی مطہر و غیر و داخل اند از جہت ندای سیاق و سباق کلام در ان و نزول آیت در ایشان چنانکہ اخواہد ابراہیم علیہ السلام حد قول وی رحمۃ اللہ علیکم و برکاتہ اہل البیت پنانکہ در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود دشمن ندارد ما را کہ اہل البیت ہیچ کس مگر آنکہ در کار او را خدا تعالی در آتش دوزخ اندازد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این چہار تن پاک را و نشانہ ان ایشان در کنار مبارک و پوشانیدن کساء و قول وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اللھم ان ہولاء اہل بیتی الحدیث منافات ندارد و بدخول غیر مطہر در ان و شمولی عقل او ذاہب رجس و تبرت مطہر ایشان را نیز و در روایت جریر ایزام سلمہ آمدہ است کہ گفت گفتم من نیز یا رسول اللہ من اہلک پس فرمود آنحضرت و انت من اہلی و در روایتی و انت علی خیر و ہمچنین اختلافست در کہ بعد قل لا اسالکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربی روایت کردہ شدہ است کہ چون نازل شد این آیت گفتند صحابہ من این قرابتند فرمود آنحضرت ہولاء علی و فاطمہ و ابناہما و صواب آنست کہ شامل ست تمامہ مردم را کہ قرابت دارند با آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و این چہارتن عمدہ و تحیہ آن جماعت اند و امام فخر الدین رازی رحمۃ اللہ علیہ گفت کہ در بعضی نصیبہ کامل ست صحابہ عظام را کہ نسبت قرابت معنوی دارند با جناب معلا رضوان اللہ علیہم اجمعین و گفت در شان علی من کنت مولاہ فعلی مولاہ اللھم وال من والاہ و عاد من عاداہ و گفت او را رضی اللہ عنہ لا یحبک الا مومن و لا یبغضک الا منافق و گفت انت منی بمنزلۃ ہارون من موسی و در روایتی الا انہ لا نبی بعدی بیان کرد کہ انتفال نبوت نیست بلکہ غیر آنست و آن خلافت ست و ہارون خلیفہ موسی در حیات وی بود نہ بعد از ممات از جہت موت ہارون قبل موسی و دلیل بریں گفتن آنحضرت این کلام را لما خرج موسی الی میقات ربہ و استخلاف وی بر اہل و عیال چنانکہ موسی ہارون را ساخت خود تعالی داد فعال موسی لاخیہ ہارون اخلفنی فی قومی الایۃ و تحقیق ساخت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم امام جماعت این ام مکتوم را و علی را رضی اللہ عنہما در مدینہ در قول او من کنت مولاہ و لا اسلام ست مولایت حکم و گفتہ اند کہ مولی در لغت ہیچ جا بمعنی والی نیامدہ است و فرمود در شان فاطمہ فاطمہ بضعۃ منی یوذینی ما اذاہا و ینصبنی ما انصبہا و گفت عائشہ رضی اللہ عنہا احب النساء الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فاطمہ و احب الرجال زوجہا علی مارواہ الترمذی و این از غایت انصاف عائشہ ست رضی اللہ عنہا و اظہار و اگر غیر ضما از فاطمہ می پرسیدند میگفت کان احب الرجال ابوبکر و احب النساء عائشہ و این نیز

صحیح ست نزد اکثر بوجوه متعدده و مختلفه ست فافهم و بالله التوفیق و فرمود در شان امام حسن و حسین اللهم انی احبهما فاحبهما و لعب من یحبهما و گفت ابو هریره رضی الله عنه دیدم من آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم که میکشاد دهن مبارک امام حسن را بسیری در گردن و زبان شریف خود را در دهن وی میفرمود خداوندا من دوست میدارم او را پس دوست دار او را و دوست دار کسی را که دوست میدارد او را و اخلاف عترت و فرمود آنحضرت کسیکه دوست میدارد مرا و دوست دارد این هر دو را و پدر و مادر ایشانرا باشد با من در درجه من روز قیامت و آنحضرت میگفت امام حسن را و شفقت او را بودند این هر دو امام اهل آسمان بسبب رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و غیر ایشان را نیز اشباه و اشباه شبیه آنحضرت کرده اند مثل جعفر بن ابیطالب پدر ابو عبد الله بن جعفر و قثم بن العباس و سفیان بن الحارث بن عبد المطلب و غیر ایشان که اقارب و اخوان او بودند و کالس بن ربیعه مردی بود از اهل البصره نیز شباهتی داشت با آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و چون در آمد او را در سرای معاویه برخاست از سریر خود و پیش آمد او را و بوسه داد میان دو چشم وی و انقطاع کرد در غایت را بکسر میم و سکون راو غین معجمه که نام موضعی ست برای او و مواهب بسیار نه آورده که یکی از اهل بیوت کرام او یحیی بن القاسم محمد بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی که ملقب بود بشبیه که در موضع خاتم النبوة مشابه بود مراد از مقدار بضعه الحمام مشابه خاتم النبوة و بودی چون می در آمد می دیدند او را و مردم در رود بسفر شاه دیدند حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم را و حمام میخرید و دیدند بر دی می بوسیدند پشت او را تبرکا و مراد شبه در بعضی امور خواهد بود والا آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در تمام حسن فرد یکی شعر منزه من شریک فی محاسنه فجوهر الحسن فیه غیر منقسم و غیر ذلک الاحادیث و فرمود مر عباس را سوگند بخدای که بقای من در دست قدرت اوست در نیاید در دل هیچ مردی ایمان تا آنکه دوست دارد شما را بجهت خدا و رسول وی و فرمود من اذی عمی فقد اذانی و انما عم الرجل صنوابیه و فرمود مر عباس را یا فرد ابر من ای عم با او لا دلیس مع کرد ایشان را و پوشانید چادر مبارک خود را که سیاه مخطط بحمره بود و فرمود اللهم اغفر للعباس و ولده مغفرة ظاهرة و باطنة لا تغادر ذنبا اللهم احفظ فی ولده رواه الترمذی و گفته اند که آن شش تن بودند فضل و عبد الله و عبید الله و قثم و معبد و عبد الرحمن و فرمود هذا عمی و صنوابی و هولاء اساهل بیتی و عترتی فاستر هم من النار کستری ابا هم پس ایشان گفتند کسانی در دروازه های خانه آمین آمین و گفت ابو بکر رضی الله عنه فنا رفیوا محمدا فی اهل بیته و گفت نجدا سوگند بتحقیق قرابت رسول خدا محبوبتر ست بسوی من از صله کردن من قرابت خود را و فرمود آنحضرت مرام سلمه را بادب الکن مراد را نشنود همچنین فرمود فاطمه را و دوست دار عائشه را بدوستی من و بر سید انست ابو بکر حسن بن علی را سر گردن خود و میگفت

یا بی شیبہ ابنی لیس شیبہا بعلی وعلی خندہ میکردہ و مادر رود اند کہ عبد اللہ بن حسن بن علی کہ او را عبد اللہ محضن
خوانند گفت آمدم من بر عمر بن عبد العزیز بحجت حاجتی کہ داشتم پس گفت مرا چون پیش آمد تر احاجتی کس فقیر ست
و نبود پس برای من خرم دارم از خدا کہ بہ بینم تا بمادر من مادہ است از شیعی کہ نماز نگذارد و ندیدم ثابت انصاری
کاتب وحی بر خنازہ مادر خود پس ترزویگ گردانیدہ شد مرا و او را شتر وی تا سوار شود او آنرا پس گرفت ابن عباس
رکاب او را پس گفت زید بگذار رکاب مرا یا ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت ابن عباس ہمچنین
امر کردہ شدایم تا کہ کنیم با اہلبیت پیغمبر خود در وقتی بشر فامی خود او را و گفت کہ در آمد نت اسامہ بن زید
بعمر بن عبد العزیز و او وی مولی بود مر او را و گرفتہ بود دست او را پس پرخاست عمر برای وی و بر گرفت بسوی
وی پس بگردانید دست او را میان دو ہای خود بر او تا بنشاند او را بر مجلس خود و نشست پیش وی
و نگذاشت مر او را حاجتی مگر آنکہ برآورد او را ہر گاہ کہ در گذشت یعنی تعین کرد علوفہ عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ
پسر خود را عبد اللہ بن عمر سہ ہزار و درہ اسامہ بن زید دو ہزار و پانصد گفت عبد اللہ پدر خود را بچہ سبب
فضیلت داد وی تو بر پسر من او را بجہاد سوگند مسابقت نکردہ است وی مر او را در ہیچ مشہدی پس گفت امیر المومنین
عمر مر او را زیرا کہ زید پدر او بود دوست تر بود نزد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از پدر تو و بود اسامہ محبوب تر بسوی
وی از تو پس ایثار کردم محبوب رسول خدا را بر محبوب خود روایت کردہ شدہ است کہ مالک رحمۃ اللہ علیہ
چون زد او را جعفر بن سلیمان دیانت زدن او را پس بافت و بر داشتہ شد بخود و بہوش در آمد بروی مردم و چون بہوش
آمد گفت گواہ میگیرم من شما را کہ من گردانیدہ ام زنہ خود را در حل یعنی حلال کردم او را و چون پرسیدند
او را از آن گفت من ترسیدم کہ بمیرم و ملاقات کردم پیغمبر را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و شرم دارم کہ در آید
بعضی از اولاد او آتش را بسبب من و گفتہ اند کہ منصور خلیفہ طلب قصاص کرد از جعفر برای مالک
پس گفت مالک رحمۃ اللہ علیہ اعوذ باللہ اللہ بر نمیدارد اللہ شدت نازیانہ از وی از جسم من مگر آنکہ بحل میکردم
اگر از جہت قرابت او بر سول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ابو بکر بن عباس کہ یکی از اعلام امت ست گفت کہ
اگر یا بد مرا ابو بکر و عمر و علی ہدایت میکنم بحاجت علی پیش از حاجت ابو بکر و عمر از جہت قرابت او بر سول خدا و اگر
بیفتم من از آسمان بر زمین محبوب تر ست نزد من از آن کہ تقدیم کنم او را بر ایشان و عبد الرحمن بن عوف
خدمتہا میکردند عطاہای ہیمود ازواج مطہرہ را کہ سبب رسانی ایشان میشد و نمی گفت عائشہ رضی اللہ
عنہا پسر عبد الرحمن بن عوف را نیوشاند خدا ایتعالی پدر تر او را از سلسبیل جنت و بود ند ابو بکر و عمر کہ زیادت میکردند

این را که ملاقات رسول الله بود صلی الله علیه وآله وسلم گفتند که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم زیارت میکرد او را چون
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آمد نزد ابی بکر و عمر پس گرفت عمر بوی همچنانکه کرده بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم عمر را تقریر
بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تقریر اصحاب بر ایشان ست بمعرفت حق ایشان و رعایت آن و اقتدا و اتباع و جریان
بر سنن و آداب و اخلاق و عمل باقوال ایشان در آنچه محل را در آن مجال نیست و حسن ثنا در حق ایشان و دعا و
استغفار بر ایشان از حق ست که شاکر و حق تعالی بر وی راضی ست آری که شاکر شود بر وی و استغفار نموده شود
مراورا گفت عائشه رضی الله عنها امر کرده شده اند مردم که استغفار کنند اصحاب رسول خدا را و مردم دشنام کردند ایشان را
رواه مسلم پس سب و طعن ایشان اگر مخالف اوامر قطعیه ست چنانکه قذف عائشه کفر ست والا بدعت و فسق ست کذا قال الذهبی
اللذینه و بجنبین امساک و کف نفس از ذکر اختلاف و منازعات و وقایع ایشان شده و گذشته ست و اعراض و اضراب
از اخبار پر ضغین و جعله روایات و ضلال شیعه و غلاة ایشان و مبتدعین که ذکر مثالب و معایب و قوادح و زلات ایشان
کنند که اکثر آن کذب و افتراست و طلب کردن و التماس نمودن در آنچه نقل کرده شده است از ایشان از مشاجرات و محاربات
باحسن تاویلات و امتداح مدایح از جهت بودن ایشان اهل آن و عدم ذکر هیچ یکی از ایشان به بدی و عیب بلکه ذکر
حسنات و فضائل و محامد صفات و سیر ایشان و سکوت و اعراض از ما و رای آن از جهت آنکه صحبت ایشان
با آنحضرت و یقینی ست و ما و رای آن ظنی ست و کافی ست در مناب که حق تعالی بر گزیده ایشان را برای صحبت حبیب خود
و اگر از بعضی از ایشان تقصیری در حقوق اهلبیت و جز آن واقع شده است امید ست که هم بشفاعت آنحضرت
از آن در گذرند طریقه اهلسنت و جماعت در مناب اینست در عقائد نوشته اند و لا نذکر احدا منهم الا بخیر و
احادیث کثیر در فضائل صحابه عموما و خصوصا وارد شده است در مناب کافی ست قال الله تعالی محمد رسول الله
والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم الی آخر السورة وقال السابقون الاولون من المهاجرین والانصار
الآیة وقال الله تعالی لقد رضی الله عن المؤمنین اذ یبایعونک تحت الشجرة وقال الله تعالی رجال صدقوا ما عاهدوا
الله علیه الآیة وقوله تعالی یوم لا یخزی الله النبی والذین آمنوا معه الآیة وقال صلی الله علیه وآله وسلم اصحابی
کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم وعن انس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مثل
اصحابی کمثل الملح فی الطعام لا یصلح الطعام الا به الحدیث وقال الله الله فی اصحابی لا تتخذوا هم غرضا بعدی
فمن احبهم فبحبی احبهم ومن ابغضهم الحدیث وقال لا تسبوا اصحابی فلو انفق احدکم مثل احد ذهبا الحدیث وقال من سب

اصحاب فعلیہ لعنۃ اللہ والملائکۃ والناس اجمعین وقال اذا ذکر اصحابی فامسکوا وفی حدیث جابر آمدہ ان اللہ اختار اصحابی علی جمیع العالمین سوای النبیین والمرسلین واختار لی منہم اربعۃ ابابکر وعمر وعثمان وعلیا فجعلہم خیر اصحابی واصحابی کلہم خیر وفی ذکر اربعہ درین حدیث وورد احادیث دیگر ذکر اربعہ وعشرہ باین ترتیب ولیلی وشنست برثبوت ترتیب میان ایشان وگمان آنکہ راویان بحسب اعتقاد خود ذکر کردہ اند وعبارت حدیث را تغییر دادہ اند فاسد است الیق نیست بحال محدثین لغم ورد بعضے احادیث ذکر علی کرم اللہ وجہہ مقدم آمدہ بعثمان رضی اللہ عنہ وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من احب عمر فقد احبنی ومن ابغض عمر فقد ابغضنی واحادیث در باب فضل صحابہ رضی اللہ عنہم اجمعین بسیار است وامام مالک گفتہ کسیکہ بعض از اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را دشنام دہد صحابہ را نیست مراد او در فی مسلمین وغنیمت ایشان حق گشتہ است وی رحمۃ اللہ شاہد آنکہ سورہ حشر والذین جاءوا من بعدہم الآیۃ گفتہ است وی رحمۃ اللہ علیہ کسیکہ در خشم رود در غضب در آرد او را اصحاب محمدی کافر است لقولہ تعالی لیغیظ بہم الکفار گفتہ اند ہمہ اقسام مسلمانان دین را بآیہ تقسیم یافتند بسہ مہاجرون والانصار وآنہا کہ بعد از ایشان امدند وصف آنہا خود داخل نیست کہ میگویند ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوا شیعہ خود داخل ہیچ کدام ازین اقسام نیستند ردو فصل خطاب از حضرت امام محمد باقر رضی اللہ عنہما می آرد کہ قومی از اہل عراق نزد وی آمدند ابوبکر وعمر را رضی اللہ عنہما بد یاد کردند وچیزہا از ایشان گفتند پس از ان رد وبد گوئی عثمان رضی اللہ عنہ آغاز نہادند در ایشان ہم گفتند خبر دہید مرا کہ شما از مہاجرانید کہ خدا تعالی در حق ایشان فرمود للفقراء المہاجرین الذین اخرجوا من دیارہم تا آنجا کہ فرمود اولئک ہم الصادقون گفتند ما نہ ازیشانیم فرمود پس شما از جملہ انصار یید کہ در شان ایشان آمدہ والذین تبوءوا الدار والایمان من قبلہم تا آنجا کہ گفتند اولئک ہم المفلحون گفت از ایشان نیز نا یید گفت گواہی میدہید ہم من کہ از انجملہ نیز نا یید در شان ایشان فرمودہ والذین جاءوا من بعدہم یقولون ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان آیہ گفت خیر باد از پیش من خدا تعالی ہیچ یکے از شما قابل رحمت خود نساخت شما صورت اسلام را لباس خود ساختہ اید لیکن در معنی نہ از اہل اسلام اید انتہی وعبد اللہ بن مبارک گفت دو خصلت اند در ہر کہ باشد نجات یابد صدق در حب اصحاب محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ابو سنانی گفت کسیکہ دوست دارد ابوبکر را پس تحقیق بر ہدایت دین رد کسیکہ دوست دارد عمر را پس تحقیق روشن گردانیدہ راہ را وکسیکہ دوست دارد عثمان را پس تحقیق منور شد بنور خدا وکسیکہ دوست دارد علی را پس تحقیق گرفت عروۃ وثقی را کسیکہ نیکند شمارد اصحاب محمد پس تحقیق

بنیاد رشد از نفاق و کسیکه بعض کند یکی از ایشان را پس وی مبتدع منافق مخالف سنت و طریقه سلف صالح است و میترسم که صعود نکند برای وی عملی بسوی آسمان تا دوست دارد همه ایشان را و باشد قلب وی مر ایشان را سلیم و در حدیث خالد بن سعید آمده که آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چون قدوم آورد بعد ازحجة الوداع بمنبر آمد و خطبه خواند و فرمود یا ایها الناس انی راض عن ابی بکر فاعرفوا له ذلک ایها الناس انی راض عن عمر و عن علی و عن عثمان و عن طلحة والزبیر و السعید و عبد الرحمن بن عوف فاعرفوا لهم ذلک و این مثل حدیث عشره است که در وی بشارت داده ایشان را لکنه و لیکن در ین ذکر ابو عبیده بن الجراح نیست امیر المومنین عمر نیز در وقت شوری گفته که این یاران که زنده است رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از عالم و حال آنکه وی راضی است از ایشان و فرمود ایها الناس ان اللہ غفر لاهل بدر ما دصد ایها الناس احفظونی فی اصحابی و صهری و اصحاب من و احتبار من زیرا که کسیکه نگاهدارد او را خدا تعالی در دنیا و آخرت و کسیکه نگاهدارد و کسیکه نگاهدارد مرا و را ایشان میگذارند و میرانند او را خدا تعالی و کسیکه ترک دهد و برانند او را خدا تعالی نزدیک آنکه بگیرد او را و عذاب کند و فرمود کسیکه نگاهدارد مرا و را صحاب من باشم من نگاهدارنده وی روز قیامت نیز فرمود کسی که نگاهدارد مرا و را صحاب من می در آید بر من حوض حوض کسیکه نگاه ندارد مرا و را صحاب من می در آید بر من حوض مرا و نمی بینم مرا اگر از در و بیرون می آمد آنحضرت در دل شب بسوی بقیع و دعا میکرد و استغفار میکرد مر ایشان را و باین امر کرد او را خدا تعالی و امر کرد ما را بحب ایشان و موالات ایشان و معاداة کسیکه عداوت دارد با ایشان و از کعب رضی اللہ عنہ گفته نیست هیچ یکی از اصحاب پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مگر آنکه مرا و را شفاعت است در روز قیامت و طلب میکرد کعب از مغیره بن زنفل که شفاعت کند او را در روز قیامت و سهیل بن عبد اللہ البشری گفت ایمان نیاورد بر رسول کسیکه نو فیر نکند اصحاب او را غیر نیندارد و او را مراد را و آورده شد نزد آنحضرت جنازه مردی را پس نگذارد بر وی نماز و فرمود در حق بعض صحابه اشت عثمان با پس بغض داشت او را خدا عزوجل و کلام در ین باب یعنی در باب نقل اصحاب و تفاضیل ایشان طویل است در غایت طول و در شرح مشکات خصوصا در منتخب آن از آنچه در کتب قوم در نظر آمده با قطع نظر از تعصب و تدین نقل اجهاری و اجابی لا ابطا لبنکم احد منهم مظلمة فانه لیس ثمة دینار ولا درهم ولکنها الحسنات والسیئات و فرمود آنحضرت نگاهدارید کرده ایم و باللہ التوفیق و هو اعلم و صلی اللہ علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین اکنون شروع است در بیان آنچه متعلق است بوی از مشاهده اماکن و مجاهد و آنچه وست شریف وی بدان رسیده و بوی شناخته

آورده اند که ابو هریره را رضی الله عنه موی پیشانی او دراز بود چنانکه چون می نشست و فرو میگذاشت آن
موها را بر زمین میرسید ند گفتند چرا دراز میداری این موها را وی نتراشی گفت نمی تراشم از انجهت که وقتی دست
شریف آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم بآن رسیده پس نگاه میدارم آنها را بتبرکا و در رکاب خالد بن ابولیلے موئے چند بود
از موهاے شریف وی صلے الله علیه وآله وسلم بتبرکا و افتاد و کلاه وی اورا بعضے جنگ گاهها پیش محکم بر دست کلاه را
تا باز نیفتد و زمانے بر آن کشیدکه چند کس از مسلمانان کشته شدند پس انکار کردند صحابه این فعل را بر خالد گفت بکرو
من این را بسبب کلاه بلکه بجهت موهاے شریف که دران بسته بود ند نگاه داشته ام تا مبادا که بیفتد و در دست
نیفتند و برکات آن از من مسلوب نگردد و دیده اند عمر که نهاد دست خود را بر جاے نشستگاه آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم بجز ایشان نهاد دست را بروی خود و امام مالک رحمة الله علیه سوار نمیشد در مدینه مطهره بر دابه خود و گفت
شرم میدارم از خدا که پی سپر کنم زمینی را که رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم دران خفته بسم اسپ خود نهاده است
آنحضرت پای مبارک خود را بر آن و بخشید اسپان خود را که داشت همه را ایشانی پس گفت شافعی نگاه دارید برای
خود نیز سپی پس جواب داد بامثل این جواب و حکایت کرده شده است از احمد بن حنبل بزاهد بوے رحمة الله
از خازیان و تبرانداز ان گفت مماس نمیکنم من کمان را بدست خود مگر بطهارت ازان باز گفته ام که آنحضرت
کمان بدست شریف خود میگرفت و مالک رحمة الله علیه فتوی داد و حق کسیکه گفت تربت مدینه مقدسه روی است
بزوال سه درره دامر کرده بحبس وی و بلوده مر آنمرد را قدری و منزلتی در مردم و چه عجب که زده شود گردن مردی
بگوید خاکی را که دفن کرده شد در وی پیغمبر خدا صلے الله علیه وآله وسلم روی است و غیر طیب یکی از اسماے کرامت
انتهای این بلده کریمه طابه و طیبه است از جهت طهارت و از انجاس شرک و موافقت او مر طباع سلیمه را از جهت
طیب رائحه بلکه طیب تمامی امور او گفته اند که ساکنان این بقعه شریفه از تربت و در و دیوار و سقف حجیره منیفه میابند
که در هیچ طیبی نتوان گفت و نمایند گفت و شاید که استشمام شما از بعضی اشیاء ذوق بعضے از صادقان غریب و محتاجان
مشتاقان نیز راه یافته باشد ابو عبد الله عطار گفته است بیت بطیب رسول الله طاب تربته ها فالمسک والکافور
والمندل الرطب و باسبیلے ذکر یکی از علماے صاحب وجدان ست میگوید که تربت مدینه را تفوهاص است که در هیچ
مشک و غیر نیست و گفته که انمعنی از اعجب علمائست و در حقیقت هیچ عجب نیست بیت دران زمین که نسیمی مرده
زنده کند × چه جاے دم زدن نافهاے تاتار است و آمده است که جهاد غفاری گرفت قضیب آنحضرت را
از دست عثمان رضی الله عنه و خواست که بشکند آنرا بزانوی خود پس فریاد کرد و ندبران مردم پس گرفت خود

در زانوے وے پس بریدند او را و مردم ہمدران سال و فرمود آنحضرت کسیکہ بخورد و سوگند بدروغ بر منبر من باید کہ آماده سازد جاے خود را در آتش دوزخ و مابین قبر شریف و منبر وی روضہ ایست از ریاض جنت و باقی از فضائل و کمالات و مناقب و صفات این بلدۂ مطیبہ و مواضع و اماکن آن و آداب اقامت دران و رعایت تعظیم اہل آن در کتاب جذب القلوب الی دیار المحبوب مذکور است فلیطلب ثمۃ **وصل** در حکم صلوۃ و سلام بر آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم و وجوب آن و فضیلت آن و بیان صفت و کیفیت و مواطن و جز آن از انچہ متعلق بست بآن بدانکہ اصلی در باب وجوب صلوۃ و سلام بر آنحضرت صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم این آیہ کریمہ است ان اللہ و ملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ و سلموا تسلیما بدانکہ حق تعالی در کریمہ بستاد کر صلوۃ علی النبی را بنیابت کریم خود و بملائکہ و اہل کرد مومنان را بصلوۃ و سلام بر آنحضرت و علماء را اقوال است در معانی صلوۃ متغائر متقارب گفت ابو العالیہ کہ از تابعین است معنی خدا بر نبی ثنای او بر دست و تعظیم وی و نزد ملائکہ و معنی صلوۃ ملائکہ بر وی دعا کردن ایشان و درخواستن از درگاہ عزت آن را و ہمچنین از مومنان کہ امر کردہ شدہ اند بدان و مراد طلب زیادت و برکت است دران نہ اصل او و از مقاس آمدہ کہ صلوۃ اللہ مغفرت اوست و صلوۃ ملائکہ استغفار و ضحاک گفتہ کہ صلوۃ اللہ رحمت اوست و صلوۃ ملائکہ تزکیہ و ثنای وی و نزد ملائکہ و معنی صلوۃ ملائکہ بر وی دعا کردن ایشان و درخواستن از درگاہ عزت آن را و ہمچنین از مومنان کہ امر کردہ شدہ اند بدان و مراد طلب زیادت و برکت است دران نہ اصل او و از مقاس آمدہ کہ صلوۃ اللہ مغفرت اوست و صلوۃ ملائکہ استغفار و ضحاک گفتہ کہ صلوۃ اللہ رحمت اوست و صلوۃ ملائکہ تزکیہ و ثنای وی

بالصلوة علیه وصلوة بر آل وازواج و ذریت بطریق تبعیت وطفیل است واختلاف است در جواز صلوة در غیر
انبیا گربه تبعیت گفته اند که مقصود بالصلوة بر آنحضرت از است تقرب الی الله است بامتثال امر وتعالی وقضاء
حق نبی صلے الله علیه وآله وسلم که بر است وشیخ عزالدین عبدالسلام در کتاب موسوم بشجرة المعارف گفته که
نیست صلوة بر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم شفاعت ما مر او را در درگاه خدای عزوجل زیرا که مثل ما شفاعت
نمیکنند مثل او را ولیکن حق تعالی امر کرده است ما را بمکافات وشکرگذاری کسیکه احسان کند بما وجه عظیم است
احسان واعطا که کرده است آنحضرت بما وچون عاجزیم از مکافات پس ارشاد کرد ما را خدائی چون دانست
عجز ما از مکافات کردیم بدعا که درخواهیم از درگاه عزت که بفرستد صلوة ورحمت وبرکت وتعظیم را بجناب
بجناب عظمت وکبریای وی وبجلال عزت وکرامت حبیب اوست نزد وی وقاضی ابوبکر بن العربی گفته که
فائده صلوة بر آنحضرت رجوع میکند بصلے از جهت دلالت آن بر نصوح عقیدت وخلوص طویت واظهار
محبت ومداومت بر طاعت ومعرفت حق وسادات واحترام مراسله را که در ذات شریف اوست صلی الله
علیه وآله وسلم که دعا کردن مر آنحضرت را استدعای فیض وخیر وبرکت مر او را وحقیقت دعا است مر خلق را
در حکم آب اند اخلق در نا وان که نازل میگردد از وی آب وسیر سد از وی فیض وبداد دعا شامل البریه
فائده اختلاف است در حکم صلوة بر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم که فرض است یا مستحب مختار آنست که
فرض ست زیرا که ظاهر امر برای وجوب ست ولیکن فی الجمله اگرچه در تمام عمر یکبار باشد مثل شهادت بنبوت
وی صلے الله علیه وآله وسلم پس واجب چیزی باشد که ساقط میشود بوی چیزی بی تخصیص بعدد معین وبعضے
گفته اند که واجب است اکثار آن بی تقید بعدد معین زیرا که حق تعالی فرض گردانیده است بر مسلمانان که صلوة
وسلام فرستند بر رسول وی صلے الله علیه وآله وسلم وذکر دانسته مر آنرا وقت معلوم پس واجب آنست که بسیار
فرستند وغافل نگردند ازان ومذهب ثالث آنست که واجب هر بار که اسم شریف وی مذکور گردد صلے الله
علیه وآله وسلم وگفته اند که مختار همین است ودر مواهب گفته که باین قائل است طحاوی وجماعه از حنیفه و
طبری وجماعه از شافعیه وگفت قاضی ابوبکر بن العربی از مالکیه که همین بهتر است احوط کذا قال الزمخشری و
استدلال کرده اند این جماعه بحدیث من ذکرت عنده فلم یصل علی فمات دخل النار اخرجه ابن حبان عن حدیث
ابی هریرة وحدیث رغم انف من ذکرت عنده فلم یصل علی رواه الترمذی من حدیث ابی هریرة وصححه الحاکم
وحدیث شقی عبد ذکرت عنده فلم یصل علی اخرجه الطبرانی من حدیث جابر زیرا که وعید بر ترک از علامات

وجوب است ونیز فائده امر بصلوة بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مکافات احسان اوست واحسان وے
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مستمر ودائم است پس متاکد شود وفتیکہ ذکر کردہ شد ودر نیز استدلال کردہ اند بقول
حق تعالی لاتجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم لبعضا پس اگر مذکور کردی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وصلوة نفرستادہ
نشود بروی باشد بمجرد اعاد الناس وجواب دادہ اند آنہای کہ واجب نمیگردانند آنرا بجوابہای متعدد یکے آنکہ نقل کردہ نشدہ
است این قول از ہیچ یکے از اصحاب ما والعین پس آن قول مخترع است واگر بر عموم خود باشد لازم میشود مفروض ساقط
اذان را ولازم شود قاری را چون بگذرد بآیتی کہ در وی ذکر شریف آنحضرت ست صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ولازم گردد بر
داخل در اسلام چون تلفظ کند بشہادت وحال آنکہ اینچنین نیامدہ ونقل کردہ نشدہ است ونیز در ین
مشقت وحرجت وخلاف وضع در شریعت مطہرہ سمحہ است ونیز نثار بر حق سبحانہ ہر وقت کہ ذکر کردہ شود واجب
نیست وآن احق است بوجوب وحال آنکہ قائل نشدہ اند بان وگفتہ است صاحب مواہب کہ اطلاق کردہ است
قدوری از سلفیہ کہ قول بوجوب صلوة ہر بار کہ ذکر رود مخالف اجماع است کہ منعقد شدہ است پیش ازین قائل
زیرا کہ محفوظ نیست از ہیچ اصحاب کہ خطاب میکرد ندا آنحضرت را وی گفتند یا رسول اللہ کہ صلوة میفرستادیم و
نیز اگر اینچنین باشد تفرغ نمیشود برای عبادت دیگر وجواب دادہ اند باحادیث کہ در رد آنہا پیش ازین گذشت
است ودر حق کسے دارند کہ عادت کردہ ترک صلوة را وخوی کردہ وبالجملہ دلالت نیست بر وجوب تکرار آن بتکرار
ذکر اسم شریف در مجلس واحد وبعضے در ہر مجلس یکبار گفتند اگرچہ ذکر شریف مکرر گردد حکاہ الزمخشری وبعضے
گفتہ اند واجب است ورد عاد اکثر بر انند کہ مستحب است وامر نیز استحباب ست گفت بندہ مسکین رحمتہ اللہ
علی طریق الحق والیقین کہ اگر گویند یکبار فرض ست واکثر ان واجب است وہر بار مستحب نیز صورتی دارد ولا کن
بحال محبوف آنکہ این مستحب بمنزلہ واجب دانند وبتقصیر دران از خود راضی نباشند ونزد اطلاع بر وانند عجب
آن عجب از طالب کرامت نیل مجمود وران نکنند وبعضے گفتہ اند واجب ست در نماز فی تعیین محل منقول است این قول
از امام ابو جعفر محمد باقر رضی اللہ عنہم وبعضے گفتہ اند واجب ست در تشہد واین قول شعبی واسحاق بن راہویہ است و
قول عائشہ آنکہ واجب است در آخر صلوة بعد از تشہد وقبل السلام واین قول امام شافعی است واستدلال کردہ بانکہ
حق تعالی فرض گردانید صلوة را بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وبنود ہیچ موضعی اولی از نماز برائے آن و
نیز در احادیث ذکر صلوة علے النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در تشہد آمدہ است پس جائز نیست کہ تشہد را
واجب گوئیم نہ صلوة را واین حکم را انکار کردہ اند شافعیہ وگفتہ اند کہ موافقت نکردہ است اورا درین قول سلف

وارد نشده درین باب سنتی که اتباع کرده شود مر آنرا و اجماع دارند جمله علما که پیش از وجوب در نماز و بعد از وجوب آن در نماز و بعضے شافعیہ نیز مثل خطابی وغیرہ انکار و استبعاد این قول کرده اند ازوی و تضعیف کرده اند احادیث را که تمسک کرده بوی بعضے و این وجوه تشهد که تعلیم کرد آنرا آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانچہ تعلیم کرد سورہ را و نیست در وی ذکر صلوة صاحب مواہب لدنیہ توجیہ مذہب شافعی رحمة اللہ علیہ و انتظار وی کلامی آورده و بیانے طویل کرده آنچه دیگر نقل کرده و اللہ اعلم بحال احادیث و کیفیت صلوة که در تشهد واقع شده اند بصیغهاے مختلف آورده شده است و اگر این صیغه نخواند اللهم صل علی محمد وعلے آل محمد کما صلیت علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم انک حمید مجید اللهم بارک علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراہیم وعلے آل ابراہیم انک حمید مجید کفایت کند اسمت من بعض المشایخ و اگر در اول گوید وصل علینا معهم و در ثانی وبارک علینا معهم چنانکه در بعضے طرق آمده است بهتر باشد و در تشبیه کاصلیت و کبارکت بحکم قاعدهٔ اہل عربیت که شبه به اتم و اقوی باشد اشکال می آرند و جواب میدہند ازان بوجوه اظهر آنکه شهرت مشبه به کافی است و اقوی آنکه وجه تشبیه بودن صلوة اتم و اکمل ارناسیق و وجوه دیگر نیز مذکور است و اکثر توجیهات ازانچه در نظر در آمده در رساله جداگانه ذکر کرده ایم فلیطلب و اختلاف کرده اند در افضل صلوات اکثر بر انند که همین صیغه است که در نماز منجی اند که افضل حال است تا آنکه اگر کسے نذر کند با بین خود که صلوة فرستم افضل صلوة و باین صیغه بفرست از عهده برآید و بعضے گفته اند که هر چه مشتمل باشد بر زیادت کیفیت و فضل کیفیت و بعضے گفته اند که این صیغه را گوید اللهم صل علی محمد کما هو اہله و مستحقه و امثال آن در رساله صلوتیه از صلوة و شرح آن آنچه حاصل شده است و باللہ التوفیق و صل از مواطن که وارد است دران صلوة بر رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم تشهد اخیر است از صلوة چنانکه گذشت و معلوم شد که آن فرض است نزد شافعی و بعضے ائمه دیگر و نزد جمهور مستحب است بعد از تشهد قبل الدعا و در جواب آن در تشهد اول دو قول است اظهر تعیین است از جهت بنای آن بر تخفیف و در حدیث آمده است که آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم این تشهد آنچنان مرتبه منجی است چنانکه گویا بر سنگ گرم نشسته است و در استحباب صلوة بر آل در تشهد اول دو قول است و در وجوب آن در اخیر نزد شافعیہ است اصح آنست که سنت تابعه است و انهمه اقوال شافعی است و نزد حنفیه صلوة اخیر در تشهد ثانی سنت است و اگر در تشهد اول سهوا نخواند سجدهٔ سهو واجب گردد از جهت تاخیر قیام و صحیح آنست که باین مقدار که اللهم صل علی محمد سجدهٔ سهو واجب نگردد و اقل صلوة بر آنحضرت اللهم صل علی محمد و اقل آل بر آن و آله و در کفایت یا عادهٔ علی و در حدیث فضاله بن عبیده آمده که تشهد آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مروی را که دعا کرده و خازخود

وصل از مواطن که در آن صلوة بر رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وارد است

درود نفرستاد بر نبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت آنحضرت کشتابی کرد این مرد پس بخواند او را و گفت مر او را و غیر او را وقتی که بگذارد نماز یکے از شما پس باید که ابتدا کند به تحمید خدا تعالی و در روایتی به تمجید و ثنا بر وی پس باید که درود فرستد بر پیغمبر خدا و دعا کند هر چه خواهد و مروی است از عمر گفت دعا موقوف معلق میماند میان آسمان و زمین و صعود نمیکند چیزی از آن تا آنکه درود فرستد بر پیغمبر و روایت کرده شده است از علی مثل آن این حدیث در دعاء نماز واقع شده است و دعای مطلق چه در نماز و چه غیر آن از مواطن صلوة علی النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از اقوی آداب و ارکان دعاست از ابن مسعود آمده چون خواهد یکی از شما که سوال کند از خدای چیزی باید که ابتدا کند بحمد خدای و ثنای او بآنچه اهل آنست پس از آن درود فرستد بر پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم پس از آن سوال کند زیرا که بدرستی این اعتق و اجدر است به پذیرفتن و برآمدن حاجت فائده درود فرستد در اول دعا و وسط دعا و آخر وی چنانکه در حدیث جابر آمده است و این عطا گفته که دعا را ارکان است و اسباب و اوقات پس اگر موافق شد ارکان قوی میگردد و اگر موافق شد آنچه میبرد بسوی آسمان و اگر موافق شد موانعیت پذیرفتنی می یابد و اگر موافق شد اسباب زود میرسد مقصود ارکان دعا خضوع قلب است و رقت و فروتنی کردن و چشم خوابانیدن و تعلق قلب بجناب حق و قطع از ماسوی و آنچه دعا صدق و موافقت دعا را سخارت و اسباب دهی صلوة بر محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و در حدیث آمده دعا که در اول و آخر وی درود باشد رد کرده نمیشود و در حدیث دیگر آمده سر دعا محجوب است ز زمین آسمان چون درود فرستاده شود بر من چون صعود میکند بر آسمان و او گفت صلوة بعد از دعا قنوت است و سند آن حدیث و تعلیم آنحضرت صلعم مر ولد خود را حسن بن علی رضی اللہ عنہما قنوت اللهم عبدنی فی من هدایته و در آخر وی آمده صلے اللہ علی النبی محمد و این نزد شافعی سنت و در باب صلوة ذکر این باید و از مواطن صلوة علی النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم خطبه جمعه و جزآن از خطیب زیرا که خطبه عبارت است و ذکر خدا عزوجل شرط است دران پس واجب بود ذکر رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانکه اذان و صلوة صحیح نیست خطبه جمعه مگر بآن و این مذهب شافعی و احمد است و از مواطن آن عقیب اجابت مؤذن چنانکه در حدیث احمد از عبد اللہ بن عمرو بن العاص آمده که رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت که چون بشنوید مؤذن را بگویید مانند آنچه میگوید پس بفرستید بر من زیرا که هر درود فرستد بر من یکبار درود فرستد خدا تعالی بر وی ده بار پس سوال کنید برای من وسیله را الحدیث و بباید ذکر این در باب الاذان و در بعضے کتب نزد مرور مسجد نیز زیادت گردد و در بعضے کتب عقیب ازان

واقامت واجابت نیز آمده است ودر اثنای تکبیرات عیدین ذکره فی المواهب علی مذهب الشافعی ونزد دخول مسجد وخروج ازان روایت کرده است فاطمه زهرا را که بود رسول خدا صلعم چون می درآمد در مسجد ودر وقت بیرون می آمد در ودر مسجد ودر وقت میفرستاد پدر محمد پسر میگفت اللهم اغفرلی ذنوبی وافتح لی ابواب رحمتک وچون بیرون می آمد در ودر وقت میفرستاد پدر محمد پسر میگفت اللهم اغفرلی ذنوبی وافتح لی ابواب فضلک ومثل نیز آمده است از ابابکر بن عمرو بن خرم وابو اسحاق بن شعبان گفته هرکه در مسجد درآید میباید که درود فرستد وترحم کند وبرکات وسلام فرستد بروی وآل وی گفته است عمرو بن دینار در قول وی سبحانه فاذا دخلتم بیوتا فسلموا علی انفسکم که اگر در خانه هیچکس نباشد بگوید السلام علی النبی ورحمة الله وبرکاته وگفته است ابن عباس مراد بیوت اینجا مساجد است گفته است شعبی که اگر در مسجد هیچکس نباشد بگوید السلام علی رسول الله واگر در خانه هیچکس نباشد بگوید السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین وازعلقمه آمده چون می درآیم من در مسجد میگویم السلام علیک یا ایها النبی ورحمة الله وبرکاته وصلی الله وملائکته علی محمد وامثال این آمده از کعب ودر درآمدن مسجد وبرآمدن ازان مذکور کرده صلوة را در نماز جنازه ودر مواهب میگوید که سنت است نخواندن فاتحه را بعد از یکی تکبیرات وبعد اولی ودرود فرستن بعد از ثانیه ودعا کردن میت را بعد از ثالثه وبگوئی بعد رابع اللهم لاتحرمنا اجره ولا تفتنا بعده ودرین حدیث ست که روایت کرده است شافعی ونسائی واین بر طریق شافعی خواهد بود نزد ما در نماز جنازه قراءة فاتحه نیست ومیگویند که در روایتی واقعشده است بطریق دعای ست نه بطریق قرأت وبا وجود این مذهب ما در نیز میفرستند در تکبیر ثانی ودر تلبیه که در احرام حج وعمره میخوانند در صفا ومروه چنانکه در حدیث عمر بن الخطاب آمد که فرمود چون قدوم آرید مکه را طواف کنید به بیت هفت شوط وبگذارید میان دو مقام ابراهیم ودر کعبت بعد ازان برائید صفا را وبایستید بروی چنانکه به بینید بیت وتکبیر بگوئید بسیار وحمد وثنائی بر وتعالی ودرود بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم ودعای خیر برای نفس خود بهره نیز همچنین چنانکه در رساله مناسک ذکر کرده شده است ونزد اجتماع وتفرق برای این از غیبت چنانکه روایت کرده است ترمذی از ابی هریره که رسول خدا فرمود نشنید محلی که ذکر کنند خدا را در وی وصلوة نفرستند بر پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم مگر آنکه باشد این مجلس حسرت بر ایشان در روز قیامت اگر خواهد خدا تعالی عذاب کند ایشانرا واگر خواهد ببامرزد ودر حدیث دیگر آمده که نیست هیچ قومی که بنشینند بپرخیزند ودرود نفرستند بر پیغمبر صلعم مگر آنکه باشد حسرت بر ایشان اگر چه وایند در بهشت از جهت اینکه بنشینند از ثواب وترمذی وصباح ومسار روایت کرده است طبرانی از حدیث ابی درداء مرفوعا که من صلی علی حین یصبح عشرا واحین یمسی عشرا ادرکته شفاعتی یوم القیمة ونزد وضیاء ماجه از حدیث سهل بن سعد روایت کرده

الا وضو لمن لم یصل علی النبی صلی الله علیه وآله وسلم ظاهر عبارت آنست که در اثنای وضو گوید و در بعضی کتب گفته که عقیب طهارة حتی الغسل و تکلم بشهادتین در غسل اعضاء وضو نیز آمده است و عمل کاتب حروف چنین واقع شده است که تکلم بشهادتین میکند و در وضو میفرستد و بنجا ندیده بعد از ادعیه که در اعضاء وضو واقع شده و نزد طنین اذن یعنی آواز کردن گوش در حدیث ابی رافع واقع شده است که چون آواز کند گوش یکی از شما باید که ذکر کند مرا در دود فرستد من و بگوید ذکرا الله بخیر من ذکرنی بخیر یا دکند خدا تعالی به نیکی کسی را که یاد کرد مرا به نیکی و این بنا بر آنست که میگویند آواز کردن گوش دلیلست بر آنکه کسی او را به نیکی یاد کرده است و نزد فراموش کردن چون فراموش کند سخن یا چیزی دیگر را رد دیفرستد آنچیز را و ابد این در فراموشی سخن بسیار تجربه کرده شده است و در حدیث ابن موسی مدنی بسند ضعیف از انس مرفوعا آمده است اذا نسیتم شیئا فصلوا علی مذکره الله تعالی و نزد عطاس چنانکه جماعه بان رفته اند و جماعه دیگر نزاع دارند بران و گفته که این موطنی ست که مفروض ست در وی ذکر خدا مانند کل و شرب و دواع و در مشکات از ترمذی از حدیث نافع آورده که مروی عطسه زد در پهلوی ابن عمر و گفت والحمد لله والسلام علی رسول الله پس گفت ابن عمر من میگویم الحمد لله والسلام علی رسول الله ولیکن تعلیم کرده است همچنین رسول خدا صلعم تعلیم کرده است مگر آنکه گوئیم الحمد لله علی کل حال یعنی در فضیلت صلوة بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که سخن ست ولیکن چنانکه فرموده اند باید کرد شارع هر چیز را محلی و موطنی خاص تعیین کرده همانجا باید گفت و کرد چنانچه در ذرات قرآن در رکوع نهی کرده انکه انی للواهب و در شفا گفته که گرده داشته است ابن حبیب ذکر آنحضرت صلعم در ذبح مکروه داشته است همنون در رد و فرستادن در تعجب فائده و گفته در رد و فرستاده نشود بر آنحضرت صلعم مگر بر طریق اجتناب و طلب ثواب و اصبغ از ابن القاسم آورده است که گفته است دو موطنند که ذکر کرده نشود در وی مگر خدای عزوجل در ذبیحه و عطاس پس مگو در نهیا بعد ذکرا الله محمد رسول الله و اشهد بگفته که نمی باید و نسزد که گردانیده شود در صلوة علی النبی در وی سنت و عادت گفتن من همچنین قول محمد رسول الله که یعنی مردم بعد از لا الا الله در آخر اذان میگویند فظاهر آنست که همین حکم دارد و نزد قبر شریف که اولی و اقرب مواطن صلوة ست و در حدیث ابی داود از ابوهریره آمده که گفت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نیست هیچ کسی که سلام دهد بر من مگر آنکه باز فرستد خدا تعالی بر من روح مرا تا رد کنم سلام او را بروی و در همین حدیث کلام ست از حیثیت ثبوت حیات آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که در تاریخ مدینه و غیره ذکر کرده شده است و روایت کرده است ابن عساکر من [illegible]

صلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نزد ذکر شریف وی وشنیدن اسم یا کتابت وی بحدیث کم الف رجل و کرت عنده فلم یصل علی وحدیث البخیل کل البخیل چنانکہ گذشت واز بواطن کہ گذشت وثابت شدہ است عمل امت بدان واذکار کردہ آنرا در ہیچ کدام رسائل ست وانچہ نوشتہ میشود بعد از بسملہ وہنود این در صدر اول داخلات کردہ شدہ نزد ولایت نبی باشم پس گذشت بران عمل مردم در افطار رمضان وبعضی ختم ہم بصلوة کردند گویا ابتدای رسالہ وختم آن بصلوة وعلم ابتدائی دعا وانتہای او بصلوة شدہ وحدیثی روایت میکنند کہ ہر کہ صلوة نفرستد برمن در کتابی ہمیشہ استغفار میکنند واو تا ملائکہ مادام کہ اسم من در کتابت ثانی وباقی ست این مواطن ومواضعست کہ درین دو کتاب یعنی شفا وغیرہا مذکورست ودر رسالہ فاکہی کہ در زیارت نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تصنیف کردہ است زیادہ بر سی مواضع نیز مذکورست وآنہا را نیز ذکر کردیم تا نوعی از شمول واستیعاب او دقات حاصل گردد وبعد از نماز این فقیر را از بعضے فقرا سلسلہ شریفہ قادریہ اجازت ست کہ از ہر نماز فرض یک بار ورد وبگوید وباللہ التوفیق فائدہ ونزد قیام از مقام از برای صلوة لیل عقب وضو وحمد وبعد از تحیہ ودر رکعت وشب جمعہ خصوصا بعد از نماز جمعہ ودر روز پنجشنبہ وروز شنبہ ویکشنبہ ودر یکی از این ایام احادیث وارد شدہ ودر وقت سحر ونزد بیرون کعبہ زاد اللہ شرفا ونزد استلام حجر اسود ودر طواف والتزام ودر مواقف حج ونزد مشاہدہ آثار نبویہ ومواطن حضور وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مثل مسجد قبا ودر وادی بدر وجبل احد ومساجد نبویہ وجز آن ونزد بیع وشراء ونزد کتابت وصیت وارادت سفر ورکوب راحلہ ونزول منزل ونزد برآمدن ببازار ودر آمدن ودر بیمارستان ونزد طاریان مشغل وغفلت ونزد حضور دعوت ودقت برگشتن از دعوت ونزد درآمدن خانہ وبرآمدن از خانہ ونزد دخول حاجت ونزد خوف واصطباح ونزد گرفتن دواء ونزد الم یا گم شدن ہر چیز ونزد گم شدن ورفع طاعون وخوف غرق ونزد خواب کردن بای ونزد خوردن طرب نابون بدنیا ودر حدیث دیگر دنیا نیز می آرند ونزد خوردن آب از ظرف ونزد تسبیح ہمہ ونشستن ودر وی استحباب دارد است از شیطان مدد وی نیز نخواہند تا دفع شر وعجائب خیر ہر دو واقع شود وبعد از وقوع ونیز تا کفارت آنشود ونیز نزد ملاقات برادر مسلمان یا مسلمانی ودر اجتماع کہ برای خدا باشد شعائر اسلام بود ونزد ختم قرآن ودر دعای ختم قرآن ونزد افتتاح کلام غیر منہی عنہ ودر ابتدای درس علم خصوصا علم حدیث ونشر علم ووعظ قرأت حدیث اولا وآخرا نزد استحسان چیزی وبعضی علمای در مقام تعجب کردہ داشتہ اند چنانکہ گذشت چنانچہ تسبیح وتہلیل نزد مشاہدہ امری محترم فائدہ وباید کہ در لفظ وکتابت سلام را با صلوة ضم کند را مام نووی مکروہ داشتہ وزراد

صلوة را از سلام زیرا که امر بهر دو واقع شده و در فتح الباری گفته که مکروه آنست که افراد صلوة کند و سلام نفرستد اسلاما اما اگر صلوة فرستد در وقتی و سلام گوید در وقتی دیگر اخلال باتیان امر ندارند کذا فی المواهب و نقل کرده شده است از ابو محمد جوینی که سلام اینجا یعنی صلوة ست پس استعمال کرده نشود در غایت و افراد کرده نشود در غیر انبیا و گفته نشود علیه السلام و اما حاضر خطاب کرده شود بوی سلام علیک و السلام علیک و بر موز که متعارف اهل روزگار شده است راضی نباشد که بسیار مستقبح و مستشنع ست تنبیه صلوة بر آنحضرت در جمیع اوقات مستحسن ست خصوصا در روز جمعه و شب جمعه که افضل ایام اسبوع ست و در وی امر باکثار آن وارد شده است و بوصول آن بجناب نبوت و قبول ازان حضرت بشارت رسیده است و در حدیث صحیح آمده است اکثروا من الصلوة علی یوم الجمعة و لیلة الجمعة و بسیار فرستید درود بر من در روز جمعه و شب جمعه و در بعضی طرق آمده اکثروا الصلوة علی فی اللیلة الزهراء و یوم الازهر لیلة الجمعة و یوم الجمعة بسیار فرستید درود بر من در شب روشن که شب جمعه و روز جمعه است و احادیث در ینباب بسیار ست و صلوة درین شب در روز غرض نگرده میشود بر آنحضرت اگرچه صلوة امت بروی همیشه معروض میگردد و حق سبحانه تعالی ملائکه سیاحین آفریده که صلوة و سلام امت را در آنجناب میرسانند و لیکن درین شب و روز البته بمقام وصول و محل قبول میرسد و آمده است که من افضل ایامکم یوم الجمعة فیه خلق آدم و فیه نفیض و فیه نفخة و فیه الصعقة فاکثروا علی من الصلوة فیه فان صلوتکم معروضة علی الحدیث و حکمت در تخصیص اکثار صلوة بروز جمعه فضل این روز ست که موجب وصول قبول و حصول رضای آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم که موجب سعادت دنیا و آخرت ست چنانکه شوق احادیث ناظر بر آنست و صاحب مواهب ابن القیم وجه مناسبتی که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم سید الانام ست در روز جمعه سید الایام پس صلوة بروی در وی خوبی و مناسبتی دارد که در غیر وی نیست باحکمت دیگر که هر چیزی و نعمتی که رسیده است امت را در دنیا و آخرت هم بروست مبارک وی صلی الله علیه و آله رسیده و اعظم کرامتی که حاصل میشود بامت از در روز جمعه حاصل میشود حور و قصور و جنت و دیدار رسولی تعالی و تقدس در آخرت درین روز حاصل میشود و نام وی در آخرت یوم المزید ست که در روز نعمت حق زیاده میشود بر اهل جنت و بدیدار مولی تعالی و تقدس مشرف میشوند چنانکه در باب الجمعة یاید ان شاء الله تعالی و در روز عید ست مر امت را در دنیا و روز مزید ست در آخرت و روزی ست که جمع شده است در وی خلق عالم و اسعاف میکند حق تعالی در وی مطالب و حوائج ایشان را رد نمیکند سائل را و قبول میکند دعا را و انجمه حاصل نشده ایشان را و نشناخته اند آنرا اگر بسبب مساطت آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و بردست وی پس از شکر

وحق نعمت شناسی وادای قلیلی از عرض وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنست کہ اکثار صلوۃ کنند بروی ودرین روز وشب واللہ اعلم وصل در بیان فضائل وفوائد ثمرات صلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واما فضائل وفوائد ونتائج وثمرات صلوۃ خارج از حد حصر وبیانست وجمیع خیرات وبرکات دنیا وآخرت را شامل ومتضمن ست واصل آن امتثال امر الٰہی تعالی شانہ وموافقت وی وملائکہ وی عز شانہ کہ فرمود ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما ودر حدیث صحیح آمدہ من صلی علی واحدۃ صلی اللہ علیہ عشرا اوجہ بالاتر وعظیمتر ازانکہ حضرت عزت جل جلالہ وعم نوالہ بر کسی صلوۃ ورحمت وبرکت فرستد ودرینجا اشکال می آرند کہ چون روا باشد کہ صلوۃ بر آنحضرت یکی باشد وبر مصلی دہ جوابش آنست کہ واحد کہ در حدیث واقع شدہ است فعل بندہ است کہ بحکم من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا جزاء عمل خود یکی بدہ باید واز نجا لازم نمی آید کہ صلوۃ از خداوند بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یکی باشد صلوۃ میفرستند ہر کہ مقدار کہ خواہد چون بندہ ما مامور شد بفرستادن صلوۃ والسلام ودعا کرد وگفت خداوندا من عاجزم در اتیان این امر تو خود درود بفرست بر حبیب خود چنانکہ لائق ست بجلال تو عمال وی پس حق تعالی میفرستد ہر چہ لائق ست بکمال رحمت ورافت خود چنانکہ مناسبت بعزت ورفعت حبیب وی نزد وی ومنہا اظہر ونیز ممکن ست کہ یک درود فرستند وکاملتر باشد بصد ہزار درود جائز وہ درود دیگر بر مصلی میفرستند کہ قلب در کمیت منافی جودت در کیفیت نیست چنانکہ کمیت ہر لیست بصد ہزار فلس واز ابو طلحہ آمدہ است کہ گفت بر آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم روزی ومالا نکہ دیدہ میشود اثر خرورد در چہرہ مبارک وی گفتند یا رسول اللہ امروز اثر فروق سرور در روی پر نور تابان ترست سبب چیست گفت جبرئیل آمد وگفت آیا راضی نمیگردانند ترا یا محمد کہ پروردگار تو میگوید صلوۃ نفرستند بر تو ہیچ یکی از امت تو مگر آنکہ بفرستم بروی دہ صلوۃ وسلام در روایتی مطلق آمدہ کہ ہر کہ فرستد وسلام نفرستد بر تو صلوۃ وسلام فرستد خدا تعالی بروی گویا مقصود ازینجا بیان مطلق ما فعشدہ ودر حدیث دیگر آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کسیکہ صلوۃ فرستد بر من صلوۃ فرستد خدا تعالی بروی ناوقتی کہ صلوۃ بفرستند بر من پس اضیار دارد بندہ کم کند یا بیش ودر روایتی صلوۃ میفرستند بروی خدا وفرشتگان او منہا صلوۃ پس کم کند بندہ یا بیش گفت بندہ سکین بعد اللہ بمزید الیقین کہ منحصر در منہا دہم نخواہد بود زیرا کہ مراتب مضاعفت بسیارست ہر قصد ملکی ازان ہم بیشتر آمدہ است بر اندازہ تقوی ومحبت واخلاص ودر تخییر میان قلب وکثرت نوعی از تہدید ست زیرا کہ تخییر بعد از اعلام بوجود خیر در غیر بہ متضمن تحذیر ست از تفریط وتقصیر در تحصیل آن ودر حدیث ترمذی از ابی بن کعب آمدہ کہ گفت

وصل
در بیان فضائل وفوائد ثمرات صلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

یارسول الله من میخواهم که بسیار فرستم صلوة بر تو پس چه مقدار گردانم برای فرستادهای که میکنم برای خود فرمود هرچه میخواهی گفتم ربع فرمود هرچه خواهی واگر زیاده کنی بهتر است مر ترا گفتم نصف فرمود هرچه خواهی اگر زیاده کنی بهتر است مر ترا گفتم دو ثلث فرمود هرچه خواهی واگر زیاده کنی بهتر است مر ترا گفتم گردانم برای تو تمام دعای خود را فرمود اذا یکفی همتک ویغفر ذنبک و در حدیث دیگر آمده کسیکه صلوة فرستد بر من یک صلوة صلاة فرستد حق تعالی بروی ده صلوة وخط کند ازوی ده خطیه بلند گرداند او را ده درجه واین خطه ده خطیه ورفع ده درجه مخصوص جزای عمل صلوة وفریضه وفضیلت آنست بر اعمال دیگر که جزای یکی ده است ودر انجا خط و رفع نسبت داده است که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم هر که بگوید اللهم صل علی محمد انزله المنزل المقرب وفی روایت المقعد المقرب عندک یوم القیمة وجبت له شفاعتی واز ابن مسعود رضی الله عنه آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نزدیک ترین مردم روز قیامت بیشترین ایشان ست ازروی فرستادن صلوة بر من ودر حدیث دیگر آمده که فرمود ناجی ترین مردم از احوال وشر در روز قیامت بیشترین شماست در صلوة فرستادن بر من واز ابی بکر صدیق رضی الله عنه آمده که درود فرستادن بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم کاهنده تر وپاک کننده تر ست گناهان را از آب سرد کننده حرارش وسلام بروی فاصله تست از عنق رقاب در بیانکه ایست که چون حکم اینچنین ست که مصلی بر آنحضرت مستوجب صلوة ست ظاهر آنست که بهر چه از کیت وکیفیت ومبالغه که مشتمل ست بران صلوة دهی بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بهمان وجه بروی فائض و نازل شود از حضرت رب العزت ولیکن بنوعیکه مناسب وقابل بحال اوست کما لا یخفی وبالجمله صلوة بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم منبع انوار وبرکات ومفتاح تمام ابواب خیرات وسعادات ست واهل سلوک را در آمدن ازین باب موجب فتح عظیم ومواهب شریفه است وبعضی مشائخ فرمودند که در وقت فقدان شیخ کامل مکمل که تربیت وترغیب کند الزام صلوة بر رسول خدا صلعم طریقی موصلست مر طالب را وبهمین صلوة وتوجه بدو آنحضرت ترتیب اوراد حسن آداب نبویه وتهذیب او باشرف اخلاق محمدیه خواهد کرد وترغیب او باعلاء درجه کمال ایصال او بحال انسی از حضرت کبریا متعال خواهد نمود وبوصول بدرگاه الهی وقرب جناب حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه وآله وسلم مشرف خواهد ساخت ووصیت میکردند بعضی مشائخ بقرأت قل هو الله احد وبکثرت صلوة بر رسول صلی الله علیه وآله وسلم ومیفرمود بقرأت قل هو الله احد شافعیم فردای واحد احد را وبکثرت صلوة صحبت واشتیم بپیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم وهر که بسیار فرستد صلوة بر پیغمبر خدا صلعم بر بیند او را در خواب

وبیداری کذا نقل الشیخ الامام علی المتقی فی الحکم الکبیر عن الشیخ احمد بن موسی المشروع وبعضی متاخرین مشائخ شاذلیه قدس سرارهم فرموده اند طریق سلوک وتحصیل معرفت وقرب الهی وزمان فقدان وجود اولیای مرشد منصور التزام ظاهر شریعت ست مادامت ذکر وکثرت صلوة بر حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم از کثرت اشتغال صلوة نوری در باطن پیدا شود که بدان راه پیابد وفیض واعانت وامداد از آنحضرت بواسطه برسد وبعضی ترجیح وتفصیل کرده اند صلوة را بر ذکر از حیثیت توسل واستمداد اگرچه حیثیت ذات ذکر اشرف واجل ست وخلاصه طریقه شاذلیه که بتحقیق از شعب طریقه قادریه است استفاضه انوار از حضرت نبویه است بوسیله التزام متابعت ودوام حضور بدان حضرت صلی الله علیه وآله وسلم شیخ اجل واکرم قطب الوقت عبد الوهاب متقی رحمة الله علیه ولفظا بیرکاته وبرکات علومه میفرمود باید دریافت که درحین خواندن صلوة در کدام بحار فضل ورحمة خوض وغوص مینمایه اللهم که گفتند در روز بار رحمت الهی در آمدند ومیفرمودند که حسن بصری گفته است که چون بنده اللهم گفت گوید خدای تعالی را بتمام اسماء الهی یاد کرده وچون صل علی محمد گفت در بحر فضل حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم خوض نموده بر جمیع آل واصحابه در بحار فضائل وکمالات ایشان افتاده وآخر بجوخوض درین بحار نامتناهی محروم ومایوس آمدن چه صورت دارد واقعی که این فقیر را السفر مدینه مشرفه رواع کردند فرمودند بدانید که درین سفر بعد از ادای فرائض عبادتی بالاتر از صلوة بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیست وچون از تعین عدد پرسیده شد فرمود اینجا عدد معین نیست چندان بخوانید که بدان رطب اللسان شود ودر بزنگی مصیبتی گرفتار نباشد واز غیر اینوقت میفرمودند که طالب را باید که هر روز از صلوة وردی معین داشته باشد از هزار کم نباشد واگر نشود پانصد بار چنانکه بعد از نماز عصر بسیار بخواند وکمتر از سیصد خود اصلا نجوید نکرده اند ودر وقت خواب رفتن هم البته خالی نباشد واز مطالب سنیه وفوائد عظیمه آنکه صلوة وسلام امت میرسد بحضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم وروایت کرده است ابو هریره که گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سلام نمیفرستد بمن کسی مگر آنکه باز میفرستد خدای تعالی بمن روح مرا تا آنکه رد کنم بروی سلام او را وجواب سلام وی میگویم ودر حدیث دیگر از ابی هریره آمده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کسیکه درود میفرستد بر من نزد قبر من میشنوم وکسیکه درود میفرستد بر من از دور رسانیده میشود بمن یعنی ملائکه میرسانند ودر حدیث ابن مسعود آمده که گفت آنحضرت بدرستی که خدای تعالی را فرشتگانند سیاحت کنند هر زمین میرسانند مرا از امت سلام شما ودر بعضی روایات آمده که نام او نام پدر او ونام پدر او نیز می برند ومیگویند یا رسول الله فلان فلان منتمی کمتر من بندگان عبد الحق بن سیف الدین دهلوی یسلم علیک وبقربک

السلام شعر لک البشارة فاخلع ما علیک ۵ وذکرت نعمة علی ما فیک من عرج بیت جان مید هم در آرزو
ای قاصد آخر باز گو ۵ در مجلس آن نازنین حرفی که از ما میرود ۵ که لازم کثرت صلوة ست بصفت توجه حضور
در قلب و تمثل صورت خالیه وی صلی الله علیه وآله وسلم در عین واز اعظم استحضار محاسن بنو بهاست
شعر نوشتم عن قلبی تری وسطه ۵ ذکرک فی سطر والتوحید فی سطر ۵ واز فوائد ان معاذله عشر رقاب وعشرین
غزوات واستجابت دعاء وجوب شفاعت سید انبیاء شهادت وی صلی الله علیه وآله وسلم وحصول قرب بوی
ومزاحمت کتف شریف او در باب جنت وبحوض واتصال بآنحضرت بیشتر از دیگران روز قیامت وکشتن آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم متولی جمیع امور دارا تر وزیر برشدت وکفایت جمیع مهمات وقضای تمامه حوائج ومغفرت ذنوب
وکفارت جمیع سیاست وتقوی از قوائد مفرد الکف نیز وقیام او مقام صدقه بلکه افضل از ان صلی الله علیه و
آله وسلم وتفریج کرب وشفای سقم واذهاب خوف وجوع واظهار برائت متهم ونصر براعداء وحصول رضای
الهی ومحبت وی وصلوة وی وصلوة ملائکه وی غرد علاء وتزکیه وتنمیه مال وطهارت ذات وصفای قلب
وفزا نبال وحصول برکت در جمیع امور حتی در اسباب واموال واولاد واولاد اولاد تا طبقه رابعه صلے الله
علیه وآله وسلم فائده ونجات از اهوال قیامت وآسانی سکرات موت وخلاصی از مهالک دنیا ومضائق
روزگار روندگیر نسیات ودفع فقر واعدام حاجت وسلامت از انسام بخل وجهاد از دعاء بر غم الفت وتطییب
مجلس وغشیان رحمت وتوفیر نور نزد مرور بر صراط ونثبیت قدم در انحال بر اقامت ومرور ونجات از ان
در طرفة العین بر خلاف حال تارک صلوة وحصول محبت مسلمانان ومحبت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
ومصافحه آنحضرت در روز قیامت ورویت جمال آنحضرت در منام ومحبت ملائکه وترغیب ایشان وکتابت صلوة وی
باقلام ذهب بر قراطیس فضه ودعاء ایشان مراورا بزیادت خیر واستغفار واز اعظم فوائد وتمام رعایت حصول
شرف سلام که سنت مستمره بلکه فرض مقرر ست وکدام سعادت بالاتر از انکه دعای خیر وسلامت از آنحضرت
شامل حال کسی باشد اگر در تمام عمر یکبار دست دهد موجب صد هزار کرامت وثمر فراوان برکات ست بیت
بهر سلام مکن رنجه در جواب آن لب ۵ که صد سلام مرا بس یکی جواب از تو ۵ بیشتر از سلام کردن بروے سلام
از نیجانب بر عادت حرمیه آنحضرت که واقعشده است کان یبارو باسلام معروف شده بعد از سلام کردن
بروسلام تبرک مشروع گردد از فائده از فوائد صلوة بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بازداشتن ملکین دست
از نوشتن گناهان تا سه روز منع اعتناب هر دم مصلی را در آمدن مصلی زیر سایه عرش روز قیامت دگرانی

شعر نوشتم عن قلبی تری وسطه ذکرک فی سطر والتوحید فی سطر واز فوائد ان معاذله عشر رقاب وعشرین

تر از وی بر اعمال و امن از عطش و تکثیر ازواج و رغبت و حصول رشد و هدایت در مصالح دنیا و آخرت و استعمال صلوة بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بر ذکر الٰہی عز اسمہ و تضمن وی شکر نعمت وی و غرو علا معرفت حق و نعمت وی و اقرار بدان ذکر کردہ است امیمہ رفاکی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ آداب زیارت کہ در رغیب القلوب از انجا نقل کردہ شدہ و از ینجا در ین کتاب نقل افتاد و حکایات دیگر و فوائد زوائد نیز مذکور ست کہ وقت بدان اتساع نیابد و دیگے از ان حکایات آنکہ شیخ احمد بن ابی بکر محمد رداد صوفی محدث در کتاب خود کہ از شیخ مجد الدین خبر دادہ ای اسا بندی کہ او راست روایت میکند در ینجا ثبت میکرد و بامید آنکہ طالبی آنرا در خود سازد می آرد کہ روزی شبلی قدس سرہ بر ابو بکر مجاہد کہ از علمای وقت و ائمہ عصر خود بود آمد ابو بکر بحبت اکرام وی بر پای ایستاد و بادی معانقہ کرد و میان سر و چشم وی بوسہ داد حاضران گفتند کہ با سیدی این را شبلی میکنی و حال آنکہ تو دہر کہ را بعبادت است او را مجنون میخوانند او گفت من نکردم مگر انچہ از پیغمبر دیدم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در خواب می بینم کہ شبلی پیش پیغمبر آمد و پیغمبر صلعم بہ پیش او بایستاد و او را در کنار گرفت میان سر و چشم او بوسہ داد پس گفتم یا رسول اللہ این را شبلی میکنی فرمود نعم وی بعد از نماز این آیہ میخواند لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیہ ما عنتم الآیۃ و عقب آن صلوة برین منوال میفرستد و خواندن این آیہ پیش از شروع در صلوة متعارف مجالس موالید اہل حرمین است زادہما اللہ تشریفا و تعظیما و بعد از ان این آیہ را نیز میخوانند ان اللہ و ملائکتہ یصلون الآیۃ بعد از ان بقصد امتثال این امر شروع در صلوة می کنند اللھم صل علی محمد و علی آلہ وسلم

وصل شک نیست کہ بر اندازۂ فضائل و فوائد صلوة بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و مدح و ثواب فاعل آنکہ وارد شدہ قبائح و مضار ترک و ذم و عقاب تارک آن نیز ثابت خواہد بود زیرا کہ ہر عملے کہ فضیلت و ثواب آن عالی تر و کامل تر ترک آن قبیح تر و مذموم تر و عقاب بران شدید و قوی تر و در حدیث علی ابن ابی طالب رضی عنہ آمدہ است کہ رسول خدا فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان البخیل و در روایتی البخیل من ذکرت عندہ فلم یصل علی میفرماید کہ بخیل در عرف آنرا گویند کہ در بذل اموال و صرف آن سستی کند و لیکن بخیل سخت تر و کاملتر آنکہ ذکر کردہ شوم من نزد وی و درود نفرستد بر من و باین مقدار صرف وقت و استعمال زبان محبت من و شکر نعمت نکند کہ ثواب آن عظیم تر و وافر تر از صرف مال و افضل از عتق رقاب است و آسانتر از انست و از امام جعفر صادق از پدر بزرگوارش سلام اللہ علیہما و علی آبائہما العظام و اولادہما الکرام امام محمد باقر آمدہ کہ گفت گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ ذکر کردہ شوم من نزد وی و درود نفرستاد بر من پس تحقیق

وصل در ذکر درود فرستادن بر رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم

گم کرده راه بهشت را و در حدیث ابو هریره آمده که گفت ابو القاسم محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم کسیکه فراموش کرد صلوة بر من فراموش کرد طریق جنت را و در حدیث آمده که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله وسلم دقیقه ذکر کرده شود نزد مردی و صد دفعه نفرستد بر من پس تحقیق جفا کرد بر من و از جابر رضی الله عنه آمده که آنحضرت فرمود نشنیده قومی مجلسی پراکنده تر از آن متفرق شوند در حالیکه نفرستاده بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چنانست که گویا متفرق شدند از مجلسیکه گندیده تر است از مردار و از ابو سعید خدری آمده که فرمود آنحضرت بنشیند قومی مجلسی را که صد دفعه نفرستند در وی بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم مگر آنکه باشد این مجلس حسرت بر ایشان روز قیامت اگرچه در آیند در بهشت یعنی اگرچه بحکم ایمان و اعمال صالحه در بهشت در آیند و ثواب آن دریابند و لیکن بجهت ثواب صلوات بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که عظیم است حسرت خورند که چرا از دست دادند و در حدیث دیگر ذکر الله و الصلوة علی النبی هر دو افتاده و در حدیث دیگر آمده که خوار باد مردی که ذکر کرده شدم من نزد او و درود نفرستاد بر من و خوار باد مردی که در آید بر وی رمضان و بگذشت پیش از آنکه آمرزیده نشود یعنی در رمضان باید کار ها کند که سبب مغفرت وی گردد که وجود این ایام غنیمت است و موسم مغفرت و خوار باد مردی که دریافتند پدر و مادر یا یکی از این دو پیری را و در نیاورند او را به بهشت یعنی باید بپیرو مادر را خدمت کند و راضی دارد الیتا از خصوصا در کبر سن تا مستوجب دخول جنت گردد و در حدیث دیگر آمده است که آنحضرت برآمد بر بالای منبر و گفت آمین باز برآمد گفت آمین معاذ بن جبل گفت یا رسول الله انها گفتن چیست فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که جبرئیل آمد و گفت یا محمد هر که نام برده شود تو نزد وی و درود نفرستد بر تو و بمیرد در آید در آتش دوری او را گرد او را خدای تعالی از درگاه قرب و رحمت خود پس بگو آمین پس گفتم من آمین و همچنین گفت جبرئیل علیه السلام در حق کسیکه دریابد رمضان را و قبول کرده نشد از وی که نیکی کرد بپدر و مادر خود و آمده است که هر که در مجلسی بنشیند و در و نگوید آمرزیده میشود هر چه واقع شود از وی دران مجلس تشبیه گمان نبرند که مراد بذکر آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم در مجلس همین نام شریف وی بر من است بلکه عام تر است از ذکر اسم ذکر او صاف و احوال سنیه وی صلی الله علیه وآله وسلم اگرچه بصریح نام شریف وی نه کند و نگردد اگرچه علما موضوع مسئله ذکر اسم شریف را ساخته اند هذا ظاهر و بالله التوفیق و صل اختلاف کرده اند در صلوة بر غیر سید المرسلین وی صلی الله علیه وآله وسلم و سائر انبیا علیهم السلام و مجموع آنچه مفهوم میشود از کلام قوم سه قولست جمع بمانند که جائز نیست صلوة بر غیر آنحضرت در شفا گوید که روایت کرده شده است از ابن عباس رضی الله عنهما که

گفت جائز نیست صلوة بر غیر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و در مواہب میگوید کہ ثابت شدہ است این روایت
از ابن عباسؓ و روایت کردہ است ابن ابی شیبہ از طریق عثمان از ابن عباسؓ کہ گفت نمیدانم صلوة را کہ غیر انبیاء
بود صحیح یکے مگر بر نبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و سند این صحیح است و حکایت کردہ شدہ است از امام
مالک نیز کہ گفت جائز نیست کہ صلوة فرستادہ شود بر ہیچ یکے از انبیاء غیر محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و از عمر بن عبد العزیز
نیز ہمچنین آمدہ و لیکن گفتہ اند کہ معروف از مذہب مالک نہ است بلکہ وی رحمتہ اللہ علیہ در مبسوط گفتہ است
مکروہ میدارم صلوة بر غیر انبیاء و گفت نمیرسد دلی سر دماراکہ تجاوز و تعدی کند از انچہ امر کردہ شدہ ایم بدان
و این قول ثانی است درین باب کہ مخصوص نیست بآنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم زیرا کہ در حدیث آمدہ کہ
فرمود صلوة علے الانبیاء قبلے فان اللہ بعثہم کما یغنے پس صلوة مخصوص است بانبیاء و غیرہ ایشان جائز نیست
و از ابو سفیان ثوری نیز ہمچنین منقول است و از ابن عباسؓ در روایت دیگر آمدہ گفت لا ینبغی الصلوة علی احد
الا للنبیین و فرقہ دیگر میگویند کہ صلوة بمعنے ترحم است و دعاست از حضرت عزت جل جلالہ کہ رحمت کند بر بندۂ
خود و این مطلق است مگر آنکہ منع کند از اطلاق حدیثی صحیح یا اجماعی قطعی و ثابت نشدہ است این بتحقیق
گفتہ است حق سبحانہ در خطاب مومنان ہو الذی یصلی علیکم و ملائکتہ و در شان صابران فرمودہ اولئک
علیہم صلوات من ربہم و رحمة و در حق متصدقان فرمودہ خذ من اموالہم صدقة تطہرہم و تزکیہم بہا و صل
علیہم و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم صلوة میفرستاد بر متصدقان و در وقتی کہ می آوردند صدقات را
نزد وی صلوة چنانکہ در حدیث آمدہ است اللہم صل علے آل ابی اوفی و صل علے فلان و علی فلان و در حدیث دیگر
آمدہ است اللہم صل علے عمرو بن العاص و آنحضرت میفرمود کہ وے خوب می آرد صدقہ را و در حدیثی کہ آنحضرت
تعلیم صلوة کردہ است و علے آلہ و ازواجہ و ذریتہ نیز واقع شدہ و در حدیث ابن عمرؓ آمدہ است کہ وی صلوة
میفرستاد بر نبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و بر ابی بکر و عمرؓ ذکر کردہ است این را مالک در موطا و این و ہب از انس
روایت کردہ کہ گفت ما دعا می کردیم یاران خود را کہ غایت بود اللہم اجعل صلاتک علے فلان صلوة تورثہ الدرجات
یقومون باللیل و یصومون بالنہار و قاضی عیاض مالکی گفتہ کہ انچہ محققین علما گفتہ و در مواہب میگوید جمہور
علما بران رفتہ اند و اختیار کردہ اند و آنرا کثیرے از فقہای متکلمین آنست کہ جائز نیست ازو غیر انبیا بصلوة بلکہ
این چیز نیست کہ مخصوص اند بدان و انبیا گذشتہ است شعار ایشان در توقیر و تعظیم پس گفتہ نشود ابو بکر صلے اللہ
وسلم علیہ و علی صلے اللہ علیہ وسلم اگرچہ از روی معنے صحیح است چنانکہ مخصوص است اللہ سبحانہ و بہ تنزیہ

وتقدیس پس گفته نشود وقال محمد عزوجل اگرچه عزیز وجلیل است وهمچنین واجب است تخصیص نبی وسائر انبیا به صلوة وسلام وشریک گردانیده نشود ایشان وآنچه در کتاب وسنت واقع شده است محمول بر معنی دعاست نه بر وجه شعار ولهذا جائز نیست مثلاً در آل ابی اوفی وغیروی که شعار ساخته بود مر ایشان را وهر جا که ذکر ایشان رود صلوة ماسوی الله فرستاده شود وذکر کرده شده انبیا واز ائمه وغیرهم بغفران ورضا چنانکه در قول وی سبحانه ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان وفرمود رضی الله عنهم ورضوا عنه وگفته اند که بنود این امر معروف در صدر اول بلکه پیدا کرده اند این را بعضے از اهل بدعت در بعضے ائمه خود وشریک ومساوی گردانیده اند ایشان را با پیغمبر صلے الله علیه وآله وسلم واجب است اجتناب از طریقه ایشان وذکر آل واز واج وذریت بروجه تبعیت واضافت است نه بر استبداد واصالت ولا کلام فیه وتحقیق گفته است پروردگار تعالی لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم لبعض پس واجب گردانید که باشد دعاء مر آنحضرت را صلے الله علیه وآله وسلم مخالف مر دعاء ناس را وهمچنین کلام در سلام وشیخ ابو محمد جوینی که والد امام الحرمین است گفته است که سلام بمعنی صلوة ست پس استعمال کرده نشود در غائب وافراد کرده نشود ودر غیر انبیا واما حاضر خطاب کرده شود بآن وگفته شود سلام علیک وعلیکم السلام وگفته است که این امر مجمع علیه ست وگفته اند که این طریق اسلم واقرب است باحتیاط ورعایت ادب بجناب نبوت ودر مواهب لدنیه میگوید که پیرا اختلاف کرده اند منبع کنندگان از اطلاق صلوة وسلام بر آل حرام ست یا مکروه کراهت تنزیهی یا خلاف اولی سه قول است که حکایت کرده است نووی در کتاب اذکار وگفته هیچ آنست که مکروه است کراهت تنزیه زیرا که شعار اهل بدعت است والله اعلم بتشبیه معلوم شد که این بحث در صدر اول نبود بلکه در زمان مامور بوا لله بالصلوة وسلام بر پیغمبر صلے الله علیه وآله وسلم وبحکم آنحضرت که فرمود صلوا علی الانبیاء قبلی فان الله بعثهم کما بعثنی برانبیاء دیگر نیز مسیفر ستاده اند وشیعه درین مسئله مخالف افتاده بر اهل بیت نبوت صلوة وسلام میفرستند اصالة والا بروجه تبعیت جائز است بخلاف ودر کتب قدیم سلام نسبت باهل بیت مبعثه که شامل ازواج مطهره نیز باشد علیه السلام دیده میشود والله اعلم ودر مردم متاخرین بعضے اصطلاحات دیگر پیدا شده اما در دیار عرب رضی الله عنه ورحمة الله علیه میگویند همچنانچه مشائخ را وصاحب هدایه برادی خود میگوید قال رضی الله عنه ودر طریقه صوفیه منقول است قدس سره العزیز یا قدس سره تبقاوتی که درین باب دو عبارت ست وبعضے قدس الله روحه وبعضے کرم الله علیه وآله وسلم منقول نیست تفاعده مشهوره نحویه که دو اعاده جار است موافق نیست وبعضے درصلوة بر انبیا علی نبینا علیه وعلیهم زیاده

میکنند اصلوة بالسریانیة بعبیت و طنبل واقع میشود و در اکثر متعارف در دیار عرب و هر کرا در حکم ایشان است
و آنحضرت صلعم است و در انبیاء دیگر علیهم السلام و در کلام اکثر اعاجم نسبت بآنحضرت علیه السلام بسیار
واقع است و اولی علیه الصلوة و السلام و لفظ صلے الله علیه و آله وسلم در عنایت ایجاز و سلامت و التعشده

باب دهم در انواع عبادات آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم

شک نیست که مقصود از آفرینش عالم عبادت است
بقوله تعالی و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون و راه راست بقرب و وصول بحق عبادت است چنانکه میفرماید اهدنا
الصراط المستقیم و قال الله تعالی و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون فسبح بحمد ربک
و کن من الساجدین و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین و مراد بیقین موت است از جهت بودن وی امر متیقن بسبب
زوال ضیق صدر و تنگدلی و حزن و غم بعبادت آنست که چون مشغول شد انسان بعبادات منکشف میگردد بروی
اضوار عالم ربوبیت و چون حاصل شد این انکشاف گشت دنیا بکلیت حقیر و در نظر وی و چون حقیر نمود سبک و
آسان شد بر دل فقدان و وجدان آن پس متوحش نشود بفقدان و متاسف نگردد و بوجدان آن پس زائل گردد
حزن و غم و نیز و چون زائل شد بر بنده و مکاره گریخت از آن بسوی طاعت مولا گویا میگوید واجب است
بر من عبادت تو خواه بدهی تو مرا خیرات یا بیفگنی در مکروهات پس فراموش میگردد مکروه و فزاع میگردد بآن
امید و قال الله تعالی فاعبده و اصطبر لعبادته و درین روا است بر فرقه که گویند که چون حاصل شده بنده را
محبت و قرب حق ساقط شد از وی اعمال ظاهره و خلاص شد از کد عمل و ساقط شد از وی تکلیف و چون بنده
مسافر است بسوی درگاه حق و منقطع نیست سیر وی مادام که در قید حیات است و محبت بر نوشته که عبارت است
از عبادت و مستغنی نیست از آن و هر چند وی اقرب و عبادت وی اعظم و اقرب و اشخص و در مجلس جنید حرفے
میگفت که ناظر بود در اسقاط عمل فرمود نزد ما این سخن از زناد و شرب خمر بدتر است و اختلاف کرده اند علماء
در تعبد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پیش از بعثت آیا متعبد بود بشریعتی از شرایع که پیش از وی بود جمهور
بر آنند که متبع نبود بچیزی از آن بلکه عبادت میکرد بهر چه یافته و خلق در دل وی از عبادت و حکم میکرد عقل او
بدان و بعضی توقف کردند درین مسئله و نیز اختلاف کردند که تعبد او بذکر بود یا بفکر فخار آن گفتند ذکر بود و اگر
بهره و اشتند نیز دلیل است که نبوت ذکر فکر صاف میشود و در می یابد علوم و حقائق را و الله اعلم چنانک
مولانا در مثنوی گفته است مثنوی ابنیه گفتیم و باقی فکر کن ۞ فکر گر حامد بود رو ذکر کن ۞ و پایه ذکر اعلاست
که بی واسطه اتصالی بذات حق حاصل گشته فیوض بدو میرسد و در فکر تعلق بنفس است و

بسعلوماتی که در ذهن حاضر است و ترتیب آن بروجه مخصوص مجهول حاصل میگردد و بعضی علما قائلند که عمل بشرایع انبیا خصوصاً ابراهیم علیه السلام میکردند و حجت می آرند که آنحضرت مامور است در قرآن باقتدا و اتباع ایشان بعد از بعثت قال الله تعالی اولئک الذین هدی الله فبهدیهم اقتده و قال حق سبحانه ثم اوحینا الیک ان اتبع ملة ابراهیم پس اگر پیش از بعثت نیز عامل بدان بوده باشد چه عجب جالبش آنکه مراد بهدیهم ایمان بالله و توحید و اصول دین است که متفق علیه است میان همه فروع و شرایع که مختلف است و خود ممکن نیست اتباع در آن از جهت اختلاف میان و نیز نسخ گشت و بعد از نسخ هدی نماند پس در اینجا دلیل نباشد بر آنکه آنحضرت متعبد است بشرایع انبیا سابق علی نبینا و علیهم السلام تا گویند که چون بعد از بعثت متعبد است پیش از بعثت نیز باشد نعم احتمال دارد که متعبد بشریعت کمی از ایشان باشد و اگر باشد ابراهیم اولی و انسب است و بعضی گفته عیسی اقرب است والله اعلم و نیز آنکه است که متوهم میگردد که چون آنحضرت مقتدی و متبع انبیا علیهم السلام باشد نقص وی بر تمامه ایشان چگونه بود و دفع این وهم میکنند بآنکه چون مقتدی متبع همه باشد کمالات همه در وی جمع گردد پس کاملتر از همه بود فافهم و بالله التوفیق صاحب مواهب مقصد عبادات را بر هفت نوع نرانست و ما نیز همین نوع قرار داده ایم نوع اول طهارت دوم صلوة سوم زکوة چهارم صوم پنجم حج ششم اعتکاف هفتم تلاوت

نوع اول در طهارت و در وی چند وصل اول است وصل اول در وضو و مسواک و مقدار آب وضو و فضائل

یعنی حسن و نظافت است وضوء بضم مصدر و بفتح آب وضو یعنی مصدر نیز آمده و بعضی گفته اند که هر دو لغت اند گاهی بمعنی مصدر آیند گاهی بمعنی آب کذا فی القاموس و اختلاف کرده اند علما در وقت وجوب وضوء و بعضی گفته اند وجوب او بمدینه است بقول حق تعالی اذا قمتم الی الصلوة فاغسلوا و جوهکم الآیه و این آیه در سورهٔ مائده است که مدنیست و لیکن در احادیث آمده که جبرئیل علیه السلام آنحضرت را صلی الله علیه و آله و سلم در ابتدای امر نماز و وضو آموخت و نیز در حدیث آمده است که فاطمه رضی الله عنها نزد آنحضرت آمد گریبان و گفت قریش تعهد کرده اند بر قتل تو فرمود آب وضو بیار پس وضو کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و این در مکه بود و ابن عبد البر نقل کرده است اتفاق اهل التفسیر را بر آنکه غسل جنابت فرض گردید شد بر آنحضرت در مکه چنانکه فرض گردید شد نماز بر آنکه آنحضرت نماز نگذارد و هرگز مگر بوضوء وضو گفت ابن عبد البر که این چیزیست که جاهل نیست بدان هیچ عالم شیخ ابن انعام عسقلانی گفت که این رد بر کسی میشود که منکر است وجود وضوء را پیش از هجرت نه بر کسیکه منکر است وجوب آنرا پیش از هجرت انتهی و حاصل این سخن آنست که وجوب وضوء ثابت

نکرد باشد دایں منافات ندارد با آنکہ وضو پیش ازاں باشدہ لیکن واجب نباشدہ خلاص نیست ازیں اشکال
اگر آنکہ گویند وضو پیش از ہجرت مندوب بودہ نہ واجب ولیکن بر تقدیر لازم می آید کہ نماز بی وضو جائز باشدہ ایں
خلاف اجماعست وممکن است کہ گفتہ شود کہ نزول آیت برای وجوب وضوست نزد قیام بصلوۃ وانتم محدثون
تقدیر بگذند چنانکہ بعضے گفتہ اند کہ در ابتدای وضو فرض بود نزد قیام مطلقاً و در آخر منسوخ گشت ومفید بود حدیث
گشت ولیکن در نسخ احکام سورۂ مائدہ سخن ست فند بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم برای ہر نماز وضو ساختن
و بعضے اوقات بیک وضو چند فریضہ گذاردہ است از بریدہؓ روایت کردہ کہ گفت بود رسول خدا صلے اللہ علیہ
وآلہ وسلم کہ وضو میکرد برای ہر نماز و گذارد در روز فتح چند نماز در روایتی پنج نماز بیک وضو پس گفت عمر رضی اللہ عنہ
یا رسول اللہ چیزی کردی کہ ہرگز نکردہ بودی فرمود عمداً کردم یا عمر یعنی برای بیان جواز تا بداند کہ وضو برای ہر نماز
فرض نبود بخاری وابو داؤد وترمذی از انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ آوردہ اند کہ گفتہ بود رسول خدا صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم کہ وضو میکرد برای ہر نماز پس گفتہ شد مر انس را کہ شما چہ میکردید گفت کفایت میکردیم از ما را وضو
تا وقتیکہ محدث نمی شد و از یحییٰ گفتہ اند کہ وجوب وضو برای ہر نماز از خصائص حضرت نبوت ودر روایت احمد بن ابی داود
در حدیث عبد اللہ بن حنظلہ غسیل آمدہ کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مامور بود بوضو کردن برای ہر نماز
طاہر باشد یا غیر طاہر وچوں شاق آمدہ بروی امر کردہ شد بمسواک نزد ہر نماز و نہادہ شد از وی وضو مگر از حدث
و امر بمسواک مشتق است از سواک یعنی مالیدن و مالیدن دہن وسواک بالکر چوب دندان مالی سواک شدہ احادیث
در فضیلت واستحباب مسواک بسیار واقع شدہ فرمود اگر نمی بود خوف مشقت ہر آئینہ امر میکردم و واجب میگردانیدم بر
ایشان مسواک را برای ہر نماز و فرمود مسواک کردن سبب طہارت دہن وموجب رضا حق است تعالیٰ وتقدس
فرمود نیامد مرا جبرئیل ہرگز مگر آنکہ امر کرد مرا بمسواک تحقیق ترسیدم کہ لب یا پوست کنم پیش دہن خود را ودر
روایتی لثہ را دلالت بکسر لام وتا وشلثہ محفوظہ گوشت بن دندان وظاہر حدیث عبد اللہ حنظلہ کہ گذشت ناظر
بر وجوب مسواک است بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ولیکن حد صحت این حدیث سخن است وخصائص ثابت نمیشود
بدلیل صحیح وحدیث طبرانی وبیہقی کہ از عائشہ آوردہ اند کہ آنحضرت فرمود سہ چیز اند کہ بر من فرض اند و بر امت
ایشان سنت اند وتر ومسواک وقیام لیل ودر حدیث دیگر آمدہ کہ آن حضرت فرمود امر کردہ شدہ ام من مسواک
تا آنکہ ترسیدم کہ فرض گردانیدہ شود بر من دایں صریحست در عدم وجوب مگر آنکہ این حدیث پیش از وجوب
واقع شدہ باشد اما بر امت اجماعست کہ واجب نیست بلکہ سنتی است مؤکدہ نزد امر بوضو اتفاق دارند صلوۃ نوافل

وزدودن از خواب چنانکہ در صحیحین از حدیث حذیفہ آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون برمیخاست از خواب شب مسواک میکرد دہن را بمسواک و ظاہر آنست کہ مراد قیام لیل برای نماز است پس مراد مسواک برای وضو نماز است و وضو نزد برخاستن از خواب نہ برای نماز شب سنتی علیحدہ است و برای قرأت قرآن و در وقت خواب رفتن نیز مسواک میکرد و نزد تغیر فم خواہ تغیر رائحہ باشد بودن انسان و نزد در آمدن در منزل و در حدیث عائشہ آمدہ کہ چون می در آمد آنحضرت در خانہ نخست کاری کہ می کرد مسواک میکرد و ظاہر آنست کہ وضو و نماز نیز میکرد و کذا قیل و آنحضرت مبالغہ میکرد در استیاک چنانکہ در صحیح بخاری آمدہ است کہ آنحضرت میکردند مسواک چنانکہ آواز می آمد از دہن مبارک أُعْ أُعْ بضم ہمزہ و فتح آن و عین مہملہ گویا کہ قی میکند در بعضے روایات بعین معجمہ و در روایات نسائی اماما عاد و در روایت ابو داؤد آہ آہ و در بعضے روایات اخراج عجیبہ مستحب آنست کہ مسواک از درخت اراک باشد آنحضرت نیز چنین میکرد و دامن نیز خوب بدان و باگشت کفایت است خواہ باگشت خود باشد غیر و اگر بجامہ درشت باشد نیز کفایت است و شافعیہ گویند برای ہر نماز میکنند بیشتر ہمین جامہ می کنند و ابو نعیم و بیہقی آوردہ کہ استیاک میکرد آنحضرت بر عرض یعنی عرض دندان و در مواہب گفتہ است کہ آیا اولی آنست کہ استیاک ہمین کند یا شمال بعضے گفتہ اند از جہت حدیث کان یعجبہ التیمن فی ترجلہ و تنعلہ و ظہورہ و مسواکہ نیافتہ اند بر آنکہ آیا استیاک از باب تطہیر و تطیب است یا از باب ازالہ مفاسد و رات اگر گوئیم کہ از باب اول است مستحب ست کہ ہمین باشد و اگر از باب ثانی ست پس شمال بود از جہت حدیث عائشہ کہ بود دست راست رسول خدا صلعم برای طہور و طعام و دست چپ برای خلاء و ہر چہ بود از اذی رواہ ابو داؤد و باسناد صحیح بعضی از شراح حدیث گفتہ اند تیمن در مسواک آنست کہ ابتدا بجانب راست کند چنانکہ در ترجل و تنعل پس استدلال بآن بر استیاک بدست راست درست نباشد پس در استیاک بدست راست نقل باید فتد بر و گفتہ اند کہ ظاہر آنست کہ آن از باب ازالہ اذی ست چنانکہ انتخاط و مانند آن پس تیسری باشد و قرطبی حکایت کردہ است از امام مالک کہ مسواک نباشد کردن در مساجد زیرا کہ از باب ازالہ قذر ست این تمام کلام مواہب ست و پوشیدہ نماند کہ مشہور و معارف استیاک بدست راست است و دست چپ کہ متعین ست برای ازالہ قذر بر تقدیر بری خواہد بود کہ ازالہ بدست بود بوساطت آلتی چنانکہ در انتخاط و مانند آن و کراہت استیاک در مسجد بر تقدیر یکہ چیزیکہ خارج میگردد از دامن در وی میریزد از فم اگر استیاک بدست بود از کلام جار یست و اگر بچوب و مانندان بود و استحباب ابتدا بجانب یمین بحال

انتخاط یعنی پاک کردن ۱۲

خود است بهر نقد بر و بالجمله از شکلام معلوم میشود که اختیار یعنی بر استیاک یدست چپ است واللہ اعلم اما مقدار آب غسل و وضو آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفته اند که غسل بیک ساع کردی که پنج مده است و وضو بیک مده و در حدیث دیگر آمده که وضو بد در طل کردی و تحقیق مقدار صاع و رطل بزبان عرب این دیار خالی از تفسیری نیست و در شرح سفر السعادت درین باب در باب صدقه فطر در بیان آن تقصیری نرفته است و گفته اند که مراد از احادیث تعیین و تحدید نیست فائده چنانکه اکثر باقل ازان وقوع یابد نیز جائز است و اصل آنست که هر چه کفایت کند بکار برد و مادام که اسباغ کند و بحد اسراف نکشد و آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در تقلیل آب وضو و کم ریختن آن مبالغه فرمودی حاست را نخدیر و منع کرده است از اسراف در وضو و بسیار ریختن آب و میفرمود در امت من کسانیکه پیدا آیند که در وضو تعدی و تجاوز از حد کنند و در ریختن آب اسراف نمایند و میفرمود وضوء شیطان نیست امام دلمان که آدمی را در وضو اسراف آب در وسواس اندازد پس از وسواس پرهیز و هیچ از وسواس دفع آن باید بود براه تغافل زدن و در دفع خاطر آن تکلیف ننمایند و در ان خاطر زوند هم بر خصمت عمل کنند و اگر شیطان بسیار مزاحمت دهد گوید که این عمل که تو کردی ناقص و نادرست است و پیشگاه درگاه حق نه بر زعم او گوید که تو بر باز دست من زیاده برین نمی آید و مسؤل من کریم است تعالی و تقدس همین قدر پسند بر فضل و رحمت او واسع است و همچنین در نماز دیگر مواقع وسواس داصل وسواس و نقصان و اضمحلال آن خیر و شیطان درین میان راه یابد استعوذه لا حول در دفع آن نهایت مؤثر است کما جاء فی الآثار و در حدیث احمد و ابن ماجه از عبد اللہ بن عمرو بن العاص آمده که یکبار آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ گذشت وی وضوی ساخت فرمود لا تسرف بالماء و در روایتی ما هذا السرف یا سعد و هل فی الماء من اسراف یعنی در آب که دریای کبیا سبب حظر نیز الوجود نیست اسراف چه باشد فرمود آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نعم و ان کنت علی نهر جار ارتی در آب اسراف میباشد اگر باشی بر جوی روان و این مبالغه است در منع و تحذیر از اسراف و ارشاد است بطریق دفع وسواس غالبا در سعد چیزی ازین باب احساس فرمود تا برای دفع آن این مبالغه نمود و در مسائل فقه مذکور است که اگر متوضی بر لب جوی بود در ریختن آب اسرافی نیست چه هر قدر آب بریزد باز هم در جوی اند و مگر آنکه غساله را بیرون نهر اندازد و در حقیقت فرق میان نهر جاری و غیر وی آنست که آب مستعمل در وضو بالتفاق پاک کننده نیست و نزد اکثر ین پاک هم نیست پس اولا در جای دیگر استعمال نتوان کرد پس زیاده از حاجت بکار بردن تضییع باشد و در نهر جاری

کہ مسالہ ہم در وی افگند تضیع نبودہ و نیز آب مستعمل در وی نمیماند ولیکن مبالغہ فرمود کہ در آنجا نیز تجاوز از حد مناسب نبود و گفتہ اند اگر در بسیار ریختن آب اسراف در آب نباشد اسراف در عمر و تضیع وقت باقیست و نزدیک باین معنی است آنچہ بعضے گفتہ اند کہ مراد باسراف در حدیث اثم است یعنی اگر در اکثار آب در نہر جاری اسراف و تضیع آب نیست ولیکن در تجاوز از تقدیر شرع اثمی ہست واللہ اعلم و صحل گلہ بودے کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اعضای وضو را از یکبار زیادہ نشستی از جہت تعلیم امت کہ اینقدر کافی است و اقتصار بر مقدار فرض کہ وضوئے آن درست نبود چنانکہ فرمودند وضوء لا تقبل اللہ الصلوۃ الا بہ و در روایت ابوداؤد از حدیث ابن عباس آمدہ کہ گفت آیا خود ہم شمارا بوضوء رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وضوء کردہ مرۃ مرۃ و گاہ ہر عضو را دو بار شستی برای مبالغہ در تطہیر و آنرا نور علی نور خواندہ است سبب مزید ثواب و مضاعفت اجر داشتہ چنانکہ در حدیث زرین از عبد اللہ بن زید کہ راوی حدیث وضوء رسول اللہ است صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدہ است کہ گفت کہ وضوء کرد رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مرتین مرتین و گفت ہذا نور علی نور و گاہ سہ بار شستے و این فرمودہ نہایت تطہیر و مبالغہ دران و اسباغ وضوء کردہ احادیث امر بدان و اقعشہ تر از اکثر علمائے امت و احادیث صحاح و حسان در باب بسیار و بشمار آمدہ کہ بیشک چون عزیمت و فضیلت دین امت عمل آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و صحابہ رضی اللہ عنہم در اکثر احوال ہمچنین بودہ و از عثمان رضی اللہ عنہ آمدہ کہ گفت وضو کردہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم سہ سہ بار و فرمود ہذا وضوء وضوء الانبیاء من قبلی و در روایتی وضوء ابراہیم خلیل الرحمن و گاہ بعضے از اعضاء را سہ بار شستی و بعضے را دو بار چنانکہ در روایت بخاری و مسلم از عبد اللہ بن زید بن عاصم انصاری آمدہ کہ گفتہ شد مر او را کہ وضوء کن برای ما چنانکہ وضوء کرد رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم پس طلبید آبی را و در نخیت آب از وی بر دو دست خود و شست ہر دو دست را سہ بار پس در آورد دست خود را در آنا و بیرون آورد و شست روی خود را سہ بار پس شست ہر دو دست را دو دو بار مسح کرد بسر خود باقبال و ادبار و شست ہر دو پای خود را و مانند این آمدہ در روایت موطا و نسائی و مسح کرد بسر خود باقبال و ادبار و شست ہر دو پای خود را و مانند این آمدہ در روایت موطا و نسائی و ترمذی نیز ہمچنین آمدہ در شستن پای حد و مذکور شد و در روایتی از نسائی آمدہ کہ شست ہر دو پای خود را دو بار و در بعضے احادیث غسل اعضاء مطلق و اقعشدہ بی ذکر عدد ظاہر ہرش در یکبار خواہد بعد یا مقصود راوی در آن مقام بیان اصل شستن بودہ از بیان عدد ساکت ماند و در ہیچ حدیثی در صفت وضوء آنحضرت صلے اللہ

علیه وآله وسلم نیامده که زیاده شست برسه بار بلکه نهی کرده از زیاده برسه بار شستن و فرموده که زیاده شست برسه بار یا نقصان کرد بد کرد و ظلم کرد ولیکن مشکل آنست که ظاهر این حدیث ذم نقص ست از ثالث و جواب میگویند که این امر نسبی ست و اساءت متعلق بنقص و ظلم بزیادت و در روایت نسائی ذکر نقص نیست همین قدر ست که هر که زیاده کرد بر این بد کرد و تعدی کرد و ظلم نمود و این صحیح تر است و این خزیمه بر او در صحیح خود روایت کرده و در ذکر نقصان سخن کرده و راوی آنرا تخطیه کرده زیرا که ظاهر وی ذم نقص است از ثلاثه و نه چنین است و بعضی گفته اند که در کلام نقدیر ست و مراد من واحده است و در بعضی روایات صریح آمده است من نقص من واحده او زاد علی ثلاث نقد اخطاء و انما مام شافعی نقل کرده که گفت دوست نمیدارم که زیاده کند متوضی بر سه بار و اگر زیاده کرد مکروه نمیدانم آنرا و گفته اند که مراد آنست که حرام نمیدانم آنرا و اصح آنست نزد شافعی که مکروه است کراهیت تنزیه و حکایت کرده است داری از قومی از شافعیه که بزیادت بر ثلاث باطل میگرداند وضو را چنانکه زیاده رکعت در نماز و این قیاس فاسد است و منقول است از امام احمد که فرمود جایز نیست زیاده بر ثلث و ابن المبارک گفت ایمن نیستم از آنکه آثم گردد شنیدم از فتاوی علمیه میآرد که هر که کمتر از شستن آنقدر که آثم میگردد نزد بعضی از جهت ترک سنت مشهوره و نزد بعضی آثم نگردد و از جهت آنیان مامور بیده صحت حدیث وارد شده در آن و امام محمد در موطای خود بیفزاید که شستن سه بار افضلست و دو بار کفایت دارد و یکبار اگر بالسباغ و الکمال بود نیز کفایت است و میگوید که قول امام ابو حنیفه این است و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مضمضه و استنشاق گاه بیک غرفه کردی و گاه بسه غرفه چنانکه در غسل اعضای دیگر و از یک غرفه نیمه در مضمضه بکار داشتی و نیمه در استنشاق و در سه صورت همین وصل فرمودی و جمیع میان مضمضه و استنشاق مذهب شافعی است و آن بر صورت متعدده منصور است و صحیح همینست که بیک غرفه مضمضه کند و استنشاق باز غرفه دیگر مضمضه کند و استنشاق همچنین سه بار کند و صاحب سفر السعادت میگوید که در هیچ حدیث صحیح فصل و استنشاق را بعد از فراغ از مضمضه یکبار یا دو بار یا سه بار بآب جدید کرده باشد وارد نیست انتهی و ما عبارات احادیث را مختلف یافتیم و در اکثر احادیث اینچنین واقع شده است که نخست هر دو کف دست را شست پستر مضمضه و استنشاق کرد پستر روی شست پستر دوست نادر فقیر این عبارات بسیار در احادیث ظاهرش دلالت بر وصل مضمضه و استنشاق کند اگرچه قطعی نیست و بعضی هر دو دست شست پستر مضمضه پستر استنشاق کرد پستر روی شست و این ظاهر در فصلست چنانکه اول ظاهر در وصل بلکه ظهور

این در فصل پیشتر از ظہور آنست در وصل در مشکات روایتی از نجاری و مسلم آورده که مضمضه و استنشاق
کرد سه بار بسه غرفه و این نیز محتمل دو وجه است فصلاً و وصلاً و لیکن در بعضے احادیث صریح و افعشده
که مضمضه و استنشاق بیک غرفه کرد و مذہب مشہور از امام شافعی آنست بروجهی که مذکور شد و مشہور از
مذہب ابو حنیفه قضاست میان مضمضه و استنشاق بروجه مذکور زیرا که دہن و بینی هر کدام عضوے
علیحده است پس وظیفه غسل هر یک باید جدا جدا چنانکه سائر اعضا و این وجه در حقیقت برای ترجیح حدیث
فصلست بموافقت وی مر قیاس را چنانکه قاعده مقرر است در اصول فقه تعلیل در مقابله نص چنانکه
خصم توهم کند و دلیل ما حدیث ابی داؤد طبرانی ست چنانکه شمنی آورده که طلحة بن مصرف از اعلام ائمه و ثقات تابعین
ست از پدر از جد روایت میکند که رسول خدا وضو کرد پس مضمضه کرد سه بار پس استنشاق کرد سه
بار و گرفت هر بار آب جدید و شافعیه میگویند که این حدیث از جهت اسناد ضعیفی دارد زیرا که حدیث طلحة بحجت
و صحبت او با حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم به ثبوت نه پیوسته است انتهی و در جامع الاصول
میگویند که طلحة بن مصرف از اعلام تابعین و از ثقات ایشان است و جد وی کعب بن عمرو یا عمرو بن کعب
است و شمنی در شرح نقایه میگویند که بیهقی در کتاب معرفت آورده است که عبد الرحمن بن مهدی که
از کبار ائمه محدثین و در درجه مشایخ امام احمد بن حنبل ست گفته حدیث طلحة عمرو بن کعب مرا و را صحبت است و در
سنن خود از یحیی بن معین آورده که گفت محدثان میگویند که وی حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم دیده است
و اهل بیت طلحة میگویند که او را صحبت نیست انتهی و چون اهل ایشان تصریح کرده باشند بصحبت وی مدعا ثابت
باشد و عدم وقوف اهل بیت وی بران قادح نبود و این سعد در طبقات حدیثی در باب مسح از جد طلحة آورده
بلفظ رایت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یمسح یحذا پس ثابت شد که او را صحبت است کذا قال
الشیخ ابن الهمام و شمنی از فتاوی ظهیریه نقل کرده است که نزد امام ابی حنیفه رحمة الله علیه نیز جائز است
که وصل کنند در مضمضه و استنشاق و نزد امام شافعی فصل ساختن مضمضه و استنشاق بآبهای جدید نیز روا
بود و در جامع ترمذی میگوید که شافعی گفته که جمع مضمضه و استنشاق نه کرده و اگر جدا جدا کنند محبوب تر است
نزد ما پس در حقیقت خلافی نماند ما آنحضرت وضو هرگز بی مضمضه و استنشاق نکردی و مضمضه و استنشاق
سنت است و در فرض نزد ائمه ثلاثه و فرض ست نزد امام احمد و آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم استنشاق
در دست راست کردی و استنشاق یعنی بینی افشاندن بدست چپ و امسح راس اختلاف است و در قدر

واجب در آن امام شافعی و جماعه برانند که واجب ولی چیزیست که اطلاق کرده شود بر دی مسح اگرچه بکمے
سر بر دانیتی سنوی باشد و امام مالک و جماعه برانند که مسح تمام سر واجبست و نزد امام ابی حنیفه ربع
راس و مسح تمام سر سنت است و دلائل این مذاهب مذکور اند در محل خود و در شرح سفر السعادت
استقصای آن بقدر وسع تقصیر کرده نشده است و بعضے از علما گفته اند که انصاف در مسئله مسح بدست
مالک است کذا سمعت من شیخی علی بن جار الله مفتی الحرم الشریف رحمة الله علیه والله اعلم و مسح تمام سر سنت
است کیفیت مسح آنست که ابتدا کند بقدم راس و بسر دو دست را بجانب قفا پس رد کند بسر دو دست تا باز
آرد بهمانجا که ابتدا کرده بود و سنت در مسح سر و ریش بسبب امام اعظم یکبار است و شمنی از فتاوی ظهیریه نقل میکند که سه
بار مسح کردن هر بار بآب جدید بدعت است و امام شافعی گوید مسح تمام سر سه بار بآبهای جدید سنت است
و در روایتی غریب از ابی حنیفه نیز آمده است اما تثلیث مسح بماء واحد در هدایه گفته که آن شاذ است و دیروست
از امام ابی حنیفه در بعضے شروح هدایه گفته که در روایت حسن است از ابی حنیفه که اگر مسح سه بار بیک آب کند
مسنون باشد و مردی از آنحضرت صلے الله علیه وآله وسلم آنست که تکرار مسح نکردی و اکثر احادیث در مسح
مطلق آمده بی تقیید بعدد و مقید بمرة واحد نیز آمده و آنچه بصحت رسیده از احادیث آنست و در بعضے احادیث
متین نیز دانسته شده و این بآن معنی است که هر دو دست را از مقدم راس بموخر برد و باز از موخر بمقدم آورد
و نیز این احادیث و موسوم بضعف نمیدارند اما تثلیث مسح در هیچ حدیثی صحیح نیامده مگر آنکه دانسته شد که وضوکرد
یکبار و دو بار سه سه بار و وضو شافعی غسل و مسح است و قول شافعی تثلیث مسح باین دلیل و قیاس
مسح بر غسل و جوابش آنست که نوضاء تثلثا مذکور در حدیث آمده محمول است بر روایات صحیحه که در عدم تکرار مسح
آمده بیان کرده تثلیث مخصوص است باعضای مغسوله و نیاز مسح بر تخفیف است پس قیاس وی بر غسل که مبنی
بر مبالغه و بر اکمل و اسباغ است قیاس مع الفارق باشد و شیخ ابن حجر در شرح صحیح نجاری گفته که در هیچ
طریق از صحیحین ذکر عدد مسح نیامده و اکثر علماء همین اند مگر شافعی که تثلیث مسح را مستحب میدارد و ابو داؤد
گفته که احادیث عثمان رضی الله عنه که صحاح اند همه دلالت دارند که مسح راس مرة واحدة است و ابو عبیده
مبالغه کرده و گفته که هیچ یکے از سلف را ندانم که باستحباب تثلیث مسح رفته باشد گرابراهیم نخعی و لیکن در قول
نظر است چه ابن ابی شیبه و ابن المنذر از انس و عطا و غیره ایشان آنرا نقل کرده و ابن خزیمه و غیره و بعد حدیث
عثمان تثلیث را بالصحیح نموده انتهی و در جامع الاصول در روایتی از حدیث عثمان آمده که در دی مسح راس تثلثا

ذکر کردہ و شیخ الاسلام نیہقی نقل کردہ کہ گفت روایت کردہ شدہ است بوجہ غریب نگرار مسح از عثمان رضی اللہ عنہ
ولیکن آن بجہت مخالفت احادیث صحیحہ حجت نیست نزد اہل علم انتہی و ترمذی از وائل بن حجر آوردہ کہ ثم مسح
علی راسہ فاستلقا و مسح علی اذنیہ فلما وہر چہ ازین باب آمدہ اگر بصحت پیوستہ محمول است بر تکرار باب واحد نہ
باب جدید کما قال فی الہدایۃ و آنحضرت مسح گوش کردی ظاہر را و باطنا یعنی ہم بیرون گوش مسح کردی و ہم
درون گوش و انگشت ہای مسح درون سوراخ گوش در آوردی و مسح باب جدید است نزد ائمہ
ثلاثہ و نزد امام ابو حنیفہ بروایتی از امام احمد بقیہ آب سر در اکثر احادیث مسح راس واذنین واقع شدہ بی تعرض
باب جدید و ظاہر سیاق آنہا در بودن او ست آب سر و الا آنچہ روایت کردہ شدہ است کہ گرفت برای اذنین
آب جدید محمول است بر آنکہ نبود از استیعاب راس و دست نمانده از جہت تطبیق میان احادیث و بالجملہ
روایت مسح اذنین باب سر و اکثر و اشہر ست و اربسیاری از صحابہ بطریق کثیر آمدہ کذا قال الشیخ ابن الہمام
و اما غسل جانبین و اکثر روایات مطلق آمدہ بای ذکر عدد و اما بقیہ تتمہ و تطیف و لہذا بعضی قائل نمستند ثلث
غسل در ان کذا فی الشرح ابن الہمام و در روایتی از نسائی آمدہ کہ شست ہر دو پای را دو بار و در بعضی سہ بار
نیز آمدہ و در بعضے شست پای راست سہ بار بعد ازاں شست پای چپ را سہ بار ظاہر او در ہر وقتی بطریقی واقع شدہ
و احتمال علم بود تحلیل لحیہ از ضمان و عمار رضی اللہ عنہ حدیث آمدہ و محدثین را اختلاف است در صحت و ثبوت
آن راجح جانب ثبوت ہست و آن سنت ہست نزد امام ابی حنیفہ و شافعی نزد امام احمد نیز بر مذہب معروف
و نزد بعضے از ائمہ مذہب وی واجب ہست از جہت حدیث انس کہ گفت بود رسول خدا صلے اللہ علیہ و آلہ
وسلم کہ چون وضو میکرد و میگرفت کفی از آب و می در آورد آنرا تحت خنک و تحلیل لحیہ میکرد و خود را مبقر مود بہذا
امرنی ربی و کیفیت تحلیل آنست کہ در آرد انامل خود را از اسفل لحیہ بجانب فوق کذا قال الشمنی و ظاہر حدیث
آنست کہ بار جدید بود و بعضے گفتہ اند کہ بار وجہ است و وقت وی نزد شستن روی است نزد امام محمد ظاہر است
کہ در وقت شستن روی کند یا در وقت مسح راس و نزد ابی داؤد از حدیث ابن عمر آمدہ کہ بود آنحضرت صلے اللہ علیہ
و آلہ وسلم چون وضو میکرد و میخواست عاضیین خود را بتری می در آورد و انگشتان خود را در لحیہ از تحت آن و اما تحلیل
انگشتان پست و پاگاہ گاہ کردی کذا فی السفر السعادت و آن نزد امام ابی حنیفہ و امام شافعی سنت است
و نزد امام احمد تحلیل اصابع رجل مسنون است بے خلاف و در اصابع بدین دو روایت است اشہر سنت ست و
بروایتی دیگر واجب است از تحلیل امام مالک تحلیل مخصوص بہ اصابع رجل داشتہ و آنرا نیز گفتہ کہ اگر

تحریک کند باکی نیست ولیکن تخلیل اطیب است مرنفس را و تخلیل اصابع رجل منحصر کند و گفته اند مراد آنست که ابتدا کند از خنصر رجل یمنی و ختم کند بخنصر رجل یسری بجهت رعایت تیامن و اصابع یدین را بدران اصابع یکی در دیگری و شیخ ابن الهمام گفته که مواظبت برین کیفیت که در تخلیل اصابع رجلین گفته اند معلوم نیست و اما تحریک انگشتری در انگشت در حدیثی ضعیف وارد شده و در مذهب حنفی آن را از سنن مستحبات دانسته اند و ابن الهمام در زاد الفقیه گفته که تحریک خاتم اگر فراخ بود سنت است و اگر تنگ بود و آب در زیر آن نرسد واجب و در مسح رقبه نیز حدیث آمده که مودی که هر که مسح کند بر قفا همراه برنگاه داشته شود از غل روز قیامت این حدیث را در مسند الفردوس از ابن عمر روایت کرده و بیرون دیگر نیز آمده که شمنی آنرا ذکر کرده است ولیکن میگویند که سند آن ضعیف است و آن نزد حنفیه مستحب است و اختیار بعضی شافعیه همین است و شیخ ابن الهمام از برای اثبات استحباب آن حدیث ترمذی از وائل بن حجر نیز آورده که مسح علی راسه ثلثا و مسح اذنیه ثلثا و ظاهر رقبته و حدیثی دیگر آورده از کعب بن عجره بروایت ابو داؤد دانه صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مسح الرقبة مع الراس و گفت که نزد بعضی بدعت است و در هدایه آنرا در سنن و مستحبات ذکر کرده و اما حلقوم بدعت است باتفاق و در تحقیق آب در وضو بر دست آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در سفر و حضر احیانا ثابت شده است و احادیث صحیحه در نیاب آمده و در آن دلیلیست بر جواز استعانت مرد بغیر خود در تحقیق آب بر دست بی کراهت و احتمال آنست بطریق اولی خواهد بود ولیکن از نجا جواز اعانت بمباشرت لازم نیاید و آنکه بعضی مردم در وقت پای شستن آنها را بدست خود گیرند اصلی ندارد مگر قصد ایشان تعاون است که تا آب بیشتر ریخته شود و آنحضرت را رو و پاکی بود که بدان اعضای بعد از وضو پاک کند و بگذاشتی خود خشک گشتی و مسح رقبه بطرف ثوب نیز آمده است فائده و حدیث عائشه رضی اللہ عنہا گذشته بود در آنحضرت را جامه پاره برای چیدن آب که می چید بدان آب را جذب اند وضو او ضعیف است و بعضی گفته اند که حدیث مسح بطرف ثوب نیز ضعیف است و بعضی گفته اند این هر دو حدیث در جامع ترمذی مذکور اند وی نیز تضعیف کرده و گفته که آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در نیاب چیزی بصحت نرسیده است و گفته که قومی از اهل علم از صحابه و تابعین و غیرهم در نیاب رخصت کرده اند و بعضی کره داشته اند و بگذاشته اند تا همچنان خشک شود و جذب نورانیت و ثقل میزان اعمال ست در روایت کرده شده است این قول از سعید بن المسیب نخعی و در حنفیه کتب حنفیه مذکور است که اگر بقصد تبرد و تکبر نباشد کراهت ندارد و در بعضی از شروح و مقالات انصاف را از نقل

کردہ کہ مستحب است نزد تشنیف زیرا کہ آنحضرت نکردہ و اگر تشنیف کند مکروہ ہم نیست بر قول اصح و نزد بعضے
مکروہ است و احادیثی کہ در اذکار وضو وارد شدہ چیزی ازاں بصحت نرسیدہ بلکہ محدثین حکم بوضع آں کردہ اند
آنچہ صحیح شدہ آنست کہ در اول وضو بسم اللہ گفتی و منقول از سلف این قول است کہ بسم اللہ العظیم والحمد للہ
علی دین الاسلام و شیخ ابن الہمام شہادتین نزد غسل ہر عضو از مستحبات شمردہ است و بعضی علماء غسل اعضا
وضو را یکی از مواضع استحباب صلوۃ بر آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم شمردہ اند و نزد امام احمد باختیار
جماعتے از اصحاب وی تسمیہ در اول وضو واجب است و شرط صحت وضو لقولہ صلے اللہ علیہ
وآلہ وسلم لا صلوۃ لمن لا وضوء لہ ولا وضوء لمن لم یسم رواہ احمد و ابوداؤد والحاکم عن ابی ہریرۃ
و در آخر وضو گفتی اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و اشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ و در حدیث
صحیح آمدہ است کہ ہر کہ بعد از وضو این کلمہ بگوید کشادہ شود بروی ہشت در بہشت و گفتہ شود از ہر در کہ
خواہی و در بعضے احادیث بعد از شہادتین اللہم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطہرین نیز آمدہ و در بعضے
سبحانک اللہم وبحمدک اشہد ان لا الہ الا انت استغفرک واتوب الیک و در حدیث آمدہ کہ نوشتہ میشود و این در
کاغذ پارہ و مہر کردہ میشود بر آں و کشادہ نشود مگر در روز قیامت اما خواندن سورۃ انا انزلنا چنانکہ در مردم
مشہورست در سنن الہدی برای ان اثر ضعیف نقل کردہ است ثابت نشدہ است واللہ اعلم فائدہ شیخ ابن الہمام در
شرح ہدایہ آداب وضو را جمع کردہ نبشتہ است ترک اسراف در آب بتقصیر در آں و ترک کلام ناس و استعانت از غیر مسح
موضع استنجا بخرقہ و استقبال آب وضو بنفس خود بمبادرت بہ بعد از استنجاء و کفیدن خاکی کہ در دے
نام خدا عز اسمہ یا نام پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در حالت استنجا بود ند از زمان و شستن دست سہ بار پیش
سہ بار و نہادن آں بر دست چپ و گرانای داشتن کہ اعتراف میکند اری بجانب بہتر است نہند و نہادن
دست بر دست وقت نشستن زیر سر انا و ساختگی وضو پیش از وقت فرض ذکر شہادتین نزد ہر عضو و استقبال قبلہ در وضو
و استصحاب نیست در جمیع افعال و خبر دار شدن از گنہای چشم و مسح کردن و شستن آنہا و غافل نشدن ازاں
و جمع بودن از زیر انگشتری و ذکر محفوظ نزد ہر عضو و طپانچہ نزدن بر روی باب و گذرانیدن دست اعضائے
مغسولہ را ہمگی و آرام نمودن در غسل اعضاء و علیدن آنہا بدست خصوصا در شتاء و تجاوز کردن صدود وجہ
و یدین و رجلین و تا متیقن گردد شستن آنہا و بطالت غرہ و خواندن دعا سبحانک اللہم و
بحمدک اشہد ان لا الہ الا اللہ و اشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ اللہم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطہرین و

شرب بشکاف خرما بستانه مستقبل قبله اگر نشسته خورد نیز جائز است دگر اردن دور گفت بعد از وضوء
بگردن آنای برای استعداد نماینده وقتها باشتن جاهای از تقاطر افشاندن بینی بدست چپ نزد
استنشاق مکروه است بدست راست و همچنین مکروه است انداختن بزاق در آب وضو یا دوسه بردر غسل اعضا
وضو انداختن بآب گرم کرده در آفتاب و اگر شک کند در بعضی اعضا وضو پیش از فراغ بکند اینچه شک دارد در وی
و اگر اول شک است والا نه و اگر شک کرد بعد از وضو نکند مطلقا **وصل** در مسح خفین بدانکه در کتب ائمه
حدیث از کتب ستة غیر بروایت متعدده طرق مختلفه آمده است که پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در سفر و حضر
مسح بر موزه کشیدی و تصریح کرده اند جمعی از حفاظ که حدیث مسح خفین بتواتر ثابت شده است که شک
و شبهه را بدان راه نیست و بعضی از علماء روات آنرا جمع کرده و از هشتاد در گذشته اند و عشرة مبشره داخل
ایشانند و سلف همه قائلند بدان مگر انامام مالک بروایتی نقل کنند که قائل نیست بدان برای تقسیم در روایات
بحر از وی مصرح اند بجواز مطلقا و مشهور و مقرر نزد مالکیه دو قول اند یکی جواز مطلقا و ثانی در مسافر رانه
مقیم را بین است بمقتضای آنچه در مدونه است و بآنجزم کرده است ابن حاجب و بعضی گفته اند که توقف مالک
در مسح حال اقامت در خاصه نفس خودش است اما فتوی بر جوازه بود و مثل آن منقول است از ابو ایوب صحابی
و ظاهر امر اوانست که ایشان در حال اقامت مسح نمیکردند و اخذ بغیر بیت می نمودند از جهت عدم وصول شفت
و ثقال نه آنکه معتقد جواز آن نبودند والله اعلم و از امام ابو حنیفه رحمة الله علیه روایت میکنند که فرمود حکم
کردم مسح خفین تا ندیدم در وی آثار و اخبار مثل خمر نهاد و امام احمد فرمود که سی و هفت نفر از صحابه روایت
میکنند مسح خفین از رسول صلی الله علیه وآله وسلم و در روایتی فرمود چهل کس از صحابه حدیث کرده اند مرفوعا
و موقوفا و اما آنکه بعضی قرائت جر را دلیل حمل بر مسح کرده اند و قرائت نصب را بر غسل خالی از ضعف نیست
چه مسح خفین منعا بکبیر نبود باتفاق و امام حسن بصری گفته که حدیث کردند مرا هفتاد تن از اصحاب
رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم مسح کرده بر خفین و در هدایه میگوید که اخبار در مسح خفین مستفیض و مشهور است
و هر که آنرا اعتقاد نکند مبتدع باشد و کرخی میگوید نزدیک ما کافر را بآنکه مسح خفین را اعتقاد نکند و از امام ابو حنیفه
نیز مثل این آمده و در عقاید اهل سنت و جماعت آمده که و نری المسح علی الخفین و مسح خفین را از علامات
سنت و جماعت داشته اند و در اخبار صحیحه ثابت شده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در سفر و در حضر
مسح بر موزه کشیدی و مدت حضر یکشبانروز فرموده و مدت سفر سه شبانروز چنانکه روایت کرده است مسلم از

وصل
در بیان مسح خفین

حدیث علی بن ابیطالب کرم الله وجهه ولفظ حدیث آنست جعل رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم المسح علی الخفین ثلثة ایام ولیالیهن للمسافر ویوما ولیلة للمقیم مسح بر ظاهر موزه کشیدی یعنی برپشت پای چنانکه در احادیث صحیحه وارد شده وابو داود در سنن خود از مرتضی علی رضی الله عنه بطرق متعدده آورده که گر فرمودا گر کار دین را برای حکم عقل بودی پایان پای اولی بودی بمسح از بالای آن و بتحقیق دیدم من رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که مسح کرد بر ظاهر خف وصاحب سفر السعادت گفته مسح در اسفل موزه در حدیثی ضعیف وارد شده چنانکه از مغیرة بن شعبه در حدیث ابو داود وترمذی وابن ماجه آمده که گفت وضو کنانیدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم در نزده بتوک پس مسح کرد اعلا خف و اسفلش را واین حدیث صحیح نیست ودر اکثر طرق حدیث مغیره مطلق واقع شده که مسح علی الخفین بی ذکر اعلا واسفل وترمذی در بعضی طرق وابی داود واحمد علی ظاهره همان نیز واقع شده ونزد امام ابی حنیفه مسح بر ظاهر خف است ومذهب امام احمد نیز همین است ونزد امام شافعی وامام مالک بر ظاهر خف فرض ست وبر پایان سنت ودیگر بدانکه علما اختلاف کرده اند که مسح افضل است یا غسل قومی بر انند که غسل افضل ست زیرا که غسل عزیمت است ومسح رخصت واخذ بعزیمت افضل ست از عمل برخصت پس اگر پای از موزه برآرد وبشوید افضل بود وبران ماجور گردد ومختار صاحب هدایه نیز همین است وجمعی میگویند که مسح افضل از برای اظهار سنت ودر اهل بدعت که منکر مسح اند نزد افضل ونزد اجماعه اگر پایهای مکشوف باشند موزه پوشند ومسح کنند وصواب آنست که مسح وغسل هر دو مشروع وبرابر اند هیچکدام افضل وارجح از دیگری نیست وصاحب سفر السعادت گفته که آنحضرت را در مسح خفین وغسل رجلین تکلیفی نبود بلکه اگر حالت قصد وضو پایها مکشوف بودی غسل کردی وبرای مسح کردن موزه نپوشیدی واگر پایها در موزه بودی مسح کردی وموزه بیرون نکردی وگفت احسن اقوال این مسئله آنست که مرد عادت نبوده است صلی الله علیه وآله وسلم وصل در تیمم تیمم ثابت است بکتاب وسنت واجماع واز خصائص این امت است وآنحضرت بر هر زمین که نماز خواست گذارد وخواه سنگ وخواه خاک وخواه ریگ تیمم کردی وفرق میان خاک وریگ وغیر آن نکردی وشافعی مخصوص دارد تیمم را بخاک وبغیر آن درست ندارد وابو یوسف گوید جز بر خاک وریگ درست نمود ومذهب ابو حنیفه آنست که تیمم جایز ست بر خاک وریگ وسنگ از جنس ارض ست ومراد بجنس ارض آن بود که با لتش گداخته نشود وخاکستر نگردد

وصل در تیمم

و بر سنگ صاف کہ اصلا گردی بر وی نباشد و نزد امام درست است بدلیل حدیث ابی امامہ ارض واقع شدہ و در حدیث خلیفہ تربت و تراب و تیمم نزد ما حکم وضو دارد و بیک تیمم چند نماز توان کرد چنانکہ بوضو و ظاہر کتاب و سنت موافق است و نزد شافعی تیمم طہارت قاصر است و رخصت برای دفع حرج چنانکہ طہارت صاحب عذر و صاحب سفر السعادت میگوید کہ در ہیچ حدیث صحیح نیافتم کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای ہر یک فریضہ بتیمم جدید کردی و ابتداء مشروعیت تیمم آنست کہ در بعضے غزوات عقد عایشہ گم شدہ بود آنحضرت مردم را الطلب آن گماشتہ و توقف نمودہ بود پس وقت نماز در رسید با قوم ابی بکر بود کہ بدان وضو ساختند پس درشتی کرد ابو بکر رضی اللہ عنہ بر عایشہ کہ حبس کردی مردم را و نگاہ داشتی تو رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مسلمانان را بغیر آب پس نازل شد آیت تیمم و گفت اسید بن حضیر چہ عجب است بر مسلمانان برکت شما ای ابی بکر رحمت کند ترا خدای تعالی اے عایشہ نمی بینم ترا کہ صادر شد از تو امری اگرچہ بظاہر مکروہ پندارند مگر آنکہ گردانید خدای تعالی در وے خیر و کشادی مر مسلمانرا و بجہاز ساعتی آن عقد را در زیر یافتند و حکمت الٰہی اقتضای آن کرد کہ از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز پوشیدہ و در کیفیت تیمم اختلاف است کہ تیمم دو ضربہ است یعنی دو بار دست بر زمین زدن یکبار برای روی دوم بار برای دو دست تا مرفقین و این مذہب امام ابو حنیفہ و مالک و شافعی و مختار بعضے اصحاب امام احمد است و قول علی مرتضی و ابن عمر و حسن بصری و سعید و سالم بن عبد اللہ بن عمر و سفیان ثوری و بعضے برانند کہ تیمم یکبار دست بر زمین زدن و بر روی و ہر دو کف دست مالیدن است و در بعضے روایات تقدیم ذکر وجہ بر کفین بود و در بعضے بعکس و در بعضے تقدیم کفین بر وجہ ثبوتی دانند مذہب مشہور از امام احمد است قول قدیم امام شافعی و محفوظ فقہا از مذہب وی اوست و منقول از کرخی و اوزاعی و اسحاق و ابن جریر و ابن المنذر و ابن خزیمہ و منقولست از مالک و اصحاب حدیث بجہاند در ترجیح مذہب ثانی و شیخ ابن حجر در صحیح بخاری در ترجیح احادیث این مذہب می نماید و بعضے از ایشان احادیث مذہب اول تضعیف مینمایند و حق آنست کہ حدیث التیمم ضربتان ضربۃ للوجہ و ضربۃ للذراعین الی المرفقین صحیح ست و کلام در ین مقام بسیارست در شرح سفر السعادت ذکر کردہ شدہ است و بالجملہ احتیاط در مذہب اول ست و صل و در غسل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غسل بفتح شستن و بضمتین و سکون سین اسم و غسل بالکسر مصدر شنوی چون گل حلمی را نمانند آن را غسالی گل آوردن و غسول بفتح آب غسل مغتسل کذلک و جای غسل غسل بکسر سین جای مردہ شستن غسالہ بالضم آب دست در وی شستہ یعنی مستعمل غسل مغسول

شعثه انبهائی نبوی این لفظ اند وحقیقت اغتسال در شرح غسل جمیع اعضای واجرای آب بران و
اختلاف کرده اند در وجوب دلک یعنی مالیدن بدست نزد اکثر علما واجب نیست و مذهب مالک همین است
و نقل کرده شده است از مالک و مغربی که از اصحاب شافعیست وجوب آن را اجماع کرده اند بر عدم وجوب غسل
میان و دجاع اما وضو مستحب است و نزد امام ابو یوسف مستحب نیست و ظاهر به واجب داشته از جهت حدیث
اذا تی احدکم اهله ثم اراد ان یعود فلیتوضا بینهما وضوءا رواه مسلم و بعضے حمل کرده اند آنرا بر وضو یعنی
لغوی و گفته که مراد غسل فرجست و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گاهی طواف میکرد بر زنان خود بغسل واحد
و گاهی بیکرد جدا جدا و فرمود هذا ازکی و اطیب و اطهر از عائشه رض آمده که چون جنب میبود آنحضرت
و میخواست که بخواب رود وضو میکرد وضوء نماز و بخواب میرفت رواه البخاری و حضرت شیخ میفرمودند
که این طهارت نوم است و کسیکه جنب باشد خواهد که بخواب رود وضو سازد بطهارت بخواب رفته باشد انتهی
و بعضے تیمم را نیز بجای وضو داشته اند و حدیثی نیز از عائشه رض روایت کرده اند والله اعلم و ابتدا میکرد وے
صلی الله علیه وآله وسلم بوضو پیش از غسل و در مسح کردن سر درین وضوء دو روایت آمده و افضل آنست
که وضو کامل کند چنانکه در غیر حالت غسل میکرد و نزد مالکیه مسح نکند در وضوء غسل و غسل سر اس
کافیست و اگر در تقدیم غسل رجلین و تاخیر آن نیز دو روایت آمده اکثر آنست که تاخیر میکرد و در بعضے
روایات آمده که تقدیم میکرد و گفته اند که تاخیر در صورتی بود که مکان غسل تنظیف بود و در تقدیم رعایت
لطافت و عادت شریف آن بود که بعد از وضوی در آورد دانگشتان را در آب و تخلیل میکرد و بآن بیچهای
موها پس ازان میریخت سه غرفه آب بهر دو دست پس ازان سر بریخت آب بر تمامئ بدن و مراد بموی
موی سر است چنانچه در حدیث نیز معلوم میشود و بعضے موی لحیه نیز اراده نموده اند یا بجهت آنکه اصل
الشعر مطلق واقع شده است بالقیاس لحیه بر اس و بعضے گفته اند که تخلیل شعر واجب نیست مگر آنکه
موی متلبد باشد بچیزیکه مانع آید از وصول آب باصول شعر و وضو کردن بعد از غسل چیزی نیست
خلاف سنت است و کاتب حروف گاهی بجهت احتمال لبس ذکر در غسل اعضا و رعایت مذهب
شافعی احتیاطاً وضو میکند و اگر این احتمال نباشد حاجت نیست و در یاک کردن اعضا بخرقه اختلاف نیست
و در حدیث میمونه آمده است که وی رضی الله عنها بعد از غسل آنحضرت [illegible] داد که بدان بخپیند
آب را از اعضا پس نگرفت آنحضرت جامه را و ازینجا لازم نمی آید کراهت تنشف شاید که عدم اخذ

بحث دیگر شد که متعلق بجا باشد که از حریر بود یا چرکین بود یا نواضع کرد بلغتی گفته اند کرده است در
سیف و یا عست در شناوافشاندن آب بدست کرده نیست و تمامی این مبحث در باب وضو گذشت نوع
دوم در نماز آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بدانکه نماز افضل و اشرف و اتم و اکمل عبادات است و
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمود جعلت قرة عینی فی الصلوة شادی و مسرت و چشم روشنی او خوشدلی
که آنحضرت صلعم در خانه داشتی و ذوق و شهودی که در نبوت یافتی در هیچ عبادت و هیچ وقت نیافتی و
قرة العین کنایه از نیخ و سرور و دریافت مقصود و خوردن چیز بست مشتق از قر بفتح قاف بمعنی قرار و
ثبات چه دیده بنظاره محبوب قرار یابد و آرام گیرد و بجای دیگر ننگرد و در حالت سرور و خوشحالی ساکن و
برجای بوده و نظر بر غیر محبوب بر نشان و بهر جانب نگران و در حال حزن و خوف گردان و لرزان باشد
قد وراعلیهم کالذی یغشی علیه من الموت دلیل آنست یا مشتق از قر بضم قاف بمعنی سردیست و سردی چشم
تعبیر از مشاهده محبوب بود و گرمی و سوزش در دیدن اعدا و لهذا اول را قرة العین خوانند و
گفته اند که الصلوة معراج المومن مراد بمومن ذات پاک مصطفی است صلی الله علیه وآله وسلم و هر مومن را
نیز بطفیل و تبعیت وی بر قدر ایمان بهره از این مقام حاصل است و در شریعت التحیات اشارتی و دلالتی
بحصول این مقام واقع است و در نماز ظاهر و باطن و قلب و جوارح همه بدرگاه قرب و عزت حق سبحانه
متوجه و مشغول اند و پروردگار تعالی جمع کرده است و مصلیا نرا در هر رکعت آنچه متفرق ساخته است
در تمامه ملایکه مقربست که حقتعالی را فراموش نکنند که همیشه در رکوع اند و ازان باز که پیدا کرده است ایشان
را سر بر نمیدارند از رکوع تا روز قیامت بلکه تا ابد و همچنان سجود و قیام و قرارت و قعود جمع گشته است در
نماز از عبادات و عبودیات آنچه جمع نیست در غیر آن از طهارت و صحت و استقبال و استفتاح و تکبیرات و قرارت
و قیام و رکوع و سجود و تسبیح و دعا و توجه و حضور و خشوع و خضوع که هر یک ازان عبادتیست تنها
چه جای جمعیت و باین جمعیت نماز شابه و از حقیقت محمدیه است صلی الله علیه وآله وسلم که جامع
جمیع شئونات و تمامه برکات و کمالات است و باین علاقه و مناسبت قرة العین آنحضرت بود صلی الله علیه
وآله وسلم و فرمود رب ادخلنی مدخل صدق و اخرجنی مخرج صدق و اوحی الیک من الکتاب و
اقم الصلوة و فرمود و امر اهلک بالصلوة و اصطبر علیها و در قول و تعالی و اصطبر علیها اشارتست
باینکه نماز تکلیفی ست نفوس بشری را که شاق است بران زیرا که می آید در او قات لذات و شهوت

واشتغال بندگان پس طلب میکند حق تعالی از ایشان بیرون آمدن ازان همه و قیام در حضرت وی فراغ
از ماسوی و تعالی را لهذا فرمود واستعینوا بالصبر والصلوة و گردانیدن صبر و صلوة را مقترن باشارت است
بانکه صلوة محتاجست بانواع صبر صبر است بملازمت و مراقبت اوقات و صبر بر قیام بواجبات و مسنونات
و آداب و صبر بمنع قلوب و روی از غفلات و التفاتات و از نخیت فرمود و انها لکبیرة الا علی الخاشعین الذین
فرضیت نماز در شب معراجست که نخست پنجاه حکم شده بود بعد ازان از پنجاه پنج آمد و فرمان شد که این پنج در
حکم پنجاه است که تبدیل نمی یابد قول نزد من در تعیین اوقات صلوة نخست تعیین اوقات صلوة بعد از رجوع
آنحضرت است از معراج در مواهب از محمد بن اسحاق آورده است که چون صبح کرد روز سوم خدا صلی الله علیه وآله
وسلم از شبی که اسرا کرده شد آمد و را جبرئیل علیه السلام و تعلیم کرد اوقات را و بعضی گمان برده اند که بعد از
هجرت است و بعضی گفته اند که پیش از هجرت است بیان جبرئیل و بعد ازو بیان آنحضرت بر هر قدیر
آمد جبرئیل وقت ظهر در روز بسیار پس امر کرد آنحضرت را تا گرده شد بالصلوة جامعه پس جمع شدند صحابه
و امامت کرد جبرئیل در روز نخست در اول وقت پس گذارد ظهر را وقتی که زوال پذیرفت آفتاب پس ایشان
امامت کرد و گذارد عصر را وقتی که سایه شخصی مثل وی شد و گذارد مغرب را در وقتی که غروب کرد آفتاب و گذارد
عشا را هنگامیکه غروب کرد شفق و گذارد صبح را در وقتیکه شب گافت فجر در روز دوم باز آمد و امامت
کرد و گذارد ظهر را در وقت بلوغ ظل شی مثل او را و گذارد عصر را در وقت بلوغ ظل مثلین را و گذارد
مغرب را در وقت غروب آفتاب اینجا بهر دو روز یک وقت گذارد و گذارد عشا را ثلث اول یا نصف لیل شک
از راوست گذارد فجر را در وقتی که ممتد شده در روایتی در وقت اسفار بعد ازان گفت جبرئیل یا محمد این وقت
انبیاست که پیش از تو بودند و وقت نماز مابین این دو وقت است پوشیده نماند که در فضیلت تعجیل صلوة و
مبادرت ایدان نزد در آمدن وقت و عدم تکاسل و ران در ان و تاخیر تا آخر وقت سخن نیست این در قرآن
نماز خواهد بود که تاخیر در ان مستحب است چنانکه اسفار فجر و ابراد ظهر و تاخیر عشا و خواهد تاخیر برای تکمیل نماز و تتمیم قلب
بود و شافعیه نماز گذاردن در اول وقت علی الاطلاق در تمامهٔ نماز یاد در اول نقطه چنانکه تعاریف میان
ایشان افضل میدارند سنت عیشمارند بی تمیز و تفصیل کرد اجست رعایت آن کردن و ابراد ظهر صیف
که در احادیث بهر بدان وارد شده و تاکید و مبالغه در ان رفته و نزد ایشان رخصت است و بعضی از ایشان
ابراد را حمل بر زوال کنند و این تاویل در غایت بعد است زوال خود اول وقت است نعم توقیت ظهر

بعد از غروب شفق شخص اعتبار است چنانکه مذهب امامیه است و نزدیک بعضی مفتی به از مذهب امام ابو حنیفه نیز همین است و مراد ایشان در وقتی نگذارند که ربع نهار باقی مانده همچنین حمل کنند اسفار را بر طلوع فجر و این نیز موافقیت ندارد و مثل آنچه گفته شد در ابراد ظهر و مبالغه در تاخیر عشا بحدی دارد است که اصلا قابل تعلیل نیست و اصلوة مغرب تعجیل دران در اول وقت متفق علیه است که هیچکس را خلاف دران نیست و نماز عصر را وقتی که آفتاب بلند و روشن تابان باشد بگذارد و آنکه در ربع نهار که سایه مثلیه باشد و آن احادیث که تمسک کرده بدان بر مذهب خود دلالت ندارند بدان یکی آنکه نماز عصر بگذارد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و بعد از نماز گذاردن میرفت شخصی از مدینه بسوی بنی عمرو بن عوف و جای باش خود که در منتهای آبادانی مدینه داشت و هنوز آفتاب زنده بود و کنایت ست از گرمی و صفا ران وی از تغیر در زدی و میگویند که این در وقت که بدان سایه مثلیه نمی باشد و این سخن محل بحث ست و در حدیث دیگر نیز نزدیک بمضمون این حدیث آمده که بگذارد آنحضرت عصر را آفتاب بلند و روشن بود پس میرفت رونده بجانب عوالی مدینه و هنوز آفتاب بلند بود یعنی بالا نائق بود و غروب نکرده بود فافهم و بعضی عوالی مدینه بر مسافت چهار میل یا ما نزدیک است و در حدیث مبالغه بقدری بیشتر از حدیث سابق نگاشته شده است اما معلوم نشد که بکدام جانب از عوالی میرفت بجای که چهار میل ست یا کمتر ازان و سوار میرفت یا پیاده و نیز میرفت یا آهسته رونده قوی بود یا ضعیف بهر تقدیر سه چهار میل در سه چهار گهڑی بی تکلف میتوان رفت نه چنانکه مذهب ایشان ست که در ربع نهار بگذارند و سایه مثلیه میباشد و در حدیث دیگر آمده که بگذارد ویم عصر را یا رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و بعد از نماز فارغ کرده میشد شتر ده پاره میشد و پخته میشد و میخوردم گوشت گداخته شده پیش از غروب آفتاب از حدیث نوعی از تعجیل مفهوم میشود که نزدیک مذهب ائمه است و شاید که در بعضی احیان بجهت تعلیم و تقریر کرده باشد دلالت آن بر دوام و استمرار مسلم نیست از جهت وقوع آن در بعضی مواضع که اصلا دوام و استمرار صورت ندارد و محقق حنفیه شیخ کمال الدین ابن الهمام گفته رحمة الله علیه اگر نماز عصر را پیش از تغیر آفتاب بگذارند ممکن ست در بعضی از وقت تا غروب آن مثل این عمل در کسیکه مشاهده کند از طباخان ماهر و کار طبخ بارد و سار خود و سفرها مستعد نمیدارد یعنی را یعنی جامه کثیر باشد که چندی تحرکند و پاره کنند و جمع دیگر تهیه اسباب طبخ از آتش کردن و جز آن اهتمام نمایند و هر کس یک کاری بر خود میکرد و جوشانیدن یک خسته و گداختن آن چه مقدار کاست که در نیمقدار وقت از دست

نباید و تمسک بقول حق سبحانه و سارعوا الی مغفرة من ربکم جوابش آنست که مسارعت بر وجهی باید کرد
موافق حق باشد و دعاهای که تاخیر دران مستحب نباشد چنانکه ابراد ظهر صیف و استعار فجر و تاخیر عشا که در
احادیث صحیحه امر بدان و مبالغه دران وارد شده است و علماء مذهب میگویند که در تاخیر عصر کثیر ثواب است
از جهت کراهیت تنفل بعد از عصر و تکثیر نوافل افضلست از اداء در اول وقت کذا قال السفاقسی فی
المبسوط بین و بالجمله افضل در مذهب ما تاخیر عصر است تا عدم تغیر آفتاب که بلند و روشن و تابان باشد چنانکه
گفته شد و حدیث این مسعود دلالت دارد بران که گفت بود پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم میگذارد
نماز عصر را و حال آنکه آفتاب سفید و پاک بود مقصود وی رضی الله عنه بیان تاخیر عصر است تا عدم
تغیر شمس و در حدیث جابر آمده که میگذارد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نماز عصر را و حال آنکه آفتاب
زنده است پس ذکر رجوع بر جمل و امثال آن پس معلوم شد که آن تعجیل اگر بود در بعضے اوقات بود و شیخ
ابن الهمام احادیث در تاخیر عصر آورده و گفته نزد من تعارض نیست در میان انچه حدیث دانچه روایت کرده
شده است از تعجیل چنانکه معلوم شد و گفته که عصر را بجهت آن عصر گفته که اعتصار کرده میشود یعنی نشر کرده میشود
در وے وقت و از امام احمد حنبل آورده که فرمود افضل در عصر در غیر روز ابر تعجیلست و یکی از دلائل تاخیر
حدیثی است که بخاری در صحیح خود آورده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم با صحاب که حال و مثل شما
نسبت بحال و مثل کسانی که پیش از شما بوده اند از بهود و نصاری مثل مردیست که سه اجیر گرفت یکی را
یکدرهم اجرت ساخت که از بامداد تا پیشین کار کند دوم را نیز یکدرهم از پیشین تا نماز دیگر سوم را داده
دوم از نماز دیگر تا شام چون وقت دادن اجوره شد داد هر یک را انچه قرار داده بود پس گفتند آن دو اجیر
که از بامداد تا پیشین و از پیشین تا دیگر کار کردند چه شد عمل ما بیشتر و اجرت کمتر و آن اجیر دیگر عمل وی کمتر
و اجرت بیشتر گفت من انچه گفتم تو را کردم شما دادم باقی فضل نیست هر کرا خواهم بدهم شما را چیست
پس این مثال بهود است که مدت اعمار ایشان از همه در ازتر بود و علمای ایشان بیشتر و ثانی
مثال نصارا و ثالث مثال حال شما که عمرهای شما کوتاه تر و علمها کمتر و ازینجا معلوم شد که زمان فاصل میان
بامداد و پیشین و میان پیشین تا دیگر بیشتر از زمان میان دیگر و شام است و آیات قرآنی مثل فسبح بحمد ربک قبل
طلوع الشمس و قبل غروبها و اذکر اسم ربک بکرة و اصیلا که اشارت بوقت نماز فجر و عصر داشته لهم متیاسی
بمقصود میتوان یافت و کلام در مقام اوقات صلوات و تعجیل و تاخیر و دران در شرحین مشکات زیاده

برین واقع شده است و درین کتاب برهمین قدر اقتصار کرده شد والله اعلم تنبیه سالبقا در حدیث امامت
جبرئیل علیه السلام گذشت که نماز او را بصلوة جامعه و این پیش از شریعت اذان در مدینه بود و در سنه اولی از
هجرت و بعضی میگویند در سنه ثانیه و مشهور آنست که مسلمانان مشاورت کردند در تعیین وقتی که فراهم آیند برای
نماز پس بعضی گفتند که ناقوس باید زد چنانکه نصارا برای نماز میزنند و بعضی گفتند مثل قرن یهود
و بعضی گفتند آتشی باید سوخت در جای بلند و ناخوش داشتند این اشیا را پس عبد الله بن زید عبد
ربه کنانی را صاحب الاذان گویند در خواب دید که مردی از آسمان فرود می آمد و در دست وی
ناقوس است عبد الله بن زید گفت ای بندهٔ خدا میفروشی این ناقوس را گفت چه کار میکنی تو با این ناقوس گفت
منجمله مردم را بزود وی بنماز گفت من ترا چیزی بیاموزم بهتر ازین پس گفت الله اکبر الله اکبر تا آخر اذان بر
کیفیت مخصوص و همچنین اقامت پس چون صبح کرد عرض کرد این خواب را بر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
فرمود انها لرویا حق ان شاء الله برو با القا کن بر بلال رضی الله عنه که آواز وی بلند تر و نرم تر و شیرین تر است
و چون شنید عمر اذان بلال را دید آمد چنانکه میکشید ردای خود را و گفت یا رسول الله دیدم من نیز مانند
انچه نمود شد عبد الله بن زید فرمود آنحضرت فلله الحمد پس اگر اینچنین است مرخداراست مدیر تو افق این
در روایت یا بر روایت تو کرا از پیغمبر حق ملهم و ناطق بصدق و صوابی و بعضی آورده اند که ابو بکر صدیق
نیز دید و امام غزالی در وسط گفته و صحابی و بعضی گفته اند چهارده صحابی دیده اند که هفت از ان انصار
بوده اند و در بعضی روایات آمده که چون عمر رضی الله عنه بخدمت آمد تا خبر کند آنحضرت فرمود قد سبق بذلک
الوحی و در خبر است از امیر المومنین علی رضی الله عنه که چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بمعراج رفت و
بسراپردهٔ عزت رسید که محل خاص کبریای حق بود فرشته از انجا برآمد پس آنحضرت از جبرئیل علیه السلام
پرسید که این فرشته کیست جبرئیل گفت بخدای که ترا بحق فرستاد من نزدیکترین خلق بدرگاه عزت ندیدم
من این فرشته را از ان باز که پیدا کرده شده ام جز درین ساعت پس گفت آن فرشته الله اکبر الله اکبر
از پس پردهٔ جلالی آواز آمد که راست گفت بندهٔ من انا اکبر پس ذکر کرد باقی کلمات اذان را و تحقیق آنست
که آنحضرت در شب معراج کلمات اذان را شنید اما حکم نشد که این کلمات را در اذان برای نماز بگوید آنحضرت
در کیفیت اذان نماز میکرد تا بمدینه آمد و در مدینه باصحاب مشاورت کرد در بعضی اصحاب اذان را در خواب
شنیدند پس وحی آمد که آن کلمات را که بر آسمان شنیده بود بر زمین سنت اذان باشد والله اعلم و اختلاف

علماء آنکه آنحضرت بنفس شریف خود اذان گفته است یا نه و در صدد شیئی آمده است که روزی حضرت در سفری
بود و وی و صحابه همه سوار بودند بالا بارمان بود و پایان گل و مجال فرو آمدن بجهت گل و لای که در آنجا بود
تنگ پس آنحضرت اذان گفت و همه بر مراکب نماز کردند و بعضے گفته اند که مراد باذان گفتن اینجا امر کردنست
بدان بر طریق مجاز و در روایت احمد و دار قطنی تصریح نیز آمده که امر کرد آنحضرت باذان و در هدایه از
امام ابو یوسف نقل میکنند که گفت دیدم امام ابو حنیفه را که اذان گفت در مغرب و نشست بعد از وی و
در نهایه از شمس الائمه سرخسی نقل کرده است که گفت بعد از نقل قول ابی یوسف و درین اشارتست که امام
ابو حنیفه مباشرت میکرد اذان و اقامت را بنفس خود و ظاهر از کلام صنعانی آنست که اقامت خود میکرد گفت احسن آنست
که معذن عالم باشد و امام در صلوة نجلاف انچه متاخرین گویند که احسن آنست تفویض کند امام اذان و اقامت را بغیر خود زیرا که
رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم مباشرت نمیکرد بنفس نفیس خود اذان و اقامت یا امامت و شمس الائمه گفت همچنین است در
حق آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم امادر حق ما اذان امام بنفس خود اولی است زیرا که معذن نخواند مردم را نجا پس کسیکه
باشد در جماعت اداء اولی باشد باذان گفتن و گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیز در بعضے اعیان اذان گفته چنانکه
روایت کرده است عقبة بن عامر گفت بودم من با آنحضرت در سفری و چون وقت زوال شد اذان گفت و اقامت کرد و بگذارد
نماز ظهر انیکلام نهایه است پوشیده نماند که سنت مستمره آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم همین است که معلوم است و
قول وی مراذان و اقامت را یکبار در سفری که میگویند نبز ما ول است و ظاهر آنست که بوقوع آن
از امام ابی حنیفه دائم نبود و انچه منقولست همین در نماز مغربست که احیانا واقع شده و در بعضے روایات
آمده است که امام ابو حنیفه گاهی امام ابی یوسف را امامی ساخته این مگر در انجا خواهد بود و چه صورت
دارد که این امام اجل همیشه یا اکثر برخلاف سنه مستمره رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم عمل میکرده باشد و
بیانی که صاحب نهایه کرده ضعیف است چه برین تقدیر باید بیستی همیشه عادت رسول صلی الله علیه وآله وسلم
که اصل داعی الی الله و است مستمر میبود و بران لغم در اصل جواز جمیع میان اذان و اقامت سخن نیست
اگرچه بعضے سنن دیگر که قیام امام و قوم نزدیکی علی الصلوة و شروع در نیت نزد قامت الصلوة قوت مشهود
ولهذا اختلاف کرده اند علما نزد بعضے مکروهست و نزد بعضے خلاف اولی و بعضے گفته اند مستحب است و تصحیح
کرده است این قول را نووی از شافعیه و شمس الائمه از حنفیه و بصحت رسیده است از عمر بن الخطاب که
گفت اگر اذان گفتن یا خلافت جمع میشد اذان مے گفتم من کذا فی فتح الباری و اگر قصه

اذان گفتن آنحضرت مذکور شد بحسب رسانیدن شد جمیع بیان اذان و اقامت بکرات گذشت اعادهٔ آن محمول بر بیان جواز ندانسته گفته اند که از شارع فعل مکروه برای بیان اصل جواز جایز است والله اعلم **وصل** در افتتاح آنحضرت نماز را در احادیث آمده است که چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نماز می ایستاد فرمود ی الله اکبر و پیش از تکبیر نیت بزبان و لفظ هرگز نمی گفت و همچنان میگویند که نیت بزبان خواندن بدعت است و نکرده است آنرا آنحضرت و نه هیچ یکی از اصحاب وی صلی الله علیه وآله وسلم و در مواهب از ابن القیم نقل کرده که گفت این بدعتی است که روایت نکرده است از آنحضرت هیچ یکی باسناد صحیح و نه ضعیف و نه مسند و نه مرسل و نه از هیچ یکی از صحابه استحباب نکرده است و نه از هیچ یکی از تابعین و نه ائمهٔ اربعه انتهی و قضیه اختلاف دارند در انحصار نیت بعضی بر اینکه بدعت است زیرا که منقول نیست فعل آن و بعضی میگویند مستحب است زیرا که آن عمل است بسمی استحضار نیت قلبی و موجب جمع است و از هیچ یکی از تابعین و نه ائمهٔ اربعه انتهی و از قواعد شرع و ضرورت عقل معلوم شده است که اگر دل با زبان جمیع شئونات کامل بود این سخن در مقابل نیست و قیاس در تلبیه و تسبیحات رکوع و سجود فاسد است و قیاس در مقابل نص است کما لا یخفی و با تکبیر هر دو دست برداشتن در اکثر احادیث همین واقع شده و مذهب ابی یوسف و مختار جماعه از فقهای حنفیه مثل طحاوی و قاضیخان اینست و گویند که رفع سنت تکبیر است پس متعارض باشند و در بعضی احادیث تاخیر تکبیر از رفع یدین نیز آمده و مذهب امام ابی حنیفه و امام محمد رحمة الله علیه این است و دیگر مشائخ برین اند و در هدایه این را اصح گفته و میگویند که در رفع یدین نفی کبریاست از غیر حق جل جلاله و در تکبیر اثبات کبریا مراد از سجانه و نفی بر اثبات مقدم بود چنانکه در لا اله الا الله و در شرح این الهمام در بیان قول ثالث نیز نقل کرده و آن تقدیم تکبیر است بر رفع و هیچ شی از بعضی در سنن کبری از انس نیز موافق این آورده پس مجموع سه قول باشد و جایز است که همه آن فعل آنحضرت باشد در احیان متعدده و الله اعلم و مناسب و برداشتن اکثر بگو شها بر برداشتن و گاهی تا بدو شها اول مذهب ابو حنیفه است و مروی از احمد بن حنبل و تمسک ایشان بحدیث وائل بن حجر است که مسلم و ابو داود روایت کرده اند و ثانی مذهب شافعی و مالک و احمد نیز روایت است و آن نیز در احادیث واقع شده و در حدیث ابی حمید ساعدی که در میان جماعه از صحابه گفته که من حافظ ترین شما ام نماز پیغمبر را صلی الله علیه وآله وسلم آمده این نیز تواند که در اوقات فعل آنحضرت بوده باشد بعبارتان دست راست بر پشت دست چپ نماز بر سینه بالای ناف نزد شافعی و زیر ناف نزد امام اعظم و بعضی اصحاب شافعی کذا فی المواهب

دور ہدایہ مذہب شافعی بالای سینہ گفتہ و مذہب امام احمد موافق مذہب امام ابی حنیفہ گفتہ و در روایتی نزد وے مخیر ست کہ بر سینہ نہد یا زیر ناف ترمذی گفتہ کہ امر درین باب واسعست نزد علماء یعنی ہر چہ کنند جائز ست بعد ازین میخواند دعای استفتاح سبحانک اللھم وبحمدک الخ داود عیا استفتاح بسیار ست انی وجہت وجہی للذی فطر السموات والارض حالی وجزآں و شافعیہ آنرا کلا او بعضا در نماز فرض و نفل ہمہ میخوانند و نزد حنفیہ آنہا مخصوص بنوافل و صلوۃ لیل ست و در فرض غیر از سبحانک اللھم نیست و نزد ابی یوسف ثنا و توجیہ ہر دو آمدہ و مراد بہ ثنا سبحانک اللھم ست و بتوجیہ انی وجہت وجہی ست و مختار طحاوی نیز ہمین ست و لیکن گفتہ است کہ مصلے مختار ست کہ توجیہ بعد از ثنا گوید یا پیش ازان و این نیز روایتیست از ابی یوسف و مشہور تاخیر توجیہ ست از ثنا و آنکہ بعضے مردم پیش شروع در نماز نیت انی وجہت خوانند موافق سنت نیست و در اسناد سبحانک اللھم سخنی ست و طیبی گفتہ کہ این حدیث حسن مشہور ست و مخرج ست در کتاب مسلم از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ آمدہ و اخذ کردہ بدان عبد اللہ بن مسعود و غیری از مجتہدین صحابہ و رفتہ اند بسیاری از علماء تابعین و غیر ایشان و اختیار کردہ ست او را ابو حنیفہ و غیری از علماء و چگونہ نسبت کردہ شود باین حدیث راطعن و ضعف و اجلۂ علماء حدیث بلند رتبہ مثل سفیان ثوری و احمد بن حنبل و اسحاق بن راہویہ و غیر ہم و بحقیقت طعن کہ ترمذی کردہ در اسناد لیست کہ خود آوردہ نہ در جمیع اسانید وی و چگونہ باشد کہ اعلام ائمہ این حدیث را آوردہ و اخذ بدان کردہ اند و نہ بعد از دعای استفتاح و استعاذہ میکردہ میگفت اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم و استعاذہ پیش از قرأت قرآن مسنون ست چہ در نماز و چہ در غیر نماز نزد عامۂ سلف از ثوری و عطاء و جوب آن نیز آمدہ است بجہت ظاہر امر کہ فرمودہ اذا قرأت القرآن فاستعذ باللہ و اختلافست ہم میان فقہاء و ہم میان قرا کہ افضل اعوذ باللہ ست یا استعیذ باللہ و در بعضے از شروح شاطبیہ از جعبری مطلع روایت آوردہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمچنین میخواندہ و میفرمودہ ہمچنین خوانا ید مرا جبرئیل و در حدیث ابی سعید نیز لفظ اعوذ باللہ آمدہ کذا فی شرح ابن الہمام و در ہدایہ میگوید اولی آنست کہ استعیذ گوید تا موافق افتد بلفظ قرآن بعد از استعاذہ میگفت بسم اللہ الرحمن الرحیم و خواندن تسمیہ در اول صلوۃ مجمع علیہ ست اگرچہ نزد امام ابی حنیفہ جزو نیست نماز فاتحہ و نیز از ہیچ سورہ و لیکن در اول صلوۃ فقط نخواند پس وی مفتاح صلوۃ است نزد وی مثل تعوذ و در روایتی در اول ہر رکعت و این قول صاحبین است زیرا کہ تسمیہ برائے افتتاح قرأت ست و ہر رکعت مستقل ست در قرأت و از جہت احتیاط با عتبار اختلاف

دعای استفتاح

بعد از دعای استفتاح استعاذہ

علماء برون وی بجز فاتحہ در میان فاتحہ و سورہ گزیدہ امام محمد در صور مخافت و بدانکہ خواندن بسم اللہ الرحمن الرحیم مشوق علیہ السلام ولیکن اختلافست در جہر و اسرار آن و ازانہا کہ قائلند باسرار تسمیہ ابو حنیفہ و ثوری و احمد ست و مروی ست از عمر و علی و ابن مسعود و عمار بن یاسر و عبد اللہ بن الزبیر و مردیست از انس کہ گفت نماز گذاردم خلف پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و خلف ابی بکر و عمر و عثمان و ندیدم از ایشان کہ جہر میکردند بسم اللہ الرحمن الرحیم را رواہ احمد و النسائی و ابن خزیمہ و الدارقطنی و در جامع الاصول حدیث انس را در باب ترک جہر تسمیہ از کتب ستہ روایت کردہ و دار قطنی گفتہ کہ صحیح نشدہ از پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم الا از بعضے صحابہ بروایات آمدہ بعضے صحیح و بعضے ضعیف و امام احمد تفصیل کردہ است کہ بعضے ائمہ کہ در مدینہ جہر تسمیہ میکردند بجہت بیان سنت بودا و بعضے از شراح حدیث گفتہ اند کہ انچہ مرویست از حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از جہر بنیز برای تعلیم بود چنانکہ در نماز ظہر احیانا در بعض سورہ جہر میکرد تا بدانند کہ فلان سورہ ہمخواند تعلیما للامۃ کما قیل و صاحب سفر السعادت میگوید کہ آنحضرت در بعضے اوقات بسم اللہ بجہر میگفت و در بعضے اوقات اخفا میکرد و ترجمہ ہر دو جامع خود در باب حمد کردہ اما در ترک جہر بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم و گفت بر دست علی نزد اکثر از اہل علم از اصحاب پیغمبر صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ ابو بکر و عمر و عثمان و علی از ایشان اند و غیر ایشان و آنہای کہ بعد از ایشان اند از تابعین و بایں قایل ست سفیان ثوری و عبد اللہ بن المبارک و احمد و اسحق و میگویند کہ جہر نکنند صلے بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم و میگویند آنرا در نفس خود آہستہ و باب ثانی در جہر بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم آوردہ و در وے حدیث ابن عباس کہ گفت جہر میکرد رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم و گفت ترمذی اسناد ایں حدیث قوی نیست و قائلند بدان جمعے از صحابہ کہ ابو ہریرہ و ابن عمر و ابن زبیر از ایشانند و بعضے از تابعین تبع ایشانند و مذہب شافعی ایں ست انتہی حاکم گفتہ کہ حدیث ابن عباس صحیحست بنا بر علت حاکم تصحیح آں کردہ و حدیث ابی ہریرہ کہ در جہر آمدہ نیز صحیح ست و گفتہ اند کہ ایں دو حدیث مثل الحدیث اند و در سیر و خبیب بن الغمام از ابن عبد البر آوردہ کہ گفتند مذہب شعبی و نخعی و اوزاعی و قتادہ و عمر بن عبد العزیز و اعمش و زہری و مجاہد و حماد و ابی حنیفہ نیز ترک جہر است و بعضے از حفاظ گفتہ اند کہ ہیچ حدیث صریح نیست در جہر مگر آنکہ در اسناد او مقال ست نزد اہل حدیث و لہذا اعراض کردہ اند ارباب مسانید شہورہ و تحدیث نکردہ اند از انہا چیزی با وجود اشتمال کتب ایشاں بر احادیث ضعیفہ و ابن تیمیہ گفتہ کہ رسیدہ است بما از دار قطنی کہ گفت صحیح نشدہ است از پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در جہر تسمیہ حدیثی و باکثرت احادیث دارد

در بن باب اکثر اوضع دارند چنانکہ مذہب امام ابو حنیفہ است پس آنچہ مشہور شدہ است در بعضے عہد و ہم کہ جہر ارجح است و مذہب امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ جہر بود صحیح نیست و خود معلوم شد کہ مذہب ایشان و مذہب خلفای ثلثہ ترک جہر است بعد از ان فاتحہ بخواند و در آخر فاتحہ آمین میگفت در نماز جہری بجہر و در سری بخفیہ و مقتدیان نیز ہم آنقدر آمین گفتندی و در جہر تا آمین در نماز جہر احادیث واقع شدہ و مذہب شافعی و احمد ہمین است و در مذہب مالک خلاف گونہ است مذہب امام ابو حنیفہ آنچناست مطلقا و در جامع ترمذی حدیث رفع صوت بآمین او خفض صوت بدان ہر دو آمدہ و حدیث جہر را ترجیح نمودہ و از بخاری نیز ہمچنین نقل کردہ و گفتہ کہ عمل اکثر علماء از صحابہ و تابعین بر ینست انتہی از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ روایت کردہ اند کہ وے جز ترین چیزی ثابت نشدہ مصنف اینجا سخن بمبالغہ کردہ از حد در گذرانیدہ و با آنکہ گفت لا یزال عمل آنحضرت بر ین کیفیت بود از ینجا ن رحلت کرد راہ نسخ بر لست و حق آنست کہ با قطع نظر از کثرت قلت طرق روایات احاد و آثار و رجحان جانب موجبہ است پس با رفع و عدم آن باختلاف اوقات ہر دو بود یا اول رفع بود و دوم آخر منسوخ شد اکنون دلائل ہر یک رفع را ذکر کنیم تا حق ظاہر شود بدانکہ ترمذی در جامع خود دو باب وضع کرد اول باب رفع الیدین عند الرکوع و دوم بعد از باب حدیث ابن عمر آوردہ کہ گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون افتتاح میکرد بر میداشت دو دست خود را تا محاذی میشد دو شہا را و چون رکوع میکرد و بر میداشت سر مبارک خود را از رکوع و در بعضے روایات آمدہ کان لا یرفع بین السجدتین و ترمذی از روایت ابن عمر چنانکہ عادت اوست اشارہ بتعدد طرق حدیث از صحابہ دیگر کردہ و عمل بسیاری از صحابہ و تابعین و غیرایشان از مجتہدین مثل اوزاعی رحمہ اللہ و شافعی و احمد و اسحق بہ ان ذکر کردہ و تصحیح انحدیث نمودہ است و اشارتی بر نجان انحدیث نمودہ دوم باب من لم یرفع الا عند الافتتاح و در ین باب حدیث علقمہ از عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ آوردہ کہ یا یاران خود نماز نمیکنم یا شما نماز رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس گذارد این مسعود نماز را و بر نداشت دو دست خود را مگر در اول یار یعنی برای تکبیر افتتاح و ہمچنین گفتہ کہ از برای ابن مذہب نیز آمدہ و گفتہ است کہ حدیث ابن مسعود حسن ست و باین قائلند کثیری از اہل علم از صحابہ و تابعین میگوید بقول سفیان ثوری و اہل کوفہ انیست در جامع الاصول حدیث ابن مسعود را از ابی داؤد و نسائی و حدیث براء ابن عازب را از ابی داؤد نیز آوردہ گفت دیدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون نماز افتتاح میکرد بر میداشت دو دست خود را تا نزدیک دو دوش ثم لا یعود فی روایۃ ثم لم یر فعہما ای الصرف ما انکر ابو داؤد گفت انحدیث صحیح نیست احتمال دارد کہ مراد عدم صحت باین طریق خاص بود پس ضرر نکند در صحت اصل حدیث و احتمال دارد کہ

اخفا کند امام چہار چیز را نخواند بسم اللہ تعالیٰ و سبحانک اللہم بحمدک و از ابن مسعود نیز مثل این آمدہ و سیوطی جمع الجوامع از ابی وائل روایت آوردہ کہ گفت بودند عمر و علی کہ جہر نمیکردند بسم اللہ الرحمن الرحیم و نہ تعوذ و نہ آمین من شیخ بن الہمام از ابی وائل و از اخفاء جہر جہر دو آوردہ و گفتہ ہر دو حدیث معلول است و مراد بر حدیث ابن مسعود است و جائز کہ در بعضے روایات بصوت آمدہ و این احتمال در ہمزہ نیز دارد و لیکن صحیح آنست کہ مراد رفع صوت است بقرینۂ روایت دیگر کہ آمدہ رفع صوت و در بعضے روایات آمدہ بہر حج بہا المسجد و حج بہیعین خبیثان و از زیدان و آمین بالمد و تخفیف میم است و قصر الف نیز جایز است و مد الف با تشدید نزد بعضے خطاست و مفسد نماز نیست زیرا کہ کلمۂ قرآن ست در قول وی سبحانہ آمین البیت الحرام اگرچہ نہ با تشدید ست و نزد بعضے خطائیست اثبات حسن حدیث بعد موافقت ابی ترمذی گفتہ است و حدیث حسن بی غلان فحج بہ است چنانکہ در مقدم معلوم شد و امام محمد در موطا خود بعد از روایت حدیث از ابن عمر از مالک از زہری از سالم بن عبد اللہ بن عمر از پدرش کہ در رفع یدین فی رکوع و نزد رفع راسی از رکوع آمدہ میگوید کہ سنت آنست کہ تکبیر گوید در ہر خفض و رفع امارفع یدین ہر دو را بتبدا از نماز یکبار پیش نہد و این قول ابو حنیفہ است در روی آثار کثیرہ آمدہ است بعد ازان از عاصم بن کلیب جرمی از پدرش کہ از تابعین امیر المومنین علی ابن ابیطالب است تبعہ حدیث آوردہ کہ وی رضی اللہ عنہ رفع یدین میکرد و جزو تکبیر اولی دانرا بر ابہیم نخعی آوردہ کہ گفت ابن مسعود را در نماز بعد از تکبیر ادکی دانستہ و آوردہ کہ روزی نزد نخعی مروی از وائل حضرمی رضی اللہ عنہ حدیثی روایت کرد کہ گفت گذاردم نماز را با رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پس دیدم کہ آنحضرت ہر دو دست خود را نزد تکبیر اولی و نزد رکوع و نزد سر برداشتن و از رکوع نخعی گفت نمیدانم مگر وی ندید آنحضرت را در نماز مگر ہمان روز پس یاد گرفت این عمل را از وی و یاد گرفتند ابن مسعود و اصحاب او ندیدم و نشنیدم کہ از امن از ہیچ یکی از یشان و ایشان بر نمیداشتند دستہا را خود را جز در ابتدا نماز نزد تکبیر و از عبد العزیز بن حکیم آوردہ کہ گفت دیدم ابن عمر را کہ بر میداشت دستہا را در اول تکبیر افتتاح و بر نداشت در ما سوای آن و از ثوری حدیث ابن مسعود را نیز نقل کردہ انتہی و از مشکوۃ آثار طحاوی نقل کردہ اند کہ روایت کردہ انداز جماعۃ گفت گذاردم نماز خلف ابن عمر پس نبود کہ برداشت دست خود را مگر در تکبیر اولی و ابن مسعود را بقرب محل ایشان از آنحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بدین یافتند و بعد ازان ابن عمر را دیدند کہ ہمچنین میکرد پس آنچہ بر خلاف این نقل کنند ادلی و اولی قبول نباشد و در شرح این الہمام از حدیث دار قطنی و ابن عدی از عمر بن جابر از جماد بن ابی سلیمان از ابراہیم از علقمہ از عبد اللہ آوردہ کہ گفت گذاردم با رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و ابی بکر و عمر پس بر نمیداشتند دستہای خود را مگر نزد افتتاح صلوۃ و نیز

واگر خطا ہم باشد معنی وارد ہای قاصد بن الاجا تبکند اذکر الشیخ ابن الہمام نقلا عن الحلوانی و در کلام شیخ ابو عبد الرحمن سلمی صوفی نیز باینمعنی گفتہ و بعضے فقہا در تخطیہ وے مبالغہ کردہ و ظاہر شد کہ مخطی غافلی ست بعد از فاتحہ سورہ خواندی در نماز صبح قرارت دراز کردی مقدار شصت آیہ تا صد آیہ دیگاہ سورۂ قاف خواندے دیگاہ سورۂ روم دیگاہ تخفیف در قرأت کردی و در سفر معوذتین خواندی و در روز آدینہ در نماز فجر سورۂ الم تنزیل السجدہ در رکعت اولی و ہل اتی علی الانسان در رکعت ثانیہ خواندی و شافعیہ بریں عمل مواظبت دارند و ایں امر غریب دارند و قطعا خلاف آں بوجود نمی آرند و نزد حنفیہ قرأت سورہ و تعیین آں مکروہ ست و شیخ ابن الہمام در طحاوی و اسبیجابی نقل میکنند کہ ایں بر تقدیر ست کہ آنرا لازم داند و غیر آنرا مکروہ و اگر نخواند فاقرءوا نقل کردہ کہ جمع خدا مام ابو حنیفہ باذانی بگذرد و از نقل النجاطین پس گفت اذانی چرا بر نمیدارید شما دستہای خود را نزد رکوع و سر برداشتن از ان امام ابو حنیفہ گفت انا نخت کہ بصحت نرسیدہ است از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ریں باب چیزی پس گفت حدیثی از زہری عن سالم عن ابیہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کان یرفع یدیہ اذا افتتح بالصلوۃ و عند الرکوع و عند الرفع منہ پس گفت ابو حنیفہ حدثنا حماد عن ابراہیم عن علقمہ و الاسود عن عبید اللہ بن مسعود ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کان لا یرفع یدیہ الا عند افتتاح الصلوۃ ثم لا یعود لشیء من ذلک اذانی گفت من از زہری از سالم از ابن عمر روایت کنم تو در برابر ان از حماد از ابراہیم از علقمہ روایت کنی یعنی ایں اسناد تو با ابن اسناد تو با ابن اسناد من کہ علوم بانجا رسید پس ابو حنیفہ گفت حماد ابراہیم از زہری بود و ابراہیم فقہ از سالم و علقمہ از ابن عمر نیست و فقہ اگر چہ ابن عمر بفضیلت صحبت مخصوص باشد اما اسود را نیز فضلے کثیر است و عبید اللہ ست یعنی او را چہ توان تعریف کرد کہ در رتبہ او در رتبہ حضرت رسالت مشہور ست پس اذانی ترجیح حدیث بلو باسناد کرد و ابو حنیفہ تفقہ رواۃ و مذہب وی ہمیں ست کما تقرر فی اصول الفقہ و در نہایہ شرح ہدایہ میگوید کہ از عبد اللہ بن الزبیر روایت کردہ اند کہ مردی را دید کہ نماز میگذارد و در مسجد حرام بر سید اشت و دست خود را نزد رکوع و نزد رفع از رکوع پس گفت ایں زبیری ہمچنیں نمکند ایں چیز لیست کہ کردہ آنرا رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد ازاں ترک داد یعنی ایں حکم صدر اول بود پس منسوخ شد و گفت ابن مسعود رضی اللہ عنہ برداشت رسول خدا نیز برداشتیم و ترک کرد ما نیز ترک کردیم و از ابن عباس روایت کردہ اند کہ گفت عشرہ مبشرہ بر سید اشتند دستہا را مگر نزد افتتاح جواب دادا ابن عمر کہ حدیث منع بیں خود شما تعلق ازدی مردیست عمل بر خلاف آں روایت کردہ گفت سالہا خلف ابن عمر نماز گذاردم و ہرگز ندیدم کہ رفع یدین کردہ الا نزد افتتاح عمل بایں حدیث ساقط باشد زیرا کہ مقرر شدہ است در اصول حدیث کہ چوں راوی بخلاف روایت

نمیرسد بقرآن باز جهت تبرک قرائت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم کراهتی ندارد ولیکن بشرط آنکه نخواند غیر آنها را احیاناً گمان برد جاهل که غیر آنها را جایز نیست راز صاحب محیط نیز نقل کرده که گفت مستحب است قرائت آنها در صبح یوم الجمعة بشرطیکه احیاناً غیر آنها را بخواند تا گمان نبرد جاهل که غیر آن جائز نیست و شیخ ابن الهمام گفته که تجویز نیست و درین عبارت بعد از علم بآنکه کلام در مداومت ست انتهی و ظاهر آنست که نزد حنفیه مداومت بدان از آنحضرت ثابت نشده است اگرچه طبرانی از حدیث ابن عباس بزیادة کل الجمعة آورده و در بعضی روایات از حدیث ابن مسعود آمده دیدیم و ذالک والله اعلم و در نماز جمعه سوره جمعه و منافقون خواندن و گاهی سبح اسم ربک الاعلی و غاشیه خواندن و قرائت سوره جمعه در شب جمعه نیز آمده است سیوطی خود عمل کند بر این روایت ساقط گردد انتهی و اما آنکه طبرانی و غیر وی نقل کرده اند که لا یرفع الا بهذا الاثنی سبع مواطن در صحت وی سخن ست و تحقیق آنست که روایت رفع الا بهذا فی سبع مواطن ست بی حصر آن نمافات ندارد و مدار ما بر ثبوت رفع و غیر آن مدار مواطن کذا فی شرح ابن الهمام اکنون معلوم شد که افتاده اما در جانب رفع و عدم هر دو ثابت است جمعی از صحابه و من بعدهم خصوصاً ابن مسعود و تابعان وی و در جانب عدم رفع اند محی آن خسران بود و گر گویم در اوقات متفاوته هر دو فعل آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم بوجوه آمده و چون علم فقه ابو حنیفه و استادوی منتهی بجانب ابن مسعود و تابعان اوست و طریقه عدم رفع ست مذهب حنفیه علی الخصوص آمده باخذ و باین عقیده ایم و علمای مذهب با بانیقدر اکتفا نکنند و گویند که حکم رفع منسوخ ست چون ابن عمر راکه راوی حدیث رفع ست دیدند که بعد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم عمل بخلاف آن کرد ظاهر شده که عمل برفع منسوخ ست باوجود کثرت روایات و احادیث در جناب والله اعلم و هر دو را علیم بالصواب و شیخ کمال الدین ابن الهمام گفته که آثار از صحابه رضی الله عنهم و طرق از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسیار آمده جداً کلام دران واسع است وقد حقق بعد از ثبوت همه آن ثبوت بریکی ازین دو امر است از وی صلی الله علیه وآله وسلم رفع و عدم پس سبیل ترجیح احد الجانبین بود از جهت قیام تعارض و رجحان وی یا بد انچه مذهب ماست یعنی عدم رفع باین تحقیق معلوم شده است که در نماز در ابتداء حال افعال و اقوال و افعال از جنس این رفع میاح که منسوخ شده است پس معذرت که این نیز ازان قبیل باشد مشمول نسخ بود خصوصاً که ثابت شد آنچه معارض او ست بر تقدیر که لا مرد او باشد بخلاف عدم رفع که طرف نفی یا بدوی احتمال عدم شرعیت ندارد زیرا که وی آن بر جنس آن نیست که معبود و مقصود باشد در وی عدم شرعیت بلکه از جنس سکون ست که مطلوب است در نماز یا جماع یعنی خشوع و روایت کرده ابو حنیفه از حماد از ابراهیم که ذکر کرده شد نزد وی وائل بن حجر که وی دید رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که برداشت دستهای مبارک خود را نزد رکوع و نزد بسجود پس گفت ابراهیم اعرابی که نگذارد نماز خود را بسوی خدا صلی الله علیه وآله وسلم غازی را اگر چه باشد نزد وی

سورۂ منافقون نیز گزرده و بالجملہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر چہ خواستی خواندی از سورہ ہائے طویل یا قصیر در نماز کہ باشد میخواند بحسب مصالح و حکم کہ در وقت دست داوی کذا جاء فی حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہما و آنچہ مشہور و معمول است و اکثر ائمہ فقہ بر انند کہ در فجر و ظہر از طوال مفصل بخوانند و در عصر و عشا از اوساط و در مغرب از قصار غالب احوال حضرت نبوت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمیں بین نہج بود و اخبار و آثار در ین باب بسیار است و در ہدایہ میگوید کہ اصل در ین باب کتاب امیر المومنین عمر است بجانب ابی موسی اشعری رضی اللہ عنہما و لابد انچہ عمر نویسد جز موافق سنت نباشد و انچہ از روایات بر خلاف آن مذکور شد صحیح است و لیکن حکم غالب ہمین است و اللہ اعلم و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون از قرارت فارغ شدی تکبیر گفتی و بر کوع رفتی و این تکبیر در حالت قیام است یا در حال انحطاط اکثر بر انند کہ تکبیر در حالت انحطاط گوید چنانکہ در ہدایہ از جامع صغیر نقل کردہ کہ تکبیر مع الانحطاط و ہمچنین چون سر بر میداشت از رکوع و در حدیث آمدہ است کان یکبر فی کل خفض و رفع تکبیر میگفت آنحضرت در نماز ہر بار کہ سر فرود می آورد و بر میداشت و این تکبیر رفع بدین است نزد شافعی و احمد و غیر ایشان و نزد ما بی رفع و این اختلاف عجبی است میان حنفیہ و غیر ہم و شافعیہ در صحت حدیث رفع مبالغہ نمایند و صاحب سفر السعادت گفتہ کہ این حدیث از کثرت روایت بتواتر مانندہ راست و چہار صد اثر از حضرت رسالت و صحابہ در ین باب صحیح شدہ و عشرہ مبشرہ روایت کردہ اند آنرا و ترمذی بر عادت خود کہ در باب اختلاف احادیث و اعمال علماء دارد دو باب عقد کردہ اول باب رفع الیدین و در ین باب حدیث ابن عمر رض آوردہ کہ گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون افتتاح میکرد بر میداشت دو دست مبارک خود را تا محاذی میشد دو شہادت او چون بر کوع میرفت و بر میداشت سر از رکوع و در بعضے روایات آمدہ و کان لا یرفع بین السجدتین و اشارت بعد و طرق حدیث از صحابہ دیگر نیز کردہ و عمل بسیاری از صحابہ و تابعین و غیر ایشان از مجتہدین مثل اوزاعی و عبد اللہ و شافعی و احمد اعلم است از عبد اللہ و اصحاب وی او با و گرفت و ایشان با و نگرفتند و در تحقیق حدیث کردند اجابہ بر ان از شہا از عبد اللہ کہ وی بر داشتہ دست ہا را در ابتدای نماز فقط و حکایت کردہ آنرا از پیغامبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و عبد اللہ اعلم است بنشر ایع سلام و صدود ے و منعدیت احوال نبی را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ملازم است در سفر و حضر و نگذاردہ نماز را با نحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم الا قعدہ اخیرہ پس اخذ بقول وے نزد تعارض اولی باشد از اخذ بقول غیر او و مقابلش پس چارہ نیست از قول بسنیت بہر دو فعل و اللہ سبحانہ اعلم انتہے ۱۲ شرح سفر السعادت

واسحاق بیان ذکر کرده و تصحیح بحدیث کرده اشارتی برجحان این جانب نموده است دوم باب من لم یر الرفع الا عند الافتتاح در بیان باب حدیث علقمه از عبد الله بن مسعود آورده که با یاران خود فرمود گذارم شما نماز رسول خدا صلے الله علیه وآله وسلم پس گذارد ابن مسعود نماز را و برنداشت دست را مگر یک تکبیر افتتاح و گفت ترمذی که در بیان باب از براء ابن عازب نیز آمده و گفته که حدیث ابن مسعود حسن است و باین قائلند کثیری از اهل علم از صحابه و تابعین و قول سفیان ثوری و اهل کوفه نیست و امام محمد در موطای خود از مالک از زهری از سالم بن عبد الله بن عمر از پدرش آورده که گفت سنت آنست که تکبیر رود در خفض و رفع اما رفع یدین جزو در ابتدای نماز یکبار بیش نبود باین قول ابی حنیفه است و دروے آثار کثیره آمده بعد ازان از عاصم بن کلیب جرمی از پدرش که از تابعین امیر المومنین علی بن ابیطالب است و تبعه در روایات آورده که وی رضی الله عنه رفع یدین نمیکرد جز در تکبیر اولی و از ابراهیم نخعی آورده که گفت جز یکبار رود دست را در نماز بعد از تکبیر اولی و از عبد العزیز بن حکیم آمده که گفت دیدم ابن عمر را که برداشت و نمیدانم اول تکبیر افتتاح دیر نداشت مگر سوے آن و از ثوری حدیث ابن مسعود را نیز نقل کرده انتهی از مشکوة الآثار لمحاوی نقل کرده اند که روایت کرده مجاهد گفت گذاردم نماز خلف ابن عمر پس نبود وی که برداشت و دست خود را مگر در تکبیر اولی و اسود روایت کرده که دیدم عمر ابن الخطاب را میر نیکاشت و دو دست خود را مگر در تکبیر اولی و چون عمر و علی و ابن مسعود با قرب محل ایشان از حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم برین باشند و بعد از ایشان ابن عمر را دیدند که همچنین میکرد و اینچه برخلاف آن نقل کنند اولی و اصح بقبول نباشد و در شرح ابن الهمام از ابراهیم و از علقمه از عبد آورده که گفت گذاردم نماز را با رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و ابی بکر و عمر برنداشتند و دستها را مگر نزد افتتاح صلوة و در عنایه شرح هدایه میگوید که از عبد الله بن الزبیر روایت کرده اند که مردے را دید که نماز میگذارد و در مسجد حرام و برنمیداشت دستها را نزد رکوع و نزد رفع راس از رکوع پس گفت ابن زبیر اینچنین کن این نیز لیست که کرد آخر از رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بعد ازان ترک داد یعنی این حکم در اوائل بود پس منسوخ شد و گفت ابن مسعود رضی الله عنه برداشت پس ما نیز برداشتیم و ترک کرد ما نیز ترک کردیم و از ابن عباس رضی الله عنهما روایت کرده اند که گفت عشره مبشره برنمیداشتند دستها را مگر نزد افتتاح اکنون معلوم شد که اخبار و آثار در جانب رفع و عدم رفع هر دو ثابت است پس چاره نبود ازانکه گوئیم رفع و عدم رفع هر دو بود باختلاف اوقات یا اول رفع بود و در آخر منسوخ شد و فتح کمال الدین

ان الهمام گفته که بتحقیق ست که در نماز ابتدای حال افوال و افعال از جنس این رفع مباح بوده که نسخ شده است
پس ممنوعست که آن نیز از آن جنس باشد شمول نسخ بود خصوصاً ثابت شده آنچه معارض اوست بتوقی که
الامر دلالت ست بخلاف عدم رفع که تطرق نمی یابد بوی احتمال عدم مشروعیت زیرا که وی از جنس آن
نیست که معهودست در وی عدم مشروعیت بلکه از جنس خشوع و سکون ست که مطلوبست در نماز باجماع
روایت کرده است ابو حنیفه از حماد از ابراهیم که ذکر کرده شد نزد وی از وائل بن حجر که دید رسول خدا را
صلی الله علیه وآله وسلم که برداشت دستهای خود را نزد رکوع و نزد سجود پس گفت ابراهیم اعرابی که نگذارده باشد
بار سول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نمازی را اگر همانا نزد او علم ست از عبد الله و اصحاب وی آیا یاد گرفت وی
و ایشان باز نگرفتند و تحقیق حدیث کردند مر اجماعه بیرون از حدیث شما ساز عبد الله که وی برنمیداشت دستهارا
مگر در ابتدای نماز و حکایت کرد آنرا از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و عبد الله عالم ست بشرایع اسلام و حدود
وی متفق است احوال نبی را صلی الله علیه وآله وسلم و ملازم است او را در سفر و حضر نگذارد و نماز را با نحضرت
مالا قعده و لا تحصیب پس اخذ بقول وی نزد تعارض اولی باشد از افراد مقابلش پس چاره نیست از قول بسنیت
هر دو فعل انتهایعنی با ترجیح یک جانب چنانکه گفت والله اعلم و در شرح سفر السعادة کلام درین مقام زیاده
برین کرده شده است فعلیک به و در رکوع هر دو کف دست را بر زانو نخست کردی و در انگشتان تفریج
کردی و گفته اند که انگشتان را در نماز سه حالت بود تفریج در حال رکوع و ضم در حال سجود و بحال خود گذاشتن
بینهم و تفریج در حال احرام و تشهد و آستینهای از پهلو دور کردی و پشت را راحت کردی و سر را برابر
دست داشتی نه فرود تر و نه برداشته و سه بار گفتی سبحان ربی العظیم و این ادنی ست و گفته اند ما دونی کمال است
و اگر زیاده بر سه گوید فضلست بعد از انکه وتر بود و پنج یا هفت یا نه و گفته اند که غایت کمال را حدی نبود بعضی
تا ده گفته و بعضی تا مقضی بخوف سهو نبود و بعضی تا قریب بقدر قیام و این جمله در مفرد بود و امام را رعایت
جانب مقتدیان لازم ست که در ایشان پیری و ناتوانی بود و از انس بن مالک رضی الله عنهما آمده که گفت
نگذاردم نماز را پس هیچ یک که مشابه تر بود در نماز گذاردن بر سول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از ین
جوان یعنی عمر ابن عبد العزیز و اندازه کردند رکوع و سجود او را بده تسبیح یعنی اگر چه کمتر از ده میگفت
و جهر هم برین موازنه کردی و چون بسجده رفتی زانوها را پیش از دستها بر زمین نهادی بعد از ان دستها
نهادی بعد از ان پیشانی و بینی و پیش بعضی مینی پیشتر از پیشانی نهد که اقرب ست و مذهب ابو حنیفه

و شافعی و احمد همین ست در اقوی و مشهور مذهب مالک و اولی تقدیم رفع بدین ست بر رکبتین و از احمد
نیز روایتی آمده و سجده بهفت عضو کرزی روی و بدین در رکبتین مقدمین و بجبهه و انف هر دو کردی و در اکتفا بجبهه
تنها و انف اقوال است نزد حنفیه و مختار بهر دو است و در رفع قدمین خلاف است و نماز در رفع یکقدم مکروه کذا
فی شرح ابن الهمام و در سجده دستها را از پهلو و در داشتی چنانکه ظاهر میشد بیاض الطرفین شرط نیفین و بازوها را
و شکم را از رانها نیز دور داشتی چنانکه بزغاله از میان آن در گذشتی و در سجدهٔ سر مبارک میان دو کتف
داشتی و قومه و جلسه نیز باندازهٔ رکوع و سجود بودی گاهی آنقدر کردی که کسی در وهم می افتاد که نماز را فراموش
و در صحیحین آمده که قیام در رکوع و اعتدال و سجده و جلسه قریب از برابری بود و این محمول ست بر آنکه چون
قیام طویل بودی رکوع و قومه و سجده و جلسه هم طویل بودی و چون قیام خفیف بودی همه خفیف بودی
تا آنکه این همه بمقدار قیام بودی اینچنین تاویل کرده اند حدیث راوی این باعتیار غالب و معتاد ست والا در بعضی
اوقات چنانکه در صلوة خسوف و کسوف و احیانا در نماز تهجد رکوع و سجود و قومه و جلسه برابری نبود با قیام
و احادیث در باب اطمینان و اعتدال در رکوع و سجود و قومه و جلسه بسیار وارد شده و اولی آنست که استخوان صلب
راست گردانند فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که بدترین دزدان دزد نماز ست گفتند یا رسول الله
دزدی در نماز چگونه باشد فرمود آنکه تمام نکند رکوع و سجود را حذیفه رضی الله عنه مردی را دید که نماز گذارد و
تمام نکرد رکوع و سجود را بعجلت فارغ شد آن مرد از نماز حذیفه او را نزد خود طلبید و گفت اگر نماز بودی که تو کردی
بحقیقت نماز نکردی اگر بمیری تو بدین حال بمیری بر غیر فطرت یعنی بر غیر دینی که پیدا کرده است پروردگار تعالی
محمد را بران دین و نزد شافعی و احمد و ابی یوسف تعدیل و اطمینان در رکوع و سجود و قیام میان رکوع و سجود و
جلسه میان سجدتین همه فرض ست و بقول مشهور نزد امام احمد تسبیح رکوع و سجود نیز واجب ست و بروایتی
فرض و بروایتی سنته و نزد امام ابو حنیفه و محمد اطمینان در رکوع و سجود ظاهر روایت تخریج کرخی واجب ست
واجب شود بسبب آن سجده و تخریج جرجانی سنته اما قومه و جلسه سنته است بعضی مالکیه بر برین اند و ایشان میگویند
حقیقت رکوع انحنا راست و حقیقت سجود نهادن جبهه بر زمین و در مفهوم آنها اجمالی نیست تا محتاج ببیان
بود پس فرضیت متعلق بقدر ادنی بود و زیادت از باب تکمیل و تتمیم باشد که بترک آن نماز ناقص ناتمام
گردد و فاعل آن آثم و شمسی از بعضی ایمه مذهب نقل میکند که هر که ترک کند اعتدال در رکوع و سجود
لازم گردد بر وی اعادت و در شرح ابن الهمام آورده که پرسیده شد امام محمد از ترک طمانینت گفت میترسم

کہ جائز نباشد باز سر خمی آمدہ کہ ہر کہ ترک کند اعتدال را لازم ست بروی اعادہ و بعضے از مشائخ گفتہ اند
کہ لازم ست و واقع از فرض ثانی است و این تقاضا میکند عدم سقوط را بادل و این لازم ست رکن نیست
نہ واجب انتہی این در تعدیل و اطمینان رکوع و سجود است و ائمہ در قومہ و جلسہ میگویند کہ انتقال برکنی از
رکنی مقصود لذاتہ نبود پس رفع راس از رکوع واجب نباشد چہ انتقال ازان بسجود بی رفع ممکن ست بلکہ لازم
سر برداشتن از سجود زیرا کہ ممکن نیست سجدہ دوم بی رفع و بر روایتی ابو حنیفہ سر از رکوع برداشتن فرض ست
اما راست ایستادن فرض نیست و متمسک ائمہ فعل آنحضرت است کہ دایم و مستمر در بیناب بر یک نہج و بر یک
قرار بود و این حدیث بخاری و مسلم و غیرہما از ابی ہریرہ آوردہ اند کہ اعرابی بمسجد در آمد و آنحضرت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم در گوشہ مسجد نشستہ بود پس بگذار مرد آن مرد در رکعت نماز خود رکوع و سجود را پستر آمد و بر
حضرت سلام کرد آنحضرت رد سلام وی کردہ فرمود اعادہ کن نماز خود را کہ نکردہ نماز را آن مرد رفت و اعادہ
کرد باز بر حضرت آمد و سلام کرد باز فرمود برو اعادہ کن کہ تو نماز نکردہ سہ بار ہمچنین کرد پس گفت آن
مرد سوگند بخدای کہ فرستاد ترا بحق من بہ ازین نمیتوانم گذارد پس بیاموز مرا ای رسول خدا چگونہ گذارم نماز را
پس آنحضرت بیان وضو و استقبال قبلہ و قیام و قرأت کردہ فرمود رکوع کن تا قرار گیری در آن پستر بردار سر خود را
تا بایستی برابر و ہمچنین فرمود در سجدہ و امام ابو حنیفہ و محمد میگویند کہ امر انیمہ در اعادہ صلوة بجہت آن بود تا نماز بروجہ
کراہت و نقصان واقع نشود و نماز بجہت طغیان و فساد و نیز اگر تسہیل فرض بودی ہر آئینہ نگذاشتی اورا
کہ کمر را ہمچنین نماز کردی و تقریر نفرمودی اورا بران تا آخر آن نماز و در آخر حدیث بروایت ابی داود و ترمذی
و نسائی واقع شدہ فاذا فعلت ہذا فقد تمت صلوتک و ما انتقصت من ہذا فانما انتقصت من صلوتک
تسمیہ وی نماز را و وصف آن بنقصان نزد فقد تعدیل و اطمینان دلالت دارد بر عدم فرضیت آن و الا
فرمودی از سبب و لعل مثلا و اللہ اعلم بدانکہ در استفتاح صلوة چنانکہ گذشت و در رکوع و سجود و
قومہ و جلسہ دعاہا از آنحضرت ماثور شدہ و در سجود امر نیز واقع شدہ کہ فرمود اجتہاد کنید در دعا در حالت
سجود کہ سزاوار است کہ دعای ساجدان مستجاب گردد و نیز آمدہ است نزدیک بودن بندہ از خدا در حال سجود
پس دعا در نوع است دعای ثنا و تمجید و دعای طلب و سوال و گفتہ اند کہ مدح و ثنا در حضرت کریم و باب
متضمن سوال و طلب است و حکیم من شعلہ ذکری عن مسئلتی اعطیتہ افضل ما اعطی السائلین محصل مطلوب است
و ماثور در ین باب شامل ہر دو نوع است و از ینجا ظاہر شد کہ حنفیہ کہ در نماز اقتصار بر اذکار کنند و از

صریح دعا منع نمایند نیز از امثال امر بدعا فارغ و بیرون نیستند و حقیقت جامعیت آنست که در نوافل بغیر دعا نیز متمثل گردد و در فرایض اقتصار بر تسبیحات و اذکار کند و از بعضی احادیث تخصیص نوافل بصلوة لیل معلوم میگردد و بعضی خصیصا این دعاهای زیادتی را حرام غیر مقصود داشته و عجب است که با وجود ورود احادیث صحیحه در عمل آنحضرت بآن اطلاق حرام کنند و معلوم نمیشود که در مطلق صلوة حرام داشته فرایض و نوافل را این نهایت بعید است تا مخصوص بفرایض داشته و این نیز بر تقدیری ست که جزما معلوم شود بنوافل آمده و در فرایض قطعا نیامده و ذلک محل تردد و چون از سجده دوم سر برداشتی مبنای رکعت دوم بر نماستی و اینجا دو قول است یکی آنکه بر زمین نشستی و سر و دست بر زمین نهادی پس برخاستی و این را جلسه استراحت گویند و اختلاف است فقها را در حکم این جلسه بعضی آنرا عمل برشته کرده اند چنانکه مذهب شافعی است که میگوید سنت آنست که بعد از سجده دوم بر زمین بنشیند نشستنی سبک پس از آن برخیزد و بعضی عمل برخاست کنند و گویند این نشستن از جهت عذر و حاجت بود و کبر سن و غیر آن و مذهب امام ابو حنیفه و مالک و مختار مذهب احمد همین است و ایشان میگویند که سنت نیست و تمسک امام شافعی بحدیثی ست که بخاری و ترمذی و نسائی از مالک بن الحویرث روایت کرده اند که وی دید پیغمبر را صلی الله علیه و آله و سلم چون بسجود در وتر نماز یعنی در رکعت اولی و ثالثه تا نمی نشست بر زمین برنمیخاست و شمنی آورده که ابن ابی شیبه از نعمان بن ابی عیاش رض روایت می آرد که گفت دریافتم بسیاری را از اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم چون بر سجده اشت سر مبارک خود را از سجده دوم در رکعت اولی و ثالثه برنمیخاستند همچنانکه بودند بی آنکه بنشینند و از ابن مسعود علی و عمر و ابن عمر و ابن عباس و ابن الزبیر همچنین روایت کرده و اینها اکابر صحابه اند از اصحاب حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و سخت تر بود در اتباع آنحضرت و ملازم تر بود از مالک بن الحویرث که حرمت و در نزد آنحضرت اقامت نمود پس واجبست تقدیم آن و ابو داود از ابن عمر آورده که گفت نهی کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که اعتماد کند مرد بر دو دست خود وقتیکه برخیزد و در حدیث وائل آمده که چون برمیخاست اعتماد میکرد بر فخذین و توفیق بین الاحادیث آنست که حمل کرده شود مالک بن الحویرث را بر حالت کبر و ضعف و بر همین اند جمهور ائمه و بدانکه اینجا نیاوردند که رشد خلاف در جلسه استراحت بود الا آنکه وقت برخاستن اعتماد بر فخذین کنند یا بر ارض بی جلسه استراحت سنت نزد امام ابو حنیفه و امام احمد آنست که هر دو دست را بر کتفین نهند و معتمد بر کتفین بر خیزد از جهت حدیثی که ابی داود از وائل بن

مجزا آورده که دیدم پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم که برمنجواست برکفتین واعتماد میکرد بر فخذین وهم ابوداود
از ابن عمر رضی الله عنه آورده که حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرد که اعتماد کند مرد بر دو دست در خیز در نزد
امام مالک جلسه استراحت نیست الا وقت برخاستن اعتماد بر زمین میکنند از نزد ما نیز بحکم ضرورت وزیادت
مشقت نزد کبر سن وضعف بدن جایز است **وصل** وچون در تشهد نشستی پای چپ را فرش کردی وبران نشستی
پای راست نصب کردی وقول امام ابوحنیفه انست ونزد امام شافعی همچنین ست در قعده اولی واین را
افتراش گویند وثانیه نزد مذهب ایشان آنست که هر که تشهد که بعد ازان تشهد نیست خواه همین یک تشهد
باشد چنانکه در نماز فجر وخواه دو تشهد چنانکه در غیر نماز فجر نزد ایشان صورت وی چنانکه در حاوی که کتاب
مشهور در فقه شافعی ست گفته برآوردن دو پای از جانب یمین باالقای آنها بر عادت افتراش وبنشستن بر
زمین ست ودلیل ایشان حدیث ابی حمید ساعدی است که نزد جماعه از صحابه گفت من داناترم بنماز رسول الله
صلی الله علیه وآله وسلم ونزد امام مالک تورک ست در هر دو جا ونزد امام احمد در نمازی که دو تشهد ست در تشهد
اخیر تورک کند زیرا که مصلی در تشهد اولی مستعد وسعی حرکت است وحرکت وقیام از هیئت افتراش
آسانتر است وبعد از جلسه اخیر عملی نیست پس تورک که راست سکون واستقرار ست مناسب آن باشد وانچه
امام در بن مسئله بر چهار قول مختلف افتاده اند وحجت امام ابوحنیفه آنست که گفته اند که در حدیث مسلم از
عایشه ودر احادیث دیگر نیز طریق افتراش مطلق آمده که در تشهد است ونشستن آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم همچنین بود پس نفیده وبه تشهد اولی یا اخیره ونیز مشقت در هیئت بیشتر ست وافضل
الاعمال آخرها ودر بعضی احادیث دیگر نیز ذکر طریقه افتراش مطلق آمده ودر بعضی احادیث که ذکر طریقه
تورک آمده در تشهد اخیر ایشان آنرا حمل کنند بر حالت عذر یا کبر سن یا طول ادعیه دران چه در طریقه تورک
مشقت کمتر بود وتواند که از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در احیان مختلفه هر یکی ازین طرق بوجود آمده باشد
چنانکه مثل آن در اعمال سنن ونوافل واقع شده است ویکی از صحابه گفته است الحمد لله الذی جعل فی الاسعة
وچون تشهد خواندی هر دو دست را بر هر دو ران نهادی ودو دست راست عقد وانارت کردی نزد
شافعیه عقد پنجاه وسه وصورتش آنست که انگشت را قبض کند مگر مسبحه را که او را البسط کند وطرف ابهام را نزد
اسفل مسبحه بجانب کف دست نهد وهمچنین تفسیر کرده علمای شافعیه عقد پنجاه وسه را وسند ایشان حدیث ابن
عمر است که مسلم آورده ونزد ابوحنیفه تسعین وصورتش قبض خنصر وبنصر وبسط مسبحه ووضع ابهام است

براصبع وسطے راین نزد در روایت مسلم از عبد اللہ ابن الزبیر آمدہ و ہمچنین ست نزد ابو داؤد و مذہب احمد و شافعی در قول قدیم و نزد مالک قبض جمیع اصابع بدینی و بسط سبابہ و تحریک آن در مذہب شافعیہ را در کیفیت تحلیق وجہی دیگر است و آن وضع انملہ وسطے میان عقد ثلثین ابہام دانگشت مسبحہ را در کلمہ شہادت بر داشتن و وقت اشارت نزد بعضے وقت تلفظ الا اللہ ست و پیش بعضے نزد اتمام آن وقت تلفظ بکلمہ اللہ و مشہور آنست کہ نزد نفی انگشت بردارد و نزد اثبات بنہد و باید کہ اشارت بجانب فوق نبفتد تا موہم عبادت نشود و باید دانست کہ عقد اصابع بدینی بر کیفیت مذکورہ و اشارت بسبابہ در احادیث صحاح واقع شدہ جامع الاصول از کتب ستہ در باب احادیث بسیار آوردہ است و در بعضے احادیث ذکر عقد ست با اشارت و در بعضے ذکر اشارت فقط و ہمین ست مذہب ائمہ حدیث و فقہای مجتہدین و کثیری از صحابہ و تابعین و گفتہ اند کہ حق آنست کہ مذہب امام ابو حنیفہ و صاحبین نیز ہمین ست و متقدمین علماے حنیفہ تصریح کردہ اند بآن و لیکن در متاخرین ایشان خلافی در میان آمدہ است و ما اگر احادیث را باتمام ذکر کنیم سخن بتطویل انجامد بحمد اللہ کہ در مواضع خود مذکور شد سخن از علماے مذہب بیارم تا سود مند افتد و شمنی گوید امام ابو یوسف در امالی خود ذکر کردہ کہ قبض کند حنفی و انگشتے را کہ متصل ست بآن و حلقہ کند وسطے و ابہام را و اشارت کند بسبابہ و امام محمد گفتہ کہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اشارت میکرد بانچہ آنحضرت کردہ ما نیز کنیم و ہمین ست قول ابو حنیفہ و ہم شمنی از ظہیریہ آوردہ کہ چون شروع کرد بصلوٰۃ و نشست پس در سبعہ بقول اشہد ان لا الہ الا اللہ آیا اشارت نکند بسبابہ بمینی یا نہ اختلاف کردہ اند مشایخ و مدنی پس چگونہ کند نزد اشارت محکی از فقیہ ابو جعفر آنست کہ قبض کند حنفی و نیصر را و تحلیق کند وسطے را با ابہام و اشارت کند بسبابہ و در منیۃ المفتی ذکر کردہ کہ مکروہ است اشارت انتہی و در حواشی ہدایہ از کفایہ منقول ست کہ در محیط گفتہ است کہ بعضے گفتہ اند رفع سبابہ بمینی در تشہد از سنن ست نزد ابی حنیفہ و محمد رحمہما اللہ و ہمچنین مروی ست از ابی یوسف و علامہ زین الدین را ہر گفتہ چون متفق ست روایات از اصحاب جمیعاً در بودن اشارت سنہ مذکور میان و ہمچنین آمدہ و کثیر جہات اخبار و آثار دلالت الزم عمل بآن اولی باشد انتہی و شارح وقایہ گفتہ کہ عقد و اشارت ہر دو از اصحاب ما آمدہ انتہی و خالی از غرابتی نیست آنچہ در ہدایہ در باب بسط اصابع و نفی عقد میگوید یکے آن مروی ست در حدیث وائل بن حجر و حال آنکہ در کتب احادیث ابو داؤد و نسائی و دارمی و ابو یعلی و عبد الرزاق با وجود روایات متعددہ از وائل اشارت تا تحلیق

ابہام در وسط روایت کردہ اند و شیخ امام عالم عامل اجل علی متقی رحمۃ اللہ علیہ در منتخب رسالہ جمع کردہ
در روایات نقیہ از مذہب حنفی باختلافے کہ در آنہا ست ذکر کردہ و احادیث صحیحہ آوردہ جانب عقد و اشارت
راجح ساختہ ست و آن رسالہ را در شرح من مشکات و شرح سفر السعادت ترجمہ کردہ ایم و باللہ التوفیق و در
خطاب السلام علیک ایہا النبی دو سوال کردہ اند یکی آنکہ خطاب کردن پیغمبر در نماز منہی عنہ ست و مفسد اور ست
بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعہ و ارنا الباطل باطلا و ارزقنا اجتنابہ اعلم ان مشائخنا رح مختلفون فی اثبات
الاشارۃ بالمسبحۃ فی التشہد وقت التہلیل ذہب کثیر منہم الی انہ الافتراق فی المنیۃ و الواقعات و التجنیس و مختار الزاہدی و المضمرات
و لولوالجی و الحدادی الکبیری و علیہ الفتوی و الخلاصہ و خزانۃ المفتین و ہو المختار فی الاخیرۃ و ہو ظاہر الروایۃ و علل ذلک
بان فیہا زیادۃ رفع تحتاج الیہا فیکون الترک اولی لان مبنی الصلوۃ علی الوقار و السکینۃ و بان فیہا لافقہ الرفضۃ فکان
ترکہ اولی تحقیقا لمخالفۃ و ذہب آخرون منہم الی انہ مستحب و حسن و سنۃ و غیر ذلک من الالفاظ الدالۃ علی الرجحان و ہذا ہو المروی
عن الائمۃ الثلثۃ و ہو مذہب مالک و الشافعی و احمد و غیرہم من ائمۃ الامصار و الاعصار و ہو صحاح الاخبار و الآثار و قد
نص علیہ مشائخنا المتقدمون منہم و المتاخرون قال الشیخ العلامۃ المحقق ابن الہمام فی شرح الہدایۃ ان المروی عن محمد رح
فی کیفیۃ الاشارۃ انہ قال یقبض خنصرہ و التی تلیہا و تحلق الوسطی و الابہام و یقیم المسبحۃ و کذا عن ابی یوسف رح فی الامالی
و ہذا فرع تصحیح الاشارۃ و عن کثیر من المشائخ لا یشیر اصلا و ہو خلاف الروایۃ و الدرایۃ فعن محمد رح ان ما ذکرہ فی کیفیۃ
الاشارۃ بما نقلنا قول ابی حنیفۃ رح و ذکر ان یشیر بمسبحتہ و عن الحلوانی یقیم الاصبع عند قولہ الا اللہ و یضعہا حتی لا اللہ لکون
الرفع للنفی و الوضع للاثبات انتہی و قال السغناقی و قد نص محمد رح علی ہذا یعنی الاشارۃ بالمسبحۃ فی کتاب الصلوۃ
و روی فیہ حدیثا عن النبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم انہ کان یفعل ذلک ثم قال لکن نصنع کما صنع رسول اللہ صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم و ناخذ بفعلہ و ہو قول ابی حنیفۃ رح و قولہا ثم ذکر کیفیۃ الاشارۃ کما ذکرہ المحقق ابن الہمام فی شرح الہدایۃ عن
محمد رح و اسند ایضا الی ابی جعفر الہندوانی و قال الحافظ عبد القادر عن الشیخ محی الدین النووی و روی البیہقی و ابن ابی شیبۃ باسناد
صحیح ان النبی علیہ السلام عقد الخنصر و البنصر ثم حلق الوسطی بالابہام و فی المجانیۃ الاشارۃ عند قولہ لا آلہ الا اللہ حسن بلا خلاف
فیہ قال ابو یوسف رح یعقد الخنصر و البنصر و یحلق الوسطی بالابہام و یشیر بالسبابۃ و روی ذلک عن ابی یوسف رح فی الامالی
ابن امیر الحاج فی شرح المنیۃ و فی الزاہدی النفی الروایات من اصحابنا انہ سنۃ و کذا عن المدنیین و الکوفیین و کثرت
بہا الاخبار و الآثار فکان العمل بہا اولی و نقل السرخسی عن صاحب الحدادی و تنبیہ المفتی و الاخباس و الواقعات
عن اصحابنا ان یعقد الخنصر و البنصر و یحلق الوسطی و الابہام و ہذا ہو الذی ذکرہ محمد فی الموطا و قال ہو قول ابی حنیفۃ

جواب باید دانست کہ از خصائص اوست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در حقیقت این دعای است در نماز اگرچہ بصیغہ خطاست و چون واصل کہ قصہ معراج است چنین واقع شدہ است ہمچنین نگاہ داشتہ شد و باین تقریر حاصل شد جواب از سوال دیگر کہ میگویند چیست حکمت در عدول از غیبت بخطاب باآنکہ مقتضای سیاق لفظ غیبت است چنانکہ گویند التحیات للہ والصلوات والسلام علی النبی والسلام علینا و بہ افتد و فی المجتبی ذکر محمد ہذا قولی و قول ابی حنیفۃ رح و فی غنیۃ المتوالی لصاحب الہدایۃ الاشارۃ عند قولہ لا الہ الا اللہ حسن و فی الفتاوی الاشارۃ فی الصلوۃ الا عند الشہادۃ و فی التشہد و ہو حسن و فی بعض شروح النقایۃ و عن اصحابنا جمیعا انہ سنۃ و فی مختصر الاشارۃ مستحسنۃ و ہی الاصح علی ما ثبت فی الحدیث و فی الذخیرۃ قیل رفع سبابہ الیمنی فی التشہد من السنن عند ابی حنیفۃ و محمد رح و الشافعی رح و فی ظاہر الاصول لا یرفعہا کذا روی عن ابی یوسف رح انتہی و لا یخفی ان القول فی ظاہر الاصول و الروایۃ فان الظاہر قد یکون علی خلاف ما اختارہ الائمۃ و ذلک غیر خفی علی من لہ فی الفن حجرۃ و معرفۃ و فی درر البحار و شرحہ و کن لا تغتر عند التعلیل بالسباحۃ و الفتوی ای المفتی بہ عندنا خلافہ ای بہ نخالف عدم الاشارۃ و ہو الاشارۃ علی کیفیۃ وصفت ثلثۃ وجہین کما قال بالشافعی و احمد رح فی المحیط الاشارۃ سنۃ یرفعہا عند النفی و یضعہا عند الاثبات و ہو قول ابی حنیفۃ و محمد رح و کثرت بہ الاخبار و الآثار فالعمل بہ اولی ثم لما لاح لک ایہا المصنف من ہذہ الروایات التی مر بعضہا بانہ یجمع او ما رجح او علیہ الفتوی و فی بعضہا قالوا انہ سنۃ او مستحب او حسن بہ ثبوت الاشارۃ فی التشہد وقت الشہادۃ فلا ریب فی ان العمل بہ اخری ما و لی فان قیل ما الجواب عن تعلیل المانعین بان الاشارۃ زیادۃ رفع تخالج البدن فیہا تشبہا بالرافضۃ و ہو خلاف ظاہر الروایۃ المؤید بالفتوی و التصحیح اجیب عن الاول بالمنع عن اطلاق الزیادۃ علیہا لان الامر المطلوب غیر الا یسیر زیادۃ ممنوعۃ و ہذا الا مر قد ثبت علیہ و بہ بشر غالما مذکورۃ من الاحادیث و الآثار و الروایات و الاکثار و عن الثانی بان التشبہ بالبدعۃ المنوع انما یکون لشئ اتبدعوہ او یکون مختصا بہم و شعارہم اما غیر یکون ممنوعا او مندوبا مستحسنا شرعا فلا اعتبار للتشبہ بہم و لو فرض ذلک یلزم ترک کثیر من السنن و المندوبات لانہم یشارکون اہل السنۃ فی کثیر من افعال الصلوات بل العادات و ہذا لا یقول بقائل و الشی اذا کان محمودا فی نفسہ لا یضیرہ شئ مالکونہ سنۃ لاہل الورع بوبہ ذلک ما ذکر الشیخ الامام التورپشتی فی شرح المصابیح عند شرح حدیث فی اہل البدعۃ قالوا یا رسول اللہ یا سماہم قال المحلقۃ ای بسمۃ النہار بالتعریف سیما لتعلم فی الخلق او لاکثار ہم منہ قد حدت بہ بنیہا علی عمارتہم و توفیقا علی شعارہم انظر ہر لبس فی ذلک یدل علی الوضع من نبذ اخلق دالی فقدہ ضعم کثیرۃ الصلوۃ و الصیام کاد ضعم بالتخلیق و الشی اذا کان محمودا فی نفسہ لا یضیرہ موما باستان من لبستن بہ بین اہل الزیغ

وعلى عباد الله الصالحين يعنى نگاه داشتند لفظے را كه از سوئے آنحضرت آمده تعليم كرده مر صحابه را و صاحب ما صحيح
مدينه بر طريقه اهل معرفت گفته كه مصليان چون با التحيات استفتاح باب ملكوت كردند اذن كرده شد مر ايشان
بدخول در حريم حرم عزت الهى تبارك وتعالى پس روشن گشت ديدهٔ بصيرت ايشان و آگاه شدند در يافتند
كه آن بواسطه نبى الرحمة و بركت متابعت اوست پس حاضر يافتند حبيب را در حرم حبيب پس اقبال كردند بدو
فى حق القوم وانما يذم بالسنة المهيم لغرض فى قصدهم وفساد نيتهم دانحلق من جملة شاربو النسك وسنة وعبادة الصالحين
انتهى فان قيل فندب كردن باشل اين تعليل نيست الخاتم وهوان السنة فى اليمين ولا دليل فيه على اليسار فى هذا الزمان فلان
الختم فى اليمين صار من شعار اهل الرفض اجيب بان هذا ليس من ذلك الفعل لان السنة فى ليس الخاتم التخيير بين اليسار وبين اليسار ولا خيار
اليسار لانه فوت سنة مع حصول الاحتراز عن التشبيه بخلاف المتنازع فيه فان فيه تفويت السنة بالكلية ولئن سلم فهو قول البعض
لا الكل افى فى اختيار اليسار على انه يقال ان اهل البدعة لا يقولون بالاشارة اصلا فصار التعليل راسا والجواب
عن الثالث انه تعارض الفتوى بالفتوى وبالصحيح والاصح بالاصح ويلقى معناه من البراهين المرجحة والاحاديث المصححة ما
ليس معهم فانه ليس لهم نص صريح ولا حديث صحيح بل ولا ضعيف فى نفى الاشارة اما ما معلقون به فى بعض الاحاديث من التلويح
والتلويح لا يقاوم التوضيح التصريح وسنذكر الاحاديث الواردة فى اثباتها قولا وفعلا فعن ابن عمر رضى الله عنهما كان
رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم اذا قعد فى التشهد وضع يده اليسرى على ركبته اليسرى ووضع يده اليمنى على ركبته اليمنى
وعقد ثلثا وخمسين واشار بإصبعه السبابة رواه مسلم والنسائى وعنه رضى الله عنه كان صلى الله عليه وآله وسلم اذا
جلس فى الصلوة وضع كفه اليمنى على فخذه اليمنى وقبض اصابعه كلها واشار بإصبعه التى تلى الابهام ووضع يده
اليسرى على فخذه اليسرى رواه مسلم ومالك فى الموطا وابو داود والنسائى وعن عمر رضى الله عنه ان النبى عليه السلام
كان اذا جلس فى الصلوة وضع يديه على ركبتيه ورفع اصبعه اليمنى التى تلى الابهام فدعا بها ويده اليسرى على ركبته
باسطها عليها رواه مسلم والترمذى والنسائى وعنه رضى الله عنه قلت كيف رايت رسول الله عليه السلام يفعل
قال كهذا ونصب اليمنى ووضع اليسرى وجعل يده اليمنى على فخذه اليمنى ويده اليسرى على فخذه اليسرى واشار بالسبابة
وفى اخرى نحوه وقال كيف كان يضع قال يوضع يده اليمنى على فخذه واشار بالتى تلى الابهام فى القبلة ورمى ببصره اليها
ونحوها ثم قال كهذا رايت رسول الله عليه السلام يضع وعن عبد الله بن الزبير رضى الله عنهما قال كان رسول الله عليه السلام
اذا قعد يدعو وضع يده على فخذه اليمنى ويده اليسرى على فخذه اليسرى واشار بإصبعه السبابة ووضع ابهامه على اصبعه الوسطى
ويلقم كفه اليسرى على ركبته قال فى المشكوة رواه مسلم وعنه رضى الله عنه صلى الله عليه وآله وسلم وضع يده اليسرى

گفتند السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته انتهی ویعنی از ارباب تحقیق گفته اند این خطاب باعتبار سریان حقیقت محمدی است در ذرہ ذرہ موجودات وحضور است در باطن عبد وانکشاف اینحال است در وقت صلوة که افضل حالات واقرب مقامات است بذاکر الی در شرح صحیح بخاری گفته که این در زمان حضور وحیات آن سرور بود صلی الله علیه وآله وسلم وصحابه بعد ازان باینچنین سلام میفرستادند که السلام علی النبی علیک ایها النبی ودر وضع یده الیمنی علی فخذه الیمنی واشارة باصبعه قال راویه انا عبد الواحد واشار یا السبابة رواه ابو داؤد ودر وضع ان النبی علیه السلام کان یشیر باصبعه اذا دعا لا یحرکها فی روایة رای النبی علیه السلام یدعو کذلک وبتحریک النبی علیه السلام بیده الیسری علی فخذه الیسری زاد فی روایة لا یحلق بصره اشاره رواه ابو داؤد والنسائی وعنه کان رسول الله علیه السلام اذا جلس فی التشهد الاول لا یحلق بصره اشاره باصبعه وعن وائل بن حجر نیز از رای النبی علیه السلام جلس فی الصلوة فاتکا علی یده الیسری ووضع یده الیمنی علی فخذه واشار یا السبابة یدعو رواه النسائی وعنه ووضع یده الیسری ووضع مرفقه الیمنی علی فخذه الیمنی وقبض ثنتین من حلق حلقة ثم رفع اصبعه فرأیته یحرکها یدعو بها رواه ابو داؤد والنسائی والدارمی وفی روایة لابی داؤد والنسائی وحلق حلقة وفی روایة یقول بکذا حلق الابهام والوسطی واشار یا السبابة وعنه ثم وضع یده الیسری علی رکبته الیسری ووضع یده الیمنی علی فخذه الیمنی ثم اشاره یا السبابة ووضع الابهام علی الوسطی حلق بها وقبض سبابه رواه عبد الرزاق وعنه ووضع مرفقه الیمنی علی فخذه الیمنی وعقد اصابعه وحلق حلقة الابهام والوسطی ثم جعل یدعو بالاخری رواه ابو علی وفی روایة له وقبض اثنتین وحلق حلقة فی الثالثة وعن ابی حمید الساعدی رضی الله عنه قال انا اعلمکم بصلوة رسول الله صلی الله علیه السلام قد کرر هذا بنا طویلا وفیه ووضع کفه الیمنی علی رکبته الیمنی وکفه الیسری علی رکبته الیسری واشار باصبعه رواه ابو داؤد وعنه کان رسول الله علیه السلام اذا جلس فی الصلوة فی الرکعتین الاولیین نصب قدمه الیمنی وافترش الیسری واشار باصبعه التی تلی الابهام واذا جلس فی الاخرین افضی بمقعدته الارض ونصب الیمنی رواه عبد الرزاق وعن عاصم بن کلیب عن ابیه عن جده قال وصفت علی رسول الله علیه السلام جلوسه فوضع یده الیسری علی فخذه الیسری ووضع یده الیمنی علی فخذه الیمنی وقبض اصابعه وبسط السبابة وهو یقول یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک رواه الترمذی وروی ابو یعلی نحوه وقال وفیه ویلیل وسط السبابة حین یشیر بها وعن بشیر بن الخصاصیة قال رایت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم واضعا ذراعه الیمنی علی فخذه الیمنی فی الصلوة یشیر باصبعه وعنه قال رایت رسول الله صلی الله علیه وآله واضعا ذراعه الیمنی علی فخذه الیمنی رافعا اصبعه السبابة قد حسنا رواه ابو داؤد والنسائی وعن امامة بن حارثة وعنه قال رایت النبی علیه السلام واضعا یده الیمنی علی فخذه یشیر باصبعه رواه الطبرانی فی الکبیر وعن خباب الانصاری رض قال کان رسول الله علیه السلام اذا جلس

درحتا فقد برکا تند در بعضے روایات آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در تشہد میفرمود اشہد ان لا الہ الا اللہ واشہد انی رسول اللہ رافضی گمان کرد کہ مذہب شما قصیر است این را گفتہ ولیکن روایت امن تصریح نشدہ فہم صحیح ثابت شدہ کہ در وقت ظہور معجزہ گاہی فرمودی اشہد انی رسول اللہ در صحیح بخاری در باب معجزات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ کہ در سفری تو شبانے قوم سیک گشت و سپری نماند فی آخر صلوۃ مبشیر باستسقا یا تہ رواہ الطبرانی فی الکبیر و ابو نعیم فی الاوقات و عن ابی بکرۃ قال قال رسول اللہ علیہ السلام اذا کان احدکم فی المسجد فلا یسمع او امرۃ و بشیر باصبعہ الی السماء رواہ الطبرانی و عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ علیہ السلام ان مزمارین مسبعین حزیز الشیوت تاخیر السجود و تکبیر الاحرام اشارہ باصبعہ فی الصلوۃ رواہ عبد الرزاق و عن نافع قال کان عبد اللہ بن عمر اذا جلس فی الصلوۃ وضع یدیہ علی رکبتیہ و اشار باصبعہ و ابتہ ببصرہ ثم قال قال رسول اللہ علیہ السلام ہی شد علی الشیطان من الحدید یعنی السبابۃ رواہ احمد و عن ابن التیمی قال سئل ابن عباس عن تحریک الرجل اصبعہ فی الصلوۃ فقال ذلک الاخلاص رواہ عبد الرزاق و عن معاذ بن جبل کان اذا جلس فی آخر صلوۃ اعتمد بیدہ الیسری علی فخذہ الیسری و بیدہ الیمنی و شیر باصبعہ اذا دعا رواہ الطبرانی الکبیر و عن بشیر بن عراب انہ سمع ان عمر یقول رفعکم ایدیکم فی الصلوۃ لبدعۃ ابتدعتموہا و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی ہذا یعنی الاشارۃ باصبعہ رواہ ابن عیینۃ الحمد للہ علی الاتمام والصلوۃ والسلام علی خیر الانام علی الاتمام خاطر رسالہ شیخ علی متقی اما قولہ خلاف الرواۃ فلا نسلم بروی شی من کتب الحدیث لا من حدیث صحیح ولا من ضعیف ما یکون فیہا ایماء الی منہا فضلا عن التصریح ولد لالۃ فیہا لم نبت روایۃ عن امام ینحفظ ولا من محمد ولا عن ابی یوسف بجدون الاشارۃ سنۃ کما قال لام الزاہدی از انفقت الروایات عن اصحابنا انہا سنۃ واما قولہ فلا نعلم روایۃ فلانہ ما رأینا لاصحاب المنع متمسکا الا قولہم انہ فعل کثیر ولا شک من لہ فکر سلیم ان لیس کل کثیر مفسدا فاذ منافی فی الصلوۃ کیف والصلوۃ انما ہی افعال مخصوصۃ منہا فرض و واجبات و منہا سنن و مستحبات و انما یقدح فیہا ما یکون منافیا الصلوۃ والعاملون بالرفع انما یرفعون لسنۃ فکیف یکون فاعلہا فی الصلوۃ الا تری ان رفع الیدین جمیعا فی السجدہ من الارض ثم وضعہما علی الفخذین ثم رفعہما وضعہما علی الارض ہکذا رفع الیدین فی الوتر اکثر من رفع الیدین فی سائر الصلوۃ فما قولکم ایہا العلماء المشغولون بالانصاف ایرحمکم اللہ تعالی فیما اذا اتفق الامام ابو حنیفہ و صاحباہ رحمہم اللہ علی سنیۃ فعل واحد کانت الاخبار الواردۃ فی ہذا الباب صحاحا و حسانا ضعافہا کلہا یشہد بحقیقتہ تمسکنا بالصحابۃ بداعی الہم بدیہ و بعض المجتہدین فی مذہب الامام اذا حکم ببطلان ذلک الامر و عدم جوازہ اعتمادا دلیل ادہن من نسیج العنکبوت کما تقدم و لم یکن شی من الاحادیث بالحسن و لا ضعیف یکون فیہ الماء الی ذلک قلیل لیس الجنباذہ و بوغذہ و بترک ذلک المرید المتفق علیہ

پس آنحضرت دعا کرد و برکت چنانکہ تمامۂ لشکر بر کرد نظر فہا ازان دراین در غزوہ تبوک بود کہ ہفتاد ہزار کس ہمراہ بود پس فرمود آنحضرت اشہد ان لا الہ الا اللہ وانی رسول اللہ و در قول آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علینا وعلی عباد اللہ الصالحین تنبیہ ست مر امت را کہ بصیغہ جمع صلاح داشتہ باشند یا فضلیم آنحضرت و تمامۂ خلائق در صلوات مشرف ومحفوظ باشند و ازین فضل عظیم محروم نگردند و ازینجا لازم می آید کہ در نماز چنانکہ حق خداست عزوجل حق مسلمانان نیز ہست و کسیکہ ترک کرد نماز را اخلال کرد بحقوق تمامۂ مومنین و ایشانرا گذشتہ اند و آنہا کہ میایند تا روز قیامت از جہت وجوب قول السلام علینا وعلی عباد اللہ الصالحین و کلام در وجوب صلوۃ بر آنحضرت در تشہد اخیر نزد شافعی وسنیت آن نزد حنفیہ سابقا ذکر او در محل خود گذشت و نیز دارقطنی وابن ماجہ ودارقطنی از سہل بن سعد آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود نیست نماز کسی را کہ درود نفرستد بر پیغمبر خود و نیز دارقطنی از ابی مسعود انصاری آمدہ کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود کسیکہ بگذارد نمازی کہ صلوۃ نفرستد در وی بر من و بر اہل بیت من قبول کردہ نشود از وی و در صفت صلوۃ روایات متعددہ آمدہ وکافی ست ہمین مقدار کہ بگوید اللہم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم انک حمید مجید وبارک علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم انک حمید مجید کذا سمعت من بعض المشایخ و در آخر حدیث ابن مسعود فی العالمین انک حمید مجید آمدہ اگر این را ہم گوید بہتر و در بعضے روایات وارحم وترحم کما رحمت وترحمت آمدہ قاضی ابو بکر ابن العربی از مالکیہ وصیلانی از شافعیہ انکار کردہ بحث آنرا از قبیل بدعت داشتہ وگفتہ اند کہ آنحضرت تعلیم کرد صحابہ را کیفیت صلوۃ بوجہے پس زیادہ کردن بر آن سنت راست بروی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و در مواہب از ذخیرہ کہ از کتب حنفیہ است نقل کردہ کہ مکروہ ہست زیرا کہ موہم نقص است بہ رحمت وترحم غالب در کردن چیزی میگویند کہ ملامت مسلمان لہم روایۃ عن ابی یوسف ارحمہ او نعم جبرا لکن الروایۃ المشہورۃ المویدۃ بالاحادیث الصحاح وآثار الصحابۃ حق بالاخذ والقبول من الروایۃ الشاذۃ المخالفۃ حاشیہ بر عبادت محقق ابن الہمام مصنف علیہ الرحمۃ عبد اللہ بن عبد اللہ الکمی المفتی رحمہما اللہ ولا یشیر بسبابۃ عن الشہادۃ عند الحنفی کما فی الولوالجیۃ لتمییز حنفی عن غیرہ المفتی بہ کما صححہ الشارح والسید والمحقق ابن کمال باطلی الیشیر والیا فانی و شیخ اسلام المجدد خیرہم ارید نفیہ علیہ الصلوۃ والسلام والنبوۃ لمحمد والامام ملا فاتن در الحاد شرح عمدہ غرر الاذکار المفتی بہ عندنا لیس یاسطا حد الجبکلماوی الشہر بالیانی عن البرہان الصحیح انہ یشیر بمسبحتہ وہو ما رضاہ عند المفتی وضعفہ عند الاثبات فاترز نابا الصحیح کما قیل لا یشیر لما تخالف الدرایۃ والروایۃ وتصورنا بالمسبحۃ عما قیل یعقد عند الاشارۃ انتہی وفی البحر عن التحفۃ الاصح انہا مستحبۃ فی الجمیع در المختار مع عنہ

کردہ نشود بردی وجہ کردہ است ابن عبد البر کہ از مشاہیر محدثین ست وگفتہ روایت مرسل می دارد چون ذکر کردہ خود نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ بگوید رحمۃ اللہ زیرا کہ آنحضرت من صلی علی گفتہ است نہ من ترحم علی امن دعای اگرچہ بمعنی صلوۃ رحمت است ولیکن مخصوص گردانیدہ است بآن لفظ تعظیما لہ پس عدول کردہ نشود ازان بردی لفظ دیگر وقاضی عیاض از جمہور علما جواز آنرا نقل کردہ و قرطبی گفتہ صحیح ہمین ست از جہت ورود احادیث بیان وخود در تشہد آمدہ السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وحق آنست کہ آنکہ خصوص این لفظ است کہ اللہم ارحم وترحم الی آخرہ نہ نسبت رحمت واطلاق آن بر آنحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واللہ اعلم وآنحضرت بعد از ورود دعا می کرد ومشہور در نیجا این دعاست کہ از عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ اللہم انی اعوذ بک من عذاب القبر واعوذ بک من فتنۃ المسیح الدجال واعوذ بک من فتنۃ المحیا وفتنۃ الممات اللہم انی اعوذ بک من المأثم والمغرم ودر حدیث ابی ہریرہ وابن عباس رضی اللہ عنہما اللہم انی اعوذ بک من عذاب جہنم نیز واقع شدہ وگفت ابن عباس تعلیم بکرد آنحضرت این دعا را چنانکہ تعلیم بکرد سورہ از قرآن را وازابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ آمدہ کہ گفت گفتم یا رسول اللہ یا موز مرا دعای کہ بخوانم آنرا در نماز خود فرمود آنحضرت بگو اللہم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا انت فاغفرلی مغفرۃ من عندک وارحمنی انک انت الغفور الرحیم وازعلی مرتضی رضی اللہ عنہ آمدہ وبیفزود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ما بین تشہد وتسلیم اللہم اغفرلی ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنت وما اسرفت وما انت اعلم بہ منی انت المقدم وانت المؤخر لا الہ الا انت ودر حدیث دیگر این دعا بعد از فراغ از سلام آمدہ ونوانند کہ در ہر دو محل بعد از سلام وپیش از سلام میخواندہ باشد ودر صدر دراین ادعیہ وامثال آن کہ دران طلب مغفرت ذنوب واستعاذہ از عذاب قبر وعذاب جہنم وفتنہ دجال ومانند آن از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واقع ہست اشکال کردہ اند کہ آنحضرت مغفور ومعصوم است دیگر طلب مغفرت واستعاذہ چہ معنی دارد وجواب گفتہ اند کہ مقصود تعلیم امت ست یا سوال برآ ایشان ست ومعنی آنست کہ اعوذ بک لامتی یا سلوک طریق تواضع واظہار عبودیت والتزام خوف الٰہی واعظام او وافتقار بسوی او ست تعالی وتقدس وبرین نہج ست حال مقربان درگاہ کہ ہمیشہ در خوف وخشیت وتضرع وزاری اند حالی معصومان امت از دیگران چہ گویہ ہمیشہ استغفار میکنند واستغفار مینمایند تصور عظمت الٰہی وہیبت درگاہ لا ابالی عزو علا برین میدارد وباچیزی مناسب حال خود می یابند کہ آنرا داخل تقصیران میدارند وگناہ نام میکنند حقیقت سید

رسل کہ ایشان از ہمہ پاکان و معصوم تر از ہمہ معصومان ست و ہر چہ ہست از بودہ و نابودہ ہمہ را بوی بخشیدہ اند و آمرزیدہ اینچنین میگوید و میکند دیگر چہ توان گفت و وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مامور ست باستغفار قولہ تعالیٰ واستغفر لذنبک وللمؤمنین والمؤمنات و باستغفار کار نامۂ نمازگزاران انبیا و اولیا را از اول تا آخر از آدم تا این دم شاعر حرفی بزبان مجاز گفتہ بر قیاس آن در حقیقت نیز تصور توان کرد و بیت دیدم کہ خاطرش زمن آزار میکشد ۔ کردم از و قبول گناہ نبودہ را اذا زار خاطر در یحکنا بہ از تو ہم دعوی ہستی و پاکی توان داشت و وجود ذنبک کنایہ از ان است و غفر بمعنی ستر است و از غفران کسی گفتہ ست بمعنی خدا خواہند سر ذات خود در ذات او و این بود ساعت بساعت سر استغفارشان ۔ کنایت از فنا فی اللہ داشتہ سخن اینجا بپیرون از اصطلاح علم و زبان وقت رفت کہ وضع آن کتاب و عقد بر نہج صورت واقع است و تا میرود و را تر میگردد اللھم اغفرلی و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بعد از تشہد سلام میداد و در جانب یمین و یسار چنانکہ دیدہ میشد سفیدی رخسار مبارک وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پیدا میشد السلام علیکم ورحمۃ اللہ و برکاتہ و مخاطب بودی ملائکہ و قوم را میداشت و این یکی از وجوہ فضیلت قیام در جانب یمین ست کہ بعد از نزول از معارج قرب و رجوع از مشہد انوار دو نوبت نماز ست اول نظر بر اہل اینجانب می افتاد و دو سلام داون را نیز با یکی آنحضرت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ با نزدہ نفر از مشاہیر صحابہ و عظمای ایشان آنرا روایت کردہ اند و ہمین مستند مذہب ابی حنیفہ و شافعی و دیگر الائمہ مالک رحمۃ اللہ علیہم اجمعین کہ نزد وی یک سلام ست مقابل وجہ و حدیثی کہ در ینباب روایت کردہ است صحیح نیست و اگر احیانا بود در نماز ست ببود چنانکہ عائشہ رضی اللہ عنہا میگوید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ یک سلام میداد برای بیدار کردن ما گفتہ اند کہ این حدیث معلل ست و اگر معلل نباشد این عبارت صریح نیست در انکہ سلام دیگر نمیداد و از ان ساکت است شاید کہ سلام دیگر نیز باشد کہ بدان رفع صوت نکردی کہ مقصود ازان ایقاظ اہلبیت بودی و از ینجا ظاہر شد وجہ آنکہ از امام احمد منقول ست کہ وی تسلیم واحد را تاویل کردہ کہ معنی وی آنست کہ جہر تسلیم واحد میکرد از برای اعلام و سلام دوم را آہستہ میگفت و بعضے گفتہ اند کہ مراد از مقابل وجہ آنست کہ ابتدا السلام از جانب قبلہ کردی بعد ازان التفات کردی بہ یمین و یسار کہ بدان نہ رفع صوت کردی و در باب یک سلام از سہل بن سعد نیز حدیثی آمدہ کہ مطعون ست نزد محدثین و از شافعی نیز نقل کردہ اند کہ مصلی مخیر ست اگر خواہد یک سلام گوید و اگر خواہد دو سلام و در نماز التفات نکردی و صحابہ را نیز ازان منع کردی

خصوصاً در نماز فرض و معنی التفات و یمین و شمال است یا بچپ و راست گردن پس بگوشہ چشم نگریستن التفات نباشد و مکروہ نبود کذا فی النہایۃ و در شرح این الہمام گفتہ کہ حد التفات بگردہ آنست کہ بچپ گردن را تا بپرون آنداز موازیہ قبلہ و اگر تحرف کند بجمیع بدن خود تا سہ گردد نمازش می پس ایک قسم التفات مفسد است و یکی مکروہ چنانکہ عمل کثیر مفسد و قلیل مکروہ است انتہی و شیخ گوید مکروہ است التفات بعنق بی تحویل سینہ و اگر تحویل سینہ کند باطل گردد نمازش و اگر بگوشہ چشم ملاحظہ کند مکروہ نیست و در حدیث ترمذی از ابن عباس آمدہ کہ التفات لحظہ میکرد در رسول خدا در نماز بمینا و شمالا و گفتہ اند ملاحظہ آنحضرت در نماز بقصد اطلاع بر احوال مقتدیان بود یا بجہت تعلیم آنکہ لحظہ مبطل نماز نیست و در حدیث آمدہ است کہ چون بالیستد مرد در نماز اقبال کند پروردگار تعالی جل و علا بوجہ کریم خود و چون التفات کند و بجانب غیر نگرد دیگوید پروردگار تعالی این آدم بجانب کہ می نگری ترا کسے نیست بہتر از من کہ بسوی او می نگری روی خود بجانب من آر دچون بار دوم التفات کند باز ہمچنین گوید و چون بار سوم نگرد بگرداند حق تعالی وجہ کریم خود را از وی و در حدیث دیگر آمدہ لا صلوۃ لملتفت الا انتقاز ثابت شدہ است کہ یکبار در بعضے اشعار شخصے را بجانب دشمن فرستادہ بود و آن شخص تمام شب سوارہ پاسبانی میکرد و چون آنحضرت بنماز مشغول شد در نماز بجانب آنزادہ کہ آنشخص را بران گذاشتہ بود نظر میکرد و التفات بجانب آن شعب می نمود و این قصیہ بر سبیل ندرت بود و در نماز نافلہ بود کہ سنت فجر باشد چنانکہ بعضے گفتہ اند و اگر نیز فرض باشد کہ نماز فجر ست چنانکہ در جامع الاصول مفہوم میگردد برای مہم و مصلحت اہل اسلام بود کہ محافظت و احراس سلامت و جمعیت انسان ست پس این از باب تداخل عبادات است نماز عبادتی ست و نظر کردن بجانب آن شخص برای مصلحت نگہبانی دیگر کہ جہاد و تدبیر آنست و نماز خوف نیز ازین قبیل ست و از عمر رضی اللہ عنہ آمدہ می گفت انی لاجہز جیشی و انا فی الصلوۃ و بخاری در صحیح خود از برای آن بابی عقد کردہ بعنوان ذکر الرجل فی الصلوۃ و در ترجمہ این قول این عمر آوردہ و در باب انیجد بیث آمدہ کہ روزے حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز میگذارد و بعد از سلام بسرعت تمام برخاست و بدون رفت و بیامد و گفت طلای در خانہ در نماز یاد آمد پس مکروہ پنداشتم کہ شب در خانہ باشد و امر کردم بقسمت آن و ازین ہمہ راز قبیل تداخل عبادات داشتند و گفتہ اند کہ خواطر جبلت انسانست و از ینجا معلوم شد کہ دوم خاطر رویہ است کہ نہ از قبیل عبادات و طاعات باشد و گاہی از متنبہ آواز گریہ طفلی نماز را تخفیف کردہ تا مادرش در خفتہ بنفقہ بقطع صلوۃ باز مال خشوع و گاہی آنحضرت طفلے در نماز بوی متعلق شدی و او را بر داشتی و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر دوش مبارک

نهادی وگاه امام حسن یا حسین رضی الله عنهما یا مدی در سجود بر پشت مبارک وی متعلق شدی واز برای وی اطالت سجود کردی و توجه خاطر بجانب وی مراعایت حال وی کردی وگاهی در نماز بودی و عائشه یا مدی و در پس پشت بودی و چند گام بنهادی تا بر پشت وی سوار شدی و در خانه بجانب قبله بودی امثال این چیزها چند در احادیث آمده است و علماء همه را در صورت عمل کثیر متفق اند مختار آنست که آنچه محتاج بود بدو بدو دست عمل کثیر است و مراد باین آنست که بسیار بیان عادت آن عمل جز بدو دست نیابد اگر در نصوص فرضا آنرا بیکدست کنند نیز مضر است مثل تحمل و تنقص گیسوی دختر و آنچه محتاج بیکدست است اگر اتفاقا بدو دست کند قلیل است و مضر نه و بعضی گفته اند که آنچه ناظر فاعل آنرا غیر مصلی خیال کند فعل کثیر است و بعضی گفته اند که فعل کثیر آنچه مصلی آنرا کثیر پندارد و مختار نزد بعضی آنست که فعل متوالی کثیر است و ما دون آن قلیل و اگر گاهی کسی در حال نماز بروی صلی الله علیه وآله وسلم سلام کردی باشارت دست رد سلام وی کردی باین طریق که دست را بگستردی چنانکه پشت دست بالای بودی گاهی در اشارت انگشتان نیز کردی و این هر دو در حدیث صریح واقع شده و گاهی بسر مبارک ایما کردی هم رد سلام دهم در غیر آن و ما در اشارت براین در رد سلام حدیثی صریح نیافتم جز آنکه در روایت ترمذی انس بن مالک مرفوع شده کان یرد الاشارة این را اگر بر اشارت براس یا مطلق حمل کنند از سیاق روایات که در حلیه اصول آورده ظاهر میشود که مراد همان اشارت بدست است و بعضی از شراح اشارت براس ذکر کرده اند بی اینکه در حدیث ولا بد حدیثی در میان یافته باشند والله اعلم و در غیر رد سلام در صلوة کسوف از عائشه آمده که نماز میکرد و سر بالا کرد الله صلی الله علیه وآله وسلم و مردم گردوی ایستاده بودند یکی ازین میان پرسید که این چه حالت پس اشارت کرد آنحضرت بسر خود بسوی آسمان بقصد جواب دی رواه مسلم و در احادیث دیگر اشارت بدست برای غیر رد سلام نیز آمده چنانکه برای نشستن و صبر کردن اشارت بجانب زمین کرد چنانکه جابر گوید فرستاده بود مرا آنحضرت بکاری چون آمدم آنحضرت در نماز بود پس اشارت کرد بدست مبارک خود بجانب زمین یعنی بنشین و مبارک ام سلمه رضی الله عنها جاریه را بران حضرت فرستاد تا بپرسید از حقیقت حال دو رکعت نماز که آنحضرت بعد از نماز عصر گذارده بود چون جاریه آمد و آنحضرت در نماز بود و اشارت کرد بجاریه تا صبری کند پس وی صبر کرد و بعد از اتمام نماز جواب فرمود که این دو رکعت نماز سنه پیشین است که بسبب اشتغال دو رکعت نتوانستم گذارد پس قضا کردم آنرا و در روایت اسلام رد سلام در نماز کردی پس ازان نسخ شده و در روایت بخاری و مسلم و ابی داود و نسائی از زید بن ارقم آمده است گفت بودیم که سلام میکردیم بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در حال نماز و روی کرد بر ما و چون از نجاشی

برگشته آمدیم سلام کردیم بروی صلی الله علیه وآله وسلم در نکرد بر اسلام را گفتم یا رسول الله بودیم که سلام میکردیم
بر تو در نمی کردی بر ما سلام را فرمودند فی الصلوة لشغلا و در بعضی روایات آمده که الله تعالی میگذارد از امر خود
هر چه میخواهد اکنون امر کرد که تکلم در نماز جرز کرد تسبیحی نکنند و بعد از فراغ نماز رد سلام کرد و آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم در نماز بسیار گریستی چنانکه جوف وی را آوازی میبود همچو آواز دیگ سنین یعنی گریه میگرد و در رونش همی جوشید
و در روایتی آمده که در سینه وی آوازی میبود مثل آواز آسیا از بکا و در فقه حنفی مذکورست که آمین و بکا اگر آواز
نبود اصلا مفسد نیست و اگر با آواز بود پس اگر لعلت دردی یا مصیبتی دنیاوی باشد مفسد بود و اگر از جهت امر
آخرت بود از خوف دوزخ و رجا و رغبت و رهبت آن نیز مفسد نبود بلکه دلالت بر زیادت حضور و خشوع دارد چنانکه در
حدیث مطرف از پدرش آمده و امام مجیر بی از ابی یوسف روایت کرده که بکا بصوت از جهت آخرت اگر نگاه دارد شخص آن
طاقت دارد مفسد بود و اگر نتواند نگاه داشت مفسد نیست کذا ذکر الشیخ و نگاه بحاجت تنحنح کردی و بی حاجت نه
و لهذا فقها تنحنح بلا عذر را مفسد صلوة داشته اند و اگر بعد از بود مفسد نه و عذر و حاجت آنست که مضطر بود و طاقت
احتراز حاجتباب ازان نداشته باشد و سیاعة طبع یا بعلت مرض بود پس در حکم علت و اگر وغ باشد و اگر برای
تحسین صوت کند نیز مفسد نیست و اگر مقتدی تنحنح کند تا هدایت و تنبیه کند امام خود را یا کند او را مصلی تا بدان
ماند و یگر برا که در نماز ست فاسد نمیگردد نماز او بکذا ذکر الشیخ و نیز گفته اند که مراد به تنحنح آنست که بوی حرف پیدا
گردد و در هدایه همچنین ست و در نماز چشم مبارک کشاده داشتی و فرو نگرفتی در صحیح بخاری از انس آمده که گرفت
عائشه پرده رنگین و منقش که جانب خانه را پوشیده بود پس فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که این پرده را
دور کن که همیشه تصاویر این پرده عارض میشود و در نماز مرا و تصاویر بر نقوش راست باین پیش از حرمت تصاویر
بود و گفته اند که مراد پوشیدن جانب خانه بدانست که متاعی در جانب خانه داشت که بدان پوشیده بود والا
هر سر جدار به ثیاب نهی واقع شده است کذا قال الابهری فی شرح المشکات و در مجمع البحار گفته که مثل مجلله
مروس بر پا کرده بود و منقش والله اعلم و نیز در حدیث متفق علیه از عائشه آمده که آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم جایزه علمدار پوشیده بود در نماز به علمهای آن جامه نگاه کرد چون از نماز فارغ شد جامه از تن بر کند
و فرمود این را ببر ابی جهم صحابی که جامه را پیش کش آورده بود ببرد و کلیم او را برای من بیاورید که علمهای این جامه
در نماز مرا مشغول خاطر گردانید و از علو مقام خشوع و حضور فرو د آورد و در حقیقت از برای تعلیم امت بود
والله اعلم و نیز در حدیث آمده که در رسلام یا اشارت بهت کردی این هم دلیل است بر انکه در نماز چشم نمی پوشید

نه فهمیده نمانند که این احادیث دلالت ندارند مکرر آنکه تغمیض عین دایم و مستمر نبوده و از اینجا لازم نمی آید
مستمر آرد و دوام کشادگی چشم پس اگر مقصود آنست که در تمام نماز چشم پوشیده نبوده دلایل تمام ست اما
ظاهر آنست که مقصود اثبات دوام کشادگی چشم ست که اصلا نمی بست و الله اعلم و فقهاء را اختلاف ست
در کراهیت تغمیض عین و نزد ما مکروه ست و بعضے گفته اند که حق آنست اگر کسی را از کشودن چشم در نماز تفکری
پریشانی حاصل شود چنانکه در قبله دیگری باشد که شامل قلب شود مکروه نیست تغمیض بلکه باستحباب
اقرب باشد لنظر لعموم دلایل که در ترغیب نگاه داشت خضوع و خشوع وارد شده اند و عدم ورود نهی صریح
در تغمیض عین والله اعلم و صل در بیان اذکار و دعوات که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بعد صلوة میخواند
و امید است از تو بان رضی الله عنه که گفت چون برمیگشت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم از نماز یعنی
سلام میداد استغفار میکرد سه بار و میگفت اللهم انت السلام و منک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام
و گفت عائشه رضی الله عنها بود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم که نمی نشست مگر مقدار آنچه میگفت
اللهم انت السلام و منک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام روایت کرد این هر دو حدیث را مسلم در روایت
ابو بکر بخاری از ام سلمه که گفت چون سلام میداد آنحضرت درنگ میکرد در جای خود اندکی گمان میبرم
ما که این درنگ کردن برای آن بود که تا برگردند زنان پیش از آنکه در بایند ایشان را مردان و مراد باین
نفی استمرار جلوس آنحضرت است صلی الله علیه و آله وسلم بر هیئت خود که پیش از سلام داشت گرچه مقدار
بعد از آن برمیگشت گاهی بجانب راست و گاهی بطرف چپ و گاهی اقبال مینمود بر اصحاب بوجه شریف خود
و دعای میخواند و ذکر میکرد و گفته اند که اقبال بجانب قوم اکثر برای آن بود که چیزی که از قرآن و احکام
نازل و وارد شدی بخواندی و بیان کردی و ارشاد نمودی و از کار بعد از نماز بپرداخته و در کتب احادیث
باب تصنیف یافته مذکور شد مثل حصن حصین جزری و اذکار نووی و جز آن و لازم نیست که همه آنها همیشه خوانده شود بلکه
هر چه خوانده شود کلا او بعضا باعث احراز فضیلت و اتباع سنت گردد و باینمعنی تصریح کرده است العلامه محی الدین نووی
در دعوات مستفتاح رسانند آن و ظاهر آنست که فعل آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نیز همین طور بوده نه آنکه
بر جمیع دعوات و در جمیع اوقات مواظبت نموده و لهذا در بعضے کتب چیزی هست که در کتب دیگر نیست
و از صحابه هر کدام چیزی از ان در وقتی شنیده عمل نموده و روایت کرده چنانکه در تمامه اعمال نوافل
و مندوبات حال ما همین ست و باعث اختلاف نیز همین ست و نیز گفته اند که اندک تذکیر عرب ترغیب

آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در خواندن اذکار و دعوات عمل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدان لازم نہاید واللہ اعلم و بعضے ادعیہ و اذکار کہ مشہور نہ دستخنی و نکتہ دران مذکور است در اینجا ذکر کردہ میشود نماول استغفار سہ بار باین لفظ استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم و اتوب الیہ و در حدیث مسلم و ترمذی مطلق واقع شدہ کہ چون سلام دادی استغفار کردی سہ بار و گفتہ شد مراوزاعی را کہ امام اہل شام است کیفیت استغفار چیست گفت میگفتند استغفر اللہ استغفر اللہ استغفر اللہ و بعضے از زنادامان استغفار کنند و گویند کہ استغفار بعد از نماز موہم است کہ نماز از جملہ گناہان باشد چنانکہ از فرقہ ضالہ کہ ایشان را مہدویہ گویند نقل میکنند کہ میگویند ہر کہ بعد از نماز کلمہ توحید خواند کافر گردد و شہود تقصیرات کہ در اداے نماز واقع شدہ کافی ست در استحباب استغفار و خود بعد از ورود سنت صحیح این گفتار ساقط است بعد ازان گفتی اللہم انت السلام و منک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام رواہ مسلم و بعضے بعد از منک السلام والیک یرجع السلام نیز زیادہ کردہ اند و در او راد مشائخ ازین نیز زیادہ تر گویند فحینا ربنا بالسلام و ادخلنا دار السلام و در روایات صحیحہ نیامدہ مگر ہمین قدر کذا ذکر الشیخ ابن حجر المکی فی شرح المشکات و میگفت لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ الملک ولہ الحمد و ہو علی کل شئ قدیر اللہم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منک الجد و در ہر دو موضع ینفع جیم است بمعنی بخت و غنی یا بمعنے بدر کلان یعنی غنا و نسب نزد حدا بکار نمی آید عمل باید و بعضے بکسر جیم نیز خواندہ اند یعنی کار بفضل و رحمت است کوشش و اجتہاد علت نیست و گفتہ اند کہ کسر ضعیف ست و فتحہ فتح است یعنی اول و گفتی لا الہ الا اللہ ولا نعبد الا ایاہ ولہ النعمۃ ولہ الفضل ولہ الثناء الحسن لا الہ الا اللہ مخلصین لہ الدین ولو کرہ الکافرون و امام نووی گفتہ کہ استغفار را مقدم دارد بہ سایر انواع ذکر و اردہ عقب سلام و گفتہ اند بعد از وی اللہم انت السلام بعد ازان لا الہ الا اللہ وحدہ تا قدیر کذا ذکر الشیخ ابن حجر المکی شیخ شیوخنا فی الحدیث فی شرح المشکوۃ و در حدیث مسلم آمدہ کہ این ذکر را باعلا رصوت می گفت و بعضے علما گفتہ اند کہ افضل در جمیع انواع اخفاست و در ذکر و دعا ہم امام را و ہم منفرد را و جہر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای تعلیم بود و اگر در جای دیگر امام را مصلحت در جہر و اعلان بود و بقصد تعلیم و اعلام کند درست است بلکہ مستحسن باشد و خواندن معوذات بعد از ہر نماز نیز آمدہ است و اینہمہ در نہایت صحت است و مراد بمعوذات یکسرہا و مشددہ معوذتین است کہ قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس ست بمذہب اقل الجمع اثنان و بعضے سورۂ اخلاص بلکہ سورۂ قل یا ایہا الکافرون را نیز داخل

و امر دکہ حد وی برات است از شرک کہ در معنی استفادہ است بامر او آیات متضمن معنی استفادہ و تفویض و توکل
بشامل معوذتین و امثال آن نیز وارند مثل قول وی سبحانہ قل اعوذ بکلمات التامات من شر ما خلق و قول وی عز و جل
انی توکلت علی اللہ ربی و ربکم و قول وی سبحانہ وان یکاد الذین کفروا الآیہ یا مراد بکلمات معوذہ است و در روایتی
معوذتین نیز آمدہ خلاف اشکال و خواندن قل ہو اللہ احد دہ بار بعد از ہر نماز نیز آمدہ است و فضل عظیم در وصیت
و موا آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معاذ بن جبل را رضی اللہ عنہ کہ در عقب ہر نماز گوید اللہم اعنی علی ذکرک
و شکرک و حسن عبادتک و فرمودہ اللہ من دوست میدارم ترا ای معاذ پس ترک مکن خواندن این دعا را در عقب
ہر نماز و این حدیث معروفست میان علماء و مسلسل است بوا صدانی لاحبک و این فقرہ نیز از طریق پدر بعضی علمای
یمن بدان مشرف شدہ است و یکی از دریاہای مشہور کہ بعد از نماز صبح نماز مغرب آمدہ است آنست کہ میان احد
تکلم کند و در روایت پیش از انکہ بگوید معاذ نماز دود نا کند یا بیارا دہ بار بگوید لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ
لہ الملک و لہ الحمد و ہو علی کل شئی قدیر و در اثبات حسنات و محو سیات و رفع درجات اثری عظیم دارد و مشہورست میان ہر
و بعضی از فرایض ذکر معقبات ست بکسر قاف و تشدید آن کہ نام این کلمات است کہ پی یکدیگر می آیند سبحان اللہ
و الحمد للہ و اللہ اکبر سبحان اللہ سی و سہ بار و الحمد للہ سی و سہ بار و اللہ اکبر سی و سہ بار تمامی صد لا الہ الا اللہ وحدہ
لا شریک لہ الملک و لہ الحمد و ہو علی کل شئی قدیر در رواہ مسلم و در روایت دیگر از مسلم اللہ اکبر سی و چہار بار و بآن
صد تمام شود و در روایت دیگر سبحان اللہ لست و پنج بار و الحمد للہ لست و پنج بار و اللہ اکبر لست و پنج بار و
لا الہ الا اللہ لست و پنج بار و در جامع الاصول از نسائی از مشکات از احمد و دارمی نیز از زید بن ثابت آمدہ است کہ
چون صحابہ امر شدند کہ بعد از ہر نماز کہ تسبیح کنند سی و سہ بار و تحمید سی و سہ بار و تکبیر سی و سہ بار و یکی از انصار را
نمودند کہ مروی باوی بگوید بدانکہ امر کرد شما را رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ تسبیح کنید بعد از ہر نماز سی
سہ بار و تحمید سی و سہ بار و تکبیر سی و سہ بار گفت نعم گفت اگر ہر کدام را لست و پنج بار بگویند تہلیل را داخل
این می سازند بہتر باشد و چون صباح شد آن انصاری بحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خواب خود
را عرضہ داشت فرمود و ہمچنین کنید کہ آنمرد میگوید و چون با مر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مفروض گشت
سنت شدہ و در روایتی از بخاری سبحان اللہ دہ بار و اللہ اکبر دہ بار و در روایتی دیگر در صحیح مسلم سبحان اللہ یازدہ بار
و الحمد للہ یازدہ بار و اللہ اکبر یازدہ بار این مجموع سی و سہ بار میشود و بعضے از علماء گفتہ اند کہ این روایت
ہمانا تفسیر بعضے از روایات است حدیث ابی ہریرہ کہ تسبحون و تحمدون و تکبرون در ہر کل صلوۃ ثلاثا و ثلثین

و این تفسیر دیگر است چه مراد آن است که هر کلمه را سی و سه بار گوید در احادیث دیگر منصوص علیه گشته است
و در صحیحین در خواب این مقامات آمده است که هر که نماز بعد از نماز گوید آمرزیده شود گناهان اگرچه باشند مانند
کف دریا و نیز آمده است که ابو هریره گفت که آمدند فقرا از مهاجرین در حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم
و گفتند غلبه میکنند اینان ما را بدرجات علا و نعیم مقیم چنانکه ما داریم و تصدق میکنند اینان و ما را نمی یابیم
گفتند یا رسول الله سبقت میبرند از ما اهل ثروت از مسلمانان بدرجات علا و نعیم مقیم فرمود چه سبب
گشته و از ما نیابید فرمود بیا بزنم شما را چیزی که اگر بکنید شما را از هیچ کس را آن نصیب نبود که شما را است تسبیح و
تحمید و تکبیر در دبر کل صلوة ثلاثا و ثلثین مرة پس اغنیا نیز این حدیث شنیدند و بدان عمل کردند فقرا باز بآنحضرت
آمدند و گفتند یا رسول الله یاران ما که اغنیا اند نیز آنرا شنیدند و بدان عمل کردند و برابر ما گشتند در این عمل
اکنون چه کنیم فرمود چه توان کرد ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء از نجیدیث فضل فتی شاکر بفقیر عابد لازم آید و
این مبحث در جای خود تحقیق بانتهاست و در بعضی احادیث آمده که چون فقرا از شکسته دل شدند و گلیم گشتند فرمود
غم نخورید و اندوهگین نباشید که شما را پانصد سال پیشتر از اغنیا بهشت در رسید و این حدیث جزو حدیثی است که
در مشکات از ابی داؤد و از ابی سعید خدری آورده و این جزای فقر و بسیاری است که فقراء دارند و بحساب
سوال نعیم و نیامو قوف نمانند و سابقیت فقرا در دخول جنت منافات با فضیلت و رفعت درجات و کثرت
ثواب اعمال اغنیا ندارد و بعضی گویند که این مخصوص بفقراء مهاجرین است چنانکه در حدیث واقعست و در
بعضی احادیث مطلق فقراء واقع شده والله اعلم و این در وقتی که در وقت خواب رفتن نیز آمده و حضرت رسول الله
صلی الله علیه و آله وسلم آنرا بدختر خود فاطمه زهرا و علی مرتضی رضی الله عنهما آموختی و در مسند امام احمد بروایت
ام سلمه ثابت شده که آمد فاطمه بخانه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم در حالی که وی طلبید آنحضرت خادم را
یعنی جاریه که خدمت کند آورده اند که دست مبارک وی رضی الله عنها از بس آسیا گردانیدن آبش از
آب کشیدن شوخ بسته بود در رنگ و روی مبارک وی از غبار جاروب دادن و دود طعام پختن تیره گشته بود
چون آمد آنحضرت را در خانه نیافت چون آمدند پرسید که فاطمه نبشت من برای چه آمده بود گفتند برای طلب
خادم آمده بود پس رفت آنحضرت بخانه فاطمه و نشست بر سر وی و گفت یا فاطمه خادم مطلبی خادم
خود نیز ما بالفصل نیست و چون از جای بیاید ضرر کند تا بدهم ترا پس ازان فرمود یا فاطمه محنت و مشقت
دنیا سهل است بهر طریق میگذرد یا فاطمه تقوی و بندگی کن خدای را و خدمت کن اهل خانه خود را من ترا

چیزی بیاموزم کہ بہتر ست از خادم تسبیح میکنی خدا را نزد خواب برفتن سی و سہ بار و حمد میگوئی او را سی و سہ بار و تکبیر میگوئی سی و چہار بار رواہ البخاری و مسلم و ابو داؤد و ترمذی و در بعضے روایات آمدہ کہ یکی از انہا لا علی التعیین ہست و چہار بار و در روایت دیگر از صحیحین از علی و فاطمہ رضی اللہ عنہما آمدہ کہ پیغمبر خدا آنہا را تعلیم نمودہ است بعد از ان علی و فاطمہ این ورد را ہرگز از دست ندادند و فرمود علی مرتضی کہ از انگاہ کہ این را از حضرت شنیدم از من ہرگز فوت نشد و شبہ در لیلۃ صفین تا آخر شب یاد من آمد ایشان بخواندم و دیگر این تہلیل کردہ چون بگذاری نماز صبح را بگوی لا الٰہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ الملک ولہ الحمد و ہو علی کل شی قدیر دہ بار و بعد از نماز مغرب نیز دہ بار چنانکہ گذشت دیگر از مشایخ ما و او کہ بعد از نماز فرض خواند آیۃ الکرسی را چنانکہ در سنن نسائی آوردہ و طبرانی قل ہو اللہ احد نیز زیادہ کردہ در این حدیث را جماعتی دیگر از حفاظ روایت کردہ و تصحیح نمودہ اند و ابن الجوزی چنانکہ عادت او ست از افراط و مبادرت بحکم بر حدیث بوضع بی تحقیق این را در موضوعات آوردہ و حفاظ بروی از ینجہت طعن کردہ اند و در معجم طبرانی آمدہ است من قرأ آیۃ الکرسی فی دبر الصلوۃ المکتوبۃ کان فی ذمۃ اللہ الی الاخری ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی بعد از نماز فرض باشد در پناہ خدا تا وقت دیگر نماز آینده این را جماعتی از صحابہ روایت کردہ از انجملہ امیر المومنین علی ست رضی اللہ عنہ و در مشکوۃ حدیث امیر المومنین علی مرا اینچنین آوردہ کہ گفت شنیدم پیغمبر خدا را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ گفت ہر چیزی را پیمای این ست ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی را بعد از ہر نماز منع نکند او را از در آمدن بہشت مگر موت یعنی شرط شد موت برای دخول جنت کہ بغیر از وی بجنت نتوان رفت و ہر کہ بخواند او را ہنگامی کہ بخواب رود ایمن گرداند او را خدا تعالی بر سرای وی و سرای ہمسایہ و اہل چند سرای دیگر کہ گردہای او اند رواہ البیہقی فی شعب الایمان و قال باسناده ضعیف و ہم از امیر المومنین علی مرتضی آمدہ کہ فرمود سید آیات قرآنی اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم ست و حدیث بخاری از ابی ہریرہ در فضیلت آیۃ الکرسی کہ در وی صدق و ہو کذوب مذکور شدہ معروف ست تنبیہ بدانکہ احادیث در باب شمار متعدده واقع شدہ کہ بعد از نماز بخواند چنانکہ ادعیہ مذکورہ آیۃ الکرسی و معقبات و جز آن و مراد بہ بعدیت اتصال بنماز نیست بی فصل کہ آن محال ست بلکہ مراد عدم فصل ست بچیزیکہ در عرف اشتغال بدان از جنس اعراض و نسیان و تشاغل بغیر شمرده میشود و اگر سکوت بمدت کثیر عرفی نرسد نیز ضرر ندارد و پس بعد از فراغ از نماز ہر چہ بروجہ مذکور بخواند عقیب او و بر او ست اندکی اشتغال نسته را تا بعد از فرض موجب فصل میان فرض و اذکار و ادعیہ مذکورہ

وعدم تعاقب گردد بانچنانچه هم عمل نظر است ظاهر آنست که نگردد خصوصا بر قول کسیکه سنة میداند وصل سنة را بفرض و سرعت قیام برای گذاردن سنة بعد از ادای فرض و در شرح این الهمام تصریح کرده است که انچه در احادیث وارد شده است از خواندن بعضی ادعیه واذکار در اوقات بعد صلوة تقاضا میکند وصل آنهارا بفرض بلکه بودن آنها عقیب سنة بی اشتغال بانچه از توابع نماز نیست کفایت میکند دران واختلافست علما را در اولویت وصل سنتی که بعد از فرض است بعضے گفته که قیام بسنة متصل بفرض مسنون است و درین مسایل مشغول بسنن ونوافل نباید شد واین قول مخالف حدیث ست که در نهی از وصل واقعست در سنن ابی داؤد آمده است از ابی رمثة که گفت استاد بمردی که در یافته بود بانحضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم تکبیره اولی را مانند بگذارد سنة را عمر رضی الله عنه دوش او را بگرفت وبجنبانید وگفت بنشین زیرا که هلاک گشتند اهل کتاب مگر از انکه نبود در نماز ایشان فصل پس آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پسندید باین سخن را از عمر رضی الله عنه پس مختار فصل است بعضے ادعیه واذکار ولیکن اولی آنست که فصل کند بعضے اذکار واد عیه مختصر واوعیه ذکار دیگر که طول دارد بعد از مسنن بخواند وثابت نشده از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فصل باذکاری که مواظبت میکنند بران در مساجد مثل قرأة آیة الکرسی وتسبیحات وامثال آن وحلوای گفته است که لاباس ست بخواندن او را وميان فریضه وسنة واین منافات ندارد باولویت مذکوره زیرا که مشهود درین عبارت اولویت خلاف اولی است ودر خلاصه گفته که چون سلام دهد امام از ظهر یا مغرب یا عشا که بعد آنها سنن است مکروه است اورا مکث قاعده او باید که بایستد بقدر طلوع نکند در مکان فرض بلکه منحرف شود بدست راست یا چپ یا پس آید واگر خواهد رجوع کند بمنزل خود برای تطوع که افضل است ودر نمازی که بعد ازوی تطوع نیست مکروه نیست که در مکان خود مستقبل قبله نشسته باشد یا برود و یا برگشته مستقبل قوم نشیند اگر در مقابل وی مسبوقی نباشد وهمه برابر است درسنة ولیکن افضل رجوع بمنزل است از برای تطوع ذکر نهاد کلمه فی شرح ابن الهمام وآنکه وارد شده است که تعجیل کند برای سنة مغرب منافات ندارد بخواندن لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک وله الحمد وهو علی کل شی قدیر ده بار چنانکه گفته شد که اینمقدار منافی تعجیل نیست واگر بسیار بجد ست وتعجیل این ذکر را بعد از سنة بخواند که منافی بعد نیست از فرض نیست چنانکه گذشت وآنکه بعضے حروم آیة الکرسی در سنة مغرب بخواند خلاف سنة است که سنة خواندن قل یا ایها الکافرون وقل هو الله احد است وصل در بیان سجدهٔ سهو بدانکه سهو و نسیان بر حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در اقوال در انچه

متعلق است باخبار را بلاغ جایز نیست باتفاق اما افعال چه و نماز و چه در غیر آن اختلاف ست مختار نزد اهل
حق جواز اوست و در حقیقت آن متضمن حکمت بالغه الهی عز شانه است و در باعثیت تشریع احکام دور یافت
سعادت اقتدا بپیغمبر علیه الصلوة والسلام و مجرد تشریع حکمت نیست زیرا که تشریع بی آن ممکن بست چنانکه گفتیم بر کسی
سهو کند سجدهٔ سهو بروی لازم ست چنانکه در صورت شک باید و لیکن این نکته با ضمیمه دریافت سعادت اقتدا
تمام میشود و فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فراموشی داده میشوم من تا سنه گردانم آنچه در خود خدای آن
شروع گردد و صاحب سفر السعادت گفت که در پنج موضع مروی ست که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سهو فرمود
در نماز در جمیع عمر غیر ازین ثابت نشده اول نماز ظهر بود که در تشهد اول بنشست و برخاست چون تمام کرد نماز
را دو سجده کرد پس سلام داد دوم آنکه در یکدو رکعت دیگر در رکعت دوم از نماز پیشین یا پسین سلام داد و سخن گفت
بعد ازان یاد کرد و اتمام فرمود باز سلام دو سجده کرد بعد از دو سجده دیگر باز سلام داد در پنجم بیت سجده سهو
بعد از سلام بود و این را حدیث ذوالیدین گویند که نام صحابی ست واز حضرت پرسید که گویا شد نماز یا فراموش
کردی یا رسول الله فرمود هیچ کدام نبوده و در پنجم بیت دو اشکال ست یکی آنکه این جهات برخلاف واقع و اجماع
علماء مذهب بر عدم جواز سهو در اقوال و اخبار و خلاف در افعال ست و اشکال دیگر در وقوع تکلم و افعال دیگر منافی صلوة
یا اتمام صلوة و عدم استیناف و جواب از اشکال اول آنست که مراد این ست که در اعتقاد من این چنین بست و در نفس الامر
و این خبر صادق ست بلاشبهه یا گفتا نیست از عدم شعور پس گویا گفت شعور ندارم و این نیز صادق ست و اما
جواب از اشکال ثانی آنکه تکلم و انیان بمنافی بطریق سهو مفسد نیست و منع جواز بنابر عدم استیناف نکنند رسیده
تا آنکه این مذهب حنفیه که نسیان عذر نیست در نماز جاری نگردد و ایشان گویند که این قصه پیش از نسخ کلام
در صلوة بود و تحقیق آنست که بعد از ان ست و بعضی میگویند که این گفت گو همه با یا بوده نه بقول و این سخن مستبعد
بعید است و نیز گویند که این قضیه برخلاف قیاس بود پس معتبر بر مورد باشد و در شرح کنز الرقایق مسمی النجر الرائق
گفته که لاجوابی شافعی ازین اشکال نیافتم و مذهب امام احمد آنست که کلام عامد و سلت آن مبطل ست اگر آنکه امام
تکلم برای مصلحت نماز کند چنانکه گمان نبود که وی تمام کرده است نماز را بعد ازان معلوم شد که تمام نشده است
پس تمام کند و این نیز از تکلم ذی الیدین بست و بعضی صحابه جواب میشود کلام در پنجم بیت دانسته است و شیخ ابن
حجر در شرح بخاری استیفای آن کرده است سوم یکدو نماز کرد و از نماز بیرون آمد یک رکعت مانده بود چون از
مسجد بیرون آمد طلحه بن عبد الله رضی الله عنه از عقب آنحضرت بیرون آمد و گفت یا رسول الله یک رکعت

فراموش کردی پس بسجود رفت و رکوع کرد و بلال را فرمود تا اقامت کرد و یک رکعت گذاشته بود بگذارد و سلام داد و باز گشت و در بعضی از طرق ذکر سجدهٔ سهو سکوت عنه است تا بدانکه مقام اقتضای آن نکرده و نزد شافعی سجدهٔ سهو واجب نیست بلکه سنت است و شمنی گفته که نزد بعضی از حنفیه نیز سنت است و در شرح این امام از بعضی حنفیه نقل کرده است که گفته است سنت است نزد عامهٔ اصحاب ما و الله اعلم رابع آنست دیگر نماز ظهر گذارد و یک رکعت زیاده کرد و صحابه گفتند در نماز یک رکعت زیاده شد فرمود از چه سبب گفتند پنج رکعت گذاردی انگاه دو سجده کرد و سهو را سلام داد و بران اقتصار کرد و در آخر این حدیث است که انما انا بشر مثلکم انسی کما تنسون الحدیث و در مذهب حنفیه بتفصیل در نصوص مذکورست در نقد خامس نیز بکنیونت و دیگر نماز عصر را سه رکعت نماز گذارد و بخانهٔ مراجعت فرمود صحابه نیز در عقب شدند و اعلام کردند بسجود باز گشت یک رکعت بگذارد و سلام داد و بعد از سلام دو سجده کرد و دوم بار سلام داد و درین پنج موضع سهو فرمود و مجتهدان مواضع دیگر را غیر این مواضع خمس اند بران قیاس کرده اند و ظاهری که امام اهل ظواهرست و اصحاب ظواهر قوی اند که بعض ظواهر بنصوص کتنده و غیر منصوص را بران قیاس نکنند و قیاس را انکار باشند میگویند سجده نکنند الا درین پنج موضع که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم سجده کرده و در غیر این مواضع اگر سهو کنند سجده نکنند و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در بعضی مواضع سجدهٔ سهو پیش از سلام کرده و در بعضی بعد از سلام چنانکه از سیاق احادیث معلوم گشت و امام شافعی مجموع را پیش از سلام میکند بترجیح احادیث وارده در ینباب یا بادعای ناسخیت و امام ابو حنیفه مجموع را بعد از سلام میکند بترجیح احادیث بر ما عدای آن و در رکعت سنت از عبد الله بن مسعود آمده که سجده کرد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بعد از سلام و بحدیثی که روایت کرد ابو داود و ابن ماجه و احمد و عبد الرزاق از ثوبان که پیغمبر فرمود صلی الله علیه و آله و سلم لکل سهو سجدتان بعد ما یسلم و قول اقوی ست از فعل چنانکه در اصول فقه اثبات یافته است خصوصاً نزد تعارض فعلین یا بقیاس چنانکه مذهب ایشان آنست از رجوع بقیاس نزد تعارض صحیحین زیرا که سجود سهو گمر نمی شود پس از سلام باید کرد تا اگر سهو از سلام هم واقع شود خبر کرده شود بدان کذا قال الشیخ و نیز گفته که قول سعد بن ابی وقاص و عبد الله بن مسعود و عمار بن یاسر و ابن عباس و ابن الزبیر رضوان الله علیهم اجمعین انا نک در نماز آنحضرت را سهو کرده شنود باین طریق که در فرود آنند در نیابد که چند رکعت گذارده و بهیچ جانب جزم نتواند نمود و در صورت نسیان جزم دارد بجانب اگرچه خلاف واقع است اما او را معذور میدارند و البته آنچه واقع نفس الامر ست بیادش میدارند و در صورت

شک و تردد نخورد و بایجا بحمیت غلبه و استغراق و توجه گاهی نسیان از حضرت وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
بوجود آمده اشکال بوجود نیامده و میفرمود که آن از شیطان است چنانکه در حدیث متفق علیه که از ابی هریره
آمده که فرمود چون نماز کند یکی از شما می آید و را شیطان پس تلبیس و تخلیق میکند و در التباس و اشتباه
می اندازد تا آنکه در نمی یابد که چند گذارده است و اگرچه آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم شک در نماز هرگز
واقع نشده و لیکن برای تعلیم حکم آن مر امت را میفرمود که اگر کسی در شک افتد و در نیابد که سه رکعت گذارده یا چهار
شنا باید که بنا بر قین نهد و شک را اعتبار نکند و بمقتضای آن تردد و قرار دهد و خصوصیت بران که سه گذارده و امت
چهار گذارده دلیل یقینیت است اگر چهار گذارده باشد و سجده سهو کند و امام ابو حنیفه رحمة اللہ علیه میگوید که تحری
کند و بهر جانب که ظن غالب دارد بنا بران نهد خواه باقل بود یا اکثر و اگر ظن غالب بر یکجانب نبود بنا بر
یقین کند و بعضی مردم درین حکم بر بن امام اجل طعن کرده اند که خلاف حدیث گفته که حاکم است بنا بر وقوع و ما نمیدانیم
که بنا بر ظن غالب اصلی مقرر است در شرع که در بسیاری از مواضع بآن تمسک کرده چنانکه در اشتباه قبله و خبر آن و نیز در صحیحین
از ابن مسعود آمده که پیغمبر فرمود صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اذا شک احدکم فلیتحر الصواب و لفظ علیه کذا آورده اشعثی
و در جامع الاصول از ابن مسعود بروایت نسائی می آرد و هم فی صلوته فلیتحر الصواب ثم لیسجد سجدتین بعد
ما یفرغ و بهر حال سر و ترمذی گفته که بعضی از علم در صورت شک گویند اعاده کند نماز را انتهی و مذهب امام ابو حنیفه
آنست اگر اول بار در شک افتاده است یعنی شک عادت او نشده است اعاده کند و الا تحری نماید اگر بعد از
تحری غلبه ظن در یکجانب نیفتد بنا بر اقل نهد و امام محمد در موطای گفته که آثار در باب ظن غالب بسیار
است و میگوید اگر این چنین نکند دیگر نجات از سهو و شک دشوار افتد و سر اعاده در صورت کثرت شک و اعتبار
آن هر جا تمام است و امام شافعی و امام مالک و امام احمد رحمهم اللہ میگویند مطلقا خواه ظن غالب بر یکجانب
افتد یا بهر دو جانب برابر بود بنا بر یقین نهند و در شرح منسکات تحقیق این کرده شده است فقه بر و فضل
در سجده تلاوت اختلاف کرده اند علما و در حکم سجده تلاوت ائمه ما بر انند که واجب است و امام مالک و شافعی
بر انند که سنت است و فعل آن افضل است از ترک است و در روایتی از امام احمد نیز واجب است اگر در نماز
باشد و غیر آن واجب نیست بحجت آیات و احادیثی است که در وجوب آن وارد شده و تاکید و مبالغه
که در احادی آن مذکور و بانتهی و نیز گویند که سجده جزو صلوة است که بحجت تحقیق اقتصار بران کرده شد
پس فرض باشد چنانکه در قیام نماز جنازه و لیکن چون دلائل آن قطعی نبود بوجوب قائل نشدیم و تمسک ائمه دیگر

تحدیث زید بن ثابت ست کہ گفت سورۂ والنجم را نزد آنحضرت خواندم و سجدہ نکرد و جوابش آنست کہ وجوب سجدۂ تلاوت علی الفور نیست شاید کہ در وقت دیگر کردہ باشد و نیز تواند کہ قرائت در وقت مکروہ واقع شدہ باشد یا سجدہ نکردند بجہت بیان جواز تاخیر یا این مخصوص بسجدہ والنجم باشد کہ در وی اختلاف ست واللہ اعلم و طہارت شرط ست در سجدۂ تلاوت و از ہیچکس خلافی در آن منقول نشدہ الا در روایتی از ابن عمر رضی اللہ عنہما آمدہ کہ بی وضو نیز میکرد و ہیچ یکی از علماء درین حکم براہ موافقت وی نرفتہ الا شعبی و بیہقی با سناد صحیح از نافع از ابن عمر روایت کردہ کہ گفت سجدہ نکند مرد مگر بر طہارت و جمع کردہ شدہ است میان این دو روایت کہ مراد طہارت کبری ست یا ثانی در حالت اختیار ست و اول نزد ضرورت و نیز نگویند کہ گاہی شعبی در راہ میرفت و اشارتی بسجدہ میکرد بغیر بجہت قبلہ و وضو میگذشت و بعضے سلف برین ہم رفتہ اند کہ سجدۂ تلاوت واجب نیست مگر بر مستمع و بر سامع یعنی اگر اتفاقا قصداً بہ سجدہ بگوش کسی رسید سجدہ واجب نگردد و بعضے گویند اگر قاری سجدہ نکرد بر سامع نیز واجب نگردد گو با قاری حکم امام دارد نسبت بسامع و این را از امام مالک نیز روایت کردہ اند و بعضے گفتہ اند کہ وجوب بر تقدیری ست کہ قاری قصد قرائت کند نہ بر قصد قصہ و حکایت چنانکہ قصہ خوانان میخوانند و مذہب ما و مذہب جمہور ائمہ آنست کہ واجب ست بر قاری و بر جامع مطلقا بشرائط صلوۃ و بہ المختار و نزد ما پیش از سجدہ و بعد از سجدہ تکبیر گویند و سر دہند و بسلام نہ واجب و نہ مسنون و ہمچنین ست و نزد بعضے سلام ہم ہست اما مشہور نزد ہیچکس نیست و اگر با ایستادہ بسجدہ رود اولی و افضل باشد و تسبیح این سجدہ ہمان تسبیح سجدۂ نماز است سبحان ربی الاعلی زیرا کہ نماز افضل احوال و رفیع حمال ست پس تسبیح سجدہ وی افضل و رفیع باشد و اگر سجدۂ تلاوت در نماز نہ نمند بشک این تسبیح کہ خصوصا نزد حنفیہ در سجدۂ نماز نمیکنند اولی خواہد بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفتی سجد وجہی للذی خلقہ وصورہ وشق سمعہ وبصرہ بحولہ وقوتہ و در حدیث ترمذی و ابی داؤد و نسائی آمدہ کہ میگفت این را در سجود قرآن در شب و گفت ہذا حدیث حسن صحیح و بعضے گفتہ اند این دعا بخواند رب انی ظلمت نفسی فاغفرلی و نیز نزد بعضے سبحان ربنا ان کان وعد ربنا لمفعولا و در قرآن این را از ساجدان حکایت کردہ کہ نزد تلاوت سجدہ میکنند و ہمچنین میگویند و لبسا بودی کہ در سجدہ این دعا خواندی و فرمودی اللہم احطط عنی بہا وزرا واکتب لی بہا اجرا واجعلہا لی عندک ذخرا وتقبلہا منی کما تقبلت من عبدک داؤد و ترمذی از ابن عباس آوردہ کہ مردی بحضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدہ و گفت کہ امشب در خواب دیدم کہ در پس درختی نماز میگذارم

وچون سجده کردم درخت نیز در سجده آمد و این دعا بخواند و گفت ابن عباس پس خواند آنحضرت آیه سجده را
و سجده کرد و بخواند این دعا را که آنمرد و خواب بشنید و درخت نقل کرد قال الترمذی هذا حدیث غریب و در حدیث
بخاری از ابن عباس آمده که گفت سجده کرد پیغمبر ما صلی الله علیه و آله وسلم بسوره نجم که در آخر آیه سجده دارد
و سجده کردند با وی صلی الله علیه و آله وسلم مسلمانان و کافران و جن و انس مراد بهمین جن و انس باشند که درین
مجلس حاضر بودند بطریق تکریر و تاکید تا هر که بر روی زمین از آدمیان و پریان بود و الله اعلم و گفته اند
که سجده آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بجهت امتثال امر الهی تعالی بود بسجود و شکر گذاری نعم عظیمه وی
سبحانه که معدود اند در اول سوره و سجده مسلمانان بجهت متابعت آنحضرت و در امتثال امر و اتیان شکر و
سجده مشرکان بجهت استماع اسمار آلهه ایشان از لات و عزی که درین سوره مذکور ند یا از جهت خلو سطوت
و سلطان کبریا و جبروت الهی تعالی و شانه و سطوع انوار عظمت و عزت صدق و حقانیت حضرت رسالت
پناهی صلی الله علیه و آله وسلم چنانکه تاب و طاقت اختیار ایشان باطل شد و اثر سجود و انکار استکبار
محو و مضمحل گشت مگر از ان کسیکه از شقی و طغی قوم بود که گفی از خاک برگرفت و بر جبهه زشت خود زد و گفت
این مقدر بس است و آن کی از اشقیای قریش بود که بجنس رفته و در بیخانه بست از وضع زیادتها و مفتریات
ایشان که بعضی از ارباب سیر و تواریخ که مولفند بذکر غرایب سیاحیب قصص آورده اند و علمای محدثین
حکم بوضع آن کرده و در دو ابطال آن نموده اند و آن اینست که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نزد ذکر
اسمار لات و عزی و مناجات مدح ایشان کرد و گفت تلک الغرانیق العلی و ان شفاعتهن لترجی و آن بسمع
بزرگان آنحضرت رفت یا شیطان یا از بلند مشابه صوت شریف آنرا از پیش خود خواند و مشرکان آنرا شنیدند
و سجده مشرکان ازینجهت بود گفتند اکنون محمد مدح آلهه ما کرد و ما را بادی نزاعی نماند امیدانیم که خالق محیی و ممیت
علیم و قدیم رزاق یکی ست این نیان شفعای ما اند و محمد خود اثبات شفاعت برای ایشان کرد پس جبرئیل آمد
و خبر داد آنحضرت را صلی الله علیه و آله وسلم بالقای شیطان پس غمگین شد آنحضرت پس نزول کرد برای تسلی
وی این آیه و ما ارسلنا من قبلک من رسول و لا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته فینسخ الله ما یلقی الشیطان
ثم یحکم الله آیاته و الله علیم حکیم و این قصه عقلا و نقلا باطل و موضوع ست و بهر این آیه را تفسیر دیگر است
لیست محل ذکر این قصه و الله اعلم و صل در سجده شکر بدانکه علما اختلاف کرده اند در سجده مقروه
که خارج صلوة کند آیا جایز و مسنون ست و عبادت و موجب تقرب بجناب الهی ست یا نه نزد بعضی بدعت

وصل در سجده شکر

است وحرام ولا اصل بہا فی الشرع ونزد بعضے جائز ومسنون ولازم بعضے منفیہ لفلکر دہ اند کہ جائز است
مع الکراہۃ وتفصیل کلام آنکہ سجدہ در خارج نماز بر چند قسم است یکی سجدہ سہو است وآن خود در حکم نماز است
دیگر سجدہ تلاوت است ودراں خلافی نیست دیگر سجدہ مناجات است بعد از نماز وظاہر از کلام اکثرین آنست
واین نیز کردہ است دیگر سجدہ شکر است بر حصول نعمت وا ندفاع بلیت ودریں اختلافست قول امام
شافعی سنت است وقول امام احمد وابی یوسف نیز ہمیں ست واحادیث آثار در ہر دو باب بسیار آمدہ چنانکہ
مذکور گردد ونزد امام ابو حنیفہ ومالک سنت نیست بلکہ کرو ہست واینشان گویند نعم الٰہی اخلاق غیر متناہی ہست
وبندہ عاجز است از ادای شکر آں پس تکلیف بیان اگر چہ بطریق سنت واستحباب بود موہوی بتکلیف
مالا یطاق باشد وگویند ابو بکرہ کہ در باب شکر نعمت وا احادیث واقع است نماز ست کہ تعبیر از ان
بسجدہ کردند یا منسوخست ولیکن آنہا کہ قائلند بدلیل مراد نعمت عظیم دارند کہ گاہ گاہ بوجود آید ودر سنت
نیز ہمچنیں واقع ست مثل نعمت ولادت فرزند یا ازالہ نماز سجدہ خلاف ظاہر ست وچوں از بعضے خلفائے راشدین
بعد از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فعل ایں سجدہ ماثور است قول بنسخ درست نباشد ویک قسم
دیگر ست کہ آنرا سجدۂ تحیت گویند ودر بعضے روایات فقہیہ بعضے دراں واقع شدہ شمار کرا ہیت
وحرمت آنست ودر مسند امام احمد وجامع ترمذی وسنن ابی داؤد وازابی بکر رضی اللہ عنہ آمدہ کہ چوں آں حضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چیزی کہ خوشحال میساخت بر روی می افتاد سجدہ کنندہ خدا بحمت شکر کردن ہم اورا
عزوجل وازانس نیز مثل ایں آمدہ وبیہقی باسناد صحیح روایت کردہ کہ چوں مکتوب امیر المومنین علی رضی اللہ
عنہ از یمن برسید منتظر آنکہ قبیلہ ہمدان اسلام آوردہ در ساعت حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم سجدۂ شکر بجا آوردہ دعا کرد بر ایں قبیلہ وگفت السلام علی ہمدان السلام علی ہمدان وعبد الرحمن
بن عوف رضی اللہ عنہ روایت میکند کہ چوں بشارت ربانی بپیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رسید کہ ہر کہ
یکبار صلوۃ بر تو فرستد خدا تعالی بر وی دہ صلوۃ فرستد وہر کہ یکبار سلام کند خدا تعالی بر وی دہ سلام
فرستد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ساعت شکر ایں نعمت گذارد وسجدہ کرد ودر غایت طویل کرد چنانکہ
بیننده گمان بردکہ روح پاکش بر آسمان رفت وازیں مسلمانی پدید گشت وکبار شخصے کو ناہ بالای تحریف
تا قص الخلقت را بدید سجدۂ شکر کرد وجز ایں نیز در حدیث آمدہ ودر صحیح غیر آمدہ کہ چوں روز بدر ابو جہل لعین را
او بدو زخم کاری بخصومت پیچیدہ کرد وفرمودہ ات فرعون ہذہ الامۃ ودر روایت دیگر آمدہ است کہ در گذارد وایں

ناظر در صحت تأویل سجده است نماز چنانکه امام ابوحنیفه و امام مالک کرده اند و در آثار آمده که چون کعب بن
مالک را بشارت توبه حق بوی رسید سجده شکر کرد و وی از کبار صحابه و مشاهیر اسلام است و یکی از آن سه تن که
تخلف کرده بودند از غزوه تبوک و توبه در حق ایشان قبول کرد پروردگار تعالی بر ایشان چنانکه منطوق قرآن عظیم
است علی الثلثة الذین خلفوا حتی اذا ضاقت علیهم الارض بما رحبت و ضاقت علیهم انفسهم الآیة و این قصه دور
از دست و از احاسن خصائص است و در شرح سفر السعادت از ذکر کردیم فلیطلب ثمه و امیر المومنین ابوبکر
صدیق چون خبر قتل مسیلمه کذاب بشنید سجده شکر کرد و قصه وی مشهور است و امیر المومنین علی رضی الله عنه
چون ذوالثدیه را در میان خوارج بعد از حرب نهروان بیافت سجده شکر کرد و قصه وی در حال خوارج نیز مرتب
است احادیث و سیر مذکور است چنین ازان نیز در شرح سفر السعادت در شرح حکایات ذکر کرده شده است و اصل
در ذکر نماز جمعه مشهور در جمعه ضم جیم و سکون میم و ضم است و سیوطی بفتح میم نیز گفته از جمع بکسر آن نیز حکایت
کرده و در قرآن مجید قرأت سبعه بضم میم است و سکون از شواذ است و این روز را در جاهلیت عروبه
بفتح عین و ضم راء و باء موحده میخواندند و جمعه اسم اسلامی است بجهت اجتماع ناس و سوی بروی نماز کذا قیل و
تحقیق آنست که عروبه نام قدیم او ست در جاهلیت و هم از جاهلیت تغییر داده اند بجمعه بجهت اجتماع آدمیش در وی
یا بجهت انکه جمع و تمام شده پیدا یش آدم در وی چنانکه سایر ایام هفته را تغییر داده اند فاید دو نامهای قدیم
هفته این بود اول اهون جبار دبر مونس عروبه شبار و این روز را در جاهلیت نیز شرفی داشت و در اسلام
بفضایل و خصائص امتیازی دیگر یافت و در حدیث آمده ست که گمراه گردانید خدا تعالی از روز جمعه کسانی
را که بودند پیش از ما مراد یهود و نصاری اند و بود مر یهود را روز ست یعنی شنبه و نصاری را روز احد یعنی
یکشنبه پس آورد ما را و پیدا کرد ما را مسلمانان پس راه نمود ما را بروز جمعه و گمراه گردانید یهود و نصاری را از روز جمعه
همانکه امر کرد مر ایشان را بعبادت کردن درین روز و اجتماع نمودن در وی بعبادت و شکر نعمت پس مخالفت کردند
و گفتند روز ما را آوردند و اختیار کردند یهود و در بدل وی شنبه را تا تعطل نمودند بانکه روز انتهای آفرینش است
و در زیدند ما را آوردند و اختیار کردند نصاری یکشنبه را تا تعطل نمودند بانکه روز ابتدای آفرینش است
و در خلاف صانعست از متعلق آفرینش پس خلق را نیز باید از شواغل اعراض نموده بعبادت مشغول شوند
فضیلت نصاری که روز یکشنبه که وقت ابتدای آفرینش است پس این روز سزاوار تر است بتعظیم و شکر نعمت و اجناب
عبادت و اکثر بر انند که فرض نگردانید بر ایشان جمعه علی التعیین تا یکبار در سال باستخراج و تعیین آن یکبار اجتماع
خود کنند و دریابند که آن روز کدام است پس یافتند یهود روز شنبه را و نصاری روز یکشنبه را بالتعلل کردند و شد و غیرین

قیاس در عبادات مسلمانان بجمعہ نیز و معنی گفتہ اند یکی آنکہ فرض گردانیدہ شد بر ایشان جمعہ وامر کردہ شدند
بدان بقول وی سبحانہ یا ایہا الذین آمنوا اذا نودی للصلوۃ من یوم الجمعۃ فاسعوا و ہدایت نمود و گمراہ کرد ایشانرا
یا ہدایت نمود و ایشانرا و دیگر آنکہ راہ نمود ایشانرا بدریافت و اصابت این روز بفکر و اجتہاد و گفتند کہ اللہ تعالی خلق
کرد ایشانرا برای عبادت و چون خلق وی در روز جمعہ است پس عبادت در و اولی و انسب باشد و نیز در سایر
ایام چیزی پیدا کرد کہ منتفع شود انسان بدان در روز جمعہ پیدا کرد ذات او و شکر نعمت وجود او و ہر خیری
بود از شکر بر نعمتہا خارج از ذات و ظاہر در ہیچ امتی نیست بلکہ در باب یہود و نصاری نیز و لیکن این مجرد
شرح صحیح بخاری گفت کہ جمع گشتند انصار مدینہ پیش از قدوم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و پیش
از نزول قرآن بدان و گفتند چون یہود و نصاری را روزی ست کہ در وے جمع میشوند در ہر ہفتہ برای
عبادت ما نیز میگردانیم روزی را کہ مجتمع شویم در وے و ذکر کنیم مولی تعالی را و نماز بگذاریم در وے و بجا آریم و شکر
و عبادت را پس یوم العروبہ را کہ نام قدیم روز جمعہ است تعین کردند برای آن اگرچہ باین خصوصیات کہ در
نماز جمعہ است نبود و بعد از نازل شدن قرآن باین خصوصیات و اینقدر در مقصود کافیست تتبع و در حدیث
اوس بن اوس آمدہ است کہ آنحضرت فرمود کہ از جملہ بہترین ایام شما یوم جمعہ است و ازین حدیث معلوم میشود
کہ افاضل ایام بسیار اند مثل روز عرفہ و عیدین و امثال آن و در روز جمعہ یکی از جملہ آنہا ست و اختلافست عملا
را در روز جمعہ و عرفہ کہ کدام یکی ازین دو افضل ست بعضے گفتہ اند کہ روز جمعہ افضل ایام سبوعست و روز عرفہ
افضل ایام سنہ و این سخن محصلے ندارد و نزد تامل و ہمچنین اختلاف دارند در شب قدر و شب جمعہ امام احمد بن حنبل
رحمۃ اللہ علیہ گفت کہ شب جمعہ افضل ست زیرا کہ علوق آنحضرت در رحم آمنہ در شب جمعہ در آمد و در ایام مشابہ
چنانکہ در باب ولادت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بیاید انشاء اللہ تعالی و در حدیث دیگر آمدہ است کہ
سید الایام یوم الجمعۃ جمع شدند در وی خلق عالم و پیدا کردہ شد آدم علیہ السلام در روز جمعہ و در آورد شد
در بہشت در روز جمعہ و بر آورد شد از بہشت و فرو انداختہ شد بر زمین در روز جمعہ و عود آدم در روز جمعہ و این
برپا شود قیامت در روز جمعہ و در روایت صعقہ مقصود ذکر نوع امور عظام ست کہ وقوع و ورود در روز
یا بجہت آنکہ خروج و ہبوط آدم علیہ السلام و آمدن وی در این عالم متضمن حکمتہا ست کہ حصر آن از وابر کہ امکان
بیرونست و موت موصل است بجوار قدس رب العزۃ جل جلالہ و قیام ساعت موصل است بہ نعیم جنت و
ظہور سوا جہ حق تبارک و تعالی و خصائص و فضایل یوم الجمعہ بسیار ست یکی آنست کہ در وی ساعتی ہست

در روز جمعہ ساعتی ہست

کہ ہر چہ بندہ در وی از خدا بخواہد بیابد و علما را از صحابہ و تابعین دمن بعدہم درین ساعت خلاف است بردو قول بعضے میگویند کہ آن از خواص زمان کرامت نشان رسالت بود و بعد از وی مرفوع شد و این قول مردود است و ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ بر سبیند کہ قومی میگویند کہ آن ساعت روز جمعہ کہ مستجاب بود و سر وی دعا برداشتہ شد ابو ہریرہ فرمود در رفع گفت ہر کہ آنرا گفت آن ساعت موجود ست الان در ہر روز جمعہ قول دوم و آن صحیح ست کہ چنانچہ در زمان آنحضرت بود ہمچنان در نیوقت نیز باقی ست و درینجا نیز دو قول واقع شدہ جمعی میگویند کہ آن ساعت را در نیوقت مبہم گذاشتہ و مخفی داشتہ اند در روز جمعہ نظیر شب قدر و اکثر بر انند کہ متعین ست و درینجا اقوال متعددہ زیادہ بر سی قول آمدہ شیخ ابن حجر عسقلانی در شرح صحیح بخاری نقل نمودہ نسبت آن بقائلین آن اقوال ذکر کردہ و ادلہ آن آوردہ و تصحیح و تضعیف و رفع و وقف آن بیان کردہ و در ان تطبیق نمودہ است و ما در شرح سفر السعادت اکثر انقل کردہ ایم و ارجح اقوال دو قول است اول آنکہ از جلوس امام است بر منبر تا تمام شدن نماز دوم آنکہ آخر ساعتی ست از روز و باز اختلاف است علما را در ترجیح یکی ازین دو قول بر دیگری اکثر ترجیح قول آخر کردہ اند و احادیث دارد در آن تقویہ و تائید نمودہ و صاحب سفر السعادت گفتہ کہ در سنن سعید بن منصور باسناد صحیح از ابی سلمہ بن عبد الرحمن بن عوف آمدہ است کہ جماعتی از صحابہ جمع شدند در تعیین آن ساعت بحث کردند و از ان مجلس برخاستند کسی از ایشان ندانستہ کہ آن ساعت کدام است و ایشان کہ آن ساعت آخر روز شنبہ از فاطمہ دختر رضی اللہ عنہا می آرند کہ میگفت آنست خادم خود را در آخر روز جمعہ تا نظر کند و خبر کند او را باخر ساعت و چون خبر میکرد مشغول میشدی رضی اللہ عنہا بعبادت و دعا و مناجات و نماز و بآنہ و اللہ اعلم و دیگر از جملہ خواص آنکہ درود فرستادن بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین روز مقام اجابت و قبول میرسد و دیگر آنکہ وضو ساختن کہ از اعظم فروض اسلام است و نہادن در ان مرتبہ غسل بر قلوب و نوشتن از جملہ منافقان سنت و غسل در وی سخت مؤکدہ است و نزد جمعی واجب و تطیب و استیاک و تجمل بثیاب طہر وی مستحب تر از ایام دیگر و تبکیر بمسجد یعنے خوشبوی کردن آن مستحب است درین روز نزد جمعی از علما الصلوۃ نافلۃ در وقت استواء مکروہ نیست روز جمعہ و ابو قتادہ رضی اللہ عنہ گفت کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہی کرد از نماز در نیمہ روز الا روز جمعہ در وقت در ان وقت می آفریند تعالی روز جمعہ را ازان ست کہ یاری داد اہل فجور را فسق و فجور در شب جمعہ از انکہ طلب معاصی نمیتوانند از جہت ظہور آثار رحمت در وی و این روز مختار ست از برای تفرغ مر عبادت را و مرجیت او بر سایر ایام چون مرجیت شہر رمضان است بر سایر شہور و در ساعت اجابت درین روز

مانند شب قدر است در رمضان و روز جمعه عیدی است مر مسلمانان را که در هر هفته مکرر میشود و در حدیث مرفوع آمده که
یوم الجمعة سید الایام و اعظمها عند الله من یوم الاضحی و یوم الفطر هر که پیاده رود برای نماز جمعه ثواب یکسال
نماز و روزه بیابد و این روز کفر پیالست و آسمانها و زمینها و کوهها و دریاها و مجموع خلایق در روز جمعه می ترسند
بجهت علمی که حق تعالی بانجنسها است الیشان را بوقوع قیامت در آن الاجن و انس که پرده بر دیدهای الیشان فرو گذشته
از برای قیام تکلیف و ایمان بغیب و ارواح مومنان نزدیک میشوند در این روز تعهد خویش در ایمان را ای شناسند
شناختی زیاده بر سایر ایام و در بعضی روایات آمده که این شناخت در اول روز بیشتر است از آخر آن و اندر زیارت
قبور در این روز مستحب تر است و عادت در حرمین شریفین همین است و روزه داشتن روز جمعه علی انفراده پیش
اکثر علماء مکروه است که روز عید ماست در روز عید صوم مکروه است و در روایت است از امام ابو حنیفه و امام مالک
رحمة الله علیهما که مکروه نیست این روز مخصوص است باجتماع مومنان برای وعظ و تذکیر بطریق وجوب در
خطبه و خطبه در عید سنت است و وارد شده است که اجتماع میکنند در شب جمعه ارواح ذکره ابن القیم فی کتاب
الهدی چنانکه تخصیص روز جمعه بصیام نزد اکثر علماء مکروه است همچنین تخصیص شب بقیام و علمای برای این
وجوه گفته اند که نام است و ظاهر نزد این مسکین آنست که این اشارتست بانکه طالب را باید که همیشه مشغول بطاعت
و عبادت باشد تخصیص بعضی اوقات اگرچه متبرک باشند چیزی نیست و در فضل موت در روز جمعه و شب آن امن
از عذاب قبر آثار خارج شده سیوطی در جمع الجوامع از حدیث احمد و بیهقی آورده که گفت رسول خدا صلی الله علیه وآله
وسلم ما من مسلم یموت یوم الجمعة او لیلة الجمعة الا وقاه الله فتنة القبر و همچنین از شیرازی در القاب از ابن عمرو
از ابو نعیم در حلیه از جابر آورده که کسی که بمیرد در روز جمعه یا شب جمعه خلاص کرده شود از عذاب قبر و بیاید روز قیامت
و حال آنکه بر دست مهر شهدا باشد و نیز وارد شده است که آمرزیده میشود در روز جمعه شش صد هزار کس و بعدد
هزار کس در شب جمعه و در روایتی تمامه مردم دوزخ شنیدند ملائکه با صحف در روز جمعه بر ابواب مسجد برای نوشتن مردم اول
فالاول و چون بیرون آید امام برای خطبه بر بندند صحیفها را و درمی کنند در مسجد و مضاعف میگردد در این روز
حسنات و در رکعت نماز در روز جمعه فاضل است از هزار رکعت در غیر آن حق تسبیح از هزار تسبیح که آمده است که چون
حق تعالی تبارک و تعالی جمعی را برانگیزد ایام را در روز قیامت بر هیئت و صورتی که دارند می برانگیزد در روز جمعه را روشن و تابان
فرماید جمعه را در روشنائی میکند روز جمعه برای الیشان پس میروند در روشنائی او و نگهای الیشان در صفا و سفیدی
مثل برف و بوی برای الیشان مثل بوی مشک خوض میکنند در کوهای کافور دمی نگرند بسوی الیشان حین و

والس و برهم نمیزنند چشم از تعجب و حیرت تا آنکه در می آیند در نشست و مخالط نبود ایشان را هیچکس مگر متفقان و برای خدا اذان گفته باشند و حرمت و کراهیت بیع نزد اذان و استحباب شتاب بعد از نماز آن نیز از خصایص جمعه است و قرارت سورهٔ الم السجده و سورهٔ هل اتی علی الانسان در نماز فجر و خواندن سورهٔ جمعه و المنافقون یا سبح اسم ربک و سورهٔ الغاشیه در نماز جمعه و خواندن سورهٔ قل یا ایها الکفرون و قل هو الله احد در نماز مغرب روی و خواندن سورهٔ جمعه و منافقون در نماز عشا روی نیز مسنون ست و شافعیه التزام دارند و هرگز خلاف آن نکنند و حنفیه مکروه میدارند تعیین سوره را و هرگز نخوانند محقق حنفیه شیخ ابن الهمام فرمود که همچنین نباید کرد گاه گاه باید خواند از جهت صحت احادیث وارده در آن و گفته که مقتضای دلیل کراهیت کراهیت تحریمی است و بیان تفصیل و هجران باقی و عدم جواز جز آن ست عدم مداومت است نه مداومت عدم گفت بندهٔ مسکین عبد الحق بن سیف الدین ظاهر آنست که عمل آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم نیز دایمی نبوده باشد که هرگز خلاف آن نکردی چنانکه عادت شریفه او در نوافل و اگر بودی باشد پس طریقه حنفیه آنکه اکثر بخوانند و گاه گاه ترک کنند جمعا بین الحدیثین و المذهب و الله اعلم و فضایل خواندن سورهٔ کهف در شب جمعه و روز جمعه بطرق متعدده وارد شده فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم هر که بخواند سورهٔ کهف در روز جمعه روشن شود برای روز قیامت برای او نوری از زیر قدم وی تا بلند آسمان و در روایتی آمده که روشن شود نور تا بیت العتیق و آمرزیده شود برای او هر گناهی که کرده میان الجمعتین یعنی صغائر اگرچه احادیث ظاهر در غفران عموم ذنوب ست لیکن تخصیص میکنند آنرا علما به صغائر و الله علم و صل بالجمله روز جمعه روزی شریف و عظیم ست در دنیا و آخرت اما شرف در دنیا معلوم شد و در عظمت وی در آخرت حدیثی ست که وارد شده است مشتمل بر فواید شریفه و حقایق عظیمه که دلالت دارد بر آنکه آنچه اهل این روز را که حاضر میشوند بنماز جمعه حاصل میگردد از انوار سرور و عظمت و جلال حق پر نوی و نمونه ایست از آنچه حاصل خواهد شد در روز آخرت از قرب پروردگار و دیداری حق سبحانه روایت کرده است امام شافعی رایمه دیگر که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم آمد مرا جبرئیل در وقت آنکه در دست او آئینه سفید که در وی نکته سیاه است گفتم یا جبرئیل چیست این آئینه سفید در وی نکته سیاه گفت این آئینه مثال روز جمعه است که از سایر ایام بصفا و نورانیت مخصوص است و این نکته ساعتی ست که در روز جمعه است باعتبار امتیاز وی از سائر اجزای روز مانند امتیاز سیاهی در سفیدی پیدا تر و ظاهر تر بود و لهذا برای کنایت از میان سایر انوان سیاهی را اختیار کرده اند و گفت جبرئیل نام روز جمعه یوم المزید ست گفتم یوم المزید چه معنی دارد و چیست وجه تسمیه جمعه بیوم المزید گفت پیدا کرده شده است در فردوس که اعلی و سط جنت ست

دردی کشادہ را کہ طول و عرض آنرا جز خدا کس ندانند و وی تلہاست از مشک کہ سرہای آن از غایت بلندی بآسمان رسیدہ است و چون روز جمعہ شود دران عالم میفرستند پروردگار تعالی آنقدر کہ میخواہد از نشستگان خود در گرد آن وادی منبر ہاست از نور کہ بران نشستگاہ پیغمبران ست و گرد کردہ شدہ است آن منابر نور نیز منبر ہای دیگر از طلا مکلل بیاقوت و زبرجد کہ بران شہیدان و صدیقان در پس آن منابر از نوری نشینند پس میفرستد و تعالی آن مشک سار در جامہای و بر ہمای دوشالہا پس میگوید پروردگار عزوجل من پروردگار شما ام کہ راست کردم با شما وعدۂ خود را کہ در آوردم شما را در بہشت بجوا ہید از من ہر چہ میخواہید بدہم شما را گویند پروردگار را میخواہیم از تو رضای ترا پس بگوید پروردگار تعالی ما گر راضی نمی بودم از شما ساکن نمیگردانیدم شما را در سرای خود یعنی بہشت بجوا ہید از من بالاتر ازین چیزی و زیادہ برین و نزدیکست فرید در ہر چیز چہ فہمہای من در درجات فضل من بی نہایہ و بی اندازہ ست دامروز روز مزیدست پس اتفاق کنند ہمہ بر یک سخن کہ یا رب ما مراد بہ کریم خود را کہ نظر کنیم بآن و ببینیم آنرا بچشم سر عیانا نہایہ مقاصد و منتہا مطالب اینست کہ بالاتر ازین مطلوبی نیست بعد ازین محل سوالی نہ وقت سوال ارنی انظر الیک این بود موسی علیہ السلام پیش از وقت طلبید لاجرم مجروح زخم لن ترانی گشت و چون وقت در رسید بصد لطف و مہربانی خود بر سوال آورد و ندہ عطا کردند تا معلوم شود کہ اصل اصول در حصول سول و مامول وقت ست ہر کہ پیش از وقت طلبد و پیش از قسمت خواہد محروم باز گردد و بسحاب الخیر لہ مطرا فاذا ابا بالایان یجی پس تجلی کند پروردگار تعالے و تقدس مر البشان را نہ بنماید خود را بی پردہ پس بیہوش شد البشان را از نظر جمال و جلال وی مسجانہ چیزی کہ اگر نمیرفت قضای و تعالی برین کہ بسوزند البشان و باقی مانند در بہشت کہ جای فنا و زوال نیست ہر آئینہ می سوختند و ستہلک می شدند و بعد از انکہ بہ بیدار مشرف شدند بنور جمال وی منور گشتند گفتہ میشود مر البشان را اکنون باز گردید بمنازل خود این نیز از جملہ لطف و مہربانی ست بہ بندگان چہ دایم در درگاہ عزت داشتن و مستغرق نور ذات گردانیدن نہ طاقت و تاب البشان ست بروند و زنانی بحال خود بیایند و بیاسایند و در پردہ ہای صفات کہ محال و مرایای آن لغیم جنت ست مشاہدہ نمایند و مستعد تجلی دیگر شوند مشہود در ہر دو صورت یکی ست تفاوت در کیفیت شود ست پس باز گردند البشان بمنازل خود حال آنکہ داد شدہ است ہر یکی از ایشان را در وقت این تجلی زیادہ بر آنچہ بود در آن کاز حسن و جمال رفعت و نہایت در بہشت چہ آن جمال صفات ست و این نور ذات پس می آیند البشان بر زنان

خود و حال آنکہ پوشیدہ شدہ اند این مردان بریں زنان و این زنان بر مردان دمی توانند یکدیگر را دید و نمودہ میشوند ہر یکدیگر از جہت آنچہ پوشیدہ است ایشان را نور ذات حق کہ تافتہ است آن نور بر ایشان چون باز آیند بحال خود زمانی بگذرد و فرو نشینند آن نور و بروز ظلمہ آن و رجوع نمایند بصور تہای خود کہ پیش ازین بران بودند یکدیگر ببینند و بشناسند میگویند مر ایشان را زنان ایشان تحقیق بیرون آمدہ بودید شما از پیش ما بر صورتی و ہیئتے کہ داشتید و باز آمدند بر غیر آن صورت و ہیئت یعنی این حسن و جمال پیش ازین نداشتند از کجا آوردید پس میگویند این مردان این حسن و جمال بآنجہت است کہ تجلی کرد بر دو گار تعالی و تقدس بر ما پس دیدیم ما از ذات مقدس وی دیدنی اینجا فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدرستی و راستے اللہ تعالی سوگند بذات پاک وی احاطہ و ادراک نکردہ است و نرسیدہ است بکنہ ذات وی ہیچ مخلوقی و لیکن نمودہ عز جلالہ ایشان را از عظمت و جلال خود آنچہ خواست و فرمود این ست معنی نظر کردن بذات اقدس وی و نگویند کہ از ینجا ظاہر شد کہ مرئی و منظور نور عظمت و جلال است کہ فاش شد از ذات و تعالی و تقدس ز ذات و عظمت و جلال صفات اند و مشاہدۂ صفات در دنیا نیز بود زیرا کہ میگوییم احاطہ را نفی کردند رویت را و حاصل در دنیا مشاہدۂ عظمت و جلال بدل بود بسر بصر و بالجملہ چیزی بنماید کہ حقیقت و عرفا تواں گفت کہ وی حق است و احاطہ و ادراک آن مرئی دیگر است و اگر اینمعنی کسی را در دنیا حاصل بود فرق آنست کہ بدل بود نہ بچشم شما عقلا میگویند آنچہ مرئی است از جسم نصود شکل لون است نہ کنہ حقیقت جسم آنہا ہم صفات جسم است و با وجود آن در عرف میگویند جسم را دیدہ و بالجملہ اعتقاد باید کرد کہ مومنان حق تعالے را در آخرت بہ بینند و این دیدن را در چشم ایشان پیدا کند چنانکہ در دنیا در دل پیدا کردہ بود این معنی را اعتقاد کردہ ساکت ماند اینقدر بس ست و اللہ اعلم فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم این حالت ہمیشہ در ہر جمعہ باشد مومنان را و چند روز زیادہ آنچہ در جمعۂ دیگر بود و مومنان دوست دارند جمعہ را از آنجہت آنچہ بینند ہدایشان را پروردگار ایشان از خیر و برکت و مخصوص میگردند باینچنین فضل و کرامت و خود چون دوست ندارند و نخواہند ایشان این را و فرمود و تعالی نخواہید و ہر چہ خواہید شما را بدہم الجرم ہمیشہ حال بر نہنوال باشد فہذا المعنی الیوم المزید و خواند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فلا تعلم نفس ما اخفی لہم من قرۃ اعین جزاء بما کانوا یعملون و صل چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای خطبہ بمنبر شریف برآمدی بلال شروع در اذان کردی در پیش درست شریف آنحضرت و در زمان شریف غیر از ین اذان نبود و بچنین در

زمان ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما و چون دور خلافت بعثمان رسید و کثرتی و تفرقہ در مردم پیدا شد لہذا عثمان رضی اللہ عنہ بر زوراء کہ نام موضعیست بیرون مسجد در بازار مدینہ مطہرہ ست و در بعضے روایات آمدہ کہ این اذان را عمر رضی اللہ عنہ پیدا کردہ پس مستحکم ماند تا زمان عثمان رضی اللہ عنہ و صحیح آنست کہ از عثمان ست و آنچہ در زمان عمر بعد اعلام بود وی لفظ اذان و این اذان را ہم ثانی گفتہ اند باعتبار رصد شدن ہم اول باعتبار وجود و ثالث نیز خواندہ اند باعتبار تسمیہ اقامت باذان چنانکہ در حدیث آمدہ است کہ بین کل اذانین صلوۃ و ہمین اعتبار در حدیث آمدہ است کہ در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و اذان بود و معتبر در وجوب سعی و حرمت زہیچ نزد بعضے ہمان اذان ست کہ بعد از جلوس خطیب ست بر منبر از جہت اصالت و وجود وے در زمان آنحضرت پس مراد بقول حق سبحانہ اذا نودی للصلوۃ من یوم الجمعۃ ہمین ست و لیکن علما راجع آنرا داشتہ اند کہ معتبر اذان اول ست کہ متحدث گشت اگر در وقتش کہ بعد از زوال ست گفتہ باشد زیرا کہ مقصود کہ اعلام است بوی حاصل میشود و اذان وقت خطبہ از برای تنبیہ قوم است بر برآمدن امام برای خطبہ و التزام انصات و ترک صلوۃ اما این اذان دیگر کہ در بعضے بلاد برای سنت جمعہ گویند نہ در زمان آنحضرت بود صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و نہ در زمان صحابہ رضی اللہ عنہم و نہ بعد از ایشان رنیست عمل بروی در اکثر دیار اسلام و نیز معلوم نشد کہ از کی باز پیدا شد کہ پیدا کرد پس باید کہ سنت ہم بعد اذان اول بگذارند و اگر خواہند بقصد اعلام الصلوۃ الصلوۃ گویند چنانکہ در بعضے علما دیدہ شدہ است و در بعضے کتب واقع شدہ است کہ اذان اول از متحدثات بنی امیہ است و غالبا این باعتبار آن خواہد بود کہ بعضے از محققین گفتہ اند کہ ہمین اذان را کہ عثمان رضی اللہ عنہ بر زوراء امر کردہ بود ہشام بن عبد الملک آنرا بمسجد نقل کردہ واللہ اعلم و بر ہر تقدیر آنچہ خلفای راشدین کردہ باشند آنرا بدعت نباید گفت و اگر بعضے از اسلاف اطلاق بدعت بران کردہ باشند بمعنی نیست کہ در زمان آنحضرت نبود مقصود تذمیم و تقبیح آن نخواہد بود چنانکہ از امیر المومنین عمر در جماعت تراویح آمدہ کہ گفت نعمت البدعۃ ہذہ و حکم ہر بدعت حسنہ ہمین ست و بر فعل عثمان رضی اللہ عنہ اجماع سکوتی بود کہ ہیچ یکی از صحابہ آنرا بروی انکار نکردہ بود و آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم چون خطبہ خواندے آواز بلند کردی بہایت مزید شوق و مبالغہ در استماع حاضران مجلسی کہ چشمان مبارکش سرخ شدی بہایت شجاعت تجلی بوارق انوار عظمت و جلال و بروز لوامع ابلاغ و انذار و غضب وی سخت گشتی تا آنکہ گویا وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم منذر جیش شدہ کہ میگوید صبحکم و مساکم و نیز کہ جیش آنکہ دیر رسانند

قومی را و تیر ساند ایشان را از لشکری کہ بر ایشان تاختن می آرد و اعلام میکند کہ در وقت صبح بر شما می تازد و غارت میکند یا در وقت شام می آید و شبخون میزند و بعد ازاں فرمودی اما بعد فان خیر الحدیث کتاب اللہ و خیر الہدی ہدی محمد و شر الامور محدثاتہا و کل محدثۃ بدعۃ و کل بدعۃ ضلالۃ رواہ مسلم و در بعضے احادیث ایں زیادہ آمدہ و کل ضلالۃ فی النار و کلما ابعد بعد از حمد و ثنا در خطبہ مسنون ست و بخاری برای آں بابی عقد کردہ و در فتح الباری گفتہ کہ اختلاف ست در آنکہ اول کسیکہ ایں کلمہ را گفت کیست طبرانی در حدیث مرفوع از ابی موسی اشعری رضی اللہ عنہ آوردہ کہ داؤد علیہ السلام و در حدیث مرفوع از شعبی آمدہ کہ فصل خطابی کہ داؤد را دادہ اند و فرمودہ امتناہ الحکمۃ و فصل الخطاب ایں کلمہ ست و بعضے گفتہ اند کہ اول کسیکہ تکلم کرد بدان معرب بن قحطان و قیل کعب بن لوی و قیل سحبان بن وایل و قیل و قیس بن ساعدہ و قول اول شہرہ و اثبت است و جمع کردہ شدہ است میان ایں اقوال باانکہ اولیت در اول حقیقی ست دور بواقی اضافی و در خواندن خطبہ تکیہ بر کمان یا عصا کردی و شمشیر و نیزہ بدست گرفتی و بعضے گفتہ از کہ چون خطبہ در حرب میخواند تکیہ بر قوس و سیف میکرد و در جمعہ بر عصا و در بعضے روایات فقہیہ خفیہ آمدہ کہ انکا بر قوس و عصا مکروہ است و صحیح آنست کہ مکروہ نیست از جہت درد و سنت و بعضے گفتہ اند کہ در ہر بلدہ کہ فتح وی بغلبہ و محاربہ است چنانکہ مظنہ اعتماد بسلاح کنند و آنجا کہ بصلح است چنانکہ در مدینہ مطہرہ بعضا و لہذا شافعیہ در حرم شریف اعتماد بسیف کنند کہ بر قول ایشان فتح آں بطریق عنوہ ست و خبر بعضا کنند کہ نزد ایشان بصلح است کما یعلم فی موسوعۃ اللہ تعالی و صاحب سفر السعادت گفتہ ست کہ ایں معنی بر تکیہ کان عصا پیش ازاں بود کہ منبر ساخت اما بعد از اتخاذ منبر محفوظ نیست کہ بر چیزی اعتماد کرد نہ عصا و نہ غیر آں واللہ اعلم و آنحضرت خطبہ را کوتاہ خواندی یعنی نسبت بنماز و نماز در از کردی یعنی نسبت بخطبہ و الا در روایت مسلم و ترمذی آمدہ کہ بود نماز وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم میانہ و در روایت ابی داؤد کہ آمدہ بود نماز وی میانہ و خطبہ وی میانہ و فرمودی کہ درازی نماز مرد و کوتاہی خطبہ وی نشان فقہ و دانشوری ارست و مانا کہ وجہ وی آں بود کہ در وعظ و نصیحت حرفی بس ست خصوصا از آنحضرت کہ مصدر جوامع الکلم و مظہر غرایب حکم ست مرد باید کہ در طاعت و عبادت کوشد و بہ تہذیب نفس خود مشغول باشد تا مصداق لم تقولون ما لا تفعلون نگردد و گفتہ اند کہ کردار باید نہ گفتار پس فعل آنحضرت تعلیم امت بود و ما بسنعلیم قولی نیز موکد ساخت و نزد امام ابو حنیفہ مقدار الحمد للہ و یا لا الہ الا اللہ یا سبحان اللہ در فرض خطبہ فی ست

وزیادت بران سنت و مستحب است چه در قرآن مجید فاسعوا الی ذکر الله فرموده است و مراد بدان خطبه است
و ذکر الله بر نیفد رصادق است و نیز فعل امیر المومنین عثمان رضی الله عنه که الحمد لله گفت و بسنه شد
و کفایت کرد بدان دلیل آنست کذا فی الهدایه و در شرح ابن الهمام گفته که این قصه عثمان رضی الله عنه
منکور نیست و در کتب حدیث مگر در بعضے کتب فقه و چون در مسجد در آمدی بر حاضران سلام کردی و چون
بمنبر برآمدی روی سوی کسان آوردی و دیگر بار سلام کردی آنگاه بنشستے و اگر در اثنای خطبه حاجتی
عارض شدی یا سایلی سوال کردی قطع کردی سخن را و حاجت را بگذاری و سایل را جواب دادی
آنگاه خطبه را تمام کردی چنانکه امام حسن و حسین را دیده که افغان و خیزان می آیند پس فرود آمدی از منبر
و برداشتی ایشان را و چنانکه سائلی آمدی و پرسیدی از دین با سلام پس فرود آمدی از منبر و بنشست بر کرسی
تعلیم کرد او را پس باز بمنبر برآمدی خطبه را تمام کردی و اگر در اثنای یا محتاجی را در میان جمعی دیدی امر فرمودی
حاضران را بتصدق و تحریض کردی بدادن چیزی بوی باز ثوب و دراهم و جز آن و مانا که علما انبیا را
از خصائص آنحضرت دانسته اند و الله اعلم و چون جماعت تمام حاضر شدندی برای خطبه بیرون آمدی از
حجره اگر در خانه بودی یا از صف اگر در مسجد بودی تنها و خادمی پیش وی نبودی چنانکه الان متعارف
شده است در بیرون آمدن جمعه و عید و حرمین و غیر ها که با جماعه کثیر با علمها بوضع غریب بر اسپید و پیش
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم هر گز طرفة العین مالک نبودی و صاحب سفر السعادت میگوید و طیلسان و طرحه و
جامه سیاه و امثال این ملابس متعارفه نبودی و لیکن در مشکات از مسلم بروایت عمرو بن حریث آورده که پیغمبر خدا
صلی الله علیه و آله وسلم خطبه خواند بر سر مبارک وی دستار سیاه بود که گذاشته بود و طرف آنرا میان هر دو
کتف خود روز جمعه پس سنت است و نزد حنفیه در جمیع اوقات و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم امر
میکرد بانصات یعنی خاموشی نزد خطبه و استماع آن و فرمود که کسیکه تکلم کند و حال آنکه امام خطبه میخواند حال
و مثال وی همچو مثال حماری است که بر پشت او کتابها بار کرده باشند و بیذهب بسوی که این آیه نازل شد در آن
ایشان است و ظاهر ایشان در وقت خطبه تکلم میکردند و این مثل عالم بی عمل است که مشقت میکشند در
برداشتن کتب و منتفع نیست بدان و نیز فرمود هر که بگوید صاحب خود را یعنی همنشین خود را در وقت خطبه
خاموش باش پس تحقیق لغو گفت چه در بین امر کردن بخاموشی سخن گفت و خاموشی را که بدان امر کرده است
و اورد هر که لغو گفت نیست جمعه مر او را و ثواب آن بر درجه کمال و لغو کلام غیر مشروع و عبث فی الصراع لغو

بسیوده گفتن دراین انصات واجب ست نزد اکثر علماء و امام ابو حنیفه از ایشان ست و مذهب امام مالک نیز
همین ست و پیش بعضے مسنون ست و امام شافعی از ایشان ست و در مواهب لدنیه گفته که از شافعی دو قول است
و از احمد نیز دو روایت ست و میگوید که ابن عبد البر اجماع نقل کرد بر وجوب انصات مگر از قلیلے از تابعین و اختلاف
کرده اند در رد سلام و تشمیت عاطس بعضے مکروه دارند و بعضے رخصت کرده اند و مذهب امام ابو حنیفه آنست
که از وقت بیرون آمدن امام برای خطبه تا شروع وی در نماز صلوة و کلام هر دو حرام ست و اگر
در نماز بود و امام در خطبه شروع کرد قطع کند نماز را برد و رکعت و نزد صاحبه بعد از خروج پیش از شروع
در خطبه و بعد از نزول پیش از تکبیر اگر کلام کنند لا باس بهست زیرا که این وقت استماع نیست بخلاف نماز که
استماع در وی واجب ست و شاید که قطع آن نزد شروع خطبه ممکن نشود و گفته اند که مراد نماز نافلیست و الا قضاء فائته در وقت
خطبه درست بود لی کراهت و نیز اختلاف ست در آنکه در نشسته است و خطبه نمی شنود سکوت کند یا نه مختار سکوت ست
و بعضے از متاخرین گفته اند که در نشستن در وقت خطبه یا مشغول بودن بذکر و تسبیح در وقت ذکر صفات سلاطین
بهتر بود و در شرح ابن الهمام گفته است که حرام است در وقت خطبه کلام اگرچه با امر معروف باشد و تسبیح و تهلیل بود
و حرام است اکل و شرب و کتابت و مکروه است تشمیت عاطس در رد سلام و بر روایتی از ابی یوسف مکروه نیست
زیرا که فرض است و جوابش آنست که فرض است اگر در سلام اذن باشد از جهت آنکه رد سلام ممکن است در
هر وقت بخلاف خطبه در رد در سند و دل تا شاغل سماع خطبه نشود و هو الصواب و حمد نزد عطسه نیز در دل گوید
و در رد منکرات اشارت بچشم رد ست کرده شود و هو الصحیح و در نظر کردن در کتاب و اصلاح آن تعلیم روایتے
از ابی یوسف آمده انتهی و آنحضرت در نماز جمعه در رکعت اولی سورهٔ جمعه و در ثانیه اذا جاءک المنافقون میخواند
و گاهی سبح اسم ربک الاعلی و هل اتاک حدیث الغاشیه میخواند و در روز عید دین نیز این دو سوره میخواند و اگر
عید در روز جمعه واقع میشد در هر دو نماز این دو سوره میخواند و صل در نماز تهجد آنحضرت صلی الله علیه وآله
وسلم هجود بمعنی نوم و تهجد ترک نوم چنانکه ناثم ترک اثم و نحنث ترک حنث و اینجا مراد ترک نوم بمعنی استقاظ است
چه نماز تهجد بعد از نوم و بیدار شدن ازان میبود و اختلاف ست دران که قیام لیل که بمعنی نماز تهجد است فرض
بود بر آنحضرت یا سنت و دلیل هر طائفه قول و فعالی اوست فتهجد به نافلة لک جمعی که سنت گویند نافله را
از نفل گویند بمعنی زیاده بر فرض و آنانکه فرض گویند نافله بمعنی زیاده دارند که بمعنی حاصل نعمت نقل ست
یعنی فریضه زاید علی الفرائض دگویند که اگر بمعنی تطوع بودی نافلة لک که مفید اختصاص بآنحضرت است

وصل
پیان نماز
تهجد

گفته چه غفل و قطوع مخصوص بآنحضرت نیست و بعضے گفته اند که مراد زیادت در حالست چه تطوع در حق وے صلی الله علیه وآله وسلم که مغفور مطلق و معصوم است جز برای رفع درجات نبود و خالص برائے همین باشد و در حق غیر وی برای کفارت ذنوب نیز بود و آنحضرت در هیچ حال قیام شب را فرو نگذاشتی و در سفر و حضر بران محافظت نمودی و اگر گاهی بسبب مرضی یا غلبه نوم قیام شب فوت شدی در روز پیش از زوال دوازده رکعت نماز بدله آن بگذاردی و این نیز بظاهر دلالتی دارد بر وجوب تهجد بروی صلی الله علیه وآله وسلم و چنان ایستادی که پایهای مبارک وی ورم کردی و در حدیث عایشه آمده که بشکافت قدمهای وی و بعضے مفسران در تفسیر قول وی سبحانه علم ان لن تحصوه فتاب علیکم الایه گفته اند که قیام لیل واجبست بتفصیل مذکور در قرآن در حفظ اوقات ثلث شب یا نصف شب یا ثلثان پس قیام نمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و اصحاب وے رضی الله عنهم تا یکسال بعد ازان منسوخ گشت باین آیه و در ینجا نیز اختلاف دارند که نسخ شامل آنحضرت هم است یا مخصوص است بامت و وجوب فی است بر آنحضرت والله اعلم و گفته اند که نماز تهجد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در شب سیزده رکعت بود پنج دوگانه و سه رکعت وتر یا یک رکعت وتر و در مذهب ما سه رکعت است و نزد شافعی یک رکعت اما بعد از گذاردن دو رکعت پیش از وی و سلام دادن ازان و از امام احمد پرسیدند که در وتر چه گوئی گفت اکثر راوی احادیث یک رکعت است پس من قائلم بدان و گفت سلام بده بهر دو رکعت و اگر سلام ندهد و نزده رکعت کند امید دارم که زیان نکند و کاتب حروف عفا الله عنه در شرح سفر السعاده آنجا هر پنج رکعت را اثبات کرده و تقویت نموده است بحدیکه اگر زیاده تر ازین اثبار یک رکعت نباشد کمتر ازان هم نخواهد بود والله اعلم و اثبار یک رکعت کردن باین طریق میکنند که دو رکعت پیش ازوی میگذارند و سلام میدهند و در اثبار پنج رکعت سلام نمیدهند و در حدیث نهی از سر اداقع شده و شافعیه آنرا بر رکعت مفرده مستقله بی هیچ رکعتین حمل میکنند و بعضے از علمای حدیث گفته اند که نماز شب از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم زیاده بر یازده رکعت نبود و در روایت سیزده نیز صحیح ست امام مراد باو در رکعت سنت فجر است یعنی و نماز شب همان یازده است و سیزده مجتمع است بحساب کردن رکعتین سنت فجر ازان و صحیح آنست که بیزده رکعت بود خارج از سنت بامداد و نه رکعت و هفت و پنج نیز آمده باو تر دگاهی بر تمام نماز شب اطلاق و ترنیز آمده و بحکم ان الله وتر یحب الوتر آنرا فضیلتے ثابت شده و صلوة نهار نیز با مغرب وتر شده و واجب شده است که صلوة المغرب وتر النهار و نماز شب بسته گذاردی و قرائت دران دراز کردی چنانکه سوره بقر

سورهٔ آل عمران و نساء و مایده یا انعام و دیگر سورهٔ طویل خواندی در رکوع و سجود و قومه نیز باندازه آن دراز
کردی و در بعضی شبها در نماز شب یک آیه یا مکرر کردی آیتی است ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفر لهم فانک انت
العزیز الحکیم و هر دو گاه ندا خیر را کوتاه تر از دو گانه سابق کردی و در آخر عمر شریف نشسته گذارده است و چون
نشسته میگذارد در رکوع و سجود نیز نشسته کردی و گاهی نشسته میگذارد و چون پاره از قرات ماندی در حالت
قیام ایستاده بخواندی در رکوع کردی و بسجده رفتی و در رکعت دوم نیز همچنین کردی یا رکعت دوم را تمام نشسته
یا ایستاده گذاردی و ترمذی از خصه رضی الله عنها آورده که ندیدم رسول خدا را صلی الله علیه و آله وسلم
که گذارد در نماز نفل را نشسته مگر پیش از وفات خود بسالی و در صحیحین از عائشه آمده رضی الله عنها که گفت چون
گرانی پیدا کرد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم در آخر بود اکثر نماز وی نشسته و در حدیثی وارده شده است
بست جلوس وی صلی الله علیه و آله وسلم در حالتی که نشسته گذاردی تربع بودی و حفاظ در حدیث طعن
کرده اند و فقها را در جواز و کراهیت و استحباب آن اختلاف است و نزد امام ابو حنیفه است جلوس متفل هیئت
جلوس تشهد است و در روایتی احتباء و تربع نیز آمده در روایت است از ابی یوسف احتباء از محمد تربع و جلوس
تشهد افضل است بالاتفاق و چون میگذارد نشسته بخواند سوره را و ترتیل میکرد او را تا آنکه دراز میشد و سجده دراز
از آن و درین دلالت است بر آنکه اگر کسی نماز نشسته بگذارد و قرات در رکوع و سجود و سایر ارکان آن را تمام و کمال
بجا آرد چنانکه تلافی و جبر نقصان ترک قیام کند چنانکه بعضی نادانان از اصحاب ما میکنند چنانکه شبانی گذارند که هیچ
یکی از ارکان او بجای نیاورد و خواهند که عدوی را که دارد او خود داده اند تمام کنند و آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
افتتاح میکرد نماز شب را بدو رکعت خفیف بعد ازان تطویل میکرد و در کیفیت قیام و کمیت رکعات روایات متعدده
واقع شده متعذر است و مواظبت بر کمی ازان انواع و در فعل هر یکی ازان در اوقات مختلفه و انطباق و حمل دانستن
بسلوک طریقه اتباع و آن طرف در احادیث صحاح مذکور است و در سفر السعادة و شرح آن مسطور و آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم در زراگاه در اول شب میگذارد و گاه در آخر شب و غالب در آخر شب میگذارد و در جامع الاصول
از حدیث ترمذی آمده که منتهی شد وتر آنحضرت در آخر عمر شریف که از ین عالم زیست رفت سحر و از حدیث مسلم و
ترمذی از جابر آورده که گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم هر که بترسد که در آخر شب نتواند برخاست
باید که وتر را هم در اول شب بگذارد و نخسپد و هر که امید دارد که برخیزد در آخر شب پس بدرستی نماز آخر شب مشهود
و محضور است و این افضل است و از بعضی اصحابنا شنیده شد که گذاردن وتر در آخر شب اسی مقام نفیع است

در قرب حضرت الٰہی عز اسمہ و در حدیث آمدہ است ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ و نزد اول شب کردی و عمر خطاب
رضی اللہ عنہ در آخر شب پس گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم برای ابو بکر اخذت بالحذر و گفت برای عمر اخذت بالقوۃ و بالجملہ الصحت
رسیدہ است کہ غالب احوال آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم آن بود کہ وتر در آخر شب گزاردی قریب صبح و اگر
جنابتاً در اول شب یا اوسط آن گذاردی و بعد ازان بہ تہجد برخاستی وتر را اعادہ نکردی و در حدیث ترمذی آمدہ
کہ وتران فی لیلۃ و شیخ ابن الہمام در شرح ہدایہ گفتہ کہ ہر کہ در اول شب وتر گزارد پس ازان بہ تہجد برخاست اعادہ
نکند و ازین حدیث دانستہ کہ اگر صدر شب گزارد و باز یکی ازان نفل بود وتر از نفل وارد نشود و در شرح
آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم بعد از وتر دو رکعت سبک میگذارد و میخواند و ان اذا زلزلت الارض قل یا ایہا
الکافرون و منکر شدہ است این دو رکعت را مالک و احمد گفتہ نمی کنم آنرا و منع نیز نمی کنم ازان و گفتہ اند گذاردن
آنحضرت آنرا برای بیان جواز است و بعضے گویند کہ مراد باین رکعتین رکعتی الفجرست و بعضے گفتہ اند کہ صوت وتر است
و در حدیثی وارد شدہ است کہ گذاردن دو رکعت بعد از وتر بجای قیام لیل سبکرو و این بر تقدیری خواہد بود کہ کسی
وتر را در اول شب گذارد و آنحضرت در نماز وتر در رکعت اول سبح اسم ربک الاعلی خواندی و در رکعت دوم
قل یا ایہا الکافرون و در رکعت سوم قل ہو اللہ احد و در بعضے روایات در رکعت سوم قل ہو اللہ احد و المعوذتین نیز آمدہ
و المختار ہو الاول کذا قال الشیخ ابن الہمام و آنکہ در رکعت اولی انا انزلناہ فی لیلۃ القدر خوانند و بہیچ حدیثی مروی و ماثور نہ
و میگویند کہ در بعضے روایات نقیہ آمدہ است و چون از وتر سلام دادی سہ بار گفتی سبحان الملک القدوس و در رکعت
سوم با واز بلند و کشش حروف خواندی و بعد ازان گفتی رب الملائکۃ و الروح و صل آنحضرت بعد از ہر رکعت سنت
فجر پہلوی راست بر زمین نہادی و یک لحظہ بخفتندی بخاری و مسلم از عائشہ رضی اللہ عنہا آوردہ اند کہ
چون میگذرد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم رکعتین فجر را اگر بیدار میبودم من سخن میکردم با من والا اضطجاع
مینمود تا وقتیکہ اعلام کردہ میشد برای نماز و زیادہ کرد بخاری علی شقہ الایمن و از ہمین حدیث معلوم میشود کہ
تکلم بعد از سنت فجر واقعشدہ است و ترمذی بابی از برای تکلم بعد از رکعتین فجر منعقد کردہ و از عائشہ آوردہ کہ گفت
بود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم چون میگذارد رکعتین فجر را اگر او را حاجتی بمن بودی سخن میکرد با
بیرون می آمد برای نماز و گفتہ اند حدیث حسن صحیح و گفتہ کہ بعضے اہل علم از اصحاب نبی صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و من بعد
ہم من التابعین کلام بعد از طلوع فجر تا فراغ از نماز نکروہ داشتہ اند مگر ذکر الٰہی باشد ضروری بود
کہ ازان چارہ نبود گفتہ کہ ہمین است قول احمد و اسحق و تکلم آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم ہم ازین

قبیل بود چنانکه قول عایشه آن کانت لو الی حاجته نظر در آن است و اگر فرضا سخن نه از جنس نکرد ضرر نمی
بود نیز مبطل سنت و موجب اعاده آن نیست اگر بحیث کراهت تکلم در بین وقت اضیاقا و تکمیلا اعاده کنند بسیاری
در کره مضطر نزد شیخ علی بن طاهر الهدی که یعنی بلند دعوه فقها بود گفته شد که مردم دیار ما تکلم بعد از سنت فجر
را مبطل سنت دانند اعاده کنند گفت سبحان الله التکلم خارج الصلوة یبطل الصلوة و بعضی از اهل ظاهر اضطجاع
بعد از سنت فجر را فرض دانند بر حسب حدیثی که در جامع ترمذی آمده که فرمود آنحضرت اذا صلی احدکم الرکعتین
قبل صلوة الصبح فلیضطجع علی جنبه الایمن و بعضی مبالغه کنند و آنرا شرط صحت فرض گویند و جماعتی از علماء
بر ابطال آن قایل اند و آن را بدعت میشمرند و این هر دو قول بعید است اما فرض نه بحیث عدم ذکر اضطجاع در
بعضی احادیث اما بدعت بحیث ثبوت آن بحدیث صحیح و جایز علماء طریق توسط اختیار کرده یا استحباب آن رفته
و امام مالک میگوید که اگر برای استراحت کند پسندیده بود و قول امام اعظم نیز همین است و میفرماید که فعل
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نیز بقصد استراحت بوده نه بطریق تعبد و اما آنکه علی شقه الایمن گفت بحیث آنست
که عادت شریف اضطجاع برین وجه بود که او خفیف است در هضم فضل طعام و تدبیر استیقاظ برای قیام چنانکه در محاش
مبین شده است و صل اما قیام آنحضرت در شب نصف شعبان که عامه این دیار از شب برات میخوانند ثابت
شده است بحدیث عایشه رضی الله عنها گفت قیام کرد رسول خدا در این شب پس نماز کرد سجده را تا گمان بردم که قبض
کرده شد روح مبارک وی پس چون دیدم انحال را ایستادم و رفتم بسوی وی و جنبانیدم قدم او را پس
بجنبید و برداشت سر خود را از سجود و فارغ شد از نماز و گفت با عایشه یا گفت یا حمیرا تو گمان بردی که پیغمبر
خدا با تو جفا کرد در حق تو و عمدا کرد در عهد تو گفتم لا یا رسول الله این نیست ولیکن من گمان بردم که قبض کرده شد
روح تو از جهت دراز کردن سجده تو پس فرمود آیا دانی یا می دانی تو که کدام شب است این شب گفتم خدا و رسول خدا
دانا تر است بدان فرمود این شب شب نصف شعبان است خدا تعالی می نگرد بر بندگان خود را در روایتی
آمده است که از وقت غروب آفتاب تا طلوع فجر یعنی زیاده بر معمول در شبهای دیگر که در وقت مغرب و در این شب
تمام شب میشود پس آمرزد آمرزش طلبان را رحمت میکند مر رحمت خواهندگان را و تاخیر میکند دشمنی آمرزد اهل حسد
و کینه را که بناحق کینه دشمنی دارند با مسلمانان و هم از عایشه رضی الله عنها حدیث دیگر آمده که گفت آمد آنحضرت بر من شبانگاه
نزد من و برگشت و شب نوبت من بود پس برآمد و رفت بسوی بقیع آنحضرت را دیدم که ایستاده است سر بجانب آسمان
برداشته است و دعا می کند پس چون دید مرا گفت ترسیدی تو ای عایشه که جفا میکند خدا و رسول

وی بر تو پس گفتم یا رسول اللہ گمان بردم کہ مگر در آمدی تو بر بعضی از زنان تو پس گفت آنحضرت کہ این شب نصف شعبان ست نزول میکند حق سبحانہ تا آسمان دنیا پس می آمرزد اکثر از عدد شعر غنم بنی کلب و در حدیث دیگر آمدہ است کہ آمرزیدہ میشوند ہمہ مگر مشرک و مشاحن و قاطع رحم و میل ازار و عاق و مدمن خمر و اہل حقد و نوشتہ میشود در روے از راق و آجال و نوشتہ میشوند حجاج و احادیث در فضل نصف شب شعبان بسیار وارد شدہ و آن افضل لیہ الی ست بعد لیلۃ القدر و در احادیث آمدہ است کہ کشادہ میشود در ہا رحمت در چہار شب شب عید الفطر و شب عید النحر و شب نصف شعبان و شب عرفہ تا وقت اذان یعنی از ان صبح و بصحت رسیدہ است قیام لیل و صیام نہار آن و تا بعین از اہل شام مثل خالد بن معدان و لقمان بن عامر و مکحول کوشش میکردند در ین شب و عبادت می پوشیدند احسن پیراہن ہا را و بخور میکردند و سرمہ میکشیدند و قیام میکردند در مسجد و از ایشان گرفتند مردم تعظیم این شب را و میگفتند رسیدہ است با ایشان در آن آثار اسرائیلیہ و لیکن علماء حجاز رد نہ کردند بر ایشان در ان و این اجتماع در مساجد را بدعت شمردند و از ذراعی کہ امام اہل شام است تنہا نماز گذاردن را مکروہ نمیدارد و از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جز قیام و طول سجدہ و استقبال بہای اہل بقیع بصحت نرسیدہ و از عائشہ آمدہ کہ گفت بود شب نصف شعبان و بود آنحضرت نزد من چون مہمان شب شد کم کردم آنحضرت را و نیافتم نزد خود پس گرفت مرا چنانچہ میکرد زنان را از غیرت پس پوشیدم من ردائے خود را و جستم آنحضرت را در حجرہ ہای زنان وی نیافتم لورا در آن و در گشتم بحجرہ و و بدند او را و او در سجدہ مثل جامہ افتادہ بر زمین و میگوید بدستیکہ خیالی و سواوی و امن بک فوادی فہذہ یدی و ما جنت بہا علی یا عظیم ترجی لکل عظیم اغفر الذنوب العظیم سجدہ وجہی المذی خلقہ و صورہ و شق سمعہ و بصرہ پس برداشت سر خود را پس سجدہ و گفت اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بعفوک من عقابک و اعوذ بک منک لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک اقول کما قال اخی داؤد و اغفر وجہی فی التراب لسجدی و حق لک پس سجدہ پسر برداشت سر مبارک خود را و فرمود اللھم ارزقنی قلبا نقیا من الشرک لفیا لا فاجرا و لا شقیا پس برگشت از نماز و در آمد با من در حجرۂ خواب و دید مرا کہ بلند و تنگ شدہ است نفس من گفت چیست این تنگی نفس تو یا حمیرا پس خبر دادم من او را حقیقت حال خود پس مسح کردن گرفت بہر دو دست خود زانوہای مرا و گفت وای مر این دو زانو را کہ چہ مشقت کشیدند در راہ خطا رفتند یا حمیرا این شب نصف شعبان است نزول میکند و روی تعالی بآسمان پایان دنیا پس می آمرزد بندگان خود را مگر مشرک و مشاحن را و در زیادہ منابع درین ست صد رکعت نوشتہ اند در ہر رکعت ده بار قل ہو اللہ احد و نزد محمد تین بصحت نرسیدہ است شیخ امام ابو الحسن بکری رحمۃ اللہ از ابو ہریرہ

امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ آوردہ کہ گفت دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بگذارد چہار رکعت
در شب نصف شعبان و خواند بعد از سلام چہار دہ بار فاتحۃ الکتاب و چہار دہ بار قل ہو اللہ احد و چہار دہ
بار قل اعوذ برب الناس و یکبار آیۃ الکرسی و خواند بعد ازان آیۃ لقد جاءکم رسول من انفسکم پس پرسیدم آنحضرت
را ازین صنع وی گفت ہر کہ بکند مثل صنع باشد او را ثواب نیست حج مبرور و صیام بیست سال مقبول و چون
صنع کند در روز پانزدہم صوم باشد او را ثواب سوم دو سال یکسال گذشتہ و یک سال آیندہ و نزد محدثان در نیمہ شعبان
سخن است و از بیہقی آوردہ اند کہ گفت بآن میماند نیمہ شب مرفوع باشد و اللہ اعلم و آنچہ متعارف شدہ است
در روزہ ہا از سوختن چراغان و امثال آن ہمہ نامشروع است و شبیہ بدوالی ہندوان کنند و رسم مجوس است
و اما قیام لیل در رمضان کہ آنرا تراویح گویند بیان آن در باب صیام باید انشاء اللہ تعالی و تحقیق آنست
کہ صلوۃ آنحضرت در رمضان ہمان نماز معتاد او بود دو یازدہ رکعت کہ دایم در نیمہ شعبان گذارد چنانکہ معلوم گردد

وصل

وصل در بیان صلوۃ ضحی یعنی نماز چاشت ضحو و ضحوۃ و ضحیۃ بروزن عشیہ ارتفاع نہار و ضحی فوق اوست و
بمعنی شعاع آفتاب نیز آمدہ و ضحا بالفتح و مد وقت بلند شدن آفتاب تا ربع آسمان بمانکہ متعارف میان مردم
در اول نہار از نوافل دو نماز ست یکی در اول روز بعد از طلوع آفتاب و بلند شدن وی یکدو نیزہ و این را
صلوۃ الاشراق گویند دیگر بعد از بلند شدن آفتاب بمقدار ربع آسمان تا انتصاف نہار و این را صلوۃ ضحی و نماز
چاشت گویند و در اکثر احادیث ہمین اسم صلوۃ الضحی شامل ہر دو نماز در ہر دو وقت آمدہ و در بعضے احادیث
صلوۃ الاشراق نیز واقع شدہ چنانکہ سیوطی از حدیث طبرانی آوردہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا ام ہانی
ہذہ صلوۃ الاشراق و در تفسیر بیضاوی آوردہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گذارد نماز ضحی را گفت صلوۃ الاشراق
و آمدن آنحضرت در خانہ ام ہانی روز فتح در وقت چاشت بود و شیخ اجل علی متقی در مواہب جمع الجوامع سیوطی
کہ آنرا جامع کبیر نام کردہ برای اشراق نماز عنوانی جدا نہادہ و این حدیث آوردہ کہ ہر کہ بگذارد نماز فجر را در جماعت
پس بنشیند برای ذکر خدا تعالی تا طلوع کند آفتاب و بگذارد دو رکعت باشد او را مثل اجر حجہ و عمرۃ تامۃ تامۃ تامۃ
و برای صلوۃ ضحی جدا و بصحت رسیدہ کہ حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ہر دو وقت نماز گذاردہ و امت
را بدان ترغیب نمودہ و امر استحباب کردہ است ظاہر آنست کہ این یکوقت است و یک نماز کہ اول وقت اشراق
است و آخر وی تا قبل انتصاف نہار و چون در بعضے اوقات در ہر دو وقت نماز گذاردی از ینجا گمان بردند کہ
مگر اینجا دو وقت دو نماز اند و بعضے ضحوۂ صغری و ضحوۂ کبری نیز گویند و اللہ اعلم و آنچہ گفتند کہ علما را اختلاف

است در صلوٰۃ بعضے اثبات نمودہ و بعضے نفی کردہ و بعضے سنت گفتہ و بعضے بدعت و بعضے روایات آن جانب
را ترجیح نمودہ و بعضے اینجانب ظاہر آنست کہ این اختلاف در نماز اخیر است کہ نماز چاشت میگویند نہ
در نماز اولی کہ آنرا نماز اشراق می نامند چہ این را بعضے از سلف مرکدہ دانستہ اند و احادیث در عدد رکعات
مختلف آمدہ و در بعضے روایات دو آمدہ و در بعضے چہار و در بعضے شش و در بعضے ہشت و در بعضے دہ و در بعضے
دوازدہ و بر ہر کدام ثوابہای عظیم وارد گشتہ و در مواہب لدنیہ گفتہ کہ شیخ ولی الدین بن عراقی گفتہ کہ وارد
شدہ است در نماز چاشت احادیث کثیرہ صحیحہ مشہورہ تا آنکہ گفتہ است محمد بن جریر طبری کہ اخبار در نماز چاشت
تواتر معنوی رسیدہ و قاضی ابو بکر بن العربی مالکی گفتہ کہ وی صلوٰۃ انبیای سابق ست کہ پیش از محمد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم بودہ اند و پروردگار تعالیٰ خبر میدہد از داؤد علیہ السلام انا سخرنا الجبال معہ یسبحن بالعشی والاشراق
پس ثابت داشت حق سبحانہ از آن تسبیح در دین محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم عصر و صلوٰۃ اشراق را و در حدیثے
آمدہ است کہ بود صلوٰۃ ضحی اکثر صلوٰۃ داؤد و در حدیث دیگر آمدہ کہ صلوٰۃ الضحی نماز ست کہ محافظت میکرد
بران آدم و نوح و ابراہیم و موسی و عیسے صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہم اجمعین گفت بندہ مسکین عفا اللہ عنہ و لطف بہ المسلمین
چون عنایت الٰہی کہ در تیسیر عباد و عموم مسلمین بلا خطہ جوانح و شواغل ایشان ظہور نمودہ است در وقت
مابین فجر و ظہر تر خیصی و تخفیفے فرمودہ است بندگان خاص و تعالیٰ کہ برای عبادت وی متجرد و متفرغ آمدہ
آن وقت خالی را نیز مشغول بعبادت داشتند و تعالیٰ بتدبب و استحباب ایشان را ترغیب فرمود و این ترخیص
و تخفیف فرمود جل جلالہ و عم نوالہ و این یعنی استحباب و فضیلت نماز چاشت قول بیشتر از علماء مذہب
و مشائخ ست زیرا کہ روایت مشہور بما جاء و مقدم است بر جبر نافی چہ با مثبت زیادہ علمیت کہ پوشیدہ شدہ است
از نافی چنانکہ این قاعدہ در علم اصول فقہ مقرر شدہ است و جمعی از علماء بکراہیت آن قایل شدہ اند و میگویند
کہ گذاردن آن بدعت است کہ بعد از حضرت پیغمبر و خلفاء راشدین پیدا کردہ اند و استدلال میکنند این جماعت
بر بدعت بودن آن باحادیث و آثاری کہ در نفی آن وارد شدہ چنانکہ بخاری از ابن عمر روایت کردہ کہ
مورق مجملے کہ از کبار تابعین طبقہ ثالث ست گفت گفتم ابن عمر را میگذاری تو نماز ضحی را گفت لا گفتم میگذارد
آنرا عمر گفت لا گفتم میگذارد ابو بکر گفت لا گفتم می گذارد پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم گفت لا احالہ یعنی گمان
نمیبرم کہ میگذارد او آنحضرت را یعنی گمان چنین دارم کہ نمیگذارد اگرچہ جزم بدان ندارم و از ابو بکر و عمر نفی
کبار صحابہ است مروی ست کہ جمعی را دیدہ کہ نماز چاشت می گذارند ایشان را گفت انکم لتصلون صلوٰۃ

اصلیتها رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ولا عامه اصحابه رضوان الله علیهم اجمعین هرآئینه شما میگذارید
نماز پیش از نگذارده است آنرا پیغمبر خدا و نه اکثر اصحاب وی و در عایشه رضی الله عنها آمده است که گفت
نگذارد در رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نماز ضحی را احدی از آمده نه در حضر و نه در سفر و من میگذارم
آنرا و تحقیق بود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم هرآئینه ترک میکرد عمل را و حال آنکه دوست میداشت
که بکند آنرا از جهت ترس آنکه فرض کرده شود بر امت و لازم گردد بر ایشان و در مغیرة بن عبید کسانی از صحابه
میگوید که ما در سال
آمدیم رفت کردم بعبد الله بن مسعود و هرگز ندیدم که نماز چاشت میگذارد و مشروق میگوید که میخواندیم ما
نزد او پس ابن مسعود پس نشسته میماندیم ما بر جای خود بعد از برخاستن ابن مسعود و بعد از آن می ایستادیم و
میگذاردیم نماز چاشت را پس بسیار میشمارد این همه را ابن مسعود پس گفت تکلیف نمیکنند بندگان خدا را چیزی که
تکلیف نکرده است
بایشان خدا او اگر نمیستند البته و اجار شما گذارندگان این نماز پس بگذارید آنرا در خانهای خود و از مجاهد روایت
کرده است که گفت در آمدم من و عروة بن الزبیر مسجد نبوی را پس ناگاه دیدم ابن عمر را که در مسجد نشسته است
نزد حجره عائشه و مردم میگذارند در مسجد نماز ضحی را پس پرسیدیم ما ابن عمر را از نماز این قوم ست که سنت
است یا بدعت گفت بدعت است و لیکن نیکو بدعتی ست و پیدا آنکه وند مسلمانان بدعتی فاضله تر از نماز ضحی
این اخبار دلالت دارد بر آنکه در نفی صلوة ضحی آمده اند و غیر آن هست و علما در جمع و تطبیق میان این آثار
و احادیث سابقه گفته اند که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مداومت نمیکرد بر صلوة ضحی اگرچه است را
بر محافظت و مداومت آن تحریض فرموده و ترغیب نموده از جهت محافظت آنکه بر ایشان فرض نگردد و در
مشقت نیفتند و در آخر در خروج از عهده آن در نمانند چنانکه تصریح کرده بدان عائشه رضی الله عنها و لیکن
در گذاردن آنحضرت آنرا شبه نیست چنانکه احادیث صحیح بدان ناطق اند پس هر که نفی کرد بآنچه روایت خود را نفی
کرده باو و نفی دوام داشت پس در جائی که ثابت یصلی یا ما سبح رسول الله دائم شده مراد ما دام علیها یا شد
محتمل نگذاردن ابن مسعود و ندیدن قیس بن عبید او را مرت یکسال در نماز همین تواند بود و نیز ابن مسعود
مشغول بفقه علم بوده چون اشتغال بعلم افضل است از عبادت ترجیح میکرد آنرا بر این باو جود استحباب و فضیلت
این را و الله اعلم و تواند که نفی بجهت عدم وقوف باخبار وارده در ینباب باشد چنانکه قول ابن عمر لا اخاله چون از ابو بکر
و عمر رضی الله عنهما گذاردن آنرا اند یده وقوف با خباری که از مردم در گذاردن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم شنیده
بیدا کشته پس توقف کرده و خبر داده از عدم وقوف و آنکه بدعت خواند آنرا بجهت اجتماع مردم و اظهار آن در مسجد بود

یعنی این نماز در صدر ذات مشروعست لیکن این اظہار و اجتماع چنانکہ در فرایض کنند بدعت است چہ سنت در نوافل و فضیلت آن پنہان کردن و در خانہ گذاردن است چنانکہ معلوم ست و بالجملہ از ہیچ چیزی و اثری نفی مشروعیت آن معلوم نشد بلکہ نفی صفتی مخصوص کہ در روایت بمداومت بالاجتماع باشد در روایت کردہ است ابن ابی شیبہ از ابن مسعود کہ وی دید قومی را کہ میگذارند نماز ضحی را پس انکار کرد بر ایشان گفت اگر لابد میگذارید در دکان خانہای خود بگذارید و مسروق نیز مثل این از ابن مسعود نقل کردہ چنانکہ گذشت و طائفہ دیگر از علماء بقصد تعلیم و توفیق روایات بگرہ بندند کہ مستحب ست کہ آنرا گاہ گاہ گذارند و در بعضے ایام ترک کنند و این طائفہ استدلال میکنند بحدیث عبد اللہ بن شقیق کہ از مشاہیر تابعین ست گفت از عائشہ سوال کردم کہ آیا پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نماز چاشت میگذارد گفت نمیگذارد مگر گاہی کہ از سفری بیامدی و در حدیث ابی سعید خدری آمدہ کہ گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میگذارد نماز ضحی را تا آنکہ می گفتیم ترک نخواہد کرد آنرا ہرگز ترک میکرد آنرا تا آنکہ می گفتم نخواہد گذارد آنرا ہرگز چنانکہ عادت شریفہ دائر نوافل و تطوعات این چنین بود و احوال سلف از صحابہ و تابعین در گذاردن این نماز چنین بود و گفت عکرمہ بود و این عباس کہ میگذارد این نماز را گاہی و ترک میکرد دو روز و گفت منصور بن معتمر کہ بود در سلف از صحابہ و تابعین کہ مکروہ می پنداشتند کہ محافظت و مداومت کنند بر نماز ضحی مثل محافظت بر نماز فرض پس میگذارند آنرا گاہی و ترک میکردند گاہی و طریقہ علماء سلف در اقامت نوافل عبادات خصوصاً صلوٰۃ صوم چنین بود تا نوع از اختفال عام و خبرات و صفات دیگر گردد بخلاف عباد و نساک در زمان ما کہ تعلق و تعبد ایشان بدان بیشتر ست کہ بعضے از ایشان کہ در نسبت علم و معرفت تصوری دارند بسیار از خیرات و مبرات را کہ مہم تر و مقصود تر ست از ان ترک کنند ہذا لیس بشیء و باللہ التوفیق و صاحب سفر السعادۃ گفتہ کہ صواب آنست کہ استدامت بر ان نیز مستحب ست اما اجتماع بر ان در مساجد خوب نیست بلکہ اولی آنست کہ تنہا در خانہ گذارند و از عائشہ رضی اللہ عنہا مروی ست کہ گفت اگر برا نگیختہ شوند برای من پدر و مادر من ترک نمی کنم صلوٰۃ ضحی را یعنی این لذت حضور کہ از زندہ شدن ما در دو پدر حاصل شود بلذت و سروری کہ در نماز می یابم ہرگز نرسد تنبیہ عدد رکعات در ین صلوٰۃ مختلف آمدہ و آن بسبب اختلاف ایام و احوال بسیط شاطبی یا اہتمام بہمات دیگر خواہد بود و بیشتر علماء را حیا جاد کردہ اند چہ احادیث آن مجموع صحیح ست و احادیث اعداد دیگر بعضے صحیح و بعضے ضعیف و اللہ اعلم و وقت این نماز حدود ارتفاع شمس و ضحاہا و اللیل اذا یغشی و الضحی و الم نشرح ست بعد از فراغ خواندن اللہم اغفرلی و ارحمنی و تب علی انک انت التواب الغفور صد بار نیز آمدہ است

و در حدیث عائشہ از حضرت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدہ وصل در نماز بدانکہ روز عید مرا از ان
گویند کہ وی عود میکند و کرمی آید در وقتش و این وجہ عام است بر مواسم دیگر نیز صادق می آید از نہجت
بعضے قیدہای دیگر زیادہ کردہ اند و گفتہ کہ عود میکند مفرح و سرور و موجب فرح و سرور در عید فطر شکر از تمامی
طاعت صیام ست و در عید اضحے تمامی نعمت حج کہ بوقوف کہ عمدہ ارکان او ست حکم تمامی دارد و وجہ کہ عید
ہر ہفتہ است شکرانہ نمازہای تمامی ہفتہ پس بشکرانہ تمامی ہمہ ارکان اسلام عیدی کہ باعث اجتماع و فرح
و سرور اہل اسلام گردد وضع کردہ آمد و شکرانہ طاعت و عید آن بحکم لئن شکرتم لازیدنکم ہم بطاعت و عبادت
ساختند اما زکوۃ چون ادای آنرا وقتی معین و اتفاق اجتماعی نبود شکرانہ تمامی آنرا عیدی مناسب
ہمان فرح و سروری کہ فقرا را بوصول آن حصول می پذیرد کفایت ست و بعضے گفتہ اند کہ عید بحسب تفاول
بعود می گفتند یعنی بقا باد و سال دیگر بر سا د چنانکہ قافلہ را در ابتدا و خروج قافلہ گفتند کہ تعول و بغت
رجوع و بازگشتن بود کہ با تفاول است بآنکہ برود و بسلامت باز گردد در بعضے حواشی ہدایہ نوشتہ اند کہ
عید ازان گویند کہ پروردگار تعالی مردمی را عادت کردہ است بنیکوئی و سرور و فضل و کرم خویش
بریں وجہ وارد میشود کہ اشتقاق عید از عدد و عید است چہ این احوف ست و آن مثال مگر آنکہ قایل شوند
بقلب چنانکہ در جذب و جیذ و عادت شریف آن بود کہ نماز عید را در مصلے گذاردی و آن مکانی ست بیرون
مدینہ مطہرہ جانب غربی مسجد شریف بیرون دروازہ مصری کہ قافلہ مکہ از انجانب در آید میان و مسجد شریف
ہزار و دراع ست کذا فی تاریخ المدینہ و در ینجا دلیل ست بر انکہ بیرون آمدن برای نماز عید بصحرا افضل ست
از گزاردن آن در مسجد چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با وجود آن فضل و شرف کہ مسجد وی دارد
بمصلے بیرون آمد پس دعایہای دیگر بطریق اولی بود ہمیں ست عمل ناس در امصار و در بعضے امصار
کہ در مساجد میگذارند خلاف سنت است مگر آنکہ عذری باشد چنانکہ آنحضرت کرد بہت عذر باران و آن
خبر یکبار پیش نبود و اہل مکہ ہم از من اول عادت بریں دارند کہ در مسجد گذارند و بصحرا بیرون نروند الا ان
خود اہل مدینہ نیز در مسجد میگذاسند و در مفارقت از شرف و برکت حضور را نمی نشوند و وسعت مسجد
شریف آلان بر وجہ کفایت است با بادانی این بلدہ شریفہ بخلاف زمان مبارک وی صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم کہ وسعت مسجد کمتر بود و آبادانی شہر بیشتر و در شرح این المام میگوید کہ سنت آنست کہ بر امام
بمنارہ و استخلاف نماید کسی را کہ با ضعفا نماز در شہر بگذارد و در بیرا کہ نماز عید جایز ست گذاردن آن در شہر و موضع

یا نفاق و نزد محمد جائز است در سه مواضع نیز اگرچہ اختلاف نکند امام و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
در روز عید اجمل صاحب ثیاب بود شیدی و حلہ داشت فاخر بہم عید و جمعہ آنرا پوشیدی از برائے اظہار
عزت اسلام و شعار ایشان و حلہ جبت جامہ را گویند کہ از ابریشم است نہ آنکہ نام جنس جامہ باشد مثل
قز ابریشمے و غیر آن چنانکہ بعضے توہم کنند و گاہی برد و مخطط بخطوط سبز یا سرخ پوشیدی و این جنس بردود
من لبسار بود بردیمانی کہ گویند این ست و تجمل و تزین بر اے عید مسنون و مستحب ست اما لباس مشروع
و عادت شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عید الفطر آن بود کہ پیش از خروج بعیدگاہ بچند خرما
افطار کردی و عدد آن وتر بودی یا سہ یا پنج یا ہفت و گفتہ اند کہ حکمت در استحباب اکل تمر علاوت
اوست کہ مفید تقویہ بصر ست کہ صوم مسعف آنست و حلو اموافق مزاج ایمان ست المومن حلوی حاگر یکی
چیزی شیرینی و خواب خورد و تعبیرش آن بود کہ لذت ایمان نصیب بے گردد شیرینی مرفق قلب ست و لہذا
گفتہ اند کہ افطار بچیزی شیرین افضل است در رعایت عدد وتر در ہمہ چیز عادت آنحضرت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
و فرمودان اللہ وتر یحب الوتر در عید اضحی طعام نخوردی تا مراجعت نکردی و در حدیث آمدہ است کہ پیرون
نمی آمد روز فطر تا نخورد و نمیخورد در روز اضحی تا نماز نگذارد و گفتہ اند کہ حکمت در خوردن پیش از نماز در عید فطر آنست
کہ چون وجوب فطر بعد از وجوب صوم است دوست داشت تعجیل فطر را لقصد مبادرت باشتغال امر الٰہی و اگر
بجز و اشتغال قصد نمودی بقدر سیری خوردی و بعضے گفتہ اند کہ اکل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ہر دو
عید در وقت مشروعیت اخراج صدقہ بود کہ مخصوص ست بہر کدام و چون اخراج صدقہ فطر پیش از برآمدن
بمصلے بعد صدقہ برآوردہ اکل کردی بمصلے رفت و اخراج صدقہ اضحی چون بعد از ذبح بود کہ وقت آن بعد
از نماز است ذبح کردہ صدقہ داد و بعد ازان بخوردی و در باب غسل آنحضرت روز عید بن دو حدیث آمدہ یکی از فاکہ
بن سعد کہ صحت وی بحضرت رسالت بعلت رسیدہ و بشہرت انجامیدہ است و غیر این یک حدیث از وے
شناختہ نشدہ است کہ گفت بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ غسل میکرد یوم الفطر و یوم النحر و یوم عرفہ
و دیگر از زاذان بن عباس اشعری کہ گفت مرفوعی را ہر فعلی را کہ دیدم از رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از شما
ندیدم الا آنکہ غسل نمیکنند روز عید بن و محدثان حکم کردہ اند بضعف ہر دو حدیث و ما غیر این دو حدیث
در ین کتب نیافتم و در کتب سنہ اصل حدیثی در ین باب نقل کردہ اند غیر از اثر ابن عمر کہ در جامع الاصول از موطا
آوردہ کہ بود عبد اللہ بن عمر کہ غسل میکرد پیش از انکہ بیرود بعیدگاہ شدت مبالغت وی رضی اللہ عنہ در

متابعت بنت انتضای آن میکند که حدیث در بناب صحیح ست گزاقا لو لودی رضی الله عنه تکبیر سیگفت
در تمامه راه بجه و این حکم در نماز اضحی متفق علیه ست و در جهر تکبیر و عید فطر خلاف امام ابی حنیفه است اما اگر
سر آگوید یا اخفی نیست و آنحضرت بعیدگاه پیاده رفتی و عمل برین ست نزد اکثر اهل علم که مستحب ست بیرون آمدن
بعیدگاه پیاده و سوار نشوند مگر بعذر و امام شافعی در ام گفته که سیده است ما را نه زهری که گفت سوار نشد
رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نه در عید و نه در جنازه هرگز و نماز عید فطر را تاخیری کردی و نماز عید اضحی
زود تر گذاردی و بنا که حکمت در تاخیر فطر آن باشد که چون صدقه فطر دادا یافته و طعامی هم بکار برده شده ست
بهمه در پیش نه تاخیر باشد از دیاد اجتماع خواهد بود با آنکه ضعفی بجهت میاسم رمضان که مانع استعمال و اسراع
باشد نیز راه یافته است بخلاف اضحی و الله اعلم و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چون بمصلی رسیدی در زمین
شروع در نماز کردی نه اذان بودی و نه اقامت و نه از صلوة جایز و در فعل آنحضرت در تکبیرات عید اختلاف
است و مختار در مذهب حنفیه سه تکبیرست در رکعت اول پیش از قرأت و سه در رکعت اخری بعد از قرأت
و مشایخ نا میگویند که چون در تکبیرات عید روایات مختلفه آمده ما اخذ با قل کردیم بر آنکه تکبیرات رفع ایدی
در نماز خلاف معهود در شرعست پس اخذ با قل اولی باشد کذا فی الهدایه و در زمان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
در مصلای عید منبر نبود و اول کسیکه منبر ساخت مروان بن الحکم ست در وقتی که امیر مدینه بود و از جانب معاویه
و در روایتی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه بنا کرد و انه از کثرت الصلت از گل که خانه وی در جوار مصلا بود و
آنحضرت نماز عید پیش از خطبه کردی چون از نماز فارغ شدی برخاستی ایستاده خطبه خواندی و اصحاب
کتب بهم اتفاق دارند بر روایت آنکه آنحضرت نماز عید اضحی و فطر را پیش از خطبه میگذارد ابو بکر و عمر بعد از وی
نیز همچنین میکردند و ترمذی گفته که بر این ست عمل نزد اهل علم از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و گفته اند که
اول کسیکه خطبه پیش از نماز خواند مروان بود در وقتیکه امیر مدینه بود در فتح الباری می آرد که اختلاف کردند
کسے که خطبه پیش از نماز خواند کیست مشهور آنست که مروان بود چنانکه در صحیح آمده از حدیث ابی سعید و بعضی
گفته اند که پیش از وی عثمان بن عفان نیز کرده بود و در اوایل نماز گذاردی پس خطبه خواندی و در آخر چون
دید که مردم بنماز نمی توانند رسید نظر باین مصلحت خطبه تقدیم کرد بر نماز و این مصلحت غیر از علتی ست که جوان
بجهت آن تقدیم میگردد علة در تقدیم وی خطبه را آن بود که تا مردم منتظر نماز نشسته باشند و نظر او آنکه در دے
سب زنا سزا نسبت بجماعه که نه مستحق آن بودند و موضع دشنامی گوئی که نه لایق آن بودند میکردند چنانکه

در حدیث ابی سعید تصریح آمده است که گفت نقدیم بجهت آن کردم که مردم انتظار استماع خطبه را نمی برند
احتمال دارد که عثمان رضی الله عنه احیاناً میکرد و مروان بران مواظبت نمود یا بجهت این فعل بوی شهرت
یافت و عبد الرزاق از ابن جریج از زهری آورده که گفت اول کسیکه تقدیم خطبه بر نماز کرد معاویه بود والله اعلم
و در فتح القدیر شرح ابن الهمام بر هدایه میگوید که اختلاف کرده اند در نهی منبر نبی و بعضے گفته اند گرده است
و خواهر زاده گفته که حسن است و زمان مادر دی ست از امام ابی حنیفه که لا باس به است آنحضرت صلی الله علیه
و آله وسلم که از همان راه که بعیدگاه رفتی هم بران راه باز گشتے بلکه براه دیگر باز گشتے و علمای برای آن
وجوه و نکات پیدا کرده اند که بعضے از ان با مجموع آن منظور نظر شریف باشد والله اعلم و حق آنست که اسرار و
معانی که در افعال آنحضرت بود خلایق را درک آن تنگ ست و وصول بدان متعذر و گفته اند که بجهت آن
بود که تا گواهی دهد مر او را در اقطاع و مواضع و اماکن مختلف متکثر و اهل آن از جن و انس و ملائکه بر طاعات و آنکه
اهل هر دو راه سلام گویند بروی و بشرف و ثواب این عمل مشرف شوند و حصول سعادت تشریف بر و سلام
بر آنحضرت بر هر دو طائفه که مفید دعا بخیر و سلامت است علاوه و لازم آنست و با آنکه برکات وی صلی الله
علیه و آله وسلم هر دو راه و اهل آن را شامل شود و هر دو بهره و نصیب فضل و برکت مرور و حضور شریف مشارک و مساوی
باشد و یا آنکه فوایح روایح طیب آنحضرت استشمام کنند و یا آنکه حاجات فریقین را از تعلم و استفاده و استرشاد
و صدقه و صدقه و سرور بمشاهده جمال جهان افزای وی و مانند آن قضا کنند و یا آنکه اظهار شعایر و شرایع
اسلام در هر دو راه حاصل آید و اظهار ذکر الله و برکات آن در هر دو بحصول پیوندد و یا آنکه اهل کفر و نفاق
را بمشاهده عزت اسلام و رفعت اعلام دین بحکم لیغیظ بهم الکفار و قل موتوا بغیظکم غمناک و اندوهگین گرداند
و بکثرت عزت لشکر اسلام و صلابای ایشان رعب اندازد و تبر ساند و نیز گفته اند که راه آنحضرت بمصلے
بجانب یمین بود و اگر رجوع نیز بهمان راه واقع میشد بر جهت یسار واقع میشد پس رجوع از غیر آن راه کرد
تا آن نیز بر جهت یمین واقع شود و بالنش آنست که قبله مدینه مطهره جنوبی ست و مصلای عید بجانب
غربی ست از ینجا لازم آمد که رفتن بمصلا از جهت یمین بود و نزل شریف در روقت و قوت بمصلا بر جهت
شمال پس اگر بهمین راه رجوع میکرد مذکر نیفته بود بضرورت بر جهت شمال واقع می شد و آنکه صاحب
مواهب لدنیه گفته است که این محتاج بدلیل ست ساقط است چه ظاهر آنست که اختیار آنحضرت در ابتدا
جانب یمین باشد و نیز این معانی که علما گفته اند بر سبیل احتمال ست و احتمال اختیار یمین ابتدار

نیست و چه مشهور در مردم آنست که آن از جهت ترس از کید احدی بوده تا در مقام بلا که خود نایستند و
ورین وجه نظر است زیرا که اگر چنین بودی این روش را مکرر نکردی و عادت نساختی تا آنها بمعرفت عادت شریف
در همان بلاد دیگر آمده نایستند و جواب داده اند ازین نظر بآنکه از مواطنت و اعتبار بر مخالفت طریقین نرانند
بر طریقی معین لازم نباید فضایل یا برای زیارت اقارب از احیا و اموات و صلهٔ ارحام کردی و یا آنکه آنرا
بجهت تخفیف ازدحام و هجوم خلایق کردی یا آنکه در وقت فتن بر فقرا تصدق کردی چنانکه در وقت
رجوع چیزی باقی نماندی پس راه دیگر که اجتماع فقرا و سایلان نبودی رجوع کردی تا نهر و منع
سایل لازم نیاید و اینوجه را صاحب مواهب بتعید و تضعیف کرده و لیس الامر کما قال و بعضی گفته اند که
باین تغییر و طریق تفاول میگرفت بر تغییر حال بسوی مغفرت و رضا و ترقی بمقام قرب و وصول یعنی چنانکه
راه دیگر شد حال نیز دیگر گشت و اینوجه خالی از وقتی و خفای نیست یا آنکه شاید راهی که بدان متوجه
میشدی دور تر بودی از ان راه که رجوع بدان میکرد پس عوامی که تکثیر اجر کند تکثیر خطوات در ذهاب
بسوی عبادت و اما وقت رجوع چون بمنزل آمدی سرعت نمودی که درینجا قصد عبادت نبوده در متوجه سخن
کرده اند بآنکه اجر خطوات در وقت رجوع نیز ثابت است چنانکه در رجوع غزا ثابت شده است و اگر عکس اینوجه نیز گویند
صورتی دارد یعنی شاید راه رفتن کوتاه و نزدیکتر بودی خواست که بسادرت باطاعت کند و فضیلت اول وقت دریابد
و خلاف وقت برگشتن که اگر دیر تر بمنزل رسد چیزی فوت نگردد تا واقع چه بودی و بنیای این وجوه همه بر احتمال است
و ابن ابی حمزه گفته که این در معنی قول یعقوب است علیه السلام مر پسران خود را لا تدخلوا من باب واحد و ادخلوا
من ابواب متفرقه کرد این را از جهت خدا را اصابت عین و الله اعلم بحقیقة الحال و ذکر تنقل پیش از نماز عید بعد ازین
در شرح سفر السعاده کرده ایم چون مقصود اصلی ذکر احوال و افعال آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود نه غرض ازان
تنبیه در صلوة عید پیش از دی و بعد از دی نماز نیست بخاری و مسلم و ابو داود و ترمذی و نسائی از ابن عباس آورده اند که رسول خدا صلی الله
علیه و آله و سلم بیرون آمد روز عید پس بگذارد دو رکعت و نگذارد پیش از دی و بعد از دی الحدیث و ترمذی گفته که در باب حدیث از ابن عمر
و عبد الله بن عمر عایذی سعید نیز آمده و عمل بر ین است نزد بعضی اهل علم از اصحاب پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم و غیر ایشان و طایفه از اهل علم
نماز پیش از نماز عید و بعد از دی جایز دارند و قول اول صحیح تر است انتهی ازکشی می آرد که امیر المومنین علی ابو مسعود انصاری
و ابو امامه ساخته بودند بر مردم پس بیرون آمد روز عید و گفت ایها الناس نیست از سنت که نماز گذارده شود پیش از امام و راه انسانی
روایت است از ابن سیرین که ابن مسعود و حذیفه بایستادند روزی که مردم را نگذارند نماز روز عید پیش از خروج امام و راه سعید بن منصور

واقع نشده وصل در استسقای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم صاحب مذاهب لدنیه میگوید که خلاف نکرده است هیچ یکی از علماء در سنت صلوة در استسقا مگر ابو حنیفه منهج باحادیث که دران ذکر صلوة نیامده و احتجاج کرده اند جمهور باحدیثی که ثابت ست در صحیحین وغیرهما که آنحضرت گزارد در استسقا دو رکعت و احادیثی که نیست دران ذکر صلوة بعضها ازان محمول است بر نشستن راوی و بعضی ازان در خطبه جمعه بود که بعد از وی نماز جمعه است پس اکتفا کرده شده بدان و اگر اصلا نگذارد پس آن برای بیان جواز استسقا بود بدا و خلافی نیست در اصل جواز و احادیث مثبته مقدم ست بقاعدهٔ مقرره تقدیم قول مثبت بر نافی انتهای این است کلام شافعیه و نزد امام ابو حنیفه رضی الله عنه در استسقا نمازی مسنون نیست و همین دعا و استغفار است بموجب قول حق سبحانه و استغفروا ربکم انه کان غفارا یرسل السماء علیکم مدرارا و نیز در احادیث وجوه استسقا که مذکور شد ذکر صلوة نیست الا در یک وجه که بصلوة رفت و دو رکعت گذارد و خطبه خواند و اینحدیث بجمیع خصوصیات خود بسر حد صحت نرسیده است با خصوص ست بحضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم و نیز سنت آن باشد که آنحضرت بران مواظبت نموده باشد مع الترک احیانا و اینجا ترک صلوة اکثر ست و فعل آن جز یکبار نه و بعجمت رسیده است که امیر المومنین عمر رض استسقا کرد و در دعای همین و ما استغفاره پیش گفت نشنیدم از هیچ یکی از علمای خود که ذکر کند که کسی از سلف این نماز گذارده پیش از نماز عید و بعد از دعای زوال الا شرم و خلاف در آنست که این مخصوص بصلی ست یا شامل ست بصلی و منزل را و بعضی گویند اگر در غیر مصلی بگذارد خلاف باس بر روایت کرده شده است از ابی سعید خدری که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش از عید نمیگذارد و چون مرجع بمنزل میکرد میگذارد دو رکعت رواه ابن ماجه و اجیب بانفی و در بدایه میگوید تنفل نکند در مصلی پیش از عید پس کراهت در مصلی است خاصه و اگر نماز اشراق وضحی را پیش از خروج بخانه نکند کروه نبود کذا فی الشروح و بعضی گفته اند که در مصلی و غیر مصلی در شرح هدایه گفته این نفی باطلاقش مناول است امام اوزوم را بمعنای شانی میگوید یعنی کراهت ست نزدم او و گفته اند مراد باین نفی آنست که پیش از عید نماز مسنون نیست نه آنکه مکروه است یعنی صدر ثانیه و در فتح الباری میگوید منع صلوة قبل العید بعد از احتمال دارد که مراد ازان منع تنفل باشد یا نفی رتبه و بر تقدیر منع تنفل ایا اجابت فقط کراهت است یا عامه ازان و بر هر تقدیر مخصوص یا عام است یا شامل ست نام و ما موم را و مخصوص ست بر مصلی یا شامل است مصلی را و بیت راه اختلاف است مطلقا سلف اد جمیع کونیان میگویند مکروه ست و قبل آن در مذهب ابانای و دوری و حنفیه انیست و بصریان میگویند نفل نه بعد و مذهب حسن بصری و جماعه انیست و مدنیان میگویند نه قبل و نه بعد و در مذهب بصریان جمیع ما نهی انیست و بعضی از مالکیه نفل کرده اند جماع بر عدم تنفل امام در مصلی و بر کراهت اگر آنوقت مطلق نماز است و بر کراهت منع کرده میگوید که رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نگذارده و من اقتدی فقد اهتدی و حاصل آنست که نماز عید را سنتی ثابت

اگر نمازی مسنون بودی در استسقا عدم علم عمر رضی الله عنه بدان یا عموم بلوی و قرب عهد بزمان نبوت یا ترک وی آنرا با وجود علم صحت نمیداشت و گفته اند که مراد امام با نکه در نماز استسقا نمازی نیست آنست که نماز بجماعت بخصوصیات دیگر مثل صلوة عید مسنون نیست والا اگر هر کدام تنها تنها نمازی کنند و تضرع و زاری نمایند و طریقه دعا و استغفار را پیش گیرند درست است و حسن است و بالجمله احادیث مرویه در باب استسقا خالی از اضطراب نیستند و بسیاری از طرق حدیث که مشتمل است برین خصوصیات و کیفیات بی ضعفی نیست پس اخذ کردن امام ابو حنیفه رحمة الله علیه بخلاصه و مقصود آن که دعا و استغفار است و تجویز کرد نماز و ثبات نمود جماعت خطبه و امثال آن را اخذ با لمتقین و الله اعلم و نزد صاحبیه و ائمه ثلاثه رحمة الله علیهم در استسقا نماز است بجماعت و خطبه و حنفیه گفته اند که این قول امام محمد است و امام ابو یوسف با امام ابو حنیفه ست و اکنون فتوی در مذهب حنفیه نیز بر عمل بمذهب صاحبیه است و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در دعای استسقا تضرع و ابتهال بسیار کردی و دستها بسیار بر داشتی تا آنکه ظاهر میشد سفیدی بغلهای شریف و در دستها از سر مبارک درگذشتی گفته اند که واقعه هر چند صغیر و مسئله و مطلب فوتیر بر داشتن دستها بلند نزد صاحب مشکوة از حدیث مسلم آورده که استسقا کرد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و اشارت کرد بپشت هر دو دست شریف بجانب آسمان یعنی بر داشتن دستها از آنحضرت در استسقا آنچنان بود که باطن کفین شریف بجانب زمین بود و ظاهر آنها بسوی آسمان برعکس آنچه متعارف ست در وقت دعا در روایت ابی داؤد نیز مانند این آمده و گفته اند که دعای چون برای مطلب و سوال چیزی از جنس نهار باشد مستحب ست که گردانیده شود کفهای دست بجانب آسمان و چون برای دفع فتنه و بلا بود گردانیده شود پشتهای دست بسوی آسمان بجهت اشارت باطفای نایره غضب و فتنه و بلا و پست کردن و فرو داشتن فوت و غلبه حادثه را و طیبی گفته است که نیز تفاؤل است بتقلب حال چنانکه در تحویل رداء که منقول و مرویست در استسقا گفته اند که این تحویل و تقلیب رداء تفاؤل ست برای تغیر حال و تبدیل امساک بامطار و تنگی بفراخی و بعضی گفته بلکه این امثال امریست که گرفته شد آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم و گفته شد که اینچنین کن تا تبدیل یابد حال نه مجرد تفاؤل چه شرط تفاؤل آنست که نه بقصد و اختیار بود بلکه چیزی در خارج نه بقصد و اختیار انعکاس واقع شود و از بی تفاؤل گیرند گذاقیل و استسقای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چند بار بود یکبار ی قحطی در زمان شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم بوجود آمد و آنحضرت روز جمعه در خطبه بود ناگاه اعرابی برخاست و فریاد کرد یا رسول الله هلک

المال وجاع العیال فادع لنا پس فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اللھم اغثنا اللھم اسقنا پس برخاست ابر باشش کوہہا و یارید تا مجمعہ دیگر پس آمد ہمان اعرابی یا دیگری و گفت یارسول اللہ تہدم البنیاد وغرق المال پس برداشت دستہای مبارک را و بر دایتی تبسم کرد از سرعت ملال نبی آدم و فرمود اللھم حوالینا ولا علینا اللھم علی الآکام والظراب وبطون الاودیہ وہر سوی کہ اشارت میکرد می گشاد ابر از مدینہ می بارید گرد بر گرد او و نمی بارید در روی قطرہ و باردیگر بیرون آمد بصلا یا تواضع و تخشع و تبذل تمام چون بمصلے رسید بمنبر بر آمد و خطبہ خواند و انیمقدار از ان خطبہ محفوظ است الحمد للہ رب العالمین الرحمن الرحیم مالک یوم الدین لا الہ الا اللہ یفعل ما یرید اللھم انت اللہ لا الہ الا انت تفعل ما تزید اللھم انت اللہ لا الہ الا انت الغنی ونحن الفقراء انزل علینا الغیث واجعل ما انزلت لنا قوۃ وبلاغا الی حین و دعا کرد و نزول کرد شروع در نماز کرد در رکعت نماز بی اذان و بی اقامت و قرأت بجہر کرد و نخواند در رکعت اولی بعد از فاتحہ سبح اسم ربک الاعلی و در رکعت ثانیہ ہل اتاک حدیث الغاشیہ چنانکہ در روز عید و جمعہ می خواند پس پیدا کرد خدا تعالی ابری را بار عد و برق و سخت بارید و آمدن بمسجد رسید و ان شد سیلہا و چون دید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دویدن در خزیدن مردم در گوشہا بخندید و فرمود اشہد ان اللہ علی کل شی قدیر وان عبدہ ورسولہ و این ہمان حدیث است کہ تمسک ایمہ است در استسقا چنانکہ گذشت باردیگر استسقا کرد بر منبر مدینہ معظمہ و در ہیچ روز جمعہ چنانکہ بیہقی در دلایل النبوۃ آورد کہ چون باز آمد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از غزوۂ تبوک آمد اورا قبیلہ بنی فزارہ و شکایت کردند از قحط و عرض کرد مرای رسول خدا دعا کن پروردگار خود را تا باران فرستد بر ما و باید کہ شفاعت کنی تو را بپروردگار خود و شفاعت کند پروردگار تو فرمود آنحضرت ویلکم ہمہ شفاعت پروردگار کنند کیست کہ پروردگار تعالی بوی شفاعت کند لا الہ الا ہو العلی العظیم فرمود خندہ میکند پروردگار تعالی از ین ترس و نالہ و فریاد شما اعرابی حدیث بیان البتادہ بود گفت آیا خندہ میکند پروردگار ما فرمود نعم خندہ میکند گفت اعرابی پس ہرگز عدم نخواہیم کرد طلب چیزی از پروردگاری کہ خندہ کند و خوشحال باشد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از ین سخن اعرابی بخندید پس منبر بر آمد و دستہا بدعا برداشت و باران طلبید تا ہفتہ تمام باریدالحدیث و در ین استسقا نماز محفوظ و مروی نیست بلکہ مجرد خطبہ و دعا و باردیگر در مسجد مدینہ مطہرہ استسقا کرد نشست نہ قیام بود و نہ صعود بر منبر و دعا آنروز ہمین مقدار محفوظ است اللھم اسقنا غیثا مریعا طبقا عاجلا غیر رایث نافعا غیر ضار باردیگر در مدینہ مکانی است کہ آنرا احجار الزیت میخوانند استسقا در ین مکان اینہا کردہ دستہا مقابل روی مبارک برداشتہ تا آنکہ از

سر مبارک بگذارند در لحظے از غزات مشرکان پیشی گرفتند و بر سر آب نزول کردند و مسلمان بی آب
بماند و تشنگی بر ایشان غالب کرده حال خود را بر آنحضرت عرض کردند و منافقان که اکثر ایشان از یهود و لوندند با
مشرکان گفتند که اگر محمد پیغمبر بودی از برای قوم استسقا کردی همچنانکه موسی علیه السلام برای قوم خود استسقا
کرد و نزد عصا بچوه دوازده چشمه برآمد و هر چشمه جدا بجانب هر کدام از لشکر اسباط که دوازده فرقه بودند روان
شد چنانکه در نص قرآن مذکور است این خبر به پیغمبر رسید صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که همچنین سخن گفتند تو میشنوید
نمیشنوید که حق جل شانه شما را آب داد پس دستهای مبارک برداشت و دعا کرد و در زمان ابر پیدا آمد که جهان را
تاریک کرد و بارانی عظیم فرو ریخت و وادیهای عظیم بسیول گران متمثل گشت انیچند بار است که استسقا آنحضرت دران
مذکور و مشهور است و نیز در بخاری و مسلم و ترمذی باختلاف الفاظ آمده است که چون قریش در اسلام درنگ
کردند بقحط مبتلا شدند حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم دعا کرد بر ایشان و مدد روانی آمد تا گفته شد
سنین کسنی یوسف یعنی قحطهای همچو قحطهای یوسف پس گرفت ایشان را قحط و هلاک شدند و مردی و خوردند
مردار با و چرمها و استخوانها و میدیدند در جو آسمان چیزی را مثل دخان پس ابوسفیان آمد و گفت یا محمد تو آمده
که امر میکنی بصلهٔ ارحام و این قوم تو اند هلاک میشوند بخوان خدا را و درخواه ازوی باران پس دعا کرد و باریدند و
برفت قحط و تفصیل این قصه از تفسیر سورهٔ حم الدخان در ذیل حق سبحانه یوم نبطش البطشة الکبری ظاهر گردد
و گفته اند که ابتدای دعای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر قریش باردعا ناخلق این استسقا بود شکنهٔ شتر را
برپشت آنحضرت در نماز صلی الله علیه وآله وصحبه و لعن علی الکافرین والمنافقین و از نبها معلوم میگردد که این
قصه در مکه بوده گفته اند که باین قصه اشارت کرده بود ابوطالب بقول خود در مدح آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و بعضی نسبتے
انعام بوجه والا سابر وجوه استسقا که مذکور شدند در دیتے بودند ابوطالب در آنوقت نبود و بعضے میگویند که قول ابوطالب
اشارت است بانچه واقع شده بود در زمن عبد المطلب که استسقا کرده برای قریش آنحضرت را و ایشان مغیث بودند و شبیه
نماند که قول ابوطالب بستسقے انعام بوجه وقوع استسقا از نبی علیه یعنی شان او و حال وی صلی الله علیه وآله وسلم مقتضی
است که اگر استسقا کنند داده شوند آن طایفه آب دادن تعالی ست خلق را بدعاے حبیب خود لا اسمعهم و آبیاری مزارع بمعجزه
آنحضرت بعد است پس معلوم شد که تصرف وی صلی الله علیه وآله وسلم تصرف الهی جل جلاله بود نه او را زمین و آسمان اشتغال بکار تمام و ذرات عالم
دنیا و آخرت را رزاق حسی و روحانی و ملهم حواج ظاهری و باطنی بواسطه و بطفیل آنحضرت است مصرع آخر ایں دعا نیز بوده ثابت است
شکر فیض تو چون گفتن ما بر نیاید که اگر خار و گر گل همه پرورده تست والله اعلم وعلمه اتم احکم العارف المدد الکبیری قدس سره

نظم ما ارسل الرحمن او یرسل رحمة بصعداو نزیل وفی ملکوت اللہ او ملکہ من کل ما یخص او یشتمل در
الا وطا المصطفی عبدہ ومبنیہ المختار المرسل وواسطہ فیہا واصل الماء الجلیم ہذا کل من یعقل وصل در صلوٰۃ
کسوف بدانکہ مشہور در لغت استعمال خسوف در قمر وکسوف در شمس است ورد روایات حدیث بعضے بکاف روایت
کردہ در ہر دو در بعضے بخا در ہر دو جا عمل بخا در قمر وبکاف در شمس واحادیث کہ مذکور شدند درین باب دو مخرجند
از فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمہ در کسوف شمس اند غیر یک حدیث کہ شیخ ابن حجر در شرح خود بر مشکات
بر خسوف قمر حمل کردہ وخبر امری کہ در حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما واقع شدہ کہ ان الشمس والقمر آیتان
من آیات اللہ فاذا رایتم ذلک فاذکروا اللہ ودر حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا فاذا رایتموہا فکبروا وصلوا وتصدقوا
افعل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم درین دو حدیث معلوم نشدہ ودر حدیث عائشہ آمدہ کہ آنحضرت
خواست کسوف را دراز گذارد در قیام ورکوع وسجود زیادہ بر قدر معہود کرد در قرات مقدار سورۂ بقر خواند
در رکوع وسجود نیز مانند آن کردہ آمدہ کہ در ہر رکعت دو رکوع کرد ودر روایتے سہ وچہار وپنج کرد
در رکوع دراز میکرد باز سر برمیداشت از رکوع ومیکرد ہمچنین تا سہ چہار مرتبہ میکرد نزد شافعی
این نماز بدو رکعت ونجطبہ است وہمچنین نزد امام احمد بقول مشہور ونزد اکثر اصحاب ما فرادی یک رکوع دارد
خطبہ بر وجہ متعارف وحدیث ابن عمر ناطق ست بانچہ مذہب ماست ودر ہدایہ گفتہ کہ حال آنحضرت در
صف پیش ایستادہ اند از قرائن وصیغیان کہ موقف ایشان صف پسین ست وشیخ ابن الہمام احادیث آوردہ
بروایات صحیحہ ومسلمہ کہ مثبت مذہب حنفیہ است وتکلم کردہ بر احادیث قصد رکوع کہ در انہا اضطراب کردہ اند
روات آن بعضے دو رکوع روایت کردہ وبعضے سہ وبعضے چہار وبعضے پنج پس لازم ست کہ گذارادہ شود
بر وجہے کہ معہود موافق است مر روات اطلاق را چنانکہ فرمودہ فاقاکان کذلک فضلا وبحبت ہمین اضطراب
گفتہ اند بعضے از مشائخ کہ سبب آن آشنا نشدہ است کہ بجہت کثرت از دحام اہل صفوف پسین را افتادہ ولاہر
آنست کہ در زمان آنحضرت جز یکبار واقع نشدہ وہیچکس بعدد آن اطلاع نیافتہ وبعضے از روایت نکردہ وقوع آن متعدد در چند
سال بعید وخلاف عادت است وانچہ در احادیث آمدہ است کہ وقوع آن در روز وفات ابراہیم بن رسول اللہ بود کہ
ماریہ قبطیہ در سنت ثمان متولد شد ودر سنہ عشر وارد ت رضاع از عالم رفت وقوم گفتند کہ گرفتن آفتاب بسبب موت او
موعود بود در میان مردم کہ وقوع آن بسبب حادثہ عظیمہ چنانکہ موت کبیر از عظما ومانند آن میباشد پس فرمود
آنحضرت کہ شمس وقمر دو آیت اند از آیات الٰہی کہ دلالت میکنند بر کمال قدرت الٰہی وصنع او ودلالت میکنند بر خسوف

وصل در صلوٰۃ کسوف

وکسوف خود بر کمال قدرت و سلطنت باریتعالی دموجب غیرت اند اہل دانش را کہ در یک ساعت بآن نورانیت و ابہت منظم و مکسوف شدند ہمچنین قادرست و تعالی والعیاذ باللہ کہ نور علم و ایمان آزادیان کی کشف کند و تاریک گرداند در روایات آمدہ است کہ موت ابراہیم روز عاشورا یا در دہم ربیع الاول بود و درین روایت قول منجمان را کہ میگویند گرفتن آفتاب نمی شود مگر در سہ روز آخر ماہ نعم عادت چنین ست و این برخلاف عادت بود و اگر گویند کہ در غیر این سہ روز محال است این سخن باطلست واللہ علی کل شی قدیر و صل در صلوۃ الخسوف صلوۃ خسوف ثابت است بکتاب و سنۃ اما کتاب قول حق سبحانہ و اذا کنت فیہم فاقمت لہم الصلوۃ فلتقم طائفۃ الایۃ و ایۃ اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوۃ و اکثر ائمہ کہ در قصر رباعی ست بدو رکعت و بعضے آنرا بر صلوۃ خسوف حمل کردہ اند کہ در وی نیز قصرست تبرک بعضے افعال و کیفیات چنانکہ در سفر قصرست در عدد و کمیت و بعضے شامل ہر دو دانستہ اند و امام ابو یوسف بروایتی و حسن بن زیاد از حنفیہ و فرقی از شافعیہ بر انند کہ این نماز مخصوص بزمان بعد نست بجہت احتراز از فضیلت نماز خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ظاہر مفہوم کریمہ و اذا کنت فیہم ہمین ست و مختار نزد جمہور ائمہ جواز است بعد از زمان نبوت و امامت صحابہ مثل علی مرتضی و ابی موسی اشعری و حذیفہ بن الیمان رضوان اللہ علیہم اجمعین آنرا بعد از حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دلیل آنست و قید اذا کنت فیہم اتفاقی است یا مراد کنت انت او من یقوم مقامک است چنانکہ در کریمہ وحذر من امرہم صفقۃ الایۃ ثابت و از گذاردن نماز خسوف باین کیفیات ثابت نا کیدو محافظت ست بر نماز کہ بہیچ وجہ عذر دران گنجایش ندارد و نماز خسوف از آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر وجوہ متعددہ صحیح و ثابت شدہ بر وقف مصلحت وقت و ملاحظہ حضور عدد و ہر یکی از ائمہ وجہے ازان وجوہ اختیار کردہ و مختار امام ابو حنیفہ ازان وجہ وجہی است کہ در کتب ستہ یا جمہا از ابن عمر مروی شدہ است و اگر ہمہا را ذکر کنیم دور باشد گفت ابن عمر رضی اللہ عنہما غزا کردیم با ہمراہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بجانب نجد پس مواجہ شدیم وصف بستہ ایستادیم در مقابل ایشان پس ایستاد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تا نماز گذارد ما مامت کنندہ برای ما پس ایستاد طائفہ از صحابہ با آنحضرت در وی آمد و طائفہ دیگر بر دشمنان پس رکوع کرد رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بآن طائفہ کہ با وی بودند و سجدہ کرد و سجدہ پستر گشتند این طائفہ بجای آن طائفہ دیگر کہ نگذاردہ بودند و مامند آن گردیدہ پس رکوع کرد آنحضرت بالیشان یک رکوع و سجدہ کرد و سجدہ پستر سلام داد آنحضرت و ایستادند ہر یکی ازین دو طائفہ دیگذارد برای خود رکعتی یعنی

وصل در صلوۃ خسوف

آن رکعت اگر با آنحضرت نگزارده بود باین ترجمہ بلفظ بخاری است و در روایتی کتب ستہ نیز ہمچنین آمدہ یا اختلاف الفاظ و عبارات نگفتہ اند کہ این طریق ادق است بلفظ قرآن و در روایت ابن عمر تصریح بآنکہ دو کدام نماز بود واقع نشدہ ولیکن در سفر بود گذاردن دو رکعت از نیمت است ولیکن مذہب حنفی عامتر ست کہ در سفر باشد یا در حضر صلوۃ خسوف جایز ست و لہذا گفتہ اند در نماز شنائی خوابد بخواند یا قصر سفر امام باہر طائفہ یک رکعت بگذارد و در غیر شنائی اگر ربای است باہر طائفہ دو رکعت و در مغرب باطائفہ اولی دو رکعت و دوم یک رکعت و مذہب امام احمد و شافعی نیز ہمین ست از جہت عموم قول وی سبعۃ واذا کنت فیہم کذا قالوا و تواند کہ اثبات آن در حضر قیاس باشد و اللہ اعلم و نزد امام مالک مخصوص بسفر است و وجوہ دیگر نیز در کتب احادیث متعدد و طرق و روایات صحیحہ مذکور است و چون غرض بتفصیل آن چندان متعلق نبود و جود نماز خسوف باین وجوہ مدین آخر زمان بغایت نادر خواہد بود بر ہمین قدر اقتصار افتاد و باین قدر ست کہ جمال قامت صلوۃ باین نہج صورت پذیرگردد و اگر خوف زیادہ بود و دایرہ مجال تنگ گردد بگذار ند بر وجہ کہ توانند پیادہ و سوار بر کوع و سجود یا بماو اشارت و در بعضے طرق حدیث این عمر کہ مذکور شد تصریح باین معنی واقع شدہ و اگر مشتغل جنگ جدی واقع شود کہ گذاردن نماز ممکن نباشد قضا کنند چنانکہ در غزوہ خندق واقع شدہ و آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حبسونا عن صلوۃ الوسطی صلوۃ العصر ملا اللہ بیوتہم و قبورہم نارا و عامست بعقاب دارین سبحان اللہ در غزوہ احد چہ فتنہا و شدتہا با آنحضرت رسید صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از شکستن دندان شریف و خون آلودہ شدن روی مبارک و خبر آن و عاکفر بر ایشان بلکہ در حق ایشان اغفر لہم فانہم لا یعلمون چہ آنجا و حق خاصہ شریف بود و اینجا در حق خدا و حق دین بود و در حدیث جابر آمدہ است کہ کافران گفتند کہ اگر در نماز بر مسلمانان می افتادیم پارہ پارہ میکردیم ایشانرا و گفتند کہ ایشانرا نمازی است کہ محبوب تر ست بر ایشان از اموال و اولاد ایشان نماز عصر ست در آن وقت بر ایشان باید گرفت جبرئیل آمد و این خبر را بحضرت رسانید پس بگذارد و آنحضرت نماز خوف صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وصل

و در عبادات سفر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آداب سفر و ادعیہ و اذکار کہ در وقت رکوب راحلہ و نزول و وقت رجوع بوطن از حضرت وی مروی ست در کتب مذکور ست آنچہ اینجا مذکور گردد و در مسئلہ است کہ قصر و دیگر جمع اما قصر کہ نماز چہار رکعتی را دو رکعت گذارد متفق علیہ است میان علماء است و ہیچکس را خلافی نیست در آن لیکن نزد حنفیہ قصر عزیمت ست و چہار رکعت در ست نیست و اگر چہار رکعت گذارد

و در تشهد اول نشست جایزی افتد و اگر نشست نماز فاسد است و مذهب مالک نیز چنین است و نزد شافعی رح
فرضیت است و چهار گذاردن نیز جایز است و ثابت نشده است از آنحضرت که وقتی نماز سهای در سفری تمام
گذارده باشد و حدیثی که مروی ست از ام المومنین عائشه که آنحضرت هم قصر میکرد و هم اتمام و افطار میکرد
و صیام بصحت نپیوسته و هیچکس از صحابه غیر عثمان چهار رکعت نگذارده مگر امیر المومنین فرمان که در آخر ایام
خلافت خود در موسم حج چهار گذارد و آنرا توجیهات کرده اند و میگویند که مذهب عائشه نیز همین ست و عادت
شریف بود که در سفر نماز فرض اکتفا کردی و محفوظ نیست که در سفر سنت گذارده باشد پیش از فریضه
و نه بعد از فریضه مگر وتر و رکعت سنت فجر و نماز دو گذاردن سنت بعد از ظهر نیز مروی ست و از جماعتی از
صحابه ثابت شده که در سفر نماز سنت را میگذارده اند الا ابن عمر که گذاردی اگرچه در بعضی روایات گذاردن
از وی آمده و نیز آمده که اگر کسی گذاردی منع نکردی و بعضی گفته اند که اختلاف در سفر حاضر است اما مطلع خبر
علانی نیست و آنحضرت نماز مغرب را ترک نکردی اگرچه در سفر بودی و گاهی تعجیل بر نشست مرکب گذاردی با پیاده تر
نیز گذاردی و تنقل بر نشست مرکب با ایماء جایز ست بهر طرف که رود بشرط استقبال قبله بوقت تحریمه و وقتی
در راه تنگ سیرفت وی و صحابه بوقت بالا باران می یارید و پایان گل و لای بود پس در آمد وقت نماز
پیش ایشان گفت و تکبیر بر آورد و هم بر راحله پیش رفت و با صحابه نماز گذارد با پیاده گر خواستند بسجود است
تر از رکوع و این بیکی از تواضع ست و گفتند که آنحضرت بنفس نفیس خود ازان گفت و بعضی گویند اوتباذین
امر یافته است و در بعضی روایات بصحیح نیز آمده که نام المعوذتین فاذن و اما جمع صورتش آنست که چون
زوال پیش از زوال واقع شدی نماز ظهر را تاخیر کردی تا وقت عصر چون نزول فرمودی جمع کردی
میان ظهر و عصر و این را جمع تاخیر گویند و اگر وقت ظهر پیش از زوال در آمدی در منزلگاهی نماز ظهر گزاردی
و سوار شدی بعد ازان چون وقت عصر نزول کردی عصر را گذاردی در بعضی روایات جمع واقع نشده ی
و در بعضی اوقات ظهر را با عصر جمع کردی و هر دو بگذاردی آنگاه سوار شدی و این را جمع تقدیم نامند
و در مغرب و عشا همچنین بودی یعنی اگر زوال پیش از غروب واقع شدی و وقت مغرب در راه در آمدی نماز
مغرب را تاخیر کردی تا وقت نزول مغرب و عشا را جمع کردی جمع تاخیر و اگر وقت مغرب پیش از زوال در آمدی
مغرب و عشا هر دو را جمع کردی و سوار شدی جمع تقدیم بدانکه در احادیث تجمیع جمع بین الصلوتین واقع
شده در بعضی احادیث مطلق و در بعضی مقید بحالت سیر در بعضی بحد در سیر یعنی تعجیل در سیر و این بجاست

خلاف علماء کہ قایلند بجواز جمع بعضے قایلند علی الاطلاق و امام شافعی از ایشان ست و بعضے مخصوص
میدارند بحالت سیر نہ نزول و میگویند کہ جمع در سفر عادت دائمی آنحضرت نبود بلکہ چون در سیر بودی جمع
کردی اما جمع در حالت نزول و قرار مروی نیست و بعضی بصورت جد و سیر تجویز دران مخصوص گردانیدہ
در فتح الباری میگوید کہ مشہور از امام مالک ہم نیست و نیز بعضے مخصوص میدارند بحالت عذر زاید بر سفر و نزد بعضے جایز ست
جمع تاخیر بتقدیم و این مروی ست از امام احمد و نیز نزد وی مقید ست بحالۃ سیر و مشہور از مذہب وی جواز ست مطلقا و در فتح الباری
میگوید کہ مروی از امام مالک نیز جواز جمع تاخیر ست نہ تقدیم و نزد امام ابو حنیفہ جایز نیست مطلقا و دلیل ایشان آنست
کہ تعیین اوقات نماز قطعی ست و ثابت بتواتر کہ ہیچ شبہہ را بوی راہ نیست تا آنکہ تاخیر نماز از وقت و تقدیم وی بر آن
بسیار شمردہ اند امام محمد رحمۃ اللہ علیہ در موطای خود می آرد کہ رسیدہ است بما از عمر بن الخطاب کہ وی نوشت بکام خود در آفاق
و نہی کرد ایشان را از آنکہ جمع کنند بین الصلوتین در وقت واحد و اجتہاد کرد ایشان را کہ جمع صلوتین در وقت
واحد کبیرہ ایست از کبائر وی آرد کہ روایت کرد ما را ابن خیر ثقات از علاء بن الحارث و وی روایت
کرد از مکحول و چون تعیین اوقات قطعی ست و متواتر پس معارض نشود او را خبر احاد بخلاف افطار و قصر
در سفر کہ بنص قرآنی ثابت شدہ اند بخاری و مسلم از عبد اللہ بن مسعود وی آرند کہ گفت ندیدم من رسول
خدا را صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ گذارده باشد ہیچ نمازی را در غیر وقت خود مگر دو نماز مغرب و عشا را کہ جمع
کرد میان آنہا بمزدلفہ و در احادیث جمع ظہر و عصر و در عرفات نیز آمدہ و این جمع از جہت مناسک حج بود
نہ سفر و نیز وقوع فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دائمی نبود بلکہ آنچہ بدان تصریح در احادیث واقع شدہ
اندک مرہ بود کما ست و ثابت نشدہ کہ در وی نیز ہمیشہ مداومت میکردند و تحقیق آنست کہ کلمہ کان دلالت بر دوام
مستمر ندارد کما حققتہ فی موضعہ و در جامع الاصول روایت ابی داؤد و از ابن عمر آوردہ کہ گفت جمع نکرد
رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ہرگز میان مغرب و عشا در ہیچ سفری مگر یکباری و از ابن عمر نیز آوردہ کہ وی
رضی اللہ عنہ جمع نکرد مگر یکشب کہ خبر فوت زوجہ وی از جای نرسیدہ آنجا برفت و در روایتی نکرد الا یکبار
و دو بار و از ترمذی آوردہ کہ سالم بن عبد اللہ بن عمر را پرسیدند کہ آیا جمع میکرد عبد اللہ در شبی از صلوۃ
در سفر مگر بمزدلفہ و احادیث جمع تقدیم در صحاح اقل قلیل ست و در روایات صحیح بخاری اختلاف است
و لہذا بسیاری از ائمہ بدان قایل نیستند پس نماز الا جمع تاخیر در بعضے امیان و تاویلش آنست کہ مراد
بجمع بین الصلوتین آنست کہ تاخیر کردہ شود صلوۃ اولی را و گذاردہ شود در آخر وقتش و تعجیل کردہ شود

ثانیہ را وگذاردہ شود در اول وقت آن و بعضے این را جمع صوری تا سیدہ اند کہ بظاہر صورت بعیت نہ
در حقیقت و معنی و اطلاق جمع بر مثل این صورت کہ حنفیہ در جمع در سفر تصویر میکنند در باب استخافہ در حدیث
نسہ نیت حبش آمدہ است فتدبر و اگر چہ در لفظ حدیث در بعضے روایات اینچنین ست کہ جمع سیکرد میان
ظہر و عصر در وقت و سیگذرد در وقت عصر محمول بر عمل ست از جہت دلائلی کہ ذکر کردیم و بتحقیق روایت
کردہ است ابو داؤد از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ کہ چون مسافرت میکرد و سیر میکرد بعد از غروب
آفتاب تا آنکہ نزدیک میشد کہ تاریک شود پس نزول میکرد و می گذارد مغرب را پس می طلبید طعام را
و تعشی میکرد پس بستر میگذارد و عشا را ادا میکرد و میگفت اینچنین میکرد رسول خدا صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم و امام محمد در موطای خود میگوید کہ رسیدہ است با ما از این عمر رضی اللہ عنہما کہ وی میگذارد مغرب
را وقتی کہ تاخیر میکرد پیش از غروب شفق برخلاف روایت مالک کہ گفت حتی غاب الشفق و در جامع الاصول
از ابی داؤد و از نافع و عبید بن واقدی آمدہ کہ گفت مؤذن ابن عمر الصلوۃ گفت ابن عمر سیر کن تا قبیل
غروب شفق نزول کرد و بگذارد و مغرب را پس انسان انتظار کرد تا غایب شد شفق پس بگذارد عشا را
پس گفت کہ بود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چون در تعجیل می آورد او را امر میکرد چنانکہ من کردم
و در روایتی از نسائی آمدہ حتی اذا کان آخر الشفق این روایات ست کہ ناظر اند در جمع بطریقی کہ
بمذہب امام ابو حنیفہ است و ظاہر آن مینماید کہ روایات عدم جمع جمع در وقت واحد و جمع بمعنی تاخیر
تا آخر وقت و تعجیل در اول ہمہ آمدہ و امام ابو حنیفہ اخذ بعدم جمع کرد یا جمع بمعنی اخیر اختیار کرد احتیاط
لحافظۃ الوقت و شیخ ابن الحجر در فتح الباری گفتہ کہ بعضی شافعیہ گفتہ اند کہ ترک جمع افضل است و در
روایتی از مالک آمدہ کہ جمع مکروہ است و فعل آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مخصص از برای جواز بود و اللہ
اعلم تنبیہ آنچہ گذشت در جمع بین الصلوتین مر مسافر را بود و اما جمع مقیم فرمذی گوید بعضے از تابعین بجمع
بین الصلوتین مر مریض را رخصت داده اند و باین قایل است احمد و اسحق و بعضے رفتہ اند بجمع در مطر و باین قایل ست
شافعی و احمد و اسحق و قایل نیست شافعی بجمع مر مریض را و این عبارت فرمذی است و از ابن عباس
می آرد گفت من جمع بین الصلوتین من غیر عذر تقدانی باب من ابواب الکبیرۃ و عمل بر نہیت نزد جمہور
امت کہ جمع کردہ نشود بین الصلوتین مگر در سفر و عرفہ انتہی وصل در نماز جنازہ مسایل کتاب الجنایز
و احادیث و آداب و مقدمات آن بسیار ست از فضیلت مرض و ثواب آن و ثواب عیادت و آداب

وصل
در نماز جنازہ

آن و آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم برای عیادت روزی معین نبودی بلکہ در جمیع اوقات در شب و روز عیادت فرمودی چنانکہ در مردم متعارف ست کہ در شب نباید کرد چنانکہ گویند در روز شنبہ و سہ شنبہ مثلاً عیادت کردن مبارک نیست و در مواہب لدنیہ آوردہ کہ ترک عیادت روز شنبہ مخالف سنت ست و گفتہ است کہ این بدعتی ست کہ طبیبے یہودی آنرا پیدا کردہ بعد ازان در مردم شہرت گرفتہ و سبب وی آنست کہ بادشاہی بیمار شد و آن طبیب بہ الزام ملازمت خود کرد و گفت اگر بیرون رود گردنش زنند پس این یہودی خواست روز جمعہ رخصت طلبیدہ تا روز شنبہ عیادت آنروز کہ درین یہود ست از دست ندہد پس عرض کرد کہ روز شنبہ بر سر بیمار نیاید آمد کہ در دی خوف ہلاک بیمار ست پس بادشاہ از ترس جان خود رخصت داد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بجہت درد چشم نیز عیادت کردی و امام احمد و ابو داؤد و ازرمذی بدین ارقم آورده اند کہ گفت عیادت کرد مرا پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از درد چشم کہ داشتم و گفتہ اند سند این حدیث صحیح ست و درین حدیث روایت بر کسیکہ قایل ست کہ عیادت از رمد مسنون و مستحب نیست و حدیثے درین باب از بیہقی و طبرانی نیز نقل کنند کہ سہ چیز ست کہ در دی عیادت نبود درد چشم و دنبل و درد دندان و این حدیث ضعیف است و آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہ میت احسان کردی باموری کہ وی را در قبر و قیامت نافع بود و احسان کردی با قارب و اہل وی بتعزیت و طعام و تفقد احوال و تجہیز و تکفین فرمودی و با جمع صحابہ نماز کردی و آمرزش خواستی و بعد ازان ہمراہ شدہ بدفن رسانیدی و با صحابہ بالای قبر ایستادی و او را دعا کردی و تثبیت او بر کلمہ ایمان و جواب و سوال منکر و نکیر درخواستے و قبر او را تعاہد و تفقد کردی و بسلام و دعا کہ موجب حصول روح و راحت و نزول رحمت و مغفرت است مخصوص گردانیدی و رسمی عادت صحابہ آن بود کہ چون شخصے منحصر شدی در موت مشرف گشتی آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دعوت کردندی پس حاضر شدی تا حضور وی وفات کردی و تجہیز و تکفین کردی و نماز گذاردی و تشییع جنازہ تا بقبر کردی چون صحابہ دیدند کہ درین مشقتی تمام ست بران اقتصار کردند و چون شخصے وفات کردی اعلام کردندی تا تجہیز و نماز و دفن حاضر شدی چون باز دیدند کہ این ہم خالی از مشقتی نیست میت را تجہیز کردندی و بخضرت آوردندی و بر وی نماز کردندی و در نادر اوقات اگر شب بودی یا مانعی دیگر بر ای نماز نیز خبر نمیکردند و صحابہ خود نماز میکردند و دفن میکردند پس آنحضرت بر قبر او نماز میکرد و در اوایل چنان بود کہ چون میت را بیاوردندی سوال کردی کہ بر وی دینی ہست یا نہ و چیزی گذاشتہ کہ آن قضائے

دین وی بگفتند یا نه اگر می گفتند که چیزی گذاشته است یا کسی برخود نمیگرفت دین او را ناز میکرد و الا میفرمود صحابه را که نماز بکنید بر یار خود و خود نمیکرد و چون فتح کرد خدا تعالی بروی صلی الله علیه وآله و بلاد و توسعه کرد در اموال میگذارد و نمیپرسید از دین و میفرمود که هر که مالی گذاشت از برای اهل و عیال ست و هر که دینی گذاشت یا ضیاعی عهدهٔ آن بر من ست و در نماز جنازه گاه چهار تکبیر گفتی و گاه پنج و گاه شش و عمل صحابه نیز مختلف آمده و کسانی که منع میکنند از زیاده بر چهار میگویند که نسخ شده است که آخر نمازی که از آنحضرت گذارده چهار تکبیر بود و قرار همین افتاد و اخبار دال بر زیادت بر چهار تکبیرات مستفیض و مشهور ست و بروایات کثیره و طرق متعدده ثابت گشته و ابن عباس رضی الله عنهما روی ست که ملایکه چون بر آدم سلام الله علیه و علیهم نماز کردند چهار تکبیر گفتند و گفتند هذه سنتکم یا بنی آدم رواه الحاکم فی المستدرک و ابو نعیم فی الحلیة و بعد از سلام از نماز بیرون آمدن و این مذهب امام ابو حنیفه و شافعی ست و گاهی بیک سلام اقتصار کردی و مذهب مالک واحد این ست در روایتی از وی و دو سلام ست و در جمع الجوامع از فعل علی مرتضی آورده که یک سلام میداد و از اصحاب دیگر این چنین آمده و دو سلام در همه تکبیر برداشتن و مذهب شافعی و احمد اینست و روی ست از فعل عمر و ابن عمر و ابن عباس و زید بن ثابت و از امام مالک سه روایت است رفع در کل و عدم رفع در کل و رفع در اول و عدم رفع در باقی و مذهب امام ابو حنیفه همین ست از جهت حدیث ترمذی از ابی هریره و احادیث مختلفه در نیاب آمده است شاید که گاهی اینچنین بود و گاهی آنچنان و صاحب سفر السعادت گفته است که در باب رفع یدین در تکبیرات نماز جنازه چیزی صحیح نشده و الله اعلم و بعد قرأة فاتحه بعد از تکبیر اولی نیز آمده است و شیخ ابن الهمام در شرح هدایه گفته که قرأة نماز جنازه از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم به ثبوت نرسیده و لیکن در حدیث بخاری و مسلم و ابی داود و ترمذی و نسائی از ابن عباس آمده و از وی رضی الله عنه قولا و فعلا مروی شده و در بعضی روایات قرأت فاتحة الکتاب و سورة جهرا روی ماثور شده و گفته اند که جهر بقصد تعلیم بوده تا بدانند سنت بود چنانکه تربیع با ینمعنی نیز در حدیث آمده و مذهب شافعی و احمد و اسحق اینست و مذهب امام ابی حنیفه و مالک و ثوری بر خلاف اینست و از صحابه نیز در ین باب اختلاف بوده و علمای گفته اند که خواندن بمعنی فاتحه دادر نماز جنازه بطریق ثنا و دعا بود نه بر وجه قرأت و از کلام نشئی ظاهر میشود که مراد اگر بنیت ثنا بخواند نزد ما نیز جایز ست و از کلام فتح الباری چنان مفهوم میشود

قائلین بفرضیت فاتحہ مشروعیت آنست نہ وجوب لیکن کرمانی گفتہ کہ واجب ست و مراد نسبت کہ در کلام این
عباس واقعہ طریقہ مسلوکہ در دین ست و گفتہ کہ نزد ابی حنیفہ و مالک واجب نیست و آنچہ محفوظ است
از دعاکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نماز میت میخواند انست اللھم اغفر لہ وارحمہ وعافہ واعف
عنہ واکرم نزلہ ووسع مدخلہ واغسلہ بالماء والثلج والبرد ونقہ من الخطایا کما نقیت الثوب الابیض من
الدنس وابدلہ دارا خیرا من دارہ واہلا خیرا من اہلہ وزوجا خیرا من زوجہ وادخلہ الجنۃ واعذہ
من عذاب القبر ومن عذاب النار و این حدیث را مسلم و ترمذی و نسائی از عوف بن مالک آوردہ اند
اگر گفت نماز میگذارد در سولخذا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بر جنازہ پس یاد گرفتم از دعاے او این را و میگوید عوف
را چون شنیدم من این دعا را کہ رسولخدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بران جنازہ خواند آرزو بردم
کہ کاشکے آن مردہ من بودی والا کن خواندن این دعا متعارف ست اللھم اغفر لحینا ومیتنا وصغیرنا وکبیرنا وذکرنا
وانثانا وشاہدنا وغائبنا اللھم من احییتہ منا فاحیہ علی الاسلام ومن توفیتہ منا فتوفہ علی الایمان اللھم لا تحرمنا
اجرہ ولا تضلنا بعدہ و در روایتی ولا تفتنا بعدہ و در بعضے روایات زیادۃ اللھم ان کان محسنا فزد فی
احسانہ وان کان مسیئا فتجاوز عن سیئاتہ اخرجہ الموطا عن ابی ہریرۃ و نماز بر اطفال زیادہ میکنند این
دعا را کہ اللھم اجعلہ لنا فرطا واجعلہ لنا ذخرا واجعلہ لنا شافعا ومشفعا و چون نماز جنازہ از آنحضرت فوت شدی بر قبر نماز
کردی یکبار بعد از بخشا نروز کردند و قتی بعد از سہ روز بلکہ بعد از یکماہ کردند و در حدیث این چنین وانفتہ است
و بعضے میگویند کہ جایز ست تا منفسخ نشدہ میت و آنرا تقدیر بہ سہ روز کردہ اند و نزد بعضے تا منخرق نشدہ
و این تا یکماہ بیشتر احتمال دارد و فقہا در این مسئلہ نیز اختلاف دارند و بعضے این را از خصائص آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دانند بدلالۃ الحدیث کہ فرمود قبور مملوست بظلمت و نماز من منور ست آنرا
و صواب آنست کہ عام است و بعضے گفتہ اند آنکہ نماز نا گذاردہ و دفن کردہ شدہ است درست است و الا
فلا و آنحضرت ہمراہ جنازہ پیادہ رفتی و ترمذی و ابو داؤد از ثوبان رضی اللہ عنہ آوردہ اند کہ گفت آمدم
با جنازہ پس دید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جماعہ از سوالان را ہمراہ فرمود شرم ندارند این جماعہ
کہ فرشتگان خدا تعالی بر پا میروند و ایشان بر پشت دواب و در ردایتی مرا بی داؤد در آمد و آنست کہ آوردہ شد
نزد آنحضرت دابہ تا سوار شود پس ابا آورد آنحضرت از سواری و چون برگشت سوارہ آمد تا جنازہ را
فرو نہاوندی بنشستے و فرمود اذا تبعتم الجنازۃ فلا تجلسوا حتی توضع و در روایتی نمی نشست تا آنکہ در لحد نہادہ

میشد و نیز اختلاف است که مستحب مشی ست در دنبال جنازه یا پیش نزد امام ابو حنیفه مشی است خلف جنازه و مذهب اوزاعی نیز همین ست زیرا که او داخل ست در تفکر و القیاذ و نوری و طائفه دیگر گویند هر دو برابر است و مالک و شافعی و احمد رحمهم الله گویند پیش جنازه رفتن افضل ست زیرا که قوم شفعا الی شفیع مقدم میباشد در عادت و در حدیث ترمذی از انس آمده است که آنحضرت و ابو بکر و عمر پیش جنازه میرفتند و منقول از علی ست رضی الله عنهم که از پس میرفت و در حدیث دیگر آمده است که راکب از خلف و پیاده هر طور که خواهد مشی کند و پس و پیش و یمین و یسار و آنحضرت بر هر جانب نماز گذارده و اما صحیح شده که بر بخاشی که در حبشه مرد نماز گزاردی و گفت بصحابه برادری از آن شما مرده بود پس بسازید و نماز گذارید پس بمصلے آمد و نماز بگذارد با صحابه و تکبیر گفت چهار تکبیر و بر موتی پیشی نیز بگذارد و در وقتی که غزوه تبوک بود و معاویه در مدینه پس جبرئیل آمد و خبر کرد و گفت با آنحضرت آیا دوست میداری که طی کنم برای تو زمین را بگذاردی بروی نماز فرمود نعم پس زد جبرئیل علیه السلام بازوی خود را بر زمین خواست هر در نخت و تل که در میان بود و برداشت حجاب از میان و در ردایتی برداشت سریر را و آورد آنحضرت پس بگذارد آنحضرت نماز بروی و در صف از ملائکه خلف وی و در هر صف هفتاد هزار فرشته پس برسید آنحضرت که چه دریافت وی یا جبرئیل این درجه را گفت بدست داشتن وی قل هو الله احد و خواندن وی آنرا و آمد و رفت و نشست و برخاست و فقها در نماز بر غایت اختلاف کرده اند شافعی و احمد میگویند نماز بر غایت مطلقا سنته است و ابو حنیفه و مالک بالقا منع میکنند و بعضے تفصیل میکنند اگر میت در شهری وفات کرده که بروی نماز نگذارده اند بگذارند و اگر گذارده اند فرض ساقط شده حاجت نیست و بعضے میگویند که جواز آن در روزی ست که مرده است و دران روز یا نزدیک آن نه بر قبر بطول عهد و حنفیه و مالکیه که قائل اند بمنع مطلقا از قصه نجاشی جواب میدهند که مکشوف گشت برآنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم جنازه نجاشی و برداشته شد پرده از آن یا آورده شد جنازه وی در حضرت رسول بطریق طی ارض پس نماز بگذارد بروی و وی دید و مردم دیگر ندیدند پس چنان شد که نماز کننده بر جنازه که امام پیش می بلند و قوم نمی بینند و درین صورت خود جایز ست باتفاق این نیز آنچنان باشد چنانکه در قصه معاویه لیثی آمده است و بعضے میگویند که این مخصوص نجاشی است و این متنقض است بقبر موبه لیثی نیز آمده است که نماز گذارد بر جعفر بن ابی طالب و زید بن حارثه و عبد الله بن رواحه که در غزوه موته

شهید گشتند و گور را بلند نکردی و بران بناز سنگ و خشت و غیر آن نکردی و گل سخت نکردی و بالای گور عمارت و قبه نساختی و این مجموع بدعت است و کردہ کذا فی سفر السعادت و در مطالب المومنین گفته است کہ مباح داشته اند سلف کہ بنا کرده شود بر قبر مشایخ و علماء شهور تا زیارت کنند ایشانرا مردم و استراحت یابند دران و بنشینند در سایه آن نقل کرده است آنرا از مفاتیح شرح مصابیح و گفته است کہ دیدم بنجارا قبور کہ عمارت کرده شده است بخشتهای تراشیده و تجویز کرد آنرا اسمعیل زاهد کہ از مشاهیر فقهاست انتهی و رخصت کرده بعضے از اهل علم کہ حسن بصری از ایشان است و تکلم کردن قبور و شافعی رحمة الله علیه نیز همین است و نهی کرده از بنا و سپر کردن قبور و نشستن بران و آمده است کہ آنحضرت صلی الله علیه وسلم دیدکه در میان گورستان نعلین میپوشید فرمود بکش نعلین خود را و مسلم و ابو داؤد و ترمذی از ابو الهیاج اسدی آورده اند گفت مرا علی رضی الله عنه نفرستم ترا بر چیزی کہ فرستاد مرا بران خبر رسول خدا گفت بر گذار هیچ تمثال را مگر آنکه محو کنی نقش و صورت او را و گذار هیچ قبر بلند را مگر آنکه پست کنی و قبر مسنم باید و بلندی او همان قدر که ممتاز گردد از زمین و معلوم گردد کہ اینجا قبر است تا پائمال کرده نشود و آنرا نشناسند شود بروی و قبر آنحضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم و صاحبیه نیز زمین برابر است و مسنم و سنگریزهای سرخ بران چیده و نیز آمده است کہ آنحضرت آب پاشیده بر قبر پسر خود ابراهیم و چند بروی سنگریزهای و در حدیث صحیح آمده است کہ چون عثمان بن مظعون را دفن کردند روی اول مهاجرین بود کہ بعد از هجرت بمدینه فوت کرد آنحضرت سنگی گران برداشت و چون آن سنگ پیش گران بود دامنها بالا کرد و بزور حمله کرد و برداشته بر سر قبر او نهاده و در حدیث صحیح آمده است کہ آنحضرت فرمود لعنت کند خدا یهودیان را کہ گرفتند قبور انبیای خود را مساجد و لعنت کرد زنانی را کہ بزیارت قبور روند و بعضے گفته اند کہ این منع و لعنت در اول بود و بعد از رخصت رفتن زنان نیز داخل اند کہ منع از جهت قلت صبر و کثرت جزع و فزع ایشانست و چراغ افروختن بر قبور ممنوع است مگر آنکه در سایه آن کاری کنند یا نزدیک آن ایستاده و نماز کردن در مواجهه قبر مکروه است و بعضے در مقبره نیز مکروه دانند عادت سلف آن بود کہ گذشتگان را زیارت میکردند از برای دعای ترحم و استغفار و در حدیث صحیح آمده است کہ آنحضرت مامور شد کہ زیارت اهل بقیع بر آید تا ایشان را دعا کند و استغفار نماید و آن در شب نصف شعبان بود چنانکه گذشت و همین زیارت کہ برای اینمعنی بود بی آنکه از کتاب بدعتی دیگر دهی دران راه باید سحب مسنون است و در روایات

آمده که آنحضرت فرمود که هر که زیارت والدین خود کند یا یکی ازان در هر روز جمعه آمرزیده شود مراد او نوشته شود و صد بار استغفار و تصدق برای ایشان نیز همین حکم دارد و فرمود چون گورستان را بینید بگویید السلام علیکم اهل الدیار من المؤمنین والمسلمین وانا انشاء الله بکم لاحقون و نیز آمده است که آنحضرت بقبوری که در مدینه بود گذشت پس روی مبارک بجانب آنها آورد و فرمود السلام علیکم یا اهل القبور یغفر الله لنا ولکم انتم سلفنا ونحن بالاثر و در خواندن آیة الکرسی و سورهٔ اخلاص یازده بار و معوذتین و فاتحه و پس و تبارک نیز اخبار دالست آمده است و عادت نیز نموده که برای میت جمع شوند و قرآن خوانند و ختمات خوانند نه بر سر گور و نه غیران و این جمع بدعت است نعم برای تعزیهٔ اهل میت و جمع و تسلیه و مبرور فرمودن ایشان مستحب است اما این اجتماع مخصوص در روز سوم را مکاب تکلفات دیگر و صرف اموال بی وصیت از حق تعالی بدعت است و حرام است و عدهٔ تعزیت تا سه روز است و بعد ازان مکروه و بعضے تا هفت روز تجویز نیز کرده اند و بعضے گفته اند که تعزیت میت حاضر سه روز است و تعزیت مایب یک روز و تعزیت جز یکبار نباید کرد گذاردی عن ابی حنیفه رحمه الله و قرآن خواندن بر سر قبر اختلافی ست مگر اینچه در زیارت خوانده شود اما آنچنانکه قبر را گرد کرده نشسته بر سر وے بخواندن مکروه است و شیخ ابن الهمام در شرح هدایه گفته که اختلاف کرده اند در نشستن قاریان تا بخوانند زود خبر مختار عدم کراهت است و الله اعلم و عادت نبود که اهل میت برای کسان که بتعزیت بیایند طعام کنند و در بعضے کتب فقه مذکور است که اگر از فقرا مال برای جماعه کنند که از راه دور بیایند و مکث طویل کنند جایز است دیگر از ترا از برای میت رهسپایان اند مبرور فرمود تا برای اهل میت طعام فرستند چه ایشان اشتغال مصیبت مانع است و ایشان فرصت طعام پختن و تهیهٔ آن ندارند چنانکه آنحضرت نزد وفات جعفر بن ابیطالب کردم نماز شریف فرمود بسازند برای آل جعفر طعامی که پیش آمده است ایشان را چیزی که شاغل و مانع ست انان و اختلاف ست در خوردن این طعام مر غیر اهل میت را و گفته اند آنهارا که متشوند تجهیز و دفن میت جایز ست

فصل اندر سنن رواتب مراد بسنن رواتب اینجا نمازهاست غیر فرایض که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در شبانروز بطریق وظیفه میگذارد و حاضر از موکده و غیر آن زیرا که چهار رکعت پیش از عصر را در رواتب ذکر نکنند و حال آنکه از موکدات نمی شمرند و باوجود آن بعضی اطلاق مواظبت بر روایت کرده اند پس باین مخالفت اجمل بر اهم از معنی تاکید کنند با چهار رکعت عصر نیز از موکدات دارند اگرچه دو رکعت کمتر از اخواهند باشند و موکدات همه در یکمرتبه نیستند چنانکه معلوم گردد لیکن این سخن خلاف مشهورست در روایت معنی دوم معتبر

است و ماخوذ است از راتوب کہ بمعنی دوام و ثبوت است اما راتبہ ظہر در روایت ابن ماجہ دو رکعت پیش از ده دو رکعت بعد از وی و ہمین است مذہب شافعی و در روایت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ چہار رکعت پیش از وی و دو رکعت بعد از وی و ہمین است عمل اکثر اہل علم از اصحاب پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و از آنہا کہ بعد از ایشاں اند از تابعین و ہمین است قول سفیان ثوری و ابن المبارک و اسحق و ہمین است مذہب امام ابی حنیفہ از عائشہ رضی اللہ عنہا آمدہ کہ گفت ترک نمی کرد آنحضرت علیہ السلام چہار رکعت را پیش از ظہر پس باآنکہ گفتہ شود کہ چون در خانہ میگذارد چہار میگذارد و چون در مسجد میگذارد دو دو میگذارد از وجہ آنکہ در بعضے روایات آمدہ است یا گاہی ہمچنین میگذارد و گاہی ہمچنین پس حکایت کرد عائشہ و ابن عمر آنچہ دیدند و ہر دو حدیث صحیح اند طعن نیست در ہیچ یکی از ایشاں و نیز در حدیث آمدہ است کہ آنحضرت بعد از زوال چہار رکعت میگذارد و میگفت کشادہ میشود درین ساعت درہای آسمان و من دوست میدارم کہ صعود کند برای من درین ساعت عمل صالح پس بعضے علماء این را بہمین سنت ظہر حمل کردہ و بعضے گفتہ اند کہ این نمازے مستقل بود در ای راتبہ ظہر کہ عقیب زوال آفتاب میگذارد و این را صلوٰۃ فی الزوال گویند و در اکثر احوال آنرا در خانہ میگذارد و عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما بعد از زوال ہشت رکعت میگذارد و میگفت این ہشت رکعت برابری میکنند ہشت رکعت را از قیام لیل و این دو وقت یعنی وقت زوال و وقت تہجد زمان نزول رحمت است چہ درہای رحمت بعد از زوال کشودہ میشود و آن بعد از انتصاف نہار است و نزول رحمت الٰہی در شب بعد از انتصاف شب است و باینوجہ مناسبت میان ہر دو وقت پیدا شد نماز دیگری بعد در فضل و چون نزول رحمت در وقت سحر اشہر و اظہر بود نماز وقت زوال را عدیل آن ساخت و تشبیہ کرد وی نہ عکس و از امیر المومنین عمر آمدہ کہ گفت شنیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ میفرمود چہار رکعت پیش از ظہر بعد از زوال حساب کردہ میشود و بانند آن از سحر و ہیچ شبی نیست مگر آنکہ سجدہ میکنند بر درد گار را در آن ساعت پس بر خواند این آیہ را یتفیؤ ظلالہ عن الیمین والشمائل سجدا للہ وانتم داخرون و شیخ ابن الہمام از سنن سعید بن منصور از براء بن عازب آوردہ کہ گفت رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ بگذارد پیش از ظہر چہار رکعت گویا کہ تہجد کرد در شب و کسیکہ بگذارد مثل آن بعد از عشا گویا کہ در شب قدر گزاردہ بعد از ظہر دو رکعت گذاردی این دو رکعت ہرگز نمازدی فوت نشدی نہ در حضر و نہ در سفر و ہر وقتی کہ فوت شد بخت اشتعال بر فوت دو با نست مال پس قضا کرد آنرا بعد از عصر چنانکہ در حدیث صحیح بخاری آمدہ است و مشکل آنست کہ ہم در حدیث صحیح

آمده است که همیشه بگذارد آنحضرت دو رکعت بعد از نماز عصر تا ازین عالم رفت و آمده که دو نماز بود که ترک نکرد آنحضرت در سفر و حضر دو رکعت پیش از صبح و دو رکعت بعد از عصر و میگذارد آنرا تا طلاقی شد پروردگار خود را عزوجل و احادیث درین باب بطریق متعدده آمده صریح در آنکه آنرا شبه عصر بود پس مخلص نیست مگر آنکه گفته شود که این از خصائص آنحضرت بود صلی الله علیه وآله وسلم و حق تعالی خیر وی کرده چنانکه در روایت ابی داؤد آمده که میگذارد در مسجد نخواهی صلی الله علیه وآله وسلم دو رکعت بعد از عصر و نهی میکرد از ان از ان دمیدانشت موم و مال را و نهی میکرد ازان و در روایتی آمده که این دو رکعت را در خانه شریف میگذارد و نه در مسجد بقصد تخفیف بر امت و محبوب میداشت تخفیف امت را و چهار رکعت بعد از ظهر نیز آمده و در مسند امام احمد و سنن نسائی و ترمذی مروی ست که کسیکه محافظت کند بر چهار رکعت پیش از ظهر و چهار رکعت بعد از ظهر حرام گرداند او را خدا تعالی بر آتش دوزخ و مشیخ ابن الهمام میگویند که اختلاف میکنند اهل این عصر که این غیر کنین را تبعه اند یا آنهاست و بر تقدیر ثانی اما میتوان کرد بتسلیم واحده یا نه نزد من واضح شد که اگر بگذارد چهار رکعت بعد از ظهر بیک سلام باید و سلام حاصل شود و معاد مذکور خواه حساب کرده شود رابته ازدی یا نه زیرا که مفاد حدیث همین است که بگذارد چهار رکعت بعد از ظهر ست و این صادق با بودن رابته از انها انتهی گفت بنده مسکین عفا الله عنه ظاهر آنست که این چهار رکعت و برای دو رکعت سنت است چنانکه بعد از عشاء عمل مشایخ بران ست بیک سلام والله اعلم و از ابته عصر از امیر المومنین علی رضی الله عنه آمده که گفت میگذارد و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پیش از عصر دو رکعت رواه ابو داؤد و دونیز مروی است ازدی رضی الله عنه که بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم میگذارد پیش از عصر چهار رکعت فصل میکرد میان آنها به تسلیم بر ملائکه مقربین و کسانی که تابع اند ایشان از مسلمین و مومنین رواه الترمذی و در مانیست ازین ثمر رضی الله عنها از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم که فرمود رحمت کند خدا تعالی مروی را که بگذارد پیش از عصر چهار رکعت را روایت کرد انیچه نیست را احمد و ترمذی و ابو داؤد و روایت کرد ابن خزیمه و ابن حبان در صحیحین خود و از جهت اختلاف بین روایات است که مذهب حنفی تخییر میان چهار و دو جمعا بین الاحادیث و چهار افضل ست چنانکه در کتب اصول فقه تحقیق آن نموده اند و اما رابته مغرب دو رکعت ست بعد ازدی مروی ست از ابن مسعود رضی الله عنه که گفت احصا نمیتوانم کرد که شنیدم از آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که قرات میکرد در دو رکعتین بعد المغرب و در دو رکعتین قبل الفجر قل یا ایها الکافرون و قل هو الله احد رواه الترمذی و گاهی تطویل کردی در قرات ازین عباس آمده که گفت در از کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله

وسلم قرأت ہر دو در رکعتین بعد المغرب تا آنکہ متفرق شدند اہل مسجد رواہ ابو داؤد و در روایتہ عشا نیز در رکعت سنت بعد ازوی و از عائشہ آمدہ رضی اللہ عنہا کہ گفت بگذارد آنحضرت عشا را ہر گہ پس در آمد بیت من مگر آنکہ گذارد چہار رکعت یا شش رکعت رواہ ابو داؤد و این مانند گذاردن چہار رکعت بعد از ظہر کہ بار کعتین شش میشود و در حدیث مسلم آمدہ کہ گفت عائشہ میگذارد آنحضرت عشا را با مردم پس می در آمد خانہ مرا و میگذارد دو رکعت اما گذاردن چہار رکعت پیش از عشا در احادیث در نظر نمی آید و عمل اہل حرمین بر ناگذاردن آنہاست و در کتب حنفیہ آنرا مستحب داشتہ اند واللہ اعلم و در سفر السعادت میگوید کہ آنحضرت بجمیع سعادات دست راد در خانہ گذاردی و نیز بران ترغیب فرمودی و فرمود بہترین نماز مرد بعد از مکتوبہ نمازی ست کہ در خانہ خود بگذارد علی الخصوص و در رکعت سنت مغرب کہ در مسجد گذاردہ و از جہت تاکید کردن آنحضرت در گذاردن این دو رکعت در خانہ بعضے علما گفتہ اند کہ اگر کسی این دو رکعت را در مسجد گذارد مجزی نیست کہ از سنت از جہت وقوع وی نہ بر وجہ مسنون و امام مرزوی گوید کہ قاضی میگوید از جہت مخالفت امر نکل امر کہ فرمود اجلوبانی بمونکم و نزد اکثر علما مجزی باشد و لیکن اول افضل بود از جہت مخالفت فعل آنحضرت و امر برای استحباب است نہ وجوب و از برای گذاردن این دو رکعت زود بر خاستی و فرمود ملائکہ انتظار آن دارند کہ بردارند آنرا و فرمود من صلی رکعتین بعد المغرب قبل ان یتکلم رفعت صلوتہ فی علیین و محافظت و تاکید وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و سنت بامداد بحدی بود کہ در سفر نیز بران مواظبت کردی و مروی نیست کہ در سفر ہیچ سنت را بتہ گذارده باشد بجز سنت فجر و در بعضے روایات دو رکعت سنت ظہر نیز آمدہ و نزد بعضے سنت فجر واجب ست چنانکہ نزد میگویند کہ سنت فجر ابتدای عمل ست و در حدیث عمل لاجرم متابعہ و اہتمام بشان ہر دو معروف شدہ و نشستہ گذاردن بی عذر جایز نیست و افوی سنن رکعتین فجر ست بعد ازوی سنت مغرب و بعد ازوی سنت بعد از ظہر بعد ازان سنت بعد العشا بعد ازوی سنت پیش از ظہر و بعضے گفتہ اند کہ سنت پیش از ظہر مثل سنت بعد از ظہر ست در مرتبہ بعد از سنت فجر ذکر الشیخ تنبیہ در عامۂ ناس متعارف شدہ است کہ بعد از سنت اخیر ظہر و سنت مغرب و عشا دو رکعت نفل میگذارند و وجہ آن معلوم نمیشود مگر در ظہر و عشا کہ چہار رکعت بعد از ایشان آمدہ است و بعد و سلام نیز آمدہ پس این دو رکعت بآن دو رکعت چہار میگردد و امادر مغرب شش رکعت آمدہ در بعضے روایات با سنت و در بعضے بی سنت پس کاشکی چہار رکعت بگذارند تا با سنت متحقق شود و التزام گذاردن آنہا نشدہ نیز جای از عرب نیست ہمچنین عادت مردم گشتہ است فتنہ بر وقوع سوم زکوۃ زکوۃ دو نیست یعنی نماز و افروختن چراغ و بالکل زکی الزریع اذا نماد قال اللہ تعالی یزکیہم ای یطہرہم و در شرع ادای حق واجب و نصاب جملہ کہ زیادہ بر قدر

نوع سوم زکوۃ

حاجت باشند وگاهی بنفس مال واجب نیز اطلاق کنند زکوة موجب تمام مال و طهارت وی و طهارت
او چه صاحب مال و طهارت وی از خبث ذنوب است و بعضی زکوة از تزکیه که شهود را میکنند گرفته اند که تزکیه صاحب
زکوة میکنند بشهادت میدهد بصحت ایمان وی و زکوة را صدقه نیز میگویند که وی دلیل است بر صدق صاحب
وی در صحت دعوی ایمان واضح آنست که وجوب زکوة بعد از هجرت است در سنت ثانیه پیش از وجوب رمضان
یا بعد از وی و عادت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در زکوة و صدقات دیگر مثل عشر و مانند آن مراعات
فقرا بود چنانچه وصیت کردی در ترغیب نمودی در رسانیدن آن الیشان را بدیانت و امانت و رغبت بی
محنت و مشقت و من ادای واجب آنی در اهل که منفعت در وی بیشتر از زکوة است نیز ازین باب است و
مراعات و اضعف اموال نیز فرمود تا عمال بر ایشان ظلم و تعدی و تجاوز از حد نکنند و انا موال جیاد انتخاب ننمایند
زیاده بر قدر فرض از بهر ایاد ضیافات نستانند و شرط نمود و حوالان که ناظر در یسیر و رفیق ست ازین
بابت است و از رعایت و حکمت و عدالت اوست صلی الله علیه وآله وسلم کز زکوة را در چهار صنف مال
موجود آن میان خلق بیشتر و احتیاج مردم بآن فراوان تر ست و دوران آن اکثر است واجب کرد
دادن آن بآسانی میسر گردد و گرفتن میسر موجب دفع حاجت گردد یکصنف زرع و ثمار چنانکه وجود حرنا
نگور و مانند آن نه مثل بقول دخضراوات که در اندک زمانی تباه گردد دوم صنف بهیمة الانعام
از شتر و گاو و گوسپند صنف سوم زر و سیم که قوام و معاش عالمیان باعتبار تقویم اشیا بدان ست صنف
چهارم اموال تجارت از هر صنف که باشند مثل قماش و ظروف و فرش و سایر اقمشه و امتعه و در جمیع
مذکوره اموال در هر سال یکبار فرمود و در زروع و ثمار در وقت حصاد و در وی و آن وقت که حاصل
شدن غله است و درین نیز رعایت غایة عدل است هم در باب اصحاب اموال که بعد از گذشتن سال و حصول منفعت
مال و ثمار آن باختلاف نرخ و قیمت که تبدیل و تغیر آن در سال غالب بلکه تکلیف ست و در وقت حصول غله
و ثمار بحصاد و کمال آن آسان تر ست و هم در غایة جانب فقرا تا بود تاخیر از حصاد و باداء زکوة تاخیر و
اهمال راه نیابد و منعیر گردد و هم از رعایت عدالت ست که بحسب سعی صاحب مال در تحصیل مال سهولت و
مشقت وی در تحصیل در مقدار واجب تفاوت نمود پس در مال که بی مشقت و تکلف بدست آید همچو مالی
که از کان یافته در زمین پیدا شود خمس واجب گردانید بر گذشتن سال مرفوت نگردانید چنانچه از اموال
در تحصیل آن مشقتی و کلفتی باشد اگر مشقت زیاده نیست چنانکه در زروع و ثمار که بآب باران حاصل گردد شتر

واجب گردانید اگر نه باوجود تکلیف و مشقت محتاج بود چنانکه زروع و ثمار که بدون آب یا بگاو و شتر یا غیر این آبی حاصل نگردد و نصف عشر واجب کرد و آنچه محتاج است بعمل و تعب و ایم از تکلیف مشقت و اسفار و رکوب بحار و معدن قتن بلاد اکناف عالم جهل یک فرسود و لا بد در تعیین این اعداد نیز اسرار خواهد بود که جز علم شارع بدان احاطه نتواند کرد و در هر نوعی از مال بحسب مصلحت حال و حکمتی که جز علم شارع بدان نرسد نصابی تعیین فرمود و نصاب در لغت بمعنی اصل و مرجع آید و نصاب هر چیز آن بود که چون این چیز بدان مرتبه رسد تمام شود و اثری خاص و حکمتی مخصوص بدان مترتب گردد و نصاب زکوة قدری از مال که چون بدان حد برسد زکوة واجب گردد و در شرع شریف در هر صنفی از مال نصابی تعیین یافته چنانکه در نقره دویست درهم که مبلغ آن بحساب دیار ما پنجاه و دو نیم تولچه باشد و در سه بست مثقال که بوزن این دیار هفت و نیم تولچه بود و در فلات و ثمار پنج وسق گفته اند که هشتصد من شرعی ست و وسق شصت صاع و در گوسفند چهل در گاو سی و در شتر پنج و اصل در باب تعیین مقدار نصاب و زکوة کتاب رسول الله ست صلی الله علیه وآله وسلم و عمل خلفای راشدین بعد از وی بآن کتاب با اجماع امت بدان بعد ازان و این مقادیر و اعداد منتهی بعلم شارع وحی آسمانی است و تمامه مسایل باب و تفاصیل آن در کتب فقه مذکور ست اینجا اینقدر بس است و هرگاه کسی زکوة بحضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم آوردی او را دعا کردی بکلمه فرمودی که فرمود خذ من اموالهم صدقة تطهرهم و تزکیهم بها و صل علیهم و مراد بصلوة معنی دعاست و گاهی هم بلفظ صلوة بودی و انسب باشد بلفظ مخصوص چنانکه فرمود اللهم صل علی آل ابی اوفی و ازینجاست که در بعضی احادیث واقع شده است که فرمود وسلم منع کردی که کسی صدقه خویش را باز خرد و فرمودی عاید در صدقه چون سگی دارد که میخورد قی خود را و این کراهیت بر تقدیر ملک اختیاری ست چنانکه بیع و هبه اما کسی بمیراث رسد کراهیت ندارد که در ملک او شرعا اختیاری نیست و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم شتران صدقه را بدست مبارک خود داغ کردی و غالبا داغ بر گوش اللهم صل علی عمر بن العاص کردی صدقه را بر وجه مطلوب و مرغوب می آوردند آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کردی و در داغ کردن حیوانات علما را اختلاف ست صحیح آنست که اگر دران مصلحتی باشد مثل علامت نهادن و تمیز کردن تا مختلط نشوند جایز ست و فعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در داغ کردن شتران صدقه حجت است ولیکن باید که داغ بر روی نکنند که ازان نهی واقع شده است و در داغ کردن آدمی بقصد علاج نیز اختلاف کرده اند صحیح حرمت و کراهیت است مگر نزد انحصار علاج در آن بقول طبیب حاذق و ذلک

معسر و تحسین این مسئله در مقام خود کرده شده است و صدقه فطر واجب است بر هر مسلمان مرد یا زن آزاد یا بنده خورد یا بزرگ و وجوب بر بنده و صغیر بمعنی وجوب بر سید و والد است و در وجوب صدقه فطر در مذهب ما یک نصاب فاضل از جامه و مسکن و خادم و دین شرط است و صدقه فطر نصف صاع است از گندم کر بودن بهانگیری ابد الله سلطانه که بسیری و سی و شش سیر شاهی ست دو سیر و یک پاو میشود و صاع از حبوب دیگر چند این باشد و افضل آنست که صدقه فطر را پیش از گذاردن نماز عید بدهند و عادت شریف نبوی صلی الله علیه و آله و سلم همین بود و تقدیم او از روز عید نیز جایز ست و نزد ما فرق نیست میان مدت کثیر و نزدیک بعضی جایز ست یک روز و دو روز و بعضی گفته اند که بر عشر اخیر رمضان تقدیم نکند و در جواز تاخیر نیز اقوال است و حاصل این بیان صدقه واجب بود اما صدقه تطوع اگرچه امر اجمالی بدان نکردی و بر ترک عید تهدید نمودی اما در انجا یت دوست داشتی و بیان چندان ثنا و شنودی که بخلا بستیدن آن شاد شوند و هر مقدار که در راه حق صرف کردی از آن بسیار نشمردی و هیچکس چیزی از تو نخواستی الا اجابت کردی و بداری و روزق شامل در نعمت دی صلی الله علیه و آله و سلم گفته است شعر ما قال لا قط الا فی تشهده لولا التشهد کانت لاءه نعم و در اینجا تفصیل و تحقیقی ست که در باب اخلاق شریف گذشته ست آنجا باید نگریست و در عطا و تصدق تنوع نمودی و با انواع گوناگون انعام و احسان کردی و گاهی چیزی نبخشیدی و هبه کردی یا از حقی و دینی بر کسی داشتی در گذشتی و گاهی کالای تجارتی خریدی و ثمن او کردی و باز کالا را باو صاحب کالا بخشیدی و گاهی کالای بخریدی و در قیمت آن بفزودی و گاهی زیاده از ثمن بدادی و گاه قرض کردی و زیاده از سبق ادا کردی و گاهی هدیه قبول کردی و اضعاف آن انعام فرمودی و بهر نوع که ممکن بست از انواع احسان و منصفت بخلق رسانیدی و بهر که هادی صلی الله علیه و آله و سلم بودی صفت احسان و کرم بروی غالب گشتی و اگر بمثل شیم حال مبارک او را مشاهده کردی صفت جود و سخاوت در وی اثر کردی و بالجمله در سخاوت و شجاعت و کرم لی تعلق بدنیا و متاع آن بر همه افراد انسانی فایق بود و مثل نداشت و از نعمت دنیا مشرح الصدور و مسرور القلب طیب النفس و شاد دل بودی چه همه انقباض و غم و تنگی و ترشی از ظلمات نفس و صفات رذیله دی و بخل و شح و تعلق بدنیا و ماسوی الله پیدا گردد و شرح صدر از مفات و خواص نفس است که هیچکس را از آن فرد بشر هادی در این صفت شارکت نیست مگر بعضی از کمل او لیاء بمقدار اتباع وی صلی الله علیه و آله و سلم نوع چهارم صوم عبارت ست از باز داشتن نفس از طعام و شراب و جماع و صوم

کامل آن بود کہ جوارح و اعضا از معاصی و حرکات شنیعہ باز دارند و در بعضے احادیث آمدہ کہ پنج چیز نقض میکنند صوم را کذب و غیبت نمیمہ و صوم ست و امام احمد گفت اگر بہ غیبت روزہ بشکند کہ ام کبی را از مار روزہ سالم و باقی میماند و اختلافت علما را کہ صوم افضل ست یا صلوٰۃ جمہور بر انند کہ صلوٰۃ افضل ست از جہت حدیث واعلموا ان خیر اعمالکم الصلوٰۃ رواہ ابوداؤد وغیرہ و آنکہ در حدیث نسائی از ابی امامہ آمدہ کہ گفت آمدم حضرت رسول را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بفرما مرا کاری کہ اخذ کنم آن کار را از تو فرمود علازم گیر بر خود صوم را کہ ہیچ عملی مثل آن نبود و غالبًا مراد نفی مماثلت در درجہ مخصوص خواہد بود کہ از فواید و ثمرات صوم ست کہ مناسب بحال صایم بود واللہ اعلم و در فضیلت صوم حدیث صحیح بخاری آمدہ کہ حق تعالیٰ میفرماید صوم برای من ست و من جزاے او ہم بوی و در روایت دیگر آمدہ کہ ہر عمل بنی آدم برای او ست و صوم برای من ست و من جزا میدہم بوی کنایتیست از کثرت ثواب صوم و جزای آن و در موطا آمدہ کہ ہر حسنہ ابن آدم بدہ چند ست تا ہفتصد مگر روزہ کہ آن برای من ست و من جزای میدہم براین چنانکہ قدر و کیفیت آنرا جز من کسی نداند مطلع نمیگردانم کسی را بران و بی واسطت ملائکہ جزای دہم و آنکہ در صوم روزہ برای منیت و حال آنکہ ہمہ عبادات برای او ست تعالیٰ شانہ مقصود ازین زیارت تشریف و تکریم او ست و نیز گفتہ اند کہ عبادت کردہ نشدہ است بصوم مثل غیر حقتعالیٰ و ہیچ کافری در ہیچ عصر از اعصار تعظیم نکردہ معبود خود را بصوم اگرچہ بصورت نماز و سجدہ و نثار اموال و قصد وی از راہ دور در زیارت کردن و گرد وی گشتن تعظیم میکند و نیز در روزہ باراکہ شرک اصر است راہ نیست یعنی بمجرد فعل و اگر گوید کہ من روزہ دارم ریا دران قول خواہد بود نہ در نفس فعل و نیز نفس صایم را خطر نیست چنانکہ در حدیث صحیح بخاری آمدہ است کہ ترک میکند مزہ طعام و شراب و شہوات خود را از جہت من پس انسان فرمود الصیام لی و انا اجزی بہ مراد بشہوت جماع است چنانکہ در بعضے روایات تصریح ذکر آن آمدہ یا تمام شہوات و اشارت است بکف نامۂ اعضا و جوارح از معاصی و بعضے از متقین گفتہ اند کہ استغنا از طعام و غیرہ از صفات ربانیت ست و چون تقرب جست بندہ بدرگاہ عزت بآنچہ موافق صفات اوست تعالیٰ اضافت کرد حقتعالیٰ آنرا بخود و ربا بجملہ عبادت صیام را شانی عظیم ست بیان عبادات خصوصًا صوم رمضان را کہ فرض ست و بودآ کثرت کریم ترین و جواد ترین خلق و ایام خصوصًا در رمضان کہ سخاوت و بخشش او بیش مردم از ہمہ اوقات زیادہ بود و صدقات و خیرات وی در لیالی و ایام رمضان مضاعف گشتے و بدکردن نماز و ائکاف و تلاوت قرآن در ساعات روز و شب اکثر اوقات او باشتی و چون این ماہ عظیم ست و منبع

برکات و کرامات است و نعم الهی تعالی و فیوض وی بر بندگان اجل و اعظم شکر و ادای آن نیز بانواع عبادات و قربات اکثر و اوفر و چون جود حضرت واهب البرکات در وی متضاعف بود وجود حضرت سید کائنات که مظهر انوار صفات و محل آثار کمالات حق سبحانه بود نیز متکاثر شدی و آنحضرت در هر شب رمضان ملاقات جبرئیل علیه السلام بسیار کردی بود نزد ملاقات جبرئیل در خیر و جود تیز تر از باد و آن که میرسد و شدل میگردد و هر سال عارض میگردد بر جبرئیل قرآن را دور میخواندند با وی بطریق مدارست چنانکه خلائق همه بگرد میخوانند و اینهمه تنبیه است بر آنکه آدمی را باید که در ایام شریف و مواسم خیر و سرور بمحبت صلحا در کسب خیرات و احراز وجوه میرات بیشتر و بجد تر سعی نماید و بالله التوفیق و بود در نیت صوم رمضان و رسته ثانیه از هجرت و آنحضرت در ماه رمضان روزه داشته بود و ابتدای نزول قرآن در شهر رمضان و همچنین نزول وی با آسمان دنیا یکبارگی در شهر رمضان گفته اند که نزول صحف ابراهیم در شب اول از رمضان بود و نزول توریت در شب ششم از رمضان و نزول انجیل در شب سیزدهم از رمضان و نزول قرآن در شب بیست و چهارم و آنحضرت در افطار تعجیل کردی چنانکه گفته شدی غروب آفتاب و در نسخیر تاخیر کردی و صحابه را بر این تعجیل و تاخیر ترغیب نمودی و مدح کردی و افطار بخرمای چند کردی و اگر خرما نبودی وی چند از آب خوردی و فرمودی سحور المومن التمر و نیت افطار فرمودی اللهم لک صمت و علی رزقک افطرت متقبل منی و این کلمات نیز خواندی و ذهب الظمأ و ابتلت العروق و ثبت الاجر و دعا نزد افطار مستحب است و نهی کردی صایم را از فحش گفتن و غیبت کردن و دشنام دادن و بجواب مخاصم مشغول شدن و اگر در رمضان سفر کردی نگاه افطار کردی و گاهی روزه داشتی و دیگر آنرا نیز فخر میکردی میان افطار در روزه و علما را اختلاف است در آنکه صوم افضل یا افطار امام ابو حنیفه و مالک و شافعی و اکثر ائمه رحمة الله علیهم بر آنند که صوم افضل است کسی را که طاقت دارد بی زیارت مشقت و لحوق ضرر و اگر متضرر گردد افطار اولی ست و در شبهای رمضان اگر بغسل احتیاج شدی در شب غسل کردی و در بعضی شبها تاخیر نیز نمودی و بعد از صبح غسل کردی و علما گفته اند که غسل در شب اول افضل ست و در نهار رمضان حجامت کردی و مسواک کردی در مضمضه و در استنشاق مبالغه نکردی و در نهی از مسواک داکتال در رمضان حدیثی صحیح نشنیده و مذهب امام ابو حنیفه نیز جواز آنست و روزه ناقله گاه چندان بیابانی اشتی کرگان بر قعود دیگر افطار ظاهر کردی گاهی بیابانی افطار کردی که گمان بردندی که دیگر روزه نخواهد داشت و لیکن هیچ گاه روزه اش قضا نگردانیدی و در صوم ایام بیض تاکید تمام نمودی تا در سفر نیز داشتی و از صیام دهر نهی

فرمودی ودرمیان صیام دهر فرموده الا افطر وصم روز دوشنبه وپنجشنبه نیز تجری صوم کردی
در عشره الجه که مراد بآن نه روز از دست نیز روزه داشتی وفرمودی هیچ ایام نیست که عمل صالح در وی افضل
باشد از عشره ذالحجه ودر روز عاشوره البته روزی داشتی ودر آخر عمر شریف فرمود اگر بامی ام روز نهم نیز صایم
وروز عرفه اگر در حج بودی افطار کردی وصاحب سفر السعاده گفته که این سه ماه که دران عوام روزه
دارند چیزی نیست ودر سنت شوال فرمود که صیام این شش روز با رمضان برابر صیام دهر است ودر مجموع
رمضانات اعتکاف نمیفرمود ودر عشره اخیر مگر در یک رمضان که اعتکاف ازوی فوت شد ودر ماه شوال
قضا فرمود ویکبار در عشر اول اعتکاف فرمود ویکبار در عشر اوسط ویکبار در عشر اخیر وچون معلوم شد دران
عشر که شب قدر درین عشر است دیگر بار اعتکاف درین عشر مواظبت تا آخر عمر شریف فرمود وبرای اعتکاف خیمه
نیز در مسجد شریف نگاهی سر بری نیز می نهادند وبران فراش کردندی ودر هر سال ده روز معتکف شدی
ودر آخرین سال بیست روز معتکف شد واعتکاف جبریل روز مردی نشده ودر هر سال یکبار قرآن را
جبریل علیه السلام عرض کردی ودر سال آخر دو بار عرض کرد وذکر این در قصه وفات آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم باید انشاء الله تعالی وصل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در بعضے از لیالی رمضان وصال
کردی یعنی بیاپی روزه داشتی بی آنکه چیزی بخورد وبنوشد وافطار کند وصحابه را ازان بجهت رحمت
وشفقت کراهیت تعمق وتوغل چنانکه در حدیث عایشه آمده است نهی فرمودی گفتند یا رسول الله چون تو
وصال میکنی ما را ازین چرا منع میکنی بانکه همیشه را متابعت خود میتوانی فرموده است کاحد کم نیستم من مانند یکی از
شما ودر روایتی فرمود ایکم مثلی کدام یکی از شما مثل منیست انی ابیت عند ربی بدرستی من شب میکنم نزد پروردگار
خود که پرورنده وتربیت کننده منست بطعمی ومستقیمی میخوراند ومینوشاند وعلما دریں طعام وشراب اقوال است
یکی آنکه مراد طعام وشراب محسوس است یعنی برای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم هر شب طعام وشراب از بهشت
می آمد که میخورد ومینوشید واین کرامتی بود از خداوند تعالی مخصوص بوی صلی الله علیه وآله وسلم واین منافی
وصال وموجب بطلان صوم نبود زیرا که آنچه موجب افطار است شرعا طعام معتاد دنیوی ست اما آنکه بطریق
خارق عادت از بهشت از پیش پروردگار آید موجب افطار وابطال صوم نگردد واین در حقیقت از جنس معجزات
است از قبیل اعمال ربعضے گفته اند که مراد بطعام وشراب اینجا قوتست وگویا فرمود مرا پروردگار من قوت اکل وشرب
می بخشد افاضه مینماید چیزیکه قایم مقام شراب وطعام میگردد که بدان قوت بر طاعت وعبادت می یابم در عروج

فتور و شمار این حالست و فحوائے ظواہر دلائل بتحقیق آنست کہ مراد غزای روحانی ست کہ از قعود و فترت
مناجات و تضیفان معارف و لطائف آنی کہ بر دل شریف و روح پر فتوح وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وارد و نازل
میگشت و احوال شریف از نعیم صوم و شادی نفس و روح قالب پیدای شد کہ بیان از غذای جسمانی مستغنی
میشود و این معنی را مجتہدان مجاہدہ و مسرتہای صوری تجربہ است کہ احتیاج بغذا نمیفتد بلکہ بعد یاد ازان
نیاید چہ جای محبت حقیقی و مسرت معنویست واللہ اعلم بحقیقت الحال فرع اختلافست علماء در صوم وصال
مرغیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ جایز ست یا حرام ست یا مکروہ طائفہ میگویند کہ جایز ست مر
کسے را کہ قادر ست بر آن چنانکہ صوم دوام و مروی ست از عبد اللہ بن الزبیر کہ وی وصل میکرد تا
پانزدہ روز را ابراہیم نخعی کہ از تابعین ست آمدہ است کہ در جیلروز یک انگور یا فندق میخورد پس مرعبادت
آوردہ است کہ بعضے بورزش در ریاضت طی اربعین حاصل کردہ اند کہ جیلروز برآیشان حکم یک روز پیدا
کردہ آوردند کہ بعضے از اصحاب بعد از نہی وصال کردند و آنحضرت مقرر داشت پس معلوم شد کہ نہی بجہت رحمت
و شفقت و تخفیف بود نہ برائے تحریم چنانکہ اشارتی بان در صدر حدیث کردہ شد و اکثر بر انند کہ جایز نیست امام
ابو حنیفہ و امام مالک رحمۃ اللہ علیہ بر بنیند و امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ تصریح کردہ است بکراہیت و اصحاب وی
مختلف اند کہ این کراہیت تحریمی ست یا تنزیہی و اول صحیح تر است و امام احمد و اسحق بن راہویہ میگویند کہ
وصوم حرام من النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال المائیۃ فی البحر الذی یصیبہ الفی الزاجر شدید والغرق لزاجر شدید بن رواہ ابو داؤد و
بدانکہ این بر تقدیر نیست کہ کوکب وی برای غزو و حج و طلب علم و ملازمت خرم و مانند آن باشد و تجارب اگر برای تحصیل قوت نفس و تقویت حال
باشد بلی کوکب بحر حاصل نشود و ہمین حکم دارد و پروردگار تعالی منت نہادہ ست بر بندگان بر کوکب فلک و تسخیر بحر و حصول
منافع بیان و تحقیق سیر شدہ از اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ما را برائے ہجرت بحبشہ و آنرا برای فرار و جہد بن
از کبار علماء و اولیاء و اتقیا سیر شدہ اند برای مجاہدہ یعنے نفہا کہ منع کنند از ان و آنرا از قبیل القاء نفس در تہلکہ دانند
این احادیث را مانند آن محبت ست بر ایشان ما با گر دانیدن آن متانی این طریق مردودست با آنکہ معتبر در بن باب
غالب ست و شک نیست کہ غالب سلامت ست و تلف نیست مگر مانند مراکب بر خصوص مفاوز و جبال کہ احتمال خطر
دارد کہ تعالی در بحر مراکب ساختہ چنانکہ در بر بلاک حکم و ہم ست و عقل حاکم است ابرد و مانند اسباب عادی است
سید احمد بن ادریس کہ از اعظم علماء و مشائخ مغربیست در شرح حزب البحر میگوید رکوب بحر قطع نظر از عوارض خلاف
سنت امر در بر جوانان اگرچہ بنظر سلف مختلف است و آن زمان ممنوع ست در پنج حال نخست آن کہ ترسی گردد بر ک

جایز ست تا سحر چنانکه در حدیث ابی سعید خدری رضی الله عنه نزد بخاری آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود وصال نکنید واگر کسی از شما خواهد که وصال کند گو بکند تا سحر و این در معنی تاخیر افطار ست نه وصال و این نیز بر تقدیر یست که مشقت نباشد و باعث تعذیب نفس نگردد والا داخل قربت نبود و ظاهر حدیثی که گذشت در آنست که وصول از خصائص آنحضرت است صلی الله علیه وآله وسلم و جمهور بر آنند که حرام ست بر غیر وی صلی الله علیه وآله وسلم از جهت عموم نهی در قول وی صلی الله علیه وآله وسلم لا تواصلوا و رحمت و شفقت منافات ندارد به تحریم نامنیش آنکه مرحمت بجهت رحمت بود از اهل سلوک انهائی که موسع اند بر بافت نفس دگر اختن وی افطار بکنند کبف آبی تا از حقیقت وصال برآید والله اعلم نوع پنجم حج و عمره حج در لغت بمعنی قصد آید و در شرع شریف قصد بیت الله بر وجه مخصوص و فتح حا و کسر او هر دو لغت است و در کریمه ولله علی الناس حج البیت هر دو قرأت آمده و عمره در لغت بمعنی زیادت آمد و عمره زیاده است بر حج و بمعنی عمارت و زفاف زن نیز آید و در عمره تعبیر و تعظیم است بر مسجد حرام را و موجب عمارت بنای محبت و وداد است و در شرع اسم ست مر افعال مخصوصه را که احرام بطواف و سعی است جزو وقوف بعرفه که مخصوص ست بحج و نسبت عمره بحج همچو نسبت نماز نفل است بفرض و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بعد از هجرت یک حج گذارد که آنرا حجة الوداع و حجة الاسلام گویند که بر دوم تعلیم احکام نمود و مرود شاید که سال آینده مرا در نیابند و ایشان را بسفر آخرت وداع فرض از فرائض یا نفض آن الک گفت رضی الله عنه در شان ماند که سوار نمیشود و فانی گذارد و رای بر کسیکه ترک کند فاز اورم آنکه در غیر موسم نشنیده که خوف هلاک در آن غالب ست سوم آنکه ترس اسیر شدن و در بند دشمنان دین افتادن بغلبه استیلا ایشان بر نفس و مال بخلاف آنکه عدد امان در میان باشد مسلمانرا شوکتی و فدرتی بود چهارم آنکه رکوب آن مفضی بمروری بود بر آنچه احکام اجرای دین و تنزیل بدون بایشان رشاهده نمودن منکرات ایشانرا و بعضی مشایخ ما ری گرفته اند آنرا بر مسئله تجارت عرض عدد و شمس در مذهب کراهت ست با ثبوت اصل جواز و معنی بر آنست که جمهور علما و صلحا و ایشان خفیف میدانستند کراهت را در حج تحصیل راحت گرچه هست و آنچه در معنی اوست پنجم خوف کشف عورت بر کب چنانکه زنان در رکب صغیر افتد که پرده ندارد عمر بن الخطاب بعمرو بن العاص گفت وصف کن برای من بحر را گفت خلوقی عظیم که سوار میشوند بر وی خلقی ضعیف مثل دود علی عود مانند کرجهای چوب پس عمر گفت رضی الله عنه که لاجرم اگر حج و جهاد نمیبود و نمیزدم بدره کردن کسی را که سوار میشد بران و در جمع کرد عمر بعد ازان ازین قول و بچنین واقع عثمان را رضی الله عنه پس بازان قرار یافت امر بر چوانان آن اشتر الخط مذکوره و یافته سبحانه التوفیق انتهی کلام ابن زروق شرح ۱۲ مشکوة در کتب الجهاد ۱۲

کرد و خطبہ خواند و فرمود کہ نزدیک است کہ پیش آید پروردگار خود را و برسد شمارا نزد او و از کردار شما ما را و آگاہ باشید مگردید بعد از من گمراہ و دور روانی مگردید کفار کہ بزنند بعضے از شما گردن بعضے روانا آگاہ باشید کہ من رسانیدہ ام حکم پروردگار شما را و فرمود خداوند تو گواہ باش و باید کہ برساند این را حاضر غایب و ہر کسی کہ برسانیدہ شود بسوے او احفظ و اعلم باشد از رسانندہ و فرمود شما سک حج بیاموزید و شاید کہ من دیگر بار حج نکنم و فرمود عبادت کنید پروردگار خود را و بگذارید نماز پنج وقت خود را و روزہ دارید ماہ رمضان را و اطاعت کنید اولی الامر خود را تا درآیید بہشت پروردگار خود را و این در سال دہم بود اما پیش از ہجرت بعضے گویند دو حج گذارد و بعضے گویند سہ و بعضے بیشتر ازان گفتہ تحقیق آنست کہ عدد آن بعینہ محفوظ نیست و در صحت حج نزد جمہور در سال ششم از ہجرت تحقیق آنست کہ در سال نہم ست و ہمہ ایں سال بہ تجہیز اسباب سفر مشغول شد و لیکن رفتن دست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ایں سال میسر نشد بہ جہت اشتغال بامر غزوات و نشستند احکام تعلیم و فود کہ در روی نمودند بروی پس ابو بکر صدیق را رضی اللہ عنہ امیر حاج ساختہ بمکہ شریف فرستاد و از عقب علی مرتضی را رضی اللہ عنہ بقرات سورۂ برات و بر مشرکان فرستاد و چون علی مرتضی بمکہ رسید ابو بکر صدیق با وی گفت امیر او مامور گفت بل مامور تخصیص علی مرتضی بقرات سورہ برات آن بود کہ در روی نقض عہد مشرکان ست و نقد عہد و نقض آن بر دست مرد یا اہل بیت وی بیاشد و ما عدہ عمرہ ای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چہار گفتہ اند اول عمرہ حدیبیہ کہ سال ششم از ہجرت بقصد عمرہ بر آمدہ و چون بحدیبیہ کہ بر یک مرحلہ است از مکہ رسید منکران ہمہ باجتماع بجنگ برآمدند و از آمدن مکہ معظمہ منع آمدند و چون میعاد فتح نرسیدہ بود آنحضرت بامر الٰہی بایشان مصالحہ کردہ از احرام برآمد و بمدینہ مطہرہ رفت و قرار یافت کہ سال آیندہ بیاید و عمرہ بجا آورد دوم عمرہ کہ سال ہفتم بحکم قرار یکہ در قضیہ مصالحہ یافتہ بود بمکہ تشریف آورد و عمرہ بگذارد و بعد از سہ روز بمدینہ عود فرمود سوم عمرہ کہ در سال ہشتم کہ سال فتح مکہ ست از جعرانہ کہ ہر یک مرحلہ از مکہ ست بعد از قسمت غنایم حنین شبانہ آمدہ عمرہ بگذارد و ہم در شب بجعرانہ باز رفت چہارم عمرہ کہ با حج در سال دہم از حجۃ الوداع کرد و تفصیل این احوال در بیان غزوات باید انشاء اللہ تعالی و بعضے سہ عمرہ گفتہ اند باعتبار آنکہ در حدیبیہ حقیقت عمرہ نبود زیرا کہ بمکہ بدر آمد از بہانکہ از احرام برآمدہ بمدینہ رفت و لیکن جمہور آنرا حکم عمرہ دادند و چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عزم حج کرد صحابہ را اعلام کرد بحج و ہمہ ساختگی سفر حج کردند و این خبر بلاد و قری کہ در اطراف و نواحی مدینہ است رسید مجموع مسلمانان

منوجہ مدینہ شدند در ماہ بمکہ از ہر طرف طوائف ملحق شدند و عدد حجاج از حد حصر و حساب بیرون شد
ناگفتہ اند کہ پیش و پس و یمین و شمال ہر طرف کہ نظر کار میکرد ہمہ مردم بودند از پیادہ و سوار و تعیین عدد
آن معلوم نیست دہ در روایتی صد و بیست و چہار ہزار آمدہ پس در وی الحجہ احرام بست و برآمد و بمکہ رسید
و حج گذارد و احکام و احوال آن در کتب احادیث مسطور ست رابو داؤد و ابن ماجہ بروایت کمر دہ اند
کہ آنحضرت دعا کرد مر امت خود را در عشیہ عرفہ بمغفرت جواب آمد کہ مغفرت کردم مگر ظالم را کہ البتہ او را
از جہت مظلوم بگیریم پس آنحضرت فرمود پروردگار من تو قادری اگر خواہی مظلوم را در بہشت دہی و
ظالم را بیامرزی در آن وقت جواب این دعا نیامد چون در مزدلفہ صبح کرد این دعا را جواب آمد اجابت کردم
آنچہ تو خواستی پس بخندید آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ابو بکر و عمر رضی اللہ عنہما گفتند یا رسول اللہ مادر
و پدر من فدای تو باد این ساعتی نبود کہ تو در آنجا بخندی ہمیشہ خندان دارد ترا خدا تعالی فرمود
عدو ابلیس چون دانست کہ اجابت کرد حق تعالی دعا مرا بیامد بر سر خاک بریسر بخیت و ہوای ویلا
فریاد کرد و بگریست پس در خندہ آورد مرا آنچہ دیدم از جزع و فزاع وی گفتہ اند کہ مراد بامہ در اینجا قیامت
عرفہ اند و اینجا گفتہ اند بعضے کہ حج بکفر حقوق العباد نیز میشود و طبرانی گفت کہ این محمول ست بر ظالمی کہ توبہ کرد
و عاجز آمد از ادای حق و ہیقی نیز مانند این روایت از ابی داؤد و ابن ماجہ آورد و گفت این را شواہد
بسیار ست اگر صحیح است حجت است و اگر نہ قول حق سبحانہ و تعالی فرا دون ذلک بس ست و ظلم نیز ما دون شرک ست
و بالجملہ حقوق اللہ مغفور ست از حجاج و در حقوق عباد خلاف ست و فضل خدا واسع است و ظاہر حدیث
عام ست و ترمذی در حدیث صحیح من حج و لم یرفث و لم یفسق خرج من ذنوبہ کیوم ولدتہ امہ گفتہ کہ این
مخصوص ست بمعاصی متعلقہ بحقوق اللہ تعالی بحقوق عباد و گفتہ کہ ساقط میکرد ذنوب متعلقہ
بحقوق و حقوق ساقط نمیگردد پس کسیکہ بر دست نمازی یا کفارتی و مانند آن از حقوق اللہ تعالی ساقط
نمیگردد از وی زیرا کہ آن حقوق ست نہ ذنوب و ذنب تا تاخیر صلوۃ ست پس اثم تاخیر و مخالفت ساقط
میگردد بحج پس حج ساقط میگردد اثم مخالفت را نہ حقوق را و گفتہ است این ہمہ کسیکہ اعتقاد کند کہ حج ساقط
میگرداند چیزیرا کہ واجب ست بردی از حقوق چنانکہ نماز توبہ داده شود او را و الا قتل کردہ شود ساقط نمیگردد
حق آدمی بحج اجماعا اینچنین نقل کردہ است در مواہب لدنیہ و این سخن خالی از غرابتی نیست واللہ اعلم و حج
کرد آنحضرت شصت و سہ شتر را بدست مبارک خود و این عدد شصت و سہ عدد سالہای عمر مبارک وی بود

و در حدیث ابی داؤد آمده است نزدیک آورده میشد بمن شتر تا نحر کنند آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنها را بشتران نزدیک میشدند و ازدحام مینمودند و سعی میکردند و هر یک آنرا نحر خود را نزدیک آنحضرت می آمد و در دهن میخزید تا آنکه بیشتر نحر کند و امیر المؤمنین علی را فرمود تا سی و هفت شتر دیگر دی نحر کرد و آنرا نیز شتر کردی رضی الله تعالی عنه از یمن همراه خود آورده بود بشتران دیگران که همراه آنحضرت بودند تمام شده و در روایت مسلم از جابر آمده که نحر کرد آنحضرت گاوی را از نسائی خود و در روایتی نحر کرد از عائشه رضی الله عنها بعد از ان حلاق را طلبیده که معمر بن عبد الله نام داشت و اشارت کرد بخلافت که ابتدا بجانب راست کند و قسمت کرد موی سر را بر اصحاب هر یکی را یکیا دو سی یا دو تا سه موی نصیب رسید و موی جانب چپ را همه را بابو طلحه انصاری داد و آخر ناخن انگشتان مبارک را تعلیم کرد و آنرا نیز بر مردمان قسمت کرد و بیشتر صحابه خلق کردند و بعضے تقصیر کردند مکرر فرمود اللهم ارحم المحلقین و در آخر التماس ایشان فرمود و المقصرین و چون آنحضرت بر سر زمزم آمد و عباس و اولاد وی که سقایه زمزم بدست ایشان بود آب میکشیدند فرمود آب بکشید ای پسران عبد المطلب که این عمل صالح است اگر نه آن بودی که کسان بر شما غلبه کردندی من خود فرود آمدی و راز چاه آب بر کشیدی و شما را بر سقایت دعائت کردی از جهت فضل و برکتے و بزرگے که در شماست یعنی اگر من انبکار کنم بعد از من سنت کرده بر امت من و مردم همه با نبکار تقصید اتباع من دست زنند و بر شما غالب آیند چنانکه نوبت بشما نرسد و این منصب از دست شما برود پس ایشان یک دلو بروے صلی الله علیه وآله وسلم عرض کردند ایستاده تناول کرد و این ایستادن وی در حالت شرب برائے بیان جواز بود والا برای ضرورت و حاجت بود که از جهت کثرت ازدحام جای نشستن نبود یا ضرورتے و حاجتی دیگر و الله اعلم و بعضے گویند که ایستاده خوردن مخصوص آب زمزم و آب وضوست چنانکه در باب عادات شریف بیاید و وجه تسمیه این چاه بزمزم از جهت بسیاری آبهاست و زمزم در لغت عرب کثیر را گویند و بعضے گویند که این لفظ مشتق نیست از چیزی اما است که ابتدا علم آن چاه شده اول کسیکه ظاهر کرد زمزم را جبرئیل علیه السلام بود و چون اسمعیل علیه السلام تشنه شد فدم مبارک خود زد و از انجا چشمه پیدا شد و آب را گرد کرد تا پیش از انکه مشک پر کند پراگنده نشود و اگر میگذاشت چشمه میشد جاری چنانکه در حدیث آمده است بعد ازان ابراهیم علیه السلام آنجا بیامد و چون قوم جرهم ساکن مکه شدند آنرا بیافتند تا آنکه آثری ازان نماند بعد ازان عبد المطلب جد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم چون حق تعالی او را مخصوص

بکرامت کساخت آن چادر را بوی و در خواب نمود بس وی حضر کرد در عام قبل و بر دانی پیش از آن و بود از دست
ابوطالب آنرا بنا کرد و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بنفس نفیس خود سنگ میکشید کنانی تاریخ مکه و آثار و اخبار
و فضل و خواص او بسیار آمده چنانکه در احادیث وارد است و بدانکه ذبحی که بوی تقرب تواند جست سه است یکی هدی
که او را بحرم ابنا نمایند همراه برند یا بفرستند دیگر اضحیه که روز عید اضحی قربانی کنند دیگر عقیقه که برای مولود ذبح کنند
و عقیقه سنت ست نزد امام مالک و شافعی و احمد رحمهما الله و در مذهب مشهور و بر وایتی از وی واجب و نزد امام ابوحنیفه
عقیقه سنت نیست امام محمد در موطا میگوید ما را چنین رسیده است که عقیقه از رسوم جاهلیت بود و در اول اسلام
نیز معلوم شد پس ازان نسخ کرد اضحیه هر ذبح را که پیش ازان بود و نسخ کرد صوم شهر رمضان هر صومی را که پیش
از وی بود و نسخ کرد غسل جنابت هر غسلی را که پیش از وی بود و نسخ کرد و ذکوة هر صدقه را که پیش از وی بود این
چنین رسیده است با انتهی بدانکه مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی از ام سلمه آورده اند که گفت گفت رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم چون به بینید ماه ذی الحجه را و خواهد یکی از شما که تضحیه کند پس باید که دور نکند از موی و ناخن خود از آنکه
تضحیه کند و بعضی از علماء مذهب امام احمد برین اند که این منع دنهی بر سبیل تحریم ست و بعضی بر انکه بر طریق کراهت است
و در جامع الاصول از مسلم بن عمار یعنی می آرد که گفت بودیم ما در حمام نزدیک روز اضحی پس طلاء کردند یعنی
نوره زدند جماعه از اهل حمام و گفتند بعضی مردم که ازین منع میکنیده چون ملاقات کردیم سعید بن المسیب را
مذکور کردیم این سخن با و گفت ما این اخی این حدیثی ست که فراموش کردند مردم آنرا و ترک داده حدیث
کرد مرا ام سلمه زوج النبی صلی الله علیه وآله وسلم گفت گفت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم چون به بینید
ماه ذی الحجه الحدیث پوشیده نماند که آنچه از حدیث ام سلمه معلوم شود همین ترک قص اشعار و اظفار ست نه
التزام لباس محرمان نیز پس قول صاحب سفر السعادت که گفت در سوی ناخن خود چیزی و در نکنند و این
روز در صورت محرمان باشند محل نظر است و الله اعلم نوع ششم از عبادات و اذکار و دعوات و استغفار و قرات
اما ذکر گفت عایشه رضی الله عنها بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که ذکر میکرد خدا تعالی را در جمیع احیان
و اوقات و همیشه ذکر حق کردی و هیچ چیز او را از ذکر حق باز نداشتی و سخن او مجموع در یاد حق و حمد و ثنا و
تمجید و توحید و تسبیح و تقدیس و تهلیل و تکبیر بودی و بیان اسماء و صفات الهی و وعد و وعید و امر و نهی و تشریع و
تعلیم احکام و ذکر جنت و نار و وعد و وعید و ترغیب و ترهیب این همه ذکر حق بود و در حالت خاموشی در دل
وی همگی یاد حق بود و دل در میان انفاس وی در حالت قیام و قعود و اضطجاع و نشستن و بر خاستن

در فرض و خوردن و آشامیدن و در آمدن و بر آمدن و سفر و اقامت و زکوة و قدوم و سایر حالات از
ذکر تعالی غافل نبودی و ذکر بمعنی یاد کردن است مقابل نسیان که بمعنی فراموشی است بهر گونه که باو کند خواه
بدل یا بزبان و در هر فصل و هر نام ذکر یکه بلا بد اگر زبان باول موافق نشد بآخر اصل را تمم و اکمل باشد و آنکه در
کلام بعضی فقها واقع شده است که آنچه نه بزبان بود ذکر نباشد و معتبر نبود مراد ایشان ذکر لسانی و آنچه در شرح
ذکر آن بلسان واجب خواهد بود چنانکه تسبیحات رکوع که در نماز واقع شده و اذکار که در اوراد که بجا آوردن
نه مطلق ذکر فی القاموس الذکر ضد النسیان پس شامل باشد ذکر قلبی را بلا شبه و عدم ترتب ثواب بر فعل قلب مدم
اعتبار آن باطل است و قیاس بر صوم و غیره که بی نطق لسان معتبر نباشد از جهت نص شارع بران و اذکار
و دعوت و شب و روز از ابتدای وقت قیام لیل تا وقت رفتن بخواب و آنچه در اوقات و احوال و اوضاع
و اطوار خواندنی در کتب احادیث مذکور و مسطور است و ادعیه ماثوره که شامل و حاوی جمله مقاصد و مطالب
و حاجات است هیچ حاجت باد عیه و اذکار دیگر نگذاشته است و در فضیلت و ما و ترغیب دران و تحریص
بران آیات و اخبار و آثار بسیار بیرون از حصر و حصر شما در آورده و لیس است در اثبات آن الا حق جل و علا
ادعونی استجب لکم و قول وی صلی الله علیه و آله و سلم الدعا مخ العباده و قول وی من لم یسال الله غضب علیه
و در دعا توجه و اخلاص که ردی از همه جانب بر تافته بجناب حق آورده و حمد و شکر است مر پروردگار
را و اثبات کمال مر او را مر یگانگی و خداوندی او توحید در غیبت و مناجات و تضرع و تذلل و استغاثت و این معانی
همه خاصه عبادت و زبده آنست و از پنجه نه وارد شده است که الدعا مخ العبادة و امام ابو القاسم قشیری
گفته که اختلاف کرده اند این قوم که دعا افضل است یا سکوت و رضا بعضی بر انند که دعا افضل است زیرا که
دعا در حقیقت خود عبادت است و بیان عبادت و قیام بدان افضل و اولی بود از ترک آن پس تر دے
تعالی پروردگار است اگر استجابت آن نصیب بنده نگردد و در خط و خواهش خود نرسد تعالی مدار زیرا که
بنده بدانچه حق را بهیبت بود قیام نمود چه مقصود از دعا اظهار فاقه و احتیاج عبودیت و تذلل است و در اصل الدعا مخ
گفته رحمة الله علیه محرومی از دعا نزد من مشئوم تر است از محرومی اجابت و امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه گفته
بر نمیدارم هم اجابت را بلکه هم دعا را چون تمام کردم دعا را دانستم که هم اجابت با دست و لایقه گویند که سکوت و خمود
تخت جریان حکم و تقدیر الهی و رضا بسابقه و اختیار مولی است و بعضی از این قوم باشند که چندان ادب بحضرت نمایند که سوال
سوال نکنانند و هم بذکر خدا مشغول باشند و روان بستغرق بدان آنچه جاری گردد از تصاریف اقدار ماضی

او تحقیق فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حاکیا عن ربہ تعالی من شغلہ ذکری عن مسئلتی اعطیتہ افضل
ما اعطی السائلین وفوق ہر گوینده باید زبان شاغل دعا باشد ودل در مقام رضا تا جامع بود میان
ہر دو فضیلت وسلامت صحت آنست کہ دعا بحکم عبودیت وتنزل وامتثال امر باشد نہ بقصد نیل خطوط
وحصول مقصد ونزد تاخیر اجابت نسخط نورزد وتہمت ننہد بر مولی کریم واجابت وعدم اجابت نزد وی
یکسان بود وامام فشیری میگوید رحمۃ اللہ علیہ کہ اوقات مختلف ست در بعضے احوال دعا بہتر از سکوت بود
ودر وقت بعضے اہل باشد در بعضے احوال سکوت افضل از دعا گردد ودر وقت دیگر ہر دو یکسان باشد
ہم در وقت پیدا گردد وچہ علم ہم در وقت حصول پذیرد اگر از دل خود اشارت بجانب دعا یابد دعا اولی بود
واگر اشارت بشکوت بود سکوت اولی ونیز اگر غالب در وقت علم بود دعا اولی است از جہت بودن وے عبادت
اگر غالب معرفت وحال است سکوت وسکون اولی ونیز در ہر چہ مسلمانرا نصیب ست بامر حقتعالی حق است
دعا ورا بجا کہ نفس را خطے ونصیبے ست سکوت احسن انتہی کلام الامام گفت بندہ مسکین قصد اللہ نبرد الیقین
کہ دعا گاہی بزبان قال بود چنانکہ بزبان لطلبد حاجت خود را وگاہی بزبان حال چنانکہ عرض نماید حال
خود را وگاہی بزبان تعرض چنانکہ مدح وثنا کند پروردگار تعالی بصفات کرم واحسان وجود وعطا این
نیز مدعی معنی دعاست زیرا کہ مدح وثنا در حضرت کریم تعرض بدعا وسوال ست ومراد بسکوت ازو عافوق آنست
کہ در وی مجرد رضا وتسلیم ست وبعضے از عرفا دعا بزبان استحداد نیز گفتہ اند واین فوق دعا بزبان
حال ست ودر سکوت نیز حاصل ست فافہم وآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تعلیم کردہ است امت
را بشرائط وآداب کہ مذکور اند در کتب وعمدۂ آنہا اکل حلال وصدق مقال وحد وجہد وعدم استعجال
وابتدا بحمد وثنای حضرت ذی الجلال ست وصلوۃ وسلام بروی صلعم واصحاب وآل ویکی از آداب
دعا رفع یدین ست وبسط آنہا مقابل وجہ ودر بعضے روایات خدا منکرین واین روایات دلالت دارد
بر تفریق بدین وبسط آنہا نہ بر ہیئت اعتراف کذا فی المواہب واز ابن عباس آمدہ کہ چون دعا
میکردی ضم میکرد ہر دو کف خود را ومیگردانید بطون آنہا را مقابل وجہ ودر روایتی آمدہ کہ برداشت آنحضرت
دستہا را تا دیدہ شد بیاض ابطین او گفتہ اند کہ ہر چند رفع صعب تر رفع بدین بیشتر تا آنکہ برداشت
حد استسقا مجازی سر تا بالای سر ومسح وجہ بدین نیز از ادب ست ودر غیر حالت نماز وآنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم دعا میکرد در جامہ را کہ ہمہ بر وقف اجابت رسید دہم دعوات وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمین حکم

دارد و در حدیث بخاری از ابی هریره آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود هر پیغمبر را دعای ست مستجاب که دعا کرد بوی و من مخواهم که بنهان کنم و بپوشم دعای خود را از برای شفاعت امت خود را در آخرت و ظاهر این مشکل ست زیرا که رافع شده است مر پیغمبر بادر بسیاری از پیغمبر را صلی الله علیه وآله وسلم از دعوات مجابه و ظاهر این حدیث آنست که پیغمبر را یک دعا ست مستجاب فقط و جواب داده اند که مراد باجابت در دعا که ذکر کرده قطع و جزم بدان ست و با حداے آن دعا از دعوت ایشان پر جا باجابت است و بعضے گفته اند که مراد آنست که افضل دعوات ایشان یکی است و مر ایشان راست دعوات دیگر و بعضے گفته اند که مراد آنست که هر پیغمبر را دعا عام ست مستجاب در حق امت وی یا بابلاک ایشان یا بنجات و اما دعاے خاصه بعضے مستجاب ست و بعضے مستجاب نه یا مراد آنست که هر یک را یکبد عا ست خواه در حق امت خیانکه نوح علیه السلام فرمود رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا و خواه برای نفس خود خیانکه ذکریا علیه السلام فرمود رب هب لی من لدنک ولیا یرثنی و سلیمان فرمود علیه السلام رب هب لی لملکا لا ینبغی لاحد من بعدی و کرمانی در شرح بخاری سوال کرد آیا جایز ست که مستجاب نگرود دعا پیغمبر و جواب داد یک دعا مستجاب ست و باقی در مشیت خدا تعالی و عینی حنفی که شارح بخاری ست گفت این سوال خوش نمی آید که در و بے فسادی ست و ما شک نداریم که جمیع دعوت انبیا صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین مستجاب اند و مراد بقبول وی بکل نبی دعوة مستجابة حصر نیست انتهی و بعضے محققین گفته اند که آنحضرت اعز و اکرم ست از انکه چیزے خواهد از پروردگار خود و ی اجابت نکند بان و نقل کرده نشده است که آنحضرت دعا کرد بچیزی و مستجاب نشد یارب مگر مصلحت تمام باشد در ان چنانکه در حدیث آمده است سه دعا کردم من مرامت خود را یکی آنکه فرو نبرد ایشانرا در زمین دیگر آنکه هلاک نکند ایشان را بالقحط سوم قتال نکنند میان یکدیگر پس اجابت کرد و دعا اول را و منع کرد از ثانی و ثالث و احتمال دارد که مراد منع کردن آن باشد که گفته شد در اول و ا این دعا نکند و منع از اجابت بعد از دعا اگرچه این معنی غیر متعارف است در عبارت و الله علم و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گفت یا رسول الله انس خادم تست دعا کن مر او را و بعد از انس در وقتی که بمدینه آمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بنا طیبه هشت ساله یا نه ساله و خدمت کرد آنحضرت را ده سال پس دعا کرد آنحضرت و گفت اللهم بارک فی ماله و ولده و اطل حیاته و اغفر له و در روایتی دارد خله الجنة پس نجات کرد عمر او از صد سال سه سال یا هفت سال و اقل انچه گفته است تو در نه سال بوستان او از بخیل دکرم که میوه سعی داد در هر سال دو بار و روایت کرده ست

ترمذی از ابی العالیہ کہ بود در انس رالیستانی کہ میوہ می آورد در ہر سال دو بار و بود در وی ریحانی کہ فالیج
میگردید ہزاری را اگر مشک در حال انجدیث ثقات اند تجاور کردند اولاد او اولاد او اولاد از صدر روایت ست
از وی رضی اللہ عنہ کہ گفت دفن کردہ دختر من امنہ بضم ہمزہ و فتح میم و سکون نخستہ بعد از نون در آخر از اولاد
صلبے من صد و دو در روایتی صد و بیست و گفت انس رضی اللہ عنہ کہ در یا فتم آن سہ چیز را مال و ولد
و طول حیات و امید وارم رابع را کہ دخول جنت است انشاء اللہ تعالیٰ و ہمچنین دعا کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم مر مالک بن ربیعہ سلولی را کہ برکت داده شود در اولاد وی پس زائیده شد از او ہفتاد و اند
مذکور رواہ ابن عساکر و فرستاد وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نزد علی کسی را و بود دارنده پس نقل کرد در ہر دو چشم
وی چنانکہ ہرگز بد رد نیا مد و فرمود اللہم اذہب عنہ الحر و البرد پس نیافت وی رضی اللہ عنہ نہ حر را و نہ برد
را و فرستاد وی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم علی را بقضاء یمن و گفت وی رضی اللہ عنہ علم نیست مر بقضاء و روش
حکم کردن در میان خصوم پس زد آنحضرت دست مبارک خود در سینۂ وی رضی اللہ عنہ اللہم اہد قلبہ و سدد
لسانہ گفت علی رضی اللہ عنہ بخدا ہرگز شک نکردم در ہیچ حکمی میان دو کس رواہ ابو داؤد و غیرہ و عیادت
کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم علی را رضی اللہ عنہ در یک بیماری و گفت اللہم اشفہ اللہم عافہ فرمود
بر خیز گفت وی رضی اللہ عنہ پس عود نکردم درد مرا ہرگز بیمار شد ابو طالب عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم و گفت ای برادر زادۂ من و عاکن پروردگار خود را کہ عبادت میکند ترا و ما تا عافیت دہد مرا پس
فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اللہم اشف عمی پس برخاست ابو طالب گویا بند از پا کشاده شده گفت
ابو طالب وی برادر زادۂ من میدہد مرا پروردگار نو کہ می پرستی تو او را ہر چہ میخواہی و میکند ہر چہ میگوئی فرمود
و تو ای عم من اگر اطاعت کنی و فرمان بری پروردگار در امید ہد ترا نیز ہر چہ میخواہی رد عا کرد آنحضرت
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ابن عباس را اللہم فقہ فی الدین اللہم اعطہ الحکمۃ و علم التاویل رواہ البیہقی و ابو نعیم و
در روایت بخاری اللہم علمہ الکتاب پس گفت ابن عباس جرامت و بحر علم و رئیس المفسرین و ترجمان القرآن
در درجہ علیا و محل اقصی و گفت مرتبالبہ جہدی را بر یک بیتی کہ خوش آمد آنحضرت را از وی نیندازد و خدا تبارک
و تعالیٰ ترا پس گذشت بر نابغہ زیادہ از صد سال و در روایتی صد و چند سال و نیفتاد یکی از دندان او و بود
بہتر و ابدار تر و زیباترین مردم در دندان و در روایتی آنچنین آمده کہ چون می افتاد مر او را دندانی میرست
بجای آن دندانی دیگر و نو شانید آنحضرت را عمرو بن اخطب انصاری در قدح فوار پس دیده عمرو در وی موے

را پس گرفت آنرا دیر دن آورد از آب پس فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اللھم جملہ خداوندا صاحب
جمال گردان ادرا و خوبی دہ او را پس رسید عمر آن مرد نود و نہ سال را و نبود در لحیہ و راس وی یکموی سفید
ظاہر العلاقہ و مناسب آنکہ موی از آب کہ آنحضرت میخورد برآورد حسنی و جمالی و جوانی برای وی طلبیدند
از رجال اکثر جوانی و سواد لحیہ مراد میدارند و در اول کتاب در بیان حلیہ شریف و نفی شیب از آنحضرت وی
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سخنے ازین باب گذشتہ است و بہتر از انس آوردہ کہ یہودی گرفت از لحیہ شریف وی
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چیزی کہ در لحیہ شریف افتادہ بود مثل حسن مانند آن پس فرمود اللھم جملہ پس سیاہ گشت
ریش وی بعد از انکہ سفید بود و نیز آمدہ است کہ یہودی دو شیذ ناقہ را برای آنحضرت پس گفت اللھم جملہ
پس سیاہ گشت موہای او و زیست نانود سال و پیر نشد و از ینجا معلوم میشود کہ کانوان و بیگانگان از خوان
نعمت و برکت وی محروم نبودند چہ جای مومنان و آشنایان و نیز معلوم میشود کہ خدمت در فنای بزرگانرا
ما نیز بست و فاطمہ خیر و برکت دکارز اگرچہ از خیر و نعمت آخرت محروم و مایوس باشد در دنیا محروم نماند و
اگرچہ در دکشیدن ناقہ و دعا تعجل بانیمعنی مناسبتے ظاہر نیست و لیکن اتفاق چنین افتادہ و تواند کہ آن
یہودی حسن و جمال ظاہر داشتہ باشد و عابر بیان کردند و اللہ اعلم و مروی دیگر را فرمود اللھم متعہ شبانہ
پس گذشت بروی ہشتاد سال و ندید یکموی سفید را و آوردہ اند کہ آمد رفذی فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا
و حال آنکہ دیدہ بود بر روی مبارک وی زردی از جوع پس نگاہ کرد بسوی وی آنحضرت و نہاد دست
شریف خود را بر سینہ زہرا و گفت خداوندا سیر گردان گرسنگان را خداوندا گرسنہ مدار فاطمہ بنت محمد را بالا
آمد خون سرخی بر روی وی و فرمود زہرا کہ بعد ازان ہرگز گرسنہ نشدم ذکرہ یوسف بن یعقوب الاسفرائی
فی دلایل الاعجاز و دعا کرد آنحضرت عروہ بن ابی الجعد بارقی اللھم بارک لہ فی صفقتہ پس میخرید ہیچ چیز را
مگر آنکہ سود میکرد و در آن و دعا کرد عبد الرحمن بن عوف را رضی اللہ عنہ بغنا و ببرکت حلال پس رسید
مال او در زمانے کہ رسید و گفتہ است وی رضی اللہ عنہ اگر برمیداشتم من سنگی را امید میداشتم کہ زر
زیر وی زر و نقرہ باشد و دعا کرد بر مصر بقحط پس مبتلا شدند بدان تا آنکہ میخوردند پوستہا را و مردار ہا را
و قصہ دعای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عتبہ بن ابی لہب را اللھم سلط علیہ کلبا من کلابک مشہور است
و خورد نزد آنحضرت مردی بدست چپ پس امر کرد کہ بدست راست بخور گفت نمیتوانم فرمود ہرگز نتوانی
پس بر نتوانست برداشت دست را بسوی دہان خود بعد ازان و یکبار نماز میگزارد آنحضرت بجانب

نخلہ پس گذشت شخصے میان وی وبیان درخت پس فرمود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کسیکہ قطع کند
بر نماز ما را قطع کند خدا تعالی اثر او را پس نشست آن شخص ونتوانست ایستاد وطلب کرد رندے
معاویہ را پس دیر کرد ونیامد گفتند کہ وی طعام میخورد فرمود لا اشبع اللہ بطنہ پس سیر نشد معاویہ ہرگز
بعد ازین این چیز ہاست کہ ذکر کردہ اند علما آنرا واینہمہ قطرات ست از بحر معجزات وی وباولی مثال
اوست واجابت دعا حاصل ست مر تابعان وپیروان آنحضرت را از اولیای وصلحای امت نکیف
بہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حق آنست کہ دعوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمہ مقبول ومستجاب ست
چنانکہ گفتہ شد اما استغفار بود آنحضرت کہ استغفار میکرد وساعت بساعت در روایت ابی ہریرہ ۵ ۱۱۱ استغفار
آمدہ است رضی اللہ عنہ کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علیہ المعود انی لاستغفر اللہ کل یوم سبعین
مرہ ودر روایتی زیادہ از ہفتاد بار ودر روایت مائۃ مرۃ وظاہر آنست کہ مراد کثرت استغفار ومبالغہ
در آنست نہ خصوص این عدد واللہ اعلم ودر روایت ابن عمر آمدہ رضی اللہ عنہما کہ ما میشمردیم مر آنحضرت را در
یک مجلس از انکہ برخیزد کہ میگفت استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ ودر روایتی استغفر اللہ
العظیم الذی الخ ودر روایتی ہم ازین عمر آمدہ کہ میشمردیم مر آنحضرت را در مجلس شریف رب اغفر لی وتب علی انک
انت التواب الغفور صد بار ودر حدیث بخاری از شداد بن اوس آمدہ رضی اللہ عنہ کہ آنحضرت فرمود ۱۱۲ سید الاستغفار
سید الاستغفار این ست کہ بگوید اللہم انت ربی لا الہ الا انت خلقتنی وانا عبدک وانا علی عہدک ووعدک ما استطعت
اعوذ بک من شر ما صنعت ابوء لک بنعمتک علی وابوء بذنبی فاغفر لی فانہ لا یغفر الذنوب الا انت ودر روایتی
قول وی اعوذ بک من شر ما صنعت در آخر آمدہ وگفت آنحضرت کسیکہ بگوید آنرا بطریق ایقان در روز
ویمیرد پیش از انکہ شام کند در آید بہشت را وکسیکہ بگوید در شب ویمیرد پیش از انکہ صبح کند در آید بہشت را و
گفتہ اند کہ استغفار گفتن آنحضرت تعلیم وتشریعیست مر امت را تا ہمیشہ مستغفر وتائب باشند والا آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معصوم ومغفورست استغفار وتوبہ از چہ کند باین استغفار برای امت میکرد واللہ اعلم
ودر حدیث دیگر آمدہ کہ آنحضرت فرمود ایہ للناس علی قلبی وانی لاستغفر اللہ الحدیث میفرماید بدرستے
وبحقیق پردہ افگندہ میشود بر دل من ومن استغفار میکنم خدا را در عین ہر روز صد بار کہ بر روے آفتاب
نشیند وعلما وعرفا عاجز وحیران اند ودر یافت این فین ومرادان اکثر بر انند کہ این فین پردۂ رقیق
لطیف ست کہ بحکم بشریت از ملابسہ کثرت واہتمام مہام دین بہ ملت ودعوات خلق وبیان احکام شریعت

فترتی و فضلے از مشاہدہ وحدت بر دیدۂ شہود آنحضرت می نشست و ہمدران لطیف باشتغال نماز کر
و ظہور نور وحدت اضمحلال می پذیرفت و آنحضرت از طریان اینحالت و عروض فترت استغفار میکرد
حسنات الابرار سیئات المقربین و بعضے گویند آنحضرت را در ہر لحظہ بمقام قرب ترقی و در ترقی بود و مشاہدات او را در رنگ
تجلیات حق نہایتے نہ پس آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ہر آن پردہ از نور جلال مشہود و میگشت و تجلی نوری بالاتر
ازان برطرف میشد بتوقف در مقام اول بعد از انکشاف مقام ثانی استغفار میکرد کہ چرا در اینجا ماندہ بود و ہمین را تقصیر
خود می پنداشت قال بعض الصوفیۃ ہذا عین الانوار لا عین الاغیار و طیبی در شرح مشکات نقل از شیخ ابو القاسم قشیری
شہر وردی کردہ کہ گفت روح اقدس آنحضرت دایم در مقام ترقی و شوق و سرل بر فیق اعلی و التحاق بملکوت کہ مقر
اصلی او ست بود و قلب تابع روح و نفس تابع قلب میشد و شک نیست کہ حرکت و نہضت قلب اسرع و اتم ست
از حرکت نفس پس ناچار نفس در عروج و لوج بمقام قرب و حریم عزت از مصاحبت و مرافقت روح و قلب
جدا می افتاد و موجب انقطاع علاقہ بہست عنصری میگشت پس حکمت بالغہ الٰہی و رحمت عاطفت نامتناہی
وی کہ برای تکمیل و ارشاد خلق اقتضای ابقای عنصر شریفش میکرد و زود و این حنین و فریاد و ہشتن
پردہ سبب البطار حرکت قلب شریف وی کردنا بالکلیہ بجانب روح زود و بعالم قدس لحوق نہ پذیرد
و آنحضرت بجہت کمال شوق و انجذاب آن عالم را از البطار حرکت قلب باوجود تضمن این حکمت و مصلحت
و کمال حرص وی بر تکمیل امت استغفار میکند و اعتذار مینجاہد و امیدے را کہ از علمای علم نقت است پرسیدند
حقیقت این حنین چیست و مراد بآن چہ گفت ای سایل اگر از غیر قلب رسول اللہ حنین وی مے
پرسیدی میگفتم انچہ میدانستم اما در قلب رسول خدا صفات و احوال وی دوم نتوانم زد و مرا از ہمہ این سخن
اصمے خوشتر آید و با دب و اصول نشان قلب مصطفوی کہ آنرا جز خدا کسی نداند و قریب نماید و ہر کسے ہر چہ
گوید بر اندازۂ معرفت و قیاس خود گوید و چون مقام از ہمہ بالاترست ہر کہ از مقام خبر دہد و از
حقیقت حال کشف کند گویا تاویل متشابہات کردہ باشد و ما یعلم تاویلہ الا اللہ وصل اما صفت قرات
آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قرأت مرتلہ مفسرہ بود حرفا بعد حرف و ہر یکرا ز حروف مدود وقف میکرد
بر سر آیت چنانکہ میخواند الحمد للہ رب العالمین وقف میکرد و بعد ازان میگفت الرحمن الرحیم و وقف میکرد
بعد ازان میگفت مالک یوم الدین و وقف میکرد رواہ الترمذی و این را وقف البنی میگویند و اہل صناعت
قرأت را قاعدہ ست در وقف کہ بحسب تمامی کلام و عدم تعلق او بما بعد و انقطاع ما بعد از ما قبل تقسیم

وصل

می شد وقف را بنام وحسن وکافی چنانکہ در کتب تجوید مذکور است در ترتیل میکرد آنحضرت و سورہ را تا آنکہ در از تر میشد از سورہ دراز تر ازان و نبود ہیچ کس خوش آواز و خوش قرأت تر از وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و تغنے میکرد آنحضرت بقرأت خود در فرح میکرد صوت را بدان احیاناً چنانکہ ترجیع کرد روز فتح در قرأت انا فتحنا لک فتحا مبینا و حکایت کردہ است عبد اللہ بن مغفل ترجیع او را ۱۱۱۱ سہ باز کرہ البخاری و ظاہر آنست کہ این ترجیع بفعل آنحضرت و اختیار وی بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ بطریق اضطرار و جنبش ناقہ چنانکہ بعضے مردم گمان بردہ اند و اگر بسبب جنبش ناقہ بودی عبد اللہ بن مغفل آنرا حکایت نمیکرد و باختیار نمیکرد تا مردم اقتدا کنند بآن و ترجیع را بفعل آنحضرت نسبت نمیکرد و نمیگفت کہ ترجیع کرد آنحضرت چنانکہ ظاہر است در حدیث صحیح آمدہ است کہ آنحضرت فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم المعبوذ من بنو القرآن یا صوا تکم آرائنش دہید قرآن را بآواز ہای خوش فرمود لیس منا من لم یتغن بالقرآن و فرمود گوش نمی نہد و استماع نمیکند خدا تعالی ہیچ چیز را ہمچو گوش نہادن و استماع کردن وی مر پیغمبر حسن الصوت را کہ تغنی میکند بقرآن یعنی میخواند قرآن را و جہر میکند بدان و گفت ابن عباس کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لکل شی حلیۃ و حلیۃ القرآن حسن الصوت مر ہر چیز را پیرایہ ایست و پیرایہ قرآن خوش آوازی ست و آمدہ است کہ گوش نہادہ بود آنحضرت شبی در قرأت ابو موسی اشعری را کہ بغایت خوش آواز و خوش خوان بود و در شان او فرمود لقد مزمارا من مزامیر آل داود و چون روز شد خبر داد آنحضرت او را بآنحال گفت ای موسی آہ اگر میدانستم من تو می شنوی یا رسول اللہ تحسین و تزیین میکردم آنرا بیشتر ازین و اختلاف کردہ اند علما در مسئلہ تغنی بقرآن بعضے مطلق جایز دارند یعنی اگرچہ لازم آید افراط در مد و اشباع حرکات و امثال آن و اگرچہ بقوانین موسیقی باشد و بعضے مطلق منع کنند و حق کہ مرکز دائرہ انصاف است آنست کہ تطریب و تغنی بر دو وجہ است یکی آنکہ اقتضا کند آنرا طبیعت و سماحت کند بدان بے تکلف و تمرین و تعلیم بلکہ چون نگذشتہ باشد بآلیش بیارد آن تطریب و تلحین را و این جایز ست اگرچہ بسیار و بیش از زیادت تزیین و تحسین چنانکہ گفت ابو موسی رضی اللہ عنہ اگر من سید انستم کہ تو می شنوی زیادہ میکردم تزیین و تحسین را و کسیکہ بیچان نمیکند او را طرب و خشت و شوق مالک نمیشود نفس خود را و صبر نمیتواند کرد از تطریب و تحزین و تزیین صورت در قرأت پس وی مطیع و منقاد ست متملع و متکلف ست نہ متکلف و این ست مراد بصوت عرب و لحن عرب و این قسم از تغنی است کہ میکردند آنرا اصحاب وی شنیدند آنرا و این تغنی محمود است کہ متاثر میکرد و بدان تالی و سامع دو وجہ ثانی آنکہ یقاعدتی از صانع موسیقی باشد کہ نیست در طبایع سماحت بدان و حاصل نمیشود دیگر بے تکلف و تصنع و تمرین چنانکہ آموختہ

می شود بانواع الحان موسیقی بسیطه و مرکبه بر ایقاعات مخصوصه و آواز مختلفه که حاصل نمیشود مگر بتعلیم و تکلف و این ست که کرده داشتند آنرا سلف و انکار کردند قرأت باین وجه و هر کسی که عالم ست باحوال سلف میداند قطعاً که ایشان بیزار اند از الحان موسیقی که تکلیف کرده میشود بآن بر افاعلت و حرکات موزونه معدوده محدوده و ایشان پرهیزگار تر اند که بخوانند قرآن را باین طریق و بخوبتر کنند آنرا بلکه میخوانند بر نحوی و تطریب و تحسین صوت و این امری ست که کرده اند در طبایع و نهی نکرده است ازان شارع بلکه اشاره کرده است بآن و خوانده است مردم را بدان و خبر داده است از استماع حق سبحانه بسوی آن و فرموده که نیست از ما هر که تغنی نکند بقرآن در روایت کرده است این ابن ابی شیبه از عقبة بن عامر که فرموده است تعلیم کنید قرآن را و تغنی کنید بدان و بنویسید حدیث را و ذکر کرد ما الکلفی المواهب اللدنیه حکایتیه آورده اند که چون میخواست داؤد علیه السلام که تکلم کند بر بنی اسرائیل و بخواند زبور را بر ایشان گرسنه میشد تا هفت روز و میخورد و نمی نوشید و نمی آمد نزد تا از پیشتر امر میکرد سلیمان را که بدارد بر سیدا و در کرانها دگوشها و پشتها و کوهها در حال که داؤد می نشنید فلان روز تکلم میکند بعد ازان بیرون می آورده میشد برای وی منبر بسوی صحرا پس می نشست بران و سلیمان ایستاده می بود بر سر وی می آمدند انس و جن و طیر و وحش و هوام و بیرون می آمدند آبکار و مخدرات که استماع میکردند ذکر را پس شروع میکرد داؤد در ثنا بر خدا بچیزی که سزاوار اوست و میخواند زبور را پس میمردند طائفه از شنوندگان پس ازان شروع میکرد داؤد بوجه کردن بر گناهکاران پس میمردند طائفه از ایشان پس چون گرم میشد متوغلی و سخت میگشت و میگفت مرا و را سلیمان یا نبی الله سخت شد موت میان مردم و پاره پاره شدند شنوندگان بر ردی می افتاد و داؤد در بیهوش میگشت بر داشته میشد بسوی خانه و نداميكرد سلیمان در مردم که هر که را خویشی و دوستی بود بیاید او را و بیرون آرد پس می آمدند زنان سر برهنه می ایستادند بر شوهران و پسران و برادران خود و بر سیده اشتند و میزدند شهر و چنین بیهوش می آمد داؤد در روز دوم می پرسید از سلیمان و میگفت چه کردند ای سلیمان عبادنی اسرائیل گفت عبدانی الله فلان و فلان و میشمرد نامهای ایشان را پس دست بر سر میزد و توجه میکرد داؤد میگفت آیا خشم میکردی تو خدایا بر دائود که بزه و بیاورد آنها که مردند از خوف تو یا شوق تو پس بود داب داؤد همچنین تا مجلس دیگر راست کرد بر ین حال تا انکه خواست خدای عزوجل دگرگان نبی و ذکر که مگر حال نبی اسرائیل را علی ما کمل بود از حال این امت ایمانا و فرمان پس بست حال ابو موسی که گفته است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و حق وی

کہ دادہ شدہ است مزامیر آل داؤد و امامردان از خوف و شوق در جواب ایشان دو طریقست
یکی آنکہ گوئیم قوتی کہ دادہ شدہ است این امت را مقاومت میکند با حوال کہ وارد میگردد بران و نگاہ میدارد
حیات را و فانی نمیگرداند قوت جسمانیہ را بلکہ پیدا میگرداند قوت روحانیہ تائیدات الٰہیہ را و از جہت فرط قوت
این امت و تمکین وی برابرست حال سماع در مرغظہ و حال عدم سماع از جہت توالی احوال ذکر و اطوار یقین
چنانکہ فرمودہ اند لو کشف الغطا ما ازددت یقینا چنانکہ داؤد و سلیمان کہ اصحاب مزامیر و احض خواص آن
بودہ اند و ایشان افضل بودند از امت اتفاق بیضا و ایشان را موت چنانکہ اتفاق افتاد در غیر ایشان را
و نبودہ ان مگر از جہت تمکین و قوت حال ایشان و قوت ربانیہ کہ مر دو کردانیدنا را پروردگار تعالی و تقدس
بدان و اما نوحہ داؤد علیہ السلام بر نامردان و اعنہ ارزوی علیہ السلام ازان از تواضع و شفقت اوست بر
امت نہ از انحطاط رتبہ وی از اصحابت و بوجود این قوت الٰہیہ و تمکین دران اشارت کرد ابو بکر صدیق رضی اللہ
عنہ در وقتیکہ دید مردی را کہ می گریست نزد استماع قرآن و رغفہ و ضعفہ میکند ازان و گفت وی رضی اللہ عنہ
ہمچنین بودم ما و لیکن سخت گشت دلہای ما تعبیر کرد از قوت بقسوت از جہت تواضع و حال آنکہ مرتبہ وی
محفوظ و منزلت وی مرفوعست و آوردہ اند کہ شنید روزی سہیل نستری قرآن را از کسیکہ میخواند آزاد
لرزید بر خود و بنقیاد بر زمین و بیہوش گشت گفتند این چیست کہ ہرگز از تو ندیدہ بودیم گفت ضعف حال
گفتند اگر نعمت نیست قوت کدام خواہد بود گفت قوت آنست کہ ہمہ را ہضم کنند و از جامی ندر آیند و مستقیم
مانند طریق دوم در جواب آنست کہ در این امت نیز بسیاران از خوف و شوق قدما و در حدیثا در مجلس سماع
قرآن مردند و بہ ذوق و شوق از عالم رفتند در مواہب لدنیہ بگوید کہ ابو اسحق ثعلبی مذکر اسماء آن جماعہ
بکلدی تصنیف کردہ است در کتاب نفحات الانس نیز جمع از انہا کہ در مجلس سماع جان دادند مذکور شدند

وصل و چون سخن در تغنی بقرآن افتاد اگر مجملی از مسئلہ سماع اشارت کردہ شود در نباشد بلکہ در این
مسئلہ اختلاف بسیار آمدہ قدیما و حدیثا قولا و فعلا بعضی با اجابت متوقف و متردد ماندہ و گفتہ کہ انیکار کنیم
و نہ از کار کنیم بدانکہ سماع کہ مشار الیہ است بقول حق سبحانہ الذین یستمعون القول فیتبعون احسنہ و بقول و تعالے
و اذا سمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینہم تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق در عوارف میگوید کہ این
سماع است کہ متفق علیہ است حقانیت او و مخالف نیست در وے و کس از اہل ایمان و این سماع متجلب رحمت است از
پروردگار کریم و اختلاف در سماع اشعار و قضا یہ است بالحان مصریہ موسیقیہ و در نہایت کثرت اقوال

وتباین احوال بعضے آنرا منکر باشند و بفسق و فجور ملحق دارند و بعضے ببیان موقع و آنرا حق و واضح شمارند
و هر دو طائفه در طرفین تفریط و افراط اند انتهی و در ینجا سه طریقه ست یکی مذهب فقهاء و ایشان انکار میکنند
یا شدید انکار و سلوک میکنند مسلک تعصب و عناد و الحاق میکنند فعل آنرا بذنوب و کبایر و اعتقاد آنرا بکفر و زندقه
و الحاد و این افراط ست و خروج ست از طریقه اعتدال و انصاف و نمی باید بران جرات کرد خصوصاً در موضع
خلاف نعم نقل کرده شده است از علماء مذهب بر انچه دلالت دارد بر حرمت و کراهیت و دوم طریقه محدثین ست
و ایشان میگویند که ثابت نشده است در تحریم آن حدیث صحیح و نص صریح بلکه هر چه وارد شده است درین
باب از احادیث یا موضوع است یا مطعون و همچنین آیات قرآنی اگرچه تفسیر کرده اند آنرا بعضے مفسرین
بچیزی که دلالت میکنند بر حرمت غنا آنرا تا و بلات و محامل و کمر هم هست که ذکر کرده اند غیر ایشان از علماء
و چون ثابت نکرد و حرمت ثابت نشود حل و اباحت به دلالت قول وی سبحانه و احل لکم الطیبات و بعضے
گویند ثابت نشده است نه بر حرمت و نه اباحت آن و لیل قطعی شرعی پس مسئله بنبی گردد بر اصل و ان شیار
کرد حظر است یا اباحت سوم طریقه ساده صوفیه و مذهب ایشان در نیاب مختلف و افعال مجتذب آمده و بعضے
اجتناب کرده و بعضے مباشرت نموده و باید که انکار ایشان اشد یا شده و اجتناب و تشدید افوی شود زیرا که مذهب
ایشان اخذ بحزمیت و احتیاط در افعال و اقوال ست در جمیع اوقات و احوال و لیکن بر بعضے از ایشان غالب
آمده وجد و شوق و شکر محبت و صفح حال و وجد و همیان و حکم ایشان حکم واله و سکران ست و شک نیست
در تاثیر نغمات در نفوس و تطریب قلوب و آثارت کوامن بواطن راین معلوم ست بمشاهده و عیان حتی در
حیوانات و بله و صبیان لیس متمکنات ایشان ثابت اند بر بساط حکم و ادب یا رسوخ قدم و تلوّنان از اهل شوق
متنوع و متفشر بغلبه وجد و غرام و بعضے از عارفان گفته اند که سماع از برای اهل تجلیات صفات از ارباب
مواجید ست که میگذرد بر ایشان احوال مختلفه و صفات متباینه و اما صاحب تجلی ذاتی مقام ایشان در اربعه
وراست و تحقیق کرده اند این طائفه شریف و آداب آنرا و کفایت میکنند طالب متبع را کرجامع ست میان
احکام و معارف نظر در کتاب عوارف که عقد کرده است بابی در رد و انکار و بابی در قبول و اشاره بابی دیگر در
ترفع و استغفار از سماع و بابی دیگر در تادب و اعنا و الله اعلم و صاحب کتاب بالامتناع باحکام السماع گفته که غنا بر دو نوع
ست نوعیت که جاری شده است حادث که استعمال کرده میشود برای تنشیط قلوب و محاولت اعمال و حمل
اثقال و تقطع مفاوز و طریق حج در وصف کعبه و زمزم و مقام و طریق غزو در وصف حرب و جهاد و مبارز

مثل عدالنصب در کنابی و مثل غناء و نساء برای تسکین اطفال و مانند آن و این مباح ست اگر از ذکر فواحش و محرمات نیست بلکه مندوب ست که موجب نشاط است بر اعمال مرفوع و دوم غنای ست که استعمال میکنند آنرا مغنیان که عارف اند بصنعت و اختیار میکنند شعرهای رقیق را و تلحین میکنند تلحینات رقیق که تهییج میکنند نفس را و تطریب میکنند نفس را و تطریب میکنند آنرا و این نوع مختلف فیه ست میان علماء جماعه مباح داشته و قومی حرام گفته و قومی مکروه و میگویند که اصح و اشهر از مالک و شافعی و ابو حنیفه و احمد رحمهم الله قول بکراهة است و اطلاق حرام نیز آمده و حکایت کرده است قاضی ابو الطیب تحریم از امام ابی حنیفه و شیخ شهاب الدین سهروردی در عوارف گفته که امام ابو حنیفه میگوید اندغنا را از ذنوب و همچنین نقل کرده است قاضی ابو الطیب تحریم از عامر شعبی و سفیان ثوری و حماد و نخعی و فاکهی بسندی که دار در روایت کرده است از سفیان ثوری که وی پرسیده شد از غنا پس گفت که آن بمنزله بادی ست که از زیر کوش در آمد و از گوش دیگر برفت و گفته اند که این اشارتست اندی یا باحت آن رفته و اطلاق کرده قول در آن و تفضیل نکرده میان رجال و نساء امردان و تسویه کرده میان آن و لیکن بشرط امن فتنه و وقوع در آن و بعضی فرق کرده اند میان قلیل و کثیر و رجال و نساء و گفته اند غالبان باباحت که روایت کرده شده است غناء و سماع آن از جماعه کثیر از اکابر صحابه که در ایشان چندین از عشره مبشره اند و جم غفیر از تابعین و تبع تابعین و اتباع تبع و دیگر علمای محدثین و علمای دین که از ارباب زهد و تقوی معلوم و عبادت بوده اند و نقل کرده شده است درین باب از ایشان روایات و حکایات که کفایت میکند در نفی شک معلوم گردد که ائمه دین و اکابر اهل یقین مختلف بوده اند در آن اما عبد الله بن جعفر رضی الله عنهما سماع غنا از وی مستفیض و مشهور است و نقل کرده است آنرا هیثم که امعان کرده ست درین مسئله از فقها و حفاظ و ارباب تواریخ و این عبد البر و ساستیعاب گفته ندیدم دری غنا باسی و بود امیر المومنین در آن زمان عم وی علی بن ابی طالب و میراث وی رضی الله عنه در خانه جمله که از مغنیات بود و سوگند خورده بود که تغنی نکند برای هیچ کسی مگر در خانه خود پس تغنی کرد برای وی و خواست که بیاید در خانه وی رضی الله عنه بشنواند او را و کفارت دهد از برین خود پس منع کرد وی رضی الله عنه او را ازان و گفته اند که بودند مر عبد الله بن جعفر را جواری که تغنی میکردند و عود میزدند برای وی و آورده اند که سعد بن ابی وقاص که افضل تابعین ست فرزند مبشری بنام مدرج می شنید غنا را و مستلذ میشد بسماع آن و همچنین سالم بن عبد الله بن عمر و قاضی بریح می شنید غنا از کنیزگان باجلالت قدر و کبر سن وی و سعید بن جبیر کبار عاظم تابعین مست شنید از جاریه که تغنی میکرد و دف میزد و همچنین عبد الملک

بن جریج که از علماء و حفاظ و فقهاء عباد که اجماع است بر عدالت و جلالت وی که میشنید غنا را و سید انست
الحان را و ابراهیم بن سعد مروی بود امام عصر خود در فقه و روایت نمی شنوانید طلبه را حدیث تا نمی شنیدند ایشان
را غنا و نمی داد و در مجلس رشید جلیل غنا پرسیده ندارد وی از احوال مالک پس گفت خبر داد ندمرا که دعوتی بود
در مدینی بر نوع و با قوم و قوف بود دعوت را که تغنی میکردند و لعب میکردند بدان و بود با مالک دف مربع که
میزد آنرا و تغنی میکرد و امام اعلم حکایت کرد از صاحب تذکره که پرسیده شد امام ابو حنیفه و سفیان ثوری از
غنا پس گفتند هر دو نیست غنا از کبائر نه انا سود صغایر و نقل کرده اند که امام ابو حنیفه را همسایه بود که هر شب
بر سماع است و تغنی میکرد و امام گوش میداشت به تغنی او و نشنید شبی آواز او پس پرسید از اهل وی چه شد
شب که شنیده نمی شود آواز وی گفتند که بیرون برآمده بود وی امشب پس گرفتند دعوزنان کردند و را پس
بوشید امام عمامه خود را و برفت نزد امیر و شفاعت کرد او را و خلاص گردانید و پرسید امیر که نام او چیست گفتند عمر
پس برآورد او را از زندان هر گه را عمر نام بود و گفت امام با عمر دگه باز گرد با نجه میکردی هر شب و چون گوش داشت
امام ابو حنیفه بغنای او و نمی نگرد او را و دلالت کرد بر اباحت یعنی نزد وی و استماع وی هر شب با آن ورع و
تقوی که وی داشت حمل نمیتوان کرد مگر بر اباحت پس آنچه وارد شده از وی بر خلاف آن حمل کرده شود بر غنای
مقترن بفحش از برای جمع میان قول و فعل وی و حال آنکه گرفته شده است تحریم مگر از مقتضای فعل وی نه از
نقض قول وی چنانکه رفت بدلیلیکه در وی غنا بوده باشد آن و حکایت کرده است ابن قتیبه که ذکر کرده شد نزد
ابو یوسف مسئله غنا پس ذکر کرد قصه جاریه را و حنیفه را و حکایت کرده شد هم از امام ابو یوسف که بسا که حاضر
میشد مجلس رشید را و میبرد وی غنا پس میشنید و دیگر است و پرسیده میشد از مالک از سماع پس گفت در یافتم
اهل علم را در بلاد خود که منکر نمیشنید آنرا و نمی شنیدند از ان و گفت منکر نمیشود آنرا مگر جاهل یا جاهل یا عراقی
غلیظ الطبع و همچنین نقل کرده است از وی علای و حکایت کرده است اباحت را از وی امام قشیری و ارسنا ابو
منصور و نقال غیر ایشان و آنچه نقل کرده شده است از مالک رحمة الله علیه که گفت نمیشنوند مگر فاسقان
محمول است بر غنای که مقترن است بوی منکر چنانکه ابن القیم و امام شافعی رحمة الله علیه گفته است غنای که
در تحریم غنا مذهب او نیست و منع کردم چندین از مصنفات وی را و ندیدم او را الفی بتحریم وی و ارسنا ابو منصور
نقل وی گفته که مذهب وی اباحت سماع است بقول و الحان چون بشنود و مرد از مرد یا از جاریه خود یا از امراة
که حلال است نظر بوی یا بشنود در خانه خود یا خانه بعضی اصدقاء خود و نشنود آنرا در میان راه و مقترن نگردد

سماع بخیری کہ از منکرات و ضایع نکند بسبب آن اوقات نماز را و روایت کردہ است ابو منصور بغدادی از ابو
یونس بن عبد الاعلی کہ شافعی اصحاب کردم المبسوی مجلس کہ در وی قینہ بود کہ تغنی میکرد و چون فارغ شد قینہ
گفت شافعی آیا خوش کردی تو این را گفتم نہ گفت اگر راست میگوئی نیست تو احسن صحیح تغنی خوش داشتن
غنا علامت سلامت طبع و حسن بست و ناخوش آن نشان اعوجاج طبیعت و نقصان حسن و از اینجا معلوم
میشود کہ دلیلی شرعی بر حرمت و کراہت آن نیست اگر آن بودی خوش داشتن طبع آنرا چہ فایدہ کردی
و در تاثیر نغمہ در طبایع ہیچکس را سخن نیست کہ در حیوانات موجود است بہ جای او میان و منقول است
از شافعی کہ الغنا لہو مکروہ یشبہ الباطل و گفتہ اند کہ تواند کہ مراد بمکروہ آن باشد کہ ترک آن اولی بست کہ
اطلاق آن با نیمعنی آمدہ است و غزالی گفتہ است دلالت نیست این را بر حرمت و کراہت بلکہ اگر باطل
نیز گفتی دلالت نبودی زیرا کہ معنی باطل آنکہ فایدہ نباشد در وی و مباح نیست فایدہ در وی و گفتہ
عمل کردہ شود چیزیکہ دار د شدہ است ازین الفاظ کہ دلالت دارد بر تغلیط بر غنای کہ مقترن بست بفحش و منکر پس
تحریم از جہت عارض باشد نہ از جہت معنی کہ در ذات غناست و بالجملہ تحقیق صحیح شدہ است از قول و فعل
شافعی چیزی کہ مر بحیست در اباحت و نیست نص در تحریم و از امام احمد بن حنبل صحیح شدہ است روایت بست کہ
وی شدہ است غنا را نزد پسر خود ش کہ نام وی صالحست روایتست از ابو العباس فرغانی کہ میگفت
شنیدم صالح بن احمد بن حنبل را کہ میگفت بودم من کہ دوست میداشتم سماع را و بود پدر من کہ ناخوش میداشت
آنرا پس وعدہ کردم این خانہ را کہ باشد نزد من بنشینی پس باشنید نزد من تا دانستم کہ خواب کرد پدر من پس
شروع کرد این خانہ در تغنی پس شنیدم آواز پای را بر بام پس بر آمدم بالای بام دویدم پدر خود را بالای
بام کہ می شنود و تمار او دامن در زیر بغل او بست و وی میخرامد بالای بام گویا کہ رقص میکند و مثل این قصہ از
عبد اللہ بن احمد بن حنبل نیز منقول است و این دلالت دارد بر اباحت سماع نزد وی و عمہ امرد ا کہ
منقول است از وی مخالف این محمول است بر غنای مذموم مقترن بفحش و منکر و روایت کردہ شدہ است از احمد
کہ وی شنید فوالی را نزد پسرش صالح را انکار نکرد پس گفت پسر وی ای پدر را بانیوی تو کہ انکار میکردی
و مکروہ میداشتی تو آنرا گفت بن چنین رسانیدہ اند کہ استعمال نمیکنند با وی منکر را و حکایت کردہ اند از داؤد
طای کہ وی حاضر میشد سماع را و راست مینشست پشت او در سماع بعد از انکہ منعی شدہ بود از کبر سن و پیر وی
رحمۃ اللہ علیہ فقیہ حنفی تلمیذ امام اعظم ابو حنیفہ کوفی و گفتہ است فقیہ عالم ناصر الدین ابو البرا سکندری

وبعضا بسماع خود کہ سماع اگر باشد بغیر خود بعضی خود نزاہل خود میباشد اختیار کردہ است این قول را از
حافظ ابو بکر خلال صاحب جامع وصاحب وی عبد العزیز وحکایت کرد آنرا صاحب مستوعب از جماعہ از ایشان
ونقل کردہ است سماع آنرا از صالح وعبد اللہ دو پسر احمد واختیار کردہ است آنرا حافظ ابو الفضل بغدادی
وغیر وی از اظہر یہ وذکر کردہ آنرا ابو محمد بن خزم در مفصلات خود ومرا در رسالہ است درین باب تصنیف کردہ
ابن ظاہر نقل کردہ اجماع صحابہ وتابعین را بران وسوق کردہ باسانیدی کہ دارد ونقل کردہ است شیخ تاج الدین
عبد الرحمن فزاری شافعی شیخ دمشق ومفتی آن واین فتنہ اجماع اہل حرمین را بران ونقل کردہ این فتنہ از
اکثر عراق ودر وایت کردہ است ابن طاہر بسند خود کہ چون بنی اہل مدینہ را کہ اجماع کردہ بر چیزی پس بدانکہ
سنت است وروایت کردہ است یونس بن عبد الاعلی گفت پرسیدم از شافعی از اباحت اہل مدینہ سماع را
پس گفت نشنیدم ہیچ یکی را از علمای حجاز کہ انکار کردہ وارد سماع را مگر آنچہ در او صاف مست ذکر کردہ است ابو یعلی
حنبلی کہ یوسف بن یعقوب را ماجشون وبرادران وی رخصت میکردند در سماع وگفت یحیی ابن معین کہ از
اعاظم علماء حدیث است کہ می آمدیم ما ابو یوسف را ماجشون را پس تحدیث میکرد ما را در خانہ وجاری او میرزند مزمر
را در خانہ دیگر وایشان علمای ثقات از اہل حدیث اند کہ مخرج اند در صحاح وگفتہ اند عبد العزیز بن سلمہ ماجشون
کہ مفتی اہل مدینہ بود در روایت میکنند ائمہ از وی وتخریج کردہ اند از وی در صحیحین رخصت میکردی در عود ونقل
کردہ است صاحب نہایہ در شرح ہدایہ از حنفیہ بعد از نقل کردن وی تحریم سماز را از بعضے از ایشان اباحت را
وتحیی کردن تمسک کند باستفادہ کند بآن نظم قوالی را دیگر در فصیح اللسان وگفتہ لا باس بہ وبعضے از حنفیہ گفتہ اند کہ اگر
تنہا باشد وتمنی نکند برای رفع وحشت از نفس خود لا باس بہ وباین اخذ کردہ است شمس الائمہ سرخسی واستدلال
کردہ است بران باکہ بود انس بن مالک رضی اللہ عنہ کہ میکرد کہ میکرد آنرا در خانہ خود ونمی کرد آنرا بطریق لہو
وگفتہ است کہ ہر کہ قایل ست بکراہت مطلقا حمل میکند حدیث انس را بر نشنیدن اشعار مباحہ جزم کردہ است
صاحب بدایع از حنفیہ بچیزی کہ ذکر کردہ است شمس الائمہ وتعلیل کردہ است بانکہ سماع غنا نرم میگرداند
دل را وصاحب ذخیرہ از حنفیہ نقل کردہ است از بعضے حنفیہ کہ لا باس بہ فی الاعراس وبعضے گفتہ الا باسق وعیاد ودر اوقات
سرور عامہ واختیار کردہ است آنرا از علمای متقدمین شیخ الاسلام ابو محمد بن عبد السلام وصاحب وی شیخ محمد بن
دقیق العید وگفتہ است صاحب اتحاف کہ تحقیق بود نزد صوفیہ جماعہ از اہل فقہ وحدیث ومعرفت بانواع علوم
شرعیہ مثل استاد ابو القاسم قشیری وشیخ ابو طالب مکی وشیخ شہاب الدین سہروردی ذکر کردہ اند ایشان را

سایل دلفانیف ازانچه دلالت میکند بر اباحت سماع قولاً وفعلاً وبعد ازینها رضی الله عنه فقیه که فتوی میداد
برمذهب ابوثور وحکایت کرده است ازوی قشیری وسهروردی وغیرهما که وی گفت نزول میکند رحمت
برین طایفه در سه موضع نزد اکل زیرا نمیخورند مگر نزد خانقه ونزد مجادرت وحکالمت زیرا که تکلم میکنند در
مقامات صدیقین وانبیاء مرسلین ونزد سماع زیرا که ایشان مشهودند بوجود وشهود وحق وحکایت کرده از علماء رجاله
صحابه درین باب حکایات که اکثر نکورند در کتب قوم **وصل** بدانکه صاحب استماع ذکر کرده است در سماع سه
قول را حرمت وکراهت واباحت وذکر کرد دلایل هر مذهب را وترجیح کرد مذهب اباحت را چنانکه عادت اوست
وجواب داد از استدلالات ومتمسکات حرمت وکراهت واطناب کرد در اثبات مذهب اباحت واثبات کرد
آنرا بکتاب وسنت واجماع وقیاس وجه قیاس آنکه چون ثابت شده در سنت صحیحه جواز تغنی بقرآن پس در شعر
نیز جایز باشد بجامع آنکه تغنی در قرآن اثارت میکند حزن وشوق واستجلاب مینماید خشوع وخضوع را واین
در اشعاری که مشتمل اند بطاعات ومباحات زیاده میدهد رغبت در آخرت وتنمر فرید محبت الهی تعالی و
تقدس وتنافست حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه وآله وسلم نیز جایز باشد قیاس برخدا وتصب وتشبیها عراب
واقسام دیگر که جایز ومباح اند بانفاق نیز قیاس کنند واین جمله بر تقدیری صورت بندد که نص قاطع
بر حرمت وکراهت غنا ثابت نگردد والا قیاس در مقابله نص لازم آید وغایلان باباحت میگویند که نصی که
در انجانب وجود نیافته است واگر یافته بصحت نرسیده است ومقصود کاتب الحروف از نقل اقاویل
اباحت آنست که تا معلوم شود که مسئله مختلف فیه است جزم کردن بیکجانب وترجیح آن وتعصب نمودن دران
مناسب نیست الفیا خلاف نیست اگر کسی را اصلاح وقت دران نماید که توقف کند ولاحظه واحتیاط نماید ودور
باشد از خلاف ونزاع نیفتد وسلامت حال خود دران بیند واحتیاط وتقوی دران اندیشد مبارکباد اما باید که
زبان قال وحال از طعن وتشنیع وتضلیل وتفسیق بزرگان وافتادن در ایشان باوجود تعارض ادله وتباین طرق
وجود علماء وفقهاء وعرفان دران جانب دیگر قطع نظر از راجح ومرجوح نگاه دارد وسر رشته انصاف رها نکند بیت
صحبت رعایتست گرچه خوش افتاد مایل نه بجانب عشق عزیزست فرد گذارش کن وغایلان باباحت سماع
نیز مناسب نیست که تعصب ورزند وانکار اقوال علماء شوند خصوصاً آنهای که سالک طریقه دیانت وصحت باشند ولکل وجهة
مولیها فاستقوا الخیرات وهر دو طایفه باید که رعایت طریقه تمیز وتفصیل از دست ندهند که توقف واحتیاط در همه کارها
محمود است وافراط وتفریط در همه جا مذموم وبالله التوفیق ومنه العصمة وهمچنین صاحب استماع در دلالت مزامیر

سخن کرده و گفته که معروف در مذهب ائمه ما اینست و باوجود آن از بعضی علمای مذهب شافعی و اصحاب ظواهر و غزالی و اشال وی خلاف آنها نقل کرده و انواع آلات و مزامیر ذکر کرده اما وقف فیه است بعضی مطلق مباح گفته و بعضی مطلق حرام داشته و بعضی فرق کرده در حال و وارد و غیر آن و صواب اباحت اوست در نکاح و بعضی اعلان آن بدف مستحب داشته و در شبانه که معنی فی وست نیز اختلاف نهاد ذکر کرده و دیگر انواع مزامیر عود است که آنرا بربط نیز گویند و تار ها دارد که آنها را زیر و بم گویند و در وی نیز اختلاف نهاد ذکر کرده و گفته که معروف در مذهب اربعه آنست که زدن آن و شنیدن آن حرام است و رفته اند طایفه از علما بجواز آن و حکایت کرده اند سماع آنرا از عبد الله بن جعفر و عبد الله بن عمر و حکایت کرده شده است که در آمد عبد الله بن عمر بر عبد الله بن جعفر پس یافت نزدوی جاریه را که میزد و عود پس گفت عبد الله بن جعفر مر عبد الله بن عمر را آیا می بینی و رین باشی گفت لا باس بهذا و نقل کرده اند سماع آنرا از عبد الله بن الزبیر و معویه بن ابی سفیان و عمر بن العاص و حسان بن ثابت و از غیر صحابه عبد الرحمن بن حسان و خارجه بن زید که از فقهاء سبعه مدینه اند و نقل کرده است اسناد ابو منصور را از زهری و سعید بن المسیب و عطاء بن ابی رباح و شعبی عبد الله بن ابی عتیق و اکثر فقهاء مدینه مطهره و حکایت کرده است جمیلی از عبد العزیز بن ماجشون که وی رخصت میکرد در عود و حکایت کرده است ابن سمعانی از طاؤس و حکایت کرده است از ابراهیم بن کرمیا آمد بر رشید و گفت اریه العود پس گفت رشید عود الملزم فقال لابل عود الملزم پس طلبید رشید عود را و بنواخت آنرا ابراهیم بن مصعب و فتوی داد باباحت غنا و عود و نقل کرده است فاکهی در تاریخ مکه معظمه بسندی که دارد از موسی بن المغیره الجمحی که خواند وی عطاء بن ابی رباح را پس در آمد بر او و ندد را نجا قومی که میزدند عود را و تغنی میکردند چون دیدند عطاء را که در آمد باز ماندند از ان پس گفت عطاء نمی نشینیم تا عود نکنید یا نچه میکردند پس نشست و تغنی کرد و صاحب اقناع بهمین عود را اصل ساخته و مزامیر دیگر را بران قیاس کرده و بالجمله وی درین باب از وسعت و فراغت خالی نیست و اجتماع آلات و مزامیر را نیز نقل کرده و گفته اختلاف است از میان قائلین بتحریم که آن کبیره است یا صغیره و متاخرین از شافعیه بر انند که صغیر است این چند کلمه از کتاب مذکور نقل کرده شده و العهدة علیه و غرض از نقل و حکایت این نسبت که اگر احیانا از ین طایفه چیزی ازان نقل کرده شود مبالغه و تشدید و تهویل و تشنیع و تغلیظ ننمایند و ستر عیوب فرقات قوم شیوه خود سازند و علامه سالکزادند که تقلبة الشیطان کثیرة فالحق ان شیخ و الله اعلم و علمه حکم باین ضعیف درین مسئله تکلم در مواضع متعدده کرده است و در همه

طرائف تفصیل و ترویه دو وسط نگاهداشته باقی میلی بجانب حرمت یا کراهت و درین کتاب نقل اقاویل جانب
اباحت غالب افتاد زیرا که آن جانب دگر مشهور و مقرر شده است و دلیلان حاجت بنقل ندارد و نیست همانست
که گفته شد شعر عیب می جمله چو گفتی هنرش نیز بگو تا نفروشی حکمت کن از بهر دل عامی چندند اللهم ارنا الحق
حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه والعاقبة بالخیر و باید دانست که در هر زمان
از ابتدای حال تا الآن هر که بجانب اباحت لغتی و سماع آن رفت قولاً یا فعلاً انکار و استعباد بوی متوجه شد
چنانکه از حکایات و روایات که درین باب آمده است روشن میگردد و در مشکات آورده است که ابو مسعود
انصاری رضی الله عنه که او را بدری نیز میگویند یا بسبب آنکه در غزوه بدر حاضر بود یا بجهت آنکه مسکن وی
بدر بود و صحابی دیگر از اعیان صحابه با هم نشسته بودند و سماع غنا میکردند مردی دیگر که حاضر بود شنید ان الیشان
غنا را بروی گران آمد و انکار نمود و گفت ای صاحب رسول الله شما ای مرد و یار پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم شما
سرودی شنوید الیشان گفتند اگر میخواهی که تو نیز بشنوی یا بمجلس ما بنشین و بشنو و اگر نه بر وی ما زن داده ست تا ما را
پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم که بشنویم و این در عروسی بود که تغنی عروسان باتفاق مباح است بالاتر ازین
عبد الله بن جعفر که با بنگاه موسع و مشغوف بود و معاویه نیز با وی شریک و موافق بود و با وی تودد و تحبب مینمود
زن معاویه اظهار انکار کرد بر عبد الله و عیب گرفت بروی و گفت معاویه حال او انست تو چه معتقدی بوی
رازدگر عبد الله بخانه معاویه آمده آمد و نماز بسیار گزارد و تعبد بسیار کرد و معاویه بارنش گفت این را نگر که
چه میکند پس زن از انکار باز آمد و حقیقت حال و منشا اختلاف آن بنمایید که سرود شنیدن و آلات ذر ایمه
زمان قدیم کار و بار مفسدان و اهل لهو الا اهمان و فاسقان و شراب خواران بود و لهذا در حدیث صحیح آمده
که آنحضرت صلعم فرمود فرستاده شده ام من وام کرده شده ام من که محو کنم معازف را که نام آلات مزامیر لاهی است
و نهی کنم از شراب یا محو کنم نام و اصل نام غنا لهو است فذکروی در باب ملاهی میگذرد بعد از محو و محق آثار این
امور در صدر اول از اکابر این مذکرات چون آن رسم و عادت نماند مسلمانان رسالمان و پارسایان نیز همان اقتدا
دانان محفوظ گشتند بی ملابست بفسق و منکرات و مخالطت با اهل فسق و فجور و جماعه دیگر چون دیدند که این
عادت فاسقان و نشان بی قیدی است و مشابهتی بحال الیشان دارد و خوف آنکه بساط سماع با کلیه
کشد اجتناب نمودند و تحذیر فرمودند از شارع نیز اگر باین ملاحظه تحذیری از نهی و تحریمی صادر شده باشد
و در نباشد و آنکه محدثان گویند که نهی از شارع به ثبوت نه پیوسته و هیچ حدیثی در باب صحت حرمت بلکه نقیض

انکه دایره صحت باصطلاح انجا تنگ است مراد آن خواهد بود که نهی آن علی الاطلاق و تحریم آن لذاته ثابت نشده
چنانکه از خمر و زنا و امثال آن تا انکه بعضی از اهل ظاهر گفته اند که بهیچ صریحی وارد نشده این سخن خالی از کابره نیست
و شمال ما نحن فیه بخلاف واوانی است که انها را ختم و دقت و نقیر و دبا نام است که در وقت اباحت حمر استعمال
آن میکردند و خراب در آن میخوردند و چون شراب حرام شد استعمال این قسم اوانی و خوردن مشروبات دیگر
در ان چندگاه حرام ساختند از برای محو و قمع آثار آن و چون حرمت خمر ثابت و مقرر شد احتیاج بقمع و قلع آثار
و علامت آن نماند منع و نهی از ان اوانی نیز نماند و با وجود آن علماء دین دو فرقه شدند جمعی بمنع رفتند
از استعمال آن اوانی و قومی بتجویز کما ذکر فی موضعه و در ما نحن فیه نیز مانندین دو فرقه آمدند قومی بنظر عادت شریف
قدیم که انصورت نشان اهل فسق است منع و رسم احتیاط دانسته و جمعی نظر بر معنی و حقیقت حال داده گفتند
که اگر بملابست فسق و فجور است حرام و اگر نه چنین است مباح و الصلاح علم علماء حکم بجواز ان تعصب و تشدد دمی
در میان آمد هم مانند ان افراط کردند و هر یکیان آنرا مطلقاً منسوب بفسق و کفر و زندقه داشتند و هم مسجان برغم
آنها آنرا طاعت حرف و عبادت محض گرفتند و تمامه اوقات را مشغول آن و مشغول بدان ساختند و بجهها
و جر کها گرفتند و هر دو طایفه فرق میان اهل دنیا اهل دین نکردند و سر رشته انصاف که معنی آن نصف نی و نصف
لک است از دست دادند و طریقه ادب که حقیقت آن نگاه داشت صدر هر چیزی است نگاه نداشتند و یک مشاهد
اختلاف انست که جمعی را نظر بر تاثیر و تصرف نغمه در بواطن افتاده و از حد گذشته و قومی را جواز و عدم جواز
نفی در نظر آمد بر جای خود بایستادند و شیخ ابن عربی گفته است که تاثیر نغمه بالذات بر روح حیوانی است که حرکت
و اضطراب کار اوست و روح انسانی منزه است از انکه محل درد و معانی ست و سکون اضمحلال و فنا فی
صفت اوست اما انجا کس را میرسد که بگوید نغم تاثیر نغمه بالذات بر روح حیوانی باشد اما اگر بواسطه جواری
و افعالی که میان روح حیوانی و روح انسانی ست حال این مرایت بآن کند چه مانع ست و نیز شیخ میگوید
که تشاق تاثیر قرآن در بواطن انست که نغمات و غیر نغمات یکسان باشد و انکه نغمه تاثیر کند تا فیر قرآن نیست این تاثیر
بنغمه است نه قرآن این سخن خالی از تکلف نیست نغمه عملیه و بر قرآن ست چنانکه در حدیث آمده است
که زینوا القرآن باصواتکم و یکسان بودن هر دو حال خارج از دایره امکان است مگر کسیکه مشهود و مکشوف
مجرد ذات و صفت آلهی باشد فایده صاحب امتاع گفته که اعتقادات کرده اند در تخصیص کسیکه تغنی کرد
غناء عربی را بلیس گفته است ابو هلال عسکری که اکثر اهل علم بر انند که نام وی علیس است و آنچنان بود

کہ چون بنا کرد ابن زبیر کعبہ را بنا بسیکرد مذاکر انس در روم و تغنی میکردند باکان خود شنید یعنی آنرا منغیان عرب
و نقل کرد مذاکر انجرنی و گفت کسیکہ ابتدا کرد بطویس بود و طویس را دشوم گویند یعنی نامبارک از جہت آنکہ
ولادت او در روز وفات آنحضرت بود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و نظام او در روز موت ابو بکر رضی اللہ عنہ بود و
بالغ روز موت عمر شد رضی اللہ عنہ و تزویج کرد روز قتل عثمان رضی اللہ عنہ و زائیدہ شد برای او فرزند سعد
موت علی رضی اللہ عنہم و گویند کہ پیش از نقل این غنا موجود بی در عرب انواع غناء حسن صوت بود مثل نصب
و نشید اعراب و حداء و کنایی و این اقسام ہمہ مباح اند خلاف نیست ہیچ یکی را و ران و بریں اقسام حمل میکنند
بر غنای معہود الحال کہ فاعل او بحرمت او قائل است از صحابہ و تابعین و غیرہم از اسلاف چنانکہ از سیاق اخبار
و آثار ظاہر میگردد و نعم از بعضے صحابہ مثل عبد اللہ بن جعفر و غیرہ سماع غنا موجود بی نیز از جواری مروی است و میگویند
کہ وی رضی اللہ عنہ منہا از مغنیات نیز می شنید و در معنی اقسام غنا ہمہ کی ست و راجع بصوت حسن است و
تفاوتی نیست نغم در قرآت قرآن تفاوت میکند کہ در غنا موجود بی منطبط و تغیر بسیار است انیہمہ گفتہ شد و لیکن
در تغنی و استماع آن از جہت اتباع سید رسل صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و اقتضای اسحاب و اتباع آنحضرت کہ بطریق
تقرب و تعبد بران اجتماع میکردہ باشند خلجان باقی ست جواب چہ انست کہ محل و مقام آنحضرت متعالی است
دیگر آنرا از مناع و مشارب مختلف افتادہ بر بعضے جانب توزع و از تفاقل غالب آمدہ و احتیاط را من کثیر وقت شدہ
و ذوق و جمعیت در عبادات و طاعات دست دادہ و بر بعضے بیکر دشی غلبہ کردہ و ذوق و شوق ایشان در
سماع افتادہ مدعا آنست امری ست مختلف فیہ و در امری مختلف فیہ عیب بکسے نباید کرد و ہر کسی را بحال
خود باید گذاشت و ربکم اعلم بمن ہو اہدی سبیلا و اللہ اعلم بالصواب و الیہ المرجع و المآب و صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم علی سید الخلق محمد و آلہ و اصحابہ و اتباعہ اجمعین ہدایۃ طریق الحق و یحی علوم الدین **باب یازدہم**
در عبادات شریف در طعام و شراب و لباس و نکاح و نوم با کل طعام و شراب
از ضروریات ست کہ قوام بنیہ و صدور حرکات و تحصیل عبادات بی آن از قبیل محالات عادیست پس
اہل عبادت ازان بر قدر حاجت مقتصر اند و از حرص و شرہ اجتناب نمایند و در شہوت ان منہمک نباشد
و آمدہ است کہ سیری در زمان شریف نبودہ و گفتہ اند کہ شبع بدعتی ست کہ ظاہر شدہ بعد از قرآن اول
روایت کردہ است آنرا نووی و ابن ماجہ و تصحیح کردہ حاکم از حدیث مقدام بن معدیکرب کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم فرمود پر نکرد ابن آدم وعائی از بطن خود بس ست لقمہ چندی کہ ایستادہ دارند استخوان صلب

دیر اگر زیاده بران خواهد ثلث برای طعام و ثلث برای شراب و ثلث برای نفس و در طبی گفته که گرسنی شنیده بفراست این نسبت را تعجب میکرد و در خبر صحیح آمده که مومن میخورد در یک روده و کافر میخورد در هفت روده اهل تشریح گفته اند که آدمی را هفت روده است یکی معده و سه روده دیگر متصل بوی بواب و سمایم و رقیق و سه دیگر امعود و قولون و مستقیم و طرق وی دراز است و اینها ملحوظ اند و گفته اند مقصود بیان قلت طعام مومن و کثرت طعام کافر و مبالغه در آنست حقیقت عدد نیست مومن چون مشغول باحراز اسباب عبادت است و میداند که مقصود از اکل رجوع و اعانت بر عبادت است نه تن پروری زیاده بر قدر ضرورت نمیخورد و کافر چون مطلوب او ترتیب بدن و استیفاء شهوت نفس است عالش برخلاف آنست و لیکن باید دانست که این مطرد و سر مومن در هر کافر نیست تواند مومنی بسیار خوار باشد یا بمجرای عادت یا بجهت عارضی که عارض است مر طبیعت او را یا مرضی که باعث داشت بران و کافری کم خور او از جهت ضعف معده و از جهت مراعات صحت بر رای اطبا یا برای ریاضت بر رویش راهبان و گفته اند که هر که بسیار ست تفکر وی قلیل ست مطعوی و رقیق ست قلب وی و هر که قلیل ست تفکر او کثیر است مطعوی و سخت است دل وی و نیز گفته اند در نبی آید حکمت معده را که پر شده است بطعام و هر که کم ست طعام او کم ست شراب او و خفیف است خواب او و کسی که خفیف ست خواب او بر گذشت و عمری و کسیکه گران ست خوابی او بی برکت ست عمری و از ابن عباس رضی الله عنهما آمده که گفت گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم اهل تشبع در دنیا اهل جوع اند در آخرت و از عایشه آمده رضی الله عنها که گفت پرسیدند که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم بسیری هر گز دید او آنحضرت در اهل و عیال خود که نمی طلبید از ایشان طعامی و خوانی نمیکرد اگر میخوراندند میخورد و هر چه میخوراندند قبول مینمود و هر چه میتوانستند مینوشیدند گفته اند که عدم امتلاء و نفی سیری محمولست بر سیری مکروه که گاهی منتهی میگردد و ضجرم بر اندازه انچه ترتب میگردد بران از مفسده باهل تشبع پس معافی الجمله دلیل این سخن انچه در حدیث صحیح مسلم آمده از سیر دل آمدن آنحضرت با صاحبیه ابی بکر و عمر از جوع و رفتن بر بیت انصاری و ذبح کردن وی شاة را و خوردن ایشان آنرا آمده که چون سیر شدند و سیر گشتند الحدیث و گفته است شیخ محی الدین نووی که در حدیث جواز تشبع است و انچه در کراهت آن آمده محمول ست بر عادت انتهی و چون واقع شد تشبع در حق آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم ثابت شد در حق غیر وی نیز بلا شبهه و از ابی هریره آمده است که گفت سیر نشد آل محمد صلی الله علیه و آله وسلم از طعامی سه روز پیاپی تا رفت

از طعام رواہ الشیخان مانیز بیشتر دو مفہوم دارد یکی آنکہ سیر دی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سہ روز پیاپی نبود و اگر بود در کمتر ازان بود و مراد آنست کہ تا سہ روز بگرسنگی میگذشت و در ہیچ روزی سہ سیری نمیدید و ظاہر آنست کہ مراد معنی ثانی باشد و اللہ اعلم چنانکہ از ابن عباس آمدہ کہ میگذرانید آنحضرت و اہل و عیال وی شبہا پیاپی کہ نمی یافتند طعام شب و نبود طعام ایشان مگر ان جو رواہ الترمذی و صحیح بود حدیث مسلم آمدہ کہ سیر نشد آل محمد از نان گندم مگر آنکہ نبود در یکی ازین دو روز نمر و در حدیث عائشہ آمدہ کہ گفت بیرون آمد یعنی آنحضرت در دنیا و پر نشد شکم شریف وی در یکروز از دو طعام اگر سیر میشد از تمر سیر نمیشد از نان جو و اگر سیر میشد از نان جو سیر نمیشد از تمر از حسن بصری آمدہ رضی اللہ عنہ کہ خطبہ خواند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و فرمود بخدا سوگند شام نکرد در آل محمد یکصاع از طعام و بود آنحضرت را نہ خازن گفت حسن گفت آنحضرت این سخن از ازبرای کم پنداشتن مرزوق خدا را و لیکن خواست کہ اقتدا کنند بوی امت وی و از عائشہ آمدہ رضی اللہ عنہا کہ خوش می آمد آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از دنیا سہ چیز طیب و نساء و طعام پس یافت آن دو چیز را یعنی طیب و نساء را و نیافت طعام را و ترمذی در شمایل از نعمان بن بشیر آوردہ کہ گفت دیدم پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را نمی یافت از وقل چیزی کہ پر کند شکم دو قل روی قرین تمر کہ مخلوط باشد از خباس مخلطہ کہ خوراک فقرا باشد و گفت عائشہ رضی اللہ عنہا بودیم ما آل محمد کہ مکث میکردیم یکماہ کہ نمی افروختیم آتش و نبود قوت ما مگر خرما و آب و در روایتی آمدہ کہ گفت دو ماہ میگذشت ما را بر ہنجالت و مے فرستادند بعضے ہمسایہا از انصار شیر ہا و می نوشیدم ما آنرا و فرمودہ است آنحضرت تحقیق رسانیدہ شدہ ام من در راہ خدا یعنی ببلا و محنت چنانکہ رسانیدہ نشد ہیچ کسی را و ایذا کردہ شدم در دین خدا چنانکہ ایذا کردہ نشد ہیچ کسی و تحقیق میگذشت شب در روز و نبود مراد بلال را طعامی کہ بخورد و آنرا جگرداری مگر چیزی کہ مینوشید کہ زابغل بلال یعنے اندک چیز بکہ کہ در بغل او می کنجید و پنہان میشد از جہت کسی رواہ الترمذی و صحیح و در بعضے غزوات بودند اصحاب کہ بخورند برگہای درخت از انرا آنکہ مجروح میشدند گلہای ایشان و میدند آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نان تنک را و نان سپیدہ را و نبود در زمان آنحضرت غربال و صاحب مواہب گفتہ بسیار تتبع کردم تا بدانم کہ قرصہای خوراک آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خوند بود یا بزرگ و نیافتم درین باب چیزی کہ بصحت رسد و در بعضے احادیث امر واقع شدہ بتصغیر از عضہ کہ موجب برکت است و آسانیدن آن ضعیف است و بودن خورش آنحضرت سرکہ و نیکو مود نعم الادام اُدخل و باید دانست کہ این ضیق و قلت در معیشت مر

آنحضرت را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم واصحاب او را رضی اللہ عنہم کہ مذکور شد دائمی نبود و ہمہ را نبود و اگر بود از جہت احتیاج افلاس و ناپاختہ بود بلکہ گاہی بجہت جود و ایثار بود و گاہی بجہت کراہیت شبع و کسر او اکل و اختیار ریاضت و پیش از ہجرت بود در وقتیکہ بمکہ بودند و چون بہجرت کردند و بمدینہ آمدند مواسات کردند انصار را اہل مدینہ بمنازل و متاجر و اموال و بساتین و مزارع و بودند اصحاب اسوہ با اموال مثل ابی بکر و عمر و عثمان و طلحہ و سعد بن ابی وقاص و غیرہم و بدل میکردند ایشان جان و مال خود را برای آنحضرت و امر کرد آنحضرت ایشان را باد رون مال پس آورد ابو بکر تمام مال خود را عمر نصف را دحشت و ترغیب کرد آنحضرت اغنیاء صحابہ را بنجہیز جیش عسرت پس تجہیز کرد عثمان رضی اللہ عنہ بہزار شتر با فی غیر فلک و ثابت شدہ است کہ بر میداشت مر اہل و عیال خود را قوت یکسال و سوق کرد در عمرہ خود صد بدنہ و نحر کرد و اطعام کرد مساکین را و قسمت کرد صد ہزار درہم در یکساعت کہ از بحرین آمدہ بود و بذل کرد در ہوازن و چنین از غیر و شاہ و نقود بیرون از حیطۂ قیاس چنانکہ تفاصیل این احوال و مواضعش باید و اختیار کرد آنحضرت فقر را بامکان حصولی توسع و نبسط چنان کہ روایت کرد از حدیث ابی امامہ کہ گفت رسول خدا عرض کرد بر من پروردگار من کہ بگرداند برای من بطحاء مکہ را طلا گفتم لا یا رب بسیر میشوم شکم میگویم ترا دگرسنہ میباشم تضرع میکنم ترا و از ابن عباس آمدہ رضی اللہ عنہما کہ بود روزی رسول خدا جبرئیل بر کوہ صفا پس نشنید آوازی ہولناک کہ ترسید از ان فرمود یا جبرئیل چیست این صوت ہا بال گر قیامت قایم شد گفت جبرئیل قیامت نیست ولیکن امر کردہ است پروردگار تو اسرافیل را کہ نزول کند بر تو و بیارد مفاتیح خزاین ارض را پس آمد اسرافیل و گفت کہ خدای تعالی امر کردہ است مرا کہ عرض کنم بر تو کہ بگردانم ہمراہ تو جبال تہامہ را و بگردانم انہار را زمرد و یاقوت و ذہب و فضہ و در حدیث دیگر آمدہ است کہ گفت جبرئیل علیہ السلام کہ میفرماید پروردگار تو کہ باوجود آن قدر و مرتبہ و ثواب تو ہمان باشد کہ داری و گفت جبرئیل علیہ السلام اگر خواہی پیغمبر بادشاہ باشی و اگر خواہی پیغمبر بندہ باشی و در روایتی آمدہ است کہ یکی از موالی آنحضرت حاضر بود گفت اختیار کن یا رسول اللہ آنرا کہ چند گاہ از دولت دنیا ساکن پس ایما کرد جبرئیل بسوی آنحضرت کہ تواضع کن و بندہ باش و علما را فی نیستند کہ آنحضرت را فقیر و محتاج خواندہ و براند ضروری وصف کنند و صاحب مواہب لدنیہ از حلیمی در شعب الایمان نقل میکند کہ گفت از جملہ تعظیم آنحضرت است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ وصف کردہ نشود بانچہ پیش مردم از صفات ضعف و مساکین است و گفتہ نشود کہ فقیر بود و مفلس بود و امثال این بعضے اطلاق نہ بد را در حق آنحضرت علیہ السلام و حکایت کردہ است

صاحب تفسیر الدر از محمد بن واسع گرفته شد نزد وی فلان زاهد است گفت دنیا چه قدر دارد گفت نزد او دنیا مذکور کرده شود و وی ذکر کرده است قاضی عیاض در شفا و نقل کرده است از شیخ تقی الدین سبکی در کتاب خود انتصاف السائل که فقها اند پس فتوی داده اند بقتل و صلب شخصی از منتقصه که استخفاف کرد در شان آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در اثنای مناظره و تسمیه کرد او را به یتیم و گفت زهد وی ضروری بود و بقصد و اختیار نبود و اگر قدرت بر طیبات می یافت میخورد و انتهی و نیز آورده اند که شخصی از اهل مصر دیگر را بطریق طعن و استخفاف گفت که تو کیستی پدر تو گوسفند میچرانید وی گفت اگر پدر من گوسفند میچرانید پیغمبر هم گوسفند چرانیده است پس حکم کردند بعضی علما به تعزیر و بعضی نفس وی کرا استخفاف کرد بشان آنحضرت از برای دفع عیب دعوا از نفس خود نعم اگر بطریق مسئله دیانی حکم بگویند که آنحضرت گوسفند چرانیده است روا است و هم صاحب مواهب از شیخ بدر الدین زرکشی آورده که نقل کرده است از بعضی فقهای متاخرین که میگفت که نبوت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فقیر از مال هرگز و بنود حال وی صلی الله علیه وآله وسلم همچو حال فقرا بلکه بود غنی ترین مردم و کفایت کرده او را حق تعالی امر دنیا ی او نفس شریف وی و عیال وی و میگفت در قول وی صلی الله علیه وآله وسلم که فرموده است اللهم احیني مسکینا که مراد استکانت قلب است نه مسکنت که چیزی در نیابد و نه دارد آنچه دافع شود موقع کفایت وی و تشدید میکرد و انکار را بر کسیکه اعتقاد کند خلاف این را انتهی و آنچه مشهور است در میان مردم از قول آنحضرت الفقر فخری و به افتخر گفته شیخ الاسلام حافظ ابن حجر که این حدیث موضوع است فتدبر و الله اعلم فایده در احادیث وارد شده و مشتهر گشته است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در وقت جوع سنگ بر شکم مبارک بسته است و صحابه نیز آنرا روایت کرده شده است از این جهت گفته شد رسید آنحضرت را جوع روزی پس گرفت سنگی را و نهاد بر شکم مبارک خود بیشتر از سوداگاه باشید پس بالنفس طاعم زاهد مرد نباکه جایگه وی دار یا باشد در قیامت دگاه باشید پس اکرام کننده نفس خود را و بزرگ دارنده و تکبیر دارنده و حال آنکه وی اهانت کننده است او را و بسا خوار دارنده نفس را تواضع کننده وی اکرام کننده است او را و رواه ابن ابی الدنیا و انا نفس الباطل آمده که گفت شکایت کردیم با لبسوی رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم جوع را و کشاد هر یک از ما از شکم خود سنگی پس بکشاد آنحضرت از شکم مبارک خود دو سنگ و گفت ترمذی این حدیث غریب است از حدیث ابی طلحه نمی شناسم آنرا مگر باین وجه و در حدیث جابر در روز خندق آمده که گفت دید آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که التیام میدهد برای گرسنگی که به وحال آنکه بطن او بسته شده بود بحجر صاحب قصیده برده گفته نصر و شدم من بغیب امداد

دلوی تحت الجاره و کشاد و شرف الادم و مدد مواهب میگوید که انکار کرده است ابو حاتم بن حبان احادیث
رفع جوع را بطن شریف را جوع و گفته است که این حدیث باطل است و تمسک کرده بحدیث صوم و صال که
فرمود انی اظل عند ربی و یطعمنی و یسقینی و گفته که پروردگار تعالی میخوراند و مینوشاند جسب خود را وقتی که وصال میکرد
پس چون قطعا ثابت شد که جوع بطن گاهی میکند و تاثیر ندارد و بستن سنگ از گرسنگی و گفته است این جبان
که لفظ اجر است برای جوع نیز دلالت دارد که در وقت جوع حکم بهری بست چنانکه در وقت ضعف کمر محکم می بندند
آنهی صاحب مواهب میگوید که صواب صحت احادیث است و بستن آن تسکین میکند بعض الجوع را زیرا که
الم جوع از شدت حرارت غریزیه معده پیدا است و چون پر میشود بطعام مشغول میگردد و آن حرارت بطعام
و چون نباشد در معده طعام طلب میکند حرارت رطوبات جسم را میسوزد و میخورد آنرا پس متالم و متاذی
میگردد انسان از آن حرارت و چون منطوی و ملتوی میگردد بر معده احشاء پوست پست میکرد
و آتش معده بقدری و کم میگردد الم تسکین می یابد تا الم آنحضرت بجوع برای تحصیل و تضعیف امر است
با حفظ قوت و نضارت جسم و حسن لون بیشتر از آنکه اهل تنعم و طرفه دارند و این یک معجزه است از معجزات
که نضارت و حسن لون اهل دنیا به تناول اطعمه لذیذه شهیه و استعمال لباسهای فاخره و فراشهای لینه
و امثال آن میباشد و اینجا خوراک نان جو و لباس ثوب خشن و فراش بلاس و درشت بود و حسن و جمال
و نضارت و لطافت و نهایت الجنان صلی الله علیه و آله و سلم و علی آله علی قدر حسنه و جماله و حسب فضله و
کماله و بعضی گفته اند که عرب را خصوصا اهل مدینه را عادت بود که چون خالی میبود احواف ایشان
از فرو میرفت تنگیهای ایشان می بستند بران سنگ را برای تسکین و تخفیف الم پس آنحضرت صلی الله علیه
و آله و سلم نیز بست تا بدانند بیاگاراند اصحاب را که نسبت نزدیکی چیزی را بتیشار و استبداد کرده باشد
بآن و اظهار کند اینحال را و صاحب مواهب میگوید که صواب آنست که کردن آنحضرت آنرا باختیار و طلب
ثواب بود نه برای مجرد اعلام و اظهار حال و الله اعلم گفت بنده مسکین نور الله قلبه بنور الیقین که قول
ابن حبان که اطعام و سقی میکرد پروردگار تعالی آنحضرت را در صوم وصال پس چون شد جوع کند برای
دفع جوع و الم مدخول است باینکه تواند که آن مخصوص بصوم وصال باشد از جهت بودن حاله ذوق و
شوق و دنیی نباشد و احوال آنحضرت مختلف بود گاهی چنان گاهی چنین و حق جل و علا را حکمتهاست و ملتی
خاص است با حبیب خود در تصریف و تحویل که در قیاس عقل نمیگنجد در آساند آن احادیث اگر سخن

فصل گفتهٔ ان دیگر است واللہ اعلم وصل با وجود ریاضت نفس و عدم التفات آنحضرت بطعام و تقاضای شهوت و عدم استیفای آن در مجلس نفس بر نوع مخصوص از اغذیه تکلف نمیکرد و بحبت عدم سلوک راه تکلف و بقصد توسع برامت و سد راه رهبانیت تناول میکرد از انچه عادت اهل بدر بود و هر چه حاضر می آمد از لحوم و فواکه و جز و نمر مانند آن و نیز میگویند تخصیص بطعام مخصوص مضر است بطبیعت اگرچه افضل اغذیه و اشهی بود پس میخورد حلوا و عسل را دوست میداشت آنها را رواه البخاری و الترمذی و حلوا بقصر و مد هر طعام شیرین که خورده شود و خطابی گفته که حلوا واقع نمی شود مگر بر چیزی که دخل دارد در آن صنعت پس عسل را حلوا نگویند و گاهی اطلاق کرده میشود بر فاکه نیز و نبود محبت آنحضرت مر آنرا بمعنی کثرت تشهی و شدت میل و انزاع نفس بسوی آن چنانکه عامه را باشد بلکه اگر حاضر می آمد میلانی مینمود و میخورد از آن قدری صالح از اینجا معلوم میشود و خیال میکردند که دوست میدارد آنرا صاحب مواهب از ثعالبی در فقه لغت نقل کرده که حلوای که آنحضرت آنرا دوست میداشت نامش جمع بود بفتح میم و کسر جیم و آن تمری که خمیر ساخته شود بلبن و نیز آمده است که عثمان بن عفان را کاروانی آمده بود که هادی شهد و آرد بود و در بعضی روایات آرد میده و روغن و عسل پس آورد پاره از آن نزد آنحضرت پس دعا کرد آنحضرت او را ببرکت و طلبید دیگی را و نهاده بر آتش و پخت حلوا فرمود بصحابه بخورید ابن را این چیزیست که نامند آنرا اهل فارس حیض و نیز وارد شده است که دوست میداشت آنحضرت شکر را و تصدق کرد بدان و طحاوی حدیثی روایت کرده که حاضر شدان حضرت عرس مردی را از انصار پس آمدند جاریها با طبقهای بادام و شکر پس بانداختند قوم دستهای خود را از جهت ادب آنحضرت پس فرمود آنحضرت غارت نمیکنید این را گفتند که تو نهی کرده یا رسول الله از غارت کردن فرمود اما در عروس نهی نمیکنم از آن پس نجاذب میکرد آنحضرت قوم را و نجاذب میکردند قوم او را و احتجاج کرده است طحاوی بانیحدیث بر آنکه تتار بر غیر مکروه است چنانکه رفته است باین امام ابو حنیفه و حکم کرده بانیحدیث بر احادیث صحیحه که وارد اند در نهی از تتار و لیکن بیهقی انحدیث را ثابت نمیگرداند و تشنیع کرده بدان بر طحاوی در قایل شدن بغارت گفت بنده مسکین غفر الله تعالی له یقین که بتحقیق وارد شده است امر بغارت در صحابا در حج این نیز حجاست پس بر قول امام ابو حنیفه خورده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم لحم شاة را و خوردن لحم بقر مخصوص معلوم نشده چنانکه در حدیث آمده است که آنحضرت قربانی کرد از ازواج مطهرات خود گاوی را و ظاهر آنست که از آن خود هم خورده باشند والله اعلم و در رجح لحم احادیث متعدده وارد شده

اللحم سید الطعام اهل الجنة و در روایتی آمده سید الطعام اهل الدنیا و الآخرة روایت کرده است این حدیث را ابن ماجه و ابن ابی الدنیا و سندوی ضعیف است و مراد را شواهد است از حدیث علی رضی الله عنه که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم فرمود سید طعام در دنیا لحم است بعد از وی بریج آخر صبا بو نعیم فی الطب النبوی و اکل وی زیاده میکند بنهاد نوت را قال الزهری بکذا فی المواهب و هم از علی رضی الله عنه مروی است که خوردن لحم تصفیه میکند لحم را و حسن میگرداند خلق را و کسیکه ترک دهد آنرا چهل شب بدمی گردد خلق او کذا فی المواهب و همچنان که در استدامت ترک وی در نیمدت این خاصیت واقع شده در استدامت اکل وی در نیمدت در فساوت قلب و سختی طبع نیز اثری دارد شده است و نیز در بعضی آثار آمده که محبوب ترین طعامها نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم لحم بود و میفرمود که خوردن لحم زیاده میکند سمع را و وی بهترین طعامهاست در دنیا اگر نجواهم از پروردگار خود که بخوراند مرا گوشت هر روز آنینه میکند آنرا و منقول است از امام شافعی اکل لحم زیاده میکند عقل را و آمده است که گوشت ذراع محبوب تر بود نزد آنحضرت و هم از نیمیت زهر کرد یهود بر دوی دار علیشه رضی الله عنها آمده که محبت لحم ذراع نزد آنحضرت از انجهت بود که بمیافت لحم را و تنجیر عا آنرا مگر گاه گاه و لحم ذراع زود تر نجته میشد پس شتابی میکرد به تناول آن و در حدیث ترمذی آمده که گفت آنحضرت المبب اللحم لحم الظهر و بعضی گفته اند که محبت لحم ذراع از انجهت بود که ابعد است از مواضع نجاست و مؤید این توجیه ست آنچه روایت کرده شده که آنحضرت مکروه میداشت کلیتین یعنی گرده ها را از جهت قرب آنها بمکان بول اما حافظ عراقی گفته است که اسناد این ضعیف است و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بنهش میکرد لحم را یعنی بدندان میخورد از استخوان و نهش نشین مجرد و بمهله نیز آمده و بعضی گویند مجرد بدندان نام خوردن و بمهله بسر دندان و لحم بکارد بریده نیز خورده است و در حدیث بخاری آمده ست که بر بدی آنحضرت گوشت از شانه گوسفند بکارد کرد و دست داشت پس خوانده شد برای نماز پس انداخت از دست کارد را کرمی بر بدند بدان و بر خاست بر نماز و ضو نکرد و در حدیث آمده است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم قطع نکنید لحم را بسکین که آن از صنع اعاجم ست و بخورید آنرا بدندان که آن هاضم تر و گوارنده تر است و ابو داؤد گفته که این حدیث قوی نیست و حافظ ابن حجر عسقلانی گفته که اسنید حدیث را شاهدی ست از حدیث صفوان بن امیه اخرجه الترمذی و در بعضی روایات امر بنهش واقع شده بی تصریح نهی از قطع و تطبیق کرده اند نهش را بقطع صغیر است و قطع از کبره و خورده است آنحضرت بر بازاد روایت است از امام سلمه که گفت

گرداورد مهلوی بریان کرده پیش آنحضرت پس خورد از وی بعد ازان برخاست برای نماز و وضو نکرد
حدیث صحیح رواه الترمذی در خورده است آنحضرت قدید را یعنی گوشت خشک شده را چنانکه در سفر آمده است
گرفت مروی از صحابه ذبح کردم من برای آنحضرت شاتی را و ما مسافر بودیم پس فرمود آنحضرت اصلاح
کن گوشت آنرا پس بودم من که مینگریستم دندان گوشت آنحضرت را تا رسیدن بمدینه و مراد با اصلاح لحم
قدید کردن داشته اند و خورده است آنحضرت جگر بریان کرده شده را و خورده است لحم طاجن را روایت کرده
آنرا بخاری و مسلم ترمذی و غیرهم و خورده است آنحضرت لحم حمار وحشی را که آنرا گورخر گویند رواه الشیخان
و خورده است گوشت شتر را در سفر و حضر و خورده است گوشت خرگوش را و خورده است دواب بحر را رواه مسلم
و اما حکم خوردن آن تفصیل است پیش بعضی مطلق جایز است و نزد بعضی غیر انسان بحری و خنزیر بحران و در
مذهب ما جایز نیست جز ماهی و خورده است ثرید را که بفارسی آنرا شکسته گویند که شکسته شود نان در شوربای
گوشت و گاهی گوشت نیز دارد و در حدیث آمده است که فضل عائشه علی النساء کفضل الثرید علی سائر الطعام و ابو
داود از ابن عباس آورده که گفت بود محبوبترین طعامها نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ثرید از خبز ثرید
از حبس و حبس آنچنین طعامی از خرما و روغن و زمان است و خورده است نان زرده شده بروغن و سکه و خورده است
نان بزیت و در خوردن بهر لیسه احادیث آمده است و محدثان آنرا منسوب بوضع دانند طبرانی در اوسط از حذیفه رضی الله
عنه آورده که گفت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم که جبرئیل خورانید مرا هریسه تا نخت و قوی گرداند پشت مرا برای
قیام لیل و گفته است که در سند این حدیث محمد بن حجاج لخمی است و او است که منع کرده است این حدیث را و خورد
آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم کدو را و دوست داشته است آنرا و اگر در طعامی یافته میشد میجست آنرا از جوانب
کاسه و میخورد از جهت دوست داشتن آنرا انس گوید ازان باز که دیدم من این فعل را از آنحضرت دوست میدارم
کدو را رواه مسلم و گفته است نووی مستحب است که دوست دارند کدو را و هر چیزی که دوست داشته آنرا پیغمبر خدا
صلی الله علیه وآله وسلم و خورده است سلق را پخته با گوشت و سلق بکسر جیم چغندر که نام زنه مشهور است و روایت
کرده است ترمذی در شمایل که آمد به رومی حسن بن علی و عبد الله بن عباس و عبد الله بن جعفر رضی الله
عنهم نزد سلمه که خادم آنحضرت بود و گفتند یا سلمی بساز نزد برای ما طعامی که خوش میداشت آنرا رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم گفت سلمی ای پسران من خوش نمیدارید شما امروز آن طعام را یعنی شما طعامهای لذیذ و
شتنی میخورید کجا خوش خواهید کرد آنرا گفتند بلی خوش میداریم بساز برای ما پس گرفت سلمی پاره از جو الش

خورده شده
بگوشت خرگوش

گردو انداخت آنرا در دیگ و بر نخیت بروی بار دوازدهم نیت و فلفل و ملح در دیگ و نهاد آنرا پیش ایشان و گفت
انیست طعامی که خوش میداشت آنرا پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم و بر نخبت میخورد آنرا و خورده است آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم خربزه را بالفتح خارمجه و کسر زای و برای بعد از تحتانیه ساکنه طعامی ست که ساخته میشود از
آرد بدست عقیده لیکن رقیق تر از ان که قال الطبری و جوهری گفته نرمیشود و خود لحم در ریزه کرده میشود در دیگ
بروی آب بسیار و چون پخته و نرم گردد انداخته شود آرد اگر لحم نباشد مصیده است و بعضے گفته اند شوربای
که صاف کرده شود از سبوس و پخته شود بعضے گویند خربزه باعجام از نخاله است و با جمال از لبن و عبقان گفته که آمد
بر من آنحضرت و ابو بکر وقت چاشت نا بلنه شود آفتاب پس نگاه داشتم من ایشان را بر خربزه که ساخته ام برای ایشان
و خورده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم افطار بالفتح همزه و کسر قاف که آنرا الفارسی پیوگویند شیر که ببرون
آورده شده است از وی مسکه و بسته شده است و ترش شده و سخت گشته انداخته میشود در طعام و استهاد
خورده است رطب و فرد بسر را رطب بضم راو فتح طاخرمای تر و تمر خرمای خشک و بسر بضم با و سکون سین عوزه
خرما پیش خرما نیم پخته بقال ارطب ابسر و بقال اول ما بدا من النخل طلع ثم بلح بفتحتین ثم بسر ثم رطب و خورده است که
کباث را بالفتح کاف و تخفیف موحده بعد از الف مثلثه ثمر اراک که پخته باشد و اراک درخت مسواک که بزبان هندوی
آنرا پیلو گویند و دوست میداشت عنب را بالجیم و ذال معجمه مفتوحتین که جامه آنرا گویند بضم جیم و تشدید جیم چیزی
است که از دردن درخت خرمای برآید که آنرا شمامه الفحل گویند و خورده است جمن بضم جیم موحده بمعنی پیراز ابن عمر
رضی الله عنهما آورده که گفت آورده شد جمن نزد آنحضرت در تبوک پس کارد طلبید و تسمیه کرد و بر بد آنرا و رواه
ابو داؤد و در جمن دوی بعضے فقها را سخن ست و خورده است آنحضرت بطبیخ را بر طبیخ و در روایتی طبیخ واقع
شده بتقدیم ظا بر باد در روایتی البطیخ او البطیخ بالشک و طبیخ لغت ست در طبیخ کذا فی المواهب لقلاعن صاحب
المحکم و بود بطبیخ احب فواکه نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم و در فضل بطبیخ احادیث آمده و در ان کتابی ساخته
اند و محدثان بران حکم بوضع کرده اند و الله اعلم و از عجایب ست که محمد بن اسلم نمیخورد بطبیخ را زیرا که منقول
نشده است که بگونه میخورد آنحضرت آنرا در روایتی خوردن قثا بر طب آمده که در دستی قثا بود و در دستی رطب
گاهی ازین میخورد و گاهی ازان و همچنین در طب و بطبیخ که در حدیث انس آمده است که جمع میکرد میان رطب
و خربز یا این دو احتمال دارد که گاهی را بر دیگری مبنای دوی خورد و گاهی ازین میخورد و گاهی ازان و خربز
بکسر خا معجمه و سکون را و کسر موحده نوعی ست از بطبیخ اصفر ان غرایب احادیث حدیثی است که ابن ابجا کرده

از عایشه گفت مادر من معالجه میکرد مرا برای آنحضرت پس من استعمال میکردم ران نادر آن مرا برای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و مستقیم نمی شد در را این معالجه تا آنکه خوردم من رطب و فتاد و در روایتی تمر بجای رطب پس فربه شدم من فربهی نیک کذا فی اللمعات بدانکه شارحان بلکه راویان حدیث برانند که مقصود آنحضرت از جمیع میان رطب و بطیخ کسر حرارت رطب بود به برودت بطیخ و تعدیل این بآن بقاعده طب چنانکه از حدیث ابی اسامه از هشام آمده انه صلی الله علیه و آله وسلم کان ماکل البطیخ بالرطب میکسر حرهذا ببرد هذا و برد هذا بحر هذا ظاهر میکرد و گفته اند که این اصلی عظیم است در ترکیب ادویه حتی گفته اند که مراد بطیخ که بر رطب میخورد بطیخ آنحضرت که باردا بست نه اصفر که حارست و نقب کرده اند آنرا که خربز یکسر خاکی در حدیث انس آمده است نام نوعی از بطیخ اصفرست و جواب داده اند که بطیخ اصفر از نیز نسبت برطب برودتی است اگرچه از حیث حلاوت حرارتی دارد و گمان این مسکین آنست که تعلیل جمع رطب به بطیخ بکسر حرارت و برودت و تعدیل این بآن چنانکه ذکر کرده اند تکلف است و ظاهر آنست که جمع مذکور اتفاقی بود شاید که آن بطیخ حلاوت نداشت و فقاخود اصلا شیرینی ندارد و بهم خورد نا شیرین گردد و این از بی تکلفیهای آنحضرت و عدم انهماک در استلذاذ بمرد و در خوردن آنحضرت تمر را با خربز نیز همچنین گفته اند که شعیر بارد یابس ست و تمر حار رطب پس آورد ساختن تمر خربز شعیر را برای کسر برودت شعیر است بحرارت تمر و کسر حرارت تمر به شعیر و این احسن تدبیر و تعدیل است و الله اعلم بحقیقت الحال و میخورد آنحضرت تمر را بنبد یعنی مسکه و خوش می آمد او را و هنوز این طعام در ان دیار متعارف است و در بازارها نیز میفروشند تمری است بر دهن دی مسکه نهاده و غالب با رطب است که سومست مسکه و غنونت آنرا می برد و میخورد آنحضرت نان را با نان خورش هر چه میسر میشد گاهی بگوشت و گاهی بطبیخ و گاهی بتمر آمده است نهاد تمر را بر ران پاره از شعیر و گفت این نانخورش اینست و گاهی بخل و فرمود نعم الادام الخل رواه مسلم خطابی و قاضی عیاض گفته اند که مراد با بنکلام مدح اقتصاد در اکل ست و منع نفس از تلذذ اطعمه یعنی نانخورش کنید بخل را مانند آن از انچه خفیف است مئونت آن و عزیز نمیست وجود آن و نافس نکنید در شهوات که مفسد دین و مستقبح بدن است و امام نووی گفته که این مدح نفس خل است که متضمن منافع است و اما اقتصاد در مقدم و شرک شهوات معلوم است از احادیث دیگر و قواعد دیگر و این فهم گفته که این ثنا ست بر خل بحسب بعضی حال حاضر نه بتفصیل ست مراورا بر نانخورشهای دیگر چنانکه بعضی گمان برده اند و سبب ورود حدیث آنست که آنحضرت در آمد روزی بر اهل خود پس بپرسید آورد نان خشکی پس فرمود آیا نانخورشی

نیست نزد شما گفته نیست نزد ما انخورش گرخل پس فرمود نعم الادام الخل و مقصود آنست که اکل خبز با ادام
از اسباب حفظ صحت است که اصلاح میکند خبز را و ملایم میگرداند برای حفظ صحت بخلاف اقتصار بر یکی ازین
و نیست درین تفصیل خل بر لبن و لحم و مسل و مرق و اگر حاضر شد لبن با لحم اولی بود و بهتر پس گفتن آنحضرت
این تحول را برای جبر انکسار قلب و خوش کردن دلهای ایشان است نه برای تفصیل وی بر سایر ادامها
و منجور را آنحضرت از فواکه بلد خود در وقت رسیدن آن و پرهیز میکرد ازان و صاحب مواهب میگوید درین
از اکبر اسباب حفظ صحت است زیرا که پروردگار تعالی گردانیده است بجکمت خود در هر شهری از میوهای که
منتفع میشود اهل آن بدان در وقتش پس بیمار شدن تناول آن از اسباب صحت و عافیت است و بی نیاز میگرداند
از استعمال بسیاری ازادویه و کم کسی باشد که پرهیز کند و احتراز نماید از انکه بلد خود از جهت ترس بیماری
و صحت مگر آنکه وی بیمار ترین مردم و ضعیف ترو در ترین مردم است از صحت و قوت پس هر که نخورد آنرا
در وقتش بروجی که باید خورد باشد آنرا بود رای نافع دانستی و منقول است از ابن عباس رضی الله عنهما که گفت
دیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که میخورد و عنب بطریق خرط و معنی خرط آنست که بنهد خوشه را در دهن
و بگیرد دانهای آنرا بدندان و بیرون آرد و شاخ آنرا بدست و متعارف گرفتن دانه بدست و انداختن
آن در دهان ست و بعضے گفته اند که اصل نیست مر این حدیث را و در بعضے روایات خرصا آمده بصاد مهمله بدل طاء
و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بصل نخورده و امت را ازان نهی هم کرده فرمود هر که نخورد باید که در مسجد نه
در آید و مجامع دیگر را نیز قیاس کرده اند بران و روایت کرده است ابوداؤد از عائشه رضی الله عنها که آخر طعامے
که خورد آنحضرت طعامی بود که در وی بصل بود و ظاهر آنرا برای اثبات و تاکید حرمت خورده یا نخته بود و امانت
کرده شد بوی آن و کراهت در خادم است و برانچه بوی آید و در امت که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
در اتیه در هجرت در خانه ابو ایوب انصاری بود و طعامها پیش آنحضرت می آوردند که دران ازین بقول را یکه
اثر بوی خود نخورد و یاران میفرستاد و حکم سیر نیز همین است بلکه غلیظ انسان و دوی گفته که اختلاف کرده
اند علما و حکم هوم و بصل و کراث در حق آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس بعضے گفته اند که حرام بود بروی
و واضح آنست که مکروه بود کراهت تنزیهی نه تحریمی از جهت عموم قول آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم الا در جواب فعل
صحابا حرام هی و کسیکه قایل بحرمت بحرمت میگویند معنی آنست که حرام نیست بر شما و الله اعلم و صاحب مواهب
گفته که ما جبلت در محبت صادق موافقت وی صلی الله علیه وآله وسلم در ترک نوم و بصل و مکروه داشتن

چیزی کہ کردہ داشتہ است آنحضرت آنرا زیرا کہ از اوصاف محب صادق آنست کہ محبت دارد چیز یرا کہ
دوست دارد محبوب وی و مکروہ دارد چیزی را کہ مکروہ دارد محبوب وی صدق ما قال رحمنا اللہ و نگاہی کہ نظر بر
مہربانی و عنایت آنحضرت کہ در بز حیض دا باحت می افتد بحکم اللہ یحب ان یوتی رخصہ کما یکب ان یوتی عزائمہ
ارتکاب آن واقع میشود و آن چیزی دیگر است فعا اللہ و در بعضے روایات آمدہ کہ یکباری آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و علی رضی اللہ عنہ در جای دور افتادہ بودند گرسنہ شدند خورما بمردی دادند نا آب و
ہیزم بستان مردی راوی خرو کراث پیش ایشان آورد آنحضرت نان خود تناول کرد و کراث بعلی رضی اللہ عنہ
داد و کذا ذکر فی تاریخ الدینوری وصل دیگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اکل میکرد بسہ انگشت ابہام و سبابہ
و وسطی رواہ الترمذی فی الشمایل زیرا کہ اکل بیک انگشت ابہام و سبابہ و وسطی رواہ الترمذی فی الشمایل زیرا کہ
اکل بیک انگشت و دو انگشت اکل متکبرانست و نیز لذت نمی یابد بدان اکل و سیر نمیگردد و او را مگر بعد از
زمان طویل و اکل بنجہ خالی از نشان شرہ و حرص نیست و صاحب مواہب حدیثی مرسل آوردہ کہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بہ پنج انگشت خوردہ است و جمع کردہ است میان این حدیث متقدم کہ در اکل بسہ انگشت
آمدہ است باختلاف احوال و اوقات و بعد از اکل می لیسید انگشتہا را پیش از انکہ مسح کند بمندیل و در بعضے
روایات امر واقع شدہ بلعق اصابعہ و صفحہ و آمدہ کہ صفحہ استعفار میکند مرلاحس خود را و در تعلیل لعق واقع شدہ
کہ دریافتہ نمی شود کہ برکت در کدام جزو طعام است و شرط نیست در لعق کہ در آرد اصابع در دہان و لیسیدن
آنہا بزبان یا بباطن شفت کافی است و در بعضے اوقات می لیسانید انگشتہا را بعضے اطفال و خادمان او
لعق و اصابع در اثنای اکل کردہ است و در اکل از آنچہ ساقط شدہ از خوان یا قصعہ نیز ثواب آمدہ و در بعضے
روایات آمدہ کہ در وی امن ست از فقر و برص و جذام و مرت کردہ میشود انا و اولادی حق و عافیت
دادہ شود در ایشان و دلیلی از طریق رشید کہ از خلفای عباسیہ است از ابای خود از ابن عباس آوردہ
کہ ہر کہ بخورد از انکہ ساقط شدہ از مایدہ برائد او لادی صبیح الوجہ و نفی کردہ شود از وی فقر و استبلاع
درین امور از اہل نکیر صورت نہ بندد و آنرا مستقبح ندارند اگر بحقیقت نگرند ہیچ جا مستقبح نیست اجزاء
ہمان طعام ست کہ خوردہ است بمباس اصابع و لعق قصعہ چرا مستقبح گردد خصوصا وقتی کہ بشنود کہ فعل آنحضرت
است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحقیقت ہر کہ استقذار کند چیزیرا کہ منسوب است بان سرور لازم می آید
کہ استقذار کند وحی چیزی عظیم الخطر یا امر من ذلک صاحب مواہب از بزرگی نقل کردہ است کہ گفت آدمی مضمضہ

میکنند و اگر دانهای خوشه را در دهن خود دو دانه میکنند و انار را در باطن خم را و همچنین آنرا استقدار نمیکنند و بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که نمیخورد متکی و میگفت من بنده ام می نشینم چنانکه می نشیند بنده و میخورم چنانکه میخورد بنده و در تفسیر انکار اختلاف کرده اند قاضی عیاض که از محققین شراح حدیث است در شفا گفته است که مراد باین کار تمکن و تفقد است برای اکل همچو زرع و مانند آن از آن جلساتی که اعتماد و کنند در وی جالس بر چیزی که زیر خود انداخته است و جالس برین هیئت اسند عا میکند کثرت اکل را و استکبار میکند از آن و جلوس آنحضرت مانند جلوس کسی بود که گویا همین ساعت خواهد برخاست بطریق اقعاء و گفته است که نیست معنی حدیث در انکار میل بیکی از جانب نزد محققین انتهی کلام القاضی و مراد باقعاء آنست که بچپاند الیتین خود را بر زمین و الیته دو مارد ساقین را و ستند باشد بر پشت خود و امنیست که منهی عنه است در نماز و صاحب مواهب میگوید که حکایت کرده است همین معنی را که تفسیر کرده است قاضی عیاض انکار را بدان و در اکمال از خطابی که از ائمه شراح حدیث معتمد علیهاند آنست و گفته است خطابی مخالفت کرده است اکثر مردم را که ایشان تفسیر کرده اند انکار را بمیل بیکی از جانبین و گفته است خطابی گمان میبرند عامه که متکی بمعنی خورنده بر یکی از جانب خود و نه اینچنین نیست بلکه متکی بمعنی معتمد بر وطای که درخت اوست انتهی و انکار را بمیل بیکی از جانب نیز تفسیر کرده اند و این جزری جزم کرده است بآن و بعضی گفته اند که انکا اعتماد بر چیزی چنانکه دیوار و ساده و مانند آن و بعضی گفته اند اعتماد بر دست چپ از زمین و در بعضی احادیث نهی ازین مرویست آمده است و ابن اثیر در نهایه گفته که کسی که تفسیر کرده است انکار را بمیل برا حد الشقین تاویل کرده است آنرا بر مذهب طب و ابن قیم گفته که این ضرر میکند باکل زیرا که منع میکند مجری طبیعی طعام را از هیئت خود و مانع می آید از سرعت نفوذ طعام بمعده و می پیچد معده را و مستعد نمیشود و فتح بوی مر غذا را و نیز میل میکند معده و نمی ایستد و نمیرسد غذا بسوی وی بسهولت و اما اعتماد بر شی پس آن جلوس جبابره ست که منافی طریقه عبودیتست و از نهیت فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اکل کما یاکل العبد و بعضی گفته اند که انچه کلم نفی اکل متکئا از خصائص حضرت نبویست صلی الله علیه وآله وسلم و حق آنست که عام است نعم اگر عارضی باشد که ممکن نباشد رعایت این ادب آن چیزی دیگر است و الضرورات تبیح المحظورات و صاحب سفر السعادة گفته که انکار بر پنج نوع است و همه این هیات را که ذکر کرده شد مندرج کرده است و صاحب مواهب گفته که چون ثابت شد کراهیت انکا و مابودن او خلاف ادبی پس مستحب در صفت جلوس برای اکل آنست که بر دو زانو نشیند و پشت هر دو قدم

یا ایستاده کند پای راست را و بنشیند بر پای چپ مذکور کرده است این فهم کرمی نماد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بطن قدم بسری را بر ظهر یمنی بجهت تواضع و تادب گفته که این هیئت انفع و افضل هیئات اکل است زیرا که اعضاء بهر بر وضع طبیعی خودی باشند که پیدا کرده است خدا تعالی و جل می نماد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست مبارک خود را در طعام تسمیه میکرد و افضل آنست که بگوید بسم الله الرحمن الرحیم و اگر بگوید بسم الله کفایت میکند و حاصل میشود و سنت در آخر طعام حمد گفت خدای عزوجل را و صیغهای حمد متعدد و ماثور است و بس است این مقدار که بگوید الحمد لله الذی اطعمنا وسقانا وجعلنا من المسلمین و این دعا نیز بصحت رسیده است که میفرمود اللهم اطعمت وسقیت ورانعیت واقنیت وهدیت واحییت فلک الحمد علی ما اعطیت و میخورد آنحضرت بیمین و امر میکرد بدان و فرمود یا غلام سم الله و کل بیمینک و مما یلیک و حمل کرده اند بعضی از شافعیه امر را بر ندب و صواب آنست که واجب است از جهت ورود وعید بر ترک آن چنانکه در صحیح مسلم آمده که آنحضرت دید مردی را که میخورد بشمال خود پس فرمود کل بیمینک گفت انی لا استطیع فرمود لا استطعت پس نتوانست برداشت دست را بجانب دهن خود و بعضی استدلال کرده اند بر ندب بقرینه قول آنحضرت و کل مما یلیک و خوردن از مما یلی واجب نیست و جواب داده اند که آن واجب ست و تارک آن عاصی و اثم ست بعد از علم بنهی و بعضی گفته اند که اگر طعام لون واحد ست نقدی نکنند مگر مما یلی خود را و اگر الوان متعدد ست مثل فواکه وغیره جایز ست و حدیثی هم در اینباب روایت میکنند و آن حدیث ضعیف است کذا قیل اگر گفته شود که سابقا گذشت که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم متبع میگرد و ما را از حوالی قصعه و این معارض حدیث اکل مما یلی ست جوابش آنکه نهی ازان بر تقدیر ثبوت که مصاحب راضی نباشد و از حضرت کیست که راضی نباشد بعضی گفته که آن در خوردن تنها بود و ظاهر آنست که انس باوی بود و الله اعلم و آنحضرت می شست دست را پیش از طعام و بعد از وی و فرمود برکة الطعام فی الوضوء قبله الوضوء بعده و در حدیث دیگر آمده است که نزدیک گردانیده باشد با آنحضرت طعام پس گفتند صحابه آیا آب بیاریم ترا که وضو کنی فرمود مامور نیستم بوضوء مگر وقتی که بایستم برای نماز مراد آنجا وضوء شرعیست و دران حدیث دست شستن بعد که وضو لغوی ست یعنی نظافت و نمیخورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم گرم را زانکه نیست از ابی هریره که نزد آنحضرت طعامی آوردند در صحیفه که میجوشید پس فرمود آنحضرت خدا تعالی نه فرموده است ما را نخوردن آتش و در حدیث انس آمده است که آنحضرت مکروه میداشت دراغ کردن را طعام گرم را

وسیفرمود بخور بعد طعام سرد را که در وی برکت است و نبست در طعام گرم برکت و از اسمار آمده که چون آورده
شد نزد وی طعام گرم میپوشید آنرا تا آنگه سیر فت جوش او و گفت که شنیده ام از آنحضرت که طعام سرد
اعظم است برکت وی و بود مر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم قدحی از خشب یعنی بمدید و گفت انس
نوشانیده ام آنحضرت را باین قدح آب و بنبیذ و عسل و جزان همه مشروبات را و نزد بخاری از حدیث
عاصم احوال آمده که گفت دیدم قدح آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم نزد انس و خوردم و وی آب و راه
یافته بود بوی شکستگی پس مسلسل گردانید او را انس بفضه و آن قدحی بود وجیه عریض از چوب نضار یعنی من
و صاد معجمه خالص از چوب و از هر چیز و گفته اند که از شجر اثل بود و لون او مایل بصفرت بود و گفت ابن
سیرین بود در وی حلقه از آهن پس خواست انس که بگرداند بجای آن حلقه از ذهب یا فضه پس باز
داشت او را ازان ابو طلحه و گفت نعیزنده چیزی را که ساخته است آنرا رسول خدا و امام ابو عبد الله بخاری آورده است
که گفت دیدم این قدح را بمبصره و خوردم و وی آب و خریده شد آنرا از اولاد انصر بن انس بهشتصد هزار
درهم کذا فی المواهب و بخورد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر خوان هرگز دخورد نان تنک و لیکن خورد بر سفره
و آن از حرم یا برکت بود و الان متعارف در حرمین از برکت خرملت و در مواهب از کتاب هدی نقل کرده که بعضی
اطبا گفته اند که هر که خواهد حفظ صحت بعد از عشا مشی کند مقدار صد گام و خواب نکند عقب آن که نصف شب و نماز
گذارد بعد از اکل آسان میگرداند هضم را و صل دامادش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم پس تحقیق
دوست میداشت آب شیرین سرد را دمی آورد ند صحابه رضی الله عنهم اجمعین برای وی از بیر ستیا بضم
سین مهمله و سکون قاف چشمه است کنار وی مدینه دور روزه راه بشمال و شمس میل را استعذاب آب
مثانی زهر نیست و داخل ترفه مذموم نی و چگونه باشد چنین و حال آنکه کرده است آنرا سید الزاهدین
صلی الله علیه وآله وسلم و زیاده بران از طیبات بشنک و نبکلاب داخل ترفه نتخم است و از امام مالک کراهت
آن منقول است که اسراف است و نیست در شرب آب شور فضیلت و سر و نیز همین حکم دارد و منقول است
از یکی اکابر که گفت با تلمیذ خود ای پسرک من سرد کرده بخور آب را زیرا که آب سردی برآرد شکر را از میانه دل
تلمیذ گفت آنرا دراچگونی که آب بر دیوار نهاده بود تا سرد گردد پس رسید آفتاب بر آن و برنداشت و هم آب گرم
خورد و گفت نخواهم که برای لذت نفس خود بردارم گفت ای پسرک آنرا و صاحب حال است منابعت او راست
نیامد و گفته اند مر او را از ان مرد سری سفلی ست رحمة الله و آورده اند که آنحضرت عسل با آب مزج میکرد و قت

وصل

صباح آنرا نوشیدن مفید مرد و چون ساعتی چند برای بگذشت و جوعی پیدا میشد تناول بکرد چیزی از آن
انچه حاضر میبود از طعام و صاحب مواهب ازاین قسم تفکر کرده است که گفت که در بن حفظ صحت ست کرراه نیابند
بآن مگر افاضل اطبا زیرا که شرب عسل و لعق آن بر ناشتا ازاله میکند بلغم را و میشوید بدهل معده را و جلا
میدهد مرارت را و دفع میکند فضلات او را و گرم میگرداند معده را با عتدال و میکشاید بندهارا و آب
سرد رطب بارد است قمع میکند حرارت را و حفظ میکند صحت بدن را و بعضے گفته اند که انچه در حدیث عائشه واقع
شده است که آنحضرت دوست میداشت آب شیرین سرد را و بدان همین آب سرد ممزوج بعسل است یا بقیع تمر
زرد پخته و بنبیذ است و در وی نفع عظیم است در باد و فوت در روش ساختن نقیع و میدانست که تمر ما زیب را
کوفته در آب انداخته نگاه دارند تا آب شیرین شود پس اگر یکدو روز نگاه دارند تا شیرینی لب گزیدگی پیدا گردد
نبیذ است و اگر بالفعل نخورند نقیع گویند و اگر یکروز دو روز بایستد نبیذ و این حلال است و وضو بوی جایز ست
در مذهب حنفی و اگر بسیار بایستد و تند و تیز گردد و بگردد و اگر گف اندازد حرام و خمر است و آنحضرت دوست میداشت
لبن را و بمفرمود هیچ چیزی نیست که کفایت کند از طعام و شراب و کار بهرود کند مگر لبن و بعد از خوردن طعام بمفرمود
و زود تا خیر منه و بعد از لبن بمفرمود و زود نامنه و نیز فرموده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که سه چیز اند که
اگر کجا بهم رسند نباید کرد لبن و سیاه دو هین و در حدیث دیگر طبیب واقع شده است بجای دهنی که در متعارف
از انست و نخورد گاهی شیر خالص و گاهی آمیخته با آب سرد زیرا که شیر زود سرد شدن کرم میباشد و آن بلاد در
غالب گرم اند پس مشکست گرمی شیر به سردی آب و تواند که شیر سرد بر مزاج لطیف آنحضرت مناسب موافق نمی
آمده باشد و این مسکین را نیز حال برین منوال ست انشاء الله تعالی ببرکت این موافقت سعادتی نصیب گردد و
در حدیث بخاری از جابر آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در آمد در بستان یکی از انصار و با آنحضرت
صاحبی بود مر او را و در روایتی آمده که ابو بکر صدیق بود رضی الله عنه و آن انصاری آب میگرداند بستان
خود پس آنحضرت فرمود صلی الله علیه المعبود اگر نزد تو آبی باشد که شب کرده باشد در مشک کهنه یعنی سرد باشد
بیار و اگر نه کرع بکنم یعنی آب از جدول نخوریم که میرود پس گفت انصاری آری نزد من آبی هست که شب کرده
است در مشک کهنه پس رفت در عوض با و برگشت آب در قدح رود شیر بران انگشت سفیدی که در خانه داشت
پس خورد آنحضرت آن آب را و لیکن باید دانست کرع آب از جمع خوردن بدهن است چنانکه چارپایان خورند
و شراح حدیث گفته اند که مراد بکرع اینجا آب بدست خوردنست نه بدهن گویا که ایشان حمل بر حقیقت کرع مناسب

بلکه مقام و رفعت درجه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بعید یافتند و هیچ بعید نیست از تکلیفهای آن سرور شاید که در خوردن باین روش ذوقی هم یافته باشند والله اعلم و این فقیر در صحبت یکی از علمای صوفیه که بر علم حدیث اطلاع داشت رحمة الله بود و همین طور در باغی آب در جدول میرفت آن فقیر شروع کرد و آب خورد و در آنوقت بر حقیقت حال اطلاعی حاصل نشد آخر بعد از طلوع بر این حدیث جابر معلوم شد که این فعل آنفقیر بقصد اتباع بود و آنحضرت آب بر طعام نمیخورد که مفسدات و تا طعام بانهضام نیارد آب نباید خورد و آب نشسته میخورد و عادت شریف بر این بود و رواه مسلم و در روایتی از مسلم آمده که نهی کرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از ایستاده آب خوردن و هم در روایتی از مسلم از ابی هریره آمده که باید که نخورد یکی از شما ایستاده و اگر خورد بفراموشی قی کند و بیرون اندازد آب را از شکم و در صحیحین از حدیث ابن عباس آمده رضی الله عنهما که گفت آوردم نزد آنحضرت دلوی از آب زمزم پس خورد آنحضرت ایستاده و در حدیث علی مرتضی رضی الله عنه آمده که وضو کرد پس بایستاده خورد بقیه آب وضو را و گفت مردم مکروه می بینند ایستاده آب خوردن را و من پیغمبر خدا را دیدم که کرد چنانکه من کردم و این حدیث هم صحیح ست و جمع میان آنها آنست که شرب قایما مکروه است کراهت تنزیهی و فعل آنحضرت برای بیان جواز بود و جایز ست مر شارع را که فعل مکروه کند برای بیان جواز که دلیل ست بر وی و نسبت بوی مکروه نیست و امر باستقا محمول است بر ندب و استحباب پس هر که ایستاده نخورد مستحب است مراورا که فی الجمله بحدیث صحیح صریح خواه نسیان خورد یا عمداً و در حدیث تخصیص مستان برای اشارت است بانکه ترک اولی و افضل عمداً از مومن چون واقع شود کذا قالوا و مالکیه بر اند که لا باس بالشرب قایما و استدلال کرده است بحدیث جبیر بن مطعم که گفت دیدم ابو بکر صدیق را رضی الله عنه که میخورد آب را ایستاده و امام مالک گفته است که رسیده است مرا از عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم که ایشان مینوشیدند آب ایستاده و جواب میدهند از حدیث ابی هریره بانکه عبد الحق که ایمر حدیث است گفته است که اسناد این حدیث ضعیف است و بعضی گفته اند که شرب قایما منسوخ باب وضو زمزم است و بعضی از علما گفته اند که شاید که نهی متصرف و متوجه کسی است که آورد آبی برای یاران خود و مبادرت کرد بخوردن آن پیش از ایشان بر وجه استعجال و بیرون آمدن از قاعده ساقی القوم آخرهم شرباً انتهی و حمل بر این وجه محض احتمال است که برانگیخته اند ایشان آنرا و دلالت نیست عبارت حدیث را بر آن و خواب آنست که احادیث شرب قایما دلالت بر اصل جواز دارد و احادیث نهی بر استحباب شرب قاعداً و اولی تر

افضل شرب قائم است و از کلام بعضے شراح چنان ظاهر میشود که نهی از شرب قائما بنا بر قواعد طبیه است
نه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم آنرا رعایت میکرد و بدان ارشاد میفرمود و مقتضای این کلام آنست که اعتیاد بدان
نکنند و اگر احیانا بخورد ممنوع نباشد والله اعلم و بعضے گفته اند که قول باستقا موقوف بر ابی هریره است و حدیث
مسلم از ابی هریره که ذکر کرده شد صریح نیست در رفع بلکه ظاهر در وقف است والله اعلم و نزد امام احمد از ابی هریره
آمده که وی رضی الله عنه دید مردی که آب میخورد ایستاده پس گفت قی کن این آیت را گفت مرا برای چه
قی کنم گفت ابو هریره خوش داری که بخورد آب با تو که بگفت خوش ندارم گفت بتحقیق آب خورد با تو کسیکه بدتر
از گربه است که شیطان است و بود آنحضرت که مینوشید آب را بسه دم و میفرمود که این شراب سازنده ترگوارا
تر و شفا بخشنده تر است و قدح را از دهن مبارک جدا میکرد و دوم میبرد و از دوم زدن در قدح نهی میکرد
و چون نزدیک میگرداند قدح را بدهن نفیس تسمیه میکرد و چون جدا میکرد حمد میفرمود و این را سه بار دانسته است
که در دم اول گوید الحمد لله و در دم دوم الحمد لله رب العالمین و در دم سوم الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم بعد
از شرب این دعا نیز ماثور است الحمد لله الذی جعله عذبا فراتا برحمته ولم یجعله ملحا اجاجا بذنوبنا و نیز آمده است
که فرموده است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نمیکند اب را کمیدنی و در نکشید در کشیدنی و از نحدیث معلوم
میشود که بول کوزه بمبالغه در دهن گرفتن چنانکه بعضے میکنند ممنوعست زیرا که مص بلب من باشد و لیکن جدا
داشتن و بلند تر از دهن گردن نیز موافق معنی مص نیست و آنحضرت مکرر عرض میکرد طعام را جز مهمانان خود
کسیرا نوشانیدند شخصے را شیر و هر بار میفرمود اشرب اشرب تا آنکه گفت آن شخص سوگند بخدای که فرستاده است ترا
بحق که دیگر جای نماند هست از راه انجا ری و چون مینوشید با قومی می بود آخر قوم از روی اکل یعنی در اول
نمینوشید در آخر موافقت میکرد ایشان را و در حدیث آمده است که چون نهاده شود مایده پس باید که برنخیزد
مردوست باز ندارد از طعام اگرچه سیر شود تا فارغ نشوند قوم زیرا که این خجل میگرداند نشین او را و شاید
که بیمانده باشد مراورا حاجتی بطعام و اگر کسی آنحضرت را می خواند بطعام و مهمانی می برد و شخصی در رو نبال
می افتاد اعلام میکرد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نیز باز میگفت این شخص تابع شده است ما را اگر
خواهی برگرد و الحدیث و طفیلی شدن خادمان و تابعان یا کابر و مقتدایان آمده است و جایز است و مقتضای
این حدیث آنست که صاحب خانه را اعلام کند در استجازت خواهد از وی و چون آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
طعام میخوردند نزد قومی بسیار دن نمی آمدند و دعای میکرد برای ایشان و میگفت اللهم بارک لهم فیما رزقتهم واغفر لهم

وارجسم و صیل نوع دوم در لباس آنحضرت عادت شریف در لباس توسع و ترک تکلف بود یعنی هر چه
بیافت میپوشید و تنگ نمیگرفت تعیین و اقتصار بر صنف معین و طلب نفیس خالی و جنس رفیع و تکلف
نمیکرد و هر چه موجود میسر شد میپوشید و اقتصار میکرد بر آنچه داعی بود ضرورت وی و غالب احوال کسار
و رداء ازار درشت می بود و پشمینه میپوشید و آورده اند که بود مر آنحضرت را کسار ملید پیوند کرده شده
که میپوشید میفرمود نیستم من مگر بنده میپوشم چنانکه بندگان میپوشند رواه الشیخان و اگر گاهی لباس نفیس گران
بها که ملوک عجم اهداء ارسال مینمودند بقصد استمالت خاطر ایشان میپوشید و میکشید از بدن شریف وی
بخشید و بر مردم قسمت میکرد و در انصاف و نظر بعلو همت مباهات در ملابس و تزین بدان از خصال این
شرف و جلالت نیست بلکه از سمات و صفات نساست جمود و نقاوت و لطافت ثوبست و توسط در جنس که
لباس امثال عزیزان باشد و مسقط مروت نبود و در حدیث ابن عمر رضی الله عنهما آمده است که رسول مخدوم صلی الله علیه
و آله وسلم فرمود از جمله کرامت مرمن نزد خدای عز و جل نقاوت ثوب و رضا بیشتر ست و آنحضرت مکرده میداشت
جامه چرکین را و فتی مردی را دید که بود بر وی جامه چرکین فرمود این مرد چیزی ندارد که بدان جامه را پاکیزه
سازد و دید شخصی را ژولیده موی چرکین جامه بداست فرمود گاهی می آید یکی از شما گویا شیطانی ست و
تکلف و مبالغه در تزیین نیز خوش نمیداشت در سفر السعادة میگوید که عادت شریف در لباس ترک تکلف
بود و مردم بعد از وی صلی الله علیه و آله وسلم دو فرقه شدند بعضے مبالغه کردند در تزیین و تجمل و جامهای نفیس
پوشیدن گرفتند و مفید شدند بدان و بعضے التزام کردند پوشیدن جامهای درشت از پشم حسین راوی مفید
شدند بآن و این هر دو روش خلاف طریقه نبوی است و توسط و عدم تقید و تکلف محمود است در هر حال و
شک نیست که سیرت سلف و عادت علماء زهاد و عباد عبادت بنادت هیئت ثبات بود و احادیث هم در
مدح آن و ترغیب در آن نیز ورود یافته و آمده است ابذاذوه من الایمان و در بیان تجمل و تحسین هیئت
و تنظیف ثبات نیز وارد شده و چون آنحضرت دم تکبیر و خیلاء کردن گفتند یا رسول الله مرد دوست میدارد
که جامه وی نیک باشد و نعلین حسن بود فرمود آنحضرت ان الله جمیل یحب الجمال الکبر بطر الحق یعنی تجمل
و تحسین در لباس و هیئت مستلزم تکبر نیست که فساد و سر کسی کردن بحق است و در حدیث دیگر آمده
که ان الله لطیف یحب اللطافة یکی از صحابه میگوید که دید مرا آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و بود بر من
جامه دون ابا هست ترا چیزی از مال گفتم نعم داد و است مرا خدا تعالی از نعمتها و اموال از شتران

وگوسفندان سر مرد پس ظاهر کن نعمت خدا و کرامت او را بر تو یعنی جامها هم مناسب حال غنا بپوش و شکر نعمت خدا بکن و در روایت دیگر آمده که چون داده است ترا خدا تعالی مال باید که دیده شود اثر نعمت خدا و کرامت و تعالی بر تو و دیده پریشان و ژولیده موی را فرمود چیزی نمی یابد این شخص که تسکین کند بدان سر خود را و دیده مردی که بروی جامهاست چرکین در تمکین فرمود نمی یابد این مرد چیزی که تشویید بآن جامهٔ خود را و آمده است که خدا دوست میدارد که به بیند اثر نعمت را بر بندهٔ خود پس اینجا ظاهر موجب شکر نعمت است که جمال باطن است و لباس التقوی اشارت باآنست خال الله سبحانه یا بنی آدم قد انزلنا علیکم لباسا یواری سواتکم و ریشا و لباس التقوی ذلک خیر پس آدمی را باید که ظاهر و باطن خود را ظاهر و لطیف و لطیف دارد و قلب و لسان را بحلیه اخلاص و صدق آراسته و جوارح بزیور طاعت و نظافت پیراسته و ازینجاست امر تطهیر بدن از انجاس و احداث و حلق شعور مکروهه و دخان و تقلیم اظفار و حلق عانه وارد شده است بدان سنت و آنرا فطرت خوانند یعنی سنن انبیاء سابق و مدار اکثر ادعیه ماثوره در این باب بر نیت است اگر پوشیدن لباس فاخر برای نفسانیت و عونت و کبر و فر دنیا و اظهار جاه جلال و ارتکاش و شوکت نفس و تفوق بر فقرا و کسوت قلوب الیشان میکند مذموم و مستقبح است چنانچه در شان منافقان آمده است حاذا راتیهم تعجبک اجسامهم و باین اشارت است بحدیث ان الله لا ینظر الی صوركم و اموالكم و انما ینظر الی قلوبكم و اعمالكم چنانکه در مواهب از حدیث مسلم آمده و در بعضی روایات آمده ان الله لا ینظر الی صوركم و اعمالكم و لكن ینظر الی قلوبكم و نیاکم و اگر به نیت اظهار نعمت و شوکت ملم و عزت دین و جمال و حال و شیفتار دین باشد ممدوح و چنین از علما و عباد لباس حسن و جامهٔ نفیس میپوشیدند و نیت الیشان در آن صالح بود چنانکه آنحضرت برای وفور تجمل مینمود و برای جمع و اعیاد نیز جامها جدا میداشت و گفته اند که این نظیر لباس الت جرب برای قتال بود و پوشیدن حریر و اظهار غیلا و کبر و فرو ران ست که متضمن اعلاء کلمة الله و نصر الدین و غلیظ اعدای دین است بعضی برای آن لباس نفیس میپوشیدند تا اظهار غنا و ثروت کنند و فقرا و سایلان بالیشان روی آرند و متوجه شوند و مثل این تفصیل در لباس دون و محقر نیز میرود اگر بجهت بخل و خبث یا اظهار فقر و طمع در مال مردم کنند مذموم و اگر بجهت زهد و عدم رغبت در متاع دنیا و زینت آن و کفایت اشیار بود محمود و آنکه ازین هر دو قصد و نیت خالی بود نه محمود خواهد بود و نه مذموم کذا فی المواهب و ظاهر آنست که این قسم از دایره ابا حت بیرون نخواهد بود بلکه در تمام اقسام سخن در فضیلت و استحباب

و نزهت تو نیست نه اصل باحت و در مواهب لدنیه کلامی می آرد بطریق سوال و میگوید شک نیست که سیرت سلف صالح نبذاذت هیئت و رثاثت لباس بود پس هیئت حال موفیه شاذلیه که تحمل میکنند در ملابس و آراسته و پیراسته میدارند خود را و حال آنکه طریقه ایشان اقتدا به سنت و طریقه سلف صالح است و جواب میگوید بآنچه نقل میکند از بعضے مشاهیر عرفا کلامی جامع و مفید و فاضل که سلف صالح چون بافتند اهل غفلت و مشغولان بدنیا را منهمک در زینت ظاهر و مفتخر بمتاع دنیا و مطمئن بران مخالفت نمودند ایشان را لقصد اظهار حقارت چیزی که تحقیر کرده است آنرا حق سبحانه و تعظیم سیارند اورا غافلان و استغنا از انچه محتاج انند بدان اهل غفلت و زهد و نفرت از انچه رغبت کرده اند ایشان دران شکر گذاری این نعمت گوارای دولت هنے و چون گذشت بر منوال زمان دراز و راه یافت فساد بنیان انعمنی و درک این حقیقت و راه یافت غفلت از راه دیگر و گرفتند بعضے مردم رثاثت و نبذاذت هیئت را حیله در تحصیل دنیا و منعکس شد امر و گشت انچه طریقه ترک دنیا بود وسیله تحصیل آن ترک کردند بعضے محققین از اهل صفوت چنانکه مشائخ شاذلیه و سهروردیه ایشان و سلوک میکنند بر مذهب ایشان رثاثت لباس و نبذاذت هیئت دانستند این را مر افتت سلف نه مخالفت ایشان نظر بمعنے و حکمت اگرچه در نظر ظاهر بین مخالف نماید و بتحقیق ارشاد کرده اند ابو الحسن شاذلی که مقتدا و رئیس سلسله شاذلیه است کسی را از اهل رثاثت که انکار کرد بر وی جمال هیئت و تجمل لباس را گفت یا بنا این هیئت من و لباس من میگوید بزبان حال الحمد لله شکر مرخدا را که مستغنی گردانیده مرا از خلق و هیئت و لباس تو میگوید بهیچ چیز مرا از دنیای خود و افعال این دایر بر حکمت و مبنی بر معنی و مقرون بنیت است اکنون

وصل

بیان لباس شریف و انواع آن در چند وصل بیان کنم **وصل** بدانکه بنود عمامه شریف آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم بسیار بزرگ و گران که انان بر سر مبارک باری بود و نه صغیر که قاصر بود از وقایه سر از ضرر آفتاب و گاهی هفت ذراع نبود و گاهی بیش و ذراع شرعی یکدست است از سر انگشت میانه تا بند مرفق و آن صد شبر است مقدار بست و چهار انگشت عدد حروف لا اله الا الله محمد رسول الله صد و بعضے مواضع چنانکه در مساحت حوض ذراع کرباسی نیز اعتبار کرده و آن متعارف هر قوم است در هر زمانی الا اعتبار آن در اینجا نیز تجویز میتوان نمود و الله اعلم و گفته اند که اگر قدری زیاده کند بر قدر معهود مسامحه کرده میشود و دران و آنکه در حدیث دیگر آمده است که عمامه عاجزات میان مسلمین و مشرکین عمامه باشند یه الست چنانکه سیاق حدیث ناظر است دران و آنحضرت را عمامه بود که آنرا سحاب نام کرده بود و اثواب و

وافراس و مرکب را نزد وی صلی الله علیه وآله وسلم اسمای بود چنانکه در آخر کتاب سابقا در تحت عمامه فلنسوه می بود لاطیه یعنی پست پس سیوسنه نه بلند مثل طاقیه و بود مر آنحضرت را فلنسوه سفید و آمده ست که آنحضرت فرمود صلی الله علیه وآله فرق میان ما و مشرکان عمائم بر قلانس ست و این عبارت احتمال دارد یکی آنکه ما عمایم بر قلانس میپوشیم و ایشان نه بر قلانس میپوشند دوم آنکه ایشان قلانس میپوشند بی عمایم و مراد معنی اول است زیرا که عمامه پوشیدن مشرکان مقرر است والله اعلم و چون عمامه می بست سدل میکرد رواه الترمذی فی الشمایل عن ابن عمر زیاده کرده مسلم و قدار خی طرفها بین کتفیه یعنی بتحقیق رها کرده بود دو طرف عمامه را میان دو شانه خود و این را نافع بود و ابو نعیم گوید و این را سنت عمامه میدارند و نیز از ابن عمر آمده رضی الله عنهما که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و نعم تذو بر میکرد و میگوایند پنج دستار را بر سر مبارک و منعمایند یکطرف عمامه را و رها میکرد طرف دیگر را و در صحیح مسلم از حدیث عمرو بن حریث آمده که گفت دیدم آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم بر منبر و بر وی عمامه سوداء بود که رها کرده بود طرف آنرا میان دو شانه خود و از جابر آمده رضی الله عنه که در آمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم که بر وی بود بردی عمامه سیاه و در حدیث جابر دیگر دو بار غیث و این دلالت دارد که از جاز دو بار عمایم بود که ذاتی المواهب بلکه در حدیث نجاری آمده که در آمد آن سرور در روز فتح بدر سر مبارک وی مغفر بود و میگویند که در خول مکه مکرمه ساز جنگ در بر داشت و مغفر بر سر مبارک بود نه دستار و پوشیده در هر موطن مناسب آن و بعضی جمع کرده اند میان این دو قول بانکه عمامه فوق مغفر بود و جمع کرده قاضی عیاض بانکه در اول دخول مغفر بر سر داشت و بعد از در آوردن مغفر از سر عمامه سودا بر لبست بدلیل قول عمرو بن حریث که خطبه خواند بر دی آنحضرت و بر دی عمامه سوداء بود زیرا که خطبه بر در کعبه بود بعد از تمام فتح و این اخیر ابی گفته که این اولی و اظهر ست در جمیع از اول و تمام این قصه در غزوه فتح مکه رباید انشاء الله تعالی و در حدیث عبد الرحمن بن عوف آمده که گفت عمامه بر ست بر سر من رسول خدا پس سدل کرد پیش دو دست من و پس پشت من و آمده است که ملائکه روز بدر و حنین بعضی موسمان آمدند عمامه بدین هیئت پسته بودند و گفته اند که ادنی مقدار عذبه چهار انگشت است و اکثر آن نصف ظهر و زیاده بر آن و ذیل اسبال است که حرام و مکروه ست و بجای عذبه تحسیک نیز آمده که ذوابر از جانب یسار از زیر حنک و ذقن گذرانیده بر جانب یمین بگذارند و گفته اند که تعمم بی تحسیک و سدل مکروه است و این بر تقدیری ست که آن سنت موکده است و اگر مراد کراهت تنزیهی دارند مال آن ترک اولی و افضل خواهد بود و الله اعلم و بود آستین پیراهن مشرف آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم تا بند دست و در از تر از این مانع میکرد و از سرعت حرکت و بطش و کوتاه تر از این نگاه نمیدارد

دوست را از خرد سپرد و در همه افعال آنحضرت را واضع وی صلی الله علیه وآله وسلم معانی حکم ست که دانست بر طبق عدالت و مناسبت و همچنین بود ذیل قمیص خدا را و ازار وی صلی الله علیه وآله وسلم تا انصاف سائلین و نیگذشت از شتالنگ و گویا اندراف بطخ بعضا اشارتست بآنکه حقیقت نصف که وسط حقیقی ست شرط نبود و طبرانی انا بن عمر آورده که گفت دیدم را پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم که اسبال کرده ام ازار خود را پس فرمود آنحضرت یا ابن عمر هر چیزی که پس کند ازین را از ثیاب در آتش دوزخ ست در حدیث بخاری هر چیزی که پایان تر از شتالنگ ست از ازار در آتش ست و این حکم برای مرد است و زنا را جایز ست اسبال و تطویل و چون ام سلمه رضی الله عنها این را عرض کرد که پس چه کار کنند زنان یا رسول الله فرمود ارخا کنند یک گفت اگر نه برهنه میشود پایهای ایشان فرمود ارخا کنند یک ذراع و زیاده نکنند بران و این مت حکم از ذیل قمیص ایشان و ظاهر آنست که بزیر کشیدن ذیل مر زنان را جایز باشد و باید دانست که اسبال مخصوص باز ازیت بلکه شامل ست قمیص را و ردا و عمامه را نیز در حدیث این عمر آمده و نصریح بدان واقع شده که فرمود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اسبال در ازار و قمیص و عمامه ست و هر که بکشد از ان چیزی بطریق عزت و کبر در حدیث دیگر نیز واقع شده لیکن اکثر در احادیث ازار واقع شده بود بجهت کثرت وجود اسبال در ان و بلفظ ثوب مطلق نیز واقع شده لیکن وجود معنی خیلاء در عمامه خفائی دارد و مراد بآن اطالت تقدیریه ست از حد محمود و تطویل الکمام چنانکه معتاد اهل حجاز شده است نیز داخل این حکم ست و صاحب مواهب از ابن قیم نقل میکند که گفته است این آستینهای فراخ دراز مانند اخراج و عمائم مثل بارج که عادت شده است و پوشیده است آنرا پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم و نه هیچ یکی از اصحاب رضی الله عنهم مخالف سنت است و از جنس خیلاست و از بعضی دیگر از علماء نقل کرده که گفته پوشیده نیست بر ذوی البصیرت که آستینهای دراز که درین زمانها متعارف شده در وی اسراف و اضاعت مال ست که منهی عنهاست و لیکن عادت شده است مردم را اصطلاحی و گشته ست مر هر قومی را شعاری که شناخته میشوند بدان و هر چه ازان بطریق خیلاست شک نیست در تحریم آن و چه بطریق عادت تحریم نیست و ران مادام که بجر ذیل نکشد که ممنوع ست از ثوب و نقل کرده است قاضی عیاض کراهت هر چه زیاده باشد بر عادت و برابر عادت ست و لیاس از طول وسعت انتهی و درین اقوال که از علماء نقل کرده شد تحریست بجرمت و کراهت این طول وسعت و لیکن در ازدراج لفظ عادت و اعتماد و قناعت اشارت گونه جلد و عذر ازان میکند و از بعضی اکابر حرمین شریفین زادهما الله تعظیما در نشر نقل شنیده شده است که

میگویند این طریق لباس عرف و شعار باشده است اگر نکنم شناخته نمی شویم و عزت مانوت میشود اما سخن در آنست که چرا این عرف و شعار را ساخته اند که خلاف سنت است و الله اعلم و بر هر تقدیر بر هر چه واقع شده است از حرمت و کراهت از اسبال و تطویل آزار و جز آن مفید تقصد خیلاء و تکبر و تزیین است و اگر تا این قصد باشد چنانکه و نفع بر دو عارضه دیگر داخل این حکم نبوده و در حدیث آمده است که ابوبکر صدیق را رضی الله عنه عادت وضع چنین نشسته بود که از روی فرو می هشت و در صورت اسبال می نشست و چون ازان نهی واقع شد آنحضرت اظهار کرد که حال آزار من چنین است بگار کنم فرمود آن حضرت تو از انها نیستی که در شان تو خیلاء روا داشته باشد و باید دانست که ازاری که اینجا مذکور است یعنی نه بندست فامازار که در عرف عجم است و عرب آنرا سراویل میگویند اختلاف است که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم ازار پوشیده است یا نه پس بعضی علماء جزم کرده اند که نپوشیده و ابو یعلی موصلی و دارقطنی بسند ضعیف از ابی هریره آورده که گفت آمدم من بازار روزی همراه آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم پس نشست آنحضرت بدکان بزازان پس خرید سراویلی بچهار درهم و بود هرا جل سوق را وزان که وزن میکرد درا هم پس گفت مرا وزن کن رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم برگرفت و چرب برگرفت پس گفت وزن این کن نشنیده ام من از هیچ یکی گفت ابو هریره وای تو نمی شناسی تو پیغمبر خدا را پس گذاشت میزان را و جهید بسوی دست رسول خدا میخواهد که بوسد از او پس کشید رسول خدا ای دست خود را از وی و گفت ای فلان این را اعاجم بملوک خود میکنند من ملک نیستم من مگر مردی از شما و گرفت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم سراویل را گفت ابو هریره خواستم من که برادرم فرمود آنحضرت خداوند متاع سزاوار تر است ببرداشتن متاع خود مگر آنکه ضعیف باشد که عاجز آید از برداشتن آن پس باری و بدار او را برادر مسلمان گفت ابو هریره گفتم یا رسول الله خریدی سراویل را نا پوشی آنرا گفت نعم میپوشم در سفر و حضر و بشب و روز زیرا که بدستی من مامور م بستر و نمی بتیم چیزی راساتر ترازوی و روایت کرده اند این را بسیاری از محدثان بسند ضعیف و لیکن خریدن آنرا آنحضرت بصحت رسیده است و در هدایه گفته که ظاهر آنست که خریدن برای پوشیدن بود و روایت کرده شده است که میپوشید آنحضرت سراویل را و میپوشیدند صحابه در زمان آن و باذن وی و الله اعلم و بود محبوب ترین ثیاب نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم قمیص اگرچه ازار و رداء هم بسیاری پوشیدا ما پوشیدن پیراهن را و سر است سیدانست و ازانس آمده که گفت بود پیراهن رسول خدا از پنبه کوتاه و دامان و آستین بود قمیص او تا نیمه ساق و تحقیق علماء محدثین و مستعارف تمامه و یا رعایت آنست که قمیص آنحضرت را جیب بود بر صدر شریف و سنت قمیص

[illegible] است و آنچه مستعار اهل عبارت او را مقعر و بعضی مستعار است که در تکمه کنند پیچیده و طرف دگر در عروه غرب
مستعار زنان است و تکمه‌ای مردان پرسیدند که در زمان ما اصطلاح بعکس این است حکایت
یاد دارم که روزی در حرم شریف [illegible] با [illegible] تکمه‌ای پیراهن او پریدند شیخ اهل بعضی بود نشسته بودم که یکی
از علماء عرب پیش آمد و دوی آورد و پیرهن و جانب آن پاره بعضی نگاه میکند عرض کرده شد که سید ناصبی می‌پندید
و پیچ نمی‌گفت بیمار شد مدتها لباس زنان پوشیده و در حرم خدمت کرد روایت از موسی بن قره از پدرش
گفت آمدم پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم دیدم بسط از پر شتر مانند بعضی کنم آنحضرت را دو بود تکمه‌ای پیراهن او
گشاده پس در آوردم دست خود را در جیب قمیص پس مسح کردم خاتم نبوت را رواه الترمذی
سیوطی میگوید که این حدیث دلالت میکند که قمیص آنحضرت را جیب بود که اشاره داشت و توهم کرده نمی‌شود
دی علم نسبت خلاف آن انتهی و بود طول ردای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم چهار ذراع عرض وی دو ذراع
و شمر و از ابن عمر آمده که گفت درآمدم بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و بروی ازاری بود که تقطیع میکرد و آمده است
که آنحضرت را ازار خاص میکرد و ازار را از پیش و پس میداشت و بلند میکرد و الله پس از ابن عباس آمده که گفت و بدرم رسول
خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که ازاری بست زیر ناف خود پیدای بود ناف وی و دیدم عمر را رضی الله عنه که ازار
می بست فوق سره و مروی است از ابو بردة بن ابو موسی اشعری که گفت بیرون آورد بسوی ما و نمود ما را
عایشه رضی الله عنها رداء ازار را و در شب حرقع و گفت قبض کرده شده است روح پیغمبر خدا صلی الله علیه و
آله وسلم در این دو جامه یا این صفت و گفت اسماء بنت ابی بکر بیرون آورد جبه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نزد عایشه
چون فوت کرد آنرا من گرفتیم و ما می شوئیم آنرا برای بیماران بر آن طلب شفا و پوشیده است آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم جبه رومیه تنگ آستین را چنانکه ورفت و ضو دستهای مبارک از آستین برآورد و جبه
بر کتفین و پشت افگند پس دست مالیدن و این در حالت سفر بود و در سفر جبه تنگ میپوشید در روایت کرده است انس
بن مالک که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دست میداشت و میپوشید جبه رومیه تنگ آستین را بکسر جیم و فتح موحده نوعی
است از برود که در وی حمرة است و از جابر بن سمره آمده که گفت دیدم من پیغمبر خدا را صلی الله علیه وآله وسلم
در شب مهتابی بروی حله حمرا بود پس نظر میکردم گاهی بسوی قمر و گاهی بسوی آنحضرت پس بود آنحضرت
نزد من احسن از قمر صلی الله علیه وآله وسلم و از براء بن عازب آمده که گفت ندیدم من هیچ کسی را بود در روایتی چیزی
را احسن در حله حمرا از رسول خدا و در روایتی ندیدم من حله را در حله حمرا احسن از رسول خدا و حله بکسر لام و

تشدید میم موی سه دون جمه بفتح میم و تشدید بیم که الحام میکند و فرو دمی آید تا دوش و تحقیق آن در بیان حلیه
شریف گذشته است عاز جابر که گفت بود در سر نخاصلی الله علیه وآله وسلم که میپوشید برد احمر خود را در عیدین
وجمعه و حله نام جفت جامه است رداء و ازار و حله نمی باشد مگر از دو جامه یا جامه که استر دارد و احمر آنکه بطرفی
سرخ بافته اند چنانکه درین دیار ما الا بچه میباشد و این از برود یمنیه است مشهور باین اسم بجهت نسج
خطوط سرخ در وی و نمیست مراد بدان سرخ صرف که منهی عنه است لیس آن و در صحیح مسلم از ابن عمر آمده که گفت
دید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر من دو جامه معصفر گفت این لباس کفار است پس نپوشش آنرا و از
عبد الله بن عمرو بن العاص آمده که گفت در آمدم بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم و بود بر من جامه معصفر گفت
از کجا یافته توان را گفتم ساخته است آنرا برای من اهلیه من فرمود بسوز آنرا و اشتباه باشد بعضے مردم را
از حدیث که پس امر جایز باشد این خطاست مراد امر اینجا همان است که خطوط احمر دارد و همچنین اخضر کما مر حدیث
ابی رمثه واقع شده است که دیدم آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم که بود بر وی دو برد اخضر و در حدیث
عطاء بن ابی یعلی از پدرش آمده که گفت دیدم رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که طواف میکرد و مضطبع ببرد
اخضر مراد بردی است که در وی خطهای سبز است اگرچه در اینجا حمل بر سر صرف نیز احتمال دارد اما متعارف
دیار عرب همان معنی است همچنین اصفر هم بمعنی آنکه خطهای زرد دارد و بعضے مردم حله نیز بمعنی جامه اخضر
فهمیده اند آن نیز خطاست تحقیق آنست که مذکور شد و صاحب مواهب از نووی نقل کرده است
اختلاف کرده اند علماء در ثیاب معصفر پس اباحت کرده است آنرا جمعی از علماء از صحابه و تابعین و من بعدهم
و گفته است که باین قایل است امام شافعی و ابو حنیفه و مالک رحمة الله علیهم و لیکن گفته است مالک لیس
غیر معصفر افضل است و در روایتی تجویز کرده است پس آن در بیوت و سر اباد مکروه داشته است در محافل
و اسواق و جمعی گفته اند که مکروه است کراهت تنزیهی و حمل کرده اند نهی را بر این زیرا که ثابت شده است
که آنحضرت پوشیده حله حمراء و جواب ازان معلوم شد و بعضے حمل کرده اند نهی را بر محرم حج یا عمره و این نیز
تکلف ست نیست دلیل بر تخصیص و در مذهب حنفیه نیز اقوال است صحیح آنست که مکروه ست کراهت تحریمی جایز نیست
بآن نماز با کراهت و شیخ قاسم حنفی گوید که از ائمه حنفیه و محققین ایشان در مصر بود تحقیق کرده ست که کراهت لبس احمر
از جهت لون ست معصفر باشد یا غیر معصفر و صاحب مواهب گفته که بیهقی اتفاق کرده است مسئله را در معرفت
سنن و گفته که نهی کرده است شافعی مرد را از مزعفر یعنی جامه مصبوغ بزعفران و اباحت کرده معصفر را و

نقصانست شافعی گفت رخصت نکردم در لبس معصفر مگر از جهت آنکه نیافتم هیچ یکی را که حکایت کند
از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم نهی از آن مگر آنچه گفت علی رضی الله عنه که آنحضرت نهی کرد مرا و نمیگویم نهی
کرد شما را و میگوید بیهقی که تحقیق آمده است احادیث که دلالت دارند بر نهی علی العموم و ذکر کرد بیهقی حدیث
مسلم را که نهی از من لباس الکفار و احادیث دیگر را پس گفت اگر رسید شافعی را این احادیث هر آینه قایل میشد بآن
پس ذکر کرد بیهقی باسناد خود بصحت رسیده است از شافعی که گفت وقتیکه بصحت رسید حدیث بر خلاف قول من عمل
کنید بحدیث و ترک کنید قول مرا و گفت بیهقی تبعیت کرد شافعی سنت را در معصفر و گفت انچه نهی کنیم مردا
بهر حال از عصفر نهی میکنیم اورا که اگر معصفر کرده باشد بشوید آنرا و متابعت او در معصفر اولی بود انتهی
پس معلوم شد که جامه معصفر و مزعفر هر دو منهی عنهاست و در حدیث صحیح آمده است که آنحضرت نهی کرده
از مزعفر لیکن مشکل آنست که از ابن عمر آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم رنگ کرده است بصفره و در
حدیث دیگر آمده است که رنگ میکرد جامهای خود را بزعفران پیراهن مبارک خود را و عمامه خود را و ابهما
الدیباتی و نزدیا بود و باین لفظ آمده که رنگ میکرد پوزش و زعفران جامهای خود تا آنکه رنگ میکرد
عمامه را نیز و همچنین روایت کرده است از حدیث زید بن اسلم و ام سلمه و ابن عمر و لیکن گفته اند که این احادیث معارض
نمیشوند احادیث نهی را یا منسوخ اند و الله اعلم و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دوست میداشت جامه سفید را
و میپوشید آنرا و میفرمود احسن ثیابکم جامه سفیدست باید که بپوشد آنرا زندهای شما و تکفین کنند در ان
مردهای خود را گاهی گلیم سیاه نیز میپوشید از عایشه رضی الله عنها آمده که گفت بیرون آمد آنحضرت در بامدادی
و او بر روی مرط موی سیاه مرط بکسر میم و سکون راکساء از خز یا صوف از اریسانه میشود یوی و در ذکر
عمامه شریف گذشت که دخل النبی صلی الله علیه وآله مکه یوم الفتح و علیه عمامة سوداء و لیس السواد مستحبا بل مذهب
حنفی نیز همین ست و جامه پشمینه پوشیده را ما القلیس که عبارت ست از پوشیدن سر بجاورو مانند آن و اختلاف
عارفین آن بر تکفین پس گفته است ابن قیم جزری که آن مکروه است منقول نیست از آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم و نه اصحاب وی رضی الله عنهم بلکه در حدیث مسلم آمده است که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
ذکر کرد دجال را و فرمود بیرون می آیند با وی هفتاد هزار یهود اصبهان که بر الیشان طیالسه سبز دیده
شد رضی الله عنه جامه را که بر الیشان طیالسه پس گفت چه عجب میشمارند الیشان یهود خیبر و در حدیث ابی
داؤد و حاکم آمده است که من تشبه بقوم فهو منهم و در حدیث ترمذی آمده لیس منا من تشبه بغیرنا و اگر مراد تشبه بجرت

آمده است که آنحضرت جامه نو پوشید و در نماز و متقنع از جهت ضرورت اظهار کرد نشاندگی او را از آنکه تقنع عادت آنحضرت بود انتهی و این سخن از ابن قیم غلط است که نقل کرده نشده است از آنحضرت و بجهت ضرورت بود نه عادت بود زیرا که در حدیث سهل بن سعد ساعدی آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بسیار میکرد تقنع را رواه البیهقی فی شعب الایمان و نیز روایت کرد بیهقی در شعب و ابن سعد در طبقات از حدیث انس بلفظ کان یکثر التقنع پس این حدیث و خبران رد میکند قول ابن قیم را که نقل کرده نشده است از ان حضرت که پوشیده است تقنع را و اما قول او که او را نقل کرده شده است از هیچ کس از صحابه که پوشیده است از این نیز مردود است بحدیثی که روایت کرد آنرا حاکم در مستدرک بر شرط شیخین از فروة بن نوفل که گفت شنیدم رسول خدا را صلی الله علیه وآله وسلم که یاد کرد فتنه را و نزدیک نمود آنرا پس گذشت مردی متقنع در حدیثی پس گفت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم این مرد در آن روز بر حدی خواهد بود پس الهدام من تا ببینم که آن مرد کیست عثمان بن عفان بود و سعد بن منصور در سنن خود از ابی العلا آورده که گفت دیدم حسن بن علی را رضی الله عنهما که نماز میکرد و متقنع بود سر او را سن خود و ابن سعد از سلمان بن المغیره آورده که دیدم حسن را رضی الله عنه که میپوشید طیالسه را و در روایتی دیگر آمده که دیدم بر حسن طیلسان اندفی را و آنکه ذکر کرده است ابن قیم از فقه یهود حافظ ابن حجر گفته که استدلال باین در وقتی صحیح است که طیالسه از شعار یهود باشد و تحقیق برطرف گشته باشد و این از مدت پس داخل شد در عموم مباح و شیخ عزیز الدین بن عبد السلام گفته که سنتی که از اشعار قومی از غیر اهل ضلال شده باشد ترک آن از اضلال بمرور است و کما قال و گفته اند که کار انس بحبت طیالسه بود که زرد بود و نزد ذکر هذا کلامه فی المواهب اللدنیه و از کبار مشایخ و صلحا منقول است که طیلسان میکردند و فی بهجة الاسرار و کان الشیخ عبد القادر یتطیلس و غالبا از کار این قبیل آزار و مبالغه در این بحبت است که آن فعل حضرت شیخ بود زیرا که ابن جوزی و اتباع او باز کار این جناب گرفتار بودند تاب الله علیهم و الله اعلم و چون بود آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم اطیب و الطف ناس پیدا بود نشان آن در بدن شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم اگر چه کهن نمیگشت جامه وی بمباس بدن وی و نمی افتاد در رهائه او پیش وی نشست مگس بر جامه و بدن وی صلی الله علیه وآله وسلم گذا جارفی الحدیث و لیکن مشکل میشود این بحدیثی که روایت کرده است احمد در مسنده و ترمذی در شمایل از عائشه رضی الله عنها و روشنی که بر سیده شد چه کار میکرد آنحضرت چون در خانه میبود گفت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یفلی ثوبه و یحلب شاته و یخصف نعله یعنی بود آنحضرت صلی الله

علیه وآله وسلم که میبست از جامه پیش راوی دو پشید شاة خود را و میدوخت نعل خود را و گفته اند که شاید پیش
در ثوب شریف وی از کسی دیگر افتاده باشد بی آنکه از بدن لطیف وی پیدا شود و ممکن است که گفته شود
که اطلاق فلی اینجا مجاز است از تفحص مثل خس و خاشاک و بقضے خشاشات صغیر که وی افتاده باشد که درین صورت
فلی ظاهر است یعنی در جامه خود نگاه میکرد و میبست آنرا و پاک میکرد و مشابه آنکه مردم پیش میچوشیده و در ذهن این
مسکین همین معنی می نشسته و قرار می نا بد و الله اعلم بحقیقة الحال علی وجه الکمال و در مواهب باین عبارت
می آرد که پیش اینه انکیزد او را تعظیما و تکریما صلی الله علیه وآله وسلم و این عبارت ظاهر نفی اینه را پیش میکند
نه وجود آنرا و تواند که کنایت از نفی لازم بود و ملزوم نفی لازم بود و **فصل** و از جمله لباس شریف آنحضرت خاتم بود که پوشیده شد
آنرا و در صحیحین از ابن عمر رضی الله عنهما آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم گرفت خاتمی را از نقره و بود
آن خاتم در دست مبارک وی و بعد از وی بود در دست ابو بکر و عمر بعد از وی در دست عثمان رضی الله
عنهم تا آنکه افتاد در بیر اریس بفتح بیره و کسر راء و سکون تحتانیه نام چاهی است در جانب مسجد قبا و در حدیث
ترمذی آمده است که افتاد در بیر اریس از دست معیقیب بضم میم و فتح عین مهمله و سکون تحتانیه و کسر قاف
و سکون تحتانیه در آخر موحده نام خادم عثمان است و صحابی است رضی الله عنه و آمده که هر چند خاتم را
در ان چاه جستند و آبها را کشیدند و پاک کردند نیافتند و گفته اند که گویا در ان خاتم سری بود که انتظام کارخانه
ملک و ملت که بود بدان بود چنانکه در خاتم سلیمان علیه السلام که بگم شدن آن تفرقه رفت در ملک ایشان راه
یافت چنانکه مشهور است و بعد از گم شدن خاتم شریف رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم نیز تفرقها و فتنها
بظهور آمد که ابتدار آن قتل عثمان رضی الله عنه بود و فتنه و هرج و مرج نا در فهامت فروشست و هم در
صحیحین از انس آمده که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم پوشید خاتم نقره را که نگین وی حبشی بود و در معنی حبشی
بود اقوال است بعضے گویند سنگ سیاه بود و بعضے گویند که سنگی بود که در حبشه پیدا شود گان او در انجاست
و بعضے برانند که صانع او حبشی بود و روی گردانید از نگین خاتم را بجانب کف و در احادیث متعدده
آمده که دید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در دست وی خاتم از جدید و فرمود چیست ترا که می بینم با تو حلیه
اهل نار پس بینداخت فرمود مرا و را که بسازد خاتم را از نقره و نزیاده مکن بر مثقال و در روایتی نام مکن او را بر یکمثقال و
همچنین آمد مردی بر وی خاتم شبه بود و بفتح معجمه و باسکان موحده و کسر معجمه نیز گویند نوعی از نحاس ست گفت ترا چه بندی
که بوی از تو می آید بینداخت و گفت از چه چیز سازم گفت از ورق پس گرفت و بینداخت و گفت از چه چیز سازم
گفت از حدید پس گرفت و

گرچه شد مرا که می یابم از تواریخ اصنام پس انداخت آنرا و آن خاتم را و در حدیث ترمذی من صفر بضم صاد و سکون فاء و می بمعنی شبه است و همچنین کرده است خاتم رصاص و خاص و خز یز خاتم حدید بحدیث صحیحین که آنحضرت مخاطب را هبه نفس فرمود اطلب ولو خاتماً من حدید ضعیف است چه اینجا پس آن خاتم معلوم نمیشود بلکه مراد شی قلیل حقیر است و در سنن ابو داؤد و باسناد جید از معیقیب آمده که خاتم آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم از حدید بود که پیچیده شده بود بروی فضه والله اعلم واما خاتم ذهب در صحیحین از براء بن عازب و ابی هریره آمده رضی الله عنهما که گفت نهی کرد رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم از خاتم ذهب و هم در صحیحین از ابن عمر آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ساخت خاتمی را از ذهب پس ساختند مردم نیز خواتیم از ذهب پس برآمد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم بر منبر شریف پس انداخت از دست مبارک خاتم را و انداختند مردم نیز و نهی کرد از تختم بذهب و همین ست مذهب ائمه اربعه و اکثر علماء و آنکه از بعضی صحابه آورده اند که خاتم ذهب داشتند غریب است و بخاری در تاریخ خود نقل کرده که کشید نداز دست ابی اسید که صحابی بدری بود در وقت موت وی خاتم از ذهب والله اعلم و در روایتی آمده که چون انداختند مردم خواتیم ذهب را بر نداشت یکی از صحابه خاتم خود را از زمین گفتند چرا بر نمیداری مال تست بردار آنرا گفت بر ندارم هرگز چیزی را که نهی کرده آنحضرت از آن و مکروه داشت آنرا و اما خاتم عقیق از انس رضی الله عنه آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود تختم کنید بعقیق و بدینمعنی سزاوار تر ست بزینت و در روایتی آمده است تختم کنید بعقیق پس بدرستیکه آن نافی میکند فقر و در روایت عایشه آمده رضی الله عنها فاز مبارک و در حدیث فاطمه آمده رضی الله عنها که گفت آنحضرت کسیکه تختم کند بعقیق همیشه خیر بیند و احادیث دیگر نیز آمده اما گفته اند که ثابت نشده است از آنحضرت در تختم بعقیق چیزی و از امیر المومنین علی رضی الله عنه مرفوعاً آمده که رسول خدا فرمود صلی الله علیه وآله وسلم تختم بریا قوت اصفر متبع میکند طاعون را و اسناد این حدیث ضعیف است و اما فص خاتم در روایت بخاری از انس آمده که خاتم از حبشه بود و فص نیز از حبشه بود و در روایت مسلم آمده خاتم از فضه بود و فص حبشی چنانکه گذشت و گفته اند که شاید دو خاتم بود یکی اینچنین و یکی آنچنان یا در وقتی این بود و در وقتی آن و اما نقش خاتم در صحیح مسلم از انس آمده که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم ساخت خاتمی را از نقره و نقش کرد در روی محمد رسول الله و منع کرد مردم را که نقش کنند در خواتم خود این را و در روایت بخاری و مسلم آمده که نقش خاتم سه سطر بود محمد سطری و رسول سطری و الله سطری و در فتح الباری گفته که ظاهر آنست که کتابت برین ترتیب

بود که سطر محمد فوق بود وسطر متوسط رسول وبعد ازوی احمد وگفته واما قول بعض شیوخ که اسم جلاله سطر اعلی بود ومحمد تحت ورسول وسط تصریح نمی یابم بدان در هیچ صحیفه بلکه روایت اسمعیل ظاهر شاهد اینست زیرا که گفته است سطر اول محمد وسطر ثانی رسول وسطر ثالث احمد کذا قال صاحب المواهب واما ختم اکثر اخبار واکثار برانند که در بسار بود ودر یمین نیز آمده وصاحب مواهب میگوید که جایز ست ختم در یمین همیسار واختلاف کرده اند مردم که افضل کدام است پس بعضی گفته اند بسار واین لفظ امام احمد است در روایت صالح از وی که ختم در بسار احب ست بسوی من وهمین است مذهب مالک که پیوسته در بسار ودر یسار وهمچنین احمد وشافعی ظاهر مذهب امام ابی حنیفه نیز همین ست واحد اعلم ودر صحیح مسلم از انس آمده که گفت بود خاتم آنحضرت در یمین انگشت واشارت کرد بر خنصر از ید یسری وهمچنین در روایت ابی داود از ابن عمر آمده که آنحضرت ختم در بسار میکرد ودر ذکر کرده اند بعضی حفاظ که ختم در بسار مرد یست از عامه صحابه وتابعین ونکرده اند ختم در یمین مگر این قول ابن عباس وعبد الله بن جعفر ست واز آنحضرت نیز ختم در یمین روایت کرده اند پس بعضی میگویند که شاید که گاهی در یمین میپوشیده وگاه در بسار وبعضی گفته اند که ختم در بسار آخر الامرین ست یعنی ختم در یمین منسوخست وحق آنست که در صحت آنها سخن ست ذکر نداکثر صاحب المواهب ودر بعضی روایات آمده که آنحضرت گاهی در خاتم رشته می بست از برای تذکر شی ویاد داشت آن تا فراموش نگردد ودر پوشیدن دو خاتم یا زیاده کراهت است خصوصا اگر از فضه باشد صاحب مواهب میگوید که از عبارت کراهت ظاهر میشود که حرام نیست ودر اصل در پوشیدن خاتم نیز خلاف است کثیری از اهل علم مباح داشته اند بلکه استحبابیت و بعضی مکروه داشته اند اگر قصد زینت کند وبعضی مکروه دارند مگر وی سلطانرا یعنی صاحب سلطنت وخداوند حکم را ودر حدیث نیز همچنین آمده است ونیز آنحضرت که خاتم ساخت بهیت آن ساخت که برخاست نماشیر نوین بملوک وامر آوقت که کسری وقیصر ونجاشی باشد پس گفته شد مر آنحضرت راکه ایشان قبول نمیکنند ونمیخوانند کتابی مگر که بخاتم بود پس رخیت آنحضرت خاتم را ونقش کرده وردی محمد رسول الله وابن عبد البر نقل کرده است پس خاتم را مطلقا ما ایشان حدیثی می آرند که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم خاتم ساخت انا پوشیده وبعضی گویند چند روز در پوشید بعد ازان بینداخت واحد اعلم واما پس خفت در پوشیدن آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم موزه را مسح کردن بران بصحت رسیده وترمذی از بریده آورده که نجاشی پیشکش کرد برای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرستاد دو موزه سیاه ساده پس پوشید آنحضرت آنهارا پس وضو کرد ومسح کرد بر آنها

وصل در نعل شریف

واز مغیرة بن شعبه آورده که فرستاد مرا آنحضرت در حوائجی پس پوشید آنها را و فارغ شد و ما نعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را نعل پیری را گویند که پوشند بان قدم را گویند پوشید و شود بان شالنگ توزه است والانعل دست صحیح بخاری انداختش آمده که بود نعل آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم دو بال یعنی زمام نعل آن دو بال است که بیاشند بر میان دو انگشت و قبر کی در ترمذی از ابن عباس آمده که دو بال بود که در تو بود شراک آنها را و بهر سه مرفوعا آمده گفت و قفی که نعل پوشند یکی از شما پس باید که ابتدا کند بیمین و چون بکشد ابتدا کند بشمال الحدیث و در حدیث آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم نهی کرد از مشی در نعل را حد و حبس آنکه این وضع اضطجاع است و احتمال لغزش نیز دارد و بوقتی که پوشند سبب وجع بعض امراض میگردد و در روایتی از عایشه آمده که شفاء است آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در خانه خود یک نعل و احتمال دارد که برای گرفتن پیری بر حاجتی رفته و نعل را قریب باشد و در جانب کپای احتمال ثلوث باشد پس مشاهده کرد و پوشید همان جانب را احتمال دارد که برای بیان اصل جواز باشد خصوصا در بین طور صورتی و در مواهب از ابو داؤد و ترمذی آورده که نهی کرد آنحضرت از ایستاده نعل پوشیدن و بعضی از علمای نمثال نعل شریف را در تالیف جدا بیان کرده و فضل و نفع و برکت آن بیان کرده و در مواهب نجر به آن برای دفع وجع نهادن آن تمثال در دفع وجع و حصول امان از جمیع آفات و علیه و خریدار از هر شیطان مارد و شر هر حاسد و غیره ملفق برادر کرده و قصاید در مدح آن و بیان فضائل آن انشاد نموده و صلی و اما فراش آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در صحیحین از عایشه رضی الله عنها آمده که گفته بود فراش رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم که خواب میکرد بر ان چرمی که حشو آن لیف خرما بود گفته و بروایت کرده است بیهقی از حدیث عایشه که گفت و آمد بر من زنی از انصار پس دید فراش رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم قطیفه دو تا کرده شده پس فرستاد آن زن بسوی من فراشی را که حشو دو لیف بود پس دو آمد بر من رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم پس فرمود چیست این آواز عایشه گفتم یا رسول الله فلان زن انصاریه دو آمد بر من پس دید فراش ترا پس فرستاد این فراش را فرمود پاره کردان ای عایشه پس بخدا سوگند اگر خواهم من روان میگرداند با من خدا تعالی کوههای طلا و نقره را یعنی این مرتبه از فقر و نیستی میکشم بلکه اختیار میکنم بجهت مر اخود و طلب رضای وی تعالی را حمد و مستند خود را این حدیث صحیح خود و بعضی از حدیث ابن عباس آورده که در آمد عمر رضی الله عنه بر رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و آنحضرت بر حصیر افتاده بود و اثر کرده حصیر در پهلوی مبارک

وی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس گفت یا رسول اللہ کاش بگسترم فراشی را بہتر و نرم تر ازین فرمود آنحضرت چہ کار است مرا بدنیا نیست قصہ و داستان من و داستان دنیا مگر مانند سواری کہ سیر کرد در روز گرم تابستان پس ایستاد و ساعتی در سایہ درختی پس برخاست و گذاشت آنرا و رفت این مسعود آمد رضی اللہ عنہما گفت درآمدم بر پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و وی در حجرہ ایست گرم گویا کہ حمام ست و خفتہ است بر حصیری کہ اثر کردہ است در پہلوی مبارک وی پس گریہ کردم من پس فرمود چہ چیز ترا بگریانید گفتم یا رسول اللہ کسری و قیصر بر فراشہای خز و دیبا و حریر بخسپند و تو بر حصیر فرمود آنحضرت گریہ مکن یا عبد اللہ ایشان را دنیاست و ما را آخرت مضمون ایں حدیث در حدیث عمر رضی اللہ عنہ بتفصیل نزدیک زیادہ ترازین واقع شدہ و گفتہ افتادہ بود آنحضرت بر حصیری و نبود بر بدن مبارک وی جز ازاری و حصیر تاثیر کردہ بود در پہلوی وی و در گوشہائے خفتہ از جو بود مانند صاعی و در بالائے خانہ اندوختہ پس رخصت بر دو چشم من اشک ساگفت چہ چیز ترا گریانید گفتم یا نبی اللہ چہ چیز مرا نگریانم کہ حصیر بر پہلوی تو اثر کردہ و ایں خزانہ تو ہمچنیں است کہ می بینم کسری و قیصر در ناز و نعمت اند و تو رسول خدائی فرمود آیا راضی نیستی کہ ایشان را دنیا باشد و ما را آخرت و در روایتی آمدہ کہ بر حصیر افتادہ بود و بالین مبارک فرمود یا ابن الخطاب رضی اللہ عنہ نیستی تو کہ باشد ایشان را دنیا و ما را آخرت و در روایتی آمدہ کہ بر حصیر خفتہ بود کہ بعضی او بر تراب بود و در زیر سر مبارک بالشی بود از پلاس خشک یافت آمدہ کہ فرمود آنحضرت این قومی اند کہ شتاب دادہ شد برای ایشان طیبات ایشان در دنیا و ما قومی ایم کہ دیر نہادہ شد طیبات ما در آخرت و در روایت کردہ شدہ است کہ بود آنحضرت کہ اگر نہادہ میشد برای وی فراش می خفت بران و اگر نہ میخفت بر زمین و صل در سیرت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در نکاح و جماع باید دانست کہ جماع یکی از اسباب حفظ صحت است و احقان منی و احتباس آن و استدامت بران موجب ضعف قوی و سد مجاری آن و باعث حدوث امراض رویہ است مثل وسواس و جنون و صرع و غیر آن لیکن بشرط قوت و اعتدال مزاج بی افراط و تکثیر بسیر کہ را قوت بیشتر و شدیدتر ترک جماع ادویہ مضر تر دیدہ و قوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اکثر و اقوای سایر ناس این سعد از طاؤس و مجاہد روایت کردہ است کہ دادہ شدہ بود آنحضرت را قوت چہل و جماع و در روایتی چہل و چہ مرد از مردان بہشت و نزد احمد و نسائی و حاکم از حدیث زید بن ارقم مرفوعاً آمدہ کہ یکی از اہل جنت دادہ میشود قوت صد مرد در اکل و شرب و جماع و شہوت و از صفوان بن سلیم مرفوعاً آمدہ کہ آمد مرجبیل دیگی بخدمت پس خوردم از ان و یک بخش دادہ شدم قوت چہل مرد او جماع دو بعضے احادیث آمدہ دیگر از ہر سہ و محمد ثان حکم بوضع اینحدیث

ر اند چنانکه گذشت و گفته است ابن عباس رضی الله عنه خیر تزوج کنید زیرا که افضل این کسی است که بیشتر
نسا ری را شارت میکند بعلت شرافت آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم یا عام باشد شیخ ابن حجر گفته که ظاهر
تست اطلاق ابن عباس لیکن خبر بخصوص صلی الله علیه وآله وسلم و خواص اصحاب او میدگفت بنده مسکین ظاهر است
که ازنام امت باشد بالفاق اهل عرف اشتهار مباهات و تفاخر بنا و ح نقاضا صل میان مردان در فوت
جماع امری مقرر است زیاده برین چه دلیل باشد که سید انبیا صلی الله علیه وآله وسلم بیشتر ایشان بود و زیاده
از نصف کل که احرا امراج نساست ارزانی شده و از عائشه مروی است که فرمود آنحضرت از عالم عطا
نشده ام از نشاء هر چه خواهد و محبوب گردانیده شد بسوی وی نساء مرد اصبر عن الطعام و الشراب بلا اصبر عن
و در روایت انس آمده که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود تفضیل داده شده ام من بر مردم بچهار خصلت
باءت و شجاعت و کثرت جماع و شدت بطش رواه الطبرانی پس معلوم شد که قوت مباشرت نساء از کمال
انسانیست خلیل الرحمن ابراهیم صلوة الله وسلامه علیه که ابوالملة و امام الحنفاست سارة که اجمل نساء عالمین ست زوجه
او بود و هاجره سریه او شد و از برای صحبت باجره هر روز از شام بر براق می آمد از جهت کثرت شغف بوی و قلة
صبر از وی و بود نزد داؤد علیه السلام نود و نه زن پس دوست شدند دیگری را ناصد نام شد سلیمان بن داؤد علیهما السلام
طواف میکرد بر نود و نه زن و گویند نهاده شده بود صلب سلیمان علیه السلام آبصد مرد و این معجزه وی علیه السلام
بود و مراد ساسیصد زوجه و سیصد سریه کذا فی المواهب و از اینجا فهم میکند افضلیت سلیمان را بر حضرت سید ما صلی الله علیه
وآله وسلم زیرا که مراد آنحضرت از فضایل است که سایر فضایل در جنب آن محو مستهلک است و گرفت آنحضرت از
جماع کفایت نمود مراد را در آن و سلیمان علیه السلام نبی ملک بود و داده شد مراد را ملکی که داده نشد کسی را بعد او و
این کثرت نساء مراد ما نیز از جمله آن ملک بود و آنحضرت بنبوت و عبودیت و فقر اختیار کرده فوت جماع کرد آنحضرت
را بود صلی الله علیه وآله وسلم نیز داخل معجزه است که میگشت بر تمام نساء خود در یک شب و ایشان یازده بودند
و در روایتی نه توفیق داده شده است میان این دو در روایت که اصل نه بودند بعد ازان یازده شدند یا کثرت جماع
و مواصلت دران و شدت جوع که سنگ می بست بر شکم مبارک خود و قوت دران بحکم عادت تا بوقت استعمال
قویات سازمأکول و مشروب و در حق آنحضرت نادر بود یا معدوم و نچنین حسن و جمال آنحضرت و صفا و لون
وی و لمعان وجه که در عادت باستعمال اطعمه لذیذه شهیه و ملابسه بالسهای ناعم و فراشهای لین حاصل میشود
و معجزات بود و از عالم ظاهر نبود نعم بعضی انبیا علیهم السلام بحکم صلاح وقت و حکم الهی قدیم النکاح و تعلیل

الا رحمة چنین بود ندا در انزا که بکثرت این شان و بمالغه دران بود و ند بنظر نقص نباید نگریست عاشق صد
میباید تا یکی دلبر کامگار و جهانیان فضیلت و کمال افضل و اکمل باید دانست از دیگران و بعضے از متقشفه
یا دکه صفت چهل و سیلت در ایشان ثابت است در حسن اعتقاد و مقولیت این امر در می مانند و آنها محض
از اندات حسیه دانند و ندانند که در نکاح اسرار و فواید و منافع مندرج است که در غیر آن نیست فعل سیدالانبیا صلوات
الله علیه و آله و سلیم در حسن لطافت و وجود کثرت ازدواج در دلیل آن کافی است و فواید و منافع نکاح و جماع
بسیار است علاوه آن وجود تناسل و تعاقد و دوام نوع انسانی تا مدتی که خدا خواسته است و تقاضا حاجت تحصیل
لذت و ذوق مباشرت تتمیم تبعیت و این منفعت است که در جنب میباشد از جهت عدم تناسل امتناع نفی و جهاد
و ردی و از منافع آن قطع بصر و دفع امتناع نبی باستفراغ ازان و حفظ صحت و دفع مضار که حاصل میگردد و
ازان چنانکه گذشت و حصول عفت و کف نفس از دفع و رافت زن و مرد و ازدیاد نکاح زیادتی تکلیف و قیام
بحقوق فساد صبر بر ایذا و رنج خلقی ایشانست و این نادره در باب آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم اشد و اتم و
اکمل عبادت است که متضمن این چنین اجر جزیل است و در مذهب حنفی مطلق تزوج افضل از تجرد است
و آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم ترغیب کرده است امت را در نکاح و فرموده تزوج کنید زن زاینده
دوست دارنده را زیرا که من مکاثرت و مباهات میکنم بشما امتهارا در قیامت و منقول است از عمر بن الخطاب
رضی الله عنه که گفت که من دفاع میکنم زنان را با وجود عدم میل من با ایشان با میدانکه بیرون آرد خدا تعالی
از پشت من کسی را که بوی مکاثرت کند محمد صلی الله علیه و آله و سلم امتهارا در قیامت و آنحضرت ارشاد
کرده کسیرا که استطاعت ندارد نکاح را بصوم که می شکند قوت یاه و ملهی آنرا پس ظاهر شد که نکاح اعظم است در
اجر و ثواب از صیام زیرا که امر کرد بصیام مگر بر تقدیر عدم طول و استطاعت نکاح و شک نیست که چون مقصود
از نکاح تناسل باشد برای تکثیر امت محمدیه نکاح افضل باشد بی شبهه و فرموده آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم
لا رهبانیة فی الاسلام مراد بر هبانیة ترک نکاح است و اگر ترک نکاح افضل بودی هر آینه مشروع گردانیده
شدی و در دین اکمله خیر او بان است و یکی از فواید نکثیر ازدواج و مخصوص بذات اشرف آنحضرت است صلی الله
علیه و آله و سلم قصد تبلیغ احکام و روئی و نقل محاسن آنحضرت و اطلاع بر سیرت پاک وی که مطلع نشوند
بدان رجال بعضے از ازواج آنحضرت بودند که گذشته شدند پیش از عدم دخول چنانکه بود بدر ام حبیبه رضی الله عنهن
و بعضے در اثنا غیر ذلک پس اگر انها مطلع نمی بودند بر کمال حسن خلق و طهارت سیرت وے صلی الله علیه

و سلم طباع بشری انتضا میکرد و میل الیه نزایا با و قرابت پس در کثرت و وجود نساء و کثرت اشتغال بسیان
حجرات و اظهار کمال بود ظاهر او باطنا صلی الله علیه و آله و سلم و اصحابه اجمعین تنبیه حدیث حبب الی من
دنیاکم ثلث مشهور بر زبانها انچنین شده و اما غزالی در احیاء العلوم و صاحب کشاف در تفسیر سوره
آل عمران در کتبی از کتب فقها انچنین واقع شده و بر بین عبارت اشکال وارد است که صلوات از دنیا نیست
ارباب تحقیق و محققین میگویند که بعد از تتبع طرق و استقصاء آن در آن معلوم کردیم که لفظ ثلث نیست پس
اشکال ساقط است و در اکثر طرق لفظ من الدنیا هم نیست و بر بین تقدیر اشکال توجه ندارد و تحقیق انچنین
در شرح حدیث و بیان معانی و نکات آن در شرح مشکات کرده شده است فلینظر و اصل در نوم
صلی الله علیه و آله و سلم نوم آنحضرت بر خصوصیات بود دنی کردنوم فوق قدر تحامل البه و منع میکرد نفس را از قدر تحامل
البه و از نجاست که در احادیث واقع شده است که نمیخوابد قلب کسیکه بمنیه پر اصلی الله علیه و آله و سلم در منام او گاه
میدید و ران و نمیخوابد که به بیند در نماز مگر آنکه میدید و آن یعنی در قیام هم بودی و در منام هم بودی
چنانکه عادت شریف وی بود و در نوافل عبادات و در شب گاهی بخواب رفتی و بعد از ان بر خاستی و نماز کردی
باز بخواب رفتی یکذا چند بار بخفتی و بر خاستی و در نصوص نیز وارد است هر گه خواستی در خواب یافتی و هر گه
خواستی بیدار یافتی و خواب بر پهلوی ایمن کردی از جانب قبله و در خبر شریف بر کفدست راست نهاده
و در صورت غریبی ایستاده کردی ذراع را و نهادی سر بر کفدست تا آسان گردد بیداری بر خاستی بر
نماز و در سر نوم بجانب یمین تکیه گرفته اند که مشهور است و آن انست که قلب معلق است در جانب ایسر پس
چون در جانب ایسر بخسپد دل در آسایش و راحت میباشد پس گران می آید خواب و چون بر شق ایمن بخسپد
دل در قلق میباشد مستغرق نمیگردد نوم از جهت قلق قلب و معلق بودن وی و طلب مستقر دایل وی
به ان و کثرت نوم و ثقل وی اوخل ست در هضم طعام و گوارای وی و لیکن نوم بر یمین اعون ست بر
قیام لیل و بر خاستن برای نماز پس کسانی که طالب صحت بدن و آسایش قلب صنوبری اند چنانکه
اطبا نوم بجانب ایسر میکنند و آنها که طالب صحت قلب معنوی و حیات نفیسی اند چنانکه اتقیا خواب بجانب
یمین اختیار کرده اند این نکته مشهور است در میان قوم و صاحب مواهب میگوید که در نسخ چیزیست زیاده که آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم خواب نمیکرد و قلب وی خواه نوم بر جانب ایمن باشد یا ایسر و این حکم ثابت است امت را و ما
و ایما و تعلیل باین نکته مستقیم نیست مگر در حق کسیکه خواب کند دل وی پس احسن تعلیل در حب

ن که عادت شریف وی صلی الله علیه وآله وسلم بوده فرموده که ان الله یحب النیام من فی کل شی الحدیث یا بقصد
انه یم ارشاد است که دل ایشان میخسپد انتهی و میتوان گفت شاید که بیداری و هوشیاری دل در صورت خواب بر دست
راست اشد و قوی باشد بجهت خلق و دوم مزاحمت طبیعت که مذکور شد و چون بر دست چپ واقع شود کمتر بخسبد
نرگردد بجهت مزاحمت طبیعت از جهت مغلبت حکم طبیعت در نفس شریف آنحضرت در بعضی اشیاء در بعضی
احیان پس بیداری در هر دو صورت حاصلست و در بعضی صورت بیشتر و ظاهر آنست که مقصود قوم همین باشد نه ظاهر عبارت
آنیشان ناظر و موهم و دانست والله اعلم و حدیث ننام عیناي ولا ینام قلبي صحیح ست روایت کرده است آنرا بخاری از
یث عائشه رضی الله عنها که گفت با آنحضرت آیا بخواب میروی یا رسول الله پیش از آنکه وتر کنی پس فرمود آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم بسبب آنست که قلب چون قوی باشد در وی حیات خواب میرود ادر ا نه نیکه خواب کند
بدن و بود اینجا مر پیغمبر ا صلی الله علیه وآله وسلم و هر کسی را که زنده گردانیده است تعالی او را بحیات خود و
اتباع رسول خود روزی کرده است او را نصیبه ازان و نقل کرده است صاحب مواهب از بعضی از بزرگان وقت
خود که صاحب معارف و حقایق بود که گفت معنی نیام ولیکن قلبی والله لا ینام و کیف ینام عاشق می بیند نام ناظرا
الی وجه الحبیب شاخص علی الدوام انتهی بوشیده نماند که در حصول نصیبه از حیات قلب و عدم منافات کلام صاحب مواهب
الازم و ثمره و نتیجه حیات داشته است مر بعضی اولیا را بمقدار محبت آلهی جل جلاله و مشابهت حبیب وی سخن نخواهد بود
اگرچه دعوی اشتراک اینحال میان آنحضرت و غیر وی صلی الله علیه وآله وسلم و ذکر این عبارت و مقال بر بزرگان می آید
و اگر باشد هم نزد اهل احکام آن از عدم انتقاض وضو و اندان منتقض خواهد بود که آن از خصائص آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم شمرده شده است که بعضی از جماعه حنفیه در قرب این زمان دعوی پندار مثل میکردند و از خواب برمیخاستند
و نماز میکردند بی آنکه وضو کنند و ادعای لطافت هم در بین مسلمه مینمودند که غلبه مشترک است که تصحیح قیاس آن از
جهلاست و ذره قیاس عدم اختصاص حکم ست بمنصوص علیه و بالبداهه فرق است از آنکه در حدیث از اسباب عقلی حدیث
نوم آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم سابقه التعریس پس در وادی از نماز صبح تا آنکه بر آمد آفتاب و گرم شد و سبب ادراک
آنحضرت لشکر را از ناشکال آورده که چرا طلوع آفتاب را چون بیدار بود در نیافت و جواب داده است نووی
ازین اشکال بدو جواب یکی آنکه قلب او ادراک نمیکند از موجبات مگر آنرا که متعلق باو شد چنانکه لزجه والم نشد
آن را آنچه متعلق ست بعین و ادراک طلوع و غروب کار چشم است و عادت غالب است اگرچه بقلب بر دیگری بیدار باشد
و چشم بسته بود و غیر طلوع کند و نمی یابد آنرا اگرچه بیدار است دوم آنکه آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را وحالی است

کہ قلب وی نائم نیست و این اغلب است و حالتی است کہ نایم میگردد دل وی و این نادر است و قصہ نوم از صلاۃ صبح
درین حالت بود و گفت نووی کہ صحیح معتمد جواب اول ست و ثانی ضعیف ست یعنی فتار آنست کہ عدم نوم قلب حالتی دائم
است و ثابت بود در جمیع احوال و عبارت حدیث نیز برین دلالت میکند و بعضی ہنوز اشکال باقی دارند گویند کہ اگرچہ
ادراک طلوع فجر بعین است کہ قلب ادراک آن نکند ولیکن می باید کہ در باید مر در وقت طویل را زیرا کہ از ابتدا
طلوع فجر تا روشن شدن آفتاب مدت طویلہ است کہ مخفی نماند مگر بر کسیکہ مستغرق نوم است و در فتح الباری
گفتہ کہ این استبعاد مردود ست یا آنکہ احتمال دارد کہ قلب شریف آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در آنوقت
مستغرق بودہ باشد بوحی و لازم نمی آید ازین وصف او بنوم چنانکہ در اوقات دیگر در نقطہ مستغرق میگشت
در حالۃ القای وی و حکمت درین بیان شریعت بود بفعل و حصول اتباع زیرا کہ آن وقت در نفس
چنانکہ در وقوع سہو در نماز گفتہ اند و چون در حالۃ صرف نقطہ کہ چشم نیز بیدار بود سہو واقع شدہ باشد
درین نقطہ کہ سخن در آنست چرا واقع نشود و لہذا گفتہ اند صحابہ رضی اللہ عنہم کہ بود آنحضرت کہ چون نوم
میکرد بیدار نمی ساختیم او را تا آنکہ خود بیدار میشد زیرا کہ ما در نمی یافتیم کہ در چہ حال و مقام وی است صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم پس نوم وی و صلوۃ وی و نسیان وی از ان نماز جہت آنست نوم قلب بود بلکہ از تصرف در حالتی
بحالتی دیگر بود مثل آن بلکہ بلند تر ازان تا سنت گردد برای امت کہ اتفق صاحب المواہب من القاضی
ابوبکر العربی المالکی و بعضے از متصوفہ گفتہ اند کہ این ابتلای بجہت تعلق آنحضرت بند بر و توکیل بلال و
عدم تفویض آن بتقدیر رب متعال و این سخن نیز ضعیف است زیرا کہ این توکیل توثیق و تاکید و اہتمام
بود امر الٰہی بجانہ تا کمال بند پیر و بعضے گفتہ اند کہ معنی قول آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا ینام آنست کہ مخفی
نمی ماند بر من حالت انتقاض وضو یعنی آنچنان مستغرق نمی شویم در نوم کہ در نیابم وجود حدث را گویا کہ این
قابل تخصیص کردہ نقطہ قلب را باد راک حالت انتقاض وضو و این بعید است زیرا کہ قول آنحضرت ینام عینی
ولا ینام قلبی جواب است از قول عائشہ کہ گفت بخواب میروی تو یا رسول اللہ پیش از آنکہ وتر کنی و این کلامی است
کہ تعلق ندارد بانتقاض طہارت بلکہ مطلق است بامر وتر پس باید کہ حمل کردہ شود نقطہ او بر تعلق قلب و ظاہر عبارت
حدیث اطلاق حال شریف است بی تقیید بحالتی دون حالتی و در بعضی روایات آمدہ است کہ فرمود من میشوم اما نہ
میگردد بسیار حکایت پس جواب حق آنست کہ شیخ این حجر گفتہ فانہ بالہ التوفیق آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمی
میگردد از نوم بر وی افتادہ کردن و رسیدن ابی داؤد آوردہ کہ آنحضرت گفت بشر وی کہ خواب میکند بروی فرد پس زد او را

بپای یا بر ک فرود آمد بر خیز و بنشین کہ این نوم جہنمیست و صاحب مواہب گفتہ کہ روی ترین نوم نوم بر پشت است و نوم بر روی روی تر و گفتہ کہ ضرر میکند استلقا بر پشت از برائے راحت بنی نوم اخفی و در احیاء العلوم میگوید کہ خفتن بر چہار وجہ است خفتن بر ظہر را ہی معتبرین کہ نظر میکنند و سوی آسمان رو میکنند و فکر میکنند در آیات آن و خفتن بر یمین برائے مستعدان و برخیزندگان برائے نماز شب و خفتن بر یسار برائے راحت گیرندگان بہضم طعام و خفتن بر روی برائے شیاطین و بیچ دلان او گمراہان و خواب میکرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گاہی بر فرش و گاہی بر نطع و گاہی بر بلاس و گاہی بر زمین و بود فراش وی از چرم کہ حشو او لیف بود چنانکہ گذشت و بمقدار از عادات شریف کہ متعلق بحال اکل و شرب و لباس و نکاح و نوم بود از کتاب مواہب لدنیہ نقل کردہ شد و جزئیات آن در ابواب و ابواب دیگر بسیار ست و کتابے شرح سفر السعادۃ و شرح مشکات و غیر آن مذکور ہست در ہیچ کفایت بآن کردہ شد فقط

تمت

خاتمۃ الطبع

الحمد للہ والمنۃ کہ درین اوان فیض اقتران بسیامن توفیق ربانی و از برکات عنایت سبحانی جملہ آمال کتاب مستطاب سعادت انتساب ہدایت مآب مرغوب کافۂ اہل دین و محبوب سایر مسلمین مصدر سعادت و خیرات مسمی بہ مدارج النبوۃ متضمن احوال سنوحہ خصال جناب حضرت سید المرسلین خاتم النبیین سرور کائنات خلاصہ موجودات مصداق لولاک لما خلقت الافلاک احمد مجتبی محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تصنیف جامع علوم معقول و منقول حاوی فروع و اصول افضل العلماء العظام افخر الفضلا قدوۃ السالکین زبدۃ العارفین حضرت مولانا شاہ عبد الحق محدث دہلوی علیہ رحمۃ اللہ القوی زین سبق بتصحیح مالا یلیق چند بار در مطبع منشی نولکشور صاحب سی آئی ای واقع شہر لکھنؤ بجایہ طبع گئی شدہ بود الحال حسب اصرار مشتاقین باتمکین در مطبع منشی نولکشور واقع بلدۂ کانپور صانہ اللہ عن شر الدہور بسر پرستی و بلوہمت ستودہ خصال فرخندہ خوے مستطاب القاب عالیجناب منشی پراگ نرائن صاحب بہار گورمالک مطبع رام اقبالہ و اعزاجلالہ بحسن و خوبی بہزار خوش اسلوبی بماہ ۱۳۰۵ھ بار دوم لباس طبع در بر کشیدہ بزیور انطباع آراستہ و پیراستہ گردید ۵ قبول عالمش گردان خدایا پسندیدہ در آید در نظرہا

آمین ثم آمین فقط

حق طبع محفوظ ہے

فضل حق شاہ بطبع عام

کتاب مستطاب لاجواب

فیض الباری فی شرح صحیح البخاری

سنہ ۱۳۲۲ھ

قیمت فی جلد ۱۲ بارہ روپیہ

عرض ہے صحیح مطبع مستوطن شاہ آباد ضلع ہردوئی

النجبا - جلد دوم

شرح رباعی محبت -

دواء الشفاء - جدید شرح قصیدہ بردہ مطبوعہ ۱۸۸۵ء

جامع طیبی - حالات پیغمبر علیہ السلام یعنی پیدائش نور محمدی سے تا وفات شریف

شرح قصیدہ بردہ مطبوعہ شرہند

مقالات الصوفیہ - مطبع غیر مطبع

سفینۃ اولیا - از شاہزادہ دارا شکوہ

وصیت نامہ - مع رسالہ دانشمندی

مولود النبی -

تحریر الشہادتین - شرح سر الشہادتین

تحفہ اثنا عشریہ - جلی قلم مطبوعہ ۱۸۸۵ء

کتب اخلاق و تصوف

مصباح الہدایت - ترجمہ عوارف -

مکتوبات جوانی حضرت شیخ شرف الدین

مطلع الانوار - مع حواشی جدید -

نفحات الانس - سہ سلسلۃ الذہب

فوائد الفواید - از حضرت نظام الدین دہلوی

شرح بوستان - از یکچند بار مطبوعہ دہلی

فواید سعدیہ -

لوائح جامی -

رسالہ ستہ ضروریہ - غیر مطبع -

پند نامہ عطار -

کیمیائے سعادت فارسی -

اخلاق جلالی - مخلی -

اخلاق ناصری - کاغذ گندہ

ایضاً - کاغذ رسمی -

معدن جواہر -

مطالب رشیدی - مطبوعہ ۱۸۸۵ء

مثنوی سلسبیل -

مثنوی شیخ بہلول -

مجالس العشاق - با تصویر -

منطق الطیر -

گلشن اسرار -

می باید شنید -

می باید دید -

نکات احسانی -

انشائے اسرار فرمیشن -

فہرست کتب

شبستان نکات و گلستان لغات
دائرہ صنعت۔ گنجینہ صنایع تاریخی۔
دانش نامہ جہان ہر شوی اخر نیش بلہ مکتب غلط
رسالہ منازعت۔ تقدیر و تدبیر۔
مخزن العلوم مع نقشہ
گلشن خیال۔ تاریخ گوئی کے قاعدے
قول فیصل۔
ابواب الجنان۔ جلد اول در
آداب و اخلاق اسلامی۔
ایضاً۔ حصہ دوم۔

کتب تواریخ انبیا و اولیا وغیرہ

سفینہ رحمانی۔
عجائب القصص۔ مطبوعہ دہلی۔
حیات القلوب۔ کامل ہر سہ جلد
جلد اول۔ در حالات انبیا
جلد دوم۔ در معجزات پیغمبر آخر الزمان
جلد سوم۔ در بیان امامت۔
جذب القلوب۔ الی دیار المحبوب۔
روضۃ الصفاسات جلد مین کمجائی۔

گنجینۂ سروری۔ معروف بہ گنج تاریخی در
ولادت و وفات اولیاے کرام
وقایع شاہ معین الدین چشتی۔
خزینۃ الاصفیا۔ کامل دو جلدین۔
ترجمہ فواید صعدیہ۔ متضمن حالات
معتقدان و اقطاب و تاریخ اولیا و سوانح
عمری اصفیا مطبوعہ ۱۸۸۳ء کاغذ سفید و گذ
ایضاً کاغذ سفید رسمی۔
قصص الانبیا۔ کلان مسمی بہ روضۃ الاصفیا
ایضاً خرد۔
عجائب القصص مبسوط۔ حالات انبیا
ترجمہ مولوی فخر الدین مطبوعہ ۱۸۸۶ء
تاریخ حبیب الٰہ
مجموعہ فتوحات واقدی۔ کامل در
ہر چہار حصہ مطبوعہ ۱۸۸۹ء
۱ مغازی الصحابہ قدیم معروف بہ مغازی الرسول
۲ و ۳ فتوح الشام۔ و فتوح المصر
اردو بکجائی۔
۴۔ غزوہ عرب۔ معروف بہ ترجمہ
فتوح الحبش۔